RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 17

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

Ahıska yayınevi

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen Cübbeli Ahmed Efendi ve arkadaşlarına teşekkür ederim.

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ kendilerini hayırla mükâfatlandırsın. Âmîn!

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan:

Ahıska yayınevi

Çavuşbaşı Merkez Mah. Edebali Cad. No: 16 Çavuşbaşı /Beykoz
Tel: 0216 479 79 79 Fax: 0216 479 20 12
Mail: www.ahiskayayinevi.com Mail: info@ahiskayayinevi.com

Baskı ve Cilt:
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8, Davutpaşa/
Zeytinburnu/İstanbul Tel: 0212 482 11 01

İSTANBUL 2021

بسم الله الرحمن الرحيم

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ
اِلَّآ اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِى
اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوٓا اِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ
اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمٰى
عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ
تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اثْنَا عَشَرَ
شَهْرًا فِى كِتَابِ اللّٰهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا
فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

الحزب ٣٠

﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (32)

(يُرِيدُونَ)**İstiyorlar,** neyi? (اَنْ يُطْفِؤُا)**söndürmelerini,** neyi? (نُورَ اللهِ)**Allâh'ın nûrunu,** ne ile? (بِاَفْوَاهِهِمْ) **ağızlarıyla,** (وَيَاْبَي) **ama** (hiçbir şey) **istemiyor,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** (اِلَّا اَنْ يُتِمَّ) **ancak tamamlamak istiyor,** neyi? (نُورَهُ) **Kendi nûrunu,** (وَلَوْ كَرِهَ) **hoş görmese bile,** kim? (اَلْكَافِرُونَ) **kâfirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar Allâh'ın (peygamber gönderip kitap indirerek parlattığı) **nûrunu ağızları**(ndan çıkan şirk ve inkâr dolu birtakım sözler) **ile söndürmek istiyorlar. Allâh ise** (tevhîdi yüceltip İslâm'ı aziz kılarak) **nûrunu tamamlamaktan başka bir şey istemez! Velev ki o kâfirler hoş görmesin!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde Yahudi ve Hristiyanların **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâdı ve âlimlerini rab edinme gibi iki türlü kötü fiilini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede üçüncü bir kötülüklerini açıklamıştır ki o da **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûrunu söndürmek istemeleridir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Nûr"**dan ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır. Bir kavle göre bu **"Nûr", Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği **Allâh-u Te'âlâ**'nın dînidir. Onların bunu **"Söndürmek istemeleri"** ise onu inkâr ederek ortadan kalkmasını düşünmeleridir.

Diğer kavle göre; **"Nûr"**dan murâd, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin sıhhatine (peygamberliğinin doğru olduğuna) delâlet eden delillerdir ki bunlar da birkaç türlüdür:

Birincisi: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elinde zuhûr ederek onun doğruluğuna delâlet eden hârikulâde kāhir ve bâhir (görenleri îmâna zorlayacak güçte ve netlikte) olan mûcizelerdir ki bunlardan binlercesi "Delâil kitapları"nda zikredilmiştir.

Âyet: 32

Işık herşeyin gerçeğini ortaya çıkarıp insanı doğru yöne ilettiği gibi deliller de insanı dînî konularda doğruya kavuşturduğu için bu deliller **"Nûr"** olarak tesmiye edilmiştir (adlandırılmıştır).

İkincisi: Allâh-u Te'âlâ katından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inzâl buyrulup **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in lisânında zuhûr eden Kur'ân-ı Azîmüşşân'dır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ömrünün bidâyetinden beri kimseden bir şey öğrenmemiş, kimseyle müzâkere yapmamış ve hiçbir kitaba bakmamış biriyken kendisinin **Kur'ân-ı Kerîm** gibi fesâhat ve belâğatta zirve olan hikmetlerle dolu bunca âyetleri okuyabilmesi elbette kendisi için ilelebed bâkî olan üstün bir mûcizedir.

Üçüncüsü: Getirdiği şerî'atın hâsılı (özeti); **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzim ve senâda bulunmak, O'nun yüce Zât'ını ortaklardan, evlattan ve bütün noksanlıklardan uzak bilmek, emir ve yasaklarına boyun eğip O'ndan gayri hiçbir mâbud tanımamak, nefsi dünyâ sevgisinden döndürüp âhiret saâdetlerine teşvik etmektir ki bütün bunların nûrânî işler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğru biri olduğuna dâir açık deliller olduğu âşikârdır. Zâten akıl da **Allâh-u Te'âlâ**'ya başka hiçbir yoldan ulaşılamayacağını anlamaktadır.

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefâtından önce birçok beldelere mâlik olduğu halde dünyâyı hakir tutup ona iltifat etmeme husûsunda izlediği yolu hiç bozmamıştır. Oysa maksadı dünyâ talebi olsa idi, hâli bu şekilde devâm etmezdi.

İşte bütün bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği dînin ilâhî bir nûr olduğunu açıkça ortaya koymaktayken, Ehl-i Kitâb kâfirleri vesâir müşrikler birtakım düşük kelimelerle, basit şüphelerle ve türlü türlü hîlelerle bu nûru ortadan kaldırmak istemişler ama onların bu hâli, cihanın her tarafına dağılan güneş gibi büyük bir nûru üfleyerek söndürmek isteyen bîçârenin şaşılacak durumuna benzediği için **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede:

﴿يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ﴾

"Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla yâni; ağızlarından çıkan asılsız ve mesnetsiz bâtıl sözleriyle **söndürmek istiyorlar"** buyurmuş, peşisıra da:

﴿وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

"Ama kâfirler istemese de Allâh nûrunu illâ da tamamlamak ve onu parlaklığın en yüksek derecesine ulaştırmak **istiyor"** buyurarak **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e büyük bir nusret ve kuvvet vaad etmiştir ki bu vaadin tahakkuku kaçınılmazdır.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

چَرَاغْ رَا كِه اِيزَدْ بَرْ فُزُودْ کَسِی کَشْ پُفْ کُنَدْ سَبْلَتْ بَسُوزَدْ

"Allâh'ın yaktığı bir kandile,
(Söndürmek için) **üfleyenin bıyığı yanar."**

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi:

"Onlar **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının helâk olmasını yâni yeryüzünde **Allâh-u Te'âlâ**'ya İslâm ile ibâdet edememelerini istemektedirler" diye tefsir etmiş, daha sonra:

"Bu istekte bulunanların, Arap kâfirleriyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini inkâr edip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harbeden Ehl-i Kitap olduğu" husûsunu beyân etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1785, 1786)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Allâh'ın nûrunu söndürmek isteyenler özellikle Yahûdiler ve Hristiyanlardır" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/325)*

Âyet: 33

﴿ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (33)

(هُوَ) **O (Allâh),** kimdir? (اَلَّذِي) **öyle bir Zât'tır ki,** (اَرْسَلَ) **gönderdi,** kimi? (رَسُولَهُ) **Rasûlünü,** ne ile? (بِالْهُدٰى) **hidâyet ile,** daha, (وَدِينِ الْحَقِّ) **hak din ile,** niçin? (لِيُظْهِرَ) **üstün kılsın diye,** neyi? (هُ) **onu,** ne üzerine? (عَلَى الدِّينِ) **dinler üzerine,** (كُلِّهِ) **hepsinin,** (وَلَوْ كَرِهَ) **hoşlanmasa bile,** kim? (اَلْمُشْرِكُونَ) **müşrikler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O'dur ancak O Zât ki; Rasûlünü hidâyet (rehberi Kur'ân) **ve hak din** (olan İslâm) **ile göndermiştir, tâ ki O onu dinlerin tamâmına karşı üstün kılsın! Velev ki o müşrikler hoşlanmasın!** (Nitekim İslâm'ı gönderip onunla tüm dinleri yürürlükten kaldırmakla bu vaadi yerine getirmiştir. Zâten Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın ineceği âhir zamanda ondan başka bir din bırakmayacaktır.)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede düşmanlarının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in işini iptal etmeye uğraştıklarını ama kendisinin bu iptal faaliyetlerini boşa çıkararak onun yolunu tamamlayacağını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu itmâmı nasıl yapacağını açıklamıştır.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i kerîmede geçen **"Hidâyet"**i, "Tevhîd, Kur'ân ve İslâm" diye tefsîr etmiştir.

Bâzı müfessirler ise **"Hidâyet"**i, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e lutfedilen mûcizeler olarak zikretmişler ve şu açıklamayı yapmışlardır: "Peygamberlerin hallerinin kemâlâtı ancak üç şeyin bir araya gelmesiyle hâsıl olur ki bunlardan birincisi; delillerin ve mûcizelerin çokluğudur, işte bu âyet-i kerîmede geçen **"Hidâyet"** ile bu mânâ kastedilmiştir.

İkincisi; kendilerine verilen dînin, savâb ve salâh (doğruluk ve düzgünlük), hikmete mutâbakat ve iki cihanda menfaate muvâfakat (bütün faydalara denk düşmek) gibi, herkesin anlayacağı birtakım faydalara şâmil olmasıdır ki, bu âyet-i kerîmede geçen **"Hak din"** tâbiriyle bu mânâ murâd edilmiştir.

Üçüncüsü ise, dinlerinin diğer dinlere karşı âlî ve gâlip olup, münkirlerini kahredici güce mâlik olmasıdır ki bu âyet-i kerîmede geçen: **"Onu bütün dinlere üstün kılmak için gönderdi"** cümle-i celîlesi bu vasfa işâret etmektedir."

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ) **"Müşrikler hoş görmese de onu bütün dinlere üstün kılmak için ... gönderdi"** kavl-i şerîfindeki birinci zamir **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** peygamberini din işinin tamâmına vâkıf kıldı ve kendisine hiçbir şey gizli kalmayacak şekilde ona dînin tamâmını verdi. Oysa müşrikler ve Yahudiler bunu hiç istemiyorlardı." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/182)*

Diğer müfesirler ise zamiri hak dîne râci kabul ederek burayı: "İslâm dînini bütün dinler üzerine üstün kılmak için" şeklinde tefsir etmişlerdir ki bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya İslâm'dan başka bir dinle gerçek mânâda ibâdet edilemesin diye" demektir.

Eğer burada:

"Bu âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesi İslâm dîninin bütün dinlere gâlip olmasını iktizâ etmektedir. Oysa İslâm **Hind, Çin, Rum** (Avrupa- Amerika) vesâir kâfirlerin topraklarında diğer dinlere gâlip gelecek durumda değildir" denilecek olursa ulemâ buna birkaç türlü cevap vermiştir:

Birincisi: Kâfirlerin bütün topraklarında olmasa da, bâzı yerlerde özellikle de İslâm'ın zuhûr ettiği yerlerde Müslümanlar kâfirleri mağlup etmişlerdir. Nitekim Yahudileri makhûr duruma düşürerek onları Arap beldelerinin tamâmından ve Arap yarımadasından sürmüşlerdir.

-Günümüzde İsrâîl devletinin Arapların ortasında bulunması bu îzâha zıt bir durum teşkil etmez. Zîrâ müfessirlerin bu îzâhı ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) den îtibâren yaşanan süreç hakkındadır. Bindörtyüz senelik İslâm târihine nazaran kırk-elli senelik bir süreç îtibar edilecek bir durum değildir.-*

Müslümanlar Hristiyanları da **Şam** beldelerinde ve tâ **Rum** (Avrupa) topraklarına kadar o havâlîde bulunan bütün beldelerde mağlup etmişlerdir. Mecûsîlerin pâyitahtlarını (İran ve havâlîsini) ele geçirmişler, **Orta Asya**'dan **Hindistan**'a kadar yayılmış bulunan birçok müşrik milletleri de mağlup etmişlerdir.

Âyet: 33

Diğer din mensupları hakkında da söz aynıdır. O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede bildirmiş olduğu durum aynen vukû bulmuştur. Dolayısıyla bu, gaybdan haber verme kabîlinden olduğu için **Kur'ân-ı Kerîm**'in mûcizelerinden sayılmıştır.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)* bu konuda: "**Allâh-u Te'âlâ** İslâm'ı hem Ehl-i Kitâb'ın, hem de müşriklerin dinleri üzere gâlip kılmıştır. Bunun netîcesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmî (olan müşrik)leri mağlup ederek onları ister istemez İslâm'a boyun eğdirmiş, Ehl-i Kİtâb'ın kimini katledip, kimini de esir etmiş, bir kısmını da cizyeye bağlayarak onlar hakkında da İslâm hükümlerini icrâ etmiştir. İşte İslâm'ın diğer dinlere karşı zuhûru bundan ibârettir" demiştir.

İkincisi: Bu müjde İslâm'ın **Cezîretülarap**'ta (Arap yarımadasında)ki zuhûruyla tefsir edilecek olması hâlinde zâten bu vaadin gerçekleştiği âşikârdır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** orada bir kâfir dahî bırakmamıştır.

Üçüncüsü: Bu cümle-i celîleden maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Rasûlünü kendisine hiçbir şey gizli kalmayacak şekilde dînin bütün hükümlerine ve hikmetlerine vâkıf kılmasıdır ki **Allâh-u Te'âlâ** bunu da yapmıştır.

Dördüncüsü: **Ebû Hureyre, Dahhâk, Süddî** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zevâta göre ise, bu müjdenin tahakkuku **Hazret-i Mehdî**'nin hurûcu ve **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü vaktinde olacaktır. Bu görüşe delâlet eden birçok rivâyet de mevcuttur.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "**Meryem oğlu Îsâ** indiği zaman bütün dinlerin mensupları ona uyacaktır" demiştir. *(Sa'îd ibni Mansûr, es-Sünen, no:1013; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/180)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "İslâm'ın bütün dinler üzerine gâlip gelmesi **Meryem oğlu Îsâ** -Aleyhimessalâtü vesselâm-ın nüzûlü zamânında olacaktır" demiştir. *(Abd ibni Humeyd, Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/327)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede vaad edilen İslâm'ın üstünlüğü, İslâm'dan başka ne Yahûdi, ne Nasrânî, ne de herhangi bir din mensubunun kalmayacağı, koyunun kurttan, ineğin aslandan, insanın yılandan emin olacağı, hiçbir fârenin torbayı kesmeyeceği, cizyenin kaldırılacağı, haçların kırılacağı ve domuzların gebertileceği zamanda gerçekleşecektir ki o zaman, **Meryem oğlu Îsâ** *(Aleyhimesselâm)*ın ineceği zamandır." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1786; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/180; İbni Münzir, Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/326)*

Bu görüşü teyid eden bâzı hadîs-i şerîfler de mevcuttur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«...وَيُهْلِكُ اللهُ فِي زَمَانِهِ الْمِلَلَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِسْلَامَ.»

"Allâh onun (Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın) **zamânında İslâm hâriç bütün dinleri yok edecektir."** *(Buhârî, Enbiyâ:49, no:3258-59, 3/1270; Müslim, Fedâil:40, no:2365, 4/1837; Ebû Dâvûd, Sünnet:13, no:4675, 2/630; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9281, 3/374; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/39; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/112)*

Mikdâd ibni Esved *(Radıyallâhu Anh)* **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ بِعِزِّ عَزِيزٍ أَوْ ذُلِّ ذَلِيلٍ إِمَّا يُعِزُّهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ أَهْلِهَا أَوْ يُذِلُّهُمْ فَيَدِينُونَ لَهَا.»

"Yeryüzünde ne kerpiçten, ne kıldan (çadırdan) **bir ev kalmaksızın Allâh azîz olmayı hak edeni azîz ederek ya da zelîl olacak olanı hakîr kılarak** (bu evlerden) **her birine mutlaka İslâm kelimesini girdirecektir.**

Ya Allâh-u Azze ve Celle onları azîz kılarak kendilerini İslâm kelimesinin ehlinden yapacak ya da (Müslümanların gücü karşısında) **onları zelîl edecek de bu sebeple onlar** (ister-istemez) **o dâvâya boyun eğeceklerdir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23814, 39/236; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/36; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/39; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/112)*

"Kurtubî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bâzıları **Mehdî** ile **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)*ın aynı kişi olduklarını söylemişlerse de bu doğru değildir. Zîrâ birçok hadîs-i şerîf **Mehdî**'nin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'inden geleceğine dâir tevâtür etmiştir. *(Ebû Dâvûd, no:4284; İbni Mâce:4086; Tirmizî, no:2230, 2231; Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl:25/149; Tuhfetü'l-ahvezî:6/484)*

"Meryem oğlu Îsâ'dan başka Mehdî yoktur" diye rivâyet olunan hadîs-i şerîfin sıhhati, **Mehdî**'nin ayrı bir kişi olarak gönderileceğine delâlet eden mütevâtir hadîs-i şerîflere nazaran çok daha düşüktür. Ayrıca o hadîs-i şerîfin de çok farklı îzahları bulunmaktadır ki, bunlar En'âm Sûresi:158. âyet-i kerîmenin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:12/480-481) zikredilmiştir.

Âyet: 33

Dolayısıyla **Mehdî**'yi **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a hamletmek câiz olmaz. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'inden gelecek olan **Mehdî** âdil bir imam olacaktır, kendisi nebî ve rasûl değildir. Aralarındaki fark **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* kendisine vahiy gönderilen ve Rasûl olan bir **Mehdî**'dir, bu ümmetten olan **Hazret-i Mehdî** ise kendisine vahiy gelen bir **Mehdî** değildir.

Yine böylece **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* mutlak mânâda velâyetin hâtemi (velîliğin sonuncusu), **Mehdî** ise genel anlamıyla hilâfetin (halîfeliğin) hâtemidir. Her ikisi de **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde dinlerin en hayırlısı ve en sevgilisi olan bu dîne hizmet edeceklerdir.

Evet! Âhir zamanda **Hazret-i Mehdî** çıkacak, ona yardım etmek için de **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* gökten inecek, işte o zaman yeryüzünde bir kâfir dahî kalmayacaktır, ama bu hal böyle devâm etmeyecek, kıyâmet kopmasına yakın insanlar tekrar kâfirliğe dönecektir.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَذْهَبُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ حَتَّى تُعْبَدَ اللَّاتُ وَالْعُزَّى.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ كُنْتُ لَأَظُنُّ حِينَ أَنْزَلَ اللهُ: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ أَنَّ ذٰلِكَ تَامًّا قَالَ: «إِنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذٰلِكَ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ رِيحًا طَيِّبَةً فَتَوَفَّى كُلَّ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَيَبْقَى مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ فَيَرْجِعُونَ إِلٰى دِينِ اٰبَائِهِمْ.»

"Gece ve gündüz tükenmeden (kıyâmet gelmeden) **önce Lât ve Uzzâ'ya tekrar tapılmaya başlanacaktır"** buyururken işitince: "Yâ **Rasûllellâh! Allâh-u Te'âlâ**: **'O'dur ancak O Zât ki; müşrikler hoşlanmasa da Rasûlünü hidâyet** (rehberi Kur'ân) **ve hak din** (olan İslâm) **ile, onu dinlerin tamâmına karşı üstün kılsın diye göndermiştir'** âyet-i kerîmesini indirdiği zaman ben bu işin tamamlandığını (artık şirk koşulamayacağını) sanmıştım" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şu bir gerçek ki Allâh-u Te'âlâ'nın dilediği kadar tamamlanma olacaktır, sonra Allâh çok hoş bir rüzgâr gönderecek ve o rüzgâr, kalbinde hardal tânesi kadar îman bulunan herkesi öldürecektir.

Artık ondan sonra kendilerinde hiçbir hayır bulunmayanlar kalacak, onlar da atalarının dînine döneceklerdir" buyurdu. *(Müslim, Fiten:17, no:2907, 4/2230; Hâkim, el-Müstedrek:4/446, 447, 549; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/36; İbnü Kesîr, Câmi'u'l-mesânîd:37/159; İbnü Hacer, Etrâfü'l-Müsned:9/262-282; Ebü'l-Fazl en-Nevrî, el-Müsnedü'l-câmi':20/427; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/40)*

Beşincisi: Bu kavl-i şerîf İslâm'ın huccet ve beyân ile gâlip gelmesi anlamına gelebilir. Nitekim **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Allâh**, Rasûlünün dînini bütün dinlerin üstüne çıkardı. Artık İslâm'ı duyan herkeste onun hak olduğu, diğerlerinin ise bâtıl olduğu görüşü yerleşti" demiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Dinler altı çeşittir. Nitekim:

﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾

'İnananlar, Yahûdiler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve müşrikler' *(Hac Sûresi:17)* âyet-i kerîmesinde bunlar zikredilmektedir. Bu dinlerin hepsi İslâm dînine girecektir, İslâm ise bunlardan hiçbir şeye girmeyecektir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** indirdiği vahiyler içerisinde:

﴿لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾

'Müşrikler istemese de Allâh dînini bütün dinlere üstün edecektir' diye hükmetmiştir." *(Abd ibni Humeyd, İbni Münzir, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/326-327)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde nakledilen: **"Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i onu bütün dinlere üstün kılsın diye göndermiştir. Bu sebeple bizim dînimiz bütün dinlerin fevkındedir. Erkeklerimiz onların kadınlarının üstündedir (Ehl-i Kitab kadınlarıyla evlenebilir), onların erkekleri bizim kadınlarımızın üzerinde olamaz (Müslüman kadınlarla evlenemez)" mânâsı da İslâm'ın huccet ve beyân ile gâlibiyetine yöneliktir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1786; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:7/172)*

Şu bilinsin ki; bir şeyin diğerine karşı zuhûru bâzen huccet (delillerinin güçlülüğü) ile, bâzen sayı çokluğu ile, zaman zaman da galebe ve istîlâ yolu ile hâsıl olur.

Allâh-u Te'âlâ Habîbine bu zuhûru tebşîr buyurduğuna göre bu müjdenin, İslâm'ın başlangıcında mevcut olamayan müstakbel bir işle alâkalı olması gerekir. Bu dînin huccet ve delil bakımından üstünlüğü ilk baştan beri mukarrer ve mâlum bir mesele olduğuna göre bu takviyenin gâlibiyet ve istîlâ üstünlüğü olarak yorumlanması daha uygundur.

Âyet: 33

Ancak işin başında Müslümanların zâfiyeti ve kâfirlerin istîlâsı sebebiyle şüpheler çok olup, kâfirler insanları deliller hakkında düşünmekten engellemekteydi. Ama İslâm devleti güçlendikten sonra kâfirlerin âcizliği baş göstererek şüpheler zayıfladı ve İslâm'ın delillerinin parlaması güçlendi. İşte bu durum göz önünde bulundurulacak olursa âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e istikbalde dîninin delillerinin güçleneceğine dâir bir tebşîratta bulunulmuş olduğunu kabullenmek mümkündür.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu dîni bütün dinlere üstün kılacağını vaad etmiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Nitekim huccet bakımından İslâm'dan üstün hiçbir din kalmamıştır. Bu huccetlerden biri de dostlarına verdiği kerâmetlerdir ki bu hârikulâde haller birçok insanın Müslüman olmasına sebep olmuştur.

Nitekim Rumlardan biri şöyle anlatmıştır: Benim Müslüman olmama sebep şu hâdise oldu; Müslümanlar bizimle gazâya çıkmışlardı, ben onların ordusunu izlerken geride kalan bâzı askerler görünce onlardan on kişi kadar esir alıp bağlayarak katırlara bindirdim ve her birine görevli bir adam tâyin ettim.

Bir gün esirlerden birini namaz kılarken gördüğümde onunla görevli olan kişiye bunun nasıl olduğunu sorunca o bana: "Her namaz vakti bu kişi bana bir dînar para veriyor" dedi. O zaman ben: "Yanında bir şey var mı ki, nereden buluyor?" deyince: "Hayır! Lâkin namazını bitirince elini yere vuruyor ve bana bu parayı veriyor" dedi.

Bunun üzerine ben bu durumun doğru olup olmadığını anlayabilmek için ertesi gün eski bir elbise giyip basit bir ata bindim ve o görevli ile berâber esirin yanına gittim. Öğle namazı vakti yanaşınca o bana kendisini namaz kılması için salıvermem durumunda bir dînar vereceğine dâir bir işâret çaktı. Ben de ona iki dînardan aşağı almayacağımı işâret ettim. O da başıyla bana olur diye işâret etti. Baktım ki namazını bitirince eliyle yere vurdu ve oradan bana eliyle iki dînar teslim etti.

İkindi vakti olunca tekrar işâret etti, ben ona bu sefer beş dînardan aşağı almam diye işâret ettim, o da teklifimi kabul ettiğine dâir işâret etti ve namazını bitirince önceki gibi yaparak bana beş dînar teslim etti. Akşam vakti girdiğinde önceki gibi tekrar işâret etti, ben ona bu sefer on dînardan aşağı almam diye işâret ettim, o da teklifimi kabul ettiğine dâir işâret etti ve namazını bitirince önceki gibi yaparak bana on dînar teslim etti.

Ertesi sabah olunca ben kendisini dâvet ettim ve onun hâlini hâtırını sorduktan sonra onun İslâm beldelerine dönüp dönmek istemediğini sordum. O dönmeyi tercih edince kendisini bir katıra bindirerek yanına bir miktar da azık verdim, hattâ bizzat onu kendim katırın üzerine bindirdim. O da bana: "**Allâh** seni en sevdiği din üzere öldürsün" diye duâda bulundu. İşte o günden beri kalbime İslâm'a girme hevesi düştü.

Bu kıssadan İslâm'ın üstünlüğü, **Allâh-u Te'âlâ**'nın İslâm ehlini ne kadar aziz tuttuğu anlaşıldığına göre, ihlâslı bir mümine gereken, bu hak din ile gönderilen **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim etmesidir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** ona tâzimde bulunmuş, şânını yüce tutmuş ve ismini cihanın bütün levhaları üzerine onun adını yazmıştır.

Meşâyıhtan biri şöyle anlatmıştır: **Hind** memleketlerinden birine vardığımda orada kabuklu bâdeme benzeyen meyvelerle yüklü bir ağaç gördüm. Bir meyveyi alıp kırdığımda ondan dürülü yeşil bir yaprak çıktı ki üzerinde kırmızı renk ile **Hind** yazısıyla "**Lâilâhe illâllâh Muhammedürrasûlüllâh**" yazılıydı. Sonra öğrendim ki **Hind** ehli onunla teberrükte bulunuyorlar, kuraklık olduğu zaman onun yanında yalvarıp yakarıyorlarmış.

Ben bu hâdiseyi **Ebû Ya'kûb es-Sayyâd**'a anlatınca o bana: "Ben bunu büyük bir şey olarak görmüyorum, çünkü ben **Eyle**'de bulunduğum sırada bir balık avladım, onun sağ kulağında **"Lâilâhe illâllâh"**, sol kulağında **"Muhammedürrasûlüllâh"** yazılıydı. Sonra ben onu üzerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın ve **Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismi bulunduğu için ihtirâmen tekrar suya bıraktım" dedi.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

شَهْبَازِ هَوَایِ قَابَ قَوْسَیْنْ پُرْ شُدْ زِ تُو آشِیَانِ کَوْنَیْنْ

"Ey "Kāb-e kavseyn" göğünün şâhini,
Seninle doldu dünyâ ve âhiret âlemi."

Âlemlerde mevcûd olan her şey **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûru, feyzi ve âlî şânlarının şerefi ile dolmuştur. O'nun ümmetinin büyükleri dahî âlemi doldururken O'nun bu yüce vasfı nasıl yadırganabilir.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 33

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَجْعَلُونِي كَقَدَحِ الرَّاكِبِ، فَإِنَّ الرَّاكِبَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنْطَلِقَ عَلَّقَ مَعَالِقَهُ، وَمَلَأَ قَدَحًا مَاءً، فَإِنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَتَوَضَّأَ تَوَضَّأَ، وَأَنْ يَشْرَبَ شَرِبَ، وَإِلَّا أَهْرَاقَ فَاجْعَلُونِي فِي وَسَطِ الدُّعَاءِ، وَفِي أَوَّلِهِ، وَفِي اٰخِرِهِ.»

"Beni bir bineklinin su kabı yerine koymayın, çünkü binekli kişi bir yere gitmek istediği zaman asacağı şeyleri (merkebinin üzerine) **asar ve bir kap su doldurur** (onu da arka bir yere bırakır)**. Sonra abdest almak ihtiyâcı olursa abdest alır, içmesi lüzum ederse içer, değilse de döker. O halde siz beni** (sıkıştığınız zaman değil de her) **duân**(ız)**ın ortasına da, başına da, sonuna da yerleştirin!"** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:3117, 2/215-216; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/417)*

Yâni: "Rahat zamanda da, sıkıntılı zamanda da yapacağınız bütün duâlarda beni unutmayın, bana salevât getirmeyi ihmâl etmeyin ve beni duânın sonuna bırakmayın" demektir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ism-i şerîfine yakışan, duânın sadece sonunda değil de, başında ve sonunda anılması ve salevâtın, bütün duâların ünvanı (başlığı) kılınmasıdır.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

هَرْ چَنْدْ شُدْ آخِرِينِ مُقَدَّمْ شُدْ بَرْ هَمِه نُورِ تُو مُقَدَّمْ

"Her ne kadar evvelkilerin sonuncusu oldu
(âhir zamanda teşrîf buyurdu) **ise de,**
(Yâ Rasûlallâh!) **Senin nûrun hepsinden mukaddem** (önce) **oldu."**

Yânî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den evvel geçenlerin de, sonra gelenlerin de hepsi onun nûrundan, O da **Cenâb-ı Hakk**'ın nûrundan yaratılmıştır. Fahr-i kâinât **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* herkesten ve her şeyden önce ve öndedir.

Allâh-u Te'âlâ bizi ve sizi kapısının eşiğinin hizmetçilerinden ve her vesîleyle âlî cenâbına mânen yaklaşabilenlerden eylesin! Âmîn!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Sübhânehû**'nun ezelî sünnetine göre; **Allâh**'ı, O'nun dîninin ve Rubûbiyyetinin sırlarını bilen bir üstad bulamayan hiçbir kimse **Allâh**'ın yolunu bulamaz.

Ancak ârif-i billâh bir zât bulan bir kişiyi o mürşid **Allâh-u Te'âlâ'**-ya kulluk yönüne, rûhunun ve kalbinin mânevî miraçlarına, oradan da rubûbiyyetin müşâhedesine ulaştırarak mürid ile **Allâh-u Te'âlâ** arasına vâsıta olur.

Fazl-u keremin tamâmı **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarrufunda olup illetsiz ve sebepsiz dilediğine istediği kadar lütuflarda bulunmaktaysa da **Allâh-u Te-'âlâ** mürşidi takrîb için değil de te'dîb için yâni kulu Kendisine vâsıtasız olarak yaklaştırsın diye değil de, mürîde vesîle edinme edebini öğretmek için vâsıta yapmıştır.

Böylece mürşidi hidâyetler husûsunda şerîk (ortak) olarak değil de, cinâyetlerde şefî' (suçların affına şefaatçi) olarak tâyin etmiştir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** vâsıtaları, kulların Kendisine ulaşmaları için yollar kılmış ve onları, kendileriyle hidâyet bulunan yol alemleri ve nurları yaparak o alemler müridlere hakkın yolunu ve dînin hakîkatini öğretmişlerdir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlünü bütün dinlere karşı üstün kılmak için hidâyet ve hak din ile gönderdiği

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾

"O'dur ancak O Zât ki; Rasûlünü hidâyet (rehberi olan Kur'ân) **ve hak din** (olan İslâm) **ile göndermiştir, netîcede O onu, dinlerin tamâmına karşı üstün kılacaktır!**

(Nitekim onunla tüm dinleri yürürlükten kaldırmıştır. Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın ineceği âhir zamanda da ondan başka bir din bırakmayacaktır.)

Zâten (bunun böyle olacağına dâir hakkıyla şâhitlik yapan bir) **Şehîd olarak Allâh yeterli olmuştur.** *(Fetih Sûresi:28)*

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾

"O'dur ancak O Zât ki; Rasûlünü hidâyet (rehberi olan Kur'ân) **ve hak din** (olan İslâm) **ile göndermiştir ve netîcede O onu, dinlerin tamâmına karşı üstün kılacaktır, velev ki müşrikler hoş görmesin!"** *(Saff Sûresi:9)*

Âyet: 34

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (34)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (إِنَّ كَثِيرًا) **muhakkak ki bir çoğu,** kimden? (مِنَ الْأَحْبَارِ) **hahamlardan,** daha, (وَالرُّهْبَانِ) **râhiplerden,** nedirler? (لَيَأْكُلُونَ) **elbette yemektedirler,** neyi? (أَمْوَالَ النَّاسِ) **insanların mallarını,** ne ile? (بِالْبَاطِلِ) **bâtıl** (gayr-i meşrû yollar) **ile,** daha, (وَيَصُدُّونَ) **men etmektedirler,** neden? (عَنْ سَبِيلِ اللهِ) **Allâh'ın yolundan,** (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يَكْنِزُونَ) **biriktiriyorlar,** neyi? (الذَّهَبَ) **altını,** daha, (وَالْفِضَّةَ) **gümüşü,** daha, (وَلَا يُنْفِقُونَ) **harcamıyorlar,** neyi? (هَا) **onları,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda** yâni zekâtlarını vermiyorlar, (فَبَشِّرْ) **artık sen müjdele,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne ile? (بِعَذَابٍ) **pek büyük bir azapla,** öyle azap ki, (أَلِيمٍ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Gerçekten hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını elbette (rüşvet karşılığı fetvâ değiştirmek gibi) **bâtıl** (yollar) **ile yemektedirler ve** (kendilerine uyan câhilleri) **Allâh'ın yolundan engellemektedirler.**

O kimseler ki, altını ve gümüşü biriktirirler de onları Allâh yolunda (zekât vererek) **harcamazlar; işte sen onları çok acı verici pek büyük bir azapla müjdele!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri önceki âyet-i kerîmelerde Yahudi ve Hristiyanların reislerini tekebbür, tecebbür (kibirlenmek, ululuk taslamak), rablik iddiası ve halka karşı teraffu' (üstünlük taslamak) ile vasıfladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onları insanların mallarını yemeye karşı tamahkârlık ve hırs ile nitelemiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîmeden maksat; Yahudi hahamlarının ve Hristiyan papazlarının insanlara karşı gurur, kibir ve rablik ızhâr etmelerinden gâyelerinin milletin malını bâtıl yollarla yemek olduğuna dikkat çekmektir. Gerçekten de bugün dahî onların hallerini iyice inceleyen herkes bu âyet onların hallerine tamâmen mutâbık olduğunu, onlar içerisinden dünyâya hiç îtibar etmediğini ve hatâsızlıkta mukarreb melekler gibi olduğunu göstermeye çalışan birinin dahî bir pide için bile ne rezilliklere katlandığını görebilir.

"Tefsîr-i Kebîr, Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Bir çoğu"** ifâdesi, Yahudi ve Hristiyan âlimlerinden bâzısının bâtıl yollarla insanların mallarını yemediğine delâlet etmektedir ki onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden önce yaşayanlar olabilir.

Mal cem etmekten kastedilen en büyük gâye yemek olduğu için burada "Mal elde etmek" yerine **"Yemek"** tâbiri kullanılmıştır.

Yahudi ve Hristiyan âlimlerinin insanların mallarını ne sebeple yedikleri husûsunda birkaç görüş zikredilmiştir: Bir kavle göre onlar şerîat hükümlerini kolaylaştırma karşılığında câhillerinden rüşvet alıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre; elleriyle bir şeyler yazıyorlar, sonra: "Bu, **Allâh** tarafındandır" diyerek karşılığında basit menfaatler elde ediyorlardı. Câhillerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanması durumunda bu gibi menfaatlerinin kaybolacağını düşünen Ehl-i Kitâb âlimleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi kitaplarında zikredilen sıfatlarını değiştirme mukābilinde câhillerinden birçok menfaat elde ediyorlardı.

Tevrât **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in birçok evsâfına şâmil bulunmaktaydı. Hahamlar ve papazlar o âyetleri tevil ederken fâsit ve bâtıl birtakım yorumlar yaparak riyâsetlerini kaybetmemeye çalışıyorlar, aynı zamanda bu sûretle insanların mallarını alıp halkı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmandan menediyorlardı. İşte bu âyet-i kerîme bundan bahsetmektedir.

Dahhâk ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Ahbâr"**, Yahûdi âlimleri, **"Ruhbân"** Hristiyan âlimleridir, **"Allâh'ın yolu"** ise **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmandır. Bâtıla gelince; **Allâh-u Te'âlâ** indirmediği halde onların kendiliklerinden yazdıkları bir takım uydurmalardır ki, onlar o sâyede insanların mallarını yiyorlardı.

Âyet: 34

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ﴾

"Artık büyük bir helâk vardır o kimseler için ki; o (değiştirilen) **kitabı elleriyle** (yalan yanlış) **yazmaktadırlar da sonra ona mukābil biraz paha satın alabilmeleri için: 'İşte bu, Allâh katındandır' demektedirler. İşte büyük bir helâk vardır onlara; ellerinin yazmış olduğu şeyler yüzünden! Yine büyük bir helâk vardır onlara; kazanmakta oldukları** (rüşvet gibi) **şeyler yüzünden!"** *(Bakara Sûresi:79)* âyet-i kerîmesi ile:

﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

"Yine şüphesiz o (kitap ehli ola)**nlardan elbette bir fırka vardır ki; kendisini kitaptan sanasınız diye kitap ile dillerini eğip büker**(ek, doğru okuyormuş gibi yapıp, gerçek indirilmiş olanın yerine kendi değiştirdiklerini telaffuz eder)**ler, hâlbuki o** (okudukları), **kitaptan değildir.**

Bir de: 'O, Allâh katındandır' derler. Oysa o (tahrif ettikleri şey), **Allâh katından değildir. Böylece Allâh'a karşı** (iftirâ ederek) **yalan söylerler, üstelik kendileri de** (yalancı olduklarını)**bilirler"** *(Âl-i İmrân Sûresi:78)* kavl-i şerîfi budur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/327)*

Fudayl ibni 'Iyâz *(Radıyallâhu Anh)*: "Âhiret âlimlerine tâbi olun, dünyâ âlimlerinden sakının ki mânevî sarhoşlukları sebebiyle size zarar veremesinler" buyurmuş, daha sonra:

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Gerçekten hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını elbette (rüşvet karşılığı fetvâ değiştirmek gibi) **bâtıl** (yollar) **ile yemektedirler ve** (kendilerine uyan câhilleri) **Allâh'ın yolundan engellemektedirler"** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/327)*

Rûhu'l-beyân Sâhibi'nin beyânı vechile; âhir zamandaki bâzı lâubâlî müftüler ve haktan ayrılan kadılar da müsteftînin (fetvâ soran kişinin) malına tamah ederek onun isteği doğrultusunda fetvâ vermekte ve mercuh olan (tercih edilmeyen) görüşlerle, hattâ şerîata uymayan fetvâlarla hüküm vermektedirler.

Kendilerine sorulsa verdikleri fetvâların kuvvetli kaynaklara dayandığını iddia etmektedirler. **Allâh** onları kahretsin! Nasıl da haktan saptırılıyorlar?!

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) **"O kimseler ki, altını ve gümüşü biriktirirler de onları Allâh yolunda** (zekât vererek) **harcamazlar; işte sen onları çok acı verici pek büyük bir azapla müjdele"** kavl-i şerîfinde konu edilen **"Kenz"** asıl lügati îtibârıyla "Toplamak" demektir.

Sahâbenin ulemâsı, bu kişilerden kimlerin kastedildiği hakkında ihtilâf etmişlerdir. **Mu'âviye ibni Ebî Süfyân** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bunlardan sâdece Ehl-i Kitâb âlimlerinin kastedildiğini söylemişse de **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin hem Ehl-i Kitâb, hem de Müslümanlar hakkında nâzil olduğunu zikretmiştir.

Nitekim **Zeyd ibni Vehb** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere (Medîne'ye üç merhale mesâfede olan) **Rebeze**'ye uğradığımda **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* ile karşılaştım ve ona: "Seni burada konaklatan sebep nedir?" dedim. O da şöyle anlattı: "Ben **Şam**'da bulunuyordum, **Mu'âviye** ile: **'Altını gümüşü stok edip de Allâh yolunda harcamayanlar'** âyet-i kerîmesi hakkında ihtilâfa düştüm.

Mu'âviye: 'Bu âyet Ehl-i Kitab hakkında nâzil oldu' dedi. Ben ise: 'Hem bizim hakkımızda, hem de onlar hakkında indi' dedim. Böylece aramızda bir sıkıntı peydâ oldu. O beni şikâyet etmek üzere **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*a mektup yazdı.

Osmân da bana: **'Medîne'ye gel'** diye mektup yazdı. Ben **Medîne**'ye geldiğimde insanlar sanki beni daha önce hiç görmemiş gibi başıma toplandılar (ve bana Şam'dan çıkış sebebimi ve Mu'âviye ile aramda geçenleri sormaya başladılar). Ben durumu **Osmân**'a anlatınca o bana:

«إِنْ شِئْتَ تَنَحَّيْتَ فَكُنْتَ قَرِيبًا.»

"Biraz uzaklaşsan, ama (çok uzakta değil de) **yakın bir yerde dursan"** dedi. İşte beni burada konaklatan sebep budur. Başıma **Habeşli**'yi de tâyin etseler elbette dinler ve itaat ederim." *(Buhârî, Zekât:5, no:1341, 2/509-510; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/434; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/189)*

Bu ihtilafta sahih olan görüş **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*a âittir. **İbni Abbâs** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zât da bu görüştedir.

Âyet: 34

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** Ehl-i Kitâb'ı insanların mallarını bâtıl yollarla yemeye düşkün olmakla vasıfladıktan sonra, Ehl-i Kitâb'tan olsun, Müslümanlardan olsun mal yığıp da o malda vâcip olan hakları engelleyen herkes hakkındaki tehdidi zikretmiştir.

<u>Cümle-i Celîlede</u> zemmolunan **"Kenz"**den ne kastedildiği hakkında da sahâbenin âlimleri ihtilâf etmişlerdir. **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* ihtiyaçtan fazlasını **"Kenz"** saymışsa da bu görüş doğru değildir.

Sahih olan ise **Ömer ibni Hattâb**, **İbni Ömer**, **Câbir** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi ekseri sahâbenin görüşüdür ki buna göre zekâtı verilmeyen her mal açıkta da olsa **"Kenz"**dir, zekâtı verilen mal ise gizli de olsa **"Kenz"** değildir. Bu görüşü teyid eden bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler de mevcuttur.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«كُلُّ مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ وَإِنْ كَانَ مَدْفُونًا تَحْتَ الأَرْضِ،
وَكُلُّ مَا لاَ يُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَهُوَ كَنْزٌ وَإِنْ كَانَ ظَاهِرًا.»

"Zekâtı verilen herhangi bir şey yeraltında gömülü de olsa kenz değildir. Zekâtı ödenmeyen ise açıkta da olsa kenzdir." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:4/83; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/329)*

Sa'îd ibni Ebî Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğinde göre; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* zamanında bir adam bir ev sattı.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«اَحْرِزْ ثَمَنَهَا؛ اِحْفِرْ تَحْتَ فِرَاشِ امْرَأَتِكَ.»

"Bunun parasını sakla, hanımının yatağının altında bir çukur kaz (bunu oraya koy)" dedi. O zaman adam: "Yâ Emîra'l-mü'minîn! Bu kenz olmaz mı?" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَيْسَ بِكَنْزٍ مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ.»

"Zekâtı verilen mal kenz olmaz" dedi. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/190; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/329)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede zemmolunanlar mallarının zekâtlarını vermeyenlerdir.

Zekâtı verilmeyen mal yerin üstünde de olsa altında da olsa kenzdir, zekâtı verilen mal ise yerin üstünde de olsa altında da olsa kenz değildir." *(İbnü Münzir, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/328)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Malının sadakasını çıkardığın zaman onun şerrini gidermiş oldun, artık o kenz sayılmaz!" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/114; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/331)*

Irâk ibni Mâlik ve **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Diğer âyet-i kerîmede geçen:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾

"Onların mallarından bir zekât al ki onunla onları temizleyesin ve arındırasın" *(Tevbe Sûresi:103)* kavl-i şerîfi bu âyet-i kerîmeyi neshetti" demişlerdir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1789; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/332)*

Buna göre bu âyet-i kerîmede: **"Mallarını Allâh yolunda harcamayanlar"** şeklinde geçen umûmî ifâdeden, bâzıları: "Malların tamâmının **Allâh** yolunda harcanması gerektiği" hükmüne varmışlarsa da, Tevbe Sûresi'nin âyetinde geçen:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ﴾

"Onların mallarından bir zekât alarak onları onunla temizle" *(Tevbe Sûresi:103)* ifâde-i celîlesinin delâleti vechile, mallardan bir kısmının alınmasıyla kalan malın artık sâhibine vebal olması söz konusu değildir.

İşte bu hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden açıkça anlaşıldığı üzere bu âyet-i kerîme zekâtını vermeyenleri tehdit etmektedir, yoksa zekâtını verdikten sonra mal stoklayanlarla alâkalı bir zem vârid değildir.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Osmân**, **Abdurrahmân ibni Avf** ve **Talha** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok sahâbe mal biriktirip onlarla ticâret yapmışlar, mal biriktirmekten yüz çeviren diğer ashaptan hiç kimse de onları ayıplamamıştır, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onları en büyük müminlerden saymıştır. Elbette kınyeden i'râz (değerli mal biriktirmekten yüz çevirmek) en güzel olanı tercih etmektir. Ama ıktinâ (mal yığmak) da mubah bir şey olduğundan bunu yapan zemmolunamaz.

Âyet: 34

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen zemmi ve azap tehdîdini sâdece zekât vermemeye tahsis etmek uygun değildir. Aslında zekât, hac yolundaki harcama, keffâretler, fidye, fitre, çoluk-çocuğa infak, telef edilen şeyleri tazmin ve diyet ödeme gibi, hakları çıkarılmayan her mal âyet-i kerîmede tehdit edilen **"Kenz"** mefhumuna dâhildir.

Ancak **Allâh** yolunda infâkın en büyük rüknü zekât olduğundan hadîs-i şerîflerde büyük cüz zikredilip, diğer haklar onun zımnında değerlendirilmiştir.

"Kurtubî, İbni Kesîr ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; dünyâ ve âhiret menfaati için stoklanacak en hayırlı şey altın ve gümüş değildir. Bunu soranlara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kenz olarak neyi saklamaları gerektiğini beyân etmiştir.

Nitekim **Sevbân** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أُنْزِلَتْ ﴿الَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ﴾ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: قَدْ نَزَلَ فِي الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ مَا نَزَلَ فَلَوْ أَنَّا عَلِمْنَا أَيُّ الْمَالِ خَيْرٌ اتَّخَذْنَاهُ فَقَالَ: «أَفْضَلَهُ لِسَانًا ذَاكِرًا وَقَلْبًا شَاكِرًا وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً تُعِينُهُ عَلَى إِيمَانِهِ.»

"Altını ve gümüşü stok edip de onları Allâh yolunda harcamayanlar" âyet-i kerîmesi nâzil olduğunda biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bir yolculuktaydık. Ashâbından biri: "Altın ve gümüş hakkında inen indi, hangi malın daha hayırlı olduğunu bilseydik de onu saklasaydık" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"En efdal olarak; zikreden bir dil, şükreden bir kalp, bir de îmânına yardımcı olacak mümine bir hanım (edinin)" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22392, 37/75; Tirmizî, no:3094; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/119; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2295; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/182; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/187)*

Hassân ibni Atıyye *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)* bir yolculuktaydı, yanındaki hizmetçisine: "Yemeği getir de biraz eğlenelim" dedi. Ben onun bu sözünü beğenmeyince o: "Müslüman olduğumdan beri işte bu kelimem dışında her sözümü mutlaka dizginledim, ancak bunu benden nakletmeyin. Şimdi size söyleyeceklerimi ezberleyin, ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" dedi:

عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ شَدَّادُ بْنُ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي سَفَرٍ فَنَزَلَ مَنْزِلًا فَقَالَ لِغُلَامِهِ: اِئْتِنَا بِالسُّفْرَةِ نَعْبَثْ بِهَا، فَأَنْكَرْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَا تَكَلَّمْتُ بِكَلِمَةٍ مُنْذُ أَسْلَمْتُ إِلَّا وَأَنَا أَخْطِمُهَا وَأَزُمُّهَا إِلَّا كَلِمَتِي هٰذِهِ فَلَا تَحْفَظُوهَا عَلَيَّ وَاحْفَظُوا مِنِّي مَا أَقُولُ لَكُمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا كَنَزَ النَّاسُ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ فَاكْنِزُوا هٰؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَأَسْأَلُكَ حُسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَأَسْأَلُكَ لِسَانًا صَادِقًا وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ.»

"İnsanlar altını ve gümüşü yığarken siz:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَأَسْأَلُكَ حُسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَأَسْأَلُكَ لِسَانًا صَادِقًا وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ.»

'Ey Allâh! Muhakkak ben Senden bu (din) **iş**(in)**de sebât ve doğru yolda kararlılık isterim! Ben Senden nîmetine şükür** (edebilmeyi) **isterim! Ben Senden güzel ibâdet** (edebilmeyi) **isterim! Ben Senden** (bütün kötü inançlardan, düşüncelerden ve Müslümanlara karşı kin ve nefretten arınmış) **kalb-i selîm isterim!**

Ben Senden doğru (konuşan) **bir dil isterim! Ben Senden** (hakkımda) **hayırlı olduğunu bildiklerinden isterim, şerli olduğunu bildiklerinden Sana sığınırım ve** (benim hakkımda kötü) **bildiklerin için Senden mağfiret talep ederim! Şüphesiz bütün ğaypları hakkıyla bilen ancak Sensin'** kelimelerini saklayın!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17114, 28/338; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:10/271; Tirmizî, De'avât:23, no:3407, 5/411; Nesâî:3/54, es-Sünenü'l-kübrâ, no:1136; Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:812; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7175-7177; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/267; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:1974; Hâkim, el-Müstedrek:1/508; Harâitî, Fazîletü'ş-şükr, no:34; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/187)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ) **"İşte sen onları çok acı verici pek büyük bir azapla müjdele"** kavl-i şerîfinde tehekkümen yâni **Allâh** yolunda gereken harcamaları yapmayan kimselerle istihzâ (alay) muâmelesi yapılmak üzere başkaları için müjde yerinde kullanılan "Tebşîr" ifâdesi bunlar hakkında azap ifâdesi olarak kullanılmıştır.

Âyet: 34

Bu ifâde-i celîleden de anlaşıldığı üzere **Allâh** yolunda infakta bulunmayanları pek büyük bir azap beklemektedir. Nitekim bir sonraki âyet-i kerîme bu azâbın fecâatini ortaya koyacaktır.

Helâl Yoldan Mal Kazanıp Cem Etmenin Meşrûiyetinin Delilleri

"Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; zarûret miktârından fazlasının kenz sayılacağına ve sâhibine azap sebebi olacağına kâil olanların bu âyet-i kerîmeye ve bu gibi hadîs-i şerîflere tutunmaları yerinde değildir. Aslında bu âyet-i kerîme helâl malı cem etmek hakkında değil zekâtı men eden hakkındadır. Bunun böyle olduğuna dâir birçok delil mevcuttur.

1) Bu âyet-i kerîmede azâbın sâdece **"Kenz** (stok)**"** yapmaya değil de bununla birlikte infâk etmemeye bağlanması, **Allâh** yolunda infâk edilen kenzde bir zarar olmadığına delâlet etmektedir. Dolayısıyla zekâtını veren, malının hakkını ödemiş olur.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَدَّى زَكَاةَ مَالِهِ أَدَّى الْحَقَّ الَّذِي عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ.»

"Her kim malının zekâtını öderse üzerindeki hakkı ödemiş olur, her kim fazla verirse bu kendisi için daha hayırlı olur." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Muhammed Avvâme tahkîki, no:9934, 6/382; İbnü Zencûye, el-Emvâl, no:1385, Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, no:130; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/39; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/331; el-Câmi'u's-sağîr, no:836, 2/560)*

2) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de helâl mal cem etmeye teşvikleri vardır. Nitekim **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَا عَمْرُو! نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ.»

"Ey Amr! İyi bir kişi için iyi bir mal ne güzeldir" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17763, 29/298-299; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/39; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/42)*

3) Hıbbân ibni Ebî Cebele *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حِبَّانَ بْنِ أَبِي جَبَلَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ أَحَدٍ أَحَقُّ بِمَالِهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ.»

"Her bir kişi kendi malı hakkında babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha fazla hakka sâhiptir" *(Dârekutnî, es-Sünen, no:4568, 5/422; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/319; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/46)* buyurmuştur

4) Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda insanlar çoluk-çocuklarına mal bırakmalarının yasak olduğu vehmine kapılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunun böyle olmadığını beyân etmiştir. Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾ قَالَ: كَبُرَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَا أُفَرِّجُ عَنْكُمْ فَانْطَلَقَ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! إِنَّهُ كَبُرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هٰذِهِ الْاٰيَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ لِتَكُونَ لِمَنْ بَعْدَكُمْ.» فَكَبَّرَ عُمَرُ ثُمَّ قَالَ لَهُ: «أَلَا أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُ الْمَرْءُ؛ اَلْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ.»

"Altını ve gümüşü stok edenler" âyet-i kerîmesi nâzil olunca bu durum Müslümanlara çok ağır geldi (ve onlar: "Bu durumda kimse ardında kalacak çoluk çocuğuna bir mal bırakma imkânı bulmayacak" dediler). Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Durun, ben sizin bu sıkıntınızı açayım" dedi. Böylece giderek: "Ey **Allâh**'ın peygamberi! Bu âyet senin ashâbına ağır geldi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz ki Allâh zekâtı ancak arta kalan mallarınızı temizlemek için farz kılmıştır, mîrasları da sizden sonra kalanların olsun diye meşrû etmiştir" buyurdu. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* tekbîr getirdi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ben sana kişinin kendisi için saklayacağı şeylerin en hayırlısını haber vereyim mi? O, Sâliha bir kadındır ki** (kocası) **ona baktığında kendisini mesrûr eder, ona bir şey emrettiğin de kendisine itaat eder, onun yanında olmadığı zaman da onu**(n nâmusunu ve malını) **muhâfaza eder"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Zekât:33, no:1664, 2/722; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:2499; Hâkim, el-Müstedrek:2/333; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:4/83; İbnü Ebî Hâtim:6/1788; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/42; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/187; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/187; Süyûtî, ed-Dürru-l-mensûr:7/330)*

Âyet: 34

5) Mal cem etmemenin haram olmadığına delâlet eden en önemli bir delil de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hasta hâlinde ziyâret ettiği ashâbına malının üçte birini veyâ daha azını vermesini önermesidir.

Nitekim **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Vedâ haccı senesi ağrım sancım çok artınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Mekke'de) beni ziyârete geldiğinde:

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِي فَقُلْتُ: إِنِّي قَدْ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي؟ قَالَ: «لَا!» فَقُلْتُ: بِالشَّطْرِ؟ فَقَالَ: «لَا!» ثُمَّ قَالَ: «اَلثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ أَوْ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي؟ قَالَ: «إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا صَالِحًا إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً ثُمَّ لَعَلَّكَ أَنْ تُخَلَّفَ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ اٰخَرُونَ. اَللّٰهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لٰكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ.» يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ.

"Gerçekten bu ağrı son noktasına varmıştır, ben mal sâhibi biriyim, arkamdan ancak bana bir kız çocuğu vâris olacak, malımın üçte ikisini bağışlayabilir miyim?" dedim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Olmaz"** buyurdu. O zaman ben: "Peki yarısını" dedim, o yine: **"Olmaz"** buyurduktan sonra:

"Üçte bir olsun, gerçi üçte bir de çok ya! Şu bir gerçek ki senin, vârislerini zengin olarak bırakman onları insanlara el açan fakir kimseler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Şu muhakkak ki sen Allâh'ın rızâsını talep ederek bir nafaka infâk edersen (harcamada bulunursan) **mutlaka ona mukābil mükâfatlandırılırsın. Hattâ hanımının ağzına koyduğun** (lokma) **bile böyledir"** buyurdu.

O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben arkadaşlarımdan geri de kalacağım (onlar seninle Medîne'ye dönecek, ben ise Mekke'de mi kalacacağım)?" deyince: **"Şüphesiz ki sen** (arkadaşlarından sonra yaşatılarak) **geride bırakılıp da sâlih bir amel işlersen mutlaka ona mukābil derece ve yükselme bakımından müzdâd olacaksın.**

Sonra herhalde sen birtakımları (Müslümanlar) **senin** (Irak beldeleri gibi birçok memleketleri fethetmen)**le** (dinleri ve dünyâları husûsunda) **faydalanıp, diğerleri** (kâfirler) **seninle zarara uğratılıncaya kadar uzun yaşayacaksın. Ey Allâh! Sahâbemin hicretlerini tamamla, onları ökçeleri üzere** (eski câhillik dönemine) **çevirme!** (Sen acınacak halde değilsin) **lâkin esas zavallı olan Sa'd ibni Havle'dir"** buyurarak **Mekke**'de vefât ettiği için bu zâtı üzüntüyle andı. *(Buhârî, Cenâiz:35, no:1233, 1/435-436; Müslim, Vasiyet:1, no:1628, 3/1250-51)*

Bu sahih hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Sa'd ibni Ebî Vakkas** *(Radıyallâhu Anh)*a zengin olduğu halde ve bir kızından başka vârisi de bulunmadığı halde malını hayra bağışlaması için izin vermemiştir. Ancak üçte birini tasaadduk etmesine izin vermiş, onu bile çok saymıştır.

Mal yığmak haram olsaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bütün malını tasadduk etmek isteyen sahâbînin bu görüşünü kabul ederdi. Hattâ sağlam olan insanlara sıhhat hâlinde bunu emrederdi.

6) Bu âyet-i kerîmeden mal yığmanın harâmiyeti anlaşılacağını farzetsek bile o zaman bu âyet-i kerîmenin zekât emriyle mensûh olduğunu düşünmemiz gerekir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede vârid olan zem, zekât farz olunmadan önce idi, zekât âyeti indirilince **Allâh-u Te'âlâ** onu mallar için bir temizlik yaptı. Artık ben yanımda **Uhud** dağı kadar altın olsa da sayısını bilip, zekâtını verdikten sonra ve o mal ile **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâatı üzere amel ettikten sonra hiçbir şeye önem vermem!" *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:195, Buhârî, Zekât:4, no:1339, 2/509; İbni Mâce, no:1787; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:4/82; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/39; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/43)*

7) Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; mal yığmayı zemmeden rivâyetlerde geçen durum İslâm'ın bidâyetinde böyleyken daha sonra şerîat zekât hakkını ödeyerek mal saklamayı meşrû kılmıştır. Eğer mal tutmak yasak olsaydı zekâtın kırkta bir değil de, malın tamâmı olması gerekirdi. Oysa ümmet içerisinde buna kāil olan bir kişi bile yoktur. Sahâbe-i kirâmın yaşantıları ve malları bu hususta yeterli bir delil teşkil etmektedir.

8) Eğer burada: "**Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* gibi bâzı zâtlar mal stok etmeyi haram saymışlar ve bu hususta bâzı hadîs-i şerîflerden delil almışlardır" denilecek olursa, burada evvelâ onların delil aldığı hadîs-i şerîfleri zikredelim, daha sonra da meseleyi tahlil edelim.

Âyet: 34

Ahnef ibni Kays *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَلَسْتُ إِلَى مَلَإٍ مِنْ قُرَيْشٍ، فَجَاءَ رَجُلٌ خَشِنُ الشَّعَرِ وَالثِّيَابِ وَالْهَيْئَةِ حَتَّى قَامَ عَلَيْهِمْ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: بَشِّرِ الْكَانِزِينَ بِرَضْفٍ يُحْمَى عَلَيْهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ثُمَّ يُوضَعُ عَلَى حَلَمَةِ ثَدْيِ أَحَدِهِمْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضِ كَتِفِهِ وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضِ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةِ ثَدْيِهِ يَتَزَلْزَلُ ثُمَّ وَلَّى فَجَلَسَ إِلَى سَارِيَةٍ وَتَبِعْتُهُ وَجَلَسْتُ إِلَيْهِ وَأَنَا لَا أَدْرِي مَنْ هُوَ فَقُلْتُ لَهُ: لَا أُرَى الْقَوْمَ إِلَّا قَدْ كَرِهُوا الَّذِي قُلْتَ، قَالَ: إِنَّهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا، قَالَ لِي خَلِيلِي قَالَ: قُلْتُ مَنْ خَلِيلُكَ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ! أَتُبْصِرُ أُحُدًا؟ قَالَ: فَنَظَرْتُ إِلَى الشَّمْسِ مَا بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ وَأَنَا أُرَى أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْسِلُنِي فِي حَاجَةٍ لَهُ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا أُنْفِقُهُ كُلَّهُ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرَ.» وَإِنَّ هٰؤُلَاءِ لَا يَعْقِلُونَ إِنَّمَا يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا لَا! وَاللهِ لَا أَسْأَلُهُمْ دُنْيَا وَلَا أَسْتَفْتِيهِمْ عَنْ دِينٍ حَتَّى أَلْقَى اللهَ.

Kureyş'ten ileri gelen bâzı kimselerin yanına oturdum, o sırada saçları, elbiseleri ve görünüşü sert ve kaba bir adam gelerek onların başlarına dikildi, selam verdikten sonra:

"Stok yapanları cehennem ateşinde kızdırılan bir taşla müjdele ki o taş onlardan birinin göğsünün ucu üzerine konulacak ve omzunun kenarındaki ince kemikten dışarı çıkıncaya kadar orada tutulacak, sonra o taş hareket eder bir halde omuz kenarındaki ince kemik üzerine konulup göğsünün ucundan çıkıncaya kadar durdurulacak" dedi. Sonra dönüp bir direğin yanında oturdu.

Ben onun ardına düşerek yanına oturdum, fakat kim olduğunu bilmiyordum. Yanına vardığımda ona: "Anladığıma göre bu topluluk senin söylemiş olduğun şeyden hiç hoşlanmadılar" dedim. O: "Onlar bir şey anlamıyorlar, dostum bana dedi ki" diye söze başlayınca ben: "Senin dostun kim?" diye sordum. O şöyle anlattı:

"Bir kere **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Yâ Ebâ Zerr! Uhud'u görüyor musun?"** buyurdu. Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beni bir iş için gönderecek düşüncesiyle gündüzden ne kadar kaldığını anlayabilmek için güneşe doğru baktım ve: "Evet! (Görüyorum)" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"İşte ben tümünü harcayabileceğim bu Uhud dağı kadar altınım olsa istemem, ancak (ihtiyaçlarımı görmek, borcumu ödemek, çoluk-çocuğuma bakabilmek için) **üç dînar** (olsa yeter)" buyurdu.

İşte bu adamlar (gerçeği) anlayamıyorlar, onlar ancak dünyâlık yığıyorlar. Hayır! Vallâhi ben **Allâh**'a kavuşuncaya kadar bunlardan ne dünyâlık bir şey isterim, ne dînî bir konuda onlara fetvâ sorarım!" *(Buhârî, Zekât:5, no:1342, 2/510; Müslim, Zekât:10, no:992, 2/689; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/187; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/338)*

Ebû Bekr ibnü'l-Münkedir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Habîb ibni Mesleme** *(Radıyallâhu Anh)* **Şam** emîri iken **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*a üç yüz dînar gönderdi ve: "Bunu ihtiyaçlarına kullan" dedi. **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* (getiren adama): "Bunu ona geri götür, o, **Allâh** hakkında bizden daha aldatılmış adam bulamadı mı? Bizim için ancak ardına saklanacağımız bir gölge, (otlanıp) yanımıza dönecek üç koyun, bir de hizmetiyle bize ikram yapacak bir câriye yeter. Sonra ben bunlardan fazlasından çok korkarım" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:147; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/337-338)*

Bilâl *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ بِلاَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا بِلَالُ! اتَّقِ اللهَ فَقِيرًا وَلَا تَلْقَهُ غَنِيًّا.» قَالَ: قُلْتُ: وَكَيْفَ لِي بِذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: «إِذَا رُزِقْتَ فَلَا تَخْبَأْ، وَإِذَا سُئِلْتَ فَلَا تَمْنَعْ.» قَالَ: قُلْتُ: وَكَيْفَ لِي بِذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «هُوَ ذَاكَ وَإِلَّا فَالنَّارُ.»

"Ey Bilâl! Allâh'a fakir olarak kavuş, zengin olarak kavuşma" buyurdu. O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu nasıl yapacağım?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Sana bir şey verilince stok yapma, senden bir şey istenilince vermezlik etme" buyurdu. O zaman ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben buna nasıl güç yetireceğim?" deyince: **"İşte böyle, yoksa** (sonun) **ateş**(e girmek olur)" buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/316; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/337)*

Şu bilinsin ki; **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bu görüş, kendine has bir mezhep olup diğer sahâbe arasında kabul görmemiştir. Kendisinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bu hususta naklettiği hadislerden dolayı onun stok yapmaması kendisine yakışan bir haldir.

Âyet: 34

Fakat diğer birçok sahih hadislerle onun rivâyet ettiği hadisler arasında bir çelişki bulunmadığını açıklayabilmek için stoklamayı nehyeden bütün hadîs-i şerîflerde: **"Zekât hakkını ödemezse"** kaydı düşülmelidir. Zâten geride tamamı zikredilen:

«...مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا»

"Herhangi bir altın ve gümüş sâhibi ondan (zekât) **hakkını ödemezse..."** hadîs-i şerîfinde bu kayıt sarâhaten mevcuttur.

Şeddâd ibni Evs *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "**Ebû Zerr, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kendisinde zorluk bulunan bir emri işitirdi, sonra sahralara çıkar, giderdi.

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o mesele hakkında bir ruhsat verirdi ve bu ruhsat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den duyulup ezberlenirdi, fakat **Ebû Zerr** bunu duymadığı için daha önce duyduğu hükme tutunur kalırdı" rivâyeti de **Kurtubî** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu görüşünü takviye ederek bu meselenin **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*a has bir hal olduğunu açıklamaktadır. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17137, 28/360-361; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7166; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/338-339)*

İbni Kesîr ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin zâhirine tutunarak hâcet miktârından fazla olan malın tamâmının infâkının farz olduğu ve bunu saklamanın haram olduğu fetvâsına kāil olmuş ve herkese bunu emredip muhâlefet edene çok haşin davranmıştır. Bu yüzden **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* ile arasında sıkıntı yaşanmıştır.

Hattâ bir kere **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* onun kavliyle ameli birbirini tutuyor mu diye imtihan etmek üzere kendisine bin dînâr göndermiş, o da onları aynı gün içinde dağıtmış, sonra kendisine paraları getiren geri gelerek: "**Mu'âviye** beni senden başkasına göndermişti, ben yanlışlıkla sana gelmişim, altınları geri ver" dediğinde o: "Eyvah, onların hepsi gitti, lâkin benim malım gelince seninle tekrar hesaplaşırız" deyince **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* onun sözüyle işi birbirini tutan biri olduğunu anlamıştı.

Nihâyet **Şam**'da çıkan sıkıntılar üzerine **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*a şikâyet etti, **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* da onu **Medîne**'ye çağırdı fakat onu bu görüşünden vazgeçiremedi. O sırada **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Ebâ Zerr**! Millet-i hanîfiyye olan İslâm, dinlerin en kolayı ve mûtedilidir.

Dinlerin en darı ve zoru olan Yahudilikte bile malın tamâmını vermek farz değilken İslâm'da nasıl böyle bir şey farz olabilir?" deyince **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* ona karşı gazaplandı ve ona vurmak için asâsını kaldırarak: "Ey Yahudi! Senin bu fetvâlarla ne alâkan var?" dedi.

Bunun üzerine **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)* kaçarak **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkasına sığındı, fakat **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hiddeti geçmeyerek yine de ona vurdu. Bir rivâyete göre o darbe **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın sırtına indi.

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* çok hiddetli biriydi, bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayâtında bir kızgınlık netîcesinde **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*ı da annesi ile ayıplamıştı, o da kendisini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyet edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَا أَبَا ذَرٍّ! أَعَيَّرْتَهُ بِأُمِّهِ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ!..»

"Yâ Ebâ Zerr! Onu annesiyle mi ayıpladın? Gerçekten sen kendisinde câhiliyet (huylarından biri) **bulunan birisin"** buyurmuştu. *(Buhârî, Îmân:20, no:30, 1/20; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/87)*

Netîcede bu görüşünden dolayı **Medîne**'de **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*a îtiraz edenler çoğaldı. İnsanlar gelip ona mîras âyetlerini okuyarak: "Malın tamâmını infâk etmek farz olsaydı bu âyetlerin ne mânâsı olurdu?" demeye başladılar ve onu gittiği hiçbir yerde rahat bırakmayarak yanında toplanıp îtirazlarını sürdürdüler.

Bunun üzerine o uzlete çekilme karârı alarak **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* ile bu hususta istişâre etti, o da kendisine **Rebeze**'ye gitmesinin uygun olduğu istişâresini verdi.

İşte bu kıssada îtimad edilecek îzah tarzı budur, Şî'a fırkası bu kıssayı **Osmân Zinnûreyn** *(Radıyallâhu Anh)*ı tenkit sadedinde farklı şekillerle îzah ederek **Allâh**'ın nûrunu söndürmeyi hedeflemekteyseler de **Allâh-u Te'âlâ** nûrunu tamamlamaya kesin karar vermiştir.

9) "Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; stok yapmayı haram sayanlar, **Büreyd ibni Asram** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklettiği:

"Suffe ehlinden bir adam öldüğünde ardında iki dînar veyâ iki dirhem para bırakınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 34

عَنْ بُرَيْدِ بْنِ أَصْرَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: مَاتَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ وَتَرَكَ دِينَارَيْنِ أَوْ دِرْهَمَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «كَيَّتَانِ؛ صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.»

"(Bu, kendisi için cehennem ateşinde) **iki dağlama olacaktır! Siz arkadaşınızın** (cenâze) **namazını kılın"** buyurdu" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:788, 2/175; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:2/140; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/429; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/38; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/193; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/191)* şeklindeki rivâyete tutunmuşlardır, ama bu yerinde değildir.

Nitekim **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre bu kişi mal artırmak için insanlardan dilenen biriydi. Dolayısıyla bu hadîs-i şerîf meşrû sûrette kazanıp mal cemeden kişi hakkında değildir.

Ayrıca bu konuda şöyle denilmiştir: "Tasavvuf yolunu kendisine farz kılıp, dünyâ malını terk edeceğine ve tevekkül üzere yaşayacağına dâir **Allâh-u Te'âlâ** ile sözleşme yapan ve üzerinde bakması gereken çoluk-çocuk hukûku bulunmayan kişi için hâcetinden fazlasını saklaması câiz olmaz.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Allâh'a verdiğiniz söz ve) **akitleri**(n gereğini) **yerine getirin!"** *(Mâide Sûresi:1)*,

﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ﴾

"Ahdi (Allâh'a verdiğiniz sözün gereğini) **hakkıyla yerine getirin"** *(İsrâ Sûresi:34)* buyurmaktadır. Suffe ehlinin bu tür insanlardan oldukları sâbittir, dolayısıyla bu kişi ahde riâyet etmediğinden bu duruma düşmüştür."

10) Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; hak olan görüş: "Dindar bir kimsenin çok mal yığmaması evlâdır. Ancak şerîatın zâhirine göre bu men edilmemiştir. Mal cemetmemek takvâya göredir, stok yapmamak ise fetvâya göredir" denilmesidir. Fazla mal talebinden sakınmanın evlâ oluşu birkaç yönden îzah edilebilir:

a) İnsan bir şeyi sevdiği zaman, ona ulaşmaktan lezzet alır, ulaşıp lezzet alınca da ona karşı sevgisi daha şiddetli, meyli de daha kuvvetli olur.

Fakir olan insan maldan mülkten faydalanma lezzetini hiç tatmadığı için onun mal cemetmeye karşı hırsı, maldan lezzet alan zenginin dünyâya olan hırsından daha az olur. Demek ki malı çoğaltmak dünyâ talebine karşı hırs ve tamahkârlığı çoğaltmaya sebeptir. Hırs ise rûhu, nefsi ve kalbi yoran bir şey olduğu için zararı çok şiddetlidir. O halde akıllı kişinin kendi canına zarar verecek şeylerden sakınması gerekir.

Ayrıca mal yığmakla bir raddeye varılıp o noktada talebin kesileceği ve hırsın kaybolacağı sâbit olsa o hadde ulaşıncaya kadar çalışmaya göz yumulabilir. Ama kat'î delillerle sâbit olduğu üzere malını artıranın hırsı da artmaktadır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَوْ كَانَ لِابْنِ اٰدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغٰى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ اٰدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلٰى مَنْ تَابَ.»

"Âdemoğlunun iki vâdi (dolusu) **malı olsa elbette bir üçüncüyü arar. Ademoğlunun karnını ancak** (öldüğünde üzerine atılan) **toprak doldurur. Ama Allâh tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder."** *(Buhârî, Rikāk:10, no:6072, 5/2364; Müslim, no:1049)*

Dolayısıyla dünyâ talebinin de, sebep olduğu zararın da bir sonu yok demektir. O halde insanın bu zararı baştan terketmesi gerekir.

b) Mal kazanmak zor ve zahmetli bir iştir, kazandıktan sonra korumak ise daha meşakkatlidir. Bu durumda insan ömür boyu ya mal tahsili için zahmet çekecek ya da onu koruma derdine düşecektir.

Netîcede de dünyâda o maldan pek az faydalanacak, bırakıp âhirete giderken de çok hasret çekecektir. İşte bu pek âşikâr bir hüsrandır.

c) Çok mal ve mertebe gibi unsurların tuğyan ve azgınlık îrâs edeceği:

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغٰى أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى﴾

"Gerçekten insan kendisini ihtiyaçsız görerek azar" *(Alâk Sûresi:6-7)* âyet-i kerîmesiyle de sâbittir. Tuğyân ise, kulun **Rahmân**'ın rızâsını elde edeceği makama ulaşmasına mânidir.

Âyet: 34

Zekâtla İlgili Bâzı Hükümler

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; zekât herkese farz olan bir amel değildir. Zekâtın farziyeti için birtakım şartlar vardır.

Buna göre zekât, üzerinden bir sene geçen malın nisâbına tam bir mülkiyetle mâlik olan hür, müslim, bâliğ ve âkil kimseler üzerine vâciptir. Bu şartları açacak olursak:

1) Hürriyet; zîrâ köle mülkü noksan biridir. Kendi özgürlüğüne sâhip olmayan birine sâhip olduğu maldan dolayı yük yüklemek uygun olmaz.

2) İslâm; zekât malın temizliğidir, kâfir ise mânen temizlenmeye müsâit değildir. **Allâh-u Te'âlâ** zekât emrini dâimâ namazla birlikte zikretmiştir. O halde namazla muhâtap olmayan kâfirler zekâtla da mükellef olmaz. Hattâ-ne'ûzübillâh- bir Müslüman bir süreliğine dinden irtidâd edip (kâfir olup) daha sonra tevbe istiğfar ile tekrar Müslüman olsa irtidâdı zamânında kendisine zekât farîzası teveccüh etmeyeceği gibi irtidâdından önceki zamâna âit zekât borçları da üzerinden düşer.

3) Bülûğ; yâni ergenlik çağına ulaşmak da zekâtın vücûbu için şarttır, dolayısıyla çocukların sâhip oldukları mallardan dolayı zekât vermeleri gerekmez. Binâenaleyh bunların mallarından velîleri zekât veremez.

Çocukların zekâtı bülûğa erdikleri târihten îtibâren hesaplanmaya başlar, bir sene dolunca da edâsı vâcip olur.

4) Akıllı olmak; yâni delilerin zekât vermesi gerekmez. Ancak delilik iki şekilde düşünülür. Birincisi çocukluktan beri deli olma hâlidir ki bu hâli devâm edenler hiçbir zaman zekâtla mükellef olmazlar. Fakat bülûğa erdikten sonra ifâkat bulanlar (ayılıp akıllananlar) o târihten îtibâren mükellef olurlar.

İkinci tür delilik ise bülûğa erdikten bir süre sonra mecnun bulunmaktır. Bu durumda cinnet hâli bütün bir sene devâm edene zekât borcu yüklenmez, fakat **İmâm-ı Muhammed**'e göre bir sene içinde bir-iki gün akıllanacak olsa üzerine zekât lâzım gelir. **İmâm-ı Ebû Yûsuf**'a göre ise senenin ekserîsinde ifâkat bulmadıkça o senenin zekâtı îcap etmez.

5) Nisâba mâlik olmak; zîrâ **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ.» ـ يَعْنِي: فِي الذَّهَبِ ـ «حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذٰلِكَ.»

"Senin ikiyüz dirhemin olur da üzerinden bir sene geçerse onda, beş dirhem ödemen gerekir. -Altın husûsunda- **yirmi dînarın oluncaya kadar bir şey ödemen gerekmez, ama yirmi dînarın olur da üzerinden de bir sene geçerse o zaman onda yarım dînar** (ödeme) **vardır. Bunun üzerine ziyâde olanlar da bu hesapla hesaplanır"** buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, Zekât:5, no:1573, 2/680; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1265; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/184)*

Nisâb, şer'-i şerîfin bir şey hakkında belirlediği miktardır. Buna göre zekât husûsunda altının miktârı yirmi miskal, gümüşün nisâbı iki yüz dirhem, koyun ile keçinin nisâbı kırk, sığır ile mandanın nisâbı otuz, devenin nisâbı ise beştir.

Zamânımızda gümüş tedâvülden (para olarak kullanılmaktan) kalktığı için zekât nisâbı altına göre hesaplanır ki bu da yirmi miskal olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından tâyin edilmiştir.

Ancak miskal bir ölçü birimi olup bu da yörelere göre gram olarak farklılık arzettiğinden kimi yerde doksan grama tekābül ederken, bâzı İslâm beldelerinde ise seksen bir gram değerine kadar düşmektedir.

O halde hâli vakti müsâit olanlar fakirin hakkını gözetmek üzere nisap olarak seksen bir grama îtibar etmeli, ev almak için para biriktiren veyâ kötü gün için para saklayan dul ve hastalar gibi ihtiyaç sâhipleri ise doksan altı gramı göz önünde bulundurmalıdırlar.

İşte havâic-i asliyyeden yâni oturulan ev ile ev için lüzumlu eşyâdan, kışlık- yazlık elbise ile gerekli silah, âlet, kitap, binek hayvanı, hizmetçi ve bir senelik yeterli nafakaya mahsus erzaktan fazla olarak geride zikredilen nisap miktârına mâlik olanlara zekât farzdır. Borcuna mukābil elinde bulunan nakit paralar da aslî hâcetlerden sayılıp zekâta tâbi olmaz.

6) Nemâ; yâni bir malda zekât gerekmesi için onun hakîkaten ya da hükmen nâmî (artıcı) olma şartı aranır. Dolayısıyla nisap miktârından fazla da olsa artıcı olmayan mallarda zekât yoktur.

Âyet: 34

Hakîki mânâda nemâ; ticâret veyâ tevâlüd yoluyla olur. Ticârette kullanılan herhangi bir eşyâ ve hayvan zekâta tâbi olduğu gibi, dölünü veyâ sütünü almak için kırlarda otlatılan ve sâime nâmını alan hayvanlar da zekâta tâbîdir.

Hükmî nemâ; artışa müsâit olma yoluyla meydana gelir ki bu, sâhibinin veyâ nâibinin elinde bulunan altın ve gümüşe mahsustur. Bu maddelerle ihtiyaç karşılanmaz, bunlar sâdece ticârette kullanılmak, malların mübâdelesine vâsıta olmak yoluyla ihtiyaçları karşılar. Buna göre elde bulunan altın-gümüş nakitler, külçeler ve ziynet takımları kendileriyle ticârete niyet edilmese de veyâ bunlar herhangi masrafa yâhut ev almak için sarfedilmek üzere saklanmış olsa da nisap miktârına ulaşınca zekâta tâbî olurlar.

7) Mülk-i tâm ile mülkiyet; yâni bir malda zekâtın farz olması için o malın elde bulunması şarttır. Dolayısıyla bir kadın mehrini almadıkça yâhut bir borçlu borcuna karşılık elinde bulunan maldan dolayı zekât vermez.

Yine böylece rehin olan bir maldan dolayı zekât lâzım gelmez. Kaybolan maldan, denize düşen maldan, hükümetin zorla aldığı maldan, inkâr edilen alacaktan, gasp edilen maldan, çalınan maldan veyâ yeri kaybolmuş olan gömüden dolayı zekât gerekmez. Çünkü bu mallar mâlikinin elinde ve onun kendilerinde tasarruf edebileceği şekilde değildirler.

8) Havelân-ı havl; yâni nisâba mâlik olunduktan sonra o malın üzerinden bir sene geçmesi de şarttır. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«وَلَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.»

"Bir malın üzerinden sene geçmedikçe o malda zekât yoktur" *(Ebû Dâvûd, Zekât:5, no:1573, 2/680; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1265; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/184)* buyurmuştur.

Dolayısıyla nisâba mâlik olup da o malın üzerinden bir sene geçmeden malı nisap miktârından aşağı düşene zekât farz olmaz. Fakat nisâba mâlik olduktan sonra ilâve olanların üzerinden sene geçmesi şart değildir. Dolayısıyla sene başında nisap miktârı mala sâhip olup sonra ticâret yaparak sene sonunda biri bin eden kişi kâr ettiği miktar için yeni bir sene hesâbı tutmayacak, hepsinin zekâtını topluca verecektir.

Ama burada kamerî sene mûteberdir, şemsî sene ile aralarında ongün fark olduğu için zekâtını güneş senesine göre hesap edip verenler, otuz üç senede bir, bir senenin zekâtını vermemiş olurlar. Bu mesele çok önemlidir, fakat insanların ekseriyeti bundan gâfildir.

9) Kadınların altın ve gümüşten olan takılarına gelince; bu hususta ulemânın ihtilâfı vardır. **İmâm-ı Mâlik**, **Ahmed**, **İshâk**, **Ebû Sevr** ve **Ebû Ubeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müctehitlere göre bunlarda zekât yoktur. **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Irak**'taki görüşü bu iken daha sonra **Mısır**'a geldiğinde bu konuda duraklamış ve: "Bu hususta istihâre yapacağım" demiştir.

Sevrî, **Ebû Hanîfe** ve **Evzâ'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müctehitler ise bunlarda zekâtın farz olduğuna kâil olmuşlardır. Zekât olmadığına hükmedenler altın ve gümüşün takı yapılmasıyla artıcı mal olarak kullanılma vasfının ortadan kalktığını, bu durumun da zekâtı düşürdüğünü söylemişlerse de **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* bu iki nakitte zekâtı farz kılan şer'î lafızların umûmî olmasına nazaran bunlarda zekâtın farz olduğuna kâil olmuştur.

Nitekim **Fâtıma binti Kays** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ.»

"Malda zekâttan başka bir hak yoktur" *(İbni Mâce, Zekât:3, no:1789, 1/570)* buyurmuş, diğer bir hadîs-i şerîfte de genel olarak:

«هَاتُوا رُبْعَ الْعُشْرِ مِنْ أَمْوَالِكُمْ.»

"Mallarınızın kırkta birini getirin" *(Ebû Dâvûd, Zekât:5, no:1572, 2/679)* buyurmuştur. Bu ifâdelerde malın takı hâlinde olup olmaması arasında bir ayırım gözetilmemiştir.

Ayrıca tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme de mubah olan takılarda zekâtı vâcip kılmaktadır. Başka bir âyet-i kerîmede de buna muârız bir ifâde yoktur. Hadîs-i şerîflerde de buna ters bir beyân bulunmamaktadır. Ancak bir haberde:

«لَا زَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ الْمُبَاحِ.»

"Mubah takılarda zekât yoktur" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/48)* şeklinde bir beyân mevcut ise de **Ebû Îsâ et-Tirmizî** *(Radıyallâhu Anh)*:

Âyet: 34

"Takılar hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den (hüküm ifâde edecek nitelikte) sahih bir haber naklolunmadı" demiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de takı zikredilince inciler kastedilmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا﴾

"Ondan (denizden) **kendilerini** (süs eşyası olarak) **giyinebileceğiniz bir takı çıkartmaktasınız"** *(Nahl Sûresi:14)* buyurmuştur.

Bu rivâyette **"Huliyy"** lafzı, harf-i târifle zikredilmiş olup, mârife olarak zikredilenin de mâhûd-u sâbıka (evvelce bilinen bir şeye) âit olması gerektiğine göre kendisinde zekât bulunmadığı belirtilen takıların **Kur'ân-ı Kerîm**'de takı olarak zikredildiği bilinen inci gibi husûsî şeylere hamledilmesi gerekir. Ayrıca, zekâtın farz olması husûsunda ihtiyatlı olunması gerektiğinden altın-gümüş takılarda zekâtın farz olduğuna hükmetmek evlâdır.

10) Zekâtın bir rüknü de temliktir; yâni verilen malı zekât verilen kişiye mülk olarak teslim etmektir. Bu yüzden zekât ve hayır toplayıp genel mânâda fakirlerin ihtiyaçlarına sarfeden kurumlara zekât verilmez. Çünkü bunlar bu paralarla yatak, yorgan, çadır gibi umûmî ihtiyaçları da karşıladıkları için burada fakirin eline bir temlik söz konusu değildir.

Ancak bu paralar fakirlerin eline temlik edilip sonra devir yoluyla yine kendi genel ihtiyaçlarına kullanılmak üzere onlardan hibe olarak geri alınırsa bu câiz olur. Fakat bu müesseselerin ekserîsi bu husûsa riâyet etmemektedirler. Bu yüzden Müslümanlar zekât ve fitre gibi vâcip sadakalarını dikkatlice sarfetmelidirler.

Yine böylece zekâtını, kölesi olmayan hizmetçisine sarfederek bunun karşılığında kendisinden hizmet beklese bu **Allâh** için olmaz. Dolayısıyla bir ivaz (karşılık) beklentisiyle yapılan temlik zekât değildir. Ama insanların ekserîsi bundan gâfildir.

11) Zekât niyetiyle akrabâlarına infakta bulunacak olsa bu câizdir. Ancak şer'î mahkeme tarafından onlara bakmakla yükümlü tutulduysa o zaman câiz olmaz. Zekât verilirken efdal olan, önce kardeşlerine, sonra amcalarına, sonra dayılarına, sonra zevi'l-erhâma (diğer yakın akrabâya), sonra komşularına, sonra mahallelilerine, daha sonra da aynı şehirde yaşadığı kişilere vermesidir.

12) Zekâtla fitre arasındaki fark; zekâtın zimmîye verilmesi câiz değildir, fitre ise böyle değildir. Ayrıca zekâtın vakti yoktur, fitrenin ise belirli bir zamânı vardır ki ramazan bayramının birinci gününden ileriye atılmakla kişi günahkâr olur.

13) "Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"el-Eşbâh"** isimli eserden naklen şu meseleler zikredilmiştir:

a) Bir adam eşkiyâdan ve zâlimlerden korkuyorsa malının çokluğunu bilmesinler diye zekâtını gizli vermesi müstehaptır.

b) Bir adamın kâr ve gelir getiren evi olup da nisâba mâlik değilse bu kişi **İmâm-ı Âzâm**'a göre zengin sayılır, zekât alması helâl olmaz. **İmâm-ı Muhamme**'e göre ise fakirdir, zekât alması da helâldir.

c) Bir kimsenin, kıymeti nisap miktârına ulaşan bir evi olsa fakat bu evi ne yerleşmek için, ne de ticâret için kullanmasa bundan dolayı fitre vâcip olur, zekât vâcip olmaz.

d) Bir kişi satmak için yaptığı çöreklerde kullanmak için safran satın alsa zekât vâcip olmaz, ama susam satın alsa zekât vâcip olur.

Zîrâ safran, yapılan çörekte kaybolur, susam ise kaybolmaz. Aşçı için tuz ve odun, çamaşırcı için çöven ve sabun, deri tabaklayan kişi için şap ve selem ağacı yaprağı, safran gibidir. Kumaş boyacısı için aspur ve safran ise susam gibidir.

14) Altın ve gümüşte hem vâcip olma, hem de edâ bakımından mûteber olan, veznidir, yâni kendi ağırlığıdır. Yoksa devlet reisinin bastırdığı paralar değildir.

Zekâtta, köle âzâdı dışındaki keffaretlerde, uşürde ve nezirde (adaklarda) kıymetin, yâni sâdece nakit para şart olmayıp o değerde başka şeylerin verilmesi câizdir. Bu durumda: "Bugün bu dirhemi şu fakire tasadduk etmek borcum olsun" dese fakat o gün değil de ertesi gün, o dirhemi değil de başka bir dirhemi, dediği fakire değil de başka bir fakire tasadduk etse Hanefî mezhebine göre câizdir.

15) Eğer vasiyet etmemişse bir ölünün terekesinden zekât alınmaz, vasiyet etmişse de bıraktığı mîrasın üçte birinden alınabilir.

Vârislerinin, zekâtını vermeyeceğinden endişe eden bir hasta zekâtını onlardan gizli olarak çıkartır.

Âyet: 34

16) Fukahâ: "Zekâtın farziyeti umrîdir, yâni insan hayâtı boyunca verebilir" demişlerse de fetvâ fevrî olduğuna göredir, yâni farz olur olmaz verilmelidir. Dolayısıyla zekâtı tehir eden günahkâr olur ve şâhitliği geçerli sayılmaz.

İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; malların zekâtını vermek İslâm'ın erkânındandır. Bu yüzden mutlaka edâsı lâzımdır. Zekât vermenin en kolay yolu her sene fakirlerin hakkı olan malı zekât niyetiyle ayırıp bir kenarda saklar, sonra sene boyunca onu zekât verilecek yerlere sarfeder. Bu durumda her seferinde zekât ödeme niyetini de yenilemek gerekmez. Bilakis zekât ayrılırken yapılan tek niyet yeterli olur.

Kişi sene boyunca zekâtı hak edenlere ne kadar harcama yapsa da bunu zekât niyetiyle yapmasa zekâttan sayılmaz. Ama bahsettiğimiz sûrette zekât zimmetten düşer ve hiçbir darlık söz konusu olmaksızın mesuliyetten kurtuluş hâsıl olur.

Eğer kişi ayırdığı zekâtın tamâmını sene boyunca fakirlere dağıtma imkânı bulamamış olup geriye bir miktar kaldıysa onu da diğer mallardan ayrı olarak saklamalıdır. Zîrâ bu amel her sene tekrarlanacaktır. Fakirlerin malı bir kenarda ayrı vaziyette durursa bugün olmasa da yarın infâkına muvaffakıyet hâsıl olması umulur. *(İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:73, 1/85)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh** yolunda infâk, farz olan zekâta şâmil olduğu gibi nâfile sadakaları, vâcip nafakaları ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâatı uğrunda olan her şeyi içine almaktadır. Ancak nâfile sadakaların terkinden dolayı bir zem ve tehdit terettüp etmez. Ama bunların işlenmesinden dolayı büyük müjdeler tahakkuk eder.

Nitekim **Ebû Mes'ûd el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً.»

"Bir Müslüman sevâbını Allâh'tan bekleyerek âilesine bir harcamada bulunursa bu, kendisi için bir sadaka olur." *(Buhârî, Nefekāt:1, no:5036, 5/2047; Müslim, Zekât:14, no:10022/695; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/179)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ.»

"Allâh yolunda harcadığın bir dînar, köle âzâdında harcadığın bir dînar, yoksula tasaddukta bulunduğun bir dînar, bir de âilene harcadığın bir dînar, bunlar içinde sevâbı en büyük olan, âilene harcamış olduğundur." *(Müslim, Zekât:12, no:995, 2/692; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/179-180)*

Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى عِيَالِهِ، وَدِينَارٌ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ عَلَى دَابَّتِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى أَصْحَابِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Bir kişinin harcadığı dînarların en fazîletlisi çoluk-çocuğuna harcadığı dînardır.

Sonra Allâh yolundaki (cihâd için sakladığı) **hayvanına harcadığı dînardır, sonra da** (ilim, cihat, hac ve umre gibi fazîletli işlerde) **Allâh yolunda arkadaş** (olduk)**larına harcadığı dînardır."** *(Müslim, Zekât:12, no:994, 2/691-692; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/180)*

Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh! Ebû Seleme**'nin oğullarına yaptığım harcamada benim için bir ecir var mı? Onlar zâten benim oğullarım (onlara harcamaya mecbûrum, ama yine de sevap alır mıyım?)" diye sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلِيَ أَجْرٌ أَنْ أُنْفِقَ عَلَى بَنِي أَبِي سَلَمَةَ إِنَّمَا هُمْ بَنِيَّ؟ فَقَالَ: «أَنْفِقِي عَلَيْهِمْ فَلَكِ أَجْرُ مَا أَنْفَقْتِ عَلَيْهِمْ.»

"Onlara harcamada bulun! Tabî ki sana onlara infâk ettiğin şeylerden dolayı sevap vardır" buyurdu. *(Buhârî, Zekât:47, no:1398, 1/533; Müslim, no:1001; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/180)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın hanımı **Zeyneb** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

Âyet: 34

عَنْ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: كُنْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ حُلِيِّكُنَّ!» وَكَانَتْ زَيْنَبُ تُنْفِقُ عَلَى عَبْدِ اللهِ وَأَيْتَامٍ فِي حَجْرِهَا قَالَ: فَقَالَتْ لِعَبْدِ اللهِ: سَلْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَجْزِي عَنِّي أَنْ أُنْفِقَ عَلَيْكَ وَعَلَى أَيْتَامٍ فِي حَجْرِي مِنَ الصَّدَقَةِ فَقَالَ: سَلِي أَنْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَانْطَلَقْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدْتُ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ عَلَى الْبَابِ حَاجَتُهَا مِثْلُ حَاجَتِي فَمَرَّ عَلَيْنَا بِلَالٌ فَقُلْنَا: سَلِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَجْزِي عَنِّي أَنْ أُنْفِقَ عَلَى زَوْجِي وَأَيْتَامٍ لِي فِي حَجْرِي وَقُلْنَا: لَا تُخْبِرْ بِنَا فَدَخَلَ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: «مَنْ هُمَا؟» قَالَ: زَيْنَبُ. قَالَ: «أَيُّ الزَّيَانِبِ؟» قَالَ: اِمْرَأَةُ عَبْدِ اللهِ. قَالَ: «نَعَمْ. لَهَا أَجْرَانِ؛ أَجْرُ الْقَرَابَةِ وَأَجْرُ الصَّدَقَةِ.»

Bir kere ben mescitte bulunuyorken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Ey kadınlar! Takılarınızdan da olsa sadaka verin"** buyurduğunu işitince kendim hem eşim **Abdullâh**'a, hem de himâyemde olan yetimlere infakta bulunduğum için **Abdullâh**'a: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sor ki; benim sana ve himâyemde bulunan yetimlere yaptığım harcamalar sadaka olarak bana yeterli olur mu?" dedim. O da bana: "Bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sen sor" dedi.

Bunun üzerine ben **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gittim ve kapısında ensârdan bir kadın buldum ki o da benimle aynı soruyu sormak için gelmişti. O sırada **Bilâl** yanımıza uğradı, biz de ona: "Sen: 'Benim kocama ve himâyemde bulunan yetimlere yaptığım harcamalar sadaka olarak bana yeterli olur mu?' diye **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sor, ama bizim kim olduğumuzu söyleme" dedik.

Bilâl Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girip ona sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O iki kadın kim?"** diye sordu. O: "(Ensardan bir kadın ile) **Zeyneb**" diye cevap verdi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hangi Zeyneb?"** diye sordu. O: "**Abdullâh**'ın hanımı" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! Hem de onun için iki ecir vardır, bir akrabâlık sevâbı, bir de sadaka sevâbı"** buyurdu. *(Buhârî, Zekât:47, no:1397, 2/533; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/180)*

"Herevî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede hem tahsîsle teşrîf, hem de tehditle va'îd vardır.

Âyet: 34

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin başında müminleri şereflendirmektedir. Onlara kerâmeten nidâ etmekte ve hitâb-ı kerîmiyle gönüllerini okşamaktadır. Onların üzerine taltîfini sunuyor, ihsânını döküyor ve îmanlarına bizzat şâhitlik ediyor.

İşte kerâmet ve nîmet, lütuf ve rahmet budur. İş ezelde yapılmıştır, kul henüz kulluksuz, daha kulluk göstermeden **Rabb**i onunla sevgi akdi kurmuş, kerâmet ve nîmet nidâsına onların ruhlarına ulaştırmıştır.

Pîr-i tarîkat **Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* demiştir ki, **Hakk**'ın nidâsı üç kısımdır: Biri va'îd (tehdîd) nidâsıyla seslenmesidir ki, bu takdirde azametinden korku salar, bir diğeri vaad (müjde) nidâsıyla seslenmesidir ki, bununla rahmet nîmetinden ümit salar, biri de lütuf nidâsıyla seslenmesidir ki inbisât (mânevî genişlik) hükmüyle şefkat gösterir.

İşte kulun bu üç hâlin arasında dolaşması gerekir. Yâni biri korku hâli ki, kul böylece günah işlemekten çekinir, ikincisi ümit hâli ki, onunla tâat üzere olur, üçüncüsü de sevgidir ki, bununla kişiyi nefsinden kurtarır, Kendisine bağlar.

تَا بَا تُو تُوبِی تُرَا بَحَقّ رَهْ نَدَهَنْدْ چُونْ بِی تُو شُدِی زِ دِیدَه بِیرُونْ نَه نَهَنْدْ

"Sen seninle oldukça, sana Hakk'a (gitmeye) **yol vermezler, Sensiz olduğunda** (nefsinden geçtiğinde ise) **gözden çıkarmazlar."**

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechi ile; âlim ilim öğretmekte, pîr de mürîd terbiye etmekte tamahkârlık üzere olmamalıdır.

Zîrâ bu takdirde halkın ihsânını ve dünyâ menfaatini ummak yüzünden, ilim aynasını karartır, bereket pınarını kurutur, kıymetini düşürür, pîrin heybetini mürîdin gönlünden götürür, ilmin hürmetini alçaltır.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعٌ يَقُودُهُ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوًى يُضِلُّهُ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ رَغَبٌ يُذِلُّهُ.»

"Tamahkârlığın kendisini çekip götürdüğü bir kul ne kötü bir kuldur. Nefsânî arzuların kendisini saptırdığı bir kul ne kötü bir kuldur. İstekleri kendisini alçak duruma düşüren bir kul ne kötü bir kuldur." *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:17, no:2448, 4/240; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132)*

Diğer bir hadîs-i şerîfte böyle buyrulmuştur:

Âyet: 34

«يَأْتِي عَلَى أُمَّتِي زَمَانٌ أُمَرَاؤُهُمْ يَكُونُ عَلَى الْجَوْرِ وَعُلَمَائُهُمْ عَلَى الطَّمَعِ وَعُبَّادُهُمْ عَلَى الرِّيَاءِ وَتُجَّارُهُمْ عَلَى أَكْلِ الرِّبَوا وَنِسَاؤُهُمْ عَلَى زِينَةِ الدُّنْيَا.»

"Ümmetim üzerine öyle bir zaman gelecek ki yöneticileri zulüm üzere, âlimleri tamah üzere, âbid (ibâdet eden)**leri riyâ üzere, tâcirleri fâiz yemek üzere, kadınları da dünyâ zîneti üzere** (ısrarcı) **olacaklardır."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132)*

Âlim ilim öğretirken dünyâ menfaatine tamâh etmez, halkın ihsânını talep etmez ve ilmini makam ve riyâset talebiyle, dünyâ toplamak sevdâsıyla zâyi etmezse ilminin karşılığını görür, ilmin bereketi ona ulaşır ve onun sevâbı peygamberlerin sevâbı olur. İşte böyle biri hakkında **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ زَارَ عَالِمًا فَكَأَنَّمَا زَارَ نَبِيًّا.»

"Bir âlimi ziyâret eden bir peygamberi ziyâret etmiş gibi olur" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132; Ebû Nu'aym, Ahbâr-u- Isbahân:10/264; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2494, 2/348)* buyurdu.

Haberde vârid olduğu üzere: **"Âlimi ziyâret eden peygamberi ziyâret etmiş gibidir, peygamberi ziyâret eden Allâh'ı ziyâret etmiş gibidir, Allâh'ı ziyâret edenin mekânı ise cennettir."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132)*

Bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

"Altını gümüşü stok edip de onları Allâh yolunda harcamayanlar" cümle-i celîlesinin beyânı vechi ile; cimrilik ne dindârların işi, ne de **Allâh** dostlarının ahlâkıdır. Demişlerdir ki:

«لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْبُخْلُ.»

"Cimrilik peygamberlerin ve sıddıkların ahlâkından değildir." Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet olunduğu üzere:

«مَا جُبِلَ وَلِيُّ اللهِ إِلَّا عَلَى السَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ.»

"Allâh dostu olan kimse ancak cömertlik ve güzel ahlâk üzere yaratılmıştır." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6214, 4/69; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132)*

Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*ya, "Ne kadar zekât vermek gerekir?" diye sorduklarında: "Fukahâ mezhebine göre iki yüz dirhemde beş dirhem, bizim mezhebimize göre ise iki yüz dirhemin tamâmı" diye cevâb verdi.

Bunun üzerine: "Bu söylediğine şerî'atta bir delil gerekir" dediklerinde ise şöyle anlattı: **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbından sadaka istediği gün **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* bütün varını ortaya koydu. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* da malının yarısını getirdi ve:

«يَا رَسُولَ اللهِ! تَصَدَّقْتُ بِنِصْفِ مَالِي وَتَرَكْتُ النِّصْفَ لِعِيَالِي وَلِيَ عِنْدَ اللهِ اَجْرٌ؟»

"Yâ Rasûlellâh! Malımın yarısını tasadduk ettim, yarısını da çocuklarıma bıraktım, Allâh katında benim için ecir var mı" dedi.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* bütün malını getirdiğinde ise:

«يَا رَسُولَ اللهِ! تَصَدَّقْتُ بِجَمِيعِ مَالِي وَلِلّٰهِ عِنْدِي مَزِيدٌ.»

"Yâ Rasûlellâh! Malımın tümünü tasadduk ettim, (âileme de Allâh ve Rasûlünü bıraktım) **ama yine de Allâh'ın bende çok alacağı var"** demişti.

İşte o zaman **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلِمَتَيْكُمَا.»

"Sizin aranızda sözleriniz arasındaki kadar mertebe farkı var" buyurmuştu. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/132-133; Ebû Dâvûd, Zekât:41, no:1678, 2/728)*

Hazreti Ömer *(Radıyallâhu Anh)* şerî'at makamı üzereydi, şerî'at ehlinin semeresi de cennet nîmetleridir. **Hazreti Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ise hakîkat makamı üzereydi, hakîkat ehlinin semeresi de müşâhedenin (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma) ferahlığıdır.

Şerî'at ehlinin hesâbı mahşerde görülür, hakîkat ehlinin hesâbı ise ünsiyet (Allâh-u Te'âlâ'ya mânen yakınlık) yaygısı üstünde;

﴿فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ﴾

"Hoşnut olunan bir makamda /(dünyâ meclisleri gibi zevk-u sefâları geçici boş şeyler olmayıp, her şeyi) **doğruluğun ta kendisi olan bir mekânda /; pek büyük bir** (mülke ve eşsiz bir kudrete sâhip olan O) **Melîk-i Muktedir'in katında"** *(Kamer Sûresi:55)* bulunur.

Âyet: 35

﴿ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (35)

(يَوْمَ يُحْمٰى) (Allâh yolunda harcanmayan malların) **kızdırılacağı gün,** ne? (عَلَيْهَا) **onlar,** nerede? (فِي نَارِ جَهَنَّمَ) **cehennem ateşinde,** daha, (فَتُكْوٰى) **dağlanacağı,** ne ile? (بِهَا) **onlarla,** ne? (جِبَاهُهُمْ) **onların alınları,** daha, (وَجُنُوبُهُمْ) **onların yanları,** daha, (وَظُهُورُهُمْ) **onların sırtları,** işte o gün kendilerine şöyle denilir, (هٰذَا) **işte bu,** nedir? (مَا) **o şeydir ki,** (كَنَزْتُمْ) **siz sakladınız,** kim için? (لِأَنْفُسِكُمْ) **kendi nefisleriniz için,** (فَذُوقُوا) **haydi tadın,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz, (تَكْنِزُونَ) **yığar oldunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Allâh yolunda harcanmayan) **on**(ca mal)**lar cehennem ateşinde iyice kızdırılacağı ve onlarla** (zekât vermeyenlerin, fakir gördüklerinde bozulan suratlarının) **alınları,** (muhtaçların ısrarlı istemesine karşı dönen) **yanları ve** (aşırı talep karşısında çevirdikleri) **sırtları dağlanacağı gün** (onlara): **'İşte bu, kendi nefisleriniz için saklamış olduklarınızdır!**

Haydi, yığmakta bulunmuş olduklarınızı(n başınıza açtığı acıklı azâbı) **tadın** (bakalım)!' (denilecektir.)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh** yolunda infâk etmeyenleri (gerekli harcamaları yapmayanları) çok acı verici bir azapla tehdit ettikten sonra bu âyet-i kerîmede de bu azâbın şeklini açıklamıştır.

"Beyzâvî, Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âlimler bu âyet-i kerîmede ateşle dağlamanın diğer uzuvlara değil de sâdece üç uzva tahsis edilmesi hakkında birkaç hikmet açıklamışlardır.

Birincisi: Mal kazanmaktan maksat; kalpte sevinç, karında tokluk ve üzerinde elbise hâsıl olmasıdır ki bunun eseri yüzlerde güleçlik, göbekte şişlik ve sırta atılan süslü elbiseler olarak belirir.

Zekât gibi mükellefiyetleri yerine getirmeyen zenginler kazandıkları mallarla bu üç uzvu ziynetlendirmek istedikleri için dağlama da alınlara, yanlara ve sırtlara yapılacaktır.

İkincisi: Bu üç uzvun içi boş olduğunda kendilerine dokunan en ufak bir şey sebebiyle acıyı hissetmeleri fazla olur, diğer uzuvlar böyle olmadığından dağlama bu üç uzva tahsis edilmiştir.

Üçüncüsü: **Ebû Bekr el-Verrâk** *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile: "Kenz sâhibi, fakiri gördüğü zaman alnını sıkıştırır, gözlerinin arasını buruşturur, ona yan döner, sonra da sırtını çevirir."

Yâni; mal sâhibi fakiri gördüğü zaman alnını buruşturur, fakir kendisinden bir şey istediği zaman yüzünde isteksizlik eserleri belirir, iki gözünün arası büzülür ve yüzü ekşi bir hal alır.

Dilenci talebini tekrarladığı zaman ona yanını dönerek kendisinden uzaklaşmaya başlar, dilenci istemesinde ısrarcı davranırsa bu sefer de zengin, ona sırtını çevirip başka cihete yönelir ki işte bu, reddetme ve engellemenin nihâî noktasıdır.

İyilik ve ikrâmı engelleyen cimrilerin sürekli âdetleri bu şekilde cârî olduğu için kıyâmet günü özellikle bu üç uzuv dağlanacaktır.

Dördüncüsü: İnsan uzuvlarının en latîfi alnıdır, yumuşaklık ve sertlik husûsunda orta uzuv yanlarıdır, en sert uzvu ise sırtıdır. İşte bu üç âzâ tahsis edilerek bu kişinin her tarafının dağlanacağı belirtilmek istenmiştir.

Beşincisi: İnsan bedeni güzellik ve kuvvetle mükemmel hâl alır. Güzelliğin mahalli yüzdür, yüzdeki en değerli uzuv ise alındır. Dağlama alına yapılınca güzellik tamâmen gitmiş demektir. Kuvvetin mahalli sırt ve yanlardır, buraların dağlanması bedenin bütün gücünü kaybetmiş olması anlamına gelir.

Eğer burada: "Kızdırılıp insanın bedenine kendileriyle dağlama yapılacak olan bu mallar kenz sâhibinin mâlik olduğu tüm mallar mıdır yoksa zekât olarak çıkarmadığı muayyen cüz müdür?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir:

"Âyet-i kerîmeden anlaşılan, dağlamanın bütün mallarla yapılacağıdır. Zîrâ içerisinden hakkı çıkarılmayan malda muayyen cüz bütün mala tealluk ettiği için **Allâh-u Te'âlâ** zekât vermeyene malının bütün cüzleriyle azap edecektir."

Âyet: 35

Bu durumda: "O kadar fazla mal bir insanın alnında nasıl yer bulacaktır?" denilecek olursa bunun cevâbı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından verilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُوضَعُ الدِّينَارُ عَلَى الدِّينَارِ وَلَا الدِّرْهَمُ عَلَى الدِرْهَمِ، وَلٰكِنْ يُوسِعُ اللهُ جِلْدَهُ ﴿فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ﴾.»

"Dînar dînar üstüne, dirhem dirhem üstüne konulmayacak, lâkin Allâh onun (zekât vermeyenin) **derisini genişletecek de o mallarla alınları, yanları ve sırtları dağlanacak.**

(İşte o zaman onlara:) **'İşte bu, kendi nefisleriniz için saklamış olduklarınızdır! Haydi, yığmakta bulunmuş olduklarınızı**(n başınıza açtığı acıklı azâbı) **tadın** (bakalım)!' (denilecek.)" *(Ebû Ya'lâ, İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:3997; İbnü Ebî Hâtim:6/1790; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:8754; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/65; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/333)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîfte zikredilen azap ancak (zekâtın farziyetini inkâr eden) kâfir hakkında uygun düşer. Yoksa bir mümin hakkında böyle bir azap söz konusu olmaz.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَا بَيْنَ مَنْكِبَيِ الْكَافِرِ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ.»

"(Cehennemde) **bir kâfirin iki omzunun arası süratli giden bir atlı için üç günlük mesâfe** (kadar genişletilecek)**dir"** *(Buhârî, Rikāk:51, no:6185, 5/2398, Müslim, Cennet:13, no:2852, 4/2189-2190; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8345)* hadîs-i şerîfinde de azap için vücûdun büyütülmesinin kâfirlere mahsus bir azap çeşiti olduğu açıkça görülmektedir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın bu beyânı yerindedir, yâni derinin bu kadar genişletilerek azâbın artırılması kâfire mahsus olabilir, ama bu, zekâtını vermeyen bir Müslümana az da olsa bu tür bir azap yapılmayacak anlamına gelmez. Zîrâ hadîs-i şerîflerde bu azap umûmî (genel) mânâda kâfirlere tahsis edilmemiştir.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ يَقُولُ:
«مَا مِنْ عَبْدٍ يَمُوتُ يَوْمَ يَمُوتُ، فَيَتْرُكُ أَصْفَرَ وَأَبْيَضَ إِلا كُوِيَ بِهِ.»

"Hangi kul öleceği gün (zekâtını vermediği) **sarı ve beyaz** (altın ve gümüş) **bırakırsa mutlaka onunla dağlanacaktır!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7636, 8/168; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/125; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/336)*

Tabî ki bu azap, ölüp ardında altın-gümüş bırakan herkes hakkında değildir, ancak malın hakkını çıkarmayanlar hakkındadır. Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا مِنْ ذِي كَنْزٍ لَا يُؤَدِّي حَقَّهُ إِلَّا جِيءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُكْوَى بِهِ جَبِينُهُ وَجَبْهَتُهُ،
وَقِيلَ لَهُ: هٰذَا كَنْزُكَ الَّذِي بَخِلْتَ بِهِ.»

"Hangi bir hazîne sâhibi hakkını ödemezse mutlaka kıyâmet günü getirilip yanı ve alnı o malla dağlanır ve kendisine: 'İşte bu senin kendisi hakkında cimrilik yaptığın hazînendir' denilir."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ) **"Haydi, yığmakta bulunmuş olduklarınızı tadın"** kavl-i şerîfi, azap gören kişilere tebkît, takrî' ve tehekküm (azarlama, telâşa düşürme ve alay etme muâmelesi) olarak söylenecektir. **"İbni Kesîr Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle başka bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾

"Sonra başının üstüne o çok kaynar su azâbından dökün! (Bir de onu rezil etmek için kendisine:) **'Tat** (bakalım bu azâbı)**! Şüphesiz ki sen, o çok ulu ve pek şerefli adam ancak sendin"** *(Duhân Sûresi:48-49)* kavl-i şerîfi gibidir.

Yâni böylece onlara: "Siz bu mallarla Rabbinizin rızâsını tercih etmediniz, bunların hakkını vererek Rabbinizin azâbından kurtulmayı kastetmediniz, böylece siz bu malları, tattığınız azâba uğratılmak için saklamış oldunuz" denilmiş olarak pişmanlıkları artırılacaktır.

Âyet: 35

İşte bu mânâda: "Bir şeyi çok sevip onu **Allâh**'ın ibâdetine tercih eden kişi o şeyle azâba uğratılır" denilmiştir. İşte mallarında bulunan zekât gibi hakları vermeyenler de bu malları **Allâh**'ın rızâsına takdim ettikleri için onlarla azâba uğratıldılar ve âhiret yurdunda o mallar kendilerine en çok zarar verecek şeyler oldu.

Nitekim **Ebû Leheb** *(Le'anehullâh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlıkta son derece gayretli idi. Mel'ûne hanımı da bu hususta kendisine yardımcı idi, ama aslında karısı böyle yaparak kıyâmet günü onun azâbının artmasına yardımcı oldu ve azapları da dünyâda birbirlerine yaptıkları yardım cinsinden oldu. Nitekim:

﴿وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ﴾

"O odunları çokça yüklenmekte olan karısı da; boynunda ise sıkıca örülü bir ip vardır" *(Tebbet Sûresi:4-5)* kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere; **Ebû Leheb**'in karısı dünyâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yoluna döşemek üzere dikenler toplamak için boynuna ip bağladığı gibi, âhirette de cehennem odunlarını toplayıp kocasının üzerine atacak, böylece **Ebû Leheb**'in azâbı dünyâda kendisine en çok acıyan kişinin eliyle gerçekleşecektir.

İşte dünyâda zekâtlarını vermeyenler hakkında da en değerli varlıkları kendilerine âhirette en zararlı madde olacaktır. Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; zekât gibi zenginlerin mallarında bulunan hakların verilmemesi âhirette en büyük azâbı gerektirecek kebâir günahlardandır. Bu âyet-i kerîme nakit paraların zekâtını vermeyenlerin azâbını beyân hakkındadır. Nakit paraların olsun, zekâta tâbi hayvanların olsun zekâtlarını vermeyenlerin azâbına dâir birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Zekât Vermeyenlerin Âhiretteki Azâbını Beyân Eden Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ، لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْنِي بِشِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا: ﴿لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ﴾» الْآيَةَ.

"Allâh kime bir mal verir de o zekâtını ödemezse kıyâmet günü o mal kendisi için (yaşlılığından ve zehirinin bolluğundan dolayı) **başında tüyü olmayan ve iki azı dişi ağzının dışına taşan bir erkek yılan hâline sokulur ki o yılan kıyâmet günü onun boynuna takılır, sonra o kişinin ağzının iki tarafını tutarak: 'Ben senin malınım, ben senin hazînenim' der"** buyurdu. Daha sonra:

"Allâh'ın, fazl(-u ihsân)**ından kendilerine vermiş olduğu şeyle cimrilik yapa**(rak zekât ve hayra mâni ola)**n kimseler, sakın ha o** (cimrilik huyu)**nu kendileri için bir iyilik sanmasın!**

Bilakis o (cimrilik, kendilerine azâbı celbedeceğinden,) **onlar için büyük bir şerdir. O kendisiyle cimrilik ettikleri şey kıyâmet gününde mutlaka** (yılan şeklinde) **boyunlarına iyice dolanacaktır.**

(Zâten Allâh-u Te'âlâ'nın onların yardımına ihtiyâcı yoktur. Zîrâ) **göklerin ve yerin mîrâsı ancak Allâh'a âittir.** (Nitekim kâinat helâk olduğunda, o zamana kadar herkesin sâhip olduğu tüm değerler Allâh-u Te'âlâ'ya kalacaktır.) **Allâh** (cömertlik ve cimrilik dâhil) **yapmakta olduğunuz şeyleri**(n görünen ve görünmeyen tüm yönlerini çok iyi bilen ve karşılığını verecek olan bir) **Habîr'dir"** *(Âl-i İmrân Sûresi:180)* âyet-i kerîmesini okudu. *(Buhârî, Zekât:3, no:1338, 2/508; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/41; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/192)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı hadîs-i şerîflerde zekâtı verilmeyen malın ejderha sûretine sokulacağı, diğer bir kısmında ateşten levhalar hâline getirileceği, diğer bâzısında da kızgın taşa çevrilip göğsünün üzerine konulacağı beyân edilmiştir.

Demek ki bunların hepsi farklı farklı yerlerde tahakkuk edecektir. Mal cisim olup, bu zikredilenler de cisim olduğuna göre buradaki temsîl (dönüştürme fiili) hakîkaten gerçekleşecektir.

Bu hadîs-i şerîfte yılanın özellikle zikredilmesi, o, mahlûkātın şeytandan sonra ikinci düşmanı olduğu içindir. Hadîs-i şerîfte zikredilen yılan, yaya gidene de, atla gidene de sıçrayabilen, kuyruğu üzerinde duran, hattâ bâzen atlı koşana yetişebilen özel bir yılandır. Bu yılanın ekra' (tüysüz) olması zehrinin kuvvetliliğine ve uzun yaşamış olmasından dolayı baş tarafının tüysüz ve beyaz olduğuna delalet etmektedir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوٰى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ كُلَّمَا بَرَدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيَرٰى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ.» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَالْإِبِلُ؟ قَالَ: «وَلَا صَاحِبُ إِبِلٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا وَمِنْ حَقِّهَا حَلَبُهَا يَوْمَ وِرْدِهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ أَوْفَرَ مَا كَانَتْ لَا يَفْقِدُ مِنْهَا فَصِيلًا وَاحِدًا تَطَؤُهُ بِأَخْفَافِهَا وَتَعَضُّهُ بِأَفْوَاهِهَا كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أُولَاهَا رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيَرٰى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ.» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَالْبَقَرُ وَالْغَنَمُ؟ قَالَ: «وَلَا صَاحِبُ بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ بُطِحَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ لَا يَفْقِدُ مِنْهَا شَيْئًا لَيْسَ فِيهَا عَقْصَاءُ وَلَا جَلْحَاءُ وَلَا عَضْبَاءُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أُولَاهَا رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيَرٰى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ.» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَالْخَيْلُ؟ قَالَ: «اَلْخَيْلُ ثَلَاثَةٌ، هِيَ لِرَجُلٍ وِزْرٌ وَهِيَ لِرَجُلٍ سِتْرٌ وَهِيَ لِرَجُلٍ أَجْرٌ، فَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ وِزْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا رِيَاءً وَفَخْرًا وَنِوَاءً عَلٰى أَهْلِ الْإِسْلَامِ فَهِيَ لَهُ وِزْرٌ وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ سِتْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللهِ فِي ظُهُورِهَا وَلَا رِقَابِهَا فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ وَأَمَّا الَّتِي هِيَ لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فِي مَرْجٍ وَرَوْضَةٍ فَمَا أَكَلَتْ مِنْ ذٰلِكَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا كُتِبَ لَهُ عَدَدَ مَا أَكَلَتْ حَسَنَاتٌ وَكُتِبَ لَهُ عَدَدَ أَرْوَاثِهَا وَأَبْوَالِهَا حَسَنَاتٌ وَلَا تَقْطَعُ طِوَلَهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ إِلَّا كَتَبَ اللهُ لَهُ عَدَدَ اٰثَارِهَا وَأَرْوَاثِهَا حَسَنَاتٍ وَلَا مَرَّ بِهَا صَاحِبُهَا عَلٰى نَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَا يُرِيدُ أَنْ يَسْقِيَهَا إِلَّا كَتَبَ اللهُ لَهُ عَدَدَ مَا شَرِبَتْ حَسَنَاتٍ.» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَالْحُمُرُ؟ قَالَ: «مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِي الْحُمُرِ شَيْءٌ إِلَّا هٰذِهِ الْاٰيَةُ الْفَاذَّةُ الْجَامِعَةُ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾.»

"Herhangi bir altın ve gümüş sâhibi ondan (zekât) **hakkını ödemezse mutlaka kıyâmet günü olduğu zaman o mallar kendisi için ateşten levhalar hâline getirilir ve cehennem ateşinde kızdırılarak onlarla yanı, alnı ve sırtı dağlanır ve miktârı elli bin sene olan o günde onlar her ne zaman soğusa tekrar** (kızgın hâli) **kendisi için iâde olunur. Kullar arasında hüküm verilip de o kişi ya cennete veyâ cehenneme doğru yolunu görünceye kadar** (bu iş böyle devâm eder).

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Develerin durumu nedir?" diye sorulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hangi deve sâhibi ondan** (zekât) **hakkını ödemezse -ki onun bir hakkı da suya götürüleceği gün sağıl**(ıp orada hâzır bulunan fakir fukarâya o sütlerin sunul)**masıdır-** (işte her kim bu haklara riâyet etmezse) **mutlaka kıyâmet günü olduğu zaman o develer, elinde bulunduğu en semiz halleriyle sâhibi için dümdüz geniş bir alanda döşenip yayılır ki o onlardan tek bir yavruyu bile kaybetmez ve o develer ayaklarıyla onu çiğner, ağızlarıyla da onu ısırırlar.**

Sonrakileri onu çiğneyip geçerken baştakileri tekrar ona uğrarlar ve miktârı elli bin sene olan o günde kullar arasında hüküm verilip de o kişi ya cennete veyâ cehenneme doğru yolunu görünceye kadar (bu iş böyle devâm eder)**"** buyurdu.

Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Sığır ve koyunların durumu nedir?" diye sorulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hangi inek ve koyun sâhibi onlardan** (zekât) **hakkını ödemezse mutlaka kıyâmet günü olduğu zaman onlar sâhibi için dümdüz geniş bir alanda döşenip yayılır ki o onlardan tek bir yavruyu bile kaybetmez. Fakat aralarında boynuzları birbirine dolanan, boynuzsuz olan ve boynuzu kırık ol**(up da ona zarar veremeyecek ol)**an bulunmaz.**

İşte o hayvanlar boynuzlarıyla onu süserler ve ayaklarıyla onu çiğnerler. Sonrakileri onu çiğneyip geçerken baştakileri tekrar ona uğrarlar ve miktârı elli bin sene olan o günde kullar arasında hüküm verilip de o kişi ya cennete veyâ cehenneme doğru yolunu görünceye kadar (bu iş böyle devâm eder)**"** buyurdu.

Sonra: "Yâ **Rasûlellâh**! Atların durumu nedir?" diye sorulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"At üç türlüdür; o bir adam için günah yüküdür, bir diğer adam**(ın yoksulluğun)**a örtü olur, bir diğer adam için de sevap olur.**

Âyet: 35

Sâhibine günah yükü olan ata gelince; bir adam ki, atı gösteriş, iftihar ve İslâm ehline düşmanlık için bağlı saklamıştır, işte o, sâhibi için (büyük mesûliyetleri mûcip olan) **ağır bir yüktür.**

Sâhibi için örtü olan ata gelince; bir adam ki onu Allâh yolunda bağlı saklamıştır, sonra da onların sırtlarında ve boyunlarında Allâh'a âit olarak bulunan hakkını unutmamıştır (onları ticâret için saklıyorsa zekâtını vermiştir, gücünün fevkında yük taşıtmama, ihtiyaç sâhibini bindirip ona yardım etmekten geri kalmama ve gerektiğinde cihad için mücâhitleri bindirme gibi hakları da yerine getirmiştir)**, işte o at bu kişi için bir örtüdür** (günahlarına keffârettir ve onu kimseye muhtaç etmeyecek bir haysiyet ve şeref perdesidir).

Sâhibi için ecir (sebebi) **olan ata gelince; bir adam ki atı Allâh yolunda İslâm ehli**(ne yardım) **için otlak ve sulak olan geniş bir arâzide bağlamıştır. İşte bu atın o geniş arazide yâhut merada yediği her şey mutlaka sâhibi için yedikleri adedince sevap olarak yazılır ve yine o atın dışkıları ve idrarları adedince kendisine haseneler yazılır.**

O at bağlı bulunduğu uzunca bir ip içerisinde sevinçle bir iki tur atarsa yine mutlaka Allâh, sâhibi için onun bıraktığı tüm izleri ve dışkıları adedince (mîzânında ağırlık yapacak) **haseneler yazar. Sâhibi onu bir ırmağa uğratsa da o ondan bir miktar su içecek olsa sâhibi onu suvarma niyetinde olmasa bile mutlaka Allâh ona o atın içtikleri adedince haseneler yazar"** buyurdu.

En sonunda: "Yâ **Rasûlellâh**! Merkeplerin durumu nedir?" diye sorulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bana** (bütün hayırları) **câmi olan ve nazîri** (bir benzeri) **az bulunan:**

"Zerre ağırlığınca hayır yapan onu görür, zerre miktârı şer yapan da onu görür" âyet-i kerîmesinden başka, merkepler hakkında (özel bir hüküm) **indirilmedi"** buyurdu. *(Müslim, Zekât:6, no:987, 2/680; Ebû Dâvûd, no:1658; İbnü Ebî Hâtim:6/1790; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/41; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/191-192; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/333)*

Sevbân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلَاثٍ؛ اَلْكَنْزِ وَالْغُلُولِ وَالدَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.»

"Her kimin rûhu cesedinden ayrılırken o kişi üç şeyden; (zekât vermeyip) **stok yapmaktan, kamu malı yemekten ve borçtan uzak ise cennete girdi."** *(Tirmizî, Nüzûr:21, no:1573, 3/231; İbni Mâce, no:2412; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7747; Hâkim, el-Müstedrek:2/26; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/355, 9/101-102)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ فَرَضَ عَلَى أَغْنِيَاءِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ قَدْرَ الَّذِي يَسَعُ فُقَرَاءَهُمْ،
وَلَنْ يُجْهَدَ الْفُقَرَاءُ إِذَا جَاعُوا وَعَرُوا مِمَّا يَصْنَعُ أَغْنِيَاؤُهُمْ، أَلَا! وَإِنَّ اللهَ
مُحَاسِبُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِسَابًا شَدِيدًا، وَمُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا نُكْرًا.»

"Şüphesiz ki Allâh Müslümanların zenginlerine malları hakkında fakirlere yeterli gelecek miktarda (zekât hakkı) **farz kılmıştır. Fakirler aç ve çıplak kalıyorlarsa mutlaka zenginlerin yaptığı** (zekât vermeme günahı) **yüzünden zora düşmektedirler.**

Âgâh olun ki şüphesiz Allâh kıyâmet günü onları çok şiddetli bir hesapla muhâsebe edecektir ve onlara hiç görülmedik büyük bir azap ile azap edecektir." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3603, 4/353; Ebû Bekr eş-Şâfi'î, el-Ğaylâniyyât, no:48, 1/95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/336)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَانِعُ الزَّكَاةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي النَّارِ.»

"Zekât vermeyen kişi kıyâmet günü ateştedir." *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr:2/58; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/336-337)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kâ'be'nin gölgesinde oturuyorken onun yanına vardım, beni görünce bana:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِنْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ، فَلَمَّا رَآنِي قَالَ: «هُمُ الْأَخْسَرُونَ! وَرَبِّ الْكَعْبَةِ!» قَالَ: فَجِئْتُ حَتَّى جَلَسْتُ فَلَمْ أَتَقَارَّ أَنْ قُمْتُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي مَنْ هُمْ؟ قَالَ:

Âyet: 35

«هُمُ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا (مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ) وَقَلِيلٌ مَا هُمْ. مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفِدَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتّٰى يُقْضٰى بَيْنَ النَّاسِ.»

"Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki onlar en çok zarar edenlerdir" buyurdu. Ben yanına varıp oturdum, fakat yerimde duramayıp kalktım ve:

"Yâ **Rasûlellâh**! Babam annem sana fedâ olsun! Onlar kim?" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlar mal bakımından en çok olanlardır, ancak şu tarafa, bu tarafa, şu tarafa** (önüne, ardına, sağına, soğuna; bütün hayır yönlerine) **dağıtanlar müstesnâ, ama onlar da pek azdır!**

Herhangi bir deve, sığır yâhut koyun sâhibi zekâtını vermezse mutlaka o hayvanlar kıyâmet günü (sâhiplerinin ellerinde bulundukları) **en büyük ve semiz halleriyle gelirler, boynuzlarıyla onu süserler ve ayaklarıyla onu çiğnerler.**

Kullar arasında hüküm veril(ip cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme gönderil)**inceye kadar, sonrakileri tükenince baştakileri tekrar ona uğrarlar"** buyurdu. *(Müslim, Zekât:8, no:990, 2/686; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/38; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/42; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/116; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/181)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; malları çok olanların çok zekât vermeleri gerektiği için her türlü hayır müesseselerine infâk etmeleri gerekir.

Bu yüzden hadîs-i şerîfte **"Her yöne verenler"** âhiret zararından müstesnâ tutulmuşlardır.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Zekât vermeyenin namazı yoktur! Zekât vermeyen (doğru bir) Müslüman değildir. Zekât vermeyen kıyâmet günü **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diliyle lânetlenmiştir!" *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/114-115; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/337)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Namaz ve zekât birlikte farz kılınmıştır hiçbir zaman araları ayrılmamıştır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/331)*

Bütün bu hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; zekât vermemek âhirette sâhibinin başına büyük azaplar celbedecektir, lâkin zekâtı verilen mal kişinin ardında kalsa da sâhibine âhirette azap sebebi olmaz.

"Herevî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; fakirin **Allâh** katındaki makam ve değeri bilinsin diye **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle fakire yardım etmeyenleri tehdîd etmektedir. Zenginin dünyâya, fakirin ise **Mevlâ**'ya îtimâdı olduğundan fakir şerefli olmaktadır. Bir zenginin **Allâh**'a yaklaşması fakir vesîlesi ile olur, ama eğer bir fakir de dünyâ için zengine yaklaşırsa dinden çıkar.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunun hakkında şöyle buyurmuştur:

«مَنْ تَوَاضَعَ غَنِيّاً لِغِنَاهُ ذَهَبَ ثُلُثُ دِينِهِ.»

"Her kim bir zengine zenginliğinden dolayı tâzimde bulunursa dîninin üçte biri gider."

Eğer diliyle medh ederse ikinci üçte biri gider, eğer kalben de ona tâzim ederse dîninin hepsi gider. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/133; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2444, 2/334)*

Fakir, din ile zenginin yanına girer, dinsiz çıkar, zengin ise günahla fakirin yanında olur, günahsız dışarı çıkar, halk ise o fakirleri fakir bilip öyle çağırırlar ama onlar hakîkatte zengindirler.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunlar hakkında:

«مُلُوكٌ تَحْتَ اَطْمَارٍ.»

"Âdî abaların altına gizlenmiş pâdişahlar" buyurmuştur. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/133)*

"Rûhu'l-beyân Tefsiri"nde zikredildiğine göre; mallarının haklarını vermeyenlerin azâba dünyâda değil de âhirette uğramaları, dünyâda gaflet uykusunda oldukları içindir. İnsan dünyâda dağlansa bunun acısını uykudayken anlamaz, ancak uyanınca tadar. İnsanlar da uykudadırlar, ölünce uyanırlar.

مَرْدُمَانْ غَافِلَنْدْ اَزْ عُقْبٰى هَمِه گُويَا بَخُفْتَگَانْ مَانَنْدْ
ضَرَرِ غَفْلَتِى كِه مِى وَرْزَنْدْ چُونْ بَمِيرَنْدْ آنْگَهِى دَانَنْدْ

"İnsanlar âhiret (ahvâlin)**den gâfil** (halde)**dirler,**
Hepsi sanki uykuda gibiler.

Sürdürdükleri bu gafletin zararını,
Ancak öldüklerinde bilirler."

Âyet: 35

Nasıl ki uyuyan insanın olan-bitenden haberi olmaz, işte gâfil insanlar da böylece gaflet uykusunda hakîkatten habersiz ömürlerini tüketmektedirler. Bu gaflet rüzgârı onları tatlı bir uykuya yatırdı, ancak bu tatlı uykunun zarar ve ziyânını şimdi bilmezler.

Ne zaman ki ölürler ve bu âlemden âhiret âlemine giderler, işte o zaman bu uykunun zarar ve ziyânını anlarlar, fakat fayda etmez.

Çünkü iş işten geçmiştir. O anlamaklık, o ilim ve o irfân burada lâzımdır, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/764-765)*

İmam-ı Zahîruddîn Velvâcî *(Rahimehullâh)*ın **"Emâlî"**sinde şu hikmet mezkûrdur: "Başkaları mal yığarken sen amel yığ, diğerleri fânî metâlardan hazîneler cem ederken sen bâkî olan rumûz ve esrârı cem eyle!"

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

يَكْ دِرَمْ كَانْ دَهِى بَدَرْوِيشِى بِهْتَرْ اَزْ گَنْجْهَاىِ مُدَّخِرَسْتْ
زَانْچَه دَارِى تَمَتُّعِى بَرْ دَارْ كَانْ دِگَرْ رُوزِى كَسِى دِگَرَسْتْ

"Bir dervîşe bir dirhem(cik para) **vermen,**
Biriktirip saklanılmış hazînelerden daha hayırlıdır.

Biriktirdiğin (hazîneler)**den** (topladığın mal ve paralardan)
fayda görmek istersen (onları fakir ve muhtaçlara) **taşı,**
Zîrâ o (mahşer) **gün**(ü) **başka bir gündür, kişi de başka bir kişidir."**

Paraları, servetleri toplayıp saklamaktan bir hayır ve fayda gelmez, aksine zarar gelir.

Onlardan fayda ve hayır görmek istersen onları **Cenâb-ı Hakk** yoluna, fakirlere, zayıflara, muhtaçlara ihsân et, dağıt.

Zîrâ kıyâmet günü dünyâ gününe benzemez, bambaşka dehşetli bir gündür ve o günde olan kişi dehşet içinde başka biridir. İşte o vermeler, o günde böyle bir halde sana fayda eder.

Mahşer gününde kişinin başkalaşması aklının değişmesindedir. Çünkü âhirette, dünyâdaki aklı değişir, kendisinde bir başka akıl ve idrâk oluşur, ama o günde kendisine verilen bu akıl ve irfânın faydası olmaz. Zîrâ iş zâhir olmuş, hak ile bâtıl açığa çıkmıştır, sultânım! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/765-766)*

Âyet: 36

﴿ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (36)

(إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ) **Şüphesiz ki ayların sayısı,** kimin katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** nedir? (اِثْنَا عَشَرَ) **on ikidir,** ne cihetinden? (شَهْرًا) **ay cihetinden,** nerede? (فِي كِتَابِ اللهِ) **Allâh'ın Kitabında**(ki yazısında), ne zamandaki? (يَوْمَ خَلَقَ) **yarattığı gündeki,** neyi? (اَلسَّمَاوَاتِ) **gökleri,** daha, (وَالْأَرْضَ) **yeri,** (مِنْهَا) **onlardan vardır,** ne vardır? (اَرْبَعَةٌ) **dört,** öyle dört ki, (حُرُمٌ) **haram olanlar,** yâni o on iki ay içerisinde dört tâne haram ay vardır, (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** nedir? (اَلدِّيْنُ) **dindir** (hesaptır), öyle hesap ki, (اَلْقَيِّمُ) **dosdoğru,** (فَلَا تَظْلِمُوا) **artık zulmetmeyin,** nerede? (فِيهِنَّ) **onlarda,** kime? (اَنْفُسَكُمْ) **nefislerinize,** (وَقَاتِلُوا) **savaşın,** kimlerle? (اَلْمُشْرِكِينَ) **müşriklerle,** ne olduğunuz halde? (كَافَّةً) **topluca,** ne gibi? (كَمَا يُقَاتِلُونَ) **onlar savaştıkları gibi,** kiminle? (كُمْ) **sizinle,** ne oldukları halde? (كَافَّةً) **hep birlikte,** daha, (وَاعْلَمُوا) **bilin,** neyi? (اَنَّ اللهَ) **gerçekten Allâh,** kimlerle berâberdir? (مَعَ الْمُتَّقِينَ) **takvâ sâhibi kullarla.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz Allâh katında ayların sayısı, Allâh'ın gökleri ve yeri yarat(maya başla)**dığı gündeki** (kesin karar bildiren) **yazısında/*Allâh'ın*** *(değişmez)****kitabı*** *(olan Levh-i Mahfuz'u)****nda/*** **ay olarak** (hiçbir fazlalık bulunmaksızın tamı tamına) **onikidir ki, haram olan dört de onlardandır.**

İşte sana! Bu (şekilde senenin on iki ay olup, içlerinden dördünün haram kılınmasına dâir hüküm), (İbrâhîm ve İsmâ'îl *(Aleyhimesselâm)*dan kalma) **dosdoğru dînin ta kendisidir/*ancak bu,*** *(değişme ihtimâli bulunmayan)* ***dâimî bir karardır***/(ayların haramlığını geciktirmeyle alâkalı olarak müşriklerin yaptığı uygulama yanlış bir hesap olup,) **sâdece bu,** (Müslümanların oruç, hac ve bayram gibi, dinleriyle alâkalı konularda gözetmeleri gereken) **dosdoğru bir hesaptır/.**

Artık (hiçbir ayda, özellikle de) **bunlar** (gibi hürmetli ve yasaklı kılınan haram aylar)**da** (günah işlemek ve ibâdetleri terk etmek sûretiyle canınızı cehenneme atarak) **nefislerinize zulmetmeyin.**

Âyet: 36

Nasıl onlar sizinle topluca savaşıyorlarsa, siz de (korkaklığa kapılıp kaçmadan ve birbirinizden yardım elini çekmeden) **topyekûn bir halde o müşriklerle savaşın ve bilin ki gerçekten Allâh**(ın yardımı, emirleri tutup haramlardan sakınan) **o takvâ sâhibi kullarla berâberdir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde Yahudilerin, Hristiyanların ve müşriklerin insanların mallarını haksız yolla yemek ve **Allâh** yolundan men etmek gibi iki çirkin vasfını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların bir üçüncü çirkin amellerini şerhetmiştir ki o da onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın senenin aylarıyla ve haram aylarla alâkalı olarak tâyin ettiği hükümleri değiştirme husûsunda son derece gayretli olmalarıdır.

"Sa'lebî, Fahrurrâzî, Hâzin, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; şerîat hükümlerinin kendisine bağlı olduğu sene kamerî aylardan olan on iki aydan ibârettir. Bunun delîli bu âyet-i kerîmedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bu âlemi yoktan var etmeyi başlattığı gün, Kendi Kitâb'ında yani bütün mahlûkātın tüm hallerini, yapacakları ve terk edecekleri her şeyi kendisinde tespit ettiği Levh-i Mahfûz'da ayların sayısını on iki olarak kaydettiğini bu âyet-i kerîmede beyân etmiştir.

Ayın burçlarda gezinmesine bağlı olan kamerî sene Arapların evvelden beri itibar ettikleri bir takvim idi ki bu onlara ataları **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*dan mîras kalmıştı. İslâm geldikten sonra da Müslümanların oruçları, hac mevsimleri, bayramları vesâir dînî meseleleri bu takvime göre sürdürüldü.

Diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾

"Ancak O'dur O Zât ki; güneşi (en kuvvetli ışık ve ısı kaynağı olan) **bir ziyâ, ayı da** (geceleri karanlıklarda aydınlık veren) **bir nur olarak yaratmıştır ve** (dînî-dünyevî birçok işinizin kendisine bağlı olduğu) **senelerin sayısıyla** (aylara ve günlere bağlı) **hesâbı bileseniz diye her birine** (aylık ve yıllık seferlerinde uğrayacakları, burçlar, konaklar ve) **menziller** (tespit ve) **takdir etmiştir"** *(Yûnus Sûresi:5)* ifâde-i celîlesi de ayın burçlarda dolaşmasını, senelerin ve hesâbın bilinmesine illet yaparak **Allâh** indinde mûteber olan senenin ay senesi olduğunu ortaya koymuştur.

Yine böylece:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾

"Sana hilâller(in ip ince doğuşundan sonra büyümesinin ardından eski hâline dönmesinin hikmetin)**den soruyorlar.**

(Habîbim!) **De ki: "Onlar, insanlar**(ın ekip biçme, borç ödeme, oruç tutma, bayram yapma ve iddet müddeti gibi işlerinin zamanlarını bilmeleri) **ve** (özellikle) **hac** (ibâdetinin zamânını tespit etmeleri) **için vakit bildiren şeylerdir"** *(Bakara Sûresi:189)* kavl-i şerîfi de İslâm'ın ibâdetler hakkında kamerî seneye îtibar ettiğini beyân etmektedir.

Güneşe âit on iki burç vardır ki o bunlardaki seyrini bir senede tamamlar, ay ise bu burçları her ay dolaşır.

Bu burçlar da; hamel (oğlak) burcu, sevr (boğa) burcu, cevzâ (ikizler) burcu, seratân (yengeç) burcu, esed (aslan) burcu, sünbüle (başak) burcu, mîzân (terâzi) burcu, akreb (akrep) burcu, kavs (yay) burcu, cedy (koç) burcu, delv (kova) burcu ve hût (balık) burcudur.

Âlimler seneyi güneşin merkezi, oğlak burcunun başnoktasına konduğu andan başlatmışlar, tekrar o noktaya dönmesini ise bir sene saymışlardır. Zîrâ güneş, oğlak burcunda konakladığı zaman bitkilerde neşv-ü nemâ zuhûr eder. Kışın sertliğinden baharın güzelliğine geçilir ve hava mûtedil olur.

Ay hesâbına bağlı olan senenin günleri üçyüz elli beş gündür. Buna göre ay kâh otuz, kâh yirmi dokuz çeker, bundan eksik olmaz. Fakat şerîata göre hiçbir ay otuz olacak veyâ yirmi dokuz olacak diye teayyün etmez. Bilakis bir sene otuz olan ay diğer sene yirmi dokuz olabilir.

Şeyhayn (Buhârî-Müslim)in **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«شَهْرَا عِيدٍ لَا يَنْقُصَانِ رَمَضَانُ وَذُو الْحِجَّةِ.»

"İki bayram ayı olan ramazanla zülhıcce noksan olmazlar" *(Müslim, Sıyâm:7, no:1089, 2/766; Buhârî, Savm:12, no:1813, 2/675)* hadîs-i şerîfi ise "Sayıları otuzdan noksan olsa da sevapları noksan olmaz" anlamındadır. Veyâ: "Ekseriyetle aynı sene ikisi birden noksan olmazlar" demektir.

Âyet: 36

Hattâbî *(Rahimehullâh)*dan: "Zülhıccenin sevâbı ramazanın sevâbından noksan olmaz" şeklinde bir mânâ naklolunmuşsa da bu zayıftır. **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)*dan nakledilen birinci mânâ doğru ve mûtemed olandır.

Evet! Müslümanlara göre sene kamerîdir, Yahudi ve Hristiyanlar gibi diğer bâtıl dinler erbâbınca ise sene güneşin burçlardaki seyrini ve devrini tamamladığı müddetten ibârettir ki bu senenin günleri üçyüz altmış beş gün altı saattir. Buna göre hilâlî sene, şemsî seneden on gün eksiktir. Bu noksanlık sebebiyle ay senesi güneş senesi gibi sâbit olmaz. Bu yüzden hac ve oruç gibi ibâdetler bâzen yaza bâzen kışa çatar.

İşte câhiliyet döneminde bu nedenle müşrikler zora düştüler, şöyle ki hac mevsiminde hazır bulundukları zaman insanların toplanmasını ticâretleri için kullanırlardı. Fakat haccın zamânı insanların toplanmasına uygun olmayan bir mevsime denk geldiğinde ticâretleri bozulurdu. Bu nedenle kamerî seneyi terk edip güneş senesine îtibar ettiler.

Fakat güneş senesi ay senesinden fazla olduğu için o fazlalıkları toplayıp üç senede bir ziyâde miktârı bir aya ulaşınca o seneyi onüç ay kabul ettiler. Bunu da Yahudi ve Hristiyanlardan "Kebîse (güneş senesindeki altı saatleri toplayıp dört senede bir şubat ayını yirmidokuz îtibar ederek seneyi üçyüz altmış altı gün sayma) muâmelesi"ni öğrenen bâzı Araplardan fikir alarak yaptılar. Böylece de hac onların maslahatlarına muvâfık düşen muayyen bir vakte mahsus kaldı.

İşte bir ayın haramlığını diğer aya tehir etme anlamına gelen bu "Nesî" muâmelesi birtakım dünyevî meselelerin husûlüne vesîle olduysa da **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünü ve teklifini değiştirme mânâsı taşıdığı için bunu yapanlar bu ve bir sonraki âyet-i kerîmede büyük bir zemme mâruz kaldılar.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede: **"Allâh katında ayların sayısı on ikidir"** buyurarak câhiliyet devri Araplarının bâzı seneleri onüç ay olarak îlân etmelerini inkâr etmiş, bunun **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünün hilâfına bir hüküm olup **Allâh-u Te'âlâ**'nın dîninin birçok hükmünün değiştirilmesine sebep olacağını açıklamıştır.

Câhiliyet devrinde nesî' muâmelesi yapan Araplar her iki senede bir haccı bir aydan diğerine terk ederler, böylece hacları her yirmi beş senede bir başladıkları aya dönerdi. Derken hesap ellerinden çıktı, artık hac mevsimi her sene değişir hâle geldi.

Nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethedip vedâ haccı yaptığı seneki hac gerçek hac ayı olan zülhıcceye tesâdüf etti (denk geldi). Böylece kendisi dokuzuncu gün Arafat'ta vakfeye durarak artık nesî' muâmelesinin iptal edildiğini îlân etti.

İşte **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetle vedâ haccında **Mina**'da buyurmuş olduğu:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ، اَلسَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا.»

"Şüphesiz ki, zaman döndü, dolaştı Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki şekline geldi. (Hac da asıl zamânı olan zülhıcce ayında îfâ edildi.) **Sene on iki aydır..."** *(Buhârî, Tefsîr:156, no:4385, 4/1712; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/103)* sözüyle bu hakîkate işâret etmiş oldu.

Kamerî Senenin Aylarının İsimleri ve Tesmiye Vecihleri

Kamerî ve Arabî aylar; muharrem, safer, rebîulevvel, rebîulâhir, cemâziyelevvel, cemâziyelâhir, receb, şa'bân, ramazan, şevvâl, zülkâde ve zülhıcce olarak sıralanmıştır.

Ulemâdan biri Farsça bir beyitte bu ayları şöyle nazmetmiştir:

چُونْ مُحَرَّمْ بُگْذَرَدْ آيَدْ بَنَزْدِ تُو صَفَرْ پَسْ رَبِيعَيْنْ وُ جَمَادَيْنْ وُ رَجَبْ آيَدْ ببر
بَازْ شَعْبَانَسْت وُ مَاهِ صَوْمْ وُ عِيدْ وُ ذِى الْقَعْدْ بَعْدْ اَزَانْ ذِى الْحِجَّه نَامِ مَاهْهَا آيَدْ بَسَرْ

"Muharrem (ayı) **geçince sana safer** (ayı) **gelir,**
Sonra da iki rabî' ve iki cemâd (ayları) **ve receb** (ayı) **gelir, ayırd et.**

Sonra şa'bân (ayı)**, oruç ayı** (ramazan)**, bayram ayı** (şevvâl) **ve zilka'dedir,**
Ondan sonraki zilhiccedir! (İşte) **aylar** (bu) **isimlerle** (böylece) **gelir geçerler."**

Ayların Bu İsimlerle Anılmasının Sebepleri:

Muharrem ayı: Araplar ayları adlandırırken, kendilerinde vukû bulan olayları ve rastladıkları mevsimleri göz önünde bulundurmuşlardır. Bu nedenle muharrem ayında savaşı haram saydıkları için hattâ bu nedenle babasının veyâ oğlunun kâtiline o ayda rastlayan bile ona dokunmadığı için bu aya "Yasaklı" anlamına gelen muharrem adını vermişlerdir.

Âyet: 36

Safer ayı: Bu kelime "Boş kalma" anlamına gelen "Sufr" kökünden alınmıştır. Bu ayda Arapların evleri azıktan, karınları da yemekten boş kalıp, bu nedenle zahîre temin etmek üzere yolculuklara çıktıkları, dolayısıyla **Mekke** boş kaldığı için bu aya bu ismi vermişlerdir. **"et-Tibyân"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Bir kavle göre o ayda vebâ vuku bulup yüzleri sarardığı için bu isimle tesmiye olunmuştur.

"Şerhu't-takvîm" isimli eserde zikredildiğine göre ise safer ayı muharremde bulunan haramlıktan hâlî (boş) olduğu için bu ismi almıştır.

Rebîulevvel ve rebîulâhir ayları: Bu aylarda çok bolluk bereket olduğu için Araplar bu aylarda memleketlerinde ikâmet edebildiklerinden bu aylara "Bekleme" anlamına gelen "Rab'" kökünden alınma "Rabî'" adını vermişlerdir. Fakat bu isimler ilk tesmiye ânında denk gelen mevsimlere göre verilmiştir.

Dolayısıyla her sene bu aylar bahara çatmadığından Araplar ilkbahar ve sonbahar mevsimlerini bu isimlerden ayırt etmek için harf-i târif ile "er-rabîulevvel", "er-rabîulâhir" şeklinde kullanmışlardır.

Cemâziyelevvel ve cemâziyelâhir ayları: Bu aylara bu isimler verilirken hava çok soğuk olduğundan kendilerinde su donduğu için bu isimlerle adlandırılmışlardır.

Receb ayı: Bu mubârek ayın başta receb olmak üzere birçok ismi vardır ki, isimlerin çokluğu müsemmânın şerefine delâlet eder.

Bu isim, "Tâzim ve hürmet" anlamına gelen: **"Tercîb"** kökünden alınmadır ki bu ayın, **Allâh-u Te'âlâ** indinde değerli kılınmış olmasından dolayı bu isme lâyık olduğu aşikârdır.

Yine bu kelime, "Hazırlık yapma" manâsına gelmektedir. Nitekim **Enes ibni Malik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir keresinde **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e, recebe bu ismin niçin verildiği sorulduğunda:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لِمَ سُمِّيَ رَجَبُ؟ قَالَ: «لِأَنَّهُ يُتَرَجَّبُ فِيهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ لِشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ.»

"Çünkü onda, şaban ve ramazan için çok büyük hayırlar hazırlanmaktadır" buyurmuştur. *(Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:2, sh:47; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/318)*

Diğer kabîlelere göre recep ayına en fazla **Mudar** (Kureyş) kabîlesi değer verdiği için hadîs-i şerîfte recep ayı hakkında:

«وَرَجَبُ مُضَرَ»

"Mudar'ın recebi" *(Buhârî, Tefsîr:156, no:4385, 4/1712; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/421)* ifâdesi kullanılmıştır. Diğer bazı büyüklere göre ise; **"Tercîb"** kelimesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikir ve tâzîminin tekrarlanmasını ifâde etmekte olup, bu mubârek ayda melekler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, tesbîh, tahmîd ve takdîsiyle seslerini çokça meşgul ettiklerinden bu ay receb ismini almıştır.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ رَجَبَ شَهْرُ اللهِ وَيُدْعَى الْأَصَمَّ وَكَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا دَخَلَ رَجَبُ يُعَطِّلُونَ أَسْلِحَتَهُمْ، وَيَضَعُونَهَا، فَكَانَ النَّاسُ يَأْمَنُونَ وَتَأْمَنُ السُّبُلُ وَلَا يَخَافُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَنْقَضِيَ.»

"Şüphesiz ki receb (ayı)**, Allâh-u Te'âlâ'nın ayıdır ve o, 'Esam** (sağır)**' diye çağırılır. Receb girdiğinde, câhiliyet ehli silahlarını iptal edip bırakırlardı, bu yüzden insanlar güven hisseder, yollar güvenli olur ve receb bitinceye kadar birbirlerinden korkmazlardı."** *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkat, no:5, sh:85-86, Şu'abu'l-îman, no:3523, 5/338-339, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 3/235, İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:39, Ali el-Müttâkî, Kenzü'l-ummâl, no:35167, 12/311)*

Kays ibni Ebî Hâzim *(Rahimehullâh)*: "Receb ayı bizim içimizde çok hürmetli olduğu için câhiliyet devrinde biz onu **'Recebü'l-esamm'** diye adlandırırdık" demiştir. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3807; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/344)*

Ebû Recâ el-Utâridî *(Rahimehullâh)* da: "Biz câhiliyet döneminde receb ayı girdiği zaman: 'Süngüleri çıkartan ay geldi' derdik. Hiçbir yayda ok, hiçbir mızrak kınında da demir bırakmayıp hepsini çıkartıp bir kenara koyardık" demiştir. *(Buhârî, no:4376; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3808; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/197; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/344)*

Ulemadan bazısı; **"İrcab"** kökünden gelen "Receb" kelimesinin , "Semere verme" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bu ayda da müminin uzuvları hayırlı semereler vermekte, gözü, ağlama, kulağı, hayır dinleme, eli, sadaka, ayağı câmilere ve zikir meclislerine yürüme, dili de zikirlerle meşgul olma gibi hayırlı ürünler yetiştirmektedir. *(Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:10)*

Âyet: 36

Şa'bân ayı: Bu kelime "Dağıtma ve ayırma" anlamına gelen **"Teş'îb"** kökünden alınmadır. Bu ayda insanlar birbirlerinden ayrılıp farklı farklı yönlere gittikleri için bu isimle anılmıştır.

Enes ibni Malik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّمَا سُمِّيَ شَعْبَانُ لِأَنَّهُ يَنْشَعِبُ لِرَمَضَانَ فِيهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ.»

"Şa'bâna bu ismin verilmesi, kendisinde, ramazana ait birçok hayır bulunup, yayıldığındandır." *(İbnü Merdûye, İsbahânî, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensur 1/206; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/42; Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye 1/340, Ali el-Müttaki, Kenzü'l-ummâl, no:24293, 8/591; 35173, 12/313)*

Ramazan ayı: Bu aya bu ismin verilmesinin hikmeti, **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* dan nakledilen:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَإِنَّمَا سُمِّيَ رَمَضَانُ لِأَنَّهُ يُرْمِضُ الذُّنُوبَ.»

"Ramazan ise bu isimle ancak, günahları yaktığı için adlandırılmıştır" hadîs-i şerîfiyle açıklanmıştır. *(İbnü Merdûye, İsbahânî, Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensur 1/206, Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye 1/340, Ali el-Müttaki, Kenzü'l-ummâl, no:24293, 8/591; 35173, 12/313)*

Nitekim "Ramazân" kelimesinin kendisinden alındığı "Ramz" kökü, "Şiddetli sıcak" anlamına gelmektedir.

Bu konuda şöyle denilmiştir: "Kumlar ve taşlar güneşin harâretinden ısındığı gibi, ramazân-ı şerîf ayında yapılan vaaz-u nasîhatlerden etkilenen kalpler de kazandıkları mânevî harâretle âhiret konularında düşünmeye başlar."

İmâm-ı Halîl *(Rahimehullah)*'ın beyanı vechile; bu mubârek isim sonbahardan önce gelen yağmur anlamındaki "Ramz" kelimesinden alınmadır.

Bu ayın bununla isimlendirilmesi ise, yağmur suyu bedenleri pakladığı gibi, bu mubârek ay da, bedenleri ve kalpleri maddî ve mânevî tüm kötülüklerden yıkayarak ak pak ettiği içindir.

Araplar ayları adlandırırken, kendilerinde vukû bulan olayları ve rastladıkları mevsimleri göz önünde bulundurmuşlardır.

Bu yüzden suyun donmasına denk gelen aya "Cemadî", ilkbahar'a tesâdüf edene "Rabî'" dedikleri gibi, en sıcak döneme rastlayan aya da "Ramazan" adını vermişlerdir.

Şevvâl ayı: "Kaldırma" anlamına gelen "Şevelân" kökünden alınma bu isim bu aya günahları kaldırdığı için verilmiştir. **"et-Tibyân"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

"Şerhu't-Takvîm" isimli eserde zikredildiğine göre; "Şevl" kökü, amel ve hizmet husûsunda hafiflik mânâsına gelmektedir. İnsan ramazan ayında canının çektiği bütün lezzetleri kırarak ağır bir yükün altına girmiş iken ramazân-ı şerîfin çıkmasıyla kendisine bir hafiflik ve rahatlık geldiği için ramazandan sonra gelen bu ay bu ismi almıştır.

Zülkâde ayı: "Oturma" anlamındaki "Ka'de" kelimesine izâfe edilen bu aya, ya bolluk zamânına rastlayıp insanlar memleketlerinde oturduğu için, ya da haram ay olduğundan insanlar o ayda savaştan geri oturdukları için bu isim verilmiştir.

Zülhıcce ayı: "Hac yapma" anlamındaki "Hıcce" kelimesine izâfe edilen bu aya, insanlar o ayda hac yaptıkları için bu isim verilmiştir.

İlim ehli, on iki ay içerisinde ramazan ayının efdal oluşu hakkında ittifâk etmiştir, çünkü o, **Kur'ân-ı Kerîm**'in inzal buyurulduğu aydır. Sonra rabîülevvel ayı gelir, çünkü o, **Habîbü'r-Rahmân** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mevlididir, sonra receb-i şerîf gelir, zîrâ o, haram ayların ferdidir (tek ve ayrı olanıdır).

Sonra şâbân ayı gelir, çünkü o, **Habîbü'r-Rahmân** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ayı olup amellerin ve ecellerin taksim edildiği bir aydır, ayrıca receb ve ramazan gibi iki büyük ayın arasında bulunması hasebiyle komşularından da, hiçbir ayda bulunmayan başka bir fazîlet kesbetmiştir.

Sonra zülhicce ayı gelir, zîrâ o, haccın mevsimidir, ayrıca ilk on gecesinin her biri kadir gecesine muâdildir. Sonra sene başında bulunan, haram aylardan biri olan ve "Şehrü'l-enbiyâ (peygamberler ayı)" olarak anılan muharrem ayı gelir, artık bundan sonra ayların en fazîletli olanına en yakın olan aylar, yakınlık yönlerinin az veyâ çok olmasına göre fazîlet kazanırlar.

Âyet-i Kerîmede Geçen:

﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

Âyet: 36

"Şüphesiz Allâh katında ayların sayısı, Allâh'ın gökleri ve yeri yarat(-maya başla)**dığı gündeki yazısında ay olarak onikidir"** kavl-i şerîfindeki: (شَهْرًا) kelimesiyle "On iki" ifâdesinin tekid edilmesi:

"Hiçbir fazlalık bulunmaksızın tamı tamına on ikidir" demektir ki bu ifâde-i celîle câhiliyet döneminde müşriklerin güneş senesiyle ay senesi arasındaki fazlalık farkını toplayıp üç senede bir ziyâde miktârı bir aya ulaşınca o seneyi on üç ay kabul etmelerini reddetmek için getirilmiştir.

Cümle-i Celîledeki: (عِنْدَ اللهِ) **"Allâh katında"** ve (فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allâh'ın Kitâb'ında"** ifâde-i celîleleri: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kesin karar bildiren ve kullara amel etmelerini emreden hükmünde" demektir.

Bir kavle göre de: "**Allâh**'ın değişmez kitabı olan Levh-i Mahfuz'da" demektir. Diğer bir kavle göre ise burada **Kur'ân-ı Kerîm** kastedilmiştir. Zîrâ **Kur'ân-ı Kerîm**'de hesâba ve ayın menzillerine delâlet eden bir takım âyet-i kerîmeler bulunmaktadır.

Her hâlükârda burada kastedilen mânâ; ahkâm-ı şer'iyyenin (şerîat hükümlerinin) güneş senesine göre değil de, gökteki hilâllerle hesap edilen kamerî aylara mebnî olduğunu ifâde etmektir.

Cümle-i Celîlede Geçen: (يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) **"Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı günde"** kavl-i şerîfi müfessirler tarafından: "Gökleri ve yeri yânî latîf ve kesîf tüm ecrâmı yaratmaya başladığı gündeki yazısında" şeklinde tefsir edilmiştir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** şemsî ve kamerî senelerin kendileriyle hesap edildiği güneş ve ay gibi tüm varlıkları, gökleri ve yeri yarattığı günde göklerde yüzdürmeye başlamıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (مِنْهَا اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ) **"Haram olan dört de onlardandır"** kavl-i şerîfinde zikredilen "Dört haram ay"ın isimleri **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ، اَلسَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ، ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَاتٌ؛ ذُو الْقَعْدَةِ، وَذُو الْحِجَّةِ، وَالْمُحَرَّمُ، وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادٰى وَشَعْبَانَ.»

"Şüphesiz ki zaman döndü, dolaştı Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki şekline geldi. (Hac da asıl zamânı olan zülhıcce ayında îfâ edildi.)

Âyet: 36

Sene on iki aydır, bunlardan dördü haramdır ki üçü peş peşedir, bunlar da zülkāde, zülhıcce ve muharremdir. Bir de cemâziyelâhirle şâban arasındaki Mudar'a (Kureyş kabîlesine) **âit recebdir"** *(Buhârî, Tefsîr:156, no:4385, 4/1712; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/103; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/194; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/185; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/90)* hadîs-i şerîfinde açıklanmıştır.

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî, İbni Kesîr, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; hadîs-i şerîfte: **"Kureyş'in recebi"** buyrulması, câhiliyet devrinde **Kureyş** kabîlesinin, receb ayına gösterdiği saygıdan bahsetmektedir. Bu yüzden onlar haram aylarda ve özellikle receb ayında kıtal (savaş) yapmazlardı.

İslâm'dan sonra da, bu saygı artarak devâm etmiştir. Nitekim **Ebu'd-Derda** *(Radıyallâhu Anh)*:

«شَهْرٌ كَانَتِ الْجَاهِلِيَّةُ تُعَظِّمُهُ فِي جَاهِلِيَّتِهَا وَمَا زَادَهُ الْإِسْلَامُ إِلَّا فَضْلًا وَتَعْظِيمًا.»

"Receb, câhiliyet ehlinin değer verdiği bir aydı. İslâm ise onun ancak fazîlet ve hürmetini artırdı" sözüyle bu hususu açıklamıştır. *(Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, No:8, sh.59, eş-Şecerî, el-Emâlî, 2/96, Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye, 1/323)*

Rabî'a kabîlesi haram olan receb ayının şabanla şevval arasında yâni bugünkü ramazan ayının yerinde olduğunu kabul ederlerdi. **Kureyş** kabîlesi ise receb ayının cemâziyel-âhir ile şâban ayları arasında olduğuna îtibar ederlerdi.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfinde receb ayını **Kureyş** kabîlesine izâfe ederek receb hakkında **Rabî'a** kabîlesinin değil de **Kureyş** kabilesinin görüşünün doğru olduğunu beyân etmiştir.

Bu aylara haram denmesinin sebebi, kendilerinde savaş yasaklandığı içindir. İslâm'ın bidâyetinde, müşriklerin savaş başlatması hâli hariç bu haramlık devâm etmekteyken daha sonra neshedildi (kaldırıldı).

Atâ ibni Ebî Rabâh *(Radıyallâhu Anh)* gibi, seleften bâzısı bu yasaklığın bâkî olduğunu söylemişlerse de, **Katâde, Atâ-i Horâsânî, Zührî, Süfyân-ı Sevrî** ve cumhûr-u fukahâ bunun bu âyet-i celîlenin sonunda gelen:

﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾

"Topyekûn bir halde yâni haram aylarda ve diğerlerinde **o müşriklerle savaşın"** kavl-i şerîfiyle bu hükmün kaldırıldığı görüşündedirler.

Âyet: 36

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hicretin sekizinci senesinin şevval ayında ve zülkâde ayının bir kısmında **Huneyn**'de **Hevâzin** kabîlesiyle savaşması ve **Tâif**'i kuşatması bu görüşü takviye etmektedir.

Ayrıca sahâbe-i kirâmın **Nebî** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra sürekli cihat ve fetihlerle meşgul olup, haram aylar geldiğinde, herhangi birinin harpten el çektiğine dâir bir nakille karşılaşmamamız, onların, bu hükmün kaldırıldığı görüşünde birleştiklerine delâlet etmektedir.

Dolayısıyla haram aylarda savaşın hürmeti (yasaklığı) kalkmıştır, ancak günah ve sevaplara verilen karşılıkların katlanması husûsunda bu haramlık (dokunulmazlık), geçerliliğini sürdürmektedir.

Haram ayların dört olup, üçünün serd (peşpeşe), birinin ferd (tek) olmasının sebebi ise hac ve umre vazîfelerinin edâsı kolay olsun diyedir. Buna göre hac ayından evvel harpten oturup geri kaldıkları zülkâde ayı, hac vazîfeleriyle meşgul olacakları zülhicce ayı, hacdan sonra en uzak yerlerden gelenlerin dahî emniyet içerisinde memleketlerine dönecekleri muharrem ayı haram kılınmıştır. Senenin ortasında da **Arap Yarımadası**'nın en ücrâ köşelerinden dahî umre ziyâreti için gelenler ziyâretlerini yapıp saldırıya uğramadan emniyet içerisinde geri dönebilsinler diye yasaklı kılınmıştır.

Bu hadis-i şerîfte, **Kureyş** kabîlesinin câhiliyet devrinde yapmış olduğu **"Nesî"** hâdisesine işâret edilmektedir, şöyle ki: onlar, savaşın haram olduğu aylarda maddî yönden sıkışıp, yağma ve baskınlara muhtaç kaldıkları zaman, o ayların yasaklığını başka aylara atarlardı. Böylece peş peşe olan üç ayı bölmek sûretiyle ihtiyaçlarını görürlerdi. Bu yüzden de iki sene hac aynı aya denk gelirdi ve hac mevsimi aylar arasında dönerdi.

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın, hicretin dokuzuncu senesinde yaptırdığı hac zülkâde ayına rastlamıştı. Bir sene sonrasında, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in yapmış olduğu vedâ haccı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın, gökleri ve yeri yarattığı günden beri hac için tâyin ettiği zülhicce ayına denk geldi.

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* orada okuduğu hutbesindeki bu beyânıyla, artık ayların ibâdetler için tâyin edilen meşrû şekline döndüğünü açıklamış oldu ki **Ebû Hurre er-Rakāşî** *(Radıyallâhu Anh)*, amcasının (Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın) şöyle anlattığını nakletmiştir: Ben teşrik günlerinin ortasında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin yularını tutmuş bir halde insanları onun etrâfından dağıtmaya çalışırken o:

عَنْ أَبِي حُرَّةَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ عَمِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنْتُ اٰخِذًا بِزِمَامِ نَاقَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ أَذُودُ عَنْهُ النَّاسَ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَلْ تَدْرُونَ فِي أَيِّ يَوْمٍ أَنْتُمْ؟ وَفِي أَيِّ شَهْرٍ أَنْتُمْ؟ وَفِي أَيِّ بَلَدٍ أَنْتُمْ؟» قَالُوا: فِي يَوْمٍ حَرَامٍ وَشَهْرٍ حَرَامٍ وَبَلَدٍ حَرَامٍ. قَالَ: «فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا، فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا، فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا إِلَى يَوْمٍ تَلْقَوْنَهُ.» ثُمَّ قَالَ: «اِسْمَعُوا مِنِّي تَعِيشُوا! أَلَا لَا تَظْلِمُوا، أَلَا لَا تَظْلِمُوا، أَلَا لَا تَظْلِمُوا، إِنَّهُ لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ إِلَّا بِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ، أَلَا وَإِنَّ كُلَّ دَمٍ وَمَالٍ وَمَأْثُرَةٍ كَانَتْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي هٰذِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ يُوضَعُ دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي لَيْثٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ، أَلَا وَإِنَّ كُلَّ رِبًا كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَضَى أَنَّ أَوَّلَ رِبًا يُوضَعُ رِبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ، أَلَا وَإِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ﴾، أَلَا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ، أَلَا إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ وَلٰكِنَّهُ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَكُمْ فَاتَّقُوا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ عِنْدَكُمْ عَوَانٌ لَا يَمْلِكْنَ لِأَنْفُسِهِنَّ شَيْئًا وَإِنَّ لَهُنَّ عَلَيْكُمْ وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ حَقًّا أَنْ لَا يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا غَيْرَكُمْ وَلَا يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِأَحَدٍ تَكْرَهُونَهُ فَإِنْ خِفْتُمْ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ.» قَالَ حُمَيْدٌ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ: مَا الْمُبَرِّحُ؟ قَالَ: اَلْمُؤَثِّرُ «وَلَهُنَّ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَإِنَّمَا أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَانَةٌ فَلْيُؤَدِّهَا إِلَى مَنِ ائْتَمَنَهُ عَلَيْهَا.» وَبَسَطَ يَدَيْهِ فَقَالَ: «أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟!» ثُمَّ قَالَ: «لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَإِنَّهُ رُبَّ مُبَلَّغٍ أَسْعَدُ مِنْ سَامِعٍ.»

Âyet: 36

"Ey insanlar! Siz hangi günde, hangi ayda ve hangi şehirde bulunduğunuzu biliyor musunuz?" diye sorunca onlar: "Haram bir günde, haram bir ayda, haram bir beldedeyiz" dediler.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin bu şehrinizde ve bu ayınızdaki bu gününüzün haramlığı**(na ve yasaklarına riâyet gerektiği) **gibi gerçekten sizin kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da** (birbirinizin kanına girmeniz, haksız yere birbirinizin mallarını yemeniz ve gıybet, hakāret ve iftirâ gibi günahlarla birbirinizin şahsiyetini rencide etmeniz) **Allâh'a kavuşacağınız güne kadar size haramdır.**

Benden (duyduklarınızı iyi) **dinley**(ip itâat ed)**in ki** (dünyâ-âhiret rahat) **yaşayasınız! Dikkat edin, sakın zulmetmeyin! Âgâh olun, zâlimlik yapmayın! Uyanık olun, haksızlık yapmayın! Bir kimsenin gönül hoşluğu olmadan onun malı**(nı almak) **aslâ helâl olmaz.**

Âgâh olun! Câhiliyet döneminde bulunan her kan, mal ve menkıbe kıyâmet gününe kadar benim şu ayağımın altındadır. (İslâm'dan sonra artık câhiliyet döneminde geçen kan dâvâlarından dolayı kısas ve diyet gibi bir şey istenemez, o dönemde yapılan fâiz akitlerinden dolayı ana paradan fazlası alınamaz ve câhiliyet devrinde nakledilen iftihâr menkıbeleriyle kimseye îtibar edilemez.)

Şüphesiz ilk düşürülen kan (dâvâsı) **Abdulmuttalib oğlu Hâris oğlu Rabî'a'nın kanıdır ki o, Leys oğullarının yanında emzirilmekteyken Hüzeyl kabîlesi tarafından katledilmişti.**

Âgâh olun! Câhiliyet döneminde bulunan her fâiz kaldırılmıştır, şüphesiz ki Allâh ilk kaldırılacak fâizin Abdulmuttalib oğlu Abbâs'ın fâiz alacağı olduğuna hükmetmiştir. Artık ana paralarınız size âittir, (siz kimseye) **zulmetmezsiniz, zulme de uğratılmazsınız!**

Dikkatli olun! Artık şüphesiz ki zaman döndü, dolaştı Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki şekline geldi (hac da asıl zamânı olan zülhıcce ayında îfâ edildi)" buyurdu, sonra: **"Şüphesiz Allâh katında ayların sayısı, Allâh'ın gökleri ve yeri yarat**(maya başla)**dığı gündeki** (kesin karar bildiren) **yazısında ay olarak** (hiçbir fazlalık bulunmaksızın tamı tamına) **onikidir ki, haram olan dört de onlardandır.**

İşte sana! Bu (şekilde senenin on iki ay olup, içlerinden dördünün haram kılınmasına dâir hüküm), (İbrâhîm ve İsmâ'îl *(Aleyhimesselâm)*dan kalma) **dosdoğru dînin ta kendisidir.**

Artık (hiçbir ayda, özellikle de) **bunlar** (gibi hürmetli ve yasaklı kılınan haram aylar)**da** (günah işlemek ve ibâdetleri terk etmek sûretiyle canınızı cehenneme atarak) **nefislerinize zulmetmeyin"** âyet-i kerîmesini okudu.

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Dikkat edin! Benim ardımdan** (birbirinizi öldürmeyi helâl görerek) **kiminiz kiminizin boyunlarını vuran kâfirler hâline dönmeyin.**

Âgâh olun! Şüphesiz ki şeytan namaz kılanların Arap Yarımadası'nda (putlara secde ederek) **kendisine tapacağından artık ümit kesmiştir. Lâkin** (tek beklentisi) **sizin aranızı karıştırmadadır.**

Kadınlar hakkında Allâh'tan sakının! Şüphesiz ki onlar sizin yanınızda (evlilik bağıyla) **esir gibidirler. Kendileri lehine hiçbir şeye mâlik olamazlar. Şüphesiz onların sizin üzerinizde, sizin de onların üzerinde hakkı vardır. Onlar sizden başkasına yataklarınızı çiğnetemezler, istemediğiniz bir kimsenin evlerinize girmesine izin veremezler.**

Eğer onların itaatsizliğinden endişe ederseniz artık onlara (Allâh'ın azâbını hatırlatarak) **öğüt verin,** (nasîhat kâr etmezse, sırtınızı dönerek veyâ başka bir yatağa giderek) **yataklarda kendilerini terk edin ve** (bu da itaatlerini sağlamaz da, yuvanın devâmı için başka bir çâre kalmadığını görürseniz, o zaman boşanmaktansa) **onları** (bedenlerinin herhangi bir yerinde) **iz** (yara-bere) **bırakmayacak şekilde** (hafifçe) **dövün!**

Onların yiyecekleri ve giyecekleri, (israf ve kısıtlama olmaksızın, dînen ve örfen) **iyi bilinen bir yolla kendilerine âit bir haktır. Siz onları Allâh'ın emâneti olarak aldınız ve tenâsül uzuvlarını Allâh'ın** ("Evlenin" emrini ifâde eden) **kelimesiyle kendinize helâl kıldınız.**

Dikkat edin! Her kimin yanında bir emânet bulunuyorsa onu hemen kendisine emânet eden kişiye geri ödesin" buyurdu ve ellerini açarak:

"Âgâh olun, tebliğ ettim mi? Dikkat edin, (size Rabbimin emirlerini) **tebliğ ettim değil mi? Haberiniz olsun, ben tebliğimi yaptım değil mi?"** buyurduktan sonra: **"Burada bulunan bulunmayana ulaştırsın, zîrâ şüphesiz nice ulaştırılan vardır ki** (burada benden) **dinleyenden daha bahtiyardır"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20695, 34/299-300; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/340-341)*

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kulların mânevî yakınlık hâline devâm edemeyeceklerini bildiği için bâzı aylara özel bir fazîlet vererek kulların o ayları fazlaca ibâdetle seçkin kılmalarını hedeflemiştir.

Âyet: 36

Havâs kullar içinse bütün aylar şâban ve ramazan, bütün topraklar da mescitlerdir. İşte bu mânâda:

يَا رَبِّ! اِنَّ جِهَادِي فِيكَ غَيْرُ مُنْقَطِعٍ فَكُلُّ اَرْضِكَ لِي ثَغْرٌ وَطَرْسُوسُ

"Ey Rabbim! Benim Senin uğrundaki cihâdım bitmek bilmez, Senin bütün toprakların benim için Tarsus gibi serhad boyudur"

beytini inşâd etmişlerdir.

Hukemâ: "**Rabbü'l-izzet**'in, zamânı on iki ay üzerine koymasının hikmeti, kelime-i tevhîdin harfleri adedince olması içindir" demişlerdir.

Şüphesiz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بِالتَّوْحِيدِ قَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ.»

"Gökler ve yerler tevhîd ile durmaktadır" buyurmuştur. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/133)*

Gökte feleğin dönmesi, yerde on iki ay üzere zamânın dönmesi muvahhidlerin tevhîdine bağlıdır. Bu on iki harf muvahhidlerin dilinde döndükçe, bu on iki ay da kendi düzeni ve heyeti üzere döner.

Her harf için bir ay bekçi yapılmıştır ve onun sebâtı o harfin beyânına bağlıdır.

İlâhî kaziyye ve ezelî hüküm gelip çattığı gün, **Allâh-u Te'âlâ** göğün ve yerin bağını çözmek, yeryüzünü dağıtmak ve zamânı sonlandırmak istediğinde, önce tevhîdi halk arasından kaldırır, ne tevhîd kalır, ne de tevhîd getiren, halk arasında ne Kur'ân kalır, ne mü'min.

İşte **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hususta:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى لَا يُقَالَ فِى الْاَرْضِ اَللّٰهُ اَللّٰهُ.»

"Yeryüzünde 'Allâh Allâh' denildikçe kıyâmet kopmaz" buyurmuştur. *(Müslim, Îmân:66, no:148, 1/131; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/134)*

"Fahrurrâzî, İbni Kesîr ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; zamânın cüzleri hakîkatte birbirine benzemekteyse de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın birbirine benzeyen şeylerden kimini kiminden fazlaca hürmetle seçkin kılma ve diğerine vermediği fazîleti başka birine verme hakkı vardır.

Nitekim cumâ ve arefe günlerini diğer günlere vermediği bir hürmetle, dolayısıyla da başka günlerde yapılamayacak husûsî bir ibâdetle seçkin kılmıştır. Yine böylece ramazan ayını diğer aylara vermediği fazlaca bir hürmetle temyiz etmiştir. Gece ve gündüzün bâzı saatlerini farz namazların vakti yaparak tahsis etmiştir.

Kadir gecesi gibi bâzı geceleri diğerlerinden üstün kılmış, **Beled-i Haram** ve **Mescid-i Haram** gibi bâzı beldeleri diğer beldelere üstün kılmıştır. Yine böylece bâzı şahısları kendilerine risâlet hilâti vererek diğer insanlardan seçkin kılmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bâzı zamanları ve mekânları mezîd-i tâzim ve ihtiram (fazlaca büyüklük ve hürmet) ile tahsis buyurduğuna göre, **Zât-ı Ecell-i Âlâ**'nın bâzı aylarda haramları işlemeyi diğer aylarda işlemekten daha büyük sayıp cezâlarında artırıma giderek onlarda günahları kat kat yazdırmasında, onlarda işlenen iyi amelleri de fazlaca sevaplarla kat kat kaydettirmesinde uzak görülecek bir durum söz konusu değildir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, bâzı vakitlerde yapılacak ibâdetin nefsi temizlemekte daha tesirli olacağını, o vakitlerde isyân etmenin de nefsi pisletmekte daha etkili olacağını bilmiş olması uzak görülemez.

Nitekim hikmet sâhibi bâzı kimselerin duâlara icâbet umulan mubârek vakitlerde kitap tasnif ettikleri ve o muayyen vakitlerde kendilerine bu ilhâmı veren bâzı sebepler bulunduğundan bahsettikleri görülmüştür. Fukahâdan birçoğu haram aylarda vuku bulan cinâyet sebebiyle kātilin diyetini ağırlaştırmışlardır.

Bâzı zaman dilimlerinin husûsî bir hürmetle tahsîsinde şöyle bir fayda da vardır; insanların tabiatları zulüm ve fesat üzere yaratılmış olup onların genel mânâda bu çirkinliklerden geri durmaları kendilerine zor gelen bir iştir. **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** bâzı vakitleri ve bâzı mekânları ziyâde tâzim ve mezîd-i ihtirâm ile seçkin kılarak insanların o zamanlarda ve o mekânlarda çirkin ve münker işlerden geri durmalarına bir kolaylık sağlamış, böylece de o terkin, insanın genel mânâda her zaman bütün çirkinliklerden yüz çevirmesine vesîle olmasını hedeflemiştir.

Zîrâ akıllı bir insanın ibâdetle geçirdiği mübârek vakitlerden sonra günah işleyerek onca zaman tâatler edâ etme uğrunda çekmiş olduğu zahmetleri boşa çıkarmaktan sakınacağı âşikârdır.

Âyet: 36

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı evkâtı (vakitleri) ve birtakım buk'aları (yer parçalarını) fazlaca yücelik ve hürmet ile tahis etmesinde mevcut olan sayısız hikmetlerden bâzıları bunlardır.

"Es'iletü'l-hıkem" isimli eserde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldığı gibi ayların, günlerin ve saatlerin bâzısını bâzısından fazîletli kılmıştır ki böylece ruhların ve kalplerin o mubârek mevsimlere ulaşıp kendilerinde ibâdet yaparak onları ihyâ etmeye şevk (heves)lenmelerini ve kulların bu kıymetli zaman dilimlerine düşkün olmasını hedeflemiştir.

Bu mubârek vakitlerde sevapların katlanması ise ledünnî mevhibelerden ve Rabbânî ihtisaslar (Allâh-u Te'âlâ tarafından lutfedilen özel bağışlar)dandır.

"el-Esrârü'l-Muhammediyye" isimli eserde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kulu sevdiği zaman onu fazîletli zamanlarda fazîletli sâlih amellerle meşgul eder.

Ama -ve'l'ıyâzü billâh- **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna gazap ettiği zaman onun arzu ve isteklerini darmadağın eder ve onu mubârek zamanlarda kötü amellerle meşgul ederek hem o ânın bereketinden mahrum olmasını, hem de o vaktin haramlığını ihlâl ederek azâbının artmasını murâd eder.

O halde mürid fazîletli vakitlerden gaflet etmemesi için olanca gücünü sarfetmelidir, zîrâ o vakitler hayırların mevsimi ve büyük ticâretlerin aranacağı zaman dilimlerdir.

Bir tâcir ticâret mevsimini gafletle geçirirse kârdan mahrum olacağı gibi, fazîletli zamanlardan gaflet eden mürid de muvaffak olamaz. (Bir mısrâda şöyle gelmiştir:)

دَعِ التَّكَاسُلَ تَغْنَمْ قَدْ جَرَى مَثَلُ

"'Tembelliği terket ki ganîmet bulasın' şeklinde bir mesel geçmiştir."

(Farsça bir mısrâda da şöyle denilmiştir:)

كِه زَادِ رَهْرَوَانْ چُسْتِيْسْت و چَالاَ كِى

"Zîrâ her yolcunun azığı çabukluk ve sürattir
(böylece gitmekte olduğu yere bir an evvel ulaşmaktır)."

Yolculuk esnâsında öyle su başlarında kuzular pişirip, zevk-ü sefâlar etmek akıl kârı değildir Vaktiyle bir an evvel gideceği yer neresiyse oraya gitmeye gayret ve himmet etmesi, işte onun azığı, katığı, yemesi, içmesi budur. Onun için meşhûrdur, "Yolcu yolunda gerekdir" derler. *(Aşçı Dede Efendi -Ibrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/766)*

Ulemânın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, istediğini yapmaya, dolayısıyla dilediği şeylere, başkalarına vermediği bazı özellikler vermeye hakkı vardır ki kimsenin de buna îtiraz hakkı yoktur.

O'nun yapmak istedikleri engellenemez ve O, yaptıklarını illet ve sebeplere dayalı olarak yapmaz. Bilakis O, dilediğini, hikmetiyle yapar, ancak bu hikmet bâzen belirgin olur, bâzen de gizli kalır.

Nitekim aylar içinde, haram aylara ve üç aylara verdiği değer, günler arasından cumâ ve arefe günlerine lutfettiği meziyet, saatlerden, farz namaz vakitlerine bahşettiği fazîlet tartışmasızdır ki bunlarda bulunan tüm hikmetler bizce bilinmese de, bazı hikmetler gün gibi ortadadır.

Yine böylece; rasullerin ve ümmetlerin kimini kiminden üstün kıldığı gibi, **Mekke-i Mükerreme, Medîne-i Münevvere, Kuds-ü Şerîf** gibi mekânlara tahsis ettiği hürmet ve kıymet de açık naslarla sâbittir.

Bu ihtiyar ve imtiyazın bir netîcesi olarak, bu mubârek zamanlarda ve mukaddes mekânlarda günah işlemek, diğer zaman ve mekânlarda irtikap edilenden daha ağır cezâları mûcip olduğu gibi, kendilerinde kespedilen sâlih ameller de kat kat sevap kazandırmaktadır.

"Tuhfetü'l-ihvan" isimli eserde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bâzı zamanlara tahsis ettiği husûsî fazîletlerin en önemli hikmetlerinden bir kaçı şunlardır:

1- İbâdetten yorulan ruhların, bu mevsimleri ihyâya heveslenmesinin temini,

2- İbâdetleri âdet gibi gören kalplerin, bu mubârek vakitlere kavuşma arzusuna kapılarak amel-i sâlih işleme gayreti konusunda yeni bir ivme kazanması,

3- Kulların bu fazîletleri elde etmeye karşı teşvik edilmesi,

4- Allâh-u Te'âlâ'nın bu ümmet hakkında, bâzı vakitleri diğerinden üstün kılmasıyla alâkalı zikredilen birçok hikmetten biri de, geçmiş ümmetlere uzun ömür nasip etmiş olmasıdır. Zîrâ onlar yüzlerce sene yaşayıp çok ameller yapmışlardı.

Âyet: 36

Allâh-u Te'âlâ bu ümmeti onlardan üstün yapmak için, kendilerine kısa ömürlerinde tekrarlanacak kıymetli aylar ve günler vermiştir ki, bu sayede bu ümmetten, fazîletli mevsimleri değerlendirenler geçmiş ümmetleri kat kat geçebilmektedirler.

Haram aylar arasında hangisinin daha fazîletli olduğu ulemâ arasında ihtilâf konusu olmuştur. Bâzıları recep ayının efdaliyyetine kāil olmuş ve buna dâir **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallahu Anh)*dan rivayet edilen:

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خِيرَةُ اللهِ مِنَ الشُّهُورِ شَهْرُ رَجَبَ وَهُوَ شَهْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ مَنْ عَظَّمَ شَهْرَ رَجَبَ فَقَدْ عَظَّمَ أَمْرَ اللهِ، وَمَنْ عَظَّمَ أَمْرَ اللهِ أَدْخَلَهُ جَنَّاتِ النَّعِيمِ وَأَوْجَبَ لَهُ رِضْوَانَهُ الْأَكْبَرَ. وَشَعْبَانُ شَهْرِي؛ فَمَنْ عَظَّمَ شَهْرَ شَعْبَانَ فَقَدْ عَظَّمَ اَمْرِي وَمَنْ عَظَّمَ اَمْرِي كُنْتُ لَهُ فَرَطاً وَذُخْراً يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَشَهْرُ رَمَضَانَ شَهْرُ أُمَّتِي؛ فَمَنْ عَظَّمَ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَعَظَّمَ حُرْمَتَهُ وَلَمْ يَنْتَهِكْهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَقَامَ لَيْلَهُ وَحَفِظَ جَوَارِحَهُ خَرَجَ مِنْ رَمَضَانَ وَلَيْسَ عَلَيْهِ ذَنْبٌ يَطْلُبُهُ اللهُ بِهِ.»

"Aylar içerisinden Allâh-u Te'âlâ'nın seçtiği, receb ayıdır. O, Allâh-u Te'âlâ'nın ayıdır. Receb ayına tâzim eden kişi, muhakkak ki Allâh-u Te'âlâ' nın emrini büyük tutmuş olur. Allâh-u Te'âlâ'nın emrine değer vereni de O, Na'îm cennetlerine girdirir ve kendisi hakkında en büyük rızâsını kesinleştirir."

Şa'bân benim ayımdır. Kim şa'bân ayına değer verirse, muhakkak ki o, benim emrime önem vermiş olur. Benim emrimi büyük tutana ise, ben kıyâmet günü öncü bir kurtarıcı ve iyi bir hazırlık olurum.

Ramazan ayı ise ümmetimin ayıdır, her kim ramazan ayına değer verir, onun hürmetini büyük tutar ve (onda haramlar işleyerek) **yasaklığını bozmaz, gündüzünde oruç tutar, gecesinde terâvih kılar, bir de uzuvlarını** (günahlardan) **muhâfaza ederse ramazandan çıkarken Allâh'ın kendisini mesul tutacağı hiçbir günahı bulunmaz."** *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:10, sh:94-95; Şu'abu'l-îman, no:3532, 5/346-347; Süyûtî, ed-Dürrü-l Mensûr:7/345, Cem'u'l-cevâmi', 1/520; İbn-ü Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:37)* hadîs-i şerîfini delil getirmişlerdir.

Diğer bâzı ulemâ ise zülhıcce ayının üstünlüğüne hükmetmiş ve bu konuda **Ebû Sa'îd** *(Radıyallahu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِی سَعِیدٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ:
«سَیِّدُ الشُّهُورِ شَهْرُ رَمَضَانَ. وَاَعْظَمُهَا حُرْمَةً ذُوا الْحِجَّةِ.»

"Ayların efendisi ramazan ayıdır. Haramlık (ve yasaklık) **bakımından en büyüğü ise zülhiccedir."** *(el-Bezzâr, no:960, 1/457; Beyhakî, Şu'abu'l-îman, no:3364, 5/242-243; İbnü Ebi'd-dünya, Fedâil-ü şehr-i ramazân, no:33, sh:56; Süyûtî, ed-Dürrü-l mensûr, 2/220; Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, 3/145; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:23670, 8/463, İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:5508, 1/476; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:9000, 9/232; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dimeşk, 7/256)* hadîs-i şerîfiyle istidlâlde bulunmuşlardır.

Ama recep ayının **"Allâh'ın ayı"** olarak tercih edilmesiyle, zülhıcce ayının haramlığının daha büyük olması arasında bir çelişki yoktur. Buna göre her birinin fazîleti farklı yönlerden sâbit olmakla birlikte ihram yasakları da göz önünde bulundurulursa zülhıcce ayındaki hürmetin daha büyük olduğu daha iyi anlaşılabilir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilenler nezdinde bütün zamanlar haram aylar gibi, bütün mekânlar da haram olan beldeler gibi hürmetlidir. Onlar hiçbir parçası zâyi olmasın diye vakitlerini hürmetli sayarlar ve saatlerini ganîmet bilirler.

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*: "Öyle topluluklara yetiştim ki onlar sizin dînar ve dirhemlerinize karşı düşkünlüğünüzden daha ziyâde saatlerini korumaya düşkündüler" demiştir. Yâni; "Sizin biriniz parasını ancak kendisine faydalı olacak yerlerde harcadığı gibi onlar da ömürlerinin her saatini mutlaka kendilerine fayda olacak şeylerde harcarlardı" demektir.

Cüneyd *(Radıyallâhu Anh)*: "Vakit elden çıktığı zaman bir daha ona ulaşılamaz, vakitten daha aziz bir şey yoktur" demiştir.

Ömürden hangi cüz sâlih bir amelle geçirilip o sâyede hiç tükenmeyecek büyük bir mülk elde ediliyorsa artık o saatin fazîlet ve şerefi ölçülemez. Bu yüzden selef-i sâlihîn bütün nefeslerini ve her anlarını gözetirler, ömürlerini tembellik ve ibâdetten geri kalma gibi boş işlerde zâyi etmezlerdi.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"O aylarda nefislerinize zulmetmeyin"** kavl-i şerîfinin mânâsı: "Ömrünüzü **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracak şeylerden gayri yerlerde harcayarak kendinize yazık etmeyin" demektir. **Allâh-u Te'âlâ** bu tenbihte bulunduktan sonra kulu gizli şirk derekesinde bırakacak olan engellerle cihâd etmesini emretmiş, böyle yapanları da nusret ve teyidiyle müjdelemiştir.

Âyet: 36

Âyet-i Kerîmede Geçen: (ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ) **"İşte bu dosdoğru dindir"** kavl-i şerîfine birkaç türlü mânâ verilmiştir, bâzı müfessirlere göre bu cümle-i celîle: "İşte bu şekilde senenin on iki ay olup, içlerinden dördünün haram kılınmasına dâir hüküm, **İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*dan kalma dosdoğru dînin ta kendisidir ki bunu terk etmek câiz olmaz" mânâsına gelerek, ramazan orucunu kabullenmeyip yerine güneşin mûtedil olduğu ilkbahar mevsiminde elli gün oruç tâyin eden Hristiyanların ve muharrem ayının haramlığını safer ayına tehir ederek haram ayda baskınlara devâm eden müşriklerin yollarının doğru bir din olmadığına dikkat çekmektedir.

Diğer bir tefsire göre bu cümle-i celîle: "İşte bu, değişme ihtimâli bulunmayan dâimî bir karardır" mânâsına gelerek bu hükmün **Allâh-u Te'âlâ**'nın değişmez kararlarından biri olduğunu beyân etmektedir.

Bir tefsire göre ise bu cümle-i celîle: "Ayların haramlığını geciktirmeyle alâkalı olarak müşriklerin yaptığı uygulama yanlış bir hesaptır, sâdece bu hesap, Müslümanların oruç, hac ve bayram gibi, dinleriyle alâkalı konularda gözetmeleri gereken dosdoğru bir hesaptır" mânâsına gelmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ) **"Sakın o aylarda nefislerinize zulmetmeyin"** cümle-i celîlesindeki **"Zulüm"** den maksat, müfessirlerin beyanına göre; günah işlemektir. Nitekim **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyete göre: "Bu zulüm **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı isyanlar yapmak ve O'nun tâatını bırakmak" mânâsındadır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1792)*

"Fahrurrâzî, Hâzin, İbni Kesîr, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre burada nehyedilen zulüm, özellikle haram ayların yasaklığını helâl kabul ederek onlarda yağma yapmaktır.

Muhammed ibni İshâk ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* bu makamda: "Şirk ehlinin yaptığı nesî' muâmelesi gibi, ayların helâl olanlarını haram, haram olanlarını da helâl kabul etmeyin" diye mânâ vermiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen zamir, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre on iki ayın tamâmına râcidir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1791; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3806)*

Ekserî müfessirlere göreyse bu zamir sâdece haram aylara âittir. Haram ayların zikri daha yakın olduğundan, ayrıca bu cümle-i celîlenin başında bulunan fâ-i tefrî'ıyyenin muktezâsından dolayı bu görüş tercih edilmiştir.

Günah işleyerek nefse zulmetmek her zaman haram ise de haram aylarda yapılan günahın daha ağır olduğunu beyan için nehiy bu aylara tahsis edilmiştir.

Nefisler tabiatı hasebiyle zulüm ve fesat üzere yaratılmış oldukları için günahtan geri durmak genel mânâda nefse ağır gelen bir şeydir. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** insanın bâzı özel zamanlarda zulümden ve münker işlerden geri durmasını temin için o zamanları husûsî bir tâzim ve ihtiram ile seçkin kılmıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın bundan murâdı, kulun bâzı mubârek zaman dilimlerinde günahları terk etmesini sağlamak ve o şerefli vakitlerin ve muazzam haram ayların bereketiyle diğer aylarda da isyanları bırakmasına yol açmaktır.

İşte bütün ayların değil de bâzı ayların mezîd-i teşrîf ile tahsîsinin (fazlaca şeref ile seçkin kılınmalarının) hikmeti budur. Mekânlar hakkında da durum aynıdır. Aslında zamânın cüzleri birbirinden farksız ise de **Allâh-u Te'âlâ**'nın birbirine benzeyen şeylerden, bir kısmını diğerlerinden mezîd-i hurmetle (fazlaca yasaklıkla) ayırma hakkı vardır. Nitekim cumâ gününü ve arefe gününü, diğer günlerden farklı olacakları husûsî bir ibâdetle tahsis buyurmuştur.

Yine böylece ramazân-ı şerîf ayına diğer aylara vermediği bir ihtiram vermiştir. Gece ve gündüz saatlerinden bir kısmını farz namazların vakitleri olarak tâyin buyurmakla onları diğerlerinden temyiz etmiştir. **Beled-i harâm** ve **Mescid-i harâm** gibi bâzı mekânları da diğer şehirlere tafdîl (üstün) etmiştir ki bu üstünlük sevap bakımından olduğu gibi günah bakımından da sâbittir. Nitekim:

﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

"**Her kim orada** (günahlar işlemek gibi) **bir zulüm sebebiyle haktan sapmak isterse, ona da çok acı verici bir azaptan tattırırız"** *(Hac Sûresi:25)* âyet-i kerîmesi, diğer yerlerde günah işleyene azap tehdidi varken, **Mekke-i Mükerreme** hareminde günah işlemeyi kalbinden geçirene dahî azap tattırılacağını bildirmektedir.

Artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı aylarda işlenen haramları diğerlerinde irtikâb edilenden daha büyük kabul ederek o aylarda günahların cezâlarını ve iyi amellerin sevaplarını kat kat yapmasında şaşılacak bir durum kalmamıştır.

Âyet: 36

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Haram aylarda yapılan zulüm (günah) diğerlerinde işlenenden daha büyük bir vebâli mûciptir.

Zulüm her hâlükârda büyük ise de lâkin **Allâh-u Te'âlâ** dilediği şeyi diğerine göre daha büyük sayabilir.

Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** yarattığı şeyler içerisinde birtakımlarını seçkin kılmıştır. Meleklerden ve insanlardan rasüller seçmiştir, kelâmlar içerisinde kendi zikrini seçkin kılmıştır, topraklar içerisinde mescitleri ihtiyâr etmiştir, aylardan ramazanı seçmiş, günlerden cumâ gününü ihtiyâr etmiş, gecelerden de kadir gecesini seçkin kılmıştır.

Artık siz **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâzim ettiği şeyleri büyük tutun. Zîrâ akıl ve fehim (anlayış) sâhipleri nezdinde işler ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâzimine göre büyük tutulur." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1793; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/198; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/346)*

Kâ'bü'l-ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** şehirler arasında seçim yaptı; buna göre şehirlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi **Beled-i Harâm**'dır (Mekke'dir).

Allâh-u Te'âlâ zaman dilimleri arasında bir tercihte bulundu, buna göre zaman cüzlerinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi haram aylardır, bu ayların **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi ise zülhıcce ayıdır. Zülhıccenin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi ise ilk onudur.

Allâh-u Te'âlâ günler arasında bir ihtiyârda bulundu, buna göre günlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi cumâ günüdür. **Allâh-u Te'âlâ** geceler arasında da bir tercih yaptı, buna göre gecelerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi kadir gecesidir.

Allâh-u Te'âlâ gece ve gündüz saatleri arasında bir seçim yaptı, buna göre saatlerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi farz namazların saatleridir.

Allâh-u Te'âlâ sözler arasında bir tercih yaptı, buna göre kelâmların **Allâh-u Te'âlâ**'ya en sevgilisi:

«لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ.»

"Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Allâh her şeyden büyüktür, bütün noksanlıklardan tenzih Allâh'adır, bütün hamdler Allâh'a mahsustur" zikirleridir. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3740; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/347)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir şeye bir yönden değer verirse, onun bir tâne hürmeti olur. İki veyâ daha fazla yönden tâzim ettiği şeyin hürmet ve büyüklüğü ise birkaç yönden artar.

Bu nedenle, o şeyle alâkalı olarak yapılan iyi bir amelin sevâbı katlanacağı gibi, kötü amelin azâbı da kat kat olur.

Nitekim (receb gibi) haram ayda, (Mekke gibi) haram bir beldede **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaat edenin sevâbı, (rebî'ülevvel) gibi helâl bir ayda, haram bir şehirde ibâdet edeninkiyle denk olmayacağı gibi, helâl ayda haram bir karyede itaat edenin mükâfâtı da, helâl ayda, (İstanbul gibi) helâl bir beldede ibâdet edenle eşit olmaz.

Hattâ bu konular şahıslara göre bile değişebilir. Nitekim:

﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾

"Ey peygamber hanımları! Sizden çirkin bir iş yapana, azap iki kat katlanır" âyet-i kerîmesi bunun açık bir delîlidir. *(Kurtubî, el-Câmi', 8/13, İbni Receb, Letâifü'l-me'ârif, sh:224-225, Beyhâkî, Fedâilü'l-evkat, sh:86, Alûsî, Rûhu'l-me'ânî, 6/133)*

Ulemânın beyânı vechile; günah işlemek, her zaman yasaksa da, özellikle hürmetli ve yasaklı olan bu aylarda işlenen mâsiyet, aynen ihramlı iken ve **Kâ'be** hareminde işlenmiş gibi kat kat fazla yazılır. Nitekim zinâ, her zaman ve mekânda haramsa da **Kâ'be**'de ve kadir gecesinde kat kat haramdır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "**Allâh** katında ayların sayısı on ikidir, sonra bunlar arasından dört tâneyi seçerek bunları haram kılmıştır, bunların hürmetlerini (saygınlıklarını) büyük tutmuştur, bunlarda işlenen günahları diğerlerine nispetle çok büyük saymıştır, bunlarda işlenen sâlih ameli de diğerlerine nazaran daha büyük sevapları mûcip kılmıştır." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1791, 93; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3806; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/198; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/345-346)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın, bu âyet-i kerîmenin tefsirinde yapmış olduğu: "Zulüm ve günah her hâlükârda büyük bir cürümse de, **Allâh-u Te'âlâ,** dilediği günahı diğerlerinden büyük sayabilir.

Bu yüzden, "Emirleri kırma ve yasakları irtikâb etme" anlamındaki zulüm, haram aylarda işlenirse, hiç şüphesiz ki diğer aylarda yapılan zulümlere göre daha ağır vebâl taşır. O halde siz **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük tuttuklarını önemseyin.

Âyet: 36

Zîrâ akıl ve anlayış erbâbı nezdinde işlerin büyüklüğü, **Allâh-u Te'âlâ** indindeki önemine göre tespit edilir" şeklindeki beyânı bu görüşü teyid etmektedir.

Ahmed ibni Hıcâzî *(Kuddise Sirruhu)*nun beyânına göre; câhiliyet ehli bile, receb ayında kılıçlarını kınına sokup savaşı bırakırken, Müslümanlar nasıl olur da o ayda, gıybet, dedikodu ve iftirâ yaparak, insanların ırz ve haysiyetlerini rencide etmekten dillerini korumazlar.

Hâlbuki bâzı yerde dil, süngüden daha zararlıdır. Nitekim **Süfyân-ı Sevrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir.

"Bir insana ok atmak, laf atmaktan daha hafiftir. Zîrâ bâzen süngü şaşar da dil şaşmaz." *(Ahmed ibni Hicâzî, Tuhfetü'l-ihvan, sh:60)*

Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; haram aylarda günahlar katlanacağı gibi sevaplar da katlanmaktadır, buna dâir birçok rivâyet mevcuttur ki biz de yeri gelmişken birkaçını nakledelim:

Sa'îd ibn-i Cübeyr'in babasından *(Radıyallâhu Anhumâ)* rivâyet edilen bir hadis-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ رَجَبَ شَهْرٌ عَظِيمٌ يُضَاعِفُ اللهُ فِيهِ الْحَسَنَاتِ وَيَمْحُو فِيهِ السَّيِّئَاتِ وَتُسْتَجَابُ فِيهِ الدَّعَوَاتُ وَ يُفَرَّجُ فِيهِ الْكُرُبَاتُ.»

"Şüphesiz ki receb, Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisinde sevapları katladığı, tevbe edenlerden günahları sildiği, duâların, kendisinde kabul edildiği ve sıkıntıların kendisinde açıldığı büyük bir aydır." *(Muhammed Rahmî, Enîsü'l-celîs, sh:194, Râfi'î, Ali el Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no: 35166, 35168, 12/311, Heysemî, Mecmua'u'z-zevâîd, 3/191, 194, Ali el-Karî, Risale fi fedâil-i receb el-mürecceb, Resâil-ü Ali el-Kārî, varak:57,58)*

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ شَهْرٍ حَرَامٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ شَهْرًا.»

İbni Abbâs *(Radıyallahu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Haram aydan bir gün oruç tutana, Allâh-u Te'âlâ her gününe karşılık bir ay (oruç tutmuş sevâbı) **yazar."** *(Gazâlî, İhya, Kitab-u esrari's-savm, Fasıl:3, 1/281, Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:5, 15, sh.52, 73; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/54)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ حَرَامٍ اَلْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ كُتِبَ لَهُ عِبَادَةُ سَنَتَيْنِ.» وَفِي رِوَايَةٍ: «سَبْعِ مِئَةِ سَنَةٍ.» وَفِي رِوَايَةٍ: «تِسْعِمِأَةِ سَنَةٍ.»

"Her kim herhangi bir haram aydan perşembe, cumâ ve cumartesi olmak üzere üç günü oruçlu geçirirse, kendisine (tuttuğu her güne karşılık) **iki sene,** (başka bir rivâyette;) **yediyüz sene,** (diğer bir rivâyette ise;) **dokuzyüz sene ibâdet** (sevâbı) **yazılır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:1810, 2/468; Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:14, sh:71; İbn-ü Asakir, Tarîh-ı Dimeşk, 19/116; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:5696, 4/66; Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye, 1/325; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/342, el-Hâvî, 1/545, 546; Gazâlî, İhyâ, Kitab-u esrâri's-savm, Fasıl:3, 1/281; Zebîdî, el-İthâf:4/256; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no: 24173, 8/561; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid: 3/191)*

Enes *(Radıyallahu Anh)*ın, bu hadîs-i şerîf hakkında:

"Ben bunu Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***den işitmemişsem, kulaklarım sağır olsun"** dediği rivâyet edilmiştir. *(Ahmed ibni Hicâzî, Tuhfetü'l-ihvan, sh:10)*

İnsanlar içinde bu fazîletleri en iyi bilenler, hiç şüphesiz ki sahâbe-i kirâm ve tâbi'în-i ızâm oldukları için **İbni Ömer, Üsâme İbni Zeyd, Hasen-i Basrî, Ebû İshâk es Sebî'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zatlar, haram ayların tümünü oruçlu geçirirlerdi.

Ebû Mucîbe el-Bâhilî'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiğine göre o, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e nâfile oruçlar tutmaya gücü bulunduğunu, hangi günleri tutmasının uygun olacağını sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَبِي مُجِيبَةَ الْبَاهِلِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «...وَصُمْ أَشْهُرَ الْحُرُمِ.»

"Haram ayları oruçlu geçir" buyurmuştur. *(İbn-i Mâce, Sıyâm:43, no:1741, 1/554; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/342)*

Süfyân-ı Sevrî *(Radıyallahu Anh)*: "Oruç tutmak için bana en sevgili vakit, haram aylardır" derdi. *(İbni Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-me'ârif, sh:229)*

Âyet: 36

Haram Aylarda Yapılan İbâdetlerin Sevâbının Katlanacağı

Haram aylardan bâzılarında tutulan oruçların fazîletleri hakkında da bâzı husûsî hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Muharrem Orucu: **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ صِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللّٰهِ الْمُحَرَّمُ.»

"Ramazan ayının orucundan sonra en üstün oruç, Allâh'ın Muharrem ayı(nda tutulan)**dır."** *(Tirmizî, Savm:40, No:740, sh:220, Müslim, Sıyam:55, No:2429, sh:352)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: **Peygamber Efendimiz** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bu hususta soru soran bir kişiye şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ تَعَالٰى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اِنْ كُنْتَ صَائِمًا بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ فَصُمِ الْمُحَرَّمَ فَاِنَّهُ شَهْرُ اللّٰهِ.»

"Eğer Ramazan ayından sonra (başka bir ayda) **oruç tutacaksan, Muharrem'i tut. Çünkü O, Allâh'ın ayıdır."** *(Tirmizî, Münzirî, et-Terğîb, No:1527, 2/120)*

İbn-i Abbas *(Radıyallâhu Anhuma)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنَ الْمُحَرَّمِ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ ثَلاَثُونَ يَوْمًا.»

"Her kim Muharrem'den bir gün oruç tutarsa, hergüne karşılık ona otuz gün (oruç sevâbı) **vardır."** *(Taberanî, es-Sağîr, No:963, el-Kebîr, No:11082, Heysemî, No:5144, 5148, 3/436-437)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ صَامَ أَوَّلَ الْجُمُعَةِ مِنَ الْمُحَرَّمِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.»

"Muharrem'in ilk cumâsını oruçlu geçirenin geçmiş günahları affolunur." *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/156)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهَا: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ صَامَ أَيَّامَ الْعَشْرِ إِلٰى عَاشُورَاءَ أُورِثَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلٰى.»

"Muharrem'in ilk onunu Âşûrâ Günü'ne kadar oruçlu geçiren, Firdevs-i E'lâ'ya vâris kılınır." *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/156)*

Nebî *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle rivâyet olunmuştur:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ حَجَّةٍ وَأَلْفَ عُمْرَةٍ وَأُعْطِيَ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ وَكُتِبَ لَهُ أَجْرُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَكَانَ كَمَنْ أَعْتَقَ أَلْفَ نَسَمَةٍ مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِيلَ، وَكُتِبَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ قَصْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَحَرَّمَ اللهُ جَسَدَهُ عَلَى النَّارِ.»

"(Muharrem'in onuncu günü olan) **Âşûrâ gününü oruçlu geçirene Allâh-u Te'âlâ, bin hac, bin umre ve bin şehid sevâbı yazar ve kendisine doğu ile batı arasındakilerin ecri verilir.**

Bu kişi İsmâîl *(Aleyhisselam)***ın çocuklarından bin köle âzâd etmiş gibi olur. Kendisi adına cennette yetmişbin köşk kaydedilir. Allâh, O'nun canını cehenneme haram kılar."** *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/156)*

Başka bir hadîs-i şerîfte şöyle rivâyet olunmuştur:

وَفِي حَدِيثٍ اٰخَرَ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أُعْطِيَ ثَوَابَ عَشَرَةِ اٰلَافِ مَلَكٍ، وَمَنْ قَرَأَ: ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ أَلْفَ مَرَّةٍ يَوْمَ عَاشُورَاءَ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ بِعَيْنِ رَحْمَتِهِ وَكُتِبَ مِنَ الصِّدِّيقِينَ.»

"Âşûrâ gününü oruçlu geçirene onbin melek sevâbı verilir.

O gün İhlâs Sûresi'ni bin kere okuyana Allâh-u Te'âlâ rahmet nazarı ile bakar ve o kişi sıddıklardan yazılır." *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/156)*

Ashâb-ı Kehf'in bir yanından öbür yanına o gün döndürüldüğü rivâyet edilmiştir.

Büyüklerden biri hergün karıncalara ekmek ufaladığını, **Âşûrâ** günü olduğunda yemediklerini rivâyet etmiştir. *(Safûrî, Nüzhetü'l Mecâlis:1/156)*

Âyet: 36

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, o gün çocukları dahî yedirtmediği rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Rezîne** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Âşûrâ** gününe o kadar tâzim ederdi ki kızı **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın emzikteki çocuklarını çağırtıp ağızlarına mubârek tükürüğünü bırakır ve annelerine:

«لاَ تُرْضِعُوهُمْ اِلَى اللَّيْلِ.»

"Geceye kadar bunları emzirmeyin" buyururdu. *(Ebû Ya'la, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:24/277, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:5118, 3/429)*

Zülhicce Orucu: **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ اَيَّامٍ اَحَبُّ اِلَى اللهِ اَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ، يَعْدِلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ وَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ.»

"Zilhiccenin (ilk) **onundan ziyâde Allâh hiçbir günde kendisine ibâdet olunmasını sevmez.**

Onlardan her bir günün orucu, bir senenin orucuna, her bir gecenin kıyâmı da, Kadir gecesinin kıyâmına denktir." *(Tirmizî, Savm:52, no:758, sh:224)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Zilhiccenin her birgün orucuna karşı, yüz köle âzâdı, yüz deve kurbanı ve Allâh yolunda cihada yüz at bağışı sevâbı vardır."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:2/39)*

Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)* vâlidemizin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **dört şeyi hiç terk etmezdi; zilhiccenin ilk on gününün orucu, Âşûrâ orucu, her aydan üç gün orucu, sabahın iki rekat sünneti."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:2/39)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ اَيَّامَ الْعَشْرِ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَوْمَ سَنَةٍ.»

"Zilhiccenin on gününü oruçla geçirene Allâh-u Te'âlâ her bir gün karşılığında bir sene oruç yazar." *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:24265; İbn-i Adiyy, el-Kamil, 6/472)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edildiğine göre: **"Zilhiccenin on gününden bir gün dahî oruç tutan kişi, sanki geri kalan senenin tümünde Allâh-u Te'âlâ'ya ibâdet etmiş gibi olur."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:2/40)*

<u>Terviye Günü Orucu</u>: **İbn-i Abbas** *(Radıyallâhu Anhumâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«صَوْمُ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ كَفَّارَةُ سَنَةٍ وَصَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ كَفَّارَةُ سَنَتَيْنِ.»

"Terviye (zilhiccenin sekizinci) **gününün orucu bir seneye keffâret, Arefe gününün orucu ise iki seneye keffârettir."** *(Ebû'ş-Şeyh, İbn-i Neccar, Nebhanî, el-Fethu'l-Kebîr, no:7294, 2/24)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Terviye günü orucuna karşı, bin köle âzâdı, bin deve kurbanı ve Allâh yolunda cihada bin at bağışı sevâbı vardır."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:2/39)*

Arefe Günü Orucu: Arefe günü zilhiccenin dokuzuncu günüdür. Bu günde oruç müstehabtır. "**Ebû Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«صَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ يُكَفِّرُ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَالْبَاقِيَةَ.»

"Arefe günü orucu geçen seneyle, gelecek seneye keffârettir" buyurduğunu işittim. *(Müslim, Sıyam:36, no:2747)*

Arefe günü orucunun müstehab olduğunu beyân eden bu ve birçok hadis vârid olmuştur. Ayrıca bu günün diğer günlerden üstünlüğü vardır.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Arefe gününün orucuna karşı, ikibin köle âzâdı, ikibin deve kurbanı ve Allâh yolunda cihada ikibin at bağışı sevâbıyla, bir önceki ve bir sonraki senenin ecri vardır."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:2/39)*

Bu anlatılanlar hac vazîfesinde olmayanlar içindir. Hac vazîfesini yapanlar, eğer **Arefe** günü oruç tutarlar da, **Arafat**'ta vakfe ve duâ gibi işlerden zayıf düşerlerse oruç tutmazlar. Tutarlarsa mekruh olur.

Âyet: 36

Ancak zayıf düşmezlerse iki ibâdet arasını cemetmek gibi bir fazîlete nâil olacakları için oruç tutabilirler.

Receb Ayı Orucu: **Ebû Zer** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ صَامَ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْ رَجَبَ عُدِلَ بِصِيَامِ شَهْرٍ.»

"Recebin ilk günü oruç tutan kimse(nin bu orucu) **bir aylık oruca denk olur."** *(Abdülkādir Geylânî, el-Ğunye:1/327; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:24262, 8/577)*

Abdülaziz *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الْغَفُورِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْ رَجَبَ فَكَأَنَّمَا صَامَ سَنَةً.»

"Recebin ilk günü oruç tutan, bir sene (devamlı) **oruç tutmuş gibidir."** *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dimeşk, no:6057, 51/238, no:4153, 36/376; Süyûtî, el-Leâlî:2/116-117)*

Yine böylece **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, receb ayında oruç tutulmasına dâir teşviklerini duyan pîr-i fanî bir zâtın: "Yâ **Rasûlellâh!** Ben onun tamâmını tutmaktan âcizim" şeklindeki beyânına karşılık, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «صُمْ اَوَّلَ يَوْمٍ مِنْهُ وَأَوْسَطَ يَوْمٍ فِيهِ وَاٰخِرَ يَوْمٍ مِنْهُ فَإِنَّكَ تُعْطٰى ثَوَابَ مَنْ صَامَهُ كُلَّهُ فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا.»

"Ondan ilk günü, ortasındaki günü ve kendisinden son günü tut ki, o zaman muhakkak sana, tamâmını tutanın sevâbı verilecektir" buyurmuştur. *(Abdülkadir-i Geylanî, el-Ğunye:1/331; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141; Zebîdî, İthâfü's-sâde:3/422; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, salat:50, 2/90-92; Zübdetü'l-vâ'ızîn, el Hobevî, Dürretü'n-nâsıhîn, sh:47)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ فِي الْجَنَّةِ نَهْرًا يُقَالُ لَهُ رَجَبُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلٰى مِنَ الْعَسَلِ، مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ يَوْمًا سَقَاهُ اللهُ مِنْ ذٰلِكَ النَّهْرِ.»

"Şüphesiz cennette, kendisine receb denilen bir ırmak vardır ki sütten daha beyazdır, baldan daha tatlıdır.

Recebden bir gün (bile) **oruçlu geçirene, Allah-u Te'âlâ o ırmaktan su içirecektir."** *(Ebû Muhammed el-Hallâl, no:3, sh:48; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/42; İbni Hıbban, el-Mecrûhîn:2/238; Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:8, sh:90-91, Şu'abu'l-îmân; no:3800, 3/367; eş-Şecerî, el-Emâlî:2/238; Râfi'î, et-Tedvîn:10/164; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:25-26; İbni Ebî Şâme, el-Bâ'is, sh:70; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye, 1/325)*

Ey hak yolda kardeşlerimiz! Nice insan recebe ulaşmış, şâbâna ulaşamamış, bir nice kul da ikisine kavuşmuş, fakat ramazana çıkamamıştır.

Kıymetli ömrünü eğlenceyle geçirenler ekim günlerini kaçırır, ekim zamânı boşa yatan da hasat zamânını zâyi eder ve herkes mahsul biçerken, o pişmanlık biçer.

Gençliğin kıymetini yaşlılar, sağlığın kıymetini hastalar, zenginliğin değerini fakirler, hayatın kadrini de ölüler bilir.

O halde siz siz olun, cehennem derekelerinden kurtulup, cennet derecelerine erişebilmek için, receb ayını, oruçlar ve geçmiş günahlara ağlamaklarla geçirin, sakın hâ gafletle geçirmeyin! *(Ahmed ibni Hicâzî, Tuhfetü'l-ihvan, sh:13)*

Receb-i Şerîfin Eyyâm-i Bîyd (Onüç, Ondört ve Onbeş) Oruçları

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle buyurmuştur:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «صَوْمُ الْبِيضِ أَوَّلِ يَوْمٍ يَعْدِلُ ثَلَاثَةَ اٰلَافِ سَنَةٍ وَالْيَوْمِ الثَّانِي يَعْدِلُ عَشَرَةَ اٰلَافِ سَنَةٍ وَالْيَوْمِ الثَّالِثِ يَعْدِلُ ثَلَاثَةَ عَشَرَةَ اٰلَافِ سَنَةٍ.»

"Recebin onüçüncü gününün orucu, üç bin sene oruç gibidir. Ondördünün orucu, üç bin sene gibidir.

Onbeşinci gün ise onüçbin seneye denktir." *(İbni Şâhîn, Süyûtî, el-Le'âlî:2/106)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَرْفُوعًا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ صَامَ أَيَّامَ الْبِيضِ الثَّالِثَ عَشَرَ وَالرَّابِعَ عَشَرَ وَالْخَامِسَ عَشَرَ أَعْطَاهُ اللهُ فِي أَوَّلِ يَوْمٍ مِنْهَا أَجْرَ عَشَرَةِ اٰلَافِ سَنَةٍ وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي أَعْطَاهُ اللهُ أَجْرَ مِائَةِ أَلْفِ سَنَةٍ وَفِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ أَعْطَاهُ اللهُ أَجْرَ ثَلٰثِمِائَةِ أَلْفِ سَنَةٍ.»

Âyet: 36

"Allâh (herhangi bir aydan) **onüç, ondört ve onbeşinci günler olan eyyâm-bıyd-ı oruçlu geçirene birinci gününde onbin sene, ikinci gününde yüzbin sene, üçüncü günde ise, üç yüzbin senelik ecir verir."** *(Ebu'l-Kāsım el-Huseyn, el-Emâlî, Süyûtî, el-Leâlî:2/107)*

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle rivâyet edilmiştir:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:

«مَنْ صَامَ النِّصْفَ مِنْ رَجَبَ عُدِلَ لَهُ بِصِيَامِ ثَلَاثِينَ سَنَةً.»

"Recebin yarısının orucu, otuz senelik oruca denktir." *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/140)*

Receb-i Şerîfin Yirmi Yedinci Gün Orucu

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ السَّابِعِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ رَجَبَ كُتِبَ لَهُ ثَوَابُ صِيَامِ سِتِّينَ شَهْرًا وَهُوَ أَوَّلُ يَوْمٍ نَزَلَ فِيهِ جِبْرِيلُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرِّسَالَةِ.»

"Recebin yirmi yedinci günü oruç tutana, altmış ay orucu(nun sevâbı) **yazılır. O gün, Nebî** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***e Cibrîl'in risâleti ilk getirdiği gündür."** *(Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye:1/332; Ebû Muhammed el-Hallâl, no: 18, sh:76; Hatîb, Târîh-u Bağdad:8/290; Ebû Mûsa el Medînî, Fedâilü'l-leyâlî ve'l-eyyam, Irâkî, el-Muğnî an hamli'l-esfâr:1/367; Zebîdî, İtḥaf:5/207; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141; Hennâd en-Nesefî, el-Fevâid; Abdülazîz el-Kettânî, Fedâil-ü receb; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, Savm:41, 2/161)*

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle rivâyet edilmiştir:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ صَامَ يَوْمَ السَّابِعِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ رَجَبَ وَتَصَدَّقَ فِيهِ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِصِيَامِهِ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَعِتْقَ أَلْفِ رَقَبَةٍ.»

"Her kim recebin yirmiyedinci günü oruç tutup, o gün sadaka verirse, Allâh-u Te'âlâ orucuna karşılık o kişiye, bin hasene ve bin köle âzâdı (sevâbı) **yazar."** *(el-Camî'u'ş-şâfî fî'-lva'zı'l-kâfî; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141)*

Receb-i şerîf orucuyla alâkalı olarak zikrettiğimiz hadîsi şerîflerden bâzısını nakleden **Alî el-Kārî** *(Rahimehullah)* bu konuyu şöyle bağlamıştır: Bütün bu nakillerden anlaşıldığına göre; receb ayının, diğer aylara nisbetle birtakım fazîletleri mevcuttur.

Kullardan istenen, tâkatları hasebince ve güçleri nisbetince ibâdet ve taatları çoğaltmaktır. Ulemâ da fazîletli ameller bâbında nakledilen zayıf hadislerle amel etmenin câiz olduğu konusunda görüş birliği içindedir.

Hâl böyleyken bâzı âlimlerin, "Bid'attır" diyerek receb ayında oruç tutmayı engellemeleri, anlaşılacak şey değildir. *(Risale fî fedâil-i receb el-mürecceb, Resâil-ü Ali el-Kārî, varak:57-58)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ نَهْرًا يُقَالُ لَهُ رَجَبُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ يَوْمًا سَقَاهُ اللهُ مِنْ ذٰلِكَ النَّهْرِ.»

"Şüphesiz cennette, kendisine receb denilen bir ırmak vardır ki sütten daha beyazdır, baldan daha tatlıdır. Recebden bir gün (bile) **oruçlu geçirene Allah-u Te'âlâ o ırmaktan su içirecektir."** *(Ebû Muhammed el-Hallâl, no:3, sh:48; İbni Hıbban, el-Mecrûhîn:2/238; Beyhakî, Fedâilü'l-evkât, no:8, sh:90-91, Şu'abu'l-îmân; no:380, 3/367; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/42; eş-Şecerî, el-Emâlî:2/238; Râfi'î, et-Tedvîn:10/164; Nakkâş, Ebu'ş-Şeyh; İbni Şâhîn; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:25-26; İbni Ebî Şâme, el-Bâ'is, sh:70; Zebîdî, el-İthaf:10/533; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:24260; Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye:1/325; Şîrâzî; Süyûtî, el-Câmi'u's-sağîr; Nebhânî, el-Fethu'l-Kebîr, no:4027, 1/368; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:2/470)*

Sa'îd eş-Şâmî *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعِيدِ الشَّامِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَجَبُ شَهْرُ اللهِ اَلْأَحْكَمُ مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَانَ كَصِيَامِ شَهْرٍ.»

"Receb Allâh-u Te'âlâ'nın en sağlam ayıdır. Her kim recebden bir gün oruç tutarsa, bu kendisi için bir ayın orucu gibidir." *(Ebû Muhammed el-Hallâl, no:11, sh:65; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5538,6/69; Hatîb, Târîh-u Bağdad, 8/331; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:43; Süyûtî, el-Hâvî, 1/545-546)*

Yine **Abdülazîz ibni Sa'îd'**in, babası **Sa'îd-i Şâmî** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ سَعِيدٍ اَلشَّامِيِّ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَانَ كَصِيَامِ سَنَةٍ.»

Âyet: 36

"Recebden bir gün oruç tutanın bu orucu, bir senenin orucu gibidir." *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, Nno:9, sh:92-93; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5538,6/69; İbni Asâkir, Târîh-u Dimeşk, no:5121, 43/291; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/343; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35166, 35168, 12/311; Heysemî, Mecme'u'z-zevâid:3/191,194)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«فَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ يَوْمًا إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا اِسْتَوْجَبَ رِضْوَانَ اللهِ الْاَكْبَرَ
وَاُسْكِنَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلٰى.»

"İnanarak ve sevâbını Allâh-u Te'âlâ'dan bekleyerek recebden bir gün oruç tutan kişi Allah-u Te'âlâ'nın en büyük rızâsını kazanır ve Firdevs-i e'lâ cennetine yerleştirilir." *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:36; Ebû'l-Kāsım; İbni Asâkir, el-Emâlî; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, savm:18, 2/151; Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvan, sh:12)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ عُدِلَ لَهُ بِصِيَامِ سَنَتَيْنِ.»

"Recebden bir gün oruç tutan için, o oruç iki senenin orucuna denktir." *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/322)*

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den şöyle rivâyet olunmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ فَكَأَنَّهُ صَامَ أَرْبَعِينَ سَنَةً.»

"Recebden bir gün oruç tutan sanki kırk sene (devamlı) **oruç tutmuş gibidir."** *(Allâme Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/139)*

Ali ibni Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ اَبِي طَالِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ شَهْرَ رَجَبَ شَهْرٌ عَظِيمٌ مَنْ صَامَ مِنْهُ يَوْمًا كَتَبَ اللهُ لَهُ صَوْمَ أَلْفِ سَنَةٍ.»

"Şüphesiz ki receb ayı pek büyük bir aydır. Ondan bir günü oruçlu geçirene Allâh-u Te'âlâ bin sene oruç(sevâbı) **yazar."** *(Abdülkâdir-i Geylânî, el-Ğunye:1/322)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَجَبُ مِنْ شُهُورِ الْحُرُمِ وَأَيَّامُهُ مَكْتُوبَةٌ عَلَى اَبْوَابِ السَّمَاءِ السَّادِسَةِ فَإِذَا صَامَ الرَّجُلُ مِنْهُ يَوْمًا وَجَرَّدَ صَوْمَهُ لِتَقْوَى اللهِ نَطَقَ الْبَابُ وَنَطَقَ الْيَوْمُ قَالَا: يَا رَبِّ اغْفِرْ لَهُ وَإِذَا لَمْ يُتِمَّ صَوْمَهُ بِتَقْوَى اللهِ لَمْ يَسْتَغْفِرَا لَهُ وَ قِيلَ لَهُ خَدَعَتْكَ نَفْسُكَ.»

"Receb, haram aylardandır. Onun günleri altıncı kat semânın kapıları üzerinde yazılıdır. Bir kişi ondan bir gün oruç tutsa ve orucunu Allah-u Te'âlâ'nın takvâsına tamâmen ayır(arak, günahsız tamamla)**sa,** (gökte bulunan) **o kapı ve o gün dile gelerek: 'Yâ Rabbi! Onu bağışla' derler. Eğer orucunu Allah-u Te'âlâ'nın takvâsıyla tamamlamazsa, onun için istiğfarda bulunmazlar ve o kişiye 'Nefsin seni aldatmış' denilir."** *(Ebû Muhammed el-Hallâl, no:7, sh:56; en Nakkaş el-İsbahânî, Fadlü's-sıyam; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:42; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:3277, 2/275; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, savm:46, 2/164; Abdülkādir-i Geylâni, el-Ğunye:1/333; Safûrî,Nüzhetü'l-mecâlis:1/140; Ali el-Muttâkî, Kenzü'l-ummâl, no: 35165, 12/311)*

Mekhûl *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre, **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*, kendisine receb orucundan soran bir kişiye şöyle cevap buyurdu:

عَنْ اَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: «فَمَنْ صَامَ فِيهِ يَوْمًا تَطَوُّعًا يَحْتَسِبُ بِهِ (ثَوَابَ اللهِ) عَزَّ وَجَلَّ وَيَبْتَغِي بِهِ وَجْهَهُ مُخْلِصًا أَطْفَأَ صَوْمُهُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ غَضَبَ اللهِ وَأَغْلَقَ عَنْهُ بَابًا مِنْ أَبْوَابِ جَهَنَّمَ وَلَوْ أُعْطِيَ مِلْءَ الْأَرْضِ ذَهَبًا مَا كَانَ ذٰلِكَ جَزَاءً لَهُ وَلَا يَسْتَكْمِلُ أَجْرَهُ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا (دُونَ) يَوْمِ الْحِسَابِ وَلَهُ إِذَا أَمْسَى عَشْرُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٍ فَإِنْ دَعَا (بِشَيْءٍ) مِنْ عَاجِلِ الدُّنْيَا أُعْطِيَهُ وَإِلَّا اُدُّخِرَ لَهُ مِنَ الْخَيْرِ كَأَفْضَلِ دُعَاءٍ دَعَاهُ دَاعٍ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَحِبَّائِهِ وَأَصْفِيَائِهِ.''

"Her kim recebde nâfile olmak üzere, **Allah-u Te'âlâ**'nın sevâbını umarak ve ihlâslı bir niyetle O'nun cemâlini ve Zât'ını kastederek bir gün oruç tutarsa, o günün orucu **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabını söndürür. Cehennem kapılarından birini kendisine kapatır.

Âyet: 36

Yer dolusu altın kendisine verilecek olsa, bu, ona verilene denk olmaz.

Hesap gününden evvel, dünyâdan ona verilecek hiçbir şey sevâbını tamamlayamaz.

O günün akşamında kendisine on tâne makbul duâ verilir. Peşin dünyâ ile alâkalı bir şey isterse mutlaka ona verilir.

Değilse, **Allah-u Te'âlâ**'nın velîlerinden, dostlarından ve seçkin kullarından en üstün duâyı yapanlara verilecek hayırların bir misli kendisine hazırlanır." *(Ebû Muhammed el-Hallâl no:8, sh:58-60; eş-Şecerî, el-Emâlî, 2/96; Abdülazîz el-Kettânî, Fedâil-ü şehr-i receb; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerîa, savm:42, 2/162; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/323)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَقِيتُ مُعَاذًا فَقُلْتُ لَهُ مِنْ أَيْنَ؟ قَالَ: مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: مَا قَالَ؟ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ تَعَالَى دَخَلَ الْجَنَّةَ.» فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! حَدَّثَنِي مُعَاذٌ عَنْكَ بِكَذَا فَقَالَ: «صَدَقَ! أَنَا قُلْتُ ذٰلِكَ! أَنَا قُلْتُ ذٰلِكَ! أَنَا قُلْتُ ذٰلِكَ!»

Bir kere **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* ile karşılaştığımda ona, nereden geldiğini sordum.

Nebî *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanından geldiğini söyleyince, ne buyurduğunu sordum.

"**Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in; **"Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı için recebden bir gün oruç tutan, cennete girer"** buyurduğunu işittim" dedi.

Bunun üzerine ben **Nebî** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdim ve **Mu'âz**'ın bana kendisinden naklettiği rivâyeti anlattım.

O zaman: **"Doğru söylemiş! Bunu ben söyledim. Evet! Ben söyledim. Bunu söyleyen benim"** buyurdu. *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141)*

يُرْوٰى: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مَدَائِنَ مَبْنِيَّةً مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ لِمَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ.»

Rivayete göre: **"Recebden bir gün oruç tutan için, cennette altın ve gümüşten yapılmış şehirler vardır."** *(Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:10)*

Receb-i Şerîften Yirmi Güne Kadar Tutulacak Oruçların Fazîletleri

Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Zer, Ebu'd-Derdâ, Ali ibni Ebî Tâlib, Enes, Hasen, Sa'îd eş-Şâmî ve İbni Mes'ûd *(Radıyallahu Anhüm)* hazarâtından rivâyet edilen hadîs-i şerîflerde **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ وَاَبِي ذَرٍّ وَ اَبِى الدَّرْدَاءِ وَعَلِيِّ بْنِ اَبِي طَالِبٍ وَاَنَسٍ وَالْحَسَنِ وَسَعِيدِ اَلشَّامِيِّ وَابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالُوا: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَنْ صَامَ مِنْهُ يَوْمَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ ضِعْفَانِ وَزْنُ كُلِّ ضِعْفٍ مِثْلُ جِبَالِ الدُّنْيَا وَكَتَبَ اللّٰهُ لَهُ صَوْمَ أَلْفَىْ سَنَةٍ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَلَهُ مَعَ ذٰلِكَ اَجْرُ عَشَرَةٍ مِنَ الصِّدِّيقِينَ فِي عُمْرِهِمْ بَالِغَةَ اَعْمَارُهُمْ مَا بَلَغَتْ وَيُشَفَّعُ فِي مِثْلِ مَا يُشَفَّعُونَ فِيهِ وَيَكُونُ فِي زُمْرَتِهِمْ حَتّٰى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ مَعَهُمْ وَيَكُونُ مِنْ رُفَقَائِهِمْ وَلَمْ يَصِفِ الْوَاصِفُونَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ مَا لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ الْكَرَامَةِ.»

"Her kim recebden iki gün oruç tutarsa kendisine iki kat ecir verilir ki, her bir katın ağırlığı dünyânın dağları kadardır. Allâh-u Te'âlâ ona ikibin sene orucu yazar. (Bir gün tutana vaad edilen bütün mükâfatlardan) **sayılanların bir misli kendine âit olmakla birlikte, ne kadar** (uzun) **yaşamış olsalar da, on sıddîk kulun ömürleri boyunca kazanmış oldukları ecir** (ve sevaplar) **kendisine ihsân edilir.**

O da onların şefaati gibi bir şefaate sâhip kılınır, cennete onlarla birlikte girinceye kadar, onların zümresinde bulunur ve onların yakın arkadaşlarından olur. (Hâsılı;) **bu kişinin Allâh-u Te'âlâ katındaki kerâmet** (şeref)**ini, gök ve yer ehlinden hiçbiri târif ve tavsif edemez."**

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ جَعَلَ اللّٰهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقًا طُولُهُ مَسِيرَةُ سَنَةٍ وَفِي رِوَايَةٍ سَبْعِينَ عَامًا وَكَتَبَ اللّٰهُ لَهُ صَوْمَ ثَلَاثَةِ اٰلَافِ سَنَةٍ وَ كَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى عِنْدَ اِفْطَارِهِ: لَقَدْ وَجَبَ حَقُّ عَبْدِي هٰذَا وَوَجَبَتْ لَهُ مَحَبَّتِي وَوَلَايَتِي اُشْهِدُكُمْ يَا مَلَائِكَتِي أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ مِنْ ذَنْبِهِ مَا تَقَدَّمَ وَمَا تَأَخَّرَ وَمَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ رَجَبَ وَقَامَ لَيْلَهَا فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ كَمَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ اٰلَافِ سَنَةٍ وَقَامَ لَيْلَهَا يَغْفِرُ اللّٰهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ كَبِيرَةً وَيَقْضِي لَهُ سَبْعِينَ حَاجَةً عِنْدَ النَّزْعِ وَسَبْعِينَ حَاجَةً فِى قَبْرِهِ وَسَبْعِينَ حَاجَةً عِنْدَ تَطَايُرِ الصُّحُفِ وَسَبْعِينَ حَاجَةً عِنْدَ الْمِيزَانِ وَسَبْعِينَ حَاجَةً عِنْدَ الصِّرَاطِ.»

Âyet: 36

"Recebden üç gün oruç tutan kimseyle cehennem arasına Allâh-u Te'âlâ öyle bir hendek koyar ki onun uzunluğu bir sene, diğer bir rivâyette; **yetmiş senedir.**

Allâh-u Te'âlâ o kula, üç bin senelik oruç (sevabı) **yazar. Bir ve iki gün tutanların ecri kadar sevâbı** (ayrıca) **alır.**

İftar anında Allâh-u Te'âlâ: 'Bu kulumun hakkı gerçekten kesinleşti ve sevgimle dostluğum kendisine vâcip oldu. Ey meleklerim! Sizi şâhit tutuyorum ki ben onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladım' buyurur.

Her kim recebden üç gün oruç tutar ve gecelerini (ibâdetle) **kāim olursa, onun için, üçbin sene oruç tutup geceleri kāim olan gibi ecir vardır. Her güne karşılık Allâh-u Te'âlâ bu kulu için yetmiş büyük günahı bağışlar. Rûhunu teslim ederken, kabrinde, amel defterleri uçuşurken, mîzanda** (ameller tartılırken) **ve sırat gibi geçitlerin her birinde onun yetmiş isteğini verir."** *(Abdurrahmân ibni Abdisselâm es-Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/140; Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:12)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ اَرْبَعَةَ اَيَّامٍ عُوفِيَ لَهُ مِنَ الْبَلَايَا وَمِنَ الْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَثَوَابُ اُولِي الْاَلْبَابِ التَّوَّابِينَ وَيُعْطٰى كِتَابَهُ فِي اَوَائِلِ الْفَائِزِينَ.»

"Recebden dört gün oruç tutan bütün belâlardan, delilikten, cüzzamdan, alaca hastalığından ve Mesîh-i Deccal fitnesinden âfiyet bulur.

Geride zikredilenlerin ecri kadar sevap alacağı gibi, hâlis akıl sâhibi çok tevbeli kulların sevâbını da alır ve ilk kurtulanlar arasında (amel) **defteri kendisine verilir."**

«وَمَنْ صَامَ مِنْهُ خَمْسَةَ اَيَّامٍ وُقِيَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَيُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ مِثْلُ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَيُكْتَبُ لَهُ عَدَدَ رَمْلِ عَالِجٍ حَسَنَاتٌ وَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَيُقَالُ لَهُ تَمَنَّ عَلَى اللهِ مَا شِئْتَ.»

"Recebden beş gün oruç tutan, kabir azâbından korunur. Kıyâmet günü yüzü dolunay gibi (parlak olarak) **diriltilir.**

Kendisine kumlar adedince haseneler yazılır. Cennete girdiğinde ise ona: 'Allâh-u Te'âlâ'ya karşı istediklerini temenni et' denilir."

«وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سِتَّةَ اَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَوَجْهُهُ أَضْوَأُ مِنَ الْقَمَرِ فِي لَيْلَةِ الْبَدْرِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذَلِكَ وَيُعْطٰى سِوٰى ذٰلِكَ نُورًا يَسْتَضِيئُ بِهِ اَهْلُ الْجَمْعِ فِي الْقِيَامَةِ وَيُبْعَثُ فِي الْاٰمِنِينَ حَتّٰى يَمُرُّ عَلَى الصِّرَاطِ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَيُعَافٰى مِنْ عُقُوقِ الْوَالِدَيْنِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ وَيُقْبِلُ اللّٰهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ اِذَا لَقِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Recebden altı gün oruç tutan kişi ayın ondördünden daha parlak bir yüzle kabrinden çıkar, ayrıca kıyâmette ona tüm mahşer halkının, kendisiyle aydınlanacağı bir nur verilir. (Azaptan) **emin olanlar arasında diriltilerek hesâba tutulmaksızın sırâtı** (şimşek gibi) **geçer. Ana-babaya isyân ve sıla-i rahimi kesme günahlarından kurtarılır. Kıyâmet günü kendisiyle karşılaştığı zaman Allâh-u Te'âlâ ona cemâliyle yönelir."** *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/321-323; Ebû Abdillâh el-Hubeyşî, Kitâbu'l-Bereke, no:784, sh:248; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerîa, savm:42, 2/162; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/238-140, Mu'înü'l-vâ'ızîn, Enîsü'l-celîs hâmişi, sh:195; Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:12)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سَبْعَةَ اَيَّامٍ فَإِنَّ لِجَهَنَّمَ سَبْعَةَ اَبْوَابٍ يُغَلِّقُ اللّٰهُ عَنْهُ بِصَوْمِ كُلِّ يَوْمٍ مِنْ اَيَّامِهِ بَابًا مِنْ اَبْوَابِهَا وَيُحَرِّمُهُ اللّٰهُ عَلَى النَّارِ وَيُوجِبُ لَهُ الْجَنَّةَ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ وَمَنْ صَامَ مِنْهُ ثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ فَإِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ اَبْوَابٍ يَفْتَحُ اللّٰهُ لَهُ بِصَوْمِ كُلِّ يَوْمٍ بَابًا مِنْ اَبْوَابِهَا يَدْخُلُهَا مِنْ اَيِّ بَابٍ شَاءَ.»

"Recebden yedi gün oruç tutana gelince; cehennemin yedi kapısı vardır. Allâh-u Te'âlâ, her günün orucuna mukābil kendisine o kapılardan birini kitler, o kulunu cehenneme haram kılar ve ona cenneti vâcip kılar ki ondan dilediği yere yerleşir. Sekiz gün oruç tutanaysa, cennetin sekiz kapısı açılır, o da o kapıların hangisinden isterse ondan cennete girer." *(Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehri receb, no:8, sh:61; Beyhakî, Fedâil'ü'l-evkāt, no:9, sh:92-93, Şu'abü'l-îmân, no:3801; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/343; 5/336-337; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5538, 6/83-84; Hatîb, Târîh-u Bağdad, 8/331; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/323-324, Ebu'ş-Şeyh, es-Sevâb; İbni Asâkir, el-Emâlî, Fadl-u Receb, sh:2; İbni Hacer, el-Emâlî, Tebyînü'l-aceb, sh:42-43; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/191,194; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, savm, no:34, 2/158; Süyûtî, el-Leâlî:2/114-117, Cem'u'l-cevâmi':1/792, el-Hâvî:1/545-546; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35168, 12/311-312)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْهُ تِسْعَةَ اَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَهُوَ يُنَادِي: أَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَا يُرَدُّ وَجْهُهُ دُونَ الْجَنَّةِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَيُرْفَعُ كِتَابُهُ فِي عِلِّيِّينَ وَيُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي الْاٰمِنِينَ وَيَخْرُجُ مِنْ قَبْرِهِ وَوَجْهُهُ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ وَيُشْرِقُ لِاَهْلِ الْجَمْعِ حَتّٰى يَقُولُوا هٰذَا نَبِيٌّ مُصْطَفًى وَاِنَّ اَدْنٰى مَا يُعْطٰى اَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ.»

Âyet: 36

"Recebden dokuz gün tutan kişi kabrinden kelime-i şehâdet nidâsıyla çıkar ve yüzü cennetten çevrilmez. Geride zikredilen bütün sevaplarla birlikte (amel) **defteri** (mukarrab meleklerin yanında bulunan yüce dîvandan ibâret) **İlliyyîn'e yükseltilir, kıyâmet günü** (azaptan) **emîn olanlar arasında diriltilir.**

Kabrinden yüzü nur gibi parlayarak çıkar ve mahşer halkına o kadar nur saçar ki insanlar: 'Bu seçilmiş bir peygamberdir' demekten kendilerini alamazlar. Bu kula verilecek olanların en aşağısı, cennete hesapsız olarak girmesidir." *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/321-324; el-Hallâl, Fedâil-ü şehri receb, no:8, sh:61; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138; Süyûtî, el-Le'âlî:2/114; Mu'înü'l-vâ'izîn, Enîsü'l-celîs hâmişi, sh:195)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَجَعَلَ اللهُ تَعَالَى لَهُ عَلَى كُلِّ مِيلٍ مِنَ الصِّرَاطِ فِرَاشًا يَسْتَرِيحُ عَلَيْهِ فَبَخْ فَبَخْ فَبَخْ لَهُ فَيُعْطَى مِثْلَ ذٰلِكَ وَعَشَرَةَ اَضْعَافِهِ وَهُوَ مِمَّنْ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِ حَسَنَاتٍ وَيَكُونُ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ الْقَوَّامِينَ لِلّٰهِ بِالْقِسْطِ وَكَانَ كَمَنْ عَبَدَ اللهَ اَلْفَ عَامٍ صَائِمًا قَائِمًا صَابِرًا مُحْتَسِبًا وَجَعَلَ اللهُ لَهُ جَنَاحَيْنِ مُوَشَّحَيْنِ بِالدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ يَطِيرُ بِهِمَا كَالْبَرْقِ اللَّامِعِ عَلَى الصِّرَاطِ وَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قَدْ غَفَرَ اللهُ لَكَ فَاسْتَأْنِفْ عَمَلَكَ وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللهُ.»

"Receb(-i şerîf)**den on gün oruç tutan kişi, Allâh-u Azze ve Celle'den ne türlü bir şey istese mutlaka ona verir. Allâh-u Te'âlâ ona sırattan her** (dörtbin adımlık) **milin üzerinde, istirahat edeceği bir döşek serer ki o kişiye ne mutlu, ne mutlu! Onun durumu ne iyi!**

Geride anlatılan fazîletlerin misliyle birlikte on katı mükâfat kendisine ihsân edilir. Bu kişi, Allâh-u Te'âlâ'nın, günahlarını sevaplara dönüştürdüğü kimselerdendir.

Allâh-u Te'âlâ için adâletle tamâmen kāim olan mukarrab kullardan olur ve ihlasla sabrederek (gece) **kāim,** (gündüz) **sâim halde Allâh-u Te'âlâ'ya bin sene ibâdet etmiş gibi olur. Allâh-u Te'âlâ bu kuluna, inci ve yâkutla bezenmiş iki kanat verir ki onlarla sırat üzerinde parlak şimşek gibi uçar. Gökten bir münâdî: 'Allâh-u Te'âlâ seni muhakkak bağışladı, ameline yeniden başla' diye nidâ eder. Artırana Allâh-u Te'âlâ da** (sevabını) **artırır."** *(Beyhakî, Fedâil, no:9, sh:93; el-Hallâl, Fedâil, no:8,11, sh:61,65; Abdülkādir-i el-Ğunye:1/321-324; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:6/69; Hatîb, Târîh:8/331; Tebyînü'l-aceb sh:43; Süyûtî, el-Leâlî:2/114, ed-Dürru'l-mensûr, 7/343; el-Hâvî:1/545-546; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/191-194, Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138-139; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35168, 12/311-312; Mu'înü'l-vâ'ızîn, Enîsü'l-celîs, sh:195)*

Receb-i şerîfin onuncu gününün oruç ve duâları çok önemlidir. Zîrâ bu günde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderle ilgili dilediği hükümleri silip, dilediklerini sâbit bıraktığı rivâyet edilmiştir.

Bu yüzden oruçlu yapılan duâların kabûle mazhariyeti gözönünde bulundurularak bugünün orucu ve duâsı ihmâl edilmemelidir.

Nitekim tâbi'înin ulularından, **Allâh-u Te'âlâ**'nın güvenilir sâlih kullarından ve çok az hadis rivâyet eden **Kays ibni Ubâd** *(Radıyallâhu Anh)*ın, haram aylardan bahsederken şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir.

"Haram ayların her birinin onuncu gününde hayırlı bir iş vardır. Zilhiccenin onuncu günü kurban bayramıdır ki o, hacc-ı ekber (en büyük hac) günüdür.

Muharremin onuncu günü, (bütün peygamberlerin kurtuluş günü olan) Âşûrâ günüdür. Recebin onuncu gününde **Allâh-u Te'âlâ** dilediğini siler, istediğini bırakır.

Zilkādenin onuncu gününde ise ne olduğunu unuttum." *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:3466-3467, 5/303-304; Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:9; İbni Ebî Hâtim; İbni Münzir; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:4/661; İbni Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-me'ârif, sh:233)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ اِحْدٰى عَشَرَ يَوْمًا لَمْ يُرَ فِي الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ صَامَ مِثْلَهُ أَوْ زَادَ عَلَيْهِ وَمَنْ صَامَ مِنْهُ اثْنَىٰ عَشَرَ يَوْمًا كَسَاهُ اللهُ تَعَالٰى يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُلَّتَيْنِ؛ اَلْحُلَّةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُوضَعُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَائِدَةٌ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ فَيَأْكُلُ عَلَيْهَا وَالنَّاسُ فِي شِدَّةٍ شَدِيدَةٍ وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ اَرْبَعَةَ عَشَرَ يَوْمًا أَعْطَاهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلٰى قَلْبِ بَشَرٍ.»

"Receb(-i şerîf)**den onbir gün tutandan daha üstün bir kişi kıyâmette görülmeyecektir, ancak onun kadar tutan veyâ daha fazla tutan müstesnâ. Receb**(-i şerîf)**den oniki gün tutana Allâh-u Te'âlâ kıyâmet günü iki hulle giydirir ki bir hulle dünyâ ve içindekilerden daha değerlidir.**

Receb(-i şerîf)**den onüç gün oruç tutana kıyâmet günü Arş'ın gölgesinde sofra kurulur ki insanlar, çok büyük darlık içindeyken o, ondan yer. Receb**(-i şerîf)**den ondört gün oruç tutana Allâh-u Azze ve Celle hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak duymadık ve hiçbir beşerin kalbinden dahî geçmedik nîmetler verir."** *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/321-322; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138; Ebu'l Kāsım; İbni Asâkir, el-Emâlî; İbni Arrâk, Tenzihü'ş-şerî'a, Savm 1, no:18, 2/151-152)*

Âyet: 36

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا نَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قَدْ غُفِرَ لَكَ مَا سَلَفَ فَاسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ قَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتُكَ حَسَنَاتٍ وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللهُ وَيُوقِفُهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَوْقِفَ الْأَمِنِينَ وَلَا يَمُرُّ بِهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ إِلَّا قَالَ لَهُ: طُوبَى لَكَ إِنَّكَ مِنَ الْأَمِنِينَ وَمَنْ صَامَ نِصْفَ رَجَبَ كَتَبَ اللهُ لَهُ رِضْوَانَهُ وَمَنْ كَتَبَ لَهُ رِضْوَانَهُ لَمْ يُعَذِّبْهُ وَحَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا.»

"Receb(-i şerîf)**den onbeş gün oruç tutana gökten bir münâdî 'Geçen** (günahların)**, senin için kesinlikle bağışlandı, artık ameline yeniden başla, şüphesiz senin günahların sevaplara tebdil olundu diye nidâ eder.** (Amelini) **artırana Allâh-u Te'âlâ'da** (sevâbını) **artırır.**

Allâh-u Te'âlâ bu kişiyi kıyâmet günü emîn kimselerin makāmına yerleştirir ki hangi mukarrab melek ve hangi mürsel nebî onun yanına uğrasa mutlaka ona, 'Müjde olsun sana! Şüphesiz ki sen azaptan kurtulmuş kişilerdensin' der."

Recebin yarısını tutana Allâh-u Te'âlâ rızâsını yazar, rızâsını yazdığına da azap etmez ve onu çok kolay bir hesapla muhâsebe eder." *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:9, sh:93, Şu'abü'l-îmân, no:3801; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/ 322,327; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 3/191,194; Suyûtî, el-Leâlî:2/114-115, ed-Dürru'l-mensûr:7/343; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35168, 12/311-312; Ebu'ş-şeyh, es-Sevâb; İbni Arrâk, Tenzihü'ş-şerî'a, savm:1, no:18-19, 2/151-152)*

Yine böylece **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, receb ayının tamâmının oruçla geçirilmesine dâir teşviklerini duyan pîr-i fanî bir zâtın:

"Yâ **Rasûlallâh!** Ben onun tamâmını tutmaktan âcizim" şeklindeki beyânına karşılık **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«صُمْ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْهُ وَأَوْسَطَ يَوْمٍ فِيهِ وَآخِرَ يَوْمٍ مِنْهُ
فَإِنَّكَ تُعْطَى ثَوَابَ مَنْ صَامَهُ كُلَّهُ فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا.»

"Ondan ilk günü, ortasındaki günü ve kendisinden son günü tut ki, o zaman muhakkak sana tamâmını tutanın sevâbı verilecektir" buyurmuştur. *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/331; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141; Hâfız Abdülazîz el-Kettânî, Fadl-u receb; Hâfız Muhammed ibni Nâsır; Emâlî ibni'l-Husayn, Meclis, no:14; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şeri'a, Salât:1, no:50, 2/90-92; Zebîdî, İthâfü's-sâde:3/422; Zübdetü'l-vâ'ızîn, el Hobevî, Dürretü'n-nâsıhîn, sh:47)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ سِتَّةَ عَشَرَ يَوْمًا كَانَ فِي أَوَائِلِ مَنْ يَزُورُ الرَّحْمٰنَ وَيَنْظُرُ إِلَيْهِ وَيَسْمَعُ كَلَامَهُ وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سَبْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يَنْصِبُ اللّٰهُ لَهُ عَلٰى كُلِّ مِيلٍ مِنَ الصِّرَاطِ مُسْتَرَاحًا يَسْتَرِيحُ عَلَيْهِ وَمَنْ صَامَ مِنْهُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا زَاحَمَ إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قُبَّتِهِ وَمَنْ صَامَ مِنْهُ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا بَنَى اللّٰهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ تُجَاهَ قَصْرِ إِبْرَاهِيمَ وَآدَمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَيُسَلِّمُ عَلَيْهِمَا وَيُسَلِّمَانِ عَلَيْهِ.»

"Receb(-i şerîf)**den onaltı gün tutan Rahman Te'âlâ'yı ilk ziyâret eden, onu ilk gören ve kelâmını en evvel duyanlar arasında yer alır.**

Onyedi gün tutana, Allâh-u Te'âlâ sıratın her bir durağında üzerinde istirahat edeceği bir istirahatgâh kurar.

Ondan onsekiz gün tutan, İbrâhîm Halîl (Aleyhisselam) ile özel kubbesinde berâber olur.

Ondokuz gün tutana Allâh-u Te'âlâ cennette İbrâhîm ve Âdem (Aleyhimesselâm)ın köşklerinin önünde bir kasr binâ eder de o kendilerine selam verir, onlar da selâmına cevap verirler." *(Abdülkādir-i Geylânî el-Ğunye:1/322; Allâme Safûrî Nüzhetü'l-mecâlis:1/138)*

«وَمَنْ صَامَ مِنْهُ عِشْرِينَ يَوْمًا نَادٰى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: يَا عَبْدَ اللّٰهِ! أَمَّا مَا قَدْ مَضٰى فَقَدْ غَفَرَهُ اللّٰهُ لَكَ فَاسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ فِيمَا بَقِيَ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَعِشْرُونَ ضِعْفًا وَهُوَ مِمَّنْ يُزَاحِمُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلَ اللّٰهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قُبَّتِهِ وَيُشَفَّعُ فِي مِثْلِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ كُلُّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ.»

"Receb(-i şerîf)**den yirmi gün oruç tutana bir çağrıcı** (melek) **gökten:**

'Ey Allâh-u Te'âlâ'nın kulu! Geçmiş olanı muhakkak Allâh-u Te'âlâ senin için şimdi mağfiret eyledi. Artık kalan hayâtında (sana yeni bir amel defteri açılacağından) **ameline yeniden başla' der.**

Geçen bütün fazîletlerin bir misli ve yirmi katı ona bahşedilir. Bu kişi, İbrâhîm *(Aleyhisselam)***la** (cennetteki köşkünün) **kubbesinde berâber olanlardan olur.**

Hepsi de günah ehlinden olan Rabî'a ve Mudar gibi (kalabalık nüfûsa sâhip kabîlelerin fertleri kadar çok) **kimselere şefaatçi kılınır."** *(Abdülkādir-i Geylânî, el- Ğunye:1/322-324; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/138; el-Hallâl, Fedâil-ü receb, no:8, sh:61)*

Âyet: 36

Receb-i Şerîfin Tamâmını Tutmanın Hükmü

Receb-i şerîf orucunun fazîletini inkâr eden âlimler mevcutsa da, bunlar isâbetli görüşe sâhip değildirler.

Zîrâ **Ebû Mücîbe el-Bâhilî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ مُجِيبَةَ الْبَاهِلِيَّةِ عَنْ أَبِيهَا أَوْ عَمِّهَا أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ انْطَلَقَ فَأَتَاهُ بَعْدَ سَنَةٍ وَقَدْ تَغَيَّرَتْ حَالُهُ وَهَيْأَتُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَ مَا تَعْرِفُنِي؟ قَالَ: «عَرِفْ أَنْتَ.» قَالَ: أَنَا الْبَاهِلِيُّ الَّذِي جِئْتُكَ عَامَ الْأَوَّلِ، قَالَ: «فَمَا غَيَّرَكَ فَقَدْ كُنْتَ حَسَنَ الْهَيْئَةِ؟» قَالَ: مَا أَكَلْتُ طَعَامًا مُنْذُ فَارَقْتُكَ إِلَّا بِلَيْلٍ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَذَّبْتَ نَفْسَكَ!» ثُمَّ قَالَ: «صُمْ شَهْرَ الصَّبْرِ وَيَوْمًا مِنْ كُلِّ شَهْرٍ.» قَالَ: زِدْنِي فَإِنَّ بِي قُوَّةً. قَالَ: «صُمْ يَوْمَيْنِ.» قَالَ: زِدْنِي فَإِنَّ بِي قُوَّةً. قَالَ: «صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ.» قَالَ: زِدْنِي فَإِنَّ بِي قُوَّةً. قَالَ: «صُمْ مِنَ الْحُرُمِ وَاتْرُكْ، صُمْ مِنَ الْحُرُمِ وَاتْرُكْ، صُمْ مِنَ الْحُرُمِ وَاتْرُكْ!» فَقَالَ بِأَصَابِعِهِ الثَّلَاثَةِ فَضَمَّهَا ثُمَّ أَرْسَلَهَا.

"Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Selem)* onu bir sene önce iyi halde görmüştü, sonra kötü halde görünce tanımadı, oda: 'Beni tanımadın mı?' diye sordu:

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Selem)*de: **'Tanıt o zaman'** diye karşılık verdi, tanıdığında ise, **'Sen güzel bir halde idin, seni değiştiren ne oldu?'** diye sordu:

O: 'Senden ayrılalı geceler dışında hiçbir şey yemedim, devamlı oruç tuttum' şeklinde cevâp verince:

"Kendine azap etmişsin? Sabır ayı(olan Ramaza)**nı tut, her aydan da bir gün tut"** buyurdu, O zât, "Daha fazlasına gücüm var, bana artır" deyince **'iki gün tut'** buyurdu, O: "Benim kuvvetim var, ilave et" o zaman **'üç gün tut'** diye emretti.

Bu kişi, "Fazlasına kuvvetim var, bana müsaadeyi artır" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Selem)*: üç parmağını kapatıp, sonra salarak:

'Haram aylardan bir kısmını tut, (bazısını) **bırak'** sözünü üç kere tekrarladı." *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:6, sh:87-88, es-Sünenü'l-kübrâ:4/291, Şu'abü'l-îmân:2/14; Ebû Dâvûd, Sıyam:54, no:2428, 2/810; İbni Mâce, no:1741, 1/554; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:23, et-Takrîb:2/230, el-İsâbe:7/170, et-Tehzîb:12/451)*

Beyhakî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadisinde, haram ayların günlerinden bir kısmının tutulup, bir kısmının bırakılmasını, istihbab (müstehab olduğunu belirtme) anlamında emretmiştir ki, bu aylarda kendisinin tatbîkātı da bu yöndedir. *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, sh:89)*

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhuma)*nın bu konuda şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولُ لَا يُفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولُ لَا يَصُومُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **recebde bir oruca başladı mı, sıralı devâm ederdi, artık biz, 'Herhalde yemeyecek' derdik. Bir de orucu açtı mı, sıralı yer, hattâ biz 'Herhalde daha tutmayacak' derdik."** *(Müslim, Sıyâm:34, no:2726, 2/811; Ebû Dâvûd, Sıyâm:55, no:2430, 2/811; Nesâî:4/199; İbni Mâce:1/546; Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:7, sh:90, es-Sünenü'l-Kübrâ:4/291, Şu'abu'l-îmân, no:3519, 5/335; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/342)*

Âişe *(Radıyallahu Anhâ)*dan rivâyete göre:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَرُبَّمَا أَخَّرَ ذٰلِكَ حَتَّى يَقْضِيَهُ فِي رَجَبَ وَ شَعْبَانَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **her aydan üç gün oruç tutardı. Bâzen bunu geciktirir, receb ve şabanda kazâ ederdi."** *(Ebû Yûsuf el-Kādî, Kitâbu's-sıyâm; İbni Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-me'ârif, sh:231)*

Atâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Urve** *(Radıyallâhu Anh)*ın: **"Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* recebde oruç tutar mıydı?" şeklindeki sorusuna, **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

عَنْ عَطَاءٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ عُرْوَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ فِي رَجَبَ؟ قَالَ: «نَعَمْ وَيُشَرِّفُهُ.» قَالَهَا ثَلَاثًا.

"Evet! Hem ona çok tâzimde bulunur ve onu çok şerefli tutardı" diye cevap vermiş ve bunu üç kere tekrarlamıştır." *(Abdülaziz el-Kettânî, Fadl-u-receb; İbni Receb, Letâifü'l-me'ârif:228-229; İmâm-ı Şa'rânî, Keşfü'l-ğumme:1/170)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; receb ayında oruç tutmak sünnettir. Nitekim **İbni Hacer** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; receb, haram aylardan biri (bâzılarına göre en üstünü) olduğuna göre, bu rivâyetler onun bir kısmının tutulmasının müstehablığını kesinlikle ifâde etmektedir. *(Tebyînü'l aceb, sh:23)*

Âyet: 36

Sa'îd İbni Cübeyr, Yahya İbni Sa'îd el-Ensârî ve **İmâm-ı Ahmed** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bir kısım âlimler, câhiller, recebi de ramazan gibi farz saymasın diye tümünün tutulmasını mekruh saymışlar, bir veyâ iki gün olsun yenmesi durumunda bu kerâhetin kalkacağını söylemişlerdir.

İmâm-ı Ahmed *(Radıyallâhu Anh)* (bayram günleri hâriç) tüm seneyi tutmayanın recebin tamâmını tutamayacağını söylemişse de, Hanbelî ulemâsından bâzısı, ya şâban veyâ diğer haram aylardan birini de nâfile olarak tamâmen tutması durumunda, recebin tümünün tutulmasının mekruh olmayacağını söylemişlerdir.

Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*ın kadim (önceki) sözü bu yöndeyse de sonradan bir gün: "Benim bunu kerih görmem, 'Bilmeyenin biri çıkar da farz zannedip örnek alır' diye idi.

Ancak ramazan orucu dışında tutulan oruçlardan hiç birinin farz olduğu zannına kapılma gibi bir durum sözkonusu olmayacağına dâir Müslümanlar arasında yaygın bir ilim mevcut olduğundan, bunu kerih görmenin anlamı kalmamıştır. Bu yüzden recebin tümünü tutmak güzeldir" demiştir. *(Sübkî, Tabakātü'ş-Şâfi'iyye:4/12-13; İbni Receb, Letâifü'l-me'ârif, sh:230)*

Burada şunu belirtelim ki; **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzen receb ve şâbanın tümünü tuttuğunu rivâyet edenler de olmuştur.

Nitekim **Ebû Hureyre** ve **Âişe** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre:

عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: «اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُتِمَّ صَوْمَ شَهْرٍ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا رَجَبَ وَشَعْبَانَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **ramazan ayından başka, receb ve şâban dışında hiçbir ayın orucunu tamamlamamıştır."** *(Ebû Muhammed el-Hallâl, no:4, sh:50; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/191; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3522, 5/337-338; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/343; eş-Şecerî, el-Emâlî:2/95; İbni Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-me'ârif, sh:231; Abdülkādir-i Geylânî, el Ğunye:1/325)*

Bu yüzden **Mâverdî** *(Rahimehullah)*, **"el-İknâ'"** isimli eserinde: "Receb ve şâbanı tutmak müstehabtır" demiştir.

İzzüddîn ibni Abdisselâm *(Rahimehullâh)* da:

"Receb orucunu yasaklayan kişi, şerî'at hükümlerinin kaynağı hakkında câhildir" demiştir. *(Sübkî, Tabakātü'ş-Şâfi'iyye:4/12-13; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/139; Mecâlis-i Rûmî, Enîsü'l-celîs hâmişi, sh:194, Dürretün-nâsıhîn, sh:47)*

Beyhakî *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Kılâbe** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

عَنْ أَبِي قِلَابَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «فِي الْجَنَّةِ قَصْرٌ لِصُوَّمِ رَجَبَ.»

"Recebi oruçlu geçirenler için şüphesiz cennette bir köşk vardır" sözünü naklettikten sonra:

"Ebû Kılâbe *(Radıyallâhu Anh)* tâbi'înin büyüklerindendir. Böyle bir sözü, kendi üstünde bulunan vahiy sâhibinden gelen bir duyum olmadan söyleyemez" demiştir. *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:17, sh:110, Şu'abu'l-îmân, no:3521, 5/337; Isbahânî, İbni Asâkir; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/343, Cem'u'l-cevâmi':2/267)*

Kaldı ki receb-i şerîfin tamâmının tutulmasına teşvik eden rivâyetler de mevcuttur. **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَرْفُوعاً قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَمَنْ صَامَ رَجَبَ كُلَّهُ حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا.»

"Recebin tamâmını tutanı Allâh-u Te'âlâ çok kolay bir hesap ile muhâsebe eder". *(Ebû'ş-Şeyh, es-Sevâb; Süyûtî, el-Leâli'l-masnû'a:2/115; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, savm:1, no:20, 2/152)*

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den nakledildiğine göre:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«يُنَادِي مُنَادٍ مِنْ قِبَلِ اللهِ تَعَالَى يَا صُوَّامَ رَجَبَ! اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ فِي جِوَارِ اللهِ تَعَالَى.»

"(Kıyâmet günü Allah-u Te'âlâ tarafından) **bir münâdî: 'Ey recebi oruçlu geçirenler! Allâh-u Te'âlâ'nın** (mânevî) **civârında bulunmak üzere cennete girin' diye nidâ edecektir."** *(Allame Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/139)*

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*den nakledilen diğer bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«وَمَنْ صَامَ ذٰلِكَ الشَّهْرَ كُلَّهُ نَادَاهُ اللهُ تَعَالَى عَبْدِي قَدْ وَجَبَ حَقُّكَ عَلَيَّ فَسَأَلْنِي
وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَارَدَدْتُ لَكَ دُعَاءً وَأَنْتَ جَارِي تَحْتَ عَرْشِي وَأَنْتَ حَبِيبِي
مِنْ خَلْقِي وَأَنْتَ الْكَرِيمُ عَلَيَّ أَبْشِرْ فَلَا حِجَابَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ.»

Âyet: 36

"O ayın tamâmını tutana Allâh-u Te'âlâ: 'Ey kulum! Senin hakkın Benim üzerime vâcip oldu, dile Benden ne dilersen. Izzim, celâlim hakkı için, senin hiçbir duânı reddetmeyeceğim. Sen Arş'ımın altında Benim mânevî civârımda komşumsun.

Sen mahlûkātım içinde Benim dostumsun. Sen ındi İlâhîmde değerlisin. Artık sevinebilirsin, Benimle senin aranda hiçbir perde kalmamıştır.' diye nidâ edecektir." *(Kitabu'n-Nûr, Ravdu'l-efkâr; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/139-140)*

Selmân-ı Fârisî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen uzun bir hadîs-i şerîfin sonunda:

عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنْ صَامَ الشَّهْرَ كُلَّهُ وَصَلّٰى هٰذِهِ الصَّلَاةَ أَنْجَاهُ اللهُ مِنَ النَّارِ وَأَوْجَبَ لَهُ الْجَنَّةَ وَكَانَ فِي جِوَارِ اللهِ سُبْحَانَهُ.»

"Eğer bu ayın tamâmını oruçlu geçirip bu namazı da kılarsa, Allâh-u Te'âlâ onu ateşten kurtarır.

Cenneti kendisine vâcip kılar ve böylece o, Allâh-u Te'âlâ'nın (mânevî) **civârına kavuşur"** buyrulmuştur. *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/329; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141)*

Yine böylece **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in , recebin tutulmasına dâir teşviklerini duyan pîr-i fânî bir zâtın:

"Yâ **Rasûlallâh!** Ben onun tamâmını tutmaktan âcizim" şeklindeki beyânına karşılık, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «صُمْ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْهُ وَأَوْسَطَ يَوْمٍ فِيهِ وَآخِرَ يَوْمٍ مِنْهُ فَإِنَّكَ تُعْطٰى ثَوَابَ مَنْ صَامَهُ كُلَّهُ فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا.»

"Ondan ilk günü, ortasındaki günü ve kendisinden son günü tut ki, o zaman muhakkak sana, tamâmını tutanın sevâbı verilecektir" buyurmuştur ki bu da, tamâmını tutmanın mekruh olmayıp, matlub ve mahbub bir amel olduğuna delildir. *(Abdülkādir-i Geylanî, el-Ğunye:1/331; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/141; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:21, 2/124-126; Suyûti, el-Leâlî:2/55-56; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a:2/90-92; Zübdetü'l-vâ'ızîn, el Hobevî, Dürretü'n-nâsıhîn, sh:47)*

Mekhûl *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; recebin fazîletini soran bir kişiye, **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

قَالَ اَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: «وَمَنْ صَامَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا كَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَثَلَاثُونَ ضِعْفًا وَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَبْشِرْ يَا وَلِيَّ اللّٰهِ بِالْكَرَامَةِ الْعُظْمٰى! قَالَ: وَمَا الْكَرَامَةُ الْعُظْمٰى؟ قَالَ: اَلنَّظَرُ اِلٰى وَجْهِ اللّٰهِ تَعَالٰى الْجَمِيلِ وَمُرَافَقَةُ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ رَفِيقًا طُوبٰى لَكَ غَدًا اِذَا كُشِفَ الْغِطَاءُ وَأُفْضِيْتَ اِلٰى جَسِيمِ ثَوَابِ رَبِّكَ الْكَرِيمِ فَاِذَا نَزَلَ بِهِ مَلَكُ الْمَوْتِ سَقَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عِنْدَ خُرُوجِ نَفْسِهِ شَرْبَةً مِنْ حِيَاضِ الْفِرْدَوْسِ وَيُهَوِّنُ عَلَيْهِ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ حَتّٰى مَا يَجِدُ أَلَمَ الْمَوْتِ وَيَظَلُّ فِي قَبْرِهِ رَيَّانَ وَيَظَلُّ فِي الْمَوْقِفِ رَيَّانَ حَتّٰى يَرِدَ حَوْضَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ شَيَّعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ مَعَهُمُ النَّجَائِبُ مِنَ الدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ وَمَعَهُمْ طَرَائِفُ الْحُلِيِّ وَ الْحُلَلِ فَيَقُولُونَ لَهُ يَا وَلِيَّ اللّٰهِ! اَلنَّجَاءَ النَّجَاءَ اِلٰى رَبِّكَ عَزَّ وَجَلَّ الَّذِي اَظْمَأْتَ لَهُ نَهَارَكَ وَاَنْحَلْتَ لَهُ جِسْمَكَ فَهُوَ مِنْ اَوَّلِ النَّاسِ دُخُولًا جَنَّاتِ عَدْنٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْفَائِزِينَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.»

"Otuz gün oruç tutana, bütün günler hakkında zikredilen sevaplarla birlikte otuz kat fazlası ihsân edilir ve bir münâdî semâdan ona:

'Ey Allâh-u Te'âlâ'nın velî kulu! En büyük kerâmeti kazandığına sevin ki o, Allâh-u Te'âlâ'nın güzel cemâline bakmak ve nebîler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle arkadaşlık yapmaktır. Bunlar ne güzel yoldaştır.

Yarın (ölüp Allâh-u Te'âlâ ile arandaki) **perde açıldığı zaman, Kerîm olan Rabb'inin ulu sevâbına kavuştuğunda müjdeler olsun sana!' diye seslenir.**

Ölüm meleği bu kişiye geldiğinde, rûhu çıkarken ona Firdevs (cennetinin) **havuzlarından bir şerbet içirir.**

Ölümün sekerâtı kendisine o kadar kolaylaştırılır ki, ölüm acısı diye bir şey hissetmez.

Kabrinde suya kanmış bir halde kalır ve Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***in havuzuna varıncaya kadar geçen** (binlerce senelik) **süre boyunca,** (insanların ciğerleri kavrulurken) **mahşerde hiç susuzluk çekmez.**

Âyet: 36

Kabrinden çıkarken, berâberlerinde güzîde ve seçkin inciler, yâkutlar ve ilgi çekici takılarla şâheser elbiseler bulunan yetmiş bin melek onu karşılayarak, kendisine: 'Ey Allah'ın dostu! Kendisi için gündüzünü susuz geçirdiğin ve rızâsı uğrunda cismini erittiğin o Azîz ve Celil olan Rabbine koşup, kurtul' derler.

İşte bu kişi kıyâmet günü kurtulanlarla birlikte Adn cennetine ilk girenlerden olacaktır ki onlar, Allâh-u Te'âlâ'nın, kendilerinden râzı olduğu, kendileri de Allâh-u Te'âlâ' (nın sevâbın)**dan râzı olan kimselerdir.**

İşte sana! En büyük kurtuluş ve nâiliyet bundan ibârettir." *(Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:8, sh:61-62; eş-Şecerî, el-Emâlî:2/96; Abdülazîz el Kettânî, Fedâil-ü receb; Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/324; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/139)*

Sa'îd-i Şâmî'den ve diğer bâzı ashab *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin kiminde onbeş, kiminde onsekiz gün oruç tutmanın fazîletlerini bildirdikten sonra, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَعِيدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ.»

"(Oruç gününü) **artırana Allâh-u Te'âlâ da** (sevâbını) **artırır."** *(Beyhakî, Fedailü'l-evkāt, no:9, sh:93, Şu'abu'l- îmân:2/18; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5538, 6/69; Hatîb, Tarîh:8/331; İbni Asâkir, el-Emâlî, Fadl-u receb, sh:2; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:42-43; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:3/191; Süyûtî, el-Leâlî:2/115-117, Cem'u'l-cevâmi':16792; Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35168, 12/312)* buyurmuştur.

İşte zâten bu mûteber hadîs-i şerîf, tümünün tutulmasına dâir en büyük teşvîki hâizdir. Zîrâ bu ziyâdelik sınırlanmamıştır.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

وَعَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا صُوَّامُ رَجَبَ، اَلدُّنْيَا فِيهِ كَمَفْحَصِ الْقَطَاةِ.»

"Gerçekten cennette, recebi oruçlu geçirenler dışında kimsenin giremeyeceği köşkler vardır ki, onların yanında dünyâ, kaya kuşunun (yumurtlamak için oyduğu) **çukuru kadardır."** *(Abdülkādir-i Geylanî, el-Ğunye:1/325; Ahmed ibni Hıcâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:12)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَإِنَّ لِلّٰهِ مَدَائِنَ لَا يَدْخُلُهَا إِلَّا مَنْ صَامَ رَجَبَ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ'nın (cennette) **öyle şehirleri vardır ki onlara ancak recebi oruçlu geçirenler girebilir."** *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/140)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«كُلُّ النَّاسِ جِيَاعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا الْأَنْبِيَاءَ وَأَهْلِيهِمْ وَصَائِمِي رَجَبَ وَشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ فَإِنَّهُمْ شِبَاعٌ لَا جُوعَ لَهُمْ وَلَا عَطَشَ.»

"Kıyâmet günü bütün insanlar açtır. Ancak peygamberler, ehl-i beytleri ve receb, şâban, ramazanı peş peşe oruçlu geçirenler tokturlar. Onlar için ne açlık ne de susuzluk yoktur." *(Zübdetü'l-vâ'ızîn, el-Hobevî, Dürretü'n nâsıhîn, sh:47, Enîsü'l-celîs hâmişi, sh:194, el-Hîcazî, Tuhfetü'l-ihvân, sh: 12-13)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَمَنْ صَامَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَتَبَ اللهُ لَهُ رِضْوَانَهُ وَلَمْ يُعَذِّبْهُ.»

"Recebden otuz gün tutana Allâh-u Te'âlâ rızâsını yazar ve ona azap etmez." *(Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/327)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere, receb-i şerîfin tümünü oruçla geçirmek mekruh olmayıp aksine müstehabtır.

Receb-i şerîfin günlerini oruçlu geçirmek fazîletli olduğu kadar gecelerini ibâdetle ihyâ da kuvvetle müstehabtır. Bu gecelerin en fazîletlileri ise ilk cumâ gecesi, onbeşinci gecesi ve yirmi yedinci gecesidir.

Recebi Şerîfin İlk Cuma Gecesi Olan Reğâib Gecesi

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 36

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَغْفُلُوا عَنْ أَوَّلِ لَيْلَةِ جُمُعَةٍ فِي رَجَبَ فَإِنَّهَا لَيْلَةٌ تُسَمِّيهَا الْمَلَائِكَةُ لَيْلَةَ الرَّغَائِبِ وَذٰلِكَ أَنَّهُ إِذَا مَضٰى ثُلُثُ اللَّيْلِ لَا يَبْقٰى مَلَكٌ فِي جَمِيعِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرَضِينَ إِلَّا وَيَجْتَمِعُونَ فِي الْكَعْبَةِ وَحَوَالَيْهَا فَيَطَّلِعُ اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِمُ اطِّلَاعَةً فَيَقُولُ: مَلَائِكَتِي سَلُونِي مَا شِئْتُمْ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا حَاجَتُنَا اِلَيْكَ أَنْ تَغْفِرَ لِصُوَّامِ رَجَبَ فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالٰى: قَدْ فَعَلْتُ ذٰلِكَ.»

"...Recebin ilk cumâ gecesinden gâfil olmayın, çünkü o, meleklerin, kendisine (rağbet edilecek bol bahşişler, hediyeler ve mükâfatlar anlamına gelen) **'Reğâîb' ismini verdikleri bir gecedir.**

O gecenin üçte biri geçince, göklerde ve yerde bir melek bile kalmayıp hepsi Kâbe ve civârında toplanırlar. O anda Allâh-u Te'âlâ onlara bir tecellî ile muttali olarak: 'Ey Benim meleklerim! Benden dilediğinizi isteyin' buyurur.

Onlar da 'Senden dileğimiz, receb orucunu tutanları bağışlamandır' derler. Allâh-u Te'âlâ da: 'Muhakkak Ben bunu yaptım' buyurur." *(Hâfız Muhammed İbni'n-Nâsır, Emâlî İbni'l-Husayn, Meclis no:14; Abdülkādir-i Geylanî, el-Ğunye:1/331; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis; Zebîdî, İthâfü's-Sâde:1/141; İbni Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, salât:50, 2/90-92; Zebîdî, İthâfü's-sâde:3/422-423; Zübdetü'l-vâ'ızîn, el Hobevî, Dürretü'n-nâsıhîn, sh:47)*

Recebin ilk cumâ gecesi, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisinden yaratıldığı temiz ve mubârek nutfenin, babası **Abdullah** *(Radıyallâhu Anh)*ın sulbünden annesi **Âmine** *(Radıyallâhu Anhâ)* vâlidemizin rahmine döküldüğü gece olması hasebiyle de **Allâh-u Te'âlâ** indinde büyük değer taşımaktadır.

Nitekim **Hatîb-i Bağdâdî** *(Rahimehullah)* **Sehl ibni Abdillâh et-Tüsterî** *(Kaddesallâhu Sirruhu)*nun şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**, recebin ilk cumâ gecesi **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i, annesinin mubârek karnında yaratmak dileyince cennetin bekçisi **Rıdvân**'a, **Firdevs-i e'la**'nın kapılarını açmasını emretti. O zaman bir münâdî, göklerde ve yerde:

«اِلَّا اِنَّ النُّورَ الْمَخْزُونَ الْمَكْنُونَ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ النَّبِيُّ الْهَادِي الْعَرَبِيُّ الْقُرَشِيُّ التِّهَامِيُّ مُحَمَّدٌ فِي هٰذِهِ اللَّيْلَةِ يَسْتَقِرُّ فِي بَطْنِ اُمِّهِ اٰمِنَةَ وَيَتِمُّ فِيهِ خَلْقُهُ وَيَخْرُجُ اِلَى النَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا.»

"Âgâh olun! Arap, Kureyşli ve Tihâmeli, hidâyetçi Muhammed Nebî'nin, kendisinden oluşacağı gizli ve saklı nur bu gece annesi Âmine'nin rahmine yerleşecektir.

Böylece onun yaratılması orada tamamlanacak ve kendisi müjdeleyici ve uyarıcı olarak insanlara çıkacaktır." diye nidâ etti. *(Kastalânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye:1/117-119; Zürkānî, Şerhu'l-Mevâhib:1/124-125; Muhammed Rahmî, Enîsü'l-celîs, sh:193; Nu'mân el-Âlûsî, Ğâliyetü'l-mevâ'ız:2/120; Fethullah el-Bennânî, Fethullah fi mevlid-i Hayr-i halkillâh, sh:108)*

Kâ'bu'l ahbâr *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre;

"O gece dünyâdaki bütün putlar tersyüz oldu. **Kureyş** büyük bir kıtlık ve darlık içindeyken toprak yeşillendi, ağaçlar yüklendi, her taraftan onlara bolluk geldi. Bu yüzden o sene **'Fetih ve İbtihac** (neşelenme) **senesi'** diye isimlendirildi.

İbni Abbâs ve diğerlerinin *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyetine göre; o gece **Kureyş**'e âit bütün hayvanlar dile gelerek:

«حُمِلَ بِمُحَمَّدٍ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَهُوَ اَمَانُ الدُّنْيَا وَسِرَاجُ اَهْلِهَا.»

"Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki, Muhammed anne karnına düştü. O, dünyânın emânı (güvencesi) **ve halkının güneşidir"** deyiverdi. Dünyâ krallarından her birinin tâcı tahtı tepetaslak hâle geldi.

Şarkta yaşayan hayvanlar, batının canlılarına koşup sevinçli haberler verdi. O gece hiçbir mekân karanlıkta kalmayıp, hepsine nur girdi. **İblis, Ebû Kubeys** dağına çıkıp bağırarak bütün şeytanları başına topladı ve:

«أَلَا إِنَّ مُحَمَّدًا قَدِ اسْتَقَرَّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فَيَبْعَثُهُ اللهُ بِالسَّيْفِ الْقَاطِعِ.»

"Gerçekten Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***, annesinin rahminde yerleşti, Allâh-u Te'âlâ onu keskin kılıçla gönderecek"** diye bağırarak inim inim inledi. *(Kastalânî, el-Mevâhibü'l-ledünniyye:1/117-119; Zürkānî, Şerhu'l-Mevâhib:1/124-125; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâli:2/73; Bennânî, Fethullâh, sh:108-109; Muhammed Rahmî, Enîsü'l-celîs, sh:193)*

Receb-i Şerîfin Yarı Gecesi: Geride de belirtildiği gibi ulemâ, ihyâsı müstehab olan ondört geceden biri olarak recebin onbeşinci gecesini zikretmişlerdir.

Rivâyete göre; "Recebin yarı gecesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile konuştuğu ve **İdrîs** *(Aleyhisselâm)*ı semâya yükselttiği bir gecedir. **Allâh-u Te'âlâ** o gece, kulların amel defterleriyle görevli olan meleklere:

«اُنْظُرُوا اِلٰى دَوَاوِينِهِمْ فَكُلُّ سَيِّئَةٍ امْحُوهَا وَاجْعَلُوا مَكَانَهَا حَسَنَةً.»

"Onların dîvanlarına bakın. Ne kadar günah varsa silip, yerine bir sevap yerleştirin" diye emreder. *(Uyûnü'l-mecâlis; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/140)*

Âyet: 36

Receb-i Şerîfin Yirmiyedinci Gecesi Olan Mîrac Gecesi

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e, hiçbir peygambere nasip olmayan mi'râc gibi büyük bir şerefin ihsân edildiği böyle büyük bir gecenin fazîletini anlatmaya kim kādir olabilir?!

Ekserî ulemâya göre; o gece hiçbir rasûle lutfedilmeyen vasl-ı uryân (apaçık görüşme) ve yüce **Mevla**'yı ziyâretin, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* cihetinden mahalli olmuştur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** zamandan ve mekândan münezzehtir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın, **"er-Ravza"** isimli eserindeki beyânına göre; mi'râc mûcizesi, nübüvvetten on sene üç ay sonra **Mekke**'de recebin yirmiyedinci gecesinde vukû bulmuştur.

Necmüddîn-i Nesefî *(Rahimehullâh)* gibi bir çok âlimin beyânı vechile; mi'râc mûcizesi, pazartesi gecesi meydana gelmiştir. *(Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:2/90)*

Bu gece de ihyâsı müstehab olan gecelerdendir. Namazın farz olması gibi, ümmeti alâkadar eden bir çok önemli hükmün teşrî' edildiği ve amcasıyla eşini peş peşe kaybetmesi sonucu, müşriklerin eziyetlerinin artması nedeniyle hüzne boğulan **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Selem)*in en büyük tesellîye mahzar kılındığı bir gece, elbette en üst seviyede kutlanmayı ve ihyâyı haketmiştir. Bu geceyi ibâdetle geçirmenin fazîleti hakkında bir çok hadîs-i şerîf ve rivâyetler mevcuttur.

Nitekim **Selmân-ı Fârisî** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فِي رَجَبَ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ مَنْ صَامَ ذٰلِكَ الْيَوْمَ وَقَامَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ كَانَ كَمَنْ صَامَ مِنَ الدَّهْرِ مِائَةَ سَنَةٍ وَقَامَ مِائَةَ سَنَةٍ وَهُوَ لِثَلَاثٍ بَقِينَ مِنْ رَجَبَ وَفِيهِ بُعِثَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.»

"Recebde bir gün ve bir gece vardır ki, o günü oruçlu geçirip, gecesini ibâdette kāim olan kişi, zamandan yüz seneyi oruç, yüz seneyi de (gece ibâdetinde) **kıyamla geçirmiş gibi olur. O gün, recebin bitmesine üç** (gün ve gece) **kaladır. Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **de o gün** (peygamber olarak) **gönderilmiştir."** *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:11, sh:95-96, Şu'abu'l-îmân, no:3530, 5/345; İbni Asâkir, el-Emâlî, Fadl-u Receb, sh:6, Abdülkādir-i Geylânî, el-Ğunye:1/332; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:58; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:4381 3/142; Süyûtî, Cem'u'l-cevâmi':1/591, ed-Dürru'l-mensûr:7/344; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no: 35269, 12/312; İbni Arrak, Tenzîhü'ş-şerî'a, Savm:41, 2/161)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «فِي رَجَبَ لَيْلَةٌ يُكْتَبُ لِلْعَامِلِ فِيهَا حَسَنَاتُ مِائَةِ سَنَةٍ وَذٰلِكَ لِثَلَاثٍ بَقِينَ مِنْ رَجَبَ.»

"Recebde bir gece vardır ki onda amel edene, yüz senelik haseneler yazılır. O, recebin bitmesine üç (gece) **kaladır."** *(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:12, sh:97, Şu'abu'l-îmân, no:3531, 5/346; Ebu'l-Kāsım İbni Asâkir, el-Emâlî, Fadl-u receb, sh:6; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:59; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/344, 1/591; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35170, 12/312-313)*

Kandil Gecelerinin Câmilerde Kutlanmasının Meşrûiyeti

Bâzı âlimler, bu mubârek gecelerin câmilerde, sohbetler, namazlar ve duâlarla ihyâsını, bidat ve mekruh saymışlarsa da, bu görüş kabûle şâyân değildir.

Zîrâ **Hâlid ibni Ma'dân, Lokmân ibni Âmir, Mekhûl-ü Şâmî** ve **Abdurrahman ibni Yezîd ibni'l-Esved** *(Radıyallahu Anhüm)* gibi, birçok sahâbe görmüş, onlardan nakiller yapmış ve tüm hadis hafızları tarafından güvenilir kabul edilip rivâyetleri alınmış olan tâbi'în tabakasının uluları ve **Şam** ehlinin gözde fukahâsı konumundaki zatlar, bu gecelerin mescitlerde cemaatle ihyâsını müstehab saymışlardır.

Onlar bu gecelere son derece değer vermiş ve onlarda ibâdete çok gayret göstermişlerdir, diğer insanlar da bu gecelerin fazîlet ve tâzîmini onlardan öğrenmişlerdir.

Bu zatlar o gecelerde en güzel elbiselerini giyerler, gözlerine sürme çekerler, buhurlar yakıp gece boyu câmide kıyamda bulunurlardı. **Harb el-Kirmânî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **İshâk ibni Râhûye** *(Radıyallâhu Anh)* da bu görüşe uyarak: **"Bu gecelerin mescitlerde cemaatle ihyâsı bid'at değildir."** demiştir. *(İbni Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-me'ârif, sh:263-264)*

Doğru görüş de budur. Zîrâ asr-ı saâdetten sonra en hayırlı tabakayı teşkil eden bu zatların, kendi kafalarından bid'at uydurduklarını söylemek cidden cesâret ister ki bu da cehâletten kaynaklanır. Bu büyüklerin terceme-i halleri için bakabilirsiniz! *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/177, 210; Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, sh:107, Siyer-ü e'lâmi'n-nübelâ:4/536, 5/11; Hâfız Mizzî, Tehzîbü'l-kemâl:8/167; İbni Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb:8/455; İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:7/455)*

Âyet: 36

Receb-i Şerîfin Yirmiyedisinin Namazları: Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «فِي رَجَبَ لَيْلَةٌ يُكْتَبُ لِلْعَامِلِ فِيهَا حَسَنَاتُ مِائَةِ سَنَةٍ وَذٰلِكَ لِثَلَاثٍ بَقِينَ مِنْ رَجَبَ فَمَنْ صَلّٰى فِيهَا اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً مِنَ الْقُرْاٰنِ [يَتَشَهَّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُسَلِّمُ فِي اٰخِرِهِنَّ] ثُمَّ يَقُولُ: سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ مِائَةَ مَرَّةٍ وَيَسْتَغْفِرُ اللهَ مِائَةَ مَرَّةٍ ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةَ مَرَّةٍ وَيَدْعُو لِنَفْسِهِ مَا شَاءَ مِنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ وَاٰخِرَتِهِ وَيُصْبِحُ صَائِمًا فَإِنَّ اللهَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءَهُ كُلَّهُ إِلَّا أَنْ يَدْعُوَ فِي مَعْصِيَةٍ.»

"Recebde bir gece vardır ki onda amel edene yüz senelik haseneler yazılır.

O (gece)**, recebin bitmesine üç** (gece) **kaladır.**

Her kim o gecede oniki rekât kılar; her rekâtta bir Fâtiha ve Kur'an'dan bir sûre okur, her iki rekâtta (oturup) **teşehhüt okur ve sonlarında selam verir, sonra yüz kere:**

«سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ.»

deyip, yüzkere de istiğfarda bulunur.

Sonra da Nebî *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***e yüz defâ salât okursa; bu kişi dünyâdan yâhut âhiretten dilediği herhangi bir hususta kendisi hakkında duâda bulunursa, bir de sabah oruca niyet ederse, bir mâsiyet** (günah) **ile alâkalı duâ yapmış olmadıkça gerçekten Allâh-u Te'âlâ onun bütün duâlarını kabûl eder."**

(Beyhakî, Fedâilü'l-evkāt, no:12, sh:97-98, Şu'abu'l-îmân, no:3531, 5/346; İbni Asâkir, el-Emâlî, Fadl-u-receb, sh:6; İbni Hacer, Tebyînü'l-aceb, sh:59; Süyûtî, Cem'u'l-cevâmi':1/591, ed-Dürru'l-mensûr:7/344, 1/591; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35170, 12/312-313)

Fazîletli Ameller Hakkında Vârid Olan Zayıf Rivâyetlerle Amel Etmenin Meşrûiyyeti

Evvelâ şunu belirtelim ki; alınacak sevaplar, îtikat ve ihlâsa tâbîdir.

Daha açık bir ifâdeyle; bir amelin ne kadar fazîleti olsa da, **Allâh-u Te'âlâ** için yapılmaması ve sevâbına inanılmaması hâlinde hiçbir şey kazandırmaz.

Zikredilenler kadar sevâbı olmasa da, **Allâh-u Te'âlâ** için yapılması ve hakkında söylenen fazîletlere inanılması durumunda ise **Allâh-u Te'âlâ**, kuluna, güzel zannına göre muâmele yapar.

Nitekim **Ebû Hureyre** ve **Vâsile ibni Eska'** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allah-u Te'âlâ:**

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَوَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالاَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَالَ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيَظُنَّ بِي مَا شَاءَ.»

"Ben, kulumun bana karşı olan zannının yanındayım.

Benim hakkımda dilediği (meşrû) **zanda** (ve düşüncede) **bulunsun."** *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; Müslim, Zikir:1, no:2675 4/2061; Tirmizî, De'âvât:132, no:3603, 5/581; İbni Mâce, Edeb:58, no:3822, 2/1255; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13191, 4/418-419; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:210, 22/87; Hâkim, el-Müstedrek, no:7603, 4/268; İbni Hıbbân, es-Sahîh, no:632, 2/14)* buyurarak, bu sahada kullarına genişlik vermiştir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَ أَعْرِفَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ أَتَاهُ عَنِّي حَدِيثٌ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلَى أَرِيكَتِهِ يَقُولُ اُتْلُوا عَلَيَّ بِهِ قُرْاٰنًا، مَا جَاءَكُمْ عَنِّي مِنْ خَيْرٍ قُلْتُهُ أَمْ لَمْ أَقُلْهُ فَاَنَا أَقُولُهُ وَمَا أَتَاكُمْ عَنِّي مِنْ شَرٍّ فَاَنَا لَا أَقُولُ الشَّرَّ، مَا قِيلَ مِنْ قَوْ لٍ حَسَنٍ فَاَ نَا قُلْتُهُ.»

"Sakın kendisine benden bir hadis ulaştığında sizden birini koltuğuna yaslanmış vaziyette (lâubâlî bir şekilde): **'Bu hususta bana Kur'an**(dan bir âyet) **okuyun' derken rastlamayayım.**

Size benden gelen(rivâyet) **iyi bir amelse -ben onu söylemiş olayım ya da olmayayım- işte ben onu söylüyorum.**

Şerle alâkalı bir şey size benden ulaşırsa (iyi bilin ki) **ben şer söylemem. Güzel sözden ne söylenmişse ben onu demişimdir. "** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8809, 3/297; İbni Mâce, Mukaddime:2, no:21, 1/9-10)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 36

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَلَغَهُ شَيْئٌ مِنَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي يُرْجَى فِيهَا الْخَيْرُ فَقَالَهُ يَنْوِي بِهِ مَا بَلَغَهُ أُعْطِيَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ.»

"Kendisinde hayır ümit edilen hadislerden bir şey her kime ulaşır da, kendisine ulaşan fazîlete erişmek niyetiyle onu söyler (ve tatbik eder)**se, böyle bir şey olmasa da o** (umduğu hayır) **kendisine verilir."** *(Mürhibî, Fadlu'l-ilm; Süyûtî, el-Leâli'l-masnû'a, Kitabu'l-ilm:1/215)*

Ebû Humeyd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِذَا جَائَكُمُ الْحَدِيثُ عَنِّي يَلِينُ قُلُوبُكُمْ فَأَنَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ.»

"Size benden kalplerinizin yumuşayıp kabûl ettiği bir hadis gelirse, ben size onu emretmişimdir." *(Buharî, et-Târîhu'l-Kebîr, no:1349, 5/415; Süyûtî, en-Nüketü'l-bedî'ât, no:23, sh:50)*

Artık bu hadîs-i şerîfleri iyi anlayarak düşünenler, güzel bir îtikat ve kendilerine ulaşan rivâyetlere hüsnü zanda bulunarak, receb-i şerîfte oruç tutanlara, özel gün ve geceler hakkında rivâyet edilen namazları kılanlara ve bunda büyük fazîletler arayanlara îtiraz edemezler.

Nitekim ulemâ bu hadislerden yola çıkarak:

"**Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Selem)*den nakledilen hayırlı amellerin doğru olup olmadığını araştırmadan, onlarla amel etmek câizdir" hükmüne varmışlardır.

Nebhânî *(Kuddise Sirruhû)*nun nakline göre; **Ebû Abdillah er-Rassâ' el-Mâlikî** *(Rahimehullah)*, **"Tuhfetü'l-ahyâr"** isimli eserde şöyle demiştir:

"Îmânı zayıf bâzı kimseler fazîletler bâbındaki hadîs-i şerîfler hakkında, 'Bunlar sahih kaynaklarda zikredilmemiştir' diyerek çoğu kere onları tenkite kalkışmışlardır.

Onların bu tutumu, îtikat bozukluğundan ve gönderilenlerin **Efendisi**'nin şerî'atını tenkitten kaynaklanmaktadır.

Bilakis doğrusu, (Gazâlî ve Abdülkâdir-i Geylânî *(Rahimehümallâh)* gibi birçok) ulemânın kabulle karşıladığı rivâyetlere îtiraz etmemektir.

Zîrâ **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Selem)*in ümmetinin adâleti, onların bile bile peygamberlerine iftirâ etmelerine mânîdir.

Allâh-u Te'âlâ'dan korkan ehli ilmi böyle bir hareketten tenzîh ederiz. Fazîletli amellere teşvik konusundaki rivâyetlerin gerçeği ulemâ nezdinde mâlumdur. Bütün bu hadisler, (namaz, oruç ve) salât-ü selâm gibi amellerin fazîletleri hakkında müşterek olup, farklılık ancak sevapların miktârıyla alâkalıdır."

Zayıf hadislerle amel hakkındaki üç görüşün orta ve doğru olanı, hiç şüphesiz ki, bunların, inanç ve fıkıh meselelerinde değil de, faziletler bâbında amele şâyân oluşudur.

Nitekim **Hâkim, Ebû Zekeriyya el-Anberî**'den, **Beyhakî, İbni Mehdî**'den, **Meymûnî, İmâm-ı Ahmed**'den, **Ayyâş, İbni İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*den, müştereken şu sözü nakletmişlerdir.

"Bir haber (rivâyet), bir haramı helâl etmiyor, bir helâli haram kılmıyor ve fıkhî bir hüküm tespit etmiyor da, sâdece teşvik veyâ korkutma mefhumu içeriyorsa, biz o rivâyetlerin durumu ve senetlerinin incelenmesi husûsunda göz yumar ve müsâmahalı davranırız.

Siyer ve gazâlarla ilgili rivâyetleri de, kıssa ve hikâye (Rasûlüllah *(Sallallahu Aleyhi ve Selem)*in yaşadığı tarihî süreçle ilgili genel haber)leri de çok incelemeden naklederiz. Ama hüküm ihtivâ eden rivâyetler hakkında ince eleyip sık dokuruz."

İbni Abdilberr *(Rahimehullah)* da: "Fazîlet hadisleri, diğerleri gibi incelenmeye muhtaç değildir" demiştir ve bu hususta zikrettiğimiz hadîs-i şerîfi nakletmiştir.

Bu konuda delil serdetmek üzere bu babda zikretmiş bulunduğumuz hadîs-i şerîflerin sağlam dayanağı olduğunu ve birçok şâhidi bulunduğunu **İmâm-ı Süyûtî, İmâm-ı Sehâvî, Ali el-Kārî, İbni Arrâk** ve **Aclûnî** *(Rahimehümüllâh)* gibi hadis sahasının en büyük âlimleri açıklamışlardır.

İmâm-ı Nevevî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; fazîletli bir amelle ilgili bir rivâyet duyan kişi o amelin ehlinden sayılmak için, bir kere olsun, onunla amel etmeli, tümden terketmemelidir. *(Nebhânî, Sa'âdetü'd-dâreyn, sh:85-87; el-Makāsıdü'l-hasene, sh:473-474; Zerkeşî, et-Tezkire, Bâbu'l-hıkem, no:49, Temyîzü't-tayyib, no:1358; el-Le'âlî,1/215; Keşfü'l-hafâ:2/236-237; el-Esrâru'l-merfû'a, no:472, sh:322; Tenzîhü'ş-şerî'a, Tevhîd:3, no:42)*

Âyet: 36

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً) **"Nasıl onlar sizinle topluca savaşıyorlarsa, siz de** (korkaklığa kapılıp kaçmadan ve birbirinizden yardım elini çekmeden) **topyekûn bir halde o müşriklerle savaşın"** kavl-i şerîfinde geçen umûmî ifâde geride de zikredildiği üzere haram aylarda savaş yapmanın yasaklığını neshetmiştir.

Gerçi ulemâ bu hususta ihtilaf etmişse de eşher (doğruluğu en meşhur) olan görüş, hükmün mensûh olduğudur ki bunun delilleri geride dört haram ayın haramlığı konusu îzah edilirken açıklanmıştır.

Ancak haram aylarda müşriklerin savaşı başlatması durumunda onlara karşılık vermenin câiz olduğu husûsunda ittifak vardır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

﴿اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ﴾

"O (umreyi kazâ etmek için Hudeybiye senesi Mekke'ye girdiğiniz) **haram ay** (olan zilkādenin hürmetini ihlâl etmeniz), **o** (onların sizi umreden menettiği aynı) **haram ay**(ın yasaklığını korumamaların)**a karşılıktır.**

(Bu yüzden siz hürmeti ihlâl eden taraf değilsiniz, ancak misilleme yapmak niyetindesiniz. Dokunulmazlığa sâhip olan) **yasaklar**(da) **ise kısas** (ve misilleme uygulanmakta)**dır.**

(Dolayısıyla onların haram ayda sizin umrenize mâni olmalarının karşılığı, sizin de haram ayda zor kullanarak da olsa Mekke'ye girmenizdir.)

Artık kim sizin üzerinize saldırırsa, siz de üzerinize saldırmasının misliyle ona karşı saldırın." *(Bakara Sûresi:194)*

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

﴿وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾

"Onlar sizinle orada savaşıncaya kadar siz onlarla Mescid-i Harâm yanında savaş (başlat)**mayın.**

Fakat eğer onlar sizinle (orada) **savaş** (başlat)**ırlarsa,** (oranın hürmetini önce onlar ihlâl ettiği için,) **siz de** (hiç aldırmadan) **onlarla savaşın.**

İşte sana! Kâfirlerin cezâsı böylece (misilleme)**dir.**" *(Bakara Sûresi:191)* buyrulmuştur.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı âlimler: "Bu âyet-i kerîmeyle cihat farz-ı ayn iken daha sonra neshedildi" demişlerse de **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)*: "Bu görüşe göre bütün ümmetin topluca cihâda çıkmasının farz oluşu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerî'atında hiçbir zaman bilinen bir şey olmamıştır, aksine:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ﴾

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsîlinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı!**

Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife (ilim tahsîline) **çıksaydı**(da, diğerleri vatanı müdâfaa ve namusları muhâfaza gibi meşrû gâyelerle memleketlerinde kalsaydı) **ya"** *(TevbeSûresi:122)* âyet-i kerîmesi muktezâsınca bu yasaklanmıştır.

Dolayısıyla bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Topluca cihâda çıkılma" emri olmayıp, sâdece kâfirlerle savaşa teşvik, onlara karşı birlik olup görüş ayrılığına düşmemektir.

Nitekim cümle-i celîlede geçen:

﴿كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾

"Onlar sizinle topluca savaştıkları gibi" kaydı bunu açıklamaktadır. Buna göre onların bize karşı toplanıp savaşa girişmeleri hasebince bizim de toplanıp kıtal etmemiz bize farz olmaktadır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cümle-i celîlede geçen: (كَافَّةً) kaydının mânâsı hakkında iki kavil vardır; bir kavle göre bu:

"Onlar sizinle toplu halde savaştıkları gibi, siz de onlara karşı savaşta birlik olun, birbirinizi yardımsız bırakmayın, birbirinize sırt çevirmeyin, korkup kaçmayın ve irtibatlarınızı koparmayın" demektir.

Diğer görüş ise **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunan: "Kâfirler sizin tümünüzle savaşmayı helâl saydığı gibi siz de onların tamâmıyla savaşın, kimiyle savaşı terkederek onlara karşı sevgi gösterisi yapmayın" mânâsıdır.

Âyet: 36

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlerle cihatta bir araya toplanıp birbirine yardım etmek emrolunmuştur. Yardımlaşmanın bir çeşiti de nusret duâsı yapmaktır. Kılıç maddî silah olduğu gibi duâ da mânevî silahtır.

Bir mâzeret sebebiyle cihattan geri kalıp da arkadan duâ yapan kişinin kalbi, düşman üzere atılıp gazâ yapanla bir araya gelmiş demektir. Zîrâ sûrî teferruk (maddî ayrılık) ictimâ'-ı mânevîye (mânevî birlikteliğe) engel olmaz.

Nitekim **Hâfız Şîrâzî** *(Kuddise sirruhû)* **şöyle buyurmuştur:**

دَرْ رَاهِ عَشْقْ مَرْحَلَهٔ قُرْب و بُعْدْ نِيسْتْ مِی بِينَمَتْ عَيَان و دُعَا مِی فِرِسْتَمَتْ

"Aşk yolunda yakınlık-uzaklık merhalesi yoktur,
Seni ayânbeyân görmekteyim, (hamd-ü senâlarla) **duâ**(lar) **etmekteyim."**

Cenâb-ı Hakk'ın Zât-ı Şerîfine nisbetle yakınlık-uzaklık düşünülemeyeceği gibi O'nun nazargâhı olan basîret ehlînin agâh gönülleri için de merhale, menzil yönünden yakınlık-uzaklık yoktur.

Âşığın aşkı kemâl bulduğunda, nereye baksa Cânân'ını görür. Tüm mezâhirde (görünen yerlerde) O zâhir olur. *(Konevî – kenarında – Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/244)*

Şunu bil ki; kılıç iki kısımdır; bir zâhirî kılıç vardır ki bu, maddî cihadın kılıcıdır, bir de batınî kılıç vardır ki o da mânevî cihadın kılıcıdır.

Birincisiyle zâhirde görülen azgın kâfirlerin damarları kopartılır, ikincisiyle ise gözle görülmeyen nefsânî azgın güçlerin damarları kesilir.

Birincisi **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zâhir ism-i şerîfinin mazharı olan devlet reisinin ve ordularının eliyle gerçekleşir.

İkincisi ise Bâtın ism-i şerîfinin mazharı olan kutub ve mânevî ordularının eliyle tahakkuk eder.

Allâh-u Te'âlâ'dan niyâzımız İslâm sultanlarına **"el-Mümidd"**, **"en-Nâsır"**, **"el-Mu'în"** ism-i şerîfleriyle yardım etmesi ve **"el-Müntakım"**, **"el-Kahhâr"**, **"Zü'l-celâl"** ism-i şerîfleriyle düşmanlarımızı mağlup ve mahzûl kılmasıdır.

Sâdî *(Kuddise Sirruhû)*nun dediği üzere:

دُعَايِ ضَعِيفَانِ اُمِيدْوَارْ زِبَازُوِي مَرْدِى بِهْ آيَدْ بَكَارْ

"(Mevlâ Te'âlâ'ya) ümit bağlayan zayıfların duâsı,
Yiğitlerin pazusundan daha iyi iş görür."

(Sâ'dî Şîrâzî, Bustân, bab:1, beyt no:1123)

Bu âyette İslâm düşmanlarıyla cihada teşvik vardır, hadîs-i şerîfte:

وَفِى الْحَدِيثِ: «اَلْقَتْلُ فِى سَبِيلِ اللهِ مُصَمِّصَةٌ.»

"Allâh yolunda öldürülmek günahları yıkayıcıdır" buyrulmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/424)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ.»

"Şüphesiz cennetin kapıları kılıçların gölgeleri altındadır" *(Müslim, İmâret:41, no:1902, 3/1511; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/424)*

Yâni; gazâda bulunan bir mücâhidin düşman kılıçlarının gölgesi altında kalacak kadar onlara yakın olması cennete girmesine sebep olur hattâ cennet kapıları kendisine o kılıçlar kadar yaklaşmış olur.

Arapların en çok kullandıkları silah kılıç olduğu için hadîs-i şerîfte kılıç tahsis edilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ) **"Bilin ki gerçekten Allâh müttakîlerle berâberdir"** kavl-i şerîfi **Kâzî Beyzâvî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; müminlere takvâları sebebiyle ulaşacak olan bir yardım sözü ve nusret müjdesidir.

Zîrâ takva olmadan ne silah işler, ne de duâ tesir eder.

"Takva kelimesi" kelime-i şehâdetten ibârettir ki, mümin bu sâyede canını, malını ve âilesini dünyâda taarruzlardan, âhirette de azaptan korumuş olur.

Eğer bu kelime zâhirî ve bâtınî şartlarıyla okunursa, kalp takvâsı kazandırır ki bu, kalbin kötü vasıflardan boş kalması demektir.

Âyet: 36

Bu hâl ilerleyince "Sır latîfesi"nin takvâya ulaşması meydana gelir ki bu da mâsivallahtan tehallî (iç âlemin Allâh-u Te'âlâ'dan gayri herşeyden arınması) anlamına gelir.

Demek ki kim **Allâh** için olursa, yâni kendisini tamâmen O'na ayırırsa, **Allâh-u Te'âlâ** da nusret ve imdâdıyla onun lehine olur.

"Ebussuûd Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede zamir yerine ism-i zâhir konması yâni:

"Allâh onlarla berâberdir" denilecek yerde: **"Allâh takva sâhipleriyle berâberdir"** buyrulması, müttakîleri takvâ vasfıyla methetmek, bu konuda noksanlığı olanları takvâda ilerlemeye teşvik etmek ve yardımın gerçek nedeninin takvâ olduğunu açıklamak gibi mânâları ifade etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; harp meydanlarında ve duâ mahfillerinde bulunanların riyâ ve sümʻaden (görsünler ve işitsinler gibi düşüncelerden) sakınmaları bu âyet-i kerîmede vaad edilen maʻıyyet-i İlâhiyyenin (Allâh-u Te'âlâ ile mânevî berâberliğin) şartlarından biri olan "Takvâ"dan bir şûbedir.

Hüsrev-i Dehlevî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

غَازِئ رَسْمِی کِه بَغَارَتْ رَوَدْ — هَسْتْ چُو حَاجِی کِه تِجَارَتْ رَوَدْ

آنْکِه غَزَا خَوانِی وَ جُویِی رِضَا — گَرْ غَرضِی هَسْتْ نَبَاشَدْ غَزَا

رُو بَغَزَا دِلْ غَرَضِی آلُودَه وَایْ — جَهْدِ خُودْ اَسْتْ اِینْ نَه جِهَادِ خُدَایْ

"Sûretâ gâzi olan kişi (ancak) **yağmaya gider,**
O, ticârete giden hacı gibidir.

Gazâ isteyip Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını taleb eden kişi,
Eğer (başka bir) **garazı** (amacı) **varsa o** (yaptığı)**, gazâ** (cihâd) **değil.**

Bir yüz gazâya, gönül ise bir garaza bulaşmış vây yazık,
Bu nefsi için olan bir sa'y-ü gayrettir, Allâh için cihâd değil!"

Allâh-u Te'âlâ'nın emrine imtisâlen değil de, yağma etmek için gazâya giden kimse hac farîzasını edâ etmek için değil de, orada ticâret yapmak için Kâ'be'ye giden hacıya benzer. Bundan ne fayda gelir ki?!

Terfî edeyim, şân, şöhret kazanayım gibi niyetler taşıyanın cihâdı cihâd değildir, böyle kişi hüsrandadır. Çünkü zâhirde yüzü gazâda, ama gönlü dünyâlık araz ve garazdadır. Yazık o emeklere, zahmetlere! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/767-768)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir:

"İlâhî ve ezelî hikmet, gökler ve yerler yaratıldığı günden beri dört ayın haram olmasını iktizâ etmiştir."

Yâni bunlarda işlenen haramların diğerlerinde işlenenden daha büyük veballeri mûcip olmasını ve bu aylarda müridlerin dünyevî meşgalelerle ve nefsânî hazlarla uğraşmasının yasak olmasını gerektirmiştir.

Bundan anlaşıldığına göre **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma arzusunda olan bir tâlibin günlerinin tamâmı Rabbini bulma yolunda harcanmalıdır.

Bu hâsıl olmazsa üçte ikisi, o da olmazsa yarısı bu uğurda sarfedilmelidir. Bu da olmadıysa en azından üçte birinin **Allâh-u Te'âlâ**'yı talepten gayrı yerlere kullanılması yasaklanmıştır.

Mânevi talep yolunda ömrünün üçte birini harcamaktan geri kalan kişi iflah olmaz.

İnsanın kendisinin ve çoluk çocuğunun geçimini temin etmeye zaman harcaması gerektiği için bu müsaade verilmiştir, yoksa bu tür engelleri olmayanın ömründen bir lahzayı bile **Allâh-u Te'âlâ**'yı taleb etmenin ve O'nunla ilgili konuların hâricinde kullanması yasaktır.

"İşte bu, dosdoğru hesaptır" yâni ömründen en ufak bir şeyi bile **Hakk**'ın talebinden gayrı yerlere harcayan kişinin dîni doğru olmaz, bilakis yaptığı yanlış harcama kadar dîninde eğrilik olur.

"Artık sakın onlarda nefislerinize zulmetmeyin" yâni ömrünüzün üçte biri olan oniki ayın dört ayından bir parçayı dünyâ işlerine harcarsanız, nefsinize kalbinizi ve rûhunuzu istîlâ etme imkânı tanımakla ona yazık etmiş olursunuz.

Zîrâ ömrün ne kadar fazla kısmı dünyâ işlerine ve nefsânî hazların tatmînine harcanırsa, nefis o nispette kalbe ve rûha gâlip gelir, böylece onlara muhâlefete başlar, kötü sıfatlarının tümüyle onlara hücûm eder, dünyâya ve şehvetlerine meyleder ve hevâsına (kötü arzusuna) taparak müşrik olur.

Âyet: 36

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** kalplere ve ruhlara hitâben: **"Onlar** yâni nefisler bütün kötü sıfatlarıyla birlikte **sizinle topluca savaştığı gibi siz de** bütün iyi sıfatlarınızla birlikte **onlarla topluca savaşın"** buyurmuştur.

Nefislerle savaş, onlara muhâlefet etmek, arzularını yerine getirmekten engellemek, sıfatlarını kırmak, isteklerine mâni olmak, onları taat ve ibâdetlerle uğraştırmak ve onları rûhânî ve kalbî muâmelelerde kullanmak sûretiyle gerçekleşir ki özetle bu savaş, nefsi, evsâf-ı zemîmeden tezkiye (kınanmış vasıflarından arındırmak) ve ahlâk-ı hamîde ile tahliye (övülen huylarla donatma) şeklinde gerçekleşir.

İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda: **"Bilin ki Allâh takvâ sâhipleriyle berâberdir"** buyurmuştur ki bunun işârî mânâsı:

"**Allâh** Kendisinden başkasına iltifat (yönelme) şirkinden sakınan kalplerle ve ruhlarla berâberdir.

Allâh nusret ve tevfîki (yardımı ve muvaffak kılması) ile onlarla birlikte olmasaydı, onlar aslâ bu takvâya eremezlerdi, onlar mâsivâdan sakınabildilerse yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın sâyesinde sakınabilmişlerdir" demektir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın insanlara vakitleri bildirmek için gökteki hilâlleri değişik hâllere soktuğu

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Sana hilâller(in ip ince doğuşundan sonra büyümesinin ardından eski hâline dönmesinin hikmetin)**den soruyorlar.**

(Habîbim!) **De ki: 'Onlar, insanlar**(ın ekip biçme, borç ödeme, oruç tutma, bayram yapma ve iddet müddeti gibi işlerinin zamanlarını bilmeleri) **ve** (özellikle) **hac** (ibâdetinin zamânını tespit etmeleri) **için vakit bildiren şeylerdir.**

(Siz ayın şekillerinin değişmesi gibi, peygamberlik ilminin konusu olmayan şeyler sormayı bırakın da, ibâdetlerinizi hangi zamanlarda yapacağınıza dâir kendinizi yakından ilgilendiren meseleleri sorarak nübüvvet ilminden istifâdeye bakın.)

Birr(-u taat) **aslâ** (câhiliyet devrinde olduğu gibi, hac ihramına girdiğinizde) **evlere arkalarından gel**(ip gir)**meniz değildir.**

Velâkin birr(-u takvâ sâhibi)**;** (avlanmak gibi ihram yasakları dâhil tüm haramlardan ve uygunsuz suallerden) **hakkıyla sakınmış olan kimsedir.**

Öyleyse evlere kapılarından gelin. (Soru sormak dâhil hiçbir işi tersine çevirmeyip, doğrusu ne ise o şekilde icrâ edin. Çünkü Allâh-u Te'âlâ yaptığı hiçbir şeyden sorumlu değildir, kullar ise her yaptıklarından mesuldürler.)

(Hükümlerini değiştirme ve fiillerine îtiraz husûsunda) **Allâh'tan da hakkıyla sakının, tâ ki siz** (hidâyet ve takvâya kavuşarak) **felâha eresiniz."** *(Bakara Sûresi:189)*

اِنَّمَا النَّسِیٓءُ زِیَادَةٌ فِی الْكُفْرِ یُضَلُّ بِهِ الَّذِینَ
كَفَرُوا یُحِلُّونَهُ عَامًا وَیُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِیُوَاطِـُٔوا عِدَّةَ
مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَیُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ ؕ زُیِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ
اَعْمَالِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْكَافِرِینَ ۚ ﴿٣٧﴾ یٰٓاَیُّهَا
الَّذِینَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِیلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِی
سَبِیلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَی الْاَرْضِ ؕ اَرَضِیتُمْ بِالْحَیٰوةِ
الدُّنْیَا مِنَ الْاٰخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا فِی
الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِیلٌ ﴿٣٨﴾ اِلَّا تَنْفِرُوا یُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا
اَلِیمًا وَیَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَیْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَیْـًٔا ؕ
وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیرٌ ﴿٣٩﴾ اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ
نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِینَ كَفَرُوا ثَانِیَ اثْنَیْنِ
اِذْ هُمَا فِی الْغَارِ اِذْ یَقُولُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ
اللّٰهَ مَعَنَا ۚ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِینَتَهُ عَلَیْهِ وَاَیَّدَهُ بِجُنُودٍ
لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِینَ كَفَرُوا السُّفْلٰی ؕ
وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِیَ الْعُلْیَا ؕ وَاللّٰهُ عَزِیزٌ حَكِیمٌ ﴿٤٠﴾

Âyet: 37

﴿ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (37)

(إِنَّمَا النَّسِيءُ) **Ancak nesî',** nedir? (زِيَادَةٌ) **bir artıştır,** nerede? (فِي الْكُفْرِ) **kâfirlikte,** (يُضَلُّ) **saptırılır,** ne ile? (بِهِ) **onunla,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (يُحِلُّونَ) **helâl sayarlar,** neyi? (هُ) **onu,** ne zaman? (عَامًا) **bir sene,** daha, (وَيُحَرِّمُونَ) **haram sayarlar,** neyi? (هُ) **onu,** ne zaman? (عَامًا) **diğer bir sene,** niçin böyle yaparlar? (لِيُوَاطِؤُا) **uyum sağlasınlar diye,** neye? (عِدَّةَ مَا) **o şeyin sayısına ki,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (فَيُحِلُّوا) **böylece helâl saysınlar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (حَرَّمَ) **haram kıldı,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (زُيِّنَ) **iyice süslü gösterildi,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** ne? (سُوءُ اَعْمَالِهِمْ) **kötü amelleri,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** (لَايَهْدِي) **hidâyet etmez,** kimi? (اَلْقَوْمَ) **bir toplumu,** öyle toplum ki, (اَلْكَافِرِينَ) **kâfirler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Müşrikler tarafından uydurulan ve 'Haram bir ayın yasaklığını başka bir aya erteleme' anlamına gelen) **nesî', sâdece kâfirlikte bir artış** (kaydı-)**dır ki, o kâfir olmuş kimseler** (eski sapıklıklarına ilâveten) **onunla** (daha iyi) **saptırılır.**

Onlar onu(n haramlığını haram olmayan başka bir aya kaydırarak) **bir sene helâl sayarlar,** (değiştirmekte bir menfaatleri söz konusu olmadığı başka) **bir sene ise** (Allâh indindeki haramlığını koruyarak) **onu haram sayarlar, tâ ki Allâh'ın** (kendilerinde savaşı) **haram etmiş olduğu şeylerin** (o dört haram ayın sâdece) **sayısına uyum sağlasınlar,** (ama) **böylece Allâh'ın haram kılmış olduğu şeyleri**(n kendilerine mahsus özel mevsimlerini) **helâl saysınlar.**

Onların kötü amelleri (can çekici bir hâle getirilerek işte böylece) **kendileri için iyice süslü gösterilmiştir.**

Zâten Allâh o kâfirler toplumuna (doğru yolu gösterse de, kendileri o yola girmeyi istemedikleri sürece onlara) **hidâyet vermez."**

Âyet: 37

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede ayların sayısının Kendi katında on iki olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede müşriklerin bâzı menfaatlerini gözeterek ayları on üçe çıkarttıklarını, böylece **Allâh** indinde haram olan ayı helâl, helâl olan ayı haram sayarak kâfirliklerine kâfirlik kattıklarını açıklamıştır.

"Semerkandî, Sa'lebî, Fahrurrâzî, Nesefî, Hâzin, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Nesî"** kelimesi lügat îtibârıyla "Vakti geciktirmek" anlamındadır. Bu âyet-i kerîmede ise haram olan bir ayın yasaklığını diğer aya tehir etmek kastedilmiştir.

Câhiliyet döneminde Araplar haram ayların hürmet ve tâzimine îtikat etmekteydiler ki bu onlara **Millet-i İbrâhîm** den kalmıştı. Arapların geçim kaynaklarının ekserîsi avlanma ve yağma olduğu için ardarda üç ay harbetmeden durmaları kendilerine zor gelmeye başladı. Bâzı kere haram ayın birinde harbe mecbur kaldılar, bu durumda harbi helâl aya kadar bekletmek istemediler.

İşte buna bir çözüm getirmek üzere senede dört ayı haram kabul etmekle birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'nın haram olarak belirlediği recep, zülkāde, zülhıcce ve muharrem aylarının özel hürmetine riâyet etmediler. Böylece muktezâ-i hâle göre bâzen muharremi helâl kabul edip saferi haram kabul ettiler, saferin yasaklığını geciktirmeye ihtiyaç hissederlerse onun haramlığını da rebîulevvel ayına attılar. Böylece bütün aylarda oynama yaparak yerine göre haramlık bütün senenin aylarında dolaştı.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; câhiliyet Arapları iki sene aynı ayda hac yaparlardı, iki sene zilhıcce ayında hac yaptıktan sonra, iki sene muharremde, iki sene de saferde hac yapardılar, diğer aylarda da böylece amel ederdiler.

Mekke fethinden sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın yaptırdığı hac hicretin dokuzuncu senesinin zilkāde ayında yapılan ikinci hacca denk geldi. Bir dahaki sene **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı vedâ haccı ise zilhıcce ayına muvâfık düştü ki zâten hac için meşrû edilmiş ay ancak oydu.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dokuzuncu gün **Arafat**'ta vakfeye durdu, onuncu günde **Minâ**'da insanlara bir hutbe okuyarak, zamânın dönüp dolaşmasıyla nesî' aylarının yanlış hesâbının ortadan kalktığını ve

o gün için hükmün **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki doğru hesâba döndüğünü bildirdi ve insanlara ileriki günlerde de bu hesâbın değişmemesi için bunu iyice muhâfaza etmelerini emir buyurdu.

İşte **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in vedâ haccında **Mina**'da buyurmuş olduğu:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ، اَلسَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا.»

"Şüphesiz ki zaman döndü dolaştı, Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki şekline geldi.

(Hac da asıl zamânı olan zülhıcce ayında îfâ edildi.) **Sene on iki aydır..."** *(Buhârî, Tefsîr:156, no:4385, 4/1712; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2909; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/48; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/44; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/46; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/120; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/348)* hadîs-i şerîfi bu konuyu anlatmaktadır.

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın dîni Araplar arasında devâm ederken bu nesî' muâmelesini ilk olarak kimin başlattığı hakkında ihtilâf vardır. **İbni Abbâs, Katâde, Dahhâk** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavline göre; ayların haramlığını tehir ederek ilk nesî' muâmelesini başlatanlar **Mâlik ibni Kinâne** oğullarıdır.

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu işi ilk yapan **Kilâb** oğullarından **Nu'aym ibni Sa'lebe** isimli biridir ki o, hac mevsiminde bir merkep üzerinde insanları yönetir, dönüş zamânında kalkıp bir konuşma yaparak: "Benim hükmüm reddedilemez, ben ki ayıplanmayan ve hiçbir şeyden korkmayan biriyim" der, müşrikler de ona: "Lebbeyk" diye mukābelede bulunarak kendisinden yağma yapmak istedikleri ayın haramlığını tehir etmesini talep ederler, o da: "Şüphesiz biz muharremi haram kıldık, saferi tehir ettik" derdi.

Bir dahaki sene geldiğinde ise: "Muhakkak ki biz saferi haram kıldık, onda savaş yasaktır, muharremin haramlığını ise geciktirdik" derdi, bu kişi bir ay hakkında helâl dediği zaman insanlar kirişlerini bağlarlar ve mızraklarını, süngülerini kınlarından çıkarıp yağmaya başlarlar. Haram dediğinde ise yaylarının kirişlerini çözüp, süngülerini kınlarına sokarlardı.

Nu'aym ibni Sa'lebe'den sonra ise bu işi künyesi **Ebû Sümâme** olan **Cünâde ibni Avf ibni Ümeyye el-Kinânî** sürdürmüştür. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına yetişen de budur.

Âyet: 37

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Arapların aylarını bozarak **Allâh**'ın haram ettiğini helâl, helâl ettiğini de haram eden ilk kişi **Kalemmes** isimli biridir ki, ondan sonra oğlu **Abbâd**, ondan sonra oğlu **Kala' ibni Abbâd**, ondan sonra oğlu **Ümeyye ibni Kala'**, ondan sonra oğlu **Avf ibni Ümeyye**, ondan sonra da oğlu **Cünâde ibni Avf** bu işi sürdürmüşler, **Cünâde** ise İslâm dönemine kavuşmuştur.

Buraya kadar zikrettiğimiz îzah, **"Nesî"** kelimesinin **"Tehir** (geciktirme)" mânâsında kabul edilmesine göre yapılmıştır. Diğer bâzı ulemâ indinde ise bu kelime **"Ziyâde** (artırma)" anlamındadır. Araplar kamerî seneye göre hac yaparken hacları bâzen yaza bâzen kışa rastladığı için yolculuk yapmak kendilerine meşakkatli geliyordu, ticâretlerinde kâr da kayboluyordu. Zîrâ uzaklardan gelecek insanlar ancak uygun mevsimlerde gelebiliyorlardı. Bu durum karşısında onlar kamerî seneye riâyet etmenin dünyâ mashatlarını ihlâl edeceğini anlayarak **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*dan kalan doğru hesâbı terk edip şemsî seneye (güneş senesine) îtibar etmeye başladılar.

Şemsî sene, kamerî seneden muayyen bir miktar fazla olduğu için o fazlalıkları toplayıp üç senede bir ziyâde miktârı bir aya ulaşınca o seneyi on üç ay kabul ettiler. Bunu da Yahudi ve Hristiyanlardan "Kebîse (güneş senesindeki altı saatleri toplayıp dört senede bir şubat ayını yirmidokuz îtibar ederek seneyi üçyüz altmış altı gün sayma) muâmelesi"ni öğrenen bâzı Araplardan fikir alarak yaptılar. Böylece hac onların maslahatlarına muvâfık düşen muayyen bir vakitle mahdut kaldı.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onların yaptığı bu muâmelelerin, kendilerinde bulunan kâfirliğe ilâve bir kâfirlik olduğunu beyân etmiştir. Zîrâ bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın helâl kıldığını haram, haram kıldığını da helâl kılma anlamını taşımaktadır.

Bir de kendilerine tâbi olanlara bu işin vâcip olduğunu, kamerî seneye uymanın ise gereksiz bir şey olduğunu tâlim ederek bunu uyulacak bir şerî'at hâline getirmeleri, bile bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünü inkâr ve tâatından hurûc (çıkış) mânâsı ihtivâ ettiğinden onların bu fiili, artı bir kâfirlik olmuştur. Ayrıca îman, ibâdetlerle nur bakımından müzdâd olduğu gibi kâfirlik de mâsiyetlerle şer bakımından artmaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"O kâfir olmuş kimseler onunla** (daha iyi) **saptırılır"** kavl-i şerîfindeki zamir **"Nesî"** kelimesine râci olup, bu gibi muâmelelerle kâfirlerin eski sapıklıklarına ilâveten daha ziyâde saptırıldıklarını açıklamamıştır.

Bu cümle-i celîlede işâret edilen "Saptıranlar"ın farklılığına göre saptırılanlarda da farklılık mülâhaza edilebilir.

Buna göre "İdlâl (saptırma)" fiili "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulunun irâdesi doğrultusunda onda sapıklık yaratması" anlamında değerlendirilirse, "Saptırılan kâfirler" mefhumuna, nesî muâmelesini başlatan ve ona uyan bütün müşrikler dâhil olur. "Saptırma fiili"nin, kötü işleri süslü göstererek sapıklığa sebebiyet verme bakımından şeytana nispet edilmesi hâlinde de durum değişmez.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Akabe**'de durdu, **Allâh**'ın dilediği kadar kalabalık Müslümanlar onun yanında toplandılar. Kendisi **Allâh-u Te'âlâ**'ya hak ettiği şekilde hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ:
وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَقَبَةِ، فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ مَا شَاءَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ،
فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: «وَإِنَّمَا النَّسِيءُ مِنَ الشَّيْطَانِ
﴿زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا﴾.»

"Nesî' ancak şeytandandır, aynı zamanda o, kâfirlikte aşırı gitmektir ki bununla kâfirler daha fazla saptırılır. Onu bir sene helâl kılarlar, diğer bir sene haram sayarlar" buyurdu" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1793-1794; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/202-203; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/348)* rivâyeti de bu mânâya mahmuldür.

Ama burada bu gibi şirk muâmelelerini ilk olarak başlatan kâfirlerin yaptığı saptırma fiili kastedilecek olursa o zaman "Saptırılanlar"dan, özellikle lîderlerinin ilâhî hükme muhâlif olarak meşrû ettikleri bâtıllara tutunanlar murâd edilir. Burada **Hamza**, **Kisâî** ve **Âsım**'ın râvisi olan **Hafs** *(Rahimehumullâh)*ın dışında kalan tüm kıraat imamları tarafından (يُضَلُّ) fiilinin mâlum sîğasıyla (يُضِلُّ) şeklinde okunmuş olması da bu mânâyı kuvvetlendirmektedir.

<u>**Âyet-i Kerîmede Geçen**</u>: (يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ) **"Onlar onu bir sene helâl sayarlar, bir sene ise onu haram sayarlar, tâ ki Allâh'ın haram etmiş olduğu şeylerin sayısına uyum sağlasınlar, böylece Allâh'ın haram kılmış olduğu şeyleri helâl saysınlar"** kavl-i şerîfi müfessirler tarafından:

Âyet: 37

"Yaptıkları bu nesî muâmelesini bir sene helâl, başka bir sene haram sayarlar, yâni haram olan bir ayın haramlığını haram olmayan başka bir aya kaydırıp onu helâl kabul ederek onda yağma yaparlar, ama değiştirmekte bir menfaatleri söz konusu olmadığı zaman başka bir sene aynı ayın **Allâh** indindeki haramlığını koruyarak onda savaş ve yağma gibi işlerden uzak dururlar.

Böylece onlar **Allâh**'ın kendilerinde savaşı haram etmiş olduğu o dört haram ayın sâdece sayısına uyum sağlamış olurlarsa da, **Allâh**'ın haram kılmış olduğu ayların kendilerine âit özel mevsimlerini helâl sayarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın koyduğu hükme değil de sadece tâyin ettiği sayıya muvâfakat etmiş olurlar, ama **Allâh** indinde çok yanlış yapmış olurlar" şeklinde îzah edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ) **"Onların kötü amelleri** (can çekici bir hâle getirilerek işte böylece) **kendileri için iyice süslü gösterilmiştir"** kavl-i şerîfi hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu işi onlara şeytan süslü gösterdi" demiştir. Buna göre "Müzeyyin (süslü gösteren)", sebebiyet tarîkıyle **İblîs** olmuştur. Gerçi süslü görme fiilini yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğu için buraya: "**Allâh** onlara kötü amellerini süslü gösterdi" şeklinde mânâ verilmesi de uygundur. Zâten (زُيِّنَ) fiilinin mâlum olarak kıraat olunmuş olması da bu mânâyı takviye etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de iki mânâ da sarâhaten zikredilmiştir. Nitekim bir âyet-i kerîmede:

﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ﴾

"O kimseler ki âhirete inanmamaktadırlar; gerçekten de Biz (imtihan olsun diye kendilerine şehvet ve kuruntular vererek) **onlar için** (kötü) **amellerini süslemişizdir. Bu sebeple onlar** (yaptıklarının âkıbetini düşünmeksizin o işlerle uğraş içinde) **bocalayıp durmaktadırlar"** *(Neml Sûresi:4)* buyrulurken, diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ﴾

"Böylece şeytan onlara (güneşe tapmak gibi kötü) **amellerini süslü göstermiş de onları o** (İslâm dîninden ibâret hak) **yoldan engellemiştir. Bu yüzden de onlar** (doğru yola) **hidâyet bulamıyorlar"** *(Neml Sûresi:24)* buyrulmuştur ki burada kastedilen, şeytanın insanların kötü amelleri iyi görmesine sebep kılındığını beyandır. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir varlığın hiçbir şey yaratamayacağı bütün Müslümanlar nezdinde sâbittir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ) **"Allâh o kâfirler toplumunu hidâyet etmez"** kavl-i şerîfi:

"**Allâh-u Te'âlâ** hatâsız ilmiyle ezelde kimlerin kâfirliği seçerek cehennemi hakedeceklerini bildiyse artık onları hidâyet etmez, onlara doğru yolu gösterse de, kendileri o yola girmeyi istemedikleri sürece onlara hidâyet vermez, çünkü onlar yaptıkları kötü seçim sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın yolundan yüz çevirmişler, bu nedenle de dalâlet sahralarında bocalayıp kalmışlardır" demektir.

Burada şunu ifâde edelim ki; kâfirlikte ziyâdelik olan bu nesî muâmelesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, vedâ haccı günü yaptığı iptal nedeniyle ortadan kalkmışsa da maalesef günümüzde hem de bâzı sapık fikirli ilâhiyât hocaları eliyle tekrar canlandırılmak istenmektedir.

Nitekim zamânımızda: "Ramazanı kış aylarından birine sâbitlesek de yine bir ay tutsak ve böylece sıcak mevsimlere denk gelmesinden kurtulsak" diyenlerden tutun: "Arafat'ta milyonlarca insan birbirini kırıyor, haccı mâlum aylara yaysak da isteyen istediği zaman **Arafat**'a çıkabilse" diyenlere kadar rastlanmaktadır ki, bunlar câhiliyet devrinde haram ayların haramlığını diğer aylara tehir edenlerden daha sapıktırlar.

Zîrâ onlar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dîni yok olmaya yüz tutmuşken bu yanlışlara düşmüşler, bunlar ise İslâmiyetin nurlu döneminde bunca âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf mevcut iken bu bâtıl fikirleri ortaya atabilmiştirler. Haktan sonra bâtıla yönelmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kâşifî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Rivâyet olunduğuna göre, câhiliyet devrinde yaşamış insanların tabîatı savaş ve yağma ile ülfet ve ünsiyet kurmuş idi, yâni âdetleri bu idi. Haram olan aylarda ise savaşmazlardı. Bu haram aylardan üçü peşpeşe gelen zilkâde, zilhicce ve muharrem, diğeri de bunlarla arasında fâsıla olan receb ayıdır.

İşte bu haram aylardan üçünün birbirinin peşine gelmesi onları pek sıktı. "Biz böyle üç ay savaşmadan, yağma yapmadan duramayız" dediler ve mevsim gelince, aralarından biri: 'Ey Arap topluluğu! **Allâh-u Te'âlâ** bu muharrem ayını size helâl kıldı ve onun haramlığını safer ayına tehir etti.

Yâni muharremde savaş ve yağmada bulunabilirsiniz, bunun yerine safer ayında bir şey yapmazsınız' diye seslendi. İnsanlar da bu sözü kabûl ettiler.

Âyet: 37

Bir sonraki sene olduğunda bir münâdî çıkarak: '**Allâh-u Te'âlâ** bu sene muharremi haram, saferi helâl kıldı' diye îlanda bulundu. Böylece muhârebe zamanlarında haram ayı değiştirmeye başladılar, tertîbi bozdular, sâdece haram ayların adedi sâbit kaldı. Haram ayların âit oldukları aylara ihtisâsı kalktı, yalnız sayısına îtibar olundu, artık bu tehir işi âdet oldu.

"Yenâbî'" isimli eserde zikredildiği üzere; câhiliyet devrinde Araplar yılda dört ayı haram tutarlar ve bu aylarda halkı el ve dillerinden emin ederlerdi. Hâl böyleyken edeb sâhibi müminlerin buna riâyet etmesi daha lâyıktır, onlar değil sâdece dört ayda, tüm aylarda Müslümanları kendilerine verecekleri zarardan sâlim tutarlar ve her zaman halka elleriyle ve dilleriyle eziyet vermeyi ve incitmeyi bırakırlar, zirâ onlar zarar vermenin karşılığının aynen zarar görme, incitmenin karşılığının da incinme olduğunu bilirler.

آزَارِ دِلِ خَلْقْ مَجُو بِی سَبَبِی تَا بَرْ نَکَشَنْدْ یَا رَبِّی نِیمْ شَبِی

بَرْ مَالُ و جَمَالِ خِویشْتَنْ تَکْیَه مَکُنْ کَانْرَا بَشَبِی بَرَنْدُ و اِینْ رَا بَه تَبِی

"Sebepsiz yere halkın gönlünü kırmayı isteme,
Zîrâ gece yarısı 'Yâ Rabbi' çekerler.

Sakın sen malına ve güzelliğine güvenme,
O malı da, bu güzelliği de bir gecede götürürler ateşle."

Yâni mazlumlar gece yarısı senin için "Âh" okunun yayını semâya doğru çekerler, ne cemâl kalır, ne hamâl, hepsi zâil olur bir zaman.

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki: Bu zamanda insanların gevşek davranışları o raddeye ulaştı ki onlar nezdinde haram aylarla diğerleri eşit hâle geldi.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu ümmet-i merhûmeye özel ay olarak seçip verdiği ve diğer aylardan üstün kıldığı ramazân-ı şerîf ayında bile insanlar haramlar işlemekten sakınmamaya başladılar.

Gündüzleri uyku vesâir beşerî mâniler nedeniyle günahlardan sakınsalar da geceleri haramlara daldırır oldular. Bu dînin garipliğinden ve yakîn nurlarının kaybolmasından dolayı ne kadar üzülsek azdır! Gece ve gündüz saatlerinde, özellikle fazîletli zamanlarda makbul amellere muvaffak kılınmak **Allâh-u Te'âlâ**'dandır. Sonra şu bilinsin ki; âyet-i kerîmede geçen nesî hâdisesine **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لاَ عَدْوٰى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ وَفِرَّ مِنَ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ.»

"Hastalık bulaşması yoktur; bir şeyle uğursuzlanmak yoktur, baykuş (ötmesinin bir zarar etkisi) **yoktur, safer de yoktur. Ama aslandan kaçar gibi cüzzamlıdan kaç"** *(Buhârî, Tıbb, Babu'l-Cüzzâm, no:5380, 5/2108-2109; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/427)* hadîs-i şerîfinde işâret vâki olmuştur.

Şöyle ki; **"Safer yoktur"** cümle-i nebeviyyesi iki şekilde tevil edilmiştir, birincisi; câhiliyet döneminde halk, insanın içinde safer adında bir yılan olduğuna ve acıkan insanın ciğerini ısırdığına îtikad ederlerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu cümlesiyle bunun böyle olmadığını beyân etmiş oldu.

İkincisi; müşrikler muharremin haramlığını safere tehir ediyorlardı ki bu âyet-i kerîmenin beyân ettiği nesî muâmelesi bundan ibârettir. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunun meşrû olmadığını beyân etmiş oldu. Gerçi iki mânâ birden kastedilip iki türlü saferin bâtıl olduğunun beyân edilmiş olmasını kabul etmek de câiz görülmüştür. Bir kavle göre de; câhiliyet devrinde müşrikler safer ayını uğursuz sayıyorlardı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu kavl-i şerîfiyle bunu nefyetmiş oldu.

Naklolunduğuna göre; bedevînin biri senenin başında yolculuğa çıkmak istedi, sonra: "Muharremde sefere çıkarsam mahrum olmaya lâyık olurum, saferde sefere çıkarsam korkarım elim sıfır olur" diyerek yolculuğunu rebîulevvel ayına tehir etti. Fakat yolculukta öyle bir hasta oldu ki hiçbir şey kazanamadan döndü. Sonra: "Ben bu ayı rebîurriyâz (yeşillikler baharı) zannetmiştim meğer rebîulemrâz (hastalıklar baharı) imiş" deyiverdi.

Hazreti Ali ile **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anhümâ)* arasında yaşanan **Sıffîn vakası** otuzyedinci senenin safer ayının başlarında vukû bulduğu için insanlar safer ayından sakınmayı âdet hâline getirmişlerdir. **"Ravzatü'l-ahbâr"**da zikredildiğine göre; cumhûr-u ulemâ, safer ayında oturmanın hareketten evlâ olduğuna kāil olmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«مَنْ بَشَّرَنِي بِخُرُوجِ صَفَرٍ اُبَشِّرُهُ بِالْجَنَّةِ.»

"Kim bana saferin çıktığını müjdelerse ben de onu cennetle müjdelerim" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428)* buyurduğu rivâyet olunmuştur.

Âyet: 37

Fakir (İsmâ'il Hakkî) der ki; bu hadis safer ayında oturmanın evlâ olduğuna dâir delil teşkil etmez. Zîrâ **Nebî** *(Aleyhisselâm)* bu sözü doğum ve vefat ayı olan rebîulevvele iştiyâkından ve ona kavuşmayı sevdiğinden dolayı söylemiştir. Zîrâ enbiyâ ve evliyâ ölümü ikrâmiye kabul ettikleri için onunla müjdelenirler ve zamânını gözlerler, çünkü onların intikāli ancak **Allâhu Te'âlâ**'nın mânevî civârınadır.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

«لَا تُسَافِرُوا فِي مُحَاقِ الشَّهْرِ وَلَا إِذَا كَانَ الْقَمَرُ فِي الْعَقْرَبِ.»

"Ayın son üç günü kaldığında ve ay akrep burcuna konduğunda yolculuğa çıkmayın!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428; Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, no:1287, sh:527; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ:2/490)*

"**Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ay akrep burcuna konduğunda evlenmeyi ve yolculuğa çıkmayı kerih görürdü" diye rivâyet olunmuştur ki bu sahih bir isnattır.

Üftâde Efendi diye meşhur olan **Hazreti Şeyh** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Peygamberimiz** *(Aleyhisselâm)*ın şerefine günlerin uğursuzluğu müminlerden kaldırıldı. Ama **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın her ay içerisinde yedi günü uğursuz saydığı rivâyeti, nakil sahih kabul edildiği takdirde insan nefsinin ve tabiatının uğursuzluğuna mahmuldür.

Saâdet ve şekāvet ancak insanın nefsinin ve yaratılışının bahtiyarlığına ve bedbahtlığına göredir. Bunlar şekāvetten kurtulunca hiçbir nuhûset (uğursuzluk) kalmaz."

"'Ikdü'd-dürer ve'l-leâlî" isimli eserde zikredildiğine göre; câhillerin çoğu safer ayını uğursuz sayarlar ve o ayda yoculuğu yasaklarlar. Oysa bu ,yasaklanan tıyara (uğursuzlanma) cinsindendir.

Çarşamba günü ve kışın sonundaki kocakarı günleri gibi günleri uğursuz saymak da böylecedir. Câhiliyet ehli özellikle şevvâl ayında evlenmeyi uğursuz sayarlardı. Bir sene şevval ayında büyük bir vebâ salgını baş gösterip gelin ve damatlardan birçoğu ölünce câhiliyet ehli bunu uğursuz saydılar. Hâlbuki şerî'at bunun bâtıl olduğunu açıklamıştır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* benimle şevvâl ayında evlendi ve şevvâl ayında benimle zifafa girdi, onun hanımlarının hangisi onun nezdinde benden daha nasipliydi?!" *(Müslim, Nikâh:11, no:1423, 2/1039; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428)* demiştir.

O halde uğursuzluğu safer ve diğerleri gibi belirli bir zamana tahsis etmek sahih değildir. Zamanın tamâmı **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkudur. Âdemoğullarının bütün amelleri mutlaka bir zaman içerisinde gerçekleşir. Artık müminin, Allâh'ın tâatıyla meşgul olduğu zamanlar kendisi hakkında mubârek sayılır, **Allâh**'a isyanla geçirdiği vakitler ise hakkında uğursuz olur. Aslında gerçek uğursuzluk mâsiyetten başka bir şey değildir. Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir şeyde uğursuzluk varsa o da iki çene arasındadır, yâni dildedir" demiştir.

Bütün bu îzahlardan sonra burada şunu beyân edelim ki; Safer ayının son çarşambasının uğursuzluğu konusu halk arasında yaygın bir kanaat hâlini almıştır. Fakat **Abdullah ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ.»

"Uğursuzlanmak bir nevi şirktir." *(Ahmed İbni Hanbel, el-Müsned:1/440, Ebû Dâvûd, Tıbb, no:3910, 4/230; Tirmizî, no:1663, 3/84-85; İbni Mâce, no:3538, 2/1170)* buyurmuştur.

Ancak bilmemiz gereken şudur ki: Bir insan hayrı da şerri de yaratanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna fakat bâzı zamanları, bâzı mekânları ve bâzı şahısları mubârek, kimilerini de uğursuz yaptığına inandığı sürece aslâ şirke düşmez. Şirk olan uğursuzlanma, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka herhangi bir şahsın yâhut zaman ve mekânın kendiliğinden bir şer yaratabileceği inancıdır. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın bâzı şeyler sebebi ile uğur ve uğursuzluk yarattığına inanmak hâlis tevhiddir.

Hadîs-i şerifleri Vehhâbîler gibi, sâdece lügat mânâlarına göre değil de diğer hadîs-i şerîflerle ve ulemânın görüşleriyle birlikte değerlendirmek gerekir ki, Ehl-i sünnet ulemâsının isâbetli görüşlerini doğru anlayabilelim! Meselâ **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لاَ عَدْوٰى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ وَفِرَّ مِنَ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ.»

"Hastalığın bulaşması yoktur; bir şeyle uğursuzlanmak yoktur, baykuş (ötmesinin bir zarar etkisi) **yoktur, safer de yoktur. Ama aslandan kaçar gibi cüzzamlıdan kaç"** *(Buhârî, Tıb, Bâbü'l-Cüzzâm, no:5380, 5/2108-2109)* hadîs-i şerîfinde nefyedilen (yoklukları ifâde edilen) şeyler, diğer hadîs-i şerîflerde isbât edilmiş (varlıkları bildirilmiş)tir.

Âyet: 37

Hastalığın bulaşmasını reddeden hadîs-i şerîfin sonunda geçen:

"Ama aslandan kaçar gibi cüzzamlıdan kaç"; ifâde-i nebeviyyesi ile:

"Bulaşıcı hastalığı olanların sağlıklı kişilerle görüştürülmemesi" ve:

"Vebâ salgını bulunan yere girilmemesi" hakkında mevcut olan bir çok sahih hadîs-i şerîf, bâzı hastalıkların bulaşıcı olduğunu açıkça ifâde etmektedir. *(Buhârî, Enbiyâ:54 no:5707; İbnü Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, no:5728, 10/158, Müslim, Selâm:92-97, no:2218, 2219, 2221, 4/1737, 1741, 1744; İbni Mâce, no:3541, Tirmizî, Cenâiz:66, imam-ı Mâlik, el-Muvatta, Medîne:22, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:1/173,177)*

Ebû Seleme ibni Abdirrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُورِدُ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ.»

"Hastalıklı develerin sâhibi (hastalıklı develerini) **sağlam devenin sâhibinin** (develerinin) **yanına getirmesin"** *(Müslim, Selâm:33, no:2221, 4/1743; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/427)* buyurarak, belâdan âfiyette olan kimselerin, belâ sebebi olan âfetlerden sakınmalarını emretmiştir.

Kişi kendisini suya yâhut ateşe atmamakla yâhut yıkılması yakın olan şeylerin altına girmemekle emrolunduğu gibi, cüzamlı hastaya yaklaşmaktan ve vebâ salgını olan yerlere girmekten kaçınmakla da memurdur. Zîrâ bütün bunlar hastalık ve telef sebepleridir ki, sebepleri de, müsebbebâtını da yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* îmânı zayıf olan müminleri korumak için onları telef olacakları şeylere yaklaşmaktan nehyetmiştir, zîrâ yakîni zayıf olan bir Müslüman başına belâ geldiği zaman tesiri sebeplerden sanabilir yâhut hastalık bulaşmasının **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle değil de, kendi kendine olabileceğine îtikâd edebilir ki bu düşüncelerin onun îmânına zarar vereceği âşikârdır.

Nitekim câhiliyet döneminde Araplar hastalıkların **Allâh**'ın takdîri olmaksızın tabiatları îcâbı kendiliğinden bulaşabildiğine îtikad etmekteydiler. İşte bu nedenle hadîs-i şerîfte: **"Hastalık bulaşması yoktur"** buyruldu.

Allâh-u Te'âlâ ve **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in kelamlarında çelişki düşünülemeyeceğine göre burayı: "Hiçbir hastalık kendiliğinden bulaşıcı değildir" şeklinde anlamak gerekir.

Nitekim "Uyuzlu bir devenin aralarına girmesiyle diğer sağlam develerin de uyuz olduğunu" söyleyen ve bunu o uyuzlu devenin yaptığını sanan bir sahâbîye **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* :

«فَمَنْ اَعْدَى الْاَوَّلَ؟»

"Peki ya, ilk hastalanana kim bulaştırdı?" *(Buhârî: no:5717, Müslim, no:2220)* diye sorarak, bu hastalığı o hayvanın değil **Allâh-u Te'âlâ**'nın bulaştırdığını açıklamıştır. Ama bu, o uyuzlu hayvanın buna sebep olmadığı anlamına gelmez. Böyle olsaydı, diğer hadîs-i şerîfte uyuzlu develerin sağlam develerin yanına sokulması yasaklanmazdı.

Tabî ki "Sebep olmak" ile "Sebepleri yaratmak" arasındaki farkı fark etmekten âciz olmayanların bu gerçeği anlaması hiç de zor değildir.

Ancak **Allâh**'a tevekkülü ve kazâ-kadere îmânı kuvvetli olanların bâzı tehlikeli sebeplere bulaşması câizdir, nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)***dan rivâyete göre Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cüzamlı birinin elinden tutup onu çanağın içine sokmuş ve:

«بِسْمِ اللهِ، ثِقَةً بِاللهِ، وَتَوَكُّلًا عَلَى اللهِ.»

"Allâh'ın adıyla! Allâh'a güvenerek ve Allâh'a tevekkül ederek" dedikten sonra onunla yemek yemiştir. *(Tahâvî, Şerh-u Me'âni'l-âsâr:5/462; Rûhu'l-beyân:3/427)*

Yine böylece **Hâlid ibni Velîd** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın zehir içtikleri rivâyet olunmuştur ki bu zehirin onlara tesir etmeyişi onu beşeriyetleriyle değil de hakîkat makāmında içtikleri içindir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zehirli koyunu yediği halde kendisine senelerce tesir etmemiş, ancak ölüm vakti geldiğinde, ölüm ancak beşeriyet makāmında geçerli olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beşeriyet hâli olan en aşağı mertebeye tenezzül buyurmuş, işte o zaman zehir tesir etmiştir.

Daha önce de irşâd vazîfesini yerine getirebilmek için mîraçtan tenezzül âleminde bulunmaktaysa da, kendisinin nüzûlü en mûtedil mertebe olan ruh makāmından olduğu için zehir ona tesir etmemiştir. Bu konu ayakların kayacağı hususlardan olduğu için iyi anlaşılmalıdır. Hadîs-i şerîfte **"Hâme"** nâmındaki meşhur gece kuşunun uğursuz sayılması da nefyedilmiştir. Bunun baykuş olduğu da söylenmiştir ki câhiliyet döneminde Araplar birinin evinin üzerine baykuş konduğu zaman bunu o evden cenâze çıkacağına işâret sayarlardı. Bu, **Mâlik ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)*ın tefsîridir.

Âyet: 37

Bir kavle göre Araplar: "İntikāmı alınmayan bir maktûlün rûhu kuş olup öldürülenin kabrinin yanında kanatlarını açarak: 'Beni kātilimin kanından suvarın' diye bağırır, ama intikāmı alınınca uçup gider" diye inanırlardı.

Diğer bir kavle göre ise: "Ölünün kemikleri çürüyünce kuş olur, artık o, mezarından çıkıp dolaşmaya başlar ve ölüye âilesinin haberlerini getirir" diye inanırlardı ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu gibi inançların tümünü yasaklamıştır.

"Fetâvâ-i Kādîhân"da zikredildiği üzere; baykuş öttüğünde bir adam "Biri ölecek" dese bâzı âlimlere göre onun bu sözü küfür (kâfirlik) olur.

Yine böylece bir adam: "Saksağan kuşu bağırdığı için yolculuğumdan dönüyorum" dese bâzı âlimlere göre kâfir olur. Tabî ki bu, bu sebeplerin kendiliğinden bir şey yaratabileceğine inandığı zaman söz konusu olur. Yoksa içine bir sıkıntı gelse de o nedenle yoldan dönse kâfir olmaz.

Uğursuzluk meselesine gelince; hadîs-i şerîflerde hastalık bulaşması nefyedildiği halde, bunun kendiliğinden olmadığı ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîriyle olduğu, buna göre **Allâh-u Te'âlâ** dilediğinde hastalık bulaşabileceği anlaşıldığına göre uğursuzluk konusu da böyle anlaşılmalıdır. Nitekim bir hadîs-i şerîfte nefyedilen uğursuzluk **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اِنَّمَا الشُّؤْمُ فِى ثَلاَثَةٍ؛ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ.»

"Uğursuzluk ancak üç şeydedir; atta, avratta ve evde" *(Buhârî, Cihad:2703, 3/1049)* hadîs-i şerîfiyle isbât edilmiştir.

Ma'mer *(Radıyallâhu Anh)* ve diğer bâzı ulemâ bu hadîs-i şerîfte geçen kadını; "Geçimsiz, kısır ve kocasını günaha sokan bir kadın", atı; "Üzerinde cihâda çıkılmayan ve yarış atı olarak kumarda kullanılan at", evi ise; "Dar ve kötü komşuları olan ev" diye tefsir etmişlerdir. *(Abdurrezzâk, el-Musannef, no:19527, 10/411; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ:8/140)*

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اُدْفُنُوا مَوْتَاكُمْ وَسْطَ قَوْمٍ صَالِحِينَ فَإِنَّ الْمَيِّتَ يَتَأَذَّى بِجَارِ السُّوءِ كَمَا يَتَأَذَّى الْحَيُّ بِجَارِ السُّوءِ.»

"Ölülerinizi sâlih kimselerin arasına defnedin! Zîrâ diri, kötü komşusuyla eziyetlendiği gibi ölü de kötü komşudan eziyet duyar" *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/354; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428)* buyurmuştur.

Bu yüzden evlenen eşlerin, hizmetçi tutanların veyâ ev, arsa, hayvan ve araba gibi vâsıtalar satın alanların, **Allâh-u Te'âlâ**'dan onların hayırlarını istemeleri ve şerlerinden yine O'na sığınmaları, **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından bize meşrû edilmiştir. *(Ebû Dâvûd, Nikâh:2160, 2/616, 617; İbni Mâce, no:1918, 1/617-618; İbni Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:605, sh:224, Hâkim, el-Müstedrek, Nikâh:2/185-186)*

Atın uğursuzluğu hakkında ise **Habbâb ibni Erett** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ خَبَّابِ بْنِ الأَرَتِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْخَيْلُ ثَلاثٌ؛ فَفَرَسٌ لِلرَّحْمٰنِ، وَفَرَسٌ لِلإِنْسَانِ، وَفَرَسٌ لِلشَّيْطَانِ، فَأَمَّا فَرَسُ الرَّحْمٰنِ: فَمَا اتُّخِذَ فِي سَبِيلِ اللهِ وقُوتِلَ عَلَيْهِ أَعْدَاءُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا فَرَسُ الإِنْسَانِ: فَمَا اسْتُبْطِنَ وَتُحُمِّلَ عَلَيْهِ، وَأَمَّا فَرَسُ الشَّيْطَانِ: فَمَا رُوهِنَ عَلَيْهِ وقُومِرَ عَلَيْهِ».

"At üç türlüdür; bir at Rahmân içindir, bir at insan içindir, bir at da şeytan içindir. Rahmân'ın atı Allâh yolunda bakılıp üzerinde Allâh-u Azze ve Celle'nin düşmanlarıyla savaşılandır. İnsanın atı, karnında yavru beklenen ve üstünde taşıma yapılan attır. Şeytanın atı ise kendi adına bahse girilerek üzerinde kumar oynanılandır." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3707, 4/80; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/1713; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/428)*

İbni Mes'ûd hadîsinde **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in her sabah akşam; **"O günün ve gecenin ve onlarda olacakların hayrını isteyip, şerlerinden sığındığı"** rivâyet edilmiştir. *(Müslim, Zikir:75, Ebu Davud, no:5071, 5084, Tirmizi, no:3450)*

Yeni bir eve taşındıklarında can ve mal kaybına uğradıklarını ifâde eden kimselere **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Olmaz öyle şey! Uğursuzlanmayın, zîrâ bu şirktir" dememiş, bilakis **"Orayı kötü bir halde bırakmalarını"** emretmiştir. *(İmam Mâlik, el-Muvatta, İsti'zan, no:23, 2/972; Ebû Dâvûd, Tıbb, no:3924, 3/238-239; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Kasâme, 8/140)*

Vehhâbîlerin en büyük mercîlerinden olan **İbni Kayyim** bile bu konuda insaflı bir yaklaşımda ve doğru bir açıklamada bulunmuştur.

Şöyle ki: "Bâzı hadislerde isbât edilen uğursuzluğun, diğer bir kısmında reddedilenle alâkası yoktur, zîrâ uğursuzluğun varlığı muhakkaktır. Ancak bunu yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Âyet: 37

Allâh-u Te'âlâ bâzen öyle varlıklar yaratır ki bunlar kendilerine uğursuz gelirler. Bâzen de öyle şeyler yaratır ki bunlara yaklaşanlar hiçbir zarar görmedikleri gibi faydaya da ererler. Nitekim kimi çoluğundan çocuğundan, atından avradından, evinden ve barkından hayır, kimi de şer görür. Hayrı da şerri de, uğuru da uğursuzluğu da yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ'**dır. Dolayısıyla kiminin içinde bulunduğu şeylerden bereketlenip, kimininse uğursuzlanması, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyledir.

Allâh-u Te'âlâ birtakım sebepler yaratıp, müsebbebâtını bunlara bağladığı gibi, uğur ve uğursuzluğu da sebeplere bağlamıştır. Nitekim misk kokusuna, yakınına gelenlere lezzet verme gücü veren **Allâh-u Te'âlâ**, bunun zıttı (soğan sarımsak gibi) şeyleri de insanlara eziyet verme sebebi kılmıştır. İşte bu uğursuzlanma başka bir şey, şirk olan ise bambaşka bir şeydir. *(İbni Kayyim el-Cevziyye, Miftâh-u dâri's-se'âde:2/257)*

Dolayısıyla çarşamba günlerinin, özellikle ayların son çarşambasının **Allâh-u Te'âlâ** tarafından uğursuz kılındığına dâir bâzı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler mevcuttur, bunları inkâr edenler aslâ isâbetli görüş sâhibi olamazlar. Bu hususta ki deliller Fussilet Sûresi'nin onaltıncı âyet-i kerîmesiyle Kamer Sûresi'nin ondokuzuncu âyet-i kerîmesinin tefsîrinde inşâallâh gelecektir. **İmam Münâvî** ve ondan naklen **Âlûsî**, ondan da naklen oğlu **Nu'mân** *(Rahimehümullâh)* bu konuda çok değerli ve özet teşkil edecek şu mâlûmâtı zikretmişlerdir. Bütün günler ve aylar **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit zaman dilimleri olduklarından, kendi başlarına fayda veyâ zarar verebilecek şeyler değillerdir.

Dolayısıyla bunlarda bir zarar olabileceğine inanan kişiyi uğursuzluk kaplar. **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şeyin fayda ve zarar veremeyeceğine yakînen inanmakta olan kimselere ise hiçbir şey kötü etki yapamaz. Bu îtibarla kâhin ve müneccimlerin: "Çarşamba günü **Utarid** günüdür, **Utarid** ise uğursuz bir gezegendir" şeklindeki sözlerinin dinde yeri yoktur.

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan, yine iki ayrı senetle **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan ve **Âişe** ile **Enes** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ وَعَلِيٍّ وَعَائِشَةَ وَاَنَسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمْ قَالُوا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَوْمُ الْاَرْبِعَاءِ يَوْمُ نَحْسٍ مُسْتَمِرٌّ.»

"Çarşamba günü, uğursuzluğu sürekli olan bir gündür." *(Taberânî el-Mu'cemu'l-evsat, no:807, 1/444; İbni Münzir; İbni Merduyeh; Suyûtî ed-Dürrül Mensûr:14/80-81; Kurtubî, Tefsîr:17/132; Münâvî, Feyzu'l-kadir:1/90; Aclûnî Keşfü'l-hafâ:2/397; Âlûsî, Rûhu'l Me'ânî:15/130)*

Bu hadîs-i şerîfin mevzû olduğunu söyleyenler aslâ isâbet etmemişlerdir. Zîrâ **İmam Suyûtî** ve **İbni Arrâk**'ın beyanlarına göre; **İbni Cevzî**'nin îtiraz ettiği **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*ın tariki dışında **İbni Merdûyeh** bu hadîs-i şerîfi iki ayrı tarikle **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan, başka bir tarikle **Âişe** *(Radıyallâhu Anha)* dan, diğer bir tarikle de **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet etmiştir.

İbni Ebî Hâtim'in **Zirr ibni Hubeyş** *(Radıyallâhu Anh)*dan yaptığı tahriç de buna şâhittir. İşte bu gibi bâzı hadîs-i şerîflerde çarşamba gününün uğursuzluğundan bahsedilmesi ise, korkutma ve uyarı niteliği taşımakta olup: "Sizden önce geçen kötü ümmetlerin tamâmına azapların bugün inmesinden etkilenerek, bu günün helâkinden sakının ve günahlarınıza pişman olarak **Allâh**'a karşı tevbe tâzeleyin ki, helâk edilen ümmetlerin başına gelenin bir benzeri bugünde size isâbet etmesin" mânâsına gelmektedir.

Rasûlüllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in, bir bulut gördüğünde telâşa kapılarak namaza sarıldığı ve ancak yağmur yağınca sükûnete kavuşarak:

«مَا يُؤَمِّنُنِى اَنْ يَكُونَ فِيهَا عَذَابٌ»

"Bu bulutta bir azap olmadığına dâir bana güven verecek olan şey nedir?" *(Buharî, et-Tefsîr:319, no:4551, 4/1827)* buyurduğu sâbittir.

Nitekim **Âd** kavmi kuraklığa tutulduklarında, gördükleri bir bulutun altında toplanıp rahmet beklerken, şiddetli kasırgayla birlikte buluttan yağan yıldırımlarla helâk edilmişlerdir. *(Ahkaf Suresi:24)*

Yine böylece **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Semûd** kavminin helâkine sahne olan **Hicr** karyesine vardıklarında, oradan çabuk ve ağlayarak geçmelerini ashâbına emretmiştir. Nasıl ki âşûre günü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ve kavminin **Firavun**'un zulmünden kurtulduğu gün olması hasebiyle mubârek ve uğurlu sayılıp bir takım sâlih amellerin teşvik edildiği bir gündür, işte böylece çarşamba günü de, ümmetlerin helâkiyle ilgili, kendisinde vukû bulan azaplardan dolayı dikkat edilmesi gereken bir gün olarak belirtilmiştir.

Bu konuda huccet sayılan **Halîmî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şerî'atın (kaynakları olan âyet ve hadislerin) beyânıyla bilmiş olduk ki günler içerisinde nahs (uğursuz) olanlar mevcuttur. Bunun karşılığı ise sa'd (uğurlu) olanlardır. Zâten bâzı günlerin uğursuzluğu sâbit olunca, diğer bâzılarının da uğurlu olması gerekir. Bu konuda günlerin şahıslardan farkı yoktur. İnsanlar içerisinde uğurlu uğursuz, bedbaht ve mes'ûd kimseler bulunduğu gibi, zaman dilimlerinde de bu geçerlidir.

Âyet: 37

Bir kişi, gezegenlerin yâhut günlerin, kendi arzularıyla bâzı vakitleri ya da kişileri mutlu veyâ mutsuz yapabileceğine inanıyorsa, bu fikir bâtıldır.

Ancak kişi: "**Allâh-u Te'âlâ** bir takım gezegenlere ve zamanlara değişik tabiatlar ve mîzaçlar vermiştir, bunlarınsa yeryüzüyle ve sâkinleri olan insanlarla bir takım ilişkileri vardır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sebepler âleminde koyduğu kânunlar hasebince, burçlar ve gezegenler (güneş ve ay tutulmaları, rüzgârların farklı yönlerden esmeleri gibi hâdiseler)in kimi, sıhhat ve selâmete, bolluk ve berekete, güzel ahlâka, insaflı davranışa ve hayırlara rağbete sebep olabilir.

Kimi de çirkinliklere, zulümlere, şerlere ve hastalıklara sebebiyet verebilir, lâkin burada sebepleri yaratan sâdece **Allâh-u Te'âlâ'**dır."

Nitekim **Hatîb** *(Rahimehullah)*ın nakline göre; "**Ali** *(Radıyallâhu Anh)* , gökteki ayın bir veyâ iki günü kaldığında ya da ay akrep burcuna konduğunda kişinin evlenmesini ya da yolculuğa çıkmasını kerih görmüştür."

Dolayısıyla bir insanın, ayın son çarşambasında alış-veriş yapması, yolculuğa çıkması vesâir önemli işlere teşebbüs etmesi mubah olduğu gibi, bu işlerden uzak durması da, İslâm'ın kendisine verdiği müsâadelerdendir.

Ancak burada o günün kendisine hiçbir zarar verme gücü olmadığına inanması farzdır, lâkin içine gelen sıkıntıdan dolayı, işlerden geri durma ruhsatını kullanabilir.

Bâzıları çarşamba günü hasta ziyâretini kerih görmüş ve "Çarşamba günü hangi hastayı ziyâret ettikse perşembe günü gömdük" demişlerdir.

Büyük fakîh **İbni Âbidîn** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; hasta bu ziyâretten uğursuzluk duyacak ve bu yüzden kendisine (moral bozukluğu gibi) bir zarar gelecekse, o gün hasta ziyâreti yapmamak lâzımdır. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:1/86-88; Âlûsî, Rûhu'l-meânî:15/130-132; Nu'mân el-Âlûsî, Gâliyetü'l-mevâ'iz:2/101)*

Bu bahsi bitirirken **Abdurrahmân İbni Sâbit el-Cümahî** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfi zikredelim:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ سَابِطٍ الْجُمَحِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ اِلَّا سَتَدْخُلُ قَلْبَهُ طِيرَةٌ، فَاِذَا اَحَسَّ ذٰلِكَ فَلْيَقُلْ: اَنَا عَبْدُ اللّٰهِ مَا شَاءَ اللّٰهُ لاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ لاَ يَأْتِى بِالْحَسَنَاتِ اِلَّا اللّٰهُ وَلاَ يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ اِلَّا اللّٰهُ اَشْهَدُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ثُمَّ يَمْضِى لِوَجْهِهِ.»

"Kalbine uğursuzluk girmeyen hiçbir kul yoktur. Bunu hisseden:

«اَنَا عَبْدُ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ لاَ يَأْتِى بِالْحَسَنَاتِ اِلَّا اللهُ وَلاَ يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ اِلَّا اللهُ اَشْهَدُ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.»

"Ben Allâh'ın kuluyum, Allâh'ın dilediği olur, Allâh'ın yardımı olmadan hiçbir (şeye) **güç yoktur, güzel şeyleri ancak Allâh getirir, kötü şeyleride ancak Allâh giderir.**

Ben şâhitlik ederim ki Allâh her şeye hakkıyla gücü yetendir" desin. Sonra yönüne doğru devâm eder (de işinden geri kalmaz). *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, no:539, sh:362)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'ın haramlarını haram kabul etmeyen kâfirlerle savaşma emri

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾

"O kendilerine kitap verilmiş olan kimselerle savaşın ki, onlar ne Allâh'a, ne de o son güne inanmazlar, Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmezler, hak (olan İslâm) **dîni**(ni) **de din olarak kabul etmezler, tâ ki onlar zelil** (ve hakir) **kimseler hâlinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden versinler!"** *(Tevbe Sûresi:29)*

Kendi kafalarından helâl-haram tâyin edenlerin Allâh'a iftirâ etmiş olacakları

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ﴾

"(Haklarındaki serbestlik ve yasaklık hükmünü) **dillerinizin** (gerçek gibi) **nitelemekte bulunduğu şeylere** (o bahîre ve sâibe gibi özel târifleri olan hayvanlara)**:**

'İşte şu helâldir, işte bu da haramdır' yalanını söylemeyin, sonra Allâh'a karşı yalan uydurmuş olursunuz! (Herhangi bir hususta) **Allâh'a karşı yalan uydurmakta bulunan o kimseler ise, hiç şüphesiz ki felah bulamayacak** (ve hiçbir isteklerine kavuşamayacak)**lardır ."** *(Nahl Sûresi:116)*

Âyet: 38

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (38)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (مَا) **ne oldu,** kime? (لَكُمْ) **size,** ne zamanda? (إِذَا قِيلَ) **denildiği zamanda,** kime? (لَكُمْ) **size,** ne denildiği zaman? (انْفِرُوا) **çıkın,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** (اثَّاقَلْتُمْ) **ağırdan aldınız,** nereye meylederek? (إِلَى الْأَرْضِ) **yere,** (أَرَضِيتُمْ) **yoksa siz râzı mı oldunuz,** ne ile? (بِالْحَيَاةِ) **hayât ile,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en yakın olan,** neyin yerine? (مِنَ الْآخِرَةِ) **âhiretin yerine,** (فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ) **hâlbuki o hayatın metâı olmadı,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en alçak olan,** yâni o âdi dünyânın yaşantısı değildir, neyin yanında? (فِي الْآخِرَةِ) **âhiretin yanında,** (إِلَّا قَلِيلٌ) **ancak pek az bir şeydir."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Size ne oldu ki, size: 'Allâh yolunda (cihat için Tebûk seferine) **çıkın' denildiği zaman, yer**(yüzünün geçici güzelliklerin)**e meyledip** (cihada çıkma işini) **ağırdan aldınız.**

Yoksa siz âhiret (ve onun sonsuz nîmetleri) **yerine, o en yakın** (ve peşin dünyâ) **hayat**(ın)**a mı râzı oldunuz?**

Hâlbuki o en alçak (dünyâ) **hayâtın**(ın lezzetleriyle) **meta'**(lan)**ı**(p yararlanmak) **âhiret yanında ancak** (hiç îtibarsız) **pek az bir şeydir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirlerin ayıplarını ve rüsvaylıklarını beyân buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmede onlarla savaşmayı teşvik buyurmuştur.

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Tebûk** muhârebesine teşvik hakkında nâzil olmuştur. **Tebûk**; **Şam** ile **Medîne** arasında bir yerdir. Bu gazâya **"Ğazvetü'l-usra** (zorluk gazâsı)" denildiği gibi, birçok münâfığın hâlini açığa çıkardığı için **"el-Fâzıha"** da denilmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethedip, **Huneyn** ve **Evtâs**'ta **Hevâzin** ve **Sakîf** kabîleleriyle muhârebe etmesinin ardından **Tâif**'i muhâsara edip, peşisıra da **Ci'râne**'ye gelip oradan ihrama girerek umre yaptıktan sonra **Medîne**'ye geldiğinde dokuzuncu senenin recep ayı olunca **Şam** tarafında **Rumlar**'ın kendisine karşı büyük ordular yığdıklarını ve öncü kuvvetlerinin **Belkâ** diye bilinen yere kadar vardıklarını haber aldı. Bunun üzerine **Şam** cihetine doğru **Rumlar**'la cihâda çıkmayı emretti.

Rumlar İshâk peygamberin oğlu **'Iys**'ın oğlu **Rûm**'un evlâdı oldukları için bu ismi aldılar. **Rûm**'un rengi sarı olduğu için **Rumlar**'a **"Benü'l-esfar"** da denilmiştir.

Târihçilerin bildirmesine göre **'Iys**, amcası **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kızıyla evlenmiş, o da ona **Rûm** adında sarışın bir çocuk doğurmuştur. Bu nedenle kendisine **"Esfar"** denilmiştir. Babası **'Iys**'ın sarışın olduğu da söylenmiştir.

İbni Hişâm *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* herhangi bir gazâya çıkacağı vakit mutlaka tedbîren başka bir tarafa gideceğini îmâ ederdi. Ancak **Tebûk** muhârebesinde insanlar tam bir hazırlık yapsınlar diye gideceği yeri sarâhaten bildirdi.

O zaman mevsim îtibârıyla çok sıcak bir döneme rastladı. İnsanlar yaz ve kıtlık döneminde bulundukları ve gidecekleri mesâfe çok uzak olup, diğer gazâlarda olmadığı kadar fazlaca hazırlık lâzım olduğu için, ayrıca o zaman **Medîne**'de hurmalar olgunlaşıp devşirilmeyi beklediğinden dolayı bu muhârebeye çıkmak onlara zahmetli geldi ve böylece biraz ağırdan aldılar.

Sâlihî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Şâm**'dan **Medîne**'ye gelen bâzı kimseler Müslümanlara **Hirakl**'in, adamlarına bir senelik erzak verdiği ve **Rumlar**'ın büyük ordular hazırladıkları, bâzı **Arap** kabîlelerinin onlarla anlaştığı, öncü kuvvetlerin de **Belkâ** denilen yere geldiği şeklinde birtakım asılsız haberler ulaştırınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları **Şâm**'a doğru çıkmaya teşvik etti ve onlara cihâdı emretti.

İbni Ebî Hâtim ve **Ebû Sa'îd en-Nîsâbûrî** *(Rahimehümellâh)*ın mûteber bir isnadla yaptıkları nakle göre; Yahudiler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

"Yâ **Ebe'l-Kāsım**! Eğer doğru bir peygambersen hemen **Şâm**'a doğru hareket et, çünkü orası peygamberlerin memleketidir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sâdece **Şâm** üzerine yürümek niyetiyle bir gazâ karârı aldı.

Âyet: 38

Tebûk'e geldiğinde ise **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

"Yine onlar seni oradan çıkartsınlar diye (türlü türlü muhâsara ve sıkıştırmalara mâruz bırakarak) **elbette seni o yer**(in)**den rahatsız etmeye gerçekten çok yaklaştılar. Ama o takdirde onlar da senin arkanda ancak pek az kalabileceklerdir"** *(İsrâ Sûresi:76)* âyet-i kerîmesini indirerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i geri döndürdü. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/187)*

Tebûk seferine çıkılmasının diğer bir nedenini de **İbni Merdûyeh, İbni Abbâs**'dan, **İbni Ebî Şeybe** ve **İbni Münzir, Mücâhid**'den, **İbni Cerîr** de **Sa'îd ibni Cübeyr**'den *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle nakletmişlerdir:

Allâh-u Te'âlâ müşriklerin hacda vesâir zamanlarda **Mescid-i Harâm**'a yaklaşmasını yasaklayınca **Kureyş**: kabîlesi "Ticâretlerimiz ve pazarlarımız bozulacak" diye endişe duydu.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** Müslüman oluncaya veyâ cizye verinceye kadar Ehl-i Kitapla savaşılmasını emrederek bu endişeyi giderdi.

Nitekim:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ﴾

"Eğer bir fakirlikten endişe ederseniz dilerse Allâh yakında sizi fazlu kereminden zengin edecektir" *(Tevbe Sûresi:28)* âyet-i kerîmesiyle de evvelce buna işâret buyurmuştu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu cihâda nereden başlayacağını düşünürken:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (İlk önce) **kâfirlerden size** (mekânca) **yakın bulunan kimselerle savaşın ve onlar**(a karşı, hem söz, hem de davranış yönünden öyle sert ve caydırıcı bir tavır takının ki, kendileri) **sizde bir şiddet bulsunlar"** *(Tevbe Sûresi:123)* âyet-i kerîmesiyle amel ederek kendisine en yakın gördüğü ve Ehl-i Kitâb oldukları için İslâm'ı daha kolay kabul edeceklerini düşündüğü **Rumlar**'la kıtâle azmetti (savaşa karar verdi) ve **Tebûk**'e doğru yola çıktı. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/187)*

Her hâlükârda hangi nedenle olursa olsun **Tebûk** muhârebesi çok sıcak ve kurak bir zamana denk geldi, meyvelerin olgunlaştığı bir mevsim

olduğu için insanlar ağaçların gölgeleri altında dinlenmek istediler ve **Medîne**'den çıkıp **Tebûk** gibi (bin kilometrelik) uzak bir yola gitmeyi pek hoş görmediler.

Her zaman olduğu gibi bu savaşta da münâfıklar geri kaldı, Müslümanlardan bâzıları da "Bir zaman sonra onların ardından nasıl olsa yetişiriz" diyerek ağırdan aldılar.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl ederek: "Sizin bu cihattan geri kalmanız ancak ölümden korkmak ve yaşamayı sevmek nedeniyle olabilir. Oysa gazâya çıkmanıza mâni olan bu dünyâ hayâtı çok hasistir. Dünyâ saâdeti âhiret saâdetine nispetle denizdeki damla gibidir, âhiret ise sonsuz hayırları barındırmaktadır.

Dünyânın lezzetleri ve nîmetleri yakında tükenecek, âhiret nîmetleri ise ebedî kalacaktır. Az bir şerden sebep bunca hayrı terk etmek ancak cehâlet olur" buyurmak istemiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede dünyâ rahatlığını âhiret rahatlığına tercih edenleri azarlamıştır. Çünkü âhiret rahatlığına ancak dünyâda yorgunluk çekilerek ulaşılır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** binekli olarak tavaf yapan **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya:

«أَجْرُكِ عَلٰى قَدْرِ نَصَبِكِ.»

"Sevâbın yorgunluğuna göredir" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/208; Buhârî, Umre:8, no:1695, 2/634; Müslim, no:1211; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:24159)* buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme herhâlükârda cihâdın farz olduğuna delâlet etmektedir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** cihattan ağırlanmanın münker bir iş olduğunu **Kur'ân-ı Kerîm**'in nassıyla açıklamıştır.

Dolayısıyla hiçbir kimsenin: "Cihad ancak kâfirlerin saldırısından endişe duyulan zamanlarda farz olur" deme hakkı yoktur.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** muhârebesinde kimsenin hücûmundan endişe etmediği halde Müslümanlara cihâdı farz kıldı. Ama yine de cihad farz-ı kifâye olduğu için bir kısmı bu işi üstlendiğinde diğerlerinden mesuliyet düşer.

Âyet: 38

Dünyâ Metâının Değersizliği Hakkında Bu Âyet-i Kerîmenin Îzâhında Tefsirlerde Zikredilen Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler:

Müstevrid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَذَاكَرُوا الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّمَا الدُّنْيَا بَلَاغٌ لِلْآخِرَةِ فِيهَا الْعَمَلُ وَفِيهَا الصَّلَاةُ، وَفِيهَا الزَّكَاةُ، وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ: اَلْآخِرَةُ فِيهَا الْجَنَّةُ، وَقَالُوا مَا شَاءَ اللهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا كَمَا يَمْشِي أَحَدُكُمْ إِلَى الْيَمِّ فَأَدْخَلَ أُصْبُعَهُ فِيهِ فَمَا خَرَجَ مِنْهُ فَهِيَ الدُّنْيَا.»

Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken dünyâ ve âhiret hakkında mevzu yaptılar. Kimisi: "Dünyâ âhiret için bir ulaşım yeridir, amel de ondadır, namaz da ondadır, zekât da ondadır" dedi. İçlerinden bir tâife de: "Cennet âhirettedir" de(mek sûretiyle âhiretin üstünlüğünü beyân et)di. Diğer bâzıları da **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilediği bâzı sözler söylediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:**"Âhirete nazaran dünyâ, ancak sizin birinizin denize giderek ona parmağını sokması gibidir, işte ondan** (denizden) **ne** (kadar az bir su) **çıkarsa dünyâ odur"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/319; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18012, 29/541; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/354)*

Müstevrid ibni Şeddâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber kuzu leşinin yanında duran toplulukla birlikteydim.

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ الرَّكْبِ الَّذِينَ وَقَفُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّخْلَةِ الْمَيْتَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَرَوْنَ هٰذِهِ هَانَتْ عَلَى أَهْلِهَا حِينَ أَلْقَوْهَا؟» قَالُوا: مِنْ هَوَانِهَا أَلْقَوْهَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ «فَالدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى أَهْلِهَا.»

"Şunu görüyor musunuz, sâhipleri bunu attıklarına göre, bu onlar katında ne kadar değersiz olmuş" buyurunca sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu değersizliğinden dolayı buraya bırakmışlar" dediler.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İşte bu, sâhipleri nezdinde ne kadar değersiz ise, dünyâ Allâh katında bundan daha değersizdir"** buyurdu. *(Tirmizî, Zühd:13, no:2321, 4/150-151; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18013, 29/541; İbni Mâce, no:4111; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/354)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى جَعَلَ الدُّنْيَا كُلَّهَا قَلِيلًا، وَمَا بَقِيَ مِنْهَا إِلَّا الْقَلِيلُ مِنَ الْقَلِيلِ، وَمَثَلُ مَا بَقِيَ مِنْهَا كَالثَّغَبِ -يَعْنِي الْغَدِيرَ- شُرِبَ صَفْوُهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ dünyânın tamamını az kabul etti. (Şu anda) **ondan geri kalan ise o azın da pek azıdır, dünyâdan kalanın acayip hâli ise, durusu içilip bulanığı kalan bir su birikintisi gibidir."** *(Hâkim, el-Müstedrek:4/320; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/354)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ وَهُوَ عَلَى حَصِيرٍ قَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! لَوِ اتَّخَذْتَ فِرَاشًا أَوْثَرَ مِنْ هٰذَا فَقَالَ: «مَا لِي وَلِلدُّنْيَا مَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا إِلَّا كَرَاكِبٍ سَارَ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ فَاسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hasır üzerinde yatıyordu ki hasırın izi yanağına çıkmıştı. Bu halde yanına giren **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bundan daha yumuşak bir döşek edinsen nasıl olur?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Benim dünyâ ile ne işim olur! Benim acâyip hâlimle dünyânın durumu, sıcak yaz gününde yürüyen bir binekliye benzer ki o, gündüzleyin bir saat bir ağacın altında gölgelenmiş sonra orayı bırakıp gitmiştir" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2744, 4/473-474; Hâkim, el-Müstedrek:4/309-310; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/354-355)*

Sehl ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Zülhuleyfe**'den geçerken sütsüz kalan bir koyun görünce:

Âyet: 38

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ فَرَأَى شَاةً شَائِلَةً بِرِجْلِهَا فَقَالَ: «أَتُرَوْنَ هٰذِهِ الشَّاةَ هَيِّنَةً عَلَى صَاحِبِهَا؟» قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى صَاحِبِهَا، وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ.»

"Bu koyunun sâhibi nezdinde ne kadar değersiz olduğunu görüyorsunuz değil mi? Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki elbette bu, sâhibi nezdinde ne kadar değersiz ise elbette dünyâ Allâh katında bundan daha kıymetsizdir. Eğer dünyâ Allâh katında bir sivrisineğin kanadı kadar değerli olsaydı hiçbir kâfire ondan bir yudum su içirmezdi"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/306; Tirmizî, Zühd:13, no:2320, 4/150; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/355)*

Bu mânâda şâir ne güzel söylemiştir:

وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا جَزَاءً لِمُحْسِنٍ إِذًا لَمْ يَكُنْ فِيهَا مَعَاشٌ لِظَالِمِ

لَقَدْ جَاعَتِ الْأَنْبِيَاءُ فِيهَا كَرَامَةً وَقَدْ شَبِعَتْ فِيهَا بُطُونُ الْبَهَائِمِ

"Eğer dünyâ iyi bir kula mükâfat olacak olsaydı,
O zaman hiçbir zâlimin orada yaşayamaması lâzımdı.

Peygamberler üstünlüklerine rağmen aç kaldılar dünyâda,
Oysa hayvanların karınları bile tok oldu orada."

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِاٰخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ اٰخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَاٰثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى.»

"Kim dünyâsını severse (mutlaka ibâdetlerde gevşeklik yaparak veyâ günahlara düşerek) **âhiretine zarar verir, kim de âhiretini severse** (muhakkak) **o da dünyâsına** (önem vermeyerek) **zarar verir. O halde siz bâkî olanı fâni olana tercih edin!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19697, 32/470; Hâkim, el-Müstedrek:4/319; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10337; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/354-355-356)*

Nu'mân ibni Beşîr *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مِثْلُ الذُّبَابِ تَمُورُ فِي جَوِّهَا، فَاللهَ اللهَ فِي إِخْوَانِكُمْ مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ فَإِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعْرَضُ عَلَيْهِمْ.»

"Âgâh olun ki gerçekten dünyâdan ancak havada bir o tarafa, bir bu tarafa gidip gelen sinek gibi (ehemmiyetsiz) **bir şey kalmıştır. Kabir ehlinden olan kardeşleriniz hakkında Allâh'tan sakının, Allâh'tan sakının!** (Onların ardından günahlar yaparak kendilerini üzmeyin.) **Zîrâ şüphesiz sizin amelleriniz onlara gösterilmektedir."** *(Hâkim, el-Müstedrek:4/307; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/259; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10242; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/356)*

Katâde ibni Nu'mân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا حَمَاهُ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْمِي سَقِيمَهُ الْمَاءَ.»

"Allâh bir kulu sevdiği zaman sizin biriniz (suyun zarar verdiği) **hastasını sudan sakındığı gibi O da onu dünyâdan sakındırır."** *(Tirmizî, Tıbb:1, no:2036, 3/559; Hâkim, el-Müstedrek:4/207; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10448; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/356)*

Şürayh ibni Ubeyd el-Hadramî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Ebû Mâlik el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)* vefat edeceği zaman:

عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ الْحَضْرَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ يَا سَامِعَ الْأَشْعَرِيِّينَ! لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «حُلْوَةُ الدُّنْيَا مُرَّةُ الْآخِرَةِ وَمُرَّةُ الدُّنْيَا حُلْوَةُ الْآخِرَةِ.»

"Ey **Eş'arîler**'in dinleyicileri! İçinizden burada bulunan bulunmayana şunu duyursun ki, şüphesiz ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Dünyânın tatlılığı** (lezzetli gelen günahları) **âhiretin acılığıdır, dünyânın acılığı** (ağır gelen ibâdetleri) **âhiretin tatlılığıdır"** buyururken işittim" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22899, 37/533; Hâkim, el-Müstedrek:4/310; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10336; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/356)*

Ebû Cuhayfe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben çok et ve tirit yedim, sonra gelip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakınında oturdum. O sırada geğirmeye başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَكَلْتُ لَحْمًا كَثِيرًا وَثَرِيدًا ثُمَّ جِئْتُ فَقَعَدْتُ حِيَالَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلْتُ أَتَجَشَّأُ فَقَالَ: «أَقْصِرْ مِنْ جُشَائِكَ، فَإِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَكْثَرُهُمْ جُوعًا فِي الْآخِرَةِ.»

"Geğirmeni kes! Zîrâ şüphesiz ki dünyâda insanların en çok tok olanı âhirette en çok aç kalan olacaktır" buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/121; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:5644; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/356-357)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَرَدْتِ اللُّحُوقَ بِي فَلْيَكْفِكِ مِنَ الدُّنْيَا كَزَادِ الرَّاكِبِ، وَإِيَّاكِ وَمُجَالَسَةَ الْأَغْنِيَاءِ وَلَا تَسْتَخْلِقِي ثَوْبًا حَتَّى تَرْقَعِيهِ.»

"Bana kavuşmak istiyorsan sana dünyâdan bir atlının azığı kadar az bir şey yeterli olsun! Zenginlerle oturmaktan sakın ve bir elbiseyi yamalamadıkça eski sayma" buyurdu. *(Tirmizî, Libâs:38, no:1780, 3/377; Hâkim, el-Müstedrek:4/312; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6181; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/357)*

Sa'd ibni Târık'ın, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعْدِ بْنِ طَارِقٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نِعْمَتِ الدَّارُ الدُّنْيَا لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا لِآخِرَتِهِ حَتَّى يَرْضَى رَبُّهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَبِئْسَتِ الدَّارُ لِمَنْ صَدَّتْهُ عَنْ آخِرَتِهِ وَقَصَّرَتْ بِهِ عَنْ رِضَا رَبِّهِ، وَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: قَبَّحَ اللهُ الدُّنْيَا، قَالَتِ الدُّنْيَا: قَبَّحَ اللهُ أَعْصَانَا لِرَبِّهِ.»

"Azîz ve Celîl olan Rabbi râzı oluncaya kadar dünyâdan âhireti için azık toplayan bir kimse hakkında dünyâ ne güzel bir yurttur. Ama dünyâ kendisini âhiretinden engellediği ve Rabbinin rızâsından geri bıraktığı kimseler için ne kötü bir yurttur. Bir kul: 'Allâh dünyâyı rezil etsin' dediği zaman dünyâ da: 'Hangimiz Rabbine daha çok isyân ediyorsa Allâh onu rezil etsin' der." *(Hâkim, el-Müstedrek:4/312; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/357)*

Sehl ibni Sa'd es-Sâ'idî *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir adam gelerek:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِي اللهُ وَأَحَبَّنِي النَّاسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ وَازْهَدْ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Bana öyle bir amel öğret ki onu işlediğim zaman **Allâh-u Te'âlâ** da beni sevsin, insanlar da beni sevsin" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Dünyâya karşı rağbetsiz ol ki Allâh-u Te'âlâ seni sevsin, insanların ellerinde bulunan şeylere karşı isteksiz ol ki onlar seni sevsin" buyurdu. *(İbni Mâce, Zühd:1 no:4102, 2/1373-1374; Hâkim, el-Müstedrek:4/313; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10522-10523; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/357)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَسَنَتُهُ فَإِذَا فَارَقَ الدُّنْيَا فَارَقَ السِّجْنَ وَالسَّنَةَ.»

"Dünyâ müminin zindanı ve kıtlığıdır. (Ölerek) **dünyâdan ayrılınca zindandan ve kıtlıktan ayrılmış olur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6855, 11/442; Hâkim, el-Müstedrek:4/315; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/288-89; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/177; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/358)*

İmâm-ı Sindî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; dünyâ genel olarak zorluktan ve sıkıntıdan boş kalmaz, bu yüzden müminin zindanı sayılır. Yâhut bir mümin dünyâda ne kadar bolluk ve rahatlık içinde olsa da **Allâh-u Te'âlâ**-'nın âhirette kendisine hazırladığı nîmetlere göre o rahatlık zindan sayılır.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; her mümin dünyâda haram ve mekruh olan şehvetlerinden engellenmiş ve (nefse zor gelen) meşakkatli ibâdetleri işlemekle mükellef tutulmuştur. Ama ölünce bütün bunlardan rahata kavuşup **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi için hazırlamış olduğu sürekli nîmete ve kedersiz rahatlığa ulaşır.

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

Âyet: 38

«مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَتَّقِ اللهَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ لِلْمُسْلِمِينَ عَامَّةً فَلَيْسَ مِنْهُمْ.»

"Her kimin en büyük derdi dünyâ ise onun Allâh ile hiçbir alâkası yoktur. Her kim Allâh(ın haramların)**dan sakınmıyorsa onun da Allâh ile hiçbir alâkası olmaz. Her kim genel mânâda Müslümanların dertleriyle dertlenmezse o onlardan olamaz!"** *(Hâkim, el-Müstedrek:4/317; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10517; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/358)*

Ebû Süfyân *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)* hastayken onu ziyâret için **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* yanına girdiği zaman **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)* ağlamaya başladı.

Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* ona:

عَنْ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ أَشْيَاخِهِ قَالَ: دَخَلَ سَعْدٌ عَلَى سَلْمَانَ يَعُودُهُ، قَالَ: فَبَكَى فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: مَا يُبْكِيكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللهِ؟ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَنْكَ رَاضٍ وَتَرِدُ عَلَيْهِ الْحَوْضَ وَتَلْقَى أَصْحَابَكَ، قَالَ: فَقَالَ سَلْمَانُ: أَمَا إِنِّي لَا أَبْكِي جَزَعًا مِنَ الْمَوْتِ وَلَا حِرْصًا عَلَى الدُّنْيَا وَلٰكِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهِدَ إِلَيْنَا عَهْدًا حَيًّا وَمَيِّتًا قَالَ: «لِتَكُنْ بُلْغَةُ أَحَدِكُمْ مِنَ الدُّنْيَا مِثْلَ زَادِ الرَّاكِبِ.» وَحَوْلِي هٰذِهِ الْأَسَاوِدَةُ، قَالَ: فَإِنَّمَا حَوْلَهُ إِجَّانَةٌ وَجَفْنَةٌ وَمِطْهَرَةٌ.

"Yâ **Ebâ Abdillâh**! Seni ağlatan nedir? Hâlbuki **Rasûlüllâh** senden râzı olduğu halde vefât etti, **Havz-ı Kevser**'de onunla buluşacaksın, yakında arkadaşlarına kavuşacaksın" deyince **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Şunu bil ki, ben aslâ ne ölümden korktuğum için, ne de dünyâya düşkünlüğümden dolayı ağlamıyorum! Lâkin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hayattayken ve ölüm ânında bize tekidli bir ahit yaparak:**"Sizin birinizin dünyâlık malı bir atlının azığı kadar olsun"** buyurmuştu.

Ama şimdi benim etrâfımda bunca eşyâ var" dedi. Oysa etrâfında elbise yıkayacak bir kap, bir sahan, bir de ibrik vardı. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/317; Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:152; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/358-359)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَتَحَلَّقُونَ فِي مَسَاجِدِهِمْ وَلَيْسَ هِمَّتُهُمْ إِلَّا الدُّنْيَا لَيْسَ لِلّٰهِ فِيهِمْ حَاجَةٌ فَلَا تُجَالِسُوهُمْ.»

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki mescitlerinde halka kurup oturacaklar, ama dertleri sâde dünyâ olacaktır. Allâh-u Te'âlâ'nın onlara hiçbir îtibârı olmayacaktır. Sakın siz de onlarla oturmayın!" *(Hâkim, el-Müstedrek:4/323; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/359)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَلَا يَزْدَادُ النَّاسُ عَلَى الدُّنْيَا إِلَّا حِرْصًا وَلَا يَزْدَادُونَ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا.»

"Kıyâmet çok yaklaşmıştır, ama insanların dünyâya karşı ancak hırsı artmıştır, Allâh-u Te'âlâ'dan da ancak uzaklıkları artmıştır!" *(Hâkim, el-Müstedrek:4/324; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/359)*

Ebû Osmân en-Nehdî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! سَمِعْتُ إِخْوَانِي بِالْبَصْرَةِ يَزْعُمُونَ أَنَّكَ تَقُولُ: سَمِعْتُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ يَجْزِي بِالْحَسَنَةِ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ.» فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: بَلْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ يَجْزِي بِالْحَسَنَةِ أَلْفَيْ أَلْفِ حَسَنَةٍ.» ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ فَالدُّنْيَا مَا مَضَى مِنْهَا إِلَى مَا بَقِيَ مِنْهَا عِنْدَ اللهِ قَلِيلٌ، وَقَالَ اللهُ: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾ فَكَيْفَ الْكَثِيرُ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى إِذَا كَانَتِ الدُّنْيَا مَا مَضَى مِنْهَا وَمَا بَقِيَ عِنْدَ اللهِ قَلِيلٌ.»

Bir kere ben: "Yâ **Ebâ Hureyre**! **Basra**'daki kardeşlerimden işittiğime göre sen: "**Allâh**'ın **Peygamberi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

"Şüphesiz Allâh iyi bir ameli bir milyon hasene ile mükâfatlandırır" diye buyururken işittim demişsin" dediğimde **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*: "Hayır! Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Şüphesiz Allâh iyi bir ameli iki milyon sevapla mükâfatlandırır"** buyururken işittim" dedikten sonra:

Âyet: 38

"Âhirete nispetle dünyâ hayâtının metâ'ı ancak pek az bir şeydir" meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi okudu ve şöyle dedi:

"Dünyâdan kalana nispetle geçen kısmı **Allâh** katında pek azdır. **Allâh-u Te'âlâ**: **"Kim Allâh'a güzel bir ödünçle borç verirse Allâh da ona onu birçok katlara katlar"** buyuruyor. Dünyânın geçeni ve kalanı **Allâh** indinde pek az olunca, ya **Allâh-u Te'âlâ** katındaki "Çok" nasıl olur?" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/360; İbnü Ebî Hâtim:6/1797; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/204)*

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)*a yazdığı bir mektupta:

عَنْ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ:
«إِنَّكَ لَنْ تَنَالَ عَمَلَ الْأٰخِرَةِ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنَ الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا.»

"Şu bir gerçek ki sen dünyâya karşı rağbetsizlikten daha üstün hiçbir şeyle âhiret ameline ulaşamazsın" demiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:136; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/)*

Ebû Hâzım *(Rahimehullâh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Abdülazîz ibni Mervân** vefât edeceği zaman: "Bana kefenimi getirin de bir bakayım" dedi. Kefeni önüne konulduğunda ona bakarak: "Daha büyüğü yok muydu? Dünyâdan ancak bununla mı gideceğim?" dedi. Sonra sırtını dönüp ağlayarak: "Bir yurt olarak öf sana! Gerçekten çoğun azmış, azın da kısaymış? Ama biz dâimâ sana sürekli aldanmışız" dedi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1797; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/204; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/361)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede dünyâ metâ'ı zemmedilerek dünyâ ehlinin değersizliğine işâret edilmiştir. Sûfiyye hazarâtı dünyâ ehlini (dünyâcıları), diğer bir âyet-i kerîmede **"Pislik"** olarak vasfedilen müşriklere kıyâs etmiştir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine meylederek bulaşan ve nefsinin arzusuna taparak mânen şirk koşan kişi İlâhî huzûra kavuşmaya elverişli olmaz. Zîrâ mukaddes yaygıya ancak arınmış olanlar oturabilir.

Ebû Sâlih Hamdûn *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre; insanlarla karışıp görüşmek için dışını düzeltip halka en güzel hâlini ızhâr eden ve kendisinden râzı olan ama öte yandan riyâ, süm'a, ucüb (gösteriş, işittirme, kendini beğenme) ve kin gibi kötü huylarla içini pis tutan kişinin, İlâhî hareme girmesi haramdır. Böyle kişiler deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar melekût âlemine giremez.

Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)*: "Sûfiyye hazarâtı gayb ehlidir, onların aralarına yabancılar giremez" demiştir.

Meşâyıhtan biri: "Her kimin kalbinde yaratıcısının gayrine bir meyl bulunursa o kişinin evliyâullâhın meclislerine yaklaşması câiz değildir. Zîrâ onunla berâberlik **Allâh** dostlarının akıllarını bile karıştırır. Evliyâullâhı inkâr eden kişilerle berâber olmak öyle bir yama açar ki her terzi onu dikemez" demiştir.

Nakledildiğine göre **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)* bir gün yakın arkadaşlarıyla berâber zikre oturdular, yabancılar vâkıf olmasın diye de meclisin kapısını kilitlediler. Ne kadar zikretseler de huzur bulamadılar ve evvelce zikrederken alıştıkları tecellî kapısı kendilerine açılmadı.

Bu durumdan teaccüp ettiklerinde **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)*: "İçinizde mânevî yolu inkâr eden biri mi var ki onun sebebiyle mahrum olduk?" dedi.

Onlar: "Hayır" deyince feyze neyin mâni olduğunu bulmaya çalıştılar. En sonunda bir münkirin ayakkabısını buldular. O zaman **Cüneyd** *(Kuddise Sirruhû)*: "İşte başımıza gelen bu sebeple geldi" dedi.

İşte bir münkirin ayakkabısının hâli bu olunca ya kendisinin mecliste bulunması ne kadar feyiz kaçırır diye iyi düşünülmeli de dünyâ ehlinden ve mânevî yola yabancı olanlardan uzak durulmalıdır.

Âyet: 39

﴿ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (39)

(إِلَّا تَنْفِرُوا) **Eğer çıkmazsanız,** (يُعَذِّبْ) (Allâh) **azap eder,** kime? (كُمْ) **size,** ne ile? (عَذَابًا) **büyük bir azapla,** öyle azap ki, (أَلِيمًا) **pek acı verici,** daha, (وَيَسْتَبْدِلْ) (sizi) **değiştirir,** kiminle? (قَوْمًا) **bir kavimle,** öyle kavim ki, (غَيْرَكُمْ) **sizden başka,** (وَلَا تَضُرُّو) **Ama siz zarar veremezsiniz,** kime? (هُ) **O'na,** yâni Allâh'a, ne ile? (شَيْئًا) **hiçbir şeyle,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** ne üzerine? (عَلَى كُلِّ شَيْءٍ) **her şey üzerine,** kimdir? (قَدِيرٌ) **Kadîr'dir."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (emrolunduğunda ve gerektiğinde kâfirlerle savaşa) **çıkmazsanız, O** (Allâh-u Te'âlâ) **size pek acı verici büyük bir azapla azap eder ve siz**(i helâk etmesinin akabin)**den başka bir kavmi yerinize getirir. Siz ise** (zarar türlerinden) **hiçbir şeyle O'na zarar veremezsiniz.**

Zâten Allâh (sizi helâk edip yerinize başkalarını getirme ve siz olmasanız da dînine yardım etme konuları dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede âhiret sevâbına teşvik ederek Müslümanları cihâda terğîb buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmede cihâda çıkılmasını teşvik eden diğer konuları zikretmiştir ki bunlar da üç türlüdür:

Birincisi: (يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا) **"Size acı verici bir azap ile azap eder"** kavl-i şerîfinden anlaşılan azap tehdîdidir. Bununla dünyâ azâbının da, âhiret azâbının da kastedilmiş olması muhtemeldir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Arap** kabîlelerinden bâzılarını cihâda çağırdı, onlar ağırdan alınca **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Sonra bu kabîlelere yağmur yağdırılmayarak kuraklığa uğratıldılar, işte bu onların azâbı oldu" demiştir. *(Ebû Dâvûd, no:2506; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/461; İbnü Ebî Hâtim:6/1797; Hâkim, el-Müstedrek:2/118; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/48; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/361)*

İmâm Ebû Muhammed ibni Atıyye *(Rahimehullâh)* da bu sözü **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan merfû'an zikretmiştir. *(el-Muharrarü'l-vecîz:3/43)*

"Kurtubî Tefsîri"nde **İbnü'l-'Arabî** *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediği zikredilmiştir: "Bu kavlin **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya isnâdı sahîh ise, o bu sözü hangi kaynaktan naklettiğini en iyi bilendir. Değilse, 'Azâb-ı elîm'; dünyâda düşman istîlâsı, âhirette ise ateştir!"

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmede geçen: **"Azâb"** hakkında: "Cihâda çıkmayanların başına gelecek azâbın ne olacağını **Allâh** bilir" diyerek bu azâbı genelleştirmiştir.

Bâzıları: **"Can yakıcı azap"** tâbiri en çok âhirete yakışır diyerek tehdidi âhirete tahsis etmişlerse de bunu umûmî kabûl ederek: "Burada azâbın her türlü kısmına; hem dünyâ, hem âhiret azâbına çarptırılma ve dünyâ âhiret tüm menfaatlerden mahrum edilme tehdidi vardır" diyenlerin görüşü daha şumullüdür.

Ikrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **"**(Cihâda) **çıkmazsanız size elîm bir azap ile azap edecek"** kavl-i şerîfi nâzil olduğu zaman sahâbe-i kirâmdan bâzısı çöllerde bulunan kavimlerine fıkıh öğretmek üzere harpten geri kalınca münâfıklar: "Sahrâlarda kalan insanlar helâk oldu" dediler. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsilinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı! Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife** (ilim tahsiline) **çıksaydı**(da, diğerleri vatanı müdâfaa ve namusları muhâfaza gibi meşrû gâyelerle memleketlerinde kalsaydı) **ya!**

Tâ ki o (Medîne civârında bulunan Müslüma)**nlar din konusunda** (ve helâllerle haramların tespiti husûsunda) **iyice fıkıh öğrensinler ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarsınlar! Ola ki onlar** (uyarıldıkları şeylerden) **sakınırlar"** *(Tevbe Sûresi:122)* kavl-i şerîfini inzâl ederek bu hitâbın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat çağırmasına karşın icâbet etmeyenlere mahsus olduğunu beyân etmiş oldu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1797-98; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/361)*

Âyet: 39

Bâzıları da **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: **"Müminlerin** (hep birlikte cihattan ve ilim tahsilinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı"** âyet-i kerîmesi bu âyeti(n ifâde ettiği zâhirî mânâya göre cihâda çıkmayan herkesin azâba uğratılacağı hükmünü) neshetti" *(Ebû Dâvûd, no:2505; İbnü Ebî Hâtim:6/1798; Nehhâs, en-Nâsih, sh:503; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/47; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/209; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/362)* rivâyetine dayanarak bu âyet-i kerîmedeki umûmî ifâdenin mensuh olduğunu kabul etmişlerdir ki bu, **Dahhâk, Hasen** ve **Ikrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün de görüşleridir.

"İbni Kesir Tefsîri"nde zikredildiğine göre;

﴿اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾

"(Allâh yolunda cihada çıkmaya yetecek kadar imkân ve güce sâhipseniz,) **gerek hafif kimseler, gerekse ağır kişiler** (hastalar ve sağlamlar, zenginler ve fakirler, çocuklular ve çocuksuzlar, yaşlılar ve gençler, güçlüler ve zayıflar, silahlılar ve silahsızlar) **olarak** (cihada) **çıkın"** *(Tevbe Sûresi:41)* kavl-i şerîfiyle, tefsirinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme, bir de:

﴿مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ﴾

"Medîne halkı ve onların etrâfında bulunan (Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Ğıfar ve Eslem gibi kabîlelere mensup) **o bedevîler için,** (cihada yöneldiğinde) **Rasûlüllah'tan geri kalmaları** (doğru ve düzgün bir davranış) **olamaz"** *(Tevbe Sûresi:120)* âyet-i kerîmesi Tevbe Sûresi'nin:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ﴾

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsilinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı!**

Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife (ilim tahsiline) **çıksaydı**(da, diğerleri vatanı müdâfaa ve namusları muhâfaza gibi meşrû gâyelerle memleketlerinde kalsaydı) **ya"** *(Tevbe Sûresi:122)* âyet-i kerîmesiyle mensuhturlar.

Bu görüş **İbni Abbâs, Ikrime, Hasen** ve **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilmiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Cihattan geri durmak, eğer isteksizlik izhâr ederek olursa herkes hakkında haramdır, ama isteksizlik belirtisi gösterilmezse, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tâyin ettiği kimselerin ağırdan almaları da haramdır. Bu iki durum da söz konusu değilse cihat farz-ı kifâyedir."

Bâzıları: "Bu âyet-i kerîmeden maksat; ihtiyaç ânında ve kâfirlerin istîlâsı zamânında seferberliğin ve topluca cihâda çıkmanın vâcip olmasıdır" demişlerdir. Ama âyet-i kerîmenin zâhiri, cihâda çağrılma ânıyla kayıtlıdır. Bu durumda müşriklerin istîlâsından bahsetmek uygun olmaz. Zîrâ düşman istîlâsı zamânında herkesin cihâda çıkması farz olduğu için seferberlik talebi yeni bir şeyi vâcip etmiş olmaz.

Ancak imâm (Müslümanların devlet reisi) birtakım insanları cihâd için belirleyip onları çağırırsa böyle bir tâyin ânında onların ağırdan almaları câiz olmaz, bu durumdaki tâyin onlara cihâdı farz kılar. Fakat bu, cihattan dolayı değil, imâma itaattan dolayı olur. *(İlkiyâ et-Taberî, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/203)*

İkincisi: (وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ) **"Sizden başka bir kavmi yerinize getirir"** cümle-i celîlesi ile ifâde edilen tehdittir ki buna göre **Allâh-u Te'âlâ** peygamberine düşmanlarına karşı yardım etmeyi üstlenmiştir.

Diğer bir ifâdeyle, onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkarlarsa **Allâh-u Te'âlâ** yardımını onların eliyle gönderecek, geri kalırlarsa da peygamberine başkalarıyla yardım edecektir. Ama bu durumda onlar siteme mâruz kalacaklardır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlara "Din düşmanlarının mağlup edilmesi ve İslâm'ın azîz kılınması sâdece size bağlıdır sanmayın" buyurmak istemiştir.

Burada zikredilen **"Başka bir kavim"** ifâde-i celîlesi, onların yerine getirilecek o kavmin yine onların arasından olduğuna delâlet etmez. Zîrâ **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu kavmi: "Sahâbeden sonra gelen tâbi'în tabakası" olarak tefsir etmiştir.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* ise "**Fâris** oğulları (Acemler ve Türkler gibi daha sonra İslâm'a hizmeti geçecek olan milletler)" diye îzah etmiştir.

Ebû Ravk *(Rahimehullâh)* da bunlardan **Yemen** ehlinin kastedildiğini zikretmiştir ki bu rivâyetlerin hiçbiri tıpatıp tefsiri sayılmaz, zîrâ âyet-i kerîmenin lafzında bunlara dâir bir iş'âr yoktur. Ancak müfessirler mutlak olan kelâmı, müşâhede ettikleri hâdiselere göre husûsî mânâlarla tefsir etmişlerdir.

Âyet: 39

Her hâlükârda bu âyet-i kerîme:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! İçinizden her kim (İslâm) **dîninden** (ayrılıp, eski kâfirliğine) **geri dönerse,** (şunu iyi bilsin ki Allâh'a hiçbir zarar veremez. Çünkü Allâh'ın ona ihtiyâcı yoktur. Nitekim) **yakında muhakkak Allâh** (onları helâk ettikten sonra yerlerine) **öyle bir toplum getirecektir ki; O onları sevmektedir, onlar da O'nu sevmektedirler"** *(Mâide Sûresi:54)* kavl-i şerîfi gibi, asr-ı saâdette bulunan Müslümanlara:

"Eğer siz Habîbime yardım etmezseniz Ben onu size muhtaç etmem, sizin yerinize sizin evlâdınızdan ve akrabânızdan olmayan diğer milletlerden, âhireti dünyâya tercih eden daha hayırlı ve itaatkâr toplumları onun dînini yüceltme uğrunda hizmetkâr kılarım" buyurmuş olmaktadır.

<u>Üçüncüsü</u>: (وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا) **"Siz hiçbir şeyle O'na zarar veremezsiniz"** kavl-i şerîfiyle yapılan sitemdir ki, peşisıra gelen: (وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) **"Allâh her şeye kādirdir"** cümle-i celîlesiyle birlikte düşünüldüğü zaman:

"**Allâh-u Te'âlâ** hakkında acziyet düşünülemez, O her şeye hakkıyla gücü yetendir, o halde azapla tehdit ettiğinde bunu yapar" şeklindeki tehdit mânâsının mülâhaza edilmesi kaçınılmazdır.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre **"O'na zarar veremezsiniz"** cümle-i celîlesindeki zamir **Allâh-u Te'âlâ**'ya râcidir ki buna göre mânâ: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın âlemlerden hiçbirine ihtiyâcı yoktur, dolayısıyla cihâdı terk etmekle O'na değil ancak kendinize zarar vermiş olursunuz" şeklinde olur.

Diğer imamların kavline göre ise bu zamir **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir. Bu durumda mânâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile cihâda çıkmayarak ona bir zarar ulaştıramazsınız, zîrâ düşmanlarına karşı **Allâh** ona yardım edecektir, Rabbi ona ısmet ve nusret vaad etmiştir, O'nun sözünün gerçekleşmemesi ise muhaldir" demek olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tembellik kalbi katılaştırır. Nitekim: "İnsan ya âhiret işiyle veyâ mubah yollardan geçim teminiyle uğraşmalıdır, din işiyle uğraşan fazîlet ve sevap kazanır, geçim işiyle uğraşan hânesini mâmur eder, bu ikisiyle de uğraşmayanın ise gönlü kararır, tabiatı katılaşır" denilmiştir. O halde mutlaka hareket lâzımdır, hazarda olsun seferde olsun bütün bereketler harekettedir.

Sefer iki türlüdür; dünyâ seferi vardır, âhiret yolculuğu vardır. İkincisi daha meşakkatli olsa da her ikisinde de zorluklar vardır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلسَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ فَإِذَا قَضَى نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ.»

"Yolculuk azaptan bir parçadır! Sizin birinizin yemesine, içmesine ve uykusuna mâni olur. İşini gören âilesine dönmekte acele etsin!" *(Buhârî, Umre:19, no:1710, 2/639; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/429)*

Bir kısım meşâyıhın beyânına göre; Peygamber *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yolculuğu ölümden değil de, cehennemden bir parça olarak isimlendirmiştir. Çünkü ölümde gönül değil sâdece beden eziyet çeker, yolculukta ise hem beden, hem gönül eziyetlenir.

Haccâc-ı zâlim: "Eğer eve dönülmekle mutlu olunmasaydı ben insanları öldürmem, yolculukla işkence ederdim" demiştir.

Gazâya çıkmak da din yolundaki seferlerdendir. **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.»

"Allâh yolunda bir sabah veyâ akşam yürüyüşü dünyâ ve içindekilerden hayırlıdır." *(Buhârî, Cihâd:5, no:2639, 3/1028-1029; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/430)*

Yâni **Allâh** yolundaki sabah ve akşam yürüyüşlerinin fazîlet ve sevâbı bütün dünyâ nîmetlerinden daha değerlidir. Çünkü bütün dünyâ nîmetleri yakında elden çıkacaktır, âhiret nîmetleri ise bâkî kalacaktır.

Cihâdın hakkı, **Allâh** düşmanlarını kahretmek ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı uğrunda en kıymetli varlığı olan canını dahî cömertçe ortaya koymak sûretiyle dîne yardıma niyet etmek, **Allâh-u Te'âlâ**'yı çok zikretmek ve eşlerini, çocuklarını, mallarını ve vatanını hâtıra getirmemektir. Çünkü bu düşünceler ona gevşeklik verir. İşte bu şekilde hakkı verilerek yapılan bir cihad amellerin en üstünüdür.

Âyet: 39

Ali el-Murtazâ *(Radıyallâhu Anh)*: "Gâzîlerin günahının zararı olmadığı gibi, dedikoducunun ibâdetinin de faydası yoktur. Muhannesin (kadınsı hareketler yapan adamın) duâsı kabul olunmaz, içki içenin de namazı makbul olmaz" buyurmuştur.

Artık kişinin, hayâtının günlerini ganîmet bilmesi ve Rabbinin rızâsını tahsil etmek için çok gayret etmesi gerekir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ؛ اَلصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.»

"İki nîmet vardır ki insanların çoğu bunlarda aldanmıştır, onlar da sağlık ve boş vakittir!" *(Buhârî, Rikāk:1, no:6049, 6/2357; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/430)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfte mükellef kulu tâcire, sıhhat ve boş vakti de sermâyeye benzetmiştir. Zîrâ sağlık ile boş vakit rahatlıklara ve başarıya erişmenin mukaddimelerindendir. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı emirlerine imtisâl ile muâmele gören kişi kâr edecektir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi çok acı verici büyük bir azaptan kurtaracak olan pek değerli bir ticâreti size göstereyim mi?

Allâh'a ve Rasûlüne (hakîkî mânâda) **îmân edeceksiniz, mallarınızla ve canlarınızla da Allâh yolunda cihatta bulunacaksınız! İşte size! Bu sizin için** (her şeyden) **daha hayırlıdır. Eğer siz** (bunun size ne kadar yararlı olacağını) **bilmekte olsaydınız** (elbette îman ve cihadı her şeye tercih ederdiniz)" *(Saff Sûresi:10-11)* buyurmuştur.

Ama her kim şeytana uyarak onunla alışveriş yaparsa sermâyesi zâyi olur, sonraki pişmanlığı da ona fayda vermez. **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine imtisâlin âkıbeti de güzel olur. Zîrâ cihad gibi nefsin istemediği nice şeyler vardır ki **Allâh** indinde onlar sevgilidir. Bir kul rahatlığı terk edip meşakkati ihtiyâr ederek (zorlukları seçerek) dünyevî ve uhrevî arzularına kavuşur. Ama bu hâle muvaffak kılınmak ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dandır.

Maalesef herkes din tarafı tekâmülde iken dünyâsının noksan olmasını önemsemeyen akıllı bir kişi olamaz.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

خَامْ رَا طَاقَتِ پَرْوَانَهٔ پُرْ سُوخْتَه نِيسْتْ نَازِكَانْرَا نَرَسَدْ شِيوَهٔ جَانْ اَفْشَانِى

"Ham olanın, kanadı yanmış pervâne (gibi) **tâkatı yoktur,**
Nâziklere can fedâ etmek işvesi (lâyık değildir,) **erişmez."**

Yâni, pervâne (ateş kelebeği) yandığı ateşe tahammül edemez. Nâzikler de **Cânân** yoluna can veremez. Âşıklık naz ve nîmet ehlinin işi değildir, bilakis belâya katlanan ve mihnet çekenlerin işidir.

Aşk-ı İlâhî'den nasipsiz olan ham sûfîlerin ve zâhirperest zâhidlerin, aşk-ı İlâhî'nin ateşiyle kolu-kanadı yanıp da kendisinden hiç ses çıkmayan ciğeri yanık âşıklar gibi sabır ve tâkatları yoktur. Zîrâ zâhirî binbir naz ve nîmetle yetişerek rahatlığa alışmış olan kimse, dosta vâsıl olup da, ehlullâhın **Cenâb-ı Hakk**'la olan mânevî işve ve nazına, niyâz ve münâcâtının lezzetine erişemez. *(Hâfız Şerhi Konevî, -kenarında- Sûdî Efendi:2/649)*

Sonra şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ** bâzı zatları giderip yerine farklı zatlar getirdiği gibi, bâzı sıfatları da diğerleriyle değiştirir. Sürekli canının istediği şeylerin ardına giden ve tüm harekât-ü sekenâtında hevâsına (nefsinin kötü arzusuna) tâbi olan kişi tabiat ve nefis vâdisinde helâk olur.

Böyle biri kuds ve üns âleminin ricâlinin (Allâh-u Te'âlâ ile ünsiyet peydâ edilen mukaddes huzûra eren erlerin) makamlarına vâsıl olamaz, sözlerinde, makamlarında ve hallerinde onlarla birlikte de olamaz.

Zîrâ onun sıfatları, nefsânî sıfatlar, halleri de tabiî haller iken, bu zatların sıfatları ise rûhânî sıfatlar, ahlâkları da **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahlâkıdır. Bundan dolayı insanların birçoğu kendilerine gâlip olan kötü sıfatlarının sûretinde mahşere çıkarılacaklardır. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u keremiyle kime yetişir de ona hakîki mânâda insan kisvesi giydirirse o müstesnâdır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde bu ve bir önceki âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Ey müminler! 'Size **Allâh**'ı tanıtacak ve **Allâh**'ın rızâsını talep uğrunda nefislerinizle nasıl cihâd edeceğinizi öğretecek kimselere gidin' denildiği zaman niçin ağırdan aldınız da hazlarınıza ve şehvetlerinize meylettiniz? Mukaddes huzûru bırakıp da alçak dünyâ hayâtına, hattâ ebedî âhiret hayâtına mı râzı oldunuz?

Âyet: 39

Ruhların hayâtı yerine bedenlerin hayâtını mı tercih ettiniz? Oysa o yüce huzûra nazaran fânî dünyâ hayatı olsa olsa pek az ve değersiz bir şeydir.

Eğer nefislerinizle cihâda çıkmazsanız o size hicâb ğammı (Kendisinden perdelenme üzüntüsü), son derece yorgunluk ve zahmet, ard arda gelen düşünce ve kederler ile azap edecek ve sizin yerinize **Allâh** katında marzî (makbul) ve **Allâh**'tan râzî olan ârif-i billâh kullar getirecektir. **Allâh** her şeye hakkıyla gücü yetendir!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Dilemesi Hâlinde Allâh-u Te'âlâ'nın Mevcut İnsanları Yok Edip Yerlerine Başkalarını Getirebileceği

﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللهُ عَلَى ذٰلِكَ قَدِيرًا﴾

"Ey insanlar! O dilerse sizi giderir de (yerinize insan cinsinden yâhut başka yaratıklardan) **diğer kimseleri getirir. İşte sana! Allâh** (dilediğini yok edip, istediğini yaratma gibi) **bu** (türlü istek ve muratları)**na dâimâ** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr olmuştur."** *(Nisâ Sûresi:133)*

﴿وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ﴾

"(Kullarından ve ibâdetlerinden son derece müstağnî ve) **Ğaniyy** (olduğu halde, sırf onların menfaati için kendilerine dînî yükümlülükler arz eden) **ve** (bu vazîfeleri ihmâl etmelerine rağmen onlara mühlet veren O) **rahmet sâhibi ancak senin Rabbindir!**

(Ey zâlimler ve âsîler!) **O dilerse sizi** (ortadan kaldırıp) **giderir ve sizi** (Nûh *(Aleyhisselâm)*ın gemisinde kurtuluşa eren) **başka başka bir topluluğun zürriyetinden peydâ ettiği gibi, ardınızdan da** (itaatkâr kullardan) **dilediklerini yerinize geçirir."** *(En'am Sûresi:133)*,

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾

"(Ey kâfir insan!) **Görmedin mi ki gerçekten Allâh gökleri ve yeri** (yaratılmalarını gerektiren) **hak**(lı bir neden ve yüce bir hikmet) **ile iç içe olarak yaratmıştır? O dilese sizi giderir de,** (yerinize) **yepyeni yaratıklar getirir"** *(İbrâhîm Sûresi:19)*,

Âyet: 39

﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾

"O dilerse sizi(n gibi müşrikleri inkârları sebebiyle helâk ederek) **giderir de,** (yerinize, sizin tanıyıp bilmediğiniz, sizden daha itaatkâr) **yepyeni yaratıklar getirir!** (Çünkü O hiçbir işinde size muhtaç değildir.)" *(Fâtır Sûresi:16)*

﴿هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ وَاللهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ﴾

"Dikkat! İşte sizler öyle kimselersiniz ki; (zekât, misafir ağırlamak, cihad, çoluk-çocuğa bakmak ve akrabâya yardım gibi hayırlara) **Allâh yolunda harcama yapasınız diye dâvet olunmaktasınız. Ama içinizden cimrilik eden kimseler vardır.**

Kim cimrilik eder (de, Allâh-u Te'âlâ'nın emrettiği yolda yapması gereken harcamayı eksiltir)**se, o ancak nefsinden** (kaynaklanan bir hırstan) **dolayı cimrilik yapmaktadır.** (Bu yüzden bu cimriliğinin zararı ancak kendisine dokunur, başkasına ulaşmaz.)

Oysa (hiçbir kimsenin yardımına ihtiyâcı olmayan yegâne zengin ve) **Ğaniyy ancak Allâh'tır, sizlerse tam anlamıyla fakirlersiniz** (dolayısıyla Allâh'ın size infâkı emretmesi, Kendi ihtiyâcından dolayı olmayıp, sizi faydalandırmak içindir)**!**

Eğer (bu emirleri tutmaktan) **yüz çevirirseniz, yerinize** (Fars ve Türk milleti gibi) **sizden başka bir toplumu getirir de, sonra onlar sizin gibi** (îman ve takvâdan uzak) **kimseler olmazlar!"** *(Muhammed Sûresi:38)*

Âyet: 40

﴿ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (40)

(إِلَّا تَنْصُرُو) **Eğer yardım etmezseniz,** kime? (هُ) **ona,** (فَقَدْ نَصَرَ) **gerçekten yardım etti,** kime? (هُ) **ona,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** ne zamanda? (إِذْ اَخْرَجَ) **çıkarttığı zamanda** kimi? (هُ) **onu,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** o ne olduğu halde? (ثَانِيَ اثْنَيْنِ) **iki kişinin biri olduğu halde,** ondan bedel, (إِذْ هُمَا) **hani o ikisi,** neredeydiler? (فِي الْغَارِ) **o mağarada idiler,** ondan bedel, (إِذْ يَقُولُ) **vaktâ ki o diyordu,** kime? (لِصَاحِبِهِ) **arkadaşına,** ne diyordu? (لَا تَحْزَنْ) **üzülme,** (إِنَّ اللهَ) **gerçekten de Allâh,** kiminle berâberdir? (مَعَنَا) **bizimle berâberdir,** (فَأَنْزَلَ) **nihâyet indirdi,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** neyi? (سَكِينَتَهُ) **sekînetini,** kim üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** daha, (وَاَيَّدَ) **destekledi,** kimi? (هُ) **onu,** ne ile? (بِجُنُودٍ) **birtakım ordularla,** öyle ordular ki, (لَمْ تَرَوْ) **siz görmediniz,** neyi? (هَا) **onları,** (وَجَعَلَ) **yaptı,** neyi? (كَلِمَةَ الَّذِينَ) **o kimselerin dâvâsını ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** ne yaptı? (اَلسُّفْلَى) **en alçak,** (وَكَلِمَةُ اللهِ) **Allâh'ın kelimesi ise,** (هِيَ) **ancak o,** nedir? (اَلْعُلْيَا) **en üstün olandır,** (وَاللهُ) **Allâh,** kimdir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Siz o (peygamber-i zîşâ)**na yardım etmezseniz,** (bu ona hiçbir zarar vermez, çünkü) **gerçekten de Allâh ona** (her zaman ve mekânda ve her türlü zor şartlar altında) **yardım etmiştir. Hani o kâfir olmuş kimseler onu** (Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber) **iki kişinin biriyken** (Mekke'den) **çıkarmıştı; hani o ikisi o** (Sevr dağındaki) **mağaradaydılar; vaktâ ki o,** (kendisini koruma telâşına düşen) **arkadaşına:**

'Üzülme! Gerçekten de Allâh(ın koruma ve yardımı) **bizimle berâberdir' diyordu da, nihâyet Allâh onun üzerine** (kendisiyle huzur ve sükûnetinin artacağı rahmet ve) **sekînetini indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım** (melek) **ordular**(ıy)**la onu desteklemiş ve böylece o kâfir olmuş kimselerin dâvâsını en alçak yapmıştı.**

Allâh'ın kelimesi (olan Kelime-i Tevhîd ve İslâm dâvâsı) **ise,** (her zaman) **en üstün olanın ta kendisi ancak odur! Allâh** (hiç mağlup edilemeyen bir) **Azîz'dir;** (dostlarını azîz ve müşrikleri zelîl kılma gibi, tüm karar ve uygulamalarında tam isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde müminleri cihâda teşvik edip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber gazâya çıkmamaları hâlinde onları büyük bir azapla tehdit ettikten sonra bu âyet-i kerîmede müminlere onlar yardım etmese de Kendisinin **Rasûlü**ne yardım edeceğini beyân etmiş ve mağarada yanında bir kişi varken dahî onu müşriklerden kurtardığını zikrederek bu husûsu delillendirmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde **Tebûk** muhârebesine çağrıldıklarında ağırdan alan müminlere hitâben: "Ey müminler! Eğer siz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etmezseniz muhakkak ki **Allâh** ona yardım etmeyi, dînini yüceltmeyi ve dâvâsını yükseltmeyi tekeffül etmiştir. Dostları az ve düşmanları çok iken dahî ona yardım etmişken bugün sayıca ve silahça çokluğa erişmişken o nasıl yenilebilir?" buyurmaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"Kâfirler onu çıkarttıkları zaman"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Mekke** kâfirleri **Rasûlü**'nü katletmek üzere hîleler kurarak onun **Mekke**'den çıkmasına sebep oldukları zaman peygamberine yardım ettiğini bildirmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hicrete Zorlanması

İbni Münzir, İbni Cerîr, İbni Ebî Hâtim, Semerkandî, İbni Merdûye, Beğavî, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân** tefsirlerinde **İbni Abbâs, Katâde** ve **Mu'âviye ibni Kurra** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; **Medîne** halkı olan ensâr Müslüman olunca **Kureyş Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi beldelerinin dışında başka yerlerden taraftar bulduğunu, bâzı ashâbının onlara hicret ettiğini, orada yurt edindiklerini, koruma ve güç bulduklarını farkettiler ve onun işinin büyümesinden ve netîcede onlara gâlip gelmesinden korkmaya başladılar.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de **Medîne**'ye hicret etmesinden endişelenerek **Kureyş**'in her bir kabîlesinin ileri gelenlerinden bir topluluk **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumu hakkında istişâre yapmak üzere **Dârünnedve**'de toplandılar.

Âyet: 40

Orası **Kusayy ibni Kilâb**'ın eviydi ki, **Kureyş** orada istişâre yapmadan hiçbir hükme varmazlardı. O güne zahmet günü adı verilmişti. Zîrâ o evde izdiham oluşmuştu.

Meşverenin ileri gelenleri ise **Rabî'a**'nın oğlu **Utbe** ve **Şeybe, Ebû Cehl ibni Hişâm, Tu'ayme ibni Adiyy, Şeybe ibni Rabî'a, Nadr ibni Hâris, Ebu'l-Bahterî ibni Hişâm, Zem'a ibni Esved, Haccâc**'ın iki oğlu **Nebih** ve **Münebbih, Ümeyye ibni Halef, Hakîm ibni Hizâm, Ebû Süfyân** ve **Cübeyr ibni Mut'im** idiler. Bu son üç kişi daha sonra Müslüman oldu.

İblîs -le'anehullâh-, üzerinde aba bulunan yaşlı bir ihtiyar kılığında karşılarına çıktı, onu kapıda durur halde gördüklerinde: "Bu yaşlı da kim?" dediler. O: "**Necd** ehlinden bir ihtiyar, sizin toplantınızı işittim ve konuştuklarınızı duyabilmek için sizinle birlikte olmak istedim, herhalde benden hiçbir görüş ve fikir saklamazsınız. Zâten ben sizin hemşîrenizin oğluyum" deyince: "Tamam buyur gir, bir kavmin hemşîresinin oğlu onlardandır" dediler.

İstişâre başladığında ilk sözü şeytan alarak: "Bu adamın durumu hakkında iyi düşünün. Vallâhi yakın ola ki bu güçlenerek sizin işinize karışmaya başlar" dedi.

Bunu duyan diğerleri de: "Gerçekten gördüğünüz gibi bu adamın işi ilerledi, yakında kendisine tâbi olanlarla birlikte üzerimize sıçrayabilir. Hemen bir istişâre yapıp buna ne yapacağımız hakkında bir karar vermeliyiz" dediler.

İçlerinden **Ebu'l-Bahterî**: "Benim reyimi sorarsanız **Muhammed**'i yakalayıp bir evde hapsedin, onu sağlam bir şekilde bağlayın, evin kapısını da sıkıca kapatın.

Ancak yemeğini suyunu verecek kadar bir delik bırakın. Sonra ondan önceki şâirlerden **Züheyr** ve **Nâbiğa** ölüp gittiği gibi onun da ölmesini bekleyin, çünkü o da o şâirler gibi biri" dedi.

Bu istişâreyi duyan **Allâh** düşmanı **Şeyh-i Necdî** sûretindeki şeytan: "Bu ne kötü bir görüş! Vallâhi siz onu bir evde hapsedecek olursanız elbette onun fikirleri o hapsolduğu yerden dışarı çıkıp arkadaşlarına ulaşır ve çok yakında onlar onu sizin elinizden kurtarmak için size saldırırlar, sonra da onu sizden korurlar, hattâ ben onun sizi buralardan çıkartmayacağına bile emin değilim, siz başka bir fikir düşünün" diye haykırdı. Bunun üzerine meclis: "**Şeyh-i Necdî** doğru söyledi" dediler.

Sonra **Âmir ibni Lüeyyoğulları**'ndan **Hişâm ibni Amr** söz alarak: "Benim fikrime gelince; onu bir devenin üzerine bindirip aranızdan çıkarın, artık onun ne yaptığı ve nerede yerleştiği size zarar vermez, sıkıntısı sizden uzaklaşınca siz ondan kurtulursunuz. Artık derdi başkasına kalır" dedi.

Şeyh-i Necdî: "Olmaz, vallâhi bu doğru fikir değil! Siz akıllarınızı karıştıran bir adamı alıp başkalarına göndereceksiniz, bu sefer onları da ifsâd edecek. Siz onun sözünün halâvetini, lisânının tatlılığını ve söylediği sözlerle kalplere tesir ettiğini görmüyor musunuz?

Vallâhi siz bu dediğinizi yaparsanız elbette o çıkıp gidecek, diğer **Araplar**'ın kalplerini kendisine meylettirecek, sonra onlarla sizin üzerinize yürüyüp sizi buralardan çıkaracak ve soylularınızı katledecek" deyince onlar: "Vallâhi bu ihtiyar doğru söyledi, biz başka fikir düşünelim" dediler.

Sonunda **Ebû Cehil**: "Vallâhi size öyle bir istişâre vereceğim ki, henüz siz onu idrâk edemediniz. Fakat ben bundan başka bir fikir de düşünemiyorum. Bence **Kureyş**'in her boyundan hasepli-nesepli, güçlü-kuvvetli bir delikanlı seçersiniz, sonra her birine keskin bir kılıç verirsiniz, böylece onlar ona tek bir kişinin darbesiyle bir anda vururlar. Onu öldürdüğünüz zaman kanı bütün kabîlelere dağılır.

Ben **Hâşimoğulları**'ndan bu âilenin **Kureyş**'in tamâmıyla harbetmeye kādir olacaklarını düşünmüyorum. Zâten kendileri de bu durumu görünce diyeti kabul ederler, **Kureyş** de onun diyetini öder, ondan sonra hepimiz rahata kavuşuruz ve sıkıntısını üzerimizden atarız" dedi.

Bunu duyan **Şeyh-i Necdî**: "Vallâhi bu söz doğrudur, söz bu delikanlının sözüdür, içinizde en isâbetli rey sâhibi budur, ben de başka bir şey düşünemiyorum" deyince hepsi birden **Ebû Cehil**'in bu görüşünde karar kılarak dağıldılar.

Bunun üzerine **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek o gece kaldığı yerde yatmamasını emretti ve ona **Kureyş**'in tuzağını bildirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de o gece evinde kalmadı, **Allâh-u Te'âlâ** o anda kendisine **Mekke**'den çıkış izni verdi, Müslümanlara hicreti emretti ve onlara cihâdı farz kıldı. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللهُ﴾

Âyet: 40

"(Bu zamâna kadar Mekke müşriklerinden eziyet çeken sahâbeye, onlarla savaşma müsaadesi verilmediyse de, şimdi) **o kendileriyle savaşılmakta olan, ancak:**

'Rabbimiz sâdece Allâh'tır' dediler diye haksız yere yurtlarından çıkarılan kimselere, gerçekten onlar zulme uğratıldıkları için (müşriklere savaş açmaya) **izin verilmiştir. Şüphesiz ki Allâh onlara yardım** (edip kâfirlere gâlip) **etmeye elbette** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir"** *(Hac Sûresi:39-40)* âyet-i kerîmelerini indirdi. Bu iki âyet harp husûsunda nâzil olan âyetlerin ilki oldu.

Gece olunca **Kureyş**'ten seçilen delikanlılar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapısında toplanıp onun uyumasını gözlemeye başladılar, o zaman hep birlikte saldırıya geçeceklerdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların mevzîlendiğini görünce **Ali ibni Ebî Tâlib**'e kendi yatağında uyumasını emretti ve kendisi uyurken giydiği hırkasına işâretle:

«اِتَّشِحْ بِبُرْدَتِي فَإِنَّهُ لَنْ يَخْلُصَ إِلَيْكَ مِنْهُمْ أَمْرٌ تَكْرَهُهُ.»

"Benim şu hırkama sarıl (yat)**, şüphesiz ki istemediğin hiçbir şey onlardan sana aslâ ulaşamayacaktır"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/244; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/34; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/431)* buyurdu.

*-**Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) o gün **Ali** (Radıyallâhu Anh)a giydirdiği hırkayı daha sonra iki bayram günleri giyerdi, uzunluğu dört arşın, eni ise iki arşın bir karış olan bu hırkanın yeşil mi yoksa kırmızı mı olduğu hakkında ihtilâf varsa da **Câbir** (Radıyallâhu Anh)ın: "**Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) iki bayramda ve cumâda kırmızı ridâ giyerdi" sözü kırmızı olduğuna delâlet etmektedir.*

***Hâfız Dimyâtî**'nin **"es-Sîre"** isimli eserinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) **Ali** (Radıyallâhu Anh)a:*

«وَارْتَدِ بِرِدَائِ هٰذَا الْأَحْمَرِ الْحَضْرَمِيِّ.»

"Benim bu Yemen malı kırmızı ridâma bürün" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/431)* buyurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyuyacağı zaman o hırkaya bürünürdü.

Sayıları yüz kadar olan müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kapısında toplandıkları sırada onların arasında bulunan **Ebû Cehil**:

"**Muhammed** sanıyor ki siz ona **uyarsanız Araplar**'ın ve **Acemler**'in kralı olacaksınız, sonra da ölümünüzün ardından diriltilerek **Ürdün** bağları gibi cennetlere yerleştirileceksiniz. Eğer onun dediğini yapmazsanız o sizi kesecek, sonra da diriltilmenizin ardından yakılacağınız ateşe atılacaksınız" derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elinde bulunan bir avuç toprakla berâber:

«نَعَمْ! أَنَا أَقُولُ ذٰلِكَ وَأَنْتَ أَحَدُهُمْ.»

"Evet! Bunu ben söyledim, sen de o cehenneme gireceklerden birisin" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/57)* diyerek evinden çıktı. **Allâh-u Te'âlâ** onların gözünü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den çevirdiği için hiçbiri onu göremediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yâsîn-i şerîfin başından başlayıp:

﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾

"Biz onların önlerinden doğru da büyük bir set, arkalarından doğru da büyük bir set koymuşuzdur, böylece onları(n gözlerini) **bürümüşüzdür. Bu yüzden onlar** (hiçbir hakîkati) **göremezler"** *(Yâsîn Sûresi:9)* âyet-i kerîmelerini okuyarak onların kafalarına toprakları serpiştirmeye başladı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, başına toprak atmadığı hiçbir kimse kalmadı. Böylece kendisi gitmek istediği yere (Ebû Bekr'in evine) doğru hareket etti.

-**Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yâsîn-i Şerîfin fazîleti hakkında şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِقْرَأُوا يٰسٓ فَإِنَّ فِيهَا عَشْرَ بَرَكَاتٍ، مَا قَرَأَهَا جَائِعٌ إِلَّا شَبِعَ، وَمَا قَرَأَهَا عَارٍ إِلَّا اكْتَسٰى، وَمَا قَرَأَهَا اَعْزَبُ إِلَّا تَزَوَّجَ، وَمَا قَرَأَهَا خَائِفٌ إِلَّا أَمِنَ، وَمَا قَرَأَهَا مَحْزُونٌ إِلَّا فَرِحَ، وَمَا قَرَأَهَا مُسَافِرٌ إِلَّا أُعِينَ عَلٰى سَفَرِهِ، وَمَا قَرَأَهَا رَجُلٌ ضَلَّتْ لَهُ ضَالَّةٌ إِلَّا وَجَدَهَا، وَمَا قُرِئَتْ عَلٰى مَيِّتٍ إِلَّا خُفِّفَ عَنْهُ، وَمَا قَرَأَهَا عَطْشَانُ إِلَّا رَوِيَ، وَمَا قَرَأَهَا مَرِيضٌ إِلَّا بَرِئَ.»

"Yâsîn okuyun! Çünkü onda gerçekten on bereket vardır. Hangi aç onu okusa mutlaka doyar. Hangi çıplak onu okusa mutlaka giyinir. Hangi bekâr onu okusa mutlaka evlenir. Hangi korkan onu okusa mutlaka güvenceye kavuşur. Hangi üzüntülü onu okusa mutlaka sevinir. Hangi yolcu onu okusa mutlaka seferinde kendisine yardım edilir.

Âyet: 40

Hangi adamın bir şeyi kaybolsa da onu okusa mutlaka onu bulur. Hangi ölü üzerine okunursa mutlaka ona hafiflik gelir (ölecek kişi üzerine okunursa kolay ölmek nasip olur, ölmüş kişi üzerine okunursa azâbı olsa bile hafifletilir). **Hangi susamış kişi onu okusa mutlaka suya kanar. Hangi hasta onu okusa mutlaka iyileşir."** *(Deylemî, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:2685, 1/589-590; İbnü Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a:1/297; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/432)-*

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yâsîn-i Şerîf okuyarak müşriklerden kurtuldu, o sırada müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kapıda beklerken onlardan olmayan (mânevî) biri gelerek: "Burada ne bekliyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "**Muhammed**'i" deyince o: "**Allâh** size umduğunuzu buldurmasın! Vallâhi **Muhammed** çoktan çıkıp yanınızdan geçti. Sonra kafasına toprak serpiştirmediği bir adam bırakmadı ve işine gitti" dedi. Bunu duyan herkes başını yokladığında kafasında bir miktar toprak buldu.

Bunun üzerine evin içini gözlemeye başladılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağında **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı gördüklerinde: "Vallâhi bu **Muhammed**, devamlı kullandığı ridâsına bürünmüş uyuyor" dediler. Böylece sabaha yakın zamâna kadar beklediler. İçeri girdiklerinde hemen üstüne atladılar. Fakat **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı görünce: "Adamın nerede?" dediler.

O: **"Bilemiyorum"** deyince: "Sen dara düşmüş biri gibi kıvranıp duruyordun, senin arkadaşın böyle yapmazdı. Biz zâten bundan şüphelenmiştik, gece bize gelen adam meğer doğru söylemiş" diyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izini sürmeye başladılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadâkatine ve güvenilirliğine inandıkları için müşrikler bile bütün emânetlerini onun yanında bırakıyorlardı.. Kendisine "Emîn" denilmesi de bu sebepleydi. Bu yüzden **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ı **Mekke**'de bırakarak emânetleri sâhiplerine geri verdirdi.

Bu konuda **Ali ibni Hüseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **Allâh** rızâsını aradığı için canını satanların ilki **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur. Nitekim kendisi bu hususta şöyle demiştir:

وَقَيْتُ بِنَفْسِي خَيْرَ مَنْ وَطِىءَ الْحَصٰى ... وَمَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَبِالْحِجْرِ

رَسُولَ الْإِلٰهِ خَافَ أَنْ يَمْكُرُوا بِهِ ... فَنَجَّاهُ ذُو الطَّوْلِ الْإِلٰهُ مِنَ الْمَكْرِ

وَبَاتَ رَسُولُ اللهِ فِي الْغَارِ اٰمِنًا ... مُوَقًّى وَفِي حِفْظِ الْإِلٰهِ وَفِي سِتْرِ

وَبِتُّ أُرَاعِيهِمْ وَمَا يَتْهِمُونَنِي ... وَقَدْ وُطِّنَتْ نَفْسِي عَلَى الْقَتْلِ وَالْأَسْرِ

**"Canımla korudum o toprağa basanların en hayırlısını,
Beyt-i Atîk ile Hıcr'i tavâf edenlerin en hayırlısını.**

**İlâh'ın Rasûlü ki, kendisine tuzak kurulmasından endişe etti,
Ama lütuf sâhibi İlâh onu o tuzaktan uzak etti.**

**Rasûlüllâh o mağarada geceledi emniyet içinde,
Korunmuş olarak O İlâh'ın hıfzında ve örtüsü içerisinde.**

**Onlar beni orada sanmıyorlarken, ben onları gözleyerek geceledim,
Zâten benim canım öldürülmeye ve esir alınmaya alışkın halkedilmişti."**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan kurtulup **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın işâretiyle **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın evine gitti ve yanına girer girmez kendisine hicret için izin verildiğini beyân etti. Bunu duyan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kendisinden yol arkadaşlığı müsaadesi istedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu kabul edince sevincinden ağlamaya başladı.

Şâirin şu sözü **Allâh** için ne kadar yerindedir:

وَرَدَ الْكِتَابُ مِنَ الْحَبِيبِ بِأَنَّهُ سَيَزُورُنِي فَاسْتَعْبَرَتْ أَجْفَانِي

هَجَمَ السُّرُورُ عَلَيَّ حَتّٰى إِنَّهُ مِنْ فَرْطِ مَا قَدْ سَرَّنِي أَبْكَانِي

يَا عَيْنُ صَارَ الدَّمْعُ عِنْدَكِ عَادَةً تَبْكِينَ مِنْ فَرَحٍ وَمِنْ أَحْزَانِ

**"Sevgiliden bana bir mektup geldi ki, yakında o beni,
Ziyâret edecekmiş, hemen gözlerim yaş doldu.**

**Üzerime o kadar sürur ve sevinç hücûm etti ki,
Artık sevincimin aşırılığı beni ağlattı.**

**Ey göz! Ağlamak artık senin âdetin hâline geldi,
Sevinçten de ağlıyorsun, üzüntülerden de!"**

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber **Sevr** dağındaki mağaraya doğru hareket ettiler, müşrikler izlerini sürüp de mağaraya vardıklarında kapısında örümcek yuvasını görünce: "O buraya girmiş olsaydı kapıda örümcek ağı bulunmazdı" diyerek geri döndüler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o mağarada üç gün kaldıktan sonra **Medîne-i Münevvere**'ye hareket etti.

Âyet: 40

Allâh-u Te'âlâ o sırada kendisine:

﴿وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا﴾

"(Habîbim!) 'Ey Rabbim! Beni dosdoğru bir girdirişle girdir ve beni dosdoğru bir çıkarışla çıkar! Kendi tarafından da bana çokça yardımcı bir güç ihsan et' de" *(İsrâ Sûresi:80)* âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ** Habîbi için dosdoğru gireceği yeri **Medîne**, dosdoğru olarak çıkacağı yeri **Mekke**, güçlü yardımcıları da ensâr *(Radıyallâhu Anhüm)* kılmıştır."

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'den çıkarıldığı zaman (Mekke'ye doğru bakarak ağladı ve):

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ: «أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْرُجُ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكِ أَحَبُّ الْبِلَادِ إِلَى اللهِ وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللهِ، وَلَوْلَا أَنَّ أَهْلَكِ أَخْرَجُونِي مِنْكِ مَا خَرَجْتُ.»

"Şimdi vallâhi gerçekten ben (senden) **çıkıyorum, ama şunu da çok iyi biliyorum ki Allâh'ın en sevdiği belde ve Allâh katında en değerli şehir ancak sensin! Eğer senin halkın beni senden çıkartmasalardı ben çıkmazdım"** dedi. *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:1/383; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/645; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/436)*

Bu hadîs-i şerîf **Mekke**'nin diğer beldelerden efdal olduğuna delâlet etmektedir. **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ صَبَرَ عَلَى حَرِّ مَكَّةَ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ تَبَاعَدَتْ مِنْهُ جَهَنَّمُ مَسِيرَةَ مِائَتَيْ عَامٍ
وَتَقَرَّبَتْ مِنْهُ الْجَنَّةُ مَسِيرَةَ مِائَتَيْ عَامٍ، وَالْحَسَنَةُ فِيهَا بِمِأَةِ أَلْفِ حَسَنَةٍ.»

"Her kim Mekke'nin sıcağına gündüzden bir saat dahî tahammül ederse cehennem ondan ikiyüz sene uzaklaşır, cennet de ona iki yüz sene yaklaşır. Mekke'de (işlenen) **bir hasene** (güzel amel) **yüz bin haseneye denktir."** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34704, 12/210; Fâkihî, Ahbâr-u Mekke, no:1565, :2/310; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/436)*

Ancak bu üstünlük **Medîne-i Münevvere** toprağından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek uzuvlarına temas eden parçanın dışında kalan yerler hakkındadır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabr-i şerîf toprağının **Arş** ve **Kürsî** dâhil diğer tüm mekânlardan üstün olduğuna dâir icmâ' (âlimlerin görüş birliği) vardır.

Naklolunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in medfûn bulunduğu türbe-i mükerremeyi (kıymetli toprağı, Nûh) tûfan(ı) **Kâ'be**'nin bulunduğu mahalden kaldırıp **Medîne-i Münevvere**'ye yerleştirmiştir. Dolayısıyla kabr-i şerîfin toprağı da **Mekke** arâzisinden olmuştur.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldikten sonra da **Allâh-u Te'âlâ** kendisine nîmetini hatırlatmak üzere:

﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ﴾

"Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da hîleler**(in)**e karşılık veriyordu"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/134-135; İbni İshâk, es-Sîre:1/480; İbni Ebî Hâtim:5/1686; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/468; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:154; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/243-44 Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/94-102; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/55-58)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan nakledilen bu kıssa **Kur'ân-ı Kerîm**'e çok muvâfıktır. Bunu Mûtezile imamlarından bâzıları da kabûl etmelerine rağmen **İblîs**'in insan sûretine girebilmesine îtiraz etmişlerdir. Oysa bu îtiraz şaşılacak bir şeydir. **Allâh-u Te'âlâ İblîs**'i türlü türlü vesveseler vermeye muktedir kıldığına göre ona kendi sûretini değiştirme imkânı vermiş olması nasıl yadırganabilir?

Geride zikredilen kıssaya benzer bir kıssa da **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan şöyle nakledilmiştir. Bir kere **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)* ağlar vaziyette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«مَا يُبْكِيكِ يَا بُنَيَّةُ؟»

"Ey kızım! Seni ağlatan nedir?" diye sordu. O: "Babacığım, nasıl ağlamayayım ki? **Kureyş**'in ulûları **Hıcr**'de toplanıp **Lât**, **Uzzâ**, **Menât**, **Nâile** ve **İsâf** adına: '**Muhammed**'i görürsek hepimiz tek bir adam gibi kalkacağız ve onu öldürmeden bırakmayacağız' diye yemin ettiler.

Âyet: 40

Hattâ onlardan her biri senin kanından nasîbini bile belirlemiş" deyince:

«يَا بُنَيَّةُ! اِئْتِينِي بِوَضُوءٍ.»

"Kızım, bana bir abdest suyu getir" buyurdu. Sonra abdest alıp **Mescid**'e çıktı. Onu gördüklerinde: "İşte o! İşte o" dediler, fakat hiçbiri onun karşısına çıkamadı, hepsi kafasını eğdi ve çeneleri önlerine düştü de gözlerini bile kaldıramadılar. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gidip başlarına dikildi, sonra bir avuç toprak alarak üzerlerine saçtı ve:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ.»

"Suratlar kötü oldu" buyurdu. İşte o gün hangi birine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı taşlardan biri isâbet ettiyse mutlaka o, **Bedir** günü kâfir olarak katledildi. *(İbni Hibbân, es-Sahîh, no:6468, 8/148; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2762, 4/486-487; Hâkim, el-Müstedrek, no:4742, 3/170-171; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:139; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/240; Sa'îd ibni Mansûr, es-Sünen, no:2913, 2/3789; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/62)*

Muttalib ibni Ebî Vedâ'a *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Ebû Tâlib Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Kavmin senin hakkında ne istişâre yapıyorlar?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ أَبَا طَالِبٍ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَأْتَمِرُ بِهِ قَوْمُكَ؟ قَالَ: «يُرِيدُونَ أَنْ يَسْجُنُونِي أَوْ يَقْتُلُونِي أَوْ يُخْرِجُونِي.» فَقَالَ: مَنْ أَخْبَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ: «رَبِّي!» قَالَ: نِعْمَ الرَّبُّ رَبُّكَ، فَاسْتَوْصِ بِهِ خَيْرًا! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا اَسْتَوْصِي بِهِ؟ بَلْ هُوَ يَسْتَوْصِي بِي خَيْرًا.» فَنَزَلَتْ: ﴿ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ﴾... اَلْاٰيَةَ.

"Beni hapsetmek yâhut öldürmek veyâ sürgün etmek istiyorlar" buyurdu. O zaman amcası: "Bunu sana kim haber verdi?" deyince: **"Rabbim"** buyurdu. Bunu duyan **Ebû Tâlib**: "Senin Rabbin ne güzel Rabmiş, ona iyi bak" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ben O'na nasıl iyi bakabilirim, asıl O bana iyi bakabilir"** buyurdu. İşte bunun üzerine: **"Hani kâfirler sana tuzak kuruyordu..."** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/33; İbni Ebî Hâtim:5/1688; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/98)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günler hakkında suâl edilirken cumartesi günü sorulunca:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأَيَّامِ، سُئِلَ عَنْ يَوْمِ السَّبْتِ فَقَالَ: «هُوَ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ.» قَالُوا: وَكَيْفَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «فِيهِ مَكَرَتْ قُرَيْشٌ فِي دَارِ النَّدْوَةِ إِذْ قَالَ اللهُ: ﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾.»

"Hîle ve tuzak günüdür" buyurdu. O zaman: "Bu nasıl olur yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde: **"Kureyş Dârünnedve'de Allâh-u Te'âlâ'nın:**

'Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da hîleler**(in)**e karşılık veriyordu. Zâten hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır' diye bahsettiği tuzağı o gün kurdu"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/99)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (ثَانِيَ اثْنَيْنِ) **"İki kişinin biriyken"** kavl-i şerîfi, **Sevr** dağındaki mağarada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bir kişi daha olduğunu bildirmektedir ki o da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dır. Burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir ikincilik isnâdı söz konusu değildir, zîrâ bu gibi tâbirlerde iki kişinin her biri diğerinin ikincisi olmaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ﴾

"Üç kişinin fısıldaşması vuku bulduğunda mutlaka O, dördüncüleridir" *(Mücâdele Sûresi:7)* kavl-i şerîfinde bu tâbiri Kendi Zâtı hakkında da ıtlâk buyurmuştur.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا أَنَا بِأَقْدَامِ الْقَوْمِ فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! لَوْ أَنَّ بَعْضَهُمْ طَأْطَأَ بَصَرَهُ رَآنَا قَالَ: «اُسْكُتْ يَا أَبَا بَكْرٍ! اِثْنَانِ اللهُ ثَالِثُهُمَا.»

Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mağarada bulunuyorken başımı kaldırdığımda birden müşrik kavmin ayaklarıyla karşılaşınca: "Ey **Allâh**'ın peygamberi! Onlardan biri gözünü aşağı çevirse bizi görür" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 40

"Yâ Ebâ Bekr! Sus! İki kişi ki üçüncüleri Allâh'tır (sen onlar hakkında ne tasalanırsın)" buyurdu. *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:74, no:3707, 3/1427)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ) **"Hani o ikisi o mağaradaydılar"** kavl-i şerîfinde zikredilen **"Mağara"**, **Mekke**'nin güneydoğusunda bulunan ve **Harem-i Şerîf**'e bir saatlik mesâfede olan **Sevr** dağındaki bir mağaradır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber orada üç gece kalmıştır.

Enes *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisine şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَرَأَيْتُ آثَارَ الْمُشْرِكِينَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ رَفَعَ قَدَمَهُ رَآنَا قَالَ: «مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا.»

"Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte mağarada bulunuyorken müşriklerin ayaklarını görünce: 'Yâ **Rasûlellâh**! Onlardan biri ayağını kaldırsa bizi görecek' dediğimde o: **"İki kişi hakkında ne tasalanırsın ki üçüncüleri Allâh'tır"** buyurdu." *(Buhârî, Tefsîr:157, no:4386, 4/1712-1713; İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:3/173-174; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/7, 14/333; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11, 1/189; Buhârî, no:3653, 3922, 4663; Müslim, no:2381; Tirmizî, no:3096; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:6278, 6869; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/372-373)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَا دَخَلَنِي إِشْفَاقٌ مِنْ شَيْءٍ وَلَا دَخَلَنِي فِي الدِّينِ وَحْشَةٌ إِلَى أَحَدٍ بَعْدَ لَيْلَةِ الْغَارِ فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَأَى إِشْفَاقِي عَلَيْهِ وَعَلَى الدِّينِ قَالَ لِي: «هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنَّ اللهَ قَدْ قَضَى لِهٰذَا الْأَمْرِ بِالنَّصْرِ وَالتَّمَامِ.»

"Mağarada kaldığımız geceden sonra bana hiçbir şey nedeniyle korku gelmedi. Din husûsunda da herhangi bir kimsenin yardımına ihtiyaç hissi bana ârız olmadı. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* benim kendisi hakkında ve din adına çok korktuğumu görünce bana:

"Kendini rahatlat! Şüphesiz ki Allâh bu işe yardım edeceği ve bunu tamama erdireceği husûsunda karar vermiştir" buyurdu." *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/317; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/371)*

Hâzin *(Rahimehullâh)* bir tefsirde, **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen şu şiiri bulduğunu nakletmiştir:

قَالَ النَّبِيُّ وَلَمْ يَجْزَعْ يُوَقِّرُنِي وَنَحْنُ فِي سَدَفٍ فِي ظُلْمَةِ الْغَارِ
لَا تَخْشَ شَيْئًا فَإِنَّ اللهَ ثَالِثُنَا وَقَدْ تَكَفَّلَ لِي مِنْهُ بِإِظْهَارِ
وَإِنَّمَا كَيْدُ مَنْ تَخْشَى بَوَادِرَهُ كَيْدُ الشَّيَاطِينِ قَدْ كَادَتْ لِكُفَّارِ
وَاللهُ مُهْلِكُهُمْ طُرًّا بِمَا صَنَعُوا وَجَاعِلُ الْمُنْتَهَى مِنْهُمْ إِلَى النَّارِ

"Nebî hiç telâşa kapılmadan bana değer verdiğini göstererek,
Hem de biz gece vakti mağaranın karanlığında bulunuyorken şöyle dedi:

Bir şeyden korkma, çünkü şüphesiz üçüncümüz Allâh'tır,
O bana Kendi katından üstün kılma sözü vermiştir.

Şerlerinden sakındığın kimselerin hîleleri ise ancak,
Şeytanların hîleleridir ki onları kâfirlere öğretmişlerdir.

Ama Allâh, yaptıkları yüzünden onların tümünü helâk edecek,
Onların âkıbetini de cehennem ateşiyle netîcelendirecektir!"

(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/128-129)

Yine **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın anlattığına göre; o ikisi mağaraya vardıklarında birden karşısına bir delik çıkınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onu ayağıyla kapattı ve:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُمَا لَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الْغَارِ قَالَ: إِذَا جُحْرٌ قَالَ: فَأَلْقَمَهُ أَبُو بَكْرٍ رِجْلَهُ فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ كَانَتْ لَدْغَةٌ أَوْ لَسْعَةٌ كَانَتْ بِي.»

"Yâ Rasûlellâh! Bir akrep veyâ yılan sokması olursa bana olsun" dedi.
(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:37772, 20/279; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/373; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/191)

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَوْ رَأَيْتَنِي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ صَعِدْنَا الْغَارَ، فَأَمَّا قَدَمَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَفَطَّرَتَا دَمًا، وَأَمَّا قَدَمَايَ فَعَادَتَا كَأَنَّهُمَا صَفْوَانُ.» قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَعَوَّدِ الْحِفْيَةَ.

Âyet: 40

"Sen beni Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **ile birlikte o mağaraya çıkarken görecek olsaydın! Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in iki ayağından kan çıkmaya başlamıştı, benim ayaklarım ise** (evvelce alışık olduğu için) **sanki sert kaya gibiydiler."** Sonra **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yalın ayak yürümeye alışmamıştı (onun için ayakları kanadı)" dedi. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/374)*

Cündeb ibni Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ جُنْدَبِ بْنِ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا انْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْغَارِ قَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَا تَدْخُلْ يَا رَسُولَ اللهِ! حَتَّى اَسْتَبْرِئَهُ. فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الْغَارَ. فَأَصَابَ يَدَهُ شَيْءٌ، فَجَعَلَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ أُصْبُعِهِ وَهُوَ يَقُولُ:

هَلْ أَنْتِ إِلَّا أُصْبُعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte mağaraya giderken **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ona: **"Yâ Rasûlellâh! Ben onu temizleyinceye kadar sen girme"** dedi. Böylece **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* mağaraya girdi, fakat o sırada eline bir şey isâbet edince parmağından kanı silerken:

"Sen ancak bir parmaksın ki biraz kana bulandın,Ama kavuştuğun şey Allâh yolundadır" dedi. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/373, 374; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/191)*

Muhammed ibni İbrâhîm et-Teymî *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğuna göre:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ دَخَلَ الْغَارَ ضَرَبَتِ الْعَنْكَبُوتُ عَلَى بَابِهِ بِعِشَاشٍ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ، فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَى فَمِ الْغَارِ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: اُدْخُلُوا الْغَارَ فَقَالَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ: وَمَا أَرَبُكُمْ إِلَى الْغَارِ؟ إِنَّ عَلَيْهِ لَعَنْكَبُوتًا كَانَ قَبْلَ مِيلَادِ مُحَمَّدٍ، فَنَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الْعَنْكَبُوتِ، قَالَ: «إِنَّهَا جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللهِ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mağaraya gireceği zaman örümcek onun kapısına üst üste ağlar ördü. Müşrikler mağaranın ağzına vardıklarında içlerinden biri:

"Mağaranın içine girin" deyince **Ümeyye ibni Halef**: "Sizin mağarada ne işiniz var, mağaranın üzerinde **Muhammed**'in doğumundan önce burada olan bir örümcek var" dedi. İşte bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* örümceklerin öldürülmesini yasakladı ve:

"Gerçekten o, Allâh'ın ordularından bir ordudur" buyurdu. *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/366-67)*

Atâ ibni Meysere *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Örümcek iki kere; bir defâsında **Tâlût Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*ı ararken ağ örerek onu korudu, bir defâ da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mağaradayken onu korudu." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/197; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/367; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/193)*

Ebû Mus'ab el-Mekkî *(Radıyallâhu Anh)*: **"Enes ibni Mâlik, Zeyd ibni Erkam** ve **Muğîre ibni Şu'be**'ye yetiştim ve onları şöyle anlatırlarken dinledim" demiştir: "Mağara gecesi **Allâh-u Te'âlâ** bir ağaca emretti, o ağaç **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gizlemek üzere mağaranın kapısında büyüdü, örümceğe emretti, o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gizlemek için mağaranın kapısında sık ağlar dokudu. İki yabâni güvercine de emretti, onlar da mağaranın ağzında durdular (ve yumurtladılar).

O sırada **Kureyş**'in her kabîlesinden bir genç ellerindeki sopalarla ve kılıçlarla mağaraya yaklaştılar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kırk arşın kadar yanaştıklarında biri acele davranıp o mağaraya gitti, kapıdaki iki güvercini görünce arkadaşlarına geri döndü. Onlar: "Niçin mağaranın içine girip bakmadın?" deyince: "Mağaranın ağzında iki güvercin gördüm, böylece içeride kimsenin olmadığını anladım" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bu sözünü işitince **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisini o iki güvercinle koruduğunu anladı ve o güvercinler üzerine besmele çekti. Daha sonra bu güvercinler **Harem**'e indiler, işte **Harem**'de bulunan bütün güvercinler bu çift güvercinden türemiştir." *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/228-229; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/50-51; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:229; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/481, 482; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/74-75; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/192)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَعَطِشَ أَبُو بَكْرٍ عَطَشًا شَدِيدًا فَشَكَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذْهَبْ إِلَى صَدْرِ الْغَارِ وَاشْرَبْ.»

فَانْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى صَدْرِ الْغَارِ وَشَرِبَ مِنْهُ مَاءً أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَأَبْيَضَ مِنَ اللَّبَنِ وَأَزْكَى رَائِحَةً مِنَ الْمِسْكِ ثُمَّ عَادَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: شَرِبْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُبَشِّرُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟!» قَالَ بَلَى، فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمَلَكَ الْمُوَكَّلَ بِأَنْهَارِ الْجَنَّةِ أَنْ خَرِّقْ نَهَرًا مِنْ جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ إِلَى صَدْرِ الْغَارِ لِيَشْرَبَ أَبُو بَكْرٍ.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَلِيَ عِنْدَ اللهِ هٰذِهِ الْمَنْزِلَةُ؟ قَالَ: «نَعَمْ وَأَفْضَلُ! وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُبْغِضُكَ وَلَوْ كَانَ لَهُ عَمَلُ سَبْعِينَ نَبِيًّا.»

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber mağarada bulunuyorlarken şiddetli bir susuzluğa kapılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Mağaranın ön kısmına git de iç"** buyurdu.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* da mağaranın ön kısmına gitti ve oradan, baldan daha tatlı, sütten daha beyaz ve miskten daha hoş kokulu bir su içti, sonra dönünce: "İçtim yâ **Rasûlellâh**!" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yâ Ebâ Bekr! Sana bir müjde vereyim mi?"** diye buyurunca: "Anam-babam sana fedâ olsun yâ **Rasûlellâh**, buyur" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şüphesiz Allâh cennet ırmaklarıyla görevli olan meleğe: 'Ebû Bekr içsin diye Firdevs cennetinden o mağaranın ön kısmına bir hark aç' diye emretti"** buyurdu.

Bunu duyan **Ebû Bekr**: "**Allâh** katında benim bu kadar mertebem var mı?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet! Daha fazlası da var! Beni hak ile peygamber olarak gönderen Zât'a yemin ederim ki sana kızan kişinin yetmiş peygamber kadar ameli de olsa cennete giremez"** buyurdu. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/150; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/375; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/435)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: **Hirâ**'ya çıkan bir topluluk görünce: "Bunlar **Hirâ**'da ne arıyor?" dedim. "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Ebû Bekr**'in gizlendiği mağarayı arıyorlar" cevâbını alınca:

"Onlar **Hirâ**'da gizlenmediler, ancak **Sevr** dağında gizlendiler. O mağaranın yerini **Ebû Bekr**'in oğlu **Abdurrahmân** ile **Ebû Bekr**'in kızı **Esmâ**'dan başka kimse bilmiyordu.

Çünkü o ikisi onların yanına gidip geliyorlardı, bir de **Ebû Bekr**'in âzatlısı **Âmir ibni Füheyre** koyunlarını otarırken onların yanına uğrayıp kendilerine tâze sağılan süt içiriyordu" dedim. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/376-377)*

Katâde ve **Zührî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağaradaki arkadaşı **Ebû Bekr**'di, mağara ise **Sevr** adındaki bir dağda bulunuyordu." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/276; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/376)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu dağa bu adın verilmesi, **Abdimenât oğlu Sevr** orada konakladığı içindir. Bu görüş **"et-Tibyân"** isimli eserde zikredilmiştir.

"İnsânü'l-'uyûn" isimli eserde zikredildiğine göre ise; dağ öküz sûretinde olsuğu için bu adla tesmiye edilmiştir.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Ebû Bekr** o mağarada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte üç gün kaldı." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/334; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/377)*

Hubşî ibni Cünâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ حُبْشِيِّ بْنِ جُنَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:
يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَ الْمُشْرِكِينَ رَفَعَ قَدَمَهُ لَأَبْصَرَنَا.
قَالَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ! لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا.»

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Müşriklerden biri ayağını kaldır(ıp altına bak)sa bizi görecek" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yâ Ebâ Bekr! Üzülme, şüphesiz Allâh bizimle berâberdir"** buyurdu. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/85; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/370)*

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Hasen ibni Fazl** *(Rahimehullâh)*: "Her kim '**Ebû Bekr, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından değildi' derse kâfir olur, çünkü **Kur'ân-ı Kerîm**'in (bu âyet-i kerîmede geçen) nassını inkâr etmiş olur, **Ömer** ve **Osmân** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi diğer sahâbe hakkında böyle bir inkâr yapan ise kâfir olmaz, kezzâb ve mübtedi' (Ehl-i Sünnet dışında kalan yalancı biri) olur" demiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağarada saklanması, düşmandan korkarak din için kaçmanın ve gizlenmenin câiz olduğuna, **Allâh**'a tevekkül ve teslimiyet düşüncesiyle insanın kendisini düşmana hedef yapmasının da câiz olmadığına delâlet etmektedir.

Âyet: 40

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** peygamberiyle berâber olduğunu bidirdiği halde, diğer peygamberleri hakkındaki değişmeyen sünnetini onun hakkında da tatbik ederek kendisini açıkta değil de mağarada korumuştur. İşte bu: "**Allâh** ile birlikte başkasından korkan kimsenin tevekkülü noksan olur ve bu kişi kadere inanmamış olur" diyenlerin görüşlerinin ne kadar yanlış olduğuna en büyük delildir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve **Sıddîk-ı Ekber**'i o mağarada koruması hakkında **"Kasîde-i Bürde"** sâhibi **İmâm-ı Bûsîrî** *(Rahimehullâh)* şu beyitleri inşâd etmiştir:

أَقْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ إِنَّ لَهُ ... مِنْ قَلْبِهِ نِسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ

وَمَا حَوَى الْغَارُ مِنْ خَيْرٍ وَمِنْ كَرَمٍ ... وَكُلُّ طَرْفٍ مِنَ الْكُفَّارِ عَنْهُ عَمِ

فَالصِّدْقُ فِي الْغَارِ وَالصِّدِّيقُ لَمْ يَرِمَا ... وَهُمْ يَقُولُونَ مَا بِالْغَارِ مِنْ أَرِمِ

ظَنُّوا الْحَمَامَ وَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ عَلَى ... خَيْرِ الْبَرِيَّةِ لَمْ تَنْسُجْ وَلَمْ تَحُمِ

وِقَايَةُ اللهِ أَغْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ ... مِنَ الدُّرُوعِ وَعَنْ عَالٍ مِنَ الْأُطُمِ

"Yarılan aya yemin ederim ki gerçekten onun kalbinin,
(Letâfet ve parlaklıkta) **ayla münâsebeti vardır, işte bu doğru bir yemindir.**

Onun bir mûcizesi de, o mağaranın kuşattığı hayırlar ve keremlerdir ki,
O zaman kâfirlerin bütün gözleri ondan kör olmuştu.

O doğruluğun ta kendisi olan zât ile onu doğrulayan hiç ayrılmadılar,
Oysa müşrikler: 'Bu mağarada hiç kimse yok' diyorlardı.

Onlar zannettiler ki o güvercin ve sandılar ki o örümcek,
Mahlûkātın en hayırlısı üzerine ağ dokumadı ve yumurtlamadı.

Allâh'ın koruması ihtiyaç bırakmadı,
Kat kat zırhlara ve yüksek kalelere!"

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا) **"Hani o, arkadaşına: 'Üzülme! Allâh bizimle berâberdir' diyordu"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **İbni Ebî Hâtim** *(Rahimehullâh)* şu rivâyete yer vermiştir:

Amr ibni Hâris'in, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* nakline göre:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حِينَ خَطَبَ قَالَ: «أَيُّكُمْ يَقْرَأُ سُورَةَ التَّوْبَةِ؟» قَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: «اِقْرَأْ!» فَلَمَّا بَلَغَ: ﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لا تَحْزَنْ﴾ بَكَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَقَالَ: «وَأَنَا وَاللهِ صَاحِبُهُ.»

Bir kere **Ebû Bekr es-Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* konuşma yaparken **"Tevbe Sûresini hanginiz okuyabilir?"** diye sordu. Bir adam: "Ben" deyince ona: **"Oku"** dedi. O kişi: **"Hani o, arkadaşına 'Üzülme' diyordu"** âyet-i kerîmesine ulaşınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ağlayarak: **"Vallâhi onun arkadaşı bendim"** dedi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1800; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/376)*

Mazharî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu cümle-i celîlede ispat ettiği maiyyet (berâberlik) şekilsizdir.

Rahmân Te'âlâ'nın feyizlerinin mazharı olan ve **Allâh** yolunda şehit edilmiş bulunan yüce **Şeyh Mirzâ Cân-ı Cânân el-Mazhar** -Rahimehullâhu Te'âlâ Rahmeten Vâsi'ah- **"Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a fazîlet olarak şu yeter ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine nasip ettiği maiyyeti hiçbir farklılık olmaksızın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a da isnâd etmiştir. Artık her kim **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletini inkâr ederse bu âyet-i kerîmeyi inkâr ettiği için kâfir olur" demiştir.

-**Allâh**'ın lânetine uğrayasıca- Râfizî (Şî'î)lerin dediği gibi; **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* mağarada kendi adına endişelenmiş değildi. Bilakis **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adına endişe duyuyordu. Çünkü o:

«إِنْ أُقْتَلْ فَأَنَا رَجُلٌ وَاحِدٌ وَإِنْ قُتِلْتَ هَلَكَتِ الْأُمَّةُ.»

"Ben öldürülsem (hiç zarar olmaz)**, çünkü ben bir kişiyim. Ama sen öldürülürsen bütün ümmet helâk olur"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/51; Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/124)* demiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: -**Allâh** takbîh edesice- İmâmiyye fırkasının: "**Ebû Bekr**'in, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber olduğu halde hâlâ üzgün olması onun kalbinin zayıflığına, noksanlığına ve kendisinin cehâletine delildir" şeklindeki hezeyanları, **Kur'ân-ı Kerîm**'e zıt düşmektedir. Zîrâ Hûd Sûresi'nin 70. âyetinde **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın kendisini ziyârete gelen insan sûretindeki meleklerden korktuğu, onların da ona: **"Korkma"** dedikleri zikredilmiştir.

Âyet: 40

Yine böylece Tâhâ Sûresi'nin 67. âyet-i kerîmesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, elinde bıraktığı asânın ejderhâya dönüştüğünü gördüğü vakit içinde korku gizlediği, buna mukâbil **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine: **"Korkma"** buyurduğu beyân edilmiştir.

Lût *(Aleyhisselâm)*a da:

﴿لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ﴾

"Korkma ve üzülme! Biz seni de, âileni de kurtaracağız" *(Ankebût Sûresi:33)* diye vahyolunmuştur.

Bu büyük peygamberlerin korku ve üzüntüye kapılmaları onların tenkit olunmasına ve noksanlıkla vasıflanmasına sebep olmazken, mertebesi onlardan daha aşağı olan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın üzüntüsü nasıl onun ta'n edilmesine sebebiyet verebilir.

Üstelik onun üzüntüsünün kendi adına olmayıp, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında olduğu da sahih rivâyetlerde zikredilmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾

"Allâh seni insanlardan koruyacak" *(Mâide Sûresi:67)* kavl-i şerîfi **Medîne**'de nâzil olduğu için o vakit **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zararlardan mahfuz olmadığı da sâbittir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın, **Ebu'l-Fezâil el-Mu'addel** *(Rahimehullâh)*dan, onun da **Cemâlü'l-İslâm Ebu'l-Kāsım** *(Rahimehullâh)*dan naklettiğine göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾

"Hayır! (Firavun ve adamları aslâ bize yetişemezler.) **Şüphesiz Rabbim benimle berâberdir, mutlaka O bana yol gösterecektir"** *(Şu'arâ Sûresi:62)* sözünde sırf kendisini zikrettiği için onun ardından ashâbı mürted olmuştur.

Yâni **Allâh-u Te'âlâ** onların irtidâd edeceğini (dinden döneceğini) bildiği için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a böyle söyletmiştir. Nitekim o, Rabbiyle mükâlemeden döndüğünde onları buzağıya tapar halde bulmuştur. Ama **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا﴾

"Üzülme! Şüphesiz Allâh bizimle berâberdir" buyrulduğu için **Ebû Bekr** (ve diğer ashâb) hidâyet, ilim ve yakîn üzere sâbit kalmış, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra da din işlerini yürütmüş ve bu dîne hiçbir halel ârız olmamıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın rütbesine işâret vardır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Kābe-e kavseyn makāmında **Rabbiyle** tek başına kaldığı gibi **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mağarada tek başına kalmıştır.

"Allâh bizimle berâberdir" kavl-i şerîfine **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)*: "Şüphesiz O, ezelde bizimle berâberdi, bu sohbet vusletini (mağaradaki birlikteliğimizi) tâ ezelde vasletmişti" diye mânâ vermiştir ki, ezeldeki ma'iyyetin eseri dünyâ ve âhirette zuhûr etti de bu nedenle **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* yaşarken de vefâtından sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den hiç ayrılmadı.

Bu cümle-i celîleye: "**Allâh-u Te'âlâ** inâyet ve müşâhedesinin zuhûruyla (gözetiminin açığa çıkmasıyla) ve şekilsiz olan yakınlığıyla bizimle berâberdir" diye de mânâ verilmiştir ki, şâirin şu sözü **Allâh** için ne kadar yerindedir:

يَا طَالِبَ اللهِ فِي الْعَرْشِ الرَّفِيعِ بِهِ لَا تَطْلُبِ الْعَرْشَ إِنَّ الْمَجْدَ لِلْغَارِ

"Ey Allâh'ı yüce Arş'ta arayan kişi!
Arş'ı arama, çünkü şeref mağaraya âittir"

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

﴿إِنَّ اللهَ مَعَنَا﴾

"Şüphesiz Allâh bizimle berâberdir" sözüyle, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿إِنَّ مَعِيَ رَبِّي﴾

"Benimle birlikte Rabbim var" *(Şu'arâ Sûresi:62)* kavli arasındaki fark erbâb-ı ezvâka (mânevî zevk sâhiplerine) gizli değildir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın ismini önce zikretmiş, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ise ma'iyyeti öne almıştır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ism-i câmi' olan (bütün isimleri içine alan) **Allâh** lafzını zikrederken, **Kelîm** *(Aleyhisselâm)* "Rabb" ism-i şerîfini kullanmıştır.

Âyet: 40

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **"Biz"** ifâdesini kullanırken, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **"Ben"** lafzını tercih etmiştir. İşte bu da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ahlâkından farklı bir vasıf üzere bulunduğunu göstermektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ) **"Nihâyet Allâh onun üzerine sekînetini indirdi** ve onu sizin görmediğiniz ordularla destekledi" kavl-i şerîfindeki ikinci zamir **"Beyzâvî"** ve **"Nesefî"** gibi tefsirlerde bir rivâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfine, diğer rivâyete göreyse **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın kalb-i şerîfine âittir.

İbni Abbâs ve **Habîb ibni Ebî Sâbit** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunan: "**Allâh** sekînetini **Ebû Bekr** üzerine indirdi, zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dâimâ sekînet üzere idi (kalbi devamlı sâkin idi)" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1801; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/482 İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/88; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:4/345; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/385-386)* rivâyeti ikinci görüşü desteklemektedir.

Şeyh Ferîdüddîn-i Attâr *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Ğaffâr)* da:

خوَاجَهٔ اَوَّلْ كِه اَوَّلْ يَارِ اُوسْتْ ثَانِىَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِى الْغَارِ اُوسْتْ

چُونْ سَكِينَه شُدْ زِ حَقّ مُنْزَلْ بَرُو گَشْتْ مُشْكِلْهَاىِ عَالَمْ حَلّ بَرُو

"(Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*,) **Hâce-i evvel'in birinci dostudur,**
(Zîrâ) **"Mağarada olan iki kişinin biri" odur.**

Hakk Te'âlâ'dan (Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*) **üzerine sekîne** (feyiz) **indiğinde,**
Âlemin tüm müşkilleri ona hall-ü âsân olmuştu."

beytlerinde bu mânâya işâret etmiştir.

Müftî Sa'dî Çelebî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre ise; zamirin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e râci olması makama münâsebetten dolayı daha açıktır. Sekînet indirilmesi illâ da mevcut bir rahatsızlığın ortadan kaldırılması için değil de, hiç sıkıntı gelmesin diye de olabilir. Nitekim **Huneyn** kıssasında geçen:

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Sonra Allâh Rasûlüne de, müminlere de sekînetini indirdi" *(Tevbe Sûresi:26)* kavl-i şerîfi buna delâlet etmektedir. Nitekim **Hafsa** *(Radıyallâhu Anhâ)* nın Mushafında da âyet-i kerîme:

﴿فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِمَا﴾

"Allâh ikisine de sekînetini indirdi" şeklinde kaydedilmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/435)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Allâh onun üzerine sekînetini indirdi"** kavl-i şerîfindeki zamir **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a âit ise mesele zâhirdir. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e râci kabul edilirse o zaman "Fenâ fi'ş-Şeyh (mürîdin kendi benliğini şeyhinde kaybetme) makamı"na işâret olur.

Yâni **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kendisini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de fânî kıldığı için **"Allâh peygamberine sekînet indirdi"** kavl-i şerîfiyle aslında "**Allâh Ebû Bekr**'e sekînet indirdi" mânâsı kastedilmiştir.

Cümle-i celîlede geçen: **"Onu sizin görmediğiniz ordularla destekledi"** kavl-i şerîfindeki zamir ise sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** mağaraya girdikleri zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ الْغَارَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ يُبْصِرُ مَوْضِعَ قَدَمِهِ لَأَبْصَرَنِي وَإِيَّاكَ. فَقَالَ: «مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ؟! إِنَّ اللهَ أَنْزَلَ سَكِينَتَهُ عَلَيْكَ وَأَيَّدَنِي بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا.»

"Onlardan biri kendi ayağına bakacak olsa beni de seni de görür" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"İki kişi hakkında ne tasalanıyorsun ki üçüncüleri Allâh'tır. Yâ Ebâ Bekr! Şüphesiz Allâh sekînetini senin üzerine indirdi, beni de sizin görmediğiniz ordularla destekledi" buyurdu. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/385-386; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/51; Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/124)*

İbni Şihâb ve **Urve ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğuna göre:

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: أَنَّهُمْ رَكِبُوا فِي كُلِّ وَجْهٍ يَطْلُبُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعَثُوا إِلَى أَهْلِ الْمِيَاهِ يَأْمُرُونَهُمْ وَيَجْعَلُونَ لَهُمُ الْجُعْلَ الْعَظِيمَ، وَأَتَوْا عَلَى ثَوْرٍ؛ اَلْجَبَلِ الَّذِي فِيهِ الْغَارُ الَّذِي فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى طَلَعُوا فَوْقَهُ، وَسَمِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ أَصْوَاتَهُمْ،

Âyet: 40

فَأَشْفَقَ أَبُو بَكْرٍ وَأَقْبَلَ عَلَيْهِ الْهَمُّ وَالْخَوْفُ فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَقُولُ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا﴾ وَدَعَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلَتْ عَلَيْهِ سَكِينَةٌ مِنَ اللهِ.

"Müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aramak üzere her yöne atlılar gönderdiler, etraftaki kabîlelere onların yakalanması için emirler yağdırdılar, onların başına büyük ücret koydular. Bir ara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in içinde saklandığı mağaranın bulunduğu **Sevr** dağına geldiler, üstüne kadar çıktılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onların seslerini işitince **Ebû Bekr**'i korku ve sıkıntı kapladı. İşte o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Üzülme! Şüphesiz Allâh bizimle berâberdir" demeye başladı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâ edince onun üzerine **Allâh** tarafından bir sekînet (feyiz ve yatışma hâli) indi." *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/478; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:232; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/369; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/193)*

Siyer ehlinden bir kısmının "**Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiği sekînet" ile alâkalı olarak naklettiklerine göre **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Nebî** *(Aleyhisselâm)*a: "Onlardan biri ayaklarına bakacak olsa elbette bizi görür" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

وَذَكَرَ بَعْضُ أَهْلِ السِّيَرِ: اَنَّ اَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمَّا قَالَ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَوْ اَنَّ اَحَدَهُمْ نَظَرَ اِلٰى قَدَمَيْهِ لَاَبْصَرَنَا قَالَ لَهُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَوْ جَاؤُنَا مِنْ هٰهُنَا لَذَهَبْنَا مِنْ هٰهُنَا.» فَنَظَرَ الصِّدِّيقُ اِلَى الْغَارِ فَاِذَا هُوَ قَدِ انْفَرَجَ مِنَ الْجَانِبِ الْاٰخَرِ وَاِذَا الْبَحْرُ قَدِ اتَّصَلَ بِهِ وَسَفِينَةٌ مَشْدُودَةٌ اِلٰى جَانِبِهِ.

"Onlar bu taraftan gelseler elbette biz şu taraftan gideriz" buyurdu. O anda **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* mağaraya bir göz gezdirince mağaranın diğer taraftan yarıldığını, o tarafa bir denizin birleştiğini ve kıyısında da bağlı bir gemi bulunduğunu müşâhede etti. *(İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye:4/455; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/435)*

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* bu nakli zikrettikten sonra: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce kudretine nispetle bu hâdise inkâr edilecek bir şey olamaz" demiştir. **"Mazharî** ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mücâhid** ve **Kelbî** *(Rahimehümellâh)*: "Bu melekler **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir, Hendek** ve **Huneyn** günlerinde indirdiği meleklerdir" demişlerdir.

Ama diğer bâzı müfessirler: "Bu melekler mağarada düşmanların hîlesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri çevirmek için özel olarak o gün indirildiler" demişlerdir ki **Esmâ binti Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen: "**Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* mağaranın kapısına yönelmiş bir adamı (Ümeyye ibni Halef'i) görünce:

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَأَى رَجُلًا مُوَاجِهَ الْغَارِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّهُ لَرَائِينَا. قَالَ: «كَلَّا! إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَسْتُرُهُ الْآنَ بِأَجْنِحَتِهَا.» فَلَمْ يَنْشَبِ الرَّجُلُ أَنْ قَعَدَ يَبُولُ مُسْتَقْبِلَهُمَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ لَوْ كَانَ يَرَاكَ مَا فَعَلَ هٰذَا.»

'Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten bu adam bizi görecek' dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hayır! Şüphesiz melekler kanatlarıyla onu örtmektedirler"** buyurdu. Çok zaman geçmeden adam onlara doğru oturup işemeye başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yâ Ebâ Bekr! O seni görüyor olsaydı bunu yapmazdı"** buyurdu" *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/366; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/193; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/98)* şeklindeki rivâyet de bunu desteklemektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا) **"Böylece o kâfir olmuş kimselerin dâvâsını en alçak yapmıştı. Allâh'ın kelimesi ise,** (her zaman) **en üstün olanın ta kendisi ancak odur"** kavl-i şerîfindeki **"Kâfirlerin kelimesi"**nden, "Şirk" veyâ "Kâfirliğe dâvet" kastedilmiş, **"Allâh'ın kelimesi"**nden ise "Kelime-i Tevhîd ve İslâm dâvâsı" yâhut "İslâma dâvet" mânâları murâd edilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kâfirlerin kelimesini alçak kıldığını beyân etmiştir ki bundan maksat, onların **Dârünnedve**'de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ne yapacakları hakkında ittifak ettikleri sözleridir. Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmeye karar verdikleri halde ve onu yakalayanlara büyük ödüller vaad ettikleri halde **Allâh-u Te'âlâ Habîbi**'ni onların hîlelerinden korumuştur.

Hicret yolunda piyâdeler ve süvâriler hâlinde peşine düştükleri halde elleri boş, yüzleri kara vaziyette geri dönmüşlerdir. Ancak içlerinden biri onlara yetişebilmiş fakat o da gündüzün başında düşman iken sonunda koruyucu olmuştur.

Âyet: 40

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، اِلْتَفَتَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَإِذَا هُوَ بِفَارِسٍ قَدْ لَحِقَهُمْ، فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! هٰذَا فَارِسٌ قَدْ لَحِقَ بِنَا، فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اصْرَعْهُ.» فَصُرِعَ عَنْ فَرَسِهِ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! مُرْنِي بِمَا شِئْتَ. قَالَ: «تَقِفُ مَكَانَكَ، لَا تَتْرُكَنَّ أَحَدًا يَلْحَقُ بِنَا.» فَكَانَ أَوَّلَ النَّهَارِ جَاهِدًا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي اٰخِرِ النَّهَارِ مَسْلَحَةً لَهُ، وَفِي ذٰلِكَ يَقُولُ سُرَاقَةُ مُخَاطِبًا لِأَبِي جَهْلٍ:

أَبَا حَكَمٍ لَوْ كُنْتَ وَاللهِ شَاهِدًا لِأَمْرِ جَوَادِي إِذْ تَسِيخُ قَوَائِمُهْ

عَلِمْتَ وَلَمْ تَشْكُكْ بِأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولٌ بِبُرْهَانٍ فَمَنْ ذَا يُقَاوِمُهْ

"**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* hicret yoluna çıktığı zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* arkasına döndüğünde bir atlının kendilerine kavuştuğunu görünce: "Yâ **Nebiyyallâh**! İşte bir atlı gerçekten bize yetişti' dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Allâh! Onu yere yık" diye duâ eder etmez o kişi atından devrildi ve: 'Ey **Allâh**'ın peygamberi! Bana dilediğini emret' dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona: **"Bu yerinde duracaksın ve bize kavuşacak bir kimseyi buradan ileri bırakmayacaksın"** buyurdu.

İşte bu kişi gündüzün başında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı (onu yakalamak için) gayret eden biriyken günün sonunda onun koruması oldu ki **Sürâka** adındaki o atlı daha sonra kendisini ayıplayan **Ebû Cehl**'e hitâben bu hususta şöyle demiştir:

"Ey Ebâ Hakem! Vallâhi sen bir görseydin,
Atımın başına gelenleri ki ayakları toprağa batıyordu.

O zaman hiç şüphe etmeden anlardın ki gerçekten Muhammed,
Huccetle gönderilmiş bir Rasûl'dür, kimdir ona direnecek?"

(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/235-236; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/526-527; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/367; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/99)

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede Kendi dâvâsını en yüce kıldığını açıklamıştır ki bundan maksat:

﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾

"Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu. Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da** (Müşrikleri Bedir'e çıkarıp, Müslümanları onlara az göstererek savaşa girişmelerini sağladıktan sonra kâfirleri bozguna uğratarak, onların) **hîleler**(in)**e karşılık veriyordu. Zâten hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır.** (Nitekim O'nun mekri o kadar güçlüdür ki, ona nispetle kimsenin hîle ve tuzağına îtibar olunmaz)" *(Enfâl Sûresi:30)* kavl-i şerîfinde işâret buyurduğu yardım vaadidir.

Yâhut **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğu üzere tevhîd kelimesidir veyâ bâzı müfessirlerin kavline göre İslâm dâvetidir.

Bu âyet-i kerîmenin vaadine inanan bir Müslüman bütün gayretini **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvâsını yüce tutma ve dînini dünyâya hâkim kılma uğrunda cihâda devâm etmelidir, bunu yaparken de ırkçılık, pehlivanlık ve gösteriş gibi hiçbir niyet taşımamalıdır.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Tarafgirlik veyâ cesâretlilik gösterme yâhut gösteriş için savaşan kimseler var, bunların hangisi **Allâh** yolundadır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اَلرَّجُلُ يُقَاتِلُ حَمِيَّةً، وَيُقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، فَأَيُّ ذٰلِكَ فِي سَبِيلِ اللهِ قَالَ: «مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Herkim Allâh'ın kelimesi (dîni ve dâvâsı) **en yüce olsun diye savaşırsa işte sadece o, Allâh yolundadır"** buyurmuştur. *(Buhârî, Tevhîd:28, no:7020, 6/2714; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/206; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/376)*

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) **"Allâh Azîz'dir, Hakîm'dir"** buyurarak, Kendisinin hiç mağlup edilemeyen bir izzete mâlik olduğunu ve dostlarını azîz, müşrikleri de zelîl kılma gibi tüm karar ve uygulamalarında tam hikmet ve isâbete sâhip bulunduğunu açıklamıştır.

Âyet: 40

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kâşifî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Tebûk Ğazvesi**'ne çıkılmasının emredildiği bir zamanda mağara kıssasının anlatılmasının maksadı:

'Siz cihat hazırlıklarına yardım etmezseniz bunun peygamberime bir zararı olmaz, zîrâ peygamberimin yâri Benim, kimse yardım etmese de Ben ona yardım ederim. Nitekim yanında sâdece bir kişi varken **Kureyş**'in ileri gelenleri onu öldürmeye teşebbüs ettiklerinde Ben onu düşmanlarından kurtardım, o halde zaferin anahtarı Benim kabza-i kudretimdedir. Zâten nusret ancak **Allâh** katından gelir' mânâsını yerleştirmek içindir."

Bu mânâda Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

يَارِى اَزْ مَنْ جُوىْ نَه اَزْ خَيْل ُو سِپَاهْ رَازْ بَا مَنْ گُوىْ نَه بَا مِير ُو شَاهْ

هَرْ كِرَا يَارِى كُنَمْ بَرْتَرْ شَوَدْ هَرْ كِرَا دُورْ اَفْكَنَمْ اَبْتَرْ شَوَدْ

"Yardımı Ben'den talep et, atlılardan, askerlerden değil,
Sırrı Benimle konuş (paylaş)**, emîrle, pâdişahla değil.**

(Zîrâ) **Ben her kime yardım edersem, o ziyâde üstün olur,**
Her kimi de uzaklaştırırsam, ziyâde noksan ve mahrum olur."

Nusret (imdâd, yardım), gâlibiyet ve muvaffakiyet ancak **Cenâb-ı Allâh**'tandır, **O**'nun gayrısından medet ummak faydasızdır.

HİCRET KISSASIYLA İLGİLİ HADÎS-İ ŞERÎF VE RİVÂYETLER

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eşi **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: لَمْ أَعْقِلْ أَبَوَيَّ قَطُّ إِلَّا وَهُمَا يَدِينَانِ الدِّينَ وَلَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا يَوْمٌ إِلَّا يَأْتِينَا فِيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفَيِ النَّهَارِ بُكْرَةً وَعَشِيَّةً، فَلَمَّا ابْتُلِيَ الْمُسْلِمُونَ خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ مُهَاجِرًا نَحْوَ أَرْضِ الْحَبَشَةِ حَتَّى إِذَا بَلَغَ بَرْكَ الْغِمَادِ لَقِيَهُ ابْنُ الدَّغِنَةِ وَهُوَ سَيِّدُ الْقَارَةِ فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَخْرَجَنِي قَوْمِي فَأُرِيدُ أَنْ أَسِيحَ فِي الْأَرْضِ وَأَعْبُدَ رَبِّي. قَالَ ابْنُ الدَّغِنَةِ: فَإِنَّ مِثْلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ لَا يَخْرُجُ وَلَا يُخْرَجُ، إِنَّكَ تَكْسِبُ الْمَعْدُومَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ وَتَقْرِي الضَّيْفَ وَتُعِينُ

عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَأَنَا لَكَ جَارٌ، ارْجِعْ وَاعْبُدْ رَبَّكَ بِبَلَدِكَ. فَرَجَعَ وَارْتَحَلَ مَعَهُ ابْنُ الدَّغِنَةِ فَطَافَ ابْنُ الدَّغِنَةِ عَشِيَّةً فِي أَشْرَافِ قُرَيْشٍ فَقَالَ لَهُمْ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ لَا يَخْرُجُ مِثْلُهُ وَلَا يُخْرَجُ أَتُخْرِجُونَ رَجُلًا يَكْسِبُ الْمَعْدُومَ وَيَصِلُ الرَّحِمَ وَيَحْمِلُ الْكَلَّ وَيَقْرِي الضَّيْفَ وَيُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ فَلَمْ تُكَذِّبْ قُرَيْشٌ بِجِوَارِ ابْنِ الدَّغِنَةِ وَقَالُوا لِابْنِ الدَّغِنَةِ: مُرْ أَبَا بَكْرٍ، فَلْيَعْبُدْ رَبَّهُ فِي دَارِهِ، فَلْيُصَلِّ فِيهَا وَلْيَقْرَأْ مَا شَاءَ وَلَا يُؤْذِينَا بِذٰلِكَ وَلَا يَسْتَعْلِنْ بِهِ فَإِنَّا نَخْشَى أَنْ يَفْتِنَ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا، فَقَالَ ذٰلِكَ ابْنُ الدَّغِنَةِ لِأَبِي بَكْرٍ فَلَبِثَ أَبُو بَكْرٍ بِذٰلِكَ يَعْبُدُ رَبَّهُ فِي دَارِهِ وَلَا يَسْتَعْلِنُ بِصَلَاتِهِ وَلَا يَقْرَأُ فِي غَيْرِ دَارِهِ ثُمَّ بَدَا لِأَبِي بَكْرٍ فَابْتَنَى مَسْجِدًا بِفِنَاءِ دَارِهِ وَكَانَ يُصَلِّي فِيهِ وَيَقْرَأُ الْقُرْاٰنَ فَيَنْقَذِفُ عَلَيْهِ نِسَاءُ الْمُشْرِكِينَ وَأَبْنَاؤُهُمْ وَهُمْ يَعْجَبُونَ مِنْهُ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَجُلًا بَكَّاءً لَا يَمْلِكُ عَيْنَيْهِ إِذَا قَرَأَ الْقُرْاٰنَ وَأَفْزَعَ ذٰلِكَ أَشْرَافَ قُرَيْشٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَأَرْسَلُوا إِلَى ابْنِ الدَّغِنَةِ فَقَدِمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: إِنَّا كُنَّا أَجَرْنَا أَبَا بَكْرٍ بِجِوَارِكَ عَلَى أَنْ يَعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ فَقَدْ جَاوَزَ ذٰلِكَ فَابْتَنَى مَسْجِدًا بِفِنَاءِ دَارِهِ فَأَعْلَنَ بِالصَّلَاةِ وَالْقِرَاءَةِ فِيهِ وَإِنَّا قَدْ خَشِينَا أَنْ يَفْتِنَ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا فَانْهَهُ فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَقْتَصِرَ عَلَى أَنْ يَعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ فَعَلَ وَإِنْ أَبَى إِلَّا أَنْ يُعْلِنَ بِذٰلِكَ فَسَلْهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْكَ ذِمَّتَكَ فَإِنَّا قَدْ كَرِهْنَا أَنْ نُخْفِرَكَ وَلَسْنَا مُقِرِّينَ لِأَبِي بَكْرٍ الِاسْتِعْلَانَ قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَتَى ابْنُ الدَّغِنَةِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ: قَدْ عَلِمْتَ الَّذِي عَاقَدْتُ لَكَ عَلَيْهِ فَإِمَّا أَنْ تَقْتَصِرَ عَلَى ذٰلِكَ وَإِمَّا أَنْ تَرْجِعَ إِلَيَّ ذِمَّتِي فَإِنِّي لَا أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعَ الْعَرَبُ أَنِّي أُخْفِرْتُ فِي رَجُلٍ عَقَدْتُ لَهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَإِنِّي أَرُدُّ إِلَيْكَ جِوَارَكَ وَأَرْضَى بِجِوَارِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ بِمَكَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُسْلِمِينَ:«إِنِّي أُرِيتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لَابَتَيْنِ.» وَهُمَا الْحَرَّتَانِ فَهَاجَرَ مَنْ هَاجَرَ قِبَلَ الْمَدِينَةِ وَرَجَعَ عَامَّةُ مَنْ كَانَ هَاجَرَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ إِلَى الْمَدِينَةِ وَتَجَهَّزَ أَبُو بَكْرٍ قِبَلَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَلَى رِسْلِكَ فَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يُؤْذَنَ لِي.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَهَلْ تَرْجُو ذٰلِكَ بِأَبِي أَنْتَ؟ قَالَ: «نَعَمْ.» فَحَبَسَ أَبُو بَكْرٍ نَفْسَهُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

لِيَصْحَبَهُ وَعَلَفَ رَاحِلَتَيْنِ كَانَتَا عِنْدَهُ وَرَقَ السَّمُرِ وَهُوَ الْخَبَطُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَبَيْنَمَا نَحْنُ يَوْمًا جُلُوسٌ فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ قَالَ قَائِلٌ لِأَبِي بَكْرٍ: هٰذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَقَنِّعًا فِي سَاعَةٍ لَمْ يَكُنْ يَأْتِينَا فِيهَا فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فِدَاءٌ لَهُ أَبِي وَأُمِّي وَاللّٰهِ مَا جَاءَ بِهِ فِي هٰذِهِ السَّاعَةِ إِلَّا أَمْرٌ، قَالَتْ: فَجَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَأْذَنَ فَأُذِنَ لَهُ فَدَخَلَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي بَكْرٍ: «أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّمَا هُمْ أَهْلُكَ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ: «فَإِنِّي قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: اَلصَّحَابَةَ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَعَمْ.» قَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَخُذْ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِحْدٰى رَاحِلَتَيَّ هَاتَيْنِ. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِالثَّمَنِ.» قَالَتْ عَائِشَةُ: فَجَهَّزْنَاهُمَا أَحَثَّ الْجِهَازِ وَصَنَعْنَا لَهُمَا سُفْرَةً فِي جِرَابٍ فَقَطَعَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ قِطْعَةً مِنْ نِطَاقِهَا فَرَبَطَتْ بِهِ عَلٰى فَمِ الْجِرَابِ فَبِذٰلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ، قَالَتْ: ثُمَّ لَحِقَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ بِغَارٍ فِي جَبَلِ ثَوْرٍ فَكَمَنَا فِيهِ ثَلَاثَ لَيَالٍ يَبِيتُ عِنْدَهُمَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ شَابٌّ ثَقِفٌ لَقِنٌ فَيُدْلِجُ مِنْ عِنْدِهِمَا بِسَحَرٍ فَيُصْبِحُ مَعَ قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ كَبَائِتٍ فَلَا يَسْمَعُ أَمْرًا يُكْتَادَانِ بِهِ إِلَّا وَعَاهُ حَتّٰى يَأْتِيَهُمَا بِخَبَرِ ذٰلِكَ حِينَ يَخْتَلِطُ الظَّلَامُ وَيَرْعٰى عَلَيْهِمَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ مَوْلٰى أَبِي بَكْرٍ مِنْحَةً مِنْ غَنَمٍ فَيُرِيحُهَا عَلَيْهِمَا حِينَ تَذْهَبُ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَيَبِيتَانِ فِي رِسْلٍ وَهُوَ لَبَنُ مِنْحَتِهِمَا وَرَضِيفِهِمَا حَتّٰى يَنْعِقَ بِهَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ بِغَلَسٍ يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ تِلْكَ اللَّيَالِي الثَّلَاثِ وَاسْتَأْجَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ رَجُلًا مِنْ بَنِي الدِّيلِ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ بْنِ عَدِيٍّ هَادِيًا خِرِّيتًا وَالْخِرِّيتُ الْمَاهِرُ بِالْهِدَايَةِ قَدْ غَمَسَ حِلْفًا فِي اٰلِ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ وَهُوَ عَلٰى دِينِ كُفَّارِ قُرَيْشٍ فَأَمِنَاهُ فَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَتَيْهِمَا وَوَاعَدَاهُ غَارَ ثَوْرٍ بَعْدَ ثَلَاثِ لَيَالٍ بِرَاحِلَتَيْهِمَا صُبْحَ ثَلَاثٍ وَانْطَلَقَ مَعَهُمَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ وَالدَّلِيلُ فَأَخَذَ بِهِمْ طَرِيقَ السَّوَاحِلِ. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مَالِكٍ الْمُدْلِجِيُّ وَهُوَ ابْنُ أَخِي سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ

أَنَّهُ سَمِعَ سُرَاقَةَ بْنَ جُعْشُمٍ يَقُولُ جَاءَنَا رُسُلُ كُفَّارِ قُرَيْشٍ يَجْعَلُونَ فِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ دِيَةَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِمَنْ قَتَلَهُ أَوْ أَسَرَهُ فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ قَوْمِي بَنِي مُدْلِجٍ أَقْبَلَ رَجُلٌ مِنْهُمْ حَتَّى قَامَ عَلَيْنَا وَنَحْنُ جُلُوسٌ فَقَالَ يَا سُرَاقَةُ! إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ انِفًا أَسْوِدَةً بِالسَّاحِلِ أُرَاهَا مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ قَالَ سُرَاقَةُ فَعَرَفْتُ أَنَّهُمْ هُمْ فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّهُمْ لَيْسُوا بِهِمْ وَلٰكِنَّكَ رَأَيْتَ فُلَانًا وَفُلَانًا اِنْطَلَقُوا بِأَعْيُنِنَا ثُمَّ لَبِثْتُ فِي الْمَجْلِسِ سَاعَةً ثُمَّ قُمْتُ فَدَخَلْتُ فَأَمَرْتُ جَارِيَتِي أَنْ تَخْرُجَ بِفَرَسِي وَهِيَ مِنْ وَرَاءِ أَكَمَةٍ فَتَحْبِسَهَا عَلَيَّ وَأَخَذْتُ رُمْحِي فَخَرَجْتُ بِهِ مِنْ ظَهْرِ الْبَيْتِ فَخَطَطْتُ بِزُجِّهِ الْأَرْضَ وَخَفَضْتُ عَالِيَهُ حَتَّى أَتَيْتُ فَرَسِي فَرَكِبْتُهَا فَرَفَعْتُهَا تُقَرِّبُ بِي حَتَّى دَنَوْتُ مِنْهُمْ فَعَثَرَتْ بِي فَرَسِي فَخَرَرْتُ عَنْهَا فَقُمْتُ فَأَهْوَيْتُ يَدِي إِلَى كِنَانَتِي فَاسْتَخْرَجْتُ مِنْهَا الْأَزْلَامَ فَاسْتَقْسَمْتُ بِهَا أَضُرُّهُمْ أَمْ لَا فَخَرَجَ الَّذِي أَكْرَهُ فَرَكِبْتُ فَرَسِي وَعَصَيْتُ الْأَزْلَامَ تُقَرِّبُ بِي حَتَّى إِذَا سَمِعْتُ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ لَا يَلْتَفِتُ وَأَبُو بَكْرٍ يُكْثِرُ الِالْتِفَاتَ، سَاخَتْ يَدَا فَرَسِي فِي الْأَرْضِ حَتَّى بَلَغَتَا الرُّكْبَتَيْنِ فَخَرَرْتُ عَنْهَا ثُمَّ زَجَرْتُهَا فَنَهَضَتْ فَلَمْ تَكَدْ تُخْرِجُ يَدَيْهَا، فَلَمَّا اسْتَوَتْ قَائِمَةً، إِذَا لِأَثَرِ يَدَيْهَا عُثَانٌ سَاطِعٌ فِي السَّمَاءِ مِثْلُ الدُّخَانِ فَاسْتَقْسَمْتُ بِالْأَزْلَامِ فَخَرَجَ الَّذِي أَكْرَهُ فَنَادَيْتُهُمْ بِالْأَمَانِ فَوَقَفُوا فَرَكِبْتُ فَرَسِي حَتَّى جِئْتُهُمْ وَوَقَعَ فِي نَفْسِي حِينَ لَقِيتُ مَا لَقِيتُ مِنَ الْحَبْسِ عَنْهُمْ أَنْ سَيَظْهَرُ أَمْرُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ قَوْمَكَ قَدْ جَعَلُوا فِيكَ الدِّيَةَ وَأَخْبَرْتُهُمْ أَخْبَارَ مَا يُرِيدُ النَّاسُ بِهِمْ وَعَرَضْتُ عَلَيْهِمُ الزَّادَ وَالْمَتَاعَ فَلَمْ يَرْزَانِي وَلَمْ يَسْأَلَانِي إِلَّا أَنْ قَالَ: «أَخْفِ عَنَّا.» فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَكْتُبَ لِي كِتَابَ أَمْنٍ فَأَمَرَ عَامِرَ بْنَ فُهَيْرَةَ فَكَتَبَ فِي رُقْعَةٍ مِنْ أَدِيمٍ ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَ الزُّبَيْرَ فِي رَكْبٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا تِجَارًا قَافِلِينَ مِنَ الشَّأْمِ فَكَسَا الزُّبَيْرُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ ثِيَابَ بَيَاضٍ وَسَمِعَ الْمُسْلِمُونَ بِالْمَدِينَةِ مَخْرَجَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ فَكَانُوا يَغْدُونَ كُلَّ غَدَاةٍ إِلَى الْحَرَّةِ فَيَنْتَظِرُونَهُ

حَتّٰى يَرُدَّهُمْ حَرُّ الظَّهِيرَةِ فَانْقَلَبُوا يَوْمًا بَعْدَ مَا أَطَالُوا انْتِظَارَهُمْ، فَلَمَّا أَوَوْا إِلٰى بُيُوتِهِمْ أَوْفٰى رَجُلٌ مِنْ يَهُودَ عَلَى أُطُمٍ مِنْ اٰطَامِهِمْ لِأَمْرٍ يَنْظُرُ إِلَيْهِ فَبَصُرَ بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ مُبَيَّضِينَ يَزُولُ بِهِمُ السَّرَابُ فَلَمْ يَمْلِكِ الْيَهُودِيُّ أَنْ قَالَ بِأَعْلٰى صَوْتِهِ: يَا مَعَاشِرَ الْعَرَبِ! هٰذَا جَدُّكُمُ الَّذِي تَنْتَظِرُونَ فَثَارَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى السِّلَاحِ فَتَلَقَّوْا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِظَهْرِ الْحَرَّةِ فَعَدَلَ بِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ حَتّٰى نَزَلَ بِهِمْ فِي بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ وَذٰلِكَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الْأَوَّلِ فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ لِلنَّاسِ وَجَلَسَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَامِتًا فَطَفِقَ مَنْ جَاءَ مِنَ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ لَمْ يَرَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَيِّي أَبَا بَكْرٍ حَتّٰى أَصَابَتِ الشَّمْسُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ حَتّٰى ظَلَّلَ عَلَيْهِ بِرِدَائِهِ فَعَرَفَ النَّاسُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذٰلِكَ فَلَبِثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً وَأُسِّسَ الْمَسْجِدُ الَّذِي أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى وَصَلّٰى فِيهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَسَارَ يَمْشِي مَعَهُ النَّاسُ حَتّٰى بَرَكَتْ عِنْدَ مَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ وَهُوَ يُصَلِّي فِيهِ يَوْمَئِذٍ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَكَانَ مِرْبَدًا لِلتَّمْرِ لِسُهَيْلٍ وَسَهْلٍ غُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي حَجْرِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ بَرَكَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ: «هٰذَا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ الْمَنْزِلُ.» ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغُلَامَيْنِ فَسَاوَمَهُمَا بِالْمِرْبَدِ لِيَتَّخِذَهُ مَسْجِدًا فَقَالَا: لَا، بَلْ نَهَبُهُ لَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! فَأَبَى رَسُولُ اللّٰهِ أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُمَا هِبَةً حَتّٰى ابْتَاعَهُ مِنْهُمَا ثُمَّ بَنَاهُ مَسْجِدًا وَطَفِقَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ اللَّبِنَ فِي بُنْيَانِهِ وَيَقُولُ وَهُوَ يَنْقُلُ اللَّبِنَ: «هٰذَا الْحِمَالُ لَا حِمَالُ خَيْبَرْ هٰذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَرْ» وَيَقُولُ: «اَللّٰهُمَّ إِنَّ الْأَجْرَ أَجْرُ الْاٰخِرَهْ فَارْحَمِ الْأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ.» فَتَمَثَّلَ بِشِعْرِ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ لَمْ يُسَمَّ لِي.قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَلَمْ يَبْلُغْنَا فِي الْأَحَادِيثِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمَثَّلَ بِبَيْتِ شِعْرٍ تَامٍّ غَيْرَ هٰذَا الْبَيْتِ.

"Ben annemi ve babamı (Ebû Bekir'le Ümm-ü Rûmân'ı) bildim bileli onlar İslâm dîni üzereydiler. Her gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mutlaka gündüzün iki tarafında; sabah-akşam bize gelirdi.

Müslümanlar (Hâşim ve Muttaliboğulları, kâfirler tarafından Şi'bi Ebî Tâlib denen yerde muhâsara altına alınarak) belâya dûçar kılınınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* (daha önce Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den Habeşistan'a hicret için izin alan Müslümanlara yolda kavuşmak için) **Habeşistan** topraklarına doğru muhâcir olarak yola çıktı.

Nihâyet (Medîne'ye doğru deniz sâhilini tâkip eden cihetten Mekke'ye beş gecelik mesâfede bulunan) **Berkü'l Ğımâd**'a ulaşınca (Kureyş kabîlesinden Benû Zühre'nin antlaşmalıları olan Hûn ibni Huzeymeoğullarından meşhur bir kabîle olan) **Kāre** (Kabîlesi)nin efendisi **İbnüddeğine** (künyeli Hâris ibni Yezîd) ona rastladı ve:

"Yâ **Ebâ Bekr**! Nereye gitmek istiyorsun?" diye sordu. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* da (ona o dönem kâfir olduğu için esas gideceği yeri söylemeyip):

"Kavmim beni çıkarttı (Kureyş müşrikleri benim Mekke'den çıkmama sebep oldu), ben de yeryüzünde bir zaman dolaşıp Rabbime ibâdet etmek istiyorum" dedi.

O zaman **İbnüddeğine**: "Yâ **Ebâ Bekr**! Senin gibi biri (memleketinden) çıkmaz ve çıkartılmaz, gerçekten sen yok olan bir şeyi dahî kazanır (ve en olmayacak şeyleri dahî elde ederek insanlara başkasının yanında bulamayacakları şeyleri verirsin ve iyilik yollarına cömertçe harcar)sın, sıla-i rahim yaparsın, (işini görmekten âciz olan âile fertlerine âit) yükler çekersin, misâfir ağırlarsın ve haklar uğrunda başa gelen sıkıntılara karşı yardımcı olursun (senin gibi iyilik sâhibi kimseyi Allâh zâyi etmez).

Ben senin hâmin olurum (seni savunurum), haydi dön, Rabbine kendi beldende ibâdet et" dedi. Böylece o geri döndü, **İbnüddeğine** de onunla berâber yolculuk yaptı.

(Mekke'ye döndükten sonra) bir ikindi vakti **İbnüddeğine Kureyş** eşrâfını dolaşarak onlara: "**Ebû Bekr** gibi biri (memleketinden) çıkmaz ve çıkartılamaz! Siz yok olan bir şeyi dahî kazan(ıp iyilik yollarına cömertçe harcay)an, sıla-i rahim yapan, taşınması ağır hakları yüklenen, misâfir ağırlayan ve **Hakk**'ın takdîriyle insana ârız olan (borçlar gibi) haklara karşı yardımcı olan bir insanı nasıl çıkartırsınız?" dedi.

Âyet: 40

Böylece **Kureyş İbnüddeğine**'nin **Ebû Bekr**'e verdiği emânı reddetmeyerek **İbnüddeğine**'ye: "**Ebû Bekr**'e emret, Rabbine evinde ibâdet yapsın, orada namaz kılsın, dilediği kadar Kur'ân okusun fakat bu yaptıklarını açık yaparak böylece bize eziyet etmesin. Çünkü gerçekten biz kadınlarımızı ve oğullarımızı fitneye düşürmesinden endişe ediyoruz" dediler.

İbnüddeğine de bunu **Ebû Bekr**'e söyledi, böylece **Ebû Bekr** bir süreliğine Rabbine evinde ibâdet etti, namazını açıktan kılmadı, evinden başka bir yerde Kur'ân okumadı.

Sonra **Ebû Bekr**'in aklına başka bir fikir geldi, evinin önünde bir mescit binâ etti, artık orada namaz kılıyordu ve Kur'ân okuyordu, bunu gören müşriklerin kadınları ve oğulları onu görmek için izdiham yapmaya başladılar, o onların çok hoşuna gidiyordu, onlar ona ilgiyle bakıyorlardı.

Ebû Bekr çok ağlayan bir adamdı, Kur'ân okuduğu zaman gözlerine mâlik olamazdı, bu durum müşriklerden olan **Kureyş** eşrâfını (hanımları ve çocukları Müslüman olur diye) korkuttu. Bunun üzerine onlar **İbnüddeğine**'ye haber saldılar, o yanlarına gelince:

"Biz **Ebû Bekr**'e Rabbine kendi evinde ibâdet etsin diye senin emânınla emân vermiştik, fakat o bu güvenceyi aştı, evinin önünde bir mescit binâ etti, orada açıkça namaz kılmaya ve Kur'ân okumaya başladı, biz gerçekten kadınlarımızı ve oğullarımızı fitnelendirecek diye korktuk, hemen onu nehyet! Eğer Rabbine evinde ibâdet etmekle yetinmek isterse böyle yapsın, yok eğer mutlaka bunu açık yapacaksa ondan zimmetini sana geri iâde etmesini iste, zîrâ biz senin güvenceni bozmak istemedik, ama **Ebû Bekr**'in açıktan ibâdet etmesini de kabul edecek değiliz" dediler.

Bunun üzerine **İbnüddeğine Ebû Bekr**'e gelerek: "Sen benim senin hakkında ne anlaşma yaptığımı iyice bilmektesin, ya bununla yetinirsin ya da sana verdiğim güvenceyi bana geri verirsin, zîrâ ben Arapların "Bir adama verdiğim güvence hakkında bana hıyânet yapıldı" diye duymalarını istemem" deyince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben sana zimmetini geri iâde ediyorum, **Allâh-u Azze ve Celle**'nin zimmetine râzı oluyorum" dedi.

O günlerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'de bulunuyordu. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o sırada Müslümanlara: **"Şüphesiz bana sizin hicret yurdunuz iki siyah taşlıklı arâzinin arasında bulunan hurmalık bir yer olarak gösterildi"** buyurmuştu. Bunun üzerine hicret edenler **Medîne** cihetine doğru yola çıktı.

Evvelce **Habeşistan** topraklarına hicret etmiş bulunanların büyük bir bölümü de (Müslümanların Medîne'de yerleştiğini duyarak) **Medîne**'ye döndü.

Ebû Bekr Medîne'ye doğru yola çıkmak üzere hazırlanınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Biraz sabret! Zîrâ ben bana da** (hicret için) **izin verilmesini ummaktayım"** buyurdu. O zaman **Ebû Bekr**: "Babam sana fedâ! Sen de bunu umuyor musun?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Evet!"** buyurdu. Böylece **Ebû Bekr** kendini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yol arkadaşı olmak için sakladı, yanında bulunan iki yük devesini de dört ay boyunca muğaylan ağacından düşürülen yapraklarla besledi.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* sözlerine şöyle devam etti: Bir gün biz sıcağın şiddetlendiği zevâl vaktinin evvelinde **Ebû Bekr**'in evinde otururken birisi **Ebû Bekr**'e: "İşte bu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*! Başını kapatmış vaziyette (geliyor)!" dedi. O saat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bize geldiği saat değildi. **Ebû Bekr**: "Babam-annem ona fedâ! Vallâhi onu bu saatte önemli bir iş getirdi" dedi.

Derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geldi ve izin istedi, kendisine izin verilince içeri girdi ve hemen **Ebû Bekr**'e: **"Yanındakileri dışarı çıkar"** dedi. **Ebû Bekr** ise ona: "Babam sana fedâ olsun yâ **Rasûlüllâh**, onlar senin âilenden başkaları değiller (eşin Âişe, annesi ve kız kardeşi, yabancı yok)" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gerçekten bana** (Mekke'den) **çıkış husûsunda izin verildi"** deyince, **Ebû Bekr**: "Babam sana fedâ olsun yâ **Rasûlüllâh**! Seninle yol arkadaşlığı (istiyorum)" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Olur"** buyurdu. (O zaman babamın ağladığını gördüm, hâlbuki o vakte kadar kimsenin sevinçten ağlayacağını sanmazdım.)

Ebû Bekr: "Babam sana fedâ olsun yâ **Rasûlellâh**! Şu iki yük devesinden birini alıver" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Parayla** (alırım ki hicret yolunda infakta bulunmuş olayım)" buyurdu.

Biz o iki deveyi çok süratli bir şekilde yola hazırladık, bir torbanın içerisine kendileri için azık da koyduk. **Ebû Bekr**'in kızı (kardeşim) **Esmâ** kemerinden bir parça keserek onunla torbanın ağzını bağladı, işte bu sebeple kendisi **"Zâtü'n-nitâkayn** (iki kemer sâhibi)" diye adlandırıldı.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr Sevr** dağındaki bir mağaraya giderek orada üç gece gizlendiler.

Âyet: 40

Ebû Bekr'in oğlu (kardeşim) **Abdullâh** onların yanında geceliyordu. O zaman o, çabuk kavrayan, fetânetli genç bir çocuktu. Seher vakti onların yanından ayrılıp **Mekke**'de geceleyen biri gibi sabahleyin **Kureyş**'le birlikte sabahlıyordu. Artık o onlar hakkında kurulan hîle ve tuzaklardan ne duyuyorsa mutlaka onları ezberliyor, karanlık ortalığa işlediği zaman bu haberleri kendilerine getiriyordu.

Ebû Bekr'in âzatlısı **Âmir ibni Füheyre** (Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a âit) koyunlardan otardıkları içerisinden sabah-akşam sağılabilen bir koyunu saklıyor, sonra yatsı vaktinden bir saat geçince o koyunu onların yanına getiriyordu (onlar da sağıp içiyorlardı). Böylece onlar tâze süt içerek geceliyorlardı ki o süt kendi sağmallarının sütü idi, ağırlığı gitsin diye içine kızgın taş konularak pişiriliyordu. Nihâyet gece karanlığının kaybolması yaklaştığında **Âmir ibni Füheyre** (mağaranın önüne gelip) koyuna seslenerek onu götürüyordu. O üç gecenin her bir gecesinde o böylece yaptı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* (Mekke'de bulunuyorlarken) **Abd ibni Adiyyoğulları** olan **Benüddîl** kabîlesinden, (Abdullâh ibni Ureykıt adında) çok mâhir bir rehberi para ile tutmuştular. Bu adam **Âs ibni Vâil es-Sehmî** ile antlaşmalı olarak elini yemin suyuna boyamıştı. Dolayısıyla o, **Kureyş** kâfirlerinin dîni üzere idi. Fakat onlar ona güvenip bineklerini kendisine teslim etmiş ve üç gece sonra **Sevr** mağarasında buluşacaklarına dâir onunla sözleşmişlerdi. O da üçüncü gecenin sabahında binek develerini kendilerine getirdi. Böylece **Âmir ibni Füheyre** ile o delil onlarla berâber yola çıktılar, delil onlara (Usfân'ın alt tarafında kalan) sâhil yolunu tutturdu.

(**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mekke'den çıkacağını **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a bildirmişti ve yanında bulunan insanlara âit emânetleri teslim edinceye kadar hicret etmemesini emretmişti. Mekke'de kimin yanında korumakta endişe duyduğu bir eşyâ varsa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğunu ve güvenilirliğini bildikleri için her şeylerini onun yanına emânet bırakırlardı.)

Sürâka ibni Cu'şüm şöyle anlatmıştır: (Hicret kâfilesi Müdlicoğulları'nın sınırından geçtiği sırada) **Kureyş** kâfirlerinin elçileri bize gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** hakkında onları öldüren veyâ esir alan kişilere her birinin diyetini (yâni yüz develik mükâfat) vereceklerini söz verdiler.

Bir kere ben kavmim olan **Benîmüdlic**'in meclislerinden bir mecliste otururken onlardan bir adam bize doğru yönelip biz otururken başımıza dikildi ve: "Ey **Sürâka**! Gerçekten ben biraz önce sâhilde bâzı karartılar gördüm, onların **Muhammed** ve arkadaşları olduğunu sanıyorum" dedi.

Ben onların, dediği kişiler olduğunu anladımsa da yine de ona: "Onlar, onlar değil! Lâkin sen (kayıplarını aramak için) bizim gözümüzün önünde yola çıkan falan falanı görmüşsün" dedim.

Sonra o mecliste bir müddet daha bekledikten sonra kalkıp evime girdim ve câriyeme atımı çıkarıp yüksek bir tepenin ardında onu benim için bekletmesini emrettim.

Hemen mızrağımı alıp evin arkasından çıktım, (uzaktan görenlere parıltısı belirip de yakalamak istediklerim kaçmasın ve başka biri peşime düşerek alacağım diyete ortak olmasın diye) mızrağın altını iyice yere soktum, böylece üst kısmını aşağıda tutmuş oldum. Derken atımın yanına geldim ve ona binip onu dörtnala kaldırdım, tam onlara yaklaşmışken atım tökezlendi, ben de ondan düştüm.

Sonra hemen kalkıp elimi ok kabımın içine uzattım, ondan fal kalemlerini çıkarttım ve "Onlara zarar verebilecek miyim, veremeyecek miyim" diye onlarla fal baktım.

Fal netîcesinde istemediğim şey çıktığı halde ben yine atıma binip fal oklarına isyân ederek atımı dört nala kaldırdım, at beni onlara o kadar yaklaştırdı ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in okumasını bile işittim. O, sağa sola hiç bakmıyordu, **Ebû Bekr** ise etrâfına çok bakınıyordu. Tam o sırada atımın iki ön ayağı dizlerine kadar yere (kuma) battı, ben yine ondan düştüm. Sonra ben hayvanı kalkmaya zorlayınca, o da kalkmaya çalıştı fakat ön ayaklarını bir türlü yerden çıkaramadı. Nihâyet hayvan zorlukla kalkıp doğrulunca, iki ayağının izinden göğe doğru bir toz yükseldi.

Ben tekrar fal oklarıyla kısmet baktım, yine istemediğim şey çıkınca ben onlara: "el-Emân! (Ben Sürâka ibni Mâlik'im, bana fırsat verin, sizinle konuşayım, vallâhi benden size istemeyeceğiniz bir şey gelmeyecek)" diye seslendim, bunun üzerine onlar durdular, ben de atıma binip yanlarına geldim. İşte onlara ulaşmaktan engellenme husûsunda başıma gelenlerle karşılaştığım zaman: "Yakında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in işi parlayacak" fikri o anda içime düştü.

Âyet: 40

Ben kendisine: "Kavmin senin (öldürülmen veyâ esir edilmen) hakkında diyet (ödül) belirlediler" dedikten sonra, insanların onlar hakkında düşündükleri şeyleri kendilerine bildirdim ve onlara yol azığı ve metâı arzettim, fakat benden bir şey almadılar, bir şey de istemediler, ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Bizim haberimizi gizle"** buyurdu. Sonra ben ondan kendim hakkında emân (güvence) yazısı talep ettim, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Âmir ibni Füheyre**'ye emretti, o da bana tabaklanmış bir deri üzerine (istediğim) bu yazıyı yazdı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yoluna devâm etti.

(Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mekke'yi fethedip Huneyn ehlinin de işini bitirince Sürâka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine yazdığı mektubu alıp ona kavuşmak için yola çıktı, tam ona yaklaşırken ensâr bölüklerinden bir bölüğün arasına düştü. Onlar ona oklarını doğrultunca elindeki mektubu kaldırıp: "Dokunmayın bana" diyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e doğru yanaştı ve: "Yâ **Rasûlellâh**! İşte bu senin mektubun, ben Sürâka ibni Mâlik'im" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona verdiği sözde vefâlı davranacağını bildirdi. Böylece o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaklaşıp Müslüman oldu ve kaybolan develerden kendi havuzundan su içenlere mâni olmadığı için sevap alıp almayacağını sordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona: "Her yaş ciğer sâhibine içirilen suda sevap olacağı"nı beyân etti. Sonra Sürâka kavmine dönerek Müslüman olduğunu bildirdi.)

Urve ibni Zübeyr *(Radıyallâhu Anhümâ)* (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Sürâka'dan kurtulduktan sonra yaşadıklarını şöyle anlatmıştır): **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (hicret yolunda) Müslümanlardan oluşan binekli bir kâfile içerisindeki **Zübeyr ibni Avvâm**'a rastladı. Onlar **Şam**'dan dönen tâcirlerdi. **Zübeyr Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr**'e beyaz elbiseler giydirdi, bu sırada **Medîne**'de bulunan Müslümanlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den çıktığını işitmişlerdi, her sabah **Harre** denilen mevkiye giderek onu bekliyorlardı, öğlen sıcağı onları geri döndürünceye kadar orada duruyorlardı.

Bir gün uzunca bekledikten sonra geri dönmüşlerdi ki, tam evlerine vardıklarında Yahudilerden bir adam bakacağı bir iş için kendi kalelerinden birinin kulesinin üstüne çıkmış iken, üzerlerinde beyaz elbiseler bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbını görüverdi ki (sıcağın şiddetinden su gibi görünen) serap onları ara sıra (gözden) kaybediyordu.

O Yahudi en yüksek sesiyle: "Ey Arap cemaatleri! İşte bu sizin beklediğiniz devletlinizdir" demekten kendini alamadı.

Bunu duyan Müslümanlar silahlarına davranarak yola çıktılar ve tam **Harre** yolunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuştular. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları (Medîne'nin) sağ taraf(ın)da (bulunan Kuba yönüne) döndürdü ve **Amr ibni Avfoğulları** arasında (onların Kuba'daki evlerinde) konaklattı. (Kendisi onların başında bulunan Gülsüm ibni Hidm'e misafir oldu.) İşte bu hâdise rebî'ulevvel ayının (evveline yâhut ikisine veyâ on ikisine denk gelen) pazartesi gününde oldu.

Ebû Bekr insanları karşılamak üzere ayakta duruyordu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sessiz vaziyette bir tarafa oturmuştu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i daha önce görmemiş olan ensardan karşılamaya gelenler (kendisini peygamber sanarak) **Ebû Bekr**'i selamlamaya başladılar. Nihâyet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e güneş isâbet ettiğinde **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kalkıp kendi cübbesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine gölgelik yapınca o zaman insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tanıdılar.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Amr ibni Avfoğulları** arasında on küsur gece kaldı, takvâ üzere tesis edilen o (Kuba) mescidi(ni) binâ etti ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazlarını orada kıldı. Sonra (cumâ günü) devesine binerek yürüdü. İnsanlar da onunla birlikte yürüyorlardı. (Medîne'liler onların etrâfını silahlarla kuşatmışlardı. Sâlim ibni Avfoğullarının menziline vardığında cumâ vakti kendisine Rânûnâ Vâdisinde erişti. İlk cumâ orada farz kılındı ve orada edâ edildi.)

Nihâyet devesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'deki mescidinin (arsasının) yanında çöktü. (Bir rivâyet mescidin minberinin bulunduğu mevzîde çöktü.) O günlerde orada bâzı Müslümanlar namaz kılıyorlardı, o yer **Es'ad ibni Zürâre**'nin himâyesinde **Süheyl** ve **Sehl** isimli iki yetim çocuğun hurma kuruttukları harman yeriydi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in devesi bu arsaya gelip çökünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnşâllâh menzil burası"** buyurdu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o iki genci çağırarak mescit yapmak için o harman yerini onlardan satın almak istedi. Onlar: "Hayır! Yâ **Rasûlellâh**! Biz burayı sana hibe ederiz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan orayı hibe olarak kabul etmekten imtinâ etti ve orayı bir bedel karşılığı onlardan satın aldı. Sonra orada mescidini binâ etti.

Âyet: 40

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orayı yaparken çalışanlarla birlikte kerpiç taşımaya başladı. Kendisi kerpiç taşırken bir taraftan da:

"Bu yükler Hayber'in yükleri (olan hurma ve benzeri şeyler) **değildir,**
Ey Rabbimiz! Bunlar daha hayırlı ve daha temizdir.

Ey Allâh! Gerçek mükâfat âhiret ecridir,
Artık sen ensâra ve muhâcire merhamet et" diyordu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böylece ismi bilinmeyen bir Müslüman adamın şiirini nakletmiş oldu.

İbni Şihâb: "Hadîs-i şerîflerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu beytin dışında tam bir şiir naklettiği rivâyeti bize ulaşmadı" demiştir. *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:74, no:3692-3694, 3/1417-1422; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9743; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:25626, 42/419-421; İbnü Ebî Hâtim:6/1799; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/51-52; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/51-55; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/125-128; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/377-384; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/190-191, 197)*

Berâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِشْتَرَى أَبُو بَكْرٍ مِنْ عَازِبٍ رَحْلًا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لِعَازِبٍ: مُرِ الْبَرَاءَ فَلْيَحْمِلْهُ إِلَيَّ رَحْلِي، فَقَالَ لَهُ عَازِبٌ: لَا، حَتَّى تُحَدِّثَنَا كَيْفَ صَنَعْتَ أَنْتَ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ خَرَجْتُمَا وَالْمُشْرِكُونَ يَطْلُبُونَكُمْ. قَالَ: أَدْلَجْنَا مِنْ مَكَّةَ فَأَحْيَيْنَا لَيْلَتَنَا وَيَوْمَنَا حَتَّى أَظْهَرْنَا وَقَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ فَرَمَيْتُ بِبَصَرِي هَلْ أَرَى مِنْ ظِلٍّ نَأْوِي إِلَيْهِ، فَإِذَا أَنَا بِصَخْرَةٍ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهَا فَإِذَا بَقِيَّةُ ظِلٍّ لَهَا، فَنَظَرْتُ إِلَى بَقِيَّةِ ظِلِّهَا فَسَوَّيْتُهُ ثُمَّ فَرَشْتُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ فَرْوَةً ثُمَّ قُلْتُ: اِضْطَجِعْ يَا رَسُولَ اللهِ! فَاضْطَجَعَ ثُمَّ ذَهَبْتُ أَنْفُضُ مَا حَوْلِي هَلْ أَرَى مِنَ الطَّلَبِ أَحَدًا، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ يَسُوقُ غَنَمَهُ إِلَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الَّذِي نُرِيدُ، يَعْنِي الظِّلَّ، فَسَأَلْتُهُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا غُلَامُ؟ قَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ، فَسَمَّاهُ لِي، فَعَرَفْتُهُ فَقُلْتُ: وَهَلْ فِي غَنَمِكَ مِنْ لَبَنٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: هَلْ أَنْتَ حَالِبٌ لِي؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أَمَرْتُهُ فَاعْتَقَلَ شَاةً مِنْ غَنَمِهِ ثُمَّ أَمَرْتُهُ أَنْ يَنْفُضَ كَفَّيْهِ، فَقَالَ هٰكَذَا، فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيْهِ بِالْأُخْرَى فَحَلَبَ لِي كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ وَقَدْ رَوَيْتُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِيَ إِدَاوَةً، عَلَى فَمِهَا خِرْقَةٌ فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَافَقْتُهُ

قَدِ اسْتَيْقَظَ فَقُلْتُ: اِشْرَبْ يَا رَسُولَ اللهِ! فَشَرِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتّٰى رَضِيتُ، ثُمَّ قُلْتُ: قَدْ أَنَى الرَّحِيلُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَارْتَحَلْنَا وَالْقَوْمُ يَطْلُبُونَنَا فَلَمْ يُدْرِكْنَا أَحَدٌ مِنْهُمْ غَيْرُ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ عَلٰى فَرَسٍ لَهُ، فَقُلْتُ: هٰذَا الطَّلَبُ قَدْ لَحِقَنَا يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ: «لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا.» فَلَمَّا دَنَا فَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَنَا قَيْدُ رُمْحَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ قُلْتُ: هٰذَا الطَّلَبُ قَدْ لَحِقَنَا يَا رَسُولَ اللهِ! وَبَكَيْتُ فَقَالَ: «مَا يُبْكِيكَ؟» قُلْتُ: أَمَا وَاللهِ مَا عَلٰى نَفْسِي أَبْكِي وَلٰكِنِّي أَبْكِي عَلَيْكَ. قَالَ: فَدَعَا عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اكْفِنَاهُ بِمَا شِئْتَ.» قَالَ: فَسَاخَتْ بِهِ فَرَسُهُ فِي الْأَرْضِ إِلٰى بَطْنِهَا فَوَثَبَ عَنْهَا ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ هٰذَا عَمَلُكَ فَادْعُ اللهَ أَنْ يُنْجِيَنِي مِمَّا أَنَا فِيهِ، فَوَاللهِ لَأُعَمِّيَنَّ عَلٰى مَنْ وَرَائِي مِنَ الطَّلَبِ وَهٰذِهِ كِنَانَتِي فَخُذْ سَهْمًا مِنْهَا فَإِنَّكَ سَتَمُرُّ عَلٰى إِبِلِي وَغَنَمِي بِمَكَانِ كَذَا وَكَذَا، فَخُذْ مِنْهَا حَاجَتَكَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا حَاجَةَ لَنَا فِي إِبِلِكَ.» وَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَانْطَلَقَ رَاجِعًا إِلٰى أَصْحَابِهِ. وَمَضٰى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَا مَعَهُ حَتّٰى قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ لَيْلًا، فَتَنَازَعَهُ الْقَوْمُ أَيُّهُمْ يَنْزِلُ عَلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي أَنْزِلُ اللَّيْلَةَ عَلٰى بَنِي النَّجَّارِ أَخْوَالِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أُكْرِمُهُمْ بِذٰلِكَ.» وَخَرَجَ النَّاسُ حِينَ دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ فِي الطَّرِيقِ وَعَلَى الْبُيُوتِ وَالْغِلْمَانُ وَالْخَدَمُ صَارِخُونَ: جَاءَ مُحَمَّدٌ! جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! جَاءَ مُحَمَّدٌ! جَاءَ رَسُولُ اللهِ. فَلَمَّا أَصْبَحَ انْطَلَقَ فَنَزَلَ حَيْثُ أُمِرَ.

"**Ebû Bekr**, **Âzib**'den onüç dirhem karşılığı bâzı ev eşyâları aldı, sonra **Âzib**'e: '**Berâ**'ya emret de onu benim evime taşısın' dedi.

Âzib ona: 'Sen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte hicret yoluna çıktığınızda müşrikler sizi ararlarken ne yaptığınızı bana anlatmadan olmaz' deyince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlattı:

'**Mekke**'den sabah vakti yola çıktık, bir gün bir gece uyumadan yola gittik, öğlen vakti olunca barınabileceğimiz bir gölge görebilir miyim diye etrâfa bir göz attım, birden karşıma bir kaya çıktı, onun yanına vardığımda biraz gölgesi kaldığını gördüm.

Âyet: 40

Sonra gölge kalan kısmının yerini düzelttim ve orada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir deri sererek: 'Yâ **Rasûlellâh**! Biraz yat' dedim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de uzandı. Sonra peşimize düşenlerden kimse görebilir miyim diye etrâfı kolaçan etmeye gittim. O sırada bizim aradığımız gölge gibi bir yer bulmak için koyunlarını o kayaya doğru süren bir çobana rastladım.

Ona: 'Delikanlı sen kime âitsin' dedim. O da: '**Kureyş**'ten felan adama âitim' diye sâhibinin adını verdi, o adamı tanıdım ve çobana: 'Koyunlarında süt var mı' dedim, o: 'Evet' deyince, 'Benim için sağar mısın' dedim, 'Olur' dedi.

Sonra çobana emrettim, o da koyunların birini ayırdı. Sonra ona iki elini birbirine çarparak tozdan arınmasını emrettim, (koyunun memesini de tozdan kirden temizlemesini emrettim,) böylece o bana biraz süt sağdı, ben yolda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in su ihtiyâcını gidermek için yanımda küçük bir deri kap taşıyordum, onun ağzı bir hırkayla kapalıydı, sonra süte biraz su döktüm, nihâyet alt kısmı biraz serinledi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldim, tam o sırada onu yeni uyanmış halde buldum, 'İç Yâ **Rasûlellâh**!' dedim, o da içti, ben de memnun oldum. Sonra: 'Göç yanaştı yâ **Râsûlellâh**!' dedim ve yola çıktık. O sırada müşrikler de peşimizdeydi, fakat at üzerinde gelen **Sürâka ibni Mâlik ibni Cü'şum**'dan başkası bize yetişemedi.

Bu durumu görünce: 'Yâ **Rasûlellâh**! Peşimize düşen şu adam bize kavuştu' dedim. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Üzülme! Şüphesiz Allâh bizimle berâberdir"** buyurdu. O kişi bize iyice yanaşıp aramızda iki veyâ üç mızrak kadar mesâfe kalınca: 'Yâ **Rasûlellâh**! Peşimize düşen şu adam bize kavuştu' dedim ve ağlamaya başladım.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Seni ağlatan nedir?"** diye sorunca: "Şimdi vallâhi ben kendi adıma ağlamıyorum, lâkin sana üzüntümden ağlıyorum" dedim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona bedduâ etmek üzere: **"Ey Allâh! Onun şerrine karşı dilediğin şeyle bize kâfî gel"** derdemez hemen onun atı karnına kadar yere gömüldü.Adam hemen atın üzerinden sıçrayarak: "Yâ **Muhammed**! Ben bunun senin işin olduğunu anladım, **Allâh**'a duâ et de beni içinde bulunduğum bu halden kurtarsın, vallâhi arkamda senin peşine düşen herkesten seni gizleyeceğim.

İşte bu benim ok kabım, (çobana alâmet olsun diye) içinden bir ok al, zîrâ ileride felan yerde benim develerime ve koyunlarıma rastlayacaksın, (benim okumu göstererek) onlardan istediğini al" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Bizim senin develerine ihtiyâcımız yok"** buyurdu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun kurtulması için duâ edince atı yerden kurtuldu ve arkadaşlarına dönmek üzere yola koyuldu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve refâkatçisi olan ben yola koyulup gece vakti **Medîne**'ye vardık, insanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i misâfir etmek için çekişince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bu gece ben Abdülmuttalib'in dayıları olan Neccaroğullarının yanında kalayım da, böylece onlara değer verdiğimi göstermiş olayım"** buyurdu.

Biz **Medîne**'ye girdiğimiz zaman insanlar yol kenarlarında ve evlerin içerisinden bizi karşıladılar, bir taraftan da çocuklar ve hizmetçiler: "**Muhammed** geldi", "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geldi", "**Muhammed** geldi", "**Rasûlüllâh** geldi" diye bağırıyorlardı. Ertesi sabah olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yola koyuldu ve emrolunduğu yerde konakladı." *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/365-366; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:20, no:37765 :20/271-274; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3, 1/180-182; Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe:2, no:3452, 3/1336; Müslim, no:2009; İbnü Ebî Hâtim:6/1798, 1799; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/362-364)*

İbni Abbâs, Ali, Ebû Bekr'in kızı Âişe, Kudâme kızı Âişe, Sürâka ibni Cü'şum *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* evinden çıkarken müşrikler kapısında oturuyorlardı, o bir avuç çakıl taşı alıp Yâsîn okuyarak onların kafalarına serpti ve yoluna devâm etti.

Sonra birisi gelip: "Ne bekliyorsunuz?" diye sorunca, onlar: "**Muhammed**'i" dediler, o kişi: "Vallâhi o, yanınızdan geçti gitti" deyince: "Vallâhi biz onu görmedik" dediler. Sonra başlarındaki toprakları fark edip kafalarından temizlediler.

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr Sevr** mağarasına girdiler, örümcek de mağaranın kapısına üst üste ağlar ördü, **Kureyş Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düşerek mağaranın kapısına kadar geldiler, fakat biri: "Bu mağaranın kapısında **Muhammed**'in doğumunun öncesinden kalma örümcek var" deyince geri döndüler. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/227-228; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/365-366)*

Âişe binti Kudâme *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 40

عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ قُدَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَقَدْ خَرَجْتُ مِنَ الْخَوْخَةِ مُتَنَكِّرًا، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيَنِي أَبُو جَهْلٍ، فَعَمَّى اللهُ بَصَرَهُ عَنِّي وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى مَضَيْنَا.»

"Ben bulunduğum evden tanınmaz bir halde çıktım, karşıma ilk çıkan Ebû Cehl oldu, fakat Allâh onun gözünü benden ve Ebû Bekr'den kör etti de böylece yolumuza devâm edebildik." *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/366)*

(Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın kızkardeşi) **Esmâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** hicret edince **Ebû Cehl** birtakım **Kureyş**'lilerle gelip **Ebû Bekr**'in kapısında durdular, ben yanlarına çıkınca: "Ey **Ebû Bekr**'in kızı baban nerede?" dediler. Ben: "Vallâhi babam nerede bilmiyorum" deyince çok pis huylu olan **Ebû Cehl** elini kaldırarak yanağıma bir tokat attı ki o yüzden küpem düştü, sonra defolup gittiler. Böylece biz üç gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne tarafa yöneldiğini bilmeden bekledik durduk.

Sonunda **Mekke**'nin aşağı tarafından (Mesfele'den) gelen erkek bir cin (yukarıda zikredilen) birtakım beyitleri makamla okumaya başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nereye gittiğinden haberdâr olduk. İnsanlar o cinin sesini işiterek peşine gittiler fakat kendisini göremediler, böylece o, şiir söyleye söyleye (Me'lâ denilen) **Mekke**'nin üst tarafından çıkıp gitti." *(Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ:1/226; Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:2/234 es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:3/246; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/196)*

Hubeyş İbni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere, **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullah İbni Üreykıt** rehberliğinde, **Ebû Bekr** ve **Âmir İbni Füheyre** *(Radıyallahu Anhüma)*nın refâkatinde hicret ederken yolda **Âtike binti Hâlid** ismindeki **Ümmü Ma'bed**'in çadırına uğradı. Ondan et ve hurma satın almak istediyse de bir şey bulamadı. O sırada kenarda duran bir koyun görünce:

«مَا هٰذِهِ الشَّاةُ يَا أُمَّ مَعْبَدٍ؟»

"Bu koyunun durumu nasıl?" diye onda süt bulunup bulunmadığını sordu. **Ümmü Ma'bed**: "Onun sağılacak hâli yok" deyince **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* onu sağmak istedi. O da:

«بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! نَعَمْ إِنْ رَأَيْتَ بِهَا حَلَبًا فَاحْلِبْهَا.»

"Anam babam sana fedâ olsun! Onda süt bulursan buyur sağ" dedi.

Rasûlüllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* koyunu çağırıp, besmele okuyarak mubârek eliyle memesini sıvazladığı anda koyun bacaklarını açıp bolca süt vermeye başladı. Böylece bir kap dolup üstünü kaymak bağladı.

Ümmü Ma'bed doyuncaya kadar içtikten sonra **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkadaşları da kanıncaya kadar içtiler.

Sonunda **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de içti ve:

«سَاقِي الْقَوْمِ اٰخِرُهُمْ شُرْبًا.»

"Bir topluluğa su veren onlardan sonra içer" *(Ebû Dâvûd, Eşribe:19, no:3725, 3/1610; Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/195)* buyurdu. Sonra bir kova daha sağıp **Ümmü Ma'bed**'in yanına bıraktı. Bu mûcizeyi gören kadın hemen İslâm üzere **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e bî'at etti.

Kâinatın Efendisinin ardından **Ümmü Ma'bed**'in kocası olan **Eksem** isimli **Ebû Ma'bed**, cılız keçileri otarmaktan döndüğü sırada bolca sütü görünce hayretini gizleyemeyip ne olduğunu sordu. **Ümmü Ma'bed** de:

«لاَ وَاللهِ اِلَّا اَنَّهُ مَرَّ بِنَا رَجُلٌ مُبَارَكٌ مِنْ حَالِهِ كَذَا وَكَذَا.»

"Vallahi değişen bir şey yok, ancak senden sonra öyle mubârek bir zat geldi ki" diye **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i övdü. Eşi:

«صِفِيهِ لِى يَا اُمَّ مَعْبَدٍ.»

"Ey Ümmü Ma'bed! Onu bana biraz târif et" deyince o:

«رَاَيْتُ رَجُلاً ظَاهِرَ الْوَضَائَةِ، اَبْلَجَ الْوَجْهِ، حَسَنَ الْخَلْقِ لَمْ تَعِبْهُ ثُجْلَةٌ وَلَمْ تُزْرِ بِهِ صَعْلَةٌ، وَسِيمٌ، قَسِيمٌ، فِى عَيْنَيْهِ دَعَجٌ، وَفِى اَشْفَارِهِ عَطَفٌ، وَفِى صَوْتِهِ صَهَلٌ، وَفِى عُنُقِهِ سَطَعٌ، وَفِى لِحْيَتِهِ كَثَاثَةٌ، اَزَجُّ، اَقْرَنُ، اِنْ صَمَتَ فَعَلَيْهِ الْوَقَارُ وَاِنْ تَكَلَّمَ سَمَاهُ وَعَلَاهُ الْبَهَاءُ، اَجْمَلُ النَّاسِ وَاَبْهَاهُمْ مِنْ بَعِيدٍ، وَاَحْلاَهُ وَاَحْسَنُهُ مِنْ قَرِيبٍ، حُلْوُ الْمَنْطِقِ؛ فَصْلٌ لَا نَزْرٌ وَلَا هَذْرٌ كَأَنَّ مَنْطِقَهُ خَرَازَتُ نَظْمٍ تَحَدَّرْنَ، رَبْعَةٌ لاَ بَائِنٌ مِنْ طُولٍ وَلاَ تَقْتَحِمُهُ عَيْنٌ مِنْ قِصَرٍ، غُصْنٌ بَيْنَ غُصْنَيْنِ هُوَ اَنْظَرُ الثَّلاَثَةِ مَنْظَرًا وَاَحْسَنُهُمْ قَدْرًا، لَهُ رُفَقَاءُ يَحُفُّونَ بِهِ اِنْ قَالَ اَنْصَتُوا لِقَوْلِهِ وَاِنْ اَمَرَ تَبَادَرُوا اِلٰى اَمْرِهِ، مَحْفُودٌ مَحْشُودٌ لاَ عَابِسٌ وَلاَ مُعْتَدٍ.»

Âyet: 40

"Bir zat gördüm ki: kendisinin güzelliği âşikâr, yüzü çok parlak ve nurlu, şekli çok güzel, göbekli olması kendisine bir kusur getirmemiş, başının küçük ve zarif oluşu onu küçük düşürmemiş, yüzü ve vücûdu muhteşem güzelliğe sâhip, göz bebekleri simsiyah, kirpikleri uzun ve sarkık, sesi çok keskin, boynu uzun, sakalı gür, yay ve yakın kaşlı, sustuğunda vakarlı; konuştuğunda letâfet kaplı, uzaktan insanların en parlağı ve cemallisi, yakından ise en tatlısı ve en güzeli, konuşması çok hoş; ne suskun ne geveze, tam orta karar, sözcükleri sanki dökülen inci tâneleri, ne uzunluk yüzünden insanlardan ayrı, ne de kısalıktan heybetini yitirmiş, iki dal arasında muhteşem bir dal (gibi), **üç kişinin en güzel görüneni ve en kadrü kıymetlisi.**

Onun öyle arkadaşları var ki etrâfında pervâne gibi dönüyorlar, konuştuğunda sözü karşısında susuyorlar, emir buyurduğunda emrine koşuyorlar. O, hizmet olunan ve etrâfında dönülen bir kişi, ne suratsız biri, ne de saldırgan biri" diye **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i bir kere görmekle öyle bir târif etti ki **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i yıllarca görenlerin târifini aratmadı.

Bunları duyan **Ebû Ma'bed**:

«هُوَ وَاللهِ صَاحِبُ قُرَيْشٍ الَّذِى ذُكِرَ لَنَا مِنْ اَمْرِهِ مَا ذُكِرَ بِمَكَّةَ وَلَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ اَصْحَبَهُ وَلَاَفْعَلَنَّ اِنْ وَجَدْتُ اِلٰى ذٰلِكَ سَبِيلًا.»

"Tamam! Bu zat, **Mekke**'de bahsini duyduğumuz, **Kureyş**'in konuştuğu adamdır. Ben onu görmeyi çok istemiştim. Yine de bir yol bulursam ona mutlaka kavuşacağım" dedi.

Bu mûcize üzerine hem **Mekke**'de hem de **Medîne**'de sâhibi görülmeyen bir ses, yerle gök arasında yüksek bir avazla bağırdı ve bu hâdiseyi şu beyitlerle ifâde etti:

جَزَى اللهُ رَبُّ النَّاسِ خَيْرَ جَزَائِهِ رَفِيقَيْنِ قَالَا خَيْمَتَيْ أُمِّ مَعْبَدِ

هُمَا نَزَلَاهَا بِالْهُدٰى وَاهْتَدَتْ بِهِ فَقَدْ فَازَ مَنْ أَمْسٰى رَفِيقَ مُحَمَّدِ

فَيَا لَقُصَيٍّ مَا زَوَى اللهُ عَنْكُمُ بِهِ مِنْ فَعَالٍ لا يُجَارٰى وَسُؤْدَدِ

لِيَهْنِ بَنِي كَعْبٍ مَكَانُ فَتَاتِهِمْ وَمَقْعَدُهَا لِلْمُؤْمِنِينَ بِمَرْصَدِ

سَلُوا أُخْتَكُمْ عَنْ شَاتِهَا وَإِنَائِهَا فَإِنَّكُمُ إِنْ تَسْأَلُوا الشَّاةَ تَشْهَدِ

دَعَاهَا بِشَاةٍ حَائِلٍ فَتَحَلَّبَتْ عَلَيْهِ صَرِيحًا ضَرَّةُ الشَّاةِ مُزْبِدِ

فَغَادَرَهَا رَهْنًا لَدَيْهَا لِحَالِبٍ يُرَدِّدُهَا فِي مَصْدَرٍ ثُمَّ مَوْرِدِ

"İnsanların Rabbi olan Allâh hayırla mükâfatlandırsın,
O iki arkadaşı ki öğlen vakti Ümmü Ma'bed'in çadırına yerleştiler.

O ikisi oraya hidâyetle kondular, o da bu sâyede hidâyete erdi,
Zâten Muhammed'in arkadaşı olan gerçekten kurtuluşa erdi.

Ey gidi Kusayy (oğulları)**! Ne acâyip şeydir ki,** (ona inanmadığınız için) **Allâh sizden,**
Hiç yarışılamayacak iyilikleri ve efendilikleri engelledi.

Kâ'boğullarının genç kızlarının mertebesi mubârek olsun,
Gözetim yerinde o müminler için oturup beklemesi de.

Kızkardeşinize koyunundan ve kabından sorun,
Gerçekten siz o koyuna sorarsanız şâhitik edecektir.

O ondan hiç sütü olmayan bir koyunu istedi ama sonra,
O koyunun memesi ona kaymaklı hâlis bir süt verdi.

O onu diğer sağacaklar için o kadının yanında bıraktı ki,
O da koyunu her gelişte ve gidişte sağmaya devâm etti."

Bu hâtifi duyan **Hassân ibni Sâbit el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* ona şu beyitlerle karşılık verdi:

لَقَدْ خَابَ قَوْمٌ زَالَ عَنْهُمْ نَبِيُّهُمْ وَقُدِّسَ مَنْ يَسْرِي إِلَيْهِمْ وَيَغْتَدِي

تَرَحَّلَ عَنْ قَوْمٍ فَضَلَّتْ عُقُولُهُمْ وَحَلَّ عَلَى قَوْمٍ بِنُورٍ مُجَدَّدِ

هَدَاهُمْ بِهِ بَعْدَ الضَّلَالَةِ رَبُّهُمْ وَأَرْشَدَهُمْ مَنْ يَتْبَعِ الْحَقَّ يَرْشُدِ

وَهَلْ يَسْتَوِي ضُلَّالُ قَوْمٍ تَسَفَّهُوا عِمَايَتَهُمْ وَهَادٍ بِهِ كُلَّ مُهْتَدِ

وَقَدْ نَزَلَتْ مِنْهُ عَلَى أَهْلِ يَثْرِبَ رِكَابُ هُدًى حَلَّتْ عَلَيْهِمْ بِأَسْعُدِ

نَبِيٌّ يَرَى مَا لَا يَرَى النَّاسُ حَوْلَهُ وَيَتْلُو كِتَابَ اللهِ فِي كُلِّ مَسْجِدِ

Âyet: 40

وَإِنْ قَالَ فِي يَوْمٍ مَقَالَةَ غَائِبٍ فَتَصْدِيقُهَا فِي الْيَوْمِ أَوْ فِي ضُحَى الْغَدِ

لِيَهْنِ أَبَا بَكْرٍ سَعَادَةُ جَدِّهِ بِصُحْبَتِهِ مَنْ يُسْعِدِ اللهُ يَسْعَدِ

لِيَهْنِ بَنِي كَعْبٍ مَكَانُ فَتَاتِهِمْ وَمَقْعَدُهَا لِلْمُؤْمِنِينَ بِمَرْصَدِ

"Peygamberleri yanlarından ayrılan bir kavim elbet hüsrâna uğramıştır,
Peygamber kime gittiyse o da arınmış ve (mânen) **gıdâlanmştır.**

O, bir kavmin yanından göç edince artık onların akılları kayboldu,
Ama o, diğer topluluğun yanına yepyeni bir nurla gelip kondu.

Rableri dalâletten sonra onları onunla hidâyete erdirdi,
Böylece onları kemâle erdirdi, zâten hakka uyan hidâyete erer.

Hiç eşit olur mu bir toplum ki körlükleri yüzünden beyinsizleştiler,
Bir de o sapıklara karşı olanlar ki hidâyete eren herkesi eriştirdiler.

O Peygamber'in konaklamasıyla Medîne halkı üzerine neler yağdı,
Nice hidâyet özengileri üzerlerine saâdetlerle kondu.

Bir Peygamber ki etrâfındaki insanların görmediklerini görüyor,
Bir taraftan her mescitte Allâh'ın Kitâb'ını okuyor.

Bir gün gayıptan bir haber söyleyecek olursa,
Onun tasdîki ya o gün ya da ertesi günün kuşluğunda çıkıyor.

Yol arkadaşlığıyla kazandığı büyük nasîbi Ebû Bekr'e mubârek olsun,
Zâten Allâh kimi saâdete erdirirse ancak o bahtiyar olur.

Kâ'boğullarının genç kızlarının mertebesi mubârek olsun,
Gözetim yerinde o müminler için oturup beklemesi de!"

(Ebû Nu'aym, Dela'ilü'n-Nübüvve, no:238, 2/337-339; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/222; Hâkim, el-Müstedrek:3/9; Süheylî, er-Ravzu'l-ünüf:2/234; Heysemi, Mecma'üz-Zevaid:6/58; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:3/109; Süyûtî, el-Hasâisü'l-Kübra:1/446; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:3/244-247, 261-264; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/195-196)

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَقْبَلَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أَبَا بَكْرٍ وَأَبُو بَكْرٍ شَيْخٌ يُعْرَفُ وَنَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَابٌّ لَا يُعْرَفُ قَالَ: فَيَلْقَى الرَّجُلُ أَبَا بَكْرٍ فَيَقُولُ: يَا أَبَا بَكْرٍ! مَنْ هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْكَ فَيَقُولُ: هٰذَا الرَّجُلُ يَهْدِينِي السَّبِيلَ. قَالَ فَيَحْسِبُ الْحَاسِبُ أَنَّهُ إِنَّمَا يَعْنِي الطَّرِيقَ وَإِنَّمَا يَعْنِي سَبِيلَ الْخَيْرِ فَالْتَفَتَ أَبُو بَكْرٍ فَإِذَا هُوَ بِفَارِسٍ قَدْ لَحِقَهُمْ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا فَارِسٌ قَدْ لَحِقَ بِنَا فَالْتَفَتَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اصْرَعْهُ.» فَصَرَعَهُ الْفَرَسُ ثُمَّ قَامَتْ تُحَمْحِمُ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! مُرْنِي بِمَا شِئْتَ قَالَ: «فَقِفْ مَكَانَكَ! لَا تَتْرُكَنَّ أَحَدًا يَلْحَقُ بِنَا.» قَالَ: فَكَانَ أَوَّلَ النَّهَارِ جَاهِدًا عَلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ اٰخِرَ النَّهَارِ مَسْلَحَةً لَهُ، فَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَانِبَ الْحَرَّةِ ثُمَّ بَعَثَ إِلَى الْأَنْصَارِ فَجَاءُوا إِلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ فَسَلَّمُوا عَلَيْهِمَا وَقَالُوا: اِرْكَبَا اٰمِنَيْنِ مُطَاعَيْنِ فَرَكِبَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَحَفُّوا دُونَهُمَا بِالسِّلَاحِ فَقِيلَ فِي الْمَدِينَةِ جَاءَ نَبِيُّ اللهِ، جَاءَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشْرَفُوا يَنْظُرُونَ وَيَقُولُونَ: جَاءَ نَبِيُّ اللهِ، جَاءَ نَبِيُّ اللهِ، فَأَقْبَلَ يَسِيرُ حَتّٰى نَزَلَ جَانِبَ دَارِ أَبِي أَيُّوبَ فَإِنَّهُ لَيُحَدِّثُ أَهْلَهُ إِذْ سَمِعَ بِهِ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ وَهُوَ فِي نَخْلٍ لِأَهْلِهِ يَخْتَرِفُ لَهُمْ فَعَجِلَ أَنْ يَضَعَ الَّذِي يَخْتَرِفُ لَهُمْ فِيهَا فَجَاءَ وَهِيَ مَعَهُ فَسَمِعَ مِنْ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ فَقَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّ بُيُوتِ أَهْلِنَا أَقْرَبُ؟» فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ: أَنَا يَا نَبِيَّ اللهِ! هٰذِهِ دَارِي وَهٰذَا بَابِي. قَالَ: «فَانْطَلِقْ فَهَيِّئْ لَنَا مَقِيلًا.» قَالَ: قُومَا عَلَى بَرَكَةِ اللهِ فَلَمَّا جَاءَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ وَأَنَّكَ جِئْتَ بِحَقٍّ وَقَدْ عَلِمَتْ يَهُودُ أَنِّي سَيِّدُهُمْ وَابْنُ سَيِّدِهِمْ وَأَعْلَمُهُمْ وَابْنُ أَعْلَمِهِمْ فَادْعُهُمْ فَاسْأَلْهُمْ عَنِّي قَبْلَ أَنْ يَعْلَمُوا أَنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ فَإِنَّهُمْ إِنْ يَعْلَمُوا أَنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ قَالُوا فِيَّ مَا لَيْسَ فِيَّ، فَأَرْسَلَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلُوا فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا مَعْشَرَ

Âyet: 40

الْيَهُودِ! وَيْلَكُمْ! اِتَّقُوا اللهَ! فَوَاللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ، إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللهِ حَقًّا وَأَنِّي جِئْتُكُمْ بِحَقٍّ فَأَسْلِمُوا!» قَالُوا: مَا نَعْلَمُهُ، قَالُوا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَهَا ثَلَاثَ مِرَارٍ، قَالَ: «فَأَيُّ رَجُلٍ فِيكُمْ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ؟» قَالُوا: ذَاكَ سَيِّدُنَا وَابْنُ سَيِّدِنَا وَأَعْلَمُنَا وَابْنُ أَعْلَمِنَا. قَالَ: «أَفَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ؟» قَالُوا: حَاشَى لِلّٰهِ مَا كَانَ لِيُسْلِمَ، قَالَ: «أَفَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ؟» قَالُوا: حَاشَى لِلّٰهِ مَا كَانَ لِيُسْلِمَ، قَالَ: «أَفَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ؟» قَالُوا: حَاشَى لِلّٰهِ مَا كَانَ لِيُسْلِمَ، قَالَ: «يَا ابْنَ سَلَامٍ! اُخْرُجْ عَلَيْهِمْ.» فَخَرَجَ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ! اِتَّقُوا اللهَ! فَوَاللهِ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ وَأَنَّهُ جَاءَ بِحَقٍّ فَقَالُوا: كَذَبْتَ فَأَخْرَجَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

"**Allâh**'ın **Peygamberi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye gelirken **Ebû Bekr** onun ardında oturuyordu, **Ebû Bekr** (ticâret seferlerinde Medîne'ye çok uğradığı için) halk tarafından tanınan bir ihtiyardı (saçı ağardığı için ihtiyar gibi görünüyordu).

Allâh'ın **Peygamberi** ise (saçında beyazlık bulunmadığı ve Mekke dışına pek çıkmadığı için) tanınmayan bir genç (görünümünde) idi.

Yolda bir adam **Ebû Bekr**'e rastlayınca: "Yâ **Ebâ Bekr**! Yanındaki bu adam kim?" diye sorduğunda o: "Bu adam bana yol gösteriyor" şeklinde cevap veriyordu. Adam bunu bilinen yol olarak anlıyordu, oysa **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* hayır yolunu kastediyordu.

Yolculuk esnâsında bir ara **Ebû Bekr** arkasına dönüp baktığında ânîden bir atlının kendilerine kavuştuğunu görünce:

"Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten işte bu atlı bize kavuştu" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de arkasına bakarak: **"Ey Allâh! Yık onu"** diye duâ ettiği anda at onu yere yıktı.

Sonra ses çıkararak ayağa kalktı. Bunun üzerine o adam: "Yâ **Nebiyyallâh**! Bana dilediğini emret" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Öyleyse yerinde dur, kimseyi bırakma ki bize kavuşamasın"** buyurdu.

İşte o kişi gündüzün başında **Allâh**'ın **Peygamberi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı gayretli bir düşman iken günün sonunda onun koruması oldu. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye varıp **Harre** tarafında konakladı. (Orada Kuba Mescidi'ni binâ etti, bir süre ikâmet etti.)

Sonra ensâra haber gönderdi, onlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve **Ebû Bekr**'in yanına gelip selam verdikten sonra: "Güvende olan ve sözleri dinlenen iki kişi olarak binin" dediler. **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* develerine binince ensar onların etrâfını silahlarla kuşattılar.

O zaman **Medîne**'de: "**Allâh**'ın **Nebîsi** geldi! **Allâh**'ın **Peygamberi** geldi" denilmeye başlandı. Bunu duyan herkes evlerin damlarına çıkıp bakarak: "**Allâh**'ın **Nebîsi** geldi! **Allâh**'ın **Peygamberi** geldi" dediler.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gide gide **Ebû Eyyûb** *(Radıyallâhu Anh)*ın evinin yakınında konakladı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orada bâzı yakınlarıyla konuşurken o sırada âilesine âit bir hurma bahçesinde ürün devşirmekte olan **Abdullâh ibni Selâm** bunu duydu ve devşirme işini çabucak bırakıp elindeki hurmalarla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bâzı şeyler duyup sonra hemen âilesinin yanına döndü.

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Âilemizden** (dayılarım olan Neccaroğulları'dan) **hangisinin evi daha yakın?"** diye sordu. **Ebû Eyyûb** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Nebiyyallâh**! Benim ki, işte evim şu, kapısı da bu" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O halde hemen git de bize gündüz uykusu için bir yer hazırla"** buyurdu.

Ebû Eyyûb *(Radıyallâhu Anh)* kısa bir zaman içinde dönerek: "Haydi **Allâh**'ın bereketiyle kalkın" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eve yerleşince **Abdullâh ibni Selâm** gelerek: "Ben şâhitlik ederim ki sen gerçekten **Allâh**'ın **Rasûlü**'sün ve şüphesiz ki sen hakkı getirdin. Şu muhakkak ki Yahudiler beni efendileri ve efendilerinin oğlu, en bilgilileri ve en âlimlerinin oğlu olarak bilmektedir. Şimdi sen onları çağır ve benim Müslüman olduğumu bilmeden önce onlara beni sor, zîrâ onlar benim Müslüman olduğumu anlarlarsa benim hakkımda bende bulunmayan şeyler söylerler" dedi.

Bunun üzerine **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yahudilere elçi gönderdi, onlar da yönelip geldiler ve yanına girdiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

"Ey Yahudiler gürûhu! Yazıklar olsun size! Allâh'tan korkun. Kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allâh'a yemin olsun ki şüphesiz siz benim gerçekten Allâh'ın elçisi olduğumu ve kesinlikle size hakkı getirdiğimi elbette bilmektesiniz, o halde Müslüman olun" buyurdu.

Âyet: 40

Onlar ise: "Biz böyle bir şey bilmiyoruz" dediler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üç kere tekrarlamış olduğu İslâm teklifine her defâsında böyle cevap verdiler.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin içinizde Abdullâh ibni Selâm nasıl bir adamdır?"** diye sorunca: "O bizim efendimizdir, efendimizin oğludur, en âlimimizdir, en âlimimizin oğludur" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki ya o Müslüman olursa ne yaparsınız?"** buyurunca: "Hâşâ lillâh! O Müslüman olmaz" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine: **"Peki ya o Müslüman olursa ne yaparsınız?"** buyurunca yine: "Hâşâ lillâh! O Müslüman olmaz" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar: **"Peki ya o Müslüman olursa ne yaparsınız?"** buyurunca onlar yine: "Hâşâ lillâh! O Müslüman olmaz" dediler.

Bu durum karşısında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey İbni Selâm! Haydi onların yanına çık"** buyurunca o, yanlarına çıktı ve: "Ey Yahudiler cemaati! **Allâh**'tan korkun. Kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan **Allâh**'a yemin olsun ki şüphesiz siz onun gerçekten **Allâh**'ın elçisi olduğunu ve kesinlikle size hakkı getirdiğini elbette bilmektesiniz" dedi. Bu sefer onlar: "Yalan söyledin! (Zâten sen bizim en rezilimizsin, en rezilimizin oğlusun, en câhilimizsin, en câhilimizin oğlusun!)" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları huzûrundan çıkardı. (Bunun üzerine İbni Selâm *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ Rasûlellâh! Ben sana bunların yalancı, iftirâcı ve gaddâr kimseler olduklarını söylememiş miydim, zâten benim de çekindiğim buydu" dedi.) *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:74, no:3699, 3/1423-24; İbnü Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî, no:3911, 8/701-706)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye girdiğinde **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي بَكْرٍ فِي مَدْخَلِهِ الْمَدِينَةَ: «أَلِهِ النَّاسَ عَنِّي، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْذِبَ!» قَالَ: فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا سُئِلَ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: بَاغٍ، فَإِذَا قِيلَ: مَنِ الَّذِي مَعَكَ؟ قَالَ: هَادٍ يَهْدِينِي.

"İnsanları benden meşgul et, çünkü (başkasının yalan söylemesi câiz olan yerde bile) **bir peygamberin yalan söylemesi yakışık almaz"** buyurdu. Bu yüzden **Ebû Bekr**'e: "Sen kimsin?" diye sorulduğunda: "İş peşinde olan biriyim" derdi. "Peki ya berâberinde bulunan bu zat da kim?" diye sorulduğunda ise: "Bana yol gösteren bir rehber" diye cevap verirdi. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/351; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/198)*

Abdullâh ibni Büreyde *(Radıyallâhu Anhümâ)* babasının şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَتَطَيَّرُ، وَلٰكِنْ يَتَفَاءَلُ قَالَ: فَكَانَتْ قُرَيْشٌ جَعَلَتْ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ لِمَنْ يَأْخُذُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَرُدَّهُ عَلَيْهِمْ، حَيْثُ تَوَجَّهَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَأَقْبَلَ بُرَيْدَةُ فِي سَبْعِينَ رَاكِبًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ مِنْ بَنِي سَهْمٍ فَتَلَقَّوْا نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلًا، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَنْتَ؟» قَالَ: أَنَا بُرَيْدَةُ، فَالْتَفَتَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ! بَرَدَ أَمْرُنَا وَصَلُحَ.» ثُمَّ قَالَ: «ثُمَّ مِمَّنْ؟» قَالَ: مِنْ أَسْلَمَ، قَالَ: «سَلِمْنَا.» قَالَ: قَالَ: «ثُمَّ مِمَّنْ؟» قَالَ: مِنْ بَنِي سَهْمٍ، قَالَ: «خَرَجَ سَهْمُكَ.» فَقَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: «مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، رَسُولُ اللهِ.» قَالَ بُرَيْدَةُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، قَالَ: فَأَسْلَمَ بُرَيْدَةُ، وَأَسْلَمَ الَّذِينَ مَعَهُ جَمِيعًا فَلَمَّا أَنْ أَصْبَحَ، قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدْخُلُ الْمَدِينَةَ إِلَّا وَمَعَكَ لِوَاءٌ، قَالَ: فَحَلَّ عِمَامَتَهُ، ثُمَّ شَدَّهَا فِي رُمْحٍ، ثُمَّ مَشَى بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir şeyi uğursuz saymazdı, lâkin bâzı şeyleri uğurlu sayardı. **Kureyş, Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yakalayıp, **Medîne**'ye yönelmişken onu kendilerine geri döndürene yüz deve ödül tâyin etmişti.

Büreyde Sehmoğulları'ndan olan ehl-i beytinden yetmiş kişiyle birlikte seferde bulunuyorlarken **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile gece karşılaştılar. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Sen kimsin?"** diye sorduğunda o: "Ben **Büreyde**" diye cevap verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a yönelerek:

"Yâ Ebâ Bekr! İşimiz serinledi ve düzeldi" buyurdu. Sonra: **"Kimlerdensin?"** diye sorduğunda o: "**Eslem** kabîlesinden" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Selâmete çıktık"** buyurdu. Daha sonra: **"O kabîlenin hangi oğullarından?"** diye sorduğunda: "**Sehmoğulları**'ndan" deyince: "Senin sehmin çıktı (okun isâbet etti, kazandın)" buyurdu.

Bu sefer **Büreyde Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Peki ya sen kimsin?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 40

"Ben Abdullâh ibni Muhammed'im, Allâh'ın Rasûlüyüm" diye cevap buyurunca **Büreyde**: "Ben şu hakîkate şâhitlik ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur, şüphesiz sen de O'nun kulu ve Rasûlüsün" dedi ve böylece **Büreyde** Müslüman oldu, onunla berâber olanların tamâmı da İslâm'ı kabûl etti. Sabah olduğunda **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "**Medîne**'ye girerken mutlaka yanında bir sancak bulunsun" dedi, sonra sarığını çözerek bir mızrağa bağladı ve **Medîne**'ye girinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önünde yürüdü. *(Ebu'ş-Şeyh, Ahlâkü'n-Nebiyy:2/340; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/85; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/198)*

Berâ ibni Âzib *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Medîne**'ye ilk gelen **Mus'ab ibni Umeyr** ile **İbnü Ümmi Mektûm** idi, onlar insanlara Kur'ân okutuyorlardı, sonra **Bilâl**, **Sa'd** ve **Ammâr ibni Yâsir** geldiler, daha sonra yirmi sahâbî ile birlikte **Ömer ibni Hattâb** geldi, sonunda **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geldi. Ben **Medîne** ehlinin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelişine sevindikleri kadar hiçbir şeye sevindiklerini görmedim, hattâ câriyeler bile: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geldi' diye seviniyorlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye gelmeden (İslâm Medîne'de o kadar yayıldı ki) ben (Kāf veyâ Hucurât Sûresinden başlayıp **Kur'ân-ı Kerîm**'in sonuna kadar devâm eden) Mufassal Sûreler arasında Sebbihisme Sûresini okudum (bu sûreleri ezberleme imkânı buldum)." *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:75, no:3710, 3/1428)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın kızı **Esmâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Abdullâh ibni Zübeyr**'e hâmileyken, hamlimin son zamanlarında hicret ettim, **Medîne**'ye vardığımda **Kuba**'da yerleştim ve onu **Kuba**'da doğurdum, sonra onu **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirip kucağına koydum, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hurma istetip onu çiğnedi, sonra onun ağzına tükürdü, işte böylece oğlumun karnına ilk giren şey **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek tükürüğü oldu.

Sonra hurmayla ona tahnîk yaptı (çiğnediği hurmayla çocuğun damağını ovaladı), daha sonra da ona bereket ve hayır duâları yaptı. **Medîne**'ye hicretten sonra Müslümanların arasında ilk doğan çocuk **Abdullâh ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* oldu." *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:74, no:3697, 3/1422)*

Hâkim *(Rahimehullâh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'den pazartesi günü çıktığı, **Medîne**'ye pazartesi günü girdiği hakkında rivâyetler tevâtür etmiştir (bir çok sahabeden gelmiştir).

Ancak **Muhammed ibni Mûsâ el-Harzemî**: "**Mekke**'den perşembe günü çıktı" demiştir. **Hâfız** *(Rahimehullâh)* ise: "**Mekke**'den perşembe günü çıkmışsa da mağaradan pazartesi günü çıkmış olabilir, zîrâ cumâ, cumartesi ve pazar geceleri mağarada ikâmet edip, pazartesi olduğunda oradan çıkmıştır" diyerek bu iki kavlin arasını cem etmiştir.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمَا قُلْتُ: يَا أَبَتِ! كَيْفَ تَجِدُكَ؟ وَيَا بِلَالُ كَيْفَ تَجِدُكَ؟ قَالَتْ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ الْحُمَّى يَقُولُ:

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا أُقْلِعَتْ عَنْهُ يَقُولُ:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً بِوَادٍ وَحَوْلِي إِذْخِرٌ وَجَلِيلُ

وَهَلْ أَرِدَنْ يَوْمًا مِيَاهَ مِجَنَّةٍ وَهَلْ تَبْدُوَنْ لِي شَامَةٌ وَطَفِيلُ

قَالَتْ عَائِشَةُ: فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، اَللّٰهُمَّ وَصَحِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِي مُدِّهَا وَصَاعِهَا وَانْقُلْ حُمَّاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye geldiği zaman **Ebû Bekr** ve **Bilâl** *(Radıyallâhu Anhümâ)* sıtmaya tutuldular, ben yanlarına girerek: "Ey babacığım! Kendini nasıl buluyorsun, ey **Bilâl**! Sen kendini nasıl hissediyorsun" dedim. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı sıtma tuttuğu zaman:

"Herkes âilesi arasında sabaha çıkar, oysa,
Ölüm ona takunyasının kayışından daha yakındır"

diyordu. **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*dan sıtma hâli geçtiği zaman o da ağlayarak nağmeli bir şekilde:

"Ey ne olaydı bir bilseydim, etrâfımda izhir ve celîl otları bulunan,
O (Mekke) **vâdi**(sin)**de bir daha geceleyebilecek miyim?!**

Acabâ bir gün daha Mecenne'nin sularına varabilecek miyim,
Acep Şâme ve Tafîl dağları bir daha bana görünecek mi?!" diyordu.

Âyet: 40

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip durumu haber verdiğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Allâh! Mekke'yi sevdiğimiz kadar yâhut daha da kuvvetli bir şekilde bize Medîne'yi de sevdir, Medîne'yi sıhhat dolu bir yer yap, Medîne'nin ölçeğine ve kabına bereket koy ve onun sıtmasını oradan alıp Cuhfe'ye aktar"** diye duâda bulundu. *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:75, no:3711, 3/1428-29)*

Hicret Kıssasında Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın Fazîletine Delâlet Eden Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetler:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ وَلٰكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي.»

"Ümmetimden bir halîl (sevgisi kalbe işleyen samîmî bir dost) **edinecek olsaydım elbette Ebû Bekr'i edinirdim, lâkin** (bu mânâda Allâh-u Te'âlâ'dan başka bir dost edinmem câiz olmadığı için) **o benim kardeşim ve arkadaşımdır."** *(Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe:5, no:3456, 3/1338; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe:1, no:2383, 4/1855; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/189)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kere:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا بَكْرٍ! أَعْطَاكَ اللهُ الرِّضْوَانَ الْأَكْبَرَ.» فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْقَوْمِ: وَمَا الرِّضْوَانُ الْأَكْبَرُ يَا رَسُولَ اللهِ؟! قَالَ: «يَتَجَلَّى اللهُ لِعِبَادِهِ فِي الْآخِرَةِ عَامَّةً وَيَتَجَلَّى لِأَبِي بَكْرٍ خَاصَّةً.»

"Yâ Ebâ Bekr! Allâh sana rıdvân-ı ekber (en büyük rızâ**) verdi"** buyurduğunda topluluktan biri ona: "Yâ **Rasûlellâh**! Rıdvân-ı ekber nedir?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh âhirette bütün kullarına umûmî olarak tecellî edecek, Ebû Bekr'e ise husûsî olarak tecellî edecektir"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:3/78; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:12/19; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/435)*

İbni Ömer, İbni Abbâs ve Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a hitâben şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَنْتَ صَاحِبِي فِي الْغَارِ وَأَنْتَ مَعِي عَلَى الْحَوْضِ.»

"Sen benim mağara arkadaşımsın, Havz-ı Kevser'in başında sen benimle birlikte olacaksın." *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/89, 90; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/370)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hassân** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِحَسَّانَ:
«هَلْ قُلْتَ فِي أَبِي بَكْرٍ شَيْئًا؟» قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «قُلْ وَأَنَا أَسْمَعُ.» فَقَالَ:

وَثَانِيَ اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ الْمُنِيفِ وَقَدْ طَافَ الْعَدُوُّ بِهِ إِذْ صَاعَدَ الْجَبَلَا
وَكَانَ حِبَّ رَسُولِ اللهِ قَدْ عَلِمُوا مِنَ الْبَرِيَّةِ لَمْ يَعْدِلْ بِهِ رَجُلَا

قَالَ: فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ ثُمَّ قَالَ:
«صَدَقْتَ يَا حَسَّانُ! هُوَ كَمَا قُلْتَ.»

"Ebû Bekr hakkında bir şiir söyledin mi?" diye sorduğunda o: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Söyle, ben de dinleyeyim"** buyurdu. O da:

"O kıymetli mağarada bulunan ikinin ikincisi ki,
O dağa çıktığında düşman onu kuşatmıştı,

Herkesin bildiği gibi o, Rasûlüllâh'ın sevgilisi idi,
Yaratıklar içerisinde o kimseyi ona denk tutmamıştı"

diye söyleyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* azı dişleri görünecek kadar güldü. Sonra: **"Ey Hassân! Doğru söylemişsin, o senin anlattığın gibidir"** buyurdu. *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:2/582; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/51; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/91; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/370-71)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا كَانَ لَيْلَةُ الْغَارِ قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! دَعْنِي فَلْأَدْخُلْ قَبْلَكَ، فَإِنْ كَانَتْ حَيَّةٌ أَوْ شَيْءٌ كَانَتْ بِي قَبْلَكَ.

قَالَ: «اُدْخُلْ.» فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَجَعَلَ يَلْمِسُ بِيَدَيْهِ، فَكُلَّمَا رَأَى جُحْرًا قَالَ بِثَوْبِهِ فَشَقَّهُ ثُمَّ أَلْقَمَهُ الْجُحْرَ حَتَّى فَعَلَ ذٰلِكَ بِثَوْبِهِ أَجْمَعَ، وَبَقِيَ جُحْرٌ فَوَضَعَ عَلَيْهِ عَقِبَهُ وَقَالَ: اُدْخُلْ. فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَأَيْنَ ثَوْبُكَ؟» فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي صَنَعَ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ وَقَالَ: «اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ أَبَا بَكْرٍ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.» فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: «إِنَّ اللهَ قَدِ اسْتَجَابَ لَكَ.»

"Mağara gecesi olduğunda **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Bırak da ben senden önce gireyim, yılan veyâ başka bir şey varsa, senden önce bana olsun" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gir"** buyurdu. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* mağaraya girerek elleriyle delikleri aradı, her bir oyuk gördüğü zaman elbisesini parçalayarak onu o oyuğa tıkadı ve bütün elbisesini bu işe kullandı, bir delik boşta kalınca onun üzerine de ökçesini kapatarak: "Gir" dedi.

Sabah olduğunda **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Elbisen nerede?"** diye sorunca o yaptığı şeyi haber verdi. O zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ellerini kaldırarak: **"Ey Allâh! Kıyâmet günü Ebû Bekr'i benimle birlikte benim derecemde eyle"** diye duâ edince **Allâh-u Te'âlâ** ona: **"Şüphesiz Allâh senin duânı muhakkak kabûl etti"** diye vahyetti." *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/373; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/191)*

Dabbe ibni Mihsan el-Anezî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ ضَبَّةَ بْنِ مِحْصَنِ الْعَنَزِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنْتَ خَيْرٌ مِنْ أَبِي بَكْرٍ، فَبَكَى وَقَالَ: وَاللهِ لَلَيْلَةٌ مِنْ أَبِي بَكْرٍ وَيَوْمٌ خَيْرٌ مِنْ عُمَرِ عُمَرَ! هَلْ لَكَ أَنْ أُحَدِّثَكَ بِلَيْلَتِهِ وَيَوْمِهِ؟ قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! قَالَ: أَمَّا لَيْلَتُهُ؛ فَلَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَارِبًا مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، خَرَجَ لَيْلًا فَتَبِعَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَجَعَلَ يَمْشِي مَرَّةً أَمَامَهُ وَمَرَّةً خَلْفَهُ، وَمَرَّةً عَنْ يَمِينِهِ وَمَرَّةً عَنْ يَسَارِهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا هٰذَا يَا أَبَا بَكْرٍ مَا أَعْرِفُ هٰذَا مِنْ فِعْلِكَ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اَذْكُرُ الرَّصَدَ فَأَكُونُ أَمَامَكَ، وَاَذْكُرُ الطَّلَبَ فَأَكُونُ مِنْ خَلْفِكَ، وَمَرَّةً عَنْ يَمِينِكَ وَمَرَّةً عَنْ يَسَارِكَ، لَا اٰمَنُ عَلَيْكَ. فَمَشَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَتَهُ عَلَى أَطْرَافِ أَصَابِعِهِ حَتَّى حَفِيَتْ رِجْلَاهُ، فَلَمَّا رَاٰهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهَا قَدْ

حَفِيَتْ حَمَلَهُ عَلَى كَاهِلِهِ وَجَعَلَ يَشْتَدُّ بِهِ حَتَّى أَتَى بِهِ فَمَ الْغَارِ فَأَنْزَلَهُ، ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تَدْخُلُهُ حَتَّى أَدْخُلَهُ فَإِنْ كَانَ فِيهِ شَيْءٌ نَزَلَ بِي قَبْلَكَ، فَدَخَلَ فَلَمْ يَرَ شَيْئًا فَحَمَلَهُ فَأَدْخَلَهُ، وَكَانَ فِي الْغَارِ خَرْقٌ فِيهِ حَيَّاتٌ وَأَفَاعِي، فَخَشِيَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنْ يَخْرُجَ مِنْهُنَّ شَيْءٌ يُؤْذِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَلْقَمَهُ قَدَمَهُ، فَجَعَلْنَ يَضْرِبْنَهُ وَيَلْسَعْنَهُ الْأَفَاعِي وَالْحَيَّاتُ وَجَعَلَتْ دُمُوعُهُ تَنْحَدِرُ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَهُ: «يَا أَبَا بَكْرٍ! لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا.» فَأَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ، أَيْ طُمَأْنِينَتَهُ لِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَهٰذِهِ لَيْلَتُهُ. وَأَمَّا يَوْمُهُ؛ فَلَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَارْتَدَّتِ الْعَرَبُ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: نُصَلِّي وَلَا نُزَكِّي، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَا نُصَلِّي وَلَا نُزَكِّي، فَأَتَيْتُهُ وَلَا أَلُوهُ نُصْحًا فَقُلْتُ: يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللهِ! تَأَلَّفِ النَّاسَ وَارْفُقْ بِهِمْ. فَقَالَ: جَبَّارٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَوَّارٌ فِي الْإِسْلَامِ؟! فَبِمَاذَا أَتَأَلَّفُهُمْ، أَبِشِعْرٍ مُفْتَعَلٍ أَوْ بِشِعْرٍ مُفْتَرًى؟ قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَارْتَفَعَ الْوَحْيُ، فَوَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا مِمَّا كَانُوا يُعْطُونَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَيْهِ. قَالَ: فَقَاتَلْنَا مَعَهُ فَكَانَ وَاللهِ رَشِيدَ الْأَمْرِ فَهٰذَا يَوْمُهُ.

"Bir kere ben **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Sen **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dan daha hayırlısın" dediğimde o ağlamaya başlayarak: "Vallâhi **Ebû Bekr**'in bir gecesi ve bir günü **Ömer**'in tüm ömründen daha hayırlıdır, sana onun gecesini ve gününü anlatmamı ister misin" dedi. Ben: "Tabî anlat yâ emîrelmüminîn" deyince şöyle anlattı:

"Onun gecesine gelince; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** ehlinden kaçarak hicret yoluna çıkmak istediğinde gece vakti yola çıktı, **Ebû Bekr** hemen onun peşine düştü ve bâzen önünde, bâzen ardında, kâh sağında, kâh solunda yürümeye başladı.

Bu durumu gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yâ Ebâ Bekr! Bu da ne? Ben senin böyle bir şey yaptığına evvelce rastlamadım"** diye sorunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Önde gözcüler olur diye düşündüğümde önünde bulunuyorum, peşine düşenler olur diye düşününce ardında bulunuyorum, bâzen sağında bâzen de solunda bulunuyorum, senin adına emin olamıyorum" dedi.

Âyet: 40

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gece boyunca parmaklarının uçları üzerinde yürüdüğü için ayakları soyuldu. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onu ayakları soyulmuş vaziyette görünce omzuna alıp süratlice götürerek nihâyet mağaranın ağzına getirip indirdi. Sonra: "Seni hak ile gönderen Zât hakkı için ben mağaraya girmeden sakın sen mağaraya girme, eğer orada bir şey varsa senden önce bana isâbet etsin" dedi.

Mağaraya girdiğinde hiçbir şey göremeyince, tekrar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i omzuna alarak içeri soktu, o mağarada engerek yılanlarının bulunduğu bir delik vardı. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onlardan biri çıkıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet eder diye endişe ederek o deliği ayağıyla tıkadı. Bu sefer o yılanlar **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı sokmaya başladılar, bir taraftan da gözyaşları akıyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Yâ Ebâ Bekr! Üzülme, şüphesiz Allâh bizimle berâberdir" diyordu. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** sekînetini (kalpleri yatıştıran feyzini) **Ebû Bekr**'in üzerine indirdi, işte onun gecesi budur.

Gününe gelince; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edip Araplar mürtet olunca, kimisi: "Namaz kılarız, zekât vermeyiz" dediler. Bir kısmı: "Namaz da kılmayız, zekât da vermeyiz" dediler. O zaman ben onun yanına gittim, zâten ben hiçbir zaman ona iyi istişâre vermeyi terk etmezdim, ben ona: "Ey **Rasûlüllâh**'ın halîfesi! İnsanların aralarını bul, onlara yumuşak davran" deyince o:

"Câhiliyet zamânında cebbâr (tuttuğunu koparan biri) iken, İslâm'a girdikten sonra havvâr (yumuşak huylu) oldun, ben onların aralarını nasıl bulacak mışım? Yapmacık şiirlerle mi? Yâhut uydurma beyitlerle mi? Artık **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aramızdan alındı ve vahiy kesildi(ğine göre, hiçbir şeyin değiştirilmesine müsaade edemem. Ben hayatta iken dinden en ufak bir şey noksan edilebilir mi?)!

Vallâhi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verdikleri şeylerden hayvan bağlanan bir ipi bile bana vermezlerse, elbette onlarla savaşacağım" dedi. İşte böylece biz de onunla birlikte mürtetlerle savaştık. Vallâhi o, işleri çok yerinde bir adamdı, işte günü de budur." *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/476-477; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/50; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/80; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:4/450; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/368-369)*

Ashâb-ı Suffe'den olan **Sâlim ibni Ubeyd** *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; bir kere **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın elinden tutarak:

عَنْ سَالِمِ بْنِ عُبَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ قَالَ: أَخَذَ عُمَرُ بِيَدِ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: «مَنْ لَهُ هٰذِهِ الثَّلَاثُ؟» ﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ﴾، «مَنْ صَاحِبُهُ؟»، «إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ مَنْ هُمَا؟» ﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا﴾

"Bu üç vasıf başka kimde var? 'Hani o arkadaşına diyordu' âyet-i kerîmesinde geçen 'Arkadaşı' kimdir? 'Hani o ikisi mağaradaydılar' kavl-i şerîfindeki 'O ikisi' kimdir? 'Üzülme, şüphesiz Allâh bizimle berâberdir' (kavl-i şerîfinin bir misli kime nasip olmuştur)" dedi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1800; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/375-76)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْرَجَ أَبَا بَكْرٍ مَعَهُ لَمْ يَأْمَنْ عَلَى نَفْسِهِ غَيْرَهُ حَتَّى دَخَلَا الْغَارَ.»

"Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **hicret ettiği zaman Ebû Bekr'i de yanında çıkardı, demek kendi adına başka kimseye güvenmedi. Böylece onlar birlikte mağaraya girdiler."** *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/88; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/370)*

Esmâ *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "**Ebû Bekr** hicret yoluna bütün malı olan beşbin dirhem ile çıktı.

-Belâzürî (Ahmed ibni Yahyâ) *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman olduğu gün kırkbin dirhemi vardı, **Medîne**'ye hicret ettiği gün beşbin dirhemi kalmıştı. Oğlu **Abdullâh** da kalan parasını mağaraya götürdü.-

Babam hicret için yola çıktığında dedem **Ebû Kuhâfe**'nin gözü görmez olmuştu, haberi alınca bizim yanımıza gelerek:

"Vallâhi o, canıyla birlikte malını da götürdü diye düşünüyorum" deyince ben: "Yok dedeciğim, o bize çok mal bıraktı" dedim. Sonra bazı taşlar alıp babamın mallarını koyduğu pencereye onları yerleştirdim ve üzerlerine bez serdim.

Daha sonra dedemin elini tutup: "Dedeciğim, elini şu malın üzerine koy da gör" dedim, elini taşlara değince: "Eğer size bu kadar mal bıraktıysa çok iyi yapmış, bu size epey yeter" dedi. Vallâhi o bize hiçbir şey bırakmamıştı, lâkin ben yaşlı dedemi teskîn etmek için böyle yaptım." *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/191)*

Âyet: 40

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın Fazîletine Dâir Bu Âyet-i Kerîmeden İstinbât Edilen Konular

Müfessirler bu âyet-i kerîmeden **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine dâir birçok delil çıkarmışlardır:

Birincisi: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın gizli-açık tüm hallerine vâkıf olup onun ihlâslı, sâdık ve sıddık müminlerden olduğunu bildiği için kâfirlerden gizleneceği o korkunç mağarada arkadaş olarak onu seçmiştir.

İkincisi: Hicret **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle olduğuna göre **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yol arkadaşlığına kendi âile fertlerinden birini değil de **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı seçmişse demek ki burada **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın diğerlerinden daha şerefli ve üstün olduğu sâbit olmuştur.

Üçüncüsü: Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede tüm dünyâ halkına sitem ederken bir tek **Ebû Bekr-i Sıddîk**'ı istisnâ etmiştir ki bu da onun fazîletinin en büyük delîlidir. Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِنَّ اللهَ ذَمَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ وَمَدَحَ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ: ﴿إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا﴾

"Şüphesiz Allâh bütün insanları zemmederken, Ebû Bekr'i methetmek üzere: "Siz o (peygamber-i zîşa)**na yardım etmezseniz,** (bu ona hiçbir zarar vermez, çünkü) **gerçekten de Allâh ona** (her zaman ve mekânda ve her türlü zor şartlar altında) **yardım etti. Hani o kâfir olmuş kimseler onu** (Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* ile berâber) **iki kişinin biriyken** (Mekke'den) **çıkarmıştı; hani o ikisi o** (Sevr dağındaki) **mağaradaydılar; vaktâ ki o,** (kendisini koruma telâşına düşen) **arkadaşına:**

'Üzülme! Gerçekten de Allâh(ın koruma ve yardımı) **bizimle berâberdir' diyordu"** buyurmuştur." *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:30/291; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:3/10; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/371)*

Dördüncüsü: Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ne seferde, ne hazarda hiç geri kalmamış, bilakis her dâim ona arkadaş olmuştur ki bu da onun muhabbetinin doğruluğuna ve arkadaşlığının düzgünlüğüne delâlet etmektedir.

Beşincisi: Mağarada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e enis ve yoldaş olması ve canını onun için cömertçe fedâ etmesi de **Hazret-i Sıddîk**'ın fazîletinin delîlidir.

Nitekim **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın anlattığına göre; o ikisi mağaraya vardıklarında karşısına bir delik çıkınca **Ebû Bekr** onu ayağıyla kapattı ve:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُمَا لَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الْغَارِ قَالَ: إِذَا جُحْرٌ قَالَ: فَأَلْقَمَهُ أَبُو بَكْرٍ رِجْلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ كَانَتْ لَدْغَةٌ أَوْ لَسْعَةٌ كَانَتْ بِي.»

"Yâ Rasûlellâh! Bir akrep veyâ yılan sokması olursa bana olsun" dedi. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:37772, 20/279; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/373; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/191)*

Altıncısı: Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ bu âyet-i kerîmede **Ebû Bekr**'i **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikincisi olarak tâyin etti ki bu da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* için son derece büyük bir fazîlettir.

"Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın mertebesinin yüceliğine ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sohbetinin kıdemine delâlet etmektedir.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* yokluktan varlığa ilk çıkış olan ruhlar âleminde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikincisiydi.

Hicret yolunda onun ikincisiydi, mağarada onun ikincisiydi, halîfelikte onun ikincisiydi, vefâtından sonra kabirde onun ikincisiydi, diriltilme günü toprağın üzerinden açılmasında da ikincisi olacak, cennete girmekte de ikincisi olacaktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي.» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ مَعَكَ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَا إِنَّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي.»

"Cibrîl bana gelerek elimden tuttu ve bana cennete ümmetimin kendisinden gireceği kapıyı gösterdi" buyurdu.

Âyet: 40

O zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben de seninle birlikte olsam da o kapıya baksaydım isterdim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sana gelince yâ Ebâ Bekr! Gerçekten sen ümmetimden cennete girenlerin ilki olacaksın"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Sünnet:9, no:4652, 4/1989-1990; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/435)*

Yedincisi: Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* halkı **Allâh**'a îmâna dâvet ettiği zaman ona ilk îman eden **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* oldu. Sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* insanları **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne îmâna dâvet edince **Osmân**, **Talha** ve **Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* kendisine icâbet ederek **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın elinde îmân ettiler, sonra o onları **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna çıkardı.

Sekizincisi: Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gazâlarından her hangi birinde her nerede çadır kurmuşsa mutlaka **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* orada onunla berâber bulunmuştur.

Dokuzuncusu: Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hastalandığı zaman yerine imamlığa **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* geçti ki orada da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikincisi olması yine onun fazîletine delâlet etmektedir. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın imâmete geçmesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfesi olacağına delâlet ettiği için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hususta ısrarcı oldu. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ!» فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبَا بَكْرٍ إِذَا قَامَ مَقَامَكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ فَأْمُرْ عُمَرَ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. قَالَتْ: فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ!» قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ لِحَفْصَةَ: قُولِي لَهُ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ إِذَا قَامَ مَقَامَكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ فَأْمُرْ عُمَرَ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. فَفَعَلَتْ حَفْصَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّكُنَّ لَأَنْتُنَّ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ! مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ!» فَقَالَتْ حَفْصَةُ لِعَائِشَةَ: مَا كُنْتُ لِأُصِيبَ مِنْكِ خَيْرًا.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ebû Bekr'e emredin, insanlara namazı o kıldırsın"** buyurunca ben: "Yâ **Rasûlellâh**! **Ebû Bekr** senin yerinde imam olunca ağlamaktan insanlara sesini işittiremez. Sen **Ömer**'e emret de insanlara o kıldırsın" dedim. O yine: **"Ebû Bekr'e emredin, insanlara namazı o kıldırsın"** buyurdu.

O zaman ben **Hafsa**'ya: "Sen ona: '**Ebû Bekr** senin yerinde imam olunca ağlamaktan insanlara sesini işittiremez, **Ömer**'e emret de insanlara o kıldırsın' desen" dedim. O da bunu yaptı, fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Hiç şüphesiz elbette siz Yûsuf'un zamânındaki kadınlar(la aynı)**sınız! Ebû Bekr'e emredin, insanlara namazı o kıldırsın"** buyurdu. Bunun üzerine **Hafsa** bana: "Ben zâten senin dediğini yapıp da hiçbir hayır görmedim" dedi. *(Tirmizî, Menâkıb:41, no:3672, 6/50)*

"Fethu'l-Bârî" gibi bâzı hadis şerhlerinde zikredildiği üzere; **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın, babasının imâmetine karşı isteksizliğinin sebebi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayâtında onun makamına geçecek kimsenin halk tarafından sevilmeyeceğini düşünmesiydi.

Ona göre kim hayatında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makamında bulunursa halk onu uğursuz sayacak ve sevmeyecekti. Bu sebeple bu vazîfenin babasına verilmesine taraftar olmadı.

Ayrıca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfete liyâkatini herkes bildiği için namazı onun kıldırmasının **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtının yaklaştığına bir alâmet sayılacağını düşünmesi de onun bu isteksizliğine sebep oldu.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* ve arkadaşlarının **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* devrindeki kadınlara benzetilmesi ise şöyle açıklanmıştır: Mâlum olduğu üzere **Züleyhâ Mısır** eşrâfının kadınlarına ziyâfet hazırlayarak onlara son derece ikramda bulunmuştu. Fakat asıl gâyesi bu vesîleyle onlara **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ı göstererek beslediği aşk ateşi bakımından mâzur sayılmasının lüzûmunu ispat etmekti.

İşte **Züleyhâ** asıl maksadını gizlediği gibi **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın namaz kıldırmasını istememesinin asıl sebebini gizlemiş ve başka sebepler göstermiştir. Böylece maksada ulaşmak için fazla ısrarda bulunma husûsunda **Züleyhâ**'ya benzemiştir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)* bu cümlenin şerhinde: "Siz kadınlar, istediğiniz bir şeyi ısrarla tâkip etmek sûretiyle murâdınıza ermek için bir işe aşırı derecede eğilme husûsunda o günkü kadınlara benziyorsunuz" diye mânâ vermiştir.

Tabî ki **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın bu başvurusu bir ricâ, danışma ve yararlı olduğuna kanaat getirdiği husûsa dikkat çekmek mâhiyetindedir.

Âyet: 40

Her hâlükârda bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı imâmet için yerine geçirmekte bu kadar ısrarcı olması sahâbe arasında ondan daha fazîletli kimse bulunmadığını bildiği içindir.

Onuncusu: Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ bu âyet-i kerîmede:

﴿إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾

"Vaktâ ki o, (kendisini koruma telâşına düşen) **arkadaşına: 'Üzülme! Gerçekten de Allâh**(ın koruma ve yardımı) **bizimle berâberdir' diyordu"** buyurarak **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbîliğini âyet-i kerîmeyle beyân etmiştir. Bu yüzden **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbîliğini inkâr eden kâfir olur, diğer sahâbîlerin sohbetini inkâr eden ise mübtedi' (Ehl-i Sünnet dışı sapık fırkalara mensup) olur.

Yine böylece **Şeyhayn**'e sebbeden yâni **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya hakāret ve lânet eden Râfizîler kâfir olurlar, ama **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı onlardan üstün tutarlarsa mübtedi' olurlar ki mübtedi'; îtikatta büyük günah sâhibi kimse demektir. **"Hediyyetü'l-mehdiyyîn"** isimli eserde böyle zikredilmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/434)*

Onbirincisi: Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu iki zâtın üçüncüleri oldu. Onlardan birisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğuna göre, ikincisi olan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a nasip olan bu fazîlet diğerlerine karşı yeterli olmuştur.

Onikincisi: Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a sekînet indirilmesi ve bu sekînetin özellikle ona indirilmesi de onun fazîletine delildir.

Onüçüncüsü: Ömer *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a bîat sebebi olarak zikretmiştir. Nitekim **Nübeyt ibni Şürayt** *(Radıyallâhu Anh)*, sahâbeden olan **Sâlim ibni Ubeyd** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ نُبَيْطِ بْنِ شَرِيطٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عُبَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: أُغْمِيَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ ... وَاجْتَمَعَ الْمُهَاجِرُونَ يَتَشَاوَرُونَ، فَقَالُوا: انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنَ الْأَنْصَارِ نُدْخِلُهُمْ مَعَنَا فِي هٰذَا الْأَمْرِ، فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ: مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: «مَنْ لَهُ مِثْلُ هٰذِهِ الثَّلَاثِ:

﴿ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾ مَنْ هُمَا؟» قَالَ: ثُمَّ بَسَطَ يَدَهُ فَبَايَعَهُ وَبَايَعَهُ النَّاسُ بَيْعَةً حَسَنَةً جَمِيلَةً.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (vefât edeceği) hastalığında bir ara baygınlık geçirdi. (Vefât ettikten sonra) muhâcirler (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonraki halîfenin tesbîti hakkında) istişâre yapmak üzere toplandılar. Sonra: "Ensâr kardeşlerimize gidelim de, bizimle birlikte onları da bu konuya dâhil edelim" diyerek Ensâr'a gittiler.

Onlar: "Bizden bir emir olsun, sizden de bir emir olsun" dediler. Bunun üzerine **Ömer ibni Hattâb**: **"İkinin ikincisi ki onlar mağaradayken o, arkadaşına 'Üzülme! Allâh bizimle beraber' diyordu âyetinde geçen şu üç vasfın bir misli** (sizden) **kimde var? O ikisi kim?"** dedi. Sonra elini uzatıp ona bîat etti, insanlar da gönül hoşnutluğuyla ona bîat ettiler." *(Tirmizî, eş-Şemâil, sh:442; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Tefsîr:168, no:11219, 6/355; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/217)*

Ondördüncüsü: Ulemânın beyânına göre bu âyet-i kerîmede geçen: (إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ ثَانِيَ اثْنَيْنِ) **"O ikisi mağaradayken o, ikinin ikincisiydi"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonraki halîfenin **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* olduğuna delâlet etmektedir. **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın şeyhi **İmâm Ebu'l-Abbâs Ahmed ibni Ömer** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Din işini ilk başta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yürüttüğü gibi, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra ikinci olarak bu işi **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* üstlendiği için **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* "İkinin ikincisi" vasfını haketmiştir.

Nitekim **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât ettikten sonra Arapların tamâmına yakını mürted olup, İslâm ancak **Medîne, Mekke** ve **Bahreyn** şehirlerinden olan **Abdülkays** kabîlesinin yaşadığı **Cuvâs** bölgesinde kalmışken, **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* insanları İslâm'a dâvet etmeye ve dîne yeniden girmeleri için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı gibi onlarla savaşmaya başladı. İşte bu yüzden kendisi hakkında **"İkinin ikincisi"** buyrulmasını haketti.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* bu îzahtan sonra şöyle demiştir: "Zâhirî lafzı îtibârıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfe olduğuna delâlet eden birçok sahih hadîs-i şerîf mevcuttur. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hastalığında bana: **"Ebû Bekr'i ve kardeşini bana çağır da** (benden sonra kimin halîfe olacağı hakkında) **bir mektup yaz**(dır)**ayım.**

Âyet: 40

Zîrâ ben hevesine kapılan birinin boş bir temennîde bulunmasından ve: '(Halîfeliğe) **ben daha lâyığım' demesinden endişe duyuyorum. Oysa Allâh da, müminler de Ebû Bekr'den başkasını kabul etmiyor"** buyurdu. *(Müslim, Fedâilü's-sahâbe:1, no:2387, 4/1857; Buhârî, Merdâ:16, no:5342, 5/2145; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:25113, 42/50; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/180; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:7081; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:6598; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:8/153, Delâilü'n-nübüvve:6/143; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:2/185; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/217)*

Müslümanların bu hususta icmâ'ı vâki olup içlerinde bir tek muhâlif dahî kalmamıştır. Dolayısıyla **Ebû Bekr**'in halîfeliğine îtiraz eden kişinin fâsık olduğu kesindir. Kâfir olup olmadığı ihtilaflı ise de en açık görüş, kâfir olacağı yönündedir.

Kitab ve Sünnet'in beyanından ve ulemâ-i ümmetin görüşlerinden kesin olarak anlaşılan ve kalplerin inanması gereken îtikat; **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın bütün sahâbeden üstün olduğu yönündedir. Bu konuda bid'at ehli Şî'a'nın sözlerine îtibar yoktur. Zîrâ onların bir kısmı boynu vurulması gereken kâfir, bir kısmı da sözü kabul edilmeyen bid'atçi fâsıklardır.

Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*dan sonra **Ömer el-Fârûk**, ondan sonra da **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* gelir. **Buhârî** *(Rahimehullâh)* **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında biz insanlar arasında fazîlet tesbiti yaparken önce **Ebû Bekr**'i, Sonra **Ömer**'i, Sonra da **Osmân**'ı efdal tutardık" *(No:3655)* dediğini nakletmiştir.

Ehl-i Sünnet imamları **Osmân** ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında ihtilâf ettiyse de onların cumhûru **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîlette takdîmi görüşündedir. **İmâm-ı Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu hususta karar veremediği rivâyet olunmuşsa da daha sonra cumhûrun görüşüne döndüğü naklolunmuştur. İnşâallâh en sahih görüş budur! *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/217-218, el-Müfhim:1/249-250, 6/238)*

Onbeşincisi: "Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kulların saâdeti inâyettedir. İnâyetin olduğu yerde muzaffariyete nihâyet yoktur. İş izzet mıknatısı ve inâyet çekişi ile cezbe-i İlâhiyye'ye bağlıdır. Çekişin olduğu yerde çalışma olur, sıdkın olduğu yerde tasdîk olur, tasdîkin olduğu yerde gönül olur, gönlün olduğu yerde fetih olur, fethin olduğu yerde de saâdet olur. Bu kıssanın ehli olan kula ne mutlu! Mübârek olsun!

Hazret-i Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın kıssası başlangıcından nihâyete kadar hayranlık ve hayret vericidir. Yirmi yaşlarındayken ona rüyâda ayın gökten ayrılıp, **Kâ'be**'nin damında üç parça olduğunu ve bir parçasının onun yanına düştüğünü gösterdiler.

Bu rüyâyı **Mekke**'nin Yahûdilerinden ve diğerlerinden saklayıp anlatmamayı tercîh etti. Tâ ki ticâret için **Şam**'a gidince, orada râhib **Bahîra**'ya açılıp, bu rüyâsını söyledi.

Bunun üzerine **Bahîra**: "Ey **Ebû Bekr**! Müjdeler olsun sana! Sen âhir zaman peygamberinin hayâtında vezîri, vefâtından sonra da halîfesi olacaksın" dedi. **Hazret-i Ebû Bekr** bunu işitince sevincinden ağladı, bunun üzerine rahmet ve re'fet pınarından onun gönlüne bir sofra kurdular ve göğsüne din derdi devletini koydular.

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* işte o dertten dolayı ona:

«مَا فَضَلَكُمْ اَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلٰكِنْ بِشَيْءٍ وَقَرَ فِى صَدْرِهِ.»

"Ebû Bekr çok oruç ve çok namazla sizden üstün olmadı, lâkin kalbinde yerleşen bir şeyle üstün oldu" nişânesi verdi. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/144; İbn-i Melek Şerhu'l-Meşârik, sh:159)*

Pîr-i tarîkat **Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* onun hâlinden nişân olarak demiştir ki: Ey Kerîm! Bizim bugün bu yanışımız derttendir, ne hızlıca yürümeye tâkatimiz var, ne de kaçacak yerimiz var. Ârifin vaktinin başında keskin bir kılıç vardır, ne dinlenmeye, ne de uzak durmaya yeri ve zamânı vardır.

Ey Latîf! Menzilimiz niye bu kadar uzun, nice yoldaşlarımız 'Bu iş gurûrdur (aldanmadır)' diye geri döndüler, hâlbuki menzilimiz sürûrdur (sevinçtir), bekleyen musîbetzede gibi görünürüz, ama bu bekleyiş aslında eğlencedir.

Hazret-i Ebû Bekr, râhib **Bahîra** ile arasında geçen bu konuşmasını yirmi sene gizledi ve bekledi, tâ ki **Cebbâr-ı âlem Te'âlâ Cibrîl-i Emîn'e**: **"Yâ Cebrâîl! Git Muhammed'e söyle ki, onun vakti geldi, saâdet minberine çıksın ve halka: "Lâ ilâhe illallâh Muhammedü'r-resûlullâh, Kul hüvellâhü ehad" demelerini söylesin"** diye emretti.

Bu haberi alınca **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cebrâîl**'e: **"Bu âlem bu sözlerin inkârcılarıyla doluyken kime söyleyeyim?"** dedi.

Bunun üzerine **Cebrâîl**: **"Ey Muhammed! Eğer münkir olmasalardı, senin dâvet şerefine nasıl erişirlerdi? Ey Muhammed! Hiç kimse senin dâvet saâdetine, Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebû Bekr'den daha yakın değildir, ona git ve bunu söyle"** dedi.

Âyet: 40

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hücre-i saâdetinden çıktı, tam o sırada **Hazret-i Ebû Bekr** de evinden çıkmaktaydı, o **Sıddîk**'ın gözü Kâinâtın **Efendisi**'nin cemâlini görür görmez, **Muhammedî** nübüvvetin mıknatısı **Ebû Bekr**'in sıdk (doğruluk) cevherini kendine çekti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ebû Bekr! Bu kadar zayıflık ve yüzündeki sarılık nedendir?"** buyurdu. O da: "Ey **Muhammed**! Nice zamandır içimde çok kavurucu ateş var ve her gün daha fazla sıcaklaşmakta, bu ateşi dindirecek merhemi beklemekteyim" dedi.

"Senin aşkından bir ateş yakmışım,
Sonra da kendi kendimi yakmışım."

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr**'in din derdinin tutkunu ve **Hakk Te'âlâ**'nın tevhîdinin şerbetinin susamışı olduğunu bildi de, Kıdem evinin küpünden kendisine gönderilen şaraptan bir katreyi onun yanık ciğerine döktü ve: **"Nübüvvet ve risâletim hakkında ne dersin"** dedi.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* da hemen: "Doğru ve paktır" diye tasdikte bulundu. **Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem Efendimiz** de bunun üzerine: "Tevhîd kadehinden içtiğin muhabbet şarâbı sana afiyet olsun" buyurdular.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin îzâhında Şî'a'nın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine delâlet eden bu kıssaya dâir bâzı bâtıl îtirazları zikredilmiş ve onların bu iftirâları kuvvetli bir şekilde reddedilmiştir. Bu konuyla ilgilenenlerin o bahsi mütâlaa etmelerinde büyük fâideler mülâhaza edilmektedir.

Âlûsî Hazretleri bu bahsin hitâmında hicret kıssası hakkında Şî'a'nın ortaya attığı bütün iftirâlara en güzel şekilde cevap verdikten sonra şöyle demiştir: "Şî'a fırkası, bu âyetin **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine delâlet ettiğini inkâr görüşünde söz birliği yapmışlardır, ama **Allâh-u Te'âlâ** inkârcıların dâvâsını alçak etmekte, kendi dâvâsını ise en yüce kılmakta kararlıdır!" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/99-104)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı hakkında şöylece zikredilmiştir:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında ne buyrulduysa onun ardından **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet eden ârif vârisleri hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Buna göre asrının velîsinin sohbetinden ve zamânındaki terbiye şeyhinden geri duranlara şöyle hitap edilir:

"Siz ona yardım etmezseniz muhakkak **Allâh** ona yardım etmiş, onu azîz kılmış ve onu diğerlerine muhtaç bırakmamıştır. Artık onun sohbetine erişen ancak kendine fayda vermiş olur.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, velîleri hakkındaki dâimî sünneti ve kānunu gereği, yakınları ve rakipleri bir velîyi inkâr ettiği zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona yardım eder. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın özel huzûruna dâhil olan kişi insanlar tarafından reddedilir. İnsanlara yönelik olanlar ise makbul görülür. Husûsî kullardan olanları avam insanlar kesinlikle tanımaz.

Artık Biz onu ikinin ikincisi olarak yâni sâdece kendisiyle kalbini sürgün ederiz de artık o, **Allâh** ile ünsiyet ve mâsivâdan nefret mağarasına ilticâ eder ve kalbine: **"Üzülme! Şüphesiz Allâh bizimle berâberdir"** diye seslenir. Bunun üzerine **Allâh** ona tume'nînet ve teyid sekînetini indirerek tevhîd ve tefrîd nurlarının ordularıyla onu destekler de inkâr ehlinin dâvâsını en alçak hâle getirir. **Allâh**'a dâvet edenlerin dâvâsı ise, en yüksek olan ancak odur!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde hicret kıssası hakkında genel mâlûmât olarak zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mağaraya çıktığı gece ayak izleri yerde belirmesin diye parmaklarının üzerinde yürüdüğü için mubârek ayakları soyuldu. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* bu hâli görünce onu sırtına alarak mağaranın ağzına kadar getirdi.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayaklarından kan damladı" rivâyeti ise dağın sertliğindendir yoksa mekânın uzaklığı buna sebebiyet vermez.

Mağaranın yolunu kaybederek mesâfe uzamış da olabilir. Nitekim bâzı eserlerde geçen: "Gece boyunca yürüdü" nakli, ayrıca: "İlk önce **Huneyn** dağına gitti, fakat o dağ kendisine:

«اِهْبِطْ عَنِّي فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ تُقْتَلَ عَلٰى ظَهْرِي فَأُعَذَّبَ.»

"Benden in, çünkü ben sırtımda öldürülmen durumunda azâba uğratılmamdan korkuyorum" deyince **Sevr** dağı:

«إِلَيَّ يَا رَسُولَ اللّٰهِ!»

"Bana gel, yâ **Rasûlellâh**" dedi" rivayeti bu görüşü teyid etmektedir. O dağ, böcekleriyle meşhurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mağaraya girmek isteyince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onu bekleterek mağaranın içini temizledi, fakat ökçesiyle kapattığı bir oyukta bulunan yılan onu sokmaya başladı.

Âyet: 40

Çektiği ağrıdan dolayı gözlerinden yaş gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ağrıyan yere mubârek tükürüğünü sürdü, bunun üzerine hissettiği ağrı kayboldu.

İlim ehlinden bâzısının beyânına göre; Acem Râfızîlerinin başlarına gümüş işlemeli serpuş takmalarının sırrı, **Ebû Bekr**'i mağarada ısıran yılana tâzim içindir. Zîrâ onlar o yılanın bu sûrette olduğunu iddia etmektedirler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* mağaraya girince **Allâh-u Te'âlâ** dikenli geven ağacına, bir rivâyet müğaylân ağacına emretti de bu ağaçlar mağaranın girişini kapatarak müşriklere engel oldular.

Bir kavle göre ise; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mağaranın uzağında olan bu ağacı çağırdı, o da bu dâvete icâbeten gelip mağaranın kapısında durdu. Bu ağaç bir insan boyu kadardı. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın gönderdiği örümcek kapıda dört senede örülecek kadar çok sık bir ağ ördü. **Molla Câmî** *(Kaddesallâhu Sirrahü's-Sâmî)* şöyle buyurmuştur:

شُدْ دُو سَه تَارِی كِه عَنْكَبُوتْ تَنِيدْ بَرْ دَرْ آنْ غَارْ پَرْدَه دَارِ مُحَمَّدْ

"Bir örümcek (uzun yıllar örülemeyecek kadar sık) **iki üç ağ ördü de, O mağaranın kapısına, Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in perdecisi oldu."**

Örümcek **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*ı da ağ örerek korumuştu.

Yine böylece **Hişâm ibni Abdilmelik**'in **Iraklılar**'a emir tâyin ettiği **Yûsuf ibni Amr es-Sekafî** (Haccâc-ı zâlim), **Ali ibni Ebî Tâlib** oğlu, **Hüseyn**'in oğlu, **Ali Zeyne'l-Âbidîn**'in oğlu **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*ı, hicrî yüzyirmialtı senesinde kendisine karşı çıktığı için çıplak olarak astığı zaman örümcek onun da avret yerlerini kapatmış idi. Bu zat aynı zamanda **İmâm-ı Muhammed Bâkır**'ın kardeşi, dolayısıyla **Câfer-i Sâdık**'ın amcasıdır.

Bu zât dört veyâ beş sene asılı olarak kaldığı halde avreti görülmedi. Batn-ı şerîfinin (karnının) avret yerleri üzerine sarkıp onu kapattığı da rivâyet edilmiştir ki iki işin bir anda olduğunu kabul etmeye de bir engel yoktur.

Ayrıca bu zâtı asarlarken onu kıble dışındaki cihetlere döndürdükleri halde darağacı dönerek sürekli onun yüzünü kıbleye çevirmiştir. Fakat sonra onlar darağacını da, **Hazret-i Zeyd**'in cesed-i şerîfini de yaktılar.

Ulemânın beyânına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bulunduğu mağaranın ağzında ağ örmesi örümceğe şeref olarak yeter.

İşte o gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* örümceklerin öldürülmesini nehyetmiş ve:

«إِنَّهَا جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللهِ.»

"Şüphesiz ki o Allâh'ın ordularından bir ordudur" *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/366-367)* buyurmuştur. **Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Âlî)* şöyle buyurmuştur:

جُمْلَه ذَرَّاتِ زَمِين وُ آسِمَانْ لَشْكَرِ حَقَّنْدْ گَاهِ اِمْتِحَانْ

"Yerin, göğün bütün zerreleri,
İmtihan zamânı Cenâb-ı Hakk'ın askerleridir."

(Mesnevî-i Mânevî:4/783)

Yâni, sana mutî ve boyun eğmiş olan hâne halkı, evde olan kedi, köpek vesâir hademe ve hayvânât, imtihân vaktinde düşman kesilir. Kimdir bunları sana düşman ettiren? **Cenâb-ı Hakk**'dır.

Dost ettiren de yine O'dur. Zîrâ bütün mevcûdât **Allâh-u Te'âlâ**'nın emir ve fermânıyla kāimdirler, kimsenin elinde bir şey yoktur.

Ebû Sa'd es-Semmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعْدٍ السَّمَّانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «جَزَى اللهُ الْعَنْكَبُوتَ عَنَّا خَيْرًا فَإِنَّها نَسَجَتْ عَلَيَّ فِي الْغَارِ.»

"Allâh bizim tarafımızdan örümceği hayırla mükâfatlandırsın, çünkü o, mağarada benim üzerime ağ ördü" *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:3585, 6/2868; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:35267)* hadîs-i şerîfiyle, **Abdullâh ibni Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْعَنْكَبُوتُ شَيْطَانٌ مَسَخَهُ اللهُ فَاقْتُلُوهُ.»

"Örümcek, (kocasına büyü yaptığı için) **Allâh'ın, sûretini** (örümceğe) **çevirdiği bir şeytandır, onu öldürün"** *(İbnü Adiyy, el-Kâmil:6/316; Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, no: 471, 2/77; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:11/549; Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:5739, 8/4122; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/433)* hadîs-i şerîfine gelince; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in methettiği örümcek mağaranın kapısına ağ ören özel bir örümcektir ki methiye özellikle onun hakkında vârid olmuştur.

Âyet: 40

Ama öldürülmesini âmir olan hadîs-i şerîf örümcek cinsi hakkındadır. Nitekim **Ashâb-ı kehf**'in köpeğinin fazîleti hakkında vârid olan rivâyetler köpek cinsine şâmil değildir.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «طَهِّرُوا بُيُوتَكُمْ مِنْ نَسْجِ الْعَنْكَبُوتِ فَإِنَّ تَرْكَهُ فِي الْبُيُوتِ يُورِثُ الْفَقْرَ.»

"Evlerinizi örümcek ağından temiz tutun, zîrâ onları evlerde bırakmak fakirlik getirir." *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:5739, 8/4122; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/433)*

"Hayâtü'l-hayevân" isimli eserde zikredildiğine göre; örümceğin ağı, karnından değil, dışından çıkar. Örümcek ağının bir özelliği şudur ki, bedenin dışında bulunan bir yara üzerine konulduğu zaman yaranın ilerlemesine engel olur. Yine böylece örümcek ağı kanayan bir yara üzerine konursa kan akışını durdurur. Keneflerde bulunan örümcek ağları sıtmalı birinin üzerine konulursa iyileşir. Bunu **İbni Züheyr** söylemiştir.

Mağara hâdisesine dönecek olursak; **Allâh-u Te'âlâ** iki yabânî güvercine emretmiş onlar da mağaranın ağzında durarak yumurtlamışlardır, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de o iki güvercin hakkında bereket duâsı yapmıştır. Sonra o iki güvercin **Harem**'e inmişlerdir, fakat **Harem**'in güvercinlerinin o ikisinin neslinden olup olmadığı ihtilâf konusudur. Zâhir olan görüş, **Harem**'in güvercinlerinin önceden mevcut olduğudur.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kıssasında rivâyet olunduğu üzere; **Nûh** *(Aleyhisselâm)* karadan haber getirmesi için gemiden bir güvercin salmış, o da **Harem** vâdisine konmuştu. O zaman tûfan sebebiyle **Kâ'be**'nin bulunduğu yerde biriken su çekildiği için **Kâ'be**'nin toprağı kırmızı bir çamur hâline dönüşmüştü. Bu nedenle o güvercinin ayağı kızıla boyandı. O güvercin **Nûh** *(Aleyhisselâm)*a geldiğinde **Nûh** *(Aleyhisselâm)* eliyle onun boynunu sıvazladı, ona bir takı taktı, o cinsin ayaklarına kızıllık bahşetti, onları **Harem**'e yerleştirdi ve mubârek olmaları için duâ etti.

Naklolunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethettiği gün güvercinler kendisine gölge yaptı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlara bereket duâsında bulundu. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ashâbına:

«إِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَكُونُوا بُلْهًا فِى اللهِ مِثْلَ الْحَمَامِ فَافْعَلُوا.»

"Allâh uğrunda aklınızı yitirip güvercin gibi olmaya gücünüz yetiyorsa bunu yapın" derdi. Zîrâ güvercinden daha ebleh bir varlık bulunmadığı söylenir.

Nitekim onun altından yavrusunu alıp kessen tekrar aynı yere gelip yumurtlar. Güvercinin şöyle bir tabiatı vardır ki; bin fersahlık yola salıverilse o kadar uzak mesâfeden, kısa bir zaman içerisinde döner gelir yuvasını bulur. Nitekim **"el-Muğrib"** isimli eserde: "**Irak** ve **Şam**'daki güvercinler yüksek fiyatlara satılır, uzak mesâfelerden mektuplarla salıverilir, onları götürüp verirler, sonra cevaplarıyla geri dönerler" diye zikredilmiştir.

Câhız: "Güvercin olmasa bir gün içerisinde **Kûfe**'de olan şeyler **Basra**'da bilinmezdi" demiştir. Büleğânın şiirlerinde de güvercine işâret edilmiştir. Nitekim **Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Âlî)* şöyle buyurmuştur:

رُقْعَه گَرْ پَرِّ مُرْغِی دُوخْتِی پَرِّ مُرْغْ اَزْ تَفِّ رُقْعَه سُوخْتِی

"(Sevgilisine bir aşk) **mektûbu** (yazıp), **bir kuşun kanadına bağla**(yıp sal)**saydı, O mektûbun harâret** (ve ateşli sözler)**inden kuşun kanadı yanardı."**

(Mesnevî-i Mânevî: 3/4755)

Mısır Fâtihi Sultân Selîm-i Evvel şöyle nazm buyurmuşlardır:

مُرْغِ چَشْمِ مَنْ كِه پَرْوَازَشْ بَجُزْ سُوِی تُو نِیسْتْ بَسْتَه اَمْ اَزْ اَشْكْ صَدْ جَا نَامَهٔ شَوْقَشْ بَبَالْ

"Gözümün kuşu senin tarafından başka bir yere uçmaz
(benim gözümün bebeği kuş gibi senin tarafına uçar),
(Onun için) **gözyaşıyla** (o kuşun) **kanadının yüz yerine senin özlem ve muhabbet mektubunu bağlamışım."**

"Hayâtü'l-hayevân" isimli eserde zikredildiğine göre; yumurtalarından ve yavrularından istifâde etmek, kendileriyle ünsiyette bulun(arak yalnızlık hissinden kurtul)mak ve mektup taşıtmak maksadıyla güvercin edinmek hiçbir kerâhet olmaksızın câizdir.

Ama onları oyun yâhut yarıştırmak için kullanmak, bir kavle göre harplerde haberleşmek için ihtiyaç olacağından dolayı câizse de, esah (en doğru) olan mekruh oluşudur. (Harplerde lâzım olacaksa da bunu ehli yetiştirir, genel halka bu müsâade verilmemelidir.) Güvercinleri kumarda kullananın ise şâhitliği reddedilir.

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَّثِقَالًا وَّجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِىْ
سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾ لَوْ
كَانَ عَرَضًا قَرِيْبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوْكَ وَلٰكِنْۢ بَعُدَتْ
عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ؕ وَسَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا
مَعَكُمْ ۚ يُهْلِكُوْنَ اَنْفُسَهُمْ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۚ ﴿٤٢﴾
عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ ۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ
صَدَقُوْا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَاْذِنُكَ الَّذِيْنَ
يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا يَسْتَاْذِنُكَ
الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوْبُهُمْ
فَهُمْ فِىْ رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوْجَ
لَاَعَدُّوْا لَهٗ عُدَّةً وَّلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْۢبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ
وَقِيْلَ اقْعُدُوْا مَعَ الْقٰعِدِيْنَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوْا فِيْكُمْ
مَّا زَادُوْكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَّلَاۡاَوْضَعُوْا خِلٰلَكُمْ يَبْغُوْنَكُمُ
الْفِتْنَةَ ۚ وَفِيْكُمْ سَمّٰعُوْنَ لَهُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٧﴾

﴿ اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (41)

(اِنْفِرُوا) **Çıkın,** ne olduğunuz halde? (خِفَافًا) **hafif kimseler,** daha ne olduğunuz halde? (وَثِقَالًا) **ağır kişiler,** daha, (وَجَاهِدُوا) **cihâd edin,** ne ile? (بِأَمْوَالِكُمْ) **mallarınızla,** daha, (وَأَنْفُسِكُمْ) **canlarınızla,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** (ذٰلِكُمْ) **işte size bu,** nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (تَعْلَمُونَ) **biliyor olduysanız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Allâh yolunda cihada çıkmaya yetecek kadar imkân ve güce sâhipseniz,) **gerek hafif kimseler, gerekse ağır kişiler** (hastalar ve sağlamlar, zenginler ve fakirler, çocuklular ve çocuksuzlar, yaşlılar ve gençler, güçlüler ve zayıflar, silahlılar ve silahsızlar) **olarak** (cihada) **çıkın ve hem mallarınızla hem de canlarınızla Allâh yolunda cihad edin! İşte size! Bu, kendiniz için** (iki cihanda da) **tam bir hayırdır. Eğer** (hayrın nerede olduğunu) **bilmekte bulunmuş olduysanız** (elbette cihadı tercih edersiniz)!"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede bütün kullarına meydan okuyarak kimse yardım etmese de Habîbine sâdece Kendisinin yardım edeceğini ve bu yardımı hicret yolculuğunda bilfiil gerçekleştirerek kâfirlerin dâvâsını alçak duruma düşürdüğünü, Kendi dâvâsının ise dâimâ en yüce olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede müminlere kendi kârları için cihâda çıkmalarını emretmiştir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) **"Gerek hafif kimseler, gerekse ağır kişiler olarak çıkın"** kavl-i şerîfi **Ebudduhâ** ve **Ebû Mâlik** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunduğuna göre; Berâet Sûresinden ilk inen âyet-i kerîmedir. Başı ve sonu daha sonra nâzil olmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/387)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre; sahâbe-i kirâm:

Âyet: 41

"Bizim aramızda ağır, ihtiyaçlı, işi-gücü olan kimseler var" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek hiçbir halde cihâda çıkmamaktan onları mâzur tutmamıştır. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1803)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Hafif ve ağır kişiler olarak çıkın"** cümle-i celîlesini: "İstekli veyâ isteksiz her hâlükârda **Allâh** yolunda cihâda çıkın" diye tefsir etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1802-1803)*

Hakem *(Radıyallâhu Anh)* burayı: "İşi başından aşmış meşgul kimseler olsanız da olmasanız da" diye tefsir etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1803)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "Zorlukta ve kolaylıkta" diye tefsir ederken, **Zeyd ibni Eslem** ve **Ikrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Genç ve ihtiyar her hâlükârda" mânâsı vermişlerdir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/387)*

Atıyye el-Avfî *(Radıyallâhu Anh)*: "Binekli ve yaya olarak" diye tefsir etmiş, **Ebû Sâlih** *(Radıyallâhu Anh)*: "Malca hafif olan fakirler ya da ağır olan zenginler" şeklinde yorumlamış, **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Arâzisi olduğu için onu bırakmak istemeyen ağır kimseler ya da hiçbir arâzisi bulunmayan hafif kişiler" diye bir îzah getirmiş, **Mürra el-Hemdânî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sıhhatli ve hasta kişiler" diye tefsir ederken, **Yemân ibni Rebâb** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bekâr ve evli kimseler" şeklinde bir beyanda bulunmuştur. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/57; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/130)*

Bâzı âlimler bu cümle-i celîleyi "Silahı az ya da çok olan kimseler" şeklinde îzah ederlerken diğer bir kısmı da: "Ordunun cihâda çıktığını duyup o an harbe yetişen süratli ve hafif kimseler ya da daha sonra duyup hazırlık yaparak yola çıkan kişiler" şeklinde tefsir etmişlerdir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/57; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/130)*

Bu mânâlardan yola çıkarak cümle-i celîlenin: "Cihâdın size hafif geldiği hallerde de, ağır geldiği durumlarda da **Allâh**'ın yoluna çıkın" mânâsında olduğu söylenebilir ki bu durumda bu iki vasfın altında birçok kısım bulunduğu âşikârdır. Zâten bundan dolayı müfessirlerin târifleri farklı olmuştur.

Fakat sahih olan görüş, bu lafızların bütün ahvâli içine alan umûmî mânâ ile tefsir edilmesidir. Lâkin bu durumda hasta, kötürüm ve fakir kimseler dâhil herkesin cihâda çıkması îcap eder, oysa hüküm böyle değildir.

Bundan dolayı ulemâ âyet-i kerîmenin hükmü hakkında iki görüş üzere ihtilâf etmişlerdir:

Birincisi: Bâzı âlimler âyet-i kerîmede geçen **"Çıkın"** emrini vücûb (cihâda çıkma hükmünü farz etme) mânâsı üzere hamletmişler, ama daha sonra bu hükmün nesholunduğunu beyân etmişlerdir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu âyet-i kerîme:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ﴾

"Müminlerin (hep birlikte cihattan ve ilim tahsîlinden geri kalmaları doğru olmayacağı gibi,) **topluca** (gazâ ve ilim öğrenme yoluna) **çıkmaları** (dünyâ düzenini bozacağından, doğru ve yakışan bir davranış) **olmadı! Öyleyse içlerindeki kalabalık her bir fırkadan az bir tâife** (ilim tahsîline) **çıksaydı**(da, diğerleri vatanı müdâfaa ve nâmusları muhâfaza gibi meşrû gâyelerle memleketlerinde kalsaydı) **ya"** *(Tevbe Sûresi:122)* âyet-i kerîmesiyle neshedildi" demiştir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre; çok iri yapılı ve şişman olan **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e durumundan şikâyette bulunup cihâda çıkmamak için kendisinden izin isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bundan imtinâ etmiş ve o gün bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Bu âyet-i kerîme nâzil olunca bu emir insanlara ağır gelmiş, **Allâh-u Te'âlâ** da:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى﴾

"Zayıf kimseler üzerine de (körlük, kötürümlük ve topallık gibi müzmin) **hasta**(lıklara tutulan)**lar üzerine de bir günah yoktur"** *(Tevbe Sûresi:91)* buyurarak bu âyet-i kerîmeyi neshetmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1803, 1804; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/57)*

Rivâyet edildiğine göre; (âmâ olan) **İbni Ümmi Mektûm** *(Radıyallâhu Anh)*: "Benim de cihâda çıkmam gerekiyor mu?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعَلَيَّ أَنْ أَنْفِرَ؟ قَالَ: «نَعَمْ.» حَتَّى نَزَلَ: ﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾

"Evet" buyurunca hemen âilesine varıp silahını kuşanarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna geldiğinde: **"Kör olanlar üzerine bir güçlük yoktur"** *(Nûr Sûresi:61)* âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/447; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/104)*

Âyet: 41

Ama yine de (Irak ehli nezdinde) ismi **Amr** (Medîne ehline göre ise Abdullâh) olan bu âmâ zât bâzı muhârebelere katılmıştır. Nitekim **Uhud** günü kendisi: "Nasıl olsa ben âmâyım, onun için sancağı bana teslim edin, zîrâ sancak taşıyan kişi kaçarsa ordu bozguna uğramış sayılır, ama ben üzerime saldıranı görmediğim için yerimde dururum" demiştir. Fakat yine de sancak ona değil de **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*a verilmiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/222-223)*

İkincisi: Diğer bâzı âlimler ise bu âyet-i kerîmede geçen cihâda çıkma emrini "Nedb (mendup olma)" mânâsına hamletmişlerdir. Ama sahâbe-i kiramdan azîmetle amel edenler ne kadar yaşlı ve hasta olsalar da cihâdı terk etmemişlerdir.

Nitekim **İbni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir**'de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bulundu sonra bir sene dışında Müslümanların hiçbir gazâsından geri kalmadı. Nitekim kendisi: "**Allâh-u Te'âlâ "Hafif ve ağır her halde çıkın"** buyuruyor, ben de kendimi mutlaka bu iki halden birinde buluyorum" demiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/485; Hâkim, el-Müstedrek:3/458; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/389)*

Ebû Râşid el-Hubrânî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atlı kahramanı olan **Mikdâd'ı Humus**'ta cihâda hazırlanırken gördüm ve ona: '**Allâh** seni mâzur saydı' dedim. O da bana: "Ama Bahûs Sûresi (münâfıkların hallerini açığa vuran Tevbe Sûresinin bu âyeti) böyle demiyor" diye cevap verdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/473; İbnü Ebî Hâtim:6/1802; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:556; Hâkim, el-Müstedrek:3/349; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/389)*

Ebû Yezîd el-Medînî *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre: "**Ebû Eyyûb el-Ensârî** ve **Mikdâd ibni Esved** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeye mânâ verirken: "Bu âyet bize her hâlükârda **Allâh** yolunda cihâda çıkmamızı emretmektedir" derlerdi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1802; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/389)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Ebû Talha** *(Radıyallâhu Anh)* bir kere Berâet Sûresi'ni okurken bu âyet-i kerîmeye varınca: "Ben Rabbimizin bizi genç-yaşlı demeden cihâda çağırdığını görüyorum ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kimseyi mâzur tutmadığını duyuyorum! Ey oğullarım, beni cihat için hazırlayın" dedi.

Oğulları ona: "**Allâh** sana rahmetiyle muâmele etsin! Sen, vefât edinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber gazâlara çıktın, vefât edinceye kadar **Ebû Bekr** ile berâber gazâlara çıktın.

Yine vefât edinceye kadar **Ömer** ile berâber de gazâlara çıktın, artık biz senin yerine gazâya çıkarız" dedilerse de o bunu kabul etmedi ve deniz seferine katılarak gemide vefât etti. Onu defnedecekleri bir adayı ancak dokuz gün sonra bulabildiler, bedeni hiç değişmemiş olduğu halde onu oraya defnettiler. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/507; Abdullâh ibni Ahmed ibni Hanbel, Zevâidü'z-Zühd, sh:250; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3413; İbnü Ebî Hâtim:6/1802; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:7184; Hâkim, el-Müstedrek:3/353; İbnü Ebî Ömer el-Adenî, el-Müsned, el-Metâlib, no:4007; İbnü Münzir, İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/388-389; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/221-222; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/439)*

Bu rivâyetten de anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlerin, velîlerin ve şehitlerin bedenlerini bozulup dağılmayı mûcip olan ufûnetten (kokuşmaktan) kurtardığı için onların cesetleri çürümez ve bozulmaz. Mukaddes rûhun bereketi bir iksir gibi bedene sirâyet eder. Tabî ki insanlar ruhsat erbâbı ve azîmet ashâbı olmak üzere iki sınıftırlar. **Ebû Talha** *(Radıyallâhu Anh)* gibi azîmet ashâbının hayır yolundaki ilerlemeleri ve yarışları **Allâh** için takdîre şâyândır. O halde dikkatli müminlerin onların tarîkatine ve sîretine uymaları gerekmektedir.

Zührî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)* iki gözünden biri görmeyecek hâle gelmişken yine de gazâya çıktı, o zaman kendisine: "Sen mâzur sayılacak derecede hastasın" denilince o: "**Allâh-u Te'âlâ** hafif-ağır herkesi cihâda çağırdı, harbe katılmam mümkün olmazsa karaltıyı çoğaltırım ve (mücâhidlerin) eşyâları(nı) korurum" diye cevap verdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/57; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/131; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/222)*

Safvân ibni Amr *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Humus** vâlisi iken **Şam** ehlinden olan bir pîr-i fanîye rastladım ki kaşları gözlerinin üzerine düşmüş olduğu halde yine de cihâda çıkmak istiyordu. Ben ona: "Amca sen **Allâh** indinde mâzursun" deyince kaşlarını kaldırarak bana: "Yeğenim, **Allâh** her hâlükârda bizi gazâya çıkmaya teşvik etti, sıhhatli olanlar buna icâbet ettiği gibi, bir illete mübtelâ olanlar da bu yola çıkar. Zâten O, sevdiğine belâ verir" dedi. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/131)*

Bu rivâyetlerden cihâdın farz-ı ayn olduğu gibi bir hüküm çıkartılamaz, evvelce böyle bir hüküm varsa da bu sonradan neshedilmiş ve cihâd farz-ı kifâye olarak kalmıştır. Zâten bu âyetlerin **Tebûk** gazvesi hakkında nâzil olması da buna delâlet etmektedir. Çünkü **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gazâda kadınları ve bâzı erkekleri **Medîne**'de bırakmıştır ki bu da cihâdın herkese yönelen bir farz-ı ayn olmayıp bir kısmının tatbîkiyle diğerinden düşen farz-ı kifâyeler sınıfından olduğunu göstermektedir.

Âyet: 41

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; düşman İslâm beldelerinden birine saldırdığı zaman İslâm ordusu onu püskürtmeye kâdirse herkesin seferberlik yapması gerekmez.

Ama düşmanın galebe çalması söz konusu olduğunda o memleket halkının hep birlikte cihâda çıkmaları farz olur. Bu durumda herkes gücü nispetinde hareket eder, babası olan izin almaksızın harbe katılır, gücü yeten hiçbir kimse geri kalamaz.

Eğer o beldenin ahâlisi düşmanla baş etmekten âciz kalırlarsa onlara yakın olan ve mücâvir bulunan memleket ahâlisine de onlara yardım için cihâda çıkmak farz olur.

Yine böylece düşmanlarına mukâvemet edemeyeceklerini bilen ve onlara yardım etmesi mümkün olan herkesin o Müslüman ahâliye yardım için yola çıkmaları farzdır.

Çünkü Müslümanlar kâfirlere karşı birbirlerine kuvvettirler. Ama düşmanın musallat olduğu karye ahâlisi düşmanla baş edebilecek durumdaysa diğerlerinden bu farziyet düşer.

Düşman İslâm yurduna yaklaşsa fakat sınırlara girmese yine de Müslümanların **Allâh**'ın dînini ızhâr etmek, sınırları korumak ve İslâm'ın heybetini göstermek için onlara karşı çıkmaları gerekli olur ki bu konuda hiçbir ihtilâf yoktur. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/943)*

Vâcip olan cihâdın ikinci bir kısmı da imamın (İslâm devletinin reisinin) İslâm ordusundan bir fırkayı her sene bir veyâ iki defâ gazâya çıkartmasıdır. Bu durumda devlet reisi ya bizzat kendisi gazâya iştirâk eder ya da güvendiği kişileri çıkarır.

Böylece kâfirleri İslâm'a dâvet ve teşvik eder, eziyetlerini önler, **Allâh**'ın dîninin gücünü onlara gösterir veyâ İslâm'a girmeyi ya da cizye vermeyi kabul edinceye kadar onlarla savaşır, etbâının da ona uyması farz olur. Bunu yapmadığı takdirde bütün günah ve vebâl devlet reisine âit olur.

Kâfirler Müslümanlara harp açmasa da Müslümanların her sene onlara bir iki defâ savaş açmaları farzdır ve bu mesele asla nâfile kabîlinden değildir. Tabî ki bu, imamın düşmana gâlip gelecek güce mâlik olduğunu zann-ı gâlip (güçlü tahmin) ile bilmesi durumundadır. Yenileceğini bildiği takdirde onlarla savaşması mubah olmaz.

Cihâdın nâfile bir kısmı da vardır ki o da imamın, kâfirlerin gâfil oldukları zamanda fırsat kollayarak art arda onlar üzerine seriyyeler göndermesi, tehlikeli yerlerde ve serhatlerde (sınır boylarında) nöbet tutturarak kâfirlere karşı kuvvet göstermesidir.

Geçmiş büyükler bu konuda çok hassâsiyet göstermişler ve aceleci davranmışlardır. Nitekim rivâyet olunduğuna göre; İslâm hükümdarlarından biri ellerinde Müslüman bir esir tutmayacaklarına dâir kâfirlerle antlaşma yapmıştı.

Sonra bir Müslüman onların beldelerine girdiğinde kapısı kilitli bir evin yanından geçerken içeriden bir kadının: "Ben esirim" diye seslendiğini işitti. Bu kişi hükümdârın yanına gidip işkence altındaki bu Müslüman kadının hâlini ona bildirdiğinde daha sözünü tamamlamadan emir (o hükümdar) ayağa kalkıp o anda gazâya çıktı ve o kadının bulunduğu mahalli istîlâ ederek onu kurtardı.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)* bu hâdiseyi zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Sene beş yüz yirmi yedide -**Allâh** kahredesice- düşman bizim beldelerimizi istîlâ etti, en hayırlılarımızı esir aldı ve herkesi korkutan bir kalabalıkla beldelerimizin ortalarında dolaşmaya başladı.

O zaman ben vâliye ve yardımcısına: '**Allâh**'ın düşmanları ortalıkta dolaşarak tam tuzağa düşmüşken dîne yardım hareketi başlatın da herkes bir anda davranıp onlara karşı harp başlatarak hepsini birden helâk etsin' dediysem de günahların çokluğu kalpleri korkuttu.

Böylece herkes komşusunun başına gelen bunca rezâleti görmesine rağmen kendi yuvasına sığınmaya çalışan bir tilkiye döndü. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn! Hasbünellâhü ve ni'me'l-vekîl!" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/223-224; İbni Âbidîn, Reddü'l-muhtâr:15/411)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede genç-yaşlı, fakir-zengin, binekli-yaya, sağlıklı-hasta, bekâr-evli, silahsız-silahlı, istekli-isteksiz, meşgul yâhut işsiz, zayıf ya da şişman, güçlü ya da güçsüz her hâlükârda cihâda çıkılması emredilmiştir.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleyi: "Sebeplerin el verdiği ve kısmen güç yettiği kadar kolaylık ya da zorluk sebebi olan sıhhat ve hastalık, zenginlik ve fakirlik gibi hallerden hangisi üzere bulunsanız da **Allâh** yoluna çıkın" diye tefsir etmiştir.

Âyet: 41

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ) **"Hem mallarınızla hem de canlarınızla Allâh yolunda cihad edin"** cümle-i celîlesi hakkında iki kavil bulunmaktadır.

Bir kavle göre cihat, gerekli âletleri almaya yeterli malı bulunan, bir de bedeninin sıhhati cihâda elverişli olan kimselere farzdır.

İkinci kavle göre ise; malı olup da kendisi harbe gidemeyecek derecede hasta, kötürüm ve zayıf olanların malıyla cihâd etmeleri yâni gazâya gidecek kişiye mâlî yardımda bulunmaları farzdır.

Nitekim **Zeyd ibni Hâlid** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا.»

"Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birini (gerekli erzak, binek ve silah gibi malzemelerle) **donatırsa muhakkak kendisi gazâya çıkmış olur.**

Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birinin arkasında hayırlı halef olursa (çoluk çocuğuna iyi bakarsa) **muhakkak o da bizzat gazâya çıkmış olur."** *(Buhârî, Cihâd:38, no:2688, 3/1044-1045; Müslim, no:1895; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/102)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ.»

"Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad edin!" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:18, no:2504, 3/1084; Nesâî, no:3087; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/225; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/102)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cihâdın ıstılâh mânâsı: "Dîni takviye için kâfirlerle savaşmaktır." **İmâm-ı Münzirî**'ye âit **"et-Terğîb"** kitabının şerhinde böylece zikredilmiştir.

Hikmet ehlinden naklen **"Hâlisatü'l-hakāik"** isimli eserde zikredilen: "Cihat, azgın kimseleri İslâm'a sevk etmek ve putlara ibâdetten men etmek için bütün gücü sarf ederek onlarla savaşmaktır" târifinden kastedilen de bu mânâdır.

Şu bilinsin ki; cihat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rahmet peygamberi olmasıyla zıt düşmez. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine muhâlefet eden toplulukları kâfirlikten vazgeçirmek için onlara karşı kılıçla cihâd etmekle emrolunmuştur.

Geçmiş ümmetler peygamberlerine muhâlefet ettikleri zaman toptan helâk edildikleri için arkalarında zürriyetleri kalmazdı. Ama peygamberlerine bir ikram olmak üzere bu ümmete toptan peşin bir azap gönderilmemiş, lâkin zürriyetleri kalsın diye kılıçla cihâda mâruz kalmışlardır.

Nitekim rivâyet olunduğuna göre Araplardan bir kavim: "Yâ **Rasûlellâh**! Kılıç (harbi) bizi tüketti" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«ذٰلِكَ اَبْقٰى لِاٰخِرِكُمْ.»

"Sonra geleceklerinizin yaşaması için bu daha faydalıdır" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/438)* buyurdu. **"Ebkârü'l-efkâr"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Bu cümle-i celîlede cihâdın mallar ve canlarla yapılmasının emredilmesi, mümkün olduğunda her ikisiyle, imkân olmadığı zaman birinin yerine diğeriyle cihâd edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Buna göre bedenen ve mâlen müsâit olan her ikisiyle cihat yapacak, bedenî durumu müsait olmayıp mâlî durumu yerinde olan ise sağlıklı olan bir fakiri yerine gazâya gönderecektir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; hakkı talep uğrunda mal infâkının can harcamaktan önce zikredilmesi, dünyâ hırsı ve cimrilik gibi kötü sıfatlar varken can vermenin mûteber olmadığına dikkat çekmektedir. Bu yüzden önce mal infâkı zikredilerek ilk başta dünyânın terk edilmesine işâret edilmiştir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ.»

"Dînarın ve dirhemin (paranın ve pulun) **kulu helâk olsun"** *(Buhârî, Cihâd:69, no:2730, 3/1057; İbni Mâce, Zühd:8, no:4136, 2/1386; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/438)* buyurarak dünyâcılara bedduâ etmiştir.

Âyet: 41

Çünkü onlar dünyâ hırsı yüzünden haram-helâl gözetmeden mal toplarlar, **Melik-i Hallâk**'ın yolunda harcamayıp cimrilik yaparlar, fânî dünyâ metâına bağlı kalıp bâkî âhiret nîmetleri için sâlih amel işlemeyi terk ederler.

Sultan Veled *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بُگْذَارْ جِهَانْ رَا كِه جِهَانْ آنِ تُو نِيسْتْ وِينْ دَمْ كِه هَمِى زَنِى بَفَرْمَانِ تُو نِيسْتْ

گَرْ مَالِ جِهَانْ جَمْعْ كُنِى شَادْ مَشُو وَرْ تَكْيَه بَجَانْ كُنِى جَانْ آنِ تُو نِيسْتْ

"Geç bu dünyâdan, (zîrâ) **bu dünyâ senin nasîbin, kısmetin, malın değil, Alıp-verdiğin bu nefes** (bile) **senin fermânınla** (elinde) **değil.**

Eğer dünyâ malı topluyorsan memnûn ve mutlu olma,
Eğer canına îtimâd ediyorsan (bil ki) **can**(ın) **da senin değil."**

Senden evvel nice insanlar bu dünyâdan gelip geçtiler, ibret al. Mal, mülk, servet toplamakla mağrûr ve mesrûr olma, zîra âhirü'l-emr, ya o dünyâ malı senden gider veyâ sen o malı terk edip gidersin. Canına da güvenme, çünkü o da senin elinde değildir, emr-i Rabbânî'dir.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾

"De ki: "Ruh (hiçbir ana madde bulunmaksızın, sâdece) **Rabbimin**(: 'Meydana gel!') **emrinden** (yaratılmış olan şeylerden biri)**dir"** âyet-i kerîmesi buna delildir. İşte azîzim senin neyin kaldı şurada? Hiçbir şey! Ne mal, ne can senin değil, hepsi **Cenâb-ı Hakk**'ındır. Böyle ise, artık âriyet (emânet) olan şeye ne sevgi beslersin ve onunla nasıl iftihâr edersin, böyle yapmak ahmaklığın ta kendisidir! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/773)*

Bu âyet-i kerîme nefsin ıslâhı mertebesiyle alâkalıdır, çünkü nefis mal sevgisi üzere yaratılmıştır. Dolayısıyla malı cömertçe infâk etmek nefsi bu rezil vasıftan temizler.

Her kim zenginliğin ve fakirliğin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olduğunu bilir ve ayânî (gözle görür gibi) bir îmanla kadere îman ederse mal infâkı ona kolay gelir ve onun nezdinde malın bir değeri kalmaz.

Nitekim ölümün ecelle olduğunu bilip ecel gelmeden can çıkmayacağına inanan kişi düşmanla harpten kaçmaz.

Mal saklamak ancak lüzûm ettiği zaman infak edebilmek için güzel olur, değilse stok yapmak zemmolunmuş bir şeydir.

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın âzadlı kölesi ve **Îmâm-ı Şâfiî** *(Rahimehullâh)*ın hocası olan **Nâfı' Hazretleri**'nin vefâtı yaklaştığında, bir yeri göstererek: "Şu yeri kazın" dedi. Kazdıklarında içinde yirmi bin dirhem bulunan bir testiyle karşılaştılar.

İmâm-ı Nâfı': "Cenâzemden döndükten sonra bu paraları fakirlere dağıtın" dedi. Oradakiler hayretle ona; "Ey Şeyh! Senin gibi birisi böyle para mı biriktirdi?!" diye sordular.

Bunun üzerine o; "Şu dar vaktin hakkı için söylüyorum ki, onların zekâtı benim boynumda değildir, aslâ âilemi sıkıntıya da düşürmedim, ancak ne zaman ki canımın istediği bir şeyi satın almam gerekti, ben bunu yapmayıp testiye attım ve bunu sıkıntıya uğrarsam alçak insanların kapısına gitmeye muhtaç olmayayım diye yaptım" şeklinde cevap verdi. **"Şerhu'ş-Şihâb"**da böylece zikredilmiştir.

Bu kıssada birtakım meseleler vardır, **birincisi**; insanlara önder olup din konusunda muktedâ olan birinin tamahkârlık ve hırs yaparak mal stok etmesi uygun düşmez. Çünkü insanlar hükümdârlarının dîni (gidişâtı) üzeredir.

Nitekim bu hususta: "Mala meyleden şeyhe mürid olma! Zîrâ dînara meyleden dîdârı (Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlini) göremez" denilmiştir.

İkincisi; şehvetine yenik düştüğü halde malını daha iyi yerlere harcama ümîdiyle nefsânî istekleri doğrultusunda harcamayarak nefsin tabîatının gerektirdiği şeyi engelleyen kimse, gerçekten bu kişi hem nefsiyle, hem de tabiatıyla cihâd etmiş olur. Nefsiyle cihâdı, stok için değil de, ihtiyaç ânında en faydalı şeye harcamak üzere malı sakladığı içindir.

Tabiatıyla (nefsinin yaratılışında bulunan doğal kötü huyuyla) cihâdı ise nefsini canının istediği şeyin gerektirdiğini yapmaktan engellediği içindir. İşte böyle bir şey ancak cihâd-ı ekber olur.

Üçüncüsü; kötü kişilere ihtiyaç arz etmek şer'an ve tarîkaten kınanmış mezmûm bir iştir. Bundan dolayı aç kalıp muhtaç olduğu halde hâlini insanlardan gizleyen ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelen kişiye **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir senelik rızık kapısı açması hak olur. Sevgiliden sevgiliye şikâyet tevhîdin ta kendisidir. Sevgiliyi başkasına şikâyet ise tehdit içeren bir şirktir.

Âyet: 41

Artık akıllı kişinin yapması gereken, ashâb-ı suffenin yolunu tercih etmesidir. Çünkü onlar dâimâ hakka yardım husûsunda mallarını ve canlarını bezletmişlerdir. Zîrâ tamâmına ulaşılamayan şeyin tamâmı bırakılmaz. Herkes tâkatına göre mükellef olur, tâat ancak tâkat miktârıncadır.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileğimiz, bizi elden gelen kadar infakta bulunmaya, kaybettiğimiz şeyleri dert etmeyi bırakmaya muvaffak kılması ve bizleri yüce Cenâbına vâsıl buyurmasıdır. Kastedilen ve arzulanan ancak O'dur!

Cümle-i Celîlede Geçen: (فِي سَبِيلِ اللهِ) lafzı, **Allâh** için hâlis olan her amel hakkında kullanılan umûmî bir lafızdır ki **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlaşmak için işlenilen farz-nâfile tüm tâatler bu lafza dâhildir. Ama mutlak olarak kullanıldığı zaman ekseriyetle cihat kastedilir. Hattâ kesret-i isti'mâlden (çokça kullanımdan) dolayı sâdece cihat mânâsı murâd edilir gibi olmuştur. **"Terğîb Şerhi"**nde böylece zikredilmiştir.

"el-Mefâtîh" isimli eserde zikredildiğine göre; **"Allâh yolunda"** tâbirinin mânâsı "Cennete, kurbete (Allâh-u Te'âlâ'ya mânen yakınlığa) ve rızâya ulaştıran yolda" demektir ki bu, cennet istemek dahî olsa nefsânî hiçbir isteğe bağlı olmadan yapılan amellerden ibârettir.

Naklolunduğuna göre; bir adam sûfiyye hazarâtının mütekaddimlerinden (ilk dönem erbâbından) olan **Yûsuf ibni Esbat** *(Kuddise Sirruhû)*ya: "Nefsim benimle cihâda çıkmam uğrunda çekişiyor ve beni cihâda teşvik ediyor, bu hususta ne dersin?" diye mektup yazınca **Yûsuf** Hazretleri ona: "Nefsini arzusundan geri tutman harp meydanında öldürmenden veyâ öldürülmenden daha hayırlıdır" diye cevap yazdı.

Yine naklolunduğuna göre; **Kuteybe ibni Müslim** *(Rahimehullâh)* **Buhârâ**'yı fethetmek için oraya yaklaşırken **Ceyhun** ırmağına varınca Müslümanlar geçemesin diye kâfirler gemileri zaptettiler.

O zaman **Kuteybe**: "Ey **Allâh**! Eğer Sen benim ancak Senin yolunda, Senin dînini azîz kılmak ve sâdece Senin rızan için cihâda çıktığımı biliyorsan beni bu denizde boğma! Yok eğer başka bir niyetle çıkmışsam beni bu denizde boğ" dedi ve atını **Ceyhun**'a sürdü. Böylece arkadaşlarıyla birlikte biiznillâh ırmağı geçti.

Rivâyet olunduğuna göre; keşif ehlinden biri **İblîs**'i, tanıdığı bir adam sûretinde gördü. **İblîs** zayıf, rengi sapsarı, sırtı bükük ve gözü yaşlı vaziyetteydi. O zât ona: "Cismine zâfiyet veren şey nedir?" diye sorunca o:

"**Allâh** yolundaki atların sesidir. Eğer benim yolumda olsaydı elbette bu bana daha sevimli olurdu" dedi.

O zât: "Peki ya rengini değiştiren ne oldu?" diye sorunca o: "Bir topluluğun **Allâh**'a itâat yolunda yardımlaşması rengimi sararttı. Eğer mâsiyet üzere yardımlaşsaydılar elbette bu benim için daha hoş olurdu" dedi.

O zât: "Senin gözünü ağlatan nedir?" diye sorduğunda ise: "Hacıların ticâret maksadı olmaksızın **Allâh**'ın evine doğru yola çıkmalarıdır. O zaman ben: 'Bunlar O'nu kastettiler, korkarım ki O onları mahrum etmez' diye düşünüyorum, bu da beni üzüyor" diye cevap verdi.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bir bedevî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ وَرَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَعْبُدُ رَبَّهُ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Canıyla ve malıyla cihâd eden bir adamdır, sonra vâdilerden bir vâdiye çekilip Rabbine ibâdet eden ve şerrinden insanları uzak tutan adamdır" *(Buhârî, Rikāk:34, no:6129, 5/2381-2382; Müslim, İmâret:34, no:1888, 3/1503; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu-l-beyân:3/438)* buyurdu.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) **"İşte size! Bu, kendiniz için tam bir hayırdır. Eğer bilmekte bulunmuş olduysanız"** kavl-i şerîfi, emrolunan cihâda çıkmanın **Allâh** yolundan geri kalmaktan daha hayırlı olduğunu ifâde etmektedir, oysa cihâdı terk etmekte hiçbir hayır yoktur.

Dolayısıyla bunun mânâsı: "Âhiret mükâfâtıyla alâkalı olarak cihattan kazanılacak şey, cihattan geri kalan kimsenin dünyâda istifâde edeceği rahatlık ve zevkten daha hayırlıdır" demektir.

Cihâdın dünyâdaki hayrı, düşmana gâlibiyet ve onların topraklarına sâhip olmak sûretiyledir.

Âhiretteki hayriyet ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevâbını ve rızâsını kazanmak yoluyla gerçekleşecektir.

Âyet: 41

Cümle-i celîlede geçen: "Eğer bilseydiniz" kavl-i şerîfi: "Eğer siz cihâdın mükâfâtının sizin için ne kadar hayırlı olduğunu biliyor olsaydınız elbette her işi bırakıp ona yönelirdiniz, çünkü dünyâ ve âhiret hayırları cihâd ile tahsil edilir. Bu emre muhâlefette ise zararı âşikâr olan birçok fesat vardır" şeklinde tefsir edilmiştir.

"İbni Kesîr Tefsiri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Kendi yoluna harcama yapmaya ve rızâsı uğrunda bütün imkânları seferber etmeye teşvik etmiş ve sonunda:

"Dünyâ ve âhirette bu sizin için daha hayırlıdır, zîrâ siz **Allâh** yolunda az bir harcamada bulunuyorsunuz ama **Allâh** da size âhirette hazırladığı ikramların yanı sıra dünyâda da düşmanlarınızın mallarını ganîmet olarak veriyor" buyurmuştur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «تَكَفَّلَ اللهُ لِمَنْ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ وَتَصْدِيقُ كَلِمَاتِهِ بِأَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ إِلَى مَسْكَنِهِ الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ مَعَ مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ.»

"Kendisini Allâh yolunda cihat ve O'nun (Kitâbında cihâd edenlere vaad ettiği müjdeleri beyân eden) **buyruklarını tasdikten başka bir şey** (gazâya) **çıkarmamış olan Allâh yolundaki bir mücâhid hakkında Allâh onu cennete girdirmeyi ya da** (ölmez sağ kalırsa) **onu çıktığı evine kazandığı sevap ya da ganîmetle döndürmeyi tekeffül etmiştir** (üstlenmiştir)**."**
(Buhârî, Humüs:9, no:2955, 3/1135, 1136; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/209)

Evet, cihat insan nefsine zor gelen bir şeydir, ama insanın canı istemese de onda mümin için dünyâ ve âhiret hayırları bulunmaktadır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

"(Ey müminler! Kâfirlerle) **savaş, üzerinize** (farz olarak) **yazılmıştır. Oysa o sizin için istenmedik bir şeydir. Ama ola ki bir şeyi istemezsiniz de, o sizin için daha hayırlıdır.**

Olur ki bir şeyi de seversiniz, hâlbuki o sizin için bir şerdir. (Sizin için neyin faydalı, neyinse zararlı olduğunu) **Allâh bilir; sizler ise bilemezsiniz!"** *(Bakara Sûresi:216)* buyurmuştur.

Demek ki canı istemese de insan hayırlardan geri kalmamalıdır, zorla da olsa hayır hayırdır. **Ahmed ibni Hanbel** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği şu hadîs-i şerif de bu kabildendir:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ: «أَسْلِمْ!» قَالَ: أَجِدُنِي كَارِهًا! قَالَ: «أَسْلِمْ، وَإِنْ كُنْتَ كَارِهًا.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Neccâroğullarından) bir adama: **"Müslüman ol"** dediğinde o kişi: "Ben kendimi isteksiz buluyorum" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"İsteksiz de olsan Müslüman ol"** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12061, 19/117; ez-Ziyâ, el-Muhtâre, no:1990; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3765, 3879, 1989, 1992)*

"Bahru'l-hakāik" isimli eserde bu cümle-i celîleye şöyle mânâ verilmiştir: "Dünyâyı terk edip hakkı talep uğrunda canınızı cömertçe harcamanız maldan ve candan sizin için daha hayırlıdır, eğer siz **Hakk Te'âlâ**'yı aramanın kıymetini ve o mânevî yolda yürümenin izzetini bilseydiniz o yola koşardınız. Zîrâ maldan ve candan geriye vizr ve vebâl kalacak, **Allâh-u Te'âlâ**'yı talep etmekten elde edilecek ise vusûl ve visâl olacaktır."

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinde Müslümanları sadaka vermeye teşvik ettiği zaman **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* dört bin dirhem tutarındaki malının tamâmını getirmiş, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ise malının yarısını getirmişti.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*ın, babasından *(Radıyallâhu Anh)* rivâyetine göre **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bu hâdiseyi şöyle anlatmıştır:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ فَوَافَقَ ذٰلِكَ مَالًا عِنْدِي فَقُلْتُ: اَلْيَوْمَ أَسْبِقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا فَجِئْتُ بِنِصْفِ مَالِي فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟» قُلْتُ: مِثْلَهُ، قَالَ: وَأَتَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِكُلِّ مَا عِنْدَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟» قَالَ: أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللهَ وَرَسُولَهُ! قُلْتُ: لَا أُسَابِقُكَ إِلَى شَيْءٍ أَبَدًا.

Âyet: 41

"Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize sadaka vermemizi emretmişti. O zaman benim yanımda bir miktar mal rast gelmişti, ben de: 'Bir gün **Ebû Bekr**'i geçecek olursam işte bugün geçerim' diyerek malımın yarısını getirdim.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Âilene ne bıraktın?"** diye sorunca 'Bunun bir mislini' dedim. **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ise yanında olanın tamâmını getirdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da: **"Âilen için ne bıraktın?"** diye sorduğunda o: 'Onlara **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü bıraktım' diye cevap verdi. O zaman ben: 'Ebediyyen seni hiçbir şeyde geçemeyeceğim' dedim."
(Ebû Dâvûd, Zekât:41, no:1678, 2/728; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/200)

Abdurrahmân ibni Habbâb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ خَبَّابٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: شَهِدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَحُثُّ عَلَى جَيْشِ الْعُسْرَةِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ مِائَةُ بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ مِائَتَا بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ ثَلَاثُ مِائَةِ بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَأَنَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْزِلُ عَنِ الْمِنْبَرِ وَهُوَ يَقُولُ: «مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ، مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zorluk gazâsı diye bilinen **Tebûk** seferine (çıkmaya ve yardımcı olmaya) teşvik ederken ben yanında bulunuyordum. **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak:

"Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar orduya yardıma teşvik edince yine **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte iki yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar teşvik buyurunca yine **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte üç yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi.

İşte o zaman ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Bu günden sonra yaptıklarından Osmân'a bir vebâl olmaz, bundan sonra ne yaparsa yapsın Osmân'a bir günah olmaz"** buyurarak minberden inerken gördüm. *(Tirmizî, Menâkıb:61, no:3700, 6/69; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Abdurrahmân ibni Semure *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** ordusunu techîz ederken **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* gelerek yeninde bulunan bin dînârı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kucağına saçtı. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o dînarları kucağında evirip çevirdiğini gördüm.

Bir yandan da iki kere:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ عُثْمَانُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَلْفِ دِينَارٍ فِي كُمِّهِ حِينَ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَيَنْثُرُهَا فِي حِجْرِهِ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَلِّبُهَا فِي حِجْرِهِ وَيَقُولُ: «مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ.» مَرَّتَيْنِ.

"Bu günden sonra ne yapsa da Osmân'a zarar vermez" buyurdu. *(Tirmizî, Menâkıb:61, no:3701, 6/70; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Sülemî *(Kuddise Sirruhû)* der ki; "Rûhen hafif olanlar tâatları işlediklerinden dolayı rahatlığa ve huzûra kavuşmuşlardır, ruhlarına ağırlık çökenler ise aykırı şeylere bulaştıklarından dolayı yük altında kalmışlardır."

İmâm-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)* da der ki: "Hafif olan kullar, mâsivâyı (Allâh'tan gayrını) görme kaydından (bağından) kurtulmuş olanlardır, ağırlık çekenler ise o mâsivâ alâkalarıyla bağlanmış olanlardır."

"Bahru'l-hakāik" isimli eserde bu cümle-i celîleye şöyle işârî mânâ verilmiştir:

"Ey tâlipler! İster hafifler olarak yâni evlat ve ahâli alâkalarından mücerred, mal ve emlâk engellerinden uzaklaşmış bir halde, ister mal ve çocuk sâhibi olarak, ister inâyet cezbeleriyle meczup olarak, ister hidâyete ermek için zorla sülûk yaparak **Hakk**'ı talep uğrunda hareket edin."

Yâni rûhen hafif olanlar inâyet cezbesiyle seyr-u sülûke girmiş olanlardır ki cezbe bunları hafiflettiği için bunlar mânevî yolda rahat hareket ederler. Rûhen ağır yük altında olanlar ise mânevî terbiyeye baş vurarak hakkānî cezbeye yönelmiş olan sâliklerdir.

Âyet: 41

Her iki tâife de hak yolundadır, ancak birisi cezbe kanadıyla uçar, diğeri ise gayret ayağıyla yol alır. Ayaklarıyla yol alan her bir adımda bir âlemi ayağının altına alır. İkbal kanadıyla uçan ise mâsivâ yaygısını kat edip geçer.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

مَرْدِ عَارِفْ چُونْ بَدَانْ پَرّ مِی پَرَدْ دَرْ دَمِی اَزْ نُهْ فَلَكْ مِی بُگْذَرَدْ

سَيْرِ زَاهِدْ دَرْ دَمِی يَكْ رُوزَه رَاهْ سَيْرِ عَارِفْ هَرْ زَمَانْ تَا تَخْتِ شَاهْ

"Ârif (olan) **insan, o** (irfân) **kanad**(ıy)**la** (uçar) **tayarân eder,**
Bir anda (bir nefeste) **dokuz felekten** (geçer) **güzerân eder.**

Zâhid (âbid sîretlin)**in seyri** (gidişi) **bir nefeste bir günlük yoldur** (ancak o kadar gidebilir),
Ârif (sîretlin)**in seyri** (ise) **her an tâ pâdişahın tahtına kadardır** (oraya dek gidebilir)."

«مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ بَارَكَ اللهُ»

"Allâh'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, Allâh mubârek etsin."

İşte zâhid ile ârifin arasındaki fark ne kadar büyükmüş, mülâhaza buyurun. Bunların yol gitmesi neye benzer? Zâhidin yol gitmesi, dikenlik, ormanlık, taşlık yerden gitmek gibidir.

Ârifin gitmesi pamuk gibi topraktadır, asla taş yoktur.

Zâhidin sırrının terakkîsi postaya benzer, ârifin sırrının terakkîsi telgrafa benzer, hiç nisbet kabûl etmez azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/772)*

Âyet: 42

﴿ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (42)

(لَوْ كَانَ) **Eğer olsaydı,** nedir olsaydı? (عَرَضًا) **bir menfaat,** öyle menfaat ki, (قَرِيبًا) **yakın,** daha, (وَسَفَرًا) **bir yolculuk,** öyle yolculuk ki, (قَاصِدًا) **orta,** (لَاتَّبَعُو) **elbette iyice izlerlerdi,** kimi? (كَ) **seni,** (وَلَكِنْ بَعُدَتْ) **lâkin uzak geldi,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (اَلشُّقَّةُ) **o zorluk**(la kat edilecek mesâfe), (وَسَيَحْلِفُونَ) **yakında yemin edecekler,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** ne diye? (لَوِ اسْتَطَعْنَا) **şâyet güç bulabilseydik,** (لَخَرَجْنَا) **elbette çıkardık,** kiminle berâber? (مَعَكُمْ) **sizinle berâber,** (يُهْلِكُونَ) **helâk edecekler,** kimi? (اَنْفُسَهُمْ) **kendi nefislerini,** (وَاللّٰهُ) **halbuki Allâh,** (يَعْلَمُ) **bilmektedir ki,** (اِنَّهُمْ) **muhakkak ki onlar,** nedirler? (لَكَاذِبُونَ) **elbette yalancıdırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (çağrıldıkları şey, ulaşımı pek kolay ve) **çok yakın bir menfaat ve** (yakınla uzak arası) **orta bir yolculuk olsaydı, elbette seni iyice izlerlerdi. Fakat o zorluk**(la kat edilecek mesâfe) **kendilerine uzak geldi.**

Yakında o (cihattan geri kala)**nlar** (Tebûk seferinden döndüğünüzde): **'Güç** (ve imkân) **bulabilseydik elbette sizinle birlikte çıkardık' diye Allâh'a yemin edecekler.** (Böylece) **onlar** (kendilerini azâba sürükleyerek) **nefislerini helâk edecekler. Oysa Allâh bilmektedir ki gerçekten onlar elbette yalancılardır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ müminleri **Tebûk** muhârebesine çıkmaya teşvik buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmesiyle cihattan geri kalanların kötü hâlini beyân etmiştir.

"Hâzin ve **Kurtubî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **"Araz"** kelimesi, insana ârız olan dünyâ metâı ve menfaatleridir. İşte bu mânâda **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 42

عَنْ شَدَّادِ بن أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ.»

"Ey insanlar! Dünyâ iyi ve kötü herkesin kendisinden yemekte olduğu hazır olan (şimdi mevcut olup bir zaman sonra sebâtı olmayan) **bir araz** (eşyâ)**dır"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7158, 7/288; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/33)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (قَاصِدًا) kelimesi "Yakınla uzak arasında orta" mânâsında olup, (اَلشُّقَّةُ) kelimesi de **"Zorlukla kat edilecek mesâfe"** anlamındadır. Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı:

"Eğer o cihattan geri kalanların elde edecekleri ganîmet, ulaşılması yakın bir şey olup, gidecekleri mesâfe de orta yollu olsaydı elbette seninle berâber gazâya çıkarlardı.

Lâkin uzun ve zahmetli bir yolu göze alamadılar" şeklinde olup **Tebûk** gibi uzak bir mesâfeye gitmeyi göze alamayıp cihattan geri kalanları kınama mâhiyetindedir.

Cemaatle namazdan geri kalanları tehdit sadedinde **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf de bunun nazîridir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ اٰمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ثُمَّ اٰمُرَ بِالصَّلاَةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ثُمَّ اٰمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ ثُمَّ أُخَالِفَ اِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مَرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ.»

"Nefsim (canım)**, yedi kudretinde** (kudret elinde) **olan Zât'a** (Allâh'a) **yemin ederim ki, elbette muhakkak ben, odun toplanmasını emretmeyi, sonra namaz için ezan okunmasını emretmeyi, sonra da bir adama insanlara imam olmasını emretmeyi, daha sonra kendim** (cemaate gelmeyen) **bir takım adamlara gidip evlerini üzerlerine yakmayı kastettim.**

Nefsim, kabza-ı kudretinde (kudret elinde) **olan Zât'a yemin ederim ki; onlardan biri semiz etli kemik veyâ iki güzel ok bulacağını bilseydi elbette yatsıya gelirdi."** buyurdu. *(Buhârî, Cemaat:1, no:618, 1/231; Müslim, Mesâcid:251-252, 1/451-452; Tirmizî, Salât:48; Nesâî, İmamet:49; Ebû Dâvûd, Salât:46, no:548, 1/371; İbni Mâce, no:791; 1/259; Dârimî, Salât:54; Mâlik, el-Muvattâ' Cemaat:3; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:1/450; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2594, 4/335, es-Sünenü'l-kübrâ:3/59; İbni Hibbân, no:2095, 3/266; Humeydî, no:956, 2/425; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:438, 1/272; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:1/332; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/226)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَسَيَحْلِفُونَ بِاللهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ) **"Yakında o** (cihattan geri kala)**nlar: 'Güç** (ve imkân) **bulabilseydik elbette sizinle birlikte çıkardık' diye Allâh'a yemin edecekler ve böylece onlar** (kendilerini azâba sürükleyerek) **nefislerini helâk edecekler"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** seferinden döndüğünde onu râzı etmek için yalan yere yemin edecek olan kimselerin hâlini önceden haber vermektedir.

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme nübüvvet delillerinden sayılmıştır. Zîrâ bu mûcize aynen tahakkuk etmiştir, şöyle ki **Tebûk** cihâdından geri kalan münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek kendilerinin cihâda çıkma imkânı bulamadıklarını açıklamışlar ve **Allâh**'ın peygamberine karşı **Allâh** adına yalan yere yemin ederek kendilerini helâk etmişlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yalan yere yapılan yemin nefsi helâk eder. Bundan dolayı **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدَعُ الدِّيَارَ بَلاَقِعَ.»

"Yalan yere yapılan yemin memleketleri kurak bırakır" *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/35; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/440; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/107)* buyurmuştur ki, bu: "Sırf dünyâ için, malı artsın ve makamı kalsın diye yalan yere yemin eden kişi netîcede fakir olur, malı da, îtibârı da kaybolur, yurdu bereketten boş kalır" demektir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ.»

"Yalan yemin, satılacak malı revaçlandırır ama kazancı(n bereketini) **mahveder"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7207, 12/140-141; Buhârî, Büyû':26, no:1981, 2/735; Müslim, no:1606; Ebû Dâvûd, no:3335; Nesâî:7/246; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:6458; Harâitî, Mesâvi'l-ahlâk, no:119; Humeydî, el-Müsned, no:1031; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:4906; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/265; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/440)* buyurmuştur ki bu:

Âyet: 42

"Yalan yeminlerle kazanılan malı **Allâh-u Te'âlâ** çalınma, yanma, sele kapılma, gasp, yağma ya da kıtlık ve hastalık gibi masraflarla telef ettirir yâhut o kazancı ya dünyâda faydası kendisine dönmeyecek yerlerde ya da âhirette sevâbı olmayacak şeylerde harcattırır veyâ yanında kalır ama faydasından mahrum kalır yâhut o mal beğenmediği adamlara mîras kalır" şeklinde şerh edilmiştir.

Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîme matlûbu (tek derdi) dünyâ ve ziyneti olan kişinin kendisine bu uğurda yardım edecek çok arkadaş bulacağına ama maksûdu **Hakk Te'âlâ** ve O'na ulaşmak olanın, nefsânî hazlardan kopabilmenin zorluğundan dolayı kendisine pek az destekçi bulacağına işâret etmektedir.

Nitekim **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِمَكْرُوهَاتِنَا حُفَّتِ النِّيرَانُ مِنْ شَهَوَاتِنَا

"Cennet bizim istemediğimiz şeylerle kuşatılmış,
Cehennem ise bizim isteklerimizle kuşatılmıştır."

(Mesnevî-i Mânevî:2/1837)

Hazları elde etmek onları terk etmekten daha kolay olduğu için bir adam bin dirhem verip cehenneme girer de bir dirhem verip cennete girmez.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) **"Oysa Allâh bilmektedir ki gerçekten onlar elbette yalancılardır"** kavl-i şerîfi, münâfıkların aslında cihâda çıkma imkanına sahip olduklarını güçleri olduğunu fakat tembellik ve korkaklık nedeniyle geri kaldıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Âyet: 43

﴿ عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (43)

(عَفَا) **Affetmiştir,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimi? (عَنْكَ) **seni,** (لِمَ اَذِنْتَ) **niçin izin verdin,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** (حَتّٰى يَتَبَيَّنَ) **tâ ki belirseydi,** kime? (لَكَ) **sana,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (صَدَقُوا) **doğru oldular,** daha, (وَتَعْلَمَ) **bilseydin,** kimi? (اَلْكَاذِبِينَ) **yalancıları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Önce şunu peşinen bil ki:) **Allâh seni affetmiştir** (bu hususta seni suçlu bulmamıştır)**!**

O (güçsüzlüklerini belirten sözlerinde) **doğru olan kimseler sana iyice belirmeden ve sen o** (özürlerinde) **yalancı olanları bilmeden niçin o** (cihada çıkmama bahânesi olarak imkânsızlıklarını ortaya atanlara ve Allâh adına yemini bu yalanlarına alet yapa)**n** (o münâfık)**lara** (cihattan geri kalmaları husûsunda) **izin verdin?!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede birtakım kimselerin **Tebûk** gazâsından geri kaldığını beyân etmiş fakat bunun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izniyle olup olmadığını beyân etmemişti. İşte bu âyet-i kerîmesiyle bâzılarının izin alarak geri kaldığını açıkladı.

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **Katâde** ve **Amr ibni Meymûn** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikredildiğine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bir emir gelmeden iki şey yapmıştır ki bunlardan biri münâfıklardan bir tâifeye **Tebûk** gazvesinden geri kalmaları için izin vermesi, diğeri ise **Bedir**'de fidye mukābili esirleri salmasıdır. Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu iki konuda kendisine naz ve tâzim içeren bir ifadede bulunmuştur." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9403; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/479; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/227; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/391)*

Bâzı âlimler: "Bu konuyu iki şeye hasretmek sahih olmaz, zîrâ Tahrîm ve Abese Sûrelerinde de buna benzer konular zikredilmektedir" demişlerse de diğer ulemâ: "Bu kayıt, cihat işiyle alâkalı olan konulardadır, dolayısıyla diğer mevzûlarda tekerrür etmiş olmasında bir mâni yoktur" diyerek buna cevap vermişlerdir.

Âyet: 43

Ulemâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bu konuda evlâyı terk sâdır oldu. **Allâh-u Te'âlâ** da ıtâb sûretinde sâdır olan hitâbından önce af müjdesini takdim buyurdu" demişlerdir.

Evet, münâfıkların yalancılığı ortaya çıkıp herkesin huzûrunda rezil rüsvay olmaları sağlanıncaya kadar iznin tehiri daha evlâ olacaktı ki böylece **Medîne**'de rahatlık içerisinde yaşama imkânları kalmayacak ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aldattık diye sevinmelerine imkân tanınmamış olacaktı. Zâten âyet-i kerîmenin devâmında gelen:

﴿حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾

"(Mâzeret belirtme husûsunda) **doğru konuşanlar sana iyice belirinceye kadar, bir de yalancıları seçinceye dek** (onlara izin vermesen daha iyi olurdu)" cümle-i celîlesi burada evlâ olanı yapmamaktan başka bir suç olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gün için münâfıkları tanımıyordu, münâfıkları ancak Tevbe Sûresi indikten sonra tanıyabildi" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/228)* sözü de bu görüşü destekler mâhiyettedir.

Zâten bir sonraki âyet-i kerîmede cihada çıkmamak için izin isteyenlerin mümin olmadıkları beyân edilmiştir ki, bundan da anlaşıldığına göre bu âyet-i kerîmede geçen "Yalancılar"dan maksat, îman iddiasında yalancı olan münâfıklardır. Gerçi zâten onlar izin alsalar da yine de **Allâh**'ın hükmü açığa çıkacak diye dâimâ korku içinde kaldılar ve hiçbir zaman güven içerisinde yaşayamadılar. İşte bu âyet-i kerîmelerle **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar hakkındaki kararı açığa çıktı ve o günden sonra artık o münâfıkların hiçbir zaman gözleri aydın olamadı.

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer peygamberlerden daha üstün olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Zîrâ diğer peygamberlere yapılan sitemli hitaplardan önce af müjdesi takdim edilmemiştir.Ayrıca bu âyet-i kerîme enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın ictihat yapmalarının câiz olduğuna ve bu ictihatlarında hatâ etseler bile bir ecre (sevaba) nâil olacaklarına dâir delil teşkil etmektedir.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bu şekilde hitâb ettiğine göre acabâ bu, ictihatla hüküm vermemenin evlâ olduğuna delâlet etmez mi?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir:

"**Allâh-u Te'âlâ** Habîbini mutlak mânâda izin vermekten engellememiş ancak bu hükmü, doğru söyleyenle yalancının ayrılacağı bir zaman kaydıyla mukayyed kılmıştır ki doğrularla yalancıların vahiy yoluyla belirlenmesi mümkün olduğu gibi, gelişecek olaylarla ortaya çıkması da muhtemeldir.

Eğer burada sâdece vahyin gelmesini beklemek kastedilecek olsaydı bunu terk etmek büyük günah sayılırdı. Ama burada böyle bir şeyin söz konusu olmadığı âşikârdır.

Dolayısıyla burada hâsıl olan "Beklememe"nin, ictihatta vâki olan bir hatâ olduğunu ve **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ.»

"Hüküm verme vasfına hâiz olan bir kişi ictihat eder (doğruyu meydana çıkarmak için olanca bilgisini ve birikimini sarfeder) **de sonra** (Allâh-u Te'âlâ'nın hükmünde hak olan karara) **isâbet edebilirse onun için iki ecir vardır, ama hüküm vermek istediği zaman ictihatta bulunur da hatâ ederse onun için de bir ecir vardır"** *(Buhârî, İ'tisâm:21, no:6919, 6/2676; Müslim, Akdiye, no:1716; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/77)* hadîs-i şerîfinin altına dâhil olduğunu kabul etmek daha evlâ olur."

Bu âyet-i kerîme acele etmemenin vâcip olduğuna ve herkese hak ettiği muâmeleyi yapabilmek mümkün olsun diye işlerin zâhirine aldanmayı bırakıp, son derece araştırmacı bir yaklaşımda bulunmanın ve ihtiyatlı davranmanın gerekliliğine delâlet etmektedir.

Peygamberlerden Günah Sudûrunu Câiz Görenlere Reddiye

Peygamberlerden günah sâdır olmasının mümkün olduğuna inananlar bu âyeti delil almışlardır. Çünkü onlara göre bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** Habîbini af ettiğini beyân etmiştir, af ise evvelinde bir günah geçmesini iktizâ eder. Ayrıca bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in onlara cihattan geri kalmaları için izin vermesi istifham tarîkıyle (soru yollu) reddedilmiştir.

Oysa bu mesele böyle değildir, zîrâ: **"Allâh seni af etsin"** cümle-i celîlesi bir günah meydana gelmiş olmasını gerektirmez, aksine bu, muhâtaba tâzim ve tevkîr husûsunda mübâleğaya delâlet eder.

Âyet: 43

Nitekim karşısındakine değer veren bir kişi ona hitâb ederken: "**Allâh**'ın affına mazhar olasıca, benim şu işimi ne yaptın?", "**Allâh** senden râzı olsun, benim şu sözüme ne cevap veriyorsun?", "**Allâh** sana âfiyet versin, **Allâh** seni af etsin, şu iş ne oldu?" gibi tâbirler kullanır ki söz başlarında bu gibi lafızları kullanmak muhâtaba tâzime (değer vermeye) delâlet eder.

Nitekim **Ali ibni Cehm** kendisinin sürgüne gönderilmesini emreden halîfe **Mütevekkil**'e hitâb ederken:

عَفَا اللهُ عَنْكَ أَلَا حُرْمَةٌ تَجُودُ بِفَضْلِكَ يَا ابْنَ الْعُلَا

أَلَمْ تَرَ عَبْدًا عَدَا طَوْرَهُ وَمَوْلًى عَفَا وَرُشْدًا هَدَى

أَقِلْنِي أَقَالَكَ مَنْ لَمْ يَزَلْ يَقِيكَ وَيَصْرِفْ عَنْكَ الرَّدَي

"Ey yüceliğin oğlu! Allâh af etsin seni,
Senin lütfunu cömertçe bahşedecek bir hürmet bulunmaz mı?

Sen mutlaka haddini aşan bir köle görmüşsündür,
Ama efendisi onu af etmiş ve doğruya eriştirmiştir.

Sen beni bağışla ki Ezelî olan Zât da seni bağışlasın,
Seni korusun ve helâki senden uzak etsin"

demiştir ki, burada onun maksadının halîfeye karşı "Sen yanlış yaptın" demek olmadığı âşikârdır.

İkrime *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عِكْرِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَقَدْ عَجِبْتُ مِنْ يُوسُفَ وَصَبْرِهِ وَكَرَمِهِ، وَاللهُ يَغْفِرُ لَهُ حِينَ سُئِلَ عَنِ الْبَقَرَاتِ الْعِجَافِ وَالسِّمَانِ، وَلَوْ كُنْتُ مَكَانَهُ مَا أَخْبَرْتُهُمْ بِشَيْءٍ حَتَّى أَشْتَرِطَ أَنْ يُخْرِجُونِي.»

"Gerçekten ben -Allâh kendisini af edesice- o Yûsuf'un, cılız ve etli sığırlar hakkındaki rüyânın tâbiri kendisine sorulduğundaki sabrına ve iyi huyuna şaştım. Onun yerinde ben olsaydım beni hapisten çıkartmalarını şart koşmadıkça onlara hiçbir şey bildirmezdim" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:13/202; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/108)* hadîs-i şerîfi de bu kabildendir.

Zîrâ buradaki ifâde **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın bağışlanacak bir günahı bulunduğuna delâlet etmemektedir.

Ayrıca: **"Onlara niçin izin verdin?"** kavl-i şerîfini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu fiilinin reddedilmesi şeklinde anlamak câiz olmaz. Zîrâ bu hâdisede bir günahın sudûru ya düşünülür ya da düşünülmez. Eğer böyle bir durum söz konusu ise zâten söz başında affedildiği bildirilen bir günahın peşi sıra tekrar konu edilmesi kerem-i ilâhîye uygun düşmez.

Zîrâ âyet-i celîlenin başında geçen af müjdesi burada tenkite şâyân bir durum bırakmaz, işte bu da ardından tekrar bu fiile yönelik bir inkârın bulunduğunu düşünmeyi muhal kılar. Yok eğer burada bir suç mevzubahis değilse zâten onu inkâr etmek düşünülemez. Dolayısıyla burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fiiline karşı bir inkâr bulunduğunu düşünmenin imkânsız olduğu husûsu sâbit olmuştur.

Kāzî 'Iyâz *(Rahimehullâh)* **"eş-Şifâ"** isimli eserinde bu konuyu şöyle açıklamıştır: **Allâh-u Te'âlâ** daha önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e 'Onlara bu hususta izin vermemesi' konusunda bir nehiy yöneltmemiştir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izin vermesi mâsiyet sayılabilsin. Zâten **Allâh-u Te'âlâ** da Habîbi hakkında bunu bir mâsiyet saymamıştır. Hattâ ehl-i ilim bunu bir sitem olarak dahî görmemişler, böyle görenleri de yanlış anlayışa nispet etmişlerdir.

Niftaveyh *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** Habîbini bir mâsiyet işlemekten uzak tutmuştur. Aslında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki iş arasında muhayyer olup, kendisine vahiy gelmemiş olan konularda dilediğini yapma hakkına sâhip idi. Üstelik bu konuda **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ﴾

"Onlardan dilediğine izin ver" *(Nûr Sûresi:62)* buyurmuşken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan bir kısmına cihattan geri kalmaları husûsunda izin verdiği zaman nasıl günah işlemiş sayılabilir?

Ancak burada başka bir durum söz konusudur ki o da şudur: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu kişilere izin verdikten sonra **Allâh-u Te'âlâ** ona onların gizli niyetini ve izin alamasalar da cihâda çıkmayacak olduklarını açıklamış, zâten bu yaptığı şey husûsunda kendisine bir vebâl yüklemediğini bildirmiştir.

Dolayısıyla burada geçen (عَفَا) fiili, mağfiret (bağışlama) anlamında değildir. Aksine böyle bir durumun hiç söz konusu olmadığını beyân sadedinde kullanılmıştır.

Âyet: 43

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«عَفَا اللهُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ.»

"Allâh sizden atların ve kölelerin zekâtını afetti" *(Bezzâr, el-Müsned, no:840, 1/483; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/133)* hadîs-i şerîfinde de aynı durum söz konusudur. Zîrâ atlara zekât hiç farz edilmemiştir."

Kuşeyrî *(Radıyallâhu Anh)*ın da buna benzer şöyle bir îzâhı vardır: "Konumuz îtibârıyla 'Af sadece günah hakkında düşünülür' demek ancak Arap kelâmını bilmeyenlerden sâdır olur. Aslında **'Allâh seni afetti'** sözünün mânâsı: 'Bu işte sana bir günah terettüp etmedi' demektir."

Dâvûdî *(Rahimehullâh)* bu lafzın bir tekrime (değer verme ifâdesi) olduğunu beyân etmiş, **Mekkî** *(Rahimehullâh)* da: "Bu söz '**Allâh** iyiliğini versin, **Allâh** seni azîz etsin' sözleri gibi bir istiftah (söz başlatma) ifâdesidir" demiştir.

Semerkandî *(Rahimehullâh)* ise: "Bunun mânâsı: 'Ey kalbi selîm olan zât! **Allâh** sana âfiyet versin' şeklindedir" demiş ve bu mânâyı **Ebû Sa'îd el-Faryâbî** *(Rahimehullâh)*dan nakletmiştir.

Bir kavle göre bunun mânâsı: "**Allâh** senin hakkında affı dâim kılsın" demektir. Ulemânın beyânına göre **Allâh-u Te'âlâ** bir kuluna, hele de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi en yüksek mertebeye sâhip nazlı bir zâta: "Niye böyle yaptın?" dediği zaman bu heybetli hitap şekli ona kaç defâ ölmekten daha zor gelir.

Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hitâba başlarken "Niçin onlara izin verdin?" ifâdesiyle söze başlasaydı elbette bu kelâmın heybetinden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin yarılması düşünülebilirdi. Ama **Allâh-u Te'âlâ** sonsuz rahmeti ve Habîbine karşı husûsî alâkası nedeniyle âyet-i celîleyi af lafzıyla başlatarak sevgili Peygamberinin kalbini teskin buyurmuştur.

Avn ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*: "Siz hiç bundan daha güzel bir sitem işittiniz mi? **Allâh-u Te'âlâ** sitem yapmadan önce afettiğini bildirdi" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1805)* sözüyle bu konuyu özetlemiştir.

Hâsıl-ı kelâm; bu mevzûda olsa olsa, evlâ ve ekmel (yapılması daha uygun) olan şeyin terk edilmesi söz konusudur ki burada zâten dünyâ maslahatlarından olan harple ilgili bir durum mevzûbahistir.

Zâten bu münâfıkların cihâda çıkmalarında dînî bir maslahat yâhut Müslümanlara bir menfaat mevcut olmadığı ve onların çıkışının sâdece bir zarar ve fesat ortaya çıkaracağı konusu ileride gelecek olan:

﴿لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ﴾

"Onlar da sizin aranızda çıkmış olsalardı, size şer ve fesattan (bir de düzen bozmaktan) **başka bir artış sağlamazlardı ve elbette** (aranızda görüş ayrılığı çıkarmak sûretiyle) **size fitne** (ulaştırmayı) **aramakta oldukları halde** (kovuculuk ve birbirine düşürme konularında) **aranızda** (at) **koştururlardı"** âyet-i celîlesinde açıkça ifâde edilmiştir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** bu konuda Kendisinin de onların cihâda çıkmasını istemediğini beyân sadedinde:

﴿وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ﴾

"Lâkin Allâh çıkışa kalkışmalarını hoş görmedi de, kendilerini (tembelliğe ve isteksizliğe sevk ederek) **engelledi"** buyurmuştur ki bu da bu konuda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fiilinin isâbetine delildir.

İşte bütün bu îzâhât, Ehl-i Sünnet ulemâsı tarafından "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günah isnâd eden ve onun bu iznini, kınanmayı mûcip kötü bir iş kabul eden" kimselere karşı yapılmıştır.

Hal böyle iken -**Allâh** hürmet perdesini keşfedesice- **Keşşâf** sâhibinin ve Mûtezile'ye âit yanlış görüşlerin takipçisi konumundaki bâzı kimselerin buraya: "Sen yanlış yaptın ve ne kötü bir şey yaptın?" şeklinde mânâ vermeleri ve bu gibi âyet-i kerîmelerle istidlâl ederek:

"Peygamber günahsız değildi, **Allâh** Kur'ân'da onu da affettiğini bildiriyor" gibi hezeyanlar sarf etmeleri gerçekten çok yanlış ve edepsizce bir davranıştır.

Bu adamların en azından Habîbi hakkında bizzat **Allâh-u Te'âlâ**'nın riâyet ettiği âdâbı gözetmeleri gerekmez miydi?! Bunların bunu kasıtlı olarak yâhut incelik bilmediklerinden yapmış olduklarını düşünecek olsak dahî her iki takdirde de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında riâyet edilmesi gereken âdaptan gâfil oldukları ortadadır.

Feyâ sübhânellâh! -**Allâh**'ın adâletiyle muâmele göresice- **Zemahşerî** burada: "Ne kötü yaptın?" mânâsını nereden çıkartmıştır?!

Âyet: 43

Haydi diyelim ki af tâbiri bir hatâyı müstelzim olabilir, kasıtsız bir yanılgı anlamına gelen "Hatâ" hakkında "Kınanmayı mûcip çirkin bir iş" tâbiri nasıl kullanılabilir?!

Hem de burada "Çirkinliğin şaşılacak dereceye vardığı"nı ifâde eden (بِئْسَمَا) tâbiri nasıl tercih edilebilir?

Evet, Keşf sâhibi burada Keşşâf sâhibi adına birtakım özürler dileyerek onun esas maksadının bu mânâ olmadığını açıklama tekellüfünde bulunduysa da bu îtizar (özür beyânı) zevilukûl nezdinde (akl-ı selîm sâhiplerince) makbul değildir.

Zâten **"Keşşâf Tefsîri"**nde bu gibi nice sakatlıklar vardır ki bundan dolayı **İmâm-ı Sübkî** *(Rahimehullâh)* gibi bâzı büyükler bu tefsirin okutulmasını yasaklamışlar ve: "Keşke **Allâme Beyzâvî** *(Rahimehullâh)* hiçbir konuda ona tâbi olmasaydı" şeklinde temennîde bulunmuşlardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makamının yüceliğine ve şânının sâir ahbaptan rif'atine (diğer dostlardan üstünlüğüne) işâret etmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalb-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın affını bekleyerek meşgul olmasın ve beklentiye girmek onun ünsiyetini bozmasın diye **Allâh-u Te'âlâ** burada mâzî sîğasıyla affını bildirerek kendisi hakkındaki ıstıfânın sebkatine (seçilmişliğinin tâ ezelden olduğuna) işâret buyurmuş ve itâbtan önce affını îlân buyurmuştur.

Nitekim: "Seven sevdiğinden özür diler ve özür bekler, ama ayıplayanların sözleri, sevgilinin nezdinde sevdiğinin değerini eksiltmez" denilmiştir.

Şâir bu mânâda şöyle inşâd etmiştir:

مَا حَطَّكَ الْوَاشُونَ عَنْ رُتْبَةٍ كَلَّا وَمَا ضَرَّكَ مُغْتَابُ

كَأَنَّهُمْ أَثْنَوْا وَلَمْ يَعْلَمُوا عَلَيْكَ عِنْدِي بِالَّذِي عَابُوا

"Aleyhine konuşanlar senin rütbeni düşüremedi,
Asla hiçbir gıybetçi de sana zarar veremedi.

Sanki onlar seni ayıplarken bile bilmeden,
Benim nezdimde sana övgüde bulunmuş oldular."

(Ebû Nüvâs, ed-Dîvân, sh:62)

Diğer bir şâir şöyle demiştir:

فِي وَجْهِهِ شَافِعٌ يَمْحُو إِسَاءَتَهُ عَنِ الْقُلُوبِ وَيَأْتِي بِالْمَعَاذِيرِ

"Onun yüzünde öyle bir şefaatçi var ki kötülüğünü sildirir,
Kalplerden günahını uzaklaştırır da mâzeretlerini getirir."

(Zeherü'l-âdâb:2/761; Mesâri'u'l-'uşşâk:2/183; en-Nücûmu'z-zâhira:3/129)

Bir başkası da şöyle demiştir:

وَإِذَا الْحَبِيبُ أَتَى بِذَنْبٍ وَاحِدٍ جَاءَتْ مَحَاسِنُهُ بِأَلْفِ شَفِيعِ

"Sevgili bir suçla geldiği zaman,
İyilikleri bin tane şefaatçiyle gelir."

(Tilmisânî, Nefhu't-tiyb:6/25; İbnü Müflih, el-Âdâbü'ş-şer'iyye:1/258)

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme bâzılarının **Tebûk** gazvesinden geri kalmalarının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izniyle olduğuna delâlet etmektedir.

Af ise evvelce bir hatâ vukû bulduğunu gösterir. Ama bu hatâ günah kabîlinden olmayıp evlâ ve efdal olanı terk etmek kabîlindendir ki o da "İş meydana çıkıncaya kadar acele etmeden beklemek"tir.

Nitekim peşisıra gelen (حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ) **"O doğru olan kimseler sana iyice belirmeden ve sen o yalancı olanları bilmeden** (niçin izin verdin?)" cümle-i celîlesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Allâh-u Te'âlâ sitemden önce **"Af"** tâbirini takdîm buyurarak:

﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾

"Netîcede Allâh senin için geçmiş olan günahını da, gelecek olanı da bağışlayacak" *(Fetih Sûresi:2)* âyet-i kerîmesinin mânâsını tasdik ve tahkik buyurmuştur. Dolayısıyla (لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ) **"Niçin onlara izin verdin?"** kavl-i şerîfi hakîkatte sitem vechi üzere değil de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Habîbi hakkındaki lütfunu ve kemâl-i re'fetini (mükemmel mânâda esirgemesini) açıklamak üzere vârid olmuştur.

"Ebussuud Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Süfyân ibni Uyeyne** *(Radıyallâhu Anh)*: "Şu lütfa bakın ki, **Allâh-u Te'âlâ** affedilen konuyu zikretmeden önce affetmekle söze başladı" demiştir.

Âyet: 43

Dolayısıyla: "Bu söz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in suç işlediğini anlatmaktan kinâyedir ve mânâsı: 'Yanlış yaptın, ne kötü yaptın' demektir" diyenler ve yazanlar yanlış yapmışlardır, edepsizlik yapmışlardır ve ne kötü yapmışlardır!

Kâşifî *(Rahimehullâh)*ın, kendi tefsirindeki beyânı vechile; bu cümle-i celîlenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e af duâsı mâhiyetinde inşâî bir kelam olduğunu kabul etmek de câizdir. Buna göre **Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ** Peygamberine "**Allâh** seni bağışlasın" buyurmuş olur. İnsanların birinde bir hatâ zuhûr etmeden önce de rahmet ve mağfirete ermesi için duâ edilmesi âdettendir. Nitekim susuz kalmış birine su verene o kişi: "**Allâh** seni mağfiret etsin" der veyâ hapşıran birine: "**Allâh** sana mağfiret etsin" denilir.

Fakir (İsmâ'îl Hakkî) derim ki; **Kâşifî** *(Rahimehullâh)* bu tefsirinde isâbet etmiş ve îzâhını çok güzel yapmıştır. Zîrâ **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın hatâsı, sehvi (yanılması) ve unutması ümmet fertlerinin yanlışları, yanılgıları ve unutmaları kabîlinden olamaz. Bu yüzden edebe en lâyık olan hal, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makamına noksanlık getirecek veyâ kemâline yakışmayacak şeyleri konuşmamaktır.

Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîme işlerde acele etmemenin ve araştırma yapmanın önemini ifâde etmektedir. **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere bir adam **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْصِنِي يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خُذِ الْأَمْرَ بِالتَّدْبِيرِ؛ فَإِنْ رَأَيْتَ فِي عَاقِبَتِهِ خَيْرًا فَأَمْضِ، وَإِنْ خِفْتَ غَيًّا فَأَمْسِكْ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Bana bir tavsiyede bulun" dediğinde **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"İşlerini tedbir üzere tut** (ince düşünerek yap)**, eğer âkıbetinde bir hayır görürsen onu yap, eğer bir dalâletten endişe edersen ondan vazgeç"** buyurmuştur. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20212, 11/165; Ali el-Kārî, Mirkātü'l-mefâtîh, no:5056, 8/787; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/441)*

Acele etmek şeytanın sıfatlarındandır. Rivâyet olunduğu üzere; Daha kendisine ruh üflenmeden önce **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çamurdan yaratılmış hâlini gören **İblîs** onun hakkında acele karar vererek: "Rabbimin izzetine kasem ederim ki eğer bunu benden üstün yapacak olursa ona itâat etmeyeceğim, beni ondan hayırlı yaparsa da elbette onu helâk edeceğim" dedi.

Sonra ona ruh üflendiğinde melekler ve **İblîs** ona secdeyle emrolununca **İblîs** evvelki azmini gerçekleştirmek üzere secdeden geri kalmak sûretiyle düşmanlık ızhârında acele davrandı ve bekleyip işin sonunu görmedi.

Teennî (aceleci davranmamak) ise Rahmân'ın vasıflarındandır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** gökleri ve yeri altı günde yarattı. Oysa onları göz açıp kapayacak kadar az bir zaman içerisinde yaratmaya kādir idi.

O halde akıllı kişi teennî ile hareket etmeli, en fazîletli olanı yapmalı ve **Allâh** yolundan geri kalanlardan olmamak için âhir ömrüne kadar cihâda devâm etmelidir.

Şakîk *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** bu dîni diğer dinlere karşı gâlip kılmış fakat bunun izzetini cihâda yerleştirmiştir. Her kim kendi zamânında cihattan hazzını alabilirse kendinden önce geçmiş bulunan bütün gâzîlere ortak olmuş olur.

Ama her kim kendi zamânında cihattan geri kalırsa muhakkak ki o da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalanların günahlarına ve ayıplarına ortak olmuş olur. **Allâh** yolundan geri kalmak bedende bulunan doğal tembellikten kaynaklanmaktadır. Ama rûhânî nasîbi bulunanlar dâimâ kendi içlerinde hayırlara koşma hissi bulurlar."

Ey **Allâh**! Sen bizi din bâbında tembellikten muhâfaza eyle, hakkıyla yardım eden ancak Sensin, Sen bize yardım eyle!

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

هَرْ گَرَانِیُ و کَسَلْ خُودْ اَزْ تَنْ اَسْتْ جَانْ زِ خِفَّتْ جُمْلَه دَرْ پَرِّیدَنْ اَسْتْ

"Her ağırlık ve tembellik bedendendir,
Ruh ise hafifliğinden dolayı hep uçmaktadır."

(Mesnevî-i Mânevî:3/3571)

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöylecedir:

Allâh-u Te'âlâ'ya dâvet eden ârif-i billâh zâtların cihâd-ı ekber olan nefisle cihattan geri kalma husûsunda kendilerinden izin isteyen kimselere acıyarak onlara izin vermeleri ve dünyâ menfaatleri cemedip nefsin kötü arzusuyla birlikte kalmaları için onlara ruhsat tanımaları uygun bir hareket olmaz. Zîrâ bu mânâda bir acıma terbiye ehline yakışmaz.

Âyet: 43

Nitekim evliyâullâh şöyle demişlerdir: "Şefkat ve mülâyimlik (müridlere yumuşak davranmak) terbiye şeyhlerine uygun gelmez, onlara lâyık olan ise ancak nefisleri öldürüp ruhları diriltecek şeyleri emretmeleridir.

Bir şeyh mürîdi seyr-ü sülûkde yoruyor ve canı, malı yâhut makamı husûsunda onu tehlikelere atıyorsa işte bu o şeyhin o mürîdi sevdiğine ve onun iyiliğini istediğine delâlet eder. Ama nefsânî işlerde ona ruhsat veriyorsa bu şeyh mürîdinin iyiliğini istemiyor demektir."

Lâkin tecrîd (dünyâdan tamâmen soyutlanma) gibi konularda herkese izin verilmez. Bu konuda azmine ve liyâkatine güvenilen kişiye bu emredilir. Fakat kendisinde birtakım mânîler bulunan kişi bundan yasaklanır ve **Allâh**'ın onun hakkında ne yapacağı beklenir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İnanan kimselerin izin almadan cihattan ayrılamayacakları

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allâh'a ve Rasûlüne (samîmi kalple) **inanmışlardır ve onunla birlikte** (cumâ, bayram namazları, harp ve istişâre toplantıları gibi insanları) **bir araya getiren önemli bir iş üzere bulunduklarında kendisinden izin iste**(yip, o da kendilerine izin ver)**medikçe** (onun meclisinden başka bir yere) **gitmezler.**

(Habîbim!) **Şüphesiz o kimseler ki senden izin istemektedirler, işte sana! Ancak onlar Allâh'a ve Rasûlüne** (gerçekten) **îmân etmekte olan kimselerdir!** (İşte samîmi Müslümanı münâfıktan ayıran ölçü budur. Çünkü münâfıkların âdeti, bir bahâne bularak bu gibi sorumluluk getiren yerlerden sıvışıp kaçmaktır.) **Artık onlar bâzı önemli işleri için senden izin istedikleri zaman, onlardan dilediğine izin ver.**

(Bir özre dayalı olsa bile) **yine de** (dünyâ işini din işine tercih ettiklerinden dolayı) **onlar için Allâh'tan bağışlanma talebinde bulun! Şüphesiz ki Allâh** (kullarının kusurlarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (onlara çok acıdığı için kolaylık sağlayan bir) **Rahîm'dir."** *(Nûr Sûresi:62)*

﴿ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (44)

(لَا يَسْتَأْذِنُ) **İzin istemez,** kimden? (كَ) **senden,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يُؤْمِنُونَ) **îmân ediyorlar,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَالْيَوْمِ) **o güne,** öyle gün ki, (اَلْآخِرِ) **son olan,** ne hususta izin istemez? (اَنْ يُجَاهِدُوا) **cihâd etmeleri husûsunda,** ne ile cihâd etmeleri? (بِاَمْوَالِهِمْ) **mallarıyla,** daha, (وَاَنْفُسِهِمْ) **canlarıyla,** (وَاللهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **hakkıyla bilicidir,** kimi? (بِالْمُتَّقِينَ) **o takvâ sâhibi kimseleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'a ve o son güne (gerçekten) **inanmakta olan o kimseler, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edecekler diye senden izin istemez!** (Bilakis hiç tereddütsüz cihâda koşarlar da izin bile beklemezler.) **Zâten Allâh o takvâ sâhiplerini**(n amellerini ve niyetlerini pek iyi bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Tebûk** seferinden geri kalmak için izin isteyenler arasından, kimin ortaya koyduğu mâzeretin doğru olduğu, kimin de yalancı olduğu ortaya çıkıncaya kadar onlara izin vermeseydi daha iyi olacağını Habîbine bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede yalan bahânelerle izin isteyenlerin **Allâh**'a ve âhirete inanan kimseler olamayacağını açıklamıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme "Yalancı mâzeretlerle cihattan geri kalmak için izin istemelerinden bu kişilerin îman durumlarını anlayabilmesi" husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dikkatini çekmektedir.

Tabî ki burada zikredilen nefiy, kerâhet ve isti'zânın mecmûuna müteveccihtir, yâni sâdece izin istemek **Allâh**'a ve âhirete inanmama alâmeti sayılamaz. Ancak cihâda karşı isteksizlikle birlikte bu hususta izin istemeye kalkışılırsa işte bu tam îmansızlık nişânı kabul edilir.Böylece **Allâh-u Te'âlâ** mallarıyla ve canlarıyla cihâda çıkmamak için izin istemenin, müminlerin âdeti olmadığını, hâlis müminlerin geri kalmak için izin istemek bir yana izin almadan cihâda koştuklarını beyân etmiştir.

Âyet: 44

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«مِنْ خَيْرِ مَعَاشِ النَّاسِ لَهُمْ رَجُلٌ مُمْسِكٌ عِنَانَ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ يَطِيرُ
عَلَى مَتْنِهِ كُلَّمَا سَمِعَ هَيْعَةً أَوْ فَزْعَةً طَارَ عَلَيْهِ يَبْتَغِي الْقَتْلَ وَالْمَوْتَ مَظَانَّهُ.»

"İnsanların hayatları içerisindeki hallerinin kendileri için en hayırlısı, Allâh yolunda atının dizginini tutmuş (cihâda hazır vaziyette bekleyen) **bir adam**(ın vasfı)**dır ki o, atının sırtı üzerinde** (din düşmanlarına karşı) **uçar** (gibi gider)**, her ne zaman bir düşman sesi yâhut düşmana karşı bir kıyam işitse o işe doğru uçar ve** (şehitliğe son derece rağbet ettiği için) **aranacağı yerlerde ölüm ve şehâdet arar"** buyurmuştur. *(Müslim, İmâret:34, no:1889, 3/1503-1504)*

Yine böylece mümin kişilerin, bu edebi yâni hayır işlerinde izin istememeyi gözetmeleri gerektiği için bir insanın iyilik yapmak istediği kişiden izin alması yâhut misâfire yemek sunmak için izin istemesi uygun düşmez. Zîrâ bu gibi yerlerde izin istemek tekellüf ve isteksizlik emâresidir.

Halîl İbrâhîm -Salevâtüllâhi Te'âlâ ve Selâmühû`Aleyh-in keremi (cömertliği) ve misâfirlere karşı edebi son dereceye ulaştığı için onların gördüğü yerde ikram edeceği şeylerle alâkalı hiçbir şey yapmadığı rivâyet olunmuştur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in lisânıyla onu bu güzel vasıf ve üstün edep ile methetme sadedinde:

﴿فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾

"Derken (misâfirler fark etmesin diye) **gizlice âilesine yöneldi de hemen besili bir buzağı getirdi"** *(Zâriyât Sûresi:26)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ) **"Allâh takvâ sâhiplerini pek iyi bilendir"** buyurarak cihâda çıkmak için hevesli olanların kalplerinde takvâ vasfı olduğuna dâir şâhitlikte bulunmuş ve onlara bol mükâfatlar vereceğini vaad etmiştir.

Nitekim bir insanın: "Bana iyilik edersen ben iyilik edeni çok iyi bilirim" sözü o kişiye en büyük mükâfâtı vereceğine dâir bir vaad niteliği taşıdığı gibi, "Bana kötülük edersen ben kötülük edeni çok iyi bilirim" sözü de o kişiye en şiddetli cezâ ile tehdit mânâsı ihtivâ eder.

Bu cümle-i celîle geçmiş cümlenin mânâsını takrir ve teyid ifâde ettiği gibi aynı zamanda müminlerin cihâda karşı istekli olmalarının en büyük sebebinin de takvâ vasfı olduğunu bildirmektedir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan hakkıyla sakınan kişi ancak âhirete rağbetli olur ki bu da onun şehâdete sebep olacak cihâda rağbetini mûcip olur. Ama dünyâya meyilli olanlar haramlardan hakkıyla sakınamadıkları için ölüm ve şehâdet umulan cihat gibi tehlikeli yerlerden uzak dururlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme şuna işâret etmektedir ki; hayırlı bir haber duyan mümin başı ve elleri üzerinde yürümek zorunda kalsa bile o hayra uçarak gider de, geri kalayım diye izin istemek için ağız bile açmaz.

Hiç susuz kimse "Su içeyim mi" diye izin ister mi?!

Vâsıtî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Kâmil bir mümin her hâlinde me'zûndur, kalkarsa izinle kalkar, otururbut izinle oturur.

Allâh'ın öyle kulları vardır ki O'nunla kalkarlar, O'nunla otururlar. Zâten muhabbetin şânı (sevginin alâmeti), ne olursa olsun mahbûbun (sevgilinin) emrine imtisâldir.

Âşıkların sultanı şöyle demiştir:

لَوْ قَالَ تِيهًا قِفْ عَلَى جَمْرِ الْغَضَى لَوَقَفْتُ مُمْتَثِلًا وَلَمْ أَتَوَقَّفِ

"Eğer o (sevgili) **rasgele** (bana) '(yandığı zaman kolayca sönmeyen) **seksek ağacının korları üzerinde dur' diyecek olsa,**

Elbette emrine imtisâlen dururdum, hem de hiç duraklamadan"

(İbnü Fârız, ed-Dîvân, sh:105)

Âyet: 45

﴿ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (45)

(إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُ) **Ancak izin ister,** kimden? (كَ) **senden,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (لَايُؤْمِنُونَ) **inanmıyorlar,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَالْيَوْمِ) **o güne,** öyle gün ki, (اَلْآخِرِ) **son olan,** daha, (وَارْتَابَتْ) **iyice şüphelenmiştir,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **onların kalpleri,** (فَهُمْ) **bu sebeple onlar,** nerede? (فِي رَيْبِهِمْ) **kuşkuları içerisinde,** nedirler? (يَتَرَدَّدُونَ) **tereddüt etmektedirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Özürsüz yere cihâda çıkmamak için) **senden ancak o kimseler izin ister ki onlar Allâh'a ve o son güne inanmazlar, zâten onların kalpleri** (îman husûsunda) **iyice şüphelenmiştir, bu sebeple onlar kuşkuları içerisinde tereddüt etmektedirler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede cihâda çıkmak istemedikleri için geri kalma husûsunda izin isteyenlerin **Allâh**'a ve âhirete inanan kimseler olamayacağını bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede bu konuyu teyid mâhiyetinde izin isteyenlerin ancak **Allâh**'a ve âhirete inanmayan ve şüphe içinde bocalayan kimseler olduğunu açıklamıştır.

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; izin isteme ve istememe konularında îman mevzuunun özellikle zikredilmesi, insanları cihâda sevk eden vasfın **Allâh**'a ve âhirete îman, buna mâni olan sıfatın da **Allâh**'a ve âhirete îmansızlık olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre **Allâh**'a ve son güne îmân eden kişi âhiretteki dâimî nîmetleri umduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın dîni ve tevhîdi uğrunda cihâd eder ve bu yolda öldürülmek kendisine kolay gelir. Bu hakîkatlere îmân etmeyen kimseler ise bu vasıftan uzaktırlar.

Bu âyet-i kerîmede sâdece **Allâh**'a ve âhirete îman vasıflarının zikredilmesi îman şartlarının bunlarla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Ancak bu iki şarta îman, inanılması gereken sâir zarûrî konulara îmânı da gerektirdiği için bunların zikriyle yetinilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ) **"Onların kalpleri** (îman husûsunda) **iyice şüphelenmiştir, bu sebeple onlar kuşkuları içerisinde tereddüt etmektedirler"** ifâde-i celîlesi münâfıkların her konuda olduğu gibi âhirete îman konusunda da şüphe içinde olduklarını, kâfirler gibi alenen inkâr etmeseler de müminlerle birlikte de bulunmadıklarını, sürekli tereddüt ve bocalama hâli üzere yaşadıklarını, onların bir ayak ileri atarken diğer ayağı geri çektiklerini ve hiçbir konuda sâbit bir ayak üzere durmadıklarını açıklamaktadır.

Mârifet ve îmânın mahalli kalp olduğu için bu cümle-i celîlede şek ve şüphe vasfı kalbe izâfe edilerek **"Kalpleri şüphelendi"** buyrulmuştur ki iki zıttan birine mahal olan şeyin diğer zıttına da mahal olması gerektiği için îmânın mahalli de kalptir. Bu sebeple **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ﴾

"İşte sana! Onlar (o kimselerdir) **ki; O** (Allâh-u Te'âlâ) **onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**dı"** *(Mücâdele Sûresi:22)* buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir meselede şüphe eden kişi nefy-ü isbât arasında müteredditkalır, iki kısımdan birinin varlığına karar veremediği gibi, iki zıttan birinin olmadığına da hükmedemez.

Buna göre "Îtikat (bir mesele hakkındaki inanç)" ya kesin olur veyâ olmaz, kesin olan bir inanç gerçeğe mutâbık değilse bu "Cehâlet" olur. Eğer hakka uygun ise bu da iki kısımdır, eğer bu inanç yakînî (gözle görür gibi kesin) ise bu "İlim" sayılır, değilse mukallidin îtikadı kabîlinden olur.

Yok eğer bir inanç kesin değilse bu durumda iki taraftan biri râcih (üstün) ise buna "Zan" denilir, mercûh olan (hafif kalan) taraf ise "Vehim" diye adlandırılır.

Ama iki taraf denk gelirse buna "Rayb" ve "Şek" denilir ki bu durumda insan iki taraf arasında müteredditkalır. İşte bu âyet-i kerîmede bahsedilen durum münâfıkların iki taraf arasında kalmış olmasıyla alâkalıdır.

Fakat bu şüphe, müminlere ârız olan vesvese kabîlinden olmayıp, yerleşmiş bir münâfıklık ve iki taraftan hiçbirine kesin olarak inanamama anlamındaki şekten ibârettir.

Zâten onların cihâda çıkmalarına engel olan da kalplerinde bulunan bu îtikat çalkantısıdır ki **Mevlâ Te'âlâ**'nın:

Âyet: 45

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾

"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allâh'a ve Rasûlüne (gerçekten) **îmân etmişlerdir, sonra da** (biraz olsun) **şüpheye düşmemişlerdir ve** (hem kâfirler gibi görünen düşmanlarla, hem de nefis ve şeytan gibi görünmeyen düşmanlarla) **Allâh yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmişlerdir. İşte sana! Ancak onlar** (îman iddiâsında) **doğru olanların ta kendileridir"** *(Hucurât Sûresi:15)* kavl-i şerîfi de bundan bahsetmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğu üzere; mâzeretsiz yere cihattan geri kalmak için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin isteyen kişiler otuz dokuz münâfık idi.

Atâ-i Horâsânî *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle dediğini nakletmiştir: "Nûr Sûresinde zikredilen:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allâh'a ve Rasûlüne (samîmi kalple) **inanmışlardır ve onunla birlikte** (cumâ, bayram namazları, harp ve istişâre toplantıları gibi insanları) **bir araya getiren önemli bir iş üzere bulunduklarında kendisinden izin iste**(yip, o da kendilerine izin ver)**medikçe** (onun meclisinden başka bir yere) **gitmezler.**

(Habîbim!) **Şüphesiz o kimseler ki senden izin istemektedirler, işte sana! Ancak onlar Allâh'a ve Rasûlüne** (gerçekten) **îmân etmekte olan kimselerdir!** (İşte samîmi Müslümanı münâfıktan ayıran ölçü budur. Çünkü münâfıkların âdeti, bir bahâne bularak bu gibi sorumluluk getiren yerlerden sıvışıp kaçmaktır.) **Artık onlar bazı önemli işleri için senden izin istedikleri zaman, onlardan dilediğine izin ver.**

(Bir özre dayalı olsa bile) **yine de** (dünyâ işini din işine tercih ettiklerinden dolayı) **onlar için Allâh'tan bağışlanma talebinde bulun! Şüphesiz ki Allâh** (kullarının kusurlarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (onlara çok acıdığı için kolaylık sağlayan bir) **Rahîm'dir"** *(Nûr Sûresi:62)* âyet-i kerîmesi bu âyet-i kerîmeyi nesh etmiştir.

Artık o günden sonra **Allâh-u Te'âlâ Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i iki hususta yâni izin verip vermeme hususlarında yetkili kılmıştır. Buna göre gazâya çıkan büyük fazîletler elde edecek, oturan da mesul olmayacaktır." *(Ebû Ubeyd, en-Nâsih,sh:274; İbnü Ebî Hâtim:6/1806; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/393; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/111)*

Lâkin nâsih ve mensûh ulemâsı bu hususta görüş birliği içerisinde olmayıp, onlardan bâzısı da bu âyetlerden her birinin muhkem olduğu görüşüne zâhib olmuşlardır.

Bu durumda âyetlerin arasını cem etmek şöyle mümkün olabilir:

Müminler hiç izin almaksızın **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâatine ve düşmanlarıyla cihâda koşarlarken onlardan birinin bir mâzereti çıktığında cihattan geri kalma husûsunda izin isteyebilir.

O takdirde (فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ) **"Onlardan dilediğine izin ver"** kavl-i şerîfi mûcebince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* izin verip vermeme husûsunda muhayyer kalır.

Münâfıklar ise bir mâzeretleri olmaksızın geri kalmak istedikleri için **Allâh-u Te'âlâ** onları bu sebeple ayıplamıştır.

Âyet: 46

﴿ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (46)

(وَلَوْ اَرَادُوا) **İsteselerdi,** neyi? (اَلْخُرُوجَ) **çıkmayı,** (لَاَعَدُّوا) **elbette hazırlarlardı,** niçin? (لَهُ) **onun için,** ne hazırlarlardı? (عُدَّةً) **bir teçhizat,** (وَلَكِنْ كَرِهَ) **lâkin hoş görmedi,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (اِنْبِعَاثَهُمْ) **onların çıkışa kalkışmalarını,** (فَثَبَّطَ) **engelledi,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَقِيلَ) **denildi,** ne? (اُقْعُدُوا) **oturun,** kimlerle berâber? (مَعَ الْقَاعِدِينَ) **oturanlarla beraber.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar (cihâda) **çıkmak isteselerdi, elbette onun için** (yolcuya gereken binek ve azık gibi) **bir teçhizat hazırlarlardı. Lâkin Allâh çıkışa kalkışmalarını hoş görmedi de, kendilerini** (tembelliğe ve isteksizliğe sevk ederek) **engelledi.**

Ve böylece (Allâh-u Te'âlâ'nın imtihan hikmetine dayalı müsaadesine binâen, şeytan tarafından onlara)**: '**(Evlerinde) **oturan** (kötürümler, çocuklar ve kadın)**larla birlikte siz de oturun' denildi."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede mâzeretsiz yere cihattan geri kalmak isteyenlerin ancak kalpleri şüphe içinde olan münâfıklar olduğunu bildirdikten sonra bu âyet-i kerîmede onlardan bâzısının birtakım mâzeretler ortaya koyduğunu ama onların bu mâzeretlerinin asılsız olduğunu bildirmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Beyzâvî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; onlardan bir kısmı özür beyân ederken: "Biz sizinle birlikte harbe çıkmak istiyorduk lâkin bir hazırlık yapamadan vakit çok yanaştı, artık size yetişmemiz mümkün olmayacak" dediler. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onları yalancı çıkardı. Zîrâ en sıcak zamana denk gelen bu gazâda **Tebûk** gibi uzun bir yolculuğa çıkmaya niyetlenen kişinin önceden azık, binek ve su gibi ihtiyaçlarını temine çalışması gerekirken onların bu hazırlığı terk etmeleri zâten onların baştan geri kalmak istediklerini ortaya koymuştu.

Ayrıca burada onların bu imkâna mâlik olmayacak derecede fakir olmadıkları da anlaşılmıştır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, hazırlık yapmaktan âciz olduğunu bildiği kimseler hakkında böyle bir ifâde kullanmayacağı âşikârdır.

Âyet-i Celîlede Geçen: (وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ) **"Lâkin Allâh çıkışa kalkışmalarını hoş görmedi de, kendilerini** (tembelliğe ve isteksizliğe sevk ederek) **engelledi"** kavl-i şerîfi:

"Onlar cihâda çıkmak isteselerdi önceden hazırlık yaparlardı, lâkin onlar bunu istemediler. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onların harbe çıkmasında birçok kötülük olacağını bildiği için bu yola çıkmalarını istemedi ve onları korkaklık ve tembellik gibi nedenlerle alıkoydu, onlar da geri durdular" demektir.

Burada şöyle bir suâl ârız olmaktadır: "Münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile gazâya çıkmaları ya iyidir veyâ kötüdür. Eğer bunda bir fayda vardıysa **Allâh-u Te'âlâ** niye bunu hoş görmemiştir, yok eğer bu zararlı bir şeyse **Allâh-u Te'âlâ** münâfıklara geri kalmaları için izin verdiğinden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e neden sitem etmiştir?"

Bu suâle şöyle cevap verilmiştir: "Bir sonraki âyetin açık beyânından anlaşıldığı üzere; münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile gazâya çıkmalarında büyük bir fesat vardır.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine niçin **"Onlara neden izin verdin?"** buyurmuştur. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların durumunu tam araştırmadan kendilerine izin vermiştir. Bundan dolayı bu cümlenin ilerisinde **"Doğrularla yalancılar iyice belirinceye kadar bekleseydin ya"** buyurmuştur.

Eğer **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* izin vermeden önce bekleseydi zâten onlar izinsiz olarak geri kalacaklardı. Bu da onların nifâkının alâmeti olacak, Müslümanlar da artık onların lafına sözüne aldanmayacaklardı. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu izni verince onların nifâkı gizli kaldı ve bunca maslahat kayboldu gitti.

İleride zikredilecek olduğu üzere; bir kavle göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara kızarak: **'Oturanlarla siz de oturun'** demiş onlar da bunu kullanmışlardır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bu mânâda: "Neden onların gâyelerine hizmet etmeye müsâit bir söz kullandın?" diye hitapta bulunmuştur."

Âyet: 46

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ) **"Ve böylece '(Evlerinde) oturanlarla birlikte siz de oturun' denildi"** cümle-i celîlesindeki **"Oturanlar"**dan maksat; âdetleri evlerinde oturup kalmak olan kadınlar, çocuklar ve kötürümlerdir.

Bu sözün sâhibi hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Bâzıları: "Burada gerçek mânâda bir söz yoksa da **Allâh-u Te'âlâ** şeytanın onlara verdiği vesveseyi yâhut Kendi Zât'ının onların içerisinde geri kalma isteği yaratmasını temsîlen böyle buyurdu" demişlerdir.

Bu söz münâfıkların birbirine söyledikleri bir söz olarak da değerlendirilebilir. Bir kavle göre onlar izin isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gazaplanarak bu sözü söylemiş, onlar da bu sözün zâhirini ele alarak:

"İşte izin aldık" demişlerdir ki bu mânâlara göre bu söz gerçek mânâda söylenmiş bir sözdür.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; münâfıklar harbe çıkmamak için izin istemişlerdir, **Allâh-u Te'âlâ** da:

"Onların bir mâzereti yok, sırf nifaklarından dolayı izin istiyorlar, eğer çıkmaya niyetli olsalardı önceden hazırlıklı olurlardı" buyurarak onların sahtekârlığını ve sözleriyle davranışlarının birbirine uymadığını ortaya koymuştur.

Nitekim şâir şöyle demiştir:

لَوْ صَحَّ مِنْكَ الْهَوٰى أُرْشِدْتَ لِلْحِيَلِ لٰكِنَّ حُبَّكَ لِي قَوْلٌ بِلَا عَمَلِ

"Senin aşkın doğru olsaydı, mâzeretler bulmaya irşâd olunurdun,
Lâkin senin bana sevgin amelsiz bir sözden ibârettir."

(et-Temsîl ve'l-muhâzara, sh:210)

Âyet-i Celîlede Geçen: (وَلٰكِنْ كَرِهَ اللهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ) **"Lâkin Allâh onların harbe çıkmasını kerih gördü de onları geri bıraktı"** kavl-i şerîfi, münâfıkların kötü istîdatlarından dolayı rüsvay edildiğine işâret etmektedir.

Aslında cehennem onları şimdiden çepeçevre kuşatmıştır. Çünkü onları çevreleyen kötü huyları ve çirkin amelleri esâsen cehennem ateşinin ta kendisidir. Lâkin bu âlemde ahlâk ve davranış olarak zuhur etmiş, öteki âlemde ise ateş ve azap sûretinde belirginleşecektir.

﴿لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (47)

(لَوْ خَرَجُوا) **Çıkmış olsalardı,** nerede? (فِيكُمْ) **sizin içinizde,** (مَا زَادُو) **artış sağlamazlardı,** kime? (كُمْ) **size,** (إِلَّا خَبَالًا) **ancak şer ve fesat** (artırırlardı), (وَلَأَوْضَعُوا) **ve elbette koştururlardı,** nerede? (خِلَالَكُمْ) **aranızda,** ne oldukları halde? (يَبْغُونَ) **aramakta oldukları halde,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (الْفِتْنَةَ) **fitneyi,** (وَفِيكُمْ) **içinizde vardır,** ne vardır? (سَمَّاعُونَ) **çokça kulak verenler,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (وَاللَّهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **hakkıyla bilicidir,** kimi? (بِالظَّالِمِينَ) **o zâlimleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar da sizin içinizde çıkmış olsalardı, size şer ve fesattan (bir de düzen bozmaktan) **başka bir artış sağlamazlardı ve elbette** (aranızda görüş ayrılığı çıkarmak sûretiyle) **size fitne** (ulaştırmayı) **aramakta oldukları halde** (kovuculuk ve birbirine düşürme konularında) **aranızda** (at) **koştururlardı.**

İçinizde onlar adına (câsusluk yapmak üzere, sizin söylediklerinize) **çokça kulak ver**(ip kendilerine nakled)**enler de vardır. /*içinizde onları iyice dinley**(ip etkilenerek sözlerine itaat ed)**en** (zayıf kalpli kimse)**ler de vardır.*/ Allâh ise o zâlimleri**(n yaptıklarını da, yapacaklarını da, tüm niyetlerini de hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların harbe katılmasını istemediğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunun sebebini açıklamıştır ki bu bir nevi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve müminleri tesellî mâhiyeti taşımaktadır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen (خَبَالًا) kelimesi şer ve fesat mânâsındadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre âcizlik ve korkaklık demektir.

Âyet: 47

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre ise aldatma ve hîle anlamındadır.

Hâzin *(Rahimehullâh)*: "Bu kelimenin aslı, delilik gibi akla tesir eden görüş istikrarsızlığıdır" demiştir ki bütün bu mânâlardan maksat; münâfıkların çıktıkları gazâda Müslümanlar arasında korkaklık ve çekingenlik duygusunu geliştirmeleri, yolculuğun zorluğunu, düşmanın çokluğunu ve gücünü bahâne ederek onları geri döndürmeye çalışmalarıdır.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*: "Zâten o gazâda bâzı münâfıklar mevcut idi, bu izin isteyenler de katılacak olsaydı fesâdın önü alınamayacaktı" demiştir. Zâten:

﴿وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ﴾

"Elbette (aranızda görüş ayrılığı çıkarmak sûretiyle) **size fitne** (ulaştırmayı) **aramakta oldukları halde** (kovuculuk ve birbirine düşürme konularında) **aranızda** (at) **koştururlardı. İçinizde onlar adına** (câsusluk yapmak üzere, sizin söylediklerinize) **çokça kulak ver**(ip kendilerine nakled)**enler de vardır"** kavl-i şerîfi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim **Mücâhid** ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)* buraya: "Sizin haberlerinizi onlara nakletmek için aranızda câsusluk yapmak isteyen kimseler vardır" diye mânâ vermiştir. Buna göre (لَهُمْ) kelimesindeki (لَ) harfi, ta'lîl için kabul edilir.

Ama bâzı müfessirler burayı: "İçinizde onların sözünü dinleyip itaat eden zayıf tabiatlı Müslümanlar vardır" diye tefsir etmişlerdir ki bu durumda lam harfi takviye içindir. Bu kişilerin harbe katılması kemmiyet ve keyfiyet bakımından geride kalan münâfıkların fesâdına denk olmadığı için **Allâh-u Te'âlâ** bunların harbe çıkmasına müsaade etmiştir.

Eğer burada: "Hâlis müminler içerisinde münâfıkların lafını dinleyen kimseler nasıl olabilir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: "Bâzı müminlerin ileri gelen münâfıklardan akrabâları bulunduğu için onların sözlerinin bâzı durumlarda îmânı zayıf olan müminlerin kalplerinde bir etki bırakması uzak bir ihtimal değildir."

Mazharî *(Rahimehullâh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Tebûk** gazâsına çıkışını kısaca şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hicretin dokuzuncu senesi recep ayında **Tebûk** gazâsına çıkarken vedâ tepesinde otuz binden fazla insanı asker nizâmına soktu.

Ebû Zür'a er-Râzî Tebûk gazâsına yetmiş bin kişinin katıldığını söylemiştir ki her halde bu rivâyet sâdece **Medîne**'den çıkanları değil de yolda katılanları da nazar-ı îtibâra almıştır. O yolculuğa on bin atlı katılmıştır.

Abdürezzâk ve **İbni Sa'd**'ın rivâyetlerine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu gazâya perşembe günü çıkmıştır. Zâten genel olarak yolculuklara perşembe günü çıkmayı severdi.

İbni Hişâm'ın nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye **Muhammed ibni Mesleme el-Ensârî**'yi halîfe olarak bırakmıştır. Bu husûsta **İbnü Ümmi Mektûm** vesâir isimler zikredilmekteyse de esbet (en sâbit) görüşe göre **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*ı bırakmıştır.

Nitekim **Sa'd ibni Ebî Vakkâs** ve **İbni İshâk** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazâsında **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*ı halîfe bırakınca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Beni kadınlar ve çocuklar arasında geri mi bırakıyorsun?" dedi. Ardından münâfıklar da: "**Ali**'yi yanında istemediği için geri bıraktı" diye konuşmaya başlayınca **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* kılıcını kuşanıp **Cürf** denilen yerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuştu ve onların bu sözünü bildirdi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ وَابْنِ إِسْحَاقٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: خَلَّفَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُخَلِّفُنِي فِي النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ فَقَالَ: «كَذَبُوا وَلٰكِنْ خَلَّفْتُكَ لِمَا تَرَكْتُ وَرَائِي فَارْجِعْ فَاخْلُفْنِي فِي أَهْلِي وَأَهْلِكَ، أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي.»

"Yalan söylemişler, lâkin ben seni ardımda bıraktıklarımı koruman için geri bıraktım. Şimdi hemen dön, benim ve senin âileni muhâfaza husûsunda benim yerimi al! Yâ Ali! Mûsâ'nın yanında Hârûn ne mertebede idiyse sen de benim yanımda öyle olmaktan râzı olmaz mısın? Ancak şu var ki benden sonra bir peygamber olmayacaktır" buyurdu. *(Müslim, Fedâilü's-sahâbe:4, no:2404/31, 4/1871; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/203)*

Münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy ibni Selûl**'ün ordusu da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ordusuyla berâber hareket etti. Vedâ tepesine yakın bir yere kadar gittikten sonra diğer münâfıklarla birlikte geri dönerken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbını korkuya sevk etmek için:

Âyet: 47

"**Muhammed** bu kadar sıcak zamanda, maddî imkânsızlıklar içerisinde ve bu kadar uzak bir beldede **Rumlar**'la savaşmaya gidiyor. **Muhammed Rumlar**'la savaşmanın oyuncak olduğunu sanıyor ama vallâhi elbette ben şimdiden onun ashâbının zincirlerle bağlı olduğunu görür gibiyim" dedi. İşte **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu.

Râfızîler, İmâmiyye vesâir Şî'a fırkaları geride zikredilen hadîse dayanarak halîfeliğin **Hazreti Ali**'nin hakkı olduğunu iddia etmişlerdir. Sonra kendi aralarında ihtilâf ederek Râfızîler **Hazreti Ali**'den önceki halîfelere bîat eden sahâbîleri kâfir saymışlar, bâzısı daha da ileri giderek hakkını aramaktan geri duran **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı da tekfîr etmiştir. Bu îtikatlarda olanların kâfir olduklarında hiç şüphe yoktur. Zîrâ ümmetin bütününü kâfir sayıp özellikle asr-ı saâdet ehlini tekfir edenler şerîatın bütün nakillerini geçersiz sayarak İslâm'ı yıkmış olurlar.

Bu gulâtın dışındakiler ise onlar kadar ileri gitmemişlerdir. İmâmiyye fırkasıyla Mûtezile'den bir kısmı **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan başkasını öne geçiren sahâbeyi kâfir değil de hatâlı kabul etmişlerdir. Mûtezile'nin bir kısmı ise daha düşük olan birinin kendisinden üstün olanın önüne geçirilmesini câiz gördükleri için burada hatâ konusu da yapmamışlardır.

Aslında bu hadîs-i şerîfte bunlardan hiçbirinin tutunacağı bir delil yoktur. Zîrâ burada **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Medîne**'de yerine bırakırken onun üstünlüğünü ispat etmiştir. Fakat bu sırada başkalarından daha üstün olduğuna dâir bir beyanda bulunmamıştır. Dolayısıyla bu hadisten **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra halîfe seçildiğine dâir bir delâlet yoktur.

Ayrıca müşebbehün bih olan **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan sonra halîfe olmamıştır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan önce vefât etmiştir. Lâkin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Mevlâ** ile mükâlemeye giderken onu yerine bırakmıştır. *(Müslim, Muhammed Fuâd Abdülbâkî tahkiki, Fedâilü's-sahâbe:4, no:2404/31, 4/1870)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmelerde münâfıkların hallerinin çirkinliği açıklanarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler tesellî edilmekte ve âkıbetin (güzel sonun) ancak takvâ sâhiplerine âit olacağı beyân edilmektedir.

Dünyâ kurulduğundan bu yana insanların muhlisleri ve münâfıkları karışık yaşamıştır. Lâkin sâdık ve sâlih (doğru ve iyi) niyeti olan kimseler hevâ ve riyâ ehlinden ayrı durmayı tercih ederler.

Çünkü hemcins olmayan kişiyle birliktelik din bâbında teşviş ve tefrikadan başka bir şey artırmaz. Ayrıca bu berâberlik yakîn ehlinin azmine ve azîmetine gevşeklik getirir.

O halde ey zavallı insan! Sen mânevî yola ters olan kişilerle komşuluk etmemeye ve onları görmemeye çok gayret et. Ya bir de onlarla iç içe olursan hâlin nice olur?!

Hazret-i **Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Âlî)* **Mesnevî**'sinde şöyle buyurmuştur:

چُونْ بَبَنْدِی تُو سَرِ كُوزَهٔ تَهِی دَرْ مِيَانِ حَوْضِ و يَا جُويِی نَهِی
تَا قِيَامَتْ اُو فُرُو نَآيَدْ بَپَسْتْ كِه دِلَشْ خَالِيسْت و دَرْ وَیْ بَادْ هَسْتْ
مَيْلِ بَادَشْ چُونْ سُوِی بَالاَ بُوَدْ ظَرْفِ خُودْ رَا هَمْ سُوِی بَالاَ كَشَدْ
بَازْ آنْ جَانْهَا كِه جِنْسِ اَنْبِيَاسْتْ سُوِی اِيشَانْ كَشْ كَشَانْ چُونْ سَايَه هَاسْتْ

"Bir boş testinin ağzını kapatıp da,
Bir havuz ya da ırmağa bıraktığında,

Kıyâmete kadar batmaz o, zîrâ
İçi boştur, hava vardır (ancak) **onda.**

Havanın meyli yukarılara doğru olduğundan,
Kendisinin (içinde bulunduğu) **kabını da yukarıya çeker.**

İşte peygamberlerin cinsinden olan ruhlar da,
Gölgeler misâli onların tarafına çekilir giderler (onlara tâbî olurlar)**."**

(Mesnevî-i Mânevî:4/2699-2702)

جَانِ هَامَانْ جَاذِبِ قِبْطِی شُدَه جَانِ مُوسِی جَاذِبِ سِبْطِی شُدَه
مِعْدَهٔ خَرْ كَهْ كَشَدْ دَرْ اِجْتِذَابْ مِعْدَهٔ آدَمْ جَذُوبِ گَنْدُمِ آبْ

"(Cinsiyet hasebiyle, Firavun'un vezîri) **Hâmân'ın canı,**
Kıbtî (olan çingene)**yi** (kendine) **çeker oldu,**
(Allâh'ın Kelîmi) **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın canı** (rûh-u mukaddesi) **ise,**
Sıbtî (olan Benî İsrâil kabîlesin)**i** (kendine) **çeker oldu**
(ve o tarafa teveccüh buyurdu).

Âyet: 47

Çekme husûsunda eşeğin midesi saman çeker,
Âdemin (insanın) **midesi ise buğdayla suyu çekicidir."**

Yâni, her bir şey buğday ve sudan olduğu için insanın midesi bunları çeker. İşte:

«اَلْجِنْسُ مَعَ الْجِنْسِ وَلَوْ كَانَ نَجِسْ.»

'Cins cinsle berâberdir velev ki hemcinsi necis olsun' sözü de bu mânâdadır! *(Mesnevî-i Mânevî:4/1638-1639)*

Bu âyet-i kerîmede nemmamların ve nemîmenin zemmi vardır ki nemîme, bir insanın açılmasını istemediği sırrını açığa vermektir. Rivâyete göre: "Kabir azabının üçte biri nemîmedendir".

Abdullâh ibni Mübârek *(Radıyallâhu Anh)*: "Veled-i zinâ söz gizlemez" demiştir. **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)*: "**Abdullâh ibni Mübârek** bu sözüyle: 'Gizlenmesi gereken sırrı gizlemeyip bunu insanlara taşıyan herkes mutlaka zinâdan doğmadır' mânâsına işâret etti" demiştir.

Mîrac hadisinde şöyle vârid olmuştur:

وَفِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ: «قُلْتُ لِمَالِكٍ: اَرِنِي جَهَنَّمَ فَقَالَ لَاتُطِيقُ عَلٰى ذٰلِكَ فَقُلْتُ مِثْلَ سَمِّ الْخِيَاطِ فَقَالَ: اُنْظُرْ فَنَظَرْتُ فَرَأَيْتُ قَوْمًا عَلٰى صُورَةِ الْقِرَدَةِ قَالَ هُمُ الْقَتَّاتُونَ.»

"Ben (cehennem bekçisi) **Mâlik'e: 'Bana cehennemi göster' dediğimde o: 'Sen buna dayanamazsın' dedi.**

O zaman ben: 'İğne deliği kadar olsun göster' deyince o: 'Bak o zaman' dedi. Baktığım zaman maymun kılığına sokulmuş bir topluluk gördüm. Mâlik: 'Bunlar kattâtlardır' dedi." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/338)*

Ulemâdan bâzısı kattât ile nemmâm arasında: "Nemmâm, insanlarla birlikte konuşup laf taşıyandır. Kattât ise insanlar konuşurken gizlice duyup sonra aktarandır" şeklinde bir fark gözetmişlerdir. **"Şerhu'l-mesâbîh"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre **Hasen-i Basrî** Hazretlerine bir adam nemîme yapmak üzere gelerek:

"Falan adam senin aleyhinde şöyle şöyle konuştu" deyince o ona: "Ne zaman?" diye sordu, o: "Bu gün" deyince, o: "Nerede?" diye sordu. O: "Evinde" deyince, "Evinde ne yapıyordun?" diye sordu.

O: "Ziyâfeti vardı" deyince: "Orada neler yedin?" diye sordu. Adam sekiz çeşit yemek sayarak: "Şunları şunları yedim" deyince **Hasen-i Basrî** ona: "Ey adam, karnına sekiz türlü yemek sığdı da bir laf mı sığmadı? Ey Fâsık! Kalk git benim yanımdan" diyerek onu yanından kovdu.

İşte bu kıssadan anlaşıldığına göre söylenmemesi gereken sözleri taşıyan nemmâm kimsenin dostluğuna güvenilmemesi ve onlara buğz edilmesi gerekir.

Naklolunduğuna göre hukemâdan bir zatı bir arkadaşı ziyâret edip ona başkasından bir haber getirince hakîm olan zât ona: "Bu kadar zamandır gelmedin, şimdi de üç cinâyeti birlikte getirdin; bir Müslüman kardeşime karşı beni buğz ettirdin, boş olan kalbimi meşgul ettin, güvenilir olan nefsini töhmet altında bıraktın" dedi.

"Ravzatü'l-ulemâ" ve **"İhyâ-u ulûmiddîn"** isimli eserlerde böylece zikredilmiştir.

Özellikle bu zamanda ekserî ihvânın âdeti söz taşımaktan ibâret olmuştur. Fakat akıllı kişinin yapması gereken, kötü sözlerden ve türlü türlü günahlardan dilini de uzuvlarını da muhâfaza etmesidir. Zîrâ kulak, göz ve gönül, bunların hepsi de sâhibinin kendisinden mesul olduğu şeylerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَاللهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ) **"Allâh ise o zâlimleri**(n yaptıklarını da yapacaklarını da, tüm niyetlerini de hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin mükemmeliyetini bildirmektedir.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** geçmişi de, geleceği de, olmamış bir şeyin olsaydı nasıl olacağını da bilmektedir.

Nitekim münâfıkların harbe çıkmaları durumunda ne yapacaklarını bu âyet-i kerîmesiyle bildirmiştir.

Buna benzer bâzı âyet-i kerîmeler de mevcuttur ki **Mevlâ Te'âlâ**'nın:

﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

"Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi. Şüphesiz ki onlar** (her hususta olduğu gibi, dünyâya döndürülüp îman etme vaadinde de) **elbette yalancıdırlar"** *(En'âm Sûresi:28)*,

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

Âyet: 47

"Gerçekten de (yeryüzünde) **depreşen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi, o** (doğruları duymayan) **sağırlar ve** (gerçekleri konuşmayan) **dilsizlerdir ki, onlar** (hakkı) **anlamamaktadırlar"** *(Enfâl Sûresi:22),*

﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا وَإِذًا لَآتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾

"Eğer geçekten Biz (İsrâîloğullarına emrettiğimiz gibi,) **o** (senin hükmüne râzı olmaya)**nlar üzerine de:**

"Kendilerinizi öldürün!" veyâ "Yurtlarınızdan çıkın!" diye (bir hükmü farz olarak) **yazsaydık, içlerinden bunu ancak** (sahâbe-i kirâm gibi hâlis mümin olan) **bir azınlık yapardı.**

Eğer gerçekten onlar (peygambere itaat husûsunda) **kendisiyle öğütlenmekte oldukları şeyi yapacak olsalardı, elbette bu, kendileri için** (dünyâ ve âhirette) **çok iyi bir şey,** (îmanlarını) **sağlamlaştırma bakımından da daha kuvvetli olurdu. İşte o zaman Biz de kendilerine tarafımızdan elbette pek büyük bir mükâfat verirdik.** (Bildikleriyle amel ettikleri için, bilmedikleri ledün ilmini onlara öğretirdik!)

Elbette onları (Allâh-u Te'âlâ'ya kavuşturacak) **dosdoğru bir yola da eriştirirdik"** *(Nisâ Sûresi:66-68)* âyet-i kerîmeleri bunlardan birkaçıdır.

Bu hususta daha birçok âyet-i kerîme mevcuttur ki bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin sonsuzluğunu ifâde etmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanlar üç kısımdır, **Hakk Te'âlâ** adâleti gereği bir kısım insanı kendi nefislerine ve hazlarına hizmet hâli üzere bulundurmuştur.

Hakk Te'âlâ lütf-u keremiyle ikinci kısım insanı mâbudları olan (ibâdet ettikleri) yüce Zât'ına hizmet makamında ikâme etmiştir. Üçüncü kısmı ise rahmeti ve fazlı ile mahbubları (sevgilileri) olan yüce Zât'ına teveccüh (yöneliş) ile seçkin kılmıştır.

Birinci kısmı **Allâh-u Te'âlâ** birçok meşguliyet ve alâkalarla ağır hâle getirmiştir. Eğer onlar bu halden çıkmak isteselerdi elbette dünyâ yüklerini hafifleterek ve zühde (dünyâya karşı soğukluğa) riâyet ederek bir hazırlık yaparlardı.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** hikmet âleminin düzenini devâm ettirmek (dünyâ işlerinin aksamaması) için onların bu yola çıkmalarını istemedi de onları geri bıraktı ve onlara: **"Oturanlarla birlikte oturun"** denildi.

Hizmet ehline (sırf ibâdet hizmetiyle meşgul olanlara) gelince; onların hâlis bir mârifet makamına elverişli olmadıklarını bildiği için onları hizmetiyle meşgul etmiştir.

Eğer onlar hizmet zindanından mârifet fezâsına çıkmak isteselerdi elbette kâmil mârifet ehliyle sohbet ederek bir hazırlıkta bulunurlardı.

Üçüncü kısım olan İlâhî muhabbete ve sarîh mârifete teveccüh üzere bulunanları ise onları hiçbir şeyle meşgul etmemiş, onları Kendi Zât'ından başka hiçbir şeyle yalnız bırakmamış, bilakis onları Kendi muhabbetiyle seçkin kılmış ve onların kısmetine:

﴿وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾

"O dilediğini rahmetiyle seçkin kılar. Allâh büyük bir fazl sâhibidir" *(Âli İmrân Sûresi:74)* âyet-i kerîmesini lütfetmiştir.

Bu kısımlardan her biri ancak kendi makamında olanlarla muvâfakat edebilir. Bunlardan biri kendisinin fevkında olan kişilerle onların makamına göre buluşacak olsa elbette bu onun hâlini bozar ve şerrini artırır.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ
حَتّٰى جَآءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ
﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِّى وَلَا تَفْتِنِّىۜ اَلَا فِى
الْفِتْنَةِ سَقَطُواۜ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِالْكَافِرِينَ
﴿٤٩﴾ اِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۚ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ
يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَآ اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ
فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ
هُوَ مَوْلٰينَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ
هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِۜ وَنَحْنُ
نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهٖٓ
اَوْ بِاَيْدِينَاۚ فَتَرَبَّصُوٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ
اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْۜ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ
اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهٖ وَلَا يَاْتُونَ الصَّلٰوةَ
اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾

﴿ لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتّٰى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (48)

(لَقَدِ ابْتَغَوُا) **Andolsun ki elbette muhakkak aramıştılar,** neyi? (اَلْفِتْنَةَ) **fitneyi,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** daha, (وَقَلَّبُوا) **çevirmiştiler,** kim için? (لَكَ) **senin için,** neyi? (اَلْأُمُورَ) **nice işleri,** (حَتّٰى جَاءَ) **nihâyet geldi,** ne? (اَلْحَقُّ) **o hak,** daha, (وَظَهَرَ) **gâlip oldu,** ne? (اَمْرُ اللّٰهِ) **Allâh'ın emri,** (وَهُمْ) **halbuki onlar,** nedirler? (كَارِهُونَ) **isteksiz kimselerdirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki muhakkak onlar bu (Tebûk gazâsı)**ndan önce de** (sahâbenin dağılması ve ordunun paramparça olması gibi) **fitne**(ler) **aramıştılar ve elbette senin** (dâvânı iptal) **için nice** (hîle ve tuzaklar kurup, kötü) **işler çevirmiştiler.**

Nihâyet kendileri isteksiz kimseler hâlindeyken (Allâh'ın vaad ettiği) **o hak** (olan yardım ve zafer) **geldi de, Allâh'ın emri** (dîni ve şerî'atı) **belirgin bir şekilde gâlip oldu."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların Müslümanlarla birlikte harbe çıkmaları hâlinde ortalığı karıştıracaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların başka hîleleri ve daha önce de fitne aradıkları konu edilmiştir ki burada fitnenin mânâsı ülfetten sonra firkati mûcip olan (kaynaşmadan sonra ayrışmayı gerektiren) ihtilaftır. İşte münâfıkların Müslümanlar aleyhine talep ettikleri husus budur.

"Fahrurrâzî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede münâfıkların **Tebûk** gazâsından önce de sahâbeyi dağıtmak için birçok fitnelerin peşine düştükleri bildirilmiştir.

Nitekim münâfıkların reisi **İbni Übeyy ibni Selûl Uhud** günü üç yüz arkadaşını geri çevirmiş, böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında hâlis müminlerden yedi yüz kişi kalmıştır.

Âyet: 48

Tebûk seferinde de **Nebî** *(Aleyhisselâm)* **Vedâ** tepesine yaklaştığında **İbni Übeyy** münâfığı adamlarıyla birlikte geri dönmüştür.

Yine bu kişiler **Hendek** harbinde:

﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾

"Ey Yesrib halkı (ve Medîne ahâlisi)**!** (Bu güç karşısında) **sizin için hiç-bir duruş** */duracak yer/* **yoktur, öyleyse** (Medîne'deki evlerinize ve eski şirkinize) **dönün"** *(Ahzâb Sûresi:13)* diyerek Müslümanları fitneye düşürdüler.

Ayrıca münâfıklar **Tebûk** ile **Medîne** arasında bulunan **Akabe** adındaki bir mevzide geceleyin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin ayaklarının arasına bir şeyler koyarak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üzerine bindiğinde deve ayağa kalkarken ürksün de **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ı sırtından atsın diye hîle kurdular.

Yine böylece o **Akabe** gecesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dönerken ona saldırıp kendisini öldürmek için on iki münâfık tepede pusu kurmuşlardı.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine bu durumu bildirerek kendisini onların şerrinden selâmete erdirdi. Bu kıssanın tafsîlâtı hadîs ve siyer kitaplarında mevcuttur. Özellikle **İmâm-ı Sâlihî**'nin **"Sübülü'l-hüdâ"** isimli eserinde geniş bir şekilde zikredilmiştir. *(Müslim, no:2779; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23321, 23792; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/260; İmâm eş-Şâmî, Sübülü'l-hüdâ:5/466-468)*

İşte münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvâsını iptal husûsunda nice hîlelere başvurup ne dolaplar çevirdilerse de netîcede **Allâh**'ın yardım ve teyidi gelerek onlar istemese de hak meydana çıkmıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** **Âyet-i Kerîmenin Sonunda**:

(حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ كَارِهُونَ) **"Nihâyet kendileri isteksiz kimseler hâlindeyken** (Allâh'ın vaad ettiği) **o hak** (olan yardım ve zafer) **geldi de, Allâh'ın emri** (dîni ve şerî'atı) **belirgin bir şekilde gâlip oldu"** buyurarak bu hakîkati açıklamıştır.

Bu cümle-i celîlede zikredilen "Hak"tan murâd; **Kur'ân-ı Kerîm** ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâvetidir.

"Allâh'ın emri"nden maksat ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın izhar ettiği (açığa çıkardığı) ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerîatinin güçlenmesinde müessir (etkili) kıldığı sebeplerdir.

Münâfıklar bu sebeplerin belirmesini istemeyerek birçok hîle yapmışlarsa da **Allâh-u Te'âlâ** hîlelerini kendi göğüslerine geri çevirmiş, maksatlarını tersine döndürmüş ve istediklerinin zıttını meydana getirmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın mâzideki hükmü böyle olduğu gibi, müstakbelde de böyle devam edecektir.

Kâşifî *(Rahimehullâh)* bu makamda: "Onlar senin nusretini ve zaferini istemediler ama **Allâh-u Te'âlâ** irâde buyurunca onların isteksizliğinin bir eseri olmaz" diye mânâ vermiştir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

چُونْ تُرَا اَنْدَرْ حَرِيمِ قُرْبِ خُودْ رَهْ دَادَه شَاهْ
اَزْ نَفِيرِ پَرْدَه دَار و طَعْنِ دَرْبَانْ غَمْ مَخُورْ

"Mâdem ki pâdişah sana kendi yakınlığının mahremine yol vermiştir,

(O halde) **Perdedâr** (olan özel kapıcı)**ların** (sana) **bağırmasından ve** (umûmî kapıyı bekleyen) **kapıcıların kusur atıp îtirâzından gamlanma."**

Yâni; **Cenâb-ı Hakk**, kurb-i İlâhîsi (mânevî yakınlığı) haremine girmen için sana yol ihsân ettiğinde, perdedâr olan melâike-i kirâmın ve kapıcı olan ülü'l-azm meleklerin seni menetmek için sana karşı haykırıp, feryâd ve sayha ile hakāret ve ayıplamada bulunmalarından çekinip kederlenme.

İnsan için her yerde hasûd (çokça haset edenler) vardır, evet, insana melâike-i kirâm bile gıpta eder azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/774)*

Âyet: 49

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (49)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** kim? (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَقُولُ) **der,** ne der? (ائْذَنْ) **izin ver,** kime? (لِي) **bana,** daha, (وَلَا تَفْتِنِّي) **fitnelendirme,** kimi? (نِي) **beni,** (أَلَا فِي الْفِتْنَةِ) **haberin olsun ki fitnenin tam içerisine,** (سَقَطُوا) **düşmüşlerdir,** (وَإِنَّ جَهَنَّمَ) **muhakkak ki cehennem,** nedir? (لَمُحِيطَةٌ) **elbette kuşatıcıdır,** kimi? (بِالْكَافِرِينَ) o **kâfirleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlardan kimi de: 'Bana** (cihattan geri kalmam için) **izin ver de, beni** (emrine muhâlefete mecbur bırakarak, işimin gücümün bozulmasına sebep olarak ve bu sıcakta yola çıkararak) **fitneye düşürme' der. Haberin olsun ki; onlar** (bu türlü sudan bahânelerle ve yalan mâzeretlerle izin isteme cüretini göstererek, fitneden kaçalım derken,) **fitnenin tam içerisine düşmüşlerdir. Şüphesiz ki cehennem o kâfirleri elbette çepeçevre kuşatıcıdır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Tebûk** gazâsından önce de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında çok tuzaklar kurduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bâzı münâfıkların harbe gitmemek için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istediklerini ve onu kandırmaya çalıştıklarını açıklamıştır.

Âsım ibni Ömer ibni Katâde ve **Abdullâh ibni Ebî Bekr ibni Hazm** *(Radıyallâhu Anhüm)*dan nakledildiğine göre:

عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ وَعَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَلَّمَا كَانَ يَخْرُجُ فِي وَجْهٍ مِنْ مَغَازِيهِ إِلَّا أَظْهَرَ أَنَّهُ يُرِيدُ غَيْرَهُ غَيْرَ أَنَّهُ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ قَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي أُرِيدُ الرُّومَ.» فَاعْلَمَهُمْ، وَذٰلِكَ فِي زَمَانِ الْبَأْسِ وَشِدَّةٍ مِنَ الْحَرِّ وَجَدْبِ الْبِلَادِ، وَحِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالنَّاسُ يُحِبُّونَ الْمُقَامَ فِي

ثِمَارِهِمْ وَظِلَالِهِمْ وَيَكْرَهُونَ الشُّخوُصَ عَنْهَا، فَبَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فِي جِهَازِهِ إِذْ قَالَ لِلْجَدِّ بْنِ قَيْسٍ: «يَا جَدُّ! هَلْ لَكَ فِي بَنَاتِ بَنِي الْأَصْفَرِ؟» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَقَدْ عَلِمَ قَوْمِي أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَشَدَّ عَجَبًا بِالنِّسَاءِ مِنِّي، وَإِنِّي أَخَافُ إِنْ رَأَيْتُ نِسَاءَ بَنِي الْأَصْفَرِ أَنْ يَفْتِنَّنِي فَأْذَنْ لِي يَا رَسُولَ اللهِ! فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «قَدْ أَذِنْتُ!»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gazâya çıkacağı zaman ekseriyetle hedef şaşırtmak için başka bir tarafa gideceğini açıklardı. Ancak **Tebûk** gazvesinde:

"Ey insanlar! Ben Rumların üzerine gitmeyi murâd ediyorum" buyurarak adresi bildirdi. O dönem çok sıcak, kurak ve meyvelerin yetiştiği bir mevsim olduğu için insanlar gölgeler altında bostanlarında kalıp dinlenmek istiyorlardı, yerlerinden ayrılmayı kerih görüyorlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hazırlıklarını tamamlarken **Cedd ibni Kays** (isimli münâfık)a:

"Ey Cedd! Rum kızlarını ganîmet almaya ne dersin?" buyurunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten kavmim benim kadar kadınlardan hoşlanan bir adam olmadığını iyi bilirler. Ben **Rum** kadınlarını görecek olursam korkarım beni fitneye düşürürler. Yâ **Rasûlellâh**! Bana izin ver de gelmeyeyim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ondan yüz çevirerek: **"İzin verdim"** buyurdu. Bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**:

"Onlardan kimi 'Bana izin ver de beni fitneye düşürme' diyor. Âgâh olun ki onlar fitnenin tam içerisine düştüler" meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi indirerek:

Bu kişinin "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalması ve nefsini onun zâtına tercih etmesi sebebiyle düştüğü fitne, **Rum** kızları sebebiyle düşmekten endişe duyduğu fitneden daha büyüktür" buyurmuş oldu.

Peşine de: **"Gerçekten cehennem elbette o kâfirleri kuşatıcıdır"** buyurdu. Sonra münâfıklardan başka bir adam: "Bu sıcakta çıkmayın" deyince **Allâh-u Azze ve Celle**: (قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ) **"De ki: Cehennemin ateşi sıcaklık bakımından daha kuvvetlidir. Ah keşke bunu anlayabilseydiler"** *(Tevbe Sûresi:81)* âyet-i kerîmesini indirdi.

Âyet: 49

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sefere azmetti, insanlara hazırlanmalarını emretti. Zenginleri de **Allâh** yolunda bineksizlere infakta bulunmaya teşvik etti. Bunun üzerine bâzı zenginler **Allâh** rızâsı için fakirlere binek temin ettiler. **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* bu gazâda çok büyük bir infakta bulundu ki kimse ondan daha büyük bir infakta bulunamadı. Kendisi iki yüz fakire deve verdi. *(İbni İshâk, İbni Hişâm, es-Sîre:2/516; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/213-214; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/396-397)*

Urve ve **Mûsâ ibni Ukbe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle rivâyet etmişlerdir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şam**'a gitmek üzere gazâya hazırlandığı zaman insanlara cihâda çıkmaları için îlanda bulundu. O dönem meyvelerin olgunlaşma zamanına denk gelip hava çok sıcak olduğu için insanlar hurmalıklarında ikâmeti tercih ettiler ve böylece birçok insan geri kaldı.

Ama Allâh rızâsına niyet edenler gazâya çıktı, münâfıklar ise: "**Rumlar** çok güçlüdür, bizim onlara tâkatimiz yetmez" diyerek geri kaldılar. Ayrıca onlar kendi kendilerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebediyyen daha onlara geri dönemeyeceğini düşünerek birtakım bahâneler ortaya koydular, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat etmek isteyenleri de geri bıraktılar.

Bu arada Müslümanlardan meşrû mâzereti olan hasta ve fakir kimseler harbe gitme imkânı bulamadı. Altı fakir kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e gelerek binek isteyip ondan geri kalmak istemediklerini beyân edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

«لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ.»

"Ben sizi üzerine bindirecek bir vâsıta bulamıyorum" buyurdu. Bunun üzerine onlar:

﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾

"Harcayacakları bir şey bulamadıkları için üzüntülerinden dolayı gözleri yaşararak döndüler" *(Tevbe Sûresi:92)* âyet-i kerîmesinin beyânı vechile ayrıldılar ki, **Seleme** oğullarından **Amr ibni Aneme**, **Mâzin ibni Neccâr**, **Mahzun** oğullarından **Ebû Leylâ Abdurrahmân ibni Kâ'b**, **Hârise** oğullarından **Ulbe ibni Zeyd**, **Amr ibni Avf** oğullarından **Sâlim ibni Umeyr** ve **Heramî ibni Abdillâh** bu kişilerdendi ki bunlara **"Benü'l-bekkâ** (çok ağlayanlar)" denilirdi. Bir de **Müzeyne** oğullarından **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhüm)* işte bunlar bu sebeple ağlayan kimselerdi.

Allâh-u Te'âlâ da bunların cihâdı gerçekten istediğini bildiği için:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"(Gizli ve âşikâr her hâlükârda îman ve itaatte bulunarak) **Allâh'a ve Rasûlüne karşı samîmi oldukları takdirde, ne** (yaşlılar ve yola çıkamayacak derecede bünyesi güçsüz) **zayıf kimseler üzerine, ne** (körlük, kötürümlük ve topallık gibi müzmin) **hasta**(lıklara tutulan)**lar üzerine ve ne de** (cihada çıkmak için gereken hazırlık uğrunda) **harcayacakları bir şey bulamayan o kimseler üzerine bir günah yoktur!**

(Allâh'a ve Rasûlüne karşı dürüst olmakla, iyilik vasfına sâhip bulunan) **o muhsin kullar aleyhine** (sitem ve kınamayla ilgili) **hiçbir yol yoktur. Allâh** (meşrû mâzereti nedeniyle cihattan geri kalan kullarının yaptıkları diğer kusurları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (kullarına çok acıdığı için mâzurların özrünü kabul eden bir) **Rahîm'dir.**

O kimseler üzerine de (hiçbir sorumluluk) **yoktur ki; kendilerini** (binek hayvanlara) **bindiresin diye sana geldikleri zaman: 'Sizi üzerine bindireceğim bir şey bulamıyorum' demiştin de, onlar** (binek teminine) **harcayacakları bir şey bulamadıkları için üzüntüden dolayı gözleri yaşla dolup taşarak** (senin huzûrundan) **dönmüştüler**.

O (sitem ve cezâ) **yol**(unu tâkip) **ancak o kişiler aleyhinedir ki, onlar** (seninle birlikte cihada çıkma imkânına sahip) **zengin kimseler olmalarına rağmen** (cihattan geri kalmak için) **senden izin istemektedirler!**

Onlar (cihattan) **geri kalan** (çocuk ve kadın)**larla birlikte bulunmaya râzı gelmişlerdir. Allâh da** (kâfirlik ve münafıklığı seçtikleri için) **kalpleri üzerine mühür basmıştır.**

Bu sebeple onlar (kötü netîceden gâfil oldukları için iki cihanda kendilerine yararlı ve zararlı olacak şeyleri) **bilemezler"** *(Tevbe Sûresi:91-93)* âyet-i kerîmeleriyle onları mâzur tuttuğunu bildirmiş oldu.

Âyet: 49

O günlerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mescitte bir cemaatle oturuyorlarken **Cedd ibni Kays es-Selemî** gelerek:

"Yâ **Rasûlellâh**! Bana geri kalmam için izin ver, çünkü benim hem bağım bahçem var, hem de hastalığım var" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«تَجَهَّزْ فَإِنَّكَ مُوسِرٌ لَعَلَّكَ اَنْ تُحْقِبَ بَعْضَ بَنَاتِ بَنِي الْأَصْفَرِ.»

"Haydi sen hazırlan, çünkü sen zenginsin! Belki de bâzı Rum kızlarını ganîmet alırsın da ardında getirirsin" buyurdu. Bunun üzerine o: "Yâ **Rasûlellâh**! Ne olur bana izin ver de beni fitneye düşürme" deyince:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي﴾

"Onlardan kimi 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme' der" meâlindeki bu âyet-i kerîme ile peşi sıra gelen beş âyet-i kerîme nâzil oldu.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve berâberindeki müminler yola çıktılar. Geri kalanlar arasında bulunan **Amr ibni Avf** oğullarından **Ganme ibni Vedî'a**'ya:

"Sen zengin olduğun halde seni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri bırakan şey nedir?" diye sorulduğunda o: "Oyun ve eğlence" deyince **Allâh-u Te'âlâ** onun gibi geri kalan münâfıklar hakkında art arda gelen:

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

"Habibim!) **Andolsun ki; gerçekten sen**(in aleyhine niye konuştuklarını) **onlara soracak olsan, elbette: "Biz ancak** (lafa) **dalmıştık,** (eğlenip) **oynuyorduk** (yoksa senin hakkında kötü bir niyetimiz yok)**!" derler.**

(Habîbim! Sen) **de ki: "Yoksa siz, Allâh ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlüyle mi alay etmekte bulunmuştunuz?"**

Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar, onların bâzısı (hem görünüşte, hem gerçek manada) **diğer bir kısmın parçasıdır.**

Onlar (peygamberi inkâr gibi, aklen ve dînen reddedilen) **münker** (şeyler)**i emretmektedirler,** (kelime-i şehâdeti ikrar gibi, hem akılca, hem de şerî'atça makbul bilinen) **ma'rûftan nehyetmektedirler ve** (Allâh yolunda harcama yapmaktan) **ellerini sıkıca yummaktadırlar.**

Onlar Allâh(ın taatın)**ı unutmuşturlar, bu sebeple Allâh da** (rahmetini ve fazlını taksim ederken) **kendilerini terk etmiştir.**

Gerçekten de münâfıklar (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler.**

(Artık, boşuna) **özür dile**(mekle kendinizi meşgul et)**meyin! Gerçekten de siz îmânı** (açıklama)**nızın ardından kâfir**(liğinizi meydana çıkarmış) **oldunuz. İçinizden bir cemaati**(n samîmiyetle tevbe edeceğini bilerek, kendilerini) **affedecek olsak bile, diğer bir tâifeye azap edeceğiz.**

Çünkü gerçekten onlar (münâfıklıkta ısrarcı) **mücrim kimseler olmuşlardır"** *(Tevbe Sûresi:65-67)* âyet-i kerîmelerini inzâl buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/224-225; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/397-399)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cedd ibni Kays**'ın aşîreti olan **Seleme** oğullarına:

رُوِيَ: أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَنِي سَلَمَةَ وَكَانَ الْجَدُّ بْنُ قَيْسٍ مِنْهُمْ : «مَنْ سَيِّدُكُمْ يَا بَنِي سَلَمَةَ»؟ قَالُوا: جَدُّ بْنُ قَيْسٍ، غَيْرَ أَنَّهُ بَخِيلٌ جَبَانٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ بَلْ سَيِّدُكُمُ الْفَتَى الْأَبْيَضُ الْجَعْدُ بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ.»

"Ey Seleme oğulları! Sizin efendiniz kim?" diye sordu. Onlar: "**Cedd ibni Kays**'dır, ne var ki o cimri ve korkak biridir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Cimrilikten daha büyük hangi dert olabilir. Aslında sizin efendiniz, o kıvırcık saçlı, bembeyaz delikanlı Bişr ibni Berâ ibni Ma'rûr'dur" buyurdu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/233; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:246-247; Hâkim, el-Müstedrek:3/219; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/492-493; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:296; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/52; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/214)*

Hassân ibni Sâbit el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)* bu konuda onun hakkında şöyle demiştir:

Âyet: 49

وَسُوِّدَ بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ لِجُودِهِ وَحُقَّ لِبِشْرِ بْنِ الْبَرَا أَنْ يُسَوَّدَا

إِذَا مَا أَتَاهُ الْوَفْدُ أَذْهَبَ مَالَهُ وَقَالَ خُذُوهُ إِنَّهُ عَائِدٌ غَدَا

"Bişr ibni Berâ cömertliğinden dolayı efendi oldu,
Bişr ibni Berâ gibi birinin de efendi kabul edilmek haktır.

Kalabalık bir cemaat ona geldiği zaman bütün malını verirdi,
(İnsanlara:) **'alın gidin, nasıl olsa o bana yarın geri gelir' derdi."**

(Dîvân-u Hassân:1/461; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:247; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, -el-İsâbe Hâmişi-:8/293)

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي) **"Bana izin ver de, beni fitneye düşürme"** kavl-i şerîfinde geçen: **"Beni fitnelendirme"** sözüne müfessirler birkaç türlü mânâ vermişlerdir, ekserî müfessirlere göre bunun mânâsı: "**Rûm** kızlarını göstererek beni günaha sokma" şeklindedir ki geride zikredilen sebeb-i nüzüller bu mânâya uygun düşmektedir.

Nitekim **Cedd ibni Kays Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin isterken: "Benim kadın düşkünü olduğumu herkes bilir, **Tebûk**'de **Rûm** kızlarını görürsem dayanamam, onun için beni **Medîne**'de bırak" demiştir.

Hasen ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen mânâya göre ise, "Cihâda çıkma emrine muhâlefet etmeme sebebiyet vererek beni günaha sokma" demektir ki bu mânâya göre bu söz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* izin verse de vermese de bu kişinin geri kalacağını iş'âr etmekte (bildirmekte)dir.

Bâzıları burada geçen **"Fitne"** tâbirini "Zarar" mânâsıyla tefsîr ederek burayı: "Beni zarara sokma, çünkü seninle birlikte gelecek olursam arkadan işlerimi tâkip edecek kimse bulunmadığından malım ve iyâlim (çoluk çocuğum) helâk olur" şeklinde yorumlamışlardır.

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Nihâyetinde</u>:

(أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ) **"Haberin olsun ki; onlar fitnenin tam içerisine düşmüşlerdir. Şüphesiz ki cehennem, o kâfirleri elbette çepeçevre kuşatıcıdır"** buyurmuştur. Burada geçen **"Fitne"**nin mânâsı da geride zikredilen mânâlara göre farklılık arz etmektedir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**: "Gerçek fitne ve zarar onların sakındıkları şeyler değil aksine içine düştükleri kâfirlik ve münâfıklıktır. Hiç şüphesiz ki cehennem o kâfirleri içinde toplayıcı ve ateş onlar üzerine kapatılıcıdır" buyurmak istemiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cehennemin kâfirleri kuşatması kıyâmet günü olacaksa da bu ihâtanın esbâbı (sebepleri) şu anda da hâzırdır. Dolayısıyla onlar şu anda da cehennemin ortasında gibidirler.

İslâm hukemâsının beyânı vechile; münâfıklar **Allâh-u Te'âlâ**'yı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü tanıma nûrundan mahrum kimseler oldukları için dünyâdan ve onun îtibârından başka bir saâdete inanmamıştılar.

Daha sonra bunlar münâfıklık, dîne saldırı ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e suikast gibi kötülüklerle de meşhur oldular. Onlar dâimâ İslâm'ın zayıflamasını beklerken aksine İslâm devletini dâimâ terakkî ve yükselme içinde görünce kendileri, çoluk-çocukları ve malları hakkında endişelenmeye başladılar.

Dolayısıyla onların rûhânî saâdetlerden mahrum olmalarının yanı sıra maddî mutlulukları hakkında da büyük bir endişeye düşmeleri onları dünyâda kuşatan bir cehennem hâlini aldı.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; birçok hadîs-i şerîfte **Rumlar**'dan **"Benü'l-esfar"** diye bahsedilmektedir ki bunun sebebi, onların büyük dedeleri olan **İshâk** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **'Iysu**'nun renginin sarı olmasıdır.

Bir görüşe göre; dedeleri olan **Rûm ibni 'Iysu ibni İshâk ibni İbrâhîm, Habeş** kralının kızıyla evlendi, bu yüzden çocuğunun rengi beyazla siyah arası bir renk olunca ona "Esfar (sarı adam)" denildi, evlâdına da **"Benü'l-Esfar** (Esfar'ın oğulları)" denildi.

Bir kavle göre **Rumlar**'ın babası **'Iysu**'dur ki bu zât sarı renklidir. Bu zâtın annesi ise **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kızı **Neseme**'dir. Aslında **Rumlar**'ın tamâmı **Esfar** oğullarından değildir. Çünkü iddiaya göre ilk **Rumlar Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Yâfes oğlu Yûnân**'ın evlâdıdır.

Mehdüvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Esfar" **Rum** beldelerinde yaşayan **Habeşli** bir adamdır, onun çok güzel kızları vardı, o dönemde onlardan daha güzel kızlar bulunmamaktaydı. Bu yüzden **Rûm** beldelerinin halkı onlara nispet edildi.

Bir kavle göre ise; **Habeşliler Rûm** diyarını istîlâ edip kadınlarına kızlar doğurttular, böylece o çocuklar **Rumlar**'ın beyazlığıyla **Habeşliler**'in siyahlığından renk alarak sarışın, biraz esmer ve pembe beyaz oldular.

Âyet: 49

Âriflerden birinden nakledildiği üzere; kendisi mânâ âleminde **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ı gördüğünde: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben **Rûm** diyarına yönelmek istiyorum" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلرُّومُ لَا يَدْخُلُهُ الْمَعْصُومُ.»

"Rûm diyârına mâsum kimse girmez" buyurdu. O zaman bu zâtın içine: "**Rûm** diyarında sayılamayacak kadar fazla âlimler, velîler ve sâlihler var" diye bir düşünce geldi. Sonra araştırınca "Mâsum"dan maksadın peygamberler olduğunu, velîlerin ise "Mahfûz" olarak adlandırıldığını anladı. Bütün bunlar **"Envâru'l-meşârık"** isimli eserden alınmıştır.

Sonra şu bilinsin ki cihattan geri kalma günahı kişinin cimrilik sıfatından neşet eder ki bu en kötü sıfatlardandır.

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)*: "Cimrilikten sakın" buyurunca kendisine cimriliğin ne olduğu sorulduğunda: "Dünyâ ehli nezdinde cimrilik, bir adamın malını esirgemesidir. Âhiret ehli nezdinde ise cimri, canını **Allâh-u Te'âlâ**'dan esirgeyendir.

Âgâh olun ki, bir kul canını cömertçe **Allâh-u Te'âlâ**'ya bağışlarsa **Allâh-u Te'âlâ** onun kalbine hidâyet ve takvâ verir, ayrıca kendisine sekînet, vakar, üstün ilim ve kâmil akıl ihsân eder" buyurdu.

Artık akıllı kişiye gereken; cihâd-ı asgarda da, ekberde de (düşmanla cihâd olan en küçük cihatta da, nefisle cihâd olan en büyük cihatta da) canını ve malını **Allâh** yoluna cömertçe harcamasıdır. Tâ ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına nâil olabilsin. Cömertlik, özellikle de muhtaç olan birinin başkasını kendinse tercih etmesi en beğenilen sıfatlardandır ki sahâbe-i kirâm hazarâtında bu vasıf çokça tezâhür etmiştir.

"Hâlisatü'l-hakāik" isimli eserde zikredildiğine göre; **Ebû Cehm ibni Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Yermûk** günü yanımda bulunan bir suyu kendisine sunmak niyetiyle amca oğlunu aradım. Yanına gittiğimde yüzünü sildim ve: "Sana su vereyim mi?" dedim. Başıyla: "Evet" diye işâret etti.

Tam o sırada başka bir adamın: "Âh! Çok susuzum" diye seslendiğini duyunca başıyla: "Ona git" diye işâret etti. Yanına varınca onun **Hişâm ibni Âs** olduğunu anladım. Tam suyu ona içirecekken aynı şekilde susuzluktan âh çeken başka bir ses işittim. Bu sefer onun yanına vardığımda o da: "Suyu ona götür" diye işâret etti.

Fakat üçüncü şahsın yanına vardığımda o ölmüştü. Suyu **Hişâm**'a götürdüğümde o da şehîd olmuştu, en sonunda amcama döndüğümde o da şehîd düşmüştü.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

فَدَایِ دُوسْتْ نکَرْدِیمْ عُمْر و مَالْ دَرِیغْ کِه کَارِ عَشْقْ زِ مَا اِینْ قَدْرْ نَمِی آیَدْ

"Yazık ki ömrü ve malı dost (yolun)**a edemedik fedâ,**
Bizden bu kadar aşk işi gelmiyor zîrâ!"

Yâni; tecellîy-i dâim ile temkîn (istikrar) bulmayıp televvünâttan (renkten renge girmekten) kurtulmamak, varlığı ve taallukât-ı mâsivâyı (Allâh-u Te'âlâ'dan gayrisiyle alâkalanmayı) tamâmen terk etmemekten dolayı, yazık bize ki ne ömrümüzü, ne de malımızı **Hakk** uğruna ve Cânâna tümden fedâ edemedik ve taallukâttan kesilemedik.

Bu mertebe ancak ârif-i billâh olan insan-ı kâmillerin hâlidir, zîrâ bizden bu kadar aşk işi gelmez ve inkıtâ-i küllî (Allâh-u Te'âlâ'dan gayri herşeyden tamâmen kesilme) bulunmaz. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/507)*

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

اَگَرْ گَنْجِ قَارُونْ بَچَنگْ آوَرِی نَمَانَدْ مَگَرْ آنْچه بَخْشِی بَرِی

"Kârun'un hazînesini ele geçirsen bile,
O da kalmaz, ancak (Hakk yoluna) **bağışladığın şeyi götürebilirsin!"**

(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:1, beyt no:826)

Yâni; **Kārun** kadar zengin olsan da, o zenginlikler seninle ilelebet durmaz, ancak, eğer sarf edilmesi gereken meşrû ve hayırlı yerlere **Allâh** için bolca harcar, halka ikrâm ve ihsânda bulunursan, sana faydası dokunur ve âhirette onları tekrar elde edersin. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:1/284)*

Âyet: 50

﴿ إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (50)

(اِنْ تُصِبْ) **İsâbet ederse,** kime? (كَ) **sana,** ne? (حَسَنَةٌ) **güzel bir şey,** (تَسُؤْ) **kötü eder,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَاِنْ تُصِبْ) **ulaşırsa,** kime? (كَ) **sana,** ne? (مُصِيبَةٌ) **bir musîbet,** (يَقُولُوا) **derler,** ne derler? (قَدْ اَخَذْنَا) **muhakkak biz almıştık,** neyi? (اَمْرَنَا) **işimizi,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** daha, (وَيَتَوَلَّوْا) **dönerler,** (وَهُمْ) **halbuki onlar,** nedirler? (فَرِحُونَ) **ferahlanıcı kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Bâzı muhârebelerinde) **sana** (zafer ve ganîmet gibi) **güzel bir şey ulaşırsa,** (sana karşı besledikleri aşırı kıskançlık ve düşmanlıktan dolayı) **bu onları kötü eder.**

Ama (bâzen) **sana** (bozgun ve hezîmet gibi) **bir musîbet isâbet edecek olursa** (yaptıklarını beğenerek)**:**

'Gerçekten biz daha önce (bu felâketi gördüğümüz için cihâda gitmeyerek, tedbir ve sakınmayla ilgili) **işimizi** (sağlama) **almıştık' derler de, kendileri** (senin başına gelene sevinen ve yaptıklarıyla keyiflenen) **ferahlanıcı kimseler hâlinde** (toplantılarından) **dönerler**/*(Habîbim! Senin yanından)* ***dönüp giderler***/."

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların bâtınî pisliklerini ifâde eden bir nevi hîlelerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede yine onların kötü hâlini ortaya koyan diğer bir hîlekârlığı açıklamıştır.

Buna göre onlar devamlı haber peşinde koşmuşlar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir zafer veyâ ganîmet elde ettiğini yâhut etraftaki bâzı kabîle reislerinin kendisine inkıyâd ettiğini görünce üzülmüşler ama onun başına istenmedik bir şey gelince sevinerek:

"Biz zâten tedbirli adamız, yine kurtardık" demişlerdir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Münâfıklar **Bedir** günü gelen gânimete üzüldüler, **Uhud** günü gelen musîbete ise sevindiler" demiştir ki bu, âyet-i kerîmede geçen hususa bir örnek kabîlindendir. Zîrâ münâfıkların Müslümanların elde ettiği her türlü iyilikten mahzun olup başlarına gelen her belâ ile de mesrûr oldukları bilinen bir gerçektir.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Medîne**'de geri kalan münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında:

"**Muhammed** ve ashâbı yolda çok sıkıntıya düştüler, helâk oldular" şeklinde kötü haberler yaymaya başladıklarında onların bu sözlerinin yalan oluşu ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile ashâbının âfiyette olduğu haberi **Medîne**'ye ulaşınca bu durum onları çok kötü etti. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirdi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1810; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/399-400)*

İbni Abbâs, **Mücâhid** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir etmişlerdir: "Eğer bu **Tebûk** seferinde sana âfiyet, bolluk ve ganîmet ulaşır da **Allâh** seni **Medîne**'ye sâlimen döndürecek olursa bu durum **Cedd** ve arkadaşları gibi münâfıkları üzecektir.

Ama sana belâ ve şiddet isâbet edecek olursa o zaman onlar: 'Zâten biz daha önce onlara katılmayıp tedbirimizi almıştık' derler." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/494-495; İbnü Ebî Hâtim:6/1810-1811; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/400)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre âyet-i kerîmede geçen musîbetten maksat; **Uhud** gününde yaşanan yaralanma ve zorluklar gibi şeylerdir. Münâfıklar buna hezîmet adını vermişlerse de bu tâbir müminlerden sudûr etmemiştir.

"Hediyyetü'l-mehdiyyîn" isimli eserde **Kādî Abdullâh ibni'l-Murâbıt** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre: "Bir kişi '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gazâda hezîmete (bozguna) uğradı' diyecek olsa tevbeye dâvet edilir, tevbe ederse ne âlâ, değilse katledilir.

Zîrâ bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e noksanlık isnâdıdır ki başkaları hakkında olmasa da hâssaten (özellikle) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında bu gibi tâbirleri kullanmak câiz değildir.

Zîrâ her Müslüman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hak üzere olduğunu ve harpte bozguna uğrayıp kaçmak gibi günahlardan mâsum bulunduğunu yakînen bilmelidir.

Âyet: 51

﴿ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (51)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (لَنْ يُصِيبَ) **erişemez,** kime? (نَا) **bize,** (إِلَّا مَا) **ancak o şeyler müstesnâ ki,** (كَتَبَ) **yazdı,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** (هُوَ) **ancak O,** kimdir? (مَوْلَانَا) **bizim Mevlâmızdır,** (وَعَلَى اللهِ) **ancak Allâh'a,** (فَلْيَتَوَكَّلْ) **tevekkül etsin,** kim? (اَلْمُؤْمِنُونَ) **mümin kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **De ki: 'Allâh'ın bizim için yazmış olduğu** (ve takdir buyurduğu, ya yardım ve zafer, ya da şehitlik ve ebedî nîmetlere mazhariyet gibi) **şeylerden başkası bize aslâ erişemez.**

Bizim Mevlâ'mız (yardımcımız ve yöneticimiz) **ancak O'dur! İnananlar ancak Allâh'a tevekkül etsin**(ler ve her konuda yalnız O'na güvenip, tüm işlerini sâdece O'na ısmarlasınlar)!'"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların, müminlerin iyi bir şey elde etmelerine üzüldüklerini ve başlarına gelen musîbetlere sevindiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın yazmadığı hiçbir şeyin müminlerin başına gelmeyeceğini bildirmiş, dolayısıyla inananlara ancak Kendisine tevekkül etmelerini emretmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللهُ لَنَا) **"Ancak Allâh'ın bizim için yazdığı bize isâbet eder"** kavl-i şerîfine **Semerkandî** *(Rahimehullâh)* "Bizim hakkımızda hükmedip takdir ettiği darlık ya da bolluktan başkası bizim başımıza gelmez" diye mânâ vermiştir.

Buradaki yazının nerede kaydedildiğine dâir bâzı müfessirler: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Levh-i Mahfûz**'daki yazılarıdır" derken, bâzıları da: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de yazmış olduğu hükümlerdir, özellikle de:

﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾

"Allâh yolunda cihâd ederler, kâh öldürürler, kâh öldürülürler" *(Tevbe Sûresi:111)* hükm-ü celîlidir" demişlerdir.

Âyet: 51

"Hâzin Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmeye: "Yâ **Muhammed**! Senin başına gelen belâlara sevinen o münâfıklara: '**Allâh-u Te'âlâ** bizim lehimizde ve aleyhimizde ne takdir buyurduysa ve **Levh-i Mahfûz**'da hakkımızda ne yazdıysa bize ancak onlar isâbet edebilir' de!

Zîrâ kalem hayırdan ve şerden kıyâmete kadar olup bitecekleri yazıp kurumuştur, artık kimse başına gelen bir belâyı savuşturmaya ya da istediği bir menfaati kendisine celbetmeye **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîri olmaksızın ve ezelî hükmüne muvâfık bulunmaksızın kādir olamaz (güç yetiremez)" diye mânâ verilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme insanların başına gelen her türlü hayır ve şerrin, korku ve umûdun, şiddet ve bolluğun mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** katında yazılı ve mukadder olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ki bu da her şeyin ezelde **Allâh-u Te'âlâ** tarafından mâlum olduğunu göstermektedir.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey(in varlığını da yokluğunu da düşünmek) mümkündür, mümkün ise ancak bir Vâcib'in tercihiyle meydana gelebilir. O halde âlem-i imkânda bulunan bütün yaratıklar netîce îtibârıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderine rucû ederler.

Ehl-i Sünnet ulemâsı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderinin bütün varlıklara şâmil bulunduğu ve O'nun hükmettiği herhangi bir şeyin değişmesinin muhal olduğu husûsunda bu âyet-i kerîmeyi delil göstermişlerdir. Zîrâ varlıklar ya vâciptir ya da mümkindir.

Vâcip, yokluğu düşünülemeyen ve varlığı kendinden olan Zât demektir ki bu da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Mümkin ise varlık ve yokluk cihetlerinden biri kendi başına ağır basamayan varlık demektir ki **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şey bu sınıftandır. Dolayısıyla her varlığın, var olabilmesi için **Vâcib Te'âlâ**'nın tercihine muhtaç olduğu kesinleşmiştir.

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ﴾

"Ne yer(yüzün)**de** (kıtlık, pahalılık gibi bir felâket), **ne de nefislerinizde** (hastalık ve fakirlik gibi) **herhangi bir musîbet isâbet etmez ki, daha Biz o** (belâları da, dünyâyı da, ca)**nları**(nızı da) **yaratmadan önce** (bütün bunlar Levh-i Mahfûz gibi) **yüce bir kitapta** (kaydedilmiş) **bulunmasın!**

Âyet: 51

İşte sana! Şüphesiz ki bu (şekilde sonsuza kadar olacakları daha yaratmadan önce tespit etmek, kullar hakkında düşünülemeyecek kadar zorsa da)**, Allâh'a göre pek kolay bir şeydir!** *(Hadîd Sûresi:22)* âyet-i kerîmesinin sarih beyânıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın, varlıkları yaratmadan önce onların kimliklerini ve hallerini **Levh-i Mahfûz**'da yazdığı sâbit olduğuna göre, demek ki **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi ezelde bilmiş ve her şey hakkında ezelde bir hüküm (karar) vermiştir.

Dünyâ kurulduktan sonra bu hükümlerden biri tersine gerçekleşecek olsa o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin cehâlete, doğru diye tespit ettiği hükmün de yalana inkılâb etmesi (dönüşmesi) gerekir ki bütün bunlar düşünülmesi muhâl olan şeylerdir.

İşte bundan dolayı **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ.»

"Yâ Ebâ Hureyre! Başına gelecek şeyler hakkında kalem (olup biteni yazdıktan sonra mürekkebi) **kurudu"** *(Buhârî, Nikâh:8, no:4788, 5/1953; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/88)* buyurmuştur.

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzülmesine sevinmeleri konusunda ona bir teselli bahşetmek üzere indirmişken bu konunun kaderle ne alâkası vardır" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَنْ عَلِمَ سِرَّ اللهِ فِي الْقَدَرِ هَانَتْ عَلَيْهِ الْمَصَائِبُ.»

"Her kim Allâh'ın kaderdeki sırrını bilirse musîbetler ona hafif gelir" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/88)* hadîs-i şerîfi mûcebince insan başına gelen şeyin gelmemesinin kaçınılmaz olduğunu bilince nefsinin o işe karşı îtirâzı zâil olur ve o konuda Rabbinin kazâsına rızâ hâsıl olur. Bundan dolayı bu âyet-i kerîmede kader sırrına işâret edilmiştir."

Ancak geride geçen îzahtan: "Nasıl olsa başıma gelecek şeyden kaçma imkânım yok, o halde tedbir almama da gerek yok" şeklinde bir mânâ çıkarılmamalıdır.

Aksine insan irâde-i cüziyyenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şeyi yaratmasının ön sebebi olduğunu ama **Allâh-u Te'âlâ** yaratmadan da hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğini bilerek hareket etmelidir.

Müslim ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kader hakkındaki kelâm iki geniş vâdidir ki insanlar bunlarda helâk olup gitmektedir. Çünkü bu iki vâdinin derinliğine ulaşılamamaktadır. O halde sen, kendisini amelinden başka bir şeyin kurtaramayacağını bilen bir adam gibi amel et, ama başına **Allâh**'ın yazdığından başka hiçbir şey gelmeyeceğini bilen bir adam gibi de tevekkül et!" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1811-1812)*

Mutarrif *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kimsenin bir evin tavanına çıkıp da oradan kendisini aşağı atma sonra da: 'Bu benim kaderim' deme hakkı yoktur. Lâkin biz tehlikelerden sakınırız ve tedbir alırız, ama başımıza bir şey gelirse **Allâh-u Te'âlâ**'nın bize yazdıklarından başka bir şeyin aslâ bize isâbet etmeyeceğini de biliriz." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/401)*

Bu âyet-i kerîmeye geride zikredilen mânâya ilâveten farklı iki mânâ daha verilmiştir ki bunlardan birine göre mânâ: "Bizim başımıza ancak **Allâh**'ın yazdığı şeyler gelir ki o da netîcede düşmanlarımıza gâlip olmamızdır" şeklindedir.

Bu mânâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve Müslümanların halleri sevinç ve üzüntü konularında farklılık arz etmekteyse de devlet ve fetih, nusret ve zafer âkıbet müminlerin olacaktır. İşte o zaman münâfıklar çok öfkelenecek ve sevinçleri kursaklarında kalacaktır" diye şerh edilmiştir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*a âit olan ikinci kavle göre ise mânâ: "Biz mağlup olsak büyük sevap kazanmış oluruz, gâlip olduğumda ise hem sevâba müstehak oluruz, hem de dünyâda mallara ve övgülere kavuşuruz. Hâl böyle olunca başımıza gelen musîbetler devamlı menfaate dönüşür" şeklindedir.

Gerçekten müminlere nasip olan bu hâl **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dahî taaccübünü mûcip (hayretini gerektirir) olmuştur. Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ. وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ؛
إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ.»

Âyet: 51

"Müminin işine şaşılır; şüphesiz ki onun işlerinin tamâmı hayırdır. Bu, müminden başka hiçbir kimse için olmaz. Ona bir bolluk gelse şükreder, bu kendisi için hayır olur. Kendisine bir darlık isâbet edecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur." *(Müslim, Zühd:13, no:2999, 4/2295; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/205)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ) **"Bizim Mevlâ'mız ancak O'dur! İnananlar ancak Allâh'a tevekkül etsin"** cümle-i celîlesi:

"İnananların yardımcısı ve yöneticisi ancak **Allâh**'tır. O'nun âlemde yaptığı her türlü tasarruf güzeldir. Zîrâ her şeyin yaratıcısı ve sâhibi O'dur. Bu yüzden yaptığı hiçbir işte O'na îtiraz edilemez. O, bâzı kullarına türlü türlü musîbetler ulaştırsa da bunlara rızâ gerekir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** onların **Mevlâ**'sıdır, onlar ise O'nun kullarıdır. Dolayısıyla sırf bu haysiyetle dahî **Allâh-u Te'âlâ**'nın tüm tasarruflarının güzel kabul edilmesi gerekir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına faydalı şeyler yapması gibi bir mecburiyeti olmadığı halde O, rahmetinin büyüklüğü ve lütfunun çokluğu vesîlesiyle kulları hakkında hayırlar murâd etmiştir. O halde müminler her konuda yalnız O'na güvenip, tüm işlerini sâdece O'na ısmarlamalı ve O'ndan gayri her şeyden beklentilerini kesmelidirler" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen hasr ifâdesi, tevekkülün ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis edilmesi gerektiğini beyân ederken, öte yandan da münâfıkların hâlinin bunun zıttına olduğuna, onların sâdece maddî sebeplere tevekkül edip fânî lezzetler peşinde koştuklarına atıfta bulunmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme önemli bir husûsa işâret etmektedir ki o da şudur:

Kulun yorgunluklardan kurtulmasını, pâhişahlar pâdişahı olan **Allâh-u Te'âlâ** ile sükûnete erip yabancılarla uğraşmaktan kaynaklanan karanlığı ve kendi ihtiyârı ile hareket etmenin telâşını giderecek üç şey vardır:

Birinci husus: Kazâ ve kaderin ezelde kesinleştiğine dâir şüphesiz bir inanca sâhip olmak, insana kendisini şaşan şeyin zâten ona isâbet etmeyecek olduğu, kendisine isâbet eden şeyin de zâten onu şaşmayacak olduğu konusunda gerçek bir ilim verir.

Şâirin şu sözü çok ince düşünülmelidir:

مَا لاَ يُقَدَّرُ لاَ يَكُونُ بِحِيلَةٍ أَبَدًا وَمَا هُوَ كَائِنٌ سَيَكُونُ
سَيَكُونُ ما هُوَ كَائِنٌ في وَقْتِهِ وَأَخُو الْجَهَالَةِ مُتْعَبٌ مَحْزُونُ
يَجْرِي الْحَرِيصُ ولا يَنَالُ بِحِرْصِهِ شَيْئًا ويَحْظَى عَاجِزٌ وَمَهِينُ
فَدَعِ الْهُمُومَ، تَعَرَّ مِنْ أَثْوَابِهَا إِنْ كَانَ عِنْدَكَ بِالْقَضَاءِ يَقِينُ
هَوِّنْ عَلَيْكَ وَكُنْ بِرَبِّكَ وَاثِقاً فَأَخُو الْحَقِيقَةِ شَأْنُهُ التَّهْوِينُ

**"Takdir edilmeyen şey aslâ hiçbir gayretle meydana gelmez,
Ama her ne şeyin olacağı yazılmışsa o da mutlaka olur.**

**Olacak olan şey vakti geldiğinde mutlaka olur,
Ama bunu bilmeyen boşuna yorulur, mahzun olur.**

**Hırslı adam çok çabalar ama o hırsıyla bir şeye kavuşamaz,
Fakat güçsüz ve zelîl biri isteklerine nâil olur.**

**O halde sen dertleri bırak ve o elbiselerden soyun,
Eğer senin yanında kazâ ve kadere yakînî bir îman varsa.**

**Kendini rahatlat ve Rabbine güvenici ol,
Hakîkati bilen kişinin hâli dâimâ musîbeti hafife almaktır."**

Ali *(Kerremellâhu Te'âlâ Vechehû)*nun şöyle buyurduğu vârid olmuştur:

وَقَدْ وَرَدَ عَنْ سَيِّدِنَا عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ أَنَّهُ قَالَ: «سَبْعُ اٰيَاتٍ مَنْ قَرَأَهَا أَوْ حَمَلَهَا مَعَهُ لَوِ انْطَبَقَتِ السَّمَاءُ عَلَى الْأَرْضِ لَجَعَلَ اللهُ لَهُ فَرَجًا وَمَخْرَجًا مِنْ أَمْرِهِ.»

"Yedi âyet vardır ki, her kim bunları okur veyâ yanında taşırsa, gök yerin üzerine kapansa elbette Allâh o kişiye bir çıkış ve kurtuluş yaratır. Onlar da; Tevbe Sûresi'nin (51.) **âyeti** (tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîme), **Yûnus Sûresi'nin** (107.) **âyeti, Hûd Sûresinin** (6. ve 56.) **iki âyeti, Ankebût Sûresi'nin** (60.) **âyeti, Fâtır Sûresi'nin** (2.) **âyeti ve Zümer Sûresi'nin** (38.) **âyet-i kerîmesidir."** *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/84)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmelerin lafızlarından çok mânâlarına işâret etmiştir, zîrâ bunların hepsi de kaderin ezelî olduğunu düşünmeye ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkülün lüzûmuna delâlet etmektedirler.

Âyet: 51

Bu âyet-i kerîmelerin mânâlarıyla birlikte sıralanmaları şöyledir:

﴿قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾

﴿إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

﴿مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾

1) "(Habîbim!) **De ki: 'Allâh'ın bizim için yazmış olduğu** (ve takdir buyurduğu, ya yardım ve zafer, ya da şehitlik ve ebedî nîmetlere mazhariyet gibi) **şeylerden başkası bize aslâ erişemez. Bizim Mevlâ'mız** (yardımcımız ve yöneticimiz) **ancak O'dur! İnananlar ancak Allâh'a tevekkül etsin**(ler ve her konuda yalnız O'na güvenip, tüm işlerini sâdece O'na ısmarlasınlar)**!'"** *(Tevbe Sûresi:51)*,

2) "Allâh sana (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar dokunduracak olursa, onu Kendisinden başka** (giderip) **açacak yoktur! Ama O sana** (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir hayır** (ulaştırmayı) **murâd ederse,** (dilediği iyilikler dâhil,) **O'nun fazlını geri çevirebilecek kimse de yoktur! O o** (lütfu)**nu kullarından dilediğine ulaştırır.** (Belâları günahlara keffâret yapan) **Ğafûr da,** (kullarına ziyâdesiyle acıdığı için âfiyetler veren) **Rahîm de ancak O'dur!"** *(Yûnus Sûresi:107)*,

3) **"Yer**(yüzün)**de hafifçe yürüyen hiçbir canlı** (bile) **yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın! O, onların** (babalarının sulplerindeki yerlerini de, dünyâya çıkışlarının ardından hayatlarını sürdürecekleri mesken ve) **karargâhlarını da,** (ana rahimlerinde ve ölümlerinin ardından defnedilip) **emânet bırakıldıkları yerleri de bilmektedir.**

(Tüm canlıların sayısı, rızıkları, yerleri, kaderleri ve ecelleri, işte bunların) **hepsi** (kendisine bakan meleklere) **pek açık olan**/*(içinde bulunanları, kendisine bakanlara)* ***açıklayıcı olan***/ (Levh-i Mahfûz nâmındaki) **bir kitaptadır."** *(Hûd Sûresi:6),*

4) **"Muhakkak ki ben; benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a tevekkül ettim** (güvenip îtimat ettim)**! Hareket eden hiçbir** (canlı) **varlık yoktur ki; O onun perçemini yakalayıcı** (ve ona dilediğini uygulayıcı) **olmasın!**

Şüphesiz benim Rabbim (hak ve adâleti temsil eden) **dosdoğru bir yol üzeredir.** (Bu yüzden Kendisine sığınanı zâyi etmez ve hiçbir zâlimi cezâsız bırakmaz.)**"** *(Hûd Sûresi:56),*

5) **"**(Ey din uğrunda yurtlarını ve geçim imkânlarını terk edince sıkıntı çekeceklerinden endişelenen müminler! Hiç görmüyor musunuz ki;) **nice hareket eden canlı vardır ki** (zayıflığından dolayı) **rızkını taşıyamamaktadır,** (ama) **Allâh onları da sizi de rızıklandırmaktadır.** (Sizin: "Biz hicret edersek fakir olacağımızdan korkarız" şeklindeki sözlerinizi hakkıyla işiten) **Semî' de,** (kalplerinizdeki niyetlerinizi tam mânâsıyla bilen) **Alîm de ancak O'dur."** *(Ankebût Sûresi:60),*

6) **"Allâh insanlara** (sıhhat, zenginlik, ilim ve nübüvvet gibi) **herhangi bir rahmet açarsa, artık onu tutacak** (ve sâhibine ulaşmasını engelleyecek) **hiçbir kimse yoktur! Ama neyi de tutarsa, artık O'nun** (engellemesinin) **ardından onu salıverecek hiçbir kimse de yoktur!** (Hiçbir engel tanımaksızın dilediği şeyi yerine getirme gücüne sâhip olan) **Azîz de,** (gönderdiği ve engellediği her şeyi ilim ve hikmet üzere yapan) **Hakîm de ancak O'dur!"** *(Fâtır Sûresi:2),*

7) **"Andolsun ki; sen o** (şirk koşa)**nlara: "Gökleri ve yeri** (yaratan, putlarınız ve siz olmadığınıza göre, bu kadar hârika varlık da kendi kendine yaratılamayacağına göre, peki ya bunları) **kim yaratmıştır?" diye soracak olsan, yemin olsun elbette** (her akıllı gibi) **muhakkak onlar** (da)**: "Allâh!" diyeceklerdir.**

Âyet: 51

De ki: "(Mâdemki ulvî ve süflî bütün âlemlerin yaratıcısının Allâh olduğunu ikrâr ettiniz,) **öyleyse Allâh'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz şeyleri gördünüz mü** (söyleyin bakalım)**? Eğer Allâh bana** (hastalık ve fakirlik gibi) **bir zarar** (dokundurmayı) **dilerse, onlar onun zararını açа**(rak gidere)**bilecek şeyler midir?**

Ya da bana (sıhhat ve zenginlik gibi) **bir rahmet murâd ederse, onlar O'nun rahmetini tuta**(rak engelleye)**bilecek şeyler midir?" De ki: "**(Tüm işlerimde) **bana yeten ancak Allâh'tır! Tevekkül edenler** (her şeyin Allâhu Te'âlâ'nın idâresi altında bulunduğunu bildikleri için) **ancak O'na tevekkül eder**(ler)**!"** *(Zümer Sûresi:38)*

İkinci husus: Kulun **Allâh-u Te'âlâ**'nın ra'fet ve rahmetini (esirgemesini ve acımasını) iyi düşünüp, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisi hakkında ancak en mükemmel olanı yaptığına yakînen inanmasıdır. Bu durumda başına gelen şey cemâl ise Rabbi ondan şükür beklemektedir, yok eğer celâl ise o zaman da sabır beklemektedir.

Her hâlükârda musîbetlerde kul için takrîb ve tathîr (Rabbine mânen yaklaştırma ve onu günahlarından arındırma) muâmelesi mevcuttur. Ayrıca belâlar kişiyle sevgili **Mevlâsı** arasındaki mesâfeyi aşma vesîlesidir.

"Hıkem-i Atâiyye"de şöyle buyrulmuştur:

خَيْرُ أَوْقَاتِكَ وَقْتٌ تَشْهَدُ فِيهِ وُجُودَ فَاقَتِكَ وَتُرَدُّ فِيهِ إِلَى وُجُودِ ذِلَّتِكَ.

إِنْ أَرَدْتَ وُرُودَ الْمَوَاهِبِ عَلَيْكَ صَحِّحِ الْفَقْرَ وَالْفَاقَةَ لَدَيْكَ،

«إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ»، وُرُودُ الْفَاقَاتِ أَعْيَادُ الْمُرِيدِينَ.

"Senin vakitlerinin en hayırlısı **Allâh**'a karşı ihtiyâcının mevcûdiyetini müşâhede ettiğin ve kendi alçaklığını anlamaya geri döndürüldüğün vakittir. Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuflarının üzerine yağmasını istiyorsan **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı ihtiyâcını ve fakirliğini doğru bir şekilde kabul et.

Çünkü "Bağışlar ancak fakirleredir." Belâ ve mihnetlerin art arda gelmesi müridlerin bayramlarıdır." *(İbnü Atâillâh, el-Hıkem, no:67, 65, 62, sh:38-39)*

Üçüncü husus: İnsanın hâlis tevhîde hakîkaten vâkıf olmasıdır. Zîrâ her şeyi yapanın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğunu ve O'ndan gayri bir fâil bulunmadığını bilen kişi her ne olursa olsun sevgilisinin yaptığı işe râzı olur.

Nitekim **İbnü'l-Fârız** *(Radıyallâhu Anh)*:

أَحِبَّايَ أَنْتُمْ أَحْسَنَ الدَّهْرُ أَمْ أَسَا فَكُونُوا كَمَا شِئْتُمْ أَنَا ذٰلِكَ الْخِلُّ

**"Dostlarım, zaman bana iyilik ya da kötülük yapmış fark etmez,
Siz istediğiniz gibi olun, ben yine aynı dostum"** demiştir.

"Ayniyye" sâhibi de ne güzel söylemiştir:

تَلَذُّ لِيَ الْآلَامُ إِذْ كُنْتَ مُسْقِمِي وَإِنْ تَخْتَبِرْنِي فَهْيَ عِنْدِي صَنَائِعُ

تَحَكَّمْ بِمَا تَهْوَاهُ فِيَّ فَإِنَّنِي فَقِيرٌ لِسُلْطَانِ الْمَحَبَّةِ طَائِعُ

**"Beni hasta eden sen olduktan sonra acılar bana lezzet verir,
Sen beni imtihan edersen onlar bana nîmetler gelir.**

**Benim hakkımda istediğin hükmü ver, zîrâ muhakkak ki ben,
Sevginin gücüne boyun eğen bir fakîrim."**

İşte bu üç husûsu iyice düşünen kişinin hubûru ve sürûru (mutluluğu ve sevinci) dâim, şüûnu ve umûru (bütün işleri) âsân olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda geçen:

"İnananlar ancak Allâh'a güvensin" kavl-i şerîfi söylenmesi emrolunan kelâmın tamâmından da olabilir, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ibtidâ-i kelâm (yeni söz başlatma) da kabul edilebilir.

Tevekkül; işi **Allâh-u Te'âlâ**'ya tefvîz (ısmarlamak) ve O'nun yaptığına râzı gelmektir, ama işe başlamadan önce bâzı sebeplere tevessül etmek de buna mâni bir şey değildir.

Buna göre kul **Mevlâsı**'na güvenmeli, her işte O'nun rızâsını aramalı ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîr etmediği hiçbir şeyin başına gelmeyeceğine îtikat etmelidir. **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةٌ وَمَا بَلَغَ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتّٰى يَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَهُ
لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ.»

Âyet: 51

"Her şeyin bir hakîkati vardır, bir kul başına gelen bir şeyin aslâ onu şaşmayacak olduğunu, kendisini şaşan şeyin de zâten ona isâbet etmeyecek olduğunu bilmedikçe îmânın hakîkatine ulaşamaz." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27490, 45/482; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:2953, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, no:2113; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:10/398; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/401; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/447)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İyiliğin de, kötülüğün de yaratılmak cihetinden Allâh-u Te'âlâ'dan olduğu

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ فَمَالِ هٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

"Her nerede bulunursanız (bulunun, mutlaka) **ölüm size ulaşacaktır, velev ki siz yükseltilmiş/*sağlamlaştırılmış*/** (kale ve köşklerin) **burçlar**(-ın)**da** (yerleşmiş) **olasınız! O** (Yahudilere ve münâfık ola)**nlara** (bolluk ve rahatlık gibi) **güzel bir şey dokunacak olsa** (o nîmeti Allâh'a nispet etmek üzere)**: 'İşte bu Allâh katındandır' derler. Ama kendilerine** (kıtlık ve fakirlik gibi) **kötü bir şey isâbet edecek olsa** (onu senden bilerek)**: 'İşte bu senin tarafından** (ve senin uğursuzluğundan)**dır' derler.**

(Habîbim!) **De ki: '**(Ben bir şey yaratamadığıma göre, yaratılma yönünden) **hepsi de Allâh katındandır!' Artık şu topluma ne oluyor ki, kendileri** (Allâh tarafından gelen) **hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?"** *(Nisâ Sûresi:78)*

Bütün musîbetlerin tâ ezelden yazılı oluğu

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ﴾

"Ne yer(yüzün)**de** (kıtlık, pahalılık gibi bir felâket)**, ne de nefislerinizde** (hastalık ve fakirlik gibi) **herhangi bir musîbet isâbet etmez ki, daha Biz o** (belâları da, dünyâyı da, ca)**nları**(nızı da) **yaratmadan önce** (bütün bunlar Levh-i Mahfûz gibi) **yüce bir kitapta** (kaydedilmiş) **bulunmasın! İşte sana! Şüphesiz ki bu** (şekilde sonsuza kadar olacakları daha yaratmadan önce tespit etmek, kullar hakkında düşünülemeyecek kadar zorsa da)**, Allâh'a göre pek kolay bir şeydir!"** *(Hadîd Sûresi:22)*

Âyet: 52

﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (52)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (هَلْ تَرَبَّصُونَ) **siz beklemiyorsunuz,** kime? (بِنَا) **bize,** (إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ) **ancak iki güzel şeyden birini,** (وَنَحْنُ) **hâlbuki biz,** (نَتَرَبَّصُ) **bekliyoruz,** kim hakkında? (بِكُمْ) **sizin hakkınızda,** neyi bekliyoruz? (أَنْ يُصِيبَ) **isâbet ettirmesini,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi isâbet ettirmesini? (بِعَذَابٍ) **bir azâbı,** kim tarafından? (مِنْ عِنْدِهِ) **Kendi tarafından,** daha, (أَوْ بِأَيْدِينَا) **yâhut bizim ellerimiz sebebiyle,** (فَتَرَبَّصُوا) **öyleyse bekleyin,** (إِنَّا) **şüphesiz biz,** kiminle berâber? (مَعَكُمْ) **sizinle berâber,** kimleriz? (مُتَرَبِّصُونَ) **bekleyicileriz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **De ki: 'Siz bizimle ilgili ancak o en güzel iki şeyin** (ya zaferin ya şehitliğin) **birini beklemektesiniz. Oysa biz sizin hakkınızda** (en kötü iki âkıbetin birini;) **Allâh'ın size ya Kendi tarafından** (vâsıtasız gelecek)**, ya da bizim ellerimizle** (gerçekleşecek) **bir azap isâbet ettirmesini beklemekteyiz. Öyleyse** (bizim âkıbetimizi) **bekleyin! Şüphesiz ki biz de sizinle birlikte** (başınıza gelecekleri) **bekleyicileriz!'"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların müminlerin başlarına gelen musîbetlerle çok ferahlandıklarını beyân edip, bir önceki âyet-i kerîmede buna dâir **"Allâh'ın yazmadığı hiçbir şey bize isâbet etmez"** şeklinde bir cevap açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede:

"Siz bizim hakkımızda iki güzel şeyden birini bekliyorken biz ise sizin başınıza büyük bir azap gelmesini bekliyoruz" şeklinde ikinci bir cevap zikretmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ) **"En güzel olan iki şeyden biri"** kavl-i şerîfindeki **"İki güzel şey"**den maksat; **İbni Abbâs, Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi müfessirler nezdinde "Ğanîmet (almak) ve şehâdettir (şehit olmaktır)", sahâbe-i kirâmın beyanları da bu yöndedir.

Âyet: 52

Nitekim **Kâ'b ibni Ucre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرَّوْحَاءِ إِذْ هَبَطَ عَلَيْهِمْ أَعْرَابِيٌّ مِنْ سَرِفَ فَقَالَ: مَنِ الْقَوْمُ أَيْنَ تُرِيدُونَ؟ قِيلَ: بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ بَذَّةً هَيْئَتُكُمْ قَلِيلًا سِلَاحُكُمْ؟ قَالُوا: نَنْتَظِرُ إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ إِمَّا أَنْ نُقْتَلَ فَالْجَنَّةُ، وَإِمَّا أَنْ نَغْلِبَ فَيَجْمَعَ اللهُ لَنَا الظَّفَرَ وَالْجَنَّةَ. قَالَ: أَيْنَ نَبِيُّكُمْ؟ قَالُوا: هَا هُوَ ذَا. فَقَالَ لَهُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! لَيْسَتْ لِي مَصْلَحَةٌ اٰخُذُ مَصْلَحَتِي ثُمَّ أَلْحَقُ. قَالَ: «اِذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَخُذْ مَصْلَحَتَكَ.» فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ وَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى أَهْلِهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ حَاجَتِهِ، ثُمَّ لَحِقَ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَدْرٍ، وَهُوَ يَصُفُّ النَّاسَ لِلْقِتَالِ فِي تَعْبِيَتِهِمْ، فَدَخَلَ فِي الصَّفِّ مَعَهُمْ فَاقْتَتَلَ النَّاسُ، فَكَانَ فِيمَنِ اسْتُشْهِدَهُ اللهُ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنْ هَزَمَ اللهُ الْمُشْرِكِينَ وَأَظْفَرَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَرَّ بَيْنَ ظَهْرَانِي الشُّهَدَاءِ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مَعَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَا يَا عُمَرُ! إِنَّكَ تُحِبُّ الْحَدِيثَ وَإِنَّ لِلشُّهَدَاءِ سَادَةً، وَأَشْرَافًا، وَمُلُوكًا، وَإِنَّ هٰذَا يَا عُمَرُ مِنْهُمْ.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ravhâ**'da bulunuyorken (Mekke'ye altı mil mesâfede bulunan) **Serif**'den hareket eden bir A'râbî yanına gelerek: "Bu topluluk kim? Nereye gitmek istiyorsunuz?" diye sorunca ona: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Bedir**'e gidiyoruz" denildi. Bunun üzerine o: "Neden sizi kılık kıyâfetiniz dağınık ve silahınız az olarak görüyorum?" deyince sahâbe-i kirâm: "Biz iki güzel şeyin birini bekliyoruz; ya öldürülür cennete gideriz ya da gâlip gelirsek **Allâh** zaferi ve cenneti bizde toplar" dediler.

Bu sefer o kişi: "Peygamberiniz nerede?" diye sordu, onlar: "İşte şu zât" dediler. O, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip: "Ey **Allâh**'ın Peygamberi! Yanımda eşyam yok, kendime lâzım olan şeyleri alayım da sonra size yetişeyim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Haydi git âilene, lâzım olan eşyânı al"** buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü yola çıktığında o adam âilesine gitti, işlerini gördükten sonra **Bedir**'de onlara yetiştiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları saf düzenine sokuyordu, o da harp safına girdi.

İnsanlar savaşa tutuşunca o kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın şehitlik nasip ettiği kimseler arasında bulundu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gâlip geldikten sonra kalkıp şehitler arasında dolaşırken **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* da yanında bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şehit düşen o zâtın yanına geldiğinde ona:

"İşte ey Ömer! Gerçekten sen hadis (benim konuştuklarımı dinlemeyi) **seversin, şunu bil ki gerçekten şehitlerin efendileri, şereflileri ve pâdişahları vardır, ey Ömer! Hiç şüphesiz ki bu onlardandır"** buyurdu. *(Hâkim, el-Müstedrek:2/75-76; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/402-403)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Müslüman kişi gazâya gittiği zaman eğer mağlup ve maktûl olursa dünyâda güzel nâma, âhirette de **Allâh-u Te'âlâ**'nın şehitlere hazırladığı büyük sevâba nâil olur. Yok, eğer gâlip olursa o zaman da dünyâda helâl mala ve pehlivanlık, kuvvet ve şevket gibi güzel nâma kavuşur. Âhirette ise büyük sevap kazanır.

Münâfık kimse evinde oturduğu zaman korkaklık, çekingenlik, kalp zâfiyeti, kadınlar ve çocuklar misâli basit işlere kanaat gibi kötü evsâfa nispet edilerek mezmûm bir halde kalır.

Bununla birlikte münâfıklığı ortaya çıkması durumunda canı, çocukları ve malı hakkında yani onların zâyi olacağına dâir dâimâ endişe taşır. Âhirette ise ölür ölmez dâimî bir azâba intikāl eder.

Bir de **Allâh** dünyâda onların katline izin verirse o zaman canının telef edilmesi ve malının yağma edilmesi gibi belâlara uğrar. Sonra dünyâ azâbından cehennem azâbına intikāl eder.

Demek ki münâfık, mümin hakkında bahsedilen bu iki halden birini beklemektedir ki o ikisi de şerefli ve üstün vasıflardır. Müslüman ise münâfık hakkında diğer iki halden birini beklemektedir ki o da dünyâda rezillik içerisinde yaşamak, âhirette de cehennem azâbına göçmektir.

Âyet-i Celîlede Geçen: (بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا) **"Ya Kendi tarafından** (vâsıtasız gelecek) **ya da bizim ellerimizle** (gerçekleşecek) **bir azap"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, geçmiş ümmetlere yaptığı gibi dünyâda onların başına indireceği bir azap kastedilmiştir.

Müslümanların elleriyle gelecek azap ise, onların münâfıklığı ortaya çıkarılarak diğer müşrikler gibi müminlerin öldürebileceği kimseler arasına sokulmalarıdır. Zîrâ onlar îman ızhâr ederlerken öldürülmeleri helâl olmaz.

Âyet: 52

Âyet-i Celîlenin Sonunda Geçen: (فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ) **"Öyleyse** (bizim âkıbetimizi) **bekleyin! Şüphesiz ki biz de sizinle birlikte** (başınıza gelecekleri) **bekleyicileriz"** kavl-i şerîfi emir sîğası üzere gelmişse de bundan maksat tehdittir.

"Sa'lebî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîleyi: "Siz şeytanın size **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öleceğiyle ilgili verdiği sözlerin gerçekleşmesini bekleyin, biz de **Allâh**'ın, İslâm'ın hâkimiyeti ve karşı gelenlerin toptan helâkine dâir bize verdiği vaatlerin tahakkukunu bekleyicileriz" şeklinde tefsir etmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklara: "Siz şehit olmayı bizim hakkımızda zararlı görüyorsunuz ama biz kazansak da güzel, şehit olsak da güzel! Bunların hiçbirisi bizim hakkımızda zarar değil! Ama siz bunlardan mahrum olacaksınız, hâlâ uyanıp da doğruyla amel etmeyecek misiniz?" demesi emrolunmuştur.

Bundan anlaşıldığına göre; cihâda çıkan müminlerin ölseler de kalsalar da kaybetme tehlikesi yoktur. Zîrâ onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın damânı (güvencesi) içerisindedirler. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اِنْتَدَبَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَلَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ وَلَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ.»

"Kendi yolunda (cihada) **çıkan kimseye Allâh: 'Onu Bana îman ve rasullerimi**(n cihâd edenlere vaad ettiği müjdeleri) **tasdikten başka bir şey çıkarmıyorsa Ben de onu nâil olduğu sevap ya da ganîmetle** (evine) **döndüreceğim ya da** (şehit düşerse) **cennete girdireceğim' diye söz vermiştir. Ümmetime zorluk verecek olmasaydım** (cihâda gönderdiğim) **hiçbir seriyyenin arkasında otur**(up kal)**mazdım.**

Elbette ben Allâh yolunda öldürüleyim, sonra diriltileyim, sonra öldürüleyim, sonra diriltileyim sonra tekrar öldürüleyim diye çok temennî ettim!" *(Buhârî, Îmân:25, no:36, 1/22; Müslim, no:1876; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/206; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/447)*

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

دَوْلَتْ اَگَرْ مَدَدْ دَهَدْ دَامَنَشْ آوَرَمْ بَكَفْ

گَرْ بَكَشَدْ زَهِى طَرَبْ وَرْ بَكُشَدْ زَهِى شَرَفْ

"Eğer imdâd ederse devlet (ve saâdet),
Tutarım (O Sevgili'nin) **eteğini** (elbet),

Eğer (o etek) **çekerse** (beni) **ne güzel eğlencedir,**
öldürürse (de) **eğer ne güzel şereftir!"**

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere münâfıklar dâimâ müminlerin başına ne felâket geleceğini gözlemektedirler, müminler ise imtihan gereği bâzı sıkıntılara mâruz kalsalar da sonunda mutlaka güzel âkıbete ermektedirler. Münâfıklar zâhiren iyi bir hayat sürmekteyseler de başlarına bir belâ geldiğinde bir daha düzelememektedirler.

Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِ مَثَلُ السُّنْبُلَةِ تَسْتَقِيمُ مَرَّةً وَتَخِرُّ مَرَّةً وَمَثَلُ الْكَافِرِ مَثَلُ الْأَرْزَةِ لَا تَزَالُ مُسْتَقِيمَةً حَتَّى تَخِرَّ وَلَا تَشْعُرُ.»

"Mümin buğday başağına benzer, (rüzgârın etkisiyle) **kâh doğrulur, kâh düşer! Kâfir ise selvi ağacına benzer, sürekli düzgün durur ama sonunda kendi farkında olmadan düşer** (düşünce de kökünden sökülür)" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15154, 23/348; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/447)* buyurmuştur.

Yâni müminin rahat bir hayâtı yoktur, sevinci kederle, nîmeti sıkıntıyla, sıhhati de hastalıkla birlikte bulunur. Kâfir ise dâimâ sevinçli ve sıhhatlidir, ama bir anda tökezler ve helâk olur.

Kâfirler ve münâfıklar müminlere düşmanlık ederek ve onları alçaltmaya kalkışarak aslında **Allâh-u Te'âlâ**'yı karşılarına almaktadırlar.

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a yaptığı vahiylerinde şöyle buyurmuştur:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى: «مَنْ أَهَانَ لِي وَلِيًّا، أَوْ أَخَافَهُ، فَقَدْ بَارَزَنِي بِالْمُحَارَبَةِ وَبَادَأَنِي، وَعَرَّضَ بِنَفْسِهِ، وَدَعَانِي إِلَيْهَا، فَأَنَا أَسْرَعُ شَيْءٍ إِلَى نُصْرَةِ أَوْلِيَائِي، أَيَظُنُّ الَّذِي يُحَارِبُنِي أَنْ يَقُومَ لِي؟ أَوْيَظُنُّ الَّذِي يُغَازِينِي

Âyet: 52

أَنْ يُعْجِزَنِي؟ أَوْيَظُنُّ الَّذِي يُبَارِزُنِي أَنْ يَسْبِقَنِي أَوْ يَفُوتَنِي؟ وَكَيْفَ؟! وَأَنَا الثَّائِرُ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ؛ لَا أَكِلُ نُصْرَتَهُمْ إِلَى غَيْرِي؟»

"Şunu bil ki; kim Benim bir dostuma hakāret ederse yâhut onu korkutursa, gerçekten o Benimle harbetmek üzere ortaya çıkmıştır, Bana karşı savaşı o başlatmıştır.

Böylece kendini tehlikeye mâruz bırakmış ve Beni savaşa çağırmıştır. Oysa dostlarına yardım husûsunda en çabuk davranan Benim!

Benimle savaşa kalkışan o kişi, Bana karşı durabileceğini mi sanıyor yâhut Benimle harbe tutuşan o kimse, Beni âciz bırakabileceğini mi zannediyor ya da Benimle kapışmak için ortaya çıkan o kişi, Beni geçebileceğini ya da Benden kaçabileceğini mi düşünüyor?

Bu nasıl olabilir ki?! Dünyâda ve âhirette dostlarımın intikāmını almak için harekete geçen ancak Benim! Ben onlara yardımı Kendimden başkasına havâle etmem!" *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:342, sh:103-107; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/345; İbni Ebî Hâtim, no:8792, 5/1532; İbni Kesîr, et-Tefsîr:5/360)*

Allâh-u Te'âlâ'nın bu beyânından anlaşıldığı üzere; itaatkâr bir mümin **Allâh-u Te'âlâ**'nın dînine yardım etmekte olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** da onun yardımcısıdır.

Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımcısı olduğu bir kişiye düşmanlık etmeye kalkışırsa muhakkak ki o, **Allâh-u Te'âlâ**'ya harp îlân etmiş olur. Kâfir ve münâfıkların tamâmı **Allâh-u Te'âlâ**'nın dostlarını alçak duruma düşürmeye çalışmaktadırlar.

Bunun karşılığı olarak da **Allâh-u Te'âlâ** onları cezâlandıracak, bu hakāret tohumlarının mahsûlü de helâk ve istîsâl (köklerinin kazınması) azâbı olacaktır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

قِصَّهٔ عَادُ و ثَمُودْ اَزْ بَهْرِ چِيسْتْ تَا بَدَانِى كَانْبِيَارَا نَازُكِيسْتْ

اِينْ نِشَانِ خَسْفُ و قَذْفُ و صَاعِقَه شُدْ بَيَانِ عِزِّ نفْسِ نَاطِقَه

جُمْلَهٔ حَيْوَانْ رَا پِى اِنْسَانْ بَكُشْ جُمْلَهٔ اِنْسَانْ رَا بَكُشْ اَزْ بَهْرِ هُشْ

هُشْ چه بَاشَدْ عَقْلِ كُلِّ هُوشْمَنْدْ هُوشِ جُزْئِى هُشْ بُوَدْ اَمَّا نَزَنْدْ

"Âd ve Semûd kavimlerinin kıssaları ne içindir?
Peygamberlerin hassas ve nâzenin olduklarını bilmen içindir.

Yere batma, (başlarına) **taş yağma, yıldırımla helâk olma** (gibi azaplar),
Nefs-i nâtıka sâhiplerinin kibrini(n haddini) **bildirmek içindir.**

Bütün hayvanlar insan(ın istifâdesi) **için** (halkedilmiş)**dir,**
Bütün insanlar da (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi) **bir** (üstün) **akıllı kişi**(nin meydana gelmesi) **için** (var edilmiş)**dir.**

Akıl (dediğin) **nedir?** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aklı gibi)
bir akıllının küllî aklıdır,
Cüz'î akıl da akıldır, ama pek şaşkındır." *(Mesnevî-i Mânevî:1/3307-3310)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmelerinde münâfıkları, halleriyle sözleri birbirine uymuyor diye zemmetmiş (kötülemiş)tir. İnsanın hâliyle kâli birbirine uymadıkça îmânı sağlam kalmaz.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ
وَلَا يَدْخُلُ رَجُلٌ الْجَنَّةَ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ.»

"Bir kulun kalbi doğru olmadıkça îmanı doğru olmaz, dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz. Komşusunun, şerlerinden emin olmadığı kimse de cennete giremez." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13048, 20/343; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/448)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هٰؤُلَاءِ بِوَجْهٍ وَهٰؤُلَاءِ بِوَجْهٍ.»

"Şunlara bir yüzle, bunlara başka bir yüzle gelen iki yüzlü kimseyi kıyâmet günü Allâh katında insanların en şerlilerinden biri olarak bulacaksın." *(Buhârî, Edeb:52, no:5711, 5/2251; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/448)*

Âyet: 52

Ammâr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ.»

"Dünyâda iki yüzü olanın, kıyâmet günü ateşten iki dili olacaktır." *(Ebû Dâvûd, Edeb:39, no:4873, 4/2079; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/448)*

Rakb el-Mısrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ رَكْبٍ الْمِصْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنْقَصَةٍ، وذَلَّ فِي نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِ مَسْكَنَةٍ، وَأَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهُ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ، وَرَحِمَ أَهْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ، طُوبَى لِمَنْ طَابَ كَسْبُهُ وصَلُحَتْ سَرِيرَتُهُ وكَرُمَتْ عَلانِيَتُهُ وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ، طُوبَى لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمٍ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ قَوْلِهِ.»

"Kendisini hakir duruma düşürmeksizin tevâzu eden, nefsini zavallı konumuna uğratmadan kendisini alçak gören, mâsiyete (günaha) **düşmeden topladığı malı infâk eden** (Allâh yolunda harcayan)**, zelil ve yoksul kimselere merhamet eden, fıkıh ve hikmet ehliyle karışıp görüşen kimselere müjdeler olsun!**

Kazancı temiz olan, iç âlemi düzgün olan, görünen hâli değerli olan ve şerrini insanlardan uzak tutan kimselere müjdeler olsun!

İlmiyle amel eden, malının fazlasını (hayra) **harcayan ve sözünün fazlasını engelleyen kimselere de müjdeler olsun"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4615, 5/71; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/448)* buyurmuştur.

Âyet: 53

﴿ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (53)

(قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (اَنْفِقُوا) **infak edin,** ne olduğunuz halde? (طَوْعًا) **gönüllü olduğunuz halde,** daha ne olduğunuz halde? (اَوْ كَرْهًا) **hoşlanmadığınız halde,** (لَنْ يُتَقَبَّلَ) **aslâ kabul olunmayacak,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (اِنَّكُمْ) **gerçekten siz,** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (قَوْمًا) **bir toplum,** öyle toplum ki, (فَاسِقِينَ) **fâsıklar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! O gösteriş için yardım teklif eden münâfıklara) **de ki: 'Gönüllü olarak, ya da hoşlanmayarak** (mallarınızı cihad yoluna) **infakta bulunun!** (Her iki durumda da bu harcamalarınız) **sizden aslâ kabul edilmeyecektir. Çünkü siz gerçekten de** (emre itaatten çıkmış) **fâsıklar toplumu oldunuz!'"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların âkıbetinin dünyâda ve âhirette azap olduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların hayır amellerinden bir şey yapsalar da âhirette onunla faydalanamayacaklarını açıklamıştır ki bundan maksat; münâfıklar hakkında dünyâ ve âhiretteki azap esbâbının hazır olduğu, rahatlık ve hayır esbâbının da her iki cihanda onlardan zâil (ve uzak) olduğunun beyânıdır.

İbni Cerîr *(Rahimehullâh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığını nakletmiştir: **Cedd ibni Kays, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ben kadınları görünce dayanamam fitnelenirim, lâkin sana malımla yardım edeyim" deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak: **"İster gönül hoşluğuyla verin, isterseniz de kerhen infakta bulunun, verdikleriniz aslâ sizden kabul edilmeyecektir, çünkü siz fâsık bir toplum oldunuz"** buyurmuştur. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/500; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/403)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîledeki nüzûl sebebi husûsî (iniş nedeni özel) ise de hüküm umûmîdir. Bu cümle-i celîlenin lafzı emirse de mânâsı şart ve cezâdır. Yâni: "Gönül hoşluğuyla verseniz de, zorla verdirilseniz de eşittir, her iki halde de verdiğiniz aslâ sizden kabul edilmeyecektir" demektir.

Âyet: 53

Haber ile emir ifâdeleri birbirlerine yakın oldukları için ara sıra birbirlerinin yerine ikâme edilmeleri uygun düşmektedir. Bu âyet-i kerîmede emir lafzı, haber tabiri makāmına ikâme edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾

"Onlar için af iste yâhut kendileri için mağfiret talep etme" *(Tevbe Sûresi:80)* kavl-i şerîfiyle,

﴿قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا﴾

"(Habîbim! O kâfirlere verilen imkânların, kendileri lehine olmadığını beyân etmek üzere) **de ki: "Her kim sapıklık içinde bulunmuşsa, Rahmân ona** (günahı ve azgınlığı artsın diye, uzun ömür ve bol rızıklar vererek) **tam bir uzatmayla mühlet versin"** *(Meryem Sûresi:75)* kavl-i şerîfi buna mümâsildir.

Haberin emir makāmına ikâmesi ise:

﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ﴾

"(Eşleri tarafından) **boşanmış** (hür) **kadınlar kendi kendilerine beklerler"** *(Bakara sûresi:228)* kavl-i şerîfiyle,

﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ﴾

"Doğuran kadınlar, emzirmeyi tamamlatmak isteyen (bir baba) **için, çocuklarını tam olarak iki sene emzirirler"** *(Bakara Sûresi:233)* kavl-i şerîfinde zuhûr etmektedir. Zîrâ bunların mânâları "Beklesinler" ve "Emzirsinler" şeklindedir.

"Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"Tebûk** muhârebesinden geri kalmak için izin isteyip de 'Ben sana malımla yardım edeyim' diyen **Cedd ibni Kays** münâfığına **Allâh** yoluna infâk edeceği malının aslâ kabul edilmeyeceğini bildir" diye emretmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre; bu münâfık, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e bu lafı dediği zaman, **Mu'âz ibni Cebel**'in anne bir kardeşi olan aynı zamanda **Bedir** ehlinden bulunan **Abdullâh ibni Cedd** isimli oğlu babasına:

"Niçin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözünü reddediyorsun? Vallâhi **Selem** oğullarında malı senden daha fazla olan bir kişi yok! Ne kendin çıkıyorsun, ne de bir insana binek veriyorsun" dedi.

Babası da ona: "Evlâdım, bu kadar zor zamanda ve şiddetli sıcakta **Rumlar**'la savaşa nasıl gideyim, ben evimdeyken bile onlardan emin değilken bir de karşılarına çıkıp onlarla nasıl savaşayım?

Oğlum ben tehlikelerin nereden geleceğini çok iyi bilirim" deyince oğlu gazaba gelerek: "Vallâhi sendeki tek engel münâfıklık! Ama **Allâh**'a yemin ederim ki yakında **Allâh-u Te'âlâ Rasûlü**'ne senin hakkında dâimâ okunacak bir âyet indirecek" dedi.

Bu sözleri duyan **Cedd** sinirlenerek ayakkabısını çıkarttı ve onunla oğlunun yüzüne vurdu. Oğlu da hiçbir şey konuşmadan çekti gitti.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeleri indirince oğlu ona: "Ben dememiş miydim sana" dedi. Babası da ona: "Sus, alçak herif! Vallâhi sen bana **Muhammed**'den daha fazla sıkıntı veriyorsun" dedi.

Rivâyet olunduğuna göre daha sonra bu kişi münâfıklıktan tevbe etti ve tevbesi güzel oldu. Daha sonra **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti döneminde vefât etti. *(İbni Hacer, el-İsâbe, no:1161, sh:180)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ) **"Sizden aslâ kabul edilmeyecektir"** kavl-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu malları onlardan kabul etmeyeceği anlamına geldiği gibi, **Allâh-u Te'âlâ** indinde makbul olmayacağı mânâsı da taşımaktadır.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu mallar **Allâh** rızâsı için infâk edilmediğinden kabûle şâyân olmamıştır.

Bu âyet-i kerîme münâfıkların infâkı hakkında husûsî ise de, hüküm bakımından malını **Allâh** rızâsından başka bir şey için yâni gösteriş ve işittirme gibi fâsid gâyelerle infâk eden herkes hakkında umûmîdir. Zîrâ onların yaptıkları harcamalar da **Allâh** katında kabul görmeyecektir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ) **"Çünkü siz gerçekten de** (emre itaatten çıkmış) **fâsıklar toplumu oldunuz"** cümle-i celîlesi onların harcamalarının kabul edilmemesinin yegâne illetinin fâsıklık olduğuna delâlet etmektedir.

Âyet: 53

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Mûtezileden **Cübbâî** bu âyet-i kerîmeyi, günahların tâatlerin sevâbını mahvedeceğine dâir delil almışsa da onun bu istidlâli aslâ yerinde değildir.

Zîrâ bir sonraki âyet-i kerîmede onların infaklarının kabûlüne mâni olan şeyin **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü inkâr etmeleri olduğu açıkça beyân edilmişken, onun böyle bir lafı hiç konuşmaması gerekirdi.

Nitekim bir sonraki âyet-i kerîme amellerin kabûlüne mâni olacak tek engelin kâfirlik olduğunu sarâhaten ifâde buyurmuştur.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede geçen fâsıklık alelâde bir günahkârlık mânâsında olmayıp, kâfirlikte sınır tanımamak anlamındadır ki buna göre işte bu ve peşisıra gelen âyet-i kerîmeler **Cübbâî**'nin görüşünün aksine fâsıklığın ibâdetlerin sevâbını sildirmeyeceğine dâir en açık delillerden biri olmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Takvâ sâhibi olmayanların amellerinin kabûle şâyân olmayacağı

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾

"O (Ehl-i kitaptan seni kıskana)**nlara Âdem'in** (Hâbil ve Kābil ismindeki) **iki oğlunun haberini** (dosdoğru ve) **hak** (bir beyân) **ile oku!**

Hani o ikisi (kendilerini Allâh'a yaklaştırsın diye, koç ve buğday olmak üzere) **birer kurban takdim etmişlerdi de, onların birinden** (bu kurbanı) **kabul edilmiş, diğerindense kabul edilmemişti.**

O (kurbanı kabul edilmeyen Kābil diğerine) **demişti ki: "Andolsun ki seni elbette öldüreceğim!" O da demişti ki: "Allâh ancak takvâ sâhiplerinden** (kurbanlarını) **kabul eder."** *(Mâide Sûresi:27)*

﴿ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (54)

(وَمَا مَنَعَ) **Engel olmadı,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne husûsunda? (اَنْ تُقْبَلَ) **kabul olunması husûsunda,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** ne kabul olunması? (نَفَقَاتُهُمْ) **nafakaları,** (اِلَّا اَنَّهُمْ) **ancak gerçekten onlar,** (كَفَرُوا) **inkâr ettiler,** kimi? (بِاللهِ) **Allâh'ı,** daha, (وَبِرَسُولِهِ) **Rasûlünü,** yani kabul olunmalarına engel onların inkârı oldu, daha, (وَلَا يَأْتُونَ) **gelmemeleri,** neye? (اَلصَّلَاةَ) **namaza,** (اِلَّا وَهُمْ) **ancak o haldeki onlar,** nelerdir? (كُسَالَى) **üşengeçlerdir,** daha, (وَلَا يُنْفِقُونَ) **infâk etmezler,** (اِلَّا وَهُمْ) **ancak hâlbuki onlar,** nedirler? (كَارِهُونَ) **isteksiz kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Nafaka (ve harcama)**larının kendilerinden kabul edilmesi husûsunda onlara engel olmuş olan şey, ancak gerçekten onların Allâh'ı ve Rasûlünü inkâr etmiş olmaları, kendilerinin namaza,** (ağırlanan) **üşengeçler olmaktan başka bir halde gelmemeleri ve onların** (sevap ummayan, azaptan da korkmayan) **isteksiz kimseler olmaktan başka bir sûretle infakta bulunmamalarıdır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların cihat yoluna yapacakları infakların kabul edilmeyeceğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunun sebebinin onların kâfirlikleri olduğunu açıklamıştır.

Fahrurrâzî, **Kurtubî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)* gibi müfessirlerin beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesi, münâfıkların infaklarının kabul edilmemesinin üç nedeni olduğunu göstermektedir.

Birincisi **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü inkâr, ikincisi namazı tembel bir halde kılmak, üçüncüsü ise **Allâh** yoluna harcama yaparken isteksiz olmaktır.

Burada biri: "Kişinin amellerinin kabul olunmaması husûsunda kâfirlik müstakil sebep iken bu hükmün diğer iki sebebe isnâdı nasıl îzah edilebilir?" diyecek olursa buna şöyle cevap veririz:

Âyet: 54

"Bu işkâl ancak: 'Kâfirlik, amellerin kabul olunmamasına ve sevap kazandırmamasına inkâr olması cihetiyle neden oluyor' diyen Mûtezileye karşı vârid olur.

Zâten biz, Ehl-i Sünnet olarak hiçbir amelin **Allâh-u Te'âlâ** hakkında sevap ve azap hükmünü vâcip kılacağını kabul etmiyoruz. Ancak "Ameller sevap ve azâbı mûcip olmasa da kişinin îman, nifak ve inkâr gibi vasıflarını tanıtmaya yararlar, bir şeyin bir çok tanıtıcısı olması ise câizdir.

Zâten burada onların namaza üşenerek gelmeleri ve infâkı isteksiz olarak yapmaları, bu yaptıklarını **Allâh** rızâsını kazanma niyetiyle yapmadıklarını ifâde etmektedir. Nitekim:

﴿وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

"Onlar namaza kalktıkları zaman üşenen kimseler hâlinde kalkarlar. (Kıldıkları namazla da Allâh'ın rızâsını kastetmeyip) **insanlara gösteriş yaparlar, Allâh'ı da ancak çok az zikrederler"** *(Nisâ Sûresi:142)* âyet-i kerîmesinin tefsirinde **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Eğer o az zikirleri **Allâh** için olsaydı elbette çok sayılırdı" diyerek bu hakîkate işâret etmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Tembellik"** ifâdesi; cemaat içindeyken kılan, yalnız başına kaldığında ise kılmayan kişinin hâline temas etmektedir ki bu kişinin namazdan bir sevap beklemediği, terkinden dolayı da bir azaptan korkmadığı âşikârdır.

Böyle bir nifâkın (münâfıklık hâlinin) ibâdete karşı tembellik vermesi kaçınılmazdır. Bu durumun ibâdetin kabul olunmamasına tesir etmesi ise, bu kişinin **Allâh**'ın emrine itaat için değil de insanların tenkitinden korktuğu için namaz kılması yüzündendir. Ama yine de bu hâl insanın kâfir olduğuna delâlet etmez. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** ilk başta onları kâfirlikle vasıflandıktan sonra namaza tembel olarak geldiklerini beyân edince bu durum onların namazın farziyyetine inanmadıklarına delâlet etmiş oldu ki bunun, küfrü (kâfirliği) mûcip olduğunda şüphe yoktur.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde münâfıkların namaz şeklini açıklamış, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu hususta beyanlarda bulunmuştur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(RadıyallâhuAnh)*dan rivâyet edildiği üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir A'râbîye nasıl namaz kılması gerektiğini şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ وَقَالَ: «اِرْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» فَرَجَعَ يُصَلِّي كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «اِرْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ» ثَلَاثًا فَقَالَ: «وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ فَعَلِّمْنِي» فَقَالَ: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْاٰنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا.»

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* mescide girdiğinde bir adam da girdi, namaz kıldı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e selam verdi. **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* selamını aldı ve: **"Dön, namaz kıl, çünkü sen gerçekten de namaz kılmadın"** buyurdu.

Bunun üzerine adam döndü, evvelce kıldığı gibi kıldı, sonra yine gelip **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e selam verdi.

Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de üç kere: **"Dön, namaz kıl, çünkü muhakkak sen namaz kılmadın"** buyurdu.

O zaman o adam: "Seni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki bundan başkasını güzel beceremiyorum, o halde sen bana öğret" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Namaza kalktığın zaman tekbîr getir, sonra Kur'ân'dan kolayına geleni oku. Sonra öyle bir rukû' yap ki rukû'da iyice yerleşesin, sonra başını kaldır, o kadar ki ayakta dimdik durasın.

Sonra öyle bir secde yap ki, secdede iyice sâkinleşesin, sonra başını kaldır da oturur vaziyette sakinleş. Bütün namazında böylece yap" buyurdu. *(Buhârî, Sıfatü's-Salât:39, no:759, 1/273; Müslim, Salât:38, no:134, 1/343; Ebû Dâvûd, no:856, Tirmizî, no:303, Nesâî, 2/125; İbni Mâce, no:1060; İsbahânî et-Terğîb, no:1893, 2/774; Münzirî, et-Tergîb, 748, sh:101; Birgivî, Mu'addilü's-salât, sh:37-38)*

Artık her kim bu kişi gibi tâdîl-i erkâna riâyet etmeyerek namaz kılar ve münafıklar gibi huzursuz bir vaziyette zikir yaparsa kabul olunmama husûsunda onlara ilhâk edilir ve:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾

Âyet: 54

"İnananlar şimdiden felâha ermiş (ve bu yöndeki beklentileri gerçekleşmiş)**tir. O kimseler ki; onlar** (Allâh'ın huzûrunda oldukları şuuruyla) **namazları içerisinde** (bakmaları gereken yerlere bakarak, tüm uzuvlarını sâkin tutarak ve kalplerini Rablerine yönelterek) **sürekli huşû' edicidirler"** *(Mü'minûn Sûresi:1-2)* âyet-i kerîmesinin vaad ettiği müjdenin dışında kalır. Ancak bir mâzereti olursa o zaman sâdece farzlarla yetinebilir.

Yine böylece âyet-i kerîmede onların isteksiz olarak infakta bulundukları beyân edilmiştir ki bu da onların ibâdet maksadıyla değil de zâhiri kurtarmak için harcama yaptıklarını ve onların aslında infâkı bir zarar ve ziyan saydıklarını ifâde eder ki bu da kâfirlik delîlidir.

Evet, bir Müslüman da verirken bâzı kere zorlanabilir, ama hiçbir zaman verdiğinin âhirette karşısına çıkmayacağını ve boşuna gittiğini düşünmez. İşte burada kâfirle mümin arasındaki ince fark zuhûr etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ münâfıkları istemeyerek verdikleri için zemmettiğine göre bir Müslüman **Allâh** yolunda infakta bulunurken bunu severek yapmalıdır.

İşte **EbûÜmâme el-Bâhilî** *(RadıyallâhuAnh)*dan rivâyet olan:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ يَقُولُ: «وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَنْفُسُكُمْ.»

"Mallarınızın zekâtını gönülleriniz hoş olarak verin" *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:7535, 8/115; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22223, 8/274; Tirmizî, Salât:434, no:616, 2/516; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/93)* hadîs-i şerîfinin mânâsı budur.

Demek ki isteksiz olarak infakta bulunan kişinin bu hâli küfür ve nifak alâmetlerindendir. Zîrâ ibadetin rûhu, ubûdiyet gâyesiyle icrâ edilmesidir. Bu maksatla yapılmayan ibâdette ise hiçbir fayda yoktur, aksine sâhibinin başına vebâl olacaktır.

Eğer burada: "Daha önce münâfıklara **'İsteyerek veyâ istemeyerek verseniz de kabul olunmayacak'** buyrulmak sûretiyle onlardan isteyerek verenler olabileceğine işâret edilmişken, ayrıca âyet-i kerîmenin inişine sebep olan **Cedd ibni Kays, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zorlaması olmaksızın mal vermeyi taahüt etmişken, bu âyet-i kerîmede onların zoraki infakta bulunduklarının zikredilmesi bir çelişki olmuyor mu?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilzâmı olmaksızın infakta bulunmaları seve seve mal verdiklerine delâlet etmez, zîrâ onlar münâfık olmadıklarını ispat ederek, mallarını ve canlarını kurtarmak için riyâ yollu infakta bulundukları için kendilerinde bu infâka karşı bir rağbet mevcut değildi. Dolayısıyla burada bir münâfât (zıtlık) mevzûbahis değildir.

Zâten geride geçen **"İsteyerek veyâ istemeyerek verseniz de..."** ifâde-i celîlesi onların kimi zaman istekli bir şekilde infakta bulunduklarını ifade etmez. Bilakis onların durumlarını iki işin arasında bırakır ki, böyle bir terdît ifâdesi onların kesinlikle istemeyerek verdikleri hükmüne zıt düşmez.

Nitekim insan kendisine hiçbir iyiliği bulunmadığını kesinlikle bildiği bir adama: "Bana iyilik de etsen, kötülük de etsen seni ziyâret etmeyeceğim" derken dâireyi genişletmek için böyle konuşmuş olur, yoksa bu sözden bu adamın kendisine bâzen iyilik ettiği gibi bir mâna çıkarılamaz.

İşte bu âyet-i kerîmelerde de durum böylecedir. Zîrâ bu âyet-i kerîmenin sonunda gelen: **"Onlar ancak isteksiz olarak verirler"** ifâde-i celîlesi bu terdîd ifâdesinin iki taraflı olmadığını açıkça ortaya koymuştur.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirlerin yaptıkları sıla-i rahim, muhtâca yardım ve darda kalanın elinden tutma gibi iyilikleri onlara sevap kazandırmayacak ve âhirette bir fayda sağlamayacaktır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere Ben: "Yâ **Rasûlellâh**! **İbni Cüd'ân** câhiliyet döneminde sıla-i rahim yapardı ve yoksulu yedirirdi, bunlar ona fayda verecek mi?" diye sorduğumda:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! اِبْنُ جُدْعَانَ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يَصِلُ الرَّحِمَ وَيُطْعِمُ الْمِسْكِينَ فَهَلْ ذَاكَ نَافِعُهُ؟ قَالَ: «لَا يَنْفَعُهُ! إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا: رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ.»

"Fayda vermeyecek, zîrâ o bir gün bile 'Ey Rabbim! Cezâ gününde hatâmı benim için bağışla' dememiştir" *(Müslim, Îmân:92, no:214, 1/196; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:24621; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/236)* buyurdu.

Ancak kâfirler bu iyiliklerine mukâbil dünyâda nîmetlendirilirler. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 54

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مُؤْمِنًا حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا فِي الْأٰخِرَةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتِ مَا عَمِلَ بِهَا لِلّٰهِ فِي الدُّنْيَا حَتّٰى إِذَا أَفْضَى إِلَى الْاٰخِرَةِ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا.»

"Şüphesiz ki Allâh bir müminin yaptığı iyiliğe karşı aslâ ona haksızlık etmez, o iyiliğine mukābil hem dünyâda kendisine (nîmetler) **verilir, hem de âhirette onunla mükâfatlandırılır.**

Kâfire gelince; dünyâda Allâh için yaptığı güzel ameller karşılığında yediril(ip içiril)**ir, nihâyet âhirete vardığında mukābilinde mükâfatlandırılacağı hiçbir hasenesi bulunmaz."** *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:13, no:2808, 4/2162; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12237; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/236)*

İşte bu iki hadîs-i şerîf geride zikredilen hükümlerin doğruluğuna dâir nass (kesin delil) teşkil etmektedir.

Fakat bu hadîs-i şerîfte geçen vaad-i sâdık mûcebince "Her kâfire dünyâda yaptığı iyi amel karşılığında mutlaka dünyâlık nîmet verilir mi yoksa bu **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîetiyle mukayyet midir (dilemesine mi bağlıdır)?" meselesine gelince, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا﴾

"Her kim(in tüm hedefi dünyâya kilitlenip sâdece) **o** (kazanılması da yitirilmesi de) **çarçabuk olan** (dünyây)**ı istemekte bulunmuşsa, Biz orada ona,** (herkese de değil) **o dilediğimiz kimseye** (peşînen vermeyi) **dilediğimiz kadarını çabucak veririz.**

Sonra da cehennemi ona tahsis ederiz ki, o oraya kınanmış ve kovulmuş bir halde girer" *(İsrâ Sûresi:18)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere bu durum Yüce **Mevlâ**'nın dilemesine bağlıdır.

Zâten kâfirlerden sâdır olan iyiliklere "Hasene" denmesi, kâfirin zannı îtibârıyladır, yoksa bir amelin hasene olması için gerekli olan îman şartı bulunmadığı için kâfirin yaptığı hiçbir iyiliğe kurbet ve hasene denilemez.

Lâkin **Hakîm ibni Hizâm** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf buna muhâlif gibi görünmektedir, şöyle ki kendisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيْ رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ أُمُورًا كُنْتُ أَتَحَنَّثُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَدَقَةٍ أَوْ عَتَاقَةٍ أَوْ صِلَةِ رَحِمٍ أَفِيهَا أَجْرٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَسْلَمْتَ عَلَى مَا أَسْلَفْتَ مِنْ خَيْرٍ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Benim câhiliyette ibâdet kastıyla yaptığım sadaka yâhut köle âzâdı veyâ sıla-i rahim gibi şeylerde bir sevap var mıydı?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sen evvelce yapmış olduğun hayırlarla birlikte Müslüman oldun"** buyurmuştur. *(Müslim, Îmân:55, no:123, 1/113; Buhârî, no:1436; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15318; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/236)*

Bu hadîs-i şerîfin zâhirî ifâdesi diğer temel inançlara muhâlif gibi görünmektedir. Zîrâ kâfirin **Allâh**'a yakınlık kastıyla bir ibâdet yapması sahîh olmadığından hiçbir tâatından dolayı müsâb olamaz (sevap alamaz). Çünkü tekarrubta bulunan kişi kendisine mânen yaklaşmak istediği zâtı tanımalıdır. Şart olmadığından meşrûtun sıhhati (o şarta bağlanan şeyin geçerliliği) de ortadan kalktığı için bu hadîs-i şerîfe:

"Sen câhiliyette öyle güzel hasletler kazandın ki onlar sana İslâm'da da güzel âdetler kazandırdı" diye mânâ verilmelidir. Zâten **Hakîm** *(Radıyallâhu Anh)* altmış sene câhiliyet döneminde, altmış sene de İslâm içerisinde olmak üzere yüz yirmi sene yaşamış, câhiliyet döneminde yüz köle âzâd edip, yüz muhtâcı yüz deveye bindirdiği gibi, İslâm'da da aynı i'tâk ve infâkı yapmıştır. *(Buhârî, no:2538; Müslim, no:123, 1/113; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb,<İsâbe Hâmişinde> 3/54)*

Ayrıca burada: "**Allâh-u Te'âlâ** Müslüman olan bir kâfirin kâfirken irtikâb etmiş olduğu günahları düşürdüğü gibi, İslâm'a girmesi hürmetine geçmişte yaptığı iyiliklerden dolayı da onu mükâfatlandırması lütf-u keremine uzak düşmez, ama tevbe edip Müslüman olmadan kâfir olarak ölenler iyiliklerinin hayrını göremezler" *(Hattâbî, A'lâmü'l-hadîs:1/768; Nevevî, Şerh-u Sahîh-i Müslim:2/141-142)* şeklinde bir açıklama da yapılmıştır ki hadîs-i şerîfin zâhirinden de bu anlaşılmaktadır, inşâallâh sahih olan görüş de budur.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** İslâm'ı güzel yaşayan kişinin geçmiş iyi amellerini zâyi etmeyecek kadar kerem sâhibidir. **Harbî** *(Rahimehullâh)* da bu hadîs-i şerîfe: "Geçmişte işlediğin hayırlı ameller senin lehine olacaktır" diye mânâ vererek bu görüşü kabul ettiğini göstermiştir. *(Kâzî 'Iyâz, İkmâlü'l-mu'lim:1/416; Kurtubî, el-Müfhim:1/332; İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî:3/302)*

Eğer burada: "Kâfirlere âhirette hiçbir iyiliklerinin menfaat vermeyeceği hakkında kesin naslar mevcut iken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in,

Âyet: 54

amcası **Ebû Talib**'e yardım edeceğine dâir de kuvvetli deliller mevcuttur, bunların arası nasıl birleştirilebilir?" şeklinde bir soru yöneltilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

Evet! **Ebû Tâlib**'e âhirette bir yardım ulaşacağı konusundaki hadîs-i şerîfler sahihtir. Nitekim **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! **Ebû Tâlib** seni çok koruyor ve sana yardım ediyordu, bunun ona bir faydası oldu mu? "diye sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أَبَا طَالِبٍ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَنْصُرُكَ فَهَلْ نَفَعَهُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَجَدْتُهُ فِي غَمَرَاتٍ مِنَ النَّارِ فَأَخْرَجْتُهُ إِلَى ضَحْضَاحٍ»

"Evet! Ben onu ateşin bol olduğu yerlerde buldum, sonra onu az ateşli yere çıkardım" *(Müslim, Îmân:90, no:209/358, 1/195; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/238)* buyurmuştur.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında amcasından bahsedildiği bir anda o:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذُكِرَ عِنْدَهُ عَمُّهُ فَقَالَ: «لَعَلَّهُ تَنْفَعُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُجْعَلُ فِي ضَحْضَاحٍ مِنَ النَّارِ يَبْلُغُ كَعْبَيْهِ يَغْلِي مِنْهُ دِمَاغُهُ.»

"Her halde kıyâmet günü benim şefaatim ona fayda vercektir de bu sebeple o, ateşin sığ bir yerine nakledilecek, ateş onun ancak topuklarına ulaşabilecektir, fakat yine de ondan sebep beyni kaynayacaktır" buyurmuştur. *(Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe:69, no:3672, 3/1409; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/238)*

Yine **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَلَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.»

"Ben olmasaydım elbette o, ateşin en alt tabakasında olurdu" buyurmuştur. *(Buhârî, Edep:115, no:5855, 5/2293; Müslim, no:209; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1763)*

Bu hadîs-i şerîflerin delâleti vechile; kâfirlerin dünyâda yaptıkları hayırları nedeniyle âhiretteki azaplarının hafifleştirilmesi uzak görülemez. Lâkin burada yine de bir şefaat devreye girmelidir.

Nitekim **Ebû Tâlib** hakkında böyle olmuştur. Diğerleri hakkında ise **Kur'ân-ı Kerîm**'in âyeti:

﴿فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ﴾

"Şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermeyecektir" *(Müddessir Sûresi:48)* diye beyanda bulunmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin sözlerini naklederken de:

﴿فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ﴾

"Artık bizim için şefaatçilerden bir kimse dahî yoktur, yakın bir dost da yoktur" *(Şu'arâ Sûresi:100-101)* buyurmuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıkların amelini kabul etmediğini beyân etmektedir. Çünkü münâfıkların îtikādı temiz olmadığı için amelleri de temiz değildir. Oysa **Allâh-u Te'âlâ** ancak temiz olanı kabul eder.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا.»

"Şüphesiz Allâh (nezih sahasına hiçbir noksanlık ulaşamayacak derecede) **tertemizdir ve tertemiz olandan başkasını kabul etmez!"** *(Müslim, Zekât:19. no:1015, 2/703; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/215)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: "Onlar namaza ancak tembel tembel gelirler" kavl-i şerîfi, onların ubûdiyet tadının lezzetinden mahrûm ve mâbudlarının cemâlini müşâhededen mahcûb (perdeli) olduklarına, bu yüzden de namaz kılanın Rabbiyle münâcatta bulunduğunu bilmediklerine ve namazın kulun Mevlâsına mîracı oluşunun farkında olmadıklarına işâret etmektedir.

Bundan dolayı **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 54

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:«وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ.»

"Gözümün nûru namaza konuldu" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12294, 19/307; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/426)* buyurmuştur.

Muhammed ibni Fazl *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Âmiri bilmeyen emri yapmaya kalkarken tembel tembel kalkar, emredeni tanıyan ise onun emrine imtisâli ganîmet bilerek ve onunla rahatlık arayarak o emri yerine getirir. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bilâl** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«يَا بِلَالُ! أَرِحْنَا بِالصَّلَاةِ.»

"Ey Bilâl! Bizi namaz(a çağırmak için ezan okumak)**la rahata kavuştur"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23088, 38/178; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/427)* buyururdu.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbnüşşeyh** *(Rahimehullâh)* ın beyânı vechile; ibâdet yaparken rağbetli ve hevesli olmak, mukâbilinde sevap ummaya, terkinden dolayı da azap korkusuna kapılmaya bağlıdır ki bu ikisi de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından getirdiklerine inanmaya müteferri olan konulardır.

Münâfık ise bunlara inanmadığından âhiret sevâbını ummaz, azâbından da korkmaz. Bu nedenle namaz kılma husûsunda çok tembel, mal verme konusunda da çok isteksiz olur.

Zîrâ o, namazı fuzûlî yere bedeni yormak, infâkı da faydasız yere malı zâyi etmek olarak görür.

Bu âyet-i kerîmede tembelliğin zemmine dâir yeterli bir işâret bulunmaktadır, bu konuda: "Tembelliği dâim olanın ümitleri boşa çıkar" denilmiştir.

Ebû Bekr el-Harzemî *(Rahimehullâh)* bu konuda ne güzel söylemiştir:

لَا تَصْحَبِ الْكَسْلَانَ فِى حَالَاتِهِ كَمْ صَالِحٍ بِفَسَادِ اٰخَرَ يَفْسُدُ

عَدْوَى الْبَلِيدِ اِلَى الْجَلِيدِ سَرِيعَةٌ وَالْجَمْرُ يُوضَعُ فِى الرَّمَادِ فَيَخْمُدُ

"Tembel biriyle hiçbir hâlükârda arkadaş olma,
Nice iyi kişiler başkasının fesâdı yüzünden bozulmaktadır.

Ahmak birinin hâlinin metin kimseye sirâyeti çabuk olur,
Kor bile kül içerisine konur da hemen sönüverir."

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

گَرْ هَزَارَانْ طَالِبَنْدُ و يَكْ مَلُولْ اَزْ رِسَالَتْ بَازْ مِى مَانَدْ رَسُولْ

"Binlerce istekli ve bir de (istemez) **bıkkın bir kişi olsa,**
(O bir kişinin yüzünden) **Rasûl** (elçi), **elçilikten geri durur** (hevesi kaçar).
(Mesnevî-i Mânevî:3/3604)

كَىْ رَسَانَنْدْ آنْ اَمَانَتْ رَا بَتُو تَا نَبَاشِى پِيشِشَانْ رَاكِعْ دُو تُو

"O emâneti sana nasıl verirler ki,
Henüz önlerinde iki büklüm olup eğilmedin!
(Mesnevî-i Mânevî:3/3608)

Şu bilinsin ki; ibâdetler, malla, bedenle ve kalple olmak üzere üç sûretle edâ edilir. Malla yapılan, **Allâh** yolunda infaktan ibârettir.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا وَلَوْ بِسِلْكِ إِبْرَةٍ غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَمَنْ جَهَّزَ غَازِيًا وَلَوْ بِدِرْهَمٍ أَعْطَاهُ اللهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ مِنَ الدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ.»

"Her kim gazâya giden birine bir iğne ipliğiyle dahî imkân sağlarsa Allâh-u Te'âlâ onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.

Her kim bir gazîyi bir dirhemle dahî techîz ederse Allâh-u Te'âlâ ona cennette inciden ve yâkuttan yetmiş derece ihsân eder." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/449)*

Ebû Hureyre *(RadıyallâhuAnh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِفَرَسٍ فَحُمِلَ عَلَيْهِ، كُلُّ خَطْوَةٍ مِنْهُ مُنْتَهَى طَرْفِهِ وَأَقْصَى بَصَرِهِ، فَسَارَ وَسَارَ مَعَهُ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَتَى عَلَى قَوْمٍ يَزْرَعُونَ فِي يَوْمٍ وَيَحْصُدُونَ فِي يَوْمٍ، كُلَّمَا حَصَدُوا عَادَ كَمَا كَانَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا جَبْرَائِيلُ مَا هٰذَا؟» قَالَ: «هٰؤُلَاءِ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ، تُضَاعَفُ لَهُمُ الْحَسَنَةُ بِسَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، وَمَا أَنْفَقُوا مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ.»

"**Rasûlüllâh***(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir at (Burak) getirildi ve kendisi ona bindirildi. Onun her bir adımı gözünün gördüğü son noktaydı.

Âyet: 54

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onunla yolculuk yaparken **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*da onunla birlikte seyir hâlindeydi.

Derken **Rasûlüllâh***(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir günde ekip aynı gün içerisinde hasat alan bir kavme rastladı ki onlar her ne zaman hasat yapsalar ektikleri aynı anda tekrar yetişiyordu.

Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Cebrâîl! Bu nedir?" diye sorunca o: **"Bunlar Allâh yolunda cihâd edenlerdir ki yaptıkları bir iyilik kendileri için yedi yüz kat katlanmaktadır. Onlar ne harcama yapsalar O** (Allâh-u Te'âlâ) **yerini doldurmaktadır. Zâten rızık verenlerin en hayırlısı ancak O'dur"** diye cevap verdi. *(İbnüCerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:17/337; İsmâ'îlHakkî, Rûhu'l-beyân:3/366, 449)*

Bedenle yapılan ibâdete gelince o da emir ve yasakları, sünnet, edep ve müstehapları yerine getirmekten ibârettir.

Kalp ibâdeti ise îman, sadâkat ve niyette ihlastır ki, kalp ibâdeti olmadığı zaman mal ve bedenle yapılan itaat kabul edilmez.

Nitekim münâfıkların tâatı böylecedir. Ama mal ve beden ibâdeti yokken de kalbin tâatı makbuldür.

İşte **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ أَبْلَغُ مِنْ عَمَلِهِ.»

"Müminin niyeti amelinden daha tesirlidir" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6445, 9/175; İsmâ'îlHakkî, Rûhu'l-beyân:3/450)* buyurmuştur.

Hiçbir kurbet (ibâdet), îmânın hakîkati olmadan kabul görmez. Mâlî ve bedenî ibâdetleri icrâ etmenin tek şartı da îmandır.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ
لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ
كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ ؕ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ
وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَـًٔا اَوْ مَغَارَاتٍ
اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَلْمِزُكَ فِى الصَّدَقَاتِ ۚ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ
يُعْطَوْا مِنْهَآ اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَآ
اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِينَا اللّٰهُ مِنْ
فَضْلِهٖ وَرَسُولُهٗٓ ۙ اِنَّآ اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ
لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ
قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ
السَّبِيلِ ؕ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمُ
الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِىَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ ؕ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ
لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا
مِنْكُمْ ؕ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾

الْحِزْبُ ٤

Âyet: 55

﴿ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (55)

(فَلَا تُعْجِبْ) **Şaşırtmasın,** kimi? (كَ) **seni,** ne? (اَمْوَالُهُمْ) **onların malları,** daha, (وَلَآ اَوْلَادُهُمْ) **çocukları da,** (إِنَّمَا يُرِيدُ) **ancak diliyor,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (لِيُعَذِّبَ) **azap etmeyi,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne ile? (بِهَا) **onlar sebebiyle,** nerede? (فِي الْحَيَاةِ) **hayatta,** öyle hayat ki, (اَلدُّنْيَا) **en yakın olan,** daha neyi diliyor? (وَتَزْهَقَ) **zorla çıkmasını,** ne? (اَنْفُسُهُمْ) **onların canları,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** kimlerdir? (كَافِرُونَ) **kâfirlerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Onların ne malları ne de çocukları seni şaşırtmasın! Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar sebebiyle onlara o en yakın** (dünyâ) **hayât**(ın)**da azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların âhiret menfaatleriyle ilgili bütün ümitlerini bitirdikten sonra bu âyet-i kerîmede dünyâda menfaat bâbından gördükleri bâzı esbâbın aslında onlar üzerine âfet ve mihnetlerin toplanma sebepleri olduğunu beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mallarını ve evlatlarını kâfirlere dünyâda azap sebebi yapması birkaç yönden açıklanmıştır:

Birincisi: Bir şeyi çok sevenin o şeyi kaçıracağından dolayı endişelenmesi daha çetin olur. Çok malı ve evlâdı olanlar sâhip oldukları bu imkânları kaçıracakları için dâimâ endişeli olurlar. Zâten kaçırdıkları zaman en büyük hüzne mâruz kalırlar. Demek ki malı ve evlâdı çok olanın kalbinden üzüntü ve sıkıntı uzak olmaz.

İkincisi: Malın kazanılması büyük zorluklara ve meşakkatlere muhtaçtır, korunması ise daha büyük bir sıkıntıdır. O halde mal ve evlat telâşesiyle meşgul olan kişiler dâimâ onları koruma meşakkati içinde bulunurlar, fakat mallarının da çok azından faydalanırlar. Bu durumda zahmet çok, menfaat az olur.

Üçüncüsü: Mallara gelecek musîbetler sebebiyle gam ve kederin artması, malın eksilme endişesi ve cimrilik nedeniyle gelen iç sıkıntısı gibi durumlar hiç şüphesiz onlara dünyâda farklı bir azap olmuştur.

Dördüncüsü: Ayrıca çoluk çocuk yaşarsa ana-baba onları yetiştirme zahmetine düşecek ve yeme-içme, giyim-kuşam gibi maîşetlerini tahsil derdi çekecek, ölmeleri hâlinde ise ana-baba onlardan ayrılık hasretine mübtelâ olacaktır. Çünkü bir şeyi sevenin ondan ayrılık acısı çok şiddetli olur.

Mal ve evlâda düşkün olan bir adam ölürken sanki bir bostandan hapishaneye, eş-dost ziyâretinden gurbete gider gibi olacağı için elemi ve hasreti büyük olur. Sonra âhirette bu malların helâli hesap, haramı azap olacağına göre mal ve evlât çokluğunun birçok insan hakkında iki cihanda azap sebebi olduğu ve olacağı sâbit olmuştur.

Beşincisi: Dünyâ tatlıdır, ve tâzedir, insanın duyuları ona meyillidir, maddî imkânlar çoğaldıkça nefis bütünüyle onlara yönelerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrinden mahrum olur. Mal ve makam gibi maddî esbâb arttıkça insanın kalbinde katılık ve acımasızlık gibi hisler kuvvet bulur. İşte:

﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَىٰ﴾

"Hayır! (İnsan bunca nîmetlere nankörlük etmemelidir!) **Gerçekten o insan elbette haddi aşmaktadır; çünkü kendisini zengin olarak görmüştür"** *(Alak Sûresi:6-7)* kavl-i şerîfiyle buna işâret edilmiştir.

Demek ki mal ve evlât çokluğunun **Allâh** ve âhiret sevgisini kalpten gidermesi bakımından ve dünyâ şehvetlerinin kalpte yerleşmesi yönünden güçlü bir sebep olduğu ortaya çıkmıştır.

Eğer burada: "Bu azap herkes hakkında mevcut iken burada kâfir ve münâfıkların tahsis edilmesinin mânâsı nedir?" diye sorulacak olursa buna birkaç yönden cevap verilir:

Birincisi: "Münâfıkların bu konuda azâbı daha fazla olduğu için tahsis edilmişlerdir, zîrâ mümin kimse âhiret için yaratıldığını, dünyâda başına gelen belâlarla mükâfat alacağını, malının ve evlâdının dünyâda kendisi hakkında azap sebebi olmadığını bilmektedir. Münâfık ise âhirete îtikat etmediğinden ve onun orada bir sevâbı bulunmadığından dünyâda mal ve evlat yüzünden çektiği gam ve hüzün onun aleyhine kalacaktır. Dolayısıyla mal ve evlâdın dünyâda münâfıklara azap olduğu sâbit olmuştur.

Âyet: 55

İkincisi: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* diğer ashâb arasında münâfıkları da cihâd ile mükellef tutup mallarını hayra harcamalarını isteyince müminler bundan memnun olurken, münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e içlerinden inanmadıkları için cihâdı can tehlikesi, infâkı da mal zâyiatı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla bu tür bir düşüncenin kalbe vereceği azap sâdece münâfıklar hakkında sâbittir.

Üçüncüsü: Yine böylece münâfıklar dâimâ nifaklarının ortaya çıkma endişesiyle yaşadıkları için her âyet geldiğinde rüsvay olmaktan korkuları biraz daha artmaktaydı.

Bir gün kâfirlikleri meydana çıkarsa diğer ehl-i harp gibi kabul edilerek canlarının alınacağını, çoluk-çocuklarının esir edileceğini ve mallarının yağmalanacağını çok iyi bilmekteydiler. Tabî ki bu durumda malı-evlâdı fazla olanın derdi-tasası da fazla oluyordu ki, malı-evlâdı fazla olan samîmi müminler hakkında böyle bir azap söz konusu değildi.

Dördüncüsü: Çocukların özellikle münâfıkların başına belâ olmasının diğer bir sebebi de; ekserîsinin çocuğu takvâ sâhibi mümin kimseler olmasıdır.

Nitekim **Ebû Âmir**'in oğlu olan ve öldüğünde melekler tarafından yıkanan **Hanzale** *(Radıyallâhu Anh)* ve münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy**'in oğlu **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)* gibi nice münâfıkların çocukları **Allâh Te'âlâ** indinde mertebe sâhibi ve nifaktan berî (uzak) kimselerdir. Hattâ **İbni Übeyy**'in oğlu **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** ehlindendir.

Onlar hiçbir zaman babalarının nifak yolunu benimsememişler, dâimâ onlara karşı çıkmışlardır. Böyle evlatların münâfık babalara çok büyük sıkıntı vereceği ve azaplarına sebep olacağı âşikârdır.

Beşincisi: Fakir ve düşkün sahâbe **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte gazâlara gidip büyük övgülerle ve bol ganîmetlerle geri dönerlerken birçok malı ve güçlü-kuvvetli evlâdı bulunan münâfıkların evlerinin köşelerinde kötürüm ve âciz kimseler gibi oturup kalmaları hiç şüphesiz ki halkın onlara buğz ve hakâret nazarıyla bakmalarına ve onları münâfıklık nişânıyla damgalamalarına sebep olmuştur ki, bütün bunlar onların sâhip olduğu mal ve evlat çokluğunun dünyâda başlarına açtığı azapların örneklerindendir.

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerde çok güzel bir tertip gözetmiştir. Zîrâ ilk başta münâfıkların çirkin fiillerini, buna karşılık âhirette uğrayacakları azapları ve dünyâda çekecekleri çileleri beyân

etmiş, daha sonra yaptıkları iyi amellerden kıyâmet günü fayda göremeyeceklerini açıklamış, sonra bu âyet-i kerîmede ise dünyâda kendilerine menfaat vereceğini sandıkları şeylerin de azap ve belâ sebebi olduğunu ortaya koymuştur.

İşte böylece münâfıklığın din ve dünyâ âfetlerinin cemîsini celbeden ve bütün hayırların iptâline sebep olan bir rüsvaylık olduğu ortaya çıkmıştır.

Âyet-i kerîmede geçen: **"Malları seni hayran bırakmasın"** kavl-i şerîfindeki hitap, zâhiren **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mahsus gözükse de gerçek maksat tüm müminlerdir ki böylece onlara:

"Ey inananlar! Münâfıkların ve kâfirlerin mallarına, çocuklarına yâhut sâhip oldukları diğer imkânlara hayran kalmanız size yakışan bir şey değildir" buyrulmak istenmiştir.

Bir insanın diğer birinin, hele de kâfirlerin nîmetlerini gözünde büyütüp onlarla meşgul olması **Allâh-u Te'âlâ**'dan kopmasına sebep olur.

Bunun ilacı, Müslümanın "**Allâh-u Te'âlâ** bu nîmeti bundan alıp başkasına verebilir, bu O'nun hükmünde ve hikmetinde uzak görülecek bir şey değildir" diye düşünmesidir. Bu şekilde tefekkür edebilen kişinin maddî imkânlara karşı hayranlığı zâil olur.

Aslında insan beğendiği her şeyi nefsi için beğenmektedir. Zîrâ insanın en beğendiği şey kendi nefsidir ki, insanın kendine olan hayranlığının mutlaka giderilmesi gerekir. Aksi takdirde helâk kaçınılmaz olur.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ؛ شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ مِنَ الْخُيَلَاءِ.»

"Üç şey helâk edicidir; kendisine uyulan bir cimrilik huyu, ardına düşülen kötü arzu ve kibirden dolayı insanın kendisini beğenmesi" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5448, 6/214; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:2/343; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/94)* buyurmuştur.

Zenginlere verilen imkânlara hayran kalma hastalığının giderilmesinin bir ilacı da, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onların helâki hakkında buyurduklarını tefekkür etmektir.

Âyet: 55

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَخْلٍ لِبَعْضِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! هَلَكَ الْمُكْثِرُونَ إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، حَثَا بِكَفِّهِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ.»

Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber Medîne ehline âit bir hurmalıkta dolaşırken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* eliyle üç tarafa işâret ederek bana:

"Ey Ebâ Hureyre! Çok malı olanlar helâk olmuştur, ancak avucuyla sağına, soluna ve önüne saçan (her türlü hayır yönlerine harcamada bulunan) **müstesnâdır, ama onlar da pek azdır"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8085, 13/447; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/94)* buyurdu.

Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا ازْدَادَ رَجُلٌ مِنَ السُّلْطَانِ قُرْبًا إِلَّا ازْدَادَ عَنِ اللّٰهِ بُعْدًا وَلَا كَثُرَتْ أَتْبَاعُهُ إِلَّا كَثُرَتْ شَيَاطِينُهُ وَلَا كَثُرَ مَالُهُ إِلَّا اشْتَدَّ حِسَابُهُ.»

"Bir adamın sultana yakınlığı artarsa mutlaka Allâh'tan uzaklığı artar. Kendisine uyanlar çoğalırsa mutlaka şeytanları çoğalır, malı çoğalırsa mutlaka hesâbı zor olur" *(Hennâd ibni Seriyy, ez-Zühd, no:592, 2/152; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/94)* buyurmuştur.

Ayrıca insanın ne kadar malı olsa da gerçek malının ancak istifâde ettiği şeyler olduğu düşünülecek olursa, fakir-zengin herkesin bunda eşit olduğu, zenginin de fakirin de rızkından gayrini yiyemeyeceği, yiyip istifâde edemediği şeyin de ona faydası olan bir mal olmadığı kolayca anlaşılır.

Nitekim **Mutarrif** *(Radıyallâhu Anh)*, babasının şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ قَالَ: «يَقُولُ ابْنُ اٰدَمَ: مَالِي مَالِي! قَالَ وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ اٰدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğimde kendisi 'Tekâsür Sûresi'ni okuyordu. O sırada:

"Âdemoğlu 'Malım, malım' der (durur)**. Ey âdemoğlu! Malından senin için yiyip tükettiğin yâhut giyip eskittiğin veyâ sadaka verip** (âhiret hesâbına) **geçirdiğinden başka bir şey mi var?"** *(Müslim, Zühd, no:2958, 4/2273; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/94)* buyurdu.

Bu babta birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur ki hepsinden maksat; insanı dünyâya güvenmekten geri tutmak ve dünyâ sevgisi uğrunda kendini kaybetmekten engellemektir.

Tahkîk ehli bâzı âlimler şöyle demiştir: "Aklî taksime göre mevcûdât dört kısımdır:

Birincisi; ezelî ve ebedî olandır (başı ve sonu olmayandır) ki o da ancak **Allâh Celle Celâlühû**'dur.

İkincisi; ezelî ve ebedî olmayandır ki o dünyâdır.

Üçüncüsü; ezelî olup ebedî olmayandır. Bunu aklen müstakil bir kısım olarak düşünmek mümkünse de varlığı muhaldir. Zîrâ kıdemi sâbit olanın ademinin mümtenî olduğu delille sâbit olmuştur. Yâni varlığı kendinden olup ezelî olanın daha sonra yok olması imkânsızdır.

Dolayısıyla her ezelî ebedîdir. O da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Demek ki ezelî olup da ebedî olmayan bir varlık düşünülemez. Bu yüzden üçüncü kısım sadece zihinde kalmıştır, hâriçte karşılığı yoktur.

Dördüncüsü; ebedî olup ezelî olmayanlardır ki âhiret âlemi ve bütün mükellefler bu kısımda değerlendirilir. Zîrâ âhiretin başlangıcı vardır ama sonu yoktur. İtaatkâr olsun, isyankâr olsun bütün mükellefler de böylecedir. Zîrâ onların hayâtının bir başlangıcı vardır ama (ölmekle ruh yok olmadığı için) hayatlarının nihâyeti yoktur.

İşte bu îzahtan anlaşılan odur ki, mükellef olan insanla âhiret arasında hâsıl olan münâsebet ve ilişki, insanla dünyâ arasındaki alâkadan daha kuvvetlidir.

Zîrâ insan taksîmatta dünyâ ile değil âhiret ile aynı sınıfta değerlendirilmiştir. İşte böylece şu gerçek de ortaya çıkmıştır ki, insan dünyâ için değil âhiret için halkedilmiştir. Dolayısıyla dünyâya hayranlığı bırakmalı ve kabini ona meylettirmemelidir.

Âyet: 55

Çünkü o ebediyyen yaşayacak ama dünyâ bir zaman sonra elden çıkacaktır. O halde insanı rahatlatacak ve ihtiyaçlarını karşılayacak olan asıl yer dünyâ değil âhirettir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ) **"Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar sebebiyle onlara o en yakın** (dünyâ) **hayât**(ın)**da azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir"** kavl-i şerîfinin tefsirinde birtakım konular vardır.

Sapık Mûtezile mezhebinin: "**Allâh**'ın, kulu hakkında en iyi olanı yapması vâciptir" şeklindeki bâtıl görüşünü savunan **Cübbâî** bu âyet-i kerîmede geçen: **"Allâh onların canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor"** kavl-i şerîfini: "**Allâh** onlar kâfirken canlarının çıkmasını istiyor" şeklinde tevil etmiş ve: "Bu mânâya göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın küfrü murâd etmesi gerekmez" demiştir.

Nesefî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)* gibi birçok müfessir ise Ehl-i Sünnet nezdinde mukarrar olan: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları hakkında aslah olana riâyeti vâcip değildir" kâidesini açıklamak üzere bu cümle-i celîlenin îzâhında şu beyanlarda bulunmuşlardır:

"Bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıklara mal ve evlâdı azap etmek için verdiğini ve onların küfür üzere ölmelerini irâde buyurduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zîrâ kâfirin canını çıkarmak onun kâfirliğini gidermekten ibâret olmadığına göre, **Allâh-u Te'âlâ** da onların canını küfür hâli üzere almayı dilediğini beyân ettiğine göre demek ki **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin küfrünü de, günahkârların isyanlarını da murâd etmektedir. Ama bu, bunlardan râzı olduğu anlamına gelmez.

Zîrâ irâde, dilemek, rızâ ise hoşnut olmak anlamlarında farklı farklı mefhumlardır. Bu âlemde **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesi dışında hiçbir şey olamayacağına göre, kulların yaptıkları birçok işlerin kendileri hakkında faydalı olmadığı da sâbit olduğuna göre, demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları hakkında en kârlı olanı gözetmesi Kendisi hakkında vâcip değildir. Zâten hiçbir şey O'na vâcip kılınamaz.

Fakat Kendisi istediği bir şeyi Kendisine vâcip kılabilir. Ama bu gibi âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** dâimâ kulları hakkında en menfaatli olan şeyi murâd etmeyi Kendisine vâcip kılmamıştır.

Çünkü imtihan hikmeti bunu iktizâ etmektedir. Aksi takdirde herkesin îmânını ve salâhını dilemesi, dileyince de bunun gerçekleşmesi, gerçekleşmemesi hâlinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın âcizliği ve murâdının irâdesinden tehallüf etmesi gibi bir sürü noksan sıfatın **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâdını kabullenmek gerekir.

Mûtezile'nin savunduğu gibi, şerri murâd etmediğine inanılması hâlinde ise âlemde vukû bulan bunca fesâdın ve şerrin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tasarrufu dışında gerçekleştiği, dolayısıyla kulun kendi işini kendisinin yarattığı gibi birçok bâtıl inancın ortaya çıkması kaçınılmaz olur.

Sapık Mûtezile fırkası **Allâh-u Te'âlâ**'yı tenzih etme adına yüce Zât'ına nice noksanlıklar isnâd etmek zorunda kalmışlardır. **Allâh-u Te'âlâ** kendilerine adâleti ile muâmele eylesin!"

Özetle şunu diyebiliriz ki; âlemde meydan gelen her şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilim ve hikmet, irâde ve kudret perdelerinden geçtikten sonra vukû bulmaktadır. O bir şeyi irâde edip de onun gerçekleşmemesi söz konusu olamaz.

Ehl-i Sünnet akāidinin metinlerinden sayılan **"el-Emâlî"** isimli eserde bütün bu konular:

مُرِيدُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِيحِ وَلٰكِنْ لَيْسَ يَرْضٰى بِالْمُحَالِ

"Hayrı da, şerri de irâde edicidir,
Lâkin çirkine rızâ göstermemektedir"

beytinde özetlenmiştir."

Bu mesele ilm-i kelâmın derin konularından olduğu için herkesin anlayacağı dilden konuşacak olursak şöyle îzah edilebilir:

Allâh-u Te'âlâ irâde sıfatına sâhiptir, O'nun irâdesi ezelî ve ebedî olup, sonradan olma değildir. Bu demektir ki Rabbimiz dileyicidir, dilediği her şeyi yapar, dilemediğini de yapmaz. Cihanda olan iyi ve kötü ne varsa her şey O'nun dilemesiyle olmuştur. Hiçbir kimse ve hiç bir şey O'nu bir şey yapmaya ve dilemeye mecbur edemez.

Şu halde kendisine itaat eden müminlerin bu hallerini dileyen O'dur. O dilemese kimse îmân edemez ve O'na itaatta bulunamazdı. Kâfirlerin küfrünü ve fâsıkların fıskını (yaptıkları kötülükleri) dileyen de O'dur. O dilemeseydi hiç kimse kâfir ve fasık olmazdı.

Âyet: 55

O dileseydi bütün insanları kâfir ya da mümin yapabilirdi. O dilemeden bir sivrisineğin kanadını oynatması bile mümkün değildir.

Biz ne yapıyorsak O'nun dilemesiyle yapıyoruz, O'nun dilemediği şeyler var olmaz. Eğer olsaydı bu O'nun âcizliğine alâmet olurdu ki, **Cenab-ı Hakk** bundan münezzehtir.

Eğer burada: "Neden bütün insanların mü'min olmasını dilememiş de çoğunun kâfir olmasını dilemiştir?" denecek olursa buna şöyle cevap verilir:

Cenab-ı Hakk'ın dilediği ve yaptığı işlerden ve bu işlerin hikmetinden sual olunmaz (sorulmaz). O herkese sual soran ve dilediğini yapan **Fâil-i Muhtâr** bir Zât'tır.

O'nun yaptığı her şeyde sayısız hikmet (incelik)ler vardır. İnsanların aklı bunları idrâk edecek durumda değildir.

Bu demektir ki O'nun kâfirleri yaratıp, onların küfrünü murâd etmesinde de, yılan, akrep gibi zararlı hayvanları ve diğer türlü kötülükleri yaratmasında da bizim idrâk edemediğimiz sayısız faydalar vardır ki, bizim bunları bilmemiz de gerekli değildir. Bize gerekli olan, **Allah**'ın her iş ve murâdında bir hikmetin bulunduğunu bilmektir.

Şer gibi görünen şeylerde ne türlü hayır ve hikmetlerin gizli bulunduğunu anlayabilmek için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Hadır** (Hızır) *(Aleyhisselâm)* arasında geçen ve Kehf Sûresi'nde zikredilen âyet-i kerîmeleri iyi düşünmemiz gerekir. İşte burada fayda tamamlansın diye bu âyet-i kerîmeleri meâlleriyle birlikte zikrediyoruz:

Rivâyete göre; **Kıptîler**'in helâkinden sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâiloğullarıyla birlikte **Mısır**'a yerleşince Rabbine: "En sevdiğin kulun kimdir?" diye sordu. **Allâh-u Te'âlâ**: **"Beni zikreden ve Beni hiç unutmayandır!"** buyurdu.

O zaman: "Kullarının hangisi daha iyi hüküm vermektedir?" diye sorunca: **"Nefsinin arzusuna uymayıp hak ile hükmedendir!"** buyurdu. "Kulların hangisi daha âlimdir?" deyince: **"Hidâyete eriştirecek ya da helâkten kurtaracak bir kelime öğrenme ümîdiyle kendi ilmine insanların ilimlerini de katmak isteyendir!"** buyurdu.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Yâ Rabbi! Kulların içerisinde benden daha âlim biri varsa onu bana tanıt!" deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **"Hadır kulumuz senden daha âlimdir!"** buyurdu.

O: "Yâ Rabbi! Onu nerede arayayım?" diye sorunca **Mevlâ Te'âlâ**: **"Sahilde kayanın yanında!"** buyurdu. Bu sefer o: "Yâ Rabbi! Ben onu nasıl bulayım?" deyince **Mevlâ Te'âlâ**: **"Bir balık alıp bir sepete koyarsın, onu nerede kaybedersen işte o oradadır!"** buyurdu.

Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kendisine hizmet eden ve ondan ilim öğrenen **Yûşa'** *(Aleyhisselâm)*ı yanına alarak yola çıktı ve ona: "Balığı kaybettiğinde bana haber ver!" dedi. Yolculuk esnâsında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* uyurken bir mûcize eseri pişmiş balık canlanıp kıpırdanarak denize sıçradı.

Fakat **Yûşa'** *(Aleyhisselâm)* bunu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a söylemeyi unuttu. Sonra yorgunluk hissiyle yemek isteyince mesele meydana çıktı. İzlerini süre süre geriye döndüklerinde kayanın yanında elbisesine bürünmüş vaziyette oturan bir zatla karşılaştılar.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ona selâm verip kendini tanıtınca o ona: "Ey **Mûsâ**! Ben öyle bir ilim üzereyim ki, **Allâh** onu bana öğretmiştir, sense onu bilemezsin! Sen de öyle bir ilim üzeresin ki, **Allâh** onu sana öğretmiştir, ben de onu bilemem!" dedi ve sonrasında âyet-i kerîmelerde *(60-82)* anlatılan olaylar cereyân etti. *(Nesefî, Beyzâvî, Hâzin)*

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا فَلَمَّا بَلَغَا
مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا
غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ
الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا قَالَ ذَٰلِكَ
مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا قَالَ
إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ
شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ
لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ
جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ
وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً
بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ إِنْ

Âyet: 55

سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا
أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقَامَهُ
قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ
تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا
وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا
أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا وَأَمَّا
الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا
فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي
ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾

"Hani Mûsâ, genç adamı (olan Yûşa' ibni Nû)**na: "Ben** (Hızır'la buluşacak olduğum) **iki denizin birleşim yerine ulaşıncaya kadar durmayıp gideceğim yâhut uzun zaman dolaşacağım!" demişti.**

Bunun üzerine onlar (yola koyulup) **bu ikisinin arasının birleştiği yere ulaştıklarında** (yanlarında pişmiş olarak bulunan ve canlanıp denize atlaması, Hızır *(Aleyhisselâm)*la buluşacakları yere bir alâmet olan) **balıklarını**(n durumunu konuşmayı) **unuttular.**

(Nitekim Yûşa' *(Aleyhisselâm)* balığın canlanıp denize atladığını gördüğü halde Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a anlatmayı, o da ona balığın durumunu sormayı unuttu.) **Böylece o** (balık)**, denizdeki yolunu tünel gibi bir menfez edindi!**

O ikisi (buluşacakları yeri) **geçtikleri zaman o** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*) **genç adamına: "Yemeğimizi getir! Andolsun ki; muhakkak biz işte bu yolculuğumuzdan dolayı elbette bir yorgunlukla karşılaştık!" dedi.**

O (Yûşa' *(Aleyhisselâm)*)**: "**(Başıma geleni) **gördün mü? Biz o** (buluşma yerimiz olan) **kayaya sokulduğumuz anda gerçekten de ben o balığı**(n canlanıp denize fırladığını sana anlatmayı) **unuttum! Bana onu** (hatırlayıp)**, böylece onu anlatmamı ancak şeytan**(ın aklıma getirdiği başka meşguliyetler) **unutturdu! Hâlbuki o** (balık)**, denizdeki yolunu** (tünel gibi açık kalan) **şaşılacak bir şey edinmişti!" dedi.** (Bunun üzerine) **O** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*)**: "İşte sana! Bu, bizim aramakta olduğumuz şeydi!" dedi ve böylece her ikisi tam bir tâkiple, kendi izleri üzere** (geldikleri yola) **geri döndüler.**

Derken o ikisi (kayanın yanına geldiklerinde) **Bizim seçkin kullarımızdan** (Hızır adındaki) **büyük bir kulu buldular ki, Biz ona tarafımızdan** (ilham, dînî ilimler ve uzun ömür gibi) **büyük rahmet**(ler) **vermiştik ve kendisine katımızdan üstün ve farklı bir ilim öğretmiştik** (ki, Bize mahsus olan ve Bizim öğretmemiz dışında bilinmesi mümkün olmayan o "Ledünnî ilim" vâsıtasıyla o, gayba âit bazı konuları bilmekteydi)!

Mûsâ ona dedi ki: "Sana öğretilmiş olanlardan bana (dînim husûsunda hakka) **isâbetli bir ilim talîm etmene karşılık sana uyabilir miyim?"**

O dedi ki: "Gerçekten de sen benimle birlikte (gezdiğin sürece göreceklerini kabullenebilmen için) **sabretmeye aslâ güç yetiremezsin!**

(Zâhirini şerî'ata muhâlif göreceğin,) **bilgi bakımından** (ise) **kendisini**(n iç yüzünü) **kavramamış olduğun şeylere karşı nasıl sabredebilirsin ki?"**

O: "Yakında inşâallâh beni (gördüğüm işlere karşı îtiraz etmeyip) **sabreden biri olarak bulacaksın ve sana âit hiçbir işe karşı gelmeyeceğim!" dedi.**

O da: "Eğer bana uyacak (ve bu sırada münker kabul ettiğin, hikmetini de anlayamadığın bir iş görecek) **olursan, ben sana kendisinden bir açıklama başlatıncaya kadar bana hiçbir şey**(in hikmetin)**den sorma!" dedi.**

Derken her ikisi (binecekleri bir gemi arayışıyla sâhilde) **yürüdüler. Nihâyet gemiye bindiklerinde** (geminin sâhibi kendilerine hürmet edip ücret de almamışken, Hızır *(Aleyhisselâm)* elindeki bir baltayla iki tahtayı koparıp) **onu deliverdi. O** (bu durumu görünce dayanamayarak elbisesiyle o deliği tıkamaya başladı ve): **"**(Geminin) **halkını suyla boğasın diye mi onu deldin!? Andolsun ki; gerçekten de sen elbette** (görülmemiş) **pek büyük bir şey yaptın!" dedi.**

O: "Ben (sana)**: 'Gerçekten de sen benimle birlikte** (gezdiğin sürece göreceklerine) **sabretmeye aslâ güç yetiremezsin!' dememiş miydim?" dedi.**

(Bunun üzerine) **o: "Unutmuş olduğum bir şey sebebiyle beni sorumlu tutma ve bu işimden ötürü bana bir zorluk yükleme!" dedi.**

Böylece (özrünü kabul etti de,) **her ikisi** (gemiden inerek) **yürüdüler. Nihâyet** (arkadaşlarıyla oynayan) **bir erkek çocuğa rastladıklarında o** (çocuğun başını tepesinden tutup eliyle koparark) **hemen onu öldürdü.**

O (geminin tahtasının koparılmasına dayanamazken, çocuğun kafasının koparılması gibi tahammül sınırlarını zorlayan bu hâdise ile karşılaşınca)**:**

Âyet: 55

"Yoksa sen (öldürdüğü) **bir can karşılığı olmaksızın** (henüz bülûğa ermediği için günahlardan) **tertemiz bir canı mı öldürdün? Andolsun ki; gerçekten de sen elbette kabul edilemeyecek** (ve nefretle karşılanacak) **pek büyük bir şey yaptın!" dedi.**

O (Hızır *(Aleyhisselâm)*) **da: "Ben sana 'Gerçekten de sen benimle birlikte** (gezdiğin sürece göreceklerine) **sabretmeye aslâ güç yetiremezsin!' demem**iş **miydim?" dedi. O: "Sana bundan sonra bir şeyden soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme! Gerçekten de** (ben bunu yaptığım zaman üç kere söz bozmuş olacağımdan) **sen benim tarafımdan** (mâzur sayılabileceğin) **bir özre ulaşmışsındır!" dedi.**

Yine ikisi gittiler. Nihâyet bir memleket halkına geldiklerinde oranın ahâlisinden yemek istediler, onlarsa o ikisini misâfir etmekten kaçındılar. Derken orada yıkılmak iste(rcesine bekle)**yen bir duvar buldular da, o hemen onu doğrulttu.**

O (onun, böyle bir milletin duvarlarını düzeltmeye çalışması karşısında artık sabredemeyerek): **"Dileseydin buna karşılık elbette bir ücret edinirdin** (de, onunla açlığımızı giderirdik. Bu yaptığın iş tamâmen gereksiz bir davranış oldu)**!" dedi.**

(Bunun üzerine) **o dedi ki: "İşte bu** (üçüncü îtirazın) **benimle senin aranın ayrılığı**(nın tam zamânı)**dır.** (Şimdi) **muhakkak sana, kendisine karşı sabretmeye güç bulamadığın o şeylerin** (gerçek yüzünü ifâde eden) **te'vilini haber vereceğim!**

O gemiye gelince; o, (hiçbir geçim kaynakları olmayan) **birtakım yoksul kimselere âitti ki** (o beş kişi bakmakla yükümlü oldukları beş kötürüm kardeşlerine yardım edebilmek için) **denizde çalışıyorlardı. Bu sebeple ben onu ayıplı** (bir mal) **yapmak istedim.**

(Çünkü) **önlerinde** (kâfir ve zorba) **bir hükümdâr vardı ki, her** (sağlam) **gemiyi gasp ederek alıyordu.**

(Nitekim o hükümdar bizim arkamızdan onların gemisini kızağa çektirip teftiş etti, ama ayıbını görünce bıraktı, onlar da ilerleyince gemiyi tâmir edip faydalanmaya devam ettiler. Bizi ücretsiz taşıyan bu kişilere böyle bir iyilikte bulunmamız gerekmez miydi?)

Şimdi o (öldürdüğüm) **erkek çocuk**(la ilgili gerçeği sana açıklayayım)**; onun ana-babası îmanlı iki kişiydiler.**

Ama biz onun, (büyüdüğünde kâfir olacağını, ayrıca kendi kâfirliğiyle yetinmeyip) **o ikisini de azgınlık ve kâfirlikle bürüyeceğinden** (onların da onun sevgisinden etkilenip bâtıl dîne yöneleceklerinden) **endişelendik!**

Artık biz diledik ki, Rableri (günahlardan ve kötü ahlâktan) **temizlik bakımından ondan daha iyisini ve** (ana-babasına karşı) **merhamet bakımından daha yakın olanını onun yerine o ikisine versin!**

***İbni Abbâs** ve **Ca'fer-i Sâdık** (Radıyallâhu Anhüm) gibi bazı zevâttan nakledildiğine göre; gerçekten Allâh-u Te'âlâ oğullarının ölümünün ardından onlara öyle bir kız çocuğu nasip etti ki, o büyüdüğünde bir peygamber eşi oldu ve ümmetlerin hidâyetine vesîle olan birçok peygamber doğurdu! (Âlûsî)*

Duvar ise; o şehirde bulunan iki yetim çocuğun idi, altında da kendilerine âit bir hazîne bulunmaktaydı. Onların babası da sâlih bir kimse idi. İşte senin Rabbin, o ikisinin de güçlü çağlarına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazînelerini kendilerinin çıkarmalarını diledi. Ben bun(ca görmüş olduğun hârikulâde konuy)**u kendi işimle** (ve indî görüşümle) **yapmadım! İşte sana! Kendisine karşı sabretmeye güç bulamadığın o şeylerin te'vili** (ve gerçekyüzü) **budur!"** *(Kehf sûresi:60-82)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıklar nifaklarının vebâlini tatsınlar diye onların ruhlarının kâfir olarak çıkmasını istemesinde, şerîr (şerli) ve **Allâh**'ın kullarına eziyet eden bir kişinin kâfir olarak ölmesini istemenin cevâzına işâret vardır.

Aslında bu bir nevi **Allâh-u Te'âlâ**'nın ondan intikam almasını isteme mânâsı taşımaktadır. Ancak burada istihsan ve isticâze (kâfir olarak ölmeyi güzel saymak ve câiz görmek) gibi durumlar olmamalıdır.

Nitekim fukahâ: "Bir adam zâlime: '**Allâh** seni kâfirlik üzere öldürsün', '**Allâh** senin îmânını alsın' diye bedduâ etse, kâfirliği güzel görmeme ve câiz saymama şartıyla onun bu sözü kâfirlik sayılmaz. Lâkin halka eziyetinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun îmânını selbederek ondan intikam almasını temennî mânâsı taşır" demişlerdir. Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; mal insanı şaşkına çevirecek en büyük fitnelerdendir. Nitekim **Mutarrif** *(Radıyallâhu Anh)*ın bir sahâbîden naklettiği hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ مُطَرِّفٍ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ إِعْطَاءَ هَذَا الْمَالِ فِتْنَةٌ وَإِمْسَاكَهُ فِتْنَةٌ.»

Âyet: 55

"Gerçekten bu malı vermek de fitnedir, tutmak da fitnedir" *(Kuzâî, Müsnedüş'Şihâb, no:999, 2/114; İsmâ'îlHakkî, Rûhu'l-beyân:3/450)* buyurmuştur.

Zîra malı gösteriş için yâhut başa kakarak ve eziyet yaparak harcamak fitnedir. Ama vermeyip saklamak da fitnedir. Çünkü tutuculuk tenkit olunmayı, zelil duruma düşmeyi hattâ dalâleti mûciptir.

Kâ'b ibni 'Iyâz *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ كَعْبِ بْنِ عِيَاضٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْمَالُ.»

"Her ümmetin bir fitnesi vardır, benim ümmetimin fitnesi de maldır"
(Tirmizî,Zühd:26, no:2336, 4/161; AhmedibniHanbel, no:17471, 29/15; İsmâ'îlHakkî, Rûhu'l-beyân:3/450)

Gerçek fitne, Allâh'ın tevfîkından mahrum olan kişileri dinden ve Allâh yolundan alıkoyan her şeydir. Allâh'ın muvaffak kıldığı kimseler ise pâdişâh-ı âlem de olsalar o saltanat onları din yolundan meşgul etmez.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

چیسْتْ دُنْیَا اَزْ خُدَا غَافِلْ بُدَنْ نِی قُمَاشْ وُ نُقْرَه وُ فَرْزَنْد وُ زَنْ
مَالْ رَا کَزْ بَهْرِ دِینْ بَاشِی حَمُولْ نِعْمَ مَالٌ صَالِحٌ خَوانْدَشْ رَسُولْ
آبْ دَرْ کَشْتِی هَلاَکْ کَشْتِی اَسْتْ آبْ اَنْدَرْ زِیرِ کَشْتِی پُشْتِی اَسْتْ
چُونْکِه مَالْ وُ مُلْکْ رَا اَزْ دِلْ بَرَانَدْ زَانْ سُلَیْمَانْ خِویشْ جُزْ مِسْکِینْ نَخَوانَدْ

"Hakîkatte nedir dünyâ? Gâfil olmaktır Allâh'tan,
Yoksa ne kumaştır, ne gümüş, ne çocuktur ne kadın!

Eğer malı din(i daha iyi yaşamak) **için taşırsan,**
Böyle mal için Peygamber: 'Ne güzel mal' buyurdu.

Su geminin içindeyse geminin helâki olur,
Ama su geminin altındaysa ona destek olur.

Malı mülkü gönlünden sürüp çıkardığı için,
Süleymân *(Aleyhisselâm)* **kendisini miskinden başka bir vasıfla çağırmadı."**

(Mesnevî-i Mânevî:1/983-986)

Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* bir kadına **Hazreti Ali**'yi görüp görmediğini sordu. Kadın: "Gördüm" deyince **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ali** nasıl bir adamdı?" dedi. O zaman kadın:

«لَمْ يُبْطِرْهُ الْمُلْكُ وَلَمْ تُعْجِبْهُ النِّعْمَةُ.»

"O öyle bir adamdı ki mülk onu şımartmamıştı, nîmet de onu şaşırtmamıştı" diye cevap verdi.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*: **"Malın aldatamadığı kimseyi hiçbir büyücü ve şeytan aldatamaz"** buyurmuştur.

Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Bana bir yol göster de şeytan beni aldatmasın" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Gönlüne mal sevgisi koyma ve hiçbir nâmahrem kadınla tenhâda kalma" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/450)* buyurmuştur.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

مَکُنْ تَکْیَه بَرْمُلْك وُجَاه وُحَشَمْ کِه پِیشْ اَزْ تُو بُودَسْتْ وَبَعْدَ اَزْتُوهَمْ

"Mülke, makama ve etrafına güvenme,
Senden önce de vardı bunlar, senden sonra da olacak!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âhireti arzulayan bir mürîdin aldanma basamağı olan dünyânın hiçbir şeyini güzel görmemesi, bilakis dünyâya ve ehline îtibarsızlık değer vermeme nazarıyla bakması lâzımdır ki böylece bütün himmeti, karar yurdu olan âhirete yönelebilsin.

Hakk Te'âlâ'ya ulaşmak isteyen mürîdin ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı şeylerden hiçbirini hakir görmemesi ve tecellîlerinden hiçbir şeyi küçük görmemesi gerekir. Zîrâ âlemde olan her şey yüce **Mevlâ**'nın tecellîlerinden ibârettir. Ya **"Hakîm"** ism-i şerîfinin zuhûr alanlarıdır yâhut **"Kadîr"** ism-i şerîfinin tecelligâhlarıdır.

İşte **Hakk Te'âlâ**'yı irâde eden bir mürid hikmet sıfatına da, kudret sıfatına da hakkını verir ve herhangi biriyle karşılaşsa onun rengiyle renklenir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîme dünyâ ehlinin sâhip olduğu malları ve ziynetleri güzel görmemeleri husûsunda müminleri sakındırmakta ve böyle yapmaları hâlinde âhireti görmekten ve onun için çalışmaktan perdeleneceklerini bildirmektedir.

Âyet: 55

Nitekim meşâyıh: "Dünyâya şehvet, nefis ve hevâ cihetiyle istihsan nazarıyla yâni onu güzel görerek bakan kişi ne kadar yüksek makama sâhip olsa da ânında melekût esrârını (mânevî âlemin sırlarını) ve ceberût envârını (yüce âlemin nurlarını) müşâhede makamından düşer" demişlerdir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirlere verilen mal ve evlâda aldanmamak ve onlara imrenmemek

﴿وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Onların malları ve çocukları seni şaşırtmasın! Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar yüzünden onlara dünyâda azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir."** *(Tevbe Sûresi:85)*

﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾

"(Habîbim!) **Sakın ha; iki gözünü uzatma o şeylere ki, Biz o en alçak hayâtın bir süsü olarak onlardan birtakımlarını onunla, sırf kendisi sebebiyle onları imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **edelim diye/*kendisi yüzünden onları azâba uğratalım diye*/ yararlandırmışızdır!**

Ama senin Rabbinin (dünyâda yeterli ve helâl olan, cennette de sonsuz ve sınırsız olan) **rızkı** (onlara verilen fânî servetlerden) **çok daha iyidir, pek daha devamlıdır!"** *(Tâhâ Sûresi:131)*

﴿ وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (56)

(وَيَحْلِفُونَ) **Yemin ederler,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** ne diye? (اِنَّهُمْ) **şüphesiz onlar,** kimdendir, (لَمِنْكُمْ) **elbette sizdendir,** (وَمَاهُمْ) **hâlbuki onlar olmadı,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (وَلٰكِنَّهُمْ) **lâkin onlar,** kimdirler? (قَوْمٌ) **bir toplumdurlar,** öyle toplum ki, (يَفْرَقُونَ) **korkmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlar Allâh'a yemin ederler ki gerçekten kendileri elbette** (din konusunda) **sizdendirler. Hâlbuki onlar** (kalplerinde îman bulunmadığı için) **sizden değildirler. Lâkin onlar öyle** (cesâretsiz) **bir toplumdurlar ki** (sizin, müşriklere yaptığınızı onlara da revâ görmenizden) **sürekli korkmaktadırlar** (bu yüzden de takıyye yoluyla Müslüman olduklarını gösterip, yalan yeminlerle sizi buna inandırmaya çalışmaktadırlar)."

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların dünyâ ve âhiret zararlarını kendilerinde topladıklarını ve iki cihanın bütün menfaatlerini kaybettiklerini beyân ettikten sonra tekrar onların çirkinliklerini saymaya başlamış, özellikle bu âyet-i kerîmede onların yalan yere yemin etmelerini konu etmiştir.

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; münâfıklar müminlerle oturdukları zaman "Biz de sizdeniz ve aynı din üzereyiz" diye yemin ederlerdi. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle onların yalan yere yemin ettiklerini, lâkin bu yemini münâfıklıkları ortaya çıkar da öldürülürler diye korktukları için yaptıklarını, böylece onların, nifâkı gizleyip takıyye olarak îman açıkladıklarını ve yalan yeminlerle bunu desteklediklerini beyân etmiştir ki bu husus:

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ﴾

"Îmân etmiş olanlara rastladıkları zaman: "(Biz de sizin gibi) **inandık" derler. Şeytan** (gibi kâfirliğini açıkça ortaya koyan dost)**larıyla tenhâda kaldıklarında ise: "**(Emin olun!) **Şüphesiz biz sizinle berâberiz.**

Âyet: 56

Biz ancak istihzâ edicileriz! (Müslümanlarla alay etmek için onlara inandığımızı söylemekteyiz!)**" derler."** *(Bakara Sûresi:14)* âyet-i kerîmesinde beyân edilen halleri gibidir. **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların yalan yere yemin etmeyi kendilerine bir kalkan olarak kullandıklarını başka âyet-i kerîmelerde de beyân etmiştir. Nitekim:

﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ اِتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾

"(Habîbim!) **Münâfıklar sana geldiği zaman: "Biz şâhitlik ederiz ki, şüphesiz sen elbette Allâh'ın Rasûlüsün!" derler.** (Seni gönderen) **Allâh biliyor ki, gerçekten sen elbette O'nun Rasûlüsün!**

Ama Allâh şâhitlik ediyor ki, şüphesiz münâfıklar(ın söyledikleri söz doğru da olsa, mânâsına kalben inanmadıkları için) **elbette** (onlar) **yalancıdırlar! Onlar** (kanlarını ve mallarını korumak için) **yeminlerini bir kalkan edinmiştirler de, bu sebeple** (Müslüman görünerek elde etmiş oldukları güvenlik içerisinde, samîmi Müslümanları) **Allâh'ın yolunda** (cihatta bulunmakta)**n engelle**(me gayretine gir)**miştirler.**

Şüphesiz ki onlar; yapmakta bulunmuş oldukları şeyler ne kötü olmuştur! (İşte onlar evvelden beri kötü amellere alıştıkları için, yalan yere yemin gibi en büyük bir günahı bile kolayca işleyebilmişlerdir.)

İştesana!(Onların)**bu**(şekildeyalanyeminleresığınarakmünâfıklıklarını sürdürmeleri) **şu sebepledir ki; gerçekten onlar** (kelime-i şehâdet okuyarak) **îmân etmiş** (görüntüsü vermiş)**ler, sonra** ("Muhammed'in dedikleri haksa, biz eşekten beteriz" gibi laflar konuştukları fark edilince bu) **inkâr**(larından herkesi haberdâr) **etmişlerdir.**

Bu nedenle de kalpleri üzerine mühür vurulmuştur! Artık onlar (ölünceye kadar gerçek îman hakkında) **ince anlayışa sâhip olamazlar"** *(Münâfıkûn Sûresi:1-3)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı kere bir kavmin kendisinden olmayan kişi onların peşine düşer, zâhirde vifâk (uyum) gösterir ama içinde nifâk gizler. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklara yaptığı gibi, vâris-i Nebî olanlar da bu durumda olanların hâlini setredip onları yüzlememelidirler.

Âyet: 57

﴿ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (57)

(لَوْ يَجِدُونَ) **Şâyet bulsalar,** neyi? (مَلْجَأً) **bir sığınağı,** daha, (أَوْ مَغَارَاتٍ) **ya da mağaralar,** daha, (أَوْ مُدَّخَلًا) **yâhut girilebilecek bir yer,** (لَوَلَّوْا) **elbette yönelirlerdi,** nereye? (إِلَيْهِ) **oraya,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (يَجْمَحُونَ) **süratlice koşmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (sizden kurtulacakları) **bir sığınak, ya da mağaralar veyâ** (tüneller, yuvalar gibi) **girilebilecek bir yer bulsalardı, elbette onlar** (hiçbir şeyin geri çeviremeyeceği inatçı ve azgın bir atın çabukluğuyla) **süratlice koşar oldukları halde ona doğru yönelirlerdi."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların yalan yere yemin ettiklerini ve korkudan dolayı îmân etmiş gibi göründüklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunun ispatını yapmıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i celîlenin mânâsı: "Eğer münâfıklar canlarını sizden kurtarabilecekleri emniyetli bir sığınak yâhut mağara veyâ kaçabilecekleri herhangi bir yer bulsalardı elbette sizi terkedip oralara ilticâ ederlerdi.

Dolayısıyla onların sizinle aynı memlekette bulunmalarını ve yakınınızda durmalarını içlerinden gelerek yaptıklarını sanmayın" şeklindedir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede en dar ve şerli mekânlar zikredilerek münâfıkların Müslümanlarla birlikte kalmaktansa en kötü yerleri bile tercih edecekleri açıklanarak onların Müslümanlardan ne derece nefret ettiklerine dikkat çekilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (مَلْجَأً) "Dağ başı, kale yâhut ada gibi sığınılacak herhangi bir yer" demektir. (مَغَارَاتٍ) kelimesi (مَغَارَة) kelimesinin cemîsidir.

Ebû Ubeyd *(Rahimehullâh)*: "İçine girip kaybolduğun her şey senin için mağaradır" demiştir.

Âyet: 57

(مُدَّخَلًا) kelimesi, kendisine girilebilen her yere denirse de **Kelbî** ve **İbni Zeyd** *(Rahimehümellâh)* köstebek yuvası gibi yerler demiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlefet olsun diye girebilecekleri her yer" demiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme münâfıkların son derece inatçı ve azgın olduklarını beyân etmektedir. Aynı zamanda bu, muhlis (ihlaslı) kimselerle arkadaşlığın münâfıklara zor geldiğine işaret etmektedir. Zîrâ çâre yok, cins cinse meyleder.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* **"Gülistan"** kitabında şöyle demiştir:

"Bir papağanla bir kargayı aynı kafese hapsetmişlerdi. Papağan karganın çirkinliğini müşâhede etmekten (görmek zorunda kalmaktan) oldukça zorlanıyor ve habire: 'Bu ne çirkin sîmâ, ne sevimsiz şekil, ne mel'ûn görünüş, ne muvâzenesiz (biçimsiz) kılık ve tavırlar?!)'

يَا غُرَابَ الْبَيْنِ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ

"Ey ayrılık kargası! Keşke seninle benim aramda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı (ne olaydı sen doğuda, ben de batıda olaydım da, seninle hiç buluşmayaydık)!

عَلَى الصَّبَاحِ بَرُوِي تُو هَرْ كِه بَرْ خِيزَدْ صَبَاحِ رُوزِ سَلَامَتْ بَرْ اُو مَسَا بَاشَدْ

بَدْاَخْتَرِى چُو تُو دَرْ صُحْبَتِ تُو بَايَسْتِى وَلِى چُنَانْ كِه تُوبِى دَرْ جِهَانْ كُجَا بَاشَدْ؟

"Sabahleyin (uyandığında) **senin yüzünü görerek**
(döşeğinden) **kalkarsa kimse,**

(O kişi hakkında) **selâmet gününün sabâhı**
akşam olur (o gün işi rast gitmez).

Seninle birliktelik için senin gibi uğursuz
(kara suratlı) **biri gerekliydi,**

Ama senin gibi (kötü şekilli)**si dünyâda nerede**
(nasıl) **bulunur ki?** (Çirkinlikte bir benzerin daha yok)" diyordu.

Şaşılacak olan şu ki, karga da papağanla bir arada bulunmaktan son derece usanmış, canına tak etmişti.

Karga Lâ havle çekerek feleğin dönekliğinden inlemekteydi, başına gelen bu işten yanıp yakılmaktaydı. Aldanmış kimselerin ziyan içindeki ellerini şaşkınlık ve hayıfla birbirlerine vurmaları gibi dövünüyor ve 'Bu ne ma'küs (tersine dönmüş) tâlih, ne şanssızlık, bu ne bukalemun gibi renkten renge giren, değişen zemâne! Bana lâyık olan, bir kargayla bir bağın duvarında salınarak gezmemdi' diye söyleniyordu.

پَارْسَا رَا بَسْ اِينْ قَدَرْ زِنْدَانْ كِه بُوَدْ هَمْ طَوِيلَهٔ رِنْدَانْ

"Zâhid kimseye bu kadar zindan kâfîdir,
Rindânların (şarap içen ehl-i keyfin) **arasında**
(bulunmak zorunda) **kaldığında."**

Karga: 'Acaba ne günâh işlemişim de, zaman, cezâ olarak beni kendini beğenmiş, cinsim olmayan, saçma saçma zevzekleyen bu budalayla berâberlik zorunda bırakmış da ben böylesi bir belâya bağlı kalmışım' diyerek sızlanmaya devam ediyordu.

كَسْ نَيَايَدْ بَپَايِ دِيوَارِى كِه بَرْ آنْ صُورَتَتْ نِگَارْ كُنَنْدْ
گَرْ تُرَا دَرْ بِهِشْتْ بَاشَدْ جَايْ دِيگَرَانْ دُوزَخْ اِخْتِيَارْ كُنَنْدْ

"Kimse gelmez öyle bir duvarın dibine,
Çizilmiş olsa senin sûretin onun üzerine.

Senin yerin cennet olsa eğer,
Diğer herkes cehennemi tercih eder."

Bu misâli şunu bilmen için getirdim ki; âlimler câhillerden ne kadar nefret ederse, câhiller de âlimlerden o kadar ürker, kaçınır. *(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:5 , hikâye no:12 ; Sûdî Efendi -kenarında- Şemî, Şerh-i Gülistân, sh:357-358)*

Yine bundan dolayıdır ki:

«اَضْيَقُ السُّجُونِ مُعَاشَرَةُ الْاَضْدَادِ.»

"En dar zindan, zıt olan insanlarla birlikte bulunmaktır" denilmiştir.

Esma'î *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Halîl** (ibni Ahmed)in yanına girdim, o küçük bir hasır üzerinde oturuyordu, bana da yanına oturmam için işâret etti, ben: "Seni sıkıştırmayayım" deyince o:

Âyet: 57

«اِنَّ الدُّنْيَا بِاَسْرِهَا لَا تَسَعُ مُتَبَاغِضَيْنِ وَاِنَّ شِبْرًا بِشِبْرٍ يَسَعُ الْمُتَحَابَّيْنِ.»

"Olur mu öyle şey, bütün dünyâ birbirine kızan iki kişiye dar gelir, ama bir karışa bir karış yer birbirini sevenlere geniş gelir" diye cevap verdi.

Bâzıları da şöyle demişlerdir:

«اَلصَّدِيقُ الْمُوَافِقُ خَيْرٌ مِنَ الشَّقِيقِ الْمُخَالِفِ.»

"Uyumlu bir dost, ters düşen öz kardeşten daha hayırlıdır."

Artık akıllı kimsenin yapması gereken şey, mümkün olduğu kadar âfak ve enfüs cânibini (kendi dışındaki ve içindeki âlemleri) gözetmesi, her dâim dış ve iç âlemini ıslâha gayret etmesi ve ihvandan olduklarını iddiâ etseler bile muhâlif olan düşman kimselerden uzak durmasıdır.

Nefis ve sıfatları, ruh, kalp ve sır latîfelerinin sîreti üzere olduklarını iddiâ etseler de onlar düşmanlardandır.

Zîrâ ruh ve kalp tarafının menşei, emir ve ervâh (mânevî olan ruhlar) âlemidir. Nefis ve sıfatlarının kaynağı ise, halk ve eşbâh (maddî olan beden) âlemidir.

Dolayısıyla bedenin rûhun sohbetine lâyık olması için mutlaka âdî ahlâkının izâlesi (giderilmesi) gerekir ki bu sâyede türlü türlü mânevî zevkler ve fetihler hâsıl olabilsin.

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (58)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** kim? (مَنْ) **öyle kimse ki,** (يَلْمِزُ) **ayıplar,** kimi? (كَ) **seni,** ne hakkında? (فِي الصَّدَقَاتِ) **sadakalar**(ın dağıtımı) **hakkında,** (فَإِنْ أُعْطُوا) **artık onlara verilirse,** neden? (مِنْهَا) **ondan,** (رَضُوا) **râzı olurlar,** (وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا) ama **eğer onlara verilmezse,** neden? (مِنْهَا) **ondan,** (إِذَا هُمْ) **birdenbire onlar,** (يَسْخَطُونَ) **kızarlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlardan öylesi de vardır ki, sadaka (ve zekât)**lar**(ın dağıtımı) **hakkında seni ayıplamaktadır. Artık onlara ondan bir şey verilecek olursa hoşnut olurlar** (ve senin bu taksimini beğenirler)**, ama kendilerine ondan bir şey verilmezse birdenbire onlar kızarlar."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ geride geçen âyet-i kerîmelerde münâfıkların çirkin vasıflarını zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede de münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i adâletsizlikle ithâm ettiklerini beyân etmiştir.

Bu âyet-i kerîme münâfıklardan olan **Zü'l-Huvaysıra et-Temîmî** hakkında nâzil olmuştur ki Hâricîlerin temeli bu adama dayanmaktadır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ ذَاتَ يَوْمٍ قَسْمًا فَقَالَ ذُو الْخُوَيْصِرَةِ رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ: يَا رَسُولَ اللهِ! اِعْدِلْ! قَالَ: «وَيْلَكَ مَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ.» فَقَالَ عُمَرُ: اِئْذَنْ لِي فَلْأَضْرِبْ عُنُقَهُ! قَالَ: «لَا! إِنَّ لَهُ أَصْحَابًا يَحْقِرُ أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَهُ مَعَ صِيَامِهِمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمُرُوقِ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ يُنْظَرُ إِلَى نَصْلِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى رِصَافِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى نَضِيِّهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى قُذَذِهِ فَلَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، سَبَقَ الْفَرْثَ وَالدَّمَ، يَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فُرْقَةٍ مِنَ النَّاسِ اٰيَتُهُمْ رَجُلٌ إِحْدَى يَدَيْهِ مِثْلُ ثَدْيِ الْمَرْأَةِ أَوْ

مِثْلُ الْبِضْعَةِ تَدَرْدَرُ.» قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَنَزَلَتْ فِيهِ: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾ أَشْهَدُ لَسَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَشْهَدُ أَنِّي كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ حِينَ قَاتَلَهُمْ فَالْتُمِسَ فِي الْقَتْلَى فَأُتِيَ بِهِ عَلَى النَّعْتِ الَّذِي نَعَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün bir taksîmat yaparken **Temîmoğulları**'ndan **Zü'l-Huveysıra** (diğer adıyla Hurkûs ibni Züheyr) nâmında bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Adâletli ol" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yazık sana! Ben de adâlet yapmıyorsam ya kim adâlet yapacak"** buyurdu.

O zaman **Ömer ibni Hattâb**: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana izin ver, şunun boynunu vurayım" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Olmaz! Gerçekten onun öyle adamları olacak ki sizin biriniz onların namazının yanında kendi namazını, oruçlarının yanında kendi orucunu beğenmeyecek! Onlar okun avdan çıkması gibi dinden çıkacaklar.

(Nitekim ok avdan öyle süratli çıkar ki) **demir ucuna bakılır da orada bir şey bulunamaz, sonra okun demirinin giriş yerinden yukarıya doğru dolanan sinire bakılır, onda da bir şeye rastlanamaz, sonra okun ahşap kısmına bakılır, onda da bir şey bulunamaz, sonra tüy kısmına bakılır, orada da bir şey bulunamaz.**

Oysa ok (avın) **işkembe**(sini) **ve kanı** (delip) **geçmiştir. İşte bu adamlar insanların** (Ali ile Mu'âviye *(Radıyallâhu Anhümâ)* arasında harp çıkarak) **ayrılığa düştüğü bir zamanda çıkacaklardır. Onların alâmeti öyle bir adam**(ın aralarında bulunması)**dır ki iki elinin** (pazusunun) **biri kadın memesi gibidir yâhut sallanan bir et parçası gibidir"** buyurdu.

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)* sonra şöyle demiştir: **"İşte onlardan kimi sadakalar hakkında seni ayıplıyor"** âyet-i kerîmesi bu kişi hakkında inmiştir.

Ben şâhitlik ederim ki bu hadîsi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den işittim. Şuna şâhitlik ederim ki **Ali** onları katlettiğinde ben onunla berâberdim ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in târif ettiği sıfatlara sâhip adamın getirildiğini gördüm" demiştir. *(Buhârî, Edeb:95, no:5811, 5/2281; Müslim, Zekât:47, no:1064/148, 2/744; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11220; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/507-508; İbnü Ebî Hâtim:6/1815; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/405-406)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir rivâyete göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*:

فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! دَعْنِي أَقْتُلْ هٰذَا الْمُنَافِقَ! فَقَالَ: «مَعَاذَ اللهِ أَنْ يَتَحَدَّثَ النَّاسُ أَنِّي أَقْتُلُ أَصْحَابِي إِنَّ هٰذَا وَأَصْحَابَهُ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ أَوْ تَرَاقِيَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Bırak beni şu münâfığı öldüreyim" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnsanların, benim ashâbımı öldürdüğümü söylemesinden Allâh'a sığınırım! Gerçekten bu kişi ve arkadaşları Kur'ân okuyacaklar ama boğazlarını ya da göğüs kemiklerini geçmeyecek, okun avdan çıkması gibi dinden çıkacaklar"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14804, 23/112; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/244; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:247; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/208)* buyurmuştur.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ سَمِعْتُ رَجُلًا يَقُولُ: إِنَّ هٰذِهِ قِسْمَةٌ مَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللهِ. فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ، فَقَالَ: «رَحْمَةُ اللهِ عَلٰى مُوسٰى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ.» وَنَزَلَ: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn** ganîmetlerini dağıtırken bir adamın: "Bu taksimde **Allâh**'ın rızâsı kastedilmemiştir" dediğini duydum. Sonra **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip bunu kendisine anlatınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Allâh'ın rahmeti Mûsâ'nın üzerine olsun! Ona bundan daha fazla eziyet edildi, ama o sabretti (ben de sabredeceğim)" buyurdu. İşte bunun üzerine: **"Onlardan kimi sadakalar hakkında seni ayıplıyor"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/407)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; münâfıklardan **Ebu'l-Cevvâz** adında bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sen adâletli taksim yapmadın, **Allâh**'ın sana sadakaları fakirlere ve miskinlere vermeyi emrettiğini savunuyorsun ama niye onları koyun çobanlarına veriyorsun?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا أَبَا لَكَ! أَمَا كَانَ مُوسٰى رَاعِيًا؟
أَمَا كَانَ دَاوُدُ رَاعِيًا! اِحْذَرُوا هٰذَا وَأَصْحَابَهُ فَإِنَّهُمْ مُنَافِقُونَ.»

Âyet: 58

"Babasız herif! Mûsâ çoban değil miydi, Dâvûd çoban değil miydi?" buyurdu. Sonra o adam gidince: **"Bu adamdan ve arkadaşlarından sakının, çünkü bunlar münâfıktırlar"** buyurdu. İşte bu âyet-i kerîme bu kişi hakkında nâzil oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/56; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/100; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/140)*

İbni Zeyd *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; münâfıklar: "Vallâhi Muhammed malı ancak sevdiğine veriyor" deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/140)*

Ebû Bekr el-Esamm *(Radıyallâhu Anh)*ın, tefsirinde yapmış olduğu rivâyete göre:

وَرَوَى أَبُو بَكْرٍ الْأَصَمُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي تَفْسِيرِهِ: أَنَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ: «مَا عِلْمُكَ بِفُلَانٍ؟» فَقَالَ: مَالِي بِهِ عِلْمٌ إِلَّا أَنَّكَ تُدْنِيهِ فِي الْمَجْلِسِ وَتُجْزِلُ لَهُ الْعَطَاءَ، فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِنَّهُ مُنَافِقٌ أُدَارِي عَنْ نِفَاقِهِ وَأَخَافُ أَنْ يُفْسِدَ عَلَى غَيْرِهِ.» فَقَالَ: لَوْ أَعْطَيْتَ فُلَانًا بَعْضَ مَا تُعْطِيهِ، فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِنَّهُ مُؤْمِنٌ أَكِلُهُ إِلَى إِيمَانِهِ، وَأَمَّا هٰذَا فَمُنَافِقٌ أُدَارِيهِ خَوْفَ إِفْسَادِهِ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashaptan birine: **"Falanca kimse hakkında ne biliyorsun?"** diye sorduğunda o zat:

"Onun hakkında bir ilmim yok. Ancak sen onu meclislerde kendine çok yaklaştırıyorsun ve kendisine bol bahşiş veriyorsun" diye cevap verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O kişi münâfıktır, ben onun münâfıklığını idâre ediyorum, çünkü başkasını bozmasından endişe duyuyorum"** buyurdu.

O zaman o sahâbî: "Ona verdiklerinden bir kısmını da falancaya versen" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O mümindir, onu îmânına havâle ediyorum, ama bu münâfıktır, başkasını ifsat etmesin diye onu idâre ediyorum"** buyurdu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/100)*

Me'ânî ehlinin beyânı vechile; bu âyet-i kerîme münâfıkların ahlâkının düşük ve tabiatlarının âdî olduğuna delâlet etmektedir.

Zîrâ münâfıklar yardım almaya son derece düşkün oldukları için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksîmine rızâ göstermeyip onu zulme nispet ettiler. Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh**'ın mahlûkātı arasında dünyâya meyilden en uzak kimse idi.

Dahhâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine gelen az-çok ne olursa hepsini sahâbe arasında bölüştürüyordu, müminler kendilerine verilen şeye râzı oluyorlar ve **Allâh**'a hamdediyorlardı. Münâfıklar ise çok bir şey aldıkları zaman sevinip şımarıyorlar, az bir şey aldıklarında ise gazaplanıyorlardı.

İşte bu, onların memnuniyetlerinin ve öfkelerinin din için değil de dünyâ nasipleri için olduğunun açık bir delîli idi. Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** ehlinin kalplerini İslâm'a ısındırmak için **Huneyn** ganîmetlerinden onlara büyük hisseler verince bu iş münâfıkları kızdırdı. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾

"Artık onlara ondan bir şey verilecek olursa hoşnut olurlar (ve senin bu taksîmini beğenirler)**, ama kendilerine ondan bir şey verilmezse birdenbire onlar kızarlar"** kavl-i şerîfiyle münâfıkların istediklerini elde edemedikleri anda âniden öfkelendiklerini böylece beyân etti.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; nifak, zâhiri İslâm erkânıyla tezyin ederken, bâtını îman nurlarından tatil etmektir, yâni İslâm'ın görünen vazîfelerini yapıp kalbi îman nûrundan boş tutmaktır. Îman nûrundan muattal olan bir kalp ise kâfirlik karanlığıyla donanmış olur.

İşte böyle bir kalp dünyâyı çok sevdiği için dünyâlık elde ettiği zaman memnun, bir imkânı yitirdiği zaman ise kızgın olur.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

نَکُنَدْ دُوسْتْ زِینْهَارْ اَزْ دُوسْتْ　　دِلْ نِهَادَمْ بَرْ آنْچه خَاطِرِ اُوسْتْ

گَرْ بَلُطْفَمْ بَنَزْدِ خُودْ خَوانَدْ　　وَرْ بَقَهْرَمْ بَرَانَدْ اُو دَانَدْ

"Dost dost(un hiçbir yaptığın)**dan 'Aman' demez,**
Gönlümü onun hâtırının olduğu şey üzerine koydum
(onun murâdına teslîm oldum, her ne ederse râzı oldum).

Lütfederse eğer beni yanına dâvet eder,
Kahrederse eğer (yanından) **sürer,** (yine) **o bilir** (tercîh eder)."

(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:5 , hikâye no:9 ; Sûdî Efendi – kenarında- Şemî, Şerh-i Gülistân, sh:350)

Âyet: 59

﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ سَيُؤْتِينَا اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللهِ رَاغِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (59)

(وَلَوْ أَنَّهُمْ) **Eğer gerçekten onlar,** (رَضُوا) **râzı olsalardı,** neye? (مَا) **o şeye ki,** (آتَى) **verdi,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** daha, (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü,** daha, (وَقَالُوا) **deselerdi,** ne deselerdi? (حَسْبُنَا) **bize kâfîdir,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** (سَيُؤْتِي) **yakında verecek,** kime? (نَا) **bize,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** neden? (مِنْ فَضْلِهِ) **fazlından,** daha kim verecek? (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü de,** (إِنَّا) **şüphesiz ki biz,** kime? (إِلَى اللهِ) **ancak Allâh'a,** (رَاغِبُونَ) **rağbet edici kimseleriz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer gerçekten onlar Allâh'ın ve Rasûlünün kendilerine vermiş olduğu şeye râzı gelseydiler ve: 'Allâh(ın, lütfuyla bizim için ayırdığı kısmet) **bize yeter, yakında bize fazl**(-u ihsân)**ından Allâh da verecek, Rasûlü de!**

Şüphesiz ki biz yalnızca Allâh(ın ikrâmın)**a rağbet edici kimseleriz' deseydiler** (elbette bu kendileri için çok hayırlı ve kârlı olurdu)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksîmâtına kızdıklarını ve bu yüzden kendisini tenkit ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onlara, böyle yapacaklarına **Allâh-u Te'âlâ**'nın ve **Rasûlü**'nün taksîmine râzı gelmeleri durumunda maddî ve mânevî daha çok kâr edeceklerini bildirmiştir.

Semerkandî, **Fahrurrâzî** ve **Nesefî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; âyet-i celîlenin bidâyetinde geçen (لَوْ) harfinin cevâbı mahzûftur.

Buna göre mânâ: "Eğer bu münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmetlerden kendilerine verdiği hisseye rızâ gösterseydiler, paylarına az bir şey düşse de onu gönül hoşluğuyla kabul edip:

'**Allâh**'ın bize verdiği rızık yeter, yakında **Allâh** bize başka ganîmetler nasip eder de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize bugün verdiğinden daha fazla mallar verir.

Şüphesiz ki biz **Allâh-u Te'âlâ**'nın bize lütfedeceği diğer ganîmetlere rağbet etmekteyiz' deselerdi elbette bu, kendileri için daha hayırlı ve maddî anlamda da daha kârlı olurdu" demektir.

Bu âyet-i kerîme şuna delâlet etmektedir ki; derdi dünyâyı talep olan kişinin netîcede işi münâfıklığa varacaktır. Ama dünyâyı **Allâh-u Te'âlâ**'nın izin verdiği ölçüde talep edip maksadı da, dünyâyı dînî maslahatlara ulaşma aracı edinmek olan kişi hak yoldadır. Bu işin temeli kişinin **Allâh**'ın kazâsına (ve kaderine) râzı olmasıdır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde bu konuyu dört mertebe üzere açıklamıştır.

Birinci mertebe: âyet-i kerîmede geçen: (وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ) **"Eğer onlar Allâh'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiklerine râzı olsaydılar"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır.

Buna göre kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın abesten ve hatâdan münezzeh olduğunu, her işin âkıbetini çok iyi bildiğini ve yaptığı her işi bir hikmet üzere yaptığını düşünerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmettiği hiçbir şeye îtiraz edilemeyeceğine îtikat edecek ve böylece kendisine verilen hisseye râzı gelecektir.

İkinci mertebe: Bu rızânın eseri dilinde zuhûr edecektir, yâni memnûniyetini söze dökecektir.

Nitekim âyet-i kerîmede geçen: (حَسْبُنَا اللَّهُ) **"Allâh bize yeter"** kavl-i şerîfinde, onlardan istenen sözün: "Başkaları mal aldı ama biz **Allâh**'ın hükmüne râzı olduğumuz için kullukta daha büyük bir mertebe elde ettik" demeleri olduğu anlaşılmıştır.

Üçüncü mertebe: İnsan "**Allâh** bize yeter" diyerek yüce mertebeye ulaşamasa bile ondan bir düşük mertebeye tenezzül edebilir ki o da, âyet-i kerîmede geçen: (سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ) **"Yakında bize fazl**(-u ihsân)**ından Allâh da verecek, Rasûlü de"** sözüyle açıklanmıştır. Bu mertebede olanlar yine bir menfaat beklemektedirler ama îtiraz etmeksizin "Kaderin iktizâsına göre ya dünyâda verir, ya da âhirette verir" şeklinde bir talepte bulunmaktadırlar.

Dördüncü mertebe: âyet-i kerîmede geçen: (إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ) **"Şüphesiz de zikredilen sözüki biz yalnızca Allâh**(ın ikrâmın)**a rağbet edici kimseleriz"** kavl-i şerîfin diyebilenler ve bunu derken hakîkatine erebilenler en üstün mertebe sâhipleridirler.

Âyet: 59

Bunlar bu sözleriyle: "Biz îman ve tâat karşılığında mal almak ve dünyevî bir makam sâhibi olmak istemiyoruz. Maksadımız âhiret saâdetleri elde etmektir. Hattâ ondan da geçip **Allâh-u Te'âlâ**'nın ubûdiyetinde istiğrak hâli kesbetmektir (hâlis kulluk makamında boğulup kalma fazîletini kazanmaktır)" mânâsını kastetmişlerdir ve isâbet etmişlerdir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesinde: "Biz, Allâh'ın sevâbına rağbet edicileriz" demelerini istememiş, bilakis: **"Biz, Allâh'ın Kendisine rağbet edicileriz"** demelerini beklemiştir.

Rivâyet olunduğuna göre:

رُوِىَ: اَنَّ عِيسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ مَرَّ بِقَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللهَ تَعَالٰى فَقَالَ لَهُمْ: «مَا الَّذِى حَمَلَكُمْ عَلَيْهِ؟» قَالُوا: اَلْخَوْفُ مِنْ عِقَابِ اللهِ تَعَالٰى. فَقَالَ: «اَصَبْتُمْ.» وَمَرَّ عَلٰى قَوْمٍ اٰخَرِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ تَعَالٰى فَقَالَ لَهُمْ: «مَا الَّذِى حَمَلَكُمْ عَلَيْهِ؟» فَقَالُوا: اَلرَّغْبَةُ فِى ثَوَابِ اللهِ. فَقَالَ: «اَصَبْتُمْ.» وَمَرَّ عَلٰى قَوْمٍ ثَالِثٍ مُشْتَغِلِينَ بِذِكْرِ اللهِ فَسَأَلَهُمْ فَقَالُوا: لَا نَذْكُرُهُ لِلْخَوْفِ مِنَ الْعِقَابِ وَلَا لِلرَّغْبَةِ فِى الثَّوَابِ بَلْ لِاِظْهَارِ ذِلَّةِ الْعُبُودِيَّةِ وَعِزَّةِ الرُّبُوبِيَّةِ وَتَشْرِيفِ الْقَلْبِ بِمَعْرِفَتِهِ وَتَشْرِيفِ اللِّسَانِ بِالْاَلْفَاظِ الدَّالَّةِ عَلٰى صِفَاتِ قُدْسِهِ وَعِزَّتِهِ. فَقَالَ: «أَنْتُمُ الْمُحِقُّونَ الْمُحَقِّقُونَ.»

Îsâ *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikreden bir kavme rastladığında: **"Sizi bu işi yapmaya sevkeden ne oldu?"** diye sordu. Onlar: "**Allâh**'ın azâbından korku(muz)" deyince: **"İsâbet ettiniz"** buyurdu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikreden başka bir topluluğa uğradı, onlara da: **"Sizi bu işe hamleden nedir?"** diye sordu. Onlar: "Sevap beklentisi" deyince onlara da: **"Doğru yaptınız"** buyurdu. Sonra zikirle meşgul olan üçüncü bir cemaate uğradığında onlara da aynı soruyu sordu. Onlar:

"Biz ne azap korkusuyla, ne de sevap umûduyla O'nu zikretmiyoruz. Biz O'nu ancak ubûdiyetin zilletini ve Rubûbiyyetin izzetini ızhâr (kulluğun alçaklığını ve Rabliğin ululuğunu ortaya koymak), kalbi O'nun mârifetiyle teşrif (Allâh-u Te'âlâ'yı bilme şerefine erdirmek), lisânı da O'nun mukaddes ve azîz sıfatlarına delâlet eden lafızlar(ı anmak)la şerefyâb etmek için zikrediyoruz" diye cevap verdiler.

O da onlara: "Hakîkati bulmuş olan hakîkî kullar ancak sizlersiniz" buyurdu. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/102; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/453)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kısmete râzı olmak, mutluluk sebebidir, ondan sabırsızlık ve sızlanma ise hüzün sebebidir. **Sülemî** *(Kuddise Sirruhû)*nun **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)*dan nakline göre: "Her kim takdirlere râzı olursa, gam ve kederden kurtulur."

رِضَا بَدَادَه بَدَهْ وَزْ جَبِينْ گِرِهْ بُگْشَا كِه بَرْ مَن و تُو دَرِ اِخْتِيَارْ نَگُشَادَسْتْ

"Rızâ verilmiş (olan şey)**e** (sen de) **rızâ ver, alnından kırışıklığı aç** (az diye yüz buruşturma, senin istemenle bir şey düzelmez),

Zîrâ (ne) **benim** (ne de) **senin üzerine ihtiyâr** (seçme ve tercîh) **kapısı açılmamıştır** (kadere rızâ gerekir, elden bir şey gelmez).

Bu mânâda denilmiştir ki:

بِشْنَوْ اِينْ نُكْتَه كِه خُودْ رَا زِ غَمْ آزَادَه كُنِى خُونْ خُورِى گَرْ طَلَبِ رُوزِئ نَنِهَادَه كُنِى

"(İyi) dinle şu nükteyi ki, kurtarasın kendini üzüntüden:
Eğer senin için konmamış (takdîr edilmemiş) **olan rızkı talep edersen,**
(boş yere) **kan içersin** (kederden)**."**

Denilmiştir ki:

«اِذَا كَانَ الْقَدَرُ حَقًّا كَانَ السَّخَطُ حُمْقًا.»

"Kader hak olduğuna göre kızmak ahmaklık olur."

Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)* gözünü kaybettikten sonra **Mekke**'den dönünce ona: "Sen duâsı makbul bir zâtsın, niçin gözünü iâde etmesini **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemiyorsun?" denildiğinde o:

«قَضَاءُ اللهِ تَعَالٰى اَحَبُّ اِلَىَّ مِنْ بَصَرِى.»

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsı (kaderi) bana gözümden daha sevgilidir" diye cevap verdi.

Hikmet sâhibi bir zâta: "Doğum ânında çocuğun eli kapalıyken ölüm ânında açık olmasının sebebi nedir?" diye sorulduğunda o şu beyti inşâd etmiştir:

وَمَقْبُوضٌ كَفُّ الْمَرْءِ عِنْدَ وِلَادَةٍ دَلِيلٌ عَلَى الْحِرْصِ الْمُرَكَّبِ فِى الْحَيِّ
وَمَبْسُوطٌ كَفُّ الْمَرْءِ عِنْدَ وَفَاتِهِ يَقُولُ انْظُرُوا اِنِّى خَرَجْتُ بِلَا شَيْءٍ

Âyet: 59

"Bir kişinin doğarken yumuktur eli,
İşte budur, diride katmerli hırs olduğunun delîli.

Ama vefâtı ânında kişinin avucu açık olur,
Böylece o 'Bakın ben hiçbir şeysiz çıktım' demiş olur."

Naklolunduğuna göre; **Ebû Yezîd el-Bestâmî** *(Kuddise Sirruhû)* kendi elinde tevbe eden bir nebbâşa (kefen soyucuya):

"Kabirde yatanları ne hal üzere buldun?" diye sorduğunda o: "Bin kişinin kabrini soyduysam ancak iki kişinin yüzünü kıbleye dönük buldum" diye cevap verince **Ebû Yezîd** *(Kuddise Sirruhû)*:

«مَسَاكِينُ أُولٰئِكَ، نَهْمَةُ الرِّزْقِ حَوَّلَتْ وُجُوهَهُمْ عَنِ الْقِبْلَةِ.»

"Yazık o zavallılara ki rızık telâşesi (yüzünden îmanlarını yitirmeleri) onların yüzlerini kıbleden ters döndürdü" buyurdu.

Artık akıllı kişiye gereken **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül edip O'nun vaadine îtimat etmesidir. Şüphesiz ki **Allâh** kuluna kâfîdir. **Allâh**'ı bulan başka her şeyi yitirir.

Zîrâ **Allâh**'ı kaybetmek başkasını bulmaktadır, O'nu bulmak da başkasını yitirmektedir. **Allâh**'ı bulan O'na râzı gelir ve: "**Allâh-u Te'âlâ** bize dînimizin kemâli ve dünyâmızın nizâmı hakkında muhtaç olan şeyleri verecektir. Şüphesiz biz ne dünyâya ne ukbâya, ne de onlarda olan hiçbir şeye değil ancak **Mevlâ**'ya rağbet edicileriz" der.

Bu mânâda **Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

پَدَرَمْ رَوْضَةِ جَنَّتْ بَدُو گَنْدُمْ بَفُرُوخْتْ نَاخُلْفْ بَاشَمْ اَگَرْ مَنْ بَجُوِی نَفُرُوشَمْ

"Atam (Hazret-i Âdem) **cennet bahçesini iki buğdaya sattı,**
Hayırsız kötü evlat olayım, eğer ben (bu dünyâyı) **bir arpaya satmazsam!"**

Yâni; benim murâdım cennet değil, Cemâlullâh'dır.

Cenneti de Cemâlullâh için isteriz, zîrâ cennet Cemâlullâh'sız olmaz, Cemâlullâh da cennetten başka yerde bulunmaz. *(Hâfız Şerhi Sûdî Efendi -Konevî kenarında-:2/326)*

"Âlûsî Tefsîr"inde zikredilen işârî mânâya göre; bu âyet-i kerîme, kulları sâdıkların, ârîflerin ve müridlerin âdâbına irşâd etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'dan râzı olan kişinin alâmeti, **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen her şeyi sevinçle karşılamasıdır ve belâdan lezzet almasıdır.

Zîrâ mahbûbun her fiili mahbubdur (sevgilinin her işi sevgilidir).

Naklolunduğuna göre; toprak üzerine atılmış kör ve kötürüm birinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd ve şükürde bulunduğu görülmüş ve ona bunun sırrı sorulmuş, o da:

"İzzet-i celâli hakkı için, O beni parça parça kesip doğrasa yine de O'na karşı ancak sevgim ziyâdeleşir" diye cevap vermiştir.

Şu sözü söyleyen, **Allâh** için ne kadar güzel söylemiştir:

أَنَا رَاضٍ بِالَّذِي تَرْضَوْنَهُ لَكُمُ الْمِنَّةُ عَفْوًا وَانْتِقَامًا

"Ben sizin râzı olduğunuz şeyden râzıyım,
Affetseniz de, intikam alsanız da bize iyiliktir."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde şöyle zikredilmiştir:

Engellenme ve kavuşma, kaybetme ve bulma, fakirlik ve zenginlik, izzet ve zillet halleri bir mümine eşit gelmedikçe îmânı kâmil olamaz.

Ama kendisine bir şey verildiğinde sevinip kaybettiğinde öfkelenen kişiyle nifâk ehli arasında bir fark yoktur.

Ancak zâhirî mânâda îman vasfı müstesnâ!

Demek ki bir kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın taksimine rızâ gösterse ve O'nun bilmesiyle yetinip fazlası için **Allâh**'a rağbet etse elbette bu kendisi için daha hayırlı ve selâmetli olur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Ganîmetlerin Allâh-u Te'âlâ tarafından taksim edildiği, dolayısıyla Allâh adına taksîmat yapan Rasûl'ün verdiğine rızâ göstermek gerektiği:

﴿مَا أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

Âyet: 59

"O (Kureyza, Fedek ve Hayber gibi, Medîne'ye uzakta bulunmaları nedeniyle ulaşımlarında zahmet çekilen) **şehirlerin** (kâfir) **ahâlisinden Allâh'ın, Rasûlüne** (bir ganîmet olarak) **geri döndürmüş olduğu** (mal ve akar gibi) **şeyler**(in taksîmine gelince; işte onlar) **ise Allâh'a âittir.**

O Rasûle mahsustur, bir de o (peygambere soy bakımından) **yakınlık sâhiplerine, yetimlere, yoksullara ve yolda** (mağdur) **kalmışa âittir, tâ ki o** (mallar)**, içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan** (ve onların gücüne güç katan) **bir şey olmasın!**

Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın (kabûl edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin!**

Allâh(ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten ve onları hafife almak)**tan hakkıyla sakının!**

Şüphesiz ki Allâh, (peygamberine muhâlefet edenlere karşı) **azâbı pek şiddetli olandır."** *(Haşr Sûresi:7)*

﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (60)

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ) **Sadakalar ancak,** kime âittir? (لِلْفُقَرَاءِ) **fakirlere,** daha, (وَالْمَسَاكِينِ) **miskinlere,** daha, (وَالْعَامِلِينَ) **çalışanlara,** ne üzerine? (عَلَيْهَا) **onlar üzerine,** daha, (وَالْمُؤَلَّفَةِ) **alıştırılacak kimselere,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **kalpleri,** sadakalar daha nerede sarf edilir, (وَفِي الرِّقَابِ) **boyunlar**(ı kölelikten kurtarma) **uğrunda,** daha kime, (وَالْغَارِمِينَ) **borçlulara,** daha nerede? (وَفِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** daha kime, (وَابْنِ السَّبِيلِ) **yolda kalmışa,** sadakalar ne olarak verilir? (فَرِيضَةً) **bir farz olarak,** kim tarafından? (مِنَ اللهِ) **Allâh tarafından,** (وَاللهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sadakalar (zekâtlar) **Allâh'tan bir farz olarak ancak** (hiçbir malı ve kazanma imkânı bulunmayan) **fakirlere,** (bir miktar malı yâhut kazancı bulunsa da, yeterli gelmeyen) **miskinlere,** (zengin de olsalar) **onlar**(ın toplanması) **üzerine çalışma yapan** (memur)**lara, kalpleri** (İslâm'a) **alıştırılacak olanlara,** (yazışmalı kölelerin) **boyunlar**(ının kurtarılması) **uğrunda** (harcamaya)**, borçlulara, Allâh yolunda** (gazâ, hac ve ilim tahsîli gibi vazîfelere çıkmış muhtaç kimselere) **ve** (memleketlerinde zengin de olsalar herhangi bir nedenle) **yolda** (mağdur) **kalmışa mahsustur.**

Allâh (insanların durumlarını ve neyi hak ettiklerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (her işini hikmet üzere yapan, bu yüzden hakları sâhiplerine sevk eden bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i zekât taksîmi husûsunda ayıpladıklarını zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede zekâtı hak eden sekiz sınıfı beyân etmiştir ki böylece: "Benim peygamberim zekâttan kendisine hiçbir şey ayırmamıştır ve zekâtın kimlere verileceği husûsunda da bir yetkisi yoktur. Hal böyleyken münâfıkların onu ayıplamasının ne mânâsı vardır?" buyurmak istemiştir.

Âyet: 60

İşte bu mânâda **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا أُوتِيكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا أَمْنَعُكُمُوهُ إِنْ أَنَا إِلَّا خَازِنٌ أَضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ.»

"Ben size ne bir şey verebiliyorum, ne de size bir şey ulaşmasına mâni olabiliyorum! Ben ancak bir hazîne bekçisiyim, emrolunduğum yere tevdî ediyorum" buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, Harâc:13, no:2949, 3/1288; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/107-108)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre bu âyet-i kerîme de öncesindeki iki âyet-i kerîme gibi bir bedevînin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îtirâzı üzerine nâzil olmuştur, şöyle ki:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقْسِمُ فَسَأَلَهُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَجَعَلَ يَقْسِمُ، فَقَالَ بَعْضُ رُعَاةِ الشَّاةِ: وَاللهِ مَا عَدَلْتَ، قَالَ: «وَيْحَكَ! مَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟» فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينَ﴾

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir taksîmat yaparken bir koyun çobanı gelmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir şeyler istemiş fakat o ona bakmayıp taksîmâta devâm etmiş. O zaman adam: "Vallâhi âdil davranmadın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yazık sana! Ben adâletli değilsem kim adâletli olacak" buyurmuştur. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** zekâtların kimlere taksim edileceğini beyân eden bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1817; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/407)*

"Kurtubî, Hâzin, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Sadaka"** tâbirinden maksat farz olan zekâttır. Nitekim:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾

"(Habîbim! Zekât vermesi gereken Müslümanların) **mallarından öyle bir sadaka al ki; kendisiyle onları** (İlâhî emirlere itaatsizlik sebebiyle bulaştıkları günah kirlerinden) **iyice temizleyesin ve onları** (bu günaha sebebiyet veren mal sevgisinden) **tamâmen arındırasın**" *(Tevbe Sûresi:103)* kavl-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

Zîrâ nâfile sadakalar insanlardan alınması emrolunan bir şey değildir. Demek ki burada alınması emredilen **"Sadaka"**dan maksat farz olan zekâttır. Zekâta sadaka ismi verilmesi, kulun ubûdiyetteki sadâkatine delâlet ettiği içindir. **"el-Kâfî"** isimli eserde böylece zikredilmiştir. **"el-Ezâhîr"** isimli eserde zikredildiğine göre; sadaka kelimesinin terkîbi (birleşimi) bir şeyin kavlî ve fiilî gücüne kuvvetine delâlet eder. Sadakanın kuvvetiyle belâ geri döndürüldüğü için yapılan hayırlar bu kelimeyle adlandırılmıştır.

Bir kavle göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zekât toplamak için gönderdiği ilk tahsildâr **Kinde** kavminden olan **Benû Sıdk** kabîlesinden bir zat idi ki bir kimsenin onlara intisâbı zikredilirken **"Sadakî"** denilirdi. İşte sadaka kelimesi onların isminden müştak olmuştur (türetilmiştir).

Bu âyet-i kerîmede zekâtın sekiz sınıf insana tahsis edilmesi, münâfıklara ve zenginlere zekât verilemeyeceğini beyân etmekle birlikte bu sekiz sınıfa zekât vermeyenin de onların hakkını gasp etmiş olacağına işâret etmiştir.

Nitekim **Zeynelâbidîn** *(Radıyallâhu Anh)*: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** zekâtın ne miktarda verileceğini ve kimlere ne kadar bir infâkın yeterli olacağını bildiği için herkese hakkını tâyin etmiştir. Artık her kim bu âyet-i kerîmede hak sâhibi kılınanlara zekât vermeyi engellerse işte o kişi onların rızkına mâni olduğu için onlara zulmetmiş olur" demiştir.

İbni Abbâs, Ikrime ve **İbni Cüreyc** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demişlerdir: "Zekâtın farziyetini beyân eden bu âyet-i kerîme, diğer yardımları yani:

﴿وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ﴾

"Yakınlık sâhibine, (sıla-i rahim, güzel geçim ve fakirse nafaka temîni gibi) **hakk**(lar)**ını ver! Yoksula ve** (vatanında zengin bile olsa) **yolda** (mağdur) **kalmışa da** (zekât ve sadaka gibi haklarını ver)**!"** *(İsrâ Sûresi:26)*,

﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ﴾

"(Habîbim! "Sadakanın gizli olanı mı yoksa açıkça verileni mi daha fazîletlidir?" diye soranlara Benim tarafımdan şöylece bildir:) **Eğer sadakaları** (vermeyi) **açıkça yaparsanız, o ne güzel şeydir! Ama eğer onları gizlerseniz ve onları** (rastgele her isteyene değil de, gerçekten ihtiyaç sâhibi olan) **fakirlere** (bu şekilde kimseye duyurmadan ve göstermeden) **verirseniz, işte bu sizin** (gösterişten uzak kalıp ihlâsa ulaşabilmeniz) **için daha iyidir."** *(Bakara Sûresi:271)*,

Âyet: 60

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

"Onların mallarında da, isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemediği için zengin sanılarak sadakadan) **mahrum** (bırakılmış) **olan için bolca nasip vardı** (ki, insanlara merhametlerinden dolayı Allâh rızâsı için bunu kendilerine zekât hâricinde gerekli kılmıştılar)" *(Zâriyât Sûresi:19)* gibi diğer âyet-i kerîmelerde geçen yardımların farziyetini neshetmiştir. *(Nehhâs, en-Nâsih, sh:507; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/409)*

Görüldüğü üzere; **Allâh-u Te'âlâ** namaz benzeri bedenî ibâdetlerde rekât sayısı ve vakit tâyini gibi tafsîlâta girmeyerek bu husûsu peygamberine havâle etmişse de, maddî menfaat hırsından dolayı ihtilâfa sebebiyet vermesi kaçınılmaz olan mîras taksîmi ve zekât masrifleri gibi konuları bizzat Kendisi **Kur'ân-ı Kerîm**'de zikretmiştir ve bunu kimseye havâle etmemiştir.

Nitekim **Ziyâd ibni Hâris es-Sudâî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْتُهُ فَذَكَرَ حَدِيثًا طَوِيلًا قَالَ: فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَعْطِنِي مِنَ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ فَإِنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ حَقَّكَ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip kendisine biat ettim. O benim kavmim üzerine bir ordu gönderiyordu, ben ona: "Yâ **Rasûlellâh**! Ordunu geri çek onların İslâm'a girmeleri yanaşmıştır" dedim.

Sonra kavmime mektup yazdım ve onların İslâm haberini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaştırdım.

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir adam gelerek: "Bana zekâttan ver" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ zekâtlar husûsunda ne bir peygamberin, ne de bir başkasının hükmüne râzı olmadı da o konuda bizzat Kendisi hüküm verdi ve onları sekiz parçaya böldü. Eğer sen o sınıflardan isen sana hakkını veririm"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Zekât:24, no:1630, 2/707; Dârekutnî, es-Sünen, no:2063, 2/137; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ: 4/173-174; İbnü Abdilberr, el-İstizkâr:9/206; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/245; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/408)*

İbni Sa'd *(Rahimehullâh)* ise **Ziyâd ibni Hâris es-Sudâî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَارِثِ الصُّدَائِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَا أَنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ قَوْمٌ يَشْكُونَ عَامِلَهُمْ، ثُمَّ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! اَخَذَنَا بِشَيْءٍ كَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا خَيْرَ لِلْمُؤْمِنِ فِي الْإِمَارَةِ.» ثُمَّ قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَعْطِنِي مِنَ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ لَمْ يَكِلْ قَسْمَهَا إِلَى مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا نَبِيٍّ مُرْسَلٍ حَتَّى أَجْزَأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ، فَإِنْ كُنْتَ جُزْأً مِنْهَا أَعْطَيْتُكَ وَإِنْ كُنْتَ غَنِيًّا عَنْهَا فَإِنَّمَا هِيَ صُدَاعٌ فِي الرَّأْسِ وَدَاءٌ فِي الْبَطْنِ.»

Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberken bir topluluk gelip tahsildarlarından şikâyet ettiler ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Câhiliyet döneminde aramızda olan bir şeyden sebep bizi suçladı" dediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:**"Müminin yönetici olmasında bir hayır yoktur"** buyurdu.

Sonra bir adam kalkıp: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana zekâttan bir şey ver" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz Allâh zekâtın taksîmini ne mukarreb bir meleğe, ne de mürsel bir nebîye ısmarlamamıştır. Nihâyet Kendisi onu sekiz parçaya bölmüştür. Eğer sen onlardan bir parça(ya dâhil) **isen sana veririm.**

Yok eğer onlara muhtaç değil isen (ama yine de alırsan, şunu iyi bil ki) **onlar başta bir ağrı, karında bir derttir"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/408)* buyurdu.

Bu sekiz sınıfın tasnîfine gelince; ilk ikisi birbirine geçmiş vaziyette olduğu için birbirinden ayrı îzah edilemezler.

Zekâtın İlk İki Masrifi Olan Fakirler ve Miskinler

Şu bilinsin ki; zekâtlar âyet-i kerîmede tasnîf edilen sekiz sınıftan hangisine verilecek olsa yeterli olur. Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Dilersen zekâtını bu sekiz sınıftan birine verebilirsin yâhut ikisine veyâ üçüne bölebilirsin" demiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/182; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/531)*

Taberânî *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bâzen zekâtı masriflerden tek bir sınıfa tâyin ederdi. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/225)*

İbni Hümâm *(Rahimehullâh)*: "Kavlen ya da fiilen bu görüşe muhâlif olan başka bir görüş rivâyet olunmadı" demiştir.

Âyet: 60

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme zekâtın bu sınıfların hâricine verilemeyeceğini beyân etmektedir. Yoksa mutlaka bunların her birine dağıtılması gerektiğine dâir burada bir beyân bulunmamaktadır.

Bulunduğumuz noktada tefsirlerde bâzı îzahlar ve hükümler zikredilmiştir, biz de bunları maddeler hâlinde sizlere nakledelim:

1) Âyet-i kerîmede geçen: **"Fukarâ"** kelimesi **"Fakîr"** kelimesinin cemîsidir. Fakîr, nisap miktârından az bir şeye mâlik olandır. Dolayısıyla daha sonra zikredilecek evsâf sâhiplerinden daha umûmîdir.

"Mesâkîn" kelimesinin müfredi olan **"Miskîn"** ise hiçbir şeyi olmayandır.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunan görüş budur, Hanefîlerin ekserîsi de bu kavil üzeredir. Gerçi bunun tam tersi târif yapanlar da olmuştur, farklı târif yapanlar da olmuştur.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*: "Fakir hem muhtaç, hem de kötürüm olandır. Miskin ise kendisinde kötürümlük bulunmayan muhtaçtır" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1819)*

Câbir ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*: "Fukarâ iffetli olup istemeyenlerdir, miskinler ise dilenenlerdir" demiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/199)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "Fakir malı olmayan fakat akrabâlarının arasında bulunandır. Miskin ise malı da, akrabâsı da, aşîreti de bulunmayandır" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1819-1821)*

Miskinin durumunun fakirden daha iyi olduğunu söyleyenler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in birçok sahih hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ:
«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ الْفَقْرِ.»

"Ey Allâh! Kâfirlikten ve fakirlikten Sana sığınırım" *(Ebû Dâvûd, Salât:367, no:1544, 2/665; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20381; Nesâî:3/73; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/381)* diye duâ ederek fakirlikten sığındığını, ama **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Ey Allâh! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve kıyâmet günü beni miskinler zümresi arasında haşret" *(Tirmizî, Zühd:37, no:2352, 4/577-578; İbnü Mâce, no:4126; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/247; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/212)* diye duâ ettiğini delil olarak öne sürmüşlerdir. Fakat buna cevap verenler şöyle bir îzah geliştirmişlerdir:

Hadîs-i şerîflerde sığınılan fakirlik, nefsin fakirliğidir (tamahkârlığıdır).

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen sahih bir hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ.»

"Zenginlik çok mal ile değildir, zenginlik ancak gönül zenginliğidir (kanaattır)**"** *(Buhârî, Rikāk:15, no:6081, 5/2368; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/212)* buyrulmuştur. Yâhut sığınılan husus fakirliğin kendisi değil, fakirliğin sebep olacağı sabırsızlık, rızâsızlık ve maîşet (geçim) temini için günahlara düşmek gibi kötü hallerdir.

Yine böylece istenen yoksulluk, insanlara muhtaç olma hâli değil, ancak yoksulluğun sebep olacağı sabır, tevekkül ve rızâ gibi güzel sıfatlardır.

Nitekim duâsı müstecâb olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* miskin olarak ölmeyi istemiş, fakat insanlara muhtaç olarak değil, aksine yeterli rızka mâlik vaziyette vefât etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾

"O seni fakir olarak buldu da sonra zengin etti" (Duha Sûresi:8) kavl-i şerîfi de **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Habîbini kimseye muhtaç bir halde bırakmadığına delâlet etmektedir.

Dolayısıyla bir insan muhtaç olmasa da miskin kılığında olabilir.

Ebu'l-Atâhiye'nin şu şiiri ne güzeldir:

إِذَا أَرَدْتَ شَرِيفَ الْقَوْمِ كُلِّهِمِ فَانْظُرْ إِلَى مَلِكٍ فِي زِيِّ مِسْكِينِ
ذَاكَ الَّذِي عَظُمَتْ فِي اللهِ رَغْبَتُهُ وَذَاكَ يَصْلُحُ لِلدُّنْيَا وَلِلدِّينِ

Âyet: 60

"Eğer sen bütün kavimlerin şereflisini arıyorsan,
Bir hükümdara bak ki miskin kılığındadır.

İşte o ki Allâh uğrunda rağbeti büyük olmuştur,
Yine o ki dünyâya da dîne de elverişli bulunmuştur."

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; "Miskin" lafzı "Sükûn" maddesinden müştak olması hasebiyle "Dilenmek için sağa-sola hareket etmeyen" yâni sükûnetini bozmayan kimse demektir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunan:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلٰكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقُ عَلَيْهِ وَلَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ.»

"Miskin, insanların etrâfında dolaşıp da bir iki lokmanın ve bir iki hurmanın kendisini geri döndürdüğü bir kimse değildir. Lâkin miskin, ihtiyâcını giderecek bir imkân bulamadığı halde durumu fark edilmediği için kendisine sadaka verilmeyen, kendisi de kalkıp (gezip) **insanlardan dilenmeyen** (hayâlı ve iffetli) **kimsedir"** *(Buhârî, Zekât:52, no1409, 2/538; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/211)* hadîs-i şerîfi bunun delîlidir.

Demek ki miskin, fakirin bir türüdür. Dolayısıyla diğer fakirlere vermektense istemekten imtinâ eden zavallı yoksullara vermek daha mühimdir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾

"(Yapacağınız hayırlar,) **o fakirlere âittir ki; onlar Allâh yolunda** (yaptıkları cihattan ve mesâilerini ilim yolunda harcadıklarından dolayı, çalışıp kazanmaktan) **engellenmişlerdir de,** (bu sebeple) **yer**(yüzün)**de** (geçim temini için) **herhangi bir dolaşma imkânı bulamamaktadırlar. İffetli davranışta bulunma**(ları) **yüzünden** (dilenemedikleri için), (durumlarını) **bilmeyen kişi onları zengin kimseler zanneder.**

(Habîbim!) **Sen sîmâlarıyla onları tanırsın** (zayıflık, dağınıklık ve yüzlerinin sararması gibi birtakım belirtilerle kendilerinin zor durumda olduklarını hemen anlarsın).

Onlar (yüzsüzlük edip) **insanlardan ısrarla** (bir şey) **istemezler** (zarûretten dolayı isteseler de ısrarcı olmazlar)" *(Bakara Sûresi:273)* âyet-i kerîmesinde bunların hâlinden övgüyle bahsetmiştir.

Burada bir özet yapacak olursak; "Fakir" ile "Miskin" lafızlarının ayrı ayrı zikredilmesi bunların iki farklı sınıf olduğuna ancak birinin diğerinden daha muhtaç durumda bulunduğuna delâlet etmektedir.

Bu yüzden ikisini tek sınıf kabul edenlerin görüşü gerçeğe yakın durmaktadır. Ama her hâlükârda fakir tâbiri daha umûmîdir.

Bu meselede semere-i hilâf (görüş ayrılığının farkı) şu durumda açığa çıkar ki bir adam "Malımın üçte biri falancaya bir de fakirlere ve miskinleredir" diye vasiyette bulunacak olsa, fakirle miskini tek sınıf kabul edenlere göre adı belirtilen adama üçte birin yarısı kalır. Ama fakirle miskini iki farklı sınıf kabul edenlere göre burada üç ayrı sınıfa vasiyet yapıldığı için muayyen şahsa üçte bir verilir.

Fakirlik tâbirinin diğer bütün sınıflara şâmil olduğunun delîli **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ın kıssasıdır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona zekâtı genel mânâda fakirlere vereceğini beyân etmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğu üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Yemen**'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَى الْيَمَنِ قَالَ: «إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللهِ فَإِذَا عَرَفُوا اللهَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ فَإِذَا فَعَلُوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ.»

"Şüphesiz ki sen Ehl-i Kitap olan bir kavmin yanına gideceksin, onları ilk dâvet edeceğin şey Allâh'a ibâdet olsun.

Allâh'ı tanıdıkları zaman onlara şunu bildir ki gerçekten Allâh onlara bir gün ve bir gecede beş vakit namazı farz kılmıştır. Bunu yaptıkları zaman onlara şunu haber ver ki; şüphesiz Allâh onlara mallarından alınıp fakirlerine verilecek olan bir zekât farz kılmıştır.

Âyet: 60

Eğer buna itaat ederlerse onlardan bunu al ama insanların (eti için besledikleri koyun yâhut sütünden istifâde ettikleri sığır ve binmek için hazır beklettikleri develeri gibi) **değerli malların**(ı almak)**dan sakın"** *(Buhârî, Zekât:40, no:1389, 2/529; Müslim, Îman:7, no:19, 1/50; Nesâî, Zekât:1, 46; İbn-i Mâce, Zekât:1; Dârimî, Zekât:1; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/210)*

2) Geride zikredilen hadîs-i şerîfte geçen: **"Müslümanların fakirlerine verilmek üzere"** ifâdesinin delâletiyle, farz olan zekâtın verilebilmesi için fakirde îman şartı aranmıştır.

Dolayısıyla zimmî (İslâm yurdunda güvence altında bulunan bir kâfir) olsun, harbî (küfür diyârında yaşayan biri) olsun hiçbir kâfire zekât vermek müçtehitlerin ittifâkıyla câiz değildir.

Zührî ve **İbnü Şübrüme** *(Radıyallâhu Anhümâ)* zimmîlere zekat verilmesini câiz görmüşlerse de daha sonra gelen ulemânın icmâ'ı (görüş birliği) onların bu muhâlif görüşlerini yok hükmüne sokmuştur.

Eğer burada: "**Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın şartına göre bu hadis gibi olan âhâd (tevâtür derecesinde olmayan) hadisleri âyette geçen bir nas üzerine ziyâde bir vasıf getiremez. Dolayısıyla âyet-i kerîmede genel mânâda fakirler zekât verilebilecek durumda gösterilirken bu hadis ile buraya îman şartını ilâve etmek nasıl mümkün olmuştur?" denilecek olursa buna şöyle cevap veririz:

"Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ﴾

"Allâh sizi ancak din konusunda sizinle savaşanlara iyilik etmekten nehyediyor" *(Mümtahine Sûresi:8)* kavl-i şerîfine müstenid olarak harbî olan fakir kâfirler müçtehitlerin ittifâkıyla bu âyet-i kerîmeden ayrı tutulmuşlardır. Artık böyle bir tahsis (özelleştirme) vâki olduktan sonra geri kalan özel hükmü de haber-i âhâd olan bir hadîs-i şerîfle özelleştirmek câizdir. Ama:

﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ﴾

"Din konusunda sizinle savaşmamış ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı Allâh yasaklamıyor" *(Mümtahine Sûresi:8)* kavl-i şerîfinden dolayı zimmî bir fakire nâfile bir sadaka vermek câiz görülmüştür.

Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın hadîsi ise nâfileler hakkında değil de özellikle farz olan zekâtla alâkalıdır.

Harbî kâfire ise nâfile sadaka vermek de câiz olmaz. Fitre, keffâret ve adak gibi vâcip olan sadakaların hükmü ise üç imama göre farz olan zekât gibidir. Çünkü onlar farzla vâcip arasında bir ayırım gözetmemektedirler.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise vâcibin mertebesi farzdan daha düşük olduğu için ve **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*ın hadîsi ona şâmil olmadığı için ona göre vâcip sadakaların zimmîye verilmesi câizdir.

3) Zekât almaya mâni olan hallerden biri de zenginliktir. Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ.»

"Zengine de, sağlam ve güçlü birine de zekât (alması) **helâl olmaz"** *(Ebû Dâvûd, Zekât:24, no:1634, 2/709; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/207; Tirmizî, no:652; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/143; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/420)*

Ubeydullâh ibni Adiyy ibni'l-Hıyâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ أَنَّهُمَا أَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يُقَسِّمُ الصَّدَقَةَ فَسَأَلَاهُ مِنْهَا فَرَفَعَ فِينَا الْبَصَرَ وَخَفَضَهُ فَرَآنَا جَلْدَيْنِ فَقَالَ: «إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ.»

"Sahâbeden iki kişi bana şöyle anlattılar: Vedâ haccında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zekât dağıtırken yanına geldik ve ondan bir miktar istedik, gözünü bize doğru kaldırdı ve sonra eğdi. Bizi güçlü-kuvvetli görünce: **"İsterseniz size vereyim ama zenginin de, kazanabilen güçlü kimsenin de bunda nasîbi yoktur"** buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Zekât:24, no:1633, 2/708; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/207-208; Nêsâî, no:2597; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/143; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/421)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede bahsedilen sınıflardan herhangi biri zengin ise buna zekât verilemeyeceği konusunda müçtehitlerin icmâı vardır. Lâkin zekât alınmasını câiz kılmayacak olan zenginliğin târifi husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*: "Hangi tür maldan olursa olsun nisâba mâlik olan kişi zekât alamaz" demiştir. Bâzı ulemâ bunu bir günlük sabah-akşam yiyeceği olarak târif etmiş ve **Sehl ibni Hanzaliyye** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ سَهْلِ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ.» فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الْغِنَى الَّذِي لَا تَنْبَغِي مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ؟ قَالَ: «قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ.»

"Her kimin yanında kendisini muhtaç bırakmayacak bir şey bulunduğu halde yine de dilenirse o kişi ancak cehennem korlarını artırmış olur" buyurdu.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Dilenmenin uygun olmadığı ihtiyaçsızlık hâli nedir?" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Bir kişinin sabah ve akşam yiyeceğidir" *(Ebû Dâvûd, Zekât:24, no:1629, 2/706-707; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17625; İbnü Huzeyme, es-Sahîh, no:2391, 4/79; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:3385, 5/166-167; Dârekutnî, es-Sünen, no:1999; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/254)* hadîs-i şerîfini buna delil göstermişlerdir.

Diğer bâzı ulemâ ise bu sınırı kırk dirhem olarak, bâzısı elli dirhem olarak açıklamışlar, her birerleri de görüşlerinin doğruluğuna delâlet eden hadîs-i şerîfler rivâyet etmişlerdir. *(Ebû Dâvûd, no:1627, 1625; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/225-226)*

Ancak **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşü isâbetlidir. Zîrâ onların naklettiği bu hadîs-i şerîfler bu durumda olan kişilerin dilenmesinin haram olduğuna delâlet etmekteyse de bu onların zekât almasının helâl olmadığı anlamına gelmez. Demek ki bu halde olanlardan birine kendisi istemeden zekât verilecek olsa alması câiz olur.

Nitekim **Abdullâh ibni Ömer**, babası **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ فَأَقُولُ: أَعْطِهِ مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّي فَقَالَ: «خُذْهُ، إِذَا جَاءَكَ مِنْ هٰذَا الْمَالِ شَيْءٌ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلَا سَائِلٍ فَخُذْهُ وَمَا لَا، فَلَا تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana bir yardım gönderirdi, ben: "Bunu benden daha fakirine ver" derdim, o zaman: **"Bunu al! Senin malda gözün yokken ve dilencilik yapmazken sana bu maldan bir şey gelecek olursa onu al, ama böyle olmazsa kendini onun peşine düşürme"** *(Buhârî, Zekât:50, no:1404, 2/536; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/229)* buyururdu.

Diğer bir rivâyete göreyse:

«خُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ أَوْ تَصَدَّقْ بِهِ.»

"Bunu al, mal olarak sakla, yâhut onu tasadduk et" *(Müslim, Zekât:37, no:1045, 2/723; Buhârî, Ahkâm:17, no:6744, 6/2620; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/229)* buyururdu.

İşte bu hadîs-i şerîf **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bir günlük yiyeceğe sâhipken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ona zekât gönderdiğine ve onun bir günlük yiyeceği olduğunu bildiğine delâlet etmektedir. Zîrâ o, kendisine gelen malın kendisinden daha fakir olanlara gönderilmesini istemiştir. Bir günlük yiyeceği olmaması durumunda ise en fakir insanın **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* olması gerekirdi.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir kimse fakir olduktan sonra bir günlük yiyeceği var diye dilenmesi helâl olmasa bile ona zekât vermek câizdir. Bir insanın zarûrî ihtiyaçları fazla iken nâmî (artıcı) olmayan birçok nisâba mâlik olması da onu fakirlikten çıkarmaz.

Bu maddenin başında zikrettiğimiz hadîs-i şerîfte, kazanabilen güçlü insana da zekât verilemeyeceği bildirilmiştir. **Şâfi'î** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu hadîs-i şerîften dolayı bu kişiye zekât verilmesini câiz görmemişlerdir.

Ancak bu âyet-i kerîmede geçen: **"Fakirler"** ifâdesinin umûmiyetinden dolayı Hanefî mezhebine göre; kazanmaya gücü olsa bile fakir durumda olan kişiye zekât vermek câizdir. Ayrıca son olarak zikrettiğimiz hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kazanma imkânı olan **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a zekât gönderdiği beyân edilmiştir. Yine böylece **Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle rivâyet etmiştir:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهِ رِدَاءٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظُ الْحَاشِيَةِ فَأَدْرَكَهُ أَعْرَابِيٌّ فَجَبَذَهُ بِرِدَائِهِ جَبْذَةً شَدِيدَةً نَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةِ عُنُقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أَثَّرَتْ بِهَا حَاشِيَةُ الرِّدَاءِ مِنْ شِدَّةِ جَبْذَتِهِ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَحِكَ ثُمَّ أَمَرَ لَهُ بِعَطَاءٍ.»

"Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte yürüyordum. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerinde **Necrân** yapımı kenarları kalın bir hırka vardı. Birdenbire bir bedevî ona yetişip şiddetli bir çekişle hırkasına asıldı.

Âyet: 60

O anda ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in boynunun kenarına baktığımda onun kuvvetli çekişinden dolayı hırkanın kenarının boynunda iz bıraktığını gördüm. Sonra o adam: "Yâ **Muhammed**! **Allâh**'ın malından senin yanında bulunandan bana bir şey verilmesini emret" dedi. Bu durum karşısında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona doğru döndü ve gülerek kendisine bir şeyler verilmesini emretti. *(Müslim, Zekât:44, no:1057, 2/730-731; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/229)*

İşte bu hadîs-i şerîfler Hanefî mezhebinin görüşünün doğruluğuna delâlet etmektedir ki buna göre fakir istese de istemese de, gücü kuvveti yerinde olan bir fakire zekât vermek câizdir. Gücü kuvveti yerinde olan kişiye zekât verilemeyeceğini beyân eden hadîs-i şerîf ise onun dilenmesinin helâl olmadığını beyân sadedinde vârid olmuştur.

4) Zekât almaya mâni olan zenginlik nisâba mâlik olmaktır. Nisâb ise seksen küsûr gram altına mâlik olmaktır. Ancak zekât vermek için bu nisâbın üzerinden bir sene geçmiş olması ve ticâret mallarının artıcı olması gerekir. Kurban vâcip olması için gereken nisapta ise havelân ve nemâ (sene geçmesi ve artış) kayıtları aranmamaktadır.

İşte zekât almaya mâni olan nisap da kurban nisâbıdır. Buna göre bir adamın oturduğu bir dâiresi olsa bir de kirâ aldığı başka bir dâiresi bulunsa bu kişinin zekât vermesi gerekmese de kurban kesmesi vâciptir. İşte bu durumda olan kişinin zekât vermesi gerekmez ise de zekât alması helâl olmaz. Ancak **"Mecma'u'l-enhur"**da zikredilen: "Bir kişinin oturduğu evi olsa, bir de oturmadığı evi olsa onu kirâya vermiş olsun olmasın o evin kıymeti nisaptan sayılır.

Ama **İmâm-ı Muhammed**: 'Eğer o ikinci evin ücretini azığına ve çoluk-çocuğunun nafakasına sarfediyorsa nisaptan sayılmaz' demiştir" *(Abdurrahmân Şeyhzâde, Mecma'u'l-enhur:1/223)* şeklindeki fetvâya göre, oturduğu evinin dışında kirâ geliri olan kimsenin aldığı para zarûrî ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelmiyorsa o kişinin de zekât almasına izin verilir.

Nitekim günümüzde, hele de çoluk-çocuk sâhibi olan âilelerin sâdece kirâ geliriyle geçinebilmeleri mümkün görülmemektedir. Tabî ki burada esas olan, elde edilen kirânın bir aylık ihtiyâcı karşılamamasıdır. Ama ihtiyaçlar da adamına göre değiştiği için burada yeme-içme, ısınma, elektrik, su ve sağa sola gidebilmek için kullanılacak binek gibi zarûretler kastedilmektedir. Yoksa tüketimin sonu yoktur.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; fukahâ: "Ders okutmak yâhut fetvâ vermek gibi vazîfeleri îfâ için muhtaç olması durumunda bir âlimin birçok nisâba tekābül eden kitaplar bulundurması câiz görülmüştür ki bu durum o âlimin zekât almasına mâni olmaz. Ama bu kitaplar ihtiyâcı olmayan sıradan bir insanda bulunsa onu zekât masrifi olmaktan çıkarır. Sanatkârların âlet edevâtı da bu kabildendir" demişlerdir. *(İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr:2/15; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/380)*

5) Hak etmediği halde dilenen, hele de zekât alan kişinin azâbı hakkında birçok hadîs-i şerîf vâriddir. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوحٌ فِي وَجْهِهِ.»

"Her kimin ihtiyâcını giderecek kadar imkânı varken yine de dilenirse kıyâmet günü yüzünde tırmalanma yâhut ısırık veyâ demir gibi şeylerle kesilme izleri bulunarak gele(rek teşhir edile)**cektir!"** *(Ebû Dâvûd, Zekât:24, no:1626, 2/704; Nesâî, no:2591, 5/102; İbnü Mâce, no:1840, 1/589)*

6) Ebû Hafs *(Rahimehullâh)*: "Ara sıra namaz kılana zekât verilmez" demiştir. Fetvâ bu görüş üzere değil ise de bu büyük İmam'ın sözü yabana atılmamalıdır. Dolayısıyla hayır yaparken namazlı abdestli Müslümanlar tercih edilmelidir. Âlim olan fakire tasaddukta bulunmak câhile vermekten efdaldir.

7) Nâfile sadakaların hem bu âyet-i kerîmede zikredilen sınıflara, hem de mescit binâsı, köprüler, ölü kefenlemek ve ölünün borcunu ödemek gibi yerlere harcanması câizdir. Zîrâ nâfilelerde temlik (fakirin eline mülk olarak verme) şartı yoktur. Eğer farz olan zekâtın bu gibi yerlere verilmesi istenirse önce fakirin eline verilir, sonra fakire bu yerlere vermesi emredilir, böylece hem zekât veren, hem de fakir sevap kazanır.

8) "el-Muhît" isimli eserde zikredildiğine göre; fukahânın beyânı vechile bir dirhem zekât verecek kişi bir fakir arayıp tümünü ona verse, onu bozdurup fakirlere dağıtmasından daha iyi olur.

"Timurtâşî" isimli eserde zikredildiğine göre; fitrede efdal olan, kendisinin ve çocuklarının fitresini bir kişiye vermesidir. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* böyle yapmıştır. Zîrâ böyle yapmak kişiyi dilencilikten, en azından o gün için bir şey istemekten kurtaracağı için mendup görülmüştür.

Âyet: 60

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ.»

"Onları (bu bayram gününde) **dilenmekten kurtarın"** *(Zeyla'î, Nasbu'r-râye:4/363; Dârekutnî, es-Sünen:2/153; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/257; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/455)* buyurmuştur. Zîrâ dilencilik bir zillet olduğu için zekât ve fitre gibi hayırları yaparken bir Müslüman'ın ihtiyâcını gidererek onu rezil duruma düşmekten kurtaracak şekilde yapmak efdal olur.

9) Zekât deliye ve mürâhik olmayan yâni ne aldığını bilmeyen sabîye (çocuğa) verilemez. Ancak onlar adına zekât almaları câiz olan baba ve vasî gibi kimseler kabzedebilir. Ama zekât ne aldığını bilen mürâhik (buluğa ermesi yanaşmış) bir çocuğa verilebilir.

10) "el-Eşbâh" isimli eserde zikredildiğine göre; borçlu olmayan bir fakire nisap miktârını yâhut daha fazlasını defaten (bir kerede) vermek mekruh sayılmıştır. Ama borçlu olana yâhut fazlaca çoluk-çocuğu bulunana veyâ bölündüğünde her birine nisap miktârı düşmeyen kimselere nisap miktârı veyâ daha fazlasını vermek mekruh olmaz. Bir şeyin mekruh olması kerâhetle birlikte câiz olması anlamına gelir. Dolayısıyla bir fakire nisap miktârını bir anda veren kişinin zekâtı câiz olur.

Zîrâ zekât ancak temlikle tamamlanır. Zekâtı alan kişi temlik ânında henüz fakir sayılıp, ancak temlik tamamlandıktan sonra zengin sayılabileceği için temlik hâlinden sonra da onun zenginliğinin kalması kaçınılmaz olması hasebiyle zekât câiz görülmüştür.

Fakat bu zekâttan faydalanması zenginlik hâline rastlayacağı için mekruh olmuştur. Eğer ona nisap miktârı vermeyeydi de o kişinin aldığı paradan intifâı fakirlik hâline rastlayaydı elbette bu daha mükemmel olurdu.

11) Bakmakla yükümlü bulunduğu fakirlere zekât vermek **Mâlik, Sevrî,** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre câiz değilse de **Ebû Hanîfe** ve **Şâfi'î**'ye göre ne kadar yukarı çıksa da ana-baba ve ecdâdına, ne kadar aşağı inse de evlâd-ı ahfâdına bir de hanımına zekât veremez. Mahkeme kararıyla bakmakla yükümlü kılınsa da diğer yakın akrabâsına verebilir.

12) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsı olan **Hâşim** oğullarıyla **Muttalib** oğullarına zekât vermek câiz değildir. Ama **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a göre **Hâşim** oğullarına verilemez, **Muttalib** oğullarına verilebilir.

"Şerhu Me'âni'l-âsâr" isimli eserde **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; "Sadakaların tamâmı yâni zekât gibi farz olanlar olsun, diğer nâfile sadakalar olsun bunların **Hâşimoğulları**'na verilmesi câizdir. Haramlık ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına mahsustur. Zîrâ o zaman onlara humüsün humüsü (ganîmetlerin beşte birinin beşte biri) ulaşmaktaydı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtıyla bu hak düşünce onların sadaka ve zekât almaları helâl olmuştur."

İmâm-ı Tahâvî *(Rahimehullâh)* bu nakli yaptıktan sonra: "Biz de bu cevaz hükmünü kabul etmekteyiz" demiştir. *(Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-âsâr, Kitâbü'z-zekât, es-Sadaka 'alâ Benî Hâşim:2/407-419; Muhammed Alâüddîn, ed-Dürru'l-Müntekā, <Mecma'u'l-enhur Hâmişi:1/224)*

13) Zekâtın malın bulunduğu beldeden diğer bir beldeye nakli câizse de malın bulunduğu beldede zekât almayı hak eden kimseler varken diğer beldelere nakli, o memleketin fakirlerinin kalbini kıracağı için ekserî ehl-i ilim tarafından mekruh görülmüştür. Lâkin bununla farziyetin yerine geleceği husûsunda ulemânın ittifâkı vardır.

Ancak **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*ın, **Horasan**'dan **Şâm**'a getirilen zekâtları geldiği yere geri gönderdiğine dâir olan rivâyet fetvâya kaynak olacak sıhhatte değildir.

14) "Mecma'u'l-fetâvâ" isimli eserde zikredildiğine göre; beytü'l-mâl (İslâm devletinin hazînesin)de bulunan cümle mallar dört kısımdır:

Birincisi; zekât ve benzeri tahsîlât ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede beyân ettiği yerlere sarf edilir.

İkincisi; (kâfirlerle yapılan savaş netîcesinde kazanılan) ganîmetlerdir ki bunlar yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara sarf edilir.

Üçüncüsü; (Ehl-i Kitaptan alınan) cizye ve (Müslümanlardan alınan) haraçtır (vergidir) ki bunlar sınır boylarını kapatmak, ordunun ikrâmiyeleri, silah ve savaş için gerekli techîzâtı ve hayvanları temin gibi İslâm yurdunun ve Müslümanların yararına olan yerlere harcanır. Ayrıca yol güvenliği, köprülerin tâmiri, nehirlerin akıtılması, vâli, kadı, imam, müezzin, kurrâ, zâbıta görevlileri, müftî ve muallimlerin maaşlarına harcanır.

Dördüncüsü; vârisi bulunmadan ölen meyyitin terekesinden veyâ başka vârisi olmadığında koca ya da karının mîras payından arta kalandan tahsil edilen gelirlerdir ki bunlar fakir olan hastaların masraflarına, ilaç ve tedâvî giderlerine bir de kazanmaktan âciz olan kimselerin geçimlerine sarf edilir.

Âyet: 60

15) Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede zikredilen sekiz sınıf içerisinden tahsildarlar dışında kalan yedi sınıfın hepsinde müştereken aranacak vasıf fakirliktir.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** fakirler arasından bâzı sınıfların durumuna özel ihtimam gösterdiğini beyân etmek üzere onların husûsî vasfını zikrederek bu sınıfların diğer fakirlere karşı meziyeti bulunduğunu, dolayısıyla onlara verilen zekâtın daha fazîletli olduğunu açıklamıştır.

Buna göre âyet-i kerîme: "Zekâtın masrifi genel mânâda fakirlerdir, lâkin evlâ olan, zekât vermekte tercih sebebi olacak bir vasıf aranmasıdır. Buna göre, insanlardan dilenmeyen bir yoksul dilenenden daha evlâdır, fakir olan yolcu fakir olan mukimden daha muhtaçtır, gazâya veyâ hac yolculuğuna çıkmış bulunan kimse yâhut efendisiyle yazışmalı olan köle başkalarından daha müstehaktır.

Zîrâ hac İslâm erkânından biridir, cihat İslâm tepesinin zirvesidir, kölenin âzâd olması birçok hayır yapabilmesi için onu boşa çıkart(arak rahatlat)ıcıdır. Dolayısıyla bunlara verilen zekât fakirliği gidermenin yanı sıra diğer hayırlara vesîle olacaktır.

Bu âyet-i kerîmede zekât verilmesi için farklı meziyet sebeplerinin sâdece bu yedi sınıfta münhasır olduğuna dâir bir delil bulunmamaktadır, bunlar ancak bir misal olarak zikredilmişlerdir. Zîrâ tercih sebebi olacak başka vasıflar da vardır ki onlar da şunlardır:

a) Karâbet (akrabâlık) en fazîletli sebeplerdendir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ.»

"Sadakanın en hayırlısı çoluk-çocuğun nafakasından fazla olanıdır, sen evvelâ bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!" *(Buhârî, Zekât:17, no:1370, 2/518; Müslim, no:1034; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/218)*

Meymûne Binti'l-Hâris *(Radıyallâhu Anhâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında bir câriyeyi âzâd ettikten sonra bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا أَعْتَقَتْ وَلِيدَةً فِي زَمَانِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لِأَجْرِكِ.»

"Onu dayılarına verseydin ecrin daha büyük olurdu" *(Müslim, Zekât:14, no:999, 2/694; Buhârî, no:2592; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/219)* buyurmuştur.

Selmân ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaştırdığı bir nakilde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ.»

"Yoksula yapılan sadaka bir sadakadır, akrabâya yapılan ise ikidir; hem sadakadır, hem sıladır" *(Tirmizî, Zekât:26, no:658, 2/39; Nesâî, no:2572; İbni Mâce, no:1844; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/219)* buyurmuştur.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَكْثَرَ الْأَنْصَارِ بِالْمَدِينَةِ مَالًا مِنْ نَخْلٍ وَكَانَ أَحَبُّ أَمْوَالِهِ إِلَيْهِ بَيْرُحَاءَ وَكَانَتْ مُسْتَقْبِلَةَ الْمَسْجِدِ وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُهَا وَيَشْرَبُ مِنْ مَاءٍ فِيهَا طَيِّبٍ، قَالَ أَنَسٌ: فَلَمَّا أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ:

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾

قَامَ أَبُو طَلْحَةَ إِلٰى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَقُولُ: ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾

وَإِنَّ أَحَبَّ أَمْوَالِي إِلَيَّ بَيْرُحَاءُ وَإِنَّهَا صَدَقَةٌ لِلّٰهِ أَرْجُو بِرَّهَا وَذُخْرَهَا عِنْدَ اللهِ فَضَعْهَا يَا رَسُولَ اللهِ حَيْثُ أَرَاكَ اللهُ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَخْ، ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَإِنِّي أَرٰى أَنْ تَجْعَلَهَا فِي الْأَقْرَبِينَ.» فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ: أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَسَمَهَا أَبُو طَلْحَةَ فِي أَقَارِبِهِ وَبَنِي عَمِّهِ.

"**Medîne**'de ensârın en çok hurmalık malı olan kişi **Ebû Talha** idi. Onun en sevdiği malı ise mescidin karşısına düşen **Beyruhâ** isimli bostanı idi.

Âyet: 60

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* oraya girer ve orada bulunan iyi sudan içerdi. **"Sevdiklerinizden bir kısmını infâk etmedikçe takvâya asla ulaşamazsınız"** âyeti indirilince **Ebû Talha Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Şüphesiz **Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ: 'Sevdiklerinizden bir kısmını infâk etmedikçe takvâya aslâ ulaşamazsınız'** buyuruyor.

Benim de en sevdiğim malım **Beyruhâ**'dır, şüphesiz ki artık o, **Allâh** için ayrılan bir hayırdır. **Allâh** katında onun hayrını ve mükâfâtını ummaktayım, yâ **Rasûlellâh** şimdi sen onu **Allâh**'ın sana gösterdiği yere tâyin et" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Çok iyi, işte o çok kârlı bir mal olmuş, işte o çok kazandıran bir mal!**

Ben senin dediklerini duydum, ama ben senin o bostanı yakın akrabâna vermeni uygun görüyorum" buyurunca **Ebû Talha**: "Yaparım yâ **Rasûlellâh**" dedi, sonra **Ebû Talha** o bostanı akrabâsı ve amcaoğulları arasında taksim etti. *(Buhârî, Zekât:43, no:1392, 2/530-531; Müslim, no:998; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/219)*

İşte bütün bu hadîs-i şerîfler zekât gibi hayırların en hayırlı masriflerinden birinin fakir olan akrabâ olduğuna delâlet etmektedir. Ancak şu bilinsin ki; akrabâya verilecek zekâtta **Ebû Hanîfe** *(Rahimehullâh)*a göre doğum ve evlilik bulunmaması lâzımdır. Buna göre kişi çocuklarına ve torunlarına zekât veremeyeceği gibi ana-babasına ve dedelerine de zekât veremez. Zîrâ bunların mülklerinin menfaatleri dînen ve örfen iç içe sayıldığı için kâmil mânâda temlik tahakkuk etmez.

Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim malım da var, evlâdım da var, fakat babam malımın tamâmını tüketmek istiyor" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي مَالًا وَوَلَدًا وَإِنَّ أَبِي يُرِيدُ أَنْ يَجْتَاحَ مَالِي فَقَالَ: «أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ.»

"Sen de, malın da babana âitsin" *(İbni Mâce, Ticârât:64, no:2291-2292, 2/769; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/219)* buyurmuştur.

İbni Hümâm *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; doğum yakınlığı dışında bulunan karâbetlerde hem sıla hem de sadaka hayırları birleşeceği için zekâtın fakir olan erkek ve kızkardeşlere, amcalara ve halalara, dayılara ve teyzelere verilmesi daha evlâdır.

Bunlardan bir kısmı onun baktığı kimseler arasında bulunsa dahî eğer şerîat mahkemesince onların bakımı bu kişiye gerekli kılınmadıysa onlara verdiği şeyleri zekâta niyet etmesi câizdir. Ancak kadı, kimlerin bakımını ona farz kıldıysa o zaman verdiğini zekâta sayamaz.

Şâfi'î, **Mâlik** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre ise bakmakla yükümlü olduğu kimselere zekât vermesi câiz olmaz. **Ebû Yûsuf** ve **Muhammed** *(Rahimehümellâh)*a göre fetvâ **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın kavli üzere olup doğum ve nikâh bağı dışındaki karâbet sâhiplerine zekât verilir.

Ancak **İmâmeyn** *(Rahimehümellâh)*, **İmâm-ı Âzam**'dan farklı olarak: "Kadının kocasına zekât vermesi câizdir" demişler ve buna delil olarak **İbni Mes'ûd**'un hanımı **Zeyneb** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın hadisini zikretmişlerdir. Nitekim o, kocasına, erkek ve kızkardeşinin yetimlerine yaptığı harcamanın zekât yerine yeterli olup olmayacağını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sordurduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ. لَهَا أَجْرَانِ؛ أَجْرُ الْقَرَابَةِ وَأَجْرُ الصَّدَقَةِ.»

"Evet! Hem de onun için iki ecir vardır; bir akarabâ(ya yardım) **ecri, bir de yardım sevâbı vardır"** *(Buhârî, Zekât:47, no:1397, 2/533; Müslim, no:1000, Nesâî, no:2573; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/220; Hadîs-i şerîfin tam metni için bakınız: Rûhu'l-Furkān Tefsîri:17/44)* buyurmuştur.

b) Zekât verilmek için tercih sebeplerinden biri de komşuluk alâkasıdır. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَا زَالَ يُوصِينِي جِبْرِيلُ بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ.»

"Cibrîl bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki artık ben yakında komşuyu (komşuya) **vâris sayacak sandım"** *(Buhârî, Edep:28, no:5669, 5/2239; Müslim, Birr:42, no:2624, 4/2025; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/222)* buyurmuştur.

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«يَا أَبَا ذَرٍّ! إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا وَتَعَاهَدْ جِيرَانَكَ.»

Âyet: 60

"Yâ Ebâ Zerr! Bir çorba pişirdiğin zaman suyunu çok kat, komşularını da gözet" *(Müslim, Birr:42, no:2625/142-143, 4/2025; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/222)*

c) Çoluk-çocuk bakımı gibi meşrû nedenlerle şiddetli ihtiyaç sâhibi olmak da tercih sebeplerindendir.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ تُشْبِعَ كَبِدًا جَائِعًا.»

"Yardımın en fazîletlisi aç bir ciğeri doyurmandır." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3095, 5/60; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/222)*

d) Bir kişinin ısrarla istemesi de onun tercih edilmesine sebep teşkil eder. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾

"(El açıp) **isteyen kişiye gelince; artık sen** (onu) **azarlayarak kovma!** (Yanında bir şey varsa ver, yoksa da güler yüzle ve yumuşak sözle geri çevir!)**"** *(Duhâ Sûresi:10)* buyurmaktadır.

Hüseyn ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ.»

"At üstünde gelse de isteyenin hakkı vardır" *(Ebû Dâvûd, Zekât:34, no:1665, 2/722; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/222)* buyurmuştur.

İbni Büceyd el-Ensârî'nin, nenesinden *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyetine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ بُجَيْدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ جَدَّتِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «رُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظِلْفٍ مُحْرَقٍ.»

"Dilenciyi (boş çevirmeyin) **yanmış bir hayvan tırnağıyla da olsa** (bir şeyler vererek) **döndürün"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16648, 27/208; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/222-223)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ رَجُلٌ مُمْسِكٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ. أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِالَّذِي يَتْلُوهُ رَجُلٌ مُعْتَزِلٌ فِي غُنَيْمَةٍ لَهُ يُؤَدِّي حَقَّ اللهِ فِيهَا. أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ النَّاسِ رَجُلٌ يُسْأَلُ بِاللهِ وَلَا يُعْطِي بِهِ.»

"Size insanların en hayırlısını haber vereyim mi ki o; Allâh yolunda atının dizgininden tutmuş bir adamdır. Size onu tâkip eden kişiyi haber vereyim mi ki o da, ufak bir koyun sürüsüyle birlikte insanlardan ayrılıp uzlete çekilen ve Allâh'ın onlarda bulunan hakkını ödemekte bulunan bir adamdır. Size insanların en şerlisini haber vereyim mi ki o, Allâh adına kendisinden bir şey istenip de vermeyen adamdır" *(Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd:18, no:1652, 3/286; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/223)*

e) Yetimlik ve esirlik de zekât verilmek için tercih sebeplerindendir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾

"(Açlık ve kıtlık yüzünden yiyecek ihtiyâcına ve) **sevgisine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler"** *(İnsân Sûresi:8)* kavl-i şerîfinde bu sınıflara yardımda bulunanlardan övgüyle bahsetmiştir. Bunların dışında da birkaç tâne daha tercih sebebi vardır ki bunlar âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerle anlaşılmaktadır.

16) "Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Bir kişi gelip zekâta müstehak olması için gereken vasıflardan birine sâhip olduğunu iddia etse bunun sözü kabul edilir mi edilmez mi?" meselesine gelince; borcun mutlaka tespiti gerekir, ama diğer sıfatlar hususunda, görünen hâle bakılır ve onunla yetinilir, **Kur'ân-ı Kerîm**'in zâhirî ifadesi bu yöndedir. İki sahih hadîs-i şerîf de buna delâlet etmektedir.

Nitekim **Münzir ibni Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)*, babası **Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَدْرِ النَّهَارِ قَالَ: فَجَاءَهُ قَوْمٌ حُفَاةٌ عُرَاةٌ مُجْتَابِي النِّمَارِ أَوِ الْعَبَاءِ مُتَقَلِّدِي

Âyet: 60

السُّيُوفِ عَامَّتُهُمْ مِنْ مُضَرَ بَلْ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا رَأَى بِهِمْ مِنَ الْفَاقَةِ فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ: «﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ﴿إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ وَالْآيَةَ الَّتِي فِي الْحَشْرِ: ﴿اتَّقُوا اللهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللهَ﴾ تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ مِنْ دِرْهَمِهِ مِنْ ثَوْبِهِ مِنْ صَاعِ بُرِّهِ مِنْ صَاعِ تَمْرِهِ.» حَتَّى قَالَ: «وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ.» قَالَ: فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ بِصُرَّةٍ كَادَتْ كَفُّهُ تَعْجِزُ عَنْهَا بَلْ قَدْ عَجَزَتْ. قَالَ: ثُمَّ تَتَابَعَ النَّاسُ حَتَّى رَأَيْتُ كَوْمَيْنِ مِنْ طَعَامٍ وَثِيَابٍ حَتَّى رَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ كَأَنَّهُ مُذْهَبَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ.»

Bir kere biz gündüzün evvelinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorduk. O sırada yalın ayak, vücutları çıplak, kaplan derisi gibi renkli yün elbiseleri yâhut abaları başlarına geçirmiş ve kılıçlarını kuşanmış bir kavim yanına geldi ki bunların geneli, hattâ tamâmı **Mudar** kabîlesindendi.

Onların bu muhtaç hâlini görünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzü değişti. Bir ara (evine) girdi sonra çıktı ve **Bilâl**'e emrederek ezân okuttu, sonra kāmet getirtti ve namazı kıldırdı. Daha sonra bir konuşma yaparak:

"Ey insanlar! Sizi tek bir nefis (olan Âdem)**den yaratmış olan, onun bir parçası** (olan sol kaburgasının en altı)**ndan da** (Havvâ ismindeki) **eşini yaratmış bulunan ve her ikisinden birçok erkeklerle kadınları türetip** (cihana) **yaymış olan Rabbiniz**(e karşı gelmek)**den hakkıyla sakının!**

Kendisi(nin adı) **ile birbirinizden dilekte bulunmakta olduğunuz Allâh**(a isyan)**dan da, rahimler**(in tesis ettiği akrabâlık bağlarını zâyi etmek)**den de hakkıyla sakının!**

Şüphesiz ki Allâh dâimâ üzerinize (hakkıyla gözcü olan) **bir Rakîb olmuştur"** *(Nisâ Sûresi:1)* âyet-i kerîmeyi okudu. Sonra Haşr Sûresinde olan:

"Allâh'tan sakının! Her bir kişi yarın için göndermiş olduğuna baksın, Allâh'tan sakının" *(18)* âyetini okudu ve: **"Bir adam dînarından, başka biri dirheminden, farklı biri elbisesinden, bir başkası buğday ölçeğinden, bir diğeri hurma ölçeğinden hattâ bir parça hurmayı dahi tasadduk edebilir"** buyurdu.

Bunun üzerine ensârdan bir adam neredeyse elinin taşıyamayacağı kadar hattâ taşıyamadığı bir kese getirdi. Sonra insanlar art arda yardım getirdiler. Hattâ ben yiyeceklerin ve elbiselerin iki tepe gibi yükseldiğini gördüm. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzünün altınla yaldızlanmış gibi parıl parıl parladığını müşâhede ettim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir kimse İslâm'da güzel bir sünnet ortaya koyar** (çığır açar) **da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye o sünnetle amel edenlerin ecri kadar sevap yazılır, amel edenlerin ecirlerinden de bir şey eksilmez. Her kim de İslâm'da kötü bir çığır açar ve kendinden sonra onunla amel olunursa, bununla amel edenlerin günahı kadar o kimseye günah yazılır, amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez"** *(Müslim, Zekât:20, no:1017, 2/704-705; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/275-276)* buyurdu.

Görüldüğü üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu kişilerden bir beyyine istememiş, malları var mı yok mu diye de tafsîlat sormadan onların zâhir halleriyle (görünen durumlarıyla) iktifâ ederek sahâbe-i kirâmı onlara tasaddukta bulunmaya teşvik etmiştir.

Abraş, kel ve körle alâkalı hadîs-i şerîf de buna benzemektedir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ ثَلَاثَةً فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَبْرَصَ وَأَقْرَعَ وَأَعْمَى بَدَا لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَبْتَلِيَهُمْ فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ مَلَكًا فَأَتَى الْأَبْرَصَ فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: لَوْنٌ حَسَنٌ وَجِلْدٌ حَسَنٌ قَدْ قَذِرَنِي النَّاسُ. قَالَ: فَمَسَحَهُ فَذَهَبَ عَنْهُ فَأُعْطِيَ لَوْنًا حَسَنًا وَجِلْدًا حَسَنًا فَقَالَ: أَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: اَلْإِبِلُ أَوْ قَالَ: اَلْبَقَرُ هُوَ شَكَّ فِي ذٰلِكَ إِنَّ الْأَبْرَصَ وَالْأَقْرَعَ قَالَ أَحَدُهُمَا: اَلْإِبِلُ وَقَالَ الْآخَرُ الْبَقَرُ فَأُعْطِيَ نَاقَةً عُشَرَاءَ فَقَالَ: يُبَارَكُ لَكَ فِيهَا وَأَتَى الْأَقْرَعَ فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: شَعَرٌ حَسَنٌ وَيَذْهَبُ عَنِّي هٰذَا قَدْ قَذِرَنِي النَّاسُ قَالَ: فَمَسَحَهُ فَذَهَبَ

Âyet: 60

وَأُعْطِيَ شَعَرًا حَسَنًا قَالَ: فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: اَلْبَقَرُ، قَالَ: فَأَعْطَاهُ بَقَرَةً حَامِلًا وَقَالَ: يُبَارَكُ لَكَ فِيهَا وَأَتَى الْأَعْمٰى فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: يَرُدُّ اللّٰهُ إِلَيَّ بَصَرِي فَأُبْصِرُ بِهِ النَّاسَ قَالَ: فَمَسَحَهُ فَرَدَّ اللّٰهُ إِلَيْهِ بَصَرَهُ قَالَ: فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: اَلْغَنَمُ، فَأَعْطَاهُ شَاةً وَالِدًا فَأُنْتِجَ هٰذَانِ وَوَلَّدَ هٰذَا فَكَانَ لِهٰذَا وَادٍ مِنْ إِبِلٍ وَلِهٰذَا وَادٍ مِنْ بَقَرٍ وَلِهٰذَا وَادٍ مِنْ غَنَمٍ ثُمَّ إِنَّهُ أَتَى الْأَبْرَصَ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ تَقَطَّعَتْ بِيَ الْحِبَالُ فِي سَفَرِي فَلَا بَلَاغَ الْيَوْمَ إِلَّا بِاللّٰهِ ثُمَّ بِكَ أَسْأَلُكَ بِالَّذِي أَعْطَاكَ اللَّوْنَ الْحَسَنَ وَالْجِلْدَ الْحَسَنَ وَالْمَالَ بَعِيرًا أَتَبَلَّغُ عَلَيْهِ فِي سَفَرِي فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الْحُقُوقَ كَثِيرَةٌ فَقَالَ لَهُ كَأَنِّي أَعْرِفُكَ أَلَمْ تَكُنْ أَبْرَصَ يَقْذَرُكَ النَّاسُ فَقِيرًا فَأَعْطَاكَ اللّٰهُ فَقَالَ: لَقَدْ وَرِثْتُ لِكَابِرٍ عَنْ كَابِرٍ، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ إِلٰى مَا كُنْتَ! وَأَتَى الْأَقْرَعَ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَ لِهٰذَا فَرَدَّ عَلَيْهِ مِثْلَ مَا رَدَّ عَلَيْهِ هٰذَا فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ إِلٰى مَا كُنْتَ! وَأَتَى الْأَعْمٰى فِي صُورَتِهِ فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ وَابْنُ سَبِيلٍ وَتَقَطَّعَتْ بِيَ الْحِبَالُ فِي سَفَرِي فَلَا بَلَاغَ الْيَوْمَ إِلَّا بِاللّٰهِ ثُمَّ بِكَ أَسْأَلُكَ بِالَّذِي رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ شَاةً أَتَبَلَّغُ بِهَا فِي سَفَرِي فَقَالَ: قَدْ كُنْتُ أَعْمٰى فَرَدَّ اللّٰهُ بَصَرِي وَفَقِيرًا فَقَدْ أَغْنَانِي فَخُذْ مَا شِئْتَ، فَوَاللّٰهِ لَا أَجْهَدُكَ الْيَوْمَ بِشَيْءٍ أَخَذْتَهُ لِلّٰهِ فَقَالَ: أَمْسِكْ مَالَكَ فَإِنَّمَا ابْتُلِيتُمْ فَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْكَ وَسَخِطَ عَلٰى صَاحِبَيْكَ.»

"Şüphesiz ki İsrâîloğullarında bir abraş, bir kel, bir de kör olmak üzere üç kişi vardı. Allâh'ın bunları imtihan etme arzusu zuhur edince onlara bir melek gönderdi. Melek abraşa gelerek: 'Sana en sevgili şey nedir?' diye sorunca o: 'Güzel bir renk, güzel bir deri! Çünkü insanlar benden iğreniyor' dedi.

O melek onu sıvazlar sıvazlamaz kendisinden o hal kayboldu. Artık ona güzel bir renk ve güzel bir deri verildi. Sonra ona: 'Sana en sevgili mal hangisidir?' diye sorunca: 'Devedir' dedi. Bunun üzerine de kendisine on aylık yüklü bir deve verildi. Sonra melek: 'Bu sana bereketli kılınacak' dedi.

Melek bu sefer kele gelip: 'Sana hangi şey daha sevgilidir' deyince o: 'Güzel bir saç ve bu hâlin benden gitmesi, çünkü insanlar beni iğrenç buluyor' dedi.

O melek onu sıvazlar sıvazlamaz kendisinden o hal kayboldu. Artık ona güzel bir saç verildi. Sonra ona: 'Sana en sevgili mal hangisidir?' diye sorunca: 'Sığırdır' dedi. Bunun üzerine ona yüklü bir sığır verdi ve: 'Bu sana bereketli kılınacak' dedi.

Sonra melek köre gelip: 'Hangi şey sana daha sevgilidir' deyince o: 'Allâh bana gözümü iâde etsin de onunla insanları göreyim' dedi. O melek onu sıvazlar sıvazlamaz Allâh gözünü ona iâde etti. Sonra ona: 'Sana en sevgili mal hangisidir?' diye sorunca: 'Koyundur' dedi. Bunun üzerine ona yavrusu olan bir koyun verdi. Sonra o iki kişiye (deve ve sığır verilene, ellerinde bulunan hayvanlardan) **sürüler üretildi. Bu** (koyun) **da sürekli doğurdu, böylece birinin bir vâdi dolusu develeri, diğerinin bir vâdi sığırı, ötekinin de bir vâdi koyunu oldu.**

Bir zaman sonra melek abraşın evvelce sâhip olduğu sûret ve kılığa bürünerek ona geldi ve: 'Yoksul bir adam(ım) **ki yolculuğumda bütün sebeplerim paramparça oldu, artık bugün önce Allâh'ın, sonra senin yardımın olmadan** (benim için isteğime) **ulaşım yoktur. Sana bu güzel rengi, güzel deriyi ve malı veren Zât hakkı için senden bir deve istiyorum ki yolculuğumda onunla yetinebileyim' dedi. O da ona: 'Gerçekten** (malda bulunan) **haklar çok fazla** (fakat ben bunların hepsini ödemek zorunda değilim)' **dedi.**

Bunun üzerine o melek ona: 'Sanki ben seni (bir yerden) **tanıyor gibiyim! Sen insanların kendisinden tiksindiği abraş ve fakir biri değil miydin de sonra Allâh sana** (bunca nîmet) **verdi?' deyince o kişi: '**(Olur mu öyle şey) **ben bu mala büyükten küçüğe** (babadan oğula kalmak sûretiyle) **vâris oldum' dedi. O zaman melek: 'Eğer yalancıysan Allâh seni evvelce bulunduğun hâle döndürsün' dedi.**

Daha sonra melek kelin sûretine ve kılığına girerek ona geldi, bu kişiye dediklerinin bir benzerini ona söyledi, o da onun kendisine verdiği cevâbın bir misliyle ona cevap verdi, sonunda melek (ona da)**: 'Eğer yalancıysan Allâh seni evvelce bulunduğun hâle döndürsün' dedi.**

Nihâyet melek körün sûretine girip ona geldi ve: 'Yoksul ve yolda kalmış bir adam(ım) **ki yolculuğumda bütün sebeplerim paramparça oldu, artık bu gün önce Allâh'ın, sonra senin yardımın olmadan** (benim için isteğime) **ulaşım yoktur. Sana gözünü iâde eden Zât hakkı için senden bir koyun istiyorum ki yolculuğumda onunla yetinebileyim' dedi.**

Âyet: 60

O: 'Ben kör biriydim, Allâh gözümü iâde etti, fakir biriydim O beni zengin etti. Haydi dilediğini al, vallâhi bugün Allâh için (yardım olarak) **aldığın hiçbir şey hakkında sana sıkıntı yapmayacağım' deyince melek: 'Malını** (kendine) **sakla, siz gerçekten imtihan olundunuz. Hiç şüphesiz Allâh senden râzı oldu ama iki arkadaşına gazap etti' dedi."** *(Buhârî, Enbiyâ:51, no:3277, 3/1276-1277; Müslim, no:2964; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/276-277)*

İşte bu, çoluk-çocuk bakımı gibi nedenlerle ziyâde fakir olduğunu iddia eden kişinin hâlinin tespiti gerekmediğine dâir en açık bir delildir.

Zekâtın Üçüncü Masrifi Olan Zekât Tahsildarları

Bu maddeyle alâkalı olarak tefsirlerde zikredilen bâzı hükümler vardır:

1) Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Âmil"** tâbirine "Âşir ve Sâ'î" de dâhildir.

Buna göre **"Âmil"**, devlet tarafından yol kenarlarına dikilip mallarıyla yanlarından geçen tüccardan zekâtlarını alandır. "Âşir" ise insanların arâzilerine gidip mahsüllerinin onda birini alarak öşür toplayandır. "Sâ'î"ye gelince o da, hayvanların zekâtlarını bulundukları yerlerde tahsil etmek için kabîleler arasında gezip dolaşandır.

2) Zekât tahsildarının elinde bulunan zekât malından kendisine bir pay verilir. Tahsildarın zengin yâhut fakir olması bir şey değiştirmez. Zîrâ onlar sadakaları toplayıp dağıtma husûsunda fakirlerin vekilleri mesâbesindedirler. Onların işleriyle meşgul olurken kendi işlerini ihmal edecekleri için hükmen fakir sayılırlar.

3) İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)* zekâtın sekiz sınıfa eşit şekilde sarfedilmesini vâcip gördüğü için: "Tahsildara ve yardımcılarına, getirdiği zekâtın sekizde biri verilir, çalışmasının az veyâ çok olması bir şey değiştirmez" demişse de **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* ve müçtehidlerin ekserîsi: "Tahsildara çalıştığı miktâra denk gelecek kadar verilir. Bir günlük çalışmanın karşılığı bir gün yetecek imkândır, bir senelik amelin karşılığı ise bir seneye yetecek olan miktardır" demişlerdir.

4) Tahsildarın çalışmasının karşılığı, gidiş ve geliş süreleri boyunca kendisine ve yardımcılarına orta halli bir şekilde yetecek kadar verilir. Ama bu masraf, getirdiği malın tümüne denk gelecek olursa zekât malının tamâmını getiren tahsildara vermek müçtehidlerin icmâıyla câiz değildir.

Bu durumda ancak ona yarısı verilir, daha fazla verilemez. Zîrâ yarıdan fazla verilecek olsa, ekseriyeti ona verilmiş olur ki ekseriyet bütün hükmünde olduğundan bu kişi fakirlere değil de kendine çalışmış olur. Bu durumda ise maksat fevt (kayb)olur.

Burada masrafın vasat (orta halli) olmakla kaydedilmesi, kişinin yemeiçme ve giyim-kuşam husûsunda keyfine göre hareket etmesi câiz olmadığı içindir. Çünkü bu hâlis bir israf olur. Dolayısıyla imam (devlet reisi) israf yapmadan vasata riâyet ederek gidip gelmeye râzı olan kişileri bu işe tâyin etmelidir.

Ayrıca tahsil ettiği malın elde kalması şartı da vardır. Zîrâ tahsîlâtı yaptıktan sonra elindeki mal zâyi olacak olsa bu ameli bâtıl olur, dolayısıyla kendisine Beytülmâl'den ayrıca bir ücret verilmez.

5) Hanefî fıkhının meşhur eserlerinden olan **"el-Bedâi'"** isimli eserde zikredildiğine göre; âmillerin aldıkları, sadaka sayıldığı için şerefinden dolayı **Hâşimîler**'e verilmesi helâl olmaz.

Zenginlerin zekât almaları haram ise de kendilerini bu işe ayırdıkları zaman, yeterli bir gelire muhtaç oldukları için onların zekât almaları helâl sayılmıştır. Zîrâ hâcet bulunduğunda zenginin zekât alması engellenemez. Nitekim yolda kalan zenginin durumu da böylecedir. *(Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi':2/468)*

Aslında bu kazanç bir yönden ücrete, diğer yönden sadakaya benzediği için birinci îtibarla zengine helâl olmuştur, ikinci îtibarla ise **Hâşimîler**'e helâl olmamıştır.

"en-Nihâye" isimli eserde zikredildiğine göre; **Hâşimoğulları**'ndan bir adam zekât tahsildarı yapılsa ve ona o işten bir rızık kapısı açılsa onun bunu alması uygun olmaz. Ama o işi yaparken başka bir vesîle ile kendisine ücret verilse bunda bir sakınca yoktur.

İşte bu fetvâ şunu ifâde etmektedir ki; **Hâşimîler**'in bu göreve getirilmeleri sahihtir, ücret almaları da haram değil mekruhtur.

Mâlik ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse tahsildarlık ücreti mubah bir işten elde edilen kazanç kabîlinden olduğu için diğer sanatlar göz önünde bulundurularak **Hâşimî** olsun olmasın herkesin bunda eşit tutulması gerekir. Ayrıca onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ali ibni Ebî Tâlib**'i **Yemen**'e zekât tahsildârı olarak gönderilmesini delil göstermişlerdir. Ancak **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*:

Âyet: 60

«إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَنْبَغِي لِآلِ مُحَمَّدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ.»

"Zekât almak Muhammed'in Ehl-i Beyt'ine lâyık (helâl) **olmaz. Çünkü o insanların kirleridir"** *(Müslim, Zekât:51, no:1072, 2/752; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/261)* hadîs-i şerîfinden dolayı zekâtın bir cüzü olan tahsildarlık ücretini **Hâşimîler**'e yasaklayarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâlarını insanların kirlerinden nezih tutmayı hedeflemiştir.

Ayrıca Hanefîler: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı tahsildar olarak göndermesi hadîsinde ona ondan bir ücret verdiğine dâir bir delâlet yoktur. Zâten başka bir vesîleyle bir şey ayırmışsa o da câizdir" demişlerdir. *(el-Bahru'r-râik:2/259; İbnü Âbidîn:2/340; Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi':2/468; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/240; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/383)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*n beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in farz veyâ nâfile sadaka alması müçtehitlerin ekserîsine göre helâl olmaz. Zîrâ **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yolda giderken hurmalar görünce:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَمْرَةٍ فِي الطَّرِيقِ قَالَ: «لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لَأَكَلْتُهَا.»

"Bunların sadaka malı olduğundan korkmasam elbette yerdim" buyurmuştur. *(Buhârî, Lukata:6, no:2299, 2300, 2/857; Müslim, Zekât:50, no:1071; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/230)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِطَعَامٍ سَأَلَ عَنْهُ: «أَهَدِيَّةٌ أَمْ صَدَقَةٌ؟» فَإِنْ قِيلَ صَدَقَةٌ، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: «كُلُوا!» وَلَمْ يَأْكُلْ، وَإِنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ، ضَرَبَ بِيَدِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكَلَ مَعَهُمْ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'in bir yiyecek getirildiği zaman: **"Hediye midir yoksa sadaka mıdır?"** diye sorar, eğer sadaka denilirse ashâbına: **"Yeyin"** der kendi yemez, eğer hediye denilirse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de el atar onlarla birlikte yerdi. *(Buhârî, Hibe:6, no:2437, 2/910; Müslim, Zekât, no:1077; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/230)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'in Ehl-i Beyt'ine de sadaka almak helâl değildir.

Âyet: 60

Zîrâ **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Hazreti Ali**'nin oğlu **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* sadaka hurmalarından bir hurma alıp ağzına koyunca **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Farsça** olarak:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَخَذَ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْفَارِسِيَّةِ: «كِخْ كِخْ! أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ.»

"At onu at! Bizim sadaka yemediğimizi bilmiyor musun?" buyurdu. *(Buhârî, Cihâd:184, no:2907, 3/1118; Müslim, Imâret, no:1831; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/230)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra akrabâsının sadaka alıp alamayacağı husûsunda birkaç görüş vardır.

İmâm-ı Ebû Yûsuf ve **Muhammed** *(Rahimehümellâh)*a göre farz veyâ nâfile hiçbir sadakayı almaları helâl olmaz. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَنْبَغِي لِآلِ مُحَمَّدٍ.»

"Sadaka almak Muhammed'in Ehl-i Beyt'ine lâyık (helâl) **olmaz"** *(Müslim, Zekât:51, no:1072, 2/752; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/261)* hadîs-i şerîfinin umûmî ifâdesinde dolayı **Tahâvî** ve **İbni Hümâm** *(Rahimehümellâh)* da bu görüşü tercih etmişlerdir.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın meşhur olan kavline göre ise farz olan zekâtı alamazlar, ama nâfile olan sadakaları alabilirler. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ: اِشْتَرَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عِيرٍ تَبِيعًا وَلَيْسَ عِنْدَهُ ثَمَنُهُ فَأُرْبِحَ فِيهِ فَبَاعَهُ فَتَصَدَّقَ بِالرِّبْحِ عَلَى أَرَامِلِ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَقَالَ: «لَا أَشْتَرِي بَعْدَهَا شَيْئًا إِلَّا وَعِنْدِي ثَمَنُهُ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında parası yokken (borç olarak) bir kāfileden bir davar yavrusu satın aldı, sonra onu kârla satıp, kârını **Abdulmuttalib** oğullarının dullarına tasaddukta bulundu. Fakat: **"Bundan sonra yanımda parası bulunmayan bir şey satın almayacağım"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Büyû':9, no:3344, 3/1453; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/231)*

Görüldüğü üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Ehl-i Beyt'ten olan **Abdulmuttalib** oğullarına sadak vermiştir.

Âyet: 60

"Bir daha borçla mal almayacağı"nı beyân etmesi ise, borç almanın mesûliyetine işâret içindir. Nitekim bu hadîs-i şerîften evvel zikredilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللهِ أَنْ يَلْقَاهُ بِهَا عَبْدٌ بَعْدَ الْكَبَائِرِ الَّتِي نَهَى اللهُ عَنْهَا
أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ لَا يَدَعُ لَهُ قَضَاءً.»

"Allâh-u Te'âlâ'nın yasaklamış olduğu büyük günahlardan sonra, bir kulun kendisiyle Allâh'a kavuşması Allâh katında en büyük günah olan şey, borcu olan birinin, ödeyeceği karşılığı bırakmadan ölmesidir" *(Ebû Dâvûd, Büyû':9, no:3342, 3/1452)* buyurduğunu nakletmiştir.

Ayrıca **Câfer-i Sâdık** *(Radıyallâhu Anh)*, babası **Muhammed el-Bâkır** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Mekke** ile **Medîne** arasında bulunan hayrattan su içtiğini ve kendisine: "Sadaka malından mı içiyorsun?" denildiğinde: "Bize ancak farz olan sadakalar(dan istifâde) haram kılınmıştır" dediğini nakletmiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/231)*

Burada kimse: "Evkāf sadakalarıyla diğer sadakalar bir değildir, yâni **İmâm-ı Bâkır** evkāf sadakası diye o suyu içmiştir, ama bu, nâfile sadakalardan istifâdesi câiz anlamına gelmez" diyemez, çünkü bu, delilsiz bir dâvâ olur.

Eğer öyle olsaydı **İmâm-ı Bâkır** bunu tahsis ederdi, halbuki o: "Bizim farz olan zekâtı almamız haram" diyerek genel mânâda nâfileleri alabileceklerini beyân etmiştir. Demek ki **Hâşim** oğullarına sâdece farz olan sadakalar haramdır, yoksa her türlü sadaka haram değildir.

Zekât almaları haram olan Ehl-i Beyt, **Hâşim** oğullarıdır ki bunlar da **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre, **Ali**, **Abbâs**, **Câfer**, **Akîl** ve **Hâris ibni Abdilmuttalib** âilelerinden ibâret beş batındır. **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)* **Muttalib** oğullarını da buna ilâve etmiştir.

Ebû Hanîfe ve **Muhammed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre Ehl-i Beyt'in âzatlı kölelerinin zekât alması da haramdır. **Şâfi'î** ve **Mâlik** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın mezheplerindeki en sahih görüş de budur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı **Ebû Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ رَجُلًا عَلَى الصَّدَقَةِ مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ فَقَالَ لِأَبِي رَافِعٍ: اِصْحَبْنِي فَإِنَّكَ تُصِيبُ مِنْهَا. قَالَ حَتَّى اٰتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْأَلَهُ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: «مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَإِنَّا لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mahzum** oğullarından bir adamı zekât tahsildarlığına gönderdi, o adam bana: "Benimle berâber gel sen de ondan bir şeyler kazanırsın" deyince ben de: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gidip sormadan olmaz" dedim.

Sonra gidip sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bir kavmin âzatlısı onların kendilerindendir. Bize gelince; bizim sadaka almamız helâl olmaz** (sen de bizim âzatlımızsın, bu sana da helal olmaz)**"** *(Ebû Dâvûd, Zekât:30, no:1650, 2/717; Tirmizî, no:657, 3/46; Nesâî, no:2611, 5/112; İbnü Huzeyme, es-Sahîh, no:2344, 4/57; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/232)* buyurdu.

6) "el-Ğâye" isimli eserde zikredildiğine göre: "Zekât tahsildarının köle veyâ kâfir olması sahih değildir. İşte böylece Yahudi ve Hristiyanların bâzı resmî vazîfelere getirilmelerinin haram olduğu anlaşılmıştır." *(el-Bahru'r-râik:2/248)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu konuda şöyle demiştir: "Bu hususta nas bulunduğu için fukahâ kâfirlerin göreve getirilmelerinin haramlığına dâir fetvâ yayınlamışlardır. Fakat maalesef bugün Müslüman yöneticiler bu belâya düşmüş, hattâ birçok insan birçok meselede kâfirlere baş vurmak, hattâ ellerini dahî öpmek zorunda kalmışlardır. Biz bu konuda neler gördük ama her bilinen söylenemez. İslâm'ın garipliğinden dolayı **'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci'ûn'!"** *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/289)*

7) Zekât tahsildarlığı para kazandırdığı gibi aynı zamanda sevap da kazandıran bir amel de olduğu için istinkâf edilecek bir iş değildir. Nitekim **Râfi' ibni Hadîc** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْعَامِلُ عَلَى الصَّدَقَةِ بِالْحَقِّ كَالْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ.»

"Zekât tahsildarlığını hakkıyla yapan kişi, evine dönünceye kadar Allâh yolunda gazâya çıkan gibidir." *(Ebû Dâvûd, Harâc:7, no:2936, 3/1283-84; Tirmizî, no:645, 3/37; İbnü Mâce, no:1809, 1/578; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15826, 17285, 25/847, 28/517; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/216; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/412)*

Âyet: 60

Zekâtın Dördüncü Masrifi Olan Müellefe-i Kulûb

Müellefe-i kulûb, kalpleri İslâm'a ısındırılmaya çalışılan kimselerdir. **İmâm-ı Beğavî** ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; kalpleri İslâm'a ısındırılanlar iki kısımdır. Bir kısmı İslâm'a girmiş kimselerdir ki bunlar da iki kısımdır:

Bir kısmı İslâm'a dâhil olmuş fakat niyetleri zayıf olan kimselerdir ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları İslâm'da kuvvetlendirmek için kendilerine zekât vermiştir. **Uyeyne ibni Bedr, Ekra' ibni Hâris** ve **Abbâs ibni Mirdâs** *(Radıyallâhu Anhüm)* bunlardandır.

Nitekim **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Huneyn günü) bir cemaate ganîmetten hisseler verdi, fakat içlerinde en çok beğendiğim bir adama vermedi. Bunun üzerine ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Falancaya niye vermedin, vallâhi ben onu iyi bir Müslüman olarak görüyorum' dedim. Sonra kısa bir zaman sustum. Fakat o kişi hakkında bildiklerim beni tekrar sormaya sevketti, aynı soruyu tekrar sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا سَعْدُ! إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ.»

"Yâ Sa'd! Gerçekten ben bir adama Allâh onu ateşe tökezletmesin diye veririm, oysa ondan başkası bana daha sevgilidir" buyurdu. *(Buhârî, Îmân:17, no:27, 1/18; Müslim, no:150; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/156)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde: "Bunlar bir topluluktur ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Müslüman olarak gelirlerdi, kendisi de onlara zekâtlardan az bir bağış yapardı. Eğer onlar zekâttan iyi bir pay alıp hayır görürlerse: 'Bu ne iyi din' diyerek sebât ederler, eğer böyle olmazsa İslâmiyet'i ayıplayarak terk ederlerdi" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/519; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/412-413)*

İkinci kısım Müslümanlar ise; İslâm'da kuvvetli bir azme sâhip olan fakat kavimleri içerisinde lider konumunda bulunan **Adiyy ibni Hâtim** ve **Zibrikān ibni Bedr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi zâtlardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunlara da kavimlerinin gönlünü ısındırma ve emsalleri olan eşrâf takımını İslâm'a girmeye teşvik etmek için para vermiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ganîmetlerden bunlara hisse ayırırdı. Dolayısıyla devlet reisinin bunlara ganîmetlerin yüzde ikisinden pay vermesi câizdir. **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَعَثَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذُهَيْبَةٍ فَقَسَمَهَا بَيْنَ الْأَرْبَعَةِ: الْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ الْحَنْظَلِيِّ وَعُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ الْفَزَارِيِّ وَزَيْدٍ الطَّائِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ عُلَاثَةَ الْعَامِرِيِّ ثُمَّ أَحَدِ بَنِي كِلَابٍ فَغَضِبَتْ قُرَيْشٌ وَالْأَنْصَارُ قَالُوا: يُعْطِي صَنَادِيدَ أَهْلِ نَجْدٍ وَيَدَعُنَا قَالَ: «إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ.» فَأَقْبَلَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ نَاتِئُ الْجَبِينِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقٌ فَقَالَ: اتَّقِ اللهَ يَا مُحَمَّدُ! فَقَالَ: «مَنْ يُطِعِ اللهَ إِذَا عَصَيْتُ أَيَأْمَنُنِي اللهُ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فَلَا تَأْمَنُونِي.» فَسَأَلَهُ رَجُلٌ قَتْلَهُ أَحْسِبُهُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ فَمَنَعَهُ فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: «إِنَّ مِنْ ضِئْضِئِ هٰذَا قَوْمًا يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَيَدَعُونَ أَهْلَ الْأَوْثَانِ لَئِنْ أَنَا أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ عَادٍ.»

"**Ali** *(Radıyallâhu Anh)* (Yemen'den) **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir parça altın göndermişti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onu müellefe-i kulûbden olan dört kişi; **Ekra' ibni Hâbis el-Hanzalî, Uyeyne ibni Bedr el-Fezârî, Zeyd et-Tâî** ve **Alkame ibni Ulâse el-Âmirî** arasında bölüştürdü. Bu durum karşısında **Kureyş** ve Ensâr gazaplanarak: "**Necd** ahâlîsinin reislerine veriyor da bizi terk ediyor" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ben ancak onları(n kalplerini İslâm'a) **ısındırıyorum"** buyurdu. Tam o sırada gözleri çukurda, yanak kemikleri dışarıda, alnı çıkık, sakalı gür ve başı traşlı bir adam gelerek: "Yâ **Muhammed**! **Allâh**'tan kork" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ben de isyân edersem Allâh'a kim itaat edecek? Allâh bana tüm yer halkı hakkında güveniyorken siz beni emîn bir kimse olarak görmüyor musunuz?" buyurdu. Bunun üzerine **Hâlid ibni Velîd** o adamı öldürmek isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona engel oldu. Adam dönüp giderken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hiç şüphesiz bu adamın zürriyeti içerisinde öyle bir topluluk (Hâricîler) **olacak ki Kur'ân okuyacaklar ama boğazlarını geçmeyecek, onlar okun avdan** (kan bile bulaşmadan süratle) **çıkması gibi dinden çıkacaklar, putperestleri bırakacaklar da İslâm ehlini öldürecekler. Eğer ben onlara yetişecek olursam elbette Âd kavminin başına gelen katliâm gibi onların tümünü katledeceğim"** buyurdu. *(Buhârî, Enbiyâ:9, no:3166, 3/1219; Müslim, Zekât, no:1064; İbnü Ebî Hâtim:6/1822; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/413)*

Âyet: 60

Yahyâ ibni Ebî Kesîr *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; müellefe-i kulûbden kâfir olanlar ise, **Hâşim** oğullarından **Ebû Süfyân ibni Hâris ibni Abdilmuttalib**, **Ümeyye** oğullarından **Ebû Süfyân ibni Harb**, **Mahzum** oğullarından **Hâris ibni Hişâm** ve **Abdurrahmân ibni Yerbû'**, **Esed** oğullarından **Hakîm ibni Hizâm**, **Âmir** oğullarından **Süheyl ibni Amr** ve **Huveytıb ibni Abdiluzzâ**, **Cumah** oğullarından **Safvân ibni Ümeyye**, **Sehm** oğullarından **Adiyy ibni Kays**, **Sakîf** kabîlesinden **Alâ ibni Câriye** -yâhut **İbni Hârise**-, **Fezâre** oğullarından **Uyeyne ibni Hısn**, **Temîm** oğullarından **Ekra' ibni Hâris**, **Nadr** oğullarından **Mâlik ibni Avf**, **Süleym** oğullarından **Abbâs ibni Mirdâs**'tır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunlardan her birine yüz deve vermiştir. Ancak **Abdurrahmân ibni Yerbû'** ile **Huveytıb ibni Abdiluzzâ**'ya ellişer deve vermiştir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/281; İbnü Ebî Hâtim:6/1822; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/313-314)*

Ebû Ömer (İbnü Abdilberr) *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Uyeyne ibni Hısn** dışında müellefe-i kulûbden hepsi üstün dereceli birer Müslüman olmuşlardır. **Uyeyne** ise töhmetten ve idâre edilmekten kurtulamamıştır.

Diğer müellefe ise **Hâris ibni Hişâm**, **Hakîm ibni Hizâm**, **İkrime ibni Ebî Cehl** ve **Süheyl ibni Amr** gibi fazîletli Müslümanlardır. Mertebesi bunlardan daha aşağı olanlar da mevcuttur. **Allâh-u Te'âlâ** peygamberleri arasında olduğu gibi mümin kulları arasında da fazîlet farkı gözetmiştir. Herkesin hâlini en iyi bilen ancak O'dur! *(İbnü Abdilberr, ed-Dürer fihtisâr-i'l-meğâzî ve's-siyer, sh:284)*

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Hakîm ibni Hizâm** müellefe arasında iken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine verdiği malların tümünü sadaka olarak ihraç etmiştir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/951)*

Kurtubî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **"Hakîm ibni Hizâm** ile **Huveytıb ibni Abdiluzzâ**'nın her ikisi de, altmışı İslâm'da, altmışı da câhiliyet döneminde olmak üzere yüz yirmi sene yaşamışlardır.

Şeyhimiz **Hâfız Ebû Muhammed Abdülazîm el-Münzirî** *(Rahimehullâh)*ı: 'Sahâbeden iki şahıs vardır ki câhiliyet döneminde de altmış sene, İslâm içerisinde de altmış sene yaşamışlardır. İkisi de sene elli dörtte **Medîne**'de vefât etmişlerdir. Bunlardan biri **Hakîm ibni Hizâm**'dır ki **Fil Senesi**'nden on üç yıl evvel **Kâ'be**'nin içerisinde doğmuştur. İkincisi ise **Hassân ibni Sâbir ibni Münzir ibni Harâm el-Ensârî**'dir' diye anlatırken işitmiştim.

Ebû Amr Osmân eş-Şehruzûrî (İbnü's-Salâh) *(Rahimehullâh)* da **"Mâ'rifet-ü envâ'i ilmi'l-hadîs"** isimli eserinde bunu zikretmiştir.

Bu iki zât da bu iki sahâbîden başkasını bu iki vasıf üzere zikretmemişlerdir. Ancak **Ebu'l-Ferec el-Cevzî** *(Rahimehullâh)* **"el-Vefâ fî şerafi'l-Mustafâ"** isimli eserinde **Huveytıb** *(Radıyallâhu Anh)*ı da bu vasıf üzere zikretmiştir. **Ebû Ömer** (İbnü Abdilberr) *(Rahimehullâh)* **"el-İstî'âb"** isimli eserinde **Huveytıb** *(Radıyallâhu Anh)*ın altmış yaşında Müslüman olduğunu ve yüz yirmi yaşında vefât ettiğini zikretmiştir.

Ayrıca **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)*ın kardeşi **Hamnen ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)*ın da hem câhiliyet döneminde, hem de İslâm'da altmışar sene yaşayarak yüz yirmi yaşında vefât ettiğini nakletmiştir. *(İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, <el-İsâbe Hâmişi>, 3/123, 128; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:3/127)*

Bâzıları **Mu'âviye** ile babası **Ebû Süfyân** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı müellefe-i kulûbden saymışlardır. Fakat **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın onlardan olması uzak bir görüştür. **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vahyin yazılması ve okunması husûsunda kendisini emîn kabul ettiği ve kendisiyle haşır neşir olduğu bir kimse nasıl müellefeden olabilir? **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın günlerindeki durumu ise îzâha muhtaç olmayacak derecede meşhurdur. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/954)*

Babasının onlardan olduğu ise söz kaldırmayacak derecede kesindir. Müellefenin sayısı hakkında ihtilâf varsa da hepsi mümindir ve aralarında hiçbir kâfir yoktur.

Rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh***(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn** ve **Evtâs** ganîmetlerini **Ci'râne**'de taksim etti. Orada altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk binden fazla koyun ve dört bin ûkıye gümüş ganîmet alınmıştı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İslâm'a ısındırmak için **Ebû Süfyân ibni Harb, Hâris ibni Hişâm, Süheyl ibni Amr** ve **Ekra' ibni Hâbis** *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)* gibi bâzı zatlara ganîmetten büyük hisseler verdi, bâzısına yüz deve verdiği oldu.

-**Sâlihî** *(Rahimehullâh)* bunların sayısının elli kişiden fazla olduğunu nakletmiş ve elli yedi kişinin adını saymıştır.-

Ebû Süfyân'a ayrıca kırk ûkıye gümüş, oğlu **Mu'âviye**'ye yüz deve ve kırk ûkıye gümüş, **Yezîd ibni Ebî Süfyân**'a da yüz deve ve kırk ûkıye gümüş vermiştir. **Muhammed ibni Ömer** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Safvân ibni Ümeyye** *(RadıyallâhuAnh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte ganîmetleri teftiş ederken bir vâdiye uğradılar, o vâdide **Allâh**'ın, **Rasûlü**'ne ganîmet olarak verdiği sürüler dolusu koyunlar, develer ve çobanları vardı.

Âyet: 60

Safvân hayranlıkla o vâdiye bakarken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«أَعْجَبَكَ هٰذَا الشِّعْبُ يَا أَبَا وَهْبٍ؟»

"Ey Ebâ Vehb! Bu vâdi senin hoşuna mı gitti?" diye sordu. O: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هُوَ لَكَ بِمَا فِيهِ.»

"Bu vâdi, içindekilerle birlikte senindir" buyurdu. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/398; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/155)*

O zaman **Safvân**: "Ben şâhitlik ederim ki sen gerçekten **Rasûlüllâh**'sın, zîrâ bu kadar malı gönül hoşluğuyla ancak bir peygamber verebilir" dedi.

Buhârî ve **Müslim** *(Rahimehümellâh)*ın nakillerine göre; **Safvân**: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kadar kızdığım hiç kimse yok iken, bana **Huneyn** ganîmetlerinden o kadar verdi ki artık o bana insanların en sevgilisi oldu" demiştir. *(Müslim, Fezâil:14, no:2313, 4/1806; KāzîSenâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/155)*

Enes *(RadıyallâhuAnh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Müslüman olmak için kendisinden bir şey isteyene mutlaka verirdi.

Bir adam gelip iki dağ arasındaki bütün koyunları isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona isteğini verdi, o da kavmine dönerek: 'Ey kavmim! Müslüman olun, çünkü **Muhammed** o kadar bol dağıtıyor ki hiç fakirlikten korkmuyor' dedi.

İşte o dönemde bâzıları sâdece dünyâ malına ulaşma niyetiyle Müslüman oluyordu, fakat Müslüman olur olmaz da İslâm ona dünyâ ve üzerindeki her şeyden daha sevgili geliyordu." *(Müslim, Fezâil:14, no:2312, 4/1806)*

Urve ibni Zübeyr ve **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(RadıyallâhuAnhümâ)* **Hakîm ibni Hizâm** *(RadıyallâhuAnh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmişlerdir:

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حِزَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ: «يَا حَكِيمُ! إِنَّ هٰذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ، حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ. اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلٰى.» قَالَ حَكِيمٌ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرْزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ

شَيْئًا حَتّٰى أُفَارِقَ الدُّنْيَا، فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَدْعُو حَكِيمًا إِلَى الْعَطَاءِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُ ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أُشْهِدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّي أَعْرِضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ مِنْ هٰذَا الْفَيْءِ فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ فَلَمْ يَرْزَأْ حَكِيمٌ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتّٰى تُوُفِّيَ.

"(Huneyn günü) **Rasûlüllâh**(*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)den (yüz deve) istedim, verdi, sonra tekrar istedim, yine verdi, bir daha istedim, yine verdi. En sonunda: **"Ey Hakîm! Gerçekten bu mal tâzedir ve tatlıdır. Her kim onu** (ısrarcı, tamahkâr, hırslı ve vereni zorlayıcı olarak değil de) **gönül hoşluğuyla alırsa kendisine onda bereket verilir.**

Ama her kim (verileni beğenmeyip, diğerlerine göz dikerek) **gönül tamahıyla onu alırsa kendisine onda bereket verilmez. Artık o, sürekli yiyip de doymayan kimse gibi olur** (maldan ne cem etse diğerlerine karşı rağbeti artar, elindekilere karşı da cimriliği ve düşkünlüğü ziyâdeleşir). (Verdiği için) **üstte olan** (veren) **el, aşağıda olan** (alan) **elden daha hayırlıdır"** buyurdu.

O zaman ben: "Seni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki, artık senden sonra dünyâdan ayrılıncaya kadar talep edip de kimsenin malını eksiltmeyeceğim" dedim. Gerçekten de **Ebû Bekr** *(RadıyallâhuAnh)* zamânında o, **Hakîm**'i hak ettiği bir ganîmeti almaya çağırırdı, o ondan bunu kabûl etmekten kaçınırdı. Sonra **Ömer** *(RadıyallâhuAnh)* onu kendisine bir şey vermek için dâvet ettiğinde ondan da bir şey kabûl etmekten imtinâ edince **Ömer** *(RadıyallâhuAnh)*:

"Ey Müslümanlar cemaati! Ben **Hakîm** hakkında sizi şâhit tutuyorum ki ben ona bu ganîmetten hakkını arzediyorum ama o almaktan kaçınıyor" diye insanları bu duruma şâhit etti. Böylece **Hakîm** *(RadıyallâhuAnh)* vefât edinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra hiçbir insandan bir şey almadı. *(Buhârî, Zekât:49, no:1403, 2/535; Müslim, Zekât:31, no:1035, 2/717)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu rivâyetlerde geçen bahşişler **Huneyn** günü verildiği için bunlar ganîmet malı sınıfından idi. Dolayısıyla bunların zekâtla bir alâkası yoktu. Bu yüzden **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* nın bu kıssayı bu âyetin tefsîrinde zikretmesi kimileri tarafından ilginç bulunmuştur. Ama her halde onun bundan maksadı; kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselere Müslümanların mallarından verilebileceğini farklı bir yönden ispattır.

Âyet: 60

Müctehidler İslâm'ın izzetinden sonra müellefe-i kulûbe zekât verilebilme hükmünün geçerli olup olmadığı husûsunda ihtilâf etmişlerdir. **İkrime, Şa'bî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Sevrî** ve **İshâk ibni Râhûye** gibi birçok müctehid: "**Allâh-u Te'âlâ** İslâm'ı azîz ve zengin kıldığı için artık müellefenin hissesi bâtıl olmuştur. Sahâbe-i kirâmın da bu hususta icmâı vardır" demişlerdir.

Rivâyet olunduğuna göre:

رُوِيَ أَنَّهُ لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَاؤُوا إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَطَلَبُوا مِنْهُ، فَكَتَبَ لَهُمْ كِتَابًا فَجَاؤُوا بِالْكِتَابِ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لِيُشْهِدُوهُ، فَقَالَ: «أَيُّ شَيْءٍ هٰذَا؟» فَقَالُوا: سَهْمُنَا. فَأَخَذَ عُمَرُ الْكِتَابَ وَمَزَّقَهُ وَقَالَ: «إِنَّمَا كَانَ يُعْطِيكُمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَتَأَلَّفُكُمْ عَلَى الْإِسْلَامِ؛ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَعَزَّ اللهُ الْإِسْلَامَ، اَلْإِسْلَامُ أَعَزُّ مِنْ أَنْ يُرْشَى عَلَيْهِ. فَإِنْ ثَبَتُّمْ عَلَى الْإِسْلَامِ بِغَيْرِ رِشْوَةٍ فَبِهَا، وَإِلَّا فَبَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ السَّيْفُ.» فَرَجَعُوا إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالُوا: أَنْتَ الْخَلِيفَةُ أَمْ هُوَ؟ قَالَ: «هُوَ إِنْ شَاءَ» فَبَطَلَ سَهْمُهُمْ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât ettiği zaman **Uyeyne** ve **Ekra' Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek ondan bir şey istediler. O da kendilerine bir mektup yazıp gönderdi. Onlar yazıyı alıp kendisini şâhit tutmak üzere **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a götürdüklerinde o:

"Bu nedir?" diye sordu. Onlar: "Hissemiz" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* mektubu alıp parçaladı ve: **"Nebî** *(Aleyhisselâm)* **sizi İslâm'a ısındırmak için o hisseyi size veriyordu.**

Bugün ise Allâh İslâm'ı azîz etmiştir. İslâm kendisi adına rüşvet verilemeyecek kadar yücedir. Eğer rüşvet almadan İslâm'da sebât edeceksiniz ne âlâ! Değilse aramızda kılıç vardır!" dedi.

Bu durum karşısında onlar **Ebû Bekr**'e dönerek: "Halîfe sen misin, o mu?" dediklerinde **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: **"İstediği zaman o** (halîfe adına hüküm vermeye yetkilidir)**!"** dedi, ondan sonra hisseleri bâtıl oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/57; Buhârî, et-Târîhu's-sağîr:1/56; el-Fesevî, el-Ma'rifetü ve't-Târîh:3/293; Hatîb, el-Câmi':2/304; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/383; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/454; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/214)*

Hanefî ulemâsından naklolunduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin ardını kesip İslâm'ı ve ehlini azîz kılınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti döneminde sahâbe *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)* müellefenin hissesinin düştüğü konusunda ittifâk etmişlerdir. *(Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi':2/470; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr:2/15-16)*

İmâm-ı Şâfi'î ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın kavline göre ise; müellefe-i kulûbe hâlen zekât verilebilir. Fakat Şâfi'î ulemâsı, müellefeyi "Niyeti zayıf olarak Müslüman olan kimse" şeklinde tanımladıkları için onlar da zekâtın kâfir olan müellefeye verilemeyeceği görüşündedirler.

Zâten **Ebû Hanîfe** ve arkadaşları, müelleden olan fakir bir Müslümana zekât vermeyi reddetmedikleri için ihtilâf ancak müellefeden olan zengin Müslüman'a verilip verilemeyeceği husûsunda bâki kalmıştır.

Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a göre zengin de olsa zekât verilir, **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise fakir olmadığı için verilemez.

Zekâtın Beşinci Masrifi Olan Mükâteb Köleler

Zekâtın sekiz masrifinden biri de kölelerin kurtulması için ayrılan hissedir. Fakat bu, mükâteb (belirli bir miktar para ödeme karşılığında âzâd edilmesi için efendisi ile yazışmalı) olan kişinin kendisine verilmez. Çünkü köle mala mâlik olamaz. Dolayısıyla onun adına efendisine temlik edilecektir. Borçlunun malı da böylecedir. Ona da alacaklısı mâlik olacaktır.

Bundan dolayıdır ki bundan önce geçen dört sınıfta temlik ifâde eden (ل) harf-i cerri kullanılmış iken bundan sonrasında (فِي) harf-i cerri istîmal edilerek ilk dört sınıfın kendi adlarına mala müstehak olduklarına, diğer dört sınıfın ise mükâteb, borçlu, mücâhid ve yolcu olmaları hasebiyle zekât almaya hak kazandıklarına dikkat çekilmiştir.

Gerçi buradaki (فِي) harf-i cerri sebebiyyet (sebep açıklama) mânâsı için de olabilir ki bu durumda onların zekât almalarının helâl olmasına sebebiyet veren husûsun özel vasıfları olduğu açıklanmış olur.

Sa'îd ibni Cübeyr, İmâm-ı Neha'î, Ebû Hanîfe, Leys, Zührî ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* âyet-i kerîmede geçen (وَفِي الرِّقَابِ) cümlesini mükâteb kölelerin âzâd edilmesi için verilen zekât şeklinde îzah etmişlerdir.

Mâlik, Ahmed ve **İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* ise bu cümleyi genel mânâda köleler olarak tefsir etmişlerdir ki onlara göre zekât parasından bir köle satın alınıp âzâd edilir. Ancak **İmâm-ı Ahmed**'in bu görüşten döndüğü rivâyet olunmuştur.

Bu durumda birinci görüş sâhiplerine göre; beytü'l-mâlden zekât için ayrılan sekiz hisseden mükâteb kölelerin kurtulması için para ayrılır, ama müstakil bir köle âzâdı için para ayrılmaz.

Âyet: 60

Yine böylece bir adam kendi zekâtından mükâteb köleye yardım edebilir. Zîrâ bu o köleye bir mal temlîki hükmündedir. Ama zekât parasıyla tam bir köle alınıp âzâd edilemez.

Ama ikinci görüş sâhiplerine göre zekât, yazışmalı kölenin kurtarılmasına verilebileceği gibi yazışmalı olmayan bir köle de zekât hissesiyle satın alınıp âzâd edilebilir.

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hâdise birinci görüş sâhiplerinin reyinin doğruluğuna delâlet etmektedir. Şöyle ki; mükâteb bir köle cumâ günü hutbe okuyan **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Ey emîr! İnsanları beni âzâd etmeleri için teşvik et" deyince **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)* bu konuda bir konuşma yapmış, bunun üzerine insanlar o kölenin başına toplanıp kimi sarığını, kimi gerdanlığını, kimi yüzüğünü onun yanına bırakarak yanında büyük bir mal yığılmış.

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)* bunları toplatarak satılmasını emretmiş, o mükâteb köleye âzâd edilmesi için gerekli meblağı verdikten sonra fazlasını diğer kölelerin âzâdına sarfetmiş, kalan malı insanlara geri vermemiş, sonunda da: "İnsanlar bu malları kölelerin kurtarılması nâmına verdiler" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/524; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/216)*

Berâ *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen şu rivâyet de birinci görüş sâhiplerinin isâbetine delâlet etmektedir, şöyle ki; bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Bana öyle bir amel göster ki beni cennete yaklaştırsın, cehennemden uzaklaştırsın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يُقَرِّبُنِي مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: «لَئِنْ كُنْتَ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ أَعْتِقِ النَّسَمَةَ وَفُكَّ الرَّقَبَةَ.» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَلَيْسَا وَاحِدًا قَالَ: «لاَ، عِتْقُ النَّسَمَةِ أَنْ تُفْرِدَ بِعِتْقِهَا وَفَكُّ الرَّقَبَةِ أَنْ تُعِينَ فِي ثَمَنِهَا.»

"Elbette sen kısa konuştun ama çok enine boyuna istekte bulundun. Bir canı âzâd et ve bir boynu kurtar" buyurdu. O zaman adam: "Yâ **Rasûlüllâh**! Bunların ikisi aynı şey değil mi?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hayır! Can âzâdı tek başına bir köleyi âzâd etmendir, boyun kurtarmak ise onun** (efendisine ödemesi gereken) **parasına yardımcı olmandır"** buyurdu. *(Dârekutnî, es-Sünen:2079, 5/312; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18647, 30/600; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/216)*

İşte bu hadîs-i şerîf de bu âyet-i kerîmede geçen **"Rikāb"** tâbirinin yazışmalı kölenin âzâd parasına yardımcı olma anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrca mükâteb köleye yardım edenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara vermiş olduğu yardım sözünün gerçekleşmesine vesîle olacakları için farklı bir ecre nâil olacaklardır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللهِ عَوْنُهُمْ؛ اَلْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَافَ، وَالْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Üç kişi vardır ki; onlara yardım etmek Allâh üzerine bir haktır. (Bunlar da) **ödeme niyetiyle efendisiyle yazışma yapan köle, nâmusunu korumak niyetiyle evlenen kişi, bir de Allâh yolunda cihada çıkan kimse**(dir)**."** *(Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd:20, no:1655, 4/184; Nesâî, Nikâh:5, no:3218, 6/61; İbnü Kesîr, et-tefsîr:7/222; Ali el-Kārî, Refu'l-cünâh ve hafzu'l-cenâh, no:7, sh:20)*

"Rikāb"ın tefsîrinde bir üçüncü kavil daha vardır ki bu da **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilmiştir, buna göre rikāb hissesi ikiye bölünür, yarısı Müslüman olduğunu iddiâ eden her mükâtebe verilir, diğer yarısıyla da namaz kılıp oruç tutan erkek ve kadın köleler satın alınıp **Allâh** için âzâd edilirler. Bir kavle göre ise esirlerin kurtarılması için verilen fidye de **"Rikāb"** tâbirine dâhildir.

Zekâtın Altıncı Masrifi Olan Borçlular

"Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Şâfi'î** ve diğer birçok müctehid *(Radıyallâhu Anhüm)* âyet-i kerîmede geçen "Borçlular" tâbirini genel mânâda almayıp üç kısma bölmüşlerdir.

Birinci kısım; bir günah için olmaksızın kendileri nâmına borç alan kimselerdir ki bunların borçlarını ödeyecek kadar malları yoksa kendilerine zekât verilir. Yeterli malı olana ise zekât verilmez.

İkinci kısım; mâruf işler ve (diyet ödeyerek fitneyi teskîn etmek gibi) ara bulma hayırları için borç alanlardır. Bunlar zengin de olsalar borçları ödenecek miktarda zekât alırlar.

Âyet: 60

Üçüncü kısım ise içki ve israf gibi mâsiyetlere harcamak için borçlananlardır. Bunlara hiçbir şey verilmez. Lâkin **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)* **"el-Minhâc"** isimli eserde: "En doğru görüş, mâsiyet için borçlanıp da sonra tevbe eden kişiye zekât verilebileceğidir" demiştir. *(el-Minhâc me'a Muğni'l-muhtâc:3/110)*

Fakat zekât alabilmek için tevbe ettiğini ızhâr edip etmediği husûsunda ihtiyat edilmelidir. Lâkin **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* bu üç kısma îtibar etmemiş ve: "Borcu çıktıktan sonra nisâba mâlik olmayan her borçluya zekât verilir. Çünkü âyet-i kerîmenin lafzı umûmîdir" demiştir.

Ama borçlunun borcu çıktıktan sonra arta kalan malı nisap miktârı ise **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre o kişiye zekât vermek câiz olmaz. Ancak **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)* ibâdet için borçlananı istisnâ etmiştir.

"ez-Zahîriyye" isimli eserde zikredildiğine göre; borçluya zekât vermek fakire vermekten daha evlâdır. *(el-Bahru'r-râik:2/260)*

Hanefî ashâbımızdan **Kudûrî** ve **Kenz** sâhibi *(Rahimehümellâh)* genel mânâda borçluyu zekât verilebilecek kimselerden saymışsa da **"el-Kâfî"** isimli eserde bu durum, borcundan arta kalan malının nisâba bâliğ olmaması kaydıyla takyîd edilmiştir.

"el-Bahr" isimli eserde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen (ğârim) kelimesinden kastedilen mânâ budur. Nitekim **Kutebî** *(Rahimehullâh)* bu kelimenin lügat mânâsını verirken "Borcu olan ve ödeme imkânı bulamayan kimse" diye îzah etmiştir.

Gerçi bu kaydı koymayanlar da: "Zâten sekiz sınıfın hepsinde fakir olma şartı vardır, ancak yolda kalmış ile zekât tahsildârı memleketinde zengin olsa bile bundan müstesnâ tutulmuştur.

Dolayısıyla borçlu bunlardan olmadığına göre fakir olma kaydı zikredilmese de her hâlükârda şart olan bir vasıftır" demişlerdir.

Ancak bir kimse zengin olsa dahî ara bulmak için borç aldıysa, meselâ iki kabîle, kātili belli olan ya da olmayan bir maktûl hakkında ihtilâfa düşseler, bu durumda bir kişi kalkıp kan dâvâsı çıkmasın diye borç alıp diyet ödese bu kişi zengin de olsa kendisine o miktar zekât verilebilir.

Gerçi "Nakit zengini ise verilmez" diyenler de vardır. Bu hususta delil **Atâ ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîftir:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ؛ لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ.»

"Zengin olan hiçbir kimseye zekât (almak) **helâl olmaz. Ancak beş kişi müstesnâdır; Allâh yolunda gazâya çıkan** (ve yolda kalan)**a yâhut zekât tahsildârı olana veyâ** (bir fitneyi dindirmek için) **borç alana ya da** (verdiği) **zekât malını** (fakirden) **malıyla satın alana veyâ fakir komşusu olan birine ki o fakire zekât verilmiş, o fakir de onu zengine hediye etmiştir."** *(Ebû Dâvûd, Zekât:25, no:1635, 2/709; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/210; İbnü Mâce, no:1841; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/146; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/418)*

Bu hadîs-i şerîfin beyânıyla; zengin bir insanın zekât olarak verdiği bir malı geri dönüp fakirden satın almasının ve bir fakirin kendisine verilen zekâtı ona hediye olarak vermesinin câiz olduğu anlaşılmıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Bir kimse diri olan birinin borcunu zekât malından ödeyecek olsa eğer bu durum borçlunun emriyle olmuşsa câiz olur.

Bu durumda zekâtı kabzeden alacaklı borçlunun vekîli durumunda sayılır. Ama borçlunun bu hususta bir emri bulunmazsa o kişinin verdiği zekât sayılmaz, teberru (nâfile bir yardım) olur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; borçlular birkaç kısımdır. Bir kısmı başkasının ödemesi gereken diyet gibi bir şeyi üstlenip borca girer yâhut kefil olur, sonra bütün malı helâk olduğu için ödeme imkânı bulamaz veyâ borcunu ödemek için yine borç alır yâhut bir günah işlemek için borca girer sonra tevbe eder, bunların her birerlerine zekât verilebilir.

Bu babta nas teşkil eden hadîs-i şerîf **Kabîsa ibni Muhārık el-Hilâlî** *(Radıyallâhu Anh)*ın yapmış olduğu şu nakildir:

عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ مُخَارِقٍ الْهِلَالِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ فِيهَا فَقَالَ: «أَقِمْ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا.» قَالَ: ثُمَّ قَالَ: «يَا قَبِيصَةُ! إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِأَحَدِ ثَلَاثَةٍ؛ رَجُلٍ تَحَمَّلَ حَمَالَةً فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَهَا ثُمَّ يُمْسِكُ، وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ اجْتَاحَتْ مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ

Âyet: 60

الْمَسْأَلَةُ حَتّٰى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ.» أَوْ قَالَ: «سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ.» وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ حَتّٰى يَقُومَ ثَلَاثَةٌ مِنْ ذَوِي الْحِجَا مِنْ قَوْمِهِ لَقَدْ أَصَابَتْ فُلَانًا فَاقَةٌ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتّٰى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ.» أَوْ قَالَ: «سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ فَمَا سِوَاهُنَّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ. يَا قَبِيصَةُ! سُحْتًا يَأْكُلُهَا صَاحِبُهَا سُحْتًا.»

Birine kefil olarak yük altına girdim, bu hususta kendisinden bir şeyler isteyeyim diye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldim, o da:

"Bekle ki bize bir sadaka gelsin de sana onun verilmesini emrederim" buyurduktan sonra:

"Yâ Kabîsa! Şüphesiz ki şu üç kişiden biri hâriç dilenmek kimseye helâl olmaz; bir adam ki kefâlet altına girmiştir, bu kişi onu elde edinceye kadar dilenmesi kendisine helâl olur sonra vazgeçer.

İkincisi; (kasırga, sel ve zelzele gibi) **bütün malını helâk eden bir felâket kendisine isâbet eden adamdır ki bunun da hâcetini giderecek kadar bir maîşet temin edene dek dilenmesi helâl olur sonra vazgeçer.**

Üçüncüsü; kendisine fakr-u zarûret isâbet eden hattâ kavm-ü kabîlesinden aklı başında üç kişi kalkıp: 'Gerçekten falancaya şiddetli hâcet isâbet etmiştir' diye şâhitlikte bulunan bir kişidir ki bunun da kendisini ayakta tutacak maîşetini temin edinceye kadar dilenmesi helâl olur. Yâ Kabîsa! Bunun dışında kalan dilenmeler haramdır, sâhibi onu haram olarak yemiş olur" buyurdu. *(Müslim, Zekât:36, no:1044, 2/722; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/223)*

Bu hadîs-i şerîfte iki kişinin veyâ iki kabîlenin arasını bulmak için mal vermeyi üstlenen daha sonra ödeyecek imkân bulamayan kişinin dilenmesinin ve kendisine zekât verilmesinin helâl olduğu beyân edilmiştir. Ancak aracılık ettiği konu İslâmiyete muhâlif bir şey olmamalıdır.

Yine böylece şiddetli fakirliğe dûçâr olan kişinin dilenmesinin helâl olması için kendi kabîlesinden üç akıllı kişinin bu duruma şâhitlik etmesi şart koşulmuştur.

Şâfi'îlerden bâzısı hadîs-i şerîfin zâhirinden yola çıkarak fakirliği ispat için üç kişinin şâhitliğini şart saymışlarsa da cumhûr-u ulemâya göre zinâ dışındaki şâhitliklerde olduğu gibi bu konuda da adâletli iki erkeğin yâhut bir erkekle iki kadının şâhitliği yeterli görülmüştür. Onlara göre şâhitlerin sayısının üç olması vâcip değil, müstehaptır.

Şâhitlerin akıllı ve kendisini tanıyan yakınlarından olması da şart koşulmuştur. Zîrâ malı yabancılardan gizlemek insanın tabiatında bulunduğu için bunu ancak yakınları bilebilir.

Fakat **Nevevî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu şâhit istenme meselesi malı olduğu bilinen kimse hakkındadır. Böyle bir kişi malını kaybettiğini iddia edince ondan şâhit istenir. Yoksa evvelden beri zâten fakir olduğu bilinen kişiden sâdece yemin istenmekle yetinilir. Yemin ederse iddiası kabul edilir.

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; bir insanın borçlanması meşrû yollarda olmalıdır. Aksi takdirde âhirette mesûliyet vardır. **Allâh-u Te'âlâ** kuluna bunun hesâbını soracaktır.

Hele bir de imkânı varken borcunu ödemeyenler ne kadar sâlih amelleri olsa da âhirette müflis durumuna düşeceklerdir. Ancak meşrû bir maksatla borçlanıp da sonra semâvî bir âfet yüzünden ödemeye muktedir olamadan ölen kişilerin borcunu **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u keremiyle ödeyecektir.

Nitekim **Abdurrahmân ibni Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَدْعُو اللّٰهُ بِصَاحِبِ الدَّيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُوقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُقَالُ: يَا ابْنَ اٰدَمَ فِيمَ أَخَذْتَ هٰذَا الدَّيْنَ وَفِيمَ ضَيَّعْتَ حُقُوقَ النَّاسِ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ! إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي أَخَذْتُهُ فَلَمْ اٰكُلْ وَلَمْ أَشْرَبْ وَلَمْ أَلْبَسْ وَلَمْ أُضَيِّعْ وَلٰكِنْ أَتٰى عَلٰى يَدَيَّ إِمَّا حَرَقٌ وَإِمَّا سَرَقٌ وَإِمَّا وَضِيعَةٌ. فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: صَدَقَ عَبْدِي أَنَا أَحَقُّ مَنْ قَضٰى عَنْكَ الْيَوْمَ. فَيَدْعُو اللّٰهُ بِشَيْءٍ فَيَضَعُهُ فِي كِفَّةِ مِيزَانِهِ فَتَرْجَحُ حَسَنَاتُهُ عَلٰى سَيِّئَاتِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ.»

"Kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ borç sâhibini çağırır da o kişi O'nun huzûrunda durdurulur. Kendisine : 'Ey Âdemoğlu! Bu borcu neden sebep aldın, insanların haklarını hangi yerde zâyi ettin?' denilir.

O da: 'Yâ Rabbi! Sen şunu şüphesiz bilmektesin ki ben onu aldım ama yemedim içmedim, giyinip kuşanmadım, boş yere zâyi etmedim, lâkin başıma ya yangın yâhut çalınma ya da zarar-ziyan geldi' der.

O zaman Allâh-u Azze ve Celle: 'Bu kulum doğru söyledi, bugün senin borcunu ödemek en çok Bana düşer' buyurur.

Âyet: 60

Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ (kelime-i tevhîd gibi) **bir şey istetir ve onu mîzânının kefesine koyar, böylece onun sevapları günahlarına ağır gelir, o da Allâh-u Te'âlâ'nın fazl-u rahmetiyle cennete girer."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1708, 3/234; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:1326; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/141; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/224)*

Zekâtın Yedinci Masrifi Olan Allâh Yolu

"Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; (وَفِي سَبِيلِ اللهِ) terkibindeki (فِي) harf-i cerrinin tekrar edilmesi, bu son iki sınıfın geride zikredilen mükâteb köle ve borçlulardan daha ziyâde infâka müstehak olduğunu ifâde etmek içindir.

İmâm-ı Ebû Yûsuf *(Rahimehullâh)*a göre bundan maksat; gazâya çıkıp yolda kalanlardır. **İmâm-ı Muhammed** *(Rahimehullâh)*a göre ise hacca giderken yolda kalanlardır. Bir kavle göre bundan maksat talebe-i ilim (din ilmi tahsil edenler)dir. **"el-Fetâva'z-zahîriyye"**de sâdece bu görüş zikredilmiştir.

"el-Bedâyi'" isimli eserde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık niyetiyle yapılan bütün ibâdetler bu tâbire dâhildir. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâatine ve hayır yollarına çalışan herkese zekât verilebilir. *(Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi':2/471)*

"el-Bahr" isimli eserde zikredildiğine göre; bütün bu durumlarda fakirlik kaydını göz önünde bulundurmak lâzımdır. **"en-Nihâye"** isimli eserde zikredildiği üzere; eğer burada: "Âyet-i kerîmede geçen bu kayıt mükerrerdir, zîrâ bununla yolda kalmış gâziler veyâ hacılardan hangisi murâd edilirse edilsin bu kişilerin vatanında ya malı bulunur veyâ bulunmaz.

Vatanında zengin olup yolda muhtaç kalan kişi zâten bir sonra zikredilecek olan (وَابْنِ السَّبِيلِ) **"Yolda** (mağdur) **kalmış"** maddesine dâhildir. Memlektinde malı bulunmayan ise zâten birinci maddedeki fakirlerdendir. Bu durumda zekât masârifinin sekiz olması nasıl anlaşılabilir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Evet! Bu kişi fakirdir, lâkin kendisinde ziyâde bir vasıf mevcuttur ki o da cihad ve hac gibi ibâdet yolundayken muhtaç kalmış olmasıdır. Bundan dolayı mutlak mânâda fakirden farkı vardır. Zîrâ mukayyedin mutlaktan farklı olması kaçınılmazdır. Burada **Allâh** yolunda hizmet edip de muhtaç kalanların özellikle gözetilmesi gerektiğine bir teşvikte bulunmak üzere bu madde müstakil olarak zikredilmiştir."

Bâzı ulemâ ise bu konuda en gerçekçi cevâbın **Cessâs** *(Rahimehullâh)*ın zikrettiği şu cevap olduğunu nakletmişlerdir:

"Memleketinde evi, atı ve hizmetçileri bulunduğu için zengin konumda olan ayrıca zekât almasına engel olacak kadar fazlaca nakiti bulunan bir kişi cihat yolculuğuna çıkmaya azmettiği zaman memleketindeyken muhtaç olmadığı silah ve teçhizata ihtiyaç hisseder. Bu yüzden kendi şehrinde zengin de olsa bu kişiye zekâttan verilmesi câizdir.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ؛ لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Zengin olup da zekât almak ancak beş kişiye helâl olur; Allâh yolunda gazâya çıkana, ..." *(Ebû Dâvûd, Zekât:25, no:1635, 2/709; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/210; İbnü Mâce, no:1841; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/146; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/418; (Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/387)* hadîs-i şerîfinin mânâsı da budur. Bu konunun doğru anlaşılıp gaflet edilmemesi gerekir.

Zekâtın Sekizinci Masrifi Olan Yolda Kalmışlar

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede zekât masriflerinin sonuncusu olarak, gurbette malından ayrı kalmış yolcu zikredilmiştir ki bu durumda kalan kişinin zekât almaktansa borç alması daha hayırlıdır. **"ez-Zahîriyye"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

"Fethu'l-Kadîr"de zikredildiği üzere; bu kişinin hâcetinden daha fazla zekât alması helâl olmaz. Bir insan kendi şehrinde bulunsa da malından istifâde edemeyecek durumda ise o da yolcu hükmüne ilhâk edilerek zekât alması helâl olur. *(2/18)*

"el-Muhît" isimli eserde zikredildiğine göre; bir tâcirin insanlardan alacağı olsa fakat bunu tahsil etme imkânı olmasa, kendisi geçinecek başka bir imkân da bulamasa o da yolcu gibi eli muhtaç durumda olduğu için zekât alması helâl olur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَرِيضَةً مِنَ اللهِ) **"Allâh'tan bir farz olarak"** kavl-i şerîfi bu âyet-i kerîmede zikredilen ahkâmın, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından uygulanması mecbûrî kılınan birer farz olduğunu beyân etmektedir. **Fahrurrâzî** ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)* gibi bâzı âlimler zekâtın farz kılınmasının hikmetleri hakkında birtakım vecihler zikretmişlerdir.

Âyet: 60

Zekâtın Farz Kılınmasının Hikmetleri

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; zekâtın farz kılınışında iki türlü fayda vardır ki bunlardan bir kısmı zekât verene, diğeri ise zekât alana âittir ki bu husus birkaç yönden îzah edilebilir:

1) Mal, insan tabiatına sevgili kılınmıştır. Çünkü insan gücü sever, güçlü olmak bir üstünlük sıfatı olduğu için kudret haddi zâtında değer verilen bir sıfattır, mal da bu gücü kazanma sebebi olduğu için tabiatıyla sevilen bir şey olmuştur.

Kalp mal sevgisiyle meşgul olduğu zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisinden ve **Allâh-u Azze ve Celle**'ye yaklaştıran ibâdetlerle meşgul olmaktan uzak kalır.

Bundan dolayı hikmet-i İlâhiyye, **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaşma seebi olan malda zekâtı farz kılmayı iktizâ etmiştir ki böylece malın, **Allâh-u Azze ve Celle**'ye bir yakınlık sebebi olabilmesi murad edilmiştir.

İşte zekâtın farz kılınışı, dünyâ sevgisi hastalığının kalpten izâlesi için çok elverişli olan bir ilaçtır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾

"(Habîbim! Zekât vermesi gereken Müslümanların) **mallarından öyle bir sadaka al ki; kendisiyle onları** (İlâhî emirlere itaatsizlik sebebiyle bulaştıkları günah kirlerinden) **iyice temizleyesin ve onları** (bu günaha sebebiyet veren mal sevgisinden) **tamâmen arındırasın**" *(Tevbe Sûresi:103)* kavl-i şerîfinde kastedilen tezkiyeden maksat da, kulları dünyâ talebinde boğulup kalma kirinden arındırmaktır.

2) Mal fazlalığı, kalp katılığı, dünyâ sevgisi ve dünyâ şehvetlerine meyil gibi kötü vasıflar kazandırır. Bu mesele devir gerektiren bir konudur. Yani mal fazlalığı gücün artmasını, gücün artması da o güçten lezzet almanın çoğalmasını îcap eder. Lezzetlerin artması ise insanı o lezzetleri kazanmaya sebep olan mal tahsiline daha ziyâde gayret etmeye sevkeder.

İşte bu mesele birbirini harekete geçiren ve bir yerde durağı olmayan bir konu olduğu için şerî'at buna bir nihâî nokta belirlemek üzere, kazanılan emvâlden bir kısmının **Allâh** rızâsı için infâk edilmesini gerekli kılmıştır. Böylece nefsin sonsuz zulmânî yoldan döndürülüp **Allâh-u Te'âlâ**'ya ubûdiyet âlemine yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

İşte **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** kalp katılığına sebep olan bu mal azalsın diye zekâtı farz kılmıştır.

3) Âlimler: "Nîmete şükür onu nîmet verenin rızâsını tahsil uğrunda sarfetmekten ibârettir, zekât da mal nîmetinin şükrüdür. Mün'im'e şükretmek farz olduğuna göre zekâtın farziyetinin bir hikmetini de bu yönüyle düşünmek gerekir.

Allâh-u Te'âlâ birtakım insanlara nîmet ihsân ederek onları zengin kılmış fakat bunun şükrünü îfâ etmeleri için onlara malı olmayanlara kendi mallarından bir hisse çıkartmalarını farz kılmıştır. Aslında **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾

"Yeryüzünde gezip dolaşan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allâh'a âit olmasın" *(Hûd Sûresi:6)* kavl-i şerîfiyle, bütün yarattıklarının rızkını üstlenmiş olduğu için zenginlere zekâtı farz kılması bir yönüyle yüce Zât'ına vekâleten onları bu işe memur kılması anlamına gelmektedir ve ancak böylece kulun îmânı kemâle erebilir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْإِيمَانُ نِصْفَانِ؛ نِصْفٌ فِي الصَّبْرِ، وَنِصْفٌ فِي الشُّكْرِ.»

"Îman iki parçadır; yarısı sabırdadır, yarısı şükürdedir. (Zîrâ insan, hayâtı boyunca ya istediği ya da istemediği şeylerle karşılaşır, istemediği şeyle karşılaşan sabredip rızâ gösterecek, istediği bir şeye kavuşan da **Allâh-u Te'âlâ**'dan bilip şükredecektir.

Başına musîbet geldiğinde 'Beni mi buldu?' deyip îtiraz eden, bir nîmete mazhar olduğunda da **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfunu görmeyerek: 'Bunu ben hak ettim' diyen kişide îmandan hiçbir eser yoktur.)" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:9715, 7/123)*

Mal sevilen bir şey olduğu için onu elde etmek şükür gerektirir, kaybetmek de sabrı mûcip bir durumdur. Böylece sanki zengin kula: "Ey Zengin! Ben sana mal verdim, sen de şükrederek şâkirlerden oldun.

O halde malından bir hisseyi elinden çıkar ki o miktârı kaybettiğine sabrederek sabredenler olma şerefine de nâil olasın" buyrulmuş olmakta, fakir kimseye de:

Âyet: 60

"Ey fakir! Ben sana çok mal vermedim, sen de sabrederek sâbirînden oldun, lâkin Ben zenginlere mallarından bir kısmını sana sarfetmelerini emrettim, böylece o miktar mal senin mülküne girmekle sen de Bana şükrederek şâkirînden oldun" buyrulmuş olmaktadır.

İşte böylece zekâtın farz kılınması bütün mükelleflerin aynı anda hem sabır, hem de şükür sıfatlarıyla mevsûf olmalarına imkân sağlamış olmaktadır.

4) Nefs-i nâtıkanın biri nazarî, diğeri amelî olmak üzere iki gücü vardır. Düşünce alanındaki gücü **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine tâzim husûsunda kemâle ermektir. Fiiliyâta geçen kuvveti ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkātına şefkatte kemâl bulmaktır.

Allâh-u Te'âlâ zekâtı farz kılarak ruh cevherinin bu kemâli kazanmasını murâd etmiştir ki bu kemâl de zekât veren kulun insanların iyiliğine çalışması ve onlardan âfetleri savuşturmaya uğraşmasıdır. İşte bu sırdan dolayıdır ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ.»

"Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanın" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/104)* buyurmuştur.

5) Halk bir insanın kendilerine iyilik yapmak için gayret ettiklerini anlarlarsa ister istemez onu severler.

Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا.»

"Kalpler kendilerine iyilik edenleri sevme, kendilerine kötülük yapanlara da buğzetme huyu üzere yaratılmıştır." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/121; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/104)*

İşte fakirler zengin bir adamın, malının bir kısmını kendilerine vereceğini ve malı ne kadar fazla olursa onlara vereceği miktârın da o nispette çok olacağını bilirlerse duâ ve himmetle ona imdâd (yardım) ederler. Bu duâlar hafife alınmamalıdır.

Çünkü kalplere âit tesirler ve ruhlara âit harâretler vardır.

İşte bu duâlar o zekât veren insanın hayır ve bolluk içerisinde bekāsına vesîle olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ﴾

"İnsanlara fayda veren şey yeryüzünde kalır" *(Ra'd Sûresi:17)* kavl-i şerîfi ile, ayrıca **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَأَعِدُّوا لِلْبَلاءِ الدُّعَاءَ.»

"Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadakayla tedâvi edin, belâya karşı da duâ hazırlayın" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10196, 10/157-158; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/104)* hadîs-i şerîfle bu mânâya işâret edilmiştir.

6) Zekâtın farz kılınması mümin kula bir imtihandır. Çünkü bedenî ibâdetler kula çok zor gelmez. Mal çıkartmak ise nefse zahmetlidir.

İşte **Allâh-u Azze ve Celle** gönül hoşluğuyla mal çıkartarak Kendisine itaat eden kimse, hayra mâni olan isyankârdan ayrılsın diye kullara bir imtihan olmak üzere zekât ihrâcını farz kılmıştır.

7) Kelâm-ı kibârda zikredildiği üzere:

«اَلْمَالُ مَالُ اللهِ، وَالْأَغْنِيَاءُ خُزَّانُ اللهِ، وَالْفُقَرَاءُ عِيَالُ اللهِ.»

"Mal **Allâh**'ın malıdır, zenginler **Allâh**'ın hazinedarlarıdır, fakirler de **Allâh**'ın bakımlarını tekeffül ettiği mahluklarıdır."

Zenginler o malları kendi akıllarıyla ve gayretleriyle kazanmış değillerdir. Zenginlik ancak ezeldeki taksîmin tezâhürüdür. **Allâh-u Te'âlâ** o malı onlara takdir buyurup önlerine atmasaydı bir tânesine bile mâlik olamazlardı.

Nitekim nice akıllı ve zeki kimseler son derece gayretle çalıştıkları halde karınlarını bile doyuramamakta, nice ahmak ve beceriksiz kişilere de dünyâ kendiliğinden arz-ı endâm etmektedir.

Dolayısıyla malın **Allâh**'ın malı olduğu, zenginlerin ise ancak o malın bekçisi ve emânetçisi mesâbesinde oldukları anlaşılmıştır. Fakirlerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın iyâli (hâne halkı) mesâbesinde olması ise:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾

Âyet: 60

"Yeryüzünde gezip dolaşan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allâh'a âit olmasın" *(Hûd Sûresi:6)* âyet-i kerîmesinin müfâdı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** onların bakımını üstlendiği içindir. **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** zenginlik verdiği hazînedarlarına, mallarının bir kısmını Kendisi'nin iyâli mesâbesinde olan fakirlere vermelerini emretmiştir. Bu nedenle O, Kendi iyâline karşı şefkatli davranarak bu emre imtisâl etmeye koşan itaatkâr kuluna sevap verecek, Kendi malını iyâlinden esirgeyen kulu da cezâlandıracaktır.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الْأَمِينُ الَّذِي يُنْفِذُ وَرُبَّمَا قَالَ يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلًا مُوَفَّرًا
طَيِّبًا بِهِ نَفْسُهُ فَيَدْفَعُهُ إِلَى الَّذِي أُمِرَ لَهُ بِهِ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقَيْنِ.»

"Kendisine emrolunan şeyi gönül hoşluğuyla (kimseyi kıskanmaksızın ve) **hiç**(bir hakkı) **noksan bırakmaksızın veren ve onu kime verilmesi emrolunduysa ona teslim eden güvenilir bir Müslüman hazîne görevlisi,** (sevap bakımından) **sadaka veren iki kişiden biridir** (o hayrı veren gibidir)" buyurmuştur. *(Buhârî, Zekât:24, no:1371, 2/522; Müslim, no:1023; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/142)*

8) Fakirlerin kalpleri dâimâ zenginlerin ellerinde bulunan mallarla alâkalı olduğu için **Allâh-u Azze ve Celle** onların kalplerini hoş etmek üzere zenginlerin mallarında onlara bir nasip tâyin etmiştir ki sanki böylece onları zenginlerin mallarına hissedâr kılmıştır. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

"Onların mallarında dilenen ve mahrum kimseler için bilindik bir hak vardır" *(Zâriyât Sûresi:19)* kavl-i şerîfi bu hakîkate işâret etmektedir.

9) İnsanın aslî ihtiyaçlarından arta kalan mal bir kenarda tutulduğu zaman yaratılış gâyesine hizmet etmeyen muattal bir metâ olarak kalır. İşte mal tamâmen yararsız vaziyette kalmasın diye o maldan fakirlere zekât verilmesi emrolunmuştur.

10) Mala bu isim herkes ona meylettiği için verilmiştir. Zâten mal kalıcı bir şey değildir, dâimâ gelip giden, zevâli çabuk olan ve sürekli dağılması gözlenen bir şeydir.

Dolayısıyla sâhibinin elinde duran mal tükenmesi beklenen bir fayda durumundayken, hayır yoluna çıkarılan mal ise zevâli beklenmeyen ebedî bir menfaat olarak insanın karşısına çıkar. Zîrâ cömertlik dünyâda sürekli bir övgü, âhirette de dâimî bir sevap kazandırır.

Bir insan: "Kişi altınını mezara götüremez" dediğinde **İmâm Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)* ona: "Hayır, götürebilir. Zîrâ malını yüce rızâyı tahsil uğrunda infâk eden kişi gerçekten onu kabre ve kıyâmete götürmüş olur" diye cevap vermiştir.

11) Zenginler fakirlerin ihtiyaçlarını görmeye çalışmadıkları zaman "Zor oyunu bozar" şeklindeki atasözü gereği şiddetli hâcet ve zarûret insanı İslâm düşmanlarına iltihak etmeye yâhut gasp ve hırsızlık gibi gayr-i meşrû işlere teşebbüs etmeye sevkedebilir. İşte zekâtın farziyeti böyle yüce bir faydayı da içinde barındırmaktadır.

Nitekim günümüzde öyle zenginler vardır ki bir iki tânesinin zekâtı bile tam anlamıyla tahsil edilip müstehaklarına adâletli bir şekilde sarfedilecek olsa memlekette hırsızlık, gasp ve kapkaç gibi üzücü hâdiselerin birçoğu bir daha yaşanmaz.

12) **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir kulunu diğerinden aşağı bırakmama hikmetine mebnî olarak zengine mal verdiyse de, fakire de ona lütfetme imkânını sağlamıştır.

Şöyle ki zengin biri zekât verdiği fakire: "Ben bu dînarı sana lütfettim" diyecek olursa fakir de ona: "Esas ben sana lütfettim, bu zekâtı senden almakla dünyâda seni âr (ayıp)dan, âhirette de azâb-ı nârdan halâs ettim (ateşten kurtardım)" diyebilecektir. Bundan dolayı büyükler:

«نِعْمَ الْقَوْمُ السُّؤَّالُ يَحْمِلُونَ زَادَنَا إِلَى الْأٰخِرَةِ.»

"İsteyenler ne güzel bir topluluktur ki onlar bizim azığımızı âhirete taşıyorlar" demişlerdir.

Şâirin bu mânâda söylemiş olduğu şu beyit ne kadar yerindedir:

سُؤَّالُنَا دُعَاؤُنَا لِلْجَنَّةْ لَهُمْ عَلَيْنَا بِالْقَبُولِ مِنَّةْ

"İsteyenler aslında bizi cennete çağıranlardır,
Verdiğimizi kabul ettikleri için ayrıca bize iyilikleri vardır!"

Âyet: 60

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) **"Allâh** (insanların durumlarını ve neyi hak ettiklerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (her işini hikmet üzere yapan, bu yüzden hakları sâhiplerine sevk eden bir) **Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi "**Allâh-u Te'âlâ** insanların hallerini ve neyi hak ettiklerini çok iyi bilen ve ancak hikmetinin iktizâ ettiği şekilde isâbetli işler yapan bir Zât'tır ki O'nun hikmetlerinden biri de hakları müstehaklarına sevketmektir" demektir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

حَقْ تَعَالٰی چُونْ دَرِ قِسْمَتْ گُشَادْ هَرْ كَسِی رَا هَرْ چه مِی بَايِسْتْ دَادْ

نِيسْتْ وَاقِعْ اَنْدَرْ آنْ قِسْمَتْ غَلَطْ بَنْدَه رَا خَواهِی رِضَا خَواهِی سَخَطْ

"Hakk Te'âlâ kısmet kapısını açtığı zaman,
Herkese her ne gerekiyorsa (lâyığını) **verdi** (ihsân etti).

O taksîmde (hâşâ) **hatâ ve yanılgı yoktur,**
(Artık,) **kul ister rızâ göstersin, ister öfkelensin.**

Herevî *(Kuddise Sirruhû)* bu makamda şöyle demiştir:

Ey hiçbir gün gönlü fakirlik derdiyle berâber olmamış ve tüm ömründe bir saat bile **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)* gibi fakirliğin hüzünler kulübesinde oturmamış olan kişi!

Ey hiçbir gün bile kendi sıfatını fakirlik sıfatıyla mücâhede mancınığı içine koymamış ve aslâ bir an bile gariplik mağarasında miskinlik hâlinde **Habîb-i Ekrem**'e ve **Sıddîk-i Ekber**'e mütâbeat uğrunda can fedâ etmemiş olan şahıs! Sanırsın ki bugün fakirlik şerbetini tatmaksızın ve riyâzat elbisesini giymeksizin, fukarâ olan ashâb-i **Rasûlillâh** ve fakirlik yolunun erleri olan ehlullâh ile yarın illiyyîn mertebelerine yerleşebileceksin.

Böyle düşüncen yanlış, kendince kurdukların ise yerinde değildir. Onlar bu fakirlikleri üzerine bir de ondan binlerce kat daha ağır âşıklık yükünü koymuşlardı. Sen ise efendiliğinin peşindesin.

Abdurrahmân ibni Afv *(Radıyallâhu Anh)* sahâbe-i kirâmın büyüklerinden idi, ama fakirliğin cemâli ona karşı yüzünü örtmüş idi. Bir gün **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çıkageldi, sahâbenin fakirlerinden olan **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* da orada hâzır bulunmakta idi.

Abdurrahmân *(Radıyallâhu Anh)* bir takım sözler söyledi ve o fakir sahâbînin bundan canı sıkıldı ve incindi. Bunun üzerine **Abdurrahmân** *(Radıyallâhu Anh)* malının yarısını incinmiş gönlünü almak için ona fedâ etmek istedi ama o bunu kabul etmedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Yâ Sa'd! niye kabul etmiyorsun" diye sorunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Fakirlik mücevheri benim için bütün dünyâyı satın alabilecek zenginlikten daha kıymetlidir" diye cevap verdi.

Yüz sene güneş doğudan doğup batıdan batar da, yine de bir ârife ezelî inâyet hükmünce sâdece fakrin (dervişliğin) cemâlini görecek ve fakirliğin izzetini bilecek göz verirler.

Derdi taleple tanıştıracak bir dert gereklidir, ama bu talep diğer talepler gibi değil, bu dert de diğer dertler gibi değil, bunlar mideden çıkmaz, bilakis din derdi ve dîdâr talebidir ki, ruhları âzâd olmuş erlerin ciğerlerinden çıkar. Tâliplerin gönüllerinde zuhûr eden fakirlik izzeti dert miktârınca meydana gelir. Hangi gönül daha dertli ve daha yanık ise fakrin izzeti onda daha çok kalır.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üzerine dünyâ arz edildi, onu kabul etmedi ve:

«مَا لِی وَلِلدُّنْیَا»

"Benim dünyâ ile ne işim olur ki" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/168)* buyurdu.

Âhiret ona arz edildi onun da tarafına bakmadı. Onun için Kendisi hakkında:

﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى﴾

"(Rasûlün) **göz**(ü, bakmakla emrolunduğu şeyleri görmekten başka bir tarafa doğru) **kaymamış ve** (onların dışına) **taşmamıştır"** *(En-Necm Sûresi, 17)* buyruldu. Ama fakirleri onun gözünün ve gönlünün önünden ayırmadılar. Nitekim **Rabbü'l-izzet**:

﴿وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ﴾

"İki gözün bile onlardan aşmasın." *(Kehf Sûresi, 28)*

Yâni: "Ey **Seyyid**! Gözünü o fakirlerden ayırma, devamlı onlara bakmayı değerli tut. Ey **Seyyid**! Ben ki **Allâh**'ım ve devamlı onların kalbine bakmaktayım. Benim devamlı baktığım yere bakmazlık etme" buyurdu.

Âyet: 60

Fakr üç mertebedir: Birincisi hâcet (muhtaçlık), ikincisi fakr (fakirlik), üçüncüsü meskenet (miskinlik)tir.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِي مِسْكِيناً وَاَمِتْنِي مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِى زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ.»

"Ey Allâh! Beni yoksul olarak yaşat, yoksul olarak öldür ve yoksullar zümresinde haşret" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/168)* hadîs-i şerîfiyle miskinliğe tâlib olmuştur. Ama:

«اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ.»

"Fakirlikten Sana sığınırım" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/168)* hadîs-i şerîfiyle fakirlikten istiâzede bulunmuştur.

Yâni, fakr sâhibinde henüz hazlardan bir bakiye kalmış bulunmaktadır ve o bu bakiyesi yüzünden **Rabbin**'den mahcûbdur (perdelidir).

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm **Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî** *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* demiştir ki; "Burada üç makam vardır: Birincisi, senin uyanman için fakirlik göğünden bir şimşeğin çakmasıdır.

Ondan sonra, seni âşinâ etmek için miskinlik havasından tatlı bir meltem eser. Daha sonra da seni dost yapmak için mârifetten bir kapı açılır ve bir iftihar elbisesi giydirilir.

İlâhî! Bulma ateşini bilme nûruyla karıştırdın, vuslat bağından kurbiyyet meltemini estirdin, ferdâniyet (Sana mahsus teklik) yağmurunu beşeriyet toprağı üzerine yağdırdın, dostluk ateşiyle balçığı yaktın da, ârifin gözüne Cemâlini öğrettin.

Âyet-i kerîmede erbâb-ı sihâmı (hisse sâhiplerini) ibnü's-sebîl ile bitirdi. İbnü's-sebîl, ulemâ lisânında vatanından ayrı düşmüş, gurbetin zilletinde ve seferin zahmetinde olandır.

Civânmerdlerin zevkine göre ise, hevâsının âdet edindiği ve alıştığı şeylerden kopan ve kendi kendisinden, alâka ve bağlardan ve bütün mahlûkattan gönlünün berâberliğini kesendir. İşte böylesi ibnü's-sebîl dertle dolu bir gönül, hasretle dolu bir ruhla garîbvâr bir halde bir köşede kalmış ve tehassür (pişmanlık) ve tehayyur (şaşkınlık) nağmeleri ile dâimâ: 'İlâhî! Herkes bedeniyle gariptir, bense cân-u gönülden garîbim, herkes seferde gariptir, bense hazarda garîbim.

İlâhî! Her hastalığın şifâsı tabibdendir, ben ise tabîb yüzünden hastayım. Herkesin taksimden bir hissesi var, bense nasipsizim. Her gönül bir sevgiliyle ve dert ortağıyla birliktedir, bense yârsız ve yakınsızım' der durur.

هَمِه شَبْ مَرْدُمَانْ دَرْخوَابْ و مَنْ بِيدَارْ چُونْ بَاشَمْ

غُنُودَه هَرْ كَسِى بَا يَارْ و مَنْ بِى يَارْ چُونْ بَاشَمْ

"Her gece insanlar uykuda, ben nasıl uyanık olayım?
Herkes sevgilisiyle dinlenmekte, ben sevgilisiz nasıl durayım?"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsına göre; sadakalardan maksat **Allâh**'ın mânevî bağışlarıdır.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا مِنْ يَوْمٍ وَلَا لَيْلَةٍ وَلَا سَاعَةٍ اِلَّا لِلّٰهِ فِيهَا صَدَقَةٌ يَتَصَدَّقُ بِهَا عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ.»

"Herhangi bir gün yâhut gece veyâ saat yoktur ki Allâh'ın, onda dilediği kullarına tasadduk ettiği bir sadakası bulunmasın" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/455)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen **"Fakirler"**den maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrinden fâni olup **Allâh-u Te'âlâ** ile bâkî olan ve sâdece **Allâh** ile zengin olan fakirlerdir. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَلْفُقَرَاءُ الصُّبَّرُ هُمْ جُلَسَاءُ اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Kıyâmet günü Allâh'ın meclis arkadaşları ancak sabırlı fakirlerdir" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/455)* hadîs-i şerîfinin gerçek mânâsı budur.

Vâsıtî *(Rahimehullâh)*ın:

«اَلْفَقِيرُ لَا يَحْتَاجُ اِلَى اللّٰهِ وَذٰلِكَ لِأَنَّهُ غَنِىٌّ بِهِ وَالْغَنِىُّ بِالشَّيْءِ لَا يَحْتَاجُ اِلَيْهِ.»

"Fakir **Allâh**'a muhtaç olmaz, çünkü o O'nunla zengin olmuştur, bir şeyle zengin olan ise ona muhtaç olmaz" sözünün sırrı da budur.

Yâni "Her şeyden ihtiyâcını kesip sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhtaç olduğu için O'nunla zenginlik kazanmış olan bir derviş bir daha O'na muhtaç olmaz. Çünkü O'nu bir daha kaybetmeyeceği için aramasına gerek olmaz" demektir.

Âyet: 60

Âyet-i kerîmede geçen **"Miskinler"** ise; henüz tam fakir ve derviş olamadıkları için kendilerinde varlık sıfatının kalıntıları bulunan zavallılardır ki **Allâh-u Te'âlâ**'yı arama denizinde dolaşan kalp gemilerini **Hızır** *(Aleyhisselâm)* gibi olan gerçek sevgi delmiş, arkalarında da o gemileri gasbedecek zorba bir hükümdar yâni onları tamâmen talepten ayıracak nefis ve şeytan pusuya yatmıştır.

Âyet-i kerîmede geçen **"Âmiller"** ise namaz, abdest gibi zâhirî amellere çalışanlardır. Dolayısıyla fakir ve miskinler ahvâl ashâbı, âmiller ise âmâl (ameller) ashâbıdır.

"Müellefe-i kulûb", **Allâh**'ın zikriyle ülfet edip **Allâh**'a yaklaşmaya çalışanlar ve O'nun gayrinden uzak duranlardır.

"Mükâteb köleler" ise kendilerini yaratan gerçek efendilerine hakîkî mânâda kulluk arayışına girdikleri için varlıkların esâretinden kurtulma husûsunda kalplerinde yazışma yapan kimselerdir.

"Borçlular"a gelince; bunlar mükevvenât mertebelerinden (farklı farklı yaratıklardan) kendilerine has tabiat ve evsâfını ödünç almış ve bu yüzden varlık âleminin zindanında esir kalmış kimselerdir. İşte bunlara da borçlarını ödeyerek varlık zindanından kurtulabilmeleri için **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bağışlar yapılmaktadır.

"Allâh yolunda olanlar" ise nefis, hevâ, şeytan ve dünyâ gibi kâfirlerle cihâd ederek cihâd-ı ekber ile meşgul olan mânevî gâziler ve mücâhitlerdir.

"Yolda kalmış olan kimse", enbiyâ ve evliyâ aracılığıyla şerî'at ve tarîkat ayakları üzere **Allâh-u Te'âlâ**'ya doğru mânevî seyir yapmak için tabiat ve beşeriyet yurtlarından sefere çıkandır. İşte bu sınıflardan her birine mânevî ihtiyaçları nispetinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın mânevî bağışlarından ve bahşişlerinden hisseler ayrılmıştır.

"Bu, Allâh'ın bir farzıdır", yâni işte bu şekilde seyr-ü cihâd yapmak, borçları ödemek, varlıkların esâretinden hürriyet kazanmak, kalpleri **Allâh**'a ısındırmak, şerî'atin zâhirî amellerini devreye sokmak ve **Allâh-u Te'âlâ** ile zengin olup başkasına ihtiyaç duymamak için fakirlik ve miskinlik arzetmek kullara vâcip olan işlerdendir. **Allâh-u Te'âlâ** da böyle yapan sâdık tâliplere fazl-u keremi gereğince bahşişlerde bulunmayı Kendi Zât'ına vâcip kılmıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

«أَلَا مَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي.»

"Âgâh olun, her kim Beni ararsa Beni bulur" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/456; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:10/193; Ğazâlî, el-İhyâ:4/324; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:24/123)* buyurmuştur.

"Allâh Alîm ve Hakîm"dir, yâni kimin Kendisini aradığını bilir, bulması için yardım ederken de hikmete riâyetlidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

«وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا.»

"Bana bir karış yaklaşana Ben bir arşın yaklaşırım" *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/456)* buyurmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın nefhaleri ve mevhibeleri (mânevî esintileri ve bağışları) ancak mâsivâdan ihtiyâcı kesip **Mevlây**'ı müşâhede makāmında sükûnete erenlere âittir.

"Hıkem-i Atâiyye"de şöyle buyrulmuştur:

«وُرُودُ الْفَاقَاتِ أَعْيَادُ الْمُرِيدِينَ.»

«رُبَمَا وَجَدْتَ مِنَ الْمَزِيدِ فِى الْفَاقَاتِ مَا لاَ تَجِدُهُ فِى الصَّوْمِ وَالصَّلاَةِ.»

«اَلْفَاقَاتُ بُسُطُ الْمَوَاهِبِ.»

«إِنْ أَرَدْتَ وُرُودَ الْمَوَاهِبِ عَلَيْكَ صَحِّحِ الْفَقْرَ وَالْفَاقَةَ لَدَيْكَ.»

"Belâ ve mihnetlerin art arda gelmesi müridlerin bayramlarıdır. (Çünkü onlar nefsi zelil ederek Rabbine ulaştıran sıkıntılı hallere kavuşmakla bayrama kavuşmuş gibi sevinirler.)

Çoğu kere sen oruçta ve namazda bulamadığın lezzeti musîbetlerin artmasında bulursun. (Zîrâ namaz ve oruca bâzen nefsin hazzı da ârız olabilir, ama belâ ve musîbetleri nefis hiç istemediği için onlardaki tahâret ve kefâret daha ziyâde olur.)

Musîbetler Rabbânî mevhibelerin yaygılarıdır. (Belâların gelmesi kulu Allâh-u Te'âlâ'nın mukaddes makamına kavuşturur ve kulu ünsiyet yaygısı üzerine oturtur.)

Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuflarının, üzerine yağmasını istiyorsan **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı ihtiyâcını ve fakirliğini doğru bir şekilde gözden geçir. Çünkü **"Bağışlar ancak fakirleredir"** *(İbnü Atâillâh, el-Hıkem, no:62-65, sh:38-39)*

Herevî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; fakirlik (Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına ihtiyaç hissetmemek) kimsenin istemediği bir sıfattır.

Âyet: 60

Ama âriflerin kavuştukları en lezzetli makamdır. Çünkü fakirlik onları **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna kavuşturur ve onları **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda oturtur. Fakirlik makāmı **Allâh** ile kul arasındaki bütün engellerin ortadan kalktığı, ilgi ve alâkaların bittiği ve kalbin **Allâh-u Te'âlâ** ile meşgul olduğu bir makam olması hasebiyle hükmen en umûmî makamdır.

Denilmiştir ki: Sâdık bir fakir hiçbir şeye mâlik olmaz, hiçbir şey de ona mâlik olamaz.

Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*: "Fakir, **Allâh**'tan gayri hiçbir şeyle müstağnî olmaz (kendini ihtiyaçsız kabul etmez)" demiştir.

Şeyh İbni Seb'în *(Radıyallâhu Anh)*: "Fakir, âlemin kendisini kuşatamadığı kimsedir (zîrâ onun tefekkürü bütün yaratıkların dışında olan bir Zât ile meşguldür)" demiştir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Tasavvuf ehli nezdinde sâdık bir fakir öyle bir kimsedir ki ne bir gök onu gölgelendirebilir, ne bir yer onu taşıyabilir, ne bir hisse ona ulaşabilir, ne de bir mâlûmat onu meşgul edebilir. Artık o, **Allâh**'ın **Allâh** ile birlikte olan kuludur."

Sühreverdî *(Kuddise Sirruhû)* **"Avârif"** isimli eserinde şöyle demiştir: "Tasavvufun esâsı fakirliktir, kıvâmı da onunladır. Zâten tasavvuf varsa berâberinde fakirlik mutlaka vardır. Çünkü tasavvuf, sûfînin sâhip olması gereken birtakım hallerin yanı sıra fakirlik ve zühd mânâlarını cem eden bir isimdir.

Meşâyıhdan bâzısı: 'Fakirliğin nihâyeti tasavvufun bidâyetidir.' (Allâh-u Te'âlâ'ya muhtaç olduğunu bilmenin ve O'ndan gayrisine ihtiyaç arzetmemenin son noktasına varıldığında tasavvufa yeni başlanılmış olur).

Çünkü tasavvuf, her üstün ahlâka sâhip olma, her âdî ve alçak huydan da kurtulma mânâlarını içine almıştır. Lâkin meşâyıh hazarâtı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûruna fakirlik kapısından başka bir kapıdan girilemeyeceği husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Dolayısıyla fakirlik makāmının hakîkatine eremeyen kişi **Allâh** dostlarının işâret buyurmuş oldukları hiçbir mânevî hâle vâsıl olamaz.

Ebû İshâk el-Herevî *(Kuddise Sirruhû)* yine şöyle demiştir: "Her kim tam bir şerefe nâil olmak istiyorsa yedi şeyi yedi şeye tercih etsin, zîrâ sâlihler hayrın zirvesine ulaşıncaya kadar bu tercihleri yapmışlardır.

Şöyle ki onlar fakirliği zenginliğe, açlığı tokluğa, itibarsızlığı itibara, zilleti izzete, tevâzuyu kibre, üzüntüyü sevince ve ölümü hayâta tercih etmişlerdir."

Meşâyıhdan biri: "Nasıl ki bir zengin başına fakirlik hâli gelip de zenginliğini bozar diye sakınıyorsa sâdık bir fakir de, kendisine zenginlik nasip olup da onun fakirlik hâlini bozmasından sakınsın" demiştir.

Sâlihlerden biri şöyle anlatmıştır: "Benim bir miktar malım vardı, sonra haremde birkaç gündür yemeyip içmeyen ve üzerinde dağınık yamalı elbiseler bulunan bir fakir gördüm, sâhip olduğum malla ona yardım etmeyi düşünerek gittim, bir miktar malı onun kucağına bıraktım ve: 'Dünyâlığın için bundan yardım al' dedim.

O da o malı taşlığa fırlattı ve bana: 'Ben her şeyimi verdim de Rabbimle bu celseyi satın aldım, sen ise bu hâlimi bozuyorsun' dedi. Sonra o giderken ben verdiğim paraları toplamaya başladığımda vallâhi savurduğu şeyden dolayı ondan daha değerli, topladığım şeyden dolayı da benden daha zelil kimse görmedim."

Evliyâullâhtan biri bir şeye mâlik olarak sabaha çıktığı zaman üzülürdü. Ama hiçbir şeye mâlik olmayarak sabahladığında çok sevinçli olurdu. Kendisine: "İnsanlar senin aksineyken sen niye böylesin?" denilince o: "Sabahleyin yanımda bir şey bulunmayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e benzemiş oluyorum, ama bir şeylerim mevcut iken sabaha çıkarsam o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymuş olmuyorum" diye cevap verdi.

Sûfiyye hazarâtının cumhûru, sabırlı fakiri şükreden zenginden üstün saymışlar ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fakirliği tercih etmesini buna delil olarak zikretmişlerdir. Ancak **Yahyâ ibni Mu'âz** ile **Ahmed ibni Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı bundan müstesnâ tutmuşlardır.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **İbni Atâ** *(Kuddise Sirruhû)* zenginliği fakirliğe tercih ederdi. Bu yüzden **Cüneyd-i Bağdâdî** *(Kuddise Sirruhû)* ona bedduâ edince otuz sene aklı başından gitti, aklı kendisine dönünce: "Bu başıma gelen **Cüneyd**'in bedduâsı sebebiyle oldu" diyerek başına gelenin sebebini buldu.

Bir gün **Yahyâ ibni Mu'âz** *(Kuddise Sirruhû)* vaaz ederken zenginliği fakirlikten üstün olarak anlatınca bir zengin ona otuz bin dirhem verdi. Fakat meşâyıhtan biri: "**Allâh** bereketini göstermesin" diye ona bedduâ edince karşısına bir hırsız çıkıp hepsini yağmaladı.

Âyet: 60

Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: "Bir gece rûhum mânevî âleme götürüldü, kendimi sanki **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda duruyormuş gibi gördüm. O sırada bir kāilin:

«يَا أَبَا يَزِيدَ! إِنْ أَرَدْتَ الْقُرْبَ مِنَّا فَأْتِنَا بِمَا لَيْسَ عِنْدَنَا.»

"Yâ Ebâ Yezîd! Bize yanaşmak istiyorsan Bize Bizim yanımızda olmayan şeyle gel" dediğini işitince: "Ey **Mevlâm**! Göklerin yerlerin hazîneleri Sana âit iken Senin yanında olmayan şeyi nereden bulacağım" dedim. O zaman:

«يَا أَبَا يَزِيدَ! لَيْسَ عِنْدِي ذُلٌّ وَلَا فَقْرٌ فَمَنْ أَتَانِي بِهِمَا بَلَّغْتُهُ.»

"Yâ Ebâ Yezîd! Benim indimde zillet ve fakirlik bulunmaz, işte her kim Bana onlarla gelirse onu (Bana) **ulaştırırım"** diye bir nidâ işittim.

Mârifet ehlinden bâzısı nâfile sadaka kabul etmektense farz olan zekâtı almayı evlâ kabul etmişler ve: "Zekât **Allâh**'ın fakire verdiği mülktür" demişlerdir.

Kimi de: "Farz olan zekât müstehak olanlara verilsin" diyerek başkalarını tercihi evlâ saymışlar ve zekâttan hissesi olanlarla bu konuda müşterek olmamışlardır.

Bâzı dervişler ise: "Zekât malların kiridir, dolayısıyla zarûret erbâbına düşer, biz zâten fakirliği kendi isteğimizle tercih etmişiz" diyerek zekât almaktan sakınmışlardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; âyet-i kerîmede geçen **"Fakirler"** tâbiri bir kavle göre; kalpleri ve bedenleriyle kevneynden mütecerrid (iki cihandan soyulup sıyrılmış) olanlardır.

"Miskinler"; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mukaddes nûrunun ve cemâlinin ünsiyetiyle sükûn bulmuş olup kalplerini rubûbiyet nûru içinde kaybetmiş olanlardır. Artık onları gören, kalpsiz sanır ve sevgilinin cemâlinin ravzalarında dolaştıklarını bilmez. Onların şâiri bu mânâda şöyle demiştir:

مَسَاكِينُ أَهْلِ الْعَشْقِ ضَاعَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ أَنْفُسٌ عَاشُوا بِغَيْرِ قُلُوبٍ

"Aşk ehlinin miskinlerinin kalpleri zâyidir,
Artık onlar kalpsiz yaşayan canlar ve bedenlerdir."

"Âmiller"; temkin (mânevî istikrar) ehli olan ârifler ve bekā nûruna düşmüş olan istikāmet ehli muvahhidlerdir.

Bu hal onlara best ve inbisât îrâs etmiş (mânevî genişlik ve ferahlık vermiş)tir. Bu yüzden onlar **Allâh**'tan alıp **Allâh** için veren, **Allâh-u Te'âlâ**'nın cömertlik hazînelerinin bekçileridir. Onların kalbi **Arş**'tan ferşe **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri hiçbir şeye bağlı olmadığı için onlar sâir velîlere dahî mânevî nasipler infâk etmektedir.

"Müellefe-i kulûb" tâbiri; **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhabbet tarîkıne sülûk eden (sevgi yolunu izleyen) iyi niyetli, kalpleri yumuşak ve mânevî şevk pazarında varını yoğunu cömertçe sarfeden kimselerden bahsetmektedir ki, güçlü velîlere nazaran bunların hâli zayıftır.

"Boyunları âzâd edilmeyi bekleyenler"; kalpleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhabbetinin lezzetinde rehin kalmış, nefisleri en büyük cihat içerisinde kalmış fakat henüz müşâhede makamına ulaşamamış kimselerdir ki kâh onları irâde denizinin dalgaları arasında görürsün, kâh onları kurb (mânevî yakınlık) denizinin sâhillerinde bulursun. Bâzen kahır oklarına hedef olurlar, bâzen lütuf nurlarına mazhar olurlar. Ama nefisle cihat konusunda en ufak bir gayretleri kaldıkça hakîkate vâsıl olamazlar. Çünkü gerçek hürler bunların dışındadırlar, ama onlar ne kadar da azdırlar.

(Ebu'l-Hasen Ali ibni Muhammed eş-Şehruzûrî ne güzel söylemiştir:)

أَتَمَنّٰى عَلَى الزَّمَانِ مُحَالًا اَنْ تَرٰى مُقْلَتَايَ طَلْعَةَ حُرٍّ

"Zamandan muhal bir şeyi temennî edip duruyorum ki,
O da iki göz bebeğimin hür birinin cemâlini görmesidir!"

"Borçlular"; ubûdiyet (gerçek kulluk) makāmında **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetinin haklarını tam ödeyememiş ve yakîn (görür gibi olma) makāmında rubûbiyetin hakîkatlerini idrâk edememişlerdir. Çünkü mârifet (Allâh'ı bilme makāmı), borcu aslâ ödenemeyecek bir alacaklıdır.

"Allâh yolundakiler"; nefisleriyle cihâd eden ve keşifleri açılsın diye kalplerini nefisle savaş meydanlarının serhad boylarında nöbette tutanlardır.

"Yolcular"; ezel sahralarında kalpleriyle sefere çıkanlar, ebed çöllerinde ruhlarıyla gezinenler ve mânevî dostluk talebinde akıllarını dolaştıranlardır.

"Bunlar Allâh'ın bir ferîzasıdır"; yâni mânevî yolda ilerlemeye çalışan bu sekiz sınıf dervişin maddî ve tabii ihtiyaçlarını karşılamak için bunlara **Allâh**'ın malından vermek ehl-i îman üzerine farzdır.

Âyet: 60

"Allâh Alîm ve Hakîm'dir", yâni bu zatların dünyâdan uzak durma hallerini çok iyi bildiği için hikmeti gereği kendilerine birtakım haklar vâcip kılmıştır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Gerçek hayrın nelerden ibâret olduğu ve iyilik yapılacak kimselerin beyânı:

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَاٰتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

"(Ey hükmü kaldırılan meseleleri önemseyip, iyiliğin tümünü onlardan ibâret sayarak Kudüs'ün doğu tarafını kıble edinen Hristiyanlarla, batı cihetine yönelen Yahudiler!) **O birr**(-u takvâ, Allâh'a yaklaştıran taat ve iyilikler)**;** (ibâdetleriniz esnâsında) **yüzlerinizi o** (Kudüs'ün) **doğu ve batı yönüne döndürmeniz değildir.**

Velâkin (kendisine önem verilmesi gereken) **birr**(-u taat sâhibi)**, Allâh'a, o son güne, tüm meleklere, bütün kitaplara ve peygamberlerin hepsine inan mış olan,** (fakirlik korkusu ve yaşama ümîdi yüzünden, mal-mülk) **sevgisine rağmen, yakınlık sâhiplerine, yetimlere, yoksullara, yolda** (mağdur) **kalmışa, dilenenlere ve** (kölelerin) **boyunlar**(ını kurtarıp, onları hürriyete kavuşturma) **uğrunda mal vermiş bulunan, o** (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmış ve zekâtı vermiş olan,** (Allâh-u Te'âlâ ile yâhut insanlarla herhangi bir konuda) **antlaştıklarında ise sözlerini yerine getiren kimselerdir. Hele** (fakirlik gibi maddî) **sıkıntıda,** (hastalık gibi bedenlere isâbet eden) **zorlukta ve** (savaşın kızışma ânı gibi) **güçlük zamânında sabredenleri** (özellikle methederim)**!**

İşte sana! Ancak onlar (din husûsunda hakka uyup, iyilik ve hayır arayışında) **sadâkat göstermiş olanlardır! Yine işte sana! Ancak onlar** (kâfirlikten ve bütün kötülüklerden) **hakkıyla sakınanların ta kendileridir!"** *(Bakara Sûresi:177)*

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾

"(Ey kullar!) **Allâh'a** (kulluk ve) **ibâdet edin! O'na hiçbir şeyi ortak etmeyin.**

Babayla anaya, (kardeş ve amca gibi) **yakınlık sâhibine, yetimlere, yoksullara,** (soy veya mekân bakımından) **yakınlık sâhibi komşuya,** (soyu veyâ evi) **uzak komşuya,** (eş, yol arkadaşı ve ders arkadaşı gibi) **yanındaki arkadaşa, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin mâlik olduğu şeylere** (köle ve işçilere) **tam bir iyilikle** (muâmele edin)**!**

Şüphesiz ki Allâh, çokça kibirli (olduğu için akrabâ ve komşularına iyi davranmayan) **ve** (üstünlüklerini sayarak insanlara hava atıp) **ziyâde böbürlenici olmuş kimseyi sevmez** (bu davranışlarına rızâ göstermez)**."** *(Nisâ Sûresi:36)*

﴿مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"O (Kureyza, Fedek ve Hayber gibi, Medîne'ye uzakta bulunmaları nedeniyle ulaşımlarında zahmet çekilen) **şehirlerin** (kâfir) **ahâlisinden Allâh'ın, Rasûlüne** (bir ganîmet olarak) **geri döndürmüş olduğu** (mal ve akar gibi) **şeyler**(in taksimine gelince; işte onlar) **ise Allâh'a âittir, o Rasûle mahsustur. Bir de o** (peygambere soy bakımından) **yakınlık sâhiplerine, yetimlere, yoksullara ve yolda** (mağdur) **kalmışa âittir, tâ ki o** (mallar), **içinizden zenginler arasında elden ele dolaşan** (ve onların gücüne güç katan) **bir şey olmasın!**

Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın (kabul edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin! Allâh**(ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten ve onları hafife almak)**tan hakkıyla sakının!**

Şüphesiz ki Allâh, (peygamberine muhâlefet edenlere karşı) **azâbı pek şiddetli olandır."** *(Haşr Sûresi:7)*

Âyet: 61

﴿ وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (61)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** kim? (اَلَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (يُؤْذُونَ) **eziyet ederler,** kime? (اَلنَّبِيَّ) **o Peygambere,** daha, (وَيَقُولُونَ) **derler,** ne derler? (هُوَ) **o,** nedir? (أُذُنٌ) **bir kulaktır** (ne söylenirse inanır), (قُلْ) (Habîbim) **söyle,** o nedir? (أُذُنُ خَيْرٍ) (kulaktır ama) **hayrın ta kendisi olan bir kulaktır,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (يُؤْمِنُ) **îmân eder,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَيُؤْمِنُ) **inanır,** kime? (لِلْمُؤْمِنِينَ) **müminlere,** daha nedir? (وَرَحْمَةٌ) **büyük bir rahmettir,** kim için? (لِلَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (اٰمَنُوا) **îmân ettiler,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يُؤْذُونَ) **eziyet ediyorlar,** kime? (رَسُولَ اللهِ) **Allâh'ın Rasûlüne,** (لَهُمْ) **ancak onlara mahsustur,** ne? (عَذَابٌ) **pek büyük bir azap,** öyle azap ki, (أَلِيمٌ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yine o (münâfık ola)**nlardan öyleleri vardır ki: 'O** (peygamber), (herkese inanan saf bir kişi ve her söyleneni dinleyen) **bir kulaktır' derler de o peygambere sürekli eziyet ederler.**

(Habîbim!) **De ki: '**(O,) **sizin için hayrın ta kendisi olan bir kulaktır ki, Allâh'a da îmân eder,** (kendisinde samîmiyet gördüğü) **müminler**(in sözlerin)**e de inanır.**

Ayrıca (o,) **içinizden îmân** (ettiğini îlân) **edenler**(in zâhirî beyanlarını kabulle yetinip sır perdelerini açmadığı) **içinde büyük bir rahmettir!' Ama o kimseler ki** (her ne şekilde olursa olsun) **Allâh'ın Rasûlüne eziyet etmektedirler; çok acı verici pek büyük bir azap onlara mahsustur."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların kötü huylarını, özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iftirâlarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında yaptıkları diğer bir hakāreti açıklamış ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adına onlara cevap vermeyi Kendisi bizzât üstlenmiştir.

Âyet-i celîlenin kimler hakkında indiği husûsunda birkaç rivâyet vardır:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Nebtel ibni Hâris Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip yanına oturur, ondan bir şeyler duyar, sonra onun buyurduklarını münâfıklara naklederdi.

İşte onlara: "**Muhammed** ancak bir kulaktır, kim ona bir şey anlatsa onu tasdik eder" diyen de odur. İşte **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlardan Nebî'ye eziyet edenler ve 'O, kulaktır' diyenler var"** âyet-i kerîmesini bu kişi hakkında inzâl buyurmuştur. *(İbnü İshâk, es-Sîre, İbnü Hişâm, es-Sîre:1/521; İbnü Ebî Hâtim:6/1826; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/421)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Nebtel** çok cüsseli bir adamdı, saçı ve sakalı dağınık gezerdi, uzun boylu ve simsiyahtı, gözleri kıpkırmızı, yanakları kanlı ve tipi çok bozuktu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu **Nebtel** hakkında:

«مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الشَّيْطَانِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى نَبْتَلِ بْنِ الْحَارِثِ.»

"Her kim şeytana bakmak isterse Nebtel ibni Hâris'e baksın" *(İbnü Hişâm, es-*Sîre*:1/521; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:248; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/73; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/52; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/282-283)* buyurmuştur.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; münâfıklardan bir cemaat toplandı. Aralarında **Cülâs ibni Süveyd ibni Sâmit, Mahşî ibni Humeyyir** ve **Vedî'a ibni Sâbit** gibi kimseler de bulunuyordu. Bu kişiler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında ileri geri konuşmak isteyince kimi kimini nehyetmek üzere: "Korkarız bizim konuştuklarımız **Muhammed**'e ulaşır da o da bizim hakkımızda konuşur" dediler. O zaman içlerinden biri: "**Muhammed** ancak bir kulaktır, biz ona yemin ederiz, o da inanır" deyince: **"İçlerinden Nebî'ye eziyet edenler var"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/18126; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/421)*

Âyet-i kerîmenin: "**Muhammed** kendisine söylenen her şeyi kabul eden bir kulaktır" diyen **Attâb ibni Kuşeyr** hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/282)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında: "Bu adam ancak kendisine söyleneni dinleyen bir kulaktır, bir azmi yoktur, isteyen onu istediği tarafa çevirir" derlerdi. İşte bu âyet-i kerîme onları reddetmek için nâzil olmuştur. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/118)*

Âyet: 61

Esamm *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; münâfıklardan biri kendi kavmine: "**Muhammed**'in söyledikleri haksa biz eşekten daha şerliyiz" deyince bunu duyan üvey oğlu: "Vallâhi o haktır, sen de eşekten daha şerlisin" dedi. Bu haber **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşacak diye endişe edilirken içlerinden biri:

"**Muhammed** ancak bir kulaktır, gidip ona yemin etsen sana inanır" deyince bu âyet-i kerîme onun sözüne muvâfık şekilde nâzil oldu.

Sonra bunu diyen kişi: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben bu güne kadar Müslüman olmamıştım (Müslüman görünüyordum ama benim bu sözüm âyet olarak nâzil olunca bu dînin hak olduğunu anladım). Artık bu çocuk benim nezdimde çok değerlidir, vallâhi ona teşekkür edeceğim" dedi. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/118-119)*

Esamm *(Rahimehullâh)* bu nakli yaptıktan sonra şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların gizledikleri sırları bu gibi âyet-i kerîmelerle açığa çıkartarak onlara karşı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e huccet vermiştir.

Nitekim:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾

"Onlardan kimi seni sadakalar hakkında ayıplıyor" *(Tevbe Sûresi:58)*,

﴿وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ﴾

"Onlardan kimi peygambere eziyet ediyor ve: 'O, kulaktır' diyor",

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ﴾

"Onlardan kimi Allâh ile sözleşiyor (sonra bozuyor)**"** *(Tevbe Sûresi:75)* gibi birçok âyet-i kerîme münâfıkların görünmeyen hallerini ortaya çıkarmıştır ki işte bütün bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gönderilmiş olan hak bir peygamber olduğunun apaçık delilleridir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; kulak, aslında bilinen uzvun adıdır. Bir şahıs hakkında kullanılması ise cüzün külle ıtlâkı kabîlinden mübâleğa maksatlı bir mecazdır.

Nitekim **İbnü'l-Fârız** *(Kuddise Sirruhû)*:

إِذَا مَا بَدَتْ لَيْلَى فَكُلِّي أَعْيُنٌ وَإِنْ هِيَ نَاجَتْنِي فَكُلِّي مَسَامِعُ

"Leylâ göründüğü zaman her tarafım göz olur,
O benimle konuştuğunda ise bütünüm kulaklardır"

şeklindeki beyitlerinde bu mânâyı kastetmiştir.

Yine bu îtibarla câsuslar hakkında göz anlamına gelen "Ayn" tâbiri kullanılır. Çünkü câsusluktan maksat gözün kullanılmasıdır.

Müfessirlerin beyânı vechile; münâfıkların bu sözden maksadı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in temiz kalpli, saf, her duyduğuna inanan, çabuk aldanan, derinliği ve zekâsı olmayan bir kişi olduğunu, sanki tüm bedeninin kulaktan ibâret bulunduğunu beyandır ki bu sözle onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tenkit kastettikleri için ona eziyet etmiş sayıldılar.

İbni Müneyyir *(Rahimehullâh)*ın da beyân ettiği gibi, **Allâh-u Te'âlâ**: **"Evet! Hayırlı bir kulaktır"** kavl-i şerîfiyle, önce onların iddiasına muvâfık gibi görünen bir beyânda bulunarak kendilerini tasdik etmiş, fakat sonra konuyu onların boş kuruntularını kökünden kazıyacak şekilde tersine döndürmek sûretiyle onlara karşı reddiye yaparken en mübâleğalı üslûbu kullanmıştır.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu vasfının bir zem sıfatı olmayıp tam aksine bütün hayırları cem eden üstün bir sıfat olduğunu açıklamak üzere:

﴿قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ﴾

"De ki: '(O,) sizin için hayrın ta kendisi olan bir kulaktır ki, Allâh'a da îmân eder, (kendisinde samîmiyet gördüğü) **müminler**(in sözlerin)**e de inanır. Ayrıca** (o,) **içinizden îmân** (ettiğini îlân) **edenler**(in zâhirî beyanlarını kabulle yetinip sır perdelerini açmadığı) **içinde büyük bir rahmettir!'"** buyurarak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir kulak olmasının herkes hakkında büyük bir hayır olduğunu zikretmiş ve bu hayriyeti üç şekilde ispat etmiştir:

Birincisi: **Allâh**'a inanma sıfatıdır ki **Allâh**'a inanan kişinin **Allâh**'tan korkacağı, bu nedenle bâtıl yollarla kimseye eziyet etmeye kalkışmayacağı âşikârdır. Demek ki onun bir kulak olması hayır ve salâh için olup şer ve fesat mânâları taşımamaktadır.

İkincisi: Müminlere inanmakta olmasıdır ki bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminlerin sözlerini dinlediğine delâlet eder. Yoksa her söylenene **Allâh**'a inanır gibi inandığını ifâde etmez.

Âyet: 61

Aksi takdirde münâfıkların sözlerini de kabul etmesi gerekirdi. Oysa onların bâtıl istişârelerine hiçbir zaman uyduğu görülmemiştir. İşte bu mânâyı ifâde etmek ve bu farkı ortaya koymak içindir ki **Allâh**'a îman cümlesinde bâ harf-i cerri kullanılırken, müminlere inanma vasfında lâm harf-i cerri istîmal edilmiştir. Zîrâ **Allâh**'a îmanda kayıtsız şartsız tasdik mânâsı mevcut iken, müminlere îmanda ise onların söylediklerine kulak verme anlamı bulunmaktadır.

Üçüncüsü: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in inananlara rahmet oluşudur ki bu sıfatın zikredilmesiyle münâfıklara: "Benim peygamberim hâlis müminler için iki cihanda büyük bir rahmettir. Ey münâfıklar! Sizin için de dünyâlık bir rahmettir. Zîrâ sizin zâhirî îmânınızı kabul etmekte, sırlarınızı araştırmamakta ve müşriklere yapılan muâmeleyi size uygulamamaktadır. Siz onun bu vasfı sâyesinde rahat yaşamaktayken bir de onu beğenmeyerek sırrınızın açılmasını ve boynunuzun vurulmasını mı istiyorsunuz?" buyrulmak sûretiyle bir târizde bulunulmuş (söz dokundurulmuş)tur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) **"Ama o kimseler ki Allâh'ın Rasûlüne eziyet etmektedirler; çok acı verici pek büyük bir azap onlara mahsustur"** kavl-i şerîfi:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* münâfıkların sözlerini ve mâzeretlerini kabul etse de bu onlara bir fayda sağlamayacak ve kendilerini iki cihanda da **Allâh**'ın çok acı verici azâbından kurtaramayacaktır" şeklinde münâfıklara özel bir tehdit içermektedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâlet ünvânıyla anılması, ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i celîline izâfe edilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e son derece tâzim mânâsını ifâde etmekle birlikte, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapılan eziyetin **Allâh-u Te'âlâ**'nın yüce cenâbına râci olduğunu, dolayısıyla **Hakk Sübhânehû**'nun son derece gazabını mûcip bulunduğunu ifâde etmektedir.

Ulemâdan bâzısının beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapılan eziyet hâl-i hayâtına mahsus değildir. Vefâtından sonra da kendisine eziyet yapılabilmektedir.

Nitekim anne-babası hakkında (kâfir öldükleri ve cehennemlik oldukları şeklinde) yapılan yakışıksız konuşmalar, yine böylece **Yezîd** zâliminin yaptığı gibi **Ehl-i Beyt**'ine yapılan eziyetler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e vefâtından sonra yapılan eziyetler sınıfından sayılmıştır.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Ebû Leheb**'in kızı **Sübey'a** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Medîne**'ye hicret ettiğinde ona: "Hicretin sana bir fayda sağlamaz, çünkü sen ateş odununun kızısın" denilince o bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatmış, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de şiddetle gazaplanarak minbere çıkmış ve:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَائَتْ سُبَيْعَةُ بِنْتُ أَبِي لَهَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ أَنْتِ بِنْتُ حَطَبِ النَّارِ! فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُغْضِبٌ فَقَالَ: «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يُؤْذُونَنِي فِي قَرَابَتِي؛ مَنْ اٰذَى قَرَابَتِي فَقَدْ اٰذَانِي، وَمَنْ اٰذَانِي فَقَدْ اٰذَى اللهَ.»

"Ne oldu o kimselere ki akrabâm hakkında bana eziyet ediyorlar. Akrabâma eziyet eden muhakkak ki bana eziyet etmiş olur, bana eziyet eden de gerçekten Allâh-u Te'âlâ'ya eziyet etmiş olur" *(Ahmed ibni Abdillâh et-Tâberî, Zehâiru'l-'ukbâ:1/7; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:11/4; Şeyh Mümin Şeblencî, Nûru'l-ebsâr fî menâkıb-ı âl-i Beyti'l-muhtâr, sh:266-267)* buyurmuştur.

Bu cümle-i celîlede eziyetin istikbal sîğasıyla zikredilmesi, tevbe etmeleri hâlinde bu kişilerin tevbelerinin kabul edileceğini iş'âr etmektedir. Zîrâ istikbal sîğası istimrâr (süreklilik) mânâsına delâlet etmekte olup, va'îdin de buna mebnî kılınması: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyeti sürdürenlere azâb-ı elîm var" anlamına geldiği için bu sîğa yaptıkları eziyete son verip tevbe edenlerin bundan hâriç tutulacağını ifâde etmektedir.

"Âlûsî ve İbni Acîbe" tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzimde bulunup kendisini methetmek ve güzel evsâfından bahsetmek ibâdetlerin en büyüklerinden ve tâatlerin en değerlilerindendir. Zîrâ ona tâzim kendisini sevmekten kaynaklanır, onu sevmek ise îmânın ancak kendisiyle tamamlanabileceği îtikādî bir akiddir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim cânibini ihlâl etmek **Allâh-u Te'âlâ** katında mâsiyetlerin en büyüklerindendir. Bundan dolayı nübüvvet makāmına eziyet eden münâfıklarla Yahudilerin kâfirliği diğerlerine nispetle daha büyük olmuştur.

Münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kalp selâmeti (saflığı), duyduğuna çabucak inanıp tasdik etme gibi vasıflarla ayıplamışlar, **Allâh-u Te'âlâ** onları bir bakıma tasdik etmiş ama sonra: "O öyledir, yâni duyduğuna inanır ama bu, hayrı duyduğu zamandır" buyurarak onları reddetmiştir.

Âyet: 61

Münâfıkların, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ayıpladıkları bu sıfat aslında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında bir medih sıfatıdır ve onun kereminin ve fazîletinin nişânıdır. Zîrâ mukaddes ve hayırlı ruhlar kendilerine münâsip düşen şeylerden etkilenirler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* merhametinden dolayı münâfıkların sözlerine îtiraz ederek onlarla yüz göz olmayınca, o melunlar aldanarak bu sözü sarfetmişlerdir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* güzel ahlâkından dolayı kendisine söylenilen her şeyi dinliyor" diyenler aslında fazîletine delâlet eden bir şey ile onu ayıplamıştırlar. Oysa **Ebû Hûreyre** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ.»

"Mümin, iyi huylu (ve yumuşak başlı olduğu için kendisine söylenenleri inkâr etmeyip) **aldanan biridir. Fâcir ise, kötü huylu ve çok aldatıcı kimsedir"** *(Ebû Dâvûd, Edeb:6, no:4790, 2/666; Tirmizî, Birr:41, no:1964, 4/344; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/234)* buyurmuştur.

Hikmet sahiplerinden birine: "Akıllı kişi kimdir?" diye sorulduğunda o: «اَلْفَطِنُ الْمُتَغَافِلُ.» "Her şeyi bildiği halde bilmezden gelendir" demiştir.

Şâir (Ebû Şürâ'a) bu mânâda şu beyti inşâd etmiştir:

وَإِذَا الْكَرِيمُ أَتَيْتَهُ بِخَدِيعَةٍ فَرَأَيْتَهُ فِيمَا تَرُومُ يُسَارِعُ

فَاعْلَمْ بِأَنَّكَ لَمْ تُخَادِعْ جَاهِلًا إِنَّ الْكَرِيمَ لِفَضْلِهِ مُتَخَادِعُ

"İyi bir kimseyi kandırmak için yanına geldiğinde,
Sen onu, isteğini yapmak için gayretli görürsün,

Ama bil ki böylece sen bir câhili aldatmış olmazsın,
Zîrâ kerîm, iyiliğinden sebep kanmış görünür."

Velîlerin her biri görmezden gelme ve **Allâh** adına aldanma gibi güzel ahlâkı sahiplenmişlerdir.

Nitekim **Abdullâh ibni Ömer** *(Radyallâhu Anhümâ)* kölelerinden kimin ibâdetle meşgul olduğunu ve güzel namaz kıldığını görürse onu âzâd ederdi.

Köleleri de âzâd olmak için böyle yapmaya başladılar. O zaman ona: "Bunlar seni aldatıyor!" denilince:

«مَنْ خَدَعَنَا بِاللهِ انْخَدَعْنَا لَهُ.»

"Kim bizi **Allâh** ile aldatırsa, biz ona kanarız" diye cevap vermiştir. Rivâyet olunduğuna göre **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* hırsızlık yapan bir adama:

«سَرَقْتَ يَا فُلَانُ؟»

"Ey adam! Sen hırsızlık yaptın" dediğinde adam: "Vallâhi çalmadım" diye cevap verince **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«اٰمَنْتُ بِاللهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنِي.»

"Allâh (adına yemîn edilerek söylenen laf)**a inandım, gözümü yalancı çıkardım"** demiştir. *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/92)*

İşte bütün bu zikredilenlerden çıkarılan netîce şudur ki; sûfînin ahlâkı, **Allâh**'a da inanması ve nasıl olursa olsunlar bütün müminlere inanmasıdır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ahlâkı bundan ibârettir. Âyet-i kerîmenin sonundan anlaşıldığı üzere bu vasıflara sâhip kimselere eziyet edenler için can yakıcı azaplar vardır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her peygamber anlatılamayacak derecede eziyete mâruz kalmıştır. Ama en büyük eziyetler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yönelmiştir.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا أُوذِيَ نَبِيٌّ مِثْلَ مَا أُوذِيتُ.»

"Hiçbir peygamber benim çektiğim eziyet kadar eziyet görmedi" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:3/172; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:34, no:2472, 4/255; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/458)* buyurmuştur.

Eziyet tasfiye sebebi olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerîfinin mânâsı: "Hiçbir peygamber benim arındırıldığım kadar arındırılmamıştır" demektir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Tâif** ganîmetlerini taksim ederken münâfıklardan birinin kendisini adâletsizlikle ithâm etmesi üzerine gazabından yüzü değişerek buyurmuş olduğu:

Âyet: 61

«فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ يَعْدِلِ اللهُ وَرَسُولُهُ، رَحِمَ اللهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ.»

"Allâh ve Rasûlü de adâlet yapmazsa ya kim adâlet yapacak? Allâh Mûsâ'ya rahmet etsin! Ona bundan daha fazla eziyet edildi de sabretti" *(Buhârî, Humüs:19, no:2981, 3/1148, Meğâzî:53, no:4080-81, 4/1576; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/458)* hadîs-i şerîfi o âna nispetle söylenmiş bir sözdür.

Yoksa âhir ömrüne kadar çekmiş olduğu eziyetlerin kemmiyet bakımından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın çektiklerinden fazla olduğu âşikârdır.

Enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* eziyetler, sürgünler ve öldürülmeler gibi belâlara mübtelâ olduğuna göre onlardan daha ziyâde tasfiyeye muhtaç olan evliyâ-i kirâmın başına neler geleceği iyi düşünülmelidir. Zîrâ enbiyânın kutsallığı ağleb (daha gâlip), bâtınları enver (daha nurlu), sırları da asfâ (daha arı)dır.

Üftâde Efendi diye meşhur olan **Hazreti Şeyh** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Hazreti Hasen**'in zehirle, **Hazreti Hüseyn**'in de başı kesilerek şehit edilmeleri, onların mânevî kemâlâtı şehâdete bağlı olduğu içindir.

Nebî *(Aleyhisselâm)* devreye girip şefaatiyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan onların halâsına hüküm çıkartmaya kādir iken, onların kemâl bulmalarını halâs olmalarından üstün gördüğü için bu konuda devreye girmemiştir.

Hattâ ezvâc-ı mutahherâttan birine (Ümmü Seleme *(Radıyallâhu Anhâ)*ya) iki cam şişe vererek:

«إِذَا اصْفَرَّ مَا فِي إِحْدَاهُمَا يَكُونُ الْحَسَنُ شَهِيدًا بِالسُّمِّ وَإِذَا احْمَرَّ مَا فِي الْأُخْرَى يَكُونُ الْحُسَيْنُ شَهِيدًا بِالذَّبْحِ.»

"Bu ikisinden birinin içerisinde bulunan sarardığı zaman Hasen zehirle şehit olmuş olacak, diğerinde bulunan kırmızı olduğu zaman ise Hüseyn kesilerek şehit düşmüş olacak" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/458; Abdülkādir Ğeylânî, el-Ğunye:2/949-950; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:9/187,189)* buyurmuş ve böylece olmuştur.

Artık akıllı kişiye gereken; **Allâh-u Te'âlâ**'nın ahkâmına itaat, kaderlerine teslimiyet ve her uğursuz münâfığın eziyetine tahammül etmektir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** her dâim takvâ sâhibi mümin kuluyla birliktedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisiyle berâber olduğunu keşfeden kişiye imtihan hafif gelir. Zîrâ o, kendisine o belâyı veren Zât'ı her hâlükârda sevinç ve coşku içerisinde müşâhede etmektedir.

"**Mesnevî**"de şöyle buyrulmuştur:

هَرْ كُجَا بَاشَدْ شَهِ مَا رَا بِسَاطْ هَسْتْ صَحْرَا گَرْ بُوَدْ سَمُّ الْخِيَاطْ

هَرْ كُجَا كِه يُوسُفِى بَاشَدْ چُو مَاهْ جَنَّتَسْتْ اُو گَرْچِه بَاشَدْ قَعْرِ چَاهْ

"Pâdişâhımızın yaygısı nerede serili olursa,
Orası iğne deliği (kadar dar) **olsa bile** (bizim için)
sahradır (geniş sayılır).

Ay gibi (nurlu ve güzel) **bir Yûsuf her nerede bulunursa,**
Orası kuyu dibi bile olsa cennet (gibi)**dir."** *(Mesnevî-i Mânevî:3/3810-3811)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in âlemlere rahmet oluşu:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ﴾

"(Habîbim!) **Biz seni** (cinler, melekler, kâfir ve Müslüman tüm insanlar dâhil) **bütün âlemler için ancak büyük bir rahmet olarak/*bütün âlemlere ancak büyük bir acıma(mızın eseri) olarak*/ gönderdik."** *(Enbiyâ Sûresi:107)*

Allâh ve Rasûlüne eziyet edenlerin lânetli oldukları:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا﴾

"O kimseler ki Allâh'a ve Rasûlüne eziyet etmektedirler, muhakkak Allâh onlara dünyâda da, âhirette de lânet (etmiş ve rahmetinden uzak) **etmiştir. Bir de onlar için hor ve hakir eden büyük bir azap hazırlamıştır."** *(Ahzâb Sûresi:57)*

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ ۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهٗۤ اَحَقُّ
اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهٗ
مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَاَنَّ لَهٗ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا
فِيهَا ؕ ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ
اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ؕ
قُلِ اسْتَهْزِءُوا ۚ اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ
سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ؕ قُلْ اَبِاللّٰهِ
وَاٰيَاتِهٖ وَرَسُولِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا
قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ ؕ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِنْكُمْ
نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ اَلْمُنَافِقُونَ
وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ ۘ يَاْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ ؕ نَسُوا اللّٰهَ
فَنَسِيَهُمْ ؕ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا ؕ هِىَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ۙ ﴿٦٨﴾

Âyet: 62

﴿ يَحْلِفُونَ بِاللهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (62)

(يَحْلِفُونَ) **yemin ederler,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** kime karşı? (لَكُمْ) **size karşı,** niçin yemin ederler? (لِيُرْضُوكُمْ) **râzı etmeleri için,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَاللهُ) **hâlbuki Allâh,** daha, (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü,** nedir? (أَحَقُّ) **daha gereklidir,** ne? (أَنْ يُرْضُوهُ) **râzı etmeleri,** kimi? (هُ) **O'nu,** (إِنْ كَانُوا) **eğer olduysalar,** nedir olduysalar? (مُؤْمِنِينَ) **inanıcı kimseler.** Yâni; Eğer gerçek mânâda inanıcı kimseler olduysalar ancak Allâh'ı ve Rasûlünü râzı etmeye çalışsınlar.

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müminler!) **O** (münâfık ola)**nlar sizi râzı etsinler diye size karşı Allâh'a yemin ederler** (siz de işin iç yüzünü bilmediğinizden, onların bu yalan yeminlerine kanıp kendilerinden memnun kalabilirsiniz). **Allâh ise, O'nu**(n emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak, Kendisini) **râzı etmeleri** (başkalarını memnun etmekten) **daha gereklidir. Rasûlü**(nü râzı etmeleri) **de** (böylecedir. Zâten sizi ne kadar râzı etseler de, hak meydana çıkınca bu hoşnutluğunuz dünyâda bile geçersiz kalacaktır)**! Eğer** (gerçek mânâda) **inanıcı kimseler olduysalar** (ancak Allâh'ı ve Rasûlünü râzı etmeye çalışsınlar)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede peygamberine eziyet eden münâfıklar bulunduğunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların yalan yemine teşebbüs gibi kötü huylara sâhip olduklarını açıklamıştır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; münâfıklardan bir adam: "Vallâhi **Tebûk**'ten geri kalan bu adamlar elbette bizim en hayırlılarımız ve eşrâfımızdır. Eğer **Muhammed**'in dediği haksa elbette onların eşekten şerli olması lâzım" dedi. Bunu duyan (Âmir ibni Kays isimli) bir Müslüman: "Vallâhi **Muhammed**'in dediği elbette haktır, sen de eşekten daha şerlisin" dedi. Sonra o adam **Allâh**'ın peygamberine gidip durumu haber verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adamı çağırtarak:

«مَا حَمَلَكَ عَلَى الَّذِي قُلْتَ؟»

Âyet: 62

"Söylemiş olduğun bu söze seni ne sevketti?" dedi. Bu durum karşısında adam kendine lânet okumaya ve böyle bir şey demediğine dâir **Allâh**'a yemin etmeye başladı. Müslüman adam da: "Ey **Allâh**! Doğruyu doğrula, yalancıyı da yalancı çıkar" diye duâ etmeye başladı. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlar sizi râzı etmek için Allâh adına yemin ederler"** âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1828; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:249; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:3/460; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/74; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/423)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; münâfıklar yalan yeminlerle müminleri râzı etmek için söyledikleri sözü inkâr etmişlerdir. Oysa **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَاللهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ﴾

"Allâh ve Rasûlünü râzı etmeleri daha çok gerekmektedir" kavl-i şerîfiyle: "İnsanların rızâsı bir şey ifâde etmez, onların yapmaları gereken, tevbe ederek, **Allâh**'ın elçisini tenkit etmeyi bırakarak, yanında ve gıyâbında ona son derece tâzim göstererek **Allâh**'ı ve peygamberini râzı etmeleriydi" buyurmak istemiştir.

Bütün gizlileri bilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Kalpteki ihlâsı ancak **Allâh-u Te'âlâ** bildiği için **Allâh-u Te'âlâ** burada Kendisine râci olan müfred bir zamir kullanarak Zât'ını tahsis buyurmuştur.

"Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (يُرْضُوهُ) terkibindeki zamir **Allâh-u Te'âlâ**'ya râcidir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rızâsının **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsının altında münderic (gizli) olduğunu bildirmek için sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit bir zamir zikredilmiş ve biri diğerinden ayrılmadığı için birinin zikriyle yetinilmiştir. Nitekim:

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ﴾

"O Rasûle itaat eden muhakkak Allâh'a itaat etmiş olur" *(Nisâ Sûresi:80)* âyet-i kerîmesinin sarih beyânıyla **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaat ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaatin aynı şey olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu gibi yerlerde müfred bir zamir her iki itaate ve rızâya bir anda râci olabilir. Bâzı ulemânın kavline göreyse; zamir sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir. Zîrâ mevzu onu râzı etmek ya da ona eziyet etmek hakkındadır. Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makāmına tâzim ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i râzı etmenin **Allâh-u Te'âlâ**'yı râzı etmek olduğuna dikkat çekmek için âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** zikredilmiştir.

Nitekim:

﴿وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ﴾

"Onlar Allâh(ın karârın)**a ve aralarında** (ihtilaf ettikleri konuda) **hüküm vermesi için O'nun Rasûlüne çağrıldıkları zaman birdenbire içlerinden bir fırka** (haksız olduklarını bildikleri için, İslâm'ın hükmünden) **yüz çeviricidirler."** *(Nûr Sûresi:48)* âyet-i kerîmesinde de **Rasûl**'ün hükmünün **Allâh**'ın hükmünden ayrı olmadığına dikkat çekilmek için sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hüküm vermesiyle yetinilmiştir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın ismiyle **Rasûlü**'nün isminin bir zamirde cem edilmesi istenmediği için burada zamir müfred olarak getirilmiştir.

Nitekim **Adiyy ibni Hâtim** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا خَطَبَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوٰى، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ! قُلْ: وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ.»

Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bir konuşma yaparken: "Kim **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat ederse muhakkak doğru yolu bulmuş olur. Kimde o ikisine isyân ederse muhakkak azgınlık etmiş olur" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Sen ne kötü bir konuşmacısın! Her kim Allâh'a ve Rasûlüne isyan ederse de(sene)" *(Müslim, Cumu'a:13, no:870, 2/594; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/58; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/457)* buyurarak **Allâh-u Te'âlâ** ile kendisini bir zamirde cem eden kişiye îtirâz etmiştir.

"Ebkârü'l-efkâr" isimli eserde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böylece konuşma edebi öğretmeyi murâd etmiştir. Zîrâ bir zamirde **Allâh-u Te'âlâ** ile başka bir kişinin ismini cem etmek bir tür tesviye (eşitlik) mânâsı tazammun edebilir. Dolayısıyla bundan kaçınılmalıdır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مُتَكَلِّمْ رَا تَا كَسِى عَيْبْ نَگِيرَدْ سُخَنَشْ صَلاَحْ نَپَذِيرَدْ
مَشُوْ غُرَّه بَرْ حُسْنِ گُفْتَارِ خِويشْ بَه تَحْسِينِ نَادَانُ و پِنْدَارِ خِويشْ

Âyet: 62

"Konuşanın kusûru kendisine söylenmedikçe onun sözü düzelmez.

Mağrûr olma sözünün güzelliğine,
Câhilin güzel görmesine de, kendi düşüncene de.

(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:8; Sûdî Efendi – kenarında- Şemî, Şerh-i Gülistân, sh:467)

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللهُ وَشَاءَ فُلَانٌ وَلٰكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ.»

"Siz: 'Allâh'ın dilediği ve falancanın dilediği' demeyin! Lâkin 'Allâh'ın dilediği, sonra falancanın dilediği' deyin!" *(Ebû Dâvûd, Edeb:84, no:4980, 4/2121; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/457)*

Hattâbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "Bu hadîs-i şerîf, edep öğretmektedir. Zîrâ (Türkçede 'Ve' diye ifâde edilen) (وَاوْ) harfi cem ve teşrîk (birleştirmek ve ortak etmek) içindir. (Sonra mânâsına gelen) (ثُمَّ) harfi ise tertip ve terâhî (sıra gözetmek ve ardında gelenin önce geçenden daha sonra olduğunu bildirmek) içindir. İşte bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîetinin (dilemesinin) diğerlerinin meşîetine takdim edilmesi gerektiği husûsuna irşâd buyurmuştur."

Yine bu nedenledir ki **Neha'î** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir adamın: '**Allâh**'a ve sana sığınırım' demesi mekruhtur. Ama: '**Allâh**'a sonra sana sığınırım' demesi câizdir. Yine böylece: '**Allâh**, sonra falan olmasa elbette şöyle yapardım' denilebilir ama: 'Allâh ve falan olmasa...' denilemez.

Allâh-u Te'âlâ kullarına **Rasûlü**'ne itaati farz kıldığı için: 'Her kim **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat ederse' denilebilmiştir. Burada da '**Allâh**'a, sonra **Rasûlü**'ne' demek gerekmemiştir. Zîrâ **Rasûlü**'ne itaat etmeksizin **Allâh**'a itaat edilemeyeceği için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat ile **Allâh**'a itaat aynı şey kabul edilmiştir."

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme yemin edenin yemînininin kabul edilmesi ve kendisine yemin edilen kişinin buna rızâ göstermesi hükmünü ihtivâ etmektedir. Ama bu sâdece **Allâh** adına yapılan yeminlerde geçerlidir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَحْلِفُ بِأَبِيهِ فَقَالَ: «لَا تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ! مَنْ حَلَفَ بِاللهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللهِ فَلْيَرْضَ وَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِاللهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ.»

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* babası adına yemin eden bir adamı işittiğinde: **"Babalarınız adına yemin etmeyin,** (yemin eden ancak Allâh adına yemin etsin,) **Allâh adına yemin eden de doğru yemin yapsın! Her kime Allâh adına yemin yapılıyorsa kabul etsin, Allâh'a râzı olmayan** (Allâh adına yapılan bir yemini kabul etmeyen) **kişi Allâh** (tarafın)**dan** (rızâ üzere) **değildir"** *(İbni Mâce, Keffârât:4, no:2101, 1/679; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/285)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ) **"Eğer mümin kimseler iseler"** kavl-i şerîfindeki şartın cevâbı mahzuf (gizli) olup mâkabli (öncesindeki cümle) buna delâlet etmektedir. Buna göre mânâ: "Eğer onlar zâhirde ve bâtında (dışlı ve içli olarak) doğru dürüst bir îman ile mümin iseler **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü râzı etsinler" şeklinde olur ki burada onların îman iddiâlarının yalan yere olduğuna dâir bir târiz de bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerîme kalpte tasdik olmadıkça dille söylenen îmânın **Allâh-u Te'âlâ**'yı râzı etmeyeceğine delâlet etmekte ve: "Îman ancak dille telaffuzdan ibârettir" diyen Kerrâmiyye fırkasının görüşünü iptal etmektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh**'ı kızdırarak insanları râzı etmek isteyen kişiye **Allâh-u Te'âlâ** gazap eder, insanları da ona gazap ettirir. Ama **Allâh**'ı râzı edeyim diye insanları kızdıran kişiden **Allâh-u Te'âlâ** râzı olur, insanları da ondan hoşnut kılar. İnsanlardan korktuğu veyâ utandığı için (şerî'atin reddettiği) münker bir işe ses çıkarmayan kişi muhakkak **Mevlâsı**'nı gazaplandırmış olur. Ama kimseyi gözlemeden münkeri reddeden kişi **Mevlâsı**'nı râzı etmiş olur.

İnsanlara önem verip onların ne yapacağına bakan kişi **Allâh**'ın hakkını gözlememiş olur. Zâten **Allâh**'a îtibar eden kişi insanların ne yapacağına îtibar etmez. Şâirin şu sözü iyi düşünülmelidir:

مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ مَاتَ غَمّاً وَفَازَ بِاللَّذَّاتِ الْجَسُورُ

"İnsanları gözleyen kederiyle ölür,
Cesâretli olan ise lezzetlere kavuşur."

Âyet: 63

﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (63)

(اَلَمْ يَعْلَمُوا) **Bilmediler mi ki,** (اَنَّهُ) **muhakkak ki şân,** (مَنْ) **her kim,** (يُحَادِدْ) **karşı gelirse,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (فَاَنَّ لَهُ) **şüphesiz ki onun için vardır,** ne vardır? (نَارَ جَهَنَّمَ) **cehennem ateşi,** o kişi ne olduğu halde? (خَالِدًا) **ebediyyen kalıcı olduğu halde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu** (şekilde cehennemde ebedî kalmak), nedir? (اَلْخِزْيُ) **bir rüsvaylıktır,** öyle rüsvaylık ki, (اَلْعَظِيمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlar şu gerçeği hakîkaten bilmediler mi ki; kim Allâh'a ve Rasûlüne karşı durursa, şüphesiz onun için, içerisinde ebediyyen kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte sana! Bu, pek büyük bir rüsvaylığın ta kendisidir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde münâfıkların kötü hallerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onları **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne muhâlefeti terk etmemeleri durumunda cehennemde ebedî bırakmakla tehdit etmiştir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müminlerle münâfıkların arasında uzun bir zaman bulunup onlara dînî konularda muhtaç oldukları şeyleri öğrettikten sonra **Allâh-u Te'âlâ** özellikle münâfıklara bu âyet-i kerîmesiyle:

"Allâh'a ve Rasûlüne karşı gelenlerin ebedî cehennemde kalacağını bilmiyorlar mı?" buyurarak târizde bulunmuş, yâni onlara: "Bunca zaman dinlediklerinizden ve öğrendiklerinizden bunu anlamış olmanız gerekirdi" buyurmuştur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen (مُحَادَدَةْ) fiili, karşı taraf ve muhâlif şık anlamına gelen (حَدْ) kelimesinden alınmadır. Bu, **Leys** *(Rahimehullâh)*ın görüşüdür.

Ebû Müslim *(Rahimehullâh)*a göreyse, silahın demiri anlamına gelen hadîd kelimesinden me'huzdür.

Müfessirler bu fiile birbirine yakın olan farklı mânâlar vermişlerdir ki bunlar: "**Allâh**'a muhâlefet", "**Allâh** ile muhârebe", "**Allâh**'a karşı inat" ve "**Allâh**'a düşmanlık" mânâlarında toplanmıştır.

İsmâ'il Hakkî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cehenneme girmek herkes hakkında rüsvaylık sebebi ise de, münâfıklar dünyâda mümin göründükleri için cennete namzet durumdayken âhirette herkesin huzûrunda aslında kâfir oldukları meydana çıkıp kendilerine kâfirden beter muâmele yapılacağı için onlara ulaşacak husûsî azap hakkında: (ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ) **"İşte pek büyük rüsvaylık ancak budur"** buyrulmuştur.

Yezîd ibni Hârûn *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; onların düşeceği bu rüsvaylık azâbı hakkında **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* bir konuşmasında şunları söylemiştir:

عَنْ يَزِيدَ بْنِ هٰرُونَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: خَطَبَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ فِي خُطْبَتِهِ: «يُؤْتٰى بِعَبْدٍ قَدْ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَبَسَطَ لَهُ فِي الرِّزْقِ، قَدْ أَصَحَّ بَدَنَهُ وَقَدْ كَفَرَ نِعْمَةَ رَبِّهِ، فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ تَعَالٰى فَيُقَالُ لَهُ: مَاذَا عَمِلْتَ لِيَوْمِكَ هٰذَا وَمَا قَدَّمْتَ لِنَفْسِكَ؟ فَلَا يَجِدُهُ قَدَّمَ خَيْرًا، فَيَبْكِي حَتّٰى تَنْفَدَ الدُّمُوعُ ثُمَّ يُعَيَّرُ وَيُخْزٰى بِمَا ضَيَّعَ مِنْ طَاعَةِ اللّٰهِ، فَيَبْكِي الدَّمَ ثُمَّ يُعَيَّرُ وَيُخْزٰى حَتّٰى يَأْكُلَ يَدَيْهِ إِلٰى مِرْفَقَيْهِ، ثُمَّ يُعَيَّرُ وَيُخْزٰى بِمَا ضَيَّعَ مِنْ طَاعَةِ اللّٰهِ فَيَنْتَحِبُ حَتّٰى تَسْقُطَ حَدَقَتَاهُ عَلٰى وَجْنَتَيْهِ، وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فَرْسَخٌ فِي فَرْسَخٍ، ثُمَّ يُعَيَّرُ وَيُخْزٰى حَتّٰى يَقُولَ: يَا رَبِّ ابْعَثْنِي إِلَى النَّارِ وَارْحَمْنِي مِنْ مَقَامِي هٰذَا. وَذٰلِكَ قَوْلُهُ ﴿أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ﴾ إِلٰى قَوْلِهِ ﴿الْعَظِيمُ﴾.»

"Allâh kendisine ikrâm ettiği, rızkını geniş ve bedenini sağlıklı kıldığı halde kendisi Rabbinin nîmetine nankörlük etmiş olan bir kul (kıyâmet günü) **getirilip Allâh-u Te'âlâ'nın huzûrunda durdurulur.**

Ona: 'Bugünün için ne amel ettin, nefsin için ne takdim ettin?' denildiğinde o, takdim ettiği hiçbir hayır bulamayınca o kadar ağlar ki nihâyet göz yaşları tükenir.

Sonra Allâh'ın tâatini (ve ibâdetini) **zâyi ettiği için o kadar ayıplanır ve rüsvay edilir ki nihâyet kan ağlamaya başlar.**

Âyet: 63

Sonra yine o derece ayıplanıp rüsvay edilir ki, ellerinden başlayıp dirseklerine kadar yer.

Sonra yine Allâh'a itaati zâyi ettiği için o kadar çok ayıplanıp rüsvay edilir ki, her biri bir fersaha bir fersah (kadar uzatılmış) **olan göz bebekleri yanaklarına akıncaya kadar öksürüp durur.**

Sonra yine ayıplanıp rüsvay edilmesi sürdürülür. Nihâyet o: 'Yâ Rabbi! Beni cehenneme gönder de bu durduğum yerden bir rahata kavuştur' demek zorunda kalır.

İşte Allâh-u Te'âlâ'nın: "Kim Allâh'a ve Rasûlüne karşı durursa, şüphesiz onun için, içerisinde ebediyyen kalacağı cehennem ateşi vardır.

İşte sana! Bu, pek büyük bir rüsvaylığın ta kendisidir" kavl-i şerîfi(nde geçen büyük rüsvaylığın îzâhı) **budur."** *(Ebu'ş-Şeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/424)*

Bu rivâyette geçen: **"Gözbebeklerinin bir fersaha bir fersahlık mesâfe kadar uzun oluşu"** yadırganmamalıdır.

Zîrâ âyet-i kerîmede cehennemde ebedî kalma vasfının zikredilmesi göz önünde bulundurulduğunda bu azapların kâfirlere âit olduğu anlaşılır. Azapları ziyâde olsun diye kâfirlerin bedenlerinin cehennemde çok büyütüleceği sahih hadîs-i şerîflerde zikredilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«ضِرْسُ الْكَافِرِ أَوْ نَابُ الْكَافِرِ مِثْلُ أُحُدٍ وَغِلَظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثٍ.»

"Kâfirin öğütücü veyâ azı dişi Uhud (dağı) **gibidir, derisinin kalınlığı ise üç günlük mesâfedir."** *(Müslim, Cennet:13, no:2851, 4/2189)*

Yine **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا بَيْنَ مَنْكِبَيِ الْكَافِرِ فِي النَّارِ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ.»

"Cehennemde bir kâfirin iki omzunun arası süratli giden bir süvâri için üç günlük yoldur" *(Müslim, Cennet:13, no:2852, 4/2189)* buyurmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'la ve Rasûlü'yle harb edenlerin âhiretteki azaplarının yanı sıra dünyâdaki rüsvaylıkları:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"Allâh'a ve Rasûl'ün(ün dostları olan müminler)**e harp açmakta olan** (ve insanların yollarını kesip mallarını çalan) **o** (îmansız) **kişilerin ve** (Müslümanlardan da olsa) **yer**(yüzün)**de fesat** (ve bozgunculuk çıkartmak) **için koşuşturan kimselerin cezâsı,** (sâdece öldürmekle yetinmişlerse,) **ancak** (kısas yoluyla) **öldürülmeleri yâhut** (cinâyetle birlikte mal da gasbetmişlerse,) **asılmaları veyâ** (cinâyet işlemeyip sâdece mal almışlarsa,) **ellerinin ve ayaklarının çaprazdan kesilmesi ya da** (korkutmadan başka bir şey yapmamışlarsa,) **o** (oturdukları) **yerden sürül**(üp hapse gönderil)**meleridir.**

İşte sana! Bu (cezâlar)**, dünyâda onlar için büyük bir** (alçaklık, rezillik ve) **rüsvaylıktır.**

(Günahlarının büyüklüğünden dolayı) **âhirette ise kendileri için pek büyük bir azap vardır!"** *(Mâide Sûresi:33)*

Allâh'a ve Rasûlü'ne muhâlefet edenlerin önceki kâfirler gibi rezil edilecekleri:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾

"O kimseler ki; Allâh'a ve Rasûlüne düşmanlıkta bulunmaktadırlar */(hükümlerine)* ***karşı gelmektedirler/ Allâh ve Rasûlünün hudûdu dışında birtakım sınırlar benimsemektedirler/;*** **şüphesiz onlardan önceki** (din düşmanı) **kimseler rezil edildiği gibi**/*(muratlarına eremeyip)* ***kine boğdurulduğu gibi/helâk edildiği gibi/*** **bunlar da rezil edilmişlerdir** /***kine boğdurulmuşlardır/helâk edilmişlerdir/.***

Gerçekten de Biz (elçimizin doğruluna delâlet eden) **pek açık âyetler indirmişizdir.** (Bunları) **inkâr edenler içinse, çok alçaltıcı pek büyük bir azap vardır!"** *(Mücâdele Sûresi:5)*

Âyet: 63

Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenlerin Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı gelenlerle dost olamayacakları:

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولٰئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Kendileri Allâh'a ve o son güne îmân etmekte olan bir toplumu, Allâh'a ve peygamberine düşmanlıkta bulunmuş olan/*Allâh'a ve Rasûlüne (ve onların hükümlerine) karşı gelmiş olan/Allâh ve Rasûlünün hudûdu dışında birtakım sınırlar benimsemiş olan/* kimselerle dostluk edenler hâlinde bulamazsın.

Velev ki o (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsun!**

(Zîrâ Allâh'a inanmanın îcâbı ve herkesin sevdiği ile birlikte haşr olunacağı o âhiret gününe îmânın gereği, din düşmanlarıyla her konuda tüm ilişkilerin kesilmesidir.)

İşte sana! Onlar (o kimselerdir) **ki; O** (Allâh-u Te'âlâ) **onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**mış ve onları Kendinden bir ruh** (olan ve canlarının canı konumunda bulunan îman ve Kur'ân nûru) **ile kuvvetlendirmiştir** (ki böylece onlar dünyâda kalp huzûruna, âhirette ise ebedî saâdete kavuşmuşlardır).

Ayrıca O onları, içerisinde ebedî kalacakları pek değerli cennetlere girdirecektir ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır.**

Allâh onlar(ın ibâdet ve tâatın)**dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un vaad etmiş olduğu mükâfatlar)**dan râzı olmuşturlar. İşte sana! Ancak onlar Allâh'ın taraftarlarıdır!**

Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felâh** (ve kurtuluş)**a erenler ancak ve ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:22)*

Âyet: 64

﴿ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (64)

(يَحْذَرُ) **Sakınır,** kim? (اَلْمُنَافِقُونَ) **münâfıklar,** neden? (اَنْ تُنَزَّلَ) **indirilmesinden,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** ne? (سُورَةٌ) **bir sûre,** öyle sûre ki, (تُنَبِّئُ) **tam mânâsıyla haber verecek,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِمَا) **o şeyi ki,** nerededir? (فِي قُلُوبِهِمْ) **kalplerinde,** (قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (اِسْتَهْزِؤُا) **alay edin** (bakalım), (اِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (مُخْرِجٌ) **çıkarıcıdır,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (تَحْذَرُونَ) **siz sakınıyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O Münâfıklar (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuna yakînen inanmasalar da, doğru olabileceği endişesini devamlı taşımaktadırlar, bu yüzden ağızlarından çıkan şirk ve nifak sözleri bir yana,) **kalplerinde bulunan** (gizli sırlar)ı **kendilerine tam mânâsıyla haber verecek bir sûrenin, aleyhlerine indirilmesinden sakınmaktadır**(lar)**.**

(Habîbim!) **De ki: "Siz** (her zaman yaptığınız gibi benim verdiğim haberlerle yine) **alay ed**(erek münâfıklığınıza devâm ed)**in** (bakalım)**! Şüphesiz ki Allâh sakınmakta olduğunuz o şeyi** (açığa) **çıkarıcıdır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların müminleri râzı etmek için yalan yere yemin ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların içinin rahat olmadığını ve dâimâ yalanlarını meydana çıkaracak bir sûre ineceğinden sakındıklarını açıklamıştır.

Katâde ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyanları vechile; bu sûre, Berâet Sûresi diye anıldığı gibi aynı zamanda münâfıkların kalplerinde bulunan gizli niyetleri, kin ve nefretleri açığa çıkartarak onların içini deştiği için ve onları rezîl-ü rüsvay ettiği için **"el-Müba'sira"**, **"el-Müsîra"**, **"el-Haffâre"** ve **"el-Fâdıha"** gibi isimlerle de tesmiye olunmuştur. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1829; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/150)*

Âyet: 64

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre, münâfıklar aralarında bâzı sözler söylüyorlar sonra da: "Belki de **Allâh** bunları ifşâ etmez" diyorlardı.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** onların sakındıkları şeyi başlarına getireceğini beyân etmiştir.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; onlar kendileri hakkında vahiy gelmesinden o kadar sakınıyorlardı ki onlardan biri: "Bizim hakkımızda bizi rezil edecek bir şey inmesindense yüz sopa yemek bana daha sevgilidir" deyince bu âyet-i kerîme nâzil oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/59; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:249; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/287)*

İbni Keysân *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre:

قَالَ ابْنُ كَيْسَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: نَزَلَتْ هٰذِهِ الْاٰيَةُ فِي اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ، وَقَفُوا لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْعَقَبَةِ لَمَّا رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ لِيَفْتِكُوا بِهِ إِذَا عَلَاهَا، وَمَعَهُمْ رَجُلٌ مُسْلِمٌ يُخْفِيهِمْ شَأْنَهُ، وَتَنَكَّرُوا لَهُ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ، فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا قَدَّرُوا، وَأَمَرَهُ أَنْ يُرْسِلَ إِلَيْهِمْ مَنْ يَضْرِبُ وُجُوهَ رَوَاحِلِهِمْ، وَعَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ يَقُودُ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاحِلَتَهُ، وَحُذَيْفَةُ يَسُوقُ بِهِ، فَقَالَ لِحُذَيْفَةَ: «اِضْرِبْ وُجُوهَ رَوَاحِلِهِمْ.» فَضَرَبَهَا حَتَّى نَحَّاهَا، فَلَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِحُذَيْفَةَ: «مَنْ عَرَفْتَ مِنَ الْقَوْمِ؟» قَالَ: لَمْ أَعْرِفْ مِنْهُمْ أَحَدًا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنَّهُمْ فُلَانٌ وَفُلَانٌ.» حَتَّى عَدَّهُمْ كُلَّهُمْ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: أَلَا تَبْعَثُ إِلَيْهِمْ فَتَقْتُلَهُمْ؟ فَقَالَ: «أَكْرَهُ أَنْ تَقُولَ الْعَرَبُ لَمَّا ظَفِرَ بِأَصْحَابِهِ أَقْبَلَ يَقْتُلُهُمْ، بَلْ يَكْفِينَاهُمُ اللهُ بِالدُّبَيْلَةِ.»

Bu âyet-i kerîme on iki münâfık hakkında nâzil olmuştur. Bunlar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazâsından dönerken bir tepenin üzerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e pusu kurup **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tam tepeye vardığında onu aşağı yuvarlamak istediler. İçlerinde kendini gizleyen bir Müslüman bulunuyordu.

Karanlık bir gecede tanınmaz bir halde beklerlerken **Cibrîl**, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onların kurdukları bu hîleyi bildirdi ve ona bu adamların bineklerinin suratlarına (bir sopayla) vurarak onlara mâni olacak bir kişi göndermesini emretti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bineğini **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anhümâ)* sürüyor, **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* da arkadan sevk ediyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a:

"Onların bineklerinin suratlarına vur" buyurdu. O da gidip onların suratlarına vurarak develerini uzaklaştırdı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir zaman sonra konaklayınca **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a:

"O topluluktan kimi tanıdın?" diye sordu. O: "Kimseyi tanımadım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz ki onlar falan, falandır" buyurarak hepsini saydı. Sonra **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sen onlara adamlar gönderip kendilerini katletmeyecek misin?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ben, Arapların: 'Muhammed ashâbına karşı güç sağlayınca onları öldürmeye başladı' demelerini istemem. Doğrusu Allâh, öldürücü karın uruyla bize karşı onların şerrine kâfî gelecek" buyurdu. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/75; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/151; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/123)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre, on iki münâfık (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aleyhine) gizlice bir iş üzere anlaştılar.

Cibrîl Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onların isimlerini bildirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

قَالَ الْحَسَنُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: اِجْتَمَعَ اِثْنَا عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْمُنَافِقِينَ عَلَى أَمْرٍ مِنَ النِّفَاقِ، فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ الرَّسُولَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِأَسْمَائِهِمْ، فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِنَّ أُنَاسًا اجْتَمَعُوا عَلَى كَيْتَ وَكَيْتَ، فَلْيَقُومُوا وَلْيَعْتَرِفُوا وَلْيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ حَتَّى أَشْفَعَ لَهُمْ.» فَلَمْ يَقُومُوا، فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بَعْدَ ذٰلِكَ: «قُمْ يَا فُلَانُ! وَيَا فُلَانُ!» حَتَّى أَتَى عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالُوا: نَعْتَرِفُ وَنَسْتَغْفِرُ فَقَالَ: «اَلْآنَ؟! أَنَا كُنْتُ فِي أَوَّلِ الْأَمْرِ أَطْيَبَ نَفْساً بِالشَّفَاعَةِ، وَاللهُ كَانَ أَسْرَعَ فِي الْإِجَابَةِ، اُخْرُجُوا عَنِّي اُخْرُجُوا عَنِّي.» فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ حَتَّى خَرَجُوا بِالْكُلِّيَّةِ.

"Birtakım insanlar hiç şüphesiz şöyle şöyle yapmak üzere fikir birliği yaptılar. Haydi hemen kalkıp îtiraf etsinler ve Rablerinden mağfiret talep etsinler ki ben de onlara şefaat edeyim" buyurdu. Kimse kalkmayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* isimlerini vererek: **"Ey Falan kalk, ey falan sen de kalk"** buyurarak tek tek yanlarına geldi.

Âyet: 64

Sonra onlar: "Biz îtiraf ediyoruz ve istiğfar ediyoruz" dedilerse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şimdi mi? Evvel emirde benim gönlüm şefaat husûsunda daha hoş idi, Allâh-u Te'âlâ da icâbet husûsunda daha süratli idi. Şimdi çıkın yanımdan, ayrılın huzurumdan" buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böyle diye diye hepsi çıkmak zorunda kaldılar. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/123)*

Rivayete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine pusu kuran bu on iki münâfığın cennete giremeyeceği, sekizinin de karınlarında çıkacak bir urla helâk olacağı hakkında açık bir beyanda bulunmuştur.

Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona şöyle buyurmuştur:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«فِي أُمَّتِي اثْنَا عَشَرَ مُنَافِقًا لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَجِدُونَ رِيحَهَا حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ. ثَمَانِيَةٌ مِنْهُمْ تَكْفِيكَهُمُ الدُّبَيْلَةُ؛ سِرَاجٌ مِنَ النَّارِ يَظْهَرُ فِي أَكْتَافِهِمْ حَتَّى يَنْجُمَ مِنْ صُدُورِهِمْ.»

"Ümmetim içerisinde on iki münâfık vardır ki deve iğnenin deliğine girinceye kadar bunlar cennete giremezler, kokusunu da duyamazlar. Bunlardan sekizi vardır ki, karın uru onlara karşı sana kâfî gelecek. O öyle bir ateş parçasıdır ki omuzlarında belirip, göğüslerine kadar sirâyet edecek!" *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:10, no:2779, 4/2144; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/151)*

(En son vefât eden sahâbî olma ünvânını taşıyan) **Ebu't-Tufeyl** (Âmir ibni Vâsile) *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عن أَبِي الطُّفَيْلِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ بَيْنَ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ وَبَيْنَ حُذَيْفَةَ بَعْضُ مَا يَكُونُ بَيْنَ النَّاسِ فَقَالَ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ كَمْ كَانَ أَصْحَابُ الْعَقَبَةِ قَالَ: فَقَالَ لَهُ الْقَوْمُ أَخْبِرْهُ إِذْ سَأَلَكَ قَالَ: كُنَّا نُخْبَرُ أَنَّهُمْ أَرْبَعَةَ عَشَرَ فَإِنْ كُنْتَ مِنْهُمْ فَقَدْ كَانَ الْقَوْمُ خَمْسَةَ عَشَرَ وَأَشْهَدُ بِاللهِ أَنَّ اثْنَيْ عَشَرَ مِنْهُمْ حَرْبٌ لِلهِ وَلِرَسُولِهِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ وَعَذَرَ ثَلَاثَةً قَالُوا: مَا سَمِعْنَا مُنَادِيَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا عَلِمْنَا بِمَا أَرَادَ الْقَوْمُ، وَقَدْ كَانَ فِي حَرَّةٍ فَمَشَى فَقَالَ: «إِنَّ الْمَاءَ قَلِيلٌ فَلَا يَسْبِقْنِي إِلَيْهِ أَحَدٌ» فَوَجَدَ قَوْمًا قَدْ سَبَقُوهُ فَلَعَنَهُمْ يَوْمَئِذٍ.

Tebûk gecesi tepede pusu kuranlardan (Vedî'a ibni Sâbit adındaki) bir adamla **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* arasında insanlar arasında bulunan türden bir şey (soğukluk) vardı. O kendisine: "Sana **Allâh** adına ant veririm! O tepede duranlar kaç kişiydi?" diye sorunca insanlar **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* a: "Mâdem sordu, söyle ona" dediler.

O da: "Bize onların on dört kişi olduğu bildirilmişti, ama sen de onlardan isen o zaman topluluk on beş olur. **Allâh** adına şâhitlik ederim ki onlardan on ikisi dünyâ hayâtında da, şâhitlerin dikileceği (kıyâmet) gün(ün) de de **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne harp açmış kimselerdi.

Fakat: 'Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in (kendisinden evvel kimsenin tepeden geçmemesini îlân eden) dellâlını işitmedik ve o adamların ne yapmak istediğini de bilmiyorduk' diyen üç kişiyi (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) mâzur tuttu" diye anlattı. (Bunu duyan Vedî'a: "Allâh aşkına bugün beni rezil etme" deyince o: "Ben kimsenin adını vermedim, ebediyen de vermeyeceğim. Lâkin on beş kişiden üçü dışında diğerlerinin Allâh ve Rasûlünün düşmanları olduğunu söylüyorum ve söyleyeceğim" dedi.)

(Ebu't-Tufeyl *(Radıyallâhu Anh)* sonra şöyle devam etti: Bu münâfıklar dâimâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlefet ederdiler. Yine Tebûk'den dönerken Vâdi'n-nâka denilen yere gelindiğinde) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* siyah taşlık bir yerde yürürken:

"(Tebûk'de) **su pek azdır, benden önce kimse oraya gitmesin"** buyurmuştu. Fakat sonra kendinden önce suyun başına giden (Muattib ibni Kuşeyr, Hâris ibni Yezîd et-Tâî, Vedî'a ibni Sâbit ve Zeyd ibni Lüsayt adında dört kişilik) bir topluluk bulunca o gün onlara lânet etti. (Sonra devesinden inip mübârek elini ip gibi akan suya koydu, avucunda bir miktar su toplanınca onu suyun kaynağına serpti, sonra mübârek eliyle orayı sıvazladı, daha sonra Allâh-u Te'âlâ'nın nasip ettiği duâları yapınca su kaynağı oluk gibi akmaya başladı.)" diye anlattı. *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:10, no:2779, 4/2144; Vâkıdî, el-Meğâzî:3/1039; Muhammed Takî el-Usmânî, Tekmilet-ü Fethi'l-Mülhim:12/82-83)*

Eğer burada: "Münâfık kâfir olduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy geleceğinden nasıl sakınmış olabilir?" denilecek olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

Bir kavle göre; münâfıklardan bir kısmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamber olduğunu bile bile inat ve hasetlerinden dolayı inkâr ediyorlar ve şirk ehliyle buluştukları zaman bu inkârlarını onlara ızhâr ediyorlardı.

Âyet: 64

Bu uzak görülecek bir şey değildir, zîrâ haset (kıskançlık duygusu) kalpte kuvvetleştiği zaman gözüyle gördüğü şeyde bile çekişmeye girebilir.

Kimi de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in durumu hakkında şüphe ve tereddüt içerisinde idiler. İşte bu durumda olanlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kendileri hakkında bir vahiy gelebileceğini mümkün görüyor ve kendilerini rüsvay edecek bir şeyin nâzil olmasından endişe duyuyorlardı.

Ebû Müslim *(Rahimehullâh)*dan nakledilen diğer kavle göre ise; onların bu şekilde sakınıyor gibi görünmeleri istihzâ (alay) şeklindeydi. Zîrâ onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her şeyden bahsettiğini ve kendisine her hususta vahiy geldiğini işittikleri zaman onu yalancı sayıyorlar ve aralarında: "Şimdi bizi de rezil edecek bir şey inecek diye çok korkuyoruz" diyerek dalga geçiyorlardı. İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede onlara:

﴿اِسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ﴾

"Siz dalga geçin bakalım, şüphesiz Allâh sakındığınız şeyi ortaya çıkarıcıdır" buyurarak onları tehdit etmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu vaadini nasıl yerine getirdiği husûsunda iki kavil vardır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "**Allâh-u Te'âlâ** yetmiş münâfığın ismini babalarının adlarıyla berâber vahiy tarîkıyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirdi. Fakat Müslüman olan çocukları rezil olmasın ve insanlar birbirini ayıplamasın diye daha sonra İlâhî re'fet ve rahmet netîcesinde bu isimler **Kur'ân-ı Kerîm**'den neshedildi" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/75)* rivâyetine göre **Allâh-u Te'âlâ** bu vaadini incâz buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fitne olmasın diye bu isimleri sâdece kendisine sırdaş edindiği **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a bildirmiştir. Bundan dolayı sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra musallâya gelen cenâzelerden hangisinin namazını kılıp, hangisininkini kılmayacakları husûsunda dâimâ **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın hareketlerini gözlemişlerdir. Bir kavle göre ise **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların isimlerini **Kur'ân**'da indirmemiş ancak onların hallerini ve isimlerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirmiştir. Nitekim:

﴿وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾

"**Ama andolsun ki; elbette sen onları** (konuştukları tarizli ve kapalı) **o söz üslûbu içerisinde muhakkak tanıyacaksın**" *(Muhammed Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi buna işâret etmektedir ki bu bir nevi ilham sayılmıştır.

Her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların kinlerini bir vesîleyle açığa çıkaracağını bu âyet-i kerîmesiyle ifâde buyurmuştur ki:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللهُ أَضْغَانَهُمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾

"**Yoksa kalplerinde** (münafıklık ve şüphecilik gibi) **bir tür hastalık bulunan o kimseler sandı mı ki, Allâh onların** (Müslümanlara karşı taşıdıkları) **şiddetli kinlerini** (ve kıskançlıklarını birtakım alâmetlerle) **asla** (açığa) **çıkaramayacaktır! Biz dileseydik elbette sana onları gösterirdik de kesinlikle sen onları sîmalarıyla** (ve birtakım alâmetleriyle) **tanırdın. Ama andolsun ki; elbette sen onları** (konuştukları tarizli ve kapalı) **o söz üslûbu içerisinde muhakkak tanıyacaksın! Zaten Allâh amellerinizi bilmektedir.** (Kasıt ve niyetlerinize göre de size karşılığınızı verecektir.)" *(Muhammed Sûresi:29-30)* kavl-i şerîfi de bu mânâdadır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîme:

﴿وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾

"**Ama sana geldikleri zaman, Allâh'ın seni kendisiyle selamlamamakta olduğu bir şeyle sana sağlık dilerler.** (Allâh-u Te'âlâ: "Selam O'nun seçtiği kulları üzerine olsun!"diye bütün peygamberler arasında sana da selam vermekteyken, onlar: "Ölüm senin üzerine olsun!" anlamına gelen "Es-Sâmü aleyke" derler ve "İyi sabahlar" gibi laflar ederler.) **Kendi içlerinde ise: "**(Mademki peygamberdir, o halde aleyhine) **söylemekte olduğumuz şeyler sebebiyle Allâh bize azap etse ya!" derler. İşte onlara yeterli gelecek olan şey ancak cehennemdir ki** (mutlaka) **ona gireceklerdir. Artık o ne kötü bir varış yeri olmuştur!**" *(Mücâdele Sûresi:8)* kavl-i şerîfine çok benzemektedir.

Müseyyeb ibni Râfi' *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bir adam yedi odanın içerisinde iyi bir amel yapsa **Allâh** mutlaka onu açığa çıkarır. Bir adam da yedi odanın içerisinde bir kötülük işlese onu da mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** ızhâr eder. Bunun tasdîki **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّ اللهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ﴾

"Şüphesiz Allâh sakındığınız şeyi ortaya çıkarıcıdır" kavl-i şerîfidir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/425)*

Âyet: 65

﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (65)

(وَلَئِنْ سَأَلْتَ) **Andolsun ki gerçekten** (senin aleyhine niçin konuştuklarını) **soracak olsan,** kime? (هُمْ) **onlara,** (لَيَقُولُنَّ) **elbette muhakkak derler,** ne derler? (إِنَّمَا كُنَّا) **ancak biz olduk,** nedir olduk? (نَخُوضُ) **dalar olduk,** daha, (وَنَلْعَبُ) **oynar olduk,** (قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (أَبِاللَّهِ) **Allâh ile mi?** daha, (وَآيَاتِهِ) **O'nun âyetleriyle mi?** daha, (وَرَسُولِهِ) **O'nun Rasûlüyle mi?** (كُنْتُمْ) **oldunuz,** nedir oldunuz? (تَسْتَهْزِئُونَ) **alay eder oldunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habibim!) **Andolsun ki; gerçekten sen**(in aleyhine niye konuştuklarını) **onlara soracak olsan, elbette: "Biz ancak** (lafa) **dalmıştık,** (eğlenip) **oynuyorduk** (yoksa senin hakkında kötü bir niyetimiz yok)**!" derler.**

(Habîbim! Sen) **de ki: "Yoksa siz, Allâh ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlüyle mi alay etmekte bulunmuştunuz?"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu durum kendilerine sorulduğunda ne cevap verdiklerini açıklamış, sonra da Habîbine onları nasıl azarlaması gerektiğini bildirmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında tefsirlerde birçok farklı rivâyet mevcutsa da muhtevâ yönünden bu rivâyetler birbirleriyle irtibatlı görülebilir.

1) Şurayh ibni Ubeyd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir adam **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Ey Kurrâ cemaati! Niçin siz bizden daha fazla korkaksınız, sizden bir şey istendiğinde daha cimrisiniz, yediğinizde daha büyük lokmalara rağbetlisiniz?" deyince **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* ondan yüz çevirdi ve ona hiçbir cevap vermedi.

Sonra bu durumu **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a bildirince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bu sözü söyleyen adamın yanına gidip elbisesiyle boğazını sıkarak **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına getirdi. O adam: "Biz eğlenceye daldırmış oynuyorduk" deyince **Allâh-u Te'âlâ** peygamberine:

"(Habibim!) **Andolsun ki; gerçekten sen**(in aleyhine niye konuştuklarını) **onlara soracak olsan, elbette: 'Biz ancak** (lafa) **dalmıştık,** (eğlenip) **oynuyorduk** (yoksa senin hakkında kötü bir niyetimiz yok)' **derler**" âyet-i kerîmesini vahyetti. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/210; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/425)*

2) Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَجُلٌ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فِي مَجْلِسٍ يَوْمًا: مَا رَأَيْتُ مِثْلَ قُرَّائِنَا هٰؤُلاءِ لَا أَرْغَبَ بُطُونًا، وَلَا أَكْذَبَ أَلْسِنَةً، وَلَا أَجْبَنَ عِنْدَ اللِّقَاءِ، فَقَالَ رَجُلٌ فِي الْمَجْلِسِ: كَذَبْتَ وَلٰكِنَّكَ مُنَافِقٌ لَأُخْبِرَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَزَلَ الْقُرْاٰنُ، قَالَ عَبْدُ اللهِ: فَأَنَا رَأَيْتُهُ مُتَعَلِّقًا بِحَقَبِ نَاقَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَنْكُبُهُ الْحِجَارَةُ وَهُوَ يَقُولُ: يَا رَسُولَ اللهِ: ﴿إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ﴾ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ﴿أَبِاللهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ﴾

Tebûk gazâsında bir adam bir mecliste otururken: "Bizim şu kurrâmız (hâfızlarımız) kadar mideleri yemeğe düşkün, dilleri yalancı ve harpte korkak kimse görmedik" deyince mecliste bulunan başka biri: "Yalan söyledin, lâkin sen münâfıksın, elbette bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildireceğim" dedi.

Sonra bu haber **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca Kur'ân(daki bu âyet) nâzil oldu.

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben o adamı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin yularına tutunmuş bir halde gördüm ki kendisine atılan taşlardan bir kısmı ona isâbet ediyordu. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz eğleniyorduk, oynuyorduk (ben bunu ciddî söylemedim)" diyor, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise:

"Siz Allâh ile, âyetleriyle ve Rasûlü ile mi dalga geçiyordunuz?" diyordu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/543; İbnü Ebî Hâtim:6/1829; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/425-426)*

Âyet: 65

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen başka bir rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin önünde tık nefes koşturan ve kafasına taşları yiyen adam münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy** idi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1830; Ukaylî, ed-Du'afâ:1/94)*

Lâkin **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)* **Abdullâh ibni Übeyy**'in **Tebûk**'de bulunmadığını nakletmiştir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözü **Vedî'a ibni Sâbit**'e söylediğini zikretmiştir.

3) Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle anlatmıştır:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ﴾ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَتِهِ إِلَى تَبُوكَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ أُنَاسٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ، فَقَالُوا: أَيَرْجُو هٰذَا الرَّجُلُ أَنْ يَفْتَتِحَ قُصُورَ الشَّامِ وَحُصُونَهَا؟ ! هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ! فَأَطْلَعَ اللهُ نَبِيَّهُ عَلَى ذٰلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِحْتَبِسُوا عَلَى الرَّكْبِ» فَأَتَاهُمْ. فَقَالَ: «قُلْتُمْ كَذَا قُلْتُمْ كَذَا.» قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللهِ! ﴿إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ﴾ فَأَنْزَلَ اللهُ فِيهِمْ مَا تَسْمَعُونَ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinde bulunuyorken önünde giden bâzı münâfıklar: "Bu adam **Şam**'ın köşklerini ve kalelerini fethetmeyi umuyor, öyle mi? Heyhât! Bu ne kadar uzak bir şey" deyince **Allâh-u Te'âlâ** peygamberini buna muttalî kıldı.

O zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:**"Şu adamları durdurun"** buyurdu. Sonra yanlarına gelerek: **"Siz şöyle şöyle laflar ettiniz"** buyurunca onlar: "Yâ **Nebiyyallâh**! Biz ancak (yolu kolaylayalım diye şakalaşıyor,) eğlenip, oynuyorduk" dediler. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** işitmekte olduğunuz bu âyet-i kerîmeyi onlar hakkında indirdi. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1830; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/544-545; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/76)*

4) Kelbî ve **Mukātil** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinde yol alırken önünde bulunan üç münâfıktan ikisi **Kur'ân**'la ve **Rasûlüllâh** ile alay ediyorlardı, üçüncüsü ise gülüyordu. Aralarında: "**Muhammed** gazâdan geri kalan **Medîne**'deki arkadaşlarımız hakkında âyet indiğini iddiâ ediyor. Hâlbuki okudukları ancak kendi sözü" diyorlardı. İşte âyet-i kerîme bunlar hakkında nâzil olmuştur. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/76)*

5) İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; münâfıklardan bir adam: "**Muhammed** bize 'Falancanın devesi şu gün şu vâdide bulunuyor' diye bildiriyor. Ona gaypları kim bildiriyor?" deyince bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Kendisine bu durum sorulduğunda: "Ben bunu kalbimden demedim, laf olsun diye söyledim" diye cevap verdiyse de **Allâh-u Te'âlâ** onun bunu böyle inandığı için söylemiş olduğunu bu âyet-i kerîmesiyle bildirmiş oldu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1830; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/125)*

6) Urve ve **Mûsâ ibni Ukbe** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle rivâyet etmişlerdir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şam**'a gitmek üzere gazâya hazırlandığı zaman insanlara cihâda çıkmaları için îlanda bulundu.

O dönem meyvelerin olgunlaşma zamânına denk gelip hava çok sıcak olduğu için insanlar hurmalıklarında ikâmeti tercih ettiler ve böylece birçok insan geri kaldı.

Ama **Allâh** rızâsına niyet edenler gazâya çıktı, münâfıklar ise: "**Rumlar** çok güçlüdür, bizim onlara tâkatimiz yetmez" diyerek geri kaldılar.

Ayrıca onlar kendi kendilerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebediyen daha onlara geri dönemeyeceğini düşünerek birtakım bahâneler ortaya koydular, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat etmek isteyenleri de geri bıraktılar.

Geri kalanlar arasında bulunan **Amr ibni Avf** oğullarından **Ğanme ibni Vedî'a**'ya: "Sen zengin olduğun halde seni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri bırakan şey nedir?" diye sorulduğunda o: "Oyun ve eğlence" deyince **Allâh-u Te'âlâ** onun gibi geri kalan münâfıklar hakkında art arda gelen:

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

"Habibim!) **Andolsun ki; gerçekten sen**(in aleyhine niye konuştuklarını) **onlara soracak olsan, elbette:**

"Biz ancak (lafa) **dalmıştık,** (eğlenip) **oynuyorduk** (yoksa senin hakkında kötü bir niyetimiz yok)**" derler.**

Âyet: 65

(Habîbim! Sen) **de ki: "Yoksa siz, Allâh ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlüyle mi alay etmekte bulunmuştunuz?"**

Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar, onların bâzısı (hem görünüşte, hem gerçek manada) **diğer bir kısmın parçasıdır.**

Onlar (peygamberi inkâr gibi, aklen ve dînen reddedilen) **münker** (şeyler)**i emretmektedirler,** (kelime-i şehâdeti ikrar gibi, hem akılca, hem de şerî'atça makbul bilinen) **ma'rûftan nehyetmektedirler ve** (Allâh yolunda harcama yapmaktan) **ellerini sıkıca yummaktadırlar.**

Onlar Allâh(ın taatın)**ı unutmuşturlar, bu sebeple Allâh da** (rahmetini ve fazlını taksim ederken) **kendilerini terk etmiştir. Gerçekten de münâfıklar** (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler.**

(Artık, boşuna) **özür dile**(mekle kendinizi meşgul et)**meyin! Gerçekten de siz îmânı** (açıklama)**nızın ardından kâfir**(liğinizi meydana çıkarmış) **oldunuz. İçinizden bir cemaati**(n samîmiyetle tevbe edeceğini bilerek, kendilerini) **affedecek olsak bile, diğer bir tâifeye azap edeceğiz.**

Çünkü gerçekten onlar (münâfıklıkta ısrarcı) **mücrim kimseler olmuşlardır"** *(Tevbe Sûresi:65-67)* âyet-i kerîmelerini inzâl buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/224-225; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/397-399)*

Bütün bu rivâyetlerin ortak yönü, münâfıkların, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ayıplamak ve onun getirdiği dinle alay etmek üzere fâsit kelâmlar konuştukları sonra **Allâh-u Te'âlâ** bunu **Rasûlü**'ne bildirince korkarak bâtıl mâzeretler ortaya çıkarmalarıdır.

Âyet-i kerîmede onların **"Allâh ile alay ettikleri"** de konu edilmiştir. Gerçi sebeb-i nüzüllerde böyle bir şey yaptıkları görülmemektedir. Ancak onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Şam**'daki kaleleri almaya gücünün yetmeyeceğine dâir sarf ettikleri sözler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini hakir görmekten başka bir mânâ taşımamaktadır.

"Alay ettikleri âyetler"den maksat; özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceğe dâir verdiği haberlerdir ki bunlar o zaman için çıkmadığından onlara eğlence konusu olmuştur.

Kāzî Ebû Bekr İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; onların söyledikleri bu tür kelâmların şakası da, ciddîsi de küfürdür (kâfirliktir). Zîrâ şaka yollu inkâr da insanı kâfir eder.

Ulemânın beyânına göre; bir şeyin hakîkatine inanmak ilmin ve hakkın kardeşi olduğu gibi, bir şeyle alay etmek de bâtılın ve cehâletin kardeşidir.

Nitekim İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا﴾

"Sen bizimle dalga mı geçiyorsun?" *(Bakara Sûresi:67)* dediklerinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾

"Câhillerden olmamdan Allâh'a sığınırım" *(Bakara Sûresi:67)* demiştir.

Îman ve küfür meselesinde olduğu gibi, nikâh, talak ve ric'at (evlenme, boşanma ve geri dönülmesi mümkün olan boşama da yapılan geri dönüş) konularının da şakası yoktur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ؛ اَلنِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ.»

"Üç şey vardır ki ciddîsi de ciddîdir, şakası da ciddîdir (bunlar da)**; nikâh, talâk ve ric'at**(tir)**"** *(Ebû Dâvûd, Talâk:9, no:2194, 2/941; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/291)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre bu âyet-i kerîmede birtakım işâretler bulunmaktadır:

Birincisi: Münâfıklar **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyin nâzil olduğuna ve kendisinin peygamber olduğuna inansalar da, kalplerine girecek en ufak bir şek ve şüphe hâlinde içlerinde bulunan îtikat da, dilleriyle yaptıkları ikrar da onlara fayda vermez.

"Hediyyetü'l-mehdiyyîn" isimli eserde zikredildiğine göre; bir kişi: "Bütün peygamberlere inandım ama **Âdem**'in peygamber olup olmadığını bilemiyorum" dese kâfir olur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberlerin sonuncusu olduğunu ve kıyâmet gününe kadar dîninin neshedilmeyeceğini (kaldırılmayacağını) bilmeyen kişi de mümin olamaz.

Âyet: 65

İkincisi: **Allâh-u Te'âlâ** yâhut **Râsûlü** ya da **Kur'ân** âyetleriyle istihzâ etmek kâfirliktir. İstihzâ; bir başkasının ayıplarını ve noksanlıklarını konu ederek onu hakir görmek ve bunu insanları güldürecek şekilde kavlî ya da fiilî olarak yapmaktır.

İstihzâ bâzı kere işâretle, îma yoluyla yâhut şaşırdığında veyâ yanlış konuştuğunda konuşanın sözüne gülmek sûretiyle de yapılır ki bunların hepsi bil'icma' (âlimlerin görüş birliğiyle) haram olan ve bâzı âlimlere göre kebâirden (büyük günahlardan) sayılan kötülüklerdir.

Nitekim **Alâüddîn et-Türkistânî** *(Rahimehullâh)* yetmiş büyük günahı sayan manzûmesinde bunu böylece açıklamıştır.

وَيْلٌ لِمَنْ مِنَ الْاَنَامِ يَسْخَرُ مَقَامُهُ يَوْمَ الْجَزَاءِ سَقَرُ

"İnsanlarla dalga geçenlere azap vardır,
Cezâ günü kendi duracağı yer sekardır."

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْمُسْتَهْزِئِينَ بِالنَّاسِ يُفْتَحُ لِأَحَدِهِمْ بَابُ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ: هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ فَإِذَا جَاءَ أُغْلِقَ دُونَهُ، ثُمَّ يُفْتَحُ لَهُ بَابٌ اٰخَرُ، فَيُقَالُ: هَلُمَّ، فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ، فَإِذَا جَاءَ أُغْلِقَ دُونَهُ، فَمَا يَزَالُ كَذٰلِكَ حَتّٰى أَنَّ الرَّجُلَ لَيُفْتَحُ لَهُ الْبَابُ فَيُقَالُ لَهُ: هَلُمَّ هَلُمَّ، فَمَا يَأْتِيهِ.»

"İnsanlarla alay edenlerden birine cennet kapısı açılacak ve ona: 'Haydi gel' denilecek. O da bütün sıkıntısıyla ve kederiyle gelecek.

Fakat geldiğinde tam önünde kapı kapanacak, sonra ona başka bir kapı açılacak ve: 'Haydi gel' denilecek, o yine gamıyla ve kederiyle gelecek, ama bu sefer de geldiği zaman kapı önünde kapanacak. Bu hal böylece sürüp gidecek.

Netîcede o adama bir kapı açılıp: 'Haydi gel, gel' denilse de (kendisine istihzâ muâmelesi yapıldığını anladığı için) **artık bir daha** (çağrıldığı yere) **gelmeyecek."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Ğaybe, no:149, 4/413; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/460)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلاثَةٌ لَا يَسْتَخِفُّ بِحَقِّهِمْ إِلَّا مُنَافِقٌ: ذُو الشَّيْبَةِ فِي الْإِسْلامِ، وَذُو الْعِلْمِ، وَإِمَامٌ مُقْسِطٌ.»

"Üç kimse vardır ki onların hakkını ancak münâfık hafife alır; İslâm içerisinde yaşlanan kişi, ilim sâhibi, bir de adâletli yönetici!" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7819, 8/238; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/460))*

İmâm-ı Münzirî *(Rahimehullâh)*ın **"et-Terğîb ve't-terhîb"** isimli eserinde de zikredilen bu hadîs-i şerîfte üç kişinin tahsis edilmesi, onların sıfatları **Allâh-u Te'âlâ**'nın evsâfına râci olduğu içindir. Yaşlı kimse, uzun yaşaması îtibârıyla yaşça büyüklük kazanmıştır ki, kibriyâ (gerçek büyüklük) **Bârî Te'âlâ**'ya mahsustur.

Âlimin sâhip olduğu ilim sıfatıyla âdil imamın (yöneticinin) mevsûf olduğu adâlet sıfatı da **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarındandır. İşte bu yüzden bu üç sınıf insana gösterilen tâzim ve ikram **Allâh-u Te'âlâ**'yı iclâl (büyük tutmak), onlara yapılan hakāret ve değer vermeme muâmelesi de **Allâh-u Te'âlâ**'yı istihfaf sayılmıştır.

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِرْحَمُوا مِنَ النَّاسِ ثَلَاثَةً؛ عَزِيزَ قَوْمٍ ذَلَّ، وَغَنِيَّ قَوْمٍ افْتَقَرَ، وَعَالِمًا بَيْنَ جُهَّالٍ.»

"İnsanlar içerisinden üç kimseye acıyın; bir kavmin zelil düşen azîzine, fakir düşen zenginine ve (değerini takdir etmeyen) **câhiller arasında kalmış bir âlime!"** *(İbnü Abdilberr, Câmi'u-beyâni'l'ılm, no:616, 2/151; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/460))*

(Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:)

گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ كِه بَا اِينْ سَه گُرُوهْ — رَحْمْ آرِيدْ اَرْ زِ سَنْگِيدُ و زِ كُوهْ
آنْكِه اُو بَعْدْ اَزْ عَزِيزِى خوَارْ شُدْ — وَانْ تَوَانْگَرْ هَمْ بِى دِينَارْ شُدْ
وَانْ سِوُمْ آنْ عَالِمِى كَانْدَرْ جِهَانْ — مُبْتَلَى گَرْدَدْ مِيَانِ اَبْلَهَانْ
زَانْكِه اَزْ عِزَّتْ بَخوَارِى آمَدَنْ — هَمْچُو قَطْعِ عُضْوْ بَاشَدْ اَزْ بَدَنْ
عُضْوْ گَرْدَدْ مُرْدَه كَزْ تَنْ وَا بُرِيدْ — نَوْ بُرِيدَه جُنْبَدْ اَمَّا نِى مَدِيدْ

Âyet: 65

"Peygamber Efendimiz buyurdu ki: "Şu üç gürûha,
Taştan ve dağdan olsanız bile acıyınız.

(Birincisi) **azîzlikten sonra hor** (ve zelîl) **olana,**
(İkincisi) **zenginken parasız kalana.**

Üçüncüsü yeryüzünde bir âlimdir (ama),
Kalmıştır ahmaklar arasında mübtelâ!"

Zîrâ izzetten horluğa düşmek,
Bedenden (bir) **uzuv kesmek gibidir,**

Bedenden ayrılan uzuv (yaşamaz) **ölü olur,**
Yeni kesilen, bir süre kımıldar ama çok değil
(bir zaman sonra hareketsiz ve cansız kalır).

(Mesnevî-i Mânevî:5/825-829)

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çocuklarına tâzim ve hürmet etmek de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine tâzim sayılır.

Bir kere **Zeyd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)* bineğine binecekken **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* üzengisini tutmak için yaklaşınca: "Ey **Rasûlüllâh**'ın amca-oğlu! Böyle yapma" dedi.

O da ona: "Biz büyüklerimize böyle yapmakla emrolunduk" dedi. O zaman **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bana elini göster" dedi.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ona elini uzattığında çabucak öperek: "Biz de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'ine böyle yapmakla emrolunduk" dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/460-461)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavlen, fiilen ve hâlen iktidâ ve ittibâ edenler (sözleriyle, yaptıklarıyla ve halleriyle ona hakkıyla uyan kimseler) de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mânevî evlâdından sayılır.

Dolayısıyla onlara tâzim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim, onlara hakāret de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tahkir kabul edilir. Artık mümin kula gereken, tâzim ve tebcîli terk etmemektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh** dostlarıyla alay etmek ve onları tenkit etmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın buğzunu celbeden sebeplerden ve **Allâh**'tan uzaklığın alâmetlerindendir.

Buna devâm etmenin uğursuzluğu ise netîcede insanı sû-i hâtimeye (îmansız ölmeye) sevk eder.

Evliyâullâhı tenkit edenlerden bir kısmı, bâzı kötü hallerinin onlara keşfettirilmesinden sakınırlar. **Allâh-u Te'âlâ** onların iç âlemine dostlarını bâzen muttalî kılar, bâzen de bundan haberdâr etmez.

Lâkin onlar İlâhî rahmetle ahlâklandıkları için bâzı sırları keşfetseler de bunu sâhiplerinin yüzüne vurmazlar.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İslâmiyetle alay edenlerin mutlaka cezâlarını bulacakları:

﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾

"Yapmış oldukları kötü ameller(in acı azapları) **böylece onlara belirmiştir ve kendisiyle alay etmekte bulunmuş oldukları** (cezâlar ve azaplarla ilgili) **şeyler onları kuşatmıştır."** *(Câsiye Sûresi:33)*

Allâh'ın âyetleriyle alaya dalanlardan yüz çevirmek gerektiği:

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

"(Habîbim!) **Bizim âyetlerimiz hakkında** (inkâra, alay ve tenkite) **dalmakta bulunan o kimseleri gördüğün zaman, onlar ondan başka bir söze dalıncaya kadar hemen kendilerinden yüz çevir**(diğini ifâde etmek üzere yanlarından kalk)**!**

Eğer şeytan sana gerçekten (vesvese verip bu yasağı) **unutturacak olursa, artık** (bu nehyi) **hatırladıktan sonra o zâlimler topluluğuyla birlikte oturma!"** *(En'am Sûresi:68)*

Âyet: 66

﴿ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (66)

(لَا تَعْتَذِرُوا) **Özür dilemeyin,** (قَدْ كَفَرْتُمْ) **muhakkak kâfir oldunuz,** neden sonra? (بَعْدَ إِيمَانِكُمْ) **îmânınızdan sonra,** (إِنْ نَعْفُ) **affetsek bile,** kimi?_(عَنْ طَائِفَةٍ) **bir tâifeyi,** kimden? (مِنْكُمْ) **içinizden,** (نُعَذِّبْ) **azap edeceğiz,** kime? (طَائِفَةً) **başka bir cemaate,** ne sebebiyle? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebeple ki gerçekten onlar,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (مُجْرِمِينَ) **mücrim** (suçlu) **kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Artık, boşuna) **özür dile**(mekle kendinizi meşgul et)**meyin! Gerçekten de siz îmânı** (açıklama)**nızın ardından kâfir**(liğinizi meydana çıkarmış) **oldunuz.**

İçinizden bir cemaati(n samîmiyetle tevbe edeceğini bilerek, kendilerini) **affedecek olsak bile, diğer bir tâifeye azap edeceğiz. Çünkü gerçekten onlar** (münâfıklıkta ısrarcı) **mücrim kimseler olmuşlardır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Kur'ân** âyetleriyle alay ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların özür dilediklerini fakat bunun makbul olmadığını, tevbe eden bir kısım münâfıklar affedilecekse de nifakta ısrarcı olanların azaptan kurtulamayacağını açıklamıştır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; (اِعْتِذَارْ) **"İ'tizâr"** kelimesi, izlerin kaybolması anlamına gelen (اِنْدِرَاسْ) **"İndirâs"** mânasındaki i'tizâr lafzından alınma olup günahın eserinin silinmesinden ibârettir.

Bir kavle göre ise, asıl lügati; kesmek anlamındadır. Bunda dolayı sünnette kesilen ete ve cimâ ile bozulan zara (عُذْرَة) **"Uzre"** denilmiştir.

Bir insanın tenkit olunmasını kesip bitirmeye sebep olan mâzeretlere (عُذْرْ) **"Uzr"** denmesi de bu nedenledir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ) **"Siz îmânınızdan sonra kâfir oldunuz"** kavl-i şerîfiyle bu münâfıklara "Özür dileyerek günahınızın eserini sildirmeye çalışmayın, zîrâ mâzeretlerinizin yalan ve asılsız olduğu ortadadır. Gerçekten siz îmânınızdan sonra kâfir oldunuz" buyrulmuştur ki bunun mânâsı: "Siz evvelce îmanlı olduğunuzu açıklamanızın ardından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet ederek ve onu tenkit ederek şimdi de kâfirliğinizi açıkça ortaya koydunuz" demektir.

Zîrâ bu kişiler münâfık oldukları için haddi zâtında îmanları yoktur, sâdece îmânı izhâr etmeleri söz konusudur.

Bâzı ulemâ elfâz-ı küfür (insanı kâfir edecek sözler) sarf ederken şaka ve ciddî konuşmalar arasında bir fark olmadığına dâir bu cümle-i celîleden delil almışlardır ki imamlar arasında bu konuda bir ihtilâf yoktur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً) **"İçinizden bir cemaati affedecek olsak bile, diğer bir tâifeye azap edeceğiz"** kavl-i şerîfinde geçen birinci **"Tâife"** kelimesi tek kişi anlamında kullanılmıştır.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "Tâife kelimesi, bir kişiden bin kişiye kadar kullanılır" demiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Tâife, bire de denir, çoğa da denir" demiştir.

Bu âyet-i kerîmede affedileceği bildirilen bu kişinin affı ya eziyet ve istihzâya bilfiil katılmaması ya da daha sonra samîmiyetle tevbe etmiş olması nedeniyle gerçekleşmiştir. Azâb edileceği bildirilen kişiler ise, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Kur'ân** ile bizzat alay edenler, daha sonra da tevbe etmeyenlerdir.

Âyet-i kerîmenin inmesine sebep olan bu kişilerin kimler olduğu hakkında birkaç rivâyet vardır: **Kâ'b ibni Mâlik** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır: Bu âyet-i kerîme **Amr ibni Avf** oğullarından olan bir kısım münâfıklar hakkında inmiştir. Bunlar arasında **Vedî'a ibni Sâbit** de bulunmaktaydı. Onların antlaşmalısı olan **Eşca'** kabîlesinden **Mahşiyy ibni Humeyyir** adında biri de onlarla birlikteydi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e giderken aralarında: "**Rumlar**'la savaşı başkalarıyla harbe mi benzetiyorsunuz? Vallâhi belki de yarın siz aynı zincirlerde bağlanacaksınız" diye konuşurlarken **Mahşiyy**: "Keşke her birimize yüzer sopa atılsaydı da (bu lafı söylediğimiz için) hakkımızda **Kur'ân** (âyeti) inerek rezil olmaktan kurtulabilseydik" dedi.

Âyet: 66

Tam o anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya:

«أَدْرِكِ الْقَوْمَ فَإِنَّهُمْ قَدِ احْتَرَقُوا، فَاسْأَلْهُمْ عَمَّا قَالُوا، فَإِنْ هُمْ أَنْكَرُوا وَكَتَمُوا، فَقُلْ: بَلَى، قَدْ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا.»

"Çabuk o cemaate yetiş, çünkü onlar gerçekten yandılar! Sen onlara söyledikleri sözü sor, eğer inkâr edip gizleyecek olurlarsa: 'Hayır! Siz şöyle şöyle laflar ettiniz' de" buyurdu.

Ammâr *(Radıyallâhu Anh)* onlara gidip böyle söyleyince hemen özür dilemeye ve mâzeret beyân etmeye başladılar.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Özür dilemeyin! Gerçekten siz imanınızdan sonra kâfir oldunuz, içinizden bir tâifeyi affedecek olsak da diğer tâifeye azap edeceğiz"** âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın affettiği kişi **Mahşiyy ibni Humeyyir** oldu. Sonradan bu kişi **Abdurrahmân** adını aldı.

Bir rivâyete göre: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim ve babamın ismini değiştir" dedi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de adını **Abdurrahmân** yâhut **Abdullâh** olarak değiştirdi. Aslında bu kişi alay sözleri sarf etmemişti, ancak söylenilenlere gülmüştü, hattâ bâzı konuşulanları da reddetmişti. Bu yüzden günahı hafif oldu.

Bu âyet-i kerîme inince nifâkından tevbe edip İslâm'a döndü ve: "Ey **Allâh**! Demek ki ben, benden bahseden ve tüyleri ürpertip kalpleri korkutan bu âyeti sürekli duyacağım. Ey **Allâh** benim vefâtımı Senin yolunda şehâdet olarak nasîb eyle! Fakat nerede öldüğüm bilinmesin, kimse 'Onu ben yıkadım, ben kefenledim, ben defnettim' diyemesin" diye duâ etti.

Nihâyet o, **Yemâme** günü şehîd oldu, fakat ne şehit düştüğü yer, ne onu şehîd eden bilinemedi. O gün ondan başka herkesin cesedi bulundu, fakat onun ne kendisine, ne de eserine rastlanamadı. *(İbnü İshâk, İbnü Hişâm, es-Sîre:2/525; İbnü Ebî Hâtim:6/1831; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/544; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/77; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/153; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/228; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/427-428; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/239; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/405)*

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede affedildiği bildirilen ve bu hadîs-i şerîfte kim olduğu açıklanan kişinin ismi hakkında ihtilâf edilmiştir.

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre bu zâtın adı **Mahşiyy ibni Humeyyir**'dir. **İbni Hişâm** *(Rahimehullâh)*ın zikrettiğine göre bu kişiye **İbni Mahşiyy** de denilmiştir.

Halîfe ibni Hayyât *(Rahimehullâh)*ın, kendisine âit târih kitabındaki beyânına göre; bu zâtın adı **Muhâşin ibni Humeyyir**'dir.

İbni Abdilberr *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre ise **Muhâşin el-Hımyerî**'dir.

Süheylî *(Rahimehullâh)* da **Muhaşşin ibni Humeyyir** olarak zikretmiştir. Hepsi de bu zâtın Yemâme'de şehit düştüğü husûsunda ittifâk etmişlerdir. Ancak evvelce münâfık iken sonra mı Müslüman oldu yâhut evvelce de Müslüman mıydı husûsunda ihtilâf etmişlerdir.

Bir kavle göre; evvelce münâfık iken sonradan nasûh tevbesiyle dönüş yaparak Müslüman olmuştur. Diğer kavle göreyse evvelce de Müslüman iken münâfıkların sözünü duyduğunda gülmüş ve onların sözünü red-detmemiştir. Bu yüzden daha sonra kendisine tevbe nasip olmuştur. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:2/524-525; Târîh-u Halîfe İbni Hayyât, sh:114; es-Süheylî, et-Ta'rîf ve'l-i'lâm, sh:70; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/508; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/55; İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:9/149; Zehebî, Tecrîd-ü esmâi's-sahâbe:2/64; Tevdîhu'l-müştebeh:3/333; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/292-293)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinden dönerken önünden giden üç kişi **Allâh** ile, **Rasûlü** ve Kitâb'ı ile alay ettiler. Fakat içlerinden **Yezîd ibni Vedî'a** adındaki biri onlardan uzakta yürüyordu ve onların bu sözüne katılmıyordu. İşte: **"İçinizden bir tâifeyi affetsek de, diğer tâifeye azâb edeceğiz"** kavl-i şerîfi bu kişi hakkında nâzil oldu. Buna göre tâife kelimesi bir kişi hakkında kullanıldı." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/282; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/428-429)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; müfessirler âyet-i kerîmede geçen iki tâifenin üç kişiden ibâret olduğunu söylemişlerdir, bunlardan ikisi alay etmiş, biri de gülmüştür. Bâzıları: "Gülenin suçu daha hafif olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** onu affetti, dalga geçenlerin cürmü daha büyük olduğundan onları affetmedi" demişlerse de bâzı âlimler bunu uzak görmüşlerdir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**: (قَدْ كَفَرْتُمْ) **"Muhakkak siz kâfir oldunuz"** buyurarak iki tâifenin de kâfir olduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla tevbe edip İslâm'a dönmeleri hâlinde dalga geçen o iki kişinin de affedileceği kesindir.

Ancak burada: "Bil'fiil alay etmeyen kişinin kâfirliği hafif olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** onu îmâna muvaffak etti ve ona kâfirlikten kurtuluş nasip etti" denilecek olsa bunun anlaşılabilir bir yanı vardır.

Âyet: 66

Bundan dolayı hikmet sâhibi bâzı zâtlar: "Bâtıl bir işe daldıran hiç olmazsa yaptığı işi taklîle (azaltmaya) çalışsın, zîrâ bu taklîlin bereketiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona içine düştüğü bâtılın tamâmından tevbe nasîb etmesi umulur" demişlerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ) **"Şu sebeple ki onlar mücrim olmuşlardır"** kavl-i şerîfi, affedilmeyip azâba çarptırılacak olan tâifenin günaha bizzat iştirâk eden, sonra da tevbe etmeyip nifakta ısrarcı olan kimseler olduğunu ifâde etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütuf ve rahmetinin sebepli-sebepsiz her zaman zuhûru beklenmektedir. Lâkin kahrının ve gazabının zuhûru ancak mücrimlerin cürmü sebebiyle meydana çıkar. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Mücrim kimseler olmaları sebebiyle bir tâifeye azâb edeceğiz"** buyurmuştur.

"Mesnevî"de şöyle zikredilmiştir:

چُونْكِه بَدْ كَرْدِى بَتَرْس آمِنْ مَبَاشْ زَانْكِه تُخْمَسْت و بَرُويَانَدْ خُدَاشْ
چَنْدْ گَاهِى اُو بَپُوشَانَدْ كِه تَا آيَدَتْ زَانْ بَدْ پَشِيمَان و حَيَا

"Kötülük yaptığında (artık) **kork,**
(kendini emniyette zannedip de) **emîn olma,**
Çünkü o (yaptığın aslında ekilmiş bir) **tohumdur ve**
Allâh (eğer dilerse elbette) **onu bitirir.**

Bâzen onu birkaç kere örter, tâ ki,
(Belki) **o kötülükten pişmân olur, utanırsın diye** (bekler)!"

(Mesnevî-i Mânevî:4/165-166)

بَارْهَا پُوشَدْ پِى اِظْهَارِ فَضْلْ بَازْ گِيرَدْ اَزْ پِى اِظْهَارِ عَدْلْ
تَا كِه اِينْ هَرْ دُو صِفَتْ ظَاهِرْ شَوَدْ آنْ مُبَشِّرْ گَرْدَدْ اِينْ مُنْذِرْ شَوَدْ

"Defâlarca örter, fazlını (ve lütfunu) **göstermek için,**
Sonra geri alır (tutuklar ve cezâlandırır), **adâletini göstermek için.**

Tâ ki bu iki sıfat ortaya çıksın,
Biri müjdeleyici, diğeri korkutucu olsun için." *(Mesnevî-i Mânevî:4/170-171)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Tebûk'ten dönüşünde Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e başarısız bir süikast düzenleyen ve dinle alay eden sonra da böyle yapmadıklarına dâir yalan yere yemin eden münâfıkların İslâm'dan sonra küfrü açıklamış olmaları:

﴿يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾

"O (münâfık ola)**nlar** ("Vallâhi! Rumlarla savaş başkalarına benzemez, yarın hepimiz zincirlere bağlanırsak şaşmayın" gibi laflar ederler, sonra da) **Allâh'a yemin ederler ki** (o sözleri) **söylememişler; oysa andolsun ki, gerçekten onlar** (bu gibi) **kâfirlik kelimesini söylediler.**

İslâm'a girmelerin(i izhâr ettik)**den sonra kâfir ol**(duklarını ortaya koy) **dular ve** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e suikast yapmak gibi) **erişemeyecekleri bir şeye azmettiler.**

(Demek ki) **onlar** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'ye teşrîfinden önce fakir ve muhtaç durumdayken, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşrîfiyle zengin oldular. Bunu çok takdir etmeleri ve gereken şükrü îfâ etmeleri beklenirken, ayıplama konusu olarak, bula bula) **ancak Allâh'ın ve Rasûlünün, fazlından** (kazandırdığı ganîmetlerle) **kendilerini zengin etmesini** (buldular ve böylece şımarıp nankörlük ederek İslâm'ı) **beğenmediler.**

Eğer (bu münâfıklıktan) **tevbe ederlerse bu, kendileri için tam bir hayır olacaktır. Ama eğer** (münâfıklıkta ısrar ederek, tevbeden) **yüz çevirirlerse, Allâh onlara dünyâda da âhirette de pek acı verecek büyük bir azapla azap edecektir.**

Onlar(dan bu azâbı kaldırmak) **için yer**(yüzün)**de ne yakın bir dost, ne de gerçek bir yardımcı yoktur."** *(Tevbe Sûresi:74)*

Âyet: 67

﴿ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (67)

(اَلْمُنَافِقُونَ) **Münâfık erkekler,** daha, (وَالْمُنَافِقَاتُ) **münâfık kadınlar,** nedirler? (بَعْضُهُمْ) **onların bâzısı,** kimdendir? (مِنْ بَعْضٍ) **diğer bâzısındandır,** (يَأْمُرُونَ) **emrederler,** neyi? (بِالْمُنْكَرِ) **münkeri,** daha, (وَيَنْهَوْنَ) **nehyederler,** neden? (عَنِ الْمَعْرُوفِ) **mâruftan,** daha, (وَيَقْبِضُونَ) **iyice yumarlar,** neyi? (اَيْدِيَهُمْ) **ellerini,** (نَسُوا) **unuttular,** kimi? (اَللهَ) **Allâh'ı,** (فَنَسِيَ) **bu sebeple O da terk etti,** kimi? (هُمْ) **onları,** (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ) **gerçekten münâfıklar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (اَلْفَاسِقُونَ) **fâsıklardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar, onların bâzısı (hem görünüşte, hem gerçek mânâda) **diğer bir kısmın parçasıdır. Onlar** (peygamberi inkâr gibi, aklen ve dînen reddedilen) **münker** (şeyler)**i emretmektedirler,** (kelime-i şehâdeti ikrar gibi, hem akılca, hem de şerî'atça makbul bilinen) **ma'rûftan nehyetmektedirler ve** (Allâh yolunda harcama yapmaktan) **ellerini sıkıca yummaktadırlar.**

Onlar Allâh(ın taatın)**ı unutmuşturlar, bu sebeple Allâh da** (rahmetini ve fazlını taksim ederken) **kendilerini terk etmiştir. Gerçekten de münâfıklar** (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların bâzı çirkinliklerini örnekleriyle zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede bunların dişilerinin de erkekleri gibi pis işler yaptıklarını açıklamıştır.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede münâfık erkeklerle kadınların dinden çıkma anlamında tek bir sınıf gibi oldukları beyân edilmiştir. **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîme daha önce zikredilen:

﴿وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ﴾

Âyet: 67

"Onlar kendilerinin sizden olduğuna dâir Allâh'a yemin ederler, hâlbuki onlar sizden değildirler" *(Tevbe Sûresi:56)* kavl-i şerîfiyle irtibatlıdır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanlardan olduklarına yemin eden münâfıklar hakkında: "Onlar Müslümanlardan değildirler, lâkin münâfık erkeklerle münâfık kadınlar birbirlerindendirler. Yâni îmandan uzaklaşmakta, kötülüğü emredip iyiliği nehyetmekte, ellerini cihattan ve gerekli hakları ödemekten yummakta tek bir şeyin parçaları gibidirler" buyurmuştur.

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a münâfığın kim olduğu sorulduğunda: "İslâm'ı anlatıp onunla amel etmeyen kişidir" demiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:15/115; İbnü Ebî Hâtim:6/1833; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430)*

Bu sözden kastedilen, amel münâfıklığı olsa gerektir, zîrâ îmânı olup da amel etmeyen kişi kâfir mânâsında münâfık sayılmaz. Demek ki nifak, îtikādî ve amelî olmak üzere iki kısımda değerlendirilmelidir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Nifak iki türlüdür, biri; **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlama mânâsındaki nifaktır ki bu kâfirliktir. Diğeri ise günah ve isyan münafıklığıdır ki bunun, sâhibi için bağışlanması umulur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430)*

Âyet-i Celîlede Geçen: (يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ) **"Münkeri emrederler ve mâruftan nehyederler"** kavl-i şerîfindeki münker, aklın ve dînin reddettiği, Kitâb'a ve sünnete muhâlif olan her türlü kötü şey, mâruf ise aklın ve dînin meşrû kabul ettiği her güzel şey anlamına gelmekteyse de buradaki münkerden, özellikle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr, mâruf ile de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îman ve ittibâ mânâları kastedilmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr, münkerlerin en çirkinidir. **Allâh**'tan başka ilâh olmadığına şâhitlik yapmak ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın indirdiğini ikrar etmek ise mârufun en büyüğüdür" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1831-1832; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de münker diye bahsettiği her yerde putlara ve şeytana tapma mânâsı kastedilmektedir" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1831; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ) **"Ellerini yumarlar"** kavl-i şerîfini **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*: "Hak yoluna harcamak için açmazlar" diye tefsir etmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1832)*

Âyet: 67

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede münâfıkların cimriliği konu edilmiştir. Fakat bâzı âlimlere göre burada her türlü hayra karşı cimrilikleri konu edilmişse de ekserî ulemâya göre burada zekât, fitre ve zarûrî yerlere infak gibi farz ve vâcip olan hayırlara karşı ellerinin yumuk olması zemmedilmiştir. Şerî'ate göre zem ve tenkit ancak vâcip olan vazîfelerin terkiyle mevzu bahis olacağı için bu görüş daha yakın görülmüştür. Cihat yoluna harcamayı terk etmek de evleviyetle bu zemme dâhildir. Dolayısıyla bu ifâde ile aynı zamanda onların cihâda gitmedikleri de vurgulanmak istenmiştir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (نَسُوا اللهَ فَنَسِيَهُمْ) **"Onlar Allâh'ı unuttular, Allâh da onları terk etti"** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince: **Fahrurrâzî** ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu cümle-i celîleyi zâhirî mânâsı üzere icrâ etmek mümkün değildir. Zîrâ onların unutmasını hakîkî mânâda kabul edecek olsan bundan dolayı tenkit edilmemeleri gerekir. Çünkü insanın unutmayı defetme gücü yoktur. **Allâh-u Te'âlâ** hakkında ise unutma hâli muhaldir. Bu yüzden bu cümle-i celîlenin tevil edilmesi kaçınılmazdır. Müfessirler bu bâbta iki tevil beyân etmişlerdir, birincisi şöyle açıklanmıştır: "Onlar **Allâh**'ın emrini terk ederek O'nu unutanlar durumuna düştükleri için **Allâh-u Te'âlâ** da onları sevâb ve rahmet dağıtılırken unutulanlar arasında cezâlandırmıştır.

Dolayısıyla bu cümle-i celîle müzâvece-i kelâm (bir sözün diğerine benzetilerek söylenmesi) kabîlindendir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾

"Bir kötülüğün karşılığı misli bir kötülüktür" *(Şûrâ Sûresi:40)* kavl-i şerîfinde, kötülüğe karşı yapılan kısas muâmelesini bu kabilden olmak üzere kötülük diye adlandırmıştır."

İkinci tevilin îzâhı şöyle yapılmıştır: "Nisyân (unutmak) zikrin (hatırlamanın) zıttıdır. Onlar **Allâh**'ı zikretmeyi ve O'na ibâdet yapmayı terk edince **Allâh-u Te'âlâ** da onları rahmet ve ihsanla andığı kullar arasında zikretmeyi terk etmiştir. Dolayısıyla burada unutma tâbiri, zikretmeme (iyilikle yâd etmeme) anlamında kullanılmıştır. Zîrâ bir şeyi terk eden artık onu anmaz."

Bu ikinci tevilin îzâhında: "Onlar **Allâh**'a îmânı ve itaati terk edince **Allâh-u Te'âlâ** da dünyâda onları tevfîk ve hidâyetinden, ukbâda da rahmetinden terk etmiştir (mahrum bırakmıştır)" şeklinde bir mânâ da zikredilmiştir.

İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde sahâbe ve tâbiînden nakledilen birtakım mânâları zikretmiştir ki, iyi düşünüldüğünde bu mânâların hepsinin geride zikredilen iki tevilden birine râci olduğu anlaşılır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Onlar **Allâh**'ı terk ettiler, O da onlara ikram ve sevap vermeyi terk etti" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1832; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/431)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Onlar bütün hayırlar dağıtılırken unutuldular ama şerler taksim edilirken unutulmadılar" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1832; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430-431)*

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* "Onlar **Allâh**'ın emrini terk ettiler, O da onlara rahmetini yâni îman ve amel-i sâlih vermeyi terketti" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/431)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*: "Şüphesiz **Allâh** yarattığı kullarını unutmaz, lâkin kıyâmet günü hayırlarını dağıtırken onları terk eder" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/431)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlar azap içerisinde unutuldular" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:5/1492; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/431)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Gerçekten de münâfıklar** (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler"** kavl-i şerîfi, münâfıkların inatçılıkta ve itaatten çıkma mânâsına gelen fâsıklıkta kemâle ermiş bulunduklarını hattâ sanki fâsıklar cinsinin tümünü onların temsil ettiğini beyân etmektedir. Yoksa münâfık olmayan nice fâsık mevcuttur.

Semerkandî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; her münâfık fâsıktır, ama bâzı kere kişi fâsık olur da münâfık olmayabilir, ama fâsık olmayan bir münâfık düşünülemez.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; âyet-i kerîmede geçen **"Ellerini yumarlar"** kavl-i şerîfi, "Müminlere buğz ederler" şeklinde anlaşılabilir ki o zaman bu:

﴿وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ﴾

"Yalnız kaldıklarında ise, (zararınıza bir şey yapamadıklarından hayıflanarak) **size karşı kızgınlık**(ların)**dan parmak uçlarını ısırırlar"** *(Âl-i İmrân 119)* kavl-i şerîfinin mânâsına işâret olur.

Âyet: 67

Bu cümle-i celîlenin işârî mânâsı: "Müminlere yardım etmezler", yâhut: "Rablerine karşı huşû etmezler ve duâ ederken ellerini semâya kaldırmazlar" şeklinde de beyân edilmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden ders alan kâmil îman sâhiplerinin münâfık evsâfından uzaklaşmaları, bunun için iyiliği emredip kötülükten nehyetmeleri, başkalarını tercih ve infâk husûsunda ellerini açık tutmaları ve kendilerini unutacak derecede **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmeleri gerekir.

Tâ ki bu sâyede **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetiyle anılabilsinler, kendilerinden önce geçen sâlih kullara benzeyerek onların faydalandığı münâcât lezzetiyle ve müşâhedelerin halâvetiyle istimtâ' edebilsinler. İşte dünyâda ve âhirette **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikrâmına mazhar olacak kullar ancak bunlardır!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Kâfirlerin birbirlerinin parçaları olduğu, dolayısıyla müminlerin de birlik ve berâberliği sağlamaları gerektiği:

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾

"Ama o kimseler ki kâfir olmuşturlar, (yardımlaşmada ve verâset intikālinde) **onların bâzısı diğer bir kısmın dostlarıdırlar. Eğer siz** (kâfirlerle aranızdaki yakınlık bağlarını hiçe saymazsanız ve İslâm nispetini her şeyden üstün tutarak Müslümanların kaynaşmasıyla ilgili Allâh-u Te'âlâ'nın) **o** (buyruğu)**nu yapmazsanız, yer** (yüzün)**de** (İslâm'ın zâfiyeti ve kâfirliğin yükselmesi gibi) **büyük bir fitne ve** (Müslüman kanlarının oluk gibi akmasıyla sonuçlanacak) **pek büyük bir** (bozgun ve) **fesat meydana gelecektir."** *(Enfâl Sûresi:73)*

﴿إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ﴾

"Çünkü (onlara uyman durumunda Ben seni azâba çarptırdığım zaman,) **şüphesiz ki onlar Allâh'tan** (gelecek) **hiçbir şeyi senden aslâ savuşturamazlar. Üstelik o zâlimler; gerçekten de onların bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdır.** (Dolayısıyla onlarla dostluk eden ve kötü arzularına uyanlar ancak onlar gibi zâlimlerdir.)

Allâh ise o takvâ sâhibi kulların Velîsi'dir (yar ve yardımcısıdır. O halde sen sâdece Allâh-u Te'âlâ'yı dost edinmeye ve O'nun gayrinden tamâmen yüz çevirmeye devâm et)!" *(Câsiye Sûresi:19)*

Allâh-u Te'âlâ'yı, O'nun âyetlerini ve Allâh'a kavuşma gününü unutanları Allâh-u Te'âlâ'nın da terk edeceği ve bu unutmanın şeytanın istîlâsı netîcesinde gerçekleştiği:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

"O kimseler gibi olmayın ki; onlar Allâh'ı(n hukûkuna riâyeti) **unutmuşturlar, bu sebeple O da onlara kendi nefislerini**(n menfaati için çalışmayı) **unutturmuştur! İşte sana! Ancak onlar,** (Allâh'ın taatından çıkan) **fâsık kimselerin tâ kendileridir!"** *(Haşr Sûresi:19)*

﴿قَالَ كَذٰلِكَ أَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ) **buyurmuştur ki: "İşte sana!** (Sen de) **böylece** (davranmıştın Bana)**! Bizim** (pek açık seçik) **âyetlerimiz gelmişti sana, ama sense onları terk etmiştin. İşte sana! Bugün sen de böylece** (körlük ve azap içerisinde) **terk edileceksin!"** *(Tâhâ Sûresi:126)*

﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ﴾

"(Kıyâmet günü kâfirlere) **buyruldu ki: "Siz** (dünyâda) **işte bu gününüze kavuşma**(nız için hazırlamanız lâzım gelen îman ve takvâ)**yı unuttuğunuz gibi, bugün de Biz sizi unutu**(lanlar gibi, yalvarışlarına önem verilmeyen kimseler hâlinde azap içerisinde bırakı)**yoruz.** (Bundan sonra) **barınağınız ancak o** (cehennem) **ateş**(i)**dir, sizin için yardımcılardan hiçbir kimse de yoktur!"** *(Câsiye Sûresi:34)*

﴿اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللهِ أُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ
أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Şeytan onları (hükmü altına alıp) **istîlâ etmiştir de, artık onlara Allâh'ın zikrini unutturmuştur.**

İşte sana! Onlar ancak şeytanın fırkasıdır! Dikkat edin ki; o şeytan taraftarları, şüphesiz (sonsuz nîmet yerine ebedî azâbı tercih ederek en büyük zarar ve) **hüsrâna uğramış olan kimselerin ta kendileri ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:19)*

Âyet: 68

﴿ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (68)

(وَعَدَ) **Vaad etti,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kime? (اَلْمُنَافِقِينَ) **münâfık erkeklere,** daha, (وَالْمُنَافِقَاتِ) **münâfık kadınlara,** daha, (وَالْكُفَّارَ) **kâfirlere,** neyi vaad etti? (نَارَ جَهَنَّمَ) **cehennem ateşini,** ne oldukları halde? (خَالِدِينَ) **ebediyyen kalıcı oldukları halde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** (هِيَ) **o,** nedir? (حَسْبُهُمْ) **onlara kâfîdir,** (وَلَعَنَ) **lânet etti,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim, (اَللّٰهُ) **Allâh,** (وَلَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (عَذَابٌ) **bir azap,** öyle azap ki, (مُقِيمٌ) **devamlı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh o münâfık erkeklerle o münâfık kadınlara, bir de kâfirlere, içinde ebediyyen kalacak oldukları cehennem ateşini vaat etmiştir. Onlara yeterli gelecek ancak odur! Üstelik Allâh (rahmetinden uzaklaştırarak) **onlara lânet etmiştir.** (Dünyâda ise) **kendileri için** (münâfıklığı gizlice sürdürme uğrunda çektikleri sıkıntılar gibi) **devamlı bir tür azap da vardır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfık erkek ve kadınların Kendisini unuttuklarını, Kendisinin de onları terk ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onları terk etmesinin âhirette karşılarına ne sûretle çıkacağını ve kendileri hakkında neye mâl olacağını açıklamıştır.

Gerçekten **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıklara karşı gazabı çok büyüktür. Bu yüzden cehennemdeki yerleri kâfirlerden daha aşağı olacaktır. Bu gazabın eseri âhiretten önce daha dünyâdayken bile onlar hakkında tahakkuk etmiştir. Nitekim **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَلَمَّا كَانَ قُرْبَ الْمَدِينَةِ هَاجَتْ رِيحٌ شَدِيدَةٌ تَكَادُ أَنْ تَدْفِنَ الرَّاكِبَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بُعِثَتْ هٰذِهِ الرِّيحُ لِمَوْتِ مُنَافِقٍ.» فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَإِذَا مُنَافِقٌ عَظِيمٌ مِنَ الْمُنَافِقِينَ قَدْ مَاتَ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir seferden dönerken **Medîne**'ye yaklaşınca süvârileri kuma gömecek kadar şiddetli bir rüzgâr esti. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Bu rüzgâr bir münâfığın ölümü(ne alâmet olsun) **için gönderildi"** buyurdu. **Medîne**'ye vardığında münâfıklar içerisinden büyük bir münâfığın öldüğü anlaşıldı. *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, no:2782, 4/2135-2146)*

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kâfirliğini içinde gizleyen münâfıklarla, inkârlarını açığa vuran kâfirleri, içerisinde ebedî kalacakları cehennem ateşiyle tehdit buyurmuştur.

Âyet-i celîlede geçen (وَعَدَ) fiili, müjdeye de, tehdide de kullanılabilen bir fiildir. Ancak müjdede kullanıldığı zaman masdarı (وَعْداً) ve (عِدَةً) olarak zikredilir, şerde ise (وَعِيداً) ve (وَإِيعاداً) kelimeleri istîmal edilir.

"Cehennem" kelimesi, âhirette kâfirler için hazırlanan ateşin isimlerindendir. Araplar dibi derin olan kuyuya (جَهْنَامُ) "Cehnâm" dedikleri için, dibinin derinliğinden dolayı "Cehennem"den bu lafızdan alınmış olabilir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ سَمِعَ وَجْبَةً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَدْرُونَ مَا هَذَا؟» قَالَ قُلْنَا: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: «هٰذَا حَجَرٌ رُمِيَ بِهِ فِي النَّارِ مُنْذُ سَبْعِينَ خَرِيفًا فَهُوَ يَهْوِي فِي النَّارِ الْآنَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى قَعْرِهَا.»

Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber bulunuyorken kuvvetli bir düşme sesi işitince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?"** buyurdu. Biz: "**Allâh** ve **Rasûlü** bilir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"İşte bu, yetmiş sene önce cehennemin içine atılmış bir taştır ki o böylece cehennem içerisinde düşe düşe nihâyet şimdi dibine vardı" *(Müslim, Cennet:12, no:2844, 4/2184-2185)* buyurdu.

Rivâyet olunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (bu hâdiseden sonra) **Allâh-u Te'âlâ** rûhu şerîfini kabzedinceye kadar ağız dolusu gülerken görülmemiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/461)*

Âyet: 68

Âyet-i Kerîmede Geçen: (هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللهُ) **"O onlara yeter ve Allâh onlara lânet etmiştir"** kavl-i şerîfi cehennemin azap ve işkence olarak nihâî bir cezâ olduğunu dolayısıyla daha onun üzerine bir ilâve yapılmasının düşünülemeyeceğini açıklamaktadır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara lânet etmesi, kendilerini rahmetinden uzak tutarak alçak duruma düşürmesidir ki burada zamirle yetinilebilecekken ism-i celîl ızhâr edilerek **"Allâh onları lânetlemiştir"** buyrulması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara karşı olan gazabının şiddetini açıkça ifâde etmek içindir.

Cümle-i celîlede geçen bu lânet, âyet-i kerîmede geçen (خُلُوْدٌ) **"Hulûd"** (cehennemde ebedî kalma) lafzının ihtivâ ettiği mânâlardan bir kısmına temas etmektedir. Zîrâ içerisinde ebedî olarak yanılıp kalınan bir ateş cezâ olarak yeterliyse de, peşi sıra zikredilen bu lânet ifâdesi, hissedilen acının yanı sıra cehennemde daha birçok alçak edici muâmeleler bulunduğuna dikkat çekmektedir ki bunların en beteri **Allâh-u Te'âlâ**'nın kapısından kovulmuş olmaktır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ) **"Onlar için dâimî bir azap vardır"** kavl-i şerîfi, kâfirler hakkında cehennem azâbının hiç tükenmeyeceğinin pek açık bir beyânıdır.

"Hâzin Tefsiri"nde zikredildiğine göre; burada cehennem azâbının yeterli olacağı zikredildikten sonra tekrar dâimî bir azap bulunduğunun beyân edilmesinde bir tekrar mevzû bahis değildir. Zîrâ geride zikredilen ateş azâbının dışında cehennemde zemherîr (cehennemin soğuk tabakasının) azâbı gibi ateş cinsinden olmayan farklı azaplar bulunduğu da bilinmektedir.

Ayrıca bu son cümlede geçen ikâmet (süreklilik) tâbiri, onların dünyâda çektikleri azaplara da şâmil kabul edilmektedir. Zîrâ onlar içlerinde gizledikleri kâfirliğin teşhir olmaması için dünyâda nice sıkıntılara katlanmakta, haklarında âyetler inerek rüsvay olacaklarından endişelenmekte ve Müslümanlar onların hâline vâkıf olur da kendilerini katlederler diye dâimâ korku içerisinde yaşamaktadırlar. İşte bu son cümle-i celîle onların iki cihanda maddî ve mânevî anlamda çektikleri sürekli azâbı açıklamıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; âyet-i kerîmenin nihâyetinde geçen **"Azâb-ı mukîm"**; sivâ ile ihticâb azâbı yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka şeylerle alâka kurmak netîcesinde ârız olan perdelenme cezâsıdır ki, bu şekilde Rabbinden perdelenen kişi O'nun sürekli yağmakta bulunan feyizlerinden mahrum olur, kalır!

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَاَكْثَرَ اَمْوَالًا
وَاَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ
كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ
كَالَّذِى خَاضُوا ۛ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ يَاْتِهِمْ نَبَاُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ اِبْرٰهِيمَ
وَاَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۭ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۚ
فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٧٠﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۘ
يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۭ
اُولٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ
اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنّٰتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنّٰتِ عَدْنٍ ۭ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

Âyet: 69

﴿كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (69)

(Ey münâfıklar! Siz kimler gibisiniz) (كَالَّذِينَ) **o kimseler gibi ki,** kimden önceydiler? (مِنْ قَبْلِكُمْ) **sizden önceydiler,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (اَشَدَّ) **daha güçlü,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** ne bakımından? (قُوَّةً) **kuvvet bakımından,** daha, (وَاَكْثَرَ) **daha çok,** ne bakımından? (اَمْوَالًا) **mallar,** daha, (وَاَوْلَادًا) **evlatlar,** (فَاسْتَمْتَعُوا) **böylece faydalandılar,** ne ile? (بِخَلَاقِهِمْ) **nasipleriyle,** (فَاسْتَمْتَعْتُمْ) **siz de faydalandınız,** ne ile? (بِخَلَاقِكُمْ) **nasîbinizle,** ne gibi? (كَمَا اسْتَمْتَعَ) **faydalandığı gibi,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** neden önce olucu? (مِنْ قَبْلِكُمْ) **sizden önce onlar,** ne ile faydalandığı gibi? (بِخَلَاقِهِمْ) **nasipleriyle,** (وَخُضْتُمْ) **daldınız,** kim gibi? (كَالَّذِي) **o kimseler gibi ki,** (خَاضُوا) **daldılar,** (أُولَٰئِكَ) **işte sana onlar,** (حَبِطَتْ) **boşa çıktı,** ne? (اَعْمَالُهُمْ) **amelleri,** nerede? (فِي الدُّنْيَا) **dünyâda,** daha, (وَالْآخِرَةِ) **âhirette,** (وَأُولَٰئِكَ) **işte sana onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (اَلْخَاسِرُونَ) **hüsrâna uğrayanlardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey münâfıklar! Siz tıpkı) **kendinizden önceki** (helâk edilen ümmet) **ler gibi**(siniz) **ki, onlar kuvvetçe sizden daha güçlü, mallar ve evlatlar yönünden de** (sizden) **daha fazla olmuştular ve böylece** (dünyâdaki âdî ve fânî) **nasipleriyle iyice faydalanmıştılar.**

İşte sizden öncekiler (hasis ve fânî) **nasipleriyle iyice faydalandığı gibi, siz de** (âkıbetinizi düşünmeksizin ve hakîkî lezzetleri kazanmaya çalışmaksızın, tamâmen onlara benzeyerek) **nasîbinizle çokça yararlandınız** (da âhirete hiçbir lezzet bırakmadınız) **ve o** (asılsız bâtıl yollara) **dalmış olan kimseler toplumu gibi siz de** (o batağa) **daldınız!**

(Habîbim!) **İşte sana! Onlar ki,** (îmanlı olarak yapmaları hâlinde, kendilerine büyük sevaplar kazandıracak olan) **amelleri dünyâda da âhirette de boşa çıkmıştır.**

(Zîrâ misâfir ağırlama ve fakire yardım gibi işlerinden sevap alamayacakları gibi, dünyâda kendilerine verilen sağlık ve zenginlik gibi nîmet şeklinde görünen şeylerin, gerçekte onları azâba sevk eden birer istidraç olduğu da yakında kendilerine belirecektir.) **Ve işte sana! Ancak onlar,** (zarar ve ziyânın tüm sebeplerini ve netîcelerini kendilerinde toplayarak) **hüsrâna uğrayanların ta kendileridir.**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfık erkekleri ve kadınları cehenneme atmakla tehdit buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmede onları kendilerinden önce geçen kâfirlere benzetmiştir. **Semerkandî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme teşbih harfiyle bir önceki âyet-i kerîmeye bağlanmıştır. Dolayısıyla orada zikredilen bir mevzûya bağlanmalıdır.

İmâm-ı Dahhâk *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeye: "**Allâh-u Te'âlâ** geçmiş ümmetlerin kâfirlerine lânet ettiği gibi bu ümmetin münâfıklarına da lânet etti" diye mânâ vermiştir. Bâzıları ise: "Kendilerinden önce geçen kâfirlere dâimî azap olacağı gibi bu münâfıklar için de sürekli bir azap vardır" diye tefsir etmişlerdir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i celîlede iltifat kâidesi uygulanarak gıyâbî konuşulurken hitâba dönülmüştür. Âyet-i kerîmenin başında (كَ) harfi, teşbih için olup bu benzetmenin ne yönden olduğu husûsu müfessirler tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır.

Ferrâ *(Rahimehullâh)*: "Kendinizden öncekilerin yaptığı gibi yaptınız" diye mânâ vermiştir. Bu mânâya göre vech-i şebeh (münâfıkların kâfirlere benzeme yönü) kötülüğü emredip iyilikten nehyetme ve elleri hayırlardan geri çekme hususlarıdır ki böylece bu ümmetin kâfir ve münâfıklarının geçmiş ümmetlerin kâfir ve münâfıklarına tıpatıp uydukları ve harfiyyen benzedikleri açıklanmıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bâzı hadîs-i şerîflerinde bu husûsu sarâhaten beyân etmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَتَأْخُذُنَّ كَمَا أَخَذَتِ الْأُمَمُ قَبْلَكُمْ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، وَشِبْرًا بِشِبْرٍ، وَبَاعًا بِبَاعٍ، حَتَّى لَوْ أَنَّ أَحَدَ أُولٰئِكَ دَخَلَ جُحْرَ ضَبٍّ لَدَخَلْتُمُوهُ.» قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اِقْرَؤُوا إِنْ شِئْتُمُ الْقُرْاٰنَ: ﴿كَالَّذِينَ مِنْ

Âyet: 69

قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً﴾ إِلَى اٰخِرِ الْاٰيَةِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَمَا فَعَلَتْ فَارِسُ وَالرُّومُ؟ قَالَ: «فَمَا النَّاسُ إِلَّا هُمْ.»

"Andolsun ki elbette sizden önce geçmiş olan ümmetlerin tuttuğu yolu arşın arşın, karış karış ve kulaç kulaç tutacaksınız, hattâ onlardan biri keler (kertenkele) **yuvasına girecek olsa elbette siz de oraya girecek-siniz"** buyurmuştur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*: "Dilerseniz: **'Sizden önce geçenler gibi ki, onlar kuvvetçe sizden daha güçlü, mallar ve evlatlar yönünden de daha fazla olmuştular ve böylece nasipleriyle iyice faydalanmıştılar.**

İşte sizden öncekiler nasipleriyle iyice faydalandığı gibi, siz de nasîbinizle çokça yararlandınız ve o dalmış olan kimseler toplumu gibi siz de daldınız!' âyet-i kerîmesini okuyun" demiştir.

Bunun üzerine sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! (Bu ümmetin kâfirleri) **Fars** ve **Rûm** milletlerinin yaptığı gibi mi (yapacak)?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Zâten insanlar (denince) **onlardan başkası mı** (akla geliyor)**?"** buyurmuştur. *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:6292, 11/182; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/79; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/295; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/230)*

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ.» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! اَلْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى؟ قَالَ: «فَمَنْ!»

"Andolsun ki elbette sizden önce geçmiş (kâfir) **kimselerin izlediği yola karış karış, arşın arşın uyacaksınız, hattâ onlar keler** (kertenkele) **yuvasına girdilerse elbette siz de oraya gireceksiniz"** buyurdu.

Bunun üzerine biz: "Yâ **Rasûlellâh**! (Bu ümmetin kâfirleri) Yahûdi ve Hristiyanlara mı (uyacak)?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ya kim?"** buyurdu. *(Buhârî, Enbiyâ:51, no:3269, 3/1274; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/79; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/295; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/230)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالْبَارِحَةِ: ﴿كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا﴾ هَؤُلَاءِ بَنُو إِسْرَائِيلَ أَشْبَهْنَاهُمْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَتَّبِعُنَّهُمْ حَتَّى لَوْ دَخَلَ رَجُلٌ جُحْرَ ضَبٍّ لَدَخَلْتُمُوهُ.»

"Bu gece dün geceye ne kadar benziyor. **Allâh-u Te'âlâ**: '(Ey Münâfıklar! Siz) **sizden önce geçenler gibi**(siniz) **ki, onlar kuvvetçe sizden daha güçlü, mallar ve evlatlar yönünden de daha fazla olmuştular ve böylece nasipleriyle iyice faydalanmıştılar. İşte sizden öncekiler nasipleriyle iyice faydalandığı gibi, siz de nasîbinizle çokça yararlandınız ve o dalmış olan kimseler toplumu gibi siz de daldınız**' buyuruyor.

İşte İsrâîloğulları ki biz gerçekten onlara ne kadar benziyoruz! Canım (kudret) elinde olan **Zât**'a yemin ederim ki elbette siz onlara tam mânâsıyla tâbi olacaksınız, hattâ bir adam keler yuvasına girse siz de oraya gireceksiniz." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/552; İbnü Ebî Hâtim:6/1834; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/431-432)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنْتُمْ أَشْبَهُ الْأُمَمِ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ سَمْتًا وَهَدْيًا تَتَّبِعُونَ عَمَلَهُمْ حَذْوَ الْقُذَّةِ بِالْقُذَّةِ غَيْرَ أَنِّي لَا أَدْرِي أَتَعْبُدُونَ الْعِجْلَ أَمْ لَا؟»

"Ümmetler içerisinde yol ve yön bakımından İsrâîloğullarına en çok benzeyen sizsiniz. Bir okun tüylerini birbirine kıyasla kestikleri gibi siz de onların yaptıklarına tam mânâsıyla uyacaksınız. Ama buzağıya tapar mısınız, tapmaz mısınız onu bilemem!" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/79; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/241)*

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Şüphesiz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sizi İslâm'da bir bidat (yenilik ve reform) çıkartmaktan sakındırmıştır. Ama bu ümmetten bir takımlarının bunu yapacağını bilmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sizden öncekiler** (dine yenilik getirme husûsunda) nasipleriyle faydalandığı gibi bunlar da nasiplerinden istifâde ettiler" buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/432)*

Diğer bir tefsire göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede dünyâ lezzetlerini elde etmek için Kendi tâatinden ayrılma ve emrine uymayı terk etme hususlarında münâfıkları kendilerinden önce geçen kâfirlere benzetmiştir. Nitekim âyet-i kerîmenin bidâyetinde bu ümmetin münâfıklarını geçmiş ümmetlerin kâfirlerine benzettikten sonra:

Âyet: 69

﴿كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا﴾

"Onlar kuvvetçe sizden daha güçlü, mallar ve evlatlar yönünden de daha fazla olmuştular ve böylece nasipleriyle iyice faydalanmıştılar.

İşte sizden öncekiler nasipleriyle iyice faydalandığı gibi, siz de nasîbinizle çokça yararlandınız ve o dalmış olan kimseler toplumu gibi siz de daldınız" buyurmuş olması, aralarındaki benzerlik yönünün, özellikle dünyevî hazlardan aşırı derecede istifâde olduğunu ifâde etmektedir.

Bu cümle-i celîlede geçen (خَلَاقٌ) kelimesi **"Nasîb"** mânâsındadır. Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına **"Ahterî Lügati"**nden naklen: (خَلَاقٌ) kelimesi **"Nasîb"** mânâsındadır" diye yazmış, daha sonra:

﴿أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ﴾

"İşte onlar için âhirette bir nasip yoktur" *(Âl-i İmrân Sûresi:77)* âyet-i kerîmesinin de bu mânâda olduğunu zikretmiştir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** ilk başta geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin dünyevî hazlarla son derece nasiplendiklerini zikretmiş, daha sonra aynı konuyu münâfıklar hakkında beyân etmiş, sonra üçüncü olarak yine evvelkiler hakkında bu istimtâı (faydalanmayı) tekrar etmiştir, bunun faydası nedir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"**Allâh-u Te'âlâ** ilk başta geçmiş ümmetlerin kâfirlerini dünyâ hazlarından kendilerine verilen şeylerden istifâde ederken aşırıya kaçmak, peşin zevklere daldırmak ve onlardan râzı olup âhirette kendilerine lâzım olacak şeyleri terk etmek nedeniyle âhiret saâdetinden kendilerini mahrum ettikleri için zemmetmiştir.

Sonra bu ümmetin münâfıklarının hâlini onların durumuna benzetmiştir ki bu, münâfıkların kınanması husûsunda nihâî bir beyân olmuştur.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** üçüncü olarak, önceki kâfirlerin hâlini konu edince işte bu, yaptığı zulmün çirkinliği hakkında bir zâlimi uyarmak isteyen kimsenin: 'Sen **Firavun** gibisin, o suçsuz yere adam öldürürdü ve gereksiz yere işkence yapardı.

Sen de onun yaptığının bir benzerini yapmaktasın' demesi gibi olmuştur ki buradaki tekrardan maksat, konunun tekidi ve önceki kâfirlere benzeyenlerin fiillerinin mübâleğalı bir şekilde takbîh edilmesidir."

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا) **"O dalmış olan kimseler toplumu gibi siz de daldınız"** kavl-i şerîfi, bu ümmetin münâfıklarının önceki kâfirlere müşâbehet (benzeme)lerinin bir başka yönünü açıklamaktadır ki o da, her iki fırkanın da peygamberleri yalanlama, onlara hîle kurma ve onları oyuna getirme gibi konulara suya dalar gibi dalmış olmaları ve bunu dünyâ nîmetlerini ele geçirme uğrunda yapmış olmalarıdır.

Bu teşbihlerin maksadı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in döneminde bulunan münâfıklara: "Sizden önce geçen ve sizin gibi yapan kimseler sizden daha güçlü ve daha çok mala evlâda sâhip kişiler iken yine de sonları helâke uğratılmak olmuştur.

Dolayısıyla onlardan daha güçsüz ve fakir olan sizlerin **Allâh** ve **Rasûlü**'ne karşı zafer kazanmanız aslâ düşünülemez. Sizin de sonunuz öncekiler gibi helâk ve hüsran olacaktır. Bir iyilik yapsanız da iki cihanda da bunun hayrını görmekten mahrum olacak ve tam mânâsıyla büyük bir zarara uğrayacaksınız" şeklinde uyarılarda bulunmaktır. Nitekim bir sonra zikredilecek cümle-i celîle de bu mânânın bir kısmına temâs etmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ) **"**(Habîbim!) **İşte sana! Onlar ki, amelleri dünyâda da âhirette de boşa çıkmıştır. Ve işte sana! Ancak onlar,** (zarar ve ziyânın tüm sebeplerini ve netîcelerini kendilerinde toplayarak) **hüsrâna uğrayanların ta kendileridir"** kavl-i şerîfi:

"Onların îmanlı olarak yapmaları hâlinde, kendilerine büyük sevaplar kazandıracak olan iyilikleri iki cihanda da boşa gitmiştir, zîrâ misâfir ağırlama ve fakire yardım gibi işlerinden sevap alamayacakları gibi, dünyâda kendilerine verilen sağlık ve zenginlik gibi nîmet şeklinde görünen şeylerin, gerçekte onları azâba sevk eden birer istidraç olduğu da yakında kendilerine belirecektir" şeklinde tefsir edilmiştir.

"Fahrurrâzî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede îmanlı olarak yapanlara sevap kazandıracak olan yardımlar ve sıla-i rahim gibi sâlih amellerin münâfıklara hiçbir fayda temin etmeyeceğini, bilakis onların bütün iyiliklerinin dünyâda da âhirette de zâyi olacağını açıklamıştır.

Âyet: 69

Âhiretteki amellerinin zâyi olacağı âşikârdır. Zîrâ onlar yaptıkları hiçbir iyilikten dolayı sevap alamayacaklardır.

Dünyâdaki ziyanları ise kendilerine verilen bütün nîmetlerin ölüm, fakirlik, izzetten zillete geçiş ve kuvvetten zâfiyete intikal gibi nedenlerle ellerinden çıkmasıdır.

Ayrıca **Mevlâ Te'âlâ**'nın:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ﴾

"Her kim (kâfir ve münâfık olduğu halde, fakirlere yardım ve ana-babasına iyilik gibi, görünüş îtibârıyla sâlih ameller yaparken)**, o âdî** (dünyâ) **hayâtı**(nı) **ve onun** (sıhhat, emniyet, çok mal, evlat ve riyâset gibi) **ziynetini arzu etmekteyse, o kişilere amellerini**(n karşılığını) **orada tastamam veririz de, kendileri orada bir eksiltmeye uğratılmazlar"** *(Hûd Sûresi:15)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere dünyâcılara iyi amelleri karşılığı dünyâda verilen sıhhat ve zenginlik gibi imkânlar onlara sevap ve ikram olsun diye verilmektedir, aksine istidrâc (nîmet veriyormuş gibi göstererek yavaş yavaş helâke çekmek) kabîlinden ulaştırılmaktadır. Dolayısıyla onların amelleri dünyâda da zâyi olmuş demektir.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda:

(وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ) **"İşte ancak onlar hüsranda kemâle erenlerdir"** buyurmuştur. Çünkü bunlar peygamberleri ve rasülleri reddetme husûsunda kendilerini çok yormuşlar ama bunun karşılığında ancak dünyâ ve âhiret hayırlarını kaçırmayı ve iki cihan azâbını bulmuşlardır.

Bu yüzden onların bütün sermâyeleri kendilerine faydası olmayıp zararı olacak şeylerde tükenip gitmiştir. Aslında sermâyeleri kendilerine zararı da faydası da olmayacak şeylerde boş yere tükenmiş olsaydı bu bile onlara zarar olarak yeterdi. Nerede kaldı ki onların ana sermâyeleri kendilerine zararı olacak şeylere harcanmıştır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

قِيَامَتْ كِه بَازَارِ مِينُو نَهَنْدْ — مَنَازِلْ بَاَعْمَالِ نِيكُو دَهَنْدْ
بِضَاعَتْ بَجَنْدَانْ كِه آرِى بَرِى — اَگَرْ مُفْلِسِى شَرْمْسَارِى بَرِى
كِه بَازَارْ چَنْدَانْ كِه آكَنْدَه تَرْ — تَهِى دَسْتْ رَا دِلْ پَرَاگَنْدَه تَرْ

"Kıyâmet günü cennet pazarını kurduklarında,
Menziller sâlih amellere göre verilir.

Ne kadar sermâye getirirsen o kadar ordan götürürsün,
Eğer müflis (hiçbir şeysiz gelir) **isen mahçup olursun** (utanç götürürsün).

Pazar ne kadar dolu (ve zengin) **olursa,**
Eli boş (züğürd) **olanın gönlü o kadar perişân olur."**

(Sâ'dî Şîrâzî, Bustân, bab:9, beyt no:3578-3580)

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Dünyâyı kazanma niyetiyle iyi amel yapanların iki cihanda da hayrını görmeyecekleri

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ أُولٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Her kim (kâfir ve münâfık olduğu halde, fakirlere yardım ve ana-babasına iyilik gibi, görünüş îtibârıyla sâlih ameller yaparken)**, o âdî** (dünyâ) **hayâtı**(nı) **ve onun** (sıhhat, emniyet, çok mal, evlat ve riyâset gibi) **ziynetini arzu etmekteyse, o kişilere amellerini**(n karşılığını) **orada tastamam veririz de, kendileri orada bir eksiltmeye uğratılmazlar!**

İşte sana! Onlar ancak o kimselerdir ki; âhirette kendileri için ateşten başka bir şey yoktur.

(Zîrâ onların bütün gaye ve gayretleri dünyâyı kazanma uğrunda tükendiğinden, dünyâda da bu muratlarına erdiklerinden, kendileri için ebedî cehennem azâbından başka bir nasip kalmamıştır.)

Onların (Allâh rızası için değil de, dünyevî maksatlarla) **yapmış oldukları o** (güzel görünümlü) **şeyler** (âhirete kavuştukları zaman) **orada boşa çıkmıştır.**

Onların yapmakta bulunmuş oldukları şeyler (Allâh rızâsı için yapılmış olsaydı, kendilerine iki cihanda da yarayacaktı. Ama îman ve ihlâs sâhibi olmadıklarından, yaptıkları tüm iyilikler) **zâten bâtıl** (ve faydasız) **dı."** *(Hûd Sûresi:15-16)*

Âyet: 70

﴿ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (70)

(اَلَمْ يَاْتِ) **Gelmedi mi,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne? (نَبَأُ الَّذِينَ) **o kimselerin önemli haberi ki,** kimden öncedirler? (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan önce,** onlardan bedel, (قَوْمِ نُوحٍ) **Nûh kavminin,** daha, (وَعَادٍ) **Âd'ın,** daha, (وَثَمُودَ) **Semûd'un,** daha, (وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ) **İbrâhîm kavminin,** daha, (وَاَصْحَابِ مَدْيَنَ) **Medyen ahâlisinin,** daha, (وَالْمُؤْتَفِكَاتِ) **ters döndürülenlerin,** (اَتَتْ) **getirdi,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (رُسُلُهُمْ) **Rasülleri,** neyi? (بِالْبَيِّنَاتِ) **pek açık mûcizeleri,** (فَمَا كَانَ) **olmadı,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** nedir olmadı? (لِيَظْلِمَ) **zulmeder,** kime? (هُمْ) **onlara,** (وَلٰكِنْ كَانُوا) **lâkin kendileri oldular,** kime? (اَنْفُسَهُمْ) **ancak kendi nefislerine,** nedir oldular? (يَظْلِمُونَ) **zulmederler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlara, o kendilerinden öncekilerin;** (tûfan, kasırga ve zelzele gibi felâketlerle helâk edilen) **Nûh, Âd ve Semûd kavminin,** (sivrisinek ordularıyla farklı bir şekilde telef edilen) **İbrâhîm kavminin,** (yıldırımlarla helâk edilen) **Medyen ahâlisinin ve o** (Cibrîl *(Aleyhisselâm)*ın kanatlarıyla) **ters döndürülen** (Lût kavminin karye)**lerin**(in) **önemli haberi gelmedi mi? Rasülleri bunlara pek açık mûcizeler getirmişti** (de, onlar inkârda inat edip direnmişti, bu sebeple de Allâh-u Te'âlâ onları helâk etmişti)**. Fakat Allâh onlara haksızlık eder olmamıştı. Lâkin onlar** (kendilerini ebedî azâba sürükleyecek gâvurluğu tercih ederek) **ancak nefislerine zulmetmekte bulunmuştular."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede dünyâya rağbet, peygamberleri inkâr ve onlara aşırı derecede eziyette bulunma hususlarında bu ümmetin münâfıklarını geçmiş ümmetlerin kâfirlerine benzettikten sonra bu âyet-i kerîmede geçmiş ümmetlerin kâfirlerinden altı tâifeyi ismen zikretmiş ve: "Bu ümmetin münâfıklarına kendilerinden önce geçen şu kâfir toplumların haberi gelmedi mi?" buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ ilk olarak **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini zikretmiştir ki, **Allâh-u Te'âlâ** onları tûfanla boğarak helâk etmiştir.

İkinci olarak **Âd** kavmini helâkini beyân etmiştir ki **Allâh-u Te'âlâ** onları da yedi gece sekiz gün süren kısır bir rüzgârla helâk etmiştir.

Üçüncü olarak **Semûd** kavmini konu etmiştir ki **Allâh-u Te'âlâ** onları da sayha, sâika ve racfe (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın nârası, üzerlerine dökülen yıldırımlar ve büyük bir zelzele) ile helâk etmiştir.

Dördüncü olarak **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini açıklamıştır ki bundan maksat; **Ken'ân oğlu Nemrûd** ve kavmidir.

Allâh-u Te'âlâ bunları, nîmetlerini ellerinden alarak, ayrıca en zayıf yaratık olan sivrisinek ordularını üzerlerine salarak ihlâk etmiştir.

Beşinci olarak **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini zikretmiştir ki onlar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Medyen**'in neslidir.

Allâh-u Te'âlâ onları zulle gününün azâbıyla yâni başlarına gelen bir buluttan yağdırdığı yıldırımlarla yok etmiştir.

Altıncı olarak **Mü'tefikât**'ı beyân etmiştir ki, bunlar **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin yaşadığı şehirlerdir. **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Lût** kavminin şehirleri ters çevrildi ve üstü altına getirildi" demiştir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/283; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/555; İbnü Ebî Hâtim:6/1837; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/432)*

Allâh-u Te'âlâ bunlar hakkında:

﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوٰى فَغَشّٰاهَا مَا غَشّٰى﴾

"O (Lût *(Aleyhisselâm)*ın) **ters döndürülen memleketleri**(ni) **de** (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın kanadıyla göğe kadar kaldırdıktan sonra yere) **O düşürmüştür. Oralara** (dehşetli azaplardan) **kaplattığını kaplatmıştır"** *(Necm sûresi:53-54)* buyurmuştur ki bu azap, üzerlerine taş yağdırılması olarak tefsir edilmiştir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/61)*

Allâh-u Te'âlâ özellikle bu altı kâfir kavmi zikretmiştir, zîrâ **Şam, Irak** ve **Yemen** beldelerinde bunların kalıntıları mevcuttur.

Buralar **Arap** topraklarına yakın olduğu için **Mekke** ve **Medîne** halkının buralara yolları düşüyordu ve onların kıssalarını az-çok biliyorlardı. İşte bu yüzden onlara bildikleri ümmetlerin helâk edilişi örnek verildi.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ)

Âyet: 70

"Rasülleri bunlara pek açık mûcizeler getirmişti. Fakat Allâh onlara haksızlık eder olmamıştı. Lâkin onlar (kendilerini ebedî azâba sürükleyecek gâvurluğu tercih ederek) **ancak nefislerine zulmetmekte bulunmuştular"** kavl-i şerîfinde mutlakā bir ızmâr-ı kelâm (gizli söz bulunduğunu kabul etmek) gerekir.

Zîrâ peygamberlerinin onlara mûcizeler getirmesinin ardından onların buna nasıl karşılık verdikleri zikredilmeksizin **Allâh**'ın onlara zulmetmediği, lâkin onların kendi nefislerine zulmettiği açıklanmıştır.

Dolayısıyla buranın mânâsı: "Rasülleri bunlara pek açık mûcizeler getirmişti de, onlar inkârda inat edip direnmişti, bu sebeple de **Allâh-u Te'âlâ** onları helâk etmişti. Fakat **Allâh** onlara haksızlık eder olmamıştı. Lâkin onlar kendilerini ebedî azâba sürükleyecek gavurluğu tercih ederek ancak nefislerine zulmetmekte bulunmuştular" şeklinde açıklanmıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu cümle-i celîlede onlara ulaştırdığı azâbın zulüm olmadığını, lâkin onların çirkin işler yaparak ve peygamberleri inkârda haddi aşarak bu azâba müstehak olduklarını açıklamıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın suçsuz yere azap etmesi hiçbir zaman vâki olmamıştır, zîrâ Kendisi her işi yerli yerince olan **Hakîm** bir **Zât** olduğu için günahsız yere hiçbir kuluna işkence yapmaz.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kendisine acıyan bir müminin helâk tehlikesi bulunan yerleri iyi araştırması, imkânı nispetinde oralardan uzak durması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhâlefet ve isyân ehline neler yaptığını iyi düşünmesi, bikaderi'l-imkân onlardan kaçması lâzımdır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine ve **Rasûlü**'ne itaat edenlere lütfettiği iki cihan nusretini ve izzetini düşünüp tâkatinin fevkını zorlayarak **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaate koşması, özellikle peygamberlere ve onlardan sonra onların kademi üzere bulunup emâneti taşıyan kimselere son derece tâzim etmesi ve elini onların sohbetinden ve hizmetinden çekmemesi gerekir. İşte ancak böyle bir kişi iki cihan saâdetine erebilir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde bu ümmetin münâfıklarını ve kâfirlerini geçmiş ümmetlerin inkârcılarının başına gelen azapların bir benzerine uğramaktan sakındırmış ve cürmü olmayan kullara zulmetme gibi bir âdeti bulunmadığını lâkin kulların inkâra saplanarak kendi canlarını azâba sunduklarını beyân etmiştir.

Sâib-i Tebrîzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

چرا ز غیر شکایت کنم که همچو حباب هميشه خانه خراب هواي خويشتنم

"Suyun üstündeki kabarcıklar gibi, niçin başkasından şikâyet edeyim
(zîrâ o kabarcıkların varlığı da, yokluğu da yine sudandır,
kendinden değildir, onun zâtında bir şey yoktur, içi boştur),
Dâimâ evin haraplığı, kendi (nefsânî şehvet ve alçak) **arzularımdandır."**

(Sâib-i Tebrîzî; Dîvân, sh:683, no:1957)

Artık akıllı kişinin, kuvvetine, malına ve evlâdına aldanmaması gerekir, zîrâ bütün bunlar her an elden çıkabilecek şeylerdir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

ببال و پر مرو ازره که تیر پرتابی هوا گرفت زمانی ولی بخاك نشست

"Kolun, kanadın (makam ve mevkiin) **sebebiyle** (mağrûr olup) **yoldan çıkma, zîrâ** (uzağa atılan) **menzil oku da,**
Bir süre havada kalır ama sonunda çakılır toprağa."

(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/139)

Yâni kudretine, gücüne, bedenî ve dünyevî kuvvetine mağrur olma, bunlar sebebiyle sırât-ı müstakîmden çıkma! Zîrâ senin hâlin okun hâline benzer, ok bir zaman havada gitse de lâkin sonunda yere düşer, her yükselmenin sonu alçalmaktır, her kudretin sonu acziyettir, dolayısıyla şerli kavimlerin başına gelen belâlar başa gelmeden önce tevbe ve istiğfâra sarılarak işi telâfi etmek lâzımdır.

Sâlihlerden biri şöyle anlatmıştır: Bir kere **Habeşli** bir câriye ile pazara çıktım, onu bir yere oturttum ve: "Ben dönünceye kadar yerinden ayrılma" dedim. Sonra işime gidip döndüğümde onu yerinde bulamadım, nihâyet çok kızgın vaziyette evime döndüm. Sonra birden çıkageldi ve: "Ey efendim! Bana kızmakta acele davranma, çünkü sen beni **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmeyen bir kavmin arasında oturttun, ben de onlara bir hasf azâbı iner de bana da isâbet eder diye korktum" dedi. O zaman ben: "**Allâh-u Te'âlâ** bu ümmetin **Nebîsi Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir ikram olmak üzere, yere batırılma azâbını onun ümmetinden kaldırmıştır" deyince o: "Mekân batırılması kaldırılsa da kalplerin batırılması kaldırılmamıştır" dedi.

Âyet: 70

İşte bu kıssayı ibretle düşünen kişi, kalbinden **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme hâli sökülüp atıldığı halde hâlâ başına gelen belâdan haberi olmayan gâfillerden ayrılmalı ve ölüp yok olmadan önce mânevî ilacını ve perhizini güzelce öğrenip tatbik etmelidir. Bunun en kolay yolu ölümü hiç unutmamaktır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

"Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* minber üzerinden, etrâfında bulunan insanlara:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالنَّاسُ حَوْلَهُ: «أَيُّهَا النَاسُ! اِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ!» فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا لَنَسْتَحْيِي مِنَ اللهِ، فَقَالَ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُسْتَحْيِيًا فَلَا يَبِيتَنَّ لَيْلَةً إِلَّا وَأَجَلُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا وَعَى، وَالرَّأْسَ وَمَا حَوَى، وَلْيَذْكُرِ الْقُبُورَ وَالْبِلَى، وَلْيَتْرُكْ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا.»

"Ey insanlar! Allâh'tan hakkıyla hayâ edin" buyurunca bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz gerçekten **Allâh**'tan utanıyoruz" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İçinizden her kim hayâ sâhibi ise eceli iki gözünün arasında bulunmadan bir gece geçirmesin, karnını ve kapsadıklarını, başını ve** (göz, kulak, dil gibi) **ihtivâ ettiklerini** (haramlardan) **korusun, kabirleri ve çürümeyi düşünsün, dünyâ hayâtının ziynetini** (gayr-i meşrû süslerini) **de terk etsin"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7338, 8/167-168; el-Kebîr, no:10290; es-Sağîr, no:494; Tirmizî, Kıyâmet:24, no:2458, 4/246; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:3/223; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:5047; Hâkim, el-Müstedrek:4/323; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:1/387; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7730; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/209; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/463)*

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a:

«وَإِنِّي لَوْ شِئْتُ أَنْ أُزَيِّنَكُمَا مِنَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ يَعْلَمُ فِرْعَوْنُ حِينَ يَنْظُرُ إِلَيْهَا، أَنَّ مَقْدِرَتَهُ تَعْجِزُ عَنْ مِثْلِ مَا أُوتِيتُمَا فَعَلْتُ، وَلٰكِنِّي أَرْغَبُ بِكُمَا عَنْ ذٰلِكَ، وَأَزْوِيهِ عَنْكُمَا، وَكَذٰلِكَ أَفْعَلُ بِأَوْلِيَائِي، وَقَدِيمًا مَا خِرْتُ لَهُمْ فِي ذٰلِكَ، فَإِنِّي لَأَذُودُهُمْ عَنْ نَعِيمِهَا وَرَخَائِهَا كَمَا يَذُودُ الرَّاعِي الشَّفِيقُ إِبِلَهُ عَنْ مَرَاتِعِ الْهَلَكَةِ، وَإِنِّي لَأُجَنِّبُهُمْ سَلْوَتَهَا وَعِيشَهَا كَمَا يُجَنِّبُ الرَّاعِي الشَّفِيقُ إِبِلَهُ عَنْ مَبَارِكِ الْغِرَّةِ، وَمَا ذٰلِكَ لِهَوَانِهِمْ عَلَيَّ؛ وَلٰكِنْ لِيَسْتَكْمِلُوا نَصِيبَهُمْ مِنْ كَرَامَتِي سَالِمًا مَوْفُورًا، لَمْ تَكْلِمْهُ الدُّنْيَا، وَلَمْ يُطْفِهِ الْهَوٰى.»

"Gerçekten de Ben sizi, gördüğünde Firavun'un bile size verilenin bir benzerine ulaşmaktan gücünün âciz kaldığını bileceği bir dünyâ ziynetiyle süslemek isteseydim bunu yapardım!

Lâkin Ben sizi bundan uzak tutuyorum, onu da sizden geri çekiyorum, zâten Ben dostlarıma hep böyle yaparım! Evvelce de Ben bu hususta hep onlar için böyle tercihte bulundum.

Hakîkaten şefkatli bir çoban, helâk edici otlaklardan devesini engellediği gibi Ben de onları (dostlarımı) **dünyânın nîmetlerinden ve bolluğundan sürekli engellerim ve yine muhakkak ki merhametli bir çoban, develerini uyanık vaziyette gaflete kapılarak zarar görecekleri yerlerden uzak tuttuğu gibi Ben de onları dünyânın refahından ve tatlı yaşantısından uzak tutarım.**

Aslında bu, onların Benim katımdaki değersizliklerinden dolayı değildir. Lâkin Benim ikramlarımdan nasiplerini, dünyâ yara vermeden ve nefsânî arzular güzelliğini söndürmeden tam ve eksiksiz olarak alsınlar diye (böyle yaparım)" buyurmuştur.

(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:342, sh:103-107; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/345; İbni Ebî Hâtim, no:8792, 5/1532; İbni Kesîr, et-Tefsîr:5/360; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/463)

Sâ'dî Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

مَگُو جَاهِی اَز سَلْطَنَتْ بِیشْ نِیسْتْ کِه اِیمَنْ تَر اَز مُلْكِ دَرْوِیشْ نِیسْتْ

"Saltanattan daha yüksek makam yoktur deme,
Zîrâ dervişin mülkünden daha emniyetlisi yoktur."

(Sâ'dî Şîrâzî, Bustân, bab:1, beyt no:700)

Dünyâ ehlinin hâliyle âhiret ehlinin durumu ortaya çıktığına göre artık akıllı kişi ölüp mezara girinceye kadar ibret almaya devâm etmeli ve basîret üzere bulunmalıdır.

Âyet: 71

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (71)

(وَالْمُؤْمِنُونَ) **İnanan erkekler,** daha, (وَالْمُؤْمِنَاتُ) **inanan kadınlar,** (بَعْضُهُمْ) **onların bir kısmı,** nedir? (أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **diğer bir kısmın dostlarıdır,** (يَأْمُرُونَ) **emrederler,** neyi? (بِالْمَعْرُوفِ) **mârûfu,** daha, (وَيَنْهَوْنَ) **nehyederler,** neden? (عَنِ الْمُنْكَرِ) **münkerden,** daha, (وَيُقِيمُونَ) **dosdoğru kılarlar,** neyi? (اَلصَّلَاةَ) **namazı,** daha, (وَيُؤْتُونَ) **verirler,** neyi? (اَلزَّكَاةَ) **zekâtı,** daha, (وَيُطِيعُونَ) **itaat ederler,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (أُولَٰئِكَ) **işte sana onlar,** (سَيَرْحَمُ) **kesinlikle rahmet edecek,** kime? (هُمُ) **onlara,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** (إِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İnanan erkeklerle, inanan kadınlar, onların da bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdırlar! Onlar (Allâh'a ve Rasûlü'ne inanıp itaat etmek gibi, aklen ve şer'an iyi bilinen) **mârûfu emretmektedirler,** (şirk ve isyan gibi, hem akıl, hem de din yönünden kabul görmeyen) **münkerden nehyetmektedirler, o** (farz) **namaz**(lar)ı **dosdoğru kılmaktadırlar, zekâtı** (tastamam) **vermektedirler, Allâh'a ve Rasûlüne de** (tüm emirlerini tatbik husûsunda) **itaat etmektedirler. İşte sana! Onlar ki, Allâh kendilerine kesinlikle rahmet edecektir.**

Şüphesiz ki Allâh (yapmak istediği herhangi bir şeye engel olunamayacak güce sâhip bir) **Azîz'dir;** (lânet ve rahmet dâhil, tüm yaptıklarını yerli yerinde yapan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların fâsit amellerini ve pis işlerini tam bir beyanla açıkladıktan sonra dünyâ ve âhirette onların başlarına gelecek olanları beyân etmiş, daha sonra bu âyet-i kerîmede müminlerin mevsûf olduğu hayırlı sıfatları ve iyi işleri zikretmiştir.

Âyet: 71

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede inanan erkeklerle kadınlar hakkında birtakım sıfatlar açıklamıştır ki bunların ilki: (بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"Onların bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdırlar"** kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır. Bu cümle-i celîle daha önce münâfıklar hakkında açıklanan: (بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ) **"Onların bâzısı diğer bâzısındandır"** kavl-i şerîfine mukābil olarak zikredilmiştir.

Bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Müminler inanç, ibâdet, dâvâ birliği, yardım ve destek hususlarında birbirlerinin dostlarıdırlar. Birbirini sevme ve esirgeme husûsunda kalpleri birlik içerisindedir. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâati ve dîninin yüceltilmesi husûsunda birbirini teyid ederler" demektir.

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müminlerin birbirlerine olan dostluğunu anlatırken parmaklarını birbirine geçirerek:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا.» وَشَبَّكَ أَصَابِعَهُ.

"Şüphesiz bir mümin diğer bir mümin için, biri diğerini güçlendiren muhkem binâlar(ın taşları) **gibidir"** *(Buhârî, Mesâcid:54, no:467, 1/182; Müslim, no:2585; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/232)* buyurmuştur.

Nûmân ibni Beşîr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا
تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.»

"Birbirlerine acımaları, birbirleriyle kaynaşmaları ve yardımlaşmaları husûsunda müminleri tek bir ceset gibi görürsün, nitekim beden bir uzvundan şikâyetlendiği zaman diğer uzuvlar da bedene (o uzvun acısını paylaşmak üzere) **uykusuz kalsın ve ateşlensin diye çağrıda bulunurlar."** *(Buhârî, Edep:27, no: 5665, 5/2238; Müslim, el-Birr ve's-sıla, no:2568; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/232)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* müminlerin birbirine olan dostluğu hakkında: "Onların kardeşliği **Allâh** yolundadır, birbirlerini **Allâh** için, hepsi de **Allâh**'ı dost edindikleri için ve birbirleriyle dost olmalarını **Allâh** emrettiği için severler" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/433)*

Âyet: 71

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; düşük seviyede olan kâfirlerin inkârı, lider konumundakileri taklit nedeniyle hâsıl olduğu için münâfıkların birbirleriyle dostluğu ifâde edilirken (مِنْ) harf-i cerri kullanılarak: (بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ) buyrulmuştur ki bunun mânâsı:

"Onlardan bâzısının inkârı diğer bâzısından kaynaklanmaktadır" demektir. Ama müminler arasında hâsıl olan muvâfakat ve müvâlât (uyum ve dostluk) birbirini taklit ve nefsânî arzu nedeniyle olmayıp aksine **Allâh-u Te'âlâ**'nın tesdîd ve tevfîki (doğruyu buldurması) ile olduğu için müminler hakkında izâfet terkibi tercih edilerek: (بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **"Onlardan kimi kiminin velîsidir"** buyrulmuştur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) **"Onlar ma'rûfu emretmektedirler, münkerden nehyetmektedirler"** kavl-i şerîfi daha önce münâfıklar hakkında açıklanmış olan:

(يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ) **"Münkeri emrederler ve mâruftan nehyederler"** kavl-i şerîfine mukābil olarak zikredilmiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen **"Mârûf"** tâbiri müfessirler tarafından: "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne inanıp itaat etmek gibi, aklen ve şer'an iyi bilinen şeyler" olarak tefsir edilmiş, **"Münker"** tâbiri ise:

"Şirk, nifâk, **Rasûl**'e karşı gelmek, şehvetlere ittibâ (nefsin kötü isteklerine uymak) ve genel mânâda tüm isyanlar gibi hem akıl, hem de din yönünden kabul görmeyen kötü şeyler" şeklinde açıklanmıştır.

Dahhâk *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne îmâna, **Allâh** yolundaki harcamalara ve **Allâh**'ın taatine dâvet ederler, şirkten ve küfürden nehyederler.

İyiliği emredip kötülükten nehyetmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın farzlarından bir farîzadır ki onu mümin kulları üzerine yazmıştır". *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/433)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mârûf; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîdine îtikat edip O'na ibâdet etmektir ve bununla alâkalı olan diğer bütün iyiliklerdir. Münker ise putlara tapmak ve bununla ilgili diğer bütün kötülüklerdir.

Taberî *(Rahimehullâh)* **Ebu'l-Âliye** *(Rahimehullâh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Kur'ân-ı Kerîm**'de emr-i bilmârûf (iyiliği emretmek) olarak zikrettiği her yerde 'Şirkten İslâm'a dâvet' mânâsı kastedilmiştir.

Nehy-i anilmünkeri zikrettiği her yerde ise 'Putlara ve şeytana ibâdet' yasaklanmıştır." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/298; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/557; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/58)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) **"O** (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmaktadırlar"** kavl-i şerîfi daha önce münâfıklar hakkında açıklanmış olan: (نَسُوا اللهَ) **"Onlar Allâh'ı unuttular"** kavl-i şerîfine mukâbil olarak zikredilmiştir. Nitekim:

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾

"Namazı Beni zikredesin diye hakkıyla kıl" *(Tâhâ Sûresi:14)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere namaz zikir (Allâh-u Te'âlâ'yı anmak) için meşrû edilmiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* burada geçen **"Namaz"**ı beş vakit namaz olarak açıklamıştır. Buna göre **"Zekât"**tan da farz olan infak kastedilmesi gerekir.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Namaz"**dan maksat; nâfile namazlardır. Zîrâ bir müminin nâfile namaz kılmakla övülmesi daha mübâleğalıdır. Zâten nâfileleri ikâme eden kişi farzları hayde hayde ikâme eder.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde namazlarını hakkıyla ikâme eden müminlere rahmet edeceğini vaad etmiştir ki, bu rahmetin bir tezâhürü olarak onların ölümünü kolay edecek, îmanlarını şeytandan muhâfaza edecek, kabirlerini nurlandıracak, kabir azâbından kendilerini koruyacak, amel defterlerini sağ ellerinden verecek, dünyâda yaptıkları günahlardan dolayı pişmanlık çekip üzülmesinler diye defterlerindeki kötülükleri sildirecek, mîzanda sevap taraflarını ağır getirecek, mahşerdeki suallere cevaplarını âsân edecek ve ayıpları sebebiyle onları rüsvay etmeyecektir.

Demek ki âhiretteki tehlikeli geçitlerden kolayca geçebilmek için îmandan sonra en faydalı amel namazdır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana hitâben:

وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ لَهُ: «يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! اِنَّ لِلْقِيَامَةِ خَمْسَ عَقَبَاتٍ.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الْخَمْسُ

Âyet: 71

عَقَبَاتٍ؟ قَالَ: «اَلْأُولٰى: اَلْمَوْتُ وَغُصَّتُهُ. وَالثَّانِيَةُ: اَلْقَبْرُ وَضِيقَتُهُ. وَالثَّالِثَةُ: مُنْكَرٌ وَنَكِيرٌ وَمُسَائَلَتُهُ. وَالرَّابِعَةُ: اَلْمِيزَانُ وَخِفَّتُهُ. وَالْخَامِسَةُ: اَلصِّرَاطُ وَدِقَّتُهُ.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَمَا الْخَلَاصُ مِنْ هٰذِهِ الْخَمْسِ عَقَبَاتٍ؟ فَقَالَ: «يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! اِذَا صَلَّى الْاِنْسَانُ الصُّبْحَ اَمِنَ مِنَ الْمَوْتِ وَغُصَّتِهِ. وَاِذَا صَلَّى الظُّهْرَ اَمِنَ مِنْ رَوْعَةِ الْقَبْرِ وَضِيقَتِهِ، وَاِذَا صَلَّى الْعَصْرَ اَمِنَ مِنْ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ وَمُسَائَلَتِهِ. وَاِذَا صَلَّى الْمَغْرِبَ اَمِنَ مِنَ الْمِيزَانِ وَخِفَّتِهِ. وَاِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ اَمِنَ مِنَ الصِّرَاطِ وَدِقَّتِهِ.» فَقُلْتُ: «يا رَسُولَ اللّٰهِ! هٰذِهِ بَشَارَةٌ لِلْمُصَلِّينَ! قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! مَنْ لَا يُصَلِّي الصُّبْحَ تُنَادِيهِ الْمَلَائِكَةُ: يَا خَاسِرُ! وَمَنْ لَا يُصَلِّي الظُّهْرَ تُنَادِيهِ الْمَلَائِكَةُ: يَا غَادِرُ! وَمَنْ لَا يُصَلِّي الْعَصْرَ تُنَادِيهِ الْمَلَائِكَةُ: يَا كَافِرُ! وَمَنْ لَا يُصَلِّي الْمَغْرِبَ تُنَادِيهِ الْمَلَائِكَةُ: يَا كَافِرُ! وَمَنْ لَا يُصَلِّي الْعِشَاءَ تُنَادِيهِ الْمَلَائِكَةُ: يَا اٰيِسُ مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ! وَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيـــــئٌ مِنْـكَ.»

"Ey İbni Abbâs! Şüphesiz ki kıyâmete âit beş büyük tehlikeli geçit vardır" buyurunca ben: "Ey **Allâh**'ın **Rasûlü!** O tehlikeli beş geçit nedir?" diye sordum.

O zaman şöyle buyurdu: **"Birincisi; ölüm ve onun ğussası** (boğaza tıkanması)**dır.İkincisi; kabir ve onun darlığıdır. Üçüncüsü;** (kabirde görünecek) **Münker-Nekîr ve onların sorgu sualidir. Dördüncüsü; mîzan ve onun hafifliğidir. Beşincisi; sırat ve onun inceliğidir."**

O zaman ben: "Ey **Allâh**'ın **Rasûlü!** O tehlikeli beş geçitten kurtuluş nasıl olacaktır?" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Ey İbni Abbâs! İnsan sabah namazını kıldığı zaman ölümün zorluğundan kurtulur. Öğleni kıldığı zaman kabrin korkunçluğundan ve darlığından emin our.**

İkindiyi kıldığında ise; Münker-Nekîr'den ve onların sorgu sualinden güvencede olur. Akşamı kılınca mîzandan ve onun hafifliğinden eman bulur. Yatsıyı kılınca da sırat ve onun inceliğinden emniyette olur."

Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! İşte bunlar, namaz kılanlar için birer müjdedir (ya namaz kılmayanların hâli ne olacak?)" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

"Ey İbni Abbâs! Sabahı kılmayana melekler: 'Ey zarardaki kişi' diye seslenirler.' Öğleni kılmayana melekler: 'Ey hâin adam' diye nidâ ederler. İkindiyi kılmayana ise melekler: 'Ey nankör' diye ses verirler. Akşamı kılmayana da melekler: 'Ey (hakkı) **örtbas edici şahıs' diye seslenirler.**

Her kim yatsıyı kılmazsa ona da melekler: 'Ey Allâh'ın rahmetinden ümit kesmiş kişi! Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **senden uzaktır' şeklinde bir çağrıda bulunurlar."** *(İbnü'l-Cevzî, Tezkirat-ü üli'l-besâir fi ma'rifeti'l-kebâir, sh: 37; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/464)*

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ) **"Zekâtı** (tastamam, eksiksiz) **vermektedirler"** kavl-i şerîfi daha önce münâfıklar hakkında açıklanmış olan: (وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ) **"Ellerini yumarlar"** kavl-i şerîfine mukābil (karşılık) olarak zikredilmiştir.

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** birçok âyet-i kerîmesinde olduğu gibi burada da zekâtla namazı birbirinden ayırmamıştır. Dolayısıyla namaz kılıp da zekât vermeyen kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede inananlara vaad ettiği rahmetine nâil olamaz.

Nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِي حَدِيثٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ ثَلَاثٍ فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَحْمَتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مَنْ قَالَ أُطِيعُ اللهَ وَلَا أُطِيعُ الرَّسُولَ وَاللهُ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ وَمَنْ قَالَ أُقِيمُ الصَّلَاةَ وَلَا أُوتِي الزَّكَاةَ وَاللهُ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ﴾ وَمَنْ فَرَّقَ بَيْنَ شُكْرِ اللهِ وَشُكْرِ وَالِدَيْهِ وَاللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾.»

"Her kim üç şeyin arasını ayırırsa Allâh da kıyâmet günü onunla rahmetinin arasını ayırır. Her kim 'Allâh'a itaat ederim, peygambere itaat etmem' derse (Allâh-u Te'âlâ onu rahmetinden mahrum eder).

Oysa Allâh-u Te'âlâ: "Allâh'a itaat edin, o Râsule de itaat edin" buyurmaktadır. Her kim 'Namaz kılarım zekât vermem' derse (onun da durumu böylecedir). **Hâlbuki Allâh-u Te'âlâ: "Namazı hakkıyla kılın, zekâtı da verin" buyuruyor. Bir de Allâh'a şükretmekle, ana-babasına teşekkür etmek arasında ayırım gözeten** (kişinin hâli böylecedir). **Allâh-u Azze ve Celle: "**(Önce) **Bana şükret, sonra anne-babana** (teşekkür et)**" buyurmaktadır."** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/121; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Tenbîhü'l-ğâfilîn, sh:63)*

Âyet: 71

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَيُطِيعُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Allâh'a ve Rasûlüne de** (tüm emirlerini tatbik husûsunda) **itaat etmektedirler"** kavl-i şerîfi (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Gerçekten de münâfıklar fâsıkların ta kendileridirler"** kavl-i şerîfine mukābil olarak zikredilmiştir. Zîrâ fısk, "İtaattan çıkmak" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh**'a itaat farzlardadır, **Rasûlü**'ne itaat ise sünnetlerdedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müminle münâfığı birbirinden ayıran beş sıfat zikretmiştir ki münâfık bu âyet-i kerîmede geçen vasıfların zıttıyla muttasıf kimsedir.

Buna göre münâfık, iyiliği emredip kötülükten nehyeden müminin zıttına iş yaparak kötülüğü emredip iyilikten nehyeder.

Münâfık kişi, beş vakit namazı vakti vaktine, cemaat ve cemiyet (kalp huzuru) ile kılan müminin aksine namazı tembel tembel, vaktini geçirerek ve tâdil-i erkâna riâyet etmeyerek kılar, bunu da insanların gördüğü yerde yapar, kimsenin görmediğini bilirse hiç kılmaz.

Münâfıklar zekât, fitre, fidye ve kurban gibi farz ve vâcip olan infâk vazîfelerini bihakkın îfâ eden müminlerin tersine mükellef bulundukları harcamalardan ellerini yumarlar.

Yine böylece nifak ehli kişiler her hususta **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat eden, özellikle **Allâh** ve **Rasûlü** cihâda çıkılmasını emrettiği zaman hemen emre imtisâl için harekete geçen müminlerin hilâfına bir tutum sergileyerek cihattan geri kalırlar, bununla da kalmayıp başkalarını da geri bırakmaya çalışırlar.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müminleri münâfıkların vasıflanmış olduğu kötü sıfatların tam zıttı olan üstün sıfatlarla methetmiş, daha sonra da münâfıkları rahmetinden mahrum etmesinin aksine bu müminleri rahmetine mutlaka eriştireceğini açıklamıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ) **"İşte sana! Onlar ki, Allâh kendilerine kesinlikle rahmet edecektir"** kavl-i şerîfi daha önce münâfıklar hakkında açıklanmış olan: (فَنَسِيَهُمْ) **"Allâh onları terk etti"** kavl-i şerîfine mukābil olarak zikredilmiştir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** hakkında unutma sıfatı düşünülemeyeceğinden oradaki **"Unutma"** tâbiri, "Lütfunu ve rahmetini men etme" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede istikbâle âit bir nevî müjde vardır ki böylece ruhlar bu umutla nîmetlenmeye devâm ederler. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi O'nun, vaadini incâza za'îmdir (müjdesini yerine getireceğine kefildir).

Beyzâvî, Nesefî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)* gibi müfessirlerin beyânı vechile; cümle-i celîlenin başındaki ism-i işâret, geride zikredilen kıymetli sıfatlara sâhip olmaları îtibârıyla inanan erkeklere ve kadınlara işâret etmektedir. Bu ism-i işârette bulunan uzaklık mânâsı ise bu üstün vasıflara sâhip olan müminlerin makāmının herkesin ulaşamayacağı kadar uzakta olduğuna delâlet etmektedir.

Bu cümle-i celîlede geçen **"Sin"** harfi, İâhî vaadin vukuunu (müjdenin gerçekleşmesini) tekit edici bir harftir ki böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin inanan erkeklere ve kadınlara mutlakā ulaşacağı ifâde edilmiş, bu rahmetin nasıl tecellî edeceği ise bir sonraki âyet-i kerîmede tafsîl edilmiştir (ayrıntılı olarak açıklanmıştır).

Ebû Sa'îd el-Feryâbî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْفَارْيَابِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ فِي خَمْسَةِ مَوَاضِعَ؛ عِنْدَ الْمَوْتِ وَسَكَرَاتِهِ، وَفِي الْقَبْرِ وَظُلُمَاتِهِ، وَعِنْدَ الْكِتَابِ وَحَسَرَاتِهِ، وَعِنْدَ الْمِيزَانِ وَنَدَامَاتِهِ، وَعِنْدَ الْوُقُوفِ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ تَعَالَى وَسُؤَالَاتِهِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ** onlara yâni iyiliği emredip kötülükten nehyeden, namazı hakkıyla kılıp zekât veren ve **Allâh**'a, **Rasûlü**'ne itaat eden kullara beş yerde rahmet edecektir; ölüm ve şiddetleri ânında, kabirde ve karanlıklarında, defterler verilirken ve o anda yaşanacak pişmanlıklarda, mîzanda ameller tartılırken ve o anda yaşanacak nedâmetlerde ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda durma ânında, bir de huzûr-u İlâhîdeki sorgularda onlara rahmet edecektir." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/61)*

<u>**Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen**</u>: (إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Azîz'dir; Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi terğîb ve terhîb (teşvik ve korkutma) husûsunda mübâleğayı mûciptir. Zîrâ **"Azîz"** vasfı şerîfi: "Yapmak istediği herhangi bir şeye engel olunamayacak güce sâhip bir Zât" mânâsında olduğu için netîce îtibârıyla burada: "Bu vasfa sâhip olan bir Zât elbette dilediğine rahmet, dilediğine de azap ulaştırmaya Kādir'dir" mânâsını düşünmek kaçınılmazdır ki, bu tefekkürün herkese bir uyarı içerdiği âşikârdır.

Âyet: 71

"Hakîm" ism-i şerîfi ise: "Lânet ve rahmet dâhil tüm yaptıklarını yerli yerinde yapan bir Zât" anlamına geldiği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın, her yaptığı işte adâlet ve insâfı gözettiğine delâlet eder.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; inanan erkeklerle inanan kadınların birbirinin velîsi olması din ve dünyâ işlerinde birbirlerine yardım etmeleri anlamı taşımaktadır. Onlardan kimi de mânevî terbiye ve nefis tezkiyesi sebebiyle diğerlerini en yüksek derecelere ulaştırırlar ki onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın yoluna irşâd eden mürşidlerdir.

Müminlerin birbirine iyiliği emretmesi, îman ve taat gibi bütün hayırlara dâvet etmeleri anlamına gelmektedir. Ama onlardan bâzısı diğerlerini **Allâh-u Te'âlâ**'yı talep (arayıp bulma) uğrunda heyecana getirirler ki:

«كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ.»

"Ben gizli bir hazineydim, sonra bilineyim sevdim" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/463)* hadîs-i kudsîsinde buyrulduğu üzere gerçek mânâda emr-i bilmârûf, insanları **Allâh-u Te'âlâ**'yı arayıp bulmaya teşvik etmektir.

Müminlerin münkerden nehyetmeleri her türlü küfür ve mâsiyeti ihtivâ eden her sınıf şerden birbirlerini sakındırmaları mânâsı taşımaktaysa da husûsiyetle onlar kulu **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak tutan dünyâdan ve onun alâkalarından birbirlerini sakındırırlar.

Müminlerin namazı ikâme etmelerinin işârî mânâsı; dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmeleri ve kalbin, murâkabe hâlini ve **Allâh-u Te'âlâ** ile huzûru devâm ettirmesinden ibârettir ki:

﴿رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ﴾

"Öyle değerli nice erler ki; ne (yolculuktaki) **bir ticâret, ne de** (memleketlerindeki kârlı) **bir satış, onları** (dille ve kalple) **Allâh'ı zikretmekten, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymamaktadır.** (Çünkü) **onlar kendisinde kalplerin ve gözlerin** (karşılaştıkları dehşetten dolayı yerlerinden fırlayıp, anlamaz ve görmez bir hal alarak, bâzen kurtuluş arzusu, bâzen de helâk korkusuyla sağa sola doğru bakınarak) **dönüp duracağı büyük bir gün**(ün şiddetin)**den korkmaktadırlar"** *(Nûr Sûresi:37)* âyet-i kerîmesi bu makāma işâret etmektedir.

Bu makāmın sâhipleri mükâşefe (mânevî sırları görme) erbâbı ve kalp (huzûrunun) ashâbıdır. Zekât verme vasfı; farz olan infaklardan öte zarûrî ihtiyaçlarından fazla olan her şeyi infâk ederek nefislerini dünyâ sevgisinden arındırma hâline işâret etmektedir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **Allâh** ve **Rasûlü**'ne itaat vasfı, müminlerin yaptıkları işlerde ihlaslı olduklarına işâret etmektedir. Zîrâ münâfıklar da namaz kılar ve zekât verirler ama bunu yaparken **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaate niyet etmezler. Lâkin dünyevî maslahatlarını gözeterek nefse ve hevâya itaat etmiş olurlar.

Âyet-i kerîmede geçen: **"İşte Allâh onlara rahmet edecektir"** kavl-i şerîfinin işârî mânâsına göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu müminlere, rahmetinin eserlerinden olan teyit ve nusretini mutlakā akıtacak ve onları cennete girdirerek, üstelik kurbet ve vuslata eriştirerek hem ateş azâbından, hem de **Melik-i Cebbâr**'dan uzak kalma azâbından kurtaracaktır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Şüphesiz Allâh Azîz ve Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi mûcebince **Allâh-u Te'âlâ** bütün hükümlerini hakları müstehaklarına ulaştırmayı esas alan bir hikmete binâ etmiştir. Böylece tâat ehline nîmetlerini, mâsiyet ehline de nıkmetlerini (azaplarını) ulaştıracak, tasdik ve ikrarları mukābilinde müminlere cennetini lütfedecek, her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını talep edip O'ndan gayri her şeyi terkeden muhsin kullara vuslatını ikrâm edecek, kâfir ve münâfıkları ise inkâr ve tekzipleri netîcesinde cehennem ateşine müstehak kılacaktır.

Mârûfu Emretme Ve Münkerden Nehyetme Vasıflarına Sâhip Olanların, Özellikle İyiliği Emretmekle Kalmayıp Bilfiil İyilik Yapanların Fazîletlerini Bildiren Hadîs-i Şerîf ve Rivayetler:

Ebû Osmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الْآخِرَةِ.»

"Dünyâda iyilik sâhibi olanlar, âhirette iyiliğe kavuşacak olanlar ancak onlardır. Dünyâda münker işler yapanlar âhirette hoş görülmedik haller başına gelecek olanlar ancak onlardır." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:25938, 13/90-91; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/433)*

Âyet: 71

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الْمَعْرُوفَ وَالْمُنْكَرَ خَلِيقَتَانِ يُنْصَبَانِ لِلنَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَأَمَّا الْمَعْرُوفُ فَيُبَشِّرُ أَصْحَابَهُ وَيُوعِدُهُمُ الْخَيْرَ وَأَمَّا الْمُنْكَرُ فَيَقُولُ إِلَيْكُمْ إِلَيْكُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُ إِلَّا لُزُومًا.»

"Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Zât'a yemin olsun ki, mârûf ile münker** (iyilik ile kötülük) **kıyâmet günü insanların karşısına dikilecek olan iki yaratıktırlar. Mârûf, kendi adamlarını müjdeleyecek ve onlara hayırlar vaad edecektir.**

Münker ise '(Benden) **uzak durun, uzak durun' der, ama onlar ona yapışmaktan başkasına güç yetiremezler.** (Münker onları kendisinden uzaklaştırmaya çalışsa da onlar ondan ayrılmaya güç yetiremezler.)**"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19487, 32/234; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/433-434)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَهْلَ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنْيَا أَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الْآخِرَةِ، إِنَّ اللهَ لَيَبْعَثُ الْمَعْرُوفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ الْمُسَافِرِ، فَيَأْتِي صَاحِبَهُ إِذَا انْشَقَّ قَبْرُهُ فَيَمْسَحُ عَنْ وَجْهِهِ التُّرَابَ وَيَقُولُ: اَبْشِرْ يَا وَلِيَّ اللهِ بِأَمَانِ اللهِ وَكَرَامَتِهِ، لَا يَهُولَنَّكَ مَا تَرَى مِنْ أَهْوَالِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ. فَلَا يَزَالُ يَقُولُ لَهُ: اِحْذَرْ هٰذَا وَاتَّقِ هٰذَا يُسَكِّنُ بِذٰلِكَ رَوْعَهُ حَتّٰى يُجَاوِزَ بِهِ الصِّرَاطَ، فَإِذَا جَاوَزَ بِهِ الصِّرَاطَ عَدَلَ وَلِيُّ اللهِ إِلٰى مَنَازِلِهِ فِي الْجَنَّةِ، ثُمَّ يَثْنِي عَنْهُ الْمَعْرُوفُ فَيَتَعَلَّقُ بِهِ فَيَقُولُ: يَا عَبْدَ اللهِ! مَنْ أَنْتَ؟ خَذَلَنِي الْخَلَائِقُ فِي أَهْوَالِ الْقِيَامَةِ غَيْرَكَ، فَمَنْ أَنْتَ؟ فَيَقُولُ لَهُ: أَمَا تَعْرِفُنِي؟! فَيَقُولُ: لَا. فَيَقُولُ: أَنَا الْمَعْرُوفُ الَّذِي عَمِلْتَهُ فِي الدُّنْيَا، بَعَثَنِيَ اللهُ خَلْقًا لِأُجَازِيَكَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Şüphesiz dünyâda mârûf ehli (iyilik sâhibi) **olanlar, âhirette iyiliğe kavuşacak olanlar ancak onlardır. Dünyâda münker işler yapanlar âhirette hoş görülmedik haller başına gelecek olanlar ancak onlardır.**

Şüphesiz Allâh iyiliği kıyâmet günü misâfir bir adam şekline sokup gönderecek, o, kabri yarılıp çıkmak üzere olan adamının yanına gelip yüzünden toprağı silecek ve: 'Ey Allâh'ın velîsi! Allâh'ın güvencesi ve ikrâmıyla sevinebilirsin. Kıyâmet gününün şiddetlerinden göreceklerin seni korkutmasın (onlar sana bir zarar veremez)' **diyecek.**

İşte böylece o ona: 'Şundan sakın, bundan çekin' diye diye bu sözlerle onun korkusunu teskin edecek ve nihâyet ona Sırat'ı geçirecek. O ona Sırat'ı geçirdiği zaman Allâh'ın velîsi olan o kişi cennetteki menzillerine dönüp gidecek, sonra mâruf da ondan ayrılacak.

O sırada o kişi ona yapışarak: 'Ey Allâh'ın kulu! Sen kimsin? Kıyâmet gününün şiddetleri içerisinde senin dışındaki bütün yaratıklar beni yardımsız bıraktı, sen kimsin?' diyecek.

O ona: 'Beni tanımadın mı? ' deyince o: 'Hayır' diyecek. O zaman o: 'Ben senin dünyâda yapmış olduğun iyiliğim, Allâh kıyâmet günü seni iyiliğine karşılık mükâfatlandırmak için beni bir yaratık (şekline bürünmüş) **olarak** (sana) **gönderdi' diyecek."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, no:116, 4/214; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/434-435)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«كُلُّ مَعْرُوفٍ صَنَعْتَهُ إِلَى غَنِيٍّ أَوْ فَقِيرٍ فَهُوَ صَدَقَةٌ.»

"Zengin veyâ fakir herhangi bir kimseye yaptığın her türlü iyilik sadakadır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/437)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ اطْلُبُوا الْمَعْرُوفَ مِنْ رُحَمَاءِ أُمَّتِي تَعِيشُوا فِي أَكْنَافِهِمْ وَلَا تَطْلُبُوهُ مِنَ الْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ، فَإِنَّ اللَّعْنَةَ تَنْزِلُ عَلَيْهِمْ. يَا عَلِيُّ إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ الْمَعْرُوفَ وَخَلَقَ لَهُ أَهْلًا فَحَبَّبَهُ إِلَيْهِمْ وَحَبَّبَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ، وَوَجَّهَ إِلَيْهِمْ طُلَّابَهُ كَمَا وَجَّهَ الْمَاءَ فِي الْأَرْضِ الْجَدْبَةِ لِتَحْيَا بِهِ وَيَحْيَا بِهَا أَهْلُهَا يَا عَلِيُّ! إِنَّ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ.»

Âyet: 71

"Ey Ali! İyiliği ümmetimin merhametlilerinden arayın ki onların himâyesinde yaşayasınız. İyiliği kalbi katı olanlardan istemeyin, çünkü onlar üzerine lânet inmektedir. Ey Ali! Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ iyiliği yaratmış, onun için bir ehil de yaratmıştır ki onu onlara sevdirmiş, hayır işlerini onlara sevgili kılmış, kurak toprak kendisiyle hayat bulsun, onunla da âhâlisi hayat bulsun diye Allâh-u Te'âlâ suyu kurak arâzide yönlendirdiği gibi iyilik arayanları da bu kullarına yönlendirmiştir. Ey Ali! Şüphesiz dünyâda iyilik sâhibi olanlar, âhirette iyiliğe kavuşacak olanlar ancak onlardır." *(Hâkim, el-Müstedrek:4/321; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/435)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«صَنَائِعُ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ وَالْآفَاتِ وَالْهَلَكَاتِ، وَأَهْلُ الْمَعْرُوفِ
فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ.»

"Yapılan iyilikler (sâhiplerini) **kötü yıkımlardaki âfetlerden ve helâklerden korurlar. Dünyâda iyilik ehli olanlar, âhirette iyiliğe kavuşacak olanlar ancak onlardır."** *(Hâkim, el-Müstedrek:1/124; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/435)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللّٰهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ، ثُمَّ أَمَرَ مُنَادِيًا يُنَادِي: أَلَا لِيَقُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا. فَيَقُومُونَ حَتّٰى يَقِفُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ، فَيَقُولُ اللّٰهُ: أَنْتُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيَقُولُ: وَأَنْتُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ فَقُومُوا مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ فَاشْفَعُوا لِمَنْ أَحْبَبْتُمْ فَأَدْخِلُوهُ الْجَنَّةَ حَتّٰى تُدْخِلُوا عَلَيْهِمُ الْمَعْرُوفَ فِي الْآخِرَةِ كَمَا أَدْخَلْتُمْ عَلَيْهِمُ الْمَعْرُوفَ فِي الدُّنْيَا.»

"Kıyâmet günü olduğu zaman Allâh-u Te'âlâ öncekileri ve sonrakileri bir araya getirir, sonra bir münâdîye: 'Dikkat! Dünyâda iyilik ehli olanlar kalksın' diye nidâ etmesini emreder. Onlar da hemen kalkarlar ve Allâh-u Te'âlâ'nın (mânevî) **huzûrunda dururlar. Allâh-u Te'âlâ: 'Dünyâda iyilik sâhibi olanlar siz miydiniz?' buyurur.**

Onlar: 'Evet' derler. Allâh-u Te'âlâ da: 'Âhirette iyilik yapacak olanlar da ancak sizsiniz! Haydi nebîler ve rasüllerle berâber kalkıp sevdiklerinize şefaat edin, onu cennete girdirin ki böylece onlara dünyâda iyilik ulaştırdığınız gibi âhirette de iyiliğinizi ulaştırasınız!' buyurur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/435-436)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ.» قِيلَ: وَكَيْفَ ذَاكَ؟ قَالَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللهُ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فَقَالَ: قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ فِيكُمْ، وَصَانَعْتُ عَنْكُمْ عِبَادِي فَهَبُوهَا الْيَوْمَ لِمَنْ شِئْتُمْ لِتَكُونُوا أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا وَأَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الْآخِرَةِ.»

"Dünyâda iyilik ehli olanlar, âhirette iyilik yapacak olanlar da ancak onlardır" buyurmuştur. O zaman: "Bu nasıl olacak?" denilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur: **"Kıyâmet günü olduğu zaman Allâh-u Te'âlâ iyilik ashâbını cem eder ve: 'Sizde bulunan bütün günahlara rağmen Ben sizi bağışladım ve kullarıma sizin tarafınızdan iyilikler ulaştırdım. Haydi, bugün onları**(n sevâbını) **dilediklerinize bağışlayın da hem dünyâda iyilik ehli, hem de âhirette iyilik ashâbı sizler olasınız' buyurur."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, no:18, 4/155; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/361; Ukaylî, ed-Du'afâ:2/244; İbnü Manzûr, Tehzîb-ü Târîh-i İbni Asâkir:2/301; Süyûtî, el-Câmi'u's-sağîr, no:3468, 4370; ed-Dürru'l-mensûr:7/434)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِ اللهِ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْمَعْرُوفُ وَحُبِّبَ إِلَيْهِ أَفْعَالُهُ.»

"Allâh'ın kulları içerisinde Allâh-u Azze ve Celle'ye en sevgili olan kişi, kendisine iyilik sevdirilen ve hayır işleri kendisine sevimli kılınandır." *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kazâü'l-havâic, no:2, 4/139; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/436)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

Âyet: 71

«إِنَّ اللهَ جَعَلَ لِلْمَعْرُوفِ وُجُوهًا مِنْ خَلْقِهِ، وَحَبَّبَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ وَوَجَّهَ طُلَّابَ الْمَعْرُوفِ إِلَيْهِمْ، وَيَسَّرَ عَلَيْهِمْ إِعْطَاءَهُ كَمَا يَسَّرَ الْغَيْثَ إِلَى الْأَرْضِ الْجَدْبَةِ لِيُحْيِيَهَا وَيُحْيِيَ بِهِ أَهْلَهَا، وَإِنَّ اللهَ جَعَلَ لِلْمَعْرُوفِ أَعْدَاءً مِنْ خَلْقِهِ، بَغَّضَ إِلَيْهِمُ الْمَعْرُوفَ وَبَغَّضَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ، وَحَظَرَ عَلَيْهِمْ إِعْطَاءَهُ كَمَا يَحْظُرُ الْغَيْثَ عَنِ الْأَرْضِ الْجَدْبَةِ؛ لِيُهْلِكَهَا وَيُهْلِكَ بِهَا أَهْلَهَا، وَمَا يَعْفُو اللهُ أَكْثَرُ.»

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ bâzı değerli mahlûkātını iyilik için yaratmış, hayır işlerini onlara sevdirmiş, kurak toprağı canlandırmak, onunla da âhâlisini yaşatmak için Allâh-u Te'âlâ yağmuru kurak arâziye kolayca göndendirdiği gibi iyilik arayanları da bu kullarına yönlendirmiş ve yardım vermeyi onlara kolay etmiştir.

Şüphesiz Allâh, yaratıkları içerisinde iyiliğe düşmanlar halketmiş, iyilik yapmayı onlara kötü göstermiş, onları hayır işlerinden nefret ettirmiş ve kurak toprağı helâk edip onunla da âhâlisini tüketmek için Allâh-u Te'âlâ yağmurun kurak arâziye ulaşmasını engellediği gibi onların da yardım vermelerine mâni olmuştur.

(Bunlar cimrilikleri yüzünden bâzı azaplara mâruz kalırlar) **ama Allâh-u Te'âlâ'nın** (cezâ vermeyip) **affettikleri daha fazladır."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kazâü'l-havâic, no:4, 4/141-142; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/436-437)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِاصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ فَإِنَّهُ يَمْنَعُ مَصَارِعَ السُّوءِ، وَعَلَيْكُمْ بِصَدَقَةِ السِّرِّ فَإِنَّهَا تُطْفِئُ غَضَبَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"İyilik yapmaya devâm edin, zîrâ gerçekten o, kötü yıkımlara engel olur. Sadakayı gizli vermeyi sürdürün. Şüphesiz o, Allâh-u Azze ve Celle'nin gazabını söndürür." *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kazâü'l-havâic, no:6, 4/143-144; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/437)*

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ مَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ،

وَمَا وَقٰى بِهِ عِرْضَهُ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.» قِيلَ لِمُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ: مَا يَعْنِي «مَا وَقٰى بِهِ عِرْضَهُ؟» قَالَ: اَلشَّيْئُ يُعْطَى الشَّاعِرَ وَذَا الِّلسَانِ الْمُتَّقٰى.»

"Her iyilik bir sadakadır! Kişinin kendisine ve âilesine yaptığı harcamalar karşılığında da kendisi için bir sadaka yazılır. Irzını (nâmusunu, haysiyet ve şerefini) **kendisiyle koruduğu şey karşılığında da onun için bir sadaka yazılır"** buyurmuştur. Bunun üzerine (bu hadîs-i şerîfi rivâyet eden) **Muhammed ibni Münkedir** *(Radıyallâhu Anh)*a: **"Irzını korumak için verdiği"**nden neyi kastetmiştir?" diye sorulunca o: "(Hicvini, gıybet ve iftirâsını önlemek için) şâirlere ve dilinden sakınılan kimselere verilen şeydir" diye cevap verdi. *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kazâü'l-havâic, no:9, 4/147; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/437)*

Câbir el-Cu'fî *(Radıyallâhu Anh)*dan merfû'an rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

عَنْ جَابِرِ الجُعْفِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَفَعَهُ قَالَ: «اَلْمَعْرُوفُ خُلُقٌ مِنْ خُلُقِ اللهِ تَعَالٰى كَرِيمٌ.»

"İyilik, Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkından olan değerli bir ahlâktır!" *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Kazâü'l-havâic, no:23, 4/157; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/438)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلٰى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلٰى غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ أَصَبْتَ أَهْلَهُ، وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ كُنْتَ أَنْتَ أَهْلَهُ.»

"Ehil olana da olmayana da iyilik yap! Eğer ehline isâbet edersen zâten hak edeni bulmuş olursun, ehli olana isâbet edemezsen o zaman sen iyilik ehli olursun!" *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:1090, 2/1050; Beyhakî, Ma'rifetü's-sünen, no:2746, 7/308; Kudâ'î, Müsnedü'ş-şihâb, no:697, 3/159; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:16238)*

Münâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bâzı şârihler şöyle demiştir: Bu hadîs-i şerîf sürekli iyilik yapmaya teşvik hakkında en mübâleğalı hadîs-i şerîftir. Zîrâ kişiye, iyiliğe ehil olanla olmayanı ayırt edemeyecek derecede iyilik yapmayı tabiat hâline getirmesini emretmektedir. İyiliğe ehil olan kişi iyiliğin kıymetini bilen, bunu îtirâf eden ve iyilik sâhibine teşekkür eden kimsedir.

Âyet: 71

İyiliğe ehil olmayan ise iyilik sâhibinin ikrâmını îtirâf etmeyen ve ona teşekkür etmeyen kimsedir. Böylelerine iyilik yapmak daha çok sevap kazandırır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾

"(Açlık ve kıtlık yüzünden yiyecek ihtiyâcına ve) **sevgisine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler"** *(İnsân Sûresi:8)* buyurmuştur ki, esirin kâfir olduğu düşünülecek olursa **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona yemek yedirerek iyilik yapana övgüde bulunmasının mânâsı daha iyi anlaşılır. İşte o zaman îmanlı bir kimseye yedirenin fazîleti daha ziyâde idrâk edilir. Bundan dolayı âlimler: "Nankörlerin görmezden gelmesi seni iyilik yapmaya karşı soğutmasın, zîrâ o sana teşekkür etmese bile Kendisine iyilik yapamayacağın **Allâh-u Te'âlâ**, ihsânına karşılık sana teşekkür eder" demişlerdir.

Nakledildiğine göre çok zâlim ve azgın olan **Buhâra** vâlisi soğuk bir günde uyuzlu bir köpeğin titrediğini görünce bir hizmetçisine emrederek onu hânesine getirtmiş, sıcak bir yere koymuş, yedirmiş ve içirmiş, sonra rüyâsında ona: "Sen bir köpektin, ama seni bir köpeğe bağışladık" buyrulmuş. O sabaha çıkar çıkmaz da vefât etmiş.

İşte o köpeğe şefkatinden dolayı **Allâh-u Te'âlâ** insanların kalplerini ona karşı yumuşatmış ve cenâzesine çok büyük kalabalıklar iştirâk etmiş. Köpeğe yapılan bir iyilik böyle olursa ya bir Müslümana yapılan nasıl olur? Dolayısıyla bir insan ehil olup olmadığına bakmaksızın hayır yapmalıdır. Fazîletilerin kendilerinde bulunan meziyete bakmalıdır. Kötü işleri de kime yapıldığına göre değil, kötülük olduğu için bırakmalıdır. Asıl maksadını ise Yaratana yönlendirip, yaratılanların zemmine de methine de aldırmamalıdır. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın edeplerine riâyet eden hakîm kimselerden olmak istiyorsa en ihtiyaçlı olana iyilik yapmayı öne almalıdır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müminlerin velîsinin ancak Allâh ve Rasûlü, bir de namaz kılıp zekât veren müminler olduğu:

﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾

"(Ey Müslümanlar!) **Sizin** (asıl) **dostunuz ancak Allâh'tır, O'nun** (dostluğuna tâbi olarak, dostlarınız da) **peygamberidir ve îmân etmiş olan o**

kimselerdir ki; onlar namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler, üstelik kendileri (Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerine karşı) **eğilicidirler/*rükû' edicidirler*/.** *(Mâide Sûresi:55)*

Müminlerin, îman, hicret, cihâd ve nusret şartıyla birbirlerinin velîleri olduğu:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

"O kimseler ki (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'ân'a) **îmân etmiştirler,** (Allâh ve Rasûlü uğruna vatanlarını terk ederek) **hicret etmiştirler,** (kâfirlerle savaş için malzeme alarak ve bizzat harbe katılarak) **Allâh**(ın dînini yüceltme) **yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad etmiştirler, bir de o kimseler ki** (Mekke'den muhâcir gelen garipleri kendi yurtlarında) **barındırmıştırlar ve** (düşmanlarına karşı onlara) **yardım etmiştirler; işte sana! Onlar; gerçekten onların bâzısı** (miras husûsunda) **diğer bir kısmın velî** (ve vâris)**leridirler.**

Ama o kimseler ki îmân etmiştirler fakat hicret etmemiştirler, onlar (en yakın akrabânız da olsalar) **hicret edinceye kadar, kendilerinin** (vâris kılınmalarıyla ilgili) **velâyetlerinden sizin için hiç bir şey yoktur. Şâyet onlar**(la kâfirler arasında bir savaş çıkar da) **din husûsunda sizden yardım isterlerse, o** (hicret vazîfesini terk etmiş kişilere) **yardım sizin üzerinize gereklidir. Ancak bir topluma karşı değil ki, sizinle onlar arasında** (birbiriniz aleyhine yardımlaşmayacağınıza dâir) **bir sözleşme vardır. Allâh yapmakta olduğunuz** (vefâlılık ve hıyânet, barış ve savaş gibi) **şeyleri** (hakkıyla gören bir) **Basîr'dir."** *(Enfâl Sûresi:72)*

Îmân edip amel-i sâlih işleyenler arasında Allâh-u Te'âlâ'nın sevgi yaratacağı:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا﴾

"Şüphesiz o kimseler ki, îmân etmişlerdir ve (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; gerçekten de Rahmân onlar için** (kullarının kalplerinde) **büyük bir sevgi yaratacaktır."** *(Meryem Sûresi:96)*

Âyet: 72

﴿ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (72)

(وَعَدَ) **Vaad etti,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kime? (اَلْمُؤْمِنِيْنَ) **mümin erkeklere,** daha, (وَالْمُؤْمِنَاتِ) **mümin kadınlara,** neyi? (جَنَّاتٍ) **cennetleri,** öyle cennetler ki, (تَجْرِي) **akıyor,** neden? (مِنْ تَحْتِهَا) **altlarından,** ne? (اَلْأَنْهَارُ) **nehirler,** ne oldukları halde? (خَالِدِيْنَ) **ebedî kalıcı oldukları halde,** nerede? (فِيْهَا) **orada,** Allâh daha neyi vaad etti? (وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً) **pek hoş meskenler,** nerede? (فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ) **Adn cennetlerinde,** (وَرِضْوَانٌ) **pek az bir rızâ,** kim tarafından? (مِنَ اللّٰهِ) **Allâh tarafından,** nedir? (أَكْبَرُ) **daha büyüktür,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** (هُوَ) **ancak bu,** nedir? (اَلْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (اَلْعَظِيْمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh o inanan erkeklere ve inanan kadınlara; (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta olan ve içinde ebediyyen kalacak oldukları cennetler, bir de** (o cennetin en gözde ve güzîde yeri olan) **Adn cennetlerinde bulunan pek hoş meskenler vaat etmiştir. Allâh'tan pek az bir rızâ** (ve hoşnutluk) **ise,** (cennetlerden ve tüm nîmetlerden) **daha büyüktür! İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluşun ta kendisidir** (ki, buna karşı dünyânın hiçbir nîmetine erişmek kurtuluş addedilemez)."

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede mümin erkeklerle mümin kadınların güzel hallerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onlar için hazırladığı dâimî sevapları ve sürekli nîmetleri beyân etmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde bir önceki âyet-i kerîmede müminlere vaad ettiği rahmetin hangi şeylerden ibâret olduğunu açıklamıştır.

İlk olarak: (جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا) **"Altlarından ırmaklar akmakta olan ve içinde ebediyyen kalacak oldukları cennetler"** kavl-i şerîfiyle bu rahmetin cennetlerden ibâret olduğunu beyân etmiştir. Bu cennetlerden maksat; insanın bakarak zevk aldığı bostanlar olsa gerektir.

Zîrâ ardından gelecek olan **"Hoş meskenler"** tâbiri bunun böyle olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim mâtûfun mâtûfun aleyhten farklı olması îcap eder. Buna göre cennet ehlinin meskenleri **Adn** cennetlerinde olup manzaraları ise bulundukları yerlerden seyrettikleri ve dilediklerinde eşdostla buluşmak ve gezintiye çıkmak için gidip geldikleri diğer cennetlerdir yâni bostanlardır.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Cennetteki ırmaklar" ağaçların ve köşklerin altlarından akmakta olup bir yatağı bulunmaksızın İlâhî kudretle zapt altına alınmıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ) **"Adn cennetlerinde bulunan pek hoş meskenler"** tâbiri, müminlere vaad edilen rahmetin ikinci kısmıdır. **"Beğavî, Hâzin, Kurtubî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **"Adn"** kelimesi lügat îtibârıyla ikâmet mânâsındadır. Cennetteki bu makamda sürekli bir ikâmet söz konusu olduğundan bu isimle tesmiye olunmuştur. Gerçi cennetin her yeri sürekli ikâmet yurdu olduğu için genel mânâda bütün cennetlere **Adn** cennetleri denilebilmektedir. Fakat bu âyet-i kerîmede geçen **"Hoş meskenler"**, cennetteki rastgele bir yer olmayıp husûsî bir mekânın alemi (özel ismi)dir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا﴾

"O Adn cennetlerine (gireceklerdir) **ki, Rahmân** (Te'âlâ), (tevbe eden) **kullarına** (görmedikleri halde onu) **gıyâben vaad etmiştir! Şüphesiz ki O** (Allâh-u Te'âlâ), **O'nun vaadi dâimâ yerine getirilen bir şey olmuştur"** *(Meryem Sûresi:61)* kavl-i şerîfinde bu mekânı mârife bir edatla vasıflamıştır. Ayrıca bu âyet-i kerîmenin tefsirinde vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetler buranın özel bir yer olduğuna delâlet etmektedir.

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ يَفْتَحُ الذِّكْرَ فِي ثَلَاثِ سَاعَاتٍ يَبْقِينَ مِنَ اللَّيْلِ: فِي السَّاعَةِ الْأُولَى مِنْهُنَّ يَنْظُرُ فِي الْكِتَابِ الَّذِي لَا يَنْظُرُ فِيهِ أَحَدٌ غَيْرُهُ فَيَمْحُوا مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ، ثُمَّ يَنْزِلُ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ إِلَى جَنَّةِ عَدْنٍ وَهِيَ دَارُهُ الَّتِي لَمْ تَرَهَا عَيْنٌ، وَلَمْ تَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، وَهِيَ مَسْكَنُهُ، وَلَا يَسْكُنُ مَعَهُ مِنْ بَنِي اٰدَمَ غَيْرُ ثَلَاثَةٍ؛ اَلنَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ ثُمَّ يَقُولُ: طُوبَى لِمَنْ دَخَلَكِ.»

Âyet: 72

"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ gecenin bitmesine üç saat kalarak zikre (Kendisini zikredenleri zikretmeye) **başlar. O üç saatin ilk saatinde Kendisinden başka kimsenin bakamayacağı o Kitâb'a** (Levh-i Mahfûz'a) **bakar, dilediğini siler, istediğini sâbit bırakır.**

Sonra ikinci saatte Adn cennetine nüzûl eder (tecellîsi iner). **Orası O'nun** (özel yaratmış olduğu) **yurdudur ki ne bir göz orayı görebilmiştir, ne de bir beşerin kalbinden geçebilmiştir.**

Orası O'nun (husûsî tecellîlerini barındıran) **meskenidir, O'nun maiyyetinde** (özel tecellîleriyle birlikte) **orada Âdemoğullarından sâdece üç zümre barınabilir ki onlar da nebîler, sıddıklar ve şehitlerdir. Sonra** (Adn cennetine hitâben)**: 'Sana girene müjde olsun' buyurur."** *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/;560; Dârekutnî, el-Mü'telef ve'l-muhtelef.3/1151-1152; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/415-416)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَقَصْرًا يُسَمَّى عَدْنَ، حَوْلَهُ الْبُرُوجُ وَالْمُرُوجُ، لَهُ خَمْسَةُ آلَافِ بَابٍ، عِنْدَ كُلِّ بَابٍ خَمْسَةُ آلَافِ حِيرَةٍ، لَا يَدْخُلُهُ أَوْ لَا يَسْكُنُهُ إِلاَّ نَبِيٌّ، أَوْ صِدِّيقٌ، أَوْ شَهِيدٌ، أَوْ إِمَامٌ عَادِلٌ.»

"Elbette cennette öyle bir kasr (köşklerle dolu makam) **vardır ki Adn diye isimlendirilir, onun etrâfında burçlar** (yüksek kuleli saraylar) **ve çayırlar vardır, oranın beşbin kapısı vardır ki her kapıda beş bin hûri vardır. Oraya ancak peygamber yâhut sıddîk veyâ şehîd ya da adâletli bir devlet reisi girebilir /orada ancak bunlar yerleşebilir/."** *(Bezzâr, el-Müsned, no:2487, 4/180; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:5/307; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/;563; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/81; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/136)*

Hadîs-i şerîfte geçen: (حِيرَة) kelimesi, aslı vavlı olan "Havrâ" kelimesinden alınmadır. İttibâen yâni mâkablindeki harfin kesre harekesine uyularak vav harfi yâ harfine dönmüştür, anlamı hûri demektir.

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ مُجَاهِدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: ﴿جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾ فَقَالَ: «هَلْ تَدْرُونَ مَا جَنَّاتُ عَدْنٍ؟» قَالَ: «قَصْرٌ فِي الْجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ، لَهُ خَمْسُمِائَةِ أَلْفِ بَابٍ، وَعَلَى كُلِّ بَابٍ خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا مِنَ الْحُورِ

الْعِينِ، لَا يَدْخُلُهَا إِلَّا نَبِيٌّ وَهَنِيئًا لِصَاحِبِ الْقَبْرِ.» وَأَشَارَ إِلَى قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أو صِدِّيقٌ وَهَنِيئًا لِأَبِي بَكْرٍ أَوْ شَهِيدٌ وَأَنَّى لِعُمَرَ بِالشَّهَادَةِ.»

Bir kere **Emîru'l-mü'minîn Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* minber üzerinde bulunuyorken: **"Adn cennetleri"** âyet-i kerîmesini okuyunca: **"Adn cennetleri nedir, bilir misiniz?** (Orada) **cennette bulunan altından bir kasr** (var)**dır ki onun beş yüz bin kapısı vardır, her kapının üzerinde yirmi beş bin iri gözlü hûri vardır. Oraya ancak bir peygamber girebilir"** buyurmuş, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabrini göstererek:

"Bu kabrin sâhibine ne mutlu! Yâhut oraya bir sıddîk girebilir, Ebû Bekr'e ne mutlu! Ya da bir şehit girebilir, ama şehit olmak Ömer'e nereden nasîb olacak ki?!" buyurmuştur. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/61)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir keresinde **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anh)*a: **"Adn cennetlerinde olan hoş meskenler! Allâh'ın rızâsı ise her şeyden büyüktür"** âyet-i kerîmesinin tefsirinden sorduğumda o şöyle cevap verdi: İyi bilene düştün! Ben de onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sormuştum da o şöyle buyurmuştu:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ عَنْ تَفْسِيرِ: ﴿وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ﴾ قَالَ: عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطْتَ، سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «قَصْرٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ فِي الْجَنَّةِ، فِي ذٰلِكَ الْقَصْرِ سَبْعُونَ دَارًا مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، فِي كُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ بَيْتًا مِنْ زُمُرُّدَةٍ خَضْرَاءَ، فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ سَرِيرًا، عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ فِرَاشًا مِنْ كُلِّ لَوْنٍ، عَلَى كُلِّ فِرَاشٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ، فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ مَائِدَةً فِي كُلِّ مَائِدَةٍ سَبْعُونَ لَوْنًا مِنْ كُلِّ طَعَامٍ، فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ وَصِيفًا وَوَصِيفَةً فَيُعْطَى الْمُؤْمِنُ مِنَ الْقُوَّةِ فِي كُلِّ غَدَاةٍ مَا يَأْتِي عَلَى ذٰلِكَ كُلِّهِ.»

"Cennette inciden yapılma bir saraydır ki o sarayda kırmızı yâkuttan yetmiş dâire, her dâirede yeşil zümrütten yetmiş oda, her odada yetmiş sedir, her sedir üzerinde her renkten yetmiş yatak, her yatakta hûrilerden bir kadın vardır.

Ayrıca her odada yetmiş sofra, her sofrada her tür yemekten yetmiş çeşit vardır. Yine böylece her odada erkek ve kadın yetmiş hizmetçi bulunacaktır.

Âyet: 72

Bir mümine (orada) **her sabah bütün hanımlarıyla cimâ edecek kadar kuvvet verilecektir."** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1839-1840; Bezzâr, el-Müsned, no:3563; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/558-559; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:18/353; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/135; Hâzin, 3/157; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/438; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/415)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*:

قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «عَدْنٌ هِيَ بُطْنَانُ الْجَنَّةِ.»

"Adn, cennetin tam orta yeridir" demiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/81; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/158)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «هِيَ قُصْبَةُ الْجَنَّةِ وَسَقْفُهَا عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَهِيَ الْمَدِينَةُ الَّتِي فِيهَا الرُّسُلُ وَالْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ وَأَئِمَّةُ الْهُدٰى، وَسَائِرُ الْجَنَّاتِ حَوْلَهَا وَفِيهَا عَيْنُ التَّسْنِيمِ وَفِيهَا قُصُورُ الدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ وَالذَّهَبِ فَتَهَبُّ رِيحٌ طَيِّبَةٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَتَدْخُلُ عَلَيْهِمْ كُثْبَانُ الْمِسْكِ الْأَذْفَرِ الْأَبْيَضِ.»

"**Adn**; cennetin sırtıdır (en üst mevkiidir). Onun tavanı **Arşu'r-Rahmân**'dır. Rasüllerin, nebîlerin, şehitlerin ve hidâyet önderlerinin bulunduğu şehir orasıdır. Diğer bütün cennetler onun etrâfındadır.

Tesnîm gözesi de oradadır. Orada inciden, yâkuttan ve altından köşkler vardır, **Arş**'ın altından pek hoş bir rüzgâr estiği zaman o rüzgâr dağlar kadar büyük, hoş kokulu hâlis beyaz miskleri oranın ehlinin üzerine saçar." *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/136; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/158)*

Mukātil ve Kelbî *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir:

وَقَالَ مُقَاتِلٌ وَالْكَلْبِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «عَدْنٌ أَعْلٰى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ، وَالْجِنَانُ حَوْلَهَا مُحْدِقَةٌ بِهَا، وَهِيَ مُغَطَّاةٌ مِنْ حِينَ خَلَقَهَا اللهُ تَعَالٰى حَتّٰى يَنْزِلَهَا أَهْلُهَا؛ اَلْأَنْبِيَاءُ وَالصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ وَالصَّالِحُونَ، وَمَنْ شَاءَ اللهُ.»

"**Adn**; cenneteki en üst yerdir, etrâfındaki cennetler orayı çevirmiştir.

Orası **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı günden beri kapalı vaziyette durmaktadır, oranın ehli olan nebîler, sıddıklar, şehitler, sâlihler ve **Allâh**'ın dilediği diğer kimseler oraya girinceye kadar da örtülü kalacaktır." *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/81; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/300)*

Hâlid ibni Ma'dân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ اللهَ خَلَقَ فِي الْجَنَّةِ جَنَّةَ عَدْنٍ؛ دَمْلَجَ لُؤْلُؤَةً، وَغَرَسَ فِيهَا قَضِيبًا، ثُمَّ قَالَ لَهَا: «اِمْتَدِّي حَتَى أَرْضَى.» ثُمَّ قَالَ لَهَا: «أَخْرِجِي مَا فِيكِ مِنَ الْأَنْهَارِ وَالثِّمَارِ.» فَفَعَلَتْ فَقَالَتْ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾

"Şüphesiz **Allâh** cennette **Adn** cenneti diye bir yer yaratmıştır ki orayı çok sağlam bir inciden binâ etmiştir, oraya yoncalar dikmiştir, sonra oraya: **"Ben yeter deyinceye kadar genişle"** diye vahyetmiş, daha sonra da: **"İçinde bulunan ırmakları ve ürünleri çıkar"** buyurmuş, o da bunları yapmıştır. Sonunda o cennet: **"İnananlar mutlaka felâha erdi"** demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/440)*

Cümle-i Celîlede Geçen: (وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ) **"Adn cennetlerindeki hoş meskenler"** tâbiri "Zeberced, inci ve yâkuttan yapılma köşkler"dir ki, onların hoş kokusu beş yüz senelik mesâfeye yayılmaktadır.

Nitekim **Ebû Bekre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِ مِائَةِ عَامٍ.»

"Şüphesiz cennetin kokusu elbette beş yüz senelik mesâfeden hissedilecektir" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20506, 34/143; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/299)* buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde cennetin dereceleri, toprağı, köşkleri ve meskenleri hakkında bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler zikredilmiştir. Nitekim **Ebû Bekr ibni Abdillâh ibni Kays**'ın, babasından *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyetine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ؛ اٰنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ؛ اٰنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِدَاءُ الْكِبْرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ.»

"Kapları ve içinde bulunan her şeyi gümüşten olan iki cennet vardır. Kapları ve içinde bulunan her şeyi altından olan iki cennet vardır. O Adn cennetinin halkıyla Rablerini (idrâk edecek şekilde) **görmeleri arasındaki tek engel Rablerinin cemâli üzerinde bulunan büyüklük ridâsıdır.**

Âyet: 72

(Cennette Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlini görecek kullar o büyüklük perdesi kalkmaksızın göreceklerdir. Zîrâ o perde kalkacak olsa Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlinin nurları her şeyi yakar.)" *(Buhârî, Tefsîr:355, no:4597, 4/1848; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/158)*

Bu hadîs-i şerîf **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennette görülemeyeceğini iddia eden sapık Mûtezile fırkasının lehine bir delil olamaz. Zîrâ burada **Allâh-u Te'âlâ**'yı görenlerin O'nu tam mânâsıyla kavrayacak şekilde idrâk edemeyecekleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ululuk perdesinin cemâlinden hiçbir zaman ayrılmayacağı ifâde edilmektedir. Bu hususta geniş mâlûmât, En'âm Sûresinin 103. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:11/16-75) zikredilmiştir.

Ebû Bekr ibni Abdillâh ibni Kays'ın, babasından *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyetine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةً مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلًا، فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ مَا يَرَوْنَ الْآخَرِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُونَ وَجَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ كَذَا، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِدَاءُ الْكِبْرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ.»

"Şüphesiz cennette içi geniş inciden bir çadır vardır ki eni altmış mildir. Onun her bir köşesinde diğerlerini göremeyen bir âile vardır ki müminler onların etrâfında dönüp dururlar. Kapları ve içinde bulunan her şeyi gümüşten olan iki cennet daha vardır. Kapları ve içinde bulunan her şeyi şundan (altından) **olan iki cennet vardır. O Adn cennetinin halkıyla, Rablerini görmeleri arasındaki tek engel Rablerinin cemâli üzerinde bulunan büyüklük ridâsıdır."** *(Buhârî, Tefsîr:356, no:4598, 4/1849; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/233)*

Sehl ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ الْغُرْفَةَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ.»

"Şüphesiz cennet ehli cennette (üstlerinde bulunan) **yüksek bir konağı elbette sizin gökteki yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir."** *(Müslim, Cennet:3, no:2830, 4/2177)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz seni gördüğümüz zaman kalplerimiz yumuşuyor ve âhiret ehlinden oluyoruz, ama senden ayrılıp kadınları(mızı) ve çocukları kokladığımız zaman dünyâ bizi hayran bırakıyor" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا إِذَا رَأَيْنَاكَ رَقَّتْ قُلُوبُنَا وَكُنَّا مِنْ أَهْلِ الْآخِرَةِ وَإِذَا فَارَقْنَاكَ أَعْجَبَتْنَا الدُّنْيَا وَشَمَمْنَا النِّسَاءَ وَالْأَوْلَادَ قَالَ: «لَوْ تَكُونُونَ» أَوْ قَالَ: «لَوْ أَنَّكُمْ تَكُونُونَ عَلَى كُلِّ حَالٍ عَلَى الْحَالِ الَّتِي أَنْتُمْ عَلَيْهَا عِنْدِي لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ بِأَكُفِّهِمْ وَلَزَارَتْكُمْ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَجَاءَ اللهُ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ كَيْ يَغْفِرَ لَهُمْ.» قَالَ: قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! حَدِّثْنَا عَنِ الْجَنَّةِ مَا بِنَاؤُهَا؟ قَالَ: «لَبِنَةُ ذَهَبٍ، وَلَبِنَةُ فِضَّةٍ، وَمِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ، وَحَصْبَاؤُهَا اللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ، وَتُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ، مَنْ يَدْخُلُهَا يَنْعَمُ وَلَا يَبْأَسُ وَيَخْلُدُ وَلَا يَمُوتُ، لَا تَبْلَى ثِيَابُهُ، وَلَا يَفْنَى شَبَابُهُ. ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ؛ اَلْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَالصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ تُحْمَلُ عَلَى الْغَمَامِ وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَيَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي لَأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ.»

"Eğer siz her zaman benim yanımda bulunduğunuz hal üzere kalabilseydiniz elbette melekler avuçlarını değerek sizinle musâfaha ederlerdi ve elbette sizi evlerinizde ziyâret ederlerdi. Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz elbette Allâh kendilerini bağışlayabilsin diye günah işleyen bir toplum (vücûda) **getirirdi"** buyurdu.

Bunun üzerine biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Bize biraz cenneti anlatır mısın, oranın yapısı nasıldır?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle anlattı:

"Bir tuğlası altından, bir tuğlası gümüştendir, sıvası hoş kokulu hâlis misktir, çakıl taşları inci ve yâkuttur, toprağı za'ferân (safran)**dır. Oraya giren mutlu olur, mahzun olmaz, ebedî yaşar hiç ölmez, elbiseleri eskimez ve gençliği tükenmez.**

Üç kişinin duâsı geri çevrilmez; adâletli devlet reisi, iftar edinceye kadar oruçlu kimse. Mazlumun bedduâsı ise bulutlar üzerinde taşınır, gök kapıları ona açılır, Rabb Azze ve Celle: '(Hikmetim îcâbı hemen olmayıp) **bir zaman sonra da olsa izzetim hakkı için elbette mutlaka sana yardım edeceğim' buyurur."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8043, 13/410; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/136; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/235)*

Âyet: 72

Süleym ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سُلَيْمِ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَّةُ مِائَةُ دَرَجَةٍ، دَرَجَةٌ مِنْ فِضَّةٍ؛ أَرْضُهَا فِضَّةٌ وَمَسَاكِنُهَا فِضَّةٌ وَاٰنِيَتُهَا فِضَّةٌ، وَتُرَابُهَا مِسْكٌ، وَالثَّانِيَةُ: مِنْ ذَهَبٍ؛ أَرْضُهَا ذَهَبٌ وَمَسَاكِنُهَا ذَهَبٌ، وَاٰنِيَتُهَا ذَهَبٌ، وَتُرَابُهَا مِسْكٌ، وَالثَّالِثَةُ لُؤْلُؤٌ أَرْضُهَا لُؤْلُؤٌ، وَاٰنِيَتُهَا لُؤْلُؤٌ، وَتُرَابُهَا مِسْكٌ، وَسَبْعَةٌ وَتِسْعُونَ بَعْدَ ذٰلِكَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلا خَطَرَ عَلٰى قَلْبِ بَشَرٍ.»

"Cennet yüz derecedir, bir derecesi gümüştendir; oranın arsası da gümüştür, meskenleri de gümüştür, kap kacağı da gümüştür, toprağı misktir. İkincisi altındandır; oranın arsası da altındır, meskenleri de altındır, kap kacağı da altındır, toprağı misktir. Üçüncüsü incidir; oranın arsası da incidir, meskenleri de incidir, kap kacağı da incidir, toprağı misktir. Daha bunun ardından doksan yedi cennet vardır ki (onları) **hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş,** (oraların nasıl olduğu) **hiçbir beşerin kalbinden de geçmemiştir."** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1840; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/439)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «إِنَّ أَدْنٰى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً رَجُلٌ لَهُ أَلْفُ قَصْرٍ، مَا بَيْنَ كُلِّ قَصْرَيْنِ مَسِيرَةُ سَنَةٍ، يَرٰى أَقْصَاهَا كَمَا يَرٰى أَدْنَاهَا، فِي كُلِّ قَصْرٍ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَالرَّيَاحِينِ وَالْوِلْدَانِ مَا يَدْعُو شَيْئًا إِلَّا أُتِيَ بِهِ.»

"Cennet ehli içerinde menzilesi en aşağı olan kişinin bile bin tâne kasrı vardır, her iki kasr arası bin senelik mesâfedir. O onların en yakınını gördüğü gibi en uzağını da görecektir. Her kasrda birçok hûriler, güzel kokulu çiçekler ve genç hizmetçiler bulunacaktır ki o onlardan hangisini çağırsa mutlaka yanına getirilecektir." *(İbni Ebî Şeybe, el-Müsannef:13/123; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/439)*

Ebû Hâzim *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي حَازِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ اللهَ لَيُعِدُّ لِلْعَبْدِ مِنْ عَبِيدِهِ فِي الْجَنَّةِ لُؤْلُؤَةً مَسِيرَةَ أَرْبَعَةِ بُرُدٍ؛ أَبْوَابُهَا وَغُرَفُهَا وَمَغَالِيقُهَا لَيْسَ فِيهَا فَصْمٌ وَلَا قَصْمٌ، وَالْجَنَّةُ مِائَةُ دَرَجَةٍ، فَثَلَاثٌ مِنْهَا وَرِقٌ وَذَهَبٌ وَلُؤْلُؤٌ وَزَبَرْجَدٌ وَيَاقُوتٌ، وَسَبْعٌ وَتِسْعُونَ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا الَّذِي خَلَقَهَا.»

"Şüphesiz **Allâh** cennette kullarından bir kul için dört berîd (192.000 arşın / 95 km) mesâfesinde bir inci yaratacaktır ki oranın kapıları, odaları ve anahtarları kendisinde bir yarık ve kırık bulunmayan inciden olacaktır. Cennet yüz derecedir, onların üçü gümüş, altın, inci, zeberced ve yâkuttandır. Doksan yedisini ise ancak onları yaratan bilir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1860; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/439)*

Bu rivâyette geçen **"Berîd"** tâbiri dört fersaha muâdildir ki bir fersah on iki bin arşın ettiğine göre, bir berîd, kırk sekiz bin arşın eder. Bu da takrîben yirmi dört km.ye tekâbül eder. *(Mahmûd Fâhûrî, Salâhuddîn Havvâm, Mevsû'at-ü vehadâti'l-kıyâsi'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, sh:96)* Hadîs-i şerîfteki şerhimiz bunun dört katına göre hesap edilmiştir.

Muğîs ibni Sümeyy *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ مُغِيثِ بْنِ سُمَيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ قُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ، وَقُصُورًا مِنْ فِضَّةٍ، وَقُصُورًا مِنْ يَاقُوتٍ، وَقُصُورًا مِنْ زَبَرْجَدٍ؛ جِبَالُهَا الْمِسْكُ، وَتُرَابُهَا الْوَرْسُ وَالزَّعْفَرَانُ.»

"Şüphesiz cennette altından saraylar, gümüşten köşkler, yâkuttan ve zebercedden kasrlar vardır. Cennetin dağları misk, toprağı ise za'ferân ve safrandır." *(İbni Ebî Şeybe, el-Müsannef:13/123-124; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/439-440)*

Bu cennetlerin ve derecelerinin özellikle kimlere nasip olacağı hakkında da bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler vardır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، هَاجَرَ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَفَلَا نُنَبِّئُ النَّاسَ بِذَلِكَ؟ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ؛ كُلُّ دَرَجَتَيْنِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَسَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ.»

"Her kim Allâh'a ve Rasûlüne îmân eder, namazı hakkıyla kılar ve ramazanda oruç tutarsa, Allâh yolunda hicret etse de yâhut doğduğu yerde otursa da onu cennete girdirmek Allâh üzerine bir hak olur" buyurdu.

Âyet: 72

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! İnsanlara bunu haber verelim mi?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"(Haber edin ama cennetin her yeri bir değildir!) Şüphesiz Cennette yüz derece vardır ki Allâh-u Te'âlâ onları Kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arası gökle yer arası kadardır. Allâh'tan isteyeceğiniz zaman Firdevs'i isteyin! Şüphesiz orası cennetin en orta yeridir, cennetin en yüksek yeridir, oranın üstünde Arşu'r-Rahmân vardır, cennet ırmakları da oradan kaynamaktadır" buyurdu. *(Buhârî, Tevhîd:20, no:6987, 6/2700; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/233)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا.»
فَقَامَ إِلَيْهِ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: لِمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟! قَالَ: «هِيَ لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ
وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَدَامَ الصِّيَامَ وَصَلَّى لِلهِ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ.»

"Şüphesiz cennette öyle yüksek (ve şeffaf) **köşkler vardır ki içlerinden dışları, dışlarından içleri görünür"** buyurunca bir Ârâbî kalkarak: "Onlar kimin için yâ **Rasûlellâh**" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlar** (insanlara karşı) **hoş konuşan, yemek yediren,** (nâfile) **oruçlara devâm eden ve insanlar uykudayken geceleyin Allâh için** (teheccüd) **namaz**(ı) **kılanlar içindir"** buyurdu. *(Tirmizî, Sıfatü'l-cenneti:3, no:2527, 4/294; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/235)*

Şârihlerin beyânı vechile, oruca devam konusuna gelince; pazartesi, perşembe orucu gibi nâfile oruçları sürekli tutan kişi oruca devâm etmiş olur. Ama en azından ramazân-ı şerîf orucu dışında her aydan üç gün, özellikle de her ayın on üç, on dört ve on beşine tekābül eden **"Eyyâm-ı biyz"** orucunu bırakmayan kişi sıyâmı idâme ettirmiş sayılır.

Üsâme ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ لِأَصْحَابِهِ: «أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا هِيَ، وَرَبِّ الْكَعْبَةِ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ نَضِيجَةٌ وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ

وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ فِي مَقَامٍ أَبَدًا فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ.» قَالُوا: نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «قُولُوا إِنْ شَاءَ اللهُ.» ثُمَّ ذَكَرَ الْجِهَادَ وَحَضَّ عَلَيْهِ.

"Cennet için kolu-paçayı sıvayacak olan var mıdır? Şüphesiz ki cennetin pahası biçilmez! Kâ'be'nin Rabbine yemîn olsun ki o, parıl parıl parlayan bir nurdur, (tatlı tatlı esen meltem rüzgârlarıyla) **sallanıp dalgalanan bir fesleğen çiçeğidir, sağlam bir kasırdır, sürekli akan bir ırmaktır, pek olgun bir sürü meyvedir, çok değerli ve çok güzel** (huylu) **bir eştir ve birçok ipek elbiselerdir.**

Nîmet ve yüz güleçliği içerisinde; çok güzel, düzgün ve yüksek saraylarda ebedî ikāmettir!" buyurunca biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz onu kazanmak için kolu-paçayı sıvayanlarız!" dedik. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İnşâallâh deyin"** buyurdu. Sonra cihattan bahsederek ona teşvikte bulundu. *(İbni Mâce, Zühd:39, no:4332, 2/1448-1449; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/235-236)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ يَاقُوتَةً لَيْسَ فِيهَا صَدْعٌ وَلَا وَصْلٌ؛ فِيهَا سَبْعُونَ أَلْفَ دَارٍ، فِي كُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْحُورِ الْعِينِ، لَا يَدْخُلُهَا إِلَّا نَبِيٌّ، أَوْ صِدِّيقٌ، أَوْ شَهِيدٌ، أَوْ إِمَامٌ عَادِلٌ، أَوْ مُحَكَّمٌ فِي نَفْسِهِ. قِيلَ لِكَعْبٍ: وَمَا الْمُحَكَّمُ فِي نَفْسِهِ؟ قَالَ :اَلرَّجُلُ يَأْخُذُهُ الْعَدُوُّ فَيُحَكِّمُونَهُ بَيْنَ أَنْ يَكْفُرَ أَوْ يَلْزَمَ الْإِسْلَامَ فَيُقْتَلَ، فَيَخْتَارُ أَنْ يَلْزَمَ الْإِسْلَامَ.

"Şüphesiz cennette öyle (tek parça) bir yâkut vardır ki onda ne bir çatlak, ne de bir ek yeri yoktur. Onda yetmiş bin dâire vardır ki her dâirede yetmiş bin iri gözlü hûri vardır. Ona ancak nebî, sıddîk, şehîd, adâletli devlet reisi, bir de kendisi hakkında hakem tâyin edilen kişi girebilecektir."

O zaman **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Nefsi hakkında hakem tâyin edilen kişi kimdir?" diye sorulunca o: "Bir adamdır ki, düşman kendisini yakalayıp kâfir olmasıyla İslâm'dan ayrılıp öldürülmesi arasındaki hükmü ona bırakır, o da İslâm'dan ayrılmamayı seçer" diye cevap verdi. *(İbni Ebî Şeybe, el-Müsannef, no:35168, 18/454; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/440)*

"İbni Kesîr Tefsîri"inde zikredildiğine göre; cennetteki en üstün mertebe, **"Vesîle"** adındaki mertebedir. **Arş**'a en yakın olan bu derece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennetteki meskeni olacaktır.

Âyet: 72

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَلُوا اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا الْوَسِيلَةُ؟ قَالَ: «أَعْلَى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا إِلَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ.»

"Allâh'tan benim için vesîle isteyin" buyurmuştur. O zaman: **"Yâ Rasûlellâh! Vesîle nedir?"** diye sorulduğunda: **"Cennette bulunan en üsten derecedir ki ona ancak bir adam ulaşabilecektir, onun da ben olacağımı ummaktayım"** buyurmuştur. *(Tirmizî, Menâkıb:3, no:3612, 6/9; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/233)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَاِنَّهُ مَنْ صَلّٰى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً ثُمَّ سَلُوا لِيَ الْوَسِيلَةَ فَاِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لَا تَنْبَغِي اِلَّا لِعَبْدٍ مُؤْمِنٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ وَاَرْجُو اَنْ اَكُونَ اَنَا هُوَ. فَمَنْ سَئَلَ اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ.»

"Müezzini işittiğiniz zaman, onun dediği gibi deyin. Sonra bana salevât getirin. Çünkü bana bir kere salevât getirene gerçekten Allâh onun sebebiyle on defâ salât eder (feyiz bereket yağdırır)**. Sonra benim için vesîleyi isteyin. Zîrâ muhakkak o, cennette bir makamdır ki Allâh'ın kullarından ancak bir mü'min kula nasip olacaktır. O kul da ben olmak isterim. Her kim benim için Allâh'tan vesîle isterse, o kimseye şefaatim helâl olur."** *(Müslim, Salât:7, no:384, 1/288; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/233)*

İbni Abbas *(Radıyallahu Anhuma)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَلُوا اللهَ لِى الْوَسِيلَةَ فَاِنَّهُ لَمْ يَسْأَلْهَا لِى عَبْدٌ فِى الدُّنْيَا اِلَّا كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا اَوْ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Allah'tan benim için vesîle isteyin. Zîrâ şüphesiz ki herhangi bir kul dünyâda onu benim için isterse, kıyâmet günü mutlaka kendisine şâhit veyâ şefaatçi olurum." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:637, 1/370; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:1880, 2/94; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/234)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredilen bir rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Adn** cennetini hiçbir vâsıta olmaksızın Kendi kudret eliyle halketmiş, orayı bir hükümdârın kalesi gibi yapmış, özel tecellîlerinin makāmını da oraya yerleştirmiştir. **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makāmı olan vesîle mertebesi de orada bulunmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ Tûbâ ağacı'nı Kendi kudret eliyle oraya dikmiş ve onu o kadar uzun yapmıştır ki dalları **Adn** cennetinin surlarının üzerine sarkarak oradan bütün cennetlerin üzerine gölgelik olmuştur. Oranın meyvelerinde tatlı olmayan hiçbir şey yoktur. Cennet ehlinin libâsı ve ziyneti olan ipek elbiselerin oradaki güzelliği diğerlerine karşı çok daha fazladır. **Allâh-u Te'âlâ Adn** cennetlerini kudret eliyle halkettiği için oranın husûsî bir fazîleti vardır.

Dolayısıyla orası cennetlere âit hakîkatler îtibârıyla nîmet bakımından en câmiiyyetli ve bereket bakımından en tamam olan bir makamdır. Cennet ağaçlarının tamâmının kökü de oradadır. Cennette bulunan bütün ırmaklar mutlaka orada bulunan asıl ağacın altından kaynamaktadır. Orası **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makāmıdır ve bütün bu nîmetler **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yurdunda toplanmıştır. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/464)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ) **"Allâh'tan pek az bir rızâ** (ve hoşnutluk) **ise,** (cennetlerden ve tüm nîmetlerden) **daha büyüktür!"** kavl-i şerîfi geride geçen bütün müjdelerdense **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsının daha büyük olduğunu beyân etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîle rûhânî saâdetlerin cismânî saâdetlerden daha şerefli ve daha yüce olduğu husûsunda kesin bir burhandır. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**, rızâsını elde etmenin her şeyden büyük olduğunu açıkça zikretmiştir.

Nitekim **Ebû Sa'îd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَقُولُونَ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ فَيَقُولُ هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ، قَالُوا: يَا رَبِّ! وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ، فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا.»

Âyet: 72

"Hiç şüphesiz ki Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ cennet ehline: 'Ey Cennet ehli' diye nidâ eder. Onlar da: 'Ey Rabbimiz! Buyur, buyur! Emrine âmâdeyiz' derler. Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ: '(Bu nîmetlere kavuşmanızdan) **memnun oldunuz mu?' buyurur. Onlar da: 'Sen mahlûkātından kimselere vermediklerini hakîkaten bizlere verdin, daha biz nasıl râzı olmayalım' derler.**

Allâh-u Te'âlâ da: 'Ben size bundan daha üstününü vereceğim' buyurur. Onlar: 'Yâ Rabbi! Bundan daha üstün şey ne olabilir?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Sizin üzerinize rızâmı (hoşnutluğumu) **indiriyorum, artık bundan sonra ebediyyen size hiç kızmayacağım' buyurur"** *(Buhârî, Rikāk:51, no:6183, 5/2398; Beğavî:3/81; Hâzin:3/158 Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/170; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/137; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/70)* hadîs-i şerîfi de rûhânî saâdetlerin cismânî mutluluklardan daha üstün olduğuna delâlet etmektedir.

Ama bununla birlikte cismânî saâdetler de vaad edildiğine göre bunları yok saymak veyâ bunlara hakārette bulunmak câiz değildir. Hak olan mezheb, maddî ve mânevî saâdetleri birlikte kabul etmektir.

(Dolayısıyla Allâh'ın rızâsını ve rûhânî cennetleri methedeyim derken: "Cennet dediğin ne ki; birkaç ağaç, birkaç hûri" şeklinde laflar etmek ve bu sözleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın değer verdiği maddî cennetleri ve âhiretin bedenî zevklerini küçümseme ve değersiz gösterme niyetiyle sarfetmek çok tehlikelidir.)

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede iki türlü nîmeti birlikte zikretmiş ve sonunda ikisine birden işâretle: (ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte en büyük nâiliyet** (kazanım) **ancak budur"** buyurmuştur.

Burada hiç kimse bu ifâdeyi sâdece İlâhî rızâya tahsis edemez. Zîrâ:

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ﴾

"Şüphesiz o kimseler ki; îmân etmişlerdir ve sâlih ameller işlemişlerdir; (ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmakta olan pek değerli cennetler sâdece onlar içindir. İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur"** *(Bürûc Sûresi:11)* gibi birçok âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** rızâsını zikretmeksizin sırf maddî cennetlere nâiliyeti de büyük bir müjde olarak zikretmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (رِضْوَانٌ) kelimesinin tenvîni taklîl içindir. Yâni **"Allâh-u Te'âlâ**'nın azıcık bir hoşnutluğu" demektir.

Zâten bu mânâyı ifâde edebilmek için daha kısa olan izâfet terkibi terk edilip yâni (رِضْوَانُ اللهِ) tâbiri kullanılmayıp bu şekilde harf-i cerr ile istîmal tercih edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsının büyüklüğünü ifâde etmek için **"Rızâ"** tâbiri değil de daha mübâleğalı olan **"Rıdvân"** tâbiri kullanılmıştır.

Zâten bu nedenle bu kelime **Kur'ân-ı Kerîm**'de ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı hakkında zikredilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsının geride zikredilen müjdeler arasına konmayıp da müstakil olarak ibtidâ-i kelâm ile (yeni bir söz şeklinde) açıklanması, rızâ sâdece âhirete mahsus olmayıp iki cihanda da devâm eden bir fazîlet olduğu içindir.

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın en ufak bir rızâsının dahî bütün cennetlerden ve nîmetlerinden daha büyük olduğu açıklanmıştır.

Zîrâ o rızâ, bütün saâdetlerin mebdei (başlangıcı) ve tüm kemâlâtın menşeidir (üstünlüklerin kaynağıdır).

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ قَالَ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا فَأَزِيدَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا وَمَا فَوْقَ مَا أَعْطَيْتَنَا؟ قَالَ: يَقُولُ: رِضْوَانِي أَكْبَرُ!»

"Cennet ehli cennete girdiği zaman Allâh-u Azze ve Celle: 'Bir şey istiyorsanız size ziyâde edeyim' buyurur. Onlar da: 'Ey Rabbimiz! Bize verdiğinin fevkında ne olabilir?' derler. Allâh-u Te'âlâ da: 'Benim rızâm her şeyden büyüktür' buyurur." *(Hâkim, el-Müstedrek:1/266; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/236; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/441)*

Ebû Abdilmelik el-Cühenî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي عَبْدِ الْمَلِكِ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَنَعِيمُ أَهْلِ الْجَنَّةِ بِرِضْوَانِ اللهِ عَنْهُمْ أَفْضَلُ مِنْ نَعِيمِهِمْ بِمَا فِي الْجِنَانِ.»

Âyet: 72

"Cennet ehlinin Allâh-u Te'âlâ'nın kendilerinden râzı olmasıyla elde ettikleri mutluluk elbette cennette bulunan nîmetler(le zevklenmelerin) **den daha kıymetlidir."** *(İbnü Ebî Hâtim, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/441)*

Şimr ibni Atıyye *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

عَنْ شِمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يَجِيءُ الْقُرْاٰنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ الشَّاحِبِ حِينَ يَنْشَقُّ عَنْهُ قَبْرُهُ فَيَقُولُ: أَبْشِرْ بِكَرَامَةِ اللهِ تَعَالٰى. قَالَ: فَلَهُ حُلَّةُ الْكَرَامَةِ. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ زِدْنِي. قَالَ لَهُ: رِضْوَانِي، وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ أَكْبَرُ.»

"Kıyâmet günü **Kur'ân**, (mümin kişinin) kabri yarılıp çıkacağı zaman (ona) ete kemiğe bürünmüş bir adam sûretinde gelir ve: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın ikrâmıyla sevinebilirsin' der. Böylece ona çok değerli bir hulle (cennet elbisesi) giydirilir. Bunun üzerine o: 'Yâ Rabbi! Bana (nîmetini) artır' der. **Allâh-u Te'âlâ** da: **'Rızâmı** (sana bahşettim), **Allâh'ın rızâsı ise her şeyden daha büyüktür'** buyurur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/441)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* duâları arasında:

«اَللّٰهُمَّ أَسْأَلُكَ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ فِي عَاقِبَةِ الْخَيْرِ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ اٰخِرَ مَا تُعْطِينِي مِنَ الْخَيْرِ رِضْوَانَكَ وَالدَّرَجَاتِ الْعُلٰى فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ.»

"Ey Allâh! Senden sonu da hayır olan hayırlar isterim. Ey Allâh! Sen bana vereceğin en son hayrı, rızân(a ermek) **ve na'îm cennetlerindeki en yüksek dereceler kıl"** *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:112; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/442)* diye yalvarırdı.

İşte rızâyı İlâhînin cennet nîmetlerinden daha büyük olmasından dolayı mânen âgâh olan ârifler ve mânevî yolun hakîkatine erenler nezdinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsından başka bir matlub yoktur.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

يَكِى مِى خَواهَدْ اَزْ تُو جَنَّت و حُورْ　　يَكِى خَواهَدْ اَزْ دُوزَخْ شَوَدْ دُورْ

وَلِيكَنْ مَا نَخَواهِيمْ اِين و آنْ جُسْتْ　　مُرَادِ مَا هَمِينْ خُشنُودِى تُسْتْ

چُو تُو خُشْنُودْ گَشْتِى دَرْ دُو عَالَمْ　　هَمِينْ مَقْصُودْ بَسْ وَاللهُ اَعْلَمْ

"Kimi cennet ve hûri ister Sen'den,
Kimi de cehennemden uzak olmak ister.

Lâkin biz ne onu ne bunu talep etmiyoruz,
Murâdımız ancak Senin hoşnûtluğundur.

Sen her iki âlemde (bizden) **hoşnûd olursan,**
İşte budur gâye, Allâh en doğrusunu bilir!"

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

صُحْبَتِ حُورْ نَخوَاهَمْ كِه بُوَدْ عَيْنِ قُصُورْ بَا خِيَالِ تُو اَگَرْ بَا دِگَرِى پَرْدَازَمْ

"Hûri'nin sohbetini istemem, kusûr olur bu aynen,
Senin hayâlin varken bir başkasına da meyledersem eğer."

«وَهُمَا حَرَامَانِ عَلٰى اَهْلِ اللّٰهِ.»

"Dünyâ da, âhiret de Allâh dostlarına haramdır" *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2932, 2/354)* hadîs-i şerîfi sırrınca nefs-i bed kâmın müştehâsı (kötü arzulu nefsin istediği şey) olan cennet hûrilerinin musâhabetini bile istemem. Yâ Rabbi! Senin naîm-i cinânı unutturucu lezzet-i müşâhede-i cemâl-i bâ kemâlinin fikr-u hayâli (cennet nîmetlerini unutturan yüce cemâlini görebilme düşüncesi) varken, Senin gayrına meyl ve musâhabet eylemek, ayn-ı kusûr ve noksân-ı dindir (eksikliğin ta kendisidir ve din noksanlığıdır), belki râh-ı aşkda (aşk yolunda) küfür ve dalâl sayılır. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/284)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte en büyük nâiliyet** (kazanım) **ancak budur"** kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** cennet nîmetlerinin ve rızâsını kazanmanın dışında kalan bütün dünyevî hazların onlara nispetle çok değersiz olduğuna dikkat çekmiştir ki aynı zamanda böylece önceki âyet-i kerîmelerde bahsettiği münâfıklara ve kâfirlere: "Sizin arzuladığınız dünyâ nîmetlerine erişmek değil, işte bu cennet ve rızâya kavuşmak en büyük kazançtır" şeklinde bir târizde bulunmuştur.

Dünyâ nîmetlerinin yok olacağı, değişikliğe uğrayacağı ve sâfî kalmayıp her an bir kederle insanın keyfini kaçıracağı düşünülmese bile bu âlemde bulunan nîmetlerin tamâmı âhiret nîmetlerinin en aşağısına nispetle ancak bir sivrisineğin kanadı mesâbesindedir.

Âyet: 72

Nitekim **Sehl ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ.»

"Dünyâ Allâh katında bir sivrisineğin kanadına denk (gelecek kadar değerli) **olsaydı hiçbir kâfire oradan bir yudum su dahî içirmezdi!"** *(Tirmizî, Şehâdât:13, no:2320, 4/150; İbni Mâce, no:4110; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/465; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/418)*

Şu beyti söyleyen (Yahyâ ibni Selâme el-Haskefî *(Rahimehullâh)*) **Allâh** için çok doğru söylemiştir:

تَاللهِ لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا بِأَجْمَعِهَا تَبْقَى عَلَيْنَا وَيَأْتِي رِزْقُهَا رَغَدَا
مَا كَانَ مِنْ حَقِّ حُرٍّ أَنْ يَذِلَّ بِهَا فَكَيْفَ وَهِيَ مَتَاعٌ يَضْمَحِلُّ غَدَا

"Tallâhi dünyânın tamâmı kalıcı olsaydı,
Hergünün ardından yârının rızkı da gelip dursaydı,

Yine de hür bir kimsenin ona karşı alçalması uygun olmazdı,
Hele bir de yârın elden çıkacak faydasız bir metâ iken nasıl olur?!"

Yahyâ ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dünyâ harap bir yurttur, onu mâmur edenin kalbi ise ondan daha haraptır. Âhiret mâmur bir yurttur, onu talep edenin kalbi ise ondan daha mâmurdur."

Yine şöyle demiştir: "Dünyâda öyle bir cennet vardır ki ona giren âhiretteki cennete müştak olmaz, o da mânevî cennetten ibâret olan mârifetullâh (Allâh-u Te'âlâ'yı bilme makāmı)dır."

Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Mârifet-i ilâhiyyenin halâveti (Allâh-u Te'âlâ'yı bilme hâline ermenin lezzeti) **Firdevs** cennetinden de, Âlây-ı illiyyînden de daha hayırlıdır. Bana sekiz cennetin kapılarını açsalar ve dünyâ ile âhiretin tamâmını verseler bütün bunlar seher vaktindeki bir inlemeye değmez!"

Artık akıllı kişiye gereken; dünyâdan yüz çevirip yüce huzûra teveccüh ederek matleb-i Âlâya ve maksad-ı esnâya (en yüce gâye olan Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsına) erişmektir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan vusûl haremine duhûl (hürmetli saha olan yüce Zât'ına kavuşma makāmına kabul olunmayı) dileriz.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; **Allâh-u Te'âlâ** canlarını ve mallarını Kendi rızâsını kazanma husûsunda cömertçe harcayan hakîkî îman ehline mârifet cennetleri (Kendisini bilmekten ibâret olan özel makamlar) hazırlamıştır ki onların murâkabe içerikli fikirlerinin altından ilim ve hikmet ırmakları akmaktadır.

Ayrıca onlara pek hoş meskenler hazırlamıştır ki onlar da müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma), mükâleme, müsârare ve münâcât (Allâh-u Te'âlâ'nın ilhamlarına muhâtap olarak Kendisiyle gizlice görüşme) mahallinde tefekkür ve müşâhedenin tadından lezzet alarak ruhlarının yüce huzurda sürekli kalmasıdır.

Ruhların nîmetinden ibâret olan İlâhî rızâ ise her şeyden daha büyüktür, zîrâ ruhların nîmeti bedenlerin nîmetlerinden daha değerli ve daha büyüktür.

Nitekim **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; mukarreb (Allâh-u Te'âlâ'ya ziyâde yakınlık mertebesi kazanmış) kullar (cennette) ehl-i yemîni (defterini sağ elinden alan orta derecedeki kulları) hûrilerle oynaşırken gördükleri zaman onların durumuna güleceklerdir. Mukarreb kullar da bu tür nîmetler husûsunda onlara ortak olacaklar, ama onlar diğerlerinden fazla olarak müşâhede lezzetine ereceklerdir.

İmâm-ı Kuşeyrî *(Kuddise Sirruhû)*nun:

﴿إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ﴾

"Gerçekten de cennetin arkadaşları bugün (birbirini ziyâret, nağmeler dinleme, eşlerinden lezzetlenme ve Mevlâ Te'âlâ'nın cemâlini müşâhede gibi akla hayâle gelmeyecek) **büyük bir meşgale içerisinde eğlenicidirler"** *(Yâsîn Sûresi:55)* âyet-i kerîmesinin îzahındaki beyânı vechile; cennet ehli eşleriyle lezzetlenirlerken, aynı zamanda mânevî müşâhedelere erişmeleri birbirine zıt düşmez.

Nasıl ki onların dünyâda hangi bedenî lezzet hâli içerisinde olsalar da **Allâh-u Te'âlâ**'nın mârifetinden lezzetlenmeleri devâm etmekteyse ve hazlarıyla iştigalleri onların mârifelerine engel olamıyorsa, cennette de cismânî lezzetlerden istifâdeleri mânevî hazlarına mâni olamayacaktır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen işârî mânâya göre; âyet-i kerîmede geçen **"Cennetler"**, nefislere hitâb eden maddî cennetlerdir.

Âyet: 72

"Hoş meskenler", tevekkül erbâbının ef'âl (Allâh-u Te'âlâ'nın fiillerinin tecellîlerine mazhar olan) cennetlerindeki makamlarıdır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın her şeyden büyük olan rızâsı ise sıfât (Allâh-u Te'âlâ'nın sıfatlarının tecellîlerine mazhar olan) cennetlerine işârettir ki bu makāma sâhip olanlar **Allâh-u Te'âlâ** katında çok değerli oldukları için ve O'na yakınlıkları son derece güçlü olduğu için bu en büyük nâiliyet sayılmıştır. **"Hoş meskenler"** kavl-i şerîfi ru'yete (Allâh-u Te'âlâ'nın görülmesine) işâret de olabilir.

Zîrâ seven sevdiğini görmedikçe durduğu hiçbir yerde rahat edemez.

أَجِيرَانَنَا مَا أَوْحَشَ الدَّارُ بَعْدَكُمْ إِذَا غِبْتُمُ عَنْهَا وَنَحْنُ حُضُورُ

"E bizim dostlarımız! Sizden sonra bu ev bize ne kadar ürkütücüdür, Biz burada hazır bulunurken siz burada yoksanız (nasıl rahat ederiz)**!"**

Bütün hayırların ve saâdetlerin medârı, bütün şereflerin ve efendiliklerin mercii İlâhî rızâyı kazanmak olduğu için rızâ makāmı cennetlerden ve güzel meskenlerden daha büyük olmuştur.

إِذَا كُنْتَ عَنِّي يَا مُنَى الْقَلْبِ رَاضِيًا أَرَى كُلَّ مَنْ فِي الْكَوْنِ لِي يَتَبَسَّمُ

"Ey kalp dostu! Eğer sen benden râzı olduysan,
Bu âlemde her şeyi bana tebessüm eder vaziyette görüyorum."

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki; bize rızâsını helâl eylesin ve bizi cennetlerine iskân eylesin! Âmîn!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cennet nîmetlerinin ve rızâ-i İlâhî'nin dünyâ nîmetlerinden daha hayırlı oluşu:

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

"O nefse hoş gelen şeylerin; kadınların, oğulların, altın ve gümüşten yığın yapılmış çok malların, (yaratılışından alnı beyaz ve bedeni alaca-

lı olarak) **alâmetlenmiş** */yaylıma salınmış/* (soylu ve güzel cins) **atların,** (deve, sığır, koyun ve keçi cinsinden) **davarlar ve ekinlerin sevgisi insanlar için iyice süslü** (ve çekici) **kılınmıştır.**

İşte sana! Bu (sayılanlar), **o en âdî** (ve geçici dünyâ) **hayâtın**(ın basit menfaatlerini temsil eden) **metâıdır**(lar). **Allâh ise,** (en) **güzel dönüş yeri** (olan cennet) **ancak Kendi nezdinde bulunan Zât'tır.**

(Rasûlüm!) **De ki: "İşte size! Bu** (anlatıla)**n**(lar)**dan daha iyisini haber vereyim mi size?**

(Günahlardan) **hakkıyla sakınmış olan kimseler için Rableri nezdinde, içlerinde ebedî kalıcılar olarak** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta bulunan pek kıymetli cennetler,** (hayız, nifas ve haset, fesat gibi hoş karşılanmayan vasıflardan) **tertemiz kılınmış eşler, Allâh'tan da büyük bir rızâ** (ve memnûniyet) **vardır** (ki, ardında hiçbir kızgınlık bulunmamaktadır).

Allâh tüm kulları(n yaptıklarını hakkıyla gören ve iyiliklere sevap, kötülüklere ise azapla karşılık verecek olan bir) **Basîr'dir."** *(Âli İmrân Sûresi:15)*

Cennet nîmetlerine erişmenin en büyük nâiliyet olduğu:

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Muhâcirler ve Ensâr'dan (iki kıbleye doğru namaz kılma fazîletine erişme husûsunda, Akabe bey'atları, Bedir ve Bey'atü'r-Rıdvân gibi önemli hâdiselere iştirakte) **öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki** (başlıca îman ve taat olmak üzere, tüm güzel hasletlere sâhip olmak gibi bir) **ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler;**

Allâh (o tâbi'în tabakasından ve kıyâmete kadar) **onlar**(ın izini süren kullar)**dan râzı olmuş** (amellerini beğenerek ibâdetlerini kabul bu-yurmuş) **tur, onlar da O'ndan** (aldıkları yüce mükâfatlara) **râzı olmuşlardır.**

Ayrıca O onlar için, içerisinde sonsuza kadar ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarında sürekli ırmaklar akmaktadır. İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur."** *(Tevbe Sûresi:100)*

Âyet: 72

Allâh-u Te'âlâ'nın cennetlerinin ve rızâsının kimlere nasîb olacağı:

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولٰئِكَ حِزْبُ اللهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Kendileri Allâh'a ve o son güne îmân etmekte olan bir toplumu, Allâh'a ve peygamberine düşmanlıkta bulunmuş olan kimselerle dostluk edenler hâlinde bulamazsın; velev ki o (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsun!** (Zîrâ Allâh'a inanmanın îcâbı ve herkesin sevdiği ile birlikte haşr olunacağı o âhiret gününe îmânın gereği, din düşmanlarıyla her konuda tüm ilişkilerin kesilmesidir.)

İşte sana! Onlar (o kimselerdir) **ki; O** (Allâh-u Te'âlâ) **onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**mış ve onları Kendinden bir ruh** (olan ve canlarının canı konumunda bulunan îman ve Kur'ân nûru) **ile kuvvetlendirmiştir** (ki böylece onlar dünyâda kalp huzûruna, âhirette ise ebedî saâdete kavuşmuşlardır). **Ayrıca O onları, içerisinde ebedî kalacakları pek değerli cennetlere girdirecektir ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh onlar**(ın ibâdet ve tâatın)**dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un vaad etmiş olduğu mükâfatlar)**dan râzı olmuşturlar. İşte sana! Ancak onlar Allâh'ın taraftarlarıdır! Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz** (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felâh** (ve kurtuluş)**a erenler ancak ve ancak onlardır!"** *(Mücâdele Sûresi:22)*

﴿جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾

"Rableri katında onların mükâfâtı; içerisinde sonsuza kadar ebedî kalacakları pek değerli Adn cennetleridir ki; (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır. Allâh onlar**(ın ibâdet ve taatın) **dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un lütfetmiş olduğu mükâfatlar)**dan hoşnut olmuşlardır. İşte sana! Bu** (mükâfat ve karşılıklı rızâ)**, derin bir saygıyla Rabbinden korkmuş olan kimseye mahsustur!"** *(Beyyine Sûresi:8)*

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ
وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ مَا
قَالُوْا ۗ وَلَقَدْ قَالُوْا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوْا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ
وَهَمُّوْا بِمَا لَمْ يَنَالُوْا ۚ وَمَا نَقَمُوْٓا اِلَّآ اَنْ اَغْنٰىهُمُ اللّٰهُ
وَرَسُوْلُهٗ مِنْ فَضْلِهٖ ۚ فَاِنْ يَّتُوْبُوْا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاِنْ
يَّتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِيْمًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ
وَمَا لَهُمْ فِى الْاَرْضِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ
عٰهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰىنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ اٰتٰىهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا
وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِىْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ
يَلْقَوْنَهٗ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ
﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ
عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ۚ ﴿٧٨﴾ اَلَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِيْنَ مِنَ
الْمُؤْمِنِيْنَ فِى الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ ؕ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٩﴾

Âyet: 73

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (73)

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ) **Ey Nebî,** (جَاهِدْ) **cihâd et,** kimlerle? (الْكُفَّارَ) **kâfirlerle,** daha, (وَالْمُنَافِقِينَ) **münâfıklarla,** daha, (وَاغْلُظْ) **sert ol,** kime karşı? (عَلَيْهِمْ) **onlara karşı,** (وَمَأْوَاهُمْ) **onların sığınakları,** nedir? (جَهَنَّمُ) **cehennemdir,** (وَبِئْسَ) **ne kötü oldu,** ne? (الْمَصِيرُ) **o varış yeri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey Nebî! Kâfirlerle (kılıçla) **ve münâfıklarla** (delîle dayalı bir yolla) **cihat et ve onlara karşı sert ol!** (Çünkü sonları senin elinle azâba uğratılmaktır. Âhirette ise) **onların sığınakları ancak cehennemdir. O, ne kötü varış yeri olmuştur!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ daha önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkları kötü sıfatlarla vasfedip onları türlü türlü azaplarla tehdit ettikten sonra Kitâb-ı Kerîm'indeki yüce âdeti vechile; önceki âyet-i kerîmelerde müminlerin güzel sıfatlarını zikredip onlara sevaplar ve yüksek dereceler vaad etmiş, sonra bu âyet-i kerîmede tekrar kâfir ve münâfıkların hallerini îzâha dönmüş ve onlarla cihat etmesini **Habîbi**'ne emretmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme münâfıklarla cihâdın farz olduğuna delâlet etmektedir, oysa onlarla kâfirler gibi cihad edilemeyeceği bilinmektedir. Zîrâ münâfık kâfirliğini örten ve diliyle küfrünü gizleyen kimsedir. Hâl böyle olunca onunla harbetmek câiz olmaz. İşte bu nedenle âlimler bu müşkil meselenin halli husûsunda farklı görüşler açıklamışlardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeyi: "Kâfirlere karşı kılıçla, münâfıklara karşı ise konuşarak cihad et, iki fırkaya karşı da yumuşak davranmayı terk et ve sert davran" diye tefsir ederek iki cihad arasında fark gözetmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1841; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/11; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/442)*

En büyük müfessirlerden olan **Dahhâk, Süddî** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilen görüş de budur.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın ise bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfirlere ve münâfıklara karşı bizzat eliyle cihad etmesini, buna kādir olamazsa diliyle cihad etmesini, buna da muktedir olmazsa kalbiyle cihad etmesini ve onların suratlarına kızgın bir yüzle çıkmasını emretmiştir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1841; İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, no:109; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/442)*

Taberî *(Rahimehullâh)* **İbni Mes'ûd***(Radıyallâhu Anh)*ın görüşünü evlâ kabul etmiştir, zîrâ cihad olanca gücü harcamaktan ibârettir. Âyet-i kerîmede cihâdın nasıl yapılacağı açıklanmadığına göre bunun îzâhı için başka deliller gerekmektedir. Diğer deliller ise kâfirlere karşı kılıçla cihad edileceğini, münâfıklar hakkında ise îcâbında vaaz-u nasîhat ve delil getirerek karşı tarafı susturma yoluyla, gerektiğinde sertlikle, bâzen de onların yanlışlarına bilfiil engel olmakla cihâdın tatbik edileceğini açıklamıştır.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeye: "Kâfirlere karşı kılıçla cihâd et, münâfıklar ile de hem lisânen hem de had cezâlarını uygulayarak cihâd et" diye mânâ vermiştir. Had cezâlarının tatbîki mümin münâfık fark etmeksizin herkes hakkında geçerliyse de had cezâlarına en çok mübtelâ olanlar münâfıklar olduğu için bu mânâ onlar hakkında tahsis edilmiştir. Cihad emrinden sonra gelen: **"Onlara karşı sert davran"** kavl-i şerîfi, dilden ziyâde tavır ve hareketleri içeren bir emirdir.

Atâ *(Rahimehullâh)*: "Bu âyet-i kerîme kâfirlere karşı diğer âyet-i kerîmelerde emredilen **"Affetmek"**, **"Görmezden gelmek"** ve **"Onlarla arayı bulmak"** gibi tüm hükümleri neshetti" demiştir.

"Nesefî ve Rûhu'l-beyân" tefsirlerinde zikredildiğine göre; her kimin îtikādında Ehl-i Sünnet görüşüne muhâlif bir fesat mevcut ise bu âyet-i kerîmenin hükmü onun hakkında da sâbittir. Dolayısıyla o kişiye karşı huccet ve deliller getirilerek kendisiyle cihâd edilir ve mümkün olduğu nispette böyle kimselere sert davranılır.

Naklolunduğuna göre, **Abdullâh ibni Mübârek Hazretleri** rüyâda görülüp kendisine: "**Allâh-u Te'âlâ** sana ne muâmele yaptı?" diye sorulduğunda: "Bidat ehli (Ehl-i Sünnet inancına aykırı görüşleri) olan birinin yüzüne hoş görüyle baktığım için Rabbim bana sitem etti ve beni otuz sene tevkîf etti, sonra da bana:

«اِنَّكَ لَمْ تُعَادِ عَدُوّى فِى الدِّينِ.»

Âyet: 73

'Şüphesiz ki sen Benim din düşmanıma düşmanlıkla bakmadın' buyurdu" diye cevap vermiştir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: (وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) **"Onların sığınakları ancak cehennemdir. O, ne kötü varış yeri olmuştur"** buyurarak kâfir ve münâfıkların dünyevî hallerini beyândan sonra âhiretteki fecî durumlarını açıklamıştır.

Eğer burada: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* münâfıkları bildiği halde onların sahâbe arasında yaşamasına nasıl müsaade etti?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: "**Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ancak kâfirlik kelimesini açıkça söyleyen ve tevbeye dâvet edildiği halde dönüş yapmayıp dâvâsında inat eden kimselerle savaşmasını emretmiştir. Lâkin gizli yerlerde küfür kelimesi söyleyip de farkına varıldığında o sözü inkâr ederek: "Ben Müslümanım" diyen kişilerin Müslüman olduğuna hüküm verilir, dolayısıyla kanı, malı ve evlâdı korunur. Bu kişinin gizli inancına bakılmaz.

Zîrâ **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** ahkâmın zavâhir üzere icrâsını (hükümlerin dış görünüş üzere yürütülmesini) emretmiştir. Bundan dolayı **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* münâfıkların içlerinde barındırdıkları inançları, her şeyi hakkıyla bilen ve âhirette herkese müstehak olduğu karşılığı verecek olan **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'ya havâle etmiş, onlar hakkındaki dünyevî hükümleri ise dış görünüşlerine göre icrâ etmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm**'de diğer peygamberlere **"Yâ Âdem"**, **"Yâ Nûh"**, **"Yâ Mûsâ"**, **"Yâ Îsâ"** gibi nidâlarda bulunarak kendilerine şerefli isimleriyle hitâb etmiştir.

Bizim **Peygamberimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ise **"Ey Nebî"**, **"Ey Rasûl"** gibi şerefli lakaplarla hitâb buyurmuştur ki bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makāmının yüceliğine delâlet etmektedir. Üstelik lakaplarının ve isimlerinin çokluğu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zâtının şerefine en büyük delildir. **Ebu'l-Leys** *(Rahimehullâh)*:

﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا﴾

"O Peygamberi çağırmayı aranızda bir kısmınızın diğer bir kısmı (yüksek sesle ve adıyla) **çağırması gibi kılmayın"** *(Nûr Sûresi:63)* âyet-i kerîmesini: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ismiyle hitâb etmeyin, lâkin ona, tâzim ve saygı ifâde eden **"Nebî"** ve **"Rasûl"** sıfatlarıyla yâhut **"Ebu'l-Kāsım"** künyesiyle (ve kısık sesle) nidâ edin" diye tefsir etmiştir.

Bu âyet-i kerîme hayır (din) öğreten kimselere tâzim ve hürmet edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Tabî ki üstatların ve fazîlet ehlinin hakkını gözetmek de buna dâhildir. Bundan dolayı mürşidlerden bahsedilirken mutlakā tâzim ve hürmet içeren lâfızlar kullanılmalıdır. Maddî babaların ismini açıkça telaffuz etmek edepsizlik sayıldığına göre, mânevî babaların isimlerini sarâhaten zikretmek elbetteki sû-i edep sayılır.

Âyet-i kerîmede kâfirlere ve münâfıklara sert davranılması emredilmiştir ki onlara karşı takınılan sert tutum insanı âhiret azâbından kurtarır.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

هَسْتْ نَرْمِی آفَتِ جَانِ سَمُورْ وَزْ دُرُشْتِی مِیبَرَدْ جَانْ خَارْ پُشْتْ

"Yumuşaklık samurun canının âfetidir (avlanır),
Sertlik yüzünden ise kirpi canını kurtarır."

Bu âyet-i kerîmede cihâda teşvik vardır. **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوْصِنِي، قَالَ: «أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ فَإِنَّهَا رَأْسُ أَمْرِكَ... قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! زِدْنِي، قَالَ: «عَلَيْكَ بِالْجِهَادِ فَإِنَّهُ رَهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي.»

"Yâ **Rasûlellâh**! Bana vasiyet et" dediğimde: **"Sana Allâh**(ın haramların)**dan takvâ** (sakınma)**yı vasiyet ediyorum. Gerçekten o bütün işlerinin başıdır"** buyurdu. "Yâ **Rasûlellâh**! Bana nasîhatini artır" dediğimde ise: **"Cihâdı bırakma, gerçekten ümmetimin ruhbanlığı ondan ibârettir"** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1651, 2/157; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/466)*

Bu hadîs-i şerîfte bütün tâatlerin aslı ve esâsı olarak **Allâh** korkusu gözetilmiştir. Zîrâ kişinin ibâdetlere meyletmesi ve mâsiyetlerden yüz çevirmesi ancak takvâ ile hâsıl olur. Takvâ ağacı kalbe ekildiği zaman insanın bütün uzuvları hasenât cânibine (iyilikler tarafına) meyleder, artık günah irtikâb etmeye teşebbüs edemez.

Hadîs-i şerîfte geçen ruhbanlık, et gibi lezzetli şeyleri yemeyip, eski elbiseler giyinerek kiliselerde ve manastırlarda ibâdete çekilmek gibi, râhiplerin hasletlerinden ibârettir ki **Nebî** *(Aleyhisselâm)* geçmiş ümmetlerin ruhbanlık yaparak elde ettikleri sevâbın, hiçbir riyâzat yapmaksızın sâdece cihad sâyesinde bu ümmet-i merhûme için hâsıl olacağını ifâde buyurmuştur. Hattâ:

Âyet: 73

«رُبَّ اٰكِلٍ مَا يَشْتَهِيهِ خَيْرٌ مِنْ صَائِمٍ نَبَتَ حُبُّ الدُّنْيَا فِيهِ.»

"Canının çektiği şeyleri yiyen niceleri vardır ki içinde dünyâ sevgisi filizlenmiş olan oruçludan hayırlıdır" buyrulmuştur.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

خُورَنْدَه كِه خَيْرَش بَرْآيَدْ زِ دَسْتْ بِهْ اَزْ صَائِمِ الدَّهْرِ دُنْيَا پَرَسْتْ

"(Nâfile oruç tutmayıp) **yiyici olan ama elinden hayır gelen bir kimse, Sürekli oruç tutup da dünyâperest olandan daha iyidir."**

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:2, beyt no:1252)

Evzâ'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنِ الْاَوْزَاعِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: «خَمْسٌ كَانَ عَلَيْهَا اَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ بِاِحْسَانٍ؛ لُزُومُ الْجَمَاعَةِ، وَاتِّبَاعُ السُّنَّةِ، وَعِمَارَةُ الْمَسْجِدِ، وَتِلَاوَةُ الْقُرْاٰنِ، وَالْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

"**Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının ve iyilikte onlara uyanların devâm ettiği beş şey vardı ki bunlar; cemaate devâm etmek, sünnete uymak, mescidi mâmur etmek, **Kur'ân** okumak ve **Allâh** yolunda cihattır. *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2671, 4/272; Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ, 6/142)*

Hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: «اَفْضَلُ رِجَالِ اُمَّتِي الَّذِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، وَاَفْضَلُ نِسَاءِ اُمَّتِي اللَّاتِي لَا يَخْرُجْنَ مِنَ الْبُيُوتِ اِلَّا لِاَمْرٍ لَا بُدَّ لَهُنَّ مِنْهُ.»

"Ümmetimin erkeklerinin en fazîletlileri Allâh yolunda cihâd edenlerdir. Ümmetimin kadınlarının en fazîletlileri ise zarûrî ihtiyaçları olmadıkça evlerinden çıkmayanlardır!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/466)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِتَّقُوا أَذَى الْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ يَغْضَبُ لَهُمْ كَمَا يَغْضَبُ لِلرُّسُلِ وَيَسْتَجِيبُ لَهُمْ كَمَا يَسْتَجِيبُ لَهُمْ.»

"Allâh yolunda cihâda çıkanlara eziyet etmekten sakının, zîrâ şüphesiz Allâh, peygamberleri için (onların düşmanlarına) **gazaplandığı gibi mücâhidler için de** (kendilerine sıkıntı verenlere) **gazap eder. Peygamberlerinin duâlarını kabûl ettiği gibi onlara da icâbet eder!"** *(Dârekutnî, el-Efrâd, no:301, 1/212; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:309, 1/95; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/466)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ ذُلًّا لَا يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ.»

"Siz 'îyne alış-verişi yapar, sığırların kuyruklarına yapışır da ziraata râzı olup (dünyâya tamâ ve meyledip) **cihâdı terk ederseniz, Allâh sizin üzerinize öyle bir zillet musallat eder ki dîninize dönünceye kadar onu kaldırmaz."** *(Ebû Dâvûd, Büyû'56, no:3462, 3/1502-1503; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/466)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen **"'Îyne"** alış-verişi **Râfi'î** *(Rahimehüllâh)*ın beyânına göre; bir kişiye vâdeli olarak bir şeyi satıp, satılan malı müşteriye sattıktan sonra, sattığı malın parasını almadan, müşteriden o malı sattığı fiattan daha az bir fiatla almasıdır.

Tabî ki bu hadîs-i şerîfte kastedilen mânâ, ümmetin **Allâh** düşmanlarıyla **Allâh** için cihâdı tümüyle terk edip sâdece alış-veriş, hayvancılık ve ziraatle uğraştıkları zaman kâfirlerin boyunduruğu altına girerek izzetlerini kaybetmeleridir.

İşte bu hadîs-i şerîf, dünyâya meyledip cihattan yüz çevirmenin dinden çıkma anlamına geldiğine delâlet etmektedir ki âşikâre bir günah olarak bu yeterlidir. Bu âyet-i kerîmede peygamberlerin makāmından nasîbi olan kalbe, kâfir olan nefis ve sıfatlarıyla cihad etmesi emredildiğine dâir bir işâret bulunmaktadır ki kendi nefisleriyle yâhut müridlerinin nefisleriyle cihâd eden meşâyıhın makāmı bundan ibârettir.

Nitekim **Ebû Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلشَّيْخُ فِي أَهْلِهِ كَالنَّبِيِّ فِي قَوْمِهِ.»

Âyet: 73

"Ehli (çoluk çocuğu ve müridleri) **içerisindeki bir şeyh**(efendi), **ümmeti içerisindeki peygamber gibidir"** *(İbnü'n-Neccâr, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:42632, 15/664; Zebîdî, İthâfü's-sâde, 1/450 İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/466)* buyurmuştur.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ كِه شَيْخِ رَفْتَه پِيشْ چُونْ نَبِى بَاشَدْ مَيَانِ قَوْمِ خِويشْ

"Peygamber buyurmuştur ki: "Terakkî etmiş bir şeyh, Kavmi arasındaki peygamber gibidir."

(Mesnevî-i Mânevî:3/1774)

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre: "Kâfir olan nefis ve sıfatlarıyla yapılacak olan cihâd sadâkat kılıcıyla icrâ edilir. Böylece nefis gayr-i meşrû isteklerinden engellenip tabiatının hilâfına vârid olan şerî'at amelleriyle uğraştırılır.

Bâzı nefisler kâfirdir, yâni meşâyıhın terbiyesine teslim olmamışlardır. Onlarla yapılacak cihad hikmet ve güzel vaaz üslûbuyla **Allâh** yoluna dâvet tarîkıyle icrâ edilir.

Bâzı nefisler ise münâfıktır, bunlar zâhirde meşâyıhın emirlerine teslim olduklarını ve onların müridliğini iddiâ ederler fakat verdikleri sözlerin ne anlama geldiğini bilmezler. İşte böylelerine şiddetli riyâzatların sıkıntısına katlanmaları mecbur edilerek şeyhin emir ve yasaklarına imtisâl noktasında tezkiye kānunları icrâ edilir. Ama nefislerinde bir aksilik ve geri kaçma hâli müşâhede edilirse onlara ancak sertlik ve katılık yaraşır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlara sert davran"** buyurmuştur.

Bu tür nefislere uygulanması gereken cihad, onları **Allâh**'ın emrine döndürünceye kadar isteklerine muhâlefet etmek ve tarîkat ahkâmıyla onları mesul tutmaktır. Yola dönerlerse istenilen de budur, değilse **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Varacakları yer cehennemdir"** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere, yaratıldıkları şeyi hak ederler ki o da **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak kalma cehennemi ve O'nunla irtibatsızlık ateşidir."

Artık sâlike (Allâh yolcusuna) gereken ilk olarak nefsinin hevâsıyla (kötü arzusuyla), sonra da ardındaki şer güçlerle mücâhede etmesidir. Zîrâ bir hükümdarın evvelâ memleketinde bulunan eşkıyâ ile sonra da onların ardındaki kâfirlerle harbetmesi gerekir. **Allâh-u Te'âlâ** cümlemizi her türlü kâfir kavme karşı nusretiyle takviye eylesin!

﴿ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (74)

(يَحْلِفُونَ) **yemin ederler,** kime? (بِاللَّهِ) **Allâh'a,** ne diye? (مَا قَالُوا) **söylememişler,** (وَلَقَدْ قَالُوا) **andolsun ki elbette muhakkak söylediler,** neyi? (كَلِمَةَ الْكُفْرِ) **küfür kelimesini,** daha, (وَكَفَرُوا) **kâfir oldular,** neden sonra? (بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ) **İslâm'a girmelerinden sonra,** daha, (وَهَمُّوا) **azmettiler,** neye? (بِمَا) **o şeye ki,** (لَمْ يَنَالُوا) **erişemediler,** (وَمَا نَقَمُوا) **onlar** (her şeyi beğendiler de ancak) **beğenmediler,** neyi beğenmediler? (إِلَّا أَنْ أَغْنَا) **ancak zengin etmesini** (beğenmediler), kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** daha, (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü,** neden? (مِنْ فَضْلِهِ) **fazlından,** (فَإِنْ يَتُوبُوا) **eğer tevbe ederlerse,** (يَكُ) **olur,** nedir olur? (خَيْرًا) **daha hayırlı,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (وَإِنْ يَتَوَلَّوْا) **eğer yüz çevirirlerse,** (يُعَذِّبْ) **azap edecek,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** ne ile? (عَذَابًا) **büyük bir azapla,** öyle azap ki, (أَلِيمًا) **pek acı verici,** nerede azap edecek? (فِي الدُّنْيَا) **dünyâda,** daha, (وَالْآخِرَةِ) **âhirette,** (وَمَا لَهُمْ) **onlar için olmadı,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** ne olmadı? (مِنْ وَلِيٍّ) **hiçbir yakın dost,** daha, (وَلَا نَصِيرٍ) **gerçek bir yardımcı da olmadı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlar** ("Vallâhi Medîne'ye dönersek, şerefliler alçakları oradan çıkaracak" gibi laflar ederler, sonra da) **Allâh'a yemin ederler ki** (o sözleri) **söylememişler; oysa andolsun ki, gerçekten onlar** (bu gibi) **kâfirlik kelimesini söylemişler, İslâm'a girmelerin**(i izhâr ettik)**den sonra kâfir ol**(duklarını ortaya koy)**muşlar ve** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e suikast yapmak gibi) **erişemeyecekleri bir şeye azmetmişlerdir.**

Onlar (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'ye teşrîfinden önce fakir ve muhtaç durumdayken, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşrîfiyle zengin olmuşlardır.

Âyet: 74

Bunu çok takdir etmeleri ve gereken şükrü îfâ etmeleri beklenirken, ayıplama konusu olarak, bula bula) **ancak Allâh'ın ve Rasûlünün, fazlından** (kazandırdığı ganîmetlerle) **kendilerini zengin etmesini** (bulmuşlar ve böylece şımarıp nankörlük ederek İslâm'ı) **beğenmemişlerdir.**

Eğer (bu münâfıklıktan) **tevbe ederlerse bu, kendileri için tam bir hayır olacaktır. Ama eğer** (münâfıklıkta ısrar ederek, tevbeden) **yüz çevirirlerse, Allâh onlara dünyâda da âhirette de pek acı verecek büyük bir azapla azap edecektir. Onlar**(dan bu azâbı kaldırmak) **için yer**(yüzün)**de ne yakın bir dost, ne de gerçek bir yardımcı yoktur."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirler ve münâfıklarla cihâdı emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların yalan yere yemin etmek ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmeyi istemek gibi bâzı kötülüklerini beyân etmiş, sonra onları tevbeye dâvet etmiş, tevbe etmedikleri takdirde de iki cihanda başlarına gelecek acı verici azaplarla onları tehdit etmiştir.

Müfessirlerin beyânı vechile; bu âyet-i kerîme münâfıklardan bâzılarının birtakım bozuk sözler sarfettiklerini, daha sonra bu sözler kendilerine hatırlatılınca korkuya kapıldıkları için böyle bir söz söylemediklerine dâir yemin ettiklerini ifade etmektedir.

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında tefsirlerde birkaç rivâyet vardır, şöyle ki:

1) Kâ'b ibni Mâlik, İbni Abbâs ve **Urve** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün nakillerine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'in nüzûlü sırasında münâfıkları rezil eden âyet-i kerîmeler inince, ensardan olan ve **Tebûk** seferinden geri kalan **Cülâs ibni Süveyd**: "Vallâhi eğer bu adamın dedikleri doğruysa o zaman biz eşeklerden daha şerliyiz" dedi.

Bunu duyan üvey oğlu **Umeyr ibni Sa'd**: "Ey **Cülâs**! Vallâhi sen bana insanların en sevgilisi, bende en güzel iz bırakanı ve istemediği bir şeyle karşılaşması bana en zor gelenisin. Fakat şimdi öyle bir laf ettin ki bunu söyleyecek olursam elbette bu seni rezil edecek. Ama söylemeyecek olursam da mutlaka bu beni helâk edecek, bunların birisi bana diğerinden daha zor geldiği için söylemek zorundayım" dedi ve doğruca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e giderek **Cülâs**'ın söylediklerini nakletti.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cülâs**'ı çağırttı, o gelip: "Ben böyle şeyler demedim, bu bana iftirâ attı" diye **Allâh** adına yemin etti. O zaman çocuk: "Hayır, vallâhi sen bunu dedin, hemen **Allâh**'a tevbe et. Eğer bir âyet inip de beni de seninle birlikte yapacağından korkmasaydım ben bunu nakletmezdim" dedi.

Bir yandan da o: "Ey **Allâh**! Kulun ve Peygamberin olan bu zâta doğrunun tasdîkini ve yalancının tekzîbini inzâl eyle" diye duâ ediyordu. Derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahiy gelmeye başlayınca herkes sustu, artık kimse hareket edemiyordu. Sahâbe-i kirâm vahiy indiği zaman böyle yaparlardı, yâni hiç hareket etmezlerdi. Bir zaman sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den o hâl kaldırılınca:

"Onlar demediklerine dâir Allâh'a yemin ederler, oysa andolsun ki, gerçekten onlar kâfirlik kelimesini söylediler, İslâm'a girmelerinden sonra kâfir oldular ve erişemeyecekleri bir şeye azmettiler. Onlar ancak Allâh'ın ve Rasûlünün, fazlından kendilerini zengin etmesini beğenmemişlerdir. Eğer tevbe ederlerse bu, kendileri için tam bir hayır olacaktır" diye okudu.

Bunu duyan **Cülâs**: "Evet, ben bu sözü söyledim, ama **Allâh** şimdi bana tevbe imkânı sundu, o halde tevbe ediyorum" dedi ve bu tevbesi kendisinden kabûl edildi. Bu kişi daha önce irtidâd edip müşriklere katılmak istemişti. İşte âyet-i kerîmede geçen: **"Erişemeyecekleri bir şeye azmettiler"** kavl-i şerîfi onun bu niyetini ortaya çıkarmış oldu.

İslâm geldikten sonra bu kişinin yakınlarından biri öldürülmüştü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona diyetini ödeyince o parayla zengin olmuştu. İşte âyet-i kerîmede geçen: **"Onlar ancak Allâh'ın ve Rasûlünün, fazlından kendilerini zengin etmesini beğenmediler"** kavl-i şerîfi de kendisine yapılan bu iyiliği hatırlatmış oldu. Böylece sanki ona: "**Peygamber** seni zengin etti diye mi böyle yapıyorsun?" denilmiş oldu. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdikten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o çocuğun kulağını tutarak:

«وَفَتْ أُذُنُكَ يَا عُمَيْرُ! وَصَدَّقَكَ رَبُّكَ.»

"Ey Umeyr! Kulağın sana vefâlı davrandı, Rabbin de seni doğruladı" buyurdu. Bu **Cülâs**'ın tevbe ettikten sonra tevbesinde sebât ettiği rivâyet olunmuştur. *(İbnü İshâk, İbnü Hişâm, es-Sîre:1/519-520; İbnü Ebî Hâtim:6/1843, 1846; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:18303, 18304, 10/47; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/375, 376; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/569-571; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/443, 446)*

Âyet: 74

2) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir ağacın altında oturuyorken:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ، فَقَالَ: «إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ إِنْسَانٌ فَيَنْظُرُ إِلَيْكُمْ بِعَيْنَيْ شَيْطَانٍ، فَإِذَا جَاءَ فَلَا تُكَلِّمُوهُ. فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ طَلَعَ رَجُلٌ أَزْرَقُ.» فَدَعَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «عَلَامَ تَشْتُمُنِي أَنْتَ وَأَصْحَابُكَ؟» فَانْطَلَقَ الرَّجُلُ فَجَاءَ بِأَصْحَابِهِ، فَحَلَفُوا بِاللهِ مَا قَالُوا وَمَا فَعَلُوا، حَتَّى تَجَاوَزَ عَنْهُمْ، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿يَحْلِفُونَ بِاللهِ مَا قَالُوا﴾ ثُمَّ نَعَتَهُمْ جَمِيعًا إِلَى اٰخِرِ الْاٰيَةِ.

"Şu bir gerçek ki birazdan yanınıza bir insan gelecek ve şeytanın iki gözüyle bakacak, o geldiği zaman sakın onunla konuşmayın" buyurdu. Çok zaman geçmeden mâvi gözlü bir adam çıkageldi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu çağırarak:

"Sen ve arkadaşların ne diye bana hakāret ediyorsun?" buyurdu. Bunun üzerine o adam arkadaşlarını da getirdi ve hepsi birden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aleyhine sözler konuşmadıklarına dâir **Allâh** adına yemin ettiler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları görmezden gelinceye kadar yeminlerini sürdürdüler.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlar demediklerine dâir Allâh'a yemin ederler, oysa andolsun ki, gerçekten onlar kâfirlik kelimesini söylediler"** diye başlayan âyet-i kerîmeyi indirdi ve böylece âyetin sonuna kadar onların tüm vasıflarını açıkladı. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/571; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12307; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2147, 4/48; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/445)*

3) Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy** hakkında inmiştir, şöyle ki; biri **Cüheyne**, diğeri **Ğıfâr** kabîlelerinden olan iki adam birbirleriyle vuruşmaya başladılar. **Cüheyne** kabîlesi ensarın hulefâsı (antlaşmalıları) idi. **Gıfârî** olan adam **Cühenî**'yi yenince **Abdullâh ibni Übeyy** münâfığı **Evs** kabîlesine: "Kardeşinize yardım edin! Vallâhi bizimle **Muhammed**'in durumu, söyleyenin: 'Tavlandır köpeğini, yesin seni' lafı gibi oldu. Vallâhi **Medîne**'ye dönecek olursak elbette içimizde en azîz olan en rezil olanı oradan çıkaracak" dedi. Bunu duyan bir Müslüman hemen gidip bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adam gönderip onu çağırttı. O gelince: "Ben böyle bir şey demedim" diye **Allâh** adına yemin etti.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlar demediklerine dâir Allâh'a yemin ederler, oysa andolsun ki gerçekten onlar kâfirlik kelimesini söylediler"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/572; İbnü Ebî Hâtim:6/1843-44; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/445)*

4) İbni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Münâfıklardan biri: 'Eğer **Muhammed** söylediklerinde sâdıksa o zaman biz eşeklerden beteriz' deyince **Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)*: 'Elbette **Muhammed** sâdıktır, sen de eşekten şerlisin' dedi ve böylece aralarında laf söz uzadı gitti. Sonra **Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)* durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verince diğer adam da geldi ve böyle bir söz sarfetmediğine dâir **Allâh** adına yemin etti. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«وَفَتْ أُذُنَاكَ.»

"Kulakların sana vefâlı davrandı (seni yalancı çıkarmadı)" buyurdu. *(İbnü Münzir, Ebuşşeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/447)*

5) Dahhâk, Urve ve **İbni İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok zevattan nakledildiğine göre bu âyet-i kerîme **Tebûk** dönüşü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e pusu kuran on iki kişi hakkında nâzil olmuştur.

Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'den **Medîne**'ye dönerken yolun bir yerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmeye azmettiler, böylece onun boş bulunduğu bir ânı kolladılar. Bir tepeye çıkarken kimi öne geçti, kimi geri kaldı, niyetleri ise tam tepeye çıktığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i devesinden aşağı vâdiye yuvarlamaktı.

Akabeye (tepedeki dar geçite) vardıklarında oradan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte geçmek istediler. Tam o sırada **Allâh-u Te'âlâ** tarafından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu durum bildirilince:

«مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَأْخُذَ بَطْنَ الْوَادِي فَإِنَّهُ أَوْسَعُ لَكُمْ.»

"İçinizden vâdinin içine doğru gitmek isteyen gidebilir, çünkü orası sizin için daha geniştir" buyurdu. Bunun üzerine sahâbe-i kirâmın hemen hemen tamâmı vâdinin iç tarafını tercih ettiler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise dar geçide girdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tuzak kurmak isteyen kişiler de insanların başka yola gittiğini duyunca yüzlerini peçe ile kapatıp hazırlandılar ve tasarladıkları o büyük işi yapmaya azmettiler.

Âyet: 74

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huzeyfe İbni Yemân** ile **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya kendisiyle berâber yürümelerini emretti, **Ammâr**'a devenin yularından tutmasını, **Huzeyfe**'ye de deveyi arkadan sevketmesini emretti. Seyir hâlindeyken arkalarından birkaç kişinin koşuşturma sesini ve develerinin gürültüsünü duyunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiddetlendi ve **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a onları geri çevirmesini emretti.

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu gazaplı hâlini görünce elindeki eğri büğrü bir sopa ile onların develerinin suratlarına vurarak hepsini geri kaçırdı. Fakat peçeli oldukları için şahıslarını tanıyamadı. Ancak ağız ve burunlarına toz girmesin diye yüzlerini kapamak yolcuların âdetinden olduğu için **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e pusu kurma niyetinde olduklarını fark edemedi.

Lâkin **Huzeyfe**'yi gördüklerinde **Allâh** onların içine bir korku attı da, **Huzeyfe**'nin onların hîlelerini fark ettiğini düşünerek süratle kaçışıp insanların arasına karıştılar. Derken **Huzeyfe Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in yanına gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِضْرِبِ الرَّاحِلَةَ يَا حُذَيْفَةُ! وَامْشِ أَنْتَ يَا عَمَّارُ!»

"Ey Huzeyfe! Deveyi kuvvetli sür, ey Ammâr, sen de hızlı yürü" buyurdu. Bunun üzerine süratle yol alarak akabenin en üst tarafına geldiler, sonra o geçitten çıkarak insanları beklemeye başladılar. O zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huzeyfe**'ye:

«هَلْ عَرَفْتَ يَا حُذَيْفَةُ مَنْ هٰؤُلَاءِ الرَّهْطُ أَوْ أَحَدًا؟»

"Ey Huzeyfe! O cemaat kimdi, tanıyabildin mi yâhut onlardan birini fark edebildin mi?" diye sorunca **Huzeyfe**: "Gece karanlığında onlarla karşılaştığım zaman peçeli oldukları için kimseyi fark edemedim, ancak falan ile falanın develerini tanıdım" dedi. Bunu duyan **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هٰؤُلَاءِ الْمُنَافِقُونَ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، إِنَّ اللهَ قَدْ أَخْبَرَنِي بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ وَسَأُخْبِرُكَ بِهِمْ إِنْ شَاءَ اللهُ عِنْدَ وَجْهِ الصُّبْحِ. هَلْ عَلِمْتُمْ مَا كَانَ شَأْنُهُمْ وَمَا أَرَادُوا؟»

"Onlar kıyâmet gününe kadar münâfık olanlardır. Şüphesiz Allâh bana onların isimlerini ve babalarının adlarını bildirdi, inşâallâh sabah olduğunda sana onları bildireceğim. Onların hâli ne idi ve ne yapmak istiyorlardı, bunu anlayabildiniz mi?" diye sorunca onlar:

"Vallâhi bir şey anlamadık, yâ **Rasûlellâh**" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«فَإِنَّهُمْ مَكَرُوا لِيَسِيرُوا مَعِي حَتَّى إِذَا طَلَعْتُ فِي الْعَقَبَةِ طَرَحُونِي مِنْهَا.»

"Şüphesiz ki onlar bir tuzak kurmuşlardı, benimle berâber yürüyecekler, o geçidin tepesine çıktığım zaman beni oradan atacaklardı" buyurdu. Sabah olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sâdece **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* a onların isimlerini bildirdi. Bunun üzerine sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! Her birinin kabîlesine adam göndersen de, her biri kendi adamlarının başını sana gönderse" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا، إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ تَحَدَّثَ الْعَرَبُ بَيْنَهَا: أَنَّ مُحَمَّدًا قَاتَلَ بِقَوْمٍ حَتَّى إِذَا أَظْهَرَهُ اللهُ بِهِمْ أَقْبَلَ عَلَيْهِمْ يَقْتُلُهُمْ.»

"Olmaz! Ben, Arapların kendi aralarında : 'Muhammed bir kavimle savaştı, nihâyet Allâh onu onlara üstün kılınca bu sefer onları öldürmeye başladı' demelerini istemem" buyurduktan sonra:

«اَللّٰهُمَّ ارْمِهِمْ بِالدُّبَيْلَةِ.»

"Ey Allâh! Onların üzerine dübeyle at" diye bedduâ etti. Sahâbe-i kirâm: "Dübeyle nedir, yâ **Rasûlellâh**?" diye sorduklarında:

«شِهَابٌ مِنْ نَارٍ يُوضَعُ عَلَى نِيَاطِ قَلْبِ أَحَدِهِمْ فَيَهْلِكُ.»

"Bir ateş kıvılcımıdır (ateşli bir tümördür) **ki, onlardan birinin kalp damarı üzerine düştüğü anda sâhibi helâk olur"** buyurdu. Ertesi gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o münâfıkların hepsini çağırttı ve onlara:

«أَرَدْتُمْ كَذَا وَكَذَا.»

"Siz şöyle şöyle yapmak istediniz" buyurdu. Onlar böyle bir şey konuşmadıklarına ve bu niyette olmadıklarına dâir yemin edince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1844; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/257-259, 260, 261; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/447-452; es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/466-468)*

Nâfi' ibni Cübeyr ibni Mut'im *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** dönüşü akabe gecesi kendisine sûikast düzenleyen münâfıkların isimlerini **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan başkasına bildirmemiştir.

Âyet: 74

Onlar on iki kişidir ki aralarında hiçbir **Kureyşli** bulunmamaktadır, hepsi de ensardan veyâ antlaşmalılarındandır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine pusu kuran bu on iki münâfığın cennete giremeyeceği, sekizinin de karınlarında çıkacak bir urla helâk olcağı hakkında açık bir beyanda bulunmuştur. Nitekim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona şöyle buyurmuştur:

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«فِي أُمَّتِي اثْنَا عَشَرَ مُنَافِقًا لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَجِدُونَ رِيحَهَا حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ. ثَمَانِيَةٌ مِنْهُمْ تَكْفِيكَهُمُ الدُّبَيْلَةُ؛ سِرَاجٌ مِنَ النَّارِ يَظْهَرُ فِي أَكْتَافِهِمْ حَتَّى يَنْجُمَ مِنْ صُدُورِهِمْ.»

"Ümmetim içerisinde on iki münâfık vardır ki deve iğnenin deliğine girinceye kadar bunlar cennete giremezler, kokusunu da duyamazlar. Bunlardan sekizi vardır ki, karın uru onlara karşı sana kâfî gelecek; o öyle bir ateş parçasıdır ki omuzlarında belirip, göğüslerine kadar sirâyet edecek!" *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn:10, no:2779, 4/2144; İbni Kesîr:7/242-243)*

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîmenin tefsirinde birçok sebeb-i nüzûl rivâyet olunmuşsa da hepsinin ortak yönü, münâfıkların konuşmuş oldukları şirk ve küfür kelimeleri işitilince böyle bir şey konuşmadıklarına dâir **Allâh** adına yemin etmiş olmalarıdır. Bu sebeb-i nüzüllerden hiçbirinin diğerine karşı tercihini gerektirecek yakînî bir ilmimiz yoktur. Bunlar akıl ile anlaşılacak şeyler cinsinden de değildir. Dolayısıyla bunlar böylece nakledilip âyet-i kerîmede işlenmek istenen esas konunun iyi anlaşılmasına yoğunlaşmak gerekir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; geride zikredilen esbâb-ı nüzûl içerisinden sâdece ikinci maddede yemin etme fiilinin cemî zamirine isnâdı açıkça anlaşılmaktadır, diğer maddelerde ise bir kişinin yemini söz konusu iken arkadaşları da onun bu yaptığına rızâ gösterdikleri için aynı işi yapmış sayılmışlardır.

Buradaki yemin fiilinin istikbal sîğasıyla getirilmesi, bu yemin hâlinin dâimâ göz önünde bulundurulmasını sağlamak ya da bu işin birkaç defâ tekerrür ettiğini ifâde etmek içindir.

Âyet-i kerîmede geçen (يَحْلِفُونَ) fiili, kasem makāmına kāim olup peşisıra gelen (مَا قَالُوا) cümlesi ise cevâbı yerindedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ) **"Andolsun ki, gerçekten onlar kâfirlik kelimesini söylemişler, İslâm'a girmelerinden sonra kâfir olmuşlar ve erişemeyecekleri bir şeye azmetmişlerdir"** kavl-i şerîfinde zikredilen "Küfür kelimesi"nden ne kastedildiği hakkında müfessirlerin birkaç kavli bulunmaktadır.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde şöyle zikredilmiştir:

"Küfür kelimesi" umûmî mânâda kabul edilecek olursa, bundan maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret içeren sözler sarfetmeleri ve İslâm'ı tenkit etmeleridir ki bu durumda bu söz bütün münâfıklara nispet edilebilir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen bu görüşü **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* sahih olarak tercih etmiş ve: "Bu mânâ tüm münâfıklarda mevcuttur ki bunun özeti, onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamber olmadığını îmâ eden sözler sarfetmeleridir" demiştir. *(Ahkâmü'l-Kur'ân:2/967; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/303)*

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)* da küfür kelimesini bu mânâ ile tefsir etmiştir.

Nakkāş *(Rahimehullâh)*dan nakledilen: "Küfür kelimesi, münâfıkların **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaad ettiği fetihleri yalan saymalarıdır" mânâsı da umûmî tefsirlerdendir.

Husûsî olarak söylenen küfür kelimesi ise; **Cülâs**'ın: "Vallâhi eğer bu adamın dedikleri doğruysa o zaman biz eşeklerden daha şerliyiz" sözüdür.

Diğer bir sebeb-i nüzûle göre ise **Abdullâh ibni Übeyy**'in: "**Medîne**'ye dönecek olursak elbette içimizde en azîz olan en rezil olanı oradan çıkaracak" sözüdür.

Bu cümle-i celîlede münâfıkların İslâm'dan sonra kâfir olduklarının zikredilmesi, "Onlar evvelce Müslümanken sonra kâfir oldular" anlamında değildir.

Ancak "Evvelce Müslüman olduklarını açıklarlarken şimdi kâfir olduklarını ortaya koydular" demektir. Yoksa onların gizli kâfirlikleri evvelce de sâbit olup hakîkî mânâda bir İslâm onlarda zâten mevcut değildi. Nitekim:

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا﴾

"İşte onlar îmân etti(klerini söyledi)**ler sonra kâfir oldu**(klarını ortaya koydu)**lar"** *(Münâfıkûn Sûresi:3)* âyet-i kerîmesi bu hususta kat'î bir delildir.

Âyet: 74

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; îman, kelime-i tevhîd dışında hiçbir söz ve davranışla sâbit olmazken, kâfirlik ise tasdîke (İslâm'ın doğruluğunu kabullenmeye) zıt düşen her bir söz ve fiille sâbit olur. Bu konuda sâdece namaz müstesnâdır.

Nitekim **İshâk ibni Râhûye** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Âlimler şerî'atin hiçbir hükmü hakkında ittifak etmedikleri bir konuda namaz hakkında görüş birliğine varmışlardır, şöyle ki; bütün âlimler:

'Bir insan kâfir olarak tanınsa, sonra vakti içerisinde namaz kıldığına rastlansa, böylece o, vaktini geçirmeden birçok namaz kılsa, bu kişinin dil ile ikrârı duyulmamış olsa bile îmanlı olduğuna hüküm verilir. Ama aynı durumda olan kişinin oruç tutmasıyla yâhut zekât vermesiyle veyâ hacca gitmesiyle bu hükme varılmaz' demişlerdir." *(İbnü Abdilberr, et-Temhîd:4/226; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/303)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا) **"Onlar erişemeyecekleri bir şeye azmetmişlerdir"** kavl-i şerîfinde geçen kasıt sâhibinin kim olduğu ve neye niyetlendiği husûsunda tevil ehli ihtilâf etmişlerdir. Tabî ki bu ihtilâf, sebeb-i nüzüller bahsinde zikrettiğimiz rivâyetlere göre değişmektedir.

Birinci sebeb-i nüzûle göre; üvey oğlu: "Seni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e söyleyeceğim" deyince **Cülâs** onu öldürmek istedi, fakat daha sonra buna gücü yetmedi. *(Tefsîr-u Mücâhid:1/284; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/302)*

İkinci sebeb-i nüzûle göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aleyhinde konuşan mâvi gözlü adam ve arkadaşları konuştuklarının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşmaması husûsunda çok gayret sarfettiler ama nâil olamayacakları bir şeye himmet etmiş oldular. Zîrâ sonunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesiyle rezîl-ü rüsvay oldular.

Üçüncü sebeb-i nüzûle göre; münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy ibni Selûl Medîne**'ye döndüklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i oradan çıkarmaya niyetlendi fakat buna nâil olamadı.

Dördüncü sebeb-i nüzûle göre; **Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)* ile tartışan münâfık konuştuklarının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşmamasına azmetmişti, fakat buna nâil olamadı.

Beşinci sebeb-i nüzûle göre; **Tebûk**'ten dönüşte Akabe gecesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmeye azmeden on iki kişi bu muratlarına nail olamadılar (umduklarına eremediler).

İbni Abbâs ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "**Kureyş**'ten **Esved** adında bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i katletmek istedi, fakat buna nâil olamadı" demişlerdir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/573; İbnü Ebî Hâtim:6/1845; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:1759; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/448)*

Süddî ve **Ebû Sâlih** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleyi: "Münâfıklar, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in inadına **Abdullâh ibni Übeyy**'i bir taç ile taçlandırmak (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yerine onu reis yapmak) istediler ama nâil olamayacakları bir şeye niyetlenmiş oldular" diye tefsir etmişlerdir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1845; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/452)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ) **"Onlar ancak Allâh'ın ve Rasûlünün, fazlından kendilerini zengin etmesini beğenmemişlerdir"** kavl-i şerîfi münâfıkların, yapmaları gereken şeyin zıttını yaptıklarını yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e teşekkür edecekleri yerde onu ayıpladıklarını, ayıplamak için bula bula da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onları zengin etmesini bulduklarını ifâde etmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen bu tâbir bir kimsenin hiçbir günahı olmadığını beyan sadedinde kullanılmaktadır, nitekim:

﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾

"O (kâfir ola)**nlar bu** (Müslüma)**nların** (hiçbir vasfını değil,) **ancak O Azîz ve Hamîd olan Allâh'a îmanları**(ndan ibâret en üstün vasıfları)**nı beğenmemişlerdi"** *(Bürûc Sûresi:8)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır. **Abbâs ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا يَنْقِمُ ابْنُ جَمِيلٍ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ فَقِيرًا فَأَغْنَاهُ اللهُ وَرَسُولُهُ.»

"(Kendisine zekât vermesi emredildiğinde bundan imtinâ eden) **İbnü Cemîl** (münâfığı) **fakirken Allâh ve Rasûlü'nün kendisini zengin etmesini beğenmiyor** (da onun için böyle yapıyor)" hadîs-i şerîfi de bu mealdedir. *(Buhârî, Zekât:48, no:1399, 2/534; Müslim, no:983; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/243)*

İbni Kuteybe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme aslında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de ayıplanacak hiçbir yön bulunmadığını açıklamaktadır. Nitekim bu, şâirin:

مَا نَقَمُوا مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ إِلَّا أَنَّهُمْ يَحْلُمُونَ إِنْ غَضِبُوا

Âyet: 74

"İnsanların Ümeyye oğullarından beğenmedikleri tek şey, Onların kızdıkları zaman yumuşak davranmalarıdır"

sözü gibidir. Yâni "Kızdığı zaman yumuşak davranmak ayıpsa, tek ayıpları budur" demektir.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; küfür kelimesini söyleyen bu münâfık evvelce fakirken **Allâh-u Te'âlâ** onu zengin etmişti, şöyle ki; bir âzatlısı öldürülmüştü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona diyetini ödemişti. Fakat sonra o kişi geride zikredilen küfür kelimesini söyleyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurarak onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendilerini zengin ettiği için ona karşı böyle konuşan nankör kimseler olduklarını beyân etmiş oldu.

İkrime *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Adiyy ibni Kâ'b** oğullarının bir âzatlısı ensardan birini öldürmüştü, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona on iki bin (dirhem) verilmesine hükmetti. İşte âyet-i kerîme bu hususta inzâl edildi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/575; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:17273; İbnü Ebî Hâtim:6/1845; İbnü Mâce, no:2632)*

"Âlûsî Tefsîri"nde **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu diyet, münâfıkların reisi olan **Abdullâh ibni Übeyy**'e âit idi, aslında diyet on bin dirhem iken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ikramda bulunarak iki bin de fazla vermişti. **Urve** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "(Küfür kelimesi söyleyen) **Cülâs** ağır bir borç yükü altına girmişti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de o borcu ödemişti. İşte daha sonra küfür kelimesi söyleyince **Allâh-u Te'âlâ** onun hakkında bu âyet-i kerîmeyi indirerek kendisini zengin ettiği için mi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aleyhine konuştuğunu beyân etmek sûretiyle onu mahcup etti. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1846; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/453)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir kavle göre ise; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye gelmeden evvel oranın halkı çok dar bir geçim içerisinde bulunan muhtaç kimseler iken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşrîfiyle elde ettikleri ganîmetler sâyesinde zengin olmuştular. Fakat sonra içlerindeki münâfıklar kâfirlik sözleri sarfedince **Allâh-u Te'âlâ** onları bu yaptıkları yüzünden çok ayıpladı ve tevbeye dâvet etti.

İşte münâfıkların bu hâli, meşhur bir darb-ı mesel (atasözü) olan:

«اِتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ.»

"İyilik yaptığının şerrinden sakın" *(Meydânî, Mecma'u'l-emsâl:1/145)* sözünü çağrıştırmaktadır.

Ebû Nasr el-Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; meşhur müfessir ve muhaddis olan **Ebû Ali el-Becelî** *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâb'ında: 'İyilik yaptığının şerrinden sakın' sözüne bir mesned (dayanak) bulabiliyor musun?" diye sorulduğunda o: "Evet!" diye cevap vermiş, peşine de: **"Onlar ancak Allâh ve Rasûlü'nün kendilerini zengin etmesini beğenmediler de onun için küfür kelimesini söylediler"** meâlindeki bu cümle-i celîleyi okumuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/305)*

"İbni Kesîr Tefsîr"inde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklar katındaki tek suçu onun bereketiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerini zengin etmiş olmasıdır. Eğer onlar hakkında saâdet tamamlanacak olsaydı elbette **Allâh** kendilerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği dîne hidâyet buyururdu" demektir.

Nitekim **Abdullâh ibni Zeyd ibni Âsım** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ensâra hitâben:

«يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللهُ بِي.»

"Ey ensâr topluluğu! Siz dalâletteyken Allâh sizi benimle hidâyet etmedi mi? Siz darmadağın haldeyken Allâh sizi benim sâyemde bir araya getirmedi mi? Siz fakir vaziyette iken Allâh sizi benim sebebimle zengin etmedi mi?" buyurarak bu nîmeti kendilerine beyân etmiş, onlar da her seferinde: (اَللهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ) "**Allâh** ve **Rasûlü**'nün üzerimizde çok iyiliği vardır" diye mukābelede bulunmuşlardır. *(Buhârî, Meğâzî:53, no:4075, 3/1574; Müslim; no:1061; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/243)*

<u>**Âyet-i Kerîmede Geçen**</u>: (فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) **"Eğer** (bu münâfıklıktan) **tevbe ederlerse bu, kendileri için tam bir hayır olacaktır. Ama eğer** (münâfıklıkta ısrar ederek, tevbeden) **yüz çevirirlerse, Allah onlara dünyâda da âhirette de pek acı verecek büyük bir azapla azap edecektir"** kavl-i şerîfi, büyük suç işleyen bu münâfıkları tevbeye teşvik etmektedir. Âyet-i kerîmede sâdece tevbe etmeleri hâlinde kurtulacakları beyân edilmektedir, ama tevbe edip etmediklerine dâir bir îzah yoktur.

Dahhâk *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Sonra **Allâh** onları tevbeye dâvet etti ve bunun kendileri için hayırlı olacağını beyân etti. Yüz çevirmeleri hâlinde ise onları dünyâ ve âhirette azapla tehdit etti.

Âyet: 74

Dünyânın azâbı katl (kâfirlikleri ortaya çıkıp öldürülmeleri), âhiretin azâbı ise cehennemdir" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/453)*

"Âlûsî ve **Fahrurrâzî"** tefsirlerinde zikredilen bir kavle göre; dünyâdaki azap kabir azâbı yâhut ölürken azap meleklerini gördüklerinde çekecekleri sıkıntılardır. Âhiretteki azapları ise orada karşılaşacakları türlü türlü ikâplardır.

Hişâm ibni Urve'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhüm)* naklettiğine göre; münâfıklar içerisinden **Cülâs**: "Yâ **Râsulellâh**! **Allâh** bana bir tevbe kapısı açtı, öyleyse ben tevbe ediyorum" dedi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de tevbesini kabûl etti. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/576)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine suikast düzenlemek isteyen kimselere:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ قَوْمًا قَدْ هَمُّوا بِهَمِّ سُوءٍ وَأَرَادُوا أَمْرًا فَلْيَقُومُوا فَلْيَسْتَغْفِرُوا!» فَلَمْ يَقُمْ أَحَدٌ ثَلَاثَ مِرَارٍ، فَقَالَ: «قُمْ يَا فُلَانُ! قُمْ يَا فُلَانُ!» فَقَالُوا: نَسْتَغْفِرُ اللهَ تَعَالَى. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَاللهِ لَأَنَا دَعَوْتُكُمْ إِلَى التَّوْبَةِ وَاللهُ أَسْرَعُ إِلَيْكُمْ بِهَا وَأَنَا أَطْيَبُ لَكُمْ نَفْسًا بِالْاِسْتِغْفَارِ أُخْرُجُوا.»

"Şüphesiz bir topluluk bir suikast düzenledi ve bir iş yapmak istediler, hemen kalkıp istiğfar etsinler" buyurdu. Bunu üç kere tekrarlamasına rağmen kimse kalkmayınca: **"Ey falanca kalk, ey falanca sen de kalk"** buyurarak isim zikretti. Bunun üzerine onlar: "**Allâh**'tan af isteriz, **Allâh**'tan mağfiret dileriz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Vallâhi elbette ben sizi tevbeye dâvet ettim, ama Allâh sizin tevbenizi kabul etmekte sizden daha süratlidir, ben de sizin istiğfarınızdan dolayı sizden daha mutlu oldum, haydi çıkın (gidin)" buyurdu. *(Ebu'ş-Şeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/454)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, içinde inkâr gizleyip dışında îman açıklayan kâfirin tevbesinin kabul edileceğine delâlet eder. Fukahâ böyle kişileri zındık diye adlandırır.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a göre bunların tevbesi kabul olunur.

İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: "Zındığın tevbesi tespit edilemez, zîrâ o, îman gösterip inkâr gizlemektedir. Dolayısıyla bu kişilerin îmânı ancak sözlerine bakılarak îtibâra alınır" demiştir.

Her hâlükârda bir kişi: "Ben müminim" diyorsa ama içinde bunun hilâfını gizliyorsa sözü mûteberdir. Fakat içinde kâfirliği gizlediğine dâir bir alâmet fark edilir de o: "Tevbe ettim" derse onun bu durumu ortaya çıktıktan sonra tevbe açıkladığı için îtibar edilmez. Lâkin kendisinin böyle bir hâline muttalî olunmadan önce kendiliğinden gelip tevbe açıklarsa kabul olunur. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/967; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/305-306)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ) **"Onlar için yer(yüzün)de ne yakın bir dost, ne de gerçek bir yardımcı yoktur"** kavl-i şerîfinde **"Arz"** tâbiri, umûmî olarak zikredilmiş, böylece yeryüzünün hiçbir buk'asında onları azaptan kurtaracak bir kimsenin bulunamayacağı ifâde edilmiştir.

Aslında onlar kavm-ü kabîleleriyle izzet ve güç bulan, kendilerine kötülük yapmak isteyen kişilerden aşîretleri ve antlaşmalıları sâyesinde kurtulan kimselerdi. İşte bu cümle-i celîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ**: "Ey münâfıklar! Ben size dünyâda peşin bir azap gönderecek olursam o güvendiğiniz kimselerden birini dahî kendinize yardımcı olarak bulamazsınız" buyurmuş oldu.

Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bana şöyle dedi: "Benden şu meseleyi iyi belle ki: Kur'ân'da **"Onlar için yer**(yüzün) **de ne yakın bir dost, ne de gerçek bir yardımcı yoktur"** şeklinde geçen bütün ifâdeler müşrikler hakkındadır. Müminlere gelince onların yardımcıları ve şefaatçileri ne kadar da çoktur." *(Ebu'ş-Şeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/454)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; isyân eden kişi güçlü bir sultan da olsa günahlardan istiğfar etmedikçe ve hâlis bir tevhîd ile **Allâmü'l-ğuyûb** olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmedikçe azaptan kurtulamaz.

Muhammed ibni Câfer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere halîfe ile birlikte bir kayıkta bulunuyorken birden bire o: "Ben de tekim, Rabbim de tek" deyince ben: "Yâ emîra'l-mü'minîn! Sus, bu sözü bir daha söyleyecek olursan hepimiz boğuluruz" dedim.

O bana bunun sebebini sorunca ben kendisine: "Çünkü sen tek değilsin. Sen dâimâ iki şeye muhtaçsın, sen ruh ve cesetten ibâretsin, bir baba ve bir anneden doğmasın, sürekli gece ile gündüz vakitlerinde yaşamaktasın, hayâtını yiyecek ve içecekle sürdürmektesin, muhtaçlıktan ve âcizlikten aslâ ayrılamamaktasın. Gerçek bir ise Kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan **Allâh-u Te'âlâ**'dır" diye cevap verdim.

Âyet: 74

Hikmet sâhibi bir zât şöyle demiştir: "Cennet ashâbına âit üç şey vardır ki onunla cennete girerler; birincisi, **Lâilâheillâllâh Muhammedürrasûlüllâh** sözüdür. İkincisi günahlardan istiğfar ve onlara pişman olmaktır. Üçüncüsü ise dünyâda **Allâh-u Te'âlâ**'ya sürekli hamdetmektir. Cennet ehlinin oraya girecekleri zaman ilk söyleyecekleri söz:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ﴾

"Bütün hamdler O Allâh'a mahsustur ki, tüm üzüntüleri bizden gidermiştir! Gerçekten Rabbimiz elbette Ğafûr'dur, Şekûr'dur" *(Fâtır Sûresi:34)* sözü olacaktır ki böylece onlar kabrin, amel defterinin ve cehennemin kederini kendilerinden gideren **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamdedecekler ve: 'Bizim Rabbimiz günahları çokça bağışlayan ve azıcık amelleri dahî karşılıksız bırakmayan bir Zât'tır' diyeceklerdir."

O halde insanın tevhîd zikriyle sürekli îmânını tâze tutması lâzımdır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ؛ أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ.»

"Îmânınızı tâzeleyin; Lâilâheillâllâh sözünü çok söyleyin" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8710, 14/328)* buyurmuştur.

Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دِلَتْ آيِينَهٔ خُدَایْ نُمَاسْتْ　　رُوِي آيِينَهٔ تُو تِيرَه چَرَاسْتْ
صَيْقَلِي دَارْ صَيْقَلِي بَزَنْ　　اَشَدْ آيِينَه اَتْ شَوَدْ رُوشَنْ
صَيْقَلِ آنْ اَگَرْ نَهٔ آگَاهْ　　نِيسْتْ جُزْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهْ

"Senin kalbin Allâh'ı gösteren bir aynadır,
Aynanın yüzü neden kararmış,

Cilâcı gibi cilâ vur,
(O zaman) **aynan** (tekrar) **parlar,**

Onun cilâsını(n ne olduğunu) **bilmiyorsan eğer,**
(Söyleyeyim ki) **Lâ ilâhe illellâh'tan başka şey değil!"**

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; **"Onlar demediklerine dâir Allâh'a yemin ederler, oysa andolsun ki, gerçekten onlar kâfirlik kelimesini söylediler, İslâm'a girmelerinden sonra kâfir oldular"** kavl-i şerîfinin işârî mânâlarında bâzı müridlerin hâline işâret vardır:

Nefislerinin istîlâsına uğrayıp kötü arzularına ve şeytana mağlup düşen bâzı müridler şeyhlerini inkâr ederler, onlar hakkında inkâr ve îtiraz sözleri söylerler, irâde ve teslimiyet arzettikten sonra kalpleriyle onlardan îrâz ederler (yüz çevirirler). Şeyhefendiler bunların iç hallerine ve kalplerindeki irâdeye (müridlik isteğine) bir halel geldiğine vâkıf olunca da **onlar böyle sözler söylemediklerine** ve kendilerinde böyle bir hal olmadığına **dâir Allâh adına yemin ederler**.

Onlar kendileri için zamânı gelmeden şeyhlik mertebesi ispat ederek ve insanları kendilerine çağırarak **nâil olmadıkları bir şeye** (kavuşmuş olmaya) **azmettiler**.

Onlar ancak Allâh ve Rasûlünün kendilerini zengin etmesini ayıpladılar, yâni onlar ancak şeyhefendi, rüşd-ü kemâl eserlerini üzerlerinde görsünler diye velîlik göğsünden akan lütuf sütüyle kendilerini ihtiyaçsız hâle getirdi diye onun bu iyiliğini ayıpladılar ve emrinden çıktılar. Çünkü onlar himmet havsalelerinin darlığından dolayı bu lütfu taşıyamadılar, şeytan da onlara kötü amellerini süslü gösterdi de bu sebeple onları sağır etti ve gözlerini kör etti.

Eğer tevbe ederlerse, yâni ilticâ tarîkıyle (sığınma yoluyla) şeyhefendinin velâyetinin tasarrufuna dönerlerse **bu onlar için hayırlı olur**, zîrâ bu sûretle velîliğin gayretinden (kıskançlığından) ve onları reddetmesinden kurtulurlar ve irâde (müridlik) ipine tekrar tutunurlar. Zîrâ reddolunmak onlar için büyük bir tehlikedir, tekrar sağlam kulpa sarılmak ise büyük bir kurtuluştur.

Eğer yüz çevirirlerse, yâni şeyhefendinin velîlik tasarrufunu önemsemezlerse **Allâh onlara dünyâda da, âhirette de çok büyük bir azap ile azâb edecektir**, yâni velîlik makāmı tarafından reddolunarak mürted sayılacaklardır. Tarîkat mürtedi ise şerî'at mürtedinden çok daha büyük günahkârdır.

Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

«لَوْ اَقْبَلَ صِدِّيقٌ عَلَى اللهِ اَلْفَ سَنَةٍ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهُ لَحْظَةً فَاِنَّ مَا فَاتَهُ اَكْثَرُ مِمَّا نَالَهُ.»

Âyet: 74

"Bir sıddîk **Allâh-u Te'âlâ**'ya bin sene yönelse sonra bir anlığına O'ndan yüz çevirse elbette kaçırdıkları kazandıklarından daha çok olur."

Bu müridlerin dünyâdaki azâbına gelince; hak yolunda sadâkat kendilerinden alınır, müridlik kapısından reddolunurlar, mânevî feyizlerle aralarına perde sarkıtılarak bunun zilletine dûçâr olurlar, nefislerinin hevâsı (kötü arzusu) güç kazanır, ihlâslı halleri, riyâ, dünyâ hırsı, makam ve mevki sevgisi gibi kötü vasıflara tebdîl olunur.

Âhiret azâbına gelince; **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzak kalma ateşiyle muazzeb olan kalplerinin üzerinde sürekli hasret ve nedâmet ateşleri tutuşur ki, işte o ateş gönüllerin içine işleyen nârullâhdır (Allâh-u Te'âlâ'nın husûsî bir ateşidir).

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı bulunmaz"** kavl-i şerîfi şuna işâret etmektedir ki; kâmil bir şeyhin velîlik tasarrufundan reddolunma cezâsına mübtelâ olan bir kişi, yeryüzü dolusu meşâyıh ve evliyânın irâde eteklerine tutunsa da hiçbiri ona yardım edemez. Şeyhinin reddettiği bir kişiyi **Allâh-u Te'âlâ**'nın dilemesi dışında hiçbir kimse reddolunma vartasından çıkaramaz.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Münâfıkların îmandan sonra küfre döndükleri, dolayısıyla mâzeretlerinin kabul edilmeyeceği:

﴿لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ﴾

"(Artık, boşuna) **özür dile**(mekle kendinizi meşgul et)**meyin! Gerçekten de siz îmânı** (açıklama)**nızın ardından kâfir**(liğinizi meydana çıkarmış) **oldunuz.**

İçinizden bir cemaati(n samîmiyetle tevbe edeceğini bilerek, kendilerini) **affedecek olsak bile, diğer bir tâifeye azap edeceğiz. Çünkü gerçekten onlar** (münâfıklıkta ısrarcı) **mücrim kimseler olmuşlardır."** *(Tevbe Sûresi:66)*

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (75)

(وَمِنْهُمْ) **Onlardan vardır,** (مَنْ) **öyle kimse ki,** (عَاهَدَ) **sözleşti,** kiminle? (اَللّٰهَ) **Allâh ile,** ne diye? (لَئِنْ آتَانَا) **andolsun ki eğer verirse,** kime? (نا) **bize,** neden? (مِنْ فَضْلِهِ) **fazlından,** (لَنَصَّدَّقَنَّ) **elbette kesinlikle sadaka vereceğiz,** daha, (وَلَنَكُونَنَّ) **elbette muhakkak olacağız,** kimlerden? (مِنَ الصَّالِحِينَ) **sâlih kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlardan kimi de Allâh ile sözleşmiştir ki: "Andolsun; eğer O, fazlından bize (çok mal) **verirse, elbette kesinlikle sadaka** (ve zekât) **vereceğiz ve şüphesiz ki mutlaka** (sıla-i rahimde bulunarak, hacca giderek ve Allâh yolunda gazâya yardımcı olarak) **sâlih kimselerden olacağız!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların bâzı fenâlıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların sınıf sınıf olduğunu ve her birinin kendine has pis işleri bulunduğunu beyân etmiştir.

"Kurtubî ve **Dürrü'l-mensûr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirlerden bâzısı "Münâfıkların **Allâh**'a verdikleri söz, ağızlarıyla konuştukları değil de, kalplerinden niyet ettikleri hususlardır" demişlerdir. Nitekim **Sa'îd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu onların içlerinde tuttukları niyetlerdir, aslında onlar bunu dillendirmemişlerdir" dedikten sonra ileride gelecek olan:

﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾

"O (münâfık ola)**nlar bilmediler mi ki, gerçekten Allâh onların** (içlerinde gizledikleri nifak) **sırlarını da,** (İslâm ve Müslümanlar aleyhine yaptıkları) **fısıldaşmalarını da bilmektedir ve şüphesiz ki Allâh** (kullardan gizli kapalı olan) **tüm gaybları hakkıyla bilen bir Zât'tır!"** *(Tevbe Sûresi:78)* âyet-i kerîmesini buna delil getirmiştir. Buna göre insanın, içinden geçirdiği bir niyeti de gerçekleştirmesi gerekir.

Nitekim **Mu'temir ibni Süleymân et-Teymî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Âyet: 75

"Bir kere deniz yolculuğuna çıkmıştım, çok şiddetli bir fırtınaya tutulduk, herkes bir adak yaptı, ben de içimden bir şeye niyetlendim ama onu dillendirmedim, **Basra**'ya geldiğimde bu durumu **Ebû Süleymân** *(Radıyallâhu Anh)*a sorunca bana: "Evlâdım niyetini yerine getir" dedi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/5879*

Bu nedenle Mâlikî mezhebinde: "Kişinin başkasına muhtaç olmadan tek başına verebileceği söz ve boşama gibi hükümlerde ağızdan konuşmasa da kalbinden geçirdiği kasıt ve niyet kendisini bağlar" şeklinde bir fetvâ zikredilmiştir.

Ama **Ebû Hanîfe** ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bir insan diliyle bir şeyi söylemedikçe kalbinden geçirdiği hiçbir niyet ona bir hüküm getirmez" demişlerdir ki Mâlikîdeki diğer bir kavil de bu yöndedir. Cumhur ulemâya göre de fetvâ bu yöndedir, nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ.»

"(Akıllarına gelen şeyleri) **yapmadıkları yâhut konuşmadıkları sürece, kalplerinin kendilerine verdiği vesveseleri Allâh benim hâtırım için ümmetimden bağışlamıştır."** *(Buhârî, Itk: 6, no: 2391, 2/894; Müslim, Îman: 58, no: 127, 1/116; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/309)*

Müfessirlerin ekserîsine göreyse münâfıkların **Allâh**'a verdikleri bu ahit **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek onun huzûrunda açıkça konuştukları vaadlerdir, nitekim **Ebû Muhammed el-Bâhilî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Sa'lebe ibni Hâtıb Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana mal vermesi için **Allâh**'a duâ et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَيْحَكَ يَا ثَعْلَبَةُ! قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ.»

"Yazık sana ey Sa'lebe! Şükrünü ödeyebileceğin az (mal)**,** (şükrünü îfâya) **tâkat getiremeyeceğin çok** (mal)**dan hayırlıdır"** buyurdu. O tekrar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana mal vermesi için **Allâh**'a duâ et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَيْحَكَ يَا ثَعْلَبَةُ! قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ.»

"Yazık sana ey Sa'lebe! Şükrünü ödeyebileceğin az (mal), (şükrünü îfâya) **tâkat getiremeyeceğin çok** (mal)**dan hayırlıdır"** buyurdu. O tekrar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana mal vermesi için **Allâh**'a duâ et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَا تُحِبُّ أَنْ تَكُونَ مِثْلِي؟ فَلَوْ شِئْتُ أَنْ يُسَيِّرَ رَبِّي هٰذِهِ الْجِبَالَ مَعِيَ ذَهَبًا لَسَارَتْ.»

"Yazık sana ey Sa'lebe! Benim gibi olmak istemez misin? Rabbimin şu dağları benimle birlikte altın olarak yürütmesini istesem elbette yürürlerdi" buyurdu. O tekrar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana mal vermesi için **Allâh**'a duâ et! Seni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki **Allâh** bana mal verecek olursa elbette her hak sâhibine hakkını vereceğim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَيْحَكَ يَا ثَعْلَبَةُ! قَلِيلٌ تُطِيقُ شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ.»

"Yazık sana ey Sa'lebe! Şükrüne tâkat getireceğin az (mal), (şükrünü îfâya) **tâkat getiremeyeceğin çok** (mal)**dan hayırlıdır"** buyurdu.

Sonunda o yine: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ ارْزُقْهُ مَالًا.»

"Ey Allâh! Ona mal ver" buyurdu. Bunun üzerine o bir koyun satın aldı, o koyuna o kadar bereket verildi ki kurtçukların türemesi gibi türedi, nihâyet **Medîne** onun sürülerine dar gelmeye başladı. Bunun üzerine o, **Medîne**'den uzaklaşmak zorunda kaldı, gündüz namazlarını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte kılıyor, gece namazlarına gelemiyordu.

Sonra koyunlar kurtçukların türemesi gibi türedi, artık o daha uzaklara gitmeye başladı, bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte ne gece, ne de gündüz namazlarında bulunamaz oldu. Ancak cumâdan cumâya gelebiliyordu.

Sonra koyunlar kurtçukların türemesi gibi türedi, durduğu yerler ona dar geldi, artık o daha uzaklara gitmeye başladı, bu yüzden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte ne cumâya, ne de bir cenâzeye katılamaz oldu. Böylece o yakınlarından geçen kervanlarla karşılaşıyor ve onlara **Medîne**'deki durumlardan sorup duruyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uzun zaman onu göremeyince durumundan sordu.

Âyet: 75

Kendisine onun koyunlar satın aldığını, **Medîne**'nin onlara dar geldiğini, onun için uzaklara gittiğini haber verdiler. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَيْحَ ثَعْلَبَةَ بْنِ حَاطِبٍ.»

"Sa'lebe ibni Hâtıb'ın vay hâline" buyurdu. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** Rasûlüne zekâtları tahsil etmesini emretmek üzere:

﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾

"Onların mallarından zekât al" *(Tevbe Sûresi:103)* âyet-i kerîmesini inzâl buyurunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* biri **Cüheyne**'den, diğeri **Benî Seleme**'den olan iki adamı zekâtları tahsil etmek üzere gönderdi ve onlara zekât tahsil edecekleri develerin ve koyunların yaşlarını yazdı. Onlara özellikle **Sa'lebe ibni Hâtıb** ile **Benî Süleym**'den bir adama uğramalarını emretti. Onlar yola çıkıp **Sa'lebe**'ye uğradılar, kendisinden zekât istediklerinde onlara: "Bana elinizdeki yazıyı gösterin" dedi.

Yazıya bakınca: "Bu cizyeden başka bir şey değil! Haydi gidin, işinizi bitirince bana uğrarsınız" dedi. Onlar da yola koyuldular, gidecekleri diğer adam olan **Sülemî** onların geldiğini duyar duymaz en değerli develerini alıp onları yolda karşıladı. Onlar: "Sana bundan daha az zekât düşüyor" dedilerse de o: "Ben **Allâh-u Te'âlâ**'ya ancak malımın en hayırlısıyla yakınlaşmaya çalışacağım" dedi, onlar da kabûl ettiler. Dönerken tekrar **Sa'lebe**'ye uğradıklarında o yine:

"Bana elinizdeki yazıyı gösterin" dedi. Yazıya bakınca: "Bu cizyeden başka bir şey değil! Haydi gidin, ben bir düşüneyim" dedi. Onlar yola koyulup **Medîne**'ye vardıklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları görünce daha onlarla konuşmadan önce:

«وَيْحَ ثَعْلَبَةَ بْنِ حَاطِبٍ.»

"Sa'lebe ibni Hâtıb'ın vay hâline" buyurdu. **Sülemî**'ye ise bereket duâsında bulundu. İşte o anda **Allâh-u Te'âlâ** üç âyet-i kerîmeyi:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ۞ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ۞ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

"Onlardan kimi de Allâh ile sözleşmiştir ki: "Andolsun; eğer O, fazlından bize (çok mal) **verirse, elbette kesinlikle sadaka** (ve zekât) **vereceğiz ve şüphesiz ki mutlaka** (sıla-i rahimde bulunarak, hacca giderek ve Allâh yolunda gazâya yardımcı olarak) **sâlih kimselerden olacağız!**

Fakat O onlara lütfundan (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik etmişler** (de Allâh'ın hakkını vermemişler) **ve** (Allâh'ın taatından) **yüz çevirmişlerdir. Zâten onlar yüz çevir**(meyi âdet edin)**ici kimselerdir!** (Dolayısıyla bu yaptıklarına şaşılmaz!)

Nihâyet O (Allâh-u Te'âlâ) **da onların** (yaptıkları bu cimriliğin kötü bir netîcesi olarak) **âkıbetlerini,** (ölüp de) **Kendisine kavuşacakları güne kadar kalplerinde yerleşen** (kötü inanç ve gizli kâfirlikten ibâret) **bir nifak yapmıştır. Şu sebeple ki onlar O'na vaad etmiş oldukları şey husûsunda Allâh'a söz bozmuşlardır ve şu nedenle ki onlar yalan söylemekte bulunmuşlardır"** âyet-i kerîmelerini inzâl buyurdu.

Sa'lebe'nin akrabâsından biri bu âyetleri duyar duymaz hemen onun yanına gitti ve: "Ey **Sa'lebe**! Helâk oldun, **Allâh** senin hakkında şu şu âyetleri indirdi" dedi. Bunu duyan **Sa'lebe** hemen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu, malımın zekâtıdır" dediyse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ مَنَعَنِي أَنْ أَقْبَلَ مِنْكَ.»

"Şüphesiz Allâh benim senin zekâtını kabul etmemi men etti" buyurdu. Artık o kafasına topraklar saçarak ağlamaya başladı. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هٰذَا عَمَلُكَ بِنَفْسِكَ أَمَرْتُكَ فَلَمْ تُطِعْنِي.»

"İşte bu senin kendine yaptığın işin (yâni bol rızık isterken, fakirlere vereceğine söz verip sonra bozmanın) **karşılığıdır, ben sana bir şey emrettim ama sen bana itaat etmedin"** buyurdu ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edinceye kadar onun zekâtını kabul etmedi.

Sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek: "Yâ **Ebâ Bekr**! Benim zekâtımı kabul et, sen benim ensar arasındaki yerimi bilmektesin (ne olur beni rezil etme)" dediyse de **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَمْ يَقْبَلْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلُهَا؟!»

Âyet: 75

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **onu kabul etmedi, ben nasıl kabul ederim"** buyurdu ve o da kabul etmedi. Sonra **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* halîfe olunca ona da gelerek: "Yâ **Ebâ Hafs**! Yâ **Emîra'l-mü'minîn**! Zekâtımı kabul et" dedi ve ne kadar muhâcir, ensar var ise hepsini, özellikle de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlarını aracı yaptı, ama **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَمْ يَقْبَلْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَبُو بَكْرٍ أَقْبَلُهَا أَنَا؟»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **ve Ebû Bekr onu kabul etmemişken ben mi kabul edeceğim"** buyurdu ve onun zekâtını kabul etmedi. Sonra **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* halîfeliğe geldi, o da:

«لَمْ يَقْبَلْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَبُو بَكْرٍ
وَلَا عُمَرُ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمَا وَأَنَا لَا أَقْبَلُهَا مِنْكَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Rıdvânüllâhi Aleyimâ)* **onu kabul etmediler, ben de senden bunu kabul etmiyorum"** dedi ve onu kabul etmedi. Nihâyet bu kişi onun hilâfeti döneminde öldü gitti. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1847, 1849; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7873, 8/260-261; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe, no:1375; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/289; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:12/9; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/577-580; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/244-245; İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:1/400-401; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe:1/283-285; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/84-85; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/162-163; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/369-370; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/430-432)*

İbni Hacer *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu **Sa'lebe Bedir** ehli arasında zikredilen **Sa'lebe** değildir. Nitekim **İbnü'l-Kelbî** *(Rahimehullâh)* **Bedir** ehlinden olan **Sa'lebe**'nin **Uhud**'da şehîd edildiğini zikretmiştir. Dolayısıyla bu, o **Sa'lebe** olamaz, çünkü bu, **Hazreti Osmân** dönemine kadar yaşamıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Bedir**'de ve **Hudeybiye**'de bulunanların cehenneme girmeyeceğine dâir sarih beyânı varken **Bedir** ehlinden olan biri nasıl olur da bu âyet-i kerîmelerde zikredildiği üzere kıyâmete kadar nifak kalbinde yerleşmiş biri olabilir? Yine böylece **İbnü Merdûye** *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendi tefsirinde **Atıyye ibni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* tarîkıyle bu şahsın adını **Sa'lebe ibni Ebî Hâtıb** olarak zikretmiş olması da bu farkı açıkça ortaya koymaktadır. (*İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:1/400-401)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Sa'lebe**'nin sadakasını kabul etmekten men etmesi, onun münâfık olduğunu kendisine vahyetmesi sûretiyle olmuştur.

Zîrâ münâfıklar kâfirliklerini açığa vurmadıkları için katlolunmazlarsa da yaptıkları yardımlar da kendilerinden alınmaz. **Sa'lebe**'nin başına toprak saçması nifâkından tevbe ettiği anlamına gelmez, bilakis o bunu Müslümanlarla birlikte zekâtı kabul olunmayarak münâfıklığının ortaya çıkmasından âr ettiği için yapmıştır.

Bir rivâyete göre **Sa'lebe** daha önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in mescidinden hiç ayrılmazdı, hattâ bu nedenle kendisi **"Hamâmetü'l-mescid** (câmi kuşu)" diye lakaplandırılmıştı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun namazların akabinde çabucak mescitten çıktığını görünce:

«مَا لَكَ تَعْمَلُ عَمَلَ الْمُنَافِقِينَ.»

"Ne oldu sana ki münâfıkların amelini işliyorsun" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/432; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/469)* diye sordu.

O da: "Ben fakir düştüm, kendime ve hanımıma âit bir tek elbise var, onunla namaza geliyorum, sonra gidip onu çıkarıyorum, sonra hanımım onu giyinip namazını onunla kılıyor, **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ et de rızkımı geniş etsin" dedi ve sonra geride zikredilen hâdiseler gelişti.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Sa'lebe** ensârın bulunduğu meclislerden birine gelerek: "Eğer **Allâh** bana zenginlik verirse ondan hayırlar yapacağım ve her hak sâhibine hakkını vereceğim" dedi ve onları buna şâhit tuttu. Sonra amcasının oğlunun vefâtı üzerine kendisine çok mal kaldı fakat **Allâh-u Te'âlâ**'ya verdiği sözü yerine getirmeyince hakkında bu âyetler nâzil oldu. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/432)*

Hasen ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivayet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Sa'lebe**, **Nebtel ibni Hâris**, **Cedd ibni Kays** ve **Mu'attib ibni Kuşeyr** adındaki birtakım münâfıklar hakkında nâzil olmuştur ki onlar zengin olmaları durumunda tasaddukta bulunacaklarına dâir yemin etmişler, sonra zenginleşince de cimrilik etmişlerdir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/308; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/432)*

Bâzı tefsirlerde **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan naklen bu âyet-i kerîmenin **Hâtıb ibni Ebî Belte'a** hakkında nâzil olduğuna dâir zikredilen görüş sahih değildir, zîrâ bu zat **Allâh** ve **Rasûlü**'nün kendisi hakkında îmanla şahâdette bulunduğu kimselerdendir, üstelik **Bedir** ehlindendir. Sebebi nüzûl hakkında en doğru görüş **Sa'lebe** hakkında inmiş olduğudur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/432)*

Âyet: 75

"Rûhu'l-beyân" sâhibi bu âyet-i kerîmenin tefsirinde adakla ilgili bâzı hükümler zikretmiştir, şöyle ki:

1) Bir kişi kurbet (ibâdet) içeren bir adakta bulunsa, meselâ; "**Allâh** bana bin dirhem verirse beşyüz dirhem sadaka vereceğim" dese bu adağını yerine getirmesi gerekir.

2) Bir insan kurbet olmayan ya da günah sayılan bir şey adasa meselâ; "Adağım olsun, şu eve gireceğim" dese yâhut "Şu adamı öldürmek **Allâh** için üzerime borç olsun" gibi bir söz sarfetse bunu yapması gerekmez. Ancak yemin kefâreti ödemesi gerekir ki bu da köle âzâd etmek yâhut on fakir yedirmek veyâ giydirmektir. Kul bu üçünden birini tercih etme hakkına sâhiptir, üçünü de yapamayacak durumdaysa art arda üç gün oruç tutar. (Ramazan orucu da tutamayacak derecede hasta ise bir şey gerekmez.)

3) Bir kişi adağını olmasını istediği bir şeye bağlasa, meselâ; "Yolculuğumdan dönersem" yâhut "**Allâh** hastama şifâ verirse" veyâ "**Allâh** borcumu ödettirirse **Allâh** için oruç tutmam yâhut sadaka vermem adağım olsun" derse ya da "Bir köle sâhibi olursam" veyâ "Şu köleye mâlik olursam onu âzâd etmem adağım olsun" derse bunu yerine getirmesi gerekir. Zîrâ bunlar adak sîğasıyla söylenmiş sözler olduğu için yemin mânâsı taşımaz.

4) İnsan adağını olmasını istemediği bir şeye tâlik ederse, meselâ; "Falanca ile konuşursam" yâhut "Şu eve girersem bir sene oruç tutmak adağım olsun" derse, bu kişiye yemin kefâreti yeterli olur.

5) Menzûrun (adanan şeyin) kendi cinsinden bir vâcip varsa bu adağı yerine getirmek nâzire (adayana) vâcip olur. Meselâ; namaz, oruç, sadaka ve îtikâf adayanların bunları yerine getirmeleri gerekir. Ama farzlarda aslı olmayan yâni İslâm'ın farzlarından olmayan hasta ziyâreti, cenâzeye katılmak, mescide girmek, köprü yapmak, tekke ve çeşme binâ etmek ve **Kur'ân** okumak gibi şeylerde ise yaptığı adağı yerine getirmek adak sâhibi üzerine vâcip olmaz. Demek ki kulun adak olarak kendine bir şeyi vâcip edebilmesi, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın vâcip kıldığı şeylerden olması hâlinde mûteber olur.

6) Bir adak belli bir zaman, mekân, para ve şahıs ile kayıtlı olsa da olmasa da Hanefî mezhebine göre bu kayıtlar bağlayıcı olmaz. Dolayısıyla bir adak sâhibi: "Bu gün bu parayı şu fakire sadaka olarak vermek adağım olsun" dese, ama ertesi gün başka bir parayı başka bir fakire verecek olsa bu ona yeterli olur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme muhabbet tadını tatmamış ve üzerlerine mârifet rüzgârı esmemiş olan mağrur (aldanmış) kimselerin vasfına işâret etmektedir ki onlar şartlı olarak **Allâh**'a bâzı sözler vermişler, sonra istekleri yerine gelince de sözü bozarak cimrilik etmişlerdir. **Ebû Hafs** (Şihâbeddîn Sühreverdî) *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile cimrilik, kendi ihtiyâcı varken başkasını tercih etmemek demektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme tamahkârlığın kötülüğüne işâret etmektedir.

"Hıkem-i Atâiyye"de şöyle buyrulmuştur:

مِنْ تَمَامِ النِّعْمَةِ عَلَيْكَ أَنْ يَرْزُقَكَ مَا يَكْفِيكَ وَيَمْنَعَكَ مَا يُطْغِيكَ، لِيَقِلَّ مَا تَفْرَحُ بِهِ يَقِلَّ مَا تَحْزَنُ عَلَيْهِ. إِنْ أَرَدْتَ أَنْ لاَ تُعْزَلَ فَلاَ تَتَوَلَّ وِلاَيَةً لاَ تَدُومُ لَكَ .

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın sana yeterli miktar rızık verip sana azgınlık verecek şeylerden seni koruması senin hakkında nîmetini tamamlamasındandır.

Sevindiğin şeyler az olsun ki kaybına üzüldüğün şeyler de az olsun! Eğer bir görevden azledilmemeni istiyorsan senin için dâimî olmayacak bir vazîfeyi üstlenme!" *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/100-101)*

Sa'd ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي.»

"Zikrin en hayırlısı gizli olandır, rızkın en hayırlısı da yeterli olandır" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1477, 3/76; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/101)*

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ قَطُّ إِلَّا بُعِثَ بِجَنْبَتَيْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ يُسْمِعَانِ أَهْلَ الْأَرْضِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! هَلُمُّوا إِلَى رَبِّكُمْ فَإِنَّ مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَأَلْهَى.»

"Her güneş doğduğunda mutlaka iki yanında iki melek bulunur, o iki melek ins-ü cin dışında dünyâ halkının tamâmının işiteceği şekilde:

Âyet: 75

'Ey insanlar! Rabbinize (ibâdete) **gelin! Şüphesiz ki az olup yeterli olan şey, çok olup meşgul edenden hayırlıdır' diye nidâ ederler."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21721, 36/52-53; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/101)*

Âriflerden biri şöyle demiştir:

"Bir kimse dünyâlık şeylerden mahrum edilmesinin kıymetini bilmezse mutlaka iki şeyin birine mübtelâ olur; ya fakirlikle birlikte kendisine bir hırs verilir ki ulaşamadığı şeylerden dolayı pişmanlığı bitmez tükenmez ya da ona öyle bir zenginlik verilir ki nîmetlerin şükrünü unutturur."

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ.»

"Zenginlik çok eşyâ ile değildir, lâkin zenginlik nefis (gönül) **zenginliğidir."** *(Buhârî, Rikāk:15, no:6081-6082, 5/2368-2369; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/101)*

Gönül zenginliği ise seçkin velîlerin şerefi, ihsan makāmına ermiş takvâ sâhibi müminlerin de izzetidir.

Şâirin sözü ne kadar doğrudur:

غِنَى النَّفْسِ مَا يُغْنِيكَ عَنْ سَدِّ خُلَّةٍ فَإِنْ زِدْتَ شَيْئًا عَادَ ذٰلِكَ الْغِنَى فَقْرَا

"Gönül zenginliği seni açıklarını kapatmaktan ihtiyaçsız bırakandır, Bunun üzerine bir şey daha artırırsan o zenginlik fakirliğe döner."

Meşâyıh şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَخَذَ مِنَ الدُّنْيَا فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ أَعْمَى اللهُ عَيْنَيْ قَلْبِهِ

"Her kim dünyâdan kendisine yeterli olacak miktârın fevkında bir şey alırsa Allâh onun kalbinin iki gözünü kör eder."

Meczûb bir câriye **Abdulvâhid ibni Zeyd** *(Kuddise Sirruhû)*ya şöyle demiştir:

Ey **Abdülvâhid**! Bil ki; bir kul yeterli imkâna sâhip iken sonra dünyâya meylederse **Allâh** ondan zühdün tadını soyar alır, artık o şaşkın bir vaziyette kalır. Eğer onun **Allâh** katında bir nasîbi varsa iç âlemine gizlice şöyle bir ilhâmda bulunarak ona sitem eder:

«عَبْدِي! أَرَدْتُ أَنْ أَرْفَعَ قَدْرَكَ عِنْدَ مَلَائِكَتِي وَحَمَلَةِ عَرْشِي، وَأَجْعَلَكَ دَلِيلًا لِأَوْلِيَائِي وَأَهْلِ طَاعَتِي فِي أَرْضِي، فَمِلْتَ إِلَى عَرَضٍ مِنْ أَعْرَاضِ الدُّنْيَا وَتَرَكْتَنِي؛ فَوَرَّثْتُكَ بِذَلِكَ الْوَحْشَةَ بَعْدَ الْأُنْسِ، وَالذُّلَّ بَعْدَ الْعِزِّ، وَالْفَقْرَ بَعْدَ الْغِنَى، عَبْدِي! اِرْجِعْ إِلَى مَا كُنْتَ عَلَيْهِ، أَرْجِعْ بِكَ إِلَى مَا كُنْتَ تَعْرِفُهُ.»

"Kulum! Ben meleklerim nezdinde, özellikle Arş'ı taşıyanlar katında senin kıymetini yüceltmek ve dünyâda seni velîlerimle tâat ehlime delil yapmak diledim.

Lâkin sen Beni bırakıp dünyâ eşyâsından bir metâa meylettin, bu sebeple Ben de sana ünsiyetten sonra vahşet (Allâh-u Te'âlâ'dan uzak kalma hissi)**, izzetten sonra zillet, zenginlikten sonra da fakirlik verdim.**

Kulum, evvelce bulunduğun hâle dön ki Ben de seni eski bildiğin hâle döndüreyim!"

Geçmiş kitapların birinde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

«إِنَّ أَهْوَنَ مَا أَصْنَعُ بِالْعَالِمِ إِذَا مَالَ إِلَى الدُّنْيَا أَنْ أَسْلُبَهُ حَلَاوَةَ مُنَاجَاتِي.»

"Dünyâya meyleden bir âlime yapacağım en hafif muâmele, Bana yalvarma lezzetini ondan soyup almamdır." *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/101)*

Âyet: 76

﴿ فَلَمَّا اٰتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (76)

(فَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (اٰتَاهُمْ) **verdi,** kime? (هُمْ) **onlara,** neden? (مِنْ فَضْلِهٖ) **fazlından,** (بَخِلُوا) **cimrilik ettiler,** ne ile? (بِهٖ) **onunla,** (وَتَوَلَّوْا) **yüz çevirdiler,** (وَهُمْ) **zâten onlar,** kimlerdir? (مُعْرِضُونَ) **yüz çevir**(meyi âdet ed)**ici kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Fakat O onlara lütfundan (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik etmişler** (de Allâh'ın hakkını vermemişler) **ve** (Allâh'ın taatından) **yüz çevirmişlerdir.**

Zâten onlar yüz çevir(meyi âdet edin)**ici kimselerdir!** (Dolayısıyla bu yaptıklarına şaşılmaz!)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların imkân bulduklarında iyilik yapacaklarına dâir **Allâh**'a söz verdiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onların zengin olduklarında cimrilik ederek bu sözü bozduklarını açıklamıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Tasadduk"** sözü, mal çıkartmaya dâir verilen bir ahiddir ki bu, iki kısım üzeredir, vâcip olanı vardır, olmayanı vardır.

Vâcip olan da iki kısımdır, bir kısmı zekât ve fitre gibi şerî'atin vâcip kıldıklarıdır, diğer kısmı ise kişinin adak yaparak kendisine vâcip kıldığı şeylerdir. Bu âyet-i kerîmede geçen tasadduk sözü vâcip olmayan sadakalara tealluk etmez.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede:

﴿فَلَمَّا اٰتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ﴾

"Fakat O onlara lütfundan (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik ettiler**" buyurarak söz veren bu kişilerin daha sonra cimrilik ettiklerini açıklamıştır ki şerî'at örfüne göre buhl (cimrilik) tâbiri, vâcip olan hakları engelleme hakkında kullanılmaktadır.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** böyle yaptıkları için onları zemmetmiştir. Nâfile bir işi terk eden ise zemme müstehak olmaz.

Gerçi bu kişilerin: "**Allâh** bize fazlından mal verirse elbette sadaka vereceğiz" sözleri bir nevî adak hükmü taşımaktaysa da zâten bu kişiler zengin olduklarında vermeleri gereken zekâtı da terk ettikleri için bu söz, adaktan da öte farz olan vazîfelerin tümünü kapsamaktadır.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** bu kişilerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere karşı münâfıklık yaptıkları gibi yüce Zât'ına karşı da nifak muâmelesi uygulamaya kalkıştıklarını beyân etmiş olmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde münâfıkları üç sıfatla vasıflamıştır, birincisi cimriliktir ki bu, hakların sâhiplerine ulaşmasını engellemekten ibârettir. İkincisi, verdikleri sözlerden dönmeleridir. Üçüncüsü ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün emir ve yasaklarından sürekli yüz çevirme vasfıdır.

Nitekim âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ) "(Allâh onlara zenginlik verince) **yüz çevirdiler, zâten onlar yüz çevir**(meyi âdet edin) **ici kimselerdir**" cümle-i celîlesi son iki vasfa delâlet etmektedir.

Âyet: 77

﴿ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (77)

(فَأَعْقَبَ) **Nihâyet âkıbetini yaptı,** kimin? (هُمْ) **onların,** ne yaptı? (نِفَاقًا) **bir nifak,** nerede? (فِي قُلُوبِهِمْ) **kalplerinde,** ne zamana kadar? (إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَ) **kavuşacakları güne kadar,** kime? (هُ) **O'na,** ne sebebiyle böyle yaptı? (بِمَا أَخْلَفُوا) **bozmaları sebebiyle,** kime? (اللَّهَ) **Allâh'a,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (وَعَدُو) **söz verdiler,** kime? (هُ) **O'na,** daha ne sebebiyle? (وَبِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları? (يَكْذِبُونَ) **yalan söyler olmaları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Nihâyet O (Allâh-u Te'âlâ) **da onların** (yaptıkları bu cimriliğin kötü bir netîcesi olarak) **âkıbetlerini,** (ölüp de) **Kendisine kavuşacakları güne kadar kalplerinde yerleşen** (kötü inanç ve gizli kâfirlikten ibâret) **bir nifak yapmıştır. Şu sebeple ki onlar O'na vaad etmiş oldukları şey husûsunda Allâh'a söz bozmuşlardır ve şu nedenle ki onlar yalan söylemekte bulunmuşlardır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkların **Allâh**'a verdikleri sözde durmadıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde söz bozmanın cezâsı olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların kalplerindeki nifâkı kıyâmet gününe kadar sürekli kıldığını açıklamıştır.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Allâh**'a söz verip de sonra bozan **Sa'lebe**'nin daha önce münâfık olmadığına, lâkin söz bozmanın ona nifak vasfı kazandırdığına delâlet etmektedir, zâten evvelce mescitten çıkmayacak derecede ibâdete düşkün olmasından da böyle anlaşılmaktadır. O halde âyet-i kerîmenin inişine sebep olan **Sa'lebe** gibiler evvelce mümin iken **Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri bağış sözünü tutmadıkları için sonradan münâfık olmuşlardır.

Cimriliğin bâzı farzları terk ettireceği kesindir, lâkin bunun kâfirlik mânâsında bir nifak kazandırmayacağı âşikârdır, bu mânâdaki bir cimrilik insanı fasıklar gürûhuna ilhâk eder, yoksa kâfir etmez.

Demek ki bu âyet-i kerîmelerde bahsedilen cimrilik **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve **Rasûlü**'ne itaatı terk edip onlara karşı direnişe geçme anlamında husûsî bir cimriliktir.

Zâten **Sa'lebe**'nin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından gönderilen zekât tahsildarlarına: "Bu ancak bir cizyedir" demiş olması da bunun böyle olduğunun açık şâhididir.

Bu âyet-i kerîmede geçen: **"O'na kavuşacakları güne kadar"** cümle-i celîlesi de âyet-i kerîmenin nüzül sebebi olan kişinin münâfık olarak öldüğüne delâlet etmektedir.

Sa'lebe'nin bu duruma düşmesi kendisi zekât alacak derecede muhtaç biriyken zekât verebilmek için mal talep etme konusunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ısrarcı olması sebebiyle vukû bulmuştur. Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona defaatle:

«وَيْحَكَ يَا ثَعْلَبَةُ! قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ.»

"Yazık sana ey Sa'lebe! Şükrünü ödeyebileceğin az (mal)**,** (şükrünü îfâya) **tâkat getiremeyeceğin çok** (mal)**dan hayırlıdır"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7873, 8/260-261)* buyurarak kendisini îkāz etmişti.

Demek ki **Sa'lebe**'nin mal talebi iyi niyetle değildi ya da iyi niyetliydi fakat ezelde kendisi hakkında yazılmış olan şekāvet (bedbahtlık) karârı bu hâdise sebebiyle önüne çıktı da, sûi hâtime (kötü son) kendisine ulaştı. Şüphesiz ki günlerin başları iyi geçse de sonları mûteber olduğu gibi, amellerin de sonları îtibâra alınır. Bu duruma düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız.

Bu kıssadan anlaşıldığı üzere insan, temennî ettiği şeylere çok dikkat etmelidir, zîrâ istediği bâzı şeyler onun azgınlığına ve iki cihanda helâk olmasına sebep olabilir. Nitekim dünyâ işlerinin âkıbetleri müphemdir ve tehlikelidir. Dînî konularda ve âhiret meselelerinde yapılan temennîler ise âkıbeti güzel olan, teşvik edilmiş temennîlerdendir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivayet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِذَا تَمَنَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَنْظُرْ مَا يَتَمَنَّى فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا يُكْتَبُ لَهُ مِنْ أُمْنِيَّتِهِ.»

"Sizin biriniz bir temennîde bulunacağı zaman neyi arzuladığına iyi baksın.

Âyet: 77

Zîrâ o, arzusundan dolayı kendisine (Allâh-u Te'âlâ'nın gaybında sevap ya da günah olarak) **ne yazılacağını bilemez"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8689, 14/316-317; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, el-Müsned, no:2341; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:794; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:7274-7275; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/310)* hadîs-i şerîfi de bu husûsa dikkat çekmektedir.

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Münâfık hakkında zikredilen üç vasfı, yâni emânete hıyânet etmesini, söz verdiğinde bozmasını ve konuştuğu zaman yalan söylemesini işittiğim zaman **Kur'ân-ı Kerîm**'de uzun bir süre bunu aradım, nihâyet şu âyet-i kerîmelerde buldum, **Allâh-u Te'âlâ** Tevbe Sûresi'nde (münâfıkların söz bozması hakkında) şöyle buyuruyor:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ۞ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ۞ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

"Onlardan kimi de: 'Andolsun; eğer O, fazlından bize (çok mal) **verirse, elbette kesinlikle sadaka** (ve zekât) **vereceğiz ve şüphesiz ki mutlakā sâlih kimselerden olacağız!' diye Allâh ile sözleşmiştir.**

Fakat O onlara lütfundan (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik etmişler** (de Allâh'ın hakkını vermemişler) **ve** (Allâh'ın taatından) **yüz çevirmişlerdir. Zâten onlar yüz çevir**(meyi âdet edin)**ici kimselerdir!**

Nihâyet O (Allâh-u Te'âlâ) **da onların** (yaptıkları bu cimriliğin kötü bir netîcesi olarak) **âkıbetlerini,** (ölüp de) **Kendisine kavuşacakları güne kadar kalplerinde yerleşen** (kötü inanç ve gizli kâfirlikten ibâret) **bir nifak yapmıştır. Şu sebeple ki onlar O'na vaad etmiş oldukları şey husûsunda Allâh'a söz bozmuşlardır ve şu nedenle ki onlar yalan söylemekte bulunmuşlardır."** *(Tevbe Sûresi:75-77)*

Allâh-u Te'âlâ Ahzâb Sûresi'nde de (münâfıkların yüklendikleri emâneti taşımaması hakkında) şöyle buyuruyor:

﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾

"Muhakkak ki Biz o emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de, onlar onu yüklen(ip yerine getirememekten, bu nedenle de azâba düş)**mekten kaçındılar ve on**(a hâinlik yapmak)**dan korktular.**

İnsan ise onu yüklendi (ama ekseriyeti ona hâinlik etti). **Şüphesiz o** (insan türünün birçok ferdi), (emânete hâinlik eden) **son derece zâlim ve** (işin âkıbetini bilmeden içine dalan) **pekbüyük bir câhil olmuştur!"** *(Ahzâb Sûresi:72)*

Allâh-u Te'âlâ Münâfikûn Sûresi'nde (münâfıkların yalan konuşması hakkında) ise şöyle buyuruyor:

﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ
لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾

"(Habîbim!) **Münâfıklar sana geldiği zaman: "Biz şâhitlik ederiz ki, şüphesiz sen elbette Allâh'ın Rasûlüsün!" derler.** (Seni gönderen) **Allâh biliyor ki, gerçekten sen elbette O'nun Rasûlüsün!**

Ama Allâh şâhitlik ediyor ki, şüphesiz münâfıklar(ın söyledikleri söz doğru da olsa, mânâsına kalben inanmadıkları için) **elbette** (onlar) **yalancıdırlar!"** *(Münâfikûn Sûresi:1)*

Ebû Kılâbe *(Radıyallâhu Anh)*: "Ehvâ ashâbının yâni Ehl-i Sünnet dışı fırkaların hâli münâfıkların durumuna benzer, nasıl ki onların görüşleri farklı farklı olsa da aralarını birleştiren husus nifaktır, bunların da kelâmı muhtelif olsa da işlerini cemeden husus münâfıklıktır" dedikten sonra tefsirinde bulunduğumuz bu ve iki önceki âyet-i kerîmeleri okumuş, daha sonra:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا
وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾

"Onlardan öylesi de vardır ki, sadaka (ve zekât)**lar**(ın dağıtımı) **hakkında seni ayıplamaktadır. Artık onlara ondan bir şey verilecek olursa hoşnut olurlar** (ve senin bu taksîmini beğenirler)**, ama kendilerine ondan bir şey verilmezse birdenbire onlar kızarlar"** *(Tevbe Sûresi:58)* âyet-i kerîmesini tilâvet etmiş, daha sonra da:

﴿وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ
لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

Âyet: 77

"Yine o (münâfık ola)**nlardan öyleleri vardır ki: "O** (peygamber)**,** (herkese inanan saf bir kişi ve her söyleneni dinleyen) **bir kulaktır" derler de o peygambere sürekli eziyet ederler.**

(Habîbim!) **De ki: "**(O,) **sizin için hayrın ta kendisi olan bir kulaktır ki, Allâh'a da îmân eder,** (kendisinde samimiyet gördüğü) **müminler**(in sözlerin)**e de inanır.**

Ayrıca (o,) **içinizden îmân** (ettiğini îlân) **edenler**(in zâhirî beyanlarını kabulle yetinip sır perdelerini açmadığı) **içinde büyük bir rahmettir! Ama o kimseler ki** (her ne şekilde olursa olsun) **Allâh'ın Rasûlüne eziyet etmektedirler; çok acı verici pek büyük bir azap onlara mahsustur"** *(Tevbe Sûresi:61)* âyet-i kerîmesini kıraat etmiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿بِمَا أَخْلَفُوا اللهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ قَالَ: اِجْتَنِبُوا الْكَذِبَ فَإِنَّهُ بَابٌ مِنَ النِّفَاقِ، وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّهُ بَابٌ مِنَ الْإِيمَانِ، وَذَكَرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَ: «أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَمَّا جَاءَ بِالتَّوْرَاةِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ: إِنَّ التَّوْرَاةَ كَثِيرَةٌ، وَإِنَّا لَا نَفْرُغُ لَهَا فَسَلْ لَنَا جِمَاعًا مِنَ الْأَمْرِ نُحَافِظْ عَلَيْهِ وَنَتَفَرَّغْ لِمَعَايِشِنَا. قَالَ: مَهْلًا مَهْلًا أَيْ قَوْمِ! هٰذَا كِتَابُ اللهِ وَبَيَانُ اللهِ وَنُورُ اللهِ وَعِصْمَةُ اللهِ. فَرَدُّوا عَلَيْهِ مِثْلَ مَقَالَتِهِمْ، فَعَلَ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: فَإِنِّي اٰمُرُهُمْ إِنْ هُمْ حَافَظُوا عَلَيْهِنَّ دَخَلُوا الْجَنَّةَ بِهِنَّ: أَنْ يَتَنَاهَوْا إِلَى قِسْمَةِ مَوَارِيثِهِمْ وَلَا يَتَظَالَمُوا فِيهَا، وَأَنْ لَا يُدْخِلُوا أَبْصَارَهُمُ الْبُيُوتَ حَتَّى يُؤْذَنَ لَهُمْ، وَأَنْ لَا يَطْعَمُوا طَعَامًا حَتَّى يَتَوَضَّؤُوا كَوُضُوءِ الصَّلَاةِ. فَرَجَعَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى قَوْمِهِ بِهِنَّ فَفَرِحُوا، وَرَأَوْا أَنْ سَيَقُومُونَ بِهِنَّ، فَوَاللهِ إِنْ لَبِثَ الْقَوْمُ إِلَّا قَلِيلًا حَتَّى جَنَحُوا فَانْقَطَعَ بِهِمْ.» فَلَمَّا حَدَّثَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذَا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ: «تَكَفَّلُوا لِي بِسِتٍّ أَتَكَفَّلْ لَكُمْ بِالْجَنَّةِ؛ إِذَا حَدَّثْتُمْ فَلَا تَكْذِبُوا، وَإِذَا وَعَدْتُمْ فَلَا تُخْلِفُوا، وَإِذَا اؤْتُمِنْتُمْ فَلَا تَخُونُوا، وَغُضُّوا أَبْصَارَكُمْ، وَكُفُّوا أَيْدِيَكُمْ، وَفُرُوجَكُمْ.» قَالَ قَتَادَةُ: شِدَادٌ وَاللهِ إِلَّا مَنْ عَصَمَ اللهُ.

"Yalandan sakının, çünkü gerçekten o, münâfıklıktan bir şûbedir, doğruluktan ayrılmayın, çünkü şüphesiz o, îmandan bir şûbedir.

Bize anlatıldığına göre **Allâh**'ın **Nebîsi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle haber vermiştir:

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **İsrâîloğullarına Tevrât'ı getirince Benîisrâîl: 'Tevrât'ın ahkâmı çoktur, biz bunların hepsini yapmak için vakit bulamayız, o halde sen bu konuda bizim için câmiiyetli bir hüküm iste de ona devâm edelim, geçimimiz için de boş vakit bulalım' dediler.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **onlara: 'Ey kavmim! Biraz yavaştan alın, acele karar vermeyin. İşte bu, Allâh'ın Kitâbı'dır, Allâh'ın beyânıdır, Allâh'ın nûrudur, Allâh'ın korumasıdır' dediyse de onlar evvelce söyledikleri sözü iâde ettiler, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **bu sözü üç kere tekrarladıysa da her seferinde aynı cevâbı aldı.**

Bunun üzerine Rabb Tebârake ve Te'âlâ: 'Muhakkak Ben onlara üç şey emrediyorum, onları muhâfaza ederlerse bu sâyede cennete girerler, mîraslarını taksim ederken birbirlerine haksızlık etmeyecekler, kendilerine izin verilinceye kadar gözlerini evlerin içerisine sokmayacaklar ve namaz için abdest alır gibi abdest almadıkça hiçbir yemek yemeyecekler' buyurdu.

Bu haberi alan Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **kavmine dönerek bunları haber verince sevindiler ve bu vazîfeleri yapabileceklerini sandılar. Vallâhi o topluluk az bir zaman geçmeden yine yamuldular ve bu vazîfelerle alâkaları kesildi."**

Nebiyyullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İsrâîloğulları hakkındaki bu haberi naklettikten sonra: **"Bana altı şeyi yapacağınıza kefil olun, ben de size cennet ile kefil olayım; konuştuğunuz zaman yalan söylemeyin, söz verdiğiniz zaman bozmayın, size bir şey emânet edildiği zaman hâinlik yapmayın, gözlerinizi** (nâmahreme bakmaktan) **yumun, ellerinizi** (haram kana bulaştırmaktan ve hırsızlıktan) **geri tutun ve tenâsül uzuvlarınızı** (haramdan) **engelleyin"** buyurdu. **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bu rivâyetten sonra: "Vallâhi bunlar **Allâh**'ın koruduğu kimseler müstesna geri kalanlar için çok zor şeylerdir" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/459-460; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/580-581)*

Abdullâh ibni Mes'ûd ve **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Münâfığın durumunu üç şeyle anlayın; konuştuğunda yalan söylemesiyle, söz verdiğinde bozmasıyla, kendisine bir şey emânet edildiğinde hıyânet etmesiyle" dedikten sonra bu ve peşi sıra gelen iki âyet-i kerîmeyi okumuşlardır. *(Sa'îd ibni Mansûr, es-Sünen, no:1026; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:9075; İbnü Ebî Hâtim:6/1846; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/457-458)*

Âyet: 77

Zâten onların bu âyet-i kerîmelerden istidlâl ederek tespit ettikleri bu vasıflar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından sarâhaten beyân edilmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اٰيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ.»

"Münâfığın alâmeti üçtür; konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde bozar, kendisine bir şey emânet edildiğinde hâinlik eder." *(Buhârî, Îmân:23, no:33, 1/21; Müslim, no:59; Tirmizî, no:2631; Nesâî, Sünen, no:5036, el-Kübrâ, no:11127)*

Hârûn ibni Riâb *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Abdullâh ibni Amr ibni Vâil** vefât edeceği zaman: "Falanca benden kızımı istemişti, ben de ona bu hususta söz vermeye benzeyen bir şeyler söylemiştim, vallâhi **Allâh**'a münâfıklığın üçte biriyle kavuşamam, sizi şâhit tutuyorum ki ben onu kızımla evlendirdim" dedi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/586)*

Bu rivâyetlerden kastedilen, amel münâfıklığı olsa gerektir, zîrâ îmânı olup da amel etmeyen kişi kâfir mânâsında münâfık sayılmaz. Demek ki nifak, îtikādî ve amelî olmak üzere iki kısımda değerlendirilmelidir.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Nifak iki türlüdür, biri; **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlama mânâsındaki nifaktır ki bu kâfirliktir. Diğeri ise günah ve isyan münâfıklığıdır ki bunun, sâhibi için bağışlanması umulur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/430)*

Gerçi **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu mânâyı anlaması **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)* vâsıtasıyla olmuştur, zîrâ **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a münâfıklık alâmetleri bulunduran kişi hakkında sorulduğunda: "Hadîs böyle geldi" demekle yetinmiş ve bir şerh getirememiştir.

Ama sonra kendisine soran kişi tatmin olmayıp **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*a konuyu sorunca bu âyet-i kerîmelerde geçen kişilerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmayan özel birtakım münâfıklar olduğu cevâbını almış, sonra **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a bunu aktarınca o da tasdik etmiştir.

Demek ki bu kişiler münâfık alâmetleri sayılan bu üç vasfı bulundurdukları için kâfir mânâsında münâfık sayılmamışlar, lâkin zâten içlerinde inkâr gizledikleri için inkâr mânâsındaki nifakla vasıflandırılmışlar ve **Allâh**'a kavuşacakları güne kadar tevbe edememekle cezâlandırılmışlardır.

Ama bu, içinde îman bulunduğu halde münâfıklık alâmetleri taşıyan kişilerin kıyâmete kadar tevbesi kabul olunmayacak kâfirler gibi münâfık sayılmalarını gerektirmez.

Muhammed el-Muhrim *(Radıyallâhu Anh)* bu konuyu şöyle anlatmıştır: **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ؛
إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ.»

"Üç şey vardır ki onlar kimde bulunursa o kişi namaz kılsa da, oruç tutsa da ve kendisini Müslüman sansa da münâfıktır; konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde bozar, kendisine bir şey emânet edildiğinde hâinlik eder." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/585)* buyurdu" dediğini işittiğimde **Hasen**'e:

"Yâ **Ebâ Sa'îd**! Bir adama borcum olsa, o da bana rastladığında ödeme istese, fakat ödeyecek bir şeyim olmasa ve onun beni hapsedip helâk edeceğinden korksam, bu nedenle ona ay başında ödeme yapacağımı vaad etsem fakat bunu yapamasam şimdi ben münâfık mıyım?" dedim.

O da: "Hadis böyle geldi" dedikten sonra: "**Abdullâh ibni Amr**'ın babası *(Radıyallâhu Anhümâ)* vefât edeceği zaman: 'Falancayı (kızımla) evlendirin, çünkü ben ona kendisini evlendireceğimi vaad etmiştim, **Allâh**'a münâfıklığın üçte biriyle kavuşmayayım' dedi" diye anlattı.

Bunun üzerine ben ona: "Yâ **Ebâ Sâ'îd**! Bir adamın üçte biri münâfık, üçte ikisi mümin olur mu?" diye sorunca: "Hadis böyle geldi" dedi. O sene ben hacca gittim, orada **Atâ ibni Ebî Rabâh** *(Radıyallâhu Anh)*a rastlayınca, kendisine **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan duyduğum hadîsi, benim ona dediklerimi, onun bana dediklerini naklettiğimde o bana:

"Ona şunu diyemedin mi? **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın kardeşlerinin durumu nedir? Onlar babalarına (Yûsuf'u sağ sâlim geri getireceklerine dâir) söz verip bozmadılar mı? ('Yûsuf'u kurt yedi' diye) konuştukları zaman yalan söylemediler mi? Babaları onlara (kardeşlerini) emânet ettiğinde ona hâinlik etmediler mi? Onlar münâfık mı idiler? Daha sonra peygamber olmadılar mı? Hem babaları da dedeleri de enbiyâ idi" dedi.

Âyet: 77

Bu sefer ben **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Yâ **Ebâ Muhammed**! O zaman sen bana nifâkın aslını ve bu hadîsin esâsını anlatır mısın" deyince o şöyle anlattı:

"**Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*ın bana anlattığına göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîsi, kendisine yalan söylemiş, emânet ettiği sırrını ifşâ ederek ona hâinlikte bulunmuş ve birlikte gazâya çıkma sözü verdikleri halde söz bozmuş olan husûsî birtakım münâfıklar hakkında buyurdu. **Ebû Süfyân Mekke**'den çıktığı zaman **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: **"Ebû Süfyân falan yerdedir"** diye bildirince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbına:

«إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ فِي مَكَانِ كَذَا وَكَذَا فَاخْرُجُوا إِلَيْهِ وَاكْتُمُوا!»

"Şüphesiz Ebû Süfyân falan yerde bulunuyor, hemen ona karşı yola çıkın fakat bunu gizli yapın" *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/585)* buyurmuştu. Münâfıklardan biri: "**Muhammed** sizin peşinize düşmek istiyor, tedbirinizi alın" diye ona mektup yazdı. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"(Farzları ve sünnetleri yerine getirmeyerek, niyetlerinizin tersini açıklayarak ve ganîmet mallarından çalarak) **Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin,** (aranızda bulunan) **emânetlerinize de** (riâyetsizlik ederek) **hıyânet etmeyin! Oysa siz** (yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu) **bilmektesiniz"** *(Enfâl Sûresi:27)* âyet-i kerîmesini indirdi. Sonra bu münâfıklar hakkında:

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ۞ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ۞ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

"Onlardan kimi de Allâh ile sözleşmiştir ki: "Andolsun; eğer O, fazlından bize (çok mal) **verirse, elbette kesinlikle sadaka** (ve zekât) **vereceğiz ve şüphesiz ki mutlakā** (sıla-i rahimde bulunarak, hacca giderek ve Allâh yolunda gazâya yardımcı olarak) **sâlih kimselerden olacağız! Fakat O onlara lütfundan** (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik etmişler** (de Allâh'ın hakkını vermemişler) **ve** (Allâh'ın taatından) **yüz çevirmişlerdir. Zâten onlar yüz çevir**(meyi âdet edin)**ici kimselerdir!** (Dolayısıyla bu yaptıklarına şaşılmaz!)

Nihâyet O (Allâh-u Te'âlâ) **da onların** (yaptıkları bu cimriliğin kötü bir netîcesi olarak) **âkıbetlerini,** (ölüp de) **Kendisine kavuşacakları güne kadar kalplerinde yerleşen** (kötü inanç ve gizli kâfirlikten ibâret) **bir nifak yapmıştır. Şu sebeple ki onlar O'na vaad etmiş oldukları şey husûsunda Allâh'a söz bozmuşlardır ve şu nedenle ki onlar yalan söylemekte bulunmuşlardır**" âyet-i kerîmelerini inzâl buyurdu.

Hasen ile görüştüğün zaman ona selam söyle ve ona bu hadîsin aslını ve benim sana dediklerimi anlat" dedi.

Ben **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a vardığımda: "Yâ **Ebâ Sa'îd**! Kardeşin **Atâ** sana selam söylüyor" dedikten sonra onun bana anlattıklarını kendisine bildirdim, bunun üzerine o elimden tutup kaldırarak: "Ey **Irak** ehli! Bu adam gibi olmaktan âciz mi kaldınız, bakın o benden bir hadis dinledi, fakat aslını meydana çıkarıncaya kadar benim verdiğim mânâyı kabul etmedi, **Atâ** doğru söylemiştir, hadîsin mânâsı böyledir ve bu hadis husûsî birtakım münâfıklar hakkındadır" dedi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/585-586)*

"Kurtubî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; diğer bir sahih hadîs-i şerîfte bu üç alâmete ilâveten "Çekişme ânında haktan meyledip doğruyu reddetmek için hîlelere başvurma" vasfı zikredilmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ.»

"Dört şey vardır ki onlar kimde bulunursa o kişi hâlis münâfık olur, kimde bunlardan tek bir haslet bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde nifaktan bir haslet mevcut olur; kendine bir şey emânet edildiğinde hâinlik eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde aldatır, çekiştiğinde ise haktan döner." *(Buhârî, Îman:23, no:34, 1/21; Müslim, no:58; Ahmed ibni Hanbel, no:6768; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/435)*

Eğer burada: "Bu gibi kötü vasıflar îmânında hiç şüphe olmayan Müslümanda da bulunmaktadır, hattâ günümüzdeki âlimlerin çoğu bunların ekseriyetiyle ya da tümüyle vasıflanmaktadır" denilecek olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

Âyet: 77

1) Bu hasletler nifak hasletleridir, bunlara sâhip olan kişi huy bakımından münâfıklara benzemektedir, dolayısıyla bu hadîs-i şerîfte geçen **"Hâlis münâfık olur"** tâbiri, "Hakîkî münâfık olur" mânâsında değil de "Münâfıklara çok kuvvetli bir şekilde benzeyici olur" mânâsına gelmektedir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın da beyânı vechile; bir kişinin kalbinde îman varsa bu hasletlerin tamâmını taşısa bile cehennemin en alt tabakasında ebedî yanacak olan kâfirlerden olmaz.

Ancak **Allâh-u Te'âlâ** Müslümanların söz verip bozma gibi nifak îrâs eden kötü hasletlerden son derece sakınmasını ve verdiği sözü yerine getirmek için elinden gelen bütün imkânı seferber etmesini temin için bu konuda tehditli ifâdeler kullanmıştır.

Hattâbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu hadîs-i şerîflerden maksat; Müslümanları bu hasletleri alışkanlık hâline getirmekten sakındırmaktır. Hâsılı; müminin bu hasletlerden sakınması gerekir, zîrâ kemâl sâhipleri nezdinde bunlar son derece çirkin sıfatlardır. Nitekim şâir şöyle demiştir:

مَسَاوٍ لَوْ قُسِمْنَ عَلَى الْغَوَانِي لَمَا أُمْهِرْنَ إِلَّا بِالطَّلَاقِ

"Bunlar öyle kötü şeylerdir ki güzel kadınlara taksim edilecek olsalar, Onların mehirleri boşamaktan başka bir şey olmazdı."

2) Ulemâdan bir tâifeye göre bu hadîs-i şerîf yalan söylediğini bilerek yalan söyleyen, sözde durmayı gerekli görmeyerek söz veren ve hâinlik yapmak için emânet gözleyen kimselerden bahsetmektedir. Nitekim **Selmân-ı Fârisî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ.» فَخَرَجَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمَا ثَقِيلانِ، فَلَقِيتُهُمَا، فَقُلْتُ: مَا لِي أَرَاكُمَا ثَقِيلَيْنِ؟ قَالَا: حَدِيثًا سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ.» قَالَ: أَفَلَا سَأَلْتُمَاهُ؟ قَالَ: هِبْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: لَكِنِّي سَأَسْأَلُهُ، فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ:

لَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَهُمَا ثَقِيلانِ ثُمَّ ذَكَرْتُ مَا قَالَا، فَقَالَ: «قَدْ حَدَّثْتُهُمَا وَلَمْ أَضَعْهُ عَلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي يَضَعَانِهِ، وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقَ إِذَا حَدَّثَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يَكْذِبُ، وَإِذَا وَعَدَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يُخْلِفُ، وَإِذَا ائْتُمِنَ وَهُوَ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ يَخُونُ.»

Bir kere **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Münâfığın hasletlerinden bâzıları şunlardır; konuşunca yalan söyler, söz verince bozar, kendisine bir şey emânet edilince hâinlik eder" buyurdu. Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûrundan çıkarken çok ağır (ve sıkıntılı) vaziyette çıktılar. Ben onlara rastladığımda: "Ben sizi niçin çok ağır görüyorum?" diye sorunca: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* den duyduğumuz: **"Münâfığın hasletlerinden bâzıları şunlardır; konuşunca yalan söyler, söz verince bozar, kendisine bir şey emânet edilince hâinlik eder"** hadîs-i şerîfinden dolayı" dediler.

O zaman ben: "Ona bunun tefsirini sormadınız mı?" deyince: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in heybetinden soramadık" dediler. Bunun üzerine ben: "Lâkin ben ona bunu sorarım" dedim ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girerek: "**Ebû Bekr** ve **Ömer** çok sıkıntılı bir halde karşıma çıktılar" dedikten sonra onların bana anlattıklarını naklettim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Gerçekten ben onlara bunu bildirdim, lâkin ben bunu onların koydukları yere koymadım** (anladıkları mânâda söylemedim).

Lâkin münâfık konuşurken yalan söylemeye niyetlenerek konuşur, söz verdiğinde bozacağını düşünerek söz verir, kendisine bir şey emânet edilince de hâinlik etmeyi içinden geçirerek o emâneti kabul eder (yoksa kasıtsız yalan söyleyen, bir engel yüzünden sözünü tutamayan ve gayr-i ihtiyârî olarak bir emâneti koruyamayan kişi münâfık olmaz)." buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6186, 6/270; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/312)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hasletleri kasten yapan kişinin kâfir olmayacağına dâir açık deliller mevcuttur. Bu işleri yapan kişi ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Zât**'ı ve sıfatları hakkında bir noksanlığa inanırsa yâni kendisini görmediği ve duymadığı gibi inançlara kapılırsa yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu işleri yapmayı haram ettiğini yalanlarsa ancak o zaman kâfir olur.

Âyet: 77

3) Ulemâdan bir tâifeye göreyse bu hadîs-i şerîfler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında yaşayan münâfıklara mahsustur.

Nitekim **Mukātil ibni Hayyân** *(Radıyallâhu Anh)*, **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* vâsıtasıyla **İbni Ömer** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَا: أَتَيْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّكَ قُلْتَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُؤْمِنٌ؛ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ فَفِيهِ ثُلُثُ النِّفَاقِ.» فَظَنَنَّا أَنَّا لَمْ نَسْلَمْ مِنْهُنَّ أَوْ مِنْ بَعْضِهِنَّ وَلَمْ يَسْلَمْ مِنْهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ؛ قَالَ: فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «مَا لَكُمْ وَلَهُنَّ إِنَّمَا خَصَصْتُ بِهِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَمَا خَصَّهُمُ اللهُ فِي كِتَابِهِ أَمَّا قَوْلِي: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ اَلْاٰيَةَ أَفَأَنْتُمْ كَذٰلِكَ»؟ قُلْنَا: لَا. قَالَ: «لَا عَلَيْكُمْ أَنْتُمْ مِنْ ذٰلِكَ بُرَآءُ، وَأَمَّا قَوْلِي: إِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ فَذٰلِكَ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللهَ لَئِنْ اٰتَانَا مِنْ فَضْلِهِ﴾ اَلْاٰيَاتِ الثَّلَاثَ، «أَفَأَنْتُمْ كَذٰلِكَ؟» قُلْنَا: لَا! وَاللهِ لَوْ عَاهَدْنَا اللهَ عَلَى شَيْءٍ أَوْفَيْنَا بِهِ. قَالَ: «لَا عَلَيْكُمْ أَنْتُمْ مِنْ ذٰلِكَ بُرَآءُ، وَأَمَّا قَوْلِي: وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ فَذٰلِكَ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ﴾ اَلْاٰيَةَ فَكُلُّ إِنْسَانٍ مُؤْتَمَنٌ عَلَى دِينِهِ فَالْمُؤْمِنُ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَالْمُنَافِقُ لَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ إِلَّا فِي الْعَلَانِيَةِ أَفَأَنْتُمْ كَذٰلِكَ؟» قُلْنَا لَا. قَالَ: «لَا عَلَيْكُمْ أَنْتُمْ مِنْ ذٰلِكَ بُرَآءُ.»

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbından bâzı insanlar içerisinde bulunuyorken kendisinin huzûruna geldik ve:

"Yâ **Rasûlellâh**! Şüphesiz sen: **"Üç şey vardır ki onlar kimde bulunursa o kişi namaz kılsa da, oruç tutsa da ve kendisini mümin sansa da münâfıktır.**

Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde bozar, kendisine bir şey emânet edildiğinde hâinlik eder. Ama kimde bunlardan bir haslet bulunursa onda da nifâkın üçte biri vardır" buyurdun.

Biz de bunlardan yâhut bir kısmından kurtulamadığımızı düşündük. Zâten insanların çoğu da bunlardan kurtulamamıştır" dedik.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gülerek: **"Sizinle bu sıfatların ne alâkası var? Ben bunlar ile Allâh'ın, Kitâbında tahsis buyurduğu münâfıkları tahsis ettim. Benim: 'Konuştuğu zaman yalan söyler' sözüm, Allâh-u Azze ve Celle**'nin:

"(Habîbim!) **Münâfıklar sana geldiği zaman: 'Biz şâhitlik ederiz ki, şüphesiz sen elbette Allâh'ın Rasûlüsün!' derler.** (Seni gönderen) **Allâh biliyor ki, gerçekten sen elbette O'nun Rasûlü'sün!**

Ama Allâh şâhitlik ediyor ki, şüphesiz münâfıklar(ın söyledikleri söz doğru da olsa, mânâsına kalben inanmadıkları için) **elbette** (onlar) **yalancıdırlar! Yâni onlar senin peygamber olduğuna kalplerinden inanmazlar"** *(Münâfıkûn Sûresi:1)* **kavl-i şerîfidir. Siz böyle misiniz?"** buyurdu. Biz: "Hayır" deyince: **"O halde size bir şey yok, siz bundan berîsiniz"** buyurdu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Benim: 'Söz verdiğinde bozar' sözüme gelince; o da Allâh-u Te'âlâ'nın bana indirdiği: "Onlardan kimi de: 'Andolsun; eğer O, fazlından bize** (çok mal) **verirse, elbette kesinlikle sadaka** (ve zekât) **vereceğiz ve şüphesiz ki mutlakā sâlih kimselerden olacağız!' diye Allâh ile sözleşmiştir.**

Fakat O onlara lütfundan (zenginlik) **verince** (sözlerinde durmayarak) **onunla cimrilik etmişler** (de Allâh'ın hakkını vermemişler) **ve** (Allâh'ın taatından) **yüz çevirmişlerdir. Zâten onlar yüz çevir**(meyi âdet edin)**ici kimselerdir!**

Nihâyet O (Allâh-u Te'âlâ) **da onların** (yaptıkları bu cimriliğin kötü bir netîcesi olarak) **âkıbetlerini,** (ölüp de) **Kendisine kavuşacakları güne kadar kalplerinde yerleşen** (kötü inanç ve gizli kâfirlikten ibâret) **bir nifak yapmıştır. Şu sebeple ki onlar O'na vaad etmiş oldukları şey husûsunda Allâh'a söz bozmuşlardır ve şu nedenle ki onlar yalan söylemekte bulunmuşlardır"** *(Tevbe Sûresi:75-77)* **âyetlerinde mevcuttur, siz böyle misiniz?"** buyurdu. Biz: "Hayır, vallâhi biz **Allâh** ile bir şey husûsunda sözleşmiş olsak elbette onu yerine getiririz" deyince: **"O halde size bir şey yok, siz bundan berîsiniz"** buyurdu.

Daha sonra: **"Benim: 'Kendisine bir şey emânet edildiğinde hâinlik eder' sözüme gelince; bu da Allâh-u Te'âlâ'nın bana indirdiği:**

Âyet: 77

"Muhakkak ki Biz o emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de, onlar onu yüklen(ip yerine getirememekten, bu nedenle de azâba düş) **mekten kaçındılar ve on**(a hâinlik yapmak)**dan korktular. İnsan ise onu yüklendi** (ama ekseriyeti ona hâinlik etti).

Şüphesiz o (insan türünün birçok ferdi), (emânete hâinlik eden) **son derece zâlim ve** (işin âkıbetini bilmeden içine dalan) **pek büyük bir câhil olmuştur!"** *(Ahzâb Sûresi:72)* **âyet-i kerîmesinde zikredilmiştir.**

Her insan, dîni kendisine emânet edilen kişi konumundadır. Mümin gizli-âşikâr (her dâim) **cünüplükten gusleder, gizli-âşikâr oruç tutar, namaz kılar, münâfık ise bunları ancak âşikâr olarak yapar** (kimsenin görmediği yerlerde yapmaz). **Siz böyle misiniz?"** buyurdu.

Biz: "Hayır" deyince: **"O halde size bir şey yok, siz bundan berîsiniz"** buyurdu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/313; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/974)*

4) Bir tâife ise: "Bu hadîs-i şerîf, bu hasletler kendisinde ağır basan kimseler hakkındadır" demişlerdir. **Buhârî** ve diğer ehl-i ilmin mezhebi (görüşü)nden anlaşıldığına göre bu kötü vasıflarla muttasıf olanlar kıyâmet gününe kadar münâfıktırlar.

Ancak **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* bu makamda şöyle bir îzahta bulunmuştur: "Bence bir insanda bu kötü hasletler ne kadar ağır bassa da îtikādına tesir etmedikçe kâfir olmaz. Nitekim ulemâmız şöyle demişlerdir: '**Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın kardeşleri babalarına söz verdiler sonra bozdular, ona konuşurken yalan söylediler, **Yûsuf**'u kendilerine emânet ettiğinde hâinlik ettiler, ama münâfık olmadılar.'

Nitekim **Atâ ibni Ebî Rabâh** *(Radıyallâhu Anh)*: '**Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın kardeşleri bu hasletlerin hepsini yaptılar ama (kâfir mânâsında) münâfık olmadılar, hattâ (bir rivayet) peygamber oldular' demiştir."

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Nifâk iki türlüdür; biri yalanlama mânâsında nifaktır, diğeri ise amel münâfıklığıdır. Tekzîb nifâkı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında bulunuyordu, amel münâfıklığı ise kıyâmete kadar bitmeyecektir." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/314; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/975; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/62)*

Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Nifak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânında vardı, ama bugün sâdece îmandan sonra kâfirlik vardır." *(Buhârî, no:7114; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/314)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Allâh'a kavuşacakları güne kadar"** ifâde-i celîlesi "**Allâh**'a kavuşma ânı olan ölüm günlerine kadar" demektir ki böylece cimrilik yapıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkını men etme, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın fakirlere verilmesini emrettiği şeylerin hak sâhiplerine ulaşmasını engelleme suçunun kişiyi münâfık olarak ölmeye sevkedeceğine dikkat çekilmiştir. Bu hâle düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Zekât ve fitre gibi mâlî ibâdetleri terk eden kişiler **İblîs**'in hâlini unutmamalıdırlar. Nitekim o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir emrini terk ettiği için **Rabbimiz** onu kapısından kovmuş, seksen bin senelik ibâdetini suratına vurmuş, cezâ gününe kadar kendisini lânetlemiş ve onun için sonsuza kadar azâb-ı elîm hazırlamıştır.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

زَاهِدْ اِيمَنْ مَشُو اَزْ بَازِئِ غَيْرَتْ زِنْهَارْ كِه رَهْ اَزْ صَوْمَعَه تَا دَيْرِ مُغَانْ اِينْ هَمِه نِيسْتْ

"(Ey) **zâhid! Sakın** (yaptığın ibâdetlere güvenip de) **gayret**(ullâh'ın) **oyunundan** (ve mekrinden) **emîn olma,**

Zîrâ mâbedden kâfir kilisesine (kadar tüm ibâdet) **yol**(ları arasında) **o kadar** (çok fark ve mesâfe) **yoktur.**

Yâni ne kadar ibâdet etsen de **Allâh**'ın bir haramını işlemek nedeniyle O'nun gayretine (haram işlenmemesi hakkındaki kıskançlığına) çarpılabilir ve bir anda iyi halden kötüye dönebilirsin.

Dikkat et, kilise ile câmi arasında çok yol yoktur, birisinde ibâdet fayda vericidir, öbüründe değildir. Bugün câmide isen de, –hafizanallâh, **Rabbim** şaşırtmasın- yârın kendini kilisede bulabilirsin, sürekli **Allâh**'a sığın, mağrûr olma! *(Konevî -kenarında- Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/262)*

Şu bilinsin ki; cumhûr-u ulemâya göre hadîs-i şerîflerde zikredilen münâfık hasletlerinin tümünü cem eden insan kâfir mânâsında münâfık olmaz, ancak benzeyici olur.

Dolayısıyla hadîs-i şerîflerde böyle kişilere hâlis münâfık denilmesi mecâz yolu üzere vârid olmuştur. Nitekim haccı emreden âyet-i kerîmenin sonunda: "Hac yapmayan" buyrulacak yerde:

﴿وَمَنْ كَفَرَ﴾

Âyet: 77

"Kâfir olan" *(Âl-i İmrân Sûresi:97)* buyrulması da, hac farzını terk etmenin çirkinliğini beyân için tehdit maksadıyla vâki olmuştur.

Nitekim **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Her ümmet kendi münâfıklarını getirse, biz de **Haccâc**'ı (Zâlim'i) getirsek elbette onlara üstün geliriz" sözü de bu meâldedir. Yoksa **Haccâc** hakkında kâfir diyen kimse yoktur.

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki; bu söz o zamana göre söylenmiştir, zîrâ bu zamandaki bâzı **Osmanlı** vezirleri bütün münâfıkları geçmiştir. Hattâ onların nifâkı, harbî kâfirlere karşı savaş kararlarını durdurmak için onlardan rüşvet alacak dereceye bile varmıştır.

Amel mânâsında nifak, yalan söylemek, söz bozmak ve emânete hâinlik etmekten ibâret sayıldığı gibi, îman da sadâkat ve itaate devamlılıktan ibârettir. **Allâh-u Te'âlâ** doğruluğu yarattığı zaman onun gölgesinden îman zuhûr etmiş, yalanı halkettiği zaman da onun gölgesinden kâfirlik ve münâfıklık belirmiştir.

Bu âyet-i kerîmede cimriliğin ve dünyâ hırsının ne kadar kötü olduğuna dâir bir işâret bulunmaktadır. Hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِى الْحَدِيثِ: «ثَلَاثَةٌ لَا يُحِبُّهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَهُمْ فِى لَعْنَةِ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ؛ اَلْبَخِيلُ وَالْمُتَكَبِّرُ وَالْاَكُولُ.»

"Üç kimse vardır ki Allâh ve Rasûlü onları sevmez, üstelik onlar Allâh'ın, meleklerin ve (lâneti makbul olan) **tüm insanların lâneti içerisindedirler.** (Bunlar da) **cimri, kibirli ve çok yiyendir!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَيْلٌ لِلْأَغْنِيَاءِ مِنَ الْفُقَرَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَقُولُونَ رَبَّنَا ظَلَمُونَا حُقُوقَنَا الَّتِي فَرَضْتَ لَنَا عَلَيْهِمْ، فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي، لَأُدْنِيَنَّكُمْ وَلَأُبَاعِدَنَّهُمْ»

"Kıyâmet günü fakirlerden dolayı zenginlerin vay hâline! Onlar: 'Ey Rabbimiz! Bunlar Senin bizim için onlar üzerine farz kıldığın haklarımızı vermeyerek bize zulmettiler' diyecek, Allâh-u Azze ve Celle de:

'Izzim ve Celâlim (ululuğum ve büyüklüğüm) **hakkı için elbette sizi** (rahmetime ve rızâma) **yakın tutacağım, onları ise uzak edeceğim' buyuracak!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4810, 5/407-408; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472)*

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

گَنْجِ قَارُونْ كِه فُرُو مِيرَوَدْ اَزْ قَهْرْ هَنُوزْ خوَانْدَه بَاشِى كِه هَمْ اَزْ غَيْرَتِ دَرْوِيشَانَسْتْ

"(Allâh'ın) kahrına uğradığından dolayı şimdi hâlâ bile aşağı doğru batmakta olan Kārun'un hazînesi(nin kıssasını),

(Kur'ân'dan) **okumuş olmalısın ki** (bu helâk) **dahî, fakîrlerin gayreti sebebiyledir."**

(Konevî -kenarında- Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/121-122)

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا جُبِلَ وَلِيٌّ لِلّٰهِ إِلَّا عَلَى السَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ.»

"Allâh'ın bütün dostları mutlaka cömertlik ve güzel ahlâk üzere yaratılmıştır!" *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6214, 4/69; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472)*

Ecvedü'l-cevâd (cömertlerin en cömerti) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Nitekim O, vücûd hil'atını (varlık kaftanını) bütün kâinât üzerine meccânen akıtmış ve görünen görünmeyen türlü türlü nîmetlerini yaratıklarına hiç karşılıksız olarak hibe etmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, halkı bâzı şehvetlerinden (gayr-i meşrû isteklerinden) engellemesi ise -hâşâ- cimriliğinden değil, bilakis onların âhiretteki bâkî lezzetlere iştiyâkını artırmak içindir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh'a verdiği sözü bozanın kendi aleyhine bir iş yapmış olacağı, buna mukābil sözünde duranların büyük bir ecre nâil kılınacağı:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

Âyet: 77

"Şüphesiz (Kureyş'ten kaçmayacaklarına ve sana yardım husûsunda ölene dek savaşacaklarına dâir Hudeybiye günü) **seninle el tutuşup sözleşen o kimseler, ancak Allâh ile bî'atleşmektedirler** (zîrâ peygambere itaat sözü, ancak Allâh-u Te'âlâ'ya itaat ve emirlerine uyma maksadıyla verilmektedir).

(Sen onlarla el ele tutuşurken) **Allâh'ın** (cisimlere benzemekten münezzeh olan kudret) **eli onların ellerinin üzerindedir.**

(Çünkü seninle yapılan bir sözleşme, arada hiçbir fark bulunmaksızın Bi'z-Zât Allâh-u Te'âlâ ile yapılan bir akit mesâbesindedir.)

Artık her kim (bu sözü) **bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur.**

Ama her kim, Allâh ile üzerinde antlaşmış olduğu o şeyi tamamlarsa, muhakkak ki O ona (hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak işitmedik, hiçbir beşerin kalbinden dahî geçmedik) **pek büyük bir mükâfat verecektir."** *(Fetih Sûresi:10)*

﴿ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (78)

(أَلَمْ يَعْلَمُوا) **Bilmediler mi,** neyi? (أَنَّ اللهَ) **muhakkak Allâh,** (يَعْلَمُ) **bilmektedir,** neyi? (سِرَّهُمْ) **sırlarını,** daha, (وَنَجْوَاهُمْ) **fısıldaşmalarını,** daha neyi bilmediler mi? (وَأَنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (عَلَّامُ الْغُيُوبِ) **tüm ğaypları hakkıyla bilendir."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O(münâfık ola)**nlar bilmediler mi ki, gerçekten Allâh onların** (içlerinde gizledikleri nifak) **sırlarını da,** (İslâm ve Müslümanlar aleyhine yaptıkları) **fısıldaşmalarını da bilmektedir ve şüphesiz ki Allâh** (kullardan gizli kapalı olan) **tüm gaybları hakkıyla bilen bir Zât'tır!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede söz bozmaları ve yalan konuşmaları sebebiyle münâfıkların kalplerindeki nifâkı kıyâmet gününe kadar sürdüreceğini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmesinde onları:

"Siz Allâh'ın gizli-açık her şeyi bildiğine inanmıyor musunuz?" diye azarlamıştır.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuş olmaktadır:

"**Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü gizlice inkâr edip ehl-i îmânın karşısında îman açıklayan bu münâfıklar bilmiyorlar mı ki **Allâh**, içlerinde gizledikleri kâfirliği ve aralarında fısıldaşırken İslâm'ı ve ehlini nasıl tenkit ettiklerini çok iyi bilmektedir ve **Allâh** kulların duyularından uzak olan her şeyi hakkıyla bilen bir **Zât**'tır.

Oysa bunu bilenlerin, **Allâh**'ın başlarına büyük bir belâ getirmesinden sakınarak bu nifaktan vazgeçip hemen tevbe etmeleri gerekir."

Fahrurrâzî, **Beyzâvî**, **Nesefî** ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile;

Âyet-i kerîmede geçen: (سِرّ), "Kalpte gizlenen düşünce" demektir, (نَجْوَا) ise, "Bâzı kimselerin kendi aralarında konuştukları gizli kelâmlardır" demektir.

Âyet: 78

Zâten bu kelime "Gizli konuşma" anlamına gelen "Necve"den alınmadır.

Âyet-i celîlede geçen "Sır", münâfıkların içlerinde gizledikleri kâfirlik ve verdikleri sözü bozma niyetidir. "Necvâ" ise İslâmiyetin aleyhine aralarında konuştukları sözlerdir, ya da zekâta cizye demeleridir.

Burada (سِرّ)in (نَجْوَا)ya takdîmi, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın, gizli konuşulanları bilmesinden önce kalpten geçirilen fikirleri bilmesinin zikredilişi, konuşulmayan şeyin bilinmesi insanlar nezdinde daha büyük bir ilim ifâde ettiği içindir.

İkinci cümlede Lafza-i Celâlin tekrar ism-i zâhir olarak getirilmesi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmine karşı kulların kalplerindeki korku ve heybeti artırmak içindir.

(عَلَّامُ) kelimesi "Âlim" kelimesinin mübâleğa veznidir ki bu sıfat **Allâh-u Te'âlâ**'nın (hiçbir ilim sebebine başvurmaksızın sâdece) yüce Zâtı(nın kemâlâtı) îtibârıyla her şeyi bildiğini ifâde etmektedir.

Allâme kelimesinde ise bir nevî zorlanma ve ilim sebeplerini kullanma mânâsı bulunduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın bununla tavsîfi câiz görülmemiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "**Allâh**'a söz verip de bozan bu münâfıklar bilmiyorlar mı ki **Allâh**, içlerinde gizledikleri niyetleri ve zekâta cizye demek gibi açıkça söyledikleri hayırsız sözleri hakkıyla bilmektedir ve hiçbir şey O'na gizli kalmamaktadır. Hal böyle iken hâlâ münâfıklığa ve söz bozma azmine nasıl cesâret edebiliyorlar?" demektir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

مَکُنْ اَنْدِیشَه عِصْیَانْ چُو مِی دَانِی کِه مِی دَانَدْ
مَبِینْ دَرْ رُوِی اِین و آنْ چُو مِی دَانِی کِه مِی بِینَدْ

"İsyân etmeyi (günâh işlemeyi) **düşünme** (bile),
çünkü biliyorsun ki O (her şeyi) **biliyor,**

Onun bunun (herkesin) **yüzüne bakma** (nâmahreme göz atma),
çünkü biliyorsun ki O (her şeyi) **görüyor."**

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın bütün gizlileri ve fısıldaşmaları bildiği

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

"(Habîbim!) **Gör**(ür gibi bil)**medin mi ki; gerçekten Allâh göklerde olanları ve yerde bulunanları** (küllî ve cüzî tüm teferruâtıyla) **bilmektedir.**

Üç kişinin gizlice konuşması (diye bir şey) **meydana gelmez ki, mutlaka O,** (ilmiyle, işitmesiyle ve görmesiyle onların) **dördüncüleridir, beş kişininki de olmaz ki, mutlaka O, altıncıları** (olarak yanlarında hazır)**dır!**

İşte sana! Ne bundan daha azı (olan iki kişinin birbiriyle gizli konuşması, ya da tek kişinin nefsiyle konuşması)**, ne de** (altı ve fazlası gibi) **daha çoğu**(nun fısıldaşmaları vâki) **olmaz ki, her nerede iseler mutlaka O** (ilmen) **onlarla birliktedir!**

Sonra kıyâmet gününde O onlara (dünyâdayken) **yapmış oldukları** (azâbı gerektiren kötü) **şeyleri haber vere**(rek onları rezil ede)**cektir.**

Şüphesiz ki Allâh (kulların sırları dâhil) **her şeyi** (hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."** *(Mücâdele Sûresi:7)*

Âyet: 79

﴿ اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (79)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (يَلْمِزُونَ) **ayıplamaktadırlar,** kimi? (اَلْمُطَّوِّعِينَ) **çokça gönüllü bağış yapanları,** kimden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden,** ne hususta ayıplamaktadırlar? (فِي الصَّدَقَاتِ) **sadakalar husûsunda,** daha kimi ayıplamaktadırlar, (وَالَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (لَا يَجِدُونَ) **bulamamaktadırlar,** neyi? (إِلَّا جُهْدَهُمْ) **güçlerinin yettiğinden başkasını,** daha ne yapmaktadırlar? (فَيَسْخَرُونَ) **alay etmektedirler,** kimle? (مِنْهُمْ) **onlarla,** (سَخِرَ) **alay etmelerinin cezâsını verdi,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** kime? (مِنْهُمْ) **onlara,** (وَلَهُمْ) **onlar için vardır,** ne vardır? (عَذَابٌ) **büyük bir azap,** öyle azap ki, (أَلِيمٌ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık) **kimseler ki,** (zekât dışında) **çokça gönüllü bağış yapan müminlerle, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan o** (samîmi) **kimseleri** (verdikleri) **sadakalar husûsunda ayıplamaktadırlar ve onlarla alay etmektedirler! İşte Allâh onların bu alaylarının cezâsını vermiştir.** (Bu yüzden) **pek acı verici büyük bir azap da onlar içindir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların farklı sınıflarının türlü kötülüklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde onların bir kötülüğünün de insanları ayıplama ve onlarla alay etme huyu olduğunu, özellikle hayır yapan ve sadaka veren müminleri ayıpladıklarını, ama yüce **Zât**'ının da onlara bunun cezâsını vereceğini açıklamıştır.

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyanı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede fakirlere ve yoksullara yardımda bulunanları her hâlükârda ayıplayan, zengin olup çok verenleri riyâkârlıkla suçlayan, fakir olup az verenleri de yetersiz görüp kendileriyle alay eden münâfıkları zemmetmiş, alay etmelerinin karşılığını kendilerine vereceğini beyân etmiş ve onları çok acı verici bir azap ile tehdit etmiştir.

Münâfıkların yaptıkları bu muâmeleler âyet-i kerîmenin iniş sebebi olarak zikredilen rivayetlerde açıkça görülmektedir. Nitekim **Ebû Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: Sadaka (zekât) âyeti nâzil olunca biz sırtlarımızda ücretle yük taşıyıp kazandığımızdan yardım yapmaya çalışırdık. Bir keresinde bir adam çok şeyler getirip tasaddukta bulununca: "Bu adam mürâîdir" dediler.

Sonra **Ebû Akîl** *(Radıyallâhu Anh)* (bir gece boyunca sırtında yük taşıyıp kazandığı) yarım ölçek (hurmayı) sadaka getirince münâfıklar: "Şüphesiz **Allâh**'ın bunun (azıcık) sadakasına ihtiyâcı yoktur" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. *(Buhârî, no:1415; Müslim, no:1018; İbnü Ebî Hâtim:6/1850; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/460)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanların yanına çıkarak:

«إِجْمَعُوا صَدَقَاتِكُمْ فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَ بَعْثًا.»

"Yardımlarınızı toplayın, çünkü ben düşman üzerine bir müfreze göndermek istiyorum" diye dellâl bağırttı. Böylece insanlar yardımları toplamaya başladılar, sonunda (bir rivayet Ebû Akîl, diğer bir rivayete göre Ebû Hayseme el-Ensârî adında) bir adam bir miktar hurma getirerek:

"Yâ **Rasûlellâh**! Bütün gece su çekerek iki ölçek hurma kazandım, birini kendime sakladım, diğerini sana getirdim" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun getirdiği hurmanın toplanan sadakalar arasına saçılmasını emretti. Bunun üzerine bâzı insanlar dalga geçerek: "Vallâhi gerçekten **Allâh** ve **Rasûlü** bu mala muhtaç değildirler, onlar senin bir ölçeğini ne yapsın?" dediler. Sonra **Abdurrahmân ibni Avf Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Bu yardımlardan daha getirecek biri kaldı mı?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا!»

"Hayır" buyurdu. O zaman kendisi: "Yardımlara harcanmak üzere benim yüz okka altınım var" deyince **Ömer ibni Hattâb**:

«أَمَجْنُونٌ أَنْتَ؟! أَتَعْلَمُ مَا قُلْتَ.»

"Sen deli misin? Söylediğin sözün ne demek olduğunu biliyor musun?" diyerek şaşkınlığını dile getirdi.

Âyet: 79

Bunun üzerine **Abdurrahmân ibni Avf**: "Evet, benim sekiz bin altınım var, dört binini Rabbime ödünç veriyorum, dört binini ise kendime saklıyorum" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيمَا أَمْسَكْتَ وَفِيمَا أَعْطَيْتَ.»

"Allâh sana tuttuğunda da, verdiğinde de bereket versin" diye duâ buyurdu.

Fakat münâfıklar onu da ayıplayarak: "Vallâhi **Abdurrahmân ibni Avf** bu kadar malı gösteriş için vermiştir" diyerek yalan söylediler. Zîrâ o, **Allâh** rızâsı için hayır yapmıştı.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek hem onun, hem de ancak bir ölçek hurma getirebilen arkadaşının kendi katında makbul olduklarını beyân etmiş oldu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/;592 Bezzâr, Heysemî, Keşfü'l-estâr, no:2216; İbnü Ebî Hâtim:6/1851; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/32; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/460-461)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)*a yaptığı bu duâ tahakkuk ederek **Allâh-u Te'âlâ** ona çok büyük zenginlik verdi, hattâ ardında bıraktığı dört hanımından bir hanımına malından verilen sekizde birin dörtte biri dahî seksen bin dînar etmişti.

Demek ki malının sekizde biri dahi üçyüz yirmi binden fazla idi. (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım getirdiğinde tüm malı sekiz bin dînar iken ardında bıraktığı mal iki milyon beşyüz altmış bin dînar oldu.)

Bundan dolayı **Osmân ibni Affân** ile **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında: "Bu iki kişi yeryüzünde bulunan **Allâh-u Te'âlâ**'nın hazînelerinden **Allâh** yolunda infâk etmek üzere saklanmış iki hazîne idiler" denilmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/439; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb:6/77; Hâşiyetü'ş-Şihâb:4/348; (İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472-473)*

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle anlatmıştır: "**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Müslümanlara sadaka vermelerini emredince bu emir **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın çok malı olduğu bir döneme rastlamıştı, o tüm malının yarısını alıp getirirken bir münâfık ona: "Yâ **Ömer**! Riyâ mı yapıyorsun" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أُرَائِي اللهَ وَرَسُولَهُ، وَأَمَّا غَيْرَهُمَا فَلَا!»

"Allâh'a ve Rasûlü'ne riyâ yapıyorum, onlardan başkasına (gösteriş) **yapmıyorum"** dedi."

Ensardan birinin de hiçbir şeyi yoktu, bir gece boyunca sırtında bir şeyler taşıyıp iki ölçek (hurma) kazanmak için kendisini işçi yapmıştı, sonra kazandığının bir ölçeğini çocuklarına bırakıp, diğerini tasadduk etmek için getirirken münâfıklardan biri: "**Allâh** ve **Rasûlü** senin bir ölçeğine muhtaç değildirler" dedi. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmeleri bundan bahsetmektedir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/596; İbni Ebî Hâtim:6/1852; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/465)*

Hasen ve **Ebu's-Selîl** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmışlardır: "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara konuşma yapmak için bir yerde (Bakî''de) durdu ve:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمْ مَقَاماً لِلنَّاسِ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! تَصَدَّقُوا أَشْهَدُ لَكُمْ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَلَا لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَبِيتَ فِصَالُهُ رِوَاءً وَابْنَ عَمِّهِ طَاوٍ، أَلَا لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يُثَمِّرَ مَالَهُ وَجَارُهُ مِسْكِينٌ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ، أَلَا رَجُلٌ مَنَحَ نَاقَةً مِنْ إِبِلِهِ يَغْدُو بِرِفْدٍ وَيَرُوحُ بِرِفْدٍ، يَغْدُو بِصَبُوحِ أَهْلِ بَيْتٍ وَيَرُوحُ بِغَبُوقِهِمْ، أَلَا إِنَّ أَجْرَهَا لَعَظِيمٌ.»

"Ey insanlar! Sadaka verin! Ey insanlar tasaddukta bulunun ki kıyâmet günü size onlar hakkında şâhitlikte bulunayım.

Dikkat edin! Belki de sizin biriniz hayvanlarının yavruları suya doymuş olarak geceler, oysa yanı başındaki amcaoğlu (açlıktan) **iki büklüm olabilir.**

Dikkat edin! Ola ki sizden biriniz malını artırırken yanındaki komşusu hiçbir şeye gücü yetmeyen zavallı bir yoksul olabilir.

İçinizden bir adam yok mu ki develerinden birini bağışlasın da sabah bir bağış yapsın, akşam da başka bir bağışta bulunsun; sabahları bir hâne halkının içeceği sütü bağışlamış olsun, akşam da onların akşam içeceğini ikrâm etmiş olsun. Hiç şüphesiz ki bunun ecri elbette pek büyüktür" buyurdu.

Bunu duyan bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim dört tâne dişi devem var (onları bağış yapıyorum)" dedi. Kısa boylu, çirkin sûretli ve siyah yüzlü başka bir adam da kalkıp kendisine âit çok güzel bir deveyi getirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

Âyet: 79

«هٰذِهِ صَدَقَةٌ؟»

"Bu sadaka mıdır?" diye sorunca o: "Evet Yâ **Rasûlellâh!**" dedi. O sırada münâfıklardan bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duymadığını sanarak (o adam hakkında): "Devesi kendisinden daha hayırlı" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu duyduğu için ona:

«كَذَبْتَ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ وَمِنْهَا.»

"Yalan söyledin! O senden de, ondan da daha hayırlıdır" buyurdu ve bunu üç kere tekrar ettikten sonra:

«قَدْ أَفْلَحَ الْمُزْهِدُ الْمُجْهِدُ، قَدْ أَفْلَحَ الْمُزْهِدُ الْمُجْهِدُ.»

"Malı az olup ibâdette gayretli olan kişi gerçekten felah bulmuştur, dünyâya soğuk olup ibâdette kendisini yoran kimse muhakkak felaha ermiştir" buyurdu.

Sonra **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)* kalkıp: "Benim sekiz bin altınım var, dördünü çocuklarıma bıraktım, dördünü de **Allâh**'a takdim ediyorum" deyince münâfıklar onun getirdiğini çok buldular.

Daha sonra **Âsım ibni Adiyy el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh!** Benim bu senenin ürünü yetmiş veskım (dörtyüz yirmi ölçek hurmam) var (onları tasadduk ediyorum)" deyince münâfıklar onu da çok bularak: "Görüyor musunuz riyâ ve süm'a (gösteriş ve işittirmek) için biri dört bin getirdi, öteki yetmiş vesk getirdi, bunu gizleselerdi ya, ayrıca niçin bunları parça parça getirmediler?" dediler.

Sonunda ensardan, künyesi **Ebû 'Akîl** olan **Habhâb** isimli bir adam kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim hiç malım yok, ancak ben dün gece falan oğullarına kendimi yevmiyelik işçi yaptım, boynumun üzerinde yük taşıyarak iki ölçek hurma kazandım, bir ölçeği âileme bıraktım, diğer ölçeği de **Allâh-u Te'âlâ**'ya kurban (yakınlık vesîlesi) olarak sunuyorum" deyince münâfıklar onu da ayıplayarak: "Develeri olanlar develer getirdi, gümüş ehli gümüş getirdi, bu da taşıdığı birkaç hurmayı getirdi" deyince **Allâh-u Te'âlâ** (tefsirinde bulunduğumuz):

﴿اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"O (münâfık) **kimseler ki,** (zekât dışında) **çokça gönüllü bağış yapan müminlerle, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan o** (samîmi) **kimseleri** (verdikleri) **sadakalar husûsunda ayıplamaktadırlar ve onlarla alay etmektedirler!**

İşte Allâh onların bu alaylarının cezâsını vermiştir. (Bu yüzden) **pek acı verici büyük bir azap da onlar içindir"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Beğavî, el-Mu'cem; Ebu'ş-Şeyh; Abdullâh ibni Ahmed, Zevâid'z-Zühd, sh:173-174; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:20360, 33/470-471; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/466-468; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/247-248)*

Şu bilinsin ki fakir olduğu halde **Allâh** yolunu tercih ederek infakta bulunmak zenginin infâkından daha fazîletlidir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Sadakanın hangisi daha fazîletlidir?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «جُهْدُ الْمُقِلِّ وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ.»

"Malı az olanın zor durumdayken verdiği (en üstündür. Hayır yapacağın zaman) **âilenden başla"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Zekât:41, no:1677, 2/727; İbni Huzeyme, no:2444; Hâkim, el-Müstedrek:1/414; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/468)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh** rızâsını tahsil niyetiyle mal çıkarmak bâzı kere vâcip olur.

Nitekim zekât, fitre ve fidye gibi yardımlar bu kabildendir. Bâzen de nâfile olarak mal ihrâc edilir ki bu âyet-i kerîmede kastedilen bu kısımdır. Nâfile sadaka getiren kişi zengin olup çok verebilir, fakir olup az verebilir, ama sevâbı hak etme husûsunda aralarında fark yoktur.

Zîrâ zâhirî amellerden maksat, niyetin keyfiyetidir. Hattâ niyetin güzelliğine göre fakirin getirdiği az bir şey zenginin getirdiği çok maldan **Allâh** katında daha makbul olabilir.

Yardım yapan fakirleri ayıplayan münâfık huylu kimseler bunu yaparken bir kaç yanlış fikir taşımaktadırlar. Meselâ; onlar ilk olarak: "Kendisi muhtaçken neden sadaka veriyor?" derler. Oysa bu, fazîlet gerektiren vasıflardandır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾

Âyet: 79

"Kendilerinde ihtiyaç /*fakirlik*/ bulunsa da (yemeyip yedirerek, giymeyip giydirerek) **onları kendi nefislerine karşı tercih etmektedirler"** *(Haşr Sûresi:9)* buyurmaktadır.

Yine böylece onlar: "Bu kadar az bir sadakanın ne etkisi olacak ki?" diyerek büyük bir cehâlet sergilerler. Zîrâ bir adam getirebildiği miktardan fazlasına güç yetiremiyorsa elbette bu adamın sadakası indellâhta diğerlerinden daha yüksek mevki kazandırır.

Zîrâ bu kişi elinde bulunan dünyâlıkla kalbinin alâkasını tümden kesmiş ve Mevlâsına tevekkülle iktifâ etmiş demektir.

Bu câhil kişiler yardım eden fakirleri ayıplarken: "Bu fakirler kendilerini büyük insanlara ortak etmek için az-buz ne buldularsa getiriyorlar" gibi bâzı laflar da sarfetmektedirler ki bu da cehâletten nâşîdir. Zîrâ insanın kendisini hayır ehli dindar kimselere katmak için gayret etmesi elbette ki kendisini tembel ve gevşek kimselere ortak etmesinden daha hayırlıdır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ) **"Allâh onların bu alaylarının cezâsını vermiştir"** kavl-i şerîfi, emsâli âyet-i kerîmelerde bilindiği üzere müzâvece-i kelâm (bir sözün diğerine benzetilerek söylenmesi) kabîlindendir.

Ancak **Esamm** *(Rahimehullâh)*: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıklara bâzı iyi ameller yaptırıp sonra da âhirette onlara sevap vermeyecek olması bir nevî istihzâ muâmelesidir" diyerek burada farklı bir îzah geliştirmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında şöyle rivâyet olunmuştur:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesine çıkmak istediği gün Müslümanları ordunun techîzâtı için gerekli olan malların infâkına teşvik edici mâhiyette bir konuşma yaptı.

Bunun üzerine ilk olarak **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* malının tamâmını getirdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«هَلْ اَبْقَيْتَ لِاَهْلِكَ شَيْأً؟»

"Âilene bir şey bıraktın mı?" diye sorunca:

«أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللهَ وَرَسُولَهُ.»

"Onlara Allâh'ı ve Rasûlünü bıraktım" dedi.

Sonra **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* malının yarısını getirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da:

«هَلْ اَبْقَيْتَ لِاَهْلِكَ شَيْأً؟»

"Âilene bir şey bıraktın mı?" diye sordu. O da:

«أَبْقَيْتُ النِّصْفَ الثَّانِى.»

'Bunun bir mislini' dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلَامَيْكُمَا.»

"İkinizin arasında sözlerinizin arasındaki kadar fark vardır" buyurdu ki böylece **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*dan üstün olduğu anlaşılmış oldu.

Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anh)* ise öyle büyük bir infakta bulundu ki kimse onun bir mislini getiremedi. Zîrâ on bin kişiye on bin dînarlık infakta bulunarak onları yola hazırladı, eğerleri ve palanlarıyla üç yüz deve ve elli at verdi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kucağına bin dînar döktü. İşte bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ ارْضَ عَنْ عُثْمَانَ، فَإِنِّي عَنْهُ رَاضٍ.»

"Ey Allâh! Osmân'dan râzı ol, şüphesiz ben ondan râzıyım" buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu teşviği üzerine **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)* dört bin dirhem getirerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* den bereket duâsı aldı, **Abbâs** ve **Talha** *(Radıyallâhu Anhümâ)* çok mal getirdiler. **Âsım ibni Adiyy** yüz vesk (altı yüz ölçek) hurma getirdi. Kadınlar güçlerinin yettiği bütün takılarını gönderdiler.

Ebû Akîl el-Ensârî de gece boyunca çalışarak kazandığı iki ölçek hurmadan birini âilesine ayırıp, diğerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunu kabul etti.

İşte o zaman münâfıklar **Abdurrahmân ibni Avf** ve **Âsım ibni Adiyy** gibi kimselerin getirdikleri çok malı riyâ saydılar, **Ebû Akîl**'in getirdiği hakkında ise: "Kendini hatırlatmak için bir şeyler getirmiş, nasıl olsa daha sonra getirdiğinden daha fazlasını zekâttan alacak" dediler.

Âyet: 79

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîleyi indirdi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472; İbnü Hişâm, es-Sîre:2/517; Ebû Dâvûd, Zekât:41, no:1678, 2/728)*

Bu kıssada **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine dâir bir işâret bulunmaktadır. Nitekim **Muhibb-i Taberî** *(Rahimehullâh)*ın naklettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

«سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُدْخِلَ النَّارَ أَحَدًا صَاهَرَنِي أَوْ صَاهَرْتُ إِلَيْهِ.»

"Rabbim Azze ve Celle'den benimle dünürlük kuran yâhut (kız vererek) **kendisini dünür edindiğim hiçbir kimseyi cehenneme sokmamasını istedim!"** *(el-Muhib et-Taberî, er-Rıyâdu'n-nadıra fî menâkıbi'l-aşara:1/16; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/367; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/ 472)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kerîmesi **Rukıyye**'yi **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* ile evlendirdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'e çıktıktan sonra **Rukıyye** *(Radıyallâhu Anhâ)* vefât etti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'den dönünce **Ümm-ü Gülsüm** adındaki kerîmesini **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* ile evlendirdi.

Bundan dolayı kendisine **"İki nur sâhibi"** anlamına gelen **"Zü'n-nûreyn"** lakabı verildi.

Ümm-ü Gülsüm *(Radıyallâhu Anhâ)* da vefât edince **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile akrabâlığı kesilecek diye çok üzüldü, bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَوْ كَانَ عِنْدِي ثَالِثَةٌ زَوَّجْتُهَا عُثْمَانَ.»

"Yanımda bir üçüncü kızım bulunsaydı elbette onu da Osmân ile evlendirirdim" buyurdu. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/56; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/472)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde çok getirenleri riyâ ile, az verenleri de değersiz şeyler getirmekle ayıplayan, özellikle de az getirenlerle alay eden münâfıkları zemmetmiş, buna mukābil Kendisinin de onlara alay etme muâmelesi yapacağını vaad etmiştir. Ayrıca nifakları mukābilinde kendilerini çok acı verici bir azapla tehdit etmiştir.

Farsça beyitlerde şöyle gelmiştir:

اَیْ کِه دَارَدْ نِفَاقْ اَنْدَرْ دِلْ — خَارْ بَادَشْ خَلِیدَه اَنْدَرْ حَلْقْ

هَرْ کِه سَازَدْ نِفَاقْ پِیشَهٔ خِویشْ — خَوارْ گَرْدَدْ بَنَزْدِ خَالِقِ و خَلْقْ

"Kim ki kalbinde nifak taşır,
Boğazına diken batsın,

Her kim nifâkı kendine huy edinirse,
Hâlık (Te'âlâ) **katında da, halk yanında da hor** (ve hakîr) **olur."**

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; müminin kalbi îman nûruyla münevverdir, rûhu ise **Hakk Te'âlâ**'ya müteveccih (yönelici)dir.

Hakk Te'âlâ onun rûhunu inâyet nazarının (gözetme gözünün) desteğiyle teyid ederek kendisini ubûdiyete muvaffak kılar. İşte o ruhtan Rabbânî bir nurla müeyyed olan rûhânî bir nur parlar da sonra o sebeple **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen yakınlığı gerektirecek farzlar ve nâfileler gibi amellere teşvik eden Rahmânî havâtır (düşünceler) harekete geçer.

Artık bu ameller bâzı kere namaz ve oruç gibi bedenî olup bâzen de zekât ve sadaka gibi mâlî olur. İşte bu kişi zekâttan öte sadakalar bağışlar.

Abdullâh ibni Yerfâ el-Leysî'nin, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَلنَّافِلَةُ هَدِيَّةُ الْمُؤْمِنِ إِلٰى رَبِّهِ فَلْيُحْسِنْ أَحَدُكُمْ هَدِيَّتَهُ وَلْيُطَيِّبْهَا.»

"Nâfile amel, müminin Rabbine hediyesidir. Artık sizin biriniz hediyesini güzel ve hoş yapsın" *(İbnü Arrâk, Tenzîhü'ş-şerî'a, no:124, 1/142; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/474)* buyurmuştur.

Münâfık kişinin kalbi nefsinin karanlık sıfatlarıyla zifiri karanlık durumda olup îman nûru barındırmamaktadır. Rûhu ise kötülüğü emreden nefsine uyarak dünyâya ve yaldızlarına yönelicidir, mânevî destekten mahrum bırakılmış ve kovulmuştur.

Zîrâ onun en yakın arkadaşı şeytan olduğu için o yakınlığın kötü tesiri netîcesinde nefisten yükselen karanlık, o kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvetini kabulden, peygamberlerine icâbetten ve sadâkat ile emirlere uyup yasaklardan sakınmaktan menetmektedir.

İşte böyle bir nefisten kaynaklanan zulmânî havâtır (karanlık düşünceler), sâhibini nâfileler bir yana farzları dahî edâdan engeller. Bu gibi kişiler bununla da yetinmeyip vazîfesini yerine getirenlerle de alay eder. Nitekim münâfıklar sadaka getiren fakirlerle dalga geçmişlerdir, oysa onların azı diğerlerinin çoğundan daha makbuldür.

Âyet: 79

Zîrâ bütün mesele **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulundan râzı olmasıdır.

Bir eserde şöyle rivâyet olunmuştur:

وَفِي بَعْضِ الْآثَارِ: «أَنَّ اللهَ تَعَالَى كَشَفَ عَنْ بَصَرِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَأَى مِنَ الْمِيزَانِ مَا هَالَهُ حَتَّى أُغْمِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ: يَا رَبِّ مَنْ يَمْلَأُ كِفَّةَ هٰذَا حَسَنَاتٍ؟ فَقَالَ جَلَّ شَأْنُهُ: يَا دَاوُدُ إِذَا رَضِيتُ عَنْ عَبْدٍ مَلَأْتُهَا بِشِقِّ تَمْرَةٍ تَصَدَّقَ بِهَا.»

"Allâh-u Te›âlâ, Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın **manevî gözünü açtığında o, mîzânın müthiş durumunu görünce baygınlık geçirdi.**

Ayıldığı zaman: 'Yâ Rabbi! Bunun gözünü sevaplarla kim doldurabilir?' diye sorunca, Allâh Celle Şânühû: 'Ey Dâvûd! Ben bir kulumdan râzı olursam, sadaka olarak verdiği yarım hurmayla onu doldururum!' buyurdu." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:5/125; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:3/171)*

Rivâyet olunduğuna göre; bir defâ **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına bir köle tüccarı geldi, yanında da güzel bir câriye vardı. O ona: "Bir veyâ iki dirhem versem satmaya râzı olur musun?" deyince köle tâciri: "Olmaz" dedi.

O zaman **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Haydi git işine! Şüphesiz **Allâh** hûrileri vermek için bir iki kuruşa dahî râzı oluyor" dedi.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَدُنْيَا تَوَانِى كِه عُقْبٰى خَرِى بَخَرْ جَانِ مَنْ وَرْنَه حَسْرَتْ بَرِى

"Dünyâ mukābilinde âhireti satın alabiliyorken,

Satın al (ey) **benim canım** (şimdi yaşıyorken),

yoksa (yârın âhirette) **pişmanlık çekersin** (hasretle inlerken).

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:2, beyt no:1230)

Şu da bilinsin ki nâfileler farzların edâsından sonra ancak kabûle şâyân olurlar, değilse farzları yapmayanın nâfilelerle meşgul olması nefsinin hevâsına uyanların alâmetlerindendir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim müminlerin yaptığı şeyleri incelemeye kalkar yâhut velîler ve sâlihlerde zuhûr eden halleri araştırarak onlarla dalga geçerse **Allâh-u Te'âlâ** da ona misliyle mukābele eder ve onu rahmetinden uzak kılar. Artık ne şefaat edenlerin aracılığı, ne de müminlerin istiğfârı ona kâr etmez.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* minbere çıkarak yüksek bir sesle şöyle nidâ etti:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: صَعِدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِنْبَرَ فَنَادَى بِصَوْتٍ رَفِيعٍ فَقَالَ: «يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُفْضِ الْإِيمَانُ إِلَى قَلْبِهِ، لَا تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تُعَيِّرُوهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ تَتَبَّعَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ رَحْلِهِ.»

"Ey diliyle Müslüman ol(duğunu konuş)**up da îman kalbine ulaşmamış olanlar gürûhu!**

Müslümanlara eziyet etmeyin, onları ayıplamayın, ayıplarını da araştırmayın! Şu muhakkak ki her kim bir Müslüman kardeşinin ayıbını araştırırsa Allâh da onun ayıbını araştırır.

Allâh kimin ayıbını araştırırsa evinin içinde de olsa onu rezil eder."
(Tirmizî, Birr:85, no:2032, 3/554; Ebû Dâvûd, no:4880; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:5763; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:4/420; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/247; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/102-103)

Her kim velîlere eziyetle meşgul olur da tevbe etmezse sû-i hâtime üzere (sonu kötü olarak îmansız halde) ölür.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'ya harp açanın cezâsı budur. Bu hâle düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۚ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً
فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ۗ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ۗ وَاللّٰهُ
لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوٓا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِى الْحَرِّ ۗ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ
حَرًّا ۗ لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا ۚ
جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَٓائِفَةٍ
مِنْهُمْ فَاسْتَاْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِىَ اَبَدًا وَلَنْ
تُقَاتِلُوا مَعِىَ عَدُوًّا ۗ اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا
مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا
تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ ۗ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَمَاتُوا وَهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ۗ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ
يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَٓا
اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ
اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

﴿ اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (80)

(اِسْتَغْفِرْ) **İstiğfar et,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ) **yâhut istiğfar etme,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (إِنْ تَسْتَغْفِرْ) **eğer mağfiret talep etsen,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** ne kadar? (سَبْعِينَ مَرَّةً) **yetmiş defâ,** (فَلَنْ يَغْفِرَ) **aslâ bağışlamayacaktır,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimi? (لَهُمْ) **onları,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** ne sebebiyledir? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebeple ki gerçekten onlar,** (كَفَرُوا) **inkâr ettiler,** kimi? (بِاللّٰهِ) **Allâh'ı,** daha, (وَرَسُولِهِ) **Rasûlünü,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** (لَا يَهْدِي) **hidâyet vermez,** kime? (اَلْقَوْمَ) **bir topluma,** öyle toplum ki, (اَلْفَاسِقِينَ) **fâsıklar olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Dilersen) **o** (münâfık ola)**nlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme!** (Zîrâ onlar hakkında değişecek birşey yoktur.) **Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir.**

İşte sana! Bu, onların Allâh'ı ve Rasûlünü gerçekten inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Zâten Allâh (îmân etmek istemeyen ve kâfirlikte sınır tanımayan) **o fâsıklar toplumuna** (doğru yolu gösterse de, inanma yolunda tercih kullanmadıkları sürece onlara) **hidâyet vermez!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede çok sadaka veren zengin müminlerle az sadaka veren fakir müminleri ayıplayan ve her vesîleyle Müslümanları ayıplamayı kendilerine vazîfe edinen münâfıkları acı verici bir azapla tehdit buyurduktan sonra bu âyet-i kerîmede kendileri için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* istiğfar etse bile onları aslâ affetmeyeceğini bildirmiştir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede sadaka veren müminleri ayıplayan münâfıklar hakkında:

﴿سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ﴾

"Allâh onların alay etmesine (büyük bir azapla) **karşılık verdi"** buyurunca Müslümanları ayıplayan o kişiler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelerek kendileri için istiğfarda bulunmasını istediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tam istiğfar edecekken bu âyet-i kerîme nâzil olunca onlar için istiğfar etmedi. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/150; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/441)*

Bir rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlar için istiğfar ettikten sonra bu âyet-i kerîme nâzil oldu. **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)* kâfirler için istiğfar câiz olmadığından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bunu yapmış olmasını uzak görerek bu rivâyeti reddetmişse de, hayatta olan kâfirler için istiğfar etmek, onların affolunması için gerekli îmâna kavuşmalarını talep etme mânâsı taşıdığından, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* istiğfar etmiş olmasına delâlet eden rivâyetler de kabul edilebilir.

Kâfirliğinde ısrar eden bir inkârcı için yapılan istiğfarın fayda vermemesi ise **Ebû Leheb** gibi, îman etmeyeceği vahiy yoluyla bildirilen kimseler hakkında geçerlidir.

Münâfık için yapılan bir istiğfarın onu nifâka teşvik anlamı taşıyacağı görüşü ise aslâ uygun değildir. Zîrâ böyle düşünülecek olduğunda günahkâr müminler için istiğfar da aynı mânâda kabul edilebilir. Oysa bunu söyleyen hiçbir kimse yoktur.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bir önceki âyet-i kerîme nâzil olup münâfıkları azâb-ı elîm ile tehdit edince münâfıklar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim için istiğfar et" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onların nifaklarını bilmeksizin İslâm görüntülerine bakarak onlardan bâzıları için istiğfar etti. İçlerinden biri ölünce de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ölüleri için duâ ve istiğfar talep ediyorlardı.

Buraya kadar anlatılanlara göre âyet-i kerîmenin bir önceki âyetle münâsebeti pek açıktır. Ancak mûtemed rivâyetlere göre bu âyet-i kerîme özellikle sadaka veren Müslümanları ayıplayan münâfıklar hakkında değil de bâhusus münâfıkların reisi olan **Abdullâh ibni Übeyy ibni Selûl** hakkında nâzil olmuştur.

Nitekim **Esamm** *(Rahimehullâh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Abdullâh ibni Übeyy ibni Selûl Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir konuşma yaptığı zaman ayağa kalkar ve:

"İşte bu, **Allâh**'ın kendisine değer verdiği ve yardım ettiği elçisidir" diye methiyelerde bulunurdu. **Uhud** muhârebesine giderken üç yüz küsur münâfığı yoldan geri çevirip Müslümanları zor durumda bıraktıktan sonra yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir konuşmasının ardından aynı hareketleri yapmak isteyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onun bu nifâkına dayanamayıp:

«اِجْلِسْ يَا عَدُوَّ اللهِ! فَقَدْ ظَهَرَ كُفْرُكَ.»

"Ey Allâh'ın düşmanı! Otur, artık senin kâfirliğin açığa çıktı" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/149-150)* dedi. Bunu duyan herkes her taraftan onu kınayacak sözler söylediler, o da namaz kılmadan mescitten çıktı. Yolda karşılaştığı bir adam ona namaz kılmadan çıkmasının sebebini sorunca durumu anlattı. O adam kendisine: "Dön de **Rasûlüllâh** senin için istiğfâr etsin" deyince o: "Benim için istiğfâr etmiş, etmemiş hiç önemsemiyorum" dedi. İşte bunun üzerine:

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ﴾

"O (münâfık ola)**nlara: 'Gelin, Allâh'ın Rasûlü sizin için mağfiret talebinde bulunsun' denildiği zaman,** (kibirlerinden dolayı) **başlarını çevirirler. Bir de sen onları** (bu sözü kendilerine diyenden) **yüz çevirir oldukları halde görürsün. Üstelik onlar pek büyüklenen kimselerdir"** *(Münâfıkûn Sûresi:5)* âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Uhud muhârebesinin ardından yaşanan bu olaydan sonra diğer münâfıklar da geri kalmalarını haklı çıkaracak birtakım bahâneler ortaya koymak için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip kendileri için istiğfarda bulunmasını istediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onların Müslüman görünüşüne bakarak isteklerini yerine getirdi.

İbni Abbâs, **Urve** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy** kendisi gibi olan diğer münâfıklara: "Siz **Muhammed** ve adamlarına yardım yapmazsanız elbette onlar onun etrafından dağılırlar" diyen bir münâfıktı (ki onun bu sözü Münâfıkûn Sûresinin:7. âyetinde zikredilmektedir).

Yine böylece:

﴿لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾

Âyet: 80

"Andolsun eğer (Benî Mustalık gazvesinden) **Medîne'ye dönecek olursak, yemin olsun ki; elbette o en izzetli kişi, o en alçak olanı mutlaka oradan çıkaracaktır"** *(Münâfıkûn Sûresi:8)* diyen de oydu.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"**(Habîbim! Dilersen) **o** (münâfık ola) **nlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme!** (Zîrâ onlar hakkında değişecek birşey yoktur.) **Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir"** âyet-i kerîmesini indirmişti.

O zaman **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَسْمَعُ رَبِّي قَدْ رَخَّصَ لِي فِيهِمْ، فَوَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً.»

"Ben Rabbimin onlara istiğfar etmem için bana ruhsat verdiğini duyuyorum. Vallâhi elbette ben yetmiş kereden daha fazla istiğfar edeceğim, ola ki Allâh onları affeder" buyurdu. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** münâfıklara karşı şiddetli gazabından dolayı:

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ﴾

"Sen onlar için bağışlanma talebinde bulunmuş musun, ya da onlar için istiğfar etmemişsin, (bir şey değişecek değildir, zîrâ iki durum da) **onlara karşı eşittir. Allâh aslâ onları bağışlayacak değildir"** *(Münâfıkûn Sûresi:6)* âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/599, 601; İbnü Ebî Hâtim:6/1854; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/469)*

Müfessirlerin beyânı vechile; **Abdullâh ibni Übeyy** münâfığının oğlu hâlis bir mümin idi. Asıl adı **Hubâb** idi, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu **Abdullâh** ismiyle adlandırdı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok sevdiği sâlih bir sahâbî olan bu zâtın hâtırı için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın şiddetli îtirâzına rağmen onun münâfık olan babası için istiğfarda bulundu ve cenâzesini kıldırdı.

Nitekim **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* bu hâdiseyi şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَقَدْ أَصَبْتُ فِي الْإِسْلَامِ هَفْوَةً مَا أَصَبْتُ مِثْلَهَا قَطُّ، أَرَادَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيٍّ، فَأَخَذْتُ بِثَوْبِهِ فَقُلْتُ: أَعَلَى عَدُوِّ اللهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيٍّ الْقَائِلِ كَذَا وَكَذَا، وَالْقَائِلِ كَذَا وَكَذَا! أُعَدِّدُ أَيَّامَهُ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَبَسَّمُ، حَتَّى إِذَا أَكْثَرْتُ قَالَ: «يَا عُمَرُ! أَخِّرْ عَنِّي إِنِّي

قَدْ خُيِّرْتُ، قَدْ قِيلَ لِي: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً﴾ فَلَوْ أَعْلَمُ أَنِّي إِنْ زِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ غُفِرَ لَهُ لَزِدْتُ عَلَيْهَا.» ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَشَى مَعَهُ حَتَّى قَامَ عَلَى قَبْرِهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْهُ، فَعَجِبْتُ لِي وَلِجَرَاءَتِي عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَقُولُونَ لِابْنِهِ: يَا حُبَابُ! اِفْعَلْ كَذَا! يَا حُبَابُ! اِفْعَلْ كَذَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْحُبَابُ اِسْمُ شَيْطَانٍ، أَنْتَ عَبْدُ اللهِ!»

"İslâm'a girdikten sonra öyle bir gaflette bulundum ki bir daha öyle bir şey başıma gelmedi. **Abdullâh ibni Übeyy** ölünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun cenâzesini kıldırmak istedi, ben de onun elbisesinden tutup yaptıklarını sayarak:

'Şu gün (Uhud'da İslâm'ın aleyhine) şöyle şöyle diyen, şu gün şöyle şöyle laflar sarfeden **Allâh**'ın düşmanı **Abdullâh ibni Übeyy**'in cenâzesini mi kılacaksın?' diye onun yanlış yaptığı günleri tek tek saydım. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise tebessüm buyurarak beni dinledi.

Ben işi ilerletince: **"Yâ Ömer! Benden geri dur, şüphesiz ki ben muhayyer kılındım, çünkü bana: 'Onlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme! Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir" buyruldu. Ama ben yetmişten ziyâde istiğfar ettiğimde onun affedileceğini bilsem elbette daha fazla yapardım"** buyurdu.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cenâzesini kıldıktan sonra cenâzeyle birlikte yürüyerek kabrinin başında durdu, defin işlemi bitince ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı nasıl böyle cüretkâr davrandım diye kendime şaşırdım. Defin sırasında insanlar onun oğluna: 'Ey **Hubâb** şöyle yap, ey **Hubâb** böyle yap" demeye başlayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **-"Hubâb şeytan ismidir, sen Abdullâh'sın"**- buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:95, 1/254; Buhârî, no:1366, 4671; Nesâî, no:1965, el-Kübrâ, no:11225; Tirmizî, no:3097; İbnü Ebî Hâtim:6/1853-1854; Nehhâs, en-Nâsih, sh:523-524; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:3176; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/43-44; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/470-471)*

İşte bu âyet-i kerîmesiyle **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e, münâfık olan **Übeyy ibni Selûl** gibi kimseler için istiğfar edip etmemesinin fayda vermeme husûsunda eşit olduğunu, yetmiş kere onlar için istiğfarda bulunacak olsa da onları aslâ bağışlamayacağını bildirmiş oldu.

Âyet: 80

Müfessirler bu âyet-i kerîmenin emir şeklinde gelen bir kelâm olduğunu söylemişlerdir ki bunun mânâsı münâfıklar hakkında yapılan mağfiret duâsının kabul görmeyeceğidir.

Âyet-i kerîmede yetmiş sayısının tahsis edilmesi, münâfıkların bağışlanmayacağı bilgisinin tekidi için yapılmıştır. Zîrâ bir konuda mübâleğa yapılacağı zaman yedi ve yetmiş gibi sayılar kullanılır. Nitekim: "Sen benden yetmiş kere dilekte bulunacak olsan da ben senin hâcetini görmem" diyenin sözü bu mânâdadır ki bunu diyen kişi yetmiş kereden fazla istemesi hâlinde o kişinin isteğini yerine getireceğini kastetmemektedir. Dolayısıyla bu gibi ifâdelerden maksat tahdît değil teksîrdir (sınırlama değil de çokluk ifâdesidir).

Ayrıca Araplar sayılar içerisinde yetmişi çok kabul ediyorlardı. Zîrâ yetmişin en alt katı olan yedi sayısı şerefli bir adettir. Nitekim göklerin, yerlerin, günlerin, iklimlerin (kıtaların), denizlerin ve gezegenlerin yedi olması da bu sayıyla ilgili bir tahsistir.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkların mağfiret beklentisini tümüyle bitirmek için yedinin (onlar basamağındaki en büyük) katı olan yetmiş sayısını tahsis etmiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; eğer biri: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir kişi hakkında yaptığı istiğfârın kabul olunmaması onun duâsının reddolunması anlamına gelir ki bu, nübüvvet makāmına bir noksanlık getirir" diyecek olursa şöyle cevap verilir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı bâzen bir hikmete mebnî olarak kabul edilmeyebilir. Diğer bâzı peygamberlerin duâları da bâzı hikmetlere mebnî olarak reddedilmiştir (Nitekim Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğlu hakkındaki hidâyet duâsı ile İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın babası hakkındaki istiğfârı bunun örneklerindendir) ve bu hiçbiri hakkında bir noksanlık sayılmamıştır."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; bir insan (tevbe edip) kendisi için istiğfarda bulunmuyorsa **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın onun için istiğfarda bulunması ona fayda etmez. O halde mağfiretten ümit kesmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın -hâşâ- cimriliğinden dolayı olmadığı gibi **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın kusûrundan dolayı da değildir. Bilakis münâfıkların kabûlünü engelleyen husus, kâfirlikleri sebebiyle hâsıl olan kābiliyetsizlikleridir.

Nitekim **Mevlâ Celâleddîn** *(Rahimehullâh)* **"Şerhu'l-heyâkil"** isimli eserinde: "Muhal bir şey hiçbir kādirin kudreti altına girmez, ama bundan o kādirin kudretine bir noksanlık gelmez. Esas noksanlık, kendisine kudretin tealluk etmesine elverişli olmayan muhaldedir" derken bu mânâyı kastetmiştir. Yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın ortağı olması yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kaldıramayacağı bir taşı yaratması imkânsızdır. Zira **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti muhale tealluk etmez, ama burada noksanlık **Allâh-u Te'âlâ**'nın gücünde olmayıp, O'nun kudretinin teallukunu kabul etmeyen o nesnededir.

Şu bilinsin ki; münâfıkların kâfirliklerinin ve fâsıklıklarının bir alâmeti de **Allâh** yoluna harcama yapan müminlerle dalga geçmeleridir. Eğer onlar îman ve salâh sâhibi olsalardı elbette ihlâslı müminler gibi ciddî mânâda infakta bulunurlardı.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Müminlerin müşrikler için istiğfâr edemeyeceği, istiğfar etseler de Allâh-u Te'âlâ'nın onları mağfiret etmeyeceği:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

"(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de** (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar!"** *(Tevbe Sûresi:113)*

﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Sen onlar için bağışlanma talebinde bulunmuş musun, ya da onlar için istiğfar etmemişsin, (bir şey değişecek değildir, zîrâ iki durum da) **onlara karşı eşittir. Allâh aslâ onları bağışlayacak değildir! Çünkü şüphesiz Allâh** (îmanlarını gerektiren bunca açık delil gördükleri halde ve dilleriyle îman açıklamalarına rağmen, kalben îman etme dâiresinin dışına çıkmış olan) **o fâsıklar toplumunu** (gerçek îmâna) **hidâyet etmez!"** *(Münâfikûn Sûresi:6)*

Âyet: 81

﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (81)

(فَرِحَ) **Sevindi,** kim? (اَلْمُخَلَّفُونَ) **geri bırakılmış kimseler,** ne ile sevindi? (بِمَقْعَدِهِمْ) **oturmalarıyla,** nerede? (خِلَافَ رَسُولِ اللهِ) **Rasûlüllâh'ın ardında,** daha, (وَكَرِهُوا) **hoş görmediler,** neyi? (اَنْ يُجَاهِدُوا) **cihâd etmelerini,** ne ile? (بِاَمْوَالِهِمْ) **mallarıyla,** daha, (وَاَنْفُسِهِمْ) **canlarıyla,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** daha, (وَقَالُوا) **dediler,** ne dediler? (لَا تَنْفِرُوا) **çıkmayın,** nerede? (فِي الْحَرِّ) **bu sıcakta,** (قُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (نَارُ جَهَنَّمَ) **cehennem ateşi,** nedir? (اَشَدُّ) **daha şiddetlidir,** ne bakımından? (حَرًّا) **harâret bakımından,** (لَوْ كَانُوا) **şâyet olsaydılar,** nedir olsaydılar? (يَفْقَهُونَ) **iyice anlarlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (İlâhî hikmet netîcesi, Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müsaadesiyle Tebûk seferinden) **geri bırakılmış kimseler Rasûlüllâh'ın ardında**(n cihada gitmeyip geride) **oturmalarıyla/*Rasûlüllâh'a muhâlefet için oturmalarıyla*/ sevindi**(ler) **de, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat etmelerini hoşgörmediler ve** (birbirine): **"Bu sıcakta** (gazâya) **çıkmayın" dediler.**

(Habîbim!) **De ki: "**(Cihada çıkmamanız sebebiyle düşeceğiniz) **cehennem ateşi harâret bakımından daha şiddetlidir!" Eğer** (bu gerçeği) **iyice anlamakta bulunmuş olsaydılar** (elbette azıcık bir rahatlığı sonsuz azâba tercih etmezlerdi)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların bâzı kötü amellerini saydıktan sonra bu âyet-i kerîmesinde onların başka bir kabîh amelini zikretmiştir ki o da cihâda karşı isteksiz olmaları ve gazâdan geri kalınca sevinmeleridir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Tebûk** muhârebesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalan münâfıkları kastetmektedir" demiştir. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/152)*

İbni Abbâs, Câfer-i Sâdık, Muhammed el-Bâkır, Katâde ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre; **Tebûk** seferi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son gazâsı idi ve sıcakların en şiddetli zamânına rastlamıştı.

Münâfıklardan birtakımları: "Harâret şiddetlidir, biz harbe çıkmaya güç yetiremiyoruz, bu sıcakta yola çıkmayın" dediklerinde **Allâh-u Te'âlâ**: **"De ki: 'Cehennem ateşi daha sıcaktır'"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi indirdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/604; İbnü Ebî Hâtim:6/1854-55; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/472)*

Münâfıklar geri kalmak için bin türlü bahâne uydurarak geri kalmış olmaları hasebiyle mütehallifler konumundayken âyet-i kerîmede onlardan **"Geri bırakılanlar"** anlamına gelen **"Muhallefler"** olarak bahsedilmesi hakkında birkaç vecih zikredilmiştir:

a) Bu kelime "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından geri bırakılanlar" anlamına gelebilir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geri kalmalarına izin vermiştir.

b) **Allâh-u Te'âlâ** onların cihâda katılmaları durumunda fitne çıkaracaklarını bildiği için onların harbe iştirâkine mâni olmuştur. Bu nedenle onlar ilâhî bir hikmete mebnî olarak geri bırakılmışlardır.

c) Bu tâbir şeytanın vesvese vererek kendilerini cihattan geri bırakmasına işâret olabilir.

d) Tembellik ve münâfıklık gibi kötü vasıfların onları geri koymuş olması da kastedilmiş olabilir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Hılâf"** kelimesi müfessirler tarafından iki türlü tefsir edilmiştir. Bir kavle göre bu kelime: "Ardında" mânâsına gelen "Half" anlamındadır ki, bu durumda mensûb oluşu zarfiyet üzeredir.

Diğer bir kavle göre ise bu kelime "Hâlefe" fiilinin masdarı olup "Muhâlefet" anlamına gelmektedir. Bu durumda nasb edilişi mef'ûlün leh veyâ hâl olmak üzeredir ki mânâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* e muhâlefet olsun diye oturmalarıyla /**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlif olarak oturmalarıyla/ sevindiler" şeklindedir.

Âyet-i kerîmenin başında zikredilen **"Münâfıkların cihattan geri kalarak oturmakla sevinmeleri"** ifâdesi, onların **Allâh** yoluna çıkmayı kerih gördüklerine delâlet etmekteyse de **Allâh-u Te'âlâ** onların bu kötü vasfını tekit buyurmak üzere bu konuyu tekrar sarâhaten zikretmiş ve:

Âyet: 81

﴿وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

"Mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat etmelerini hoşgörmediler" buyurmuştur.

Ayrıca onların memleketlerinde oturup kalmak istemeleri insan tabiatının rahatlığa ve âilesiyle birlikte oturmaya meyilli olmasından olabilir. Cihâda çıkmayı istememeleri ise, cihat malı ve canı telefe ve hedere arzetme mânâsı taşıdığı içindir. Onların cihattan geri kalmayı istemelerinin en önemli bir nedeni de **Tebûk** muhârebesinin sıcak zamana denk gelişidir.

İşte:

﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾

"Onlar: 'Bu sıcakta (gazâya) **çıkmayın' dediler"** cümle-i celîlesinden kastedilen mânâ da budur.

Allâh-u Te'âlâ ise onların bu sözüne cevâben Habîbine:

﴿نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا﴾

"(Cihada çıkmamanız sebebiyle düşeceğiniz) **cehennem ateşi harâret bakımından daha şiddetlidir"** demesini emretmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ) **"Eğer** (bu gerçeği) **iyice anlamakta bulunmuş olsaydılar"** cümle-i celîlesi ise söylenilmesi emredilen söze dâhil olmayıp ancak geçen cümlenin mazmûnunu tekid eder mâhiyette vârid olmuştur ki bu cümle-i celîle müfessirler tarafından:

"Onlar âhiret ateşinin şiddetini ve sana muhâlefet etmeleri sonucunda oraya gideceklerini bilselerdi az sürecek bir rahatlığı ebedî bir azâba aslâ tercih etmezlerdi, zîrâ cihattaki zorluk bir süre sonra bitecek bir meşakkattir, âhiretin azâbı ise bitmez tükenmez bir meşakkattir. İnsanların en câhili ise kendisini azıcık bir sıkıntıdan koruyayım derken büyük bir helâke düşürendir" şeklinde îzah edilmiştir.

Cehennemin sıcaklığı hakkında bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde müfessirler bâzı hadîs-i şerîfler zikretmişlerdir ki, biz de onların bâzılarını burada naklediyoruz.

Nûmân ibni Beşîr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ أَهْوَنَ أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا مَنْ لَهُ نَعْلَانِ وَشِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاغُهُ
كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ، مَا يَرَى أَنَّ أَحَدًا أَشَدُّ مِنْهُ عَذَابًا وَإِنَّهُ لَأَهْوَنُهُمْ عَذَابًا.»

"Şüphesiz cehennem ehlinin azap bakımından en hafif olanı o kimse olacaktır ki, onun ateşten iki nalını ve (onların) **iki bağı bulunacaktır. Ama kazan kaynadığı gibi onlardan sebep beyni kaynayacaktır. Gerçekten kendisi azap bakımından cehennemde yananların en ehveni olduğu halde yine de o kişi kendisinden daha ağır bir azâba çarptırılan kimse bulunmadığını düşünecektir."** *(Müslim, Îmân:91, no:213/364, 1/196; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/254)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ
ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ فَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ.»

"Cehennem bin sene tutuşturularak nihâyet kıpkırmızı oldu, sonra bin sene daha tutuşturularak sonunda bembeyaz oldu. Sonra bin sene daha tutuşturularak en sonunda simsiyah oldu. Artık o (şu anda) **simsiyah ve kapkaranlıktır."** *(Tirmizî, Sıfat-ü Cehennem:8, no:2591, 4/341; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/253)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ أَنَّ غَرْبًا مِنْ جَهَنَّمَ جُعِلَ وَسَطَ الْأَرْضِ لَآذَى نَتْنُ رِيحِهِ وَشِدَّةُ حَرِّهِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ، وَلَوْ أَنَّ شَرَرَةً مِنْ شَرَرِ جَهَنَّمَ بِالْمَشْرِقِ لَوَجَدَ حَرَّهَا مَنْ بِالْمَغْرِبِ.»

"Cehennemin bir kırbası dünyânın ortasına konacak olsa elbette kötü kokusu ve şiddetli harâreti doğuyla batı arasında olan herkese eziyet verirdi.

Cehennemin kıvılcımlarından bir kıvılcım doğu tarafında bulunacak olsa elbette batı cânibinde olan kişi onun harâretini hissederdi." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3693, 4/411; Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb, no:5368, sh:688; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/253)*

Âyet: 81

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَوْ كَانَ فِي هٰذَا الْمَسْجِدِ مِائَةٌ أَوْ يَزِيدُونَ، وَفِيهِ رَجُلٌ مِنَ النَّارِ
فَتَنَفَّسَ فَأَصَابَ نَفَسُهُ لَاحْتَرَقَ الْمَسْجِدُ وَمَنْ فِيهِ.»

"Eğer bu mescitte yüz kişi olsa yâhut daha ziyâde olsalar, ama içlerinde cehennemden (gelen) **bir adam bulunsa da nefes alsa ve nefesi** (onlara) **isâbet etse elbette bu mescid ve içindekiler yanardı!"** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:6670, 12/2223; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/307; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:10/391; İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:4667, 4/397; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/254)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede münâfıkların küfür ve dalâlet hasletlerinden üçünü cem ettikleri zikredilmiştir ki bunlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kaldıklarına sevinmek, cihâdı istememek, başkalarının da cihâda çıkmasını engellemektir.

Bu âyet-i kerîmede münâfıkların, mallarıyla ve canlarıyla cihâda çıkmaya karşı isteksiz oldukları zikredilerek mallarını ve canlarını **Allâh** yolunda cömertçe harcayan ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanmayı her şeye tercih eden müminlerin iyi hâline bir târizde bulunulmuştur.**Urve ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Tebûk**'e çıkışı sonbahar döneminde oldu" sözü, o dönemde havanın sıcak olmasına ters düşmez. Zîrâ sonbaharın başlangıcındaki terâzi burcunda harâret görülür.

Rivâyete göre **Ebû Hayseme** *(Radıyallâhu Anh)* **Tebûk** harbinden geri kalanlar arasında idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* birkaç günlük yol katettikten sonra **Ebû Hayseme** sıcak bir günde âilesinin yanına gitti.

Bostanına girince iki hanımını iki ayrı çardakta ortalığa su serpmiş, suları soğutmuş ve yemek hazırlamış halde buldu. Onların bu hazırlıklarını görünce: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sıcaktayken **Ebû Hayseme** gölgelikte soğuk sular, hazır yemekler ve güzel hanımlarla birlikte! Bu insaf olamaz" dedikten sonra hanımlarına: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşuncaya kadar hiçbirinizin çardağına girmeyeceğim, haydi bana yol azığı hazırlayın" dedi, onlar da denileni yaptılar. Sonra su taşıyan bir devenin yanına giderek ona bindi, kılıcını ve mızrağını alarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düştü ve nihâyet kendisine yetişti.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَلُولْ اَزْ هَمْرَهَانْ بُودَنْ طَرِيقِ كَارْدَانِى نِيسْتْ بَكَشْ دُشْوَارِى مَنْزِلْ بَيَادِ عَهْدِ آسَانِى

"Yol (arka)**daşlar**(ın)**dan bezmek-usanmak iş bilicilerin yolu değildir,**
(Varacağın yerdeki huzur ve safâdan dolayı) **kolaylık zamânını düşünerek** (o şevkle)**, menzilin zahmet ve zorluğuna katlan."**

Yâni; aşk yolunda şerîat, tarîkat ve hakîkat edepleri üzere teâvün (yardımlaşma) ve tezâhür eyleyen (birbirini destekleyen) ihvandan beşeriyet hasebince bir rencidelik ve elem meydana gelirse ona tahanmmül et, incinme.

Tarîkat yoldaşlarından incinmek ve melûl olmak tarîkat âdâbından değildir. Âhiret ve îman selâmetliği için, erbâb-i tarîkatin ve meşâyıhın cevr-ü cefâsını, aşk yolunun zahmet ve zorluğunu çekmek lâzımdır. *(Konevî -kenarında- Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/685)*

Diğer bir beytinde şöyle demiştir:

مَقَامِ عَيْشْ مُيَسَّرْ نَمِى شَوَدْ بِى رَنْجْ بَلِى بَحُكْمِ بَلاَ بَسْتَه اَنْدْ عَهْدِ اَلَسْتْ

"Neşe ve huzur makāmı zahmet ve meşakkatsiz müyesser olmaz, Evet, (Kālû Belâ diye bilinen) **'Elest' ahdini 'Belâ' hükmüne bağlamışlardır."**

Yâni; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا﴾

"Takvâ sâhipleri için gerçekten de (her isteklerine kavuşma ve her türlü sıkıntıdan) **büyük bir kurtuluş vardır/kurtuluş yeri** (olan cennet)**/ vardır"** *(Nebe' Sûresi:31)* âyet-i kerîmesiyle işâret edilen âhiret yurdundaki surûr makāmına ya da dünyâda mârifetullâh ile hâsıl olan envâr-i huzûra, riyâzât ve ibâdât meşakkati olmaksızın ulaşmak müyesser değildir. Evet, bu söz doğrudur. Zîrâ hakîkî mürebbî olan **Allâh-u Te'âlâ**, ahd-i elest'de doğru ile yalancının arasını ayırmak için belâ ve mihneti, fasl edici (ayırıcı) âdil bir hakem yapmıştır.

Bu âlem-i ibtilâya gelenlerden her kim **Hazret-i Allâh**'ın emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb meşakkatine tahammül ederse (emirleri tutup, yasaklardan sakınma zorluğuna katlanırsa) işte o, sâdık, makbûl ve vefâlı sayılır, buna tahammül etmeyen ise kâzib ve gaddardır. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/138)*

Âyet: 81

Bir diğer beytte de şöyle demiştir:

مَنْ اَزْ دِيَارِ حَبِيبَمْ نَه اَزْ بِلاَدِ غَرِيبْ مُهَيْمِنَا بَعَزِيزَانِ خُودْ رَسَانْ بَازَمْ

"Ben Sevgili'nin diyârındanım, yabancı yerden değil,
Ey Müheymin (olan Allâh) **tekrâr beni arkadaşlarıma kavuştur."**

Yâni; ben **Nûr-u Muhammedî**'den yaratılıp, âlem-i ervâhta **huzûr-i Habîbullâh**'da, cemî enbiyâ ve evliyâ ile duranlardanım. Bu yabancı ve misâfirhâne olan dünyâ ehlinden değilim. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/376)*

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı olarak şöyle zikredilmiştir: Münâfıklar cihâda çıkmanın birtakım zorluklarını anlatarak müminleri geri bırakmak istediler. Oysa onlar sevenin, sevdiğine ulaşma yolunda bütün acıları tatlı, zorları kolay, şiddetleri de lezzetler olarak bulacağını bilmediler. Oysa sıcak ve soğuk gibi nedenlerle sevdiğinden geri kalanda hiçbir hayır yoktur. İşte sülûk yolunun zorluklarını ve dünyevî lezzetleri kaçırma tehlikesini anlatarak sâlikleri sülûk yolundan (tarîkat-ı aliyyeye girip çalışmaktan) geri bırakan kimseler de bu münâfıklara benzemektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı olarak şöyle zikredilmiştir: "Kimin îkânı az, îmânının nûru da zayıf olursa o kişi nefsinin keyfine uyup geri kaldığına sevinir, nefsiyle cihâdın meşakkatlerini çekmeyi ona karşı gelmenin vereceği harârete katlanmayı kerih görür. O yönde hareket etmek isteyenleri de geri bırakmaya çalışır. Bir yandan da mânevî huzur meydanına girmeye hazırlanır.

İşte her türlü zorluklara katlanarak nefsiyle cihâd eden pehlivanlar visâl (Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma) makāmını elde ettikleri ve o yüce **Mevlâ**'yı müşâhedeye ehliyet kesbettikleri zaman bu tembeller çok pişman olacaktır ama bir kere ayak kaymışken artık pişmanlık fayda vermeyecektir. Sabır ancak darbenin ilk vurduğu anda geçerlidir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ۞ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ۞ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾

"(Hicret, cihat, namaz, mescide gidiş ve tevbe gibi hayırlı amellerde) **öne geçenlerdir ancak** (Allâh'ın rahmetine ve cennetine doğru) **öne geçiciler! İşte sana! Ancak onlardır o** (İlâhî huzûra mânen çok yakınlaştırılan ve Arş'ın gölgesinde ikrâma mazhar kılınan) **mukarrebler!** (Nîmetlerle dolu) **o Na'îm cennetlerinde** (yerleşecek)**dirler!"** *(Vâkı'a Sûresi:10-12)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Cehennemin harâretini ifâde eden diğer âyet-i kerîmeler:

﴿كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ۞ نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ﴾

"Aslâ (kurtulamayacaktır)**! Şüphesiz o** (cehennem)**, katışıksız bir alevdir!** (İnsanın, el ve ayaklar gibi) **uç** (uzuv)**ları**(nı)*/baş derilerini*/(deriden ve etten) **çokça soyan** (o azâb)**ı** (kastediyorum)**!"** *(Me'âric Sûresi:15-16)*

﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾

"Başlarının üzerinden doğru da son derece kaynar su dökülecektir. Karınlarında bulunan (bağırsak)**lar ve deriler onunla eritile**(rek içleri dışlarına çıkarılacak, sonra azap devâm etsin için eski hâline döndürüle)**cektir. Yine onlara âit demirden kamçılar/*tokmaklar*/ da vardır** (ki, insanlar ve cinler bir araya gelse onların bir tânesini yerinden kaldıramazlar)**.**

Her ne zaman (kendilerini yukarıya kaldıran alevler onları cehennemin ağzına yaklaştırsa ve çektikleri) **büyük bir gamdan dolayı oradan çıkmalarını isteseler,** (kafalarına vurulan demir tokmaklarla, yetmiş senelik derinliğe atılarak) **onun içerisine geri döndürülürler** (ve o zaman onlara denilir) **ki: "O yakıcı** (ateşin) **azâbı**(nı) **tadın** (bakalım)**!"** *(Hacc Sûresi:19-22)*

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾

"Şüphesiz o kimseler ki Bizim âyetlerimizi inkâr etmişlerdir; yakında onları görülmemiş büyük bir ateşe girdireceğiz.

Her ne zaman derileri (o ateşte) **iyice pişip dağılacak olsa, onların yerine kendilerine başka birtakım deriler veririz ki** (yanma izleri taşımayan o yepyeni derilerinin yanmasıyla) **azâbı** (devamlı olarak) **tatsınlar!**

Şüphesiz ki Allâh dâimâ Azîz ve Hakîm olmuştur. (Bu nedenle suçlular hakkında dilediğini yapmasına engel çıkarılamaz, zâten O, suçsuz yere azap etmek gibi hikmetsiz bir iş de yapmaz!)**"** *(Nisâ Sûresi:56)*

Âyet: 82

﴿ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (82)

(فَلْيَضْحَكُوا) **Artık gülsünler,** ne kadar? (قَلِيلًا) **az,** daha? (وَلْيَبْكُوا) **ağlasınlar,** ne kadar? (كَثِيرًا) **çok,** (جَزَاءً) **tam bir cezâ olarak,** neye karşılık? (بِمَا) **o şeylere ki** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَكْسِبُونَ) **kazanır oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Artık onlar (dünyâda) **biraz gülsünler,** (âhirette ise) **çokça ağlasınlar! Kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeylere karşılık tam bir cezâ olarak!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların Müslümanlarla alay ettiklerini ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkmadıkları için sevindiklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede onların dünyâda az bir süre gülseler de âhirette çok ağlayacaklarını beyân etmiştir.

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin ve Mazharî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede gülme ve ağlama ifâdeleri emir sîğasıyla vârid olmuşsa da kastedilen mânâ, münâfıkların başına bu hâlin geleceğini bildirmektir. Bunun delîli ise âyet-i kerîmenin sonunda gelen: **"Kazanmakta oldukları şeylere karşılık olarak"** ifâde-i celîlesidir.

Buna göre âyet-i kerîmenin mânâsı: "Kâfirler ve münâfıklar dünyâda ömürleri boyunca sevinip gülseler de bu onların âhiretteki ağlamalarına nazaran pek az olacaktır. Çünkü dünyâ fânî, âhiret ise bâkîdir. Bitip tükenecek olan bir şey ise sürekli kalacak şeye nispetle pek az sayılır" demektir.

Ebû Razîn *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır: "Dünyâ pek azdır, artık orada diledikleri kadar gülsünler. Ateşe vardıkları zaman o kadar ağlayacaklar ki ardı arkası kesilmeyecek. İşte çok olan ağlamak budur." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/65)*

Amr ibni Şurahbîl *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dünyâda az bir zaman gülseler de âhirette çok ağlayacaklarını bazı müşriklerin yüzüne nasıl ifâde buyurduğunu şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُرَحْبِيلَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَلَأٍ مِنْ قُرَيْشٍ، وَفِيهِمْ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ، وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ: هٰذَا نَبِيُّكُمْ يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ. فَقَالَ عُتْبَةُ: وَمَا تُنْكِرُ أَنْ يَكُونَ مِنَّا نَبِيٌّ أَوْ مَلَكٌ؟ فَسَمِعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ: «أَمَّا أَنْتَ يَا عُتْبَةُ! فَلَمْ تَغْضَبْ لِلهِ وَلَا لِرَسُولِهِ، وَإِنَّمَا غَضِبْتَ لِلْأَصْلِ. وَأَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا جَهْلٍ! فَوَاللهِ لَا يَأْتِي عَلَيْكَ إِلَّا غَيْرُ كَثِيرٍ مِنَ الدَّهْرِ حَتَّى تَبْكِيَ كَثِيرًا وَتَضْحَكَ قَلِيلاً. وَأَمَّا أَنْتُمْ يَا مَلَأَ قُرَيْشٍ! فَوَاللهِ لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ إِلَّا غَيْرُ كَثِيرٍ مِنَ الدَّهْرِ، حَتَّى تَدْخُلُوا فِي هٰذَا الْأَمْرِ الَّذِي تُنْكِرُونَ طَائِعِينَ أَوْ كَارِهِينَ.» قَالَ: فَسَكَتُوا كَأَنَّمَا ذُرَّ عَلَى رُؤُوسِهِمُ التُّرَابُ، فَلَمْ يَرُدُّوا عَلَيْهِ شَيْئًا.

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında **Ebû Cehl ibni Hişâm** ve **Utbe ibni Rabî'a**'nın da bulunduğu bir **Kureyş** topluluğunun yanından geçerken **Ebû Cehil**: "Ey **Abdimenâfoğulları**! İşte sizin peygamberiniz" deyince **Utbe**: "Bizden bir peygamber ya da melek olabileceğini niçin kabul etmiyorsun" dedi. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara yönelerek:

"Ey Utbe! Sana gelince; sen Allâh ve Rasûlü için gazaplanmadın, sen ancak kavmiyetçilikten dolayı kızdın. Ey Ebû Cehil! Sen ise vallâhi uzun bir zaman geçmeden çok ağlayacak, az güleceksin.

Ey Kureyş topluluğu! Size gelince; vallâhi uzun bir zaman geçmeyecek ki hepiniz şu anda inkâr etmekte bulunduğunuz bu işe ister istemez dâhil olacaksınız" buyurdu. Bunu duyan topluluk başlarına toprak saçılmış gibi olup sessizliğe büründüler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hiçbir cevap veremediler. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/65; İbnü Cerîr et-Taberî, et-Târîh:2/347-348)*

Bu âyet-i kerîme kâfirlerin dünyâda az bir zaman gülseler de âhirette çok ağlayacaklarını beyân sadedinde nâzil olmuşsa da, sonlarının ne olacağını bilmeyen müminlere yakışanın da dünyâda az gülüp çok ağlamak olduğuna dikkat çekmektedir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا.»

Âyet: 82

"Benim bildiklerimi bilseydiniz elbette çok az güler ve elbette çok ağlardınız!" *(Buhârî, Rikāk:26, no:6120, 5/2379; Müslim, no:2822; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/473)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu hadîs-i şerîfi buyurduğunda kendisine: "Yâ **Rasûlellâh**! Ne gördünüz de böyle buyurdunuz?" diye sorulunca:

«رَأَيْتُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ.»

"Cenneti, cehennemi gördüm" buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/474)*

Bu hadîs-i şerîften **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildiklerinin âhiretle alâkalı olduğu anlaşılmıştır. Gerçi kendisinden sonra dünyâda ümmetinin başına gelecek fitneler hakkında da buna benzer bir kelâm buyurmuştur.

Nitekim yüce sahâbî **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، يَظْهَرُ النِّفَاقُ وَتُرْفَعُ الْأَمَانَةُ وَتُقْبَضُ الرَّحْمَةُ وَيُتَّهَمُ الْأَمِينُ وَيُؤْتَمَنُ غَيْرُ الْأَمِينِ، أَنَاخَ بِكُمُ السَّرَفُ وَالْحُوبُ.» قَالُوا: وَمَا السَّرَفُ وَالْحُوبُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: «اَلْفِتَنُ كَأَمْثَالِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ.»

"(İleride bu ümmetin başına ne belâlar geleceği husûsunda) **benim bildiklerimi bilseydiniz elbette çok ağlar ve elbette az gülerdiniz! Nifak belirgin hâle gelecek, emânet** (güvenilirlik vasfı dünyâdan) **kaldırılacak, rahmet** (acıma hissi kalplerden sökülüp) **alınacak, güvenilir kişiler töhmet altında bırakılacak, emin olmayan kimselere güvenilecek, seref ve hûb sizi çökertecek!"** buyurmuştur.

Bunu duyan sahâbe: "Seref ve hûb ne demektir yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde ise: **"Karanlık gece emsâli fitneler** (ve kargaşalar)" diye cevap buyurmuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek:4/622; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/253)*

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh** dostlarından öylesi vardır ki kendisi sâlih bir kul olsa da kendini kötü kabul ederek ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan ziyâdesiyle korkarak gülmemeyi tercih etmiştir.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلهِ، وَاللهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا، وَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْفُرُشِ وَلَخَرَجْتُمْ إِلَى الصُّعُدَاتِ تَجْأَرُونَ إِلَى اللهِ. لَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ شَجَرَةً تُعْضَدُ.»

"Ben sizin görmediklerinizi görüyorum, duymadıklarınızı duyuyorum! Gök (üzerindeki ağır yükten dolayı) **gıcırdadı, gıcırdaması da gerekli oldu. Zîrâ onda dört parmaklık bir yer bile yoktur ki orada alnını Allâh'a secde için koymuş melek bulunmasın.**

Vallâhi benim bildiklerimi bilseydiniz elbette çok az güler, çok ağlardınız, yataklar üzerinde kadınlardan lezzet alamazdınız, elbette tepelere çıkar 'İmdat' diye bağırırdınız. Elbette ben (âhiretin şiddetine muhâtap olmayayım diye) **koparılan bir ağaç olsaydım** (da mükellef olmayaydım) **istedim!"** *(Tirmizî, Zühd:9, no:2312, 3/145; İbni Mâce, no:4190; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/474-475)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* kendisine hüzün gâlip olan (üzüntü hâli ağır basan) kimselerden olduğu için hiç gülmezdi. Kendisi her ne zaman görülecek olsa onu gören başına yeni bir belâ gelmiş zannederdi. *(el-Kuşeyrî, er-Risâle:2/216; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/318)*

İbni Sîrîn *(Radıyallâhu Anh)* ise gülerdi ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*a karşı:

﴿وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ﴾

"Güldüren de, ağlatan da ancak O'dur" *(Necm Sûresi:43)* âyet-i kerîmesini delil olarak okurdu. *(İbnü Kuteybe, Uyûnü'l-ahbâr:1/318)*

Sahâbe-i kirâm *(Radıyallâhu Anhüm)* de gülerlerdi, ancak insanı yenik duruma düşürecek şekilde çok gülmek tembel ve beyinsiz kişilerin işi olduğundan yasaklanmış ve kınanmıştır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ.»

"Çok gülmek kalbi öldürür" buyurmuştur. *(Tirmizî, Zühd:2, no:2305, 4/140; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8095; Buhârî, el-Edebü'l-müfred, no:252, 253; İbnü Mâce, no:4193; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/318)*

Âyet: 82

Allâh korkusundan ve O'nun azâbının şiddetini düşünmekten dolayı ağlamak ise her hâlükârda beğenilen bir iştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından da teşvik edilmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ ثُمَّ تُصِيبُ شَيْئًا مِنْ حُرِّ وَجْهِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ.»

"Allâh korkusundan sebep herhangi bir mümin kulun iki gözünden sinek başı kadar dahî yaşlar çıkar da sonra o yaşlar yüzünün yanlarından (yanaklarından) **bir yere isâbet ederse mutlaka Allâh-u Te'âlâ onu ateşe haram kılar!"** *(İbnü Mâce, Zühd:19, no:4197, 2/1404; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/253)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، وَلَسَجَدَ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَنْقَطِعَ صُلْبُهُ، وَلَصَرَخَ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَنْقَطِعَ صَوْتُهُ، اِبْكُوا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا.»

"Siz benim bildiklerimi bilseydiniz elbette çok ağlardınız, az gülerdiniz, elbette sizin biriniz beli kopuncaya kadar secdede kalırdı ve yine sizden biri sesi kesilinceye kadar bağırırdı. Ağlayın, ağlayamazsanız kendinizi ağlamaya zorlayın!" *(Kuzâ'î, Müsnedü'ş-Şihâb, no:1314, 5/141; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/476)*

Kasâme ibni Züheyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre **Ebû Mûsa** *(Radıyallâhu Anh)* **Basra**'da insanlara bir konuşma yaparken şöyle demiştir:

عَنْ قَسَامَةَ بْنِ زُهَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَطَبَ النَّاسَ بِالْبَصْرَةِ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! اِبْكُوا! فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا. فَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ يَبْكُونَ الدُّمُوعَ حَتَّى تَنْقَطِعَ ثُمَّ يَبْكُونَ الدِّمَاءَ حَتَّى لَوْ أُجْرِيَ فِيهَا السُّفُنُ لَسَارَتْ.»

"Ey insanlar! Ağlayın, ağlayamazsanız kendinizi ağlamaya zorlayın. Zîrâ muhakkak cehennem ehli gözyaşları kesilinceye kadar ağlayacaklar.

Sonra o kadar kan ağlayacaklar ki içerisinde gemiler akıtılsa elbette gezebilecekler." *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/110; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/89-90; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/255; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/475-476)*

Dünyâda **Allâh**'tan korkmayan, O'nun azâbından endişe edip ağlamayan, emirlerini tutup yasaklarından kaçmayan kişilerin ise cehennemde çok ağlayacakları birçok hadîs-i şerîfte bildirilmiştir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُرْسَلُ الْبُكَاءُ عَلَى أَهْلِ النَّارِ فَيَبْكُونَ حَتَّى يَنْقَطِعَ الدُّمُوعُ ثُمَّ يَبْكُونَ الدَّمَ حَتَّى يَصِيرَ فِي وُجُوهِهِمْ كَهَيْئَةِ الْأُخْدُودِ، لَوْ أُرْسِلَتْ فِيهَا السُّفُنُ لَجَرَتْ.»

"Cehennem ehline ağlama hâli musallat edilir, böylece onlar gözyaşları kesilinceye kadar ağlarlar, sonra kan ağlamaya başlarlar, o derece ki yüzlerinde oyuklar şeklinde çatlaklar oluşur. On(lar o kadar ağlarlar ki gözyaşlarından oluşan o su)**lar içerisine gemiler salınacak olsa elbette yüzebilirler."** *(İbni Mâce, Zühd:38, no:4324, 2/1446)*

Zeyd ibni Rüfey' *(Radıyallâhu Anh)*ın merfûan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

عَنْ زَيْدِ بْنِ رُفَيْعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ-رَفَعَهُ- قَالَ: «إِنَّ أَهْلَ النَّارِ إِذَا دَخَلُوا النَّارَ بَكَوُا الدُّمُوعَ زَمَانًا، ثُمَّ بَكَوُا الْقَيْحَ زَمَانًا.» قَالَ: «فَيَقُولُ لَهُمُ الْخَزَنَةُ: يَا مَعْشَرَ الْأَشْقِيَاءِ! تَرَكْتُمُ الْبُكَاءَ فِي الدَّارِ الْمَرْحُومِ فِيهَا أَهْلُهَا فِي الدُّنْيَا، هَلْ تَجِدُونَ الْيَوْمَ مَنْ تَسْتَغِيثُونَ بِهِ؟» قَالَ: «فَيَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! يَا مَعَاشِرَ الْآبَاءِ وَالْأُمَّهَاتِ وَالْأَوْلَادِ! خَرَجْنَا مِنَ الدُّنْيَا عِطَاشًا، وَخَرَجْنَا مِنَ الْقُبُورِ عِطَاشًا، وَكُنَّا طُولَ الْمَوْقِفِ عِطَاشًا، وَنَحْنُ الْيَوْمَ عِطَاشٌ، فَأَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ. فَيَدْعُونَ أَرْبَعِينَ سَنَةً لَا يُجِيبُهُمْ، ثُمَّ يُجِيبُهُمْ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ. فَيَيْأَسُونَ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ.»

"Şüphesiz cehennem ehli ateşe girdikleri zaman bir süre kan ağlarlar, sonra bir zaman irin ağlarlar. O zaman cehennem bekçileri onlara: 'Ey bedbahtlar gürûhu! Dünyâda ahâlisine acına(cağı vaad edile)**n o yurtta ağlamayı bıraktınız** (da burada mı ağlamaya başladınız)**! Bu gün kendisinden yardım isteyeceğiniz birini bulabilecek misiniz?' deyince onlar seslerini yükselterek:**

Âyet: 82

'Ey cennet ehli! Ey babalar, anneler ve çocuklar! Biz dünyâdan susuz vaziyette çıktık, kabirlerden susuz halde çıktık, mahşerde kaldığımız süre boyunca (elli bin sene) **susuz kaldık, bugün de susuz haldeyiz, ne olur bize sudan biraz akıtın yâhut Allâh'ın size verdiği rızıklardan bir şey** (bize de ulaştırın)**' derler.**

Böylece kırk sene duâ ederler de Allâh-u Te'âlâ onlara cevap vermez. Sonunda: 'Şüphesiz siz (orada bu hal içerisinde ebediyen) **kalıcılarsınız' diye cevap verince artık onlar bütün hayırlardan ümitlerini keserler."** *(İbnü Ebi'd-Dünyâ, Mevsû'atü'l-İmâm İbni Ebi'd-Dünyâ, Sıfatü'n-nâr, no:211, 6/445; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/256; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/475)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede münâfıklara:

"Cehennem ateşi daha sıcakken siz **Allâh**'ın emrine muhâlefet ederek onu tercih etmiş oldunuz. Eğer doğru anlayış sâhibi olsaydınız böyle muhâlefette bulunmazdınız" buyrularak, cehennem sıcağının dünyâ ateşinden kat kat sıcak olduğu açıklanmıştır.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ نَارَكُمْ هٰذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ، وَلَوْلَا أَنَّهَا أُطْفِئَتْ بِالْمَاءِ
مَرَّتَيْنِ مَا انْتَفَعْتُمْ بِهَا وَإِنَّهَا لَتَدْعُو اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُعِيدَهَا فِيهَا.»

"Şüphesiz sizin bu ateşiniz cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Eğer o iki defâ suyla söndürülmeseydi ondan faydalanamazdınız. Muhakkak ki o (cehennemden alınan ateş parçası)**, kendisini oraya tekrar iâde etmemesi için Allâh-u Azze ve Celle'ye duâ etmektedir."** *(İbni Mâce, Zühd:38, no:4318, 2/1444; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/252; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/475)*

Bunun îzâhı şöyle yapılmıştır: Bütün dünyânın odunları toplanıp tutuşturulsa ve hepsi ateş hâline gelse, cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir cüz olan ateş tüm dünyâ ateşinin sıcaklığından daha şiddetli olur.

Haberde şöyle vârid olmuştur:

وَفِي الْخَبَرِ: «لَمَّا أُهْبِطَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَضَى جَبْرَائِيلُ إِلَى مَالِكٍ وَأَخَذَ مِنْهُ جَمْرَةً
لِآدَمَ فَلَمَّا تَنَاوَلَهَا احْتَرَقَتْ كَفُّهُ فَقَالَ: مَا هٰذِهِ يَا جَبْرَائِيلُ؟ قَالَ: جَمْرَةٌ مِنْ جَهَنَّمَ غَسَلْتُهَا

سَبْعِينَ مَرَّةً ثُمَّ اٰتَيْتُهَا اِلَيْكَ فَأَلْقِ عَلَيْهَا الْحَطَبَ وَاخْبِزْ وَكُلْ ثُمَّ بَكٰى اٰدَمُ وَقَالَ: كَيْفَ تَقْوٰى اَوْلَادِى عَلٰى حَرِّهَا فَقَالَ لَهُ جَبْرَائِيلُ: لَيْسَ لَهَا عَلٰى اَوْلَادِكَ الْمُطِيعِينَ مِنْ سَبِيلٍ.»

"Âdem *(Aleyhisselâm)* (cennetten) **indirilince Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* (cehennem görevlisi) **Mâlik'in yanına gelerek ondan Âdem** *(Aleyhisselâm)*(a vermek) **için bir ateş parçası aldı. Âdem** *(Aleyhisselâm)* **onu eline alınca avucunu yaktı ve** (can havliyle)**: 'Ey Cebrâîl! Bu nedir?' dedi.**

Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* **da: 'Bu, cehennemden alınma bir parçadır, onu yetmiş defâ yıkadım sonra sana verdim; hemen onun üzerine odun at, ekmek pişir ve ye' dedi.**

Âdem *(Aleyhisselâm)* **ağlayarak: '**(Cehenneme girecek) **çocuklarım bunun harâretine nasıl dayanır?' deyince Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*: **'**(Allâh'ın emirlerine karşı) **itaatkâr olan evlatlarına karşı onun için bir yol yoktur' dedi."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476; Sehâvî, el-Mekāsıdü'l-hasene, sh:174)*

Ya'lâ ibni Münye *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ يَعْلَي بْنِ مُنْيَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«تَقُولُ النَّارُ لِلْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِي.»

"Kıyâmet günü cehennem, (üzerine kurulu Sırat'tan geçen) **mümine: 'Ey mümin çabuk geç, zîrâ senin nûrun benim alevimi söndürdü' der!"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:668, 22/258-259)*

Her kim **Allâh** ile birlikte olursa onu hiçbir şey yakamaz. Nitekim mîrac gecesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* esîr tabakasını (elektrik, ışık ve harâretin yayılmasına vâsıtalık eden ve gök katmanlarının dışında bulunan latîf maddeyi) geçmiş, bir tüyü bile yanmamıştır. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a da ateş serinlik ve esenlik olmuştur.

Bu âyet-i kerîmede kötü kullar ne kadar gülseler de bunun az olacağı, zîrâ dünyânın ömrü az olduğuna göre bir kişinin dünyâdaki ömrünün çok daha az olduğu, âhirette ise sonsuza dek ağlayacakları için ağlamalarının çok olacağı açıklanmıştır.

Rivâyet olunduğu üzere:

«يُرْوٰى أَنَّ أَهْلَ النِّفَاقِ يَبْكُونَ فِي النَّارِ عُمْرَ الدُّنْيَا لَا يَرْقَأُ لَهُمْ دَمْعٌ وَلَا يَكْتَحِلُونَ بِنَوْمٍ.»

Âyet: 82

"Nifâk ehli cehennemde dünyânın ömrü kadar ağlayacaklar, ne gözyaşları dinecek, ne de gözlerine uyku girecek!" *(Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/168; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanların yanına çıktığında konuşup gülüşen bir topluluğa rastlayınca yanlarında durup selâm vermiş, sonra "Ölümü" kastederek:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ.» يَعْنِي الْمَوْتَ.

"Bütün lezzetleri süratle keseni çok anın" *(Tirmizî, Zühd:4, no:2307, 4/141-142; Nesâî, Cenâiz:3; İbnü Mâce, Zühd:31; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)* buyurmuştur.

Sâib *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَرْ غَفْلَتِ سِيَاهْ دِلاَنْ خَنْدَه مِيزَنَنْدْ غَافِلْ مَشُو زِ خَنْدَهٔ دَنْدَانْ نُمَايِ صُبْحْ

"Gönülleri gaflet üzere kararmış olanlara gülerler,
Sabahın, dişlerini göstererek sana gülmesinden dolayı gâfil olma!"

Sabah vakti fecrin aydınlığı gülerek gelir, beyaz dişlerini sana gösterir, lâkin bu dişlerle, "Seni helâk ve telef edeceğim" diye işâret eder, sen ise, "Benim yüzüme gülüyor" zannedersin, onun için sen de güler oynarsın, halbuki iş aksinedir azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/427)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* gülen bir gence rastladığında:

«يَا بُنَيَّ هَلْ مَرَرْتَ عَلَى الصِّرَاطِ؟ فَقَالَ: لَا! فَقَالَ: هَلْ تَدْرِي إِلَى الْجَنَّةِ تَصِيرُ
أَمْ إِلَى النَّارِ؟ فَقَالَ: لَا! فَقَالَ: فَفِيمَ هٰذَا الضِّحْكُ؟!»

"Ey oğulcağızım! Sırata uğradın mı?" dedi. O: "Hâyır" diye cevap verince: "Cennete mi gideceksin yoksa cehenneme mi, biliyor musun?" dedi. O yine : "Hâyır" dedi. O zaman: "Peki bu gülmek de ne?" dedi. Artık o genç güler halde hiç görülmedi.

Naklolunduğuna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile **Hızır** *(Aleyhisselâm)* birbirinden ayrılırken **Hızır** *(Aleyhisselâm)* ona şöyle nasîhatte bulundu:

«إِيَّاكَ وَاللَّجَاجَةَ وَلَا تَكُنْ مَشَّاءً إِلَّا لِحَاجَةٍ وَلَا ضَحَّاكًا مِنْ غَيْرِ عَجَبٍ كَانَ وَابْكِ
عَلَى خَطِيئَتِكَ يَا ابْنَ عِمْرَانَ.»

"Mücâdeleden (insanlarla çekişmekten) **sakın! İhtiyâcın dışında** (sokakta) **çok dolaşma! Hayret edilecek** (gülünç) **bir şey olmadıkça çok gülme! Ey İmrân oğlu, sen kendi hatâlarına ağla!"**

Muhammed ibni Vâsi' *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Cennette ağlayan birini görürsen onun ağlamasına şaşmaz mısın? İşte nereye gideceğini bilmediği halde dünyâda gülebilenin hâli ondan daha ziyâde şaşılmaya lâyıktır."

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: «اِنَّ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَدَ ابْنَهُ يَحْيٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَوَجَدَهُ مُضْطَجِعًا عَلٰى قَبْرٍ يَبْكِي فَقَالَ: يَا بُنَيَّ مَا هٰذَا الْبُكَاءُ؟ قَالَ: اَخْبَرَتْنِي اُمِّي: اَنَّ جَبْرَائِيلَ اَخْبَرَكَ اَنَّ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ مَفَازَةً ذَاتَ لَهَبٍ لَا يُطْفِئُ حَرَّهَا اِلَّا الدَّمْعُ! فَقَالَ زَكَرِيَّا: اِبْكِ يَا بُنَيَّ اِبْكِ!»

Bir kere **Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)* oğlu **Yahyâ** *(Aleyhisselâm)*ı ararken onu bir kabrin üzerine uzanmış ağlar vaziyette bulunca: **"Ey Oğulcağızım! Bu ağlamanın sebebi ne?"** diye sordu. O:

"Annemin bana bildirdiğine göre Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* **sana: 'Cennetle cehennem arasında alevli bir ova vardır ki onun ateşini ancak gözyaşı söndürür' diye vahiy getirmiş** (de onun için ağlıyorum)**"** diye cevap verdi. O zaman **Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)* onun haklılığını bildirmek üzere**: "Ey yavrucuğum! Ağla, ağla"** dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبِ الْاَحْبَارِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ: «اِنَّ الْعَبْدَ لَا يَبْكِي حَتّٰى يَبْعَثَ اللّٰهُ اِلَيْهِ مَلَكًا فَيَمْسَحُ كَبِدَهُ بِجَنَاحِهِ فَاِذَا فَعَلَ ذٰلِكَ بَكٰى.»

"Şüphesiz kul **Allâh** kendisine bir melek gönderinceye kadar ağlayamaz, o melek kanadıyla onun ciğerini sıvazlar da işte o bunu yaptığı zaman kul ağlayabilir." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثَةُ أَعْيُنٍ لَا تَمَسُّهَا النَّارُ؛ عَيْنٌ فُقِئَتْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَعَيْنٌ حَرَسَتْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَعَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ.»

Âyet: 82

"Üç göze ateş değmez; Allâh yolunda çıkartılan bir göz, Allâh yolunda gözcülük yapa(rken uykusuz kala)**n bir göz, Allâh korkusundan ağlayan bir göz!"** *(Hâkim, el-Müstedrek:2/92; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ:
«لَأَنْ أَدْمَعَ دَمْعَةً مِنْ خَشْيَةِ اللهِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِأَلْفِ دِينَارٍ.»

"Elbette **Allâh** korkusundan dolayı bir damla göz yaşı akıtmam bin dînâr sadaka vermemden bana daha sevgilidir." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:816, 2/253; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Tevrat'ta şöyle buyrulmuştur:

«يَا ابْنَ اٰدَمَ اِذَا دَمَعَتْ عَيْنَاكَ فَلَا تَمْسَحِ الدُّمُوعَ بِثَوْبِكَ وَلٰكِنِ امْسَحْهَا بِكَفِّكَ فَاِنَّهَا رَحْمَةٌ.»

"Ey Âdemoğlu! İki gözün (Allâh için) **yaşardığı zaman gözyaşlarını elbisenle silme, lâkin onları avucunla sil, zîrâ o bir rahmet** (eseri)**dir."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Âlimlerin beyânına göre ağlamak on türlüdür; sevinçten ağlamak, üzüntüden ağlamak, merhametten ağlamak, korkudan ağlamak, bir de ölü ardından başkalarını ağlatmak için ağlayan kadının yaptığı gibi yalandan ağlamak ki bu kişinin azâbı hakkında şöyle vârid olmuştur:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلنَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ.»

"Ölü ardından ağlayan kadın ölümünden önce tevbe etmezse kıyâmet günü (kabrinden saçı başı darmadağın ve toz toprak içinde kalmış vaziyette) **üzerinde katrandan bir entâri, bir de utanç zırhı bulunarak kaldırılır.** (O zaman elini başının üzerine koyarak ölümünü ister ve köpek gibi afkurur.)" *(Müslim, Cenâiz:10, no:934, 2/644; Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb:5/312; Hâşiyetü'l-Büceyremî:6/175; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/476)*

Bir de uyum sağlamak için ağlamak vardır ki bir kişi sebebini bilmese de ağlayan bir cemaat görünce ağlayabilir, ayrıca sevgi ve arzu ağlaması vardır, dayanılmayacak acıdan dolayı feryat ağlaması vardır.

Bunlarla beraber zulme uğrayanın zayıf düşerek ağlaması vardır, onuncu olarak da katı kalpli birinin gözünden riya için yaş gelmesi gibi nifâk ağlayışı vardır.

"Tebâkî" ise, kendini ağlamaya zorlamaktır ki bunun iyi ve kötü iki çeşiti vardır. Bir kısmı kalbi yumuşatmak için olandır ki bu iyi sayılır, riyâ ve süm'a için (görsünler ve işitsinler diye) olan ise zemmolunmuştur.

Velhâsıl, âhiret saâdeti arayan kişinin gülmeyi azaltıp ağlamayı çoğaltması, ölümden ve âhiret buluşmasından gaflet etmemesi lâzımdır.

Nice gülen vardır ki (ölümü yaklaştığı için) kefeni kumaş boyayan kimsenin yanındadır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دِيدِى آنْ قَهْقَهَهٔ كَبْكِ خُرَامَانْ حَافِظْ كِه زِ سَرِ پَنْجَهٔ شَاهِينِ قَضَا غَافِلْ بُودْ

"(Ey) Hâfız! Salınarak giden kekliğin o kahkahasını gördün mü? Ki o, şâhin gibi olan kazâ ve kaderin pençesinden gâfil olmuştur."

Ey Hâfız! Dünyanın çocuklarını gör ki onlar şu anda makam, mevkî, devlet ve mala mağrûr olup, salınan keklik gibi kahkahalar ile mesrurdurlar (sevinçlidirler). Âhiretin dehşetini, **Allâh**'ın nihâyetsiz azâbını unutarak, ne kadar hüsrâna uğramış perîşân bir haldedirler.

Ne kadar şaşılası şeydir ki, onlar ölüm sarhoşluğunun keder ve elemlerini düşünmezler, hiç beklemedikleri bir anda, zayıf ruhlarının tedâriksiz bir halde **Allâh**'a âit kazâ şâhininin pençesine düşerek ölümün şiddet ve sıkıntısıyla lime lime olacağından gâfildirler. *(Konevî - kenarında- Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/485)*

Âyet: 83

﴿ فَإِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (83)

(فَإِنْ رَجَعَ) **Eğer döndürürse,** kimi? (كَ) **seni,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** nereye? (إِلٰى طَائِفَةٍ) **bir fırkaya,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** daha, (فَاسْتَأْذَنُو) **izin isterlerse,** kimden? (كَ) **senden,** ne için? (لِلْخُرُوجِ) **çıkmak için,** (فَقُلْ) (Habîbim) **söyle,** ne söyle? (لَنْ تَخْرُجُوا) **aslâ çıkmayacaksınız,** kimle berâber? (مَعِيَ) **benimle berâber,** ne kadar? (اَبَدًا) **ebedî olarak,** daha, (وَلَنْ تُقَاتِلُوا) **aslâ savaş**(a çık)**mayacaksınız,** kimle berâber? (مَعِيَ) **benimle berâber,** kime karşı? (عَدُوًّا) **herhangi bir düşmana karşı,** (إِنَّكُمْ) **çünkü muhakkak siz,** (رَضِيتُمْ) **râzı oldunuz,** neye? (بِالْقُعُودِ) **oturmaya,** ne zaman? (اَوَّلَ مَرَّةٍ) **ilk seferde,** (فَاقْعُدُوا) **öyleyse oturun,** kimle berâber? (مَعَ الْخَالِفِينَ) **geri kalanlarla berâber.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer Allâh seni (Tebûk seferinden sağ sâlim olarak kurtarıp) **onlardan bir fırkaya döndürecek olur da, onlar senden** (başka bir gazâya) **çıkış için izin isterlerse, sen de ki: "**(Yaşadığım müddetçe) **benimle berâber** (hiçbir sefere) **aslâ ebediyyen çıkmayacaksınız ve benimle birlikte hiçbir düşmana karşı kesinlikle savaşmayacaksınız!**

Çünkü siz ilk seferde (benimle gelmeyip) **oturmaya râzı oldunuz. Öyleyse** (bundan böyle) **geri kalan** (kadınlar ve çocuk)**larla birlikte siz de oturun!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların Müslümanlara karşı kötü muâmelelerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gazâlarda onları yanına almasının faydalı olmayacağını artık gelmek için izin isteseler de onlara izin vermemesi gerektiğini açıklamıştır.

Âyet: 83

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i celîlenin tefsîrinde: "Bu âyet-i kerîmede geçen tâifeden maksat on iki münâfıktır ki bütün buyrulanlar onlar hakkında buyruldu" demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1856; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/476)*

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede genel mânâda geri kalanlar değil de münâfık oldukları için geri kalanlar kastedilmiştir. Bundan dolayı özellikle (مِنْهُمْ) **"Onlardan olan"** kaydı getirilmiştir. Zîrâ **Tebûk** gazâsından geri kaldıkları halde münâfık sayılmayan birçok meşrû mâzeret sâhipleri olmuştur.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine onlara karşı: **"**(Yaşadığım müddetçe) **benimle berâber** (hiçbir sefere) **aslâ ebediyyen çıkmayacaksınız ve benimle birlikte hiçbir düşmana karşı kesinlikle savaşmayacaksınız"** demesini emrederek hem onları lânetlediğini açıklamış, hem de münâfıkları ortaya çıkarmak dilemiştir. Zîrâ cihâda çıkmak İslâm dîninde çok fazîletli bir amel iken cihâda çıkmak için izin isteyen birine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Sen ebediyyen benimle hiçbir yola çıkamazsın"** buyurması elbetteki o kişinin İslâm dâiresinden hâriçte kalmış, hîlekâr ve melûn biri olduğunun herkese îlânı mesâbesindedir.

Bunun bir nazîri de **Hudeybiye** umresi hakkında nâzil olan:

﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ﴾

"Arkada bırakılan o (Bedevî) **kişiler yakında** (Hayber'deki) **birtakım ganîmetlere, onları alasınız diye gittiğiniz zaman: "Bırakın bizi de** (Hayber muhârebesinde) **sizin ardınıza düşelim" diyecektir. Onlar Allâh'ın** ("Hayber ganîmetleri Hudeybiye'ye katılanlara mahsustur" şeklindeki) **kelâmını değiştirmek isteyeceklerdir.**

(Habîbim!) **De ki: "Siz** (kalpleri hasta olan münâfık kimseler olduğunuz sürece) **aslâ bizim peşimize düşemeyeceksiniz! İşte size!** (Hudeybiye'den dönüşte, siz bizimle Hayber'e çıkmaya hazırlanmadan) **daha önce Allâh** (sizin hakkınızda) **böyle buyurmuştu."** *(Fetih Sûresi:15)* âyet-i kerîmesidir.

Allâh-u Te'âlâ onlara Habîbiyle yolculuğa çıkma izni vermemesinin illetini beyân ederken: **"Çünkü siz ilk seferde oturmaya râzı oldunuz, o halde geri kalan** (kadınlar ve çocuk)**larla birlikte siz de oturun"** buyurmuştur ki bundan maksat **Tebûk** gazâsından geri kalmalarıdır.

Âyet: 83

Böylece onlara: "Evvelce size ihtiyaç var iken geri kaldınız, sonra bu hâcet ortadan kalkınca şimdi rahat gidilecek yerlere gelmek istiyorsunuz. Ama ihtiyaç ânında geri kaldığınız için artık biz de sizi kabul etmiyoruz" buyrulmuş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; bir adamın hîlekârlığı, aldatmacı tavırları ve bid'atçiliği (Ehl-i Sünnet'e muhâlif görüşleri) açığa çıkarsa artık o kişiyle ilişkiyi ve arkadaşlığı kesmek gerekir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** münâfıkları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkmaktan menederek insanın yol arkadaşlığı yapacağı kişileri iyi seçmesi gerektiğine işâret etmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede münâfıklara bir azap olsun diye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in onlara: **"**(Yaşadığım müddetçe) **benimle berâber** (hiçbir sefere) **aslâ ebediyyen çıkmayacaksınız ve benimle birlikte hiçbir düşmana karşı kesinlikle savaşmayacaksınız"** demesini emrettikten sonra bunun illetini açıklarken: **"Çünkü siz ilk seferde** (benimle gelmeyip) **oturmaya râzı oldunuz"** buyurmuştur ki bu ifâde-i celîleler, bir iyilik kendisinin ardında başka bir iyilik getireceği gibi, bir kötülüğün de peşi sıra başka bir kötülüğe sebebiyet vereceğine dikkat çekmektedir. Nitekim:

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

"Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile)**, on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için,) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz ve kendilerini azgınlıkları içerisinde şaşıp kalmakta oldukları halde bırakacağız"** *(En'âm Sûresi:110)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer burada: "Münâfıkların şehâdet kelimesini söylemek, namaz, zekât, oruç, hac ve cihat gibi amelleri **Allâh-u Te'âlâ** katında makbul değilse de **Nebî** *(Aleyhisselâm)* nezdinde makbul idi. Zîrâ **Nebî** *(Aleyhisselâm)*:

وَفِي الْحَدِيثِ: «نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّاهِرِ وَاللهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ.»

"Biz zâhire göre hükmederiz, gizli niyetleri (bilmeyi) **üstlenen ise ancak Allâh'tır"** *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/157; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît:4/404; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/477)* buyurmaktaydı.

Peki, ne hikmetle **Allâh-u Te'âlâ Nebî** *(Aleyhisselâm)*a **Tebûk** gazâsından geri kalanların diğer zamanlardaki cihâda katılma gibi amellerini kabul etmemesini emretti?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"Münâfıklar Müslüman olduklarını ve **Nebî** *(Aleyhisselâm)*ın emirlerine uyduklarını gösterirken öte yandan kâfirlik ve nifâkı gizlemekteydiler.

İşte o zaman **Nebî** *(Aleyhisselâm)* onların amellerini reddetmiyor, kalplerini ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle ediyordu ve böylece onların nifaktan vifâka (uyum ve itaata) dönerek sevap kazanmalarını arzuluyordu. Ama onlar gizli inançlarının alâmetlerini açığa vurunca artık amellerinin reddedilmesi de zâhire göre hüküm verme mefhumuna dâhil oldu."

Ulemânın beyânı vechile; münâfıkların gazâdan geri kalmaları yüzünden **Allâh-u Te'âlâ** onları gâzîler dîvânından ihrâc etti, mücâhitler defterinden isimlerini sildi, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sohbet mahfilinden onları uzak etti. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onların inadına kendilerinden güç alınacak ve İslâm'ı aziz kılacak hâlis müminlerden olmadığını açıklamış oldu. **Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki; din gününe kadar bizi din ehlinin sohbetinden ve dînin sohbetinden mahrum eylemesin! Oysa hâlis müminler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraberliği ana-babalarına bile tercih ediyorlardı.

Rivâyet olunduğuna göre; **Zeyd ibni Hârise** *(Radıyallâhu Anh)* **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)* için **Ukâz** panayırında satın alınan bir köle idi. **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)* onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hibe etmişti. Bir gün babası gelip onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den satın almak isteyince **Nebî** *(Aleyhisselâm)* ona:

«إِنْ رَضِيَ بِذٰلِكَ فَعَلْتُ. دَعُوهُ فَخَيِّرُوهُ فَإِنِ اخْتَارَكُمْ فَهُوَ لَكُمَا بِغَيْرِ فِدَاءٍ، وَإِنِ اخْتَارَنِي فَوَ اللهِ مَا أَنَا بِالَّذِي أَخْتَارُ عَلٰى مَنِ اخْتَارَنِي أَحَدًا »

"O buna râzı gelirse yaparım. Dokunmayın ona, onu serbest bırakın! Eğer sizi seçerse o karşılık istenmeden size âittir. Yok, eğer beni seçerse vallâhi ben beni seçene karşı kimseyi tercih edemem" buyurdu. Babası, **Zeyd**'e sorunca o: "Halkın **Hakk**'a en sevgilisi olan bir zâtın yanında kölelik boyunduruğu çekmek elbette ondan ayrı kalıp da hür olmaktan bana daha sevgilidir" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِذَا اخْتَارَنَا اخْتَرْنَاهُ.»

"Mâdem o bizi seçti, biz de onu seçtik" buyurdu.

Âyet: 83

Bunu duyan **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben sana karşı kimseyi tercih edemem, sen benim anam-babam yerindesin" deyince onu almaya gelen babası ve amcası: "Yazık sana! Demek babana, amcana, âilene ve özgürlüğe karşı köleliği seçiyorsun" dediler. O zaman **Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben bu adamdan öyle iyilikler gördüm ki kimseyi ona karşı tercih edemem" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu altınoluğun altında kalan **Hıcr**'e çıkartarak:

«يَا مَنْ حَضَرَ! اِشْهَدُوا أَنَّ زَيْدًا ابْنِي أَرِثُهُ وَيَرِثُنِي.»

"Ey hâzırûn! Şâhit olun ki Zeyd benim oğlumdur, (ben ölürsem) **o bana vâris olacak,** (o ölürse) **ben de ona vâris olacağım"** *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/42; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/478)* diye îlân etti.

Bu durumu gören babası ve amcası içleri rahat olarak geri döndüler. İşte bundan sonra **Allâh** İslâm'ı getirinceye kadar **Hazret-i Zeyd "Zeyd ibni Muhammed** (Muhammed'in oğlu Zeyd)" diye çağrılır oldu. Ama İslâm geldikten sonra evlatlığın vâris olamayacağı hükmü açıklandı.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu âzâd etti ve **Ümm-ü Eymen** *(Radıyallâhu Anhâ)* ile evlendirdi. Onun ardından da (daha sonra kendi eşi olacak olan) **Zeyneb binti Cahş** *(Radıyallâhu Anhâ)* ile evlendirdi.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

گَدَائِی دَرِ جَانَانْ بَسَلْطَنَتْ مَفْرُوشْ كَسِی زِ سَايَهٔ اِينْ دَرْ بَآفِتَابْ رَوَدْ ؟

"Cânânın (gerçek sevgilinin) **kapısındaki dilenciliği,**
pâdişâhlığa (bile) **değişme,**
Hiç kimse, bu dergâhın (rahat) **gölgesini bırakıp da**
güneşe (yanmaya) **çıkar mı?"**

Bu gölgenin karaltısı bile, güneşin aydınlığından daha üstündür. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/426)*

Münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikteliğe istîdâdı olmadığı için seferde de hazarda da dâimâ ondan ayrı düştüler. Zîrâ herkes hemcinsine meyleder. Bâzıları **Mekke**'ye geldiler ve oranın halkına: "Sizin beldenize geldik, iki gün içinde iyilerinizi ve kötüleriniz tanıdık" dediler. Onlar: "Bunu nasıl anladınız?" deyince, bunlar:

«لَحِقَ خِيَارُنَا بِخِيَارِكُمْ وَشِرَارُنَا بِشِرَارِكُمْ فَأَلِفَ كُلٌّ شَكْلَهُ.»

"İyilerimiz sizin iyilerinizi buldu, kötülerimiz de sizin kötülerinizi buldu. Artık herkes kendi şeklinden olan ile ünsiyet kurdu" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/478)* dediler. İşte bu sırrı düşünen herkes kimi sevip tercih edeceğini iyi seçmelidir ki, bugün arkadaşlık kurduğu kimseler yârın âhirette ona fayda sağlayabilsinler. Şâir ne güzel söylemiştir:

وَاِذَا الرِّجَالُ تَوَسَّلُوا بِوَسِيلَةٍ فَوَسِيلَتِى حُبِّى لِاٰلِ مُحَمَّدٍ

"İnsanlar bir vesîleyi aracı yaptıkları zaman,
Benim vesîlem Muhammed'in Ehl-i Beyt'ine karşı olan sevgimdir."
(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/478)

Kâşifî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Cihat yiğit adamların ve savaş meydanının erlerinin işidir. Âsîler bunun hakkından gelemez. Dertsiz olan nâmert mücâhede meydanında cihâd edemez."

Farsça bir beytte şöyle gelmiştir:

يَا بُرُو هَمْچُونْ زَنَانْ رَنْگِى وُ بُويِى پِيشْ گِيرْ يَا چُو مَرْدَانْ اَنْدَرْ آى وُ كُوىْ دَرْ مَيْدَانْ فِكَنْ

"Ya git kadınlar gibi boyalar, kokular sürün,
Ya da erkekler gibi içeri gir de, meydandaki topu kap(maya bak)!"

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

نَدَهَدْ هُوشْمَنْدِ رُوشَنْ رَاىْ بَه فُرُومَايَه كَارْهَاىِ خَطِيرْ
بُورِيَا بَافْ اَگَرْچِه بَافَنْدَه سْتْ نَبَرَنْدَشْ بَه كَارْگَاهِ حَرِيرْ

"Vermez parlak görüşlü olan akıllı kişi,
Düşük (ve ehliyetsiz) **kimseye önemli işleri.**

Hasır dokuyan da dokumacıdır (lâkin),
Götürmezler onu ipek tezgâhına."

Zemahşerî'nin belîğ sözlerinden biri de şudur:

«وَمِنْ بَلَاغَاتِ الزَّمَخْشَرِيِّ: لَا تَصْلُحُ الْاُمُورُ اِلَّا بِاُولِى الْاَلْبَابِ وَالْاَرْحَاءُ لَا تَدُورُ اِلَّا عَلَى الْاَقْطَابِ.»

"İşler ancak hâlis akıl sâhiplerine yaraşır, değirmenler ancak miller üzerinde döner" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/478)*

Âyet: 84

﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (84)

(وَلَا تُصَلِّ) (Cenaze) **namaz**(ı) **kılma,** kim üzerine? (عَلَىٰ أَحَدٍ) **hiçbir kimse üzerine,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** öyle kimse ki, (مَاتَ) **öldü,** ne zamana kadar namaz kılma? (أَبَدًا) **ebediyyen,** daha, (وَلَا تَقُمْ) **durma,** ne üzerinde? (عَلَىٰ قَبْرِهِ) **kabri üzerinde,** (إِنَّهُمْ) **çünkü gerçekten onlar,** (كَفَرُوا) **inkâr ettiler,** kimi? (بِاللَّهِ) **Allâh'ı,** daha, (وَرَسُولِهِ) **Rasûlünü,** daha, (وَمَاتُوا) **öldüler,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** nedirler? (فَاسِقُونَ) **fâsıktırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (münâfık ola)**nlar içerisinden ölmüş olan hiçbir kimse üzerine ebediyyen** (cenâze) **namaz**(ı) **kılma!**/*(Âhirette Müslümanlar gibi güzel hayat yaşayamayacağı için)* ***ebediyyen ölmüş olan o kişilerden hiçbiri üzerine*** *(cenâze)* ***namaz(ı) kılma!/*** **Kabri üzerinde de dikil**(ip bekle)**me! Çünkü gerçekten onlar Allâh'ı ve Rasûlünü inkâr etmiştirler ve kendileri** (kâfirlikte ısrar ederek haddi aşmış) **fâsık kimseler olarak ölmüştürler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede münâfıkları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte gazâya çıkmaktan men ederek onları rezil rüsvây ettikten sonra bu âyet-i kerîmede de onların cenâzesini kılmamasını Rasûlüne emrederek münâfıkları kat kat alçaltmıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا) kavl-i şerîfinde zikredilen: (أَبَدًا) zarfının müteallakı hakkında iki görüş vardır; Beyzâvî ve Âlûsî gibi müfesirlerin beyânı vechile; bu zarfın âyet-i kerîmenin başındaki nehiy fiiline tealluk etmesi hâlinde mânâ: "O münafık olanlar içerisinden ölmüş olan hiçbir kimse üzerine ebediyyen cenaze namazı kılma" şeklindedir.

Ama bir öncesindeki fiile tealluk etmesine göre mânâ: "Âhirette Müslümanlar gibi güzel hayat yaşayamayacağı için, öldükten sonra diriltilse de nîmet için değil de azap için diriltileceğinden dolayı sanki hiç diriltilmeyip ebedî ölü kalmış gibi olan o kişilerden hiçbiri üzerine cenaze namazı kılma" şeklinde olur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ) **"Kabri üzerinde de dikil**(ip bekle)**me"** kavl-i şerîfi hakkında ise müfessirler:

"Nehyedilen kıyâm sâdece defin hâline mahsus olmayıp daha sonra ziyâret için gidilip başında durulmasına da şâmildir. Dolayısıyla bir anlık için de olsa kâfirlerin mezarlığına gidilip başlarında durulamaz. Gerçi: 'Hadîs-i şerîfte kabir ziyâretinin hikmeti âhireti hatırlatmak olarak açıklanmış olduğu için buna göre Müslümanların kabirleriyle diğerlerinin arasında bir fark yoktur' diyenler olmuşsa da ihtiyatlı davranış kâfirlerin kabirlerinin ziyâret edilmemesini gerektirir" demişlerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ) **"Çünkü gerçekten onlar Allâh'ı ve Rasûlünü inkâr etmiştirler"** cümle-i celîlesi geride geçen nehyin sebebini açıklama sadedinde sevkolunmuştur ki böylece: "Ölünün cenâze namazının kılınması ona karşı bir hürmet ifâdesidir. Bu münâfıklar ise hayatları boyunca **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü inkâr ile yaşadıklarından bu hürmete lâyık değildirler" buyrulmuş olmaktadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ) **"Ve kendileri** (kâfirlikte ısrar ederek haddi aşmış) **fâsık kimseler olarak ölmüştürler"** cümle-i celîlesi hakkında: "Fâsıklık kâfirlikten daha aşağı iken niçin kâfirlikten sonra fâsıklık vasfı zikredilmiştir?" şeklinde bir soru vârid olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"Bâzı kere kâfir kendi dînine göre adâletli olabilir, bâzı kere de kendi din mensupları nezdinde de sevilmeyen habis biri olabilir. Yalan, ikiyüzlülük, aldatma ve hîlekârlık bütün bâtıl dinlerde de çirkin görülen bir iştir. Münâfıklar bu sıfatlara sâhip oldukları için **Allâh-u Te'âlâ** onları kâfirlikle vasıfladıktan sonra fâsıklıkla da niteleyerek nifak yolunun bütün âlem nezdinde mezmûm bir tarik (kınanmış bir yol) olduğuna dikkat çekmiştir.

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** daha sonra münâfıkları mağfiret etmeyeceğinin sebebini beyân ederken:

﴿إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾

"Çünkü gerçekten onlar Allâh'ı ve Rasûlünü inkâr etmiştirler ve kendileri fâsık kimseler olarak ölmüştürler" buyurarak, onların **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü inkâr eden sâir kâfirler gibi olmayıp, sınır tanımayan ileri derecedeki kâfirler sınıfından olduklarını açıklamıştır. Nitekim daha önce zikredilen diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

Âyet: 84

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"İşte sana! Bu, onların Allâh'ı ve Rasûlünü gerçekten inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Zâten Allâh (îman etmek istemeyen ve kâfirlikte sınır tanımayan) **o fâsıklar toplumuna** (doğru yolu gösterse de, inanma yolunda tercih kullanmadıkları sürece onlara) **hidâyet vermez"** *(Tevbe Sûresi:80)* kavl-i şerîfi bu hakîkati açıklamaktadır.

Zîrâ **"Fısk"** tâbiri, kullanıldığı herhangi bir konuda sınırları aşmak anlamına gelmektedir. Buna göre cümle-i celîlenin mânâsı:

"Bir kimse kendisine verilen irâdeyi kâfirlik yönünde kullanırsa **Allâh-u Te'âlâ** onu îmâna muvaffak etmez. **Allâh-u Te'âlâ** bu münâfıkları maksada ulaştıracak bir hidâyet ile doğru yola iletmez. Zîrâ bu, tekvîn ve teşrî' feleğinin (yaratma ve kânun koyma kubbesinin) kendisi üzerinde döndüğü hikmete ters düşer" demektir.

"Hidâyete ulaştıran yola delâlet (doğru yolu gösterme)" anlamına gelen hidâyet ise hiç şüphesiz herkes hakkında mevcuttur. Lâkin münâfıklar sû-i ihtiyarları sebebiyle (tercihlerini kötüye kullanmaları nedeniyle) hidâyeti kabul etmemişler, bu yüzden düştükleri vartaya düşmüşlerdir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmenin son cümleleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklar hakkında istiğfarda bulunmasının bir özre mebnî olduğuna dikkat çekmektedir ki o mâzeret de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu cümle-i celîle nâzil olana kadar onların îmânından ümit kesmemiş olmasıdır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlar hakkında istiğfar ederken ve: **"Affolunacaklarını bilsem yetmiş kereden fazla da istiğfar ederim"** buyururken onların kâfirlikle damgalanmış olan kişiler olduğunu bilmemekteydi. Yasaklanan istiğfar ise kâfir olarak öldükleri bilinen kimseler hakkındadır. Nitekim:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

"(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan**

kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar"** *(Tevbe Sûresi:113)* kavl-i şerîfinde:

"Onların cehennem ashâbı oldukları belirdikten sonra" buyrulmuş olması bunun böyle olduğuna şâhitlik etmektedir.

"Kurtubî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme münâfıkların reisi olan **Abdullâh ibni Übeyy**'in cenâzesinin kılınmaması gerektiği hakkında nâzil olmuştur.

Bâzı rivâyetlerde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Übeyy** münâfığının cenâzesini kıldırmadan önce bu âyetin nâzil olduğu zikredilmekteyse de sahîh rivâyetler bunun hilâfınadır. Yâni **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cenâzesini kıldırdıktan sonra bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ عَبْدُ اللهِ بْنُ أُبَيٍّ جَاءَ ابْنُهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكَفِّنُ فِيهِ أَبَاهُ فَأَعْطَاهُ ثُمَّ سَأَلَهُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَامَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِثَوْبِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُصَلِّي عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا خَيَّرَنِي اللهُ.» فَقَالَ: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً﴾ «وَسَأَزِيدُهُ عَلَى السَّبْعِينَ.» قَالَ: إِنَّهُ مُنَافِقٌ! قَالَ: فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾

Abdullâh ibni Übeyy (hastalanınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu ziyârete gitti, sonra) ölünce oğlu Abdullâh ibni Abdillâh **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek (babasının kendisinden kefenlenmek üzere gömleğini istediğini ve cenâze namazını kendisinin kıldırmasını talep ettiğini iletip) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kendisine babasına kefen yapacağı bir gömlek vermesini istedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona bunu verdi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den babasının cenâzesini kıldırmasını istedi.

Âyet: 84

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onun cenâzesini kılmak üzere cesedinin yanında durunca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kalkıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elbisesini tutarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Rabbin seni bunun (gibi bir münâfığın) cenâze namazını kılmaktan nehyetmişken bunun namazını mı kılacaksın?" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Rabbim 'O** (münâfık ola)**nlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme!** (Zîrâ onlar hakkında değişecek birşey yoktur.) **Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir" buyurarak beni muhayyer** (serbest) **bıraktı. Ben de yetmişten fazla istiğfar edeceğim"** buyurdu.

O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ama o münâfık biri" dediyse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cenâzesini kıldı. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ**: **"O** (münâfık ola)**nlar içerisinden ölmüş olan hiçbir kimse üzerine ebediyyen** (cenâze) **namaz**(ı) **kılma! Kabri üzerinde de dikil**(ip bekle)**me"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Buhârî, Tefsîr:160, no:4393, 4/1715; Müslim, no:2400, 2774; İbni Mâce, no:1523; İbnü Ebî Hâtim:6/1857; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/287-288; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12244; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/319-320; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/477-478)*

Burada eğer biri çıkar da: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o zamana kadar münâfıkların cenâzesini kılmaktan nehyolunmamışken **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın: 'Rabbin seni bunun (gibi bir münâfığın) cenâze namazını kılmaktan nehyetmişken bunun namazını mı kılacaksın?' demesi nasıl îzah edilebilir?" diyecek olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

1) Bâzı âlimler **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın, bu sözü kalbine gelen bir ilham ve tahdîs ile söylediğini açıklamışlardır ki, **Kur'ân-ı Kerîm** âyetlerinin birçok meselede onun murâdı üzere nâzil olduğu, hattâ kendisinin:

قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ.»

"Üç yerde Rabbime muvâfakat ettim (vahiy gelmeden önce gelecek vahye göre hüküm vermeye muvaffak kılındım)**"** *(Buhârî, Kıble:5, no:393, 1/157; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/320)* dediği rivâyet olunmuştur.

Gerçi onun bu sözü hasr için söylenmemiştir, zîrâ ileriki zamanlarda da bu gibi birçok hâdise vuku bulmuştur. Nitekim **Makām-ı İbrâhîm**'in namazgâh edinilmesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âilelerinin perde arkasında durması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, âilelerini boşama-

sı durumunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona daha iyilerini vereceğini söylemesi, **Bedir**'de esirlerin fidye karşılığı salınmaması, gerektiği şarabın haram edilmesi ve kıblenin döndürülmesi gibi daha birçok âyet-i kerîmede buna benzer durumlar yaşanmıştır.

Ayrıca **"Sahîhayn** (Buhârî ve Müslim)"de **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ
فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ.»

"Şüphesiz ki sizden önce geçen ümmetlerde muhaddes (kendilerine ilhâm gelen) **kullar vardı.**

Eğer bu benim ümmetimde de varsa (ki muhakkak vardır)**, işte o da Ömer ibni Hattâb'tır"** *(Buhârî, Enbiyâ:52, no:3282, 3/1279-1280; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:2, no:2398, 4/1864)* buyurarak **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu fazîletini tescil buyurmuştur.

Hadîs-i şerîfte geçen **"Muhaddes"** tâbiri, "Kalbine bir ilham gelip isâbetli düşüncesiyle ve ferâsetiyle o ilhâmı açıklayan, sonra da hâdise dediği gibi gerçekleşen kişi" demektir ki böyleleri sanki mele-i âlâ (en yüksek melek cemaati) tarafından kendisine bilgi aktarılanlar mesâbesindedir. İşte bu mertebe evliyâullâhın menâzili içerisinde çok büyük bir makamdır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Benim ümmetimde muhaddes kişiler varsa"** ifâdesiyle bir tereddüt kastetmemiştir, zîrâ onun ümmeti ümmetlerin en fazîletlisi olduğuna göre diğer ümmetlerde bulunan bir fazîletin onun ümmetinde bulunması evlâdır.

Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu ifâdesiyle **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletini tekit kastetmiştir.

Nitekim: "Eğer benim bir dostum varsa o da falandır" diyen kişi bu sözüyle diğer dostlarını nefyetmeyi değil de ismini verdiği kişi ile arasında husûsî bir dostluk olduğunu kastetmektedir.

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْ كَانَ نَبِيٌّ بَعْدِي لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ.»

Âyet: 84

"Benden sonra peygamber olsaydı elbette o Ömer ibni Hattâb olurdu" *(Tirmizî, Menâkıb:52, no:3686, 6/59; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/155; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/480)* hadîs-i şerîfi de **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*da bulunan bu özelliğe dikkat çekmektedir. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti hakkında söylenen şu beyt ne kadar yerindedir:

لَهُ فَضَائِلُ لَا تَخْفٰى عَلٰى اَحَدٍ اِلَّا عَلٰى اَحَدٍ لَا يَعْرِفُ الْقَمَرَا

"Onun öyle fazîletleri vardır ki kimseye gizli kalmaz,
Ancak bir kişi müstesnâ ki o ayı da tanımaz!"

2) Bâzı ulemâ **Ömer ibni Hattab** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu hükmü daha önce nâzil olmuş olan:

﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾

"(Habîbim! Dilersen) **o** (münâfık ola)**nlar için istiğfarda bulun, ya da kendileri için mağfiret talep etme!** (Zîrâ onlar hakkında değişecek birşey yoktur.) **Sen onlar için yetmiş kere bağışlanma talep etsen de, Allâh onları aslâ bağışlayacak değildir"** âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları aslâ affetmeyeceğini beyân etmiş (açıklamış) olmasından anlamış olabileceğini zikretmişlerdir.

3) Bir kavle göre ise **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bu hükmü daha önce **Mekke**'de nâzil olmuş (inmiş) olan:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

"(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de** (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar"** *(Tevbe Sûresi:113)* âyet-i kerîmesinden anlamıştır.

Bu noktada biri çıkıp da: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşrikler için istiğfar etmekten evvelce nehyolunmuş ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirleri affetmeyeceği kendisine bildirilmiş iken, kâfirlerin cenâzesini kılmak da

onlar için bir mağfiret duâsı mânâsı taşımaktayken, kâfir olarak öldüğünü bildiği bu adamın cenâzesini kılmaya niçin rağbet etti?" diyecek olursa buna birkaç türlü cevap verilmiştir:

1) **Allâh-u Te'âlâ**'nın, istiğfarı yani mağfiret talebi mânâsına gelen cenâze namazını nehyetmesi ancak küfür ve şirk üzere öldüğü kesinlikle sâbit olan kimseler hakkındadır. Münâfıkların nasıl öldükleri ise zâhiren bilinemez.

Üstelik bu habîs öldüğünde kendisiyle defnolunmak için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cild-i şerîfine dokunan gömleğini kendisine göndermesini isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fâcirlerin tevbe edeceği ve kâfirlerin îmâna geleceği ölüm hastalığında bu kişinin nifâkından tevbe ederek îman etmiş olabileceğini zann-ı ğâlip ile düşünmüş ve bir kişinin Müslüman olduğuna delâlet eden bu emâreyi görünce onu Müslüman kabul etmiş, bu yüzden de cenâzesini kılmıştır.

Ama daha sonra **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* gelip o kişinin küfür ve nifak üzere öldüğünü bildirince artık bir daha münâfık olarak tanıdığı hiçbir kimsenin cenâzesini kılmamıştır.

Zâten âyet-i kerîmede cenâzesinin kılınması nehyedilirken özellikle:

﴿وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾

"Kendileri (kâfirlikte ısrar ederek haddi aşmış) **fâsık kimseler olarak ölmüştürler"** buyrularak o kişinin kâfir olarak öldüğünün tasrih edilmesi de bu mânâyı teyid etmektedir.

Bu nedenle ulemâdan bâzısı: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Übeyy**'in cenâzesini zâhiren İslâm'ı telaffuz ettiği (Müslüman olduğunu söylediği) için kıldı. Ama sonra yasaklanınca artık bir daha böyle bir şey yapmadı" demişlerdir.

2) Bâzı âlimler ise: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun Müslüman olduğunu düşünmediyse de kendisine onun cenâzesini kılması durumunda kabîlesinden bin kişinin Müslüman olacağı vahyedildiği için, ayrıca samîmi bir Müslüman olan oğlunun düşmanlarını sevindirmeyerek onun gönlünü almak için, bu hususta da kendisine sarih bir nehiy (açık bir yasaklama) gelmediği için cenâzesini kıldı" demişlerdir.

Âyet: 84

Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

«وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يُسْلِمَ بِهِ أَكْثَرُ مِنْ أَلْفٍ مِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ.»

"Vallâhi ben onun(la ilgilenmem) **sâyesinde Hazrec oğullarından binden fazla adamın İslâm'a gireceklerini ummaktayım"** *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/614; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/66; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/91; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/68; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/323)* hadîs-i şerîfi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu niyetini açıkça ortaya koymaktadır.

"Beğavî, Kurtubî, Hâzin, İbni Kesîr ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıkların reisi olan **İbni Übeyy**'e gömleğini ne sebeple verdiği hakkında âlimler farklı bâzı görüşler zikretmişlerdir:

1) Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü esir düşünce elbisesi soyulup alındı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu o halde görünce ona acıdı ve kendisine giydireceği bir gömlek aradı, fakat iri yarı olduğu için ona uygun bir elbise bulunamadı.

Ancak (daha sonra Medîne'ye dönüldüğünde) **Abdullâh ibni Übeyy**'in elbisesi onun bedenine uygun düştü, o da elbisesini **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a verdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de öldüğünde buna bir karşılık olmak üzere elbisesini **İbni Übeyy**'e vererek iyiliğinin karşılığını dünyâda ödeyip âhirette kendisine bir iyilik yapmasının gerekmemesini sağladı.

İbni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*: "Onun **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e böyle bir iyiliği bulunduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun karşılığını vermek istedi" demiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın, **"Müslim Şerhi"**ndeki îzâhına göre **Abdullâh ibni Übeyy ibni Selûl** câhiliyet döneminin sonlarında **Hazrec** kabîlesinin efendisi konumundaydı.

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zuhûr edip **Hazrec** kabîlesi ve diğer bütün insanlar ona yönelince **İbni Übeyy** münâfığı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haset etti ve kendisine büyük düşman oldu.

Ancak Müslüman olarak görünmek zorunda kaldığı için münâfıklığa yöneldi ve nifak bakımından münâfıkların en büyüğü, kâfirlik bakımından da onların en şiddetlisi oldu. Zâten **Medîne** döneminde münâfıkların sayısı bir hayli çoktu.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan münâfıkların üç yüz erkek, yüz yetmiş kadın oldukları rivâyet olunmuştur.

İbni Übeyy'in oğlu **Abdullâh** sahâbe-i kirâmın en fazîletlilerinden, İslâm'a en çok bağlı, ibâdeti en fazla ve gönlü en geniş olanlarından biri idi. Bununla birlikte babasına karşı da insanların en iyi davrananı idi.

Kendisi böyle olduğu halde bir gün **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Yâ **Rasûlellâh**! Şüphesiz ki sen benim insanlar içerisinde babasına en iyi davranan bir evlat olduğumu bilmektesin, ama bana onun başını sana getirmemi emredecek olursan bunu yaparım" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلْ تَعْفُو عَنْهُ.»

"Hayır! Sen (benim adıma) **onu affet"** buyurdu. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/171)*

Abdullâh ibni Übeyy'in oğlu **Abdullâh** babasının Müslüman olmasına ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bereketlerinden istifâde etmesine çok düşkün idi.

Bundan dolayı babası ölünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gömleği ile bereketlenmesini istedi.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, o münâfığın oğlu **Abdullâh**'a bir ikram olsun diye onun dileğini yerine getirmek için babasına gömleğini verdi ve onun cenâzesini kıldı.

İşte bu hâdise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel ahlâkını, kendisine bunca eziyet eden münâfığa bile nasıl iyilikle mukâbelede bulunduğunu, gömleğini ona kefen yaptığını, cenâzesini kılıp onun için istiğfarda bulunduğunu ihtivâ etmesi îtibârıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

"Muhakkak ki sen elbette (mâhiyeti kimse tarafından idrâk edilemeyecek kadar) **pek büyük bir ahlâk üzeresin!** (Bu yüzden Ülü'l-azm peygamberlerin bile tahammül edemeyeceği çilelere rahatça göğüs gerebilmektesin)" *(Kalem Sûresi:4)* kavl-i şerîfinin bir îzâhı mâhiyetindedir.

2) Bâzı âlimler ise: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona gömleğini oğluna bir ikram ve onun isteğini yerine getirerek kalbini hoş etmek için verdi" demişlerdir.

Âyet: 84

Nitekim rivâyete göre oğlu: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen namazını kılmazsan hiçbir Müslüman namazını kılmayacak! **Allâh** hâtırı için beni düşmanlarıma rezil etme" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun hâtırını gözetmek ve teselli etmek için ona icâbet buyurdu.

Hattâ **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üzerinde iki gömlek var iken ona dış gömleğini vermek istedi, bunu gören oğlu:

"Yâ **Rasûlellâh**! Babama bedenine değen gömleği giydir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu da yaptı.

3) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu münâfığa gömleğini vermesinin hikmeti hakkında şöyle bir rivâyet de zikredilmiştir:

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Kâfir ve münâfık biri olan bu adamın cenâzesini mi kılacak bir de ona gömleğini mi vereceksin?" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

وَفِي خَبَرٍ اٰخَرَ أَنَّ عُمَرَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَتُصَلِّي عَلَيْهِ، وَتُعْطِيهِ قَمِيصَكَ وَهُوَ كَافِرٌ مُنَافِقٌ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا عَلِمْتَ يَا عُمَرُ! عَسَى أَنْ يُسْلِمَ بِسَبَبِ هٰذَا الْقَمِيصِ خَلْقٌ كَثِيرٌ، وَلَا يُغْنِيهِ قَمِيصِي مِنْ عَذابِ اللهِ شَيْئًا.» فَأَسْلَمَ مِنْ أَهَالِيهِ وَمِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ خَلْقٌ كَثِيرٌ.

"Ey Ömer! Ne biliyorsun, belki de bu gömlek sebebiyle birçok insan Müslüman olacak!? Gömleğim ise Allâh'ın azâbından hiçbir şeyi ondan savuşturamayacak" buyurdu.

Gerçekten de onun ölürken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bereketlenmek istediğini müşâhede eden yakın âilesinden ve **Hazrecoğulları**'ndan (sayıları bini aşan) birçok kişi Müslüman oldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/66; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/91)*

4) Bir kavle göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾

"İsteyeni engelleme" *(Duhâ Sûresi:10)* buyurarak hiçbir isteyeni boş çevirmemesini emrettiği için bir gömlek isteyene onu vermemek, hele de ölüm hastalığında iken ona bunu yapmak iyi ahlâkı ihlâl edeceğinden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da istediğini vermiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra hiçbir münâfığın cenâze namazını kılmadı, mezarı üzerinde de durmadı, hattâ bu hususta çok titiz davranarak ölenin hâlini tanıyanlarına sormaya başladı.

Nitekim **Abdullâh ibni Ebî Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دُعِيَ لِجِنَازَةٍ سَأَلَ عَنْهَا فَإِنْ أُثْنِيَ عَلَيْهَا خَيْرٌ قَامَ فَصَلَّى عَلَيْهَا، وَإِنْ أُثْنِيَ عَلَيْهَا غَيْرُ ذٰلِكَ قَالَ لِأَهْلِهَا: «شَأْنَكُمْ بِهَا.» وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهَا.

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir cenâzeye çağrıldığı zaman (tanıyıp bilenlerine) onun hâlinden sorardı. Eğer hakkında hayır övgüde bulunulursa kalkıp namazını kılardı, eğer hakkında başka şeyler söylenirse onun âilesine: **"Siz onunla meşgul olun"** buyurur, kendisi ise namazını kılmazdı." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22555, 3/249; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/261)*

Rivâyet olunduğuna göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* durumunu bilmediği ölünün cenâze namazını kılmaz, **Huzeyfe ibni'l-Yemân**'ın kılıp kılmayacağını gözlerdi. Çünkü **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine münâfıklar hakkındaki sırrı bildirdiği tek kişi idi.

Hattâ **Ebû Ubeyd** *(Rahimehullâh)*ın, **"el-Ğarîb"** isimli kitabında naklettiğine göre; bir kere **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bir adamın cenâzesini kılmak istediğinde **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)* parmak uçlarıyla onun etini çimdikleyerek cenâze namazını kılmaması için uyardı. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/261)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; bir kere **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنِ الزُّهْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قِصَّةِ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَإِنِّي مُسِرٌّ إِلَيْكَ سِرًّا لَا تُحَدِّثَنَّ بِهِ أَحَدًا أَبَدًا إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أُصَلِّيَ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ.» رَهْطٍ ذَوِي عَدَدٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ قَالَ: فَلَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَكَانَ إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ مِنْ صَحَابَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ يَظُنُّ عُمَرُ أَنَّهُ مِنْ أُولٰئِكَ الرَّهْطِ أَخَذَ بِيَدِ حُذَيْفَةَ فَقَادَهُ فَإِنْ مَشَى مَعَهُ صَلَّى عَلَيْهِ وَإِنِ انْتَزَعَ مِنْ يَدِهِ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ وَأَمَرَ مَنْ يُصَلِّي عَلَيْهِ.

Âyet: 84

"Gerçekten ben sana bir sır vereceğim ki ebediyen onu kimseye anlatmayacaksın! Şüphesiz ben falan ve falan kimselerin cenâze namazını kılmaktan nehyolundum" buyurarak birkaç tâne münâfığın adını saydı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edip **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* halîfe seçilince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbesinden, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın adı sayılanlardan olduğunu tahmin ettiği biri öldüğü zaman hemen **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın elinden tutar, onu da namazı kılmak üzere yanında götürürdü.

O, kendisi ile birlikte yürürse cenâzesini kılar, yok eğer elini elinden çekerse namazını kılmaz, kılacak başka birilerine kılmalarını emrederdi. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:8/200; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/478)*

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Azze ve Celle**'nin, münâfıkların cenâzelerini kılmayı ve defin işlemleri için mezarlarına gidip onlar için istiğfarda bulunmayı yasaklamasından, Müslümanların ölüleri hakkında yapılan bu vazîfelerin çok sevap kazandıran bir ibâdet olduğu anlaşılmıştır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ فَلَهُ قِيرَاطٌ وَمَنْ شَهِدَ حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ.»
قِيلَ: وَمَا الْقِيرَاطَانِ؟ قَالَ: «مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَيْنِ.»

"Her kim bir cenâzede bulunur da namazını kılarsa onun için bir kîrât (sevap) **vardır. Her kim de defnolununcaya kadar cenâzede hâzır olursa onun için iki kîrât** (sevap) **olur"** buyurdu.

O zaman: "İki kîrât nedir?" diye sorulunca: **"**(Uhud dağı gibi) **iki büyük dağ kadardır"** buyurdu. *(Buhârî, Cenâiz:57, no:1261, 1/445; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/261; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/261)*

Osmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir ölünün defin işlemini bitirdiği zaman onun başında durur ve:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ: «اِسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَسَلُوا لَهُ بِالتَّثْبِيتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ.»

"Kardeşiniz için istiğfarda bulunun ve kendisi için tesbît (Münker-Nekîr meleklerinin sorularına cevap verirken dilinin doğrulukta sebât edebilmesini) **isteyin. Şüphesiz ki o şu anda sorguya çekilmektedir"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Cenâiz:73, no:3221, 3/1402; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/261)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Celâl-i Suyûtî** *(Rahimehullâh)* **"el-Hâvî li'l-fetâvâ"** isimli esrinde şöyle demiştir:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* annesinin kabrini ziyâret için Rabbinden izin istediğinde kendisine bu hususta müsaade edilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin müşriklerden olmayıp, muvahhid olduğuna delâlet etmektedir. Benim tercihim de bu yöndedir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي.»

"Annemin kabrini ziyâret etmek için Rabbimden izin istedim, bana izin verdi" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9688, 15/430; Müslim, no:976)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kâfirlerin kabirlerine gidip başlarında dikilmekten nehyederken annesinin kabrinde durması için kendisine müsaade etmesi, annesinin onlardan olmadığına delâlet eder. Aksi takdirde kabrine gitmesi için izin verilmezdi.

Bu iznin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesine mahsus olma ihtimâli anlaşılabilir bir şey değildir, ayrıca açık bir delile muhtaçtır.

Her halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* câhiliyet döneminde tevhid üzere yaşayıp ölenlerin îmânının sıhhati hakkında bir tereddüt içindeydi ki bu yüzden annesinin kabrini ziyâret için izin istedi. Aksi takdirde hiç izin istemeden de ziyâret ederdi.

Nihâyet kendisine câhiliyet devrindeki müminlerin îmânının sahih olduğu vahyedildi. *(Süyûtî, el-Hâvî li'l-fetâvâ:1/477-478)*

"Kurtubî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin îzâhında cenâze namazıyla ilgili bâzı hükümler zikredilmiştir ki biz de burada birkaç tânesini nakledeceğiz:

Âyet: 84

1) Müslümanlar büyük günah ehlinden olsun, sâlih zatlardan olsun herhangi bir Müslümanın cenâze namazının terk edilmesinin câiz olmadığı husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kavlî ve fiilî tatbîkātından da bu hükme vâris olmuşlardır. Ancak bâğîler (İslâm devletine karşı ayaklanan teröristler)le bidat ehlinin (Ehl-i Sünnet dışı yetmiş iki fırkadan birine mensup olanların yâhut Müslüman hattâ Ehl-i Sünnet geçindikleri halde Yahudi ve Hristiyanların cennete gireceklerini iddia eden diyalogçuların veyâ İslâm'ın tevâtürle sâbit olan ve inanılması zarûrî sayılan hükümlerinden birini inkâr edenin) cenâze namazı kılınmaz.

2) Sahâbe ve tâbi'înden farklı rivâyetler gelmişse de cumhûr-u ulemâya göre cenâze namazının tekbirleri dörttür.

Nitekim **Übeyy ibni Ka'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ الْمَلاَئِكَةَ صَلَّتْ عَلَى اٰدَمَ فَكَبَّرَتْ عَلَيْهِ أَرْبَعًا وَقَالُوا: هٰذِهِ سُنَّتُكُمْ يَا بَنِى اٰدَمَ.»

"Şüphesiz melekler Âdem'in cenâzesini kıldılar, onun üzerine dört tekbir çektiler, sonra da: 'Ey Âdemoğulları! İşte (cenâze namazı kılarken uymanız gereken) **sünnetiniz budur' dediler."** *(Dârekutnî, es-Sünen, no:1813, 2/431; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/325)*

3) **Şâfi'î** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi müctehitlere göre cenâze namazında Fâtifa okunmalıysa da, **Ebû Hanîfe, Mâlik** ve **Sevrî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün mezhebine göre cenâze namazında kıraat (Fâtiha okumak) yoktur. Zîrâ bu namaz hâlis bir duâ mâhiyetindedir.

Nitekim **Ebû Hûreyre** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ.»

"Ölünün cenâzesini kıldığınız zaman onun için sâdece duâ yapın" *(Ebû Dâvûd, Cenâiz:60, no:3199, 3/1393-1394; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/325)*

Bu hususta diğer bâzı mâlûmât, Mâide Sûresinin 6. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:6/339-341) zikredilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gömleğinin münâfıkların reisine fayda vermemesi, esas olan îman bulunmadığı içindir. Zîrâ böyle kutsal emânetler ancak elverişli mahalde bulunduğu zaman fayda ederler.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَدْفِنُوا مَوْتَاكُمْ وَسْطَ قَوْمٍ صَالِحِينَ فَإِنَّ الْمَيِّتَ يَتَأَذَّى بِجَارِ السُّوءِ كَمَا يَتَأَذَّى الْحَيُّ بِجَارِ السُّوءِ.»

"Ölülerinizi iyi bir toplumun arasına gömün! Zîrâ diri, kötü komşudan eziyet duyduğu gibi, ölü de kötü komşudan eziyetlenir" *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/354; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/479)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedir. Yâni bu hadîs-i şerîf iyilerin arasında bulunmanın ölüye bile fayda vereceğini beyân etmektedir. Ama bu, o ölünün amelinin de buna elverişli olması şartıyladır.

Nitekim **Yahyâ ibni Sa'îd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Ebudderdâ** *(Radıyallâhu Anh)* **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَتَبَ إِلَى سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «أَنْ هَلُمَّ إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ سَلْمَانُ إِنَّ الْأَرْضَ لَا تُقَدِّسُ أَحَدًا وَإِنَّمَا يُقَدِّسُ الْإِنْسَانَ عَمَلُهُ.»

"Arz-ı Mukaddese'ye (kutsal Şâm toprağına) gel" diye mektup yazıp kendisini dâvet ettiğinde **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)* ona cevâben: "Şüphesiz ki toprak (ne kadar kutsal olsa da orada kötü bir iş yapan) hiçbir kimseyi arındırmaz, insanı ancak (nerede yaparsa yapsın iyi) ameli arındırır" diye yazmıştır. *(Mâlik, el-Muvatta', Muhammed Zekeriyyâ el-Kândehlevî, Evcezü'l-mesâlik, Vasiyet:8, no:1486, 14/379-381; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/479)*

Demek ki bir toprak veyâ eşyâ ne kadar kutsal olsa da onun bereketi ancak o bereketi kabûle elverişli olan mahalde tesirini gösterir. Ama bu, kutsal emânetlerin kimseye fayda vermeyeceği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zîrâ onların bereketinin mevcûdiyeti birçok sahih hadîs-i şerîfte mevcut olmuştur.

Nitekim **Abdullâh ibni Üneys** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ لِي مِنْ خَالِدِ بْنِ نُبَيْحٍ رَجُلٍ مِنْ هُذَيْلٍ.»

"Benim (hâtırım) **için Hüzeyl kabîlesinden biri olan Hâlid ibni Nübeyh'in hakkından kim gelecek** (o benimle savaşmak için insanlar topluyormuş ve bana hakāret ediyormuş)" buyurunca ben bu işi üstlendim ve o kişiyi tanımam için sıfatlarını sordum.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

«لَوْ رَأَيْتَهُ هِبْتَهُ.»

"Onu görsen korkarsın (çok güçlü kuvvetli bir adam)" buyurdu. Ben **Allâh**'tan başka kimseden korkmayacağımı ifâde ederek yola koyuldum. Nihâyet güneş batmadan önce **Urane** mevkiinde ona rastladım.

Onu görünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğu üzere korkmaya başladım. Bana kim olduğumu sorunca: 'Bir işim için buraya geldim, geceleyecek bir yer bulabilir miyim?' diye cevap verdim. O da: 'Gel peşime diyerek' beni çağırdı.

Yolda giderken (namaz geçmesin diye ona fark ettirmeden) kısaca iki rekât ikindiyi kıldım, ama beni görmesinden çok endişe duydum.

Sonra bir gaflet ânını bularak kılıç darbesiyle onu öldürdüm ve hemen dağa kaçıp gizlendim.

Adamları beni göremeyecek şekilde uzaklaşınca **Medîne**'ye varıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e durumu haber verdim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana elinde bulunan bastonunu vererek:

«تَخَصَّرْ بِهٰذِهِ حَتّٰى تَلْقَانِي بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَقَلُّ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ الْمُتَخَصِّرُونَ.»

"Kıyâmet günü bana bununla kavuşuncaya kadar bu bastonu kullan. Zîrâ o gün baston kullanabilecek (kadar güvencede olan) **pek az kimse olacak"** buyurdu."

Muhammed ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre **Abdullâh ibni Üneys** *(Radıyallâhu Anh)* bu asâyı ölünceye kadar muhâfaza etti, vefât etmesi yaklaştığında ise o asânın kendisiyle defnedilmesini emretti, onun bu vasiyeti yerine getirilerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asâsı onun karnı üzerine konulup kefen onun üzerine sarıldı. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:101, 18/406; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:6/206-207; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/479)*

İşte bu hadîs-i şerîf teberrükün meşrûiyetinin en büyük delillerindendir. Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir kere ihramdan çıkarken **Ma'mer ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)* başını traş ettiğinde **Ebû Talha el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*ı çağırıp ona:

«إِقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ.»

"Bunu insanlar arasında taksim et" *(Müslim, Hacc:56, no:1305/326, 2/948; diğer kaynaklar için bakınız:Rûhu'l-Furkān:7/22-23, hadis no:14-17)* buyurmuştur.

O da birer ikişer parçalar hâlinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in saçını sahâbe arasında bölüştürmüştür. Sahâbe-i kirâm da o kutsal emânetleri üzerlerinde taşımışlar, onunla teberrükte bulunmuşlar (bereketlenmişler) ve o sâyede sürekli yardıma kavuşmuşlardır. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/479)*

Nitekim **Hâlid ibni Velîd** *(Radıyallâhu Anh)* **Yermûk** muhârebesinde kaybolan takkesini bütün orduyu seferber ederek aratıp buldurmuş, hikmeti suâl edildiğinde de:

"**Bir kere Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* umre yaptığında başını tıraş edince insanlar onun saçlarını almaya yarıştılar, ben hepsini geçerek alın saçını aldım ve bu takkenin içine yerleştirdim. İşte bu takkeyle berâber hangi muhârebeye katıldımsa mutlaka (o mubârek saçın bereketiyle) bana yardım nasib edildi" demiştir. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3804, 4/104; diğer kaynaklar için bakınız:Rûhu'l-Furkān:7/21, hadis no:11)*

Yine böylece sahâbe-i kirâm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in saçının bir teline sâhip olmayı dünyâ ve içindeki her şeyden daha değerli saymışlardır. Nitekim tâbi'înin ulularından olan **Abîde es-Selmânî** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Benim yanımda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir tek saç telinin bulunması elbette bana dünyâdan ve içindekilerden daha sevgilidir" demiştir. *(Buhârî, Vudû':32, no:168, 1/75)*

Bundan dolayı **"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** isimli eserde şöyle zikredilmiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek saçından veyâ sakalından bir tel yâhut onun asâsı ya da kamçısı bir günahkârın kabrinin üzerine konulsa elbette o kutsal emânetin berekâtı ile o âsî kul azaptan kurtulur. Böyle bir kutsal emânet birinin evinde yâhut bir beldede bulunsa onlar bunun farkında olsa da olmasa da onun bereketiyle o diyârın sâkinlerine belâ isâbet etmez.

Âyet: 84

Zemzem suyunun kendisi veyâ onunla ıslatılmış kefen, Kâ'be örtüsünün astarı yâhut onunla kefenlenmek, kâğıda Kur'ân âyetlerinden yazıp ölünün eline koymak bu kabildendir."

-Ancak İmâm-ı Rabbânî Hazretleri son mesele hakkında: "Pisliklere bulaşma ihtimâli olduğu için biz ölünün eline konmak üzere cevapnâme yazmayız" demiştir. (İmâm-ı Rabbânî, el-Mektûbât, no:16, 2/26)-

-"Teberrük ve tevessülün meşrûiyetinden öte sünnet oluşunun delilleri" hakkında geniş mâlûmât, Mâide Sûresinin 35. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:7/13-59) zikredilmiştir.-

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) derim ki: Eğer burada biri: "Bâzı sultanların hazîne dâiresinde, özellikle de **Âl-i Osmân**'ın (Osmanlıların) hazîneleri içerisinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hırkası gibi teberrük edilecek kutsal emânetler mevcuttur. Hattâ yanlarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sancağından bir parça da mevcuttur. Fakat bâzen onların bozguna uğradıkları ve beldelerine çok âfetler isâbet ettiği müşâhede edilmektedir, bu nasıl îzah edilebilir?" diye soracak olursa şöyle cevap veririm:

"Onlar haramlar işleyerek bu kutsal emânetlerin hürmetini ihlâl ederlerse faydasını göremezler. Nitekim evvelce **Mekke** ve **Medîne**'ye tâun (gibi salgın hastalıklar) giremezken **Haremeyn**'in sâkinleri o mubârek beldenin hürmetini ihlâl edince oralara da böyle hastalıklar dâhil olmaya başlamıştır. Hakkıyla mağfiret eden ancak **Allâh**'tır!"

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; bir insan kâfir olursa kendisi hakkında peygamber istiğfar etse bile faydasını göremez.

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

بَآبِ زَمْزَم و كَوْثَرْ سَفِيدْ نَتَوَانْ كَرْدْ كِلِيمِ بَخْتِ كَسِى رَا كِه بَافْتَنْدْ سِيَاهْ

"Zemzem ve Kevser suyuyla bile mümkün değildir beyazlatmak, Baht kilimini siyahla dokudukları kişinin (tâlihini ağartmak)**."**

Sâ'dî Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:

تَوَانْ پَاكْ كَرْدَنْ زِ زَنْگِ آيْنَه وَلِيكَنْ نَيَايَدْ زِ سَنْگْ آيْنَه

"Aynadan pas giderilebilir, Ama taştan ayna yapılamaz."

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:5, beyt no:2618)

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir kul O **Habîb**'e (sevgili Mevlâ'ya) yaklaştığı zaman her şey ona yaklaşır, melekler, cinler, insanlar ve rûhânîler onunla dost olmaya rağbet ederler, öldüğü zaman yeryüzünün orduları cesedi üzerine cenâze namazı kılarken semâ orduları da rûhuna salât ederler.

Melekler ve rûhânîler onun gelişine sevinirler. Hattâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın, böyle bir dostunu kendi asrında bulunan bütün Müslümanlar hakkında şefaatçi kıldığı dahî olur.

Bir kul Rabbinden uzaklaştığı zaman her şey ondan uzaklaşır, cinler, insanlar ve melekler dahî onun cesedinden ve rûhundan uzak durur. Artık kimse onun cenâzesini kılmaz, kabri üzerinde de durmaz.

Bundan sonra sen muhâlefet ve zellelerde ısrar gibi seni yüce sevgiliden uzaklaştıracak her şeyden şiddetle sakınmaya bak!

Zîrâ günahlar en büyük uzaklık olan kâfirliğin postasıdır ki bu hâle düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Bunu anladığına göre artık sen türlü türlü ibâdetler yaparak, hayırlara koşarak, güzel ahlâka ve hoş görünen huylara sâhip olarak O Sevgiliye yaklaştıran şeylere koşmaya bak!

Âyet: 85

﴿ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (85)

(وَلَا تُعْجِبْ) **Şaşırtmasın,** kimi? (كَ) **seni,** ne? (اَمْوَالُهُمْ) **onların malları,** daha, (وَاَوْلَادُهُمْ) **çocukları,** (اِنَّمَا يُرِيدُ) **ancak diliyor,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (اَنْ يُعَذِّبَ) **azap etmeyi,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne sebebiyle? (بِهَا) **onlar sebebiyle,** nerede? (فِي الدُّنْيَا) **dünyâda,** daha neyi diliyor? (وَتَزْهَقَ) **zorla çıkmasını,** neyin? (اَنْفُسُهُمْ) **canlarının,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (كَافِرُونَ) **kâfirlerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) Onların malları ve çocukları seni şaşırtmasın! Allâh (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar yüzünden onlara dünyâda azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e münâfıkların cenâze namazını kılmamasını ve definlerinde hâzır bulunmamasını emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların zengin olmalarının ve çoluk-çocuklarının sâlihlerden olmasının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bir tereddüde sevketmemesini emretmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme daha önce geçen 55. âyet-i kerîmenin tekidi mâhiyetindedir. Mal ve evlât konusu insanı şaşkına çevireceğinden dolayı bu konu tekide şâyân görülmüştür.

Fârisî *(Rahimehullâh)*: "Bu âyet bir kavim hakkında, önceki âyet ise başka bir kavim hakkındadır. Dolayısıyla bir tekid söz konusu değildir" demişse de ekserî müfessirler bu tekrârın mübâleğa ve tekid için olduğu görüşüne zâhib olmuşlardır. Nitekim âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında naklolunan rivâyet bu âyet-i kerîmenin de geçen âyetler gibi münâfıkların reisi **Abdullâh ibni Übeyy** hakkında nâzil olduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: وَقَفَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ أُبَيٍّ، فَدَعَاهُ فَأَغْلَظَ لَهُ وَتَنَاوَلَ لِحْيَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ: كُفَّ يَدَكَ عَنْ لِحْيَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَاللهِ لَئِنْ أَذِنَ لَأَضَعَنَّ فِيكَ السِّلَاحَ، وَأَنَّهُ مَرِضَ فَأَرْسَلَ إِلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوهُ، فَدَعَا بِقَمِيصِهِ فَقَالَ عُمَرُ: وَاللهِ مَا هُوَ بِأَهْلٍ أَنْ تَأْتِيَهُ. قَالَ: بَلَى. فَأَتَاهُ فَقَالَ: «أَهْلَكَتْكَ مُوَادَّتُكَ الْيَهُودَ.» قَالَ: إِنَّمَا دَعَوْتُكَ لِتَسْتَغْفِرَ لِي وَلَمْ أَدْعُكَ لِتُؤَنِّبَنِي. قَالَ: أَعْطِنِي قَمِيصَكَ لِأُكَفَّنَ فِيهِ. فَأَعْطَاهُ وَنَفَثَ فِي جِلْدِهِ، وَنَزَلَ فِي قَبْرِهِ، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا﴾ الْآيَةَ قَالَ: فَذَكَرُوا الْقَمِيصَ. قَالَ: «وَمَا يُغْنِي عَنْهُ قَمِيصِي، وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يُسْلِمَ بِهِ أَكْثَرُ مِنْ أَلْفٍ مِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ.» فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ﴾ الْآيَةَ.

"**Allâh**'ın **Nebîsi** bir kere **Abdullâh ibni Übeyy**'in yanında durup onu (doğru Müslüman olmaya) çağırınca (münâfıkların reisi olan) bu kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sert davrandı ve mubârek sakalına uzandı. Bunu gören **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sakalından elini çek, vallâhi o bana izin verecek olursa sana silah kullanacağım" dedi.

Sonra o münâfık hastalanınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kendisini ziyâret etmesi için çağırdı, bir de gömleğini istetti. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Vallâhi o senin ziyâretine lâyık biri değil" dediyse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Olmaz"** buyurdu. Sonra onu ziyârete gidince ona: **"Yahudilerle dostluğun seni helâk etti"** buyurduğunda o: "Ben seni buraya benim için istiğfar edesin diye çağırdım, ayıplayasın diye çağırmadım, haydi gömleğini bana ver de onunla kefenleneyim" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de (ölünce kefenlenmesi için) gömleğini ona verdi, (kabrine vardığında onun içeri konduğunu görünce dışarı çıkarttı, dizlerinin üzerine koydu ve tepesinden tırnağına kadar tükürüğünü) üzerine üfledi, mezarına da indi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"O** (münâfık ola)**nlar içerisinden ölmüş olan hiçbir kimse üzerine ebediyyen** (cenâze) **namaz**(ı) **kılma! Kabri üzerinde de dikil**(ip bekle)**me"** âyet-i kerîmesini indirdi.

Âyet: 85

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e o gömlek meselesini hatırlattıklarında: **"Benim gömleğim ondan bir şeyi savuşturamaz. Vallâhi ben onun**(la ilgilenmem) **sâyesinde Hazrec oğullarından binden fazla adamın İslâm'a gireceklerini ummaktayım"** buyurdu.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"**(Habîbim!) **Onların malları ve çocukları seni şaşırtmasın! Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar yüzünden onlara** (özellikle de samîmi Müslüman olan oğlu yüzünden İbni Übeyy'e) **dünyâda azap etmeyi ve canlarının kâfir kimseler olarak zorla çıkmasını dilemiştir"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Ebu'ş-Şeyh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/479; Buhârî, Bâb-ü Lübsi'l-kamîs, no:5795, Cenâiz, no:1270, 1350; Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, no:2773, Nesâî, Cenâiz, 4/37-38; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/260)*

Bu âyet-i kerîme hakkında iki makam üzere kelâm vardır:

Birinci makam; tekrârın vechi ve hikmeti hakkındadır ki bu hususta birkaç kavil vardır:

1) Bunun hikmeti, yeni bir inişin evvelce nâzil olmuş olan konuyu takrirde önemli bir tesiri olmasıdır. Böylece muhâtapların bu konuyu önemsemeleri, aslâ gaflet etmemeleri, akıllarından çıkarmamaları ve kendisiyle amel etmeyi önemli saymaları hedeflenmiştir.

Görüldüğü üzere tekid yapılan konu en çok sakınılması gereken konudur. Zîrâ insanın aklını ve kalbini en çok cezbeden şey hiç şüphesiz ki mal ve evlatla uğraşmasıdır. İnsanın böyle bir şeyden sakındırılması elbette tekrar tekrar uyarılmasına bağlıdır.

Aynı bunun gibi bir mümin için en çok istenecek şey **Allâh-u Te'âlâ**'nın mağfireti olduğundan Nisâ Sûresi'nde:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

"Şüphesiz Allâh Kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz! Bunun dışındakileri ise diledikleri için mağfiret eder" *(48, 116)* âyet-i kerîmesi iki kere tekrar edilmiştir ki birincisiyle tahzîr (şirkten sakındırma), ikincisi ile de tefrîh (şirk dışındaki günahların bağışlanacağı bildirilerek müminleri ferahlandırma) murâd edilmiş olabilir.

2) Birinci âyet, âyet-i kerîmenin nüzûlü vaktinde malları ve evlatları bulunmayan münâfıklar hakkında, bu âyet-i kerîme ise mal ve evlat sâhibi münâfıklar hakkında olabilir.

Aynı söz farklı zamanlarda farklı kavimlere yönlendirildiği zaman o sözün birine söylenmesi diğerine söylenmesine olan ihtiyâcı ortadan kaldırmaz.

İkinci makam, iki âyet-i kerîmede bulunan lafızlar arasındaki farklılık hakkındadır ki bu birkaç lafızda müşâhede edilmektedir:

1) Birinci âyet-i kerîmede **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** (فَ) harfini, bu âyet-i kerîmede ise (وَ) harfini istîmâl etmiştir. Çünkü bu iki âyet-i kerîme arasında fark vardır. Birinci âyet-i kerîme kendisinden önce geçen:

﴿وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ﴾

"Onlar ancak isteksiz bir şekilde infâk ederler" kavl-i şerîfine mâtuftur. İnfak ederken isteksiz olmanın sebebi mal ve evlat sevgisi olduğu için orada (فَ) harfi ile atıf yapılarak: (فَلَا تُعْجِبْكَ) buyrulması güzel düşmüştür. Bu âyet-i kerîmenin ise mâkabli (öncesi) ile alâkası olmadığından (وَ) harfi getirilmiştir.

2) Birinci âyet-i kerîmede:

﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ﴾

"(Habîbim!) **Onların ne malları ne de çocukları seni şaşırtmasın"** *(Tevbe Sûresi55)* buyrularak, mal ile evlat arasında (لَا) lâ harfi zikredilmiş, burada ise bu harf ıskāt edilmiştir.

Zîrâ (لَا) harfi tekidi artırmak için getirilmiştir ki bu harf onların mal ve evlat çokluğu ile hoşlanan ama çocuklarının çokluğundan daha çok memnun olan kimseler olduğunu ifâde etmektedir.

Burada bu tekid harfinin düşürülmesi ise onların yerine göre bâzen mallarıyla çocukları arasında bir fark gözetmediklerini ifâde etmektedir. Böylece iki âyetin mecmûu, mal ve evlâdın birlikteliğiyle de, ayrı ayrı münferid olarak her biri ile de meşgul olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerinin terk edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

3) Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmede (إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا) buyurarak illet beyân eden (لِ) harfini zikrederken, bu âyet-i kerîmede ise (أَنْ) harfini getirmiştir ki bunun faydası **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerinin bâzı illet ve nedenlere bağlanmasının muhâl olduğuna dikkat çekmektir.

Âyet: 85

Böylece lâm harfinin vârid olduğu hiçbir yerde gerçek mânâda bir ta'lîl bulunmadığı anlaşılmış olurdu.

Zîra buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın münâfıklara mal ve evlâdı **"Azâb etmek için vermesi"** ile **"Azâb etmek üzere vermesi"** arasında bir fark olmadığı sâbit olur ki bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın hiçbir hükmünün bir nedene bağlanmasının düşünülemeyeceğini ortaya koyar.

4) Önceki âyet-i kerîmede: (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) **"Dünyâ hayâtında"** buyrulurken burada **"Hayât"** lafzı zikredilmeyerek **"Dünyâda"** buyrulmak sûretiyle onların hayatlarının boş olduğuna, haddi zâtında dünyâ hayâtının hayat denilemeyecek kadar değersiz olduğuna ve kendilerinin ölüler mesâbesinde bulunduğuna işâret edilmiştir.

Bu gibi yerlerde çocuklardan önce onlara nispetle daha değersiz olan malların zikredilmesinin hikmeti ise birkaç türlü açıklanmıştır:

1) İhtiyaç bakımından mal daha önemlidir. Zîrâ anne-babalara olsun, çoluk-çocuklarına olsun her dâim mal lâzımdır. Hattâ evlâdı olup da malı olmayan kimse diğerlerine göre daha büyük maddî sıkıntıdadır.

2) Çocuğa ancak baba olabilecek çağda olanlar rağbet ederken, mala her yaşta olan insanlar rağbet etmektedir.

3) Mal nefsin yaşamasının medârı iken, evlat insan türünün bekâsı için esastır.

4) Varlık âlemine çıkışta mal evlattan önce devreye girmektedir. Zîrâ çocuğun varlığına sebep kılınan insan suyunun cüzleri mal ile alınabilecek gıdâlardan hâsıl olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ) **"Kâfir olarak canları çıkmasını murâd ettiği için** (Allâh onlara çok mal ve evlat veriyor)" ifâde-i celîlesi münâfıkların mal ve evlatla faydalanmak ile meşgul olurken, âkıbetlerini düşünemediklerini ve bu yüzden kâfirliğe kadar sürüklendiklerini açıklamaktadır.

Bir derviş şöyle demiştir: "Zenginler eşkıyâdan daha beter şakîdir. Türlü türlü perîşanlık ve zahmete katlanarak dünyâ malını cem ederler, sonra çeşit çeşit belâ ve meşakkatlere tahammül ederek o malı muhâfaza ederler, sonunda yüzbinlerce pişmanlık içerisinde o malı terk edip giderler.

Nitekim **Farsça** bir beyitte şöyle gelmiştir:

دَرْ اَوَّلْ چُو خَواهِی کُنِی جَمْعِ مَالْ بَسِی رَنْجْ بَرْ خِویشْ بَایَدْ گُمَاشْتْ

پَسْ اَزْ بَهْرِ آنْ تَا بَمَانَدْ بَجَایْ شَبْ و رُوزْ مِی بَایَدَتْ پَاسْ دَاشْتْ

وَزِینْ جُمْلَه آنْ حَالْ مُشْکِلْتَرَسْتْ کِه آخِرْ بَحَسْرَتْ بَبَایَدْ گُذَشْتْ

"Mal toplamak istediğinde evvelâ,
Pek çok zahmet (ve sıkıntı çekmey)**i kendine vazîfe edinmen gerekir.**

Sonrasında o edindiklerinin yerinde kalması için,
Gece-gündüz bekçilik etmen gerekir.

Şu hal bütün bunlardan daha zordur ki,
Sonunda hasret çekerek (her şeyi) **terk edip** (âhirete) **gitmek gerekir."**

Şu bilinsin ki bu âyet-i kerîme bu sûre-i kerîmede bâzı farklı lafızlarla iki kere zikredilmiştir ki bu tekrar bu hususta nasîhati tekid ve bu nasîhatin, dinleyenlerin hiç unutmaması gereken öneme hâiz olduğunu açıklamak için yapılmıştır, böylece nasîhat etmek isteyen herkesin konuşmaları sırasında dâimâ bu konuya yâni mal ve evlatla uğraşırken dinden uzaklaşmama husûsuna dikkat çekmesi gerektiğine işâret edilmiştir.

Çünkü gözler mal ve evlâda çevrilmiş, nefisler de onlara düşkün olarak yaratılmıştır. Bütün bu nîmetler müminler hakkında bir lütufsa da kalplerini **Allâh**'tan ve O'nu talepten meşgul edeceği için münâfıklar hakkında bir belâ olmuştur. Kalplerle ilgili azâbın en şiddetlisi hicâb (Allâh-u Te'âlâ'dan perdelenme) azâbıdır. Her kime hicâb ile azâb edilirse muhakkak o, îmandan mahrum edilmiş demektir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

"Kâfir olarak canları çıkmasını murâd ettiği için (Allâh onlara çok mal ve evlat veriyor)**"** kavl-i şerîfi: "Mal ve evlât sevgisinin hicâbıyla kalpleri örtülmüş olarak ölsünler diye" demektir.

Abdullâh ibni Cerâd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَرَادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اُطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ، وَاهْرَبُوا مِنَ النَّارِ جَهْدَكُمْ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا يَنَامُ طَالِبُهَا، وَإِنَّ النَّارَ لَا

Âyet: 85

يَنَامُ هَارِبُهَا، وَإِنَّ الْآخِرَةَ مُحَفَّفَةٌ بِالْمَكَارِهِ، وَحَصَرَ مَوَارِدَهَا النَّوْمُ، وَإِنَّ الدُّنْيَا مُحَفَّفَةٌ بِاللَّذَّاتِ، وَالشَّهَوَاتِ فَلَا تُلْهِيَنَّكُمْ شَهَوَاتُ الدُّنْيَا وَلَذَّاتُهَا عَنِ الْآخِرَةِ، إِنَّهُ لَا دُنْيَا لِمَنْ لَا آخِرَةَ لَهُ، وَلَا آخِرَةَ لِمَنْ لَا دُنْيَا لَهُ، إِنَّ اللهَ قَدْ أَبْلَغَ فِي الْمَعْذِرَةِ وَبَلَّغَ الْمَوْعِظَةَ، إِنَّ اللهَ قَدْ أَحَلَّ كَثِيرًا طَيِّبًا لَكُمْ فِيهِ سَعَةٌ، وَحَرَّمَ خَبِيثًا فَاجْتَنِبُوا مَا حُرِّمَ عَلَيْكُمْ، وَأَطِيعُوا اللهَ فَإِنَّهُ لَنْ يُحِلَّ اللهُ شَيْئًا حَرَّمَهُ وَلَنْ يُحَرِّمَ شَيْئًا أَحَلَّهُ، وَإِنَّهُ مَنْ تَرَكَ الْحَرَامَ، وَأَكَلَ الْحَلَالَ أَطَاعَ الرَّحْمٰنَ، وَاسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا، وَاجْتَمَعَتْ لَهُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ هٰذَا لِمَنْ أَطَاعَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ.»

"Bütün zamanlarınızda hayır taleb edin, gücünüz yettiği kadar cehennemden kaçın! Çünkü gerçekten cennetin tâlibi uyuyamaz (Cennet o kadar değerlidir ki onun kıymetini anlayan ve ona mutlaka kavuşmak isteyen biri fuzûlî uykuları terk eder).

Muhakkak ki cehennemden kaçan da uyuyamaz! Şu muhakkak ki âhiret istenmedik şeylerle kuşatılmıştır (cenneti kazanmak için nefsin istemediği şeyleri yapmak lâzımdır). (İbâdetlere mâni olacak çok) **uyku ise onun** (geniş olan) **yollarını daraltır.**

Şu bir gerçektir ki; dünyâ lezzetlerle ve şehvetlerle kuşatılmıştır, sakın dünyânın şehvet ve lezzetleri sizi âhiretten alıkoymasın! Şuna dikkat edin ki; âhireti (mâmur) **olmayanın dünyâsı**(nda bir fayda) **yoktur.**

Dünyâsı (için gerekli olan zarûrî ihtiyaçlarını temin etmiş) **olmayanın da âhireti yoktur** (zîrâ böyle aç, susuz ve perîşan kalmış bir kişi âhireti kazanması için gerekli olan vazîfelerini hakkıyla yerine getiremez).

Şüphesiz ki Allâh Kendisine karşı bir bahâne sunulamasın diye yeterli derecede huccetler ortaya koymuştur ve nasîhatleri (gerekli yerlere) **ulaştırmıştır.**

Muhakkak ki Allâh size kendiniz hakkında çok temiz ve bolluk içeren nice şeyleri helâl etmiştir, pis şeyleri de yasaklamıştır. Artık sizin üzerinize haram kılınan şeylerden sakının ve Allâh-u Te'âlâ'ya itaat edin!

Şunu iyi bilin ki Allâh (ebedî olarak) **haram kıldığı bir şeyi aslâ helâl edecek değildir, Allâh** (ebedî olarak) **helâl kıldığı bir şeyi de aslâ haram edecek değildir!**

Şu bir gerçek ki haramları bırakıp helâl yiyen kimse Rahmân'a itaat etmiş ve kendisi için kopma (söz konusu) **olmayan en güvenilir kulpa sımsıkı tutunmuş olur.**

Artık böyle bir kişi hakkında dünyâ ve âhiret (hayırları) **toplanmış olur. İşte bu** (müjdeler)**, Allâh-u Azze ve Celle'ye itaat edenlere mahsustur."** *(Beyhakî, ez-Zühdü'l-Kebîr, no:747, 2/252; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/481)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Münâfıkların zengin olmasına aldanmamak gerektiği ve onlara verilen nîmetlerin kâfir olarak ölmelerine sebep olduğu:

﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Onların ne malları ne de çocukları seni şaşırtmasın! Allâh** (onlara çok mal ve çocuk vererek, kendilerinin iyiliğini dilememiş,) **ancak bunlar sebebiyle onlara o en yakın** (dünyâ) **hayât**(ın)**da azap etmeyi ve kendileri kâfir kimseler olarak canlarının zorla çıkmasını dilemiştir."** *(Tevbe Sûresi:55)*

Kâfirlere verilen mallara imrenerek bakmamak gerektiği:

﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾

"(Habîbim!) **Sakın hâ; iki gözünü uzatma o şeylere ki, Biz o en alçak hayâtın bir süsü olarak onlardan birtakımlarını onunla, sırf kendisi sebebiyle onları imtihan** (edenin muâmelesine tâbi) **edelim diye/*kendisi yüzünden onları azâba uğratalım diye*/ yararlandırmışızdır!**

Ama senin Rabbinin (dünyâda yeterli ve helâl olan, cennette de sonsuz ve sınırsız olan) **rızkı** (onlara verilen fâni servetlerden) **çok daha iyidir, pek daha devamlıdır!"** *(Tâhâ Sûresi:131)*

Âyet: 86

﴿ وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (86)

(وَإِذَا أُنْزِلَتْ) **İndirildiği zaman,** ne? (سُورَةٌ) **bir sûre,** ne diye? (اَنْ اٰمِنُوا) **îmân edin,** kime? (بِاللّٰهِ)**Allâh'a,** daha, (وَجَاهِدُوا) **cihâd edin,** kimle berâber? (مَعَ رَسُولِهِ) **Rasûlüyle berâber,** (اِسْتَأْذَنَ) **izin istedi,** kimden? (كَ) **senden,** kim? (أُولُوا الطَّوْلِ) **zenginlik sâhibi olanlar,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** daha, (وَقَالُوا) **dediler,** ne dediler? (ذَرْ) **bırak,** kimi? (نَا) **bizi,** (نَكُنْ) **olalım,** kimle birlikte? (مَعَ الْقَاعِدِينَ) **oturanlarla birlikte.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Sana:) **'Allâh'a îmân edin ve Rasûlü'yle birlikte cihat edin' diye** (emir getiren) **bir sûre indirildiği zaman, içlerinden zenginlik sâhibi olanlar senden izin istedi**(ler) **ve: 'Bırak bizi de** (kadınlar ve çocuklar gibi) **oturanlarla birlikte olalım' dediler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile cihâda çıkmamak için bahâneler aradıklarını açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede bir incelik daha ilâve etmiştir ki o da her ne zaman îman ve cihat emirlerine şâmil olan bir sûre nâzil olsa servet ve kudret sâhibi olan münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek geride kalan zayıf insanlarla birlikte oturma izni istediklerinin beyânıdır.

"Fahrurrâzî, Hâzin, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Sûre"** tâbiriyle sûrenin bir parçası olan **"Âyet"** kastedilmiş olabilir. Nitekim **"Kur'ân"** ve **"Kitâb"** tâbirleriyle kitabın tümü de kastedilebilir, cüzü de kastedilebilir.

Bir kavle göre ise burada gerçek mânâda bir sûre kastedilmiştir ki o da imân ve cihat emirleriyle dolu olan Berâet Sûresi'dir. Gerçi içinde îman ve cihat konusu geçen her sûrenin kastedilmesi daha uygun ve faydalıdır. Zîrâ Berâet Sûresi'nin âyetleri nâzil olduğunda münâfıkların cihâda çıkmamak için izin istedikleri evvelce bilinen bir konudur. Dolayısıyla burada bunu her zaman yaptıkları ifâde edilmiştir.

Âyet-i celîledeki hitâb münâfıklara yöneliktir, buna göre **"Allâh'a îman"** emri, îmânı (nifak şâibelerinden) hâlis (arınmış) kılma, **"Rasûl ile birlikte cihâd"** emri ise cihâda başka niyetlerle değil de sırf **Allâh**'ın dînini azîz kılmak ve dâvâsını yüce tutmak için çıkılması mânâlarını ihtivâ etmektedir. Zîrâ münâfıklara yapılan bu emirler özellikle onlarda bulunmayan bu vasıfları tahsil etmelerini talebe yöneliktir.

İşte bu îzah: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlere îmânı emretmesi, hâsılı tahsîli emretmeyi iktizâ eder ki böyle bir şey muhaldir" şeklinde vârid olan bir suâli cevaplandırmaktadır. Gerçi bu emir münâfıklara müteveccih kabul edildiği takdirde mânâ: "Îmandan önce cihâda çıkmanız size bir fayda sağlamaz, o halde yapmanız gereken önce îmân etmeniz, ikinci olarak ise cihatla meşgul olmanızdır ki bu size dîniniz ve dünyânız bakımından faydalar temin edebilsin" şeklindedir.

Ama bu emir hâlis müminlere yönelik ise o zaman mânâ: "Îmanda devam ve sebât edin, gelecekte de îman ve cihâdı terk etmeyin" demek olur.

Âyet-i kerîmede geçen: (اِسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ) **"İçlerinden zenginlik sâhibi olanlar senden izin istedi**(ler)**"** kavl-i şerîfi, münâfıkların zenginlerinin îman ve cihâdı emreden âyetlere nasıl karşılık verdiklerini beyân etmektedir.

Burada geçen **"Ülü't-tavl"** tâbiri hakkında iki kavil mevcuttur ki, **İbni Abbâs** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavline göre bunlar maddî imkân ve servet sâhibi olan zenginlerdir.

Esamm *(Rahimehullâh)*dan gelen nakle göre ise zengin olsun olmasın kendilerine îtibar edilen lîder konumundaki kişilerdir.

Aslında "Tavl" kelimesi "Uzunluk" anlamına gelen "Tûl" kelimesinden alınmadır. Kısa boyluların ulaşamayacağı yere uzun boylular ulaşabildiği gibi fakirin ulaşamayacağı imkânlara zenginler ulaşabileceği için "Uzunluk" anlamına gelen bu kelimeden alınan "Tavl" kelimesi "Zenginlik" anlamında kullanılmıştır.

İzin isteyenler içerisinde zengin olmayanlar da mevcut iken özellikle zengin olanların zikredilmesi iki nedenledir. Birincisi, onlar yolculuğa ve cihâda muktedir (güçlü) kimseler olduğu için daha çok kınanmaları gerekir. İkincisi ise, malı ve gücü olmayanın zâten izin istemeye ihtiyâcı olmadığındandır.

Âyet: 86

Münâfıkların izin isterken kullanmış oldukları:

﴿ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾

"Bırak bizi de oturanlarla birlikte olalım" tâbirinde geçen **"Oturanlar"**dan maksat, ordu harekete geçtikten sonra geride kalıp evlerinde oturan kadınlar ve şehirlerinde kalan hasta, kötürüm ve âciz kimselerdir. İşte böylece münâfıkların rahat zamanda en çok konuşan, harpte ise en ziyâde korkup kaçan kimseler olduğu sâbit olmuştur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ﴾

"Bir de (kendilerine) **korku geldiği zaman, sen onları, üzerine ölüm**(ün şiddetlerin)**den dolayı baygınlık çökmüş o kimse gibi gözleri döner bir halde sana bakıyorlarken görürsün!**

Korku gittiğinde (ve ganîmetler taksim edilmeye başladığında) **ise size keskin dillerle eziyet ederler"** *(Ahzâb Sûresi:19)* buyurarak onların emniyet hâlinde keskin dil kullandıklarını, korku ânında ise baygın vaziyette kaldıklarını beyân etmiştir.

Bunların durumu şâirin (Utbe kızı Hind'in) şu sözünde kendini göstermektedir:

أَفِي السِّلْمِ أَعْيَارًا جَفَاءً وَغِلْظَةً وَفِي الْحَرْبِ أَشْبَاهُ النِّسَاءِ الْعَوَارِكِ

"Barışta sert ve katı eşekler gibiyken,
Harpte hayızlı kadınlar gibi mi oldunuz?"

(İbnü Hişâm, es-Sîre:1/656)

Allâh-u Te'âlâ diğer bir âyet-i kerîmesinde ise bu münâfıklar hakkında:

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾

"O îmân etmiş olan kimseler (bol sevâba nâil olma arzusuyla cihada düşkünlüklerinden dolayı):

'(Cihadı emreden) **bir sûre indirilseydi ya' der. Ama mânâsı açık**(ça belli olup, değişik anlamlara çekilme ihtimâli bulunmayan) **bir sûre indirilip onda** (kâfirlerle) **savaş bahsedilince, kalplerinde** (nifak ve îman zafiyeti gibi) **bir tür hastalık bulunan o kimseleri, ölüm** (endişesin)**den dolayı üzerine baygınlık gelen kişinin** (bırakacaklarına karşı hırslı, karşılaşacağı şeylere ise isteksiz bir şekildeki) **bakışıyla sana bakarlarken görürsün!**

Artık (şer ve) **helâk onlara en yakın şey olsun** (da, şer ardına şer peşlerini bırakmasın)**!**

(Cihatla emrolunduklarında) **itaat etmek ve** (emir tutmayı ifâde eden) **güzel bir söz** (söylemek, elbette kendileri için çok daha iyi olacaktır)**!**

İşte o (cihad) **iş**(i) **ciddileştiği zaman** (münâfıklar sürekli karşı gelmiş ve evvelce verdikleri sözlerde yalancı çıkmışlardır), (ama) **Allâh'a** (verdikleri sözde) **sadâkat gösterselerdi, elbette bu** (doğruluk) **kendileri için pek hayırlı olurdu"** *(Muhammed Sûresi:20-21)* buyurmuştur.

رَضُوا بِاَنْ يَّكُوْنُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿٨٧﴾ لٰكِنِ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ
جَاهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرٰتُ ۖ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٨٨﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۚ
﴿٨٩﴾ وَجَاۗءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ
الَّذِيْنَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۭ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاۗءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى
وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ مَا يُنْفِقُوْنَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوْا
لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۭ مَا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ مِنْ سَبِيْلٍ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ
لَآ اَجِدُ مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ ۖ تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ
الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ﴿٩٢﴾ اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى
الَّذِيْنَ يَسْتَاْذِنُوْنَكَ وَهُمْ اَغْنِيَاۗءُ ۚ رَضُوْا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ
الْخَوَالِفِ ۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٩٣﴾

﴿ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (87)

(رَضُوا) **Râzı oldular,** neye? (بِأَنْ يَكُونُوا) **olmalarına,** kimlerle berâber? (مَعَ الْخَوَالِفِ) **geri kalanlarla berâber,** daha, (وَطُبِعَ) **mühür basıldı,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِهِمْ) **kalpleri üzerine,** (فَهُمْ) **bu sebeple onlar,** nedirler? (لَا يَفْقَهُونَ) **anlayamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar (cihattan) **geri kalan** (çocuk ve kadın)**larla birlikte bulunmalarına râzı geldiler. Böylece** (kâfirlik ve münâfıklığı seçtikleri için) **kalpleri üzerine mühür basıldı. Bu sebeple onlar** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrine uyarak cihada katılmaktaki bahtiyarlığı ve geri kalmakta bulunan bedbahtlığı) **iyice anlayamazlar."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde maddî imkânı yerinde olan münâfıkların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda gitmekten geri kalmak için türlü türlü bahâneler ortaya koyduklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların kalplerinin bu nedenle mühürlendiğini açıklamıştır.

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet olunduğu üzere; âyet-i kerîmede geçen: (الْخَوَالِفِ) kelimesinden maksat "Kadınlar"dır. (خَالِفَةٌ) kelimesinin cemîsi olan ve "Geri kalan" anlamına gelen bu kelime, cihat gibi erkek işlerinden geri kalması îtibârıyla kadınlar hakkında kullanılmıştır.

Münâfıkların harpten geri kalan kadınlara ve âcizlere benzetilmesi kendilerine çok ağır geldiği için **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında defaatle bu ifâdeyi kullanmıştır. Bu mânâya göre kelimenin sonundaki (تَا) harfi te'nîs içindir. Bâzı kere de bu kelime hayırsız kimselere ıtlâk olunur ki bu durumda sonundaki (تَا) harfi ismiyete nakil içindir.

Müfessirlerden bâzısı ise âyet-i kerîmeyi bu mânâya hamlederek: "O münâfıklar cihad için hiçbir faydası olmayan kimselerle birlikte kalmaya râzı oldular" diye tefsir etmişlerdir.

Âyet: 87

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ) **"Kalpleri üzerine mühür vuruldu"** cümle-i celîlesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dilediği kulunun îmânına mâni olacağına dâir Ehl-i Sünnet'in delillerindendir.

Ama bu: "Bir kul îmân etmek isterken Biz onun kalbini mühürleriz de, artık îmân edemez" mânâsına gelmez, ancak:

"Biz kişinin, irâdesini îman yönüne sarf etmeyeceğini ezelî ilmimizle biliriz, işte kimin böyle yapacağını bilirsek, imtihan hikmetine binâen onun îmânını dilemeyiz ve onun kalbini mühürleriz, artık o îmân edemez.

Çünkü Biz mecbur olmasak da, imtihan gereği herkese kendi dilediğini yaratırız. Bu durumda, yaratan ancak Biz isek de, sebep olan kulun kendisi olduğundan Biz hiçbir halde mesul olmayız, ama kullar sorumludurlar" anlamındadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ) **"Artık onlar anlamazlar"** cümle-i celîlesi ise:

"Münâfıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerindeki hikmetleri, özellikle de cihatta bulunan fevz-ü saâdetleri ve geri kalmanın sebep olacağı helâk ve şekāvetleri anlamazlar. Onlar iki cihanda kendilerine neyin fayda vereceğini, neyin de zararlı olacağını bilmezler" demektir.

Âyet: 88

﴿ لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (88)

(لٰكِنِ الرَّسُولُ) **Lâkin o Rasûl,** daha, (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** kimle berâber? (مَعَهُ) **onunla berâber,** (جَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** ne ile? (بِأَمْوَالِهِمْ) **mallarıyla,** daha, (وَأَنْفُسِهِمْ) **canlarıyla,** (وَأُولٰئِكَ) **işte sana onlar,** (لَهُمْ) **ancak onlara âittir,** ne? (اَلْخَيْرَاتُ) **tüm hayırlar,** (وَأُولٰئِكَ) **ve işte sana onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (اَلْمُفْلِحُونَ) **felâha erenlerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Bu münâfıklar cihattan geri kaldılar,) **lâkin** (onlardan daha hayırlıları cihada katıldılar. Nitekim) **o Rasûl ve onunla birlikte îmân etmiş olan kimseler mallarıyla ve canlarıyla cihat ettiler.**

İşte sana! Onlar, (nusret, zafer, ganîmet ve cennet gibi dünyevî ve uhrevî) **tüm hayırlar sâdece kendilerine âittir!**

Ve işte sana! (Çarçabuk elden çıkacak bazı dünyevî menfaatleri elde edenler değil de,) **ancak onlar** (maddî-mânevî tüm isteklerini elde ederek) **felâha erenlerin ta kendileridir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde münâfıkların cihattan firar ettiklerini açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve müminlerin **Allâh**'ın rızâsını talep uğrunda mallarını ve canlarını cömertçe bezlettiklerini beyân etmiştir.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme geçmiş kelâmdan anlaşılan bir mânâyı nefyetmektedir.

Şöyle ki; geride geçen âyet-i kerîmeden münâfıkların **Tebûk** gazâsından geri kaldıkları anlaşılınca burada akla gelebilecek olan: "Acabâ onların geri kalması İslâm ordusuna bir zarar verebildi mi?" şeklindeki bir soruya cevâben **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde:

Âyet: 88

"Onlar cihattan geri kaldıysalar da onlardan daha hayırlı olan o Peygamber ve müminler mallarını ve canlarını ortaya koyarak hakkıyla cihat etmişlerdir. Dolayısıyla onların geri kalmasının hiçbir zararı olamaz" buyurmuştur ki bu âyet-i kerîme bu anlamıyla:

﴿فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾

"Artık bu (Mekke ehlinden müşrik ola)**nlar o** (kitapları, peygamberleri ve İlâhî kānu)**nları inkâr ediyorlarsa, gerçekten Biz onlar**(ı korumay) **a** (ashâb-ı kirâm ve kıyâmete kadar onlara uyanlar gibi) **öyle değerli bir toplumu vekil etmişizdir ki, onlar bunları aslâ inkâr edici kimseler değillerdir"** *(En'âm Sûresi:89)* âyet-i kerîmesi gibidir.

İşte bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda gidenler hakkında îman vasfının kullanılması: "Münâfıklar zâhiren Müslüman geçiniyorlarsa da onların **Allâh**'a îmanla hiçbir alâkaları yoktur" şeklinde münâfıklara bir târiz (laf dokundurma) olarak değerlendirilmiştir.

Bu âyet-i kerîmede müminlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte îman etmelerinin zikredilmesi müminlerin de onun inandığı şeylere onun gibi îman ettikleri anlamındadır, yoksa müminlerin zaman bakımından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte îman etmedikleri âşikârdır, dolayısıyla bu ifâde-i celîle **Belkıs**'ın:

﴿وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ﴾

"Süleymân ile birlikte Müslüman oldum" *(Neml Sûresi:44)* sözü gibidir ki bunun anlamı "**Süleymân** gibi Müslüman oldum" demektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَأُولٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) **"İşte sana! Onlar, tüm hayırlar sâdece kendilerine âittir! Ve işte sana! Ancak onlar felâha erenlerin ta kendileridir"** kavl-i şerîfi ile **Allâh-u Te'âlâ** cihâda katılan hâlis müminlere hayırlar vaad etmiştir ki müfessirler bu hayırları, nusret, zafer, ganîmet ve cennet gibi dünyevî ve uhrevî tüm hayırlara şâmil mânâda tefsir etmişlerdir.

Cümle-i celîlede geçen: (اَلْخَيْرَاتُ) kelimesi: "Her şeyin güzeli ve üstünü" anlamına gelen (خَيِّرٌ) kelimesinin müennesi olan (خَيِّرَة) kelimesinin muhaffefi olan (خَيْرَة) kelimesinin cemîsi olup, "Genel mânâda tüm güzellikler" anlamında kullanılmıştır. Bir kavle göre ise özellikle cennetteki güzel hûrilerdir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ... حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ... لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ... مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ﴾

"Onlarda, (huyları) **iyi mi iyi,** (yüzleri ise) **güzel mi güzel hanımlar vardır...** (İçi boş inciden yapılmış) **çadırlarda perdelenmiş** (olan, değerlerinden ve şereflerinden dolayı kocalarından başkalarına görünmeyen) **hûriler!.. Kendilerinden önce ne bir insan, ne de bir cin onların bekâretini bozmamıştır/*onlara dokunmamıştır*/!.. Yeşil çarşaflar/*yeşil yastıklar*/ ve işlemeli, ilginç, nâdir, güzel mi güzel halılar üzerine yaslanan kimseler olarak"** *(Rahmân Sûresi:70, 72, 74, 76)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise "Hayrın hakîkî mânâsını ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Gözlerin aydınlığı(na sebep) **olacak ne** (nîmet)**lerin onlar için saklandığını** (ne en yüksek rütbeye sâhip mukarreb bir melek, ne de gönderilen bir peygamber dâhil) **hiçbir kimse bilemez!** (Dünyâda) **yapmakta bulunmuş oldukları** (hayırlı) **şeylere yeterli bir karşılık olarak"** *(Secde Sûresi:17)* buyuruyor" demiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/93)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: فِي قَوْلِهِ: ﴿وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ﴾ قَالَ: «لِكُلِّ مُسْلِمٍ خَيْرَةٌ وَلِكُلِّ خَيْرَةٍ خَيْمَةٌ، وَلِكُلِّ خَيْمَةٍ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ، يَدْخُلُ عَلَيْهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنَ اللهِ تَعَالَى تُحْفَةٌ وَكَرَامَةٌ وَهَدِيَّةٌ، لَمْ يَكُنْ قَبْلَ ذَلِكَ لَا طَمِحَاتٌ وَلَا مَرِحَاتٌ وَلَا بَخِرَاتٌ وَلَا دَفِرَاتٌ ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾ ﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ﴾ ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾ اَلْاٰيَةَ.

"Her Müslümanın (cennette) çok hayırlı hanımı olacak, her hanımın bir çadırı olacak, her çadırın dört kapısı olacak ve her gün her kapıdan onlara **Allâh-u Te'âlâ** tarafından daha önce gönderilmeyen hediyeler, ikramlar ve bahşişler gelecektir.

Âyet: 88

O kadınlar kocasından başkasına bakan, hafif meşrep, ağızları ve koltuk altları kötü kokan kadınlar olmayacak.

Öyle iri gözlü hûriler ki; sanki onlar (gizlenip) **saklan**(arak el değmemiş, toza toprağa bulaşma)**mış** (azıcık bir sarılıkla karışık çok hoş renkli, zarif ve pürüzsüz bir cilde sâhip olan) **birtakım devekuşu yumurtalarıdır, sanki onlar**(ın yanakları ve ciltleri pembe) **yâkut ve** (parlak-beyaz) **mercandırlar.** *(Rahmân Sûresi:22,49,58)*" *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/67)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) **"İşte sana! Ancak onlar felâha erenlerin ta kendileridir"** kavl-i şerîfi ise:

"İşte cihâda gidenler çarçabuk elden çıkacak bâzı dünyevî menfaatleri elde edenler değil de, maddî-mânevî tüm isteklerini elde ederek gerçek kurtuluşa erenlerdir" demektir.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı olarak şöyle zikredilmiştir: **"Lâkin o Peygamber ve onunla birlikte olanlar mallarıyla ve canlarıyla cihâd ettiler**, yâni ellerinde olan her şeyi yüce Mevlâlarını talep uğrunda tükettiler.

İşte onlar için hayrât yâni müşâhedât, mükâşefât ve kurubât yâni başkalarına nasip olmayan mânevî keşifler, görüntüler ve yakınlıklar **vardır. Muradlarına erenler de ancak onlardır**."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet eden ve insanları O'nun huzûruna yönelmeye teşvik eden kıymetli zâtlar zuhûr ettiği zaman, kendisine hidâyet hissesi ayrılmamış olan kimseler rahatlık vatanında oturup kalırlar ve alıştıkları kötü şeylere meylederler.

Onlar bu yolun zahmetlerini çekmekten çekinseler de, **Allâh-u Te'âlâ** bu yolu yaşatacak güçlü kimseler yaratmış, onları yüce huzûru için seçmiş ve Kendi muhabbet ve müşâhedesine onları ehil kılmıştır.

Artık onlar Mahbub'larının mârifetine (sevgili Mevlâ'yı tanımaya) ulaşmak için nefisleriyle cihat etmekten geri durmazlar ve Matlub'larına vusûl (aradıkları Mevlâ'ya kavuşma) uğrunda mallarını da, canlarını da esirgemezler.

Âyet: 89

﴿ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (89)

(اَعَدَّ) **Hazırladı,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** neyi hazırladı? (جَنّٰتٍ) **cennetleri,** öyle cennetler ki, (تَجْرِي) **akıyor,** nereden? (مِنْ تَحْتِهَا) **onların altından** (zemininden), ne? (اَلْاَنْهَارُ) **ırmaklar,** ne oldukları halde? (خَالِدِينَ) **ebedî kalıcı oldukları halde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** nedir? (اَلْفَوْزُ) **kurtuluştur,** öyle kurtuluş ki, (اَلْعَظِيمُ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh onlar için, içerisinde ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmaktadır. İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in ve müminlerin münâfıkların tam tersi bir tutum sergileyerek mallarıyla ve canlarıyla cihâd ettiklerini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede kendileri için âhirette hazırladığı mükâfatları açıklamıştır.

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme bir önce geçen âyet-i kerîmenin sonunda cihâd eden müminlere vaad edilen felâh müjdesinin bir beyânı olmak üzere istînaf (ibtidâ-i kelâm /söz başı/) olarak getirilmiştir.

Gerçi bir önceki âyet-i kerîmenin cihâd edenlere vaad edilen dünyevî mükâfatlar, bu âyet-i kerîmenin ise âhirette kavuşacakları uhrevî hayırlar olarak tefsir edilmesi de uygun görülmüştür. Mukābele (iki husûsun karşılıklı getirilmiş olması) karînesiyle bu tefsiri tercih edenler de olmuştur.

Âyet-i kerîmenin başında geçen ve: **"Hazırladı"** anlamına gelen (اَعَدَّ) fiili, cennetin şu anda yaratılmış olduğuna delâlet etmektedir ki Ehl-i Sünnet'in görüşü budur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede mallarıyla ve canlarıyla **Allâh** yolunda cihat edenlere altlarından ırmaklar akan cennetler vaad etmiştir ki diğer bir âyet-i kerîmesinde:

Âyet: 89

﴿فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى﴾

"Orada tadı ve kokusu değişmeyen sudan ırmaklar, (dünyâ sütleri ekşiyip tadı bozulduğu gibi) **tadı** (hiç) **değişmeyen sütten ırmaklar ve** (dünyâ şarapları gibi) **içenler için** (baş ağrısı yapmayan ve sarhoş ederek birtakım âfetlere sebebiyet vermeyen) **pek lezzetli şaraptan ırmaklar, bir de** (bal mumu ve arı artıkları gibi farklı şeylerden) **tamâmen arındırılmış baldan ırmaklar vardır"** *(Muhammed Sûresi:15)* buyurarak bu ırmakları dört olarak açıklamıştır.

Hakîm ibni Mu'âviye'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَحْرَ الْمَاءِ وَبَحْرَ الْعَسَلِ وَبَحْرَ اللَّبَنِ وَبَحْرَ الْخَمْرِ ثُمَّ تُشَقَّقُ الْأَنْهَارُ بَعْدُ.»

"Şüphesiz cennette su denizi, bal denizi, süt denizi ve şarap denizi vardır, sonra ırmaklar (bu denizlerden) **akıtılır."** *(Tirmizî,Sıfatü'l-Cenneti, no:2571, 4/699; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/482)*

Bir kavle göre ırmağın yatağı bir olup şarap, su, bal ve süt birbirine karışmadan aynı yatakta akacaklardır. Diğer bir rivâyete göre ise; aynı ırmaktan sâhibinin isteğine göre farklı maddeler akacaktır.

Âyet-i kerîmede geçen (مِنْ تَحْتِهَا) **"Altlarından"** tâbiri, yerin altından mânâsında değildir, ancak bir kavle göre "Zemininden", diğer bir tefsire göre ise "Ağaçlarının ve köşklerinin altlarından" demektir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: (ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte en büyük kurtuluş budur"** buyurarak, cehennemin azâbından kurtulup, cennet nîmetlerine kavuşmanın çok büyük mazhariyet olduğuna dikkat çekmiştir ki bunun da en büyük vesîlesi îman ve ihlastır.

Nitekim **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ النَّارَ.»

"Herkim Allâh'tan başka bir ilah bulunmadığına, Muhammed'in de O'nun elçisi olduğuna şâhitlikte bulunursa Allâh onu ateşe haram kılar." *(Müslim, Îmân:10, no:29, 1/57-58; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/482)*

Zeyd ibni Erkam *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ قَالَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ.»

"Her kim îhlas ile Lâilâhe illâllâh derse cennete girer." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:5074, 5/197; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/482)*

Görüldüğü üzere bu hadîs-i şerîfte ihlas şartı zikredilmiştir, ihlas ancak bu kelimenin bir kulu günahlardan engellemesiyle hâsıl olur, değilse kişi muhlis sayılmaz, hattâ söylediği bu tevhîd sözünün onun yanında emânet bulunmuş olmasından ve emânetin bir gün gelip ondan geri alınmasından endişe duyulur.

Nitekim bu hadîs-i şerîfin diğer bir rivâyetinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَإِخْلَاصُكَ بِـ«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ» أَنْ تَحْجُزَكَ عَمَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْكَ.»

"Senin Lâilâhe illâllâh kelimesini ihlâs ile söylemen, onun seni Allâh'ın seni yasakladığı şeylerden engellemesinden ibârettir" buyurmuştur. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:9/254)*

İhlâs kalbin sıfatlarındadır, kalbi güzel sıfatlarla tahliye (donatmak) ise nefsi rezil sıfatlardan tezkiyenin (arındırmanın) peşine gerçekleşir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre; nefsin perdelerinden ve kötü sıfatlarından halâs (kurtuluş) en büyük kurtuluştur, zîrâ kurtuluşun büyüklüğü perdenin büyüklüğüne göredir. Nefsin hicâbından daha büyük bir perde bulunmadığına göre ondan kurtuluş da en büyük kurtuluş olur.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

جُمْلَه قُرْآنْ شَرْحِ خُبْثِ نَفْسْهَاسْتْ بِنْگَرْ اَنْدَرْ مُصْحَفْ آنْ چَشْمَتْ كُجَاسْتْ ؟

"Kur'ân'ın tamâmı nefsin kötülüklerinin şerhidir,
Mushaf'ı aç da bak, (ancak) **sende o göz nerede?"**

(Mesnevî-i Mânevî:6/4862)

Âyet: 89

هِينْ مَرُو اَنْدَرْ پِى نَفْسْ چُو زَاغْ كُو بَگُورِسْتَانْ بَرَدْ نِى سُوِى بَاغْ
نَفْسْ اَگَرْچه زِيرَكَسْت و خُرْدَه دَانْ قِبْلَه اَشْ دُنْيَاسْتْ اُو رَا مُرْدَه دَانْ

"Dikkat et, kargaya benzeyen nefsinin peşinde gitme,
Zîrâ o, bahçe yerine seni kabristana götürür.

Nefis her ne kadar zekî ve ince (işler) **bilirse de,**
Kıblesi dünyâ olduğundan, onu ölü (gibi, işe yaramaz) **bil!"**

(Mesnevî-i Mânevî:4/1656)

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، هَاجَرَ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَفَلَا نُنَبِّئُ النَّاسَ بِذٰلِكَ؟ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ؛ كُلُّ دَرَجَتَيْنِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَسَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ.»

"Her kim Allâh'a ve Rasûlüne îmân eder, namazı hakkıyla kılar ve ramazanda oruç tutarsa, Allâh yolunda hicret etse de yâhut doğduğu yerde otursa da onu cennete girdirmek Allâh üzerine bir hak olur" buyurdu.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! İnsanlara bunu haber verelim mi?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (cihâd edenlerin fazîleti hakkında):

"(Haber edin ama cennetin her yeri bir değildir!) **Şüphesiz cennette yüz derece vardır ki Allâh-u Te'âlâ onları Kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır.**

Her iki derece arası gökle yer arası kadardır. Allâh'tan isteyeceğiniz zaman Firdevs'i isteyin!

Şüphesiz orası cennetin en orta yeridir, cennetin en yüksek yeridir, oranın üstünde Arşu'r-Rahmân vardır, cennet ırmakları da oradan kaynamaktadır" buyurdu. *(Buhârî, Tevhîd:20, no:6987, 6/2700; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/483)*

İbni Melek *(Rahimehullâh)*ın **"Şerhü'l-meşârık"** isimli eserinde zikredildiğine göre; hadîs-i şerîfte beyân edilen **"Yüz derece"** tâbiri çokluktan kinâyedir. "Mücâhitler"den maksat; **Allâh** yolunda kâfirlerle savaşan İslâm ordusunun erleri yâhut hacılar veyâ **Allâh** rızâsı için nefisleriyle cihat edenlerdir.

"Dereceler arasında bulunan gökle yer arasındaki mesâfe" maddî mânâda olabileceği gibi, mânevî mesâfe yâni mertebe farkı olarak da değerlendirilebilir.

"Firdevs cennetinin cennetin en orta ve en yüksek mevkide olduğu"nun beyânı göklerin kürevî (küre şeklinde) olduğuna delâlet eder, zîrâ bir şey yuvarlak olmadıkça onun en orta yeriyle en yüksek yeri denk gelmez. Cennetin mahalli ise göklerin üstünde, **Arş**'ın altındadır.

İmâm-ı Tıybî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firdevs** hakkında bu iki vasfın cemedilmesi, birisi maddî, diğeri mânevî güzelliğine işâret etmek içindir.

Hadîs-i şerîfte geçen **"Fevkında Arşürrahmân vardır"** ifâde-i Nebeviyyesi, **Arş**'ın bütün cennetlerin üstünde olduğuna delâlet eder.

"Cennet ırmaklarının Firdevs'ten kaynaması" ise dört ırmağın kaynaklarının **Firdevs-i Âlâ** 'da bulunduğunu ifâde eder.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki bize **Rafîk-i âlâ**'yı (en yüce dosta kavuşmayı) nasip eylesin ve bizi vech-i ebhâsına ve cemâl-i esnâsına nazar (en değerli ve üstün cemâline bakmak) ile müşerref eylesin. Âmîn!

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) **"İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur"** kavl-i şerîfi geride zikredilen cennetlere kavuşma mükâfâtının en büyük mazhariyet olduğuna delâlet etmektedir ki, en büyük nâiliyet olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini müşâhede nîmeti de ancak cennette müyesser olacağından dolayı cennete girme nîmeti, ardında daha büyük bir kurtuluş olmayan en büyük fevz-ü necât olarak değerlendirilebilir.

Âyet: 90

﴿ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (90)

(وَجَاءَ) **Geldi,** kim? (اَلْمُعَذِّرُونَ) **özür bahâne edenler,** kimden? (مِنَ الْأَعْرَابِ) **bedevîlerden,** niçin geldi? (لِيُؤْذَنَ) **izin verilsin diye,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** daha, (وَقَعَدَ) **oturdu,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَذَبُوا) **yalan söylediler,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (سَيُصِيبُ) **muhakkak isâbet edecek,** kime? (اَلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** ne isâbet edecek? (عَذَابٌ) **büyük bir azap,** öyle azap ki, (أَلِيمٌ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O bedevîlerden (fakirliklerini ve çoluk çocuklarının çokluğunu öne sürerek) **özür bahâne edenler de, kendilerine** (cihattan geri kalmak için) **izin verilsin diye geldi**(ler). **O** (îman dâvâsında) **Allâh'a ve Rasûlüne yalan söylemiş olanlar ise** (mâzeret beyân etmek üzere sana gelmeye bile ihtiyaç hissetmeksizin) **oturdu** (kaldılar). **Muhakkak ki onlar içerisinden o kâfir olmuş kimselere, çok acı verici büyük bir azap isâbet edecektir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Medîne**'de bulunan münâfıkların ahvâlini şerh ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bedevî münâfıkların hallerini açıklamıştır.

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen (اَلْمُعَذِّرُ) kelimesi "Özrü olmadığı halde özrü olduğunu açıklayarak bir meselede noksanlık yapan kimse" demektir.

Bu kelimenin kıraat farklılıklarına göre değişik mânâları varsa da bizim için mühim olan hâl-i hâzırda **Kur'ân-ı Kerîm**'in metninde okunan kıraatin mânâsını îzah etmektir.

Müfessirler cihattan geri kalmak için yalancı özürler ortaya atan bu kişilerden kimlerin kastedildiği hakkında farklı görüşler açıklamışlardır.

İmâm-ı Dahhâk *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiğine göre; özür dilemeye gelenler **Âmir ibni Tufeyl**'in cemaatidir.

Onlar kendilerini savunmak üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Nebiyyallâh**! Biz seninle gazâya çıkarsak **Tayy** kabîlesinin bedevîleri hanımlarımıza, çocuklarımıza ve hayvanlarımıza saldırır" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«قَدْ أَنْبَأَنِي اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيُغْنِي اللهُ عَنْكُمْ.»

"Allâh bana sizin haberlerinizi bildirdi, yakında Allâh beni size muhtaç bırakmayacak (kadar yardımcı nasîp edecek)" buyurdu. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/93; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/256)*

Bir kavle göre bunlar çoluk-çocuklarının çokluğunu bahâne ederek geri kalan **Esed** ve **Ğatafân** kabîleleridir.

Ebuşşeyh'in, **İbni İshâk**'tan *(Rahimehumüllâh)* nakline göre bunlar **Ğıfâr-oğulları**'ndan bir cemaattir.

İbni Ebî Hâtim'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre ise bunlar gerçekten özür sâhibi olan kimselerdir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Allâh'a ve Rasûlüne karşı yalan söyleyenler ise** (cihattan geri kalıp) **oturdu"** kavl-i şerîfi geride geçen ihtilâfa göre tefsir edilmelidir. Zîrâ ilk başta zikredilen "Müazzirûn (özür açıklayanlar)", **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın dediği gibi meşrû mâzereti olan kimseler iseler, buranın mânâsı: "Gerçekten özrü olan birtakım bedevîler izin almak için geldiler, **Allâh** ve **Rasûlü**'ne karşı yalan söyleyen diğer bedevîler ise izin alma lüzûmu bile hissetmeden oturup kaldılar" demek olur.

Yok, eğer diğer müfessirlerin görüşleri muvâcehesinde müazzirûn da yalan bahâne ortaya atan kimseler iseler o zaman buranın mânâsı: "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı yalan söyleyen o kişiler bâtıl mâzeretlere tutunarak cihattan oturdular" demektir.

İşte bu mânâya göre âyet-i kerîmenin son cümle-i celîlesi de farklı olarak tefsir edilir, şöyle ki: "Özür açıklayanlar" ile "Yalan söyleyenler" aynı kişiler olarak değerlendirilmesi hâlinde cümle-i celîledeki (مِن) harfi, beyâniyye kabul edilerek mânâ: "Münâfıklık yaparak kâfir olan o kişilere acı verici bir azap isâbet edecektir" demek olur.

Âyet: 90

Gerçi bâzı müfessirler bu mânâya göre de: "**Allâh-u Te'âlâ** ileride samîmi olarak îmân edeceğini bildiği kişileri, küfür ve nifakta ısrar edip o hal üzere öleceğini bildiği münâfıklardan istisnâ etmek üzere: 'Onlardan kâfir olarak ölecek olanlara yakında acı verici bir azap isâbet edecektir' buyurdu" demişlerdir.

Ama **"Özür açıklayanlar"** meşrû mâzeret sâhibi olarak kabul edildiğinde (مِن) harfi, teb'îzıyye kabul edilerek mânâ: "Bedevîlerden kâfir (münâfık) olanlara azâb-ı elîm isâbet edecektir" şeklinde olur.

Cümle-i celîlede geçen: **"Azâb-ı elîm"** tâbiri, âhiretin yakıcı ateş azâbıdır. Mefhûm-u muhâlifi (bir kelâmın tersinden anlaşılan mânâyı) mûteber kabul etmeyen biz Hanefîler nezdinde âyet-i kerîmedeki tehdîdin **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne yalan söyleyip kâfir olarak cihattan geri kalanlara yönelmesi, aynı tehdîdin tembellik nedeniyle cihattan geri kalanlara teveccühüne de zıt düşmemektedir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredilen işârî bir mânâya göre; evliyâullâhın yolundan geri kalanlar üç kısımdır: Bir kısmı, tasavvuf yolunu kabul edip doğrulunu idrâk ederler, fakat bu yolun meşakkatlerini görünce canlarına acıyıp mallarını vermekten de cimrilik ederek bâtıl birtakım mâzeretler ortaya atmak sûretiyle geri kalırlar. İşte bunların **Allâh** katında ortaya koyacakları bir bahâneleri kalmamıştır.

İkinci kısım, bunlardan daha çirkindir ki onlar mânevî yola hiç iltifat etmeyen, kafalarını kaldırıp tarafına dahî bakmayan kimselerdir. **Allâh-u Te'âlâ** bu gibiler hakkında:

﴿وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"O Allâh'a ve Rasûlüne yalan söylemiş olanlar ise oturdu (kaldılar)**. Muhakkak ki onlar içerisinden o kâfir olmuş kimselere, çok acı verici büyük bir azap isâbet edecektir"** buyurmuştur.

Üçüncü kısım ise, mânevî yolu ikrâr edip seyr-ü sülûk yapmak isterler fakat kaderleri kendilerine gâlip gelerek mânîlerle karşılaşırlar, bundan dolayı çok üzülerek son derece özür dilerler, **Allâh-u Te'âlâ** da bunların mâzeretinin meşrû olduğunu bilerek kendilerini mesul tutmaz. İşte bir sonraki âyet-i kerîme bunların hâline işâret etmektedir.

﴿ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (91)

(لَيْسَ) **Olmadı,** kim üzerine? (عَلَى الضُّعَفَاءِ) **zayıf kimseler üzerine,** daha, (وَلَا عَلَى الْمَرْضَى) **hastalar üzerine de olmadı,** daha, (وَلَا عَلَى الَّذِينَ) **o kimseler üzerine de olmadı ki,** (لَا يَجِدُونَ) **bulamıyorlar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (يُنْفِقُونَ) **harcayacaklar,** bunlar üzerine ne olmadı? (حَرَجٌ) **bir günah,** ne zaman? (إِذَا نَصَحُوا) **samîmi oldukları takdirde,** kime? (لِلَّهِ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولِهِ) **Rasûlüne,** (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) **o muhsin kullar üzerine olmadı,** ne olmadı? (مِنْ سَبِيلٍ) **hiçbir** (sitem) **yol**(u), (وَاللَّهُ) **Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** daha, (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Gizli ve âşikâr her hâlükârda îman ve itaatte bulunarak) **Allâh'a ve Rasûlüne karşı samîmi oldukları takdirde, ne** (yaşlılar ve yola çıkamayacak derecede bünyesi güçsüz) **zayıf kimseler üzerine, ne** (körlük, kötürümlük ve topallık gibi müzmin) **hasta**(lıklara tutulan)**lar üzerine ve ne de** (cihada çıkmak için gereken hazırlık uğrunda) **harcayacakları bir şey bulamayan o kimseler üzerine bir günah yoktur!**

(Allâh'a ve Rasûlüne karşı dürüst olmakla, iyilik vasfına sâhip bulunan) **o muhsin kullar aleyhine** (sitem ve kınamayla ilgili) **hiçbir yol yoktur. Allâh** (meşrû mâzereti nedeniyle cihattan geri kalan kullarının yaptıkları diğer kusurları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (kullarına çok acıdığı için mâzurların özrünü kabul eden bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede asılsız bahânelerle cihattan geri kalmaya çalışan münâfıkların kötü durumunu beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde gerçek mâzeret sâhiplerinin mesul olmayacaklarını ve cihâdın farziyetinin onlardan kalkmış olduğunu açıklamıştır.

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında **Zeyd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Âyet: 91

"Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vahiy kâtipliğini yapıyordum. Berâet Sûresi'ni yazarken tam kalemi kulağımın üzerine koymuştum ki cihatla emrolunduk.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine inen vahyi düşünürken bir âmâ gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben âmâyım, nasıl cihat yapacağım?" deyince: **"Zayıflar ve hastalar .... üzerine bir mesuliyet yoktur"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1861; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/265; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/481-482)*

"Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Beyzâvî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre âyet-i kerîmede geçen **"Zayıflar"**, kötürümler, yaşlılar ve güçsüzlerdir.

Bir kavle göre çocuklardır, diğer bir kavle göre ise kadınlardır. Yaratılışı zayıf, nahîf olanlar da buna ilhak edilir. Zâten peşisıra gelen **"Hastalar"** tâbiri de **"Zayıflar"** tâbirinden, hastalık dışındaki körlük, kötürümlük gibi mâzeretlerin kastedildiğine delâlet etmektedir.

İşte bu âyet-i kerîme gücü yetmeyen kişiden mükellefiyetin düşeceği husûsunda bir esas teşkil etmektedir. Dolayısıyla kuvvet bakımından olsun, maddî cihetten olsun bir emri yerine getirmekten âciz kalan kimseden o vazîfe sâkıt olur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾

"Allâh hiçbir nefse güç yetireceğinden başkasını yüklemez" *(Bakara Sûresi:286)* kavl-i şerîfiyle,

﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾

"Kör olan üzerine hiçbir güçlük olmamıştır; topal üzerine de hiçbir darlık yoktur; hasta üzerine de hiçbir günah yoktur" *(Nûr Sûresi:61)* âyet-i kerîmesi bu âyet-i kerîmenin birer nazîridirler.

İşte bu kişiler "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmiyet üzere olma" şartını yerine getirmek üzere hakkı bilir, **Allâh**'ın dostlarını sever, düşmanlarına da buğz ederlerse gücü yerinde olup vazîfelerini yerine getirenlerle aynı sevâba nâil olurlar.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesinden dönerken **Medîne-i Münevvere**'ye yaklaşınca:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: «إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ، قَالَ: «وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ.»

"Şüphesiz Medîne'de öyle topluluklar vardır ki siz nerede dolaştıysanız ve hangi vâdiyi katettiyseniz mutlaka onlar sizinler berâberdiler" buyurduğunda sahâbe-i kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Onlar **Medîne**'de oldukları halde mi (bizimle berâberdiler)?" diye sordular.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"Evet, onlar Medîne'deyken! Çünkü özürleri onlara engel oldu"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:76, no:4161, 4/1610; Ebû Dâvûd, no:2508; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12629; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/331; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/266; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/484)*

Ulemânın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme mâzeret sâhiplerinin gazâya çıkmasının haram olduğunu beyân etmemekte ancak çıkmamalarının câiz olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla kör yâhut topal biri gücü nispetinde mücâhitlere yardım etmek üzere, eşyâlarını korumak veyâ teksîr-i sevâd (kalabalığı çok göstermek) için harbe çıkacak olsa bu da makbul bir tâattır. Ancak bu, diğer insanlara yük ve vebal olmama şartına bağlıdır.

Hakk Sübhânehû mâzeret sâhiplerini mâzur tutmuşsa da azîmetle amele düşkün olan sahâbenin kalpleri buna sabretmemiş yine de cihâdı bırakmamışlardır.

Nitekim **İbni Ümmi Mektûm** *(Radıyallâhu Anh)* **Uhud** günü: "Nasıl olsa ben âmâyım, onun için sancağı bana teslim edin, zîrâ sancak taşıyan kişi kaçarsa ordu bozguna uğramış sayılır, ama ben üzerime saldıranı görmediğim için yerimde dururum" demiştir. Fakat yine de sancak ona değil de **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*a verilmiştir. **Mus'ab** *(Radıyallâhu Anh)* sancağı aldığında kâfirlerden biri gelerek kılıç darbesiyle elini koparmış, bunun üzerine sancağı diğer eliyle tutmuş, o eline de darbe gelip kopunca bu sefer sancağı göğsüyle tutmuş ve:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾

"Muhammed ancak bir rasûldür ki; gerçekten kendisinden önce de birçok peygamberler (gelip) **geçmiştir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:144)* âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/222-223, 331)*

Âyet: 91

İşte sahâbenin azîmetle amele düşkünlüğü böylece her konuda dâimâ görülmüştür. **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾

"Kör olan üzerine hiçbir güçlük olmamıştır" *(Nûr Sûresi:61)* buyurduğu halde, gözleri görmeyen bir zâtın harpte en ön safa gittiği bile olmuştur. Yine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ﴾

"Topal üzerine de hiçbir darlık yoktur" *(Nûr Sûresi:61)* buyurduğu halde ensârın nakîblerinden olan **Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)* topal olduğu halde ordunun en ön saflarında savaşmıştır.

Nitekim **İshâk ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Selemeoğulları**'nın bâzı yaşlılarından nakline göre **Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)* ciddî mânâda topaldı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* her gazâya çıktığında dört oğlu da harbe katılırdı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Uhud**'a yönelmek murâd ettiği zaman oğulları ona:

"Şüphesiz **Allâh-u Azze ve Celle** sana ruhsat verdi, sen otursan da biz sana yeteriz. Muhakkak **Allâh** senden cihat mesuliyetini kaldırdı" deyince **Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim bu oğullarım benim seninle çıkmama mâni oluyorlar, vallâhi ben seninle birlikte şehîd olmak ve bu topal ayağımı cennete bastırmak istiyorum" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«أَمَّا أَنْتَ فَقَدْ وَضَعَ اللهُ عَنْكَ الْجِهَادَ.»

"Sana gelince; muhakkak Allâh senden cihat teklifini kaldırdı" buyurduktan sonra oğullarına da:

«وَمَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَدَعُوهُ لَعَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَرْزُقُهُ الشَّهَادَةَ.»

"Onu bıraksanız bir zararınız olmaz, hem ola ki Allâh-u Azze ve Celle ona şehitlik nasîb eder" buyurdu. Derken o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıktı ve **Uhud** günü şehîd olarak öldürüldü. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/246, es-Sünenü'l-kübrâ:9/24; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/331)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın, sahâbe-i kirâmın cemaatle namaza verdiği önem hakkında anlattığı:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ:
«وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَي بِهِ يُهَادٰى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتّٰى يُقَامَ فِي الصَّفِّ.»

"Muhakkak ki (biz sahâbe cemaati içerisinden) **bir adam** (körlük ve hastalık gibi nedenlerle kendi başına cemaate gelemeyecek durumda olsa da) **iki kişi arasında** (ellerinden) **tutularak getirilir, nihâyet safa dikilirdi"** *(Müslim, Mesâcid:44, no:654/257, 1/453; Abdurrezzâk, el-Musannef, no:1979, 1/516; Ebû Dâvûd, Salât:46, no:550, 1/373; Nesâî, İman:5; İbni Mâce, Mesâcid:14, no:777, 1/255-256; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:1/382, 415, 419, 455; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2605, 4/341; es-Sünenü'l-kübrâ:3/58; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:8596-8607, 9/122-127; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/332)* sözü de onların azîmetle amel etmeye ne kadar düşkün olduklarını göstermektedir.

"Beğavî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde üç sınıf kulunun cihat gibi vazîfelerden mesul olmayacağını açıklamıştır ki bunların birincisi **"Zayıflar"** tâbiriyle ifâde edilen yaşlılar ve yaratılışları zayıf-nahif olup yola çıkmaya tâkat getiremeyen kimselerdir.

"Hastalar" tâbirine birçok hastalık gibi çabuk geçen hastalıklar da, kötürümlük, körlük ve topallık gibi müzmin hastalıklar da dâhildir. Bu iki kısım, insan bedeniyle alâkalı engellerden bahsetmektedir. **"Harcayacak şey bulamayanlar"** kavl-i şerîfi ise maddî imkânsızlık yüzünden cihat yolculuğuna hazırlanamayan kimselere temas etmektedir ki bunların da özellikle **Müzeyne, Cüheyne** ve **Benû Azira** kabîlelerinin fakirleri olduğu rivâyet olunmuştur.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; iyi niyetli olup da cihâda gücü yetmeyen kimselerden kimlerin kastedildiği hakkında bâzı kaviller vardır. **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i kerîmenin **Âiz ibni Amr** ve arkadaşları hakkında nâzil olduğunu zikretmiş, **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)* ise âmâ olan **Abdullâh ibni Ümmi Mektûm** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında inmiş olduğunu nakletmiştir ki bundan maksat, şerî'atin meşrû kabul ettiği bir mâzeret nedeniyle cihattan geri kalanlara hiçbir mesûliyet yüklenmeyeceğinin beyânıdır. Ancak bu üç kısma dâhil olanların mâzur tutulmaları bir şarta bağlanmıştır ki o da önümüzdeki satırlarda şerh edilmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ) **"Allâh'a ve Rasûlüne karşı samîmi oldukları zaman"** kavl-i şerîfi, meşrû mâzereti olanların cihattan geri kalmaları hâlinde mesul olmamalarını **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmiyet şartına bağlamıştır ki müfessirler bu şartı şöyle îzah etmişlerdir:

Âyet: 91

Tebûk muhârebesinden geri kalan özür sâhiplerinin bu tehallüfü kendilerini günahkâr yapmaz, ama bu, "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmi bir îmâna sâhip olmaları, bütün işlerde onların emirlerine imtisâl etmeleri, özellikle de gâzîlerin başına gelen musîbetleri herkese ifşâ ederek âilelerini üzmemeleri, fitne çıkartmamaları, cihat edenlere hayır ulaştırmaya gayret etmeleri, evlerine lâzım olan ihtiyaçları karşılamaları ve evlerinden onlara sevindirici haberler eriştirmeye çalışmaları" gibi birtakım şartlara bağlanmıştır, aksi takdirde mâzeret sâhipleri de günahkâr olurlar.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bir sonra gelen cümle-i celîlede:

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"O muhsin kullar aleyhine** (sitem ve kınamayla ilgili) **hiçbir yol yoktur"** buyurarak onların mesul olmamasının nedenini ihsan vasfına sâhip olmaları şeklinde açıklamıştır ki bu vasıf da:

"**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı dürüst olmak, herkes hakkında iyilik düşünmek ve genel mânâda iyilik vasfına sâhip bulunmak"tan ibârettir.

Allâh'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmiyetin beyânı hakkında **Temîm-i Dârî** *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ.» قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ.»

"Din, nasîhatin ta kendisidir. (Dînin direği ve kıvâmı nasîhate bağlıdır.)" buyurunca, biz: "Kime (nasîhattir)!" dedik.

O da: **"Allâh'a, Kitabına, Rasûlüne, Müslümanların imamlarına ve bilumûm Müslümanlara"** buyurdu. *(Müslim, Îmân:23, no:55, 1/74; Buhârî, Îmân:40, no:57-58 1/30; Ebû Dâvûd, Edeb:67, No:4944, 2/704; Tirmizî, Birr:17, no:1926, 4/324; Nesâî, Bey'at:31, no:4208, 7/176; Dârimî, Rikāk:41, No:2652, 2/767; Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:4/470; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/484)*

İbni Melek *(Rahimehullâh)* gibi bâzı hadis şârihlerinin beyânı vechile; nush; bir ameli hâlis kılmak (karışıklıktan arındırmak)tır.

Hadîs-i şerîfte haccın **Arafat**'tan ibâret olduğu zikredilerek haccın temel direğinin **Arafat** vakfesi olduğu bildirildiği gibi, bu hadîs-i şerîfte de:

"Din, nasîhattır" buyrularak dînin temel direğinin herkes hakkında iyilik dilemek olduğu açıklanmıştır. Zîrâ nasîhatın mânâsı hayır irâde etmektir.

"Allâh'a karşı nasîhat (nush üzere olmak)"; O'na inanmak, Kendisine şirk koşmaktan uzak durmak, birliğine dâir hâlis îtikat taşımak, O'nu ulûhiyet sıfatlarıyla vasıflamak, yüce Zât'ını noksanlıklardan tenzîh etmek, sevdiklerine rağbet edip gazap ettiği şeylerden uzak durmak, emirlerini tutup yasaklarından kaçmak ve insanları bu yola dâvet etmekten ibârettir.

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَحَبُّ مَا تَعَبَّدَنِي بِهِ عَبْدِي إِلَيَّ النُّصْحُ لِي.»

"Allâh-u Azze ve Celle: 'Kulumun Bana kendisiyle ibâdet ettiği şeylerin Bana en sevgili olanı Bana karşı iyi niyetli ve samîmi olmasıdır' buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22191, 36/529; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/27; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/483)*

Ebû Sümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre Havârîler: "Yâ **Rûhallâh**! **Allâh**'a karşı nâsıh (samîmi ve iyi niyetli) olanın kim olduğunu bize haber ver" dediklerinde o:

عَنْ أَبِي ثُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ الْحَوَارِيُّونَ: يَا رُوحَ اللهِ! أَخْبِرْنَا مَنِ النَّاصِحُ لِلهِ؟ قَالَ: «اَلَّذِي يُؤْثِرُ حَقَّ اللهِ عَلَى حَقِّ النَّاسِ، وَإِذَا بَدَا لَهُ أَمْرُ الدُّنْيَا وَأَمْرُ الْآخِرَةِ، بَدَأَ بِالَّذِي لِلْآخِرَةِ ثُمَّ يَفْرُغُ لِلَّذِي لِلدُّنْيَا.»

"Allâh'ın hakkını insanların hakkına tercih eden, karşısına dünyâ işiyle âhiret işi çıktığında âhiret işinden başlayıp sonra dünyâ işine vakit ayırandır" *(İbnü Ebî Hâtim:6/1861; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/194-195; Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:55; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/27; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/264; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/482)* buyurdu.

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; eski ümmetin velîlerinden olan bir râhip nasîhat ettiği bir adama şöyle demiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَاهِبًا قَالَ لِرَجُلٍ: «أُوصِيكَ بِالنُّصْحِ لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ نُصْحَ الْكَلْبِ لِأَهْلِهِ، فَإِنَّهُمْ يُجِيعُونَهُ وَيَطْرُدُونَهُ، وَيَأْبَى إِلَّا أَنْ يَحْفَظَهُمْ وَيَنْصَحَهُمْ.»

"Köpeğin, sâhibine karşı iyi niyetle bağlılığı gibi **Allâh-u Azze ve Celle**'ye öyle iyi niyetle bağlanmanı sana tavsiye ederim.

Âyet: 91

Nitekim köpeğin sâhipleri onu ne kadar aç bıraksalar da, kovsalar da o yine de onları korumaktan ve onların iyiliğine çalışmaktan geri durmaz!"
(Abdullâh ibni Ahmed ibni Hanbel, Zevâidü'z-Zühd, sh:97; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/4823)

"Allâh'ın Kitâbı'na karşı nasîhat"; **Kur'ân-ı Kerîm**'in **Allâh** kelâmı olduğuna îmân edip onu okumak, onun fıkhını öğrenmek, kendisine karşı yapılan îtirazları savuşturmaya çalışmak, muhkem âyetleriyle amel edip müteşâbih âyetlerinin ilmini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmek, onu öğretmek, ona değer vermek, onun öğrettiği ahlâkı takınmak ve insanları da buna dâvet etmek demektir.

"Allâh'ın Rasûlüne karşı nasîhat"; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetini tasdîk etmek, getirdiği her şeye inanıp sünnetiyle amel etmek, sünnete karşı yapılan îtirazları savuşturmaya çalışmak, sünneti neşretmek, sünneti iyi anlamak için ilim tahsil etmek, emir ve yasaklarına itaati borç bilerek yolunu yaşatmak, dostunu dost, düşmanını düşman bilmek, kendisine tâzim etmek, kendisini ve Ehl-i Beyt'ini her şeyden çok sevmek ve kıymetli ahlâkıyla ahlâklanıp insanları da buna teşvik etmekten ibârettir.

"Müslümanların imamlarına nasîhat" ifâdesi; Müslüman yöneticilere başkaldırmayıp meşrû konularda onlara itaat etmek, yanlış yaptıklarında uyarmak, halka karşı görevlerini ihmâl ettiklerinde dikkatlerini çekmek, insanları adâlet ve insafla yönetmeleri için kendilerine duâ etmek, insanlara da bu duâyı öğretmek gibi mânâlar taşımaktadır.

"Müslümanların geneline nasîhat" ise; insanın kendisi için istediklerini tüm Müslümanlar için istemesi, onlardan zararları savuşturması, gücü nispetinde herkese menfaat temin etmesi, insanların arasını bulmaya çalışması, kimseye düşmanlık etmemesi, herkese doğru yolu göstermesi, sâlih insanları sevmesi ve herkesin iyiliğini isteyip tümüne duâ etmesi demektir.

Nitekim **Nûmân ibni Beşîr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.»

"Birbirlerine acımaları, birbirleriyle kaynaşmaları ve yardımlaşmaları husûsunda müminleri tek bir ceset gibi görürsün, nitekim beden bir uzvundan şikâyetlendiği zaman diğer uzuvlar da bedene (o uzvun acı-

sını paylaşmak üzere) **uykusuz kalması ve ateşlenmesi husûsunda çağrıda bulunurlar"** *(Buhârî, Edep:27, no: 5665, 5/2238; Müslim, el-Birr ve's-sıla, no:2568; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/333)* hadîs-i şerîfi bütün Müslümanların birbirlerini sevme husûsunda nasıl olmaları gerektiğini açıklamaktadır.

Cerîr ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*ın:

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «بَايَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.»

"Namazı hakkıyla kılma, zekât verme ve her Müslüman hakkında iyilik düşünme şartlarını kabul ettiğime dâir Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e bîat ettim"** *(Buhârî, Zekât:2, no:1336, 1/507; Müslim, no:56, Tirmizî, no:1925; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/483)* sözü de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, bî'at şartları arasında "Müslümanların iyiliğini düşünmeyi" de zikrettiğini ifâde etmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"O muhsin kullar aleyhine** (sitem ve kınamayla ilgili) **hiçbir yol yoktur"** kavl-i şerîfinin tefsîri hakkında **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Cihat yapmaya tâkat yetiremeyen kişiler **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmi olurlarsa **Allâh-u Te'âlâ** onları mâzur tutmuş ve mücâhitlere tâyin ettiği ecir kadar onlara da sevap tâyin etmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾

"Müminlerden (hastalık, körlük, topallık ve kötürümlük gibi) **özür sâhibi kimseler dışında otur**(up cihattan geri kal)**anlarla, Allâh yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenler eşit olmaz"** *(Nisâ Sûresi:95)* kavl-i şerîfinde özür sahiplerini istisnâ ederek mâzur olan zayıflara, hastalara ve cihat yolunun masraflarını bulamayan fakirlere mücâhitlere verdiği ecrin bir mislini vereceğini vaad etmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/483-484)*

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Şerî'at sâhibinin mâzeret saydığı bir nedenle cihattan geri kalan kişi ihsan vasfı üzere bulunup **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmi bir tutum takınırsa artık onlar aleyhine ne bir azap, ne de bir itâb yolu yoktur, böyle kişiler yaptıkları güzel amelleri sâyesinde kendilerine cezâ yolunu kapatmışlardır" demektir.

Âyet: 91

Bu kavl-i şerîften istinbât edilen hükme göre; kelime-i şehâdet getiren yâni kalbinden gelen samîmi bir îtikat ile **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in de **Allâh**'ın **Rasûlü** olduğuna şâhitlik eden kişinin canına ve malına dokunma yolu yoktur.

Zîrâ bu âyet-i kerîme ihsan vasfına sâhip olanlara bir dokunulmazlık vermiştir. İhsan konularının başı ve esâsı tevhîd inancıdır. Dolayısıyla **"Lâilâhe illâllâh Muhammedürrasûlüllâh"** diyen ve buna inanan kişi Müslümanlardan olur. Demek ki her Müslüman hakkında asıl olan berâet-i zimmet (suçsuzluk) ve canının, malının dokunulmazlığıdır.

Ancak adam öldürme karşılığı kısas tatbîki ve zekât tahsîli gibi konularda şerî'atin munfasıl bir delil ile mubah kıldığı hususlar müstesnâdır! İşte bu, şerî'atte mûteber olan bir hüküm hâlini almıştır.

Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm'de aşağı yukarı bin kadar teklîf zikretmiş, bunun ötesinde kullar(ın özellikle mallarına ve canların)a yönelen bir emir ve nehiy olmadığı da böylece sâbit olmuştur. İşte bu düşünüldüğünde İslâm'ın ne kadar mazbut (zapt altında) ve tatbîki kolay bir şerî'at olduğu kolayca anlaşılır.

Yine böylece **Kur'ân-ı Kerîm**'in, bütün teklifleri ve hükümleri beyân husûsunda vâfî ve kâfî olduğu, ayrıca:

﴿اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾

"Bugün sizin için dîninizi kemâle erdirdim" *(Mâide Sûresi:3)* kavl-i şerîfinin ne derece hak olduğu meydana çıkmıştır. Bu noktada sünnetin yeri:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾

"Biz sana bu Kur'ân'ı insanlara ne indirildiğini kendilerine açıklayasın diye inzâl ettik" *(Nahl Sûresi:44)* âyet-i kerîmesi mûcebince vahyin beyânı ve teblîği olarak sâbittir. Gerçi (altın ve ipeğin erkeklere haram olması gibi) sâdece hadîs-i şerîflerle gelen bâzı teklifler mevcutsa da bunlar da:

﴿وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾

"Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın (kabul edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin"** *(Haşr Sûresi:7)* âyet-i kerîmesinin umûmî hükmüne dâhildir. Kıyâsa gelince zâten o, hakkında nas bulunmayan konularda geçerlidir.

Evzâ'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere insanlar yağmur duâsına çıktığında aralarında bulunan **Bilâl ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* bir konuşma yapmak üzere ayağa kalktı.

Allâh-u Te'âlâ'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra: "Ey hâzır bulunan cemaat! Siz günahkâr olduğunuzu ikrar ediyor musunuz?" diye sordu.

Onlar: "**Allâh** hakkı için evet" dediler. O zaman kendisi: "Ey **Allâh**! Biz senin: **"İyilik sâhiplerine** (cezâ vermek için) **bir yol yok"** buyurduğunu işitiyoruz (sen onlara azâb etmeyeceğini bildiriyorsun, dolayısıyla onların başına bir şey gelecek değil), biz ise kötü olduğumuzu ikrâr ediyoruz (o halde affedeceğin bir biz kaldık), Sen de bizi bağışla, bize acı ve bizi sula" dedi, sonra ellerini kaldırınca herkes ellerini kaldırdılar, işte o anda yağmur yağmaya başladı. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/264-265)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfi:

"**Allâh-u Te'âlâ** meşrû mâzereti nedeniyle cihattan geri kalan kullarının yaptıkları diğer kusurları çokça bağışlayıcıdır, kullarına çok acıdığı için mâzurların özrünü kabul edicidir" gibi mânâlarla tefsir edilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı olarak şöyle zikredilmiştir: "**O zayıflar** yâni sevgi yükünün zayıflattığı kimseler, **o hastalar** yâni tefekkürün harâretiyle ve riyâzatın şiddetleriyle cisimleri eriyenler, **bir de** bütün âlemlerden mütecerrid (soyutlanmış) oldukları için **infâk edecek bir şey bulamayanlar**, halkı **Hakk**'a irşâd ederek **Allâh ve Rasûlü için nasîhatte bulundukları zaman** küçük cihattan yâni gazâya çıkmaktan geri kaldılar diye **kendileri üzerine bir günah olmaz**."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kalplere devâ kıldığı husûsî velîlerin sohbetine meyletmeyen kişiye kıyâmet günü mutlaka sitem yönelir.

Zîrâ onlarla birlikte olmayan kişiler ayıplardan, noksanlardan veyâ kötü düşüncelerden kurtulamazlar. Bu sebeple çokları **Allâh-u Te'âlâ**'ya kalb-i sakîm (hasta kalp) ile kavuşur.

Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Her kim bizim bu ilmimize daldırmazsa hiç farkında olmadan kebâir günahlara ısrarcı olarak ölür."

Âyet: 91

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Kalpleri tedâvi etmek her Müslümana farz-ı ayndır. Bundan geri kalan herkes kıyâmet günü azâba uğratılacaktır. Ancak müzmin hastalık, yaşlılık ve fakirlik gibi meşrû mâzereti olanlar müstesnâ!"

Ama bu söz **Allâh** dostlarını sevmeleri, onlara karşı sâdık olmaları, onlara tâzim etmeleri, insanları onların sohbetine teşvik etmeleri şartlarına bağlıdır. İşte bu şartlara riâyet edenler muhsin kimselerdir ki, **"Muhsinler aleyhine bir yol yoktur"**.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda **Ğafûr** ve **Rahîm** sıfatlarını zikrederek insanın dâimâ mağfirete muhtaç olduğuna, meşru bir mâzeret sebebiyle cihattan geri kalsa da yine de af istemesi gerektiğine işâret etmiştir. Zîrâ insan kusur ve acziyet mahallidir, dolayısıyla onu ancak mağfiret paklar.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

شَمْس هَمْ مِعْدَهٔ زَمِينْ رَا گَرْمْ كَرْدْ تَا زَمِين بَاقِى حَدَثْهَا رَا بَخُورْدْ
جُزْوِ خَاكِى گَشْت و رُسْتْ اَزْ وَىْ نَبَاتْ هٰكَذَا يَمْحُو الْاِلٰهُ السَّيِّآتْ

"Güneş yeryüzünün midesini (içini) **ısıttı da,**
O yeryüzü arta kalan pislikleri yedi.

(O pislikler bu sûretle) **toprağın cüz'ü** (parçası) **oldu da, ondan nebât bitti,**
İşte böylece Allâh(-u Te'âlâ) **günahları imhâ eder."**

(Mesnevî-i Mânevî:6/2697-2698)

اَىْ كِه مَنْ زِشْت و خِصَالَمْ جُمْلَه زِشْتْ چُونْ شَوَمْ گُلْ چُونْ مَرَا اُو خَارْ كِشْتْ
نَوْ بَهَارِ حُسْنِ گُلْ دَهْ خَارْ رَا زِينَتِ طَاوُسْ دَهْ اِينْ مَارْ رَا

"Ey (benim Yârim!) **Ben çirkin biriyim, tüm hasletlerim de çirkin,**
O beni diken olarak diktiyse, nasıl gül olabilirim (artık)**?**

Artık sen dikene, gülün ilkbahar güzelliğini ver,
Bu yılana da tavus kuşunun süsünü ver."

(Mesnevî-i Mânevî:6/2705-2706)

﴿ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (92)

(وَلَا عَلَى الَّذِينَ) **O kimseler üzerine de** (günah) **yoktur,** ne zaman? (إِذَا مَا أَتَوْ) **geldikleri zaman,** kime? (كَ) **sana,** niçin geldikleri zaman? (لِتَحْمِلَ) **bindiresin diye,** kimi? (هُمْ) **onları,** (قُلْتَ) **demiştin,** ne demiştin? (لَآ اَجِدُ) **bulamıyorum,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (اَحْمِلُ) **bindireceğim,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne üzerine? (عَلَيْهِ) **onun üzerine,** (تَوَلَّوْا) **döndüler,** (وَاَعْيُنُهُمْ) **hâlbuki gözleri,** (تَفِيضُ) **taştı,** neden? (مِنَ الدَّمْعِ) **gözyaşından,** niçin? (حَزَنًا) **üzüldükleri için,** neye? (اَلَّا يَجِدُوا) **bulamadıklarına,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (يُنْفِقُونَ) **harcıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler üzerine de (hiçbir sorumluluk) **yoktur ki; kendilerini** (binek hayvanlara) **bindiresin diye sana geldikleri zaman: "Sizi üzerine bindireceğim bir şey bulamıyorum!" demiştin de, onlar** (binek teminine) **harcayacakları bir şey bulamadıkları için üzüntüden dolayı gözleri yaşla dolup taşarak** (senin huzûrundan) **dönmüşlerdir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede bedeninde bulunan mâzeretleri nedeniyle cihâda çıkamayacak olanların mesul olmayacaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde maddî imkânı olmayanların da mesul olmayacaklarını açıklamış, ama bunu **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı samîmiyet şartıyla kayıtlamıştır.

"Vâhidî, Beğavî, Hâzin, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den binek istemek için kendisine gelen fakir kimselerin binek bulamamaları durumunda cihattan geri kalsalar da mesul olmayacakları bildirilmiştir. Hattâ **Tebûk** seferi çok uzun bir yol olduğu için bir devenin bile yeterli olmayıp herkesin bir kendi bineceği, bir de suyunu ve azığını yükleyeceği iki deve bulundurması îcab ettiği **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilmiştir.

Âyet: 92

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَوْلُهُ: ﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ وَذٰلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَنْبَعِثُوا غَازِينَ مَعَهُ، فَجَاءَتْ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فِيهِمْ: عَبْدُ اللهِ بْنُ مُغَفَّلٍ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! اِحْمِلْنَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَاللهِ مَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ.» فَتَوَلَّوْا وَلَهُمْ بُكَاءٌ، وَعَزِيزٌ عَلَيْهِمْ أَنْ يُحْبَسُوا عَنِ الْجِهَادِ، وَلا يَجِدُونَ نَفَقَةً، وَلَا مَحْمِلًا، فَلَمَّا رَأَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حِرْصَهُمْ عَلَى مَحَبَّتِهِ وَمَحَبَّةِ رَسُولِهِ، أَنْزَلَ عُذْرَهُمْ فِي كِتَابِهِ، فَقَالَ: ﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ﴾ اَلْاٰيَةَ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara kendisiyle berâber gazâya çıkmalarını emrettiği bir zaman, içlerinde **Abdullâh ibni Muğaffel** *(Radıyallâhu Anh)* ın da bulunduğu sahâbeden bir cemaat kendisine gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bize binek ver" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlara: **"Vallâhi sizi üzerine bindireceğim bir vâsıta bulamıyorum"** buyurunca ağlaya ağlaya geri döndüler.

Çünkü harcayacak bir nafaka ve binek bulamayarak cihattan engellenmeleri onlara çok ağır geldi.

Allâh-u Azze ve Celle onların Kendi muhabbetine ve **Rasûlü**'nün sevgisine karşı düşkünlüklerini görünce yüce Kitâbında(ki bu ve bir önceki âyet-i kerîmelerinde) onların mâzeretini inzâl buyurarak:

"Zayıflara, hastalara, harcayacakları bir şey bulamayanlara ... özellikle de sen kendilerine binek veresin diye sana geldiklerinde:

'Ben sizi bindirecek bir şey bulamıyorum' dediğin zaman gözleri yaş dolarak dönüp gidenlere bir mesuliyet yoktur" buyurdu. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1863-1864; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/624; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/265; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/485)*

Âyet-i kerîmede bahsedilen bu kişilerin kimler olduğu hakkında farklı birkaç rivâyet mevcutsa da hepsini birlikte kabul edip değerlendirmek birbiriyle çelişmemektedir.

Âyet: 92

Bir rivâyete göre âyet-i kerîme **Irbâz ibni Sâriye** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuş, bir kavle göre **Âiz ibni Amr** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuştur.

Esbât *(Radıyallâhu Anh)*ın **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den cihâda çıkmak için binek isteyenler ensardan iki kişi idi ki, biri **Abdullâh ibni Ezrak** *(Radıyallâhu Anh)*, diğeri ise **Ebû Leylâ** *(Radıyallâhu Anh)*dır. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/68)*

Müfessirlerin cumhûruna göre âyet-i kerîme yedi kardeş olan **Mukarrin oğulları** hakkında nâzil olmuştur. Sahâbe arasında bunlardan başka yedi kardeş bulunmamıştır.

İsimleri; **Nûmân, Ma'kıl, Akîl, Süveyd, Sinân, Abdullâh** ve **Abdurrahmân**'dır. Bu yedi kardeşin hepsi de hicret edip sahâbe olmuşlardır. *(Zehebî, Tecrîd-ü esmâi's-sahâbe, sh:336, 356; İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:6/225, 324; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/333)*

İbni Abdilberr *(Rahimehullâh)*ın ve diğer bâzı ulemânın nakline göre sahâbe içerisinde bu şeref yani yedi kardeş birden Müslüman, muhâcir ve mücâhid olma şerefi başka hiçbir kimseye nasip olmamıştır. *(İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, -el-İsâbe Hâmişi-:10/171)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre ise; âyet-i kerîme farklı kabîlelerden yedi nefer hakkında nâzil olmuştur ki onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek cihâda çıkmak için kendisinden binek istediler.

Onlar da; **Amr ibni Avfoğulları**'ndan **Sâlim ibni Umeyr, Vâkıfoğulları**'ndan **Haramî ibni Amr, Mâzinoğulları**'ndan **Ebû Leylâ** künyeli **Abdurrahmân ibni Kâ'b, Mu'allâoğulları**'ndan **Selmân ibni Sahr, Hârise Abdurrahmân ibni Zeydoğulları**'ndan **Ebû 'Able, Selemeoğulları**'ndan **Amr ibni Ğaneme,** bir de **Abdullâh ibni Amr el-Müzenî** *(Radıyallâhu Anhüm)* dür. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/626-627; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/68; Vâkıdî, el-Meğâzî:3/994; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/626;Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/485-486)*

Mücemmi' ibni Câriye *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir rivâyette ise bu yedi kişinin isimleri bâzı farklarla zikredilmiş, fakat **Ebû 'Able** yerine **Ulbe ibni Zeyd** ismi geçmiştir. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/486)*

İbn-i İshâk *(Rahimehullâh)*ın rivayetine göre Müslümanlardan bâzı adamlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiler, bekkâûn (çok ağlayanlar) diye adlandırılan bu adamlar yedi kişiydiler.

Âyet: 92

İçlerinden **Ulbe ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* binek bulamadı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında da binek bulamayınca gece kalkıp **Allâh**'ın dilediği kadar namaz kıldı, sonra ağlayarak:

"Ey **Allâh**! Sen cihâdı emrettin ve ona teşvik ettin, sonra da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkmam için bana kuvvet olacak bir şey vermedin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eline de beni üzerine bindireceği bir binek göndermedin. O halde ben de malım, cesedim yâhut ırzım husûsunda bana isâbet etmiş olan bütün zulümleri bana bunları yapan Müslümanlara sadaka olarak bağışlıyorum" dedi.

Sonra insanlarla birlikte sabaha çıktığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَيْنَ الْمُتَصَدِّقُ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ؟»

"Bu gece tasaddukta bulunan kişi nerede?" diye sorunca kimse ayağa kalkmadı. Sonra tekrar:

«أَيْنَ الْمُتَصَدِّقُ؟ فَلْيَقُمْ!»

"Bağışta bulunan kişi nerede? Hemen ayağa kalksın" buyurunca kalkıp durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirdi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَبْشِرْ، فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَقَدْ كُتِبَتْ فِي الزَّكَاةِ الْمُقَبَّلَةِ.»

"Sana müjde olsun! Muhammed'in canı (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki muhakkak ki o** (yani senin bu bağışın) **makbul zekât içerisine yazıldı"** *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/219; İbnü Hişâm, es-Sîre:4/131; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:5/5; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/258)*

Bir kavle göre âyet-i kerîmede zikredilen kişiler **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** ve arkadaşlarıdır. Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)* onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den binek istemeleriyle alâkalı olarak şunları anlatmıştır:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ إِذْ هُمْ مَعَهُ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! إِنَّ أَصْحَابِي أَرْسَلُونِي إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ، فَقَالَ: «وَاللهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ.» وَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلَا أَشْعُرُ وَرَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْ

مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ عَلَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بِلَالًا يُنَادِي: أَيْ عَبْدَ اللهِ بْنَ قَيْسٍ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ: أَجِبْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوكَ فَلَمَّا أَتَيْتُهُ قَالَ: «خُذْ هٰذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ وَهٰذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ ـ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ حِينَئِذٍ مِنْ سَعْدٍ ـ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إِلَى أَصْحَابِكَ فَقُلْ: إِنَّ اللهَ، أَوْ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هٰؤُلَاءِ فَارْكَبُوهُنَّ.» فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بِهِنَّ فَقُلْتُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هٰؤُلَاءِ وَلٰكِنِّي وَاللهِ لَا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِي بَعْضُكُمْ إِلَى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَظُنُّوا أَنِّي حَدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: لِي وَاللهِ إِنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ، فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَى بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوُا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطَاءَهُمْ بَعْدُ فَحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ مَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَى.

وَفِي حَدِيثٍ أُخَرَ: فَلَمَّا انْطَلَقْنَا قُلْنَا: مَا صَنَعْنَا؟ لَا يُبَارَكُ لَنَا فَرَجَعْنَا إِلَيْهِ فَقُلْنَا: إِنَّا سَأَلْنَاكَ أَنْ تَحْمِلَنَا فَحَلَفْتَ أَنْ لَا تَحْمِلَنَا أَفَنَسِيتَ؟ قَالَ: «لَسْتُ أَنَا حَمَلْتُكُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ حَمَلَكُمْ وَإِنِّي وَاللهِ إِنْ شَاءَ اللهُ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَتَحَلَّلْتُهَا.»

"Arkadaşlarım beni kendilerine binek istemem için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gönderdiler, çünkü onlar 'Zorluk muhârebesi' diye bilinen **Tebûk** gazâsında onunla birlikte olacaktılar.

Ben: 'Yâ **Nebiyyallâh**! Kendilerine binek veresin diye arkadaşlarım beni sana gönderdiler' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Vallâhi sizi bir şeye bindiremeyeceğim"** buyurdu.

Ben ona öfkeli bir halde rastladım, fakat sebebini anlayamadım. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir şey verememesinden dolayı üzülerek, bir de **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bana karşı içinde bir kızgınlık hissi bulmasından endişe ederek arkadaşlarıma döndüm ve **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğunu kendilerine haber verdim. Az bir zaman geçmeden **Bilâl**'in: 'Ey **Abdullâh ibni Kays**!' diye seslendiğini işittim.

Âyet: 92

Ona : 'Buyur' deyince o: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* seni çağırıyor, hemen icâbet et' dedi. Huzûruna vardığımda o anda **Sa'd**'dan satın almış olduğu altı deveyi göstererek:

"Birbirine bağlı şu iki deveyi al, birbirine bağlı şu iki deveyi de al! Onları arkadaşlarına götür ve onlara: "Şüphesiz Allâh /Şüphesiz Rasûlüllâh/ sizi bunlara yüklüyor, haydi siz bunlara binin" de" buyurdu.

Ben de develeri arkadaşlarıma götürdüm ve: '**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sizi bunlara bindiriyor, lâkin içinizden bir kısmınız benimle birlikte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözünü duyanlara gi(dip onlardan bu sözü kendi kulaklarıyla işi)tmedikçe sizi bırakmayacağım. Tâ ki siz, benim size **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in söylememiş olduğu bir şeyi söylemiş olduğumu sanmayasınız' dedim.

Onlar: 'Vallâhi gerçekten sen bizim yanımızda doğru kabul edilen birisin, ama sen istiyorsan bunu yaparız' dediler."

Ebû Mûsâ içlerinden bir kısmını alıp yola koyuldu, nihâyet onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk başta binek vermeyip daha sonra vermesi hakkındaki sözünü duyanların yanına geldiler, onlar da bunlara **Ebû Mûsâ**'nın kendilerine anlattığının bir mislini anlattılar."

Diğer bir rivâyete göre **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Biz böyle yaptıktan sonra arkadaşlarla aramızda: 'Biz ne yaptık böyle? Bu iş bize mübârek olmayacak' diyerek tekrar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gittik ve: 'Biz senden bize binek vermeni istemiştik, sen de veremeyeceğine dâir yemin etmiştin! Şimdi unuttun da mı verdin?' dedik. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Size ben binek vermedim, lâkin Allâh size binek verdi. -İnşâallâhvallâhi ben bir şeye yemin eder de başka bir şeyi ondan daha hayırlı görürsem mutlaka ondan daha hayırlı olanı yaparım. Ama (ya yemin ânında inşâallâh deyip istisnâ yaparak ya da bozduğumda keffâret vererek) **evvelce yaptığım yeminin uhdesinden çıkarım"** buyurdu." *(Buhârî, Meğâzî:74, no:4153, 4/1602, Humüs:15, no:2964, 3/1140-1141; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/334-335; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/165; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/259)*

Zâhir olan rivâyete göre; binek isteyenlerin ekseriyeti **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte çıkmaya muvaffak olamamışlardır. Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in daha sonra bâzılarına binek verdiği sahih rivâyetlerde yer almıştır.

Bir de **İbni İshâk**'ın nakline göre; **İbni Yâmîn ibni Umeyr ibni Kâ'b en-Nadrî** *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Leylâ** ile **İbni Muğaffel** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı ağlar vaziyette görünce onlara ağlamalarının sebebini sordu, onlar:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den binek istedik fakat onun yanında bizi bindireceği bir şey bulamadık, bizim yanımızda da onunla çıkmaya güç alacağımız bir şey yok" diye cevap verince kendilerine sulama işlerinde kullandığı bir deve, bir miktar da hurma verdi. Böylece onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte çıktılar. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:2/518; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/465)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)* da **Tebûk** harbinden geri kalmıştı. Lâkin bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emriyle olmuştu.

Nitekim **Mus'ab ibni Sa'd**'ın, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'e çıktığında **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Medîne**'de bırakınca o: "Beni çocuklar ve kadınlar arasında mı bırakıyorsun?" dedi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ: أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ؟ قَالَ: «أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي.»

"(Yâ Ali!) **Mûsâ'nın yanında Hârûn ne mertebede idiyse sen de benim yanımda öyle olmaktan râzı olmaz mısın? Ancak şu var ki benden sonra bir peygamber olmayacaktır"** *(Buhârî, Meğâzî:74, no:4154, 4/1602; Müslim, Fedâilü's-sahâbe:4, no:2404/31, 4/1871; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/480)* buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfin **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan daha fazîletli olduğuna delâlet etmediği hakkındaki mâlûmat, yine bu ciltte bulunan Tevbe Sûresinin:47. âyet-i kerîmesinin tefsirinde zikredilmiş ve böylece Şi'a fırkasının görüşü çürütülmüştür.

İbni Münzir, İbni Ebî Hâtim ve **Ebuşşeyh** *(Rahimehümullâh)*ın, **Ali ibni Sâlih** ve **İbrâhîm ibni Edhem** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gibi bâzı âlimlerden nakline göre; sahâbe-i kirâmdan bâzıları binek değil de yol yürümekle yıpranmayacak dayanıklı ayakkabılar istemişler, fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu da temin edememiştir. *(Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:258; İbnü Ebî Hâtim:6/1863; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/465-466)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

Âyet: 92

"Sahâbe-i kirâmın fakirlerinin cihat yolunda harcayacak bir şey bulamadıkları için üzülmelerinin sebebi, dünyevî kayıplarına yönelik değildir.

Ancak bu ihtiyaçları nedeniyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bir şey istemeye mecbur kalacaklarını düşünmelerindendir. Bundan dolayı onlar maddî sıkıntıları ortadan kalksa da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* den bir şey isteyerek onun kalb-i şerîfine kendileri hakkında bir soğukluk gelmese diye temennî etmişlerdir.

Nitekim şâir şöyle demiştir:

مَنْ عَفَّ خَفَّ عَلَى الصَّدِيقِ لِقَاؤُهُ وَاَخُو الْحَوَائِجِ وَجْهُهُ مَمْلُولُ

"Kimseden bir şey istemeyen kişiyle karşılaşmak dostuna hafif gelir,
Devamlı ihtiyaç arzeden kişi ise yüzün usanılan biridir."

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede bu kişilerin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den binek isterken istekleri yerine getirilemeyince gözlerinin yaşardığının belirtilmesi, onların, bu taleplerindeki sadâkatına delâlet etmektedir. Zîrâ bâzı karîneler zarûrî ilim ifâde edebilir, bâzıları da ihtimalli olabilir.

Meselâ; bir evin yanından geçen içeriden ağıtlar, yaka yıpratmalar ve diz dövmeler işitirse orada bir cenâze olduğunu yakînen anlar. Ama mahkeme kapısında ağlayan yetimler yalandan ağlatılıyor olabilirler.

Nitekim **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın kardeşleri yalan yere ağlamışlardır. Ama göz yaşarması ekseriyetle sâdık ile kâzibi (doğruyla yalancıyı) birbirinden ayıran karîne olmuştur.

إِذَا اشْتَبَكَتْ دُمُوعٌ فِي خُدُودٍ تَبَيَّنَ مَنْ بَكَى مِمَّنْ تَبَاكَى

"Gözyaşları yanaklara karıştığı zaman,
Kim ağlıyor, kim ağlama numarası yapıyor, meydana çıkar."

(Mütenebbî, ed-Dîvân, sh:569)

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; yücelik ve şeref takvâdadır, çalışmayı rahatlığa, üzüntü ve ağlamayı da sevinç ve sürûra tercih etmektedir. Rivâyet olunduğuna göre **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "İnsanların en şereflisi kimdir?" diye sorulduğunda iki avuç toprak alarak:

«أَيُّ هٰذَيْنِ اَشْرَفُ؟»

"Bunlardan hangisi daha şereflidir?" diye sordu. Sonra o toprakları bir elde toplayıp atarak:

«اَلنَّاسُ كُلُّهُمْ مِنْ تُرَابٍ وَاَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقَاهُمْ.»

"Bütün insanlar topraktandır, Allâh katında onların en değerlisi ise (haramlardan sakınarak) **en ziyâde takvâ sâhibi olanıdır"** buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/485-486)*

Sa'îd ibni Zeyd ibni Amr ibni Nüfeyl *(Radıyallâhu Anhüm)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Üsâme ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya yönelmiş vaziyette şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلَ عَلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: «وَاعْلَمْ يَا أُسَامَةُ! أَنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنَ اللهِ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمَنْ طَالَ حُزْنُهُ وَعَطَشُهُ وَجُوعُهُ فِي الدُّنْيَا.»

"Ey Üsâme şunu bil ki; elbette kıyâmet günü Allâh-u Te'âlâ'ya (mânen) **en yakın olacak kimse, dünyâdayken üzüntüsü, susuzluğu ve açlığı uzun süreli olandır"** *(İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:1001, 11/27; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/486)*

Hikmet sâhibi bir zât şöyle demiştir:

«اَلدُّنْيَا سُوقُ الْاٰخِرَةِ وَالْعَقْلُ قَائِدُ الْخَيْرِ وَالْمَالُ رِدَاءُ التَّكَبُّرِ وَالْهَوٰى مَرْكَبُ الْمَعَاصِى وَالْحُزْنُ مُقَدِّمَةُ السُّرُورِ.»

"Dünyâ âhiretin çarşısıdır, akıl hayrın rehberidir, mal kibir kaftanıdır, hevâ (nefsin kötü arzusu) günahların merkebidir, hüzün ise sürûrun mukaddimesidir (üzüntü sevincin öncüsüdür)."

Sâib *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

هَرْ مِحْنَتِى مُقَدِّمَهٔ رَاحَتِى بُوَدْ شُدْ هَمْزَبَانِ حَقْ چُو زَبَانِ كَلِيمْ سُوخْتْ

"Her bir mihnet (ve sıkıntı) **rahatlık** (ve esenliğin) **mukaddimesidir** (öncüsüdür),

(İşte) **Kelîm**(ullâh) **olan** (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*)**ın** (önceden) **dili yanmıştı,** (Ama sonradan) **Hakk** (Te'âlâ) **ile hemzebân** (berâber konuşan) **oldu."**

Âyet: 92

Allâh-u Te'âlâ nifak ehlini şımarıklık ve alaycılık huyları sebebiyle zemmederken, ihlas ehlini ise üzüntü ve ağlama vasıfları nedeniyle methetmiştir. Onların gülmesi çok ağlamaya sebep olacak, bunların ağlaması ise bolca gülmeye neden olacaktır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

تَا نَگِرْيَدْ اَبْرْ كَىْ خَنَدَدْ چَمَنْ تَا نَگِرْيَدْ طِفْلْ كَىْ جُوشَدْ لَبَنْ ؟

"Ağlamadıkça bulut, nasıl güler çimen,
Ağlamadıkça çocuk, (şefkati sebebiyle vâlidesinden) **nasıl taşar süt?"**

(Mesnevî-i Mânevî:5/134)

هَرْ كُجَا آبِ رَوَانْ سَبْزَه بُوَدْ هَرْ كُجَا اَشْكِ رَوَانْ رَحْمَتْ شَوَدْ
بَاشْ چُونْ دُولاَبِ نَالاَنْ چَشْمْ تَرْ تَا زِ صَحْنِ جَانْتْ بَرْ رُوِيَدْ خُضَرْ

"Nerede akan bir su varsa (orada) **yeşillik olur,**
Nerede akan bir gözyaşı varsa (orada) **rahmet olur.**

(Öyle ise bostandaki) **su dolabı gibi inleyerek gözü yaşlı ol,**
Tâ ki senin can evinde de yeşillikler bitsin."

(Mesnevî-i Mânevî:1/820-821)

Allâh-u Te'âlâ bâzen kişiye istediğini vermeyerek o işe daha çok hazırlanmasını ve şevkinin artmasını murâd eder, nitekim **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gazâya çıkmak için binek isteyen fakir sahâbeye:

«لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ.»

"Ben sizi üzerine bindirecek bir vâsıta bulamıyorum" deyince onların cihâda karşı hevesleri daha da artmıştır. Şevk gâlip gelip talep ziyâdeleşince geride geçtiği üzere muratlarına nâil olmuşlardır. Maddî durum böyle olunca mâneviyat hâli de buna kıyas edilmelidir.

Maddî âlemde tüyden olan kanat bitmeden önce yavru kuş uçamayacağı gibi mânâ âleminde de âşıklar, kanatları olmadan uçuşa geçemezler. Mânevî kanatlar ise ilim, amel, **Mevlâ**'ya kavuşma iştiyâkı ve O yüce huzûra teveccüh (yöneliş)ten ibârettir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَأَيْتُ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ مَلَكًا يَطِيرُ فِي الْجَنَّةِ، ذَا جَنَاحَيْنِ يَطِيرُ بِهِمَا حَيْثُ يَشَاءُ، مَقْصُوصَةٌ قَوَادِمُهُ بِالدِّمَاءِ.»

"Ca'fer ibni Ebî Tâlib'i cennette uçan iki kanatlı bir melek olarak gördüm ki, o, ön kısımları kanlara bulanmış olan iki kanadıyla dilediği yerde uçuyordu." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1467, 2/107; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/486)*

İmâm-ı Münzirî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mûte** günü **Ca'fer** *(Radıyallâhu Anh)*ın iki eli **Allâh** yolunda kesilmişti, **Allâh-u Te'âlâ** da ona bu iki ele karşılık iki kanat ihsân etti, bu yüzden o ("Çokça uçan" anlamına gelen) **Ca'fer-i Tayyâr** diye adlandırıldı.

İmâm-ı Süheylî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîfte zikredilen iki kanat insanın aklına geldiği şekilde tüylü kuş kanadına benzer şekilde değildir, zîrâ insanın sûreti sûretler içerisinde en şerefli ve en mükemmel olandır, nitekim:

«خَلَقَ اللهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ.»

"Allâh Âdem'i Kendi sûreti üzere yarattı!" *(Buhârî, İsti'zân:1, no:5873, 5/2299; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/486)* hadîs-i şerîfi insana çok büyük şeref bahşetmektedir. **Allâh-u Te'âlâ** teşbih ve temsilden (yaratıklarından birine benzemekten) münezzehtir.

Lâkin **Allâh-u Te'âlâ** (dirilik, bilmek, işitmek ve görmek gibi) Kendi üstün sıfatlarının bir sûretini insana vermiştir. İşte **Ca'fer** *(Radıyallâhu Anh)*a verilen de rûhânî bir kuvvet ve melekî bir sûret (meleklere âit bir görünüm) den ibârettir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ﴾

"Elini kanadına topla" *(Tâhâ Sûresi:22)* buyururken pazu yerine kanat tâbirini kullanmıştır, oysa burada uçuş imkânı sağlayan bir kanat mevcut değildir. Konumuzda da **Ca'fer** *(Radıyallâhu Anh)*a verilen kanatlar onun insan sûretinden çıkmasına mâni olmamıştır, zîrâ ilim ehli, meleklerin kanatları hakkında şöyle demişlerdir: "O kanatlar bilinen kuş kanatları gibi değildir, lâkin gözle görülemeyecek melekânî sıfatlardır.

Âyet: 92

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾

"İkişer, üçer ve dörder kanatlı (melekler)" *(Fâtır Sûresi:1)* buyurmuştur, oysa üç ya da dört kanadı olan hiçbir kuş görülmemiştir. **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* ın ise altıyüz kanadı olduğu bildirilmiştir.

Demek ki bu sıfatlar aklın ve fikrin zabtı altına girecek kabilden de değildir. Bunların şeklini bildiren bir rivâyet de vârid olmamıştır. O halde bize düşen bunlara îmân etmektir. Keyfiyeti hakkında kafa yormak ise bize bir ilim ifâde etmez. Zâten herkes yakında (ölürken) melekleri görecektir.

İşte o zaman ya kendileri hakkında:

﴿حَتَّى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Nihâyet (hep birlikte) **oraya geldikleri zaman, kulakları, gözleri ve derileri,** (özellikle de tenâsül uzuvları dile gelerek dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (haram) **şeylere dâir şâhitlikte bulunmuştur"** *(Fussilet Sûresi:20)* buyrulan kullardan olursun, ya da meleklerin kendilerine:

﴿أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

"Çıkarın canlarınızı! Allâh'a karşı doğru olmayanı söylemekte bulunmuş olduğunuz için ve O'nun âyetlerin(e îmân etmek)**den uzaklaşıp,** (onlara karşı) **çokça kibirlenmekte bulunmuş olduğunuzdan dolayı, işte bu gün alçaklık azâbıyla cezâlandırılacaksınız"** *(En'âm Sûresi:93)* dedikleri kimselerden olursun.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi bu hâle düşmekten muhâfaza eylesin, müjde alarak ölen kullarından olmayı nasip eylesin.

﴿ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (93)

(إِنَّمَا السَّبِيلُ) **o** (azarlama) **yol**(u) **ancak,** kim aleyhinedir? (عَلَى الَّذِينَ) **o kimseler aleyhinedir ki,** (يَسْتَأْذِنُونَ) **izin istiyorlar,** kimden? (كَ) **senden,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** nedirler? (أَغْنِيَاءُ) **zenginlerdir,** (رَضُوا) **râzı oldular,** neye? (بِأَنْ يَكُونُوا) **olmalarına,** kimle berâber? (مَعَ الْخَوَالِفِ) **geri kalanlarla berâber,** (وَطَبَعَ) **mühür bastı,** kim? (اللهُ) **Allâh,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِهِمْ) **onların kalpleri üzerine,** (فَهُمْ) **bu sebeple onlar,** nedirler? (لَا يَعْلَمُونَ) **bilemezler."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (sitem ve cezâ) **yol**(unu tâkip) **ancak o kişiler aleyhinedir ki onlar** (seninle birlikte cihada çıkma imkânına sâhip) **zengin kimseler olmalarına rağmen,** (cihattan geri kalmak için) **senden izin istemektedirler!**

Onlar (cihattan) **geri kalan** (çocuk ve kadın)**larla birlikte bulunmaya râzı gelmişlerdir. Allâh da** (kâfirlik ve münâfıklığı seçtikleri için) **kalpleri üzerine mühür basmıştır.**

Bu sebeple onlar (kötü netîceden gâfil oldukları için iki cihanda kendilerine yararlı ve zararlı olacak şeyleri) **bilemezler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki iki âyet-i kerîmede bedenî veyâ maddî konulardaki meşrû mâzeretleri nedeniyle cihâda çıkamayanların mesul olmayacaklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede cezâya çarptırılacak olanların ancak imkânı varken izin isteyenler olduğunu açıklamıştır.

Urve ve **Mûsâ ibni Ukbe** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle rivâyet etmişlerdir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Şam**'a gitmek üzere gazâya hazırlandığı zaman insanlara cihâda çıkmaları için îlanda bulundu.

O dönem meyvelerin olgunlaşma zamânına denk gelip hava çok sıcak olduğu için insanlar hurmalıklarında ikâmeti tercih ettiler ve böylece birçok insan geri kaldı.

Âyet: 93

Ama **Allâh** rızâsına niyet edenler gazâya çıktı, münâfıklar ise: "**Rumlar** çok güçlüdür, bizim onlara tâkatimiz yetmez" diyerek geri kaldılar.

Ayrıca onlar kendi kendilerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ebediyyen daha onlara geri dönemeyeceğini düşünerek birtakım bahâneler ortaya koydular, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat etmek isteyenleri de gazâya çıkmaktan geri bıraktılar.

Bu arada Müslümanlardan meşrû mâzereti olan hasta ve fakir kimseler harbe gitme imkânı bulamadı.

Altı (diğer bir rivâyete göre yedi) fakir kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek binek isteyip ondan geri kalmak istemediklerini beyân edince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

«لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ.»

"Ben sizi üzerine bindirecek bir vâsıta bulamıyorum" buyurdu. Bunun üzerine onlar:

﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾

"Harcayacakları bir şey bulamadıkları için üzüntülerinden dolayı gözleri yaşararak döndüler" âyet-i kerîmesinin beyânı vechile ayrıldılar.

Selemeoğulları'ndan **Amr ibni Aneme /Ğaneme/**, **Mâ- zin ibni Neccâroğulları**'ndan **Ebû Leylâ Abdurrahmân ibni Kâ'b**, **Hârise-oğulları**'ndan **Ulbe ibni Zeyd**, **Amr ibni Avfoğulları**'ndan **Sâlim ibni Umeyr** ve **Heremî ibni Abdillâh** bu kişilerdendi ki bunlara **"Benü'l-bekkâ** (çok ağlayanlar)" denilirdi.

Bir de **Müzeyneoğulları**'ndan **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhüm)* vardı ki, işte bu âyet-i kerîmede ağladıkları bildirilenlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** da bunların cihâdı gerçekten istediğini bildiği için:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۞ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ۞ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"(Gizli ve âşikâr her hâlükârda îman ve itaatte bulunarak) **Allâh'a ve Rasûlüne karşı samîmi oldukları takdirde, ne** (yaşlılar ve yola çıkamayacak derecede bünyesi güçsüz) **zayıf kimseler üzerine, ne** (körlük, kötürümlük ve topallık gibi müzmin) **hasta**(lıklara tutulan)**lar üzerine ve ne de** (cihada çıkmak için gereken hazırlık uğrunda) **harcayacakları bir şey bulamayan o kimseler üzerine bir günah yoktur!**

(Allâh'a ve Rasûlüne karşı dürüst olmakla, iyilik vasfına sâhip bulunan) **o muhsin kullar aleyhine** (sitem ve kınamayla ilgili) **hiçbir yol yoktur.**

Allâh (meşrû mâzereti nedeniyle cihattan geri kalan kullarının yaptıkları diğer kusurları çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (kullarına çok acıdığı için mâzurların özrünü kabul eden bir) **Rahîm'dir.**

O kimseler üzerine de (hiçbir sorumluluk) **yoktur ki; kendilerini** (binek hayvanlara) **bindiresin diye sana geldikleri zaman:**

'Sizi üzerine bindireceğim bir şey bulamıyorum' demiştin de, onlar (binek teminine) **harcayacakları bir şey bulamadıkları için üzüntüden dolayı gözleri yaşla dolup taşarak** (senin huzûrundan) **dönmüşlerdir**.

O (sitem ve cezâ) **yol**(unu tâkip) **ancak o kişiler aleyhinedir ki onlar** (seninle birlikte cihada çıkma imkânına sâhip) **zengin kimseler olmalarına rağmen,** (cihattan geri kalmak için) **senden izin istemektedirler!**

Onlar (cihattan) **geri kalan** (çocuk ve kadın)**larla birlikte bulunmaya râzı gelmişlerdir. Allâh da** (kâfirlik ve münâfıklığı seçtikleri için) **kalpleri üzerine mühür basmıştır.**

Bu sebeple onlar (kötü netîceden gâfil oldukları için iki cihanda kendilerine yararlı ve zararlı olacak şeyleri) **bilemezler"** *(Tevbe Sûresi:91-93)* âyet-i kerîmeleriyle meşrû mâzereti olan bu kişileri mâzur tuttu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/224-225, 218-219; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/397-399)*

Feyrûzâbâdî *(Rahimehullâh)* tarafından tertip edilip **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya nispet edilen **"Tenvîrü'l-mikbâs Tefsîri"**nde zikredildiğine göre;

Zengin oldukları halde **Tebûk** gazâsına çıkmamak için izin isteyenler **Abdullâh ibni Übeyy, Cedd ibni Kays, Muattib ibni Kuşeyr** gibi yetmiş kadar münâfıktır ki daha sonra bunlardan bir kısmına tevbe nasip olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ imkânları olduğu halde mâzeret sâhipleri ile birlikte gazâdan geri kalmaya râzı olan bu münâfıkları birkaç âyet arayla ikinci defâ zemmetmiştir.

Âyet: 93

Bu fiillerinin sebebini açıklarken de yine Kendisinin onların kalpleri üzerine mühür bastığı husûsunu, dolayısıyla artık onların cihatta bulunan dînî ve dünyevî faydaları, dünyâdaki zafer ve ganîmetleri, âhiretteki bitmez tükenmez sevap ve nîmetleri bilemeyecek hâle geldiklerini beyân etmiştir.

Tabî ki daha önce zikredilen 87. âyet-i kerîmenin tefsirinde açıklandığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların kalplerini mühürlemesi onları îmansızlığa ve anlayışsızlığa mecbur etmemiştir.

Bilakis **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ezelî ve hatâsız ilmiyle onların kendi hür irâdelerini îmansızlık yönünde kullanacaklarını bilmiş olması onların kalplerini mühürlemesine muvâfık düşmüştür. Zîrâ imtihan hikmeti bunu güzel kılmaktadır.

Aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'nın herkesi zorla Müslüman yapması îcâb ederdi ki **Allâh-u Te'âlâ** buna kādirse de imtihan hikmeti buna elvermemiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde şöyle zikredilmiştir:

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde **Allâh** yolundan geri kalanların kalplerini mühürlediğini, bu nedenle onların, tercih ettikleri şeyin kendilerine ne zarar getireceğini bilmekten gâfil olduklarını açıklamıştır.

("Müşriklerin ağzından da olsa hikmeti alın" hadîs-i şerîfi mûcebince) **Aristo**'nun dediği gibi: "Efendiliğe yükselmek zordur ama şerefsizliğe düşmek kolaydır!"

Allâh-u Te'âlâ kalp mühürlenmesi gibi en büyük felâkete sürükleyecek günahlara mübtelâ olmaktan cümlemizi muhâfaza eylesin.

Âmîn yâ Mu'în!

FİHRİSTLER

Âyet-i Kerîmeler
(750-759)

Hadîs-i Şerifler
(760-778)

Eserler
(779-784)

Arapça Beyitler
(785)

Farsça Beyitler
(786-787)

Alfabetik Fihrist
(788-854)

Âyet-i Kerîmeler

أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا 491
أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ 744
اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللهَ مَعَنَا 240
إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ..... 374,609
أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ 177
اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللهِ أُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ..... 507
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ 340
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ 641,680
اِسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ..... 484
أَعَدَّ اللهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ 713
أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ 491
الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ..... 590
اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ..... 122
إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ..... 174
إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا..... 164
اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ 13
اَلَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ..... 24,46
اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ..... 628,632
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ..... 172
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلَاثَةٍ..... 627
أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ 520
أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ..... 593,625
أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ..... 474
اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ 502
اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ..... 730
أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللهُ أَضْغَانَهُمْ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ 485

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ 393
إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ 318
إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللهُ عَلَى ذٰلِكَ قَدِيرًا 172
إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ 173
اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا 166
اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ 251
إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ 563
إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغٰى أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى 35
إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا 543
إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ 558
إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا 543
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا 655
إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ 136
إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا 467
إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهِ 623
إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ 477
إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ 696
إِنَّ اللهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ 485
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ 301
إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ 61,69
إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا 653
إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا 608
إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ 745
إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ 391
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ 284,290
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ 290
إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا 131
إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا 477

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ 542
إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ..... 288
إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ 400
إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ..... 675
إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ 506
إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا..... 326
أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ 289
أُولٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ..... 516
أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ..... 744
أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ..... 330
تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ.....310,734,746
ثُمَّ أَنْزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ..... 196
ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ..... 51
جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا 566
جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا..... 545
حَتّٰى إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ 744
حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ 274
خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً..... 596
خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا 23,440
ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا 583
ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ..... 676
ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ..... 704
رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا 534
رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ..... 707
زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ..... 564
سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ..... 642
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ 644,647
سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا 669

عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ 273
فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ 704
فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ 277
فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ 606
فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ 383
فَإِنْ رَجَعَكَ اللهُ إِلٰى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا 668
فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ 710
فَرَاغَ إِلٰى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ 286
فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ 648
فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ 697
فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 356,701
فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ 711
فَلَمَّا اٰتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ 604
فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ 656
فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ 351
فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ 351
فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا 20
فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ 47
فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ 714
فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ... حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ 711
قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ 149
قَالَ كَذٰلِكَ أَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى 507
قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ 194
قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ 345
قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ 461
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي 260
قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ 339
قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ 320,326

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا 340
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ 331
كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ 512
كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ 516
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ 264
كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغٰى أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى 357
كَلَّا إِنَّهَا لَظٰى نَزَّاعَةً لِلشَّوٰى 655
كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً 123
لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ 643
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ 478,566
لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا 570
لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللهَ مَعَنَا 194
لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ 194
لَا تَخُونُوا اللهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ 614
لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً 496,592
لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ 285
لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ 729
لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا 722
لَا يَنْهَاكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ 400
لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ 709
لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتّٰى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ كَارِهُونَ 305
لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ 398
لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ 279,295
لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ 269
لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ 375
لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ 456
لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ 724
لَيْسَ عَلَى الْأَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ 722

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ 253,311,721,746
لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ 13
لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ 281
مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ 321
مَا أَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ أَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى 389,457
مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى 447
مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ 166
مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبٰى..... 647,676,680
مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ..... 326
مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ 185
مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ..... 518,519
مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ..... 348
مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ..... 470
نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا..... 650
هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ 173
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ 8,17
هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا 62
وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ 393
وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ 342
وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتّٰى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا..... 365
وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ..... 183,201
وَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطَّوْلِ مِنْهُمْ 702
وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ 485
وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ..... 505
وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ 471
وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ 495
وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا..... 344
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللّٰهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ 643

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ 373
وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ 710
وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلٰى جَنَاحِكَ 743
وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ 457
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي 529
وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ 565
وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ 654
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ 506
وَاللهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ 470
وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ 194
وَاللهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ 303
وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوٰى فَغَشّٰاهَا مَا غَشّٰى 521
وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ 526
وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ 340
وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ 340
وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ 52
وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ 412,684
وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ 443
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ 152
وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا 152
وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ 326,330
وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ 730
وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ 20
وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ 683
وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكٰى 659
وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ 34
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ 495
وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ 699

وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا 40
وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللهَ وَرَسُولَهُ 718
وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا 504
وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ 179
وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ 172
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ 136
وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا 544
وَعَدَ اللهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ 508
وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ 394,444
وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً 71
وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ 650
وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا 182
وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ 507
وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ 326
وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ 650
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ 312,486,489
وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ 326
وَلَا تُصَلِّ عَلٰى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ 674
وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا 372,694
وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ 447
وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ 122
وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَهٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللهِ 149
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ 507
وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ 372,701
وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ 724
وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا 733
وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ 697
وَلٰكِنْ كَرِهَ اللهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ 279

وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ 296
وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ 484
وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ 292
وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ..... 302
وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا اٰتَاهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ سَيُؤْتِينَا اللهُ مِنْ فَضْلِهِ..... 384
وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ 301
وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا..... 730
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ..... 467
وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ..... 123,165,166,253
وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ 723
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا..... 326,441,443
وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ 343
وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ..... 585
وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ 681
وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ 83
وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ..... 458,460,609
وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللهَ لَئِنْ اٰتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ 460,593,596,608,614
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي 312
وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ 308
وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا..... 379,460,609
وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ 670
وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنٰى 397
وَيُؤْثِرُونَ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ..... 633
وَيَأْبَى اللهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ 6
وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ..... 373,502
وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا..... 413,542
وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ 704
يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا..... 306

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ 34
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً 152
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ 150
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ 168
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ 170
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ 18
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ 568
يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ 85
يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِئُوا 479
يَحْلِفُونَ بِاللهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا 501
يَحْلِفُونَ بِاللهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ 469
يَحْلِفُونَ بِاللهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا 575
يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ 5,6
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ 63,128
يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ 655
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ 320
يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ 48

Hadîs-i Şerifler

اِتَّشِحْ بِبُرْدَتِي فَإِنَّهُ لَنْ يَخْلُصَ إِلَيْكَ مِنْهُمْ أَمْرٌ تَكْرَهُهُ 178
اِجْتَنِبُوا الْكَذِبَ فَإِنَّهُ بَابٌ مِنَ النِّفَاقِ، وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّهُ بَابٌ مِنَ الْإِيمَانِ..... 610
اِذَا اصْفَرَّ مَا فِي اِحْدَاهُمَا يَكُونُ الْحَسَنُ شَهِيدًا بِالسُّمِّ وَاِذَا احْمَرَّ مَا فِي الْأُخْرٰى 466
إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلٰى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً 42
إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ 573
إِذَا تَمَنّٰى أَحَدُكُمْ فَلْيَنْظُرْ مَا يَتَمَنّٰى فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا يُكْتَبُ لَهُ مِنْ أُمْنِيَّتِهِ..... 607
اِذَا جَائَكُمُ الْحَدِيثُ عَنِّي يَلِينُ قُلُوبُكُمْ فَأَنَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ 120
إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ 275
إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ قَالَ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا فَأَزِيدَكُمْ؟..... 559
اِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلّٰى عَلَيَّ صَلَاةً 556
إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ..... 688
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللهُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ، ثُمَّ أَمَرَ مُنَادِيًا يُنَادِي: أَلَا لِيَقُمْ 538
إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ جَمَعَ اللهُ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فَقَالَ: قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ عَلٰى مَا كَانَ فِيكُمْ..... 539
اِذْهَبْ إِلٰى صَدْرِ الْغَارِ وَاشْرَبْ 189
أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ..... 615
اِرْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ 345
اِرْحَمُوا مِنَ النَّاسِ ثَلَاثَةً؛ عَزِيزَ قَوْمٍ ذَلَّ، وَغَنِيَّ قَوْمٍ افْتَقَرَ، وَعَالِمًا بَيْنَ جُهَّالٍ..... 493
أَرَدْتُمْ كَذَا وَكَذَا 581
اِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ وَازْهَدْ فِيمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ يُحِبُّوكَ..... 159
اِسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَسَلُوا لَهُ بِالتَّثْبِيتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ 686
أَسْلِمْ، وَإِنْ كُنْتَ كَارِهًا..... 265
أَسْلَمْتَ عَلَى مَا أَسْلَفْتَ مِنْ خَيْرٍ..... 349
أَسْمَعُ رَبِّي قَدْ رَخَّصَ لِي فِيهِمْ، فَوَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ أَكْثَرَ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً..... 644
اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلٰى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلٰى غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ أَصَبْتَ أَهْلَهُ..... 541
اِضْرِبِ الرَّاحِلَةَ يَا حُذَيْفَةُ! وَامْشِ أَنْتَ يَا عَمَّارُ!..... 580
أُطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ، وَاهْرَبُوا مِنَ النَّارِ جَهْدَكُمْ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا يَنَامُ طَالِبُهَا..... 699

أَعْجَبَكَ هٰذَا الشِّعْبُ يَا أَبَا وَهْبٍ؟ 428
أَعْلٰى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا إِلَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ 556
أَعَلَيَّ أَنْ أَنْفِرَ؟ 253
اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ 448
اَغْنُوهُمْ عَنِ الْمَسْأَلَةِ 406
اَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ صِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الْمُحَرَّمُ 88
أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ تُشْبِعَ كَبِدًا جَائِعًا 412
أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلٰى عِيَالِهِ، وَدِينَارٌ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ عَلٰى دَابَّتِهِ 43
اَفْضَلُ رِجَالِ اُمَّتِي الَّذِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَاَفْضَلُ نِسَاءِ اُمَّتِي اللَّاتِي لَا يَخْرُجْنَ 572
أَفْضَلَهُ لِسَانًا ذَاكِرًا وَقَلْبًا شَاكِرًا وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً تُعِينُهُ عَلٰى إِيمَانِهِ 24
اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَلَا يَزْدَادُ النَّاسُ عَلَى الدُّنْيَا إِلَّا حِرْصًا وَلَا يَزْدَادُونَ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا 161
اِقْرَأُوا يَس فَاِنَّ فِيهَا عَشْرَ بَرَكَاتٍ، مَا قَرَأَهَا جَائِعٌ إِلَّا شَبِعَ، وَمَا قَرَأَهَا عَارٍ إِلَّا اكْتَسٰى 179
إِقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ 691
أَقْصِرْ مِنْ جُشَائِكَ، فَإِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعًا فِي الدُّنْيَا أَكْثَرُهُمْ جُوعًا فِي الْاٰخِرَةِ 158
أَقِمْ حَتّٰى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرَ لَكَ بِهَا 435
أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ 664
أَكْرَهُ أَنْ تَقُولَ الْعَرَبُ لَمَّا ظَفِرَ بِأَصْحَابِهِ أَقْبَلَ يَقْتُلُهُمْ، بَلْ يَكْفِيناهُمُ اللهُ بِالدُّبَيْلَةِ 480
أَلَا أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُ الْمَرْءُ؛ اَلْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ 27
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ النَّاسِ رَجُلٌ مُمْسِكٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ 413
أَلَا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مِثْلُ الذُّبَابِ تَمُورُ فِي جَوِّهَا، فَاللهَ اللهَ فِي إِخْوَانِكُمْ 157
أَلَا تَرْضٰى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسٰى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي 739
أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا هِيَ، وَرَبِّ الْكَعْبَةِ نُورٌ يَتَلَأْلَأُ 554
أَلَا مَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي 450
اَلْأُولٰى: اَلْمَوْتُ وَغُصَّتُهُ. وَالثَّانِيَةُ: اَلْقَبْرُ وَضِيقَتُهُ. وَالثَّالِثَةُ: مُنْكَرٌ وَنَكِيرٌ وَمُسَائَلَتُهُ 530
اَلْإِيمَانُ نِصْفَانِ؛ نِصْفٌ فِي الصَّبْرِ، وَنِصْفٌ فِي الشُّكْرِ 441
اَلثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ أَوْ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً 28
اَلْجَنَّةُ مِائَةُ دَرَجَةٍ، دَرَجَةٌ مِنْ فِضَّةٍ؛ أَرْضُهَا فِضَّةٌ وَمَسَاكِنُهَا فِضَّةٌ وَاٰنِيَتُهَا فِضَّةٌ 552
اَلْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الْأَمِينُ الَّذِي يُنْفِذُ وَرُبَّمَا قَالَ يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلًا مُوَفَّرًا 444

اَلْخَيْلُ ثَلاثٌ؛ فَفَرَسٌ لِلرَّحْمٰنِ، وَفَرَسٌ لِلإِنْسَانِ، وَفَرَسٌ لِلشَّيْطَانِ 145
اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَسَنَتُهُ فَإِذَا فَارَقَ الدُّنْيَا فَارَقَ السِّجْنَ وَالسَّنَةَ 159
اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ 726
اَلسَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ فَإِذَا قَضٰى نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلٰى أَهْلِهِ ... 169
اَلشَّيْخُ فِي أَهْلِهِ كَالنَّبِيِّ فِي قَوْمِهِ 573
اَلصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلٰى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ 409
اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ 141
اَلْعَامِلُ عَلَى الصَّدَقَةِ بِالْحَقِّ كَالْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ حَتّٰى يَرْجِعَ إِلٰى بَيْتِهِ 423
اَلْعَنْكَبُوتُ شَيْطَانٌ مَسَخَهُ اللهُ فَاقْتُلُوهُ 247
اَلْفِتَنُ كَأَمْثَالِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ 658
اَلْفُقَرَاءُ الصُّبَّرُ هُمْ جُلَسَاءُ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 449
اَلْقَتْلُ فِي سَبِيلِ اللهِ مُصَمِّصَةٌ 125
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ أَبَا بَكْرٍ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ 232
اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِي مِسْكِيناً وَاَمِتْنِي مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ 448
اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 396
اَللّٰهُمَّ ارْزُقْهُ مَالًا 595
اَللّٰهُمَّ ارْضَ عَنْ عُثْمَانَ، فَإِنِّي عَنْهُ رَاضٍ 635
اَللّٰهُمَّ ارْمِهِمْ بِالدُّبَيْلَةِ 581
اَللّٰهُمَّ اصْرَعْهُ 200
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ 25
اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ الْفَقْرِ 396
اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ 464
اَلْمَعْرُوفُ خُلُقٌ مِنْ خُلُقِ اللهِ تَعَالٰى كَرِيمٌ 541
اَلنَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ 666
اَلنَّافِلَةُ هَدِيَّةُ الْمُؤْمِنِ إِلٰى رَبِّهِ فَلْيُحْسِنْ أَحَدُكُمْ هَدِيَّتَهُ وَلْيُطَيِّبْهَا 637
أَلِهِ النَّاسَ عَنِّي، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْذِبَ! 226
اَلْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدَعُ الدِّيَارَ بَلَاقِعَ 271
اَلْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ 271

أَمَا تُحِبُّ أَنْ تَكُونَ مِثْلِي؟ فَلَوْ شِئْتُ أَنْ يُسَيِّرَ رَبِّي هٰذِهِ الْجِبَالَ مَعِيَ ذَهَبًا لَسَارَتْ..... 595
أَمَا وَاللهِ إِنِّي لَأَخْرُجُ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكِ أَحَبُّ الْبِلَادِ إِلَى اللهِ وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللهِ..... 182
أَمَّا أَنْتَ فَقَدْ وَضَعَ اللهُ عَنْكَ الْجِهَادَ 724
أَمَّا أَنْتَ يَا عُتْبَةُ! فَلَمْ تَغْضَبْ لِلهِ وَلَا لِرَسُولِهِ، وَإِنَّمَا غَضِبْتَ لِلْأَصْلِ..... 657
إِنْ رَضِيَ بِذٰلِكَ فَعَلْتُ. دَعُوهُ فَخَيِّرُوهُ فَإِنِ اخْتَارَكُمْ فَهُوَ لَكُمَا بِغَيْرِ فِدَاءٍ..... 671
إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ..... 401
اِنْ كُنْتَ صَائِمًا بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ فَصُمِ الْمُحَرَّمَ فَإِنَّهُ شَهْرُ اللهِ..... 88
اَنَا عَبْدُ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ لاَ يَأْتِى بِالْحَسَنَاتِ اِلَّا اللهُ وَلاَ يَذْهَبُ..... 149
أَنْتَ صَاحِبِي فِي الْغَارِ وَأَنْتَ مَعِيَ عَلَى الْحَوْضِ 231
أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ..... 410
اِنْتَدَبَ اللهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ..... 334
أَنْفِقِي عَلَيْهِمْ فَلَكِ أَجْرُ مَا أَنْفَقْتِ عَلَيْهِمْ..... 43
إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ فِي مَكَانِ كَذَا وَكَذَا فَاخْرُجُوا إِلَيْهِ وَاكْتُمُوا!..... 614
إِنَّ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ 125
إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِ اللهِ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْمَعْرُوفُ وَحُبِّبَ إِلَيْهِ أَفْعَالُهُ 539
إِنَّ إِعْطَاءَ هَذَا الْمَالِ فِتْنَةٌ وَإِمْسَاكَهُ فِتْنَةٌ..... 369
إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللهِ أَنْ يَلْقَاهُ بِهَا عَبْدٌ بَعْدَ الْكَبَائِرِ الَّتِي نَهَى اللهُ عَنْهَا أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ 422
إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ 65,70,133
إِنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَنْبَغِي لِآلِ مُحَمَّدٍ 421
إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَقُولُونَ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ..... 557
إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ 594
إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمَلَكَ الْمُوَكَّلَ بِأَنْهَارِ الْجَنَّةِ أَنْ خَرِّقْ نَهَرًا مِنَ جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ إِلَى صَدْرِ الْغَارِ.... 190
إِنَّ اللهَ تَعَالَى جَعَلَ الدُّنْيَا كُلَّهَا قَلِيلًا، وَمَا بَقِيَ مِنْهَا إِلَّا الْقَلِيلُ مِنَ الْقَلِيلِ 155
إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ مَنَعَنِي أَنْ أَقْبَلَ مِنْكَ 597
إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ 394
إِنَّ اللهَ جَعَلَ لِلْمَعْرُوفِ وُجُوهًا مِنْ خَلْقِهِ، وَحَبَّبَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ وَوَجَّهَ طُلَّابَ الْمَعْرُوفِ إِلَيْهِمْ..... 540
إِنَّ اللهَ فَرَضَ عَلَى أَغْنِيَاءِ الْمُسْلِمِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ قَدْرَ الَّذِي يَسَعُ فُقَرَاءَهُمْ..... 57
إِنَّ اللهَ لَا يَظْلِمُ مُؤْمِنًا حَسَنَةً يُعْطَى بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ..... 348

إِنَّ اللهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ 27
إِنَّ اللهَ يَجْزِي بِالْحَسَنَةِ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ 161
إِنَّ اللهَ يَجْزِي بِالْحَسَنَةِ أَلْفَيْ أَلْفِ حَسَنَةٍ 161
إِنَّ اللهَ يَفْتَحُ الذِّكْرَ فِي ثَلَاثِ سَاعَاتٍ يَبْقِينَ مِنَ اللَّيْلِ: فِي السَّاعَةِ الْأُولَى مِنْهُنَّ يَنْظُرُ فِي الْكِتَابِ .. 545
إِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا 527
إِنَّ الْمَاءَ قَلِيلٌ فَلَا يَسْبِقْنِي إِلَيْهِ أَحَدٌ 482
إِنَّ الْمُسْتَهْزِئِينَ بِالنَّاسِ يُفْتَحُ لِأَحَدِهِمْ بَابُ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ: هَلُمَّ فَيَجِيءُ بِكَرْبِهِ وَغَمِّهِ 492
إِنَّ الْمَلَائِكَةَ صَلَّتْ عَلَى اٰدَمَ فَكَبَّرَتْ عَلَيْهِ أَرْبَعًا وَقَالُوا: هٰذِهِ سُنَّتُكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ 688
إِنَّ أُنَاسًا اجْتَمَعُوا عَلَى كَيْتَ وَكَيْتَ، فَلْيَقُومُوا وَلْيَعْتَرِفُوا وَلْيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ حَتَّى أَشْفَعَ لَهُمْ 481
إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ الْغُرْفَةَ فِي الْجَنَّةِ كَمَا تَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ 550
إِنَّ أَهْلَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْاٰخِرَةِ، وَأَهْلَ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنْيَا 536
إِنَّ أَهْلَ النَّارِ إِذَا دَخَلُوا النَّارَ بَكَوُا الدُّمُوعَ زَمَانًا، ثُمَّ بَكَوُا الْقَيْحَ زَمَانًا 661
إِنَّ أَهْوَنَ أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا مَنْ لَهُ نَعْلَانِ وَشِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِي مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِي الْمِرْجَلُ 651
إِنَّ أَهْوَنَ مَا أَصْنَعُ بِالْعَالِمِ إِذَا مَالَ إِلَى الدُّنْيَا أَنْ أَسْلُبَهُ حَلَاوَةَ مُنَاجَاتِي 603
إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ 723
إِنَّ ثَلَاثَةً فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَبْرَصَ وَأَقْرَعَ وَأَعْمَى بَدَا لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَبْتَلِيَهُمْ 415
إِنَّ رَجَبَ شَهْرُ اللهِ وَيُدْعَى الْأَصَمَّ وَكَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا دَخَلَ رَجَبُ 67
إِنَّ رَجَبَ شَهْرٌ عَظِيمٌ يُضَاعِفُ اللهُ فِيهِ الْحَسَنَاتِ وَيَمْحُو فِيهِ السَّيِّئَاتِ 86
إِنَّ شَهْرَ رَجَبَ شَهْرٌ عَظِيمٌ مَنْ صَامَ مِنْهُ يَوْمًا كَتَبَ اللهُ لَهُ صَوْمَ أَلْفِ سَنَةٍ 96
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَحْرَ الْمَاءِ وَبَحْرَ الْعَسَلِ وَبَحْرَ اللَّبَنِ وَبَحْرَ الْخَمْرِ ثُمَّ تُشَقَّقُ الْأَنْهَارُ بَعْدُ 714
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةً مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلًا، فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ 550
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا صُوَّامُ رَجَبَ، اَلدُّنْيَا فِيهِ كَمَفْحَصِ الْقَطَاةِ 112
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفًا يُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا 554
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَقَصْرًا يُسَمَّى عَدْنَ، حَوْلَهُ الْبُرُوجُ وَالْمُرُوجُ، لَهُ خَمْسَةُ اٰلَافِ بَابٍ 546
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مَدَائِنَ مَبْنِيَّةً مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ لِمَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ 98
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ نَهْرًا يُقَالُ لَهُ رَجَبُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ 92,95
اِنَّ قَوْمًا قَدْ هَمُّوا بِهَمٍّ سُوءٍ وَأَرَادُوا أَمْرًا فَلْيَقُومُوا فَلْيَسْتَغْفِرُوا! 588
إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْمَالُ 370

إِنَّ نَارَكُمْ هٰذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ، وَلَوْلَا أَنَّهَا أُطْفِئَتْ بِالْمَاءِ مَرَّتَيْنِ 662
إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلٰى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللهِ فَإِذَا عَرَفُوا اللهَ فَأَخْبِرْهُمْ 399
إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ 425
اِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاثَةٍ؛ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ 144
إِنَّمَا خَيَّرَنِي اللهُ 677
إِنَّمَا سُمِّيَ شَعْبَانُ لأَنَّهُ يَنْشَعِبُ لِرَمَضَانَ فِيهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ 68
إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ إِنْسَانٌ فَيَنْظُرُ إِلَيْكُمْ بِعَيْنَيْ شَيْطَانٍ، فَإِذَا جَاءَ فَلَا تُكَلِّمُوهُ. فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ طَلَعَ رَجُلٌ..... 578
إِنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذٰلِكَ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ رِيحًا طَيِّبَةً 12
إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضٰى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ 679
اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ اِلَّا سَتَدْخُلُ قَلْبَهُ طِيرَةٌ، فَاِذَا اَحَسَّ ذٰلِكَ فَلْيَقُلْ: اَنَا عَبْدُ اللهِ 148
إِنَّهُ مُنَافِقٌ أُدَارِي عَنْ نِفَاقِهِ وَأَخَافُ أَنْ يُفْسِدَ عَلٰى غَيْرِهِ 382
إِنَّهَا جُنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللهِ 188,247
إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطَّتِ السَّمَاءُ وَحُقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ مَا فِيهَا مَوْضِعُ 659
إِنِّي أُرِيتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لَابَتَيْنِ 203
أَهَدِيَّةٌ أَمْ صَدَقَةٌ؟ 420
أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْاٰخِرَةِ 539
أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الْاٰخِرَةِ، وَأَهْلُ الْمُنْكَرِ فِي الدُّنْيَا 535
أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ فَإِنَّهَا رَأْسُ أَمْرِكَ 571
أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا 651
أَيْنَ الْمُتَصَدِّقُ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ؟ 736
أَيْنَ الْمُتَصَدِّقُ؟ فَلْيَقُمْ! 736
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ 270
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا 351
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي أُرِيدُ الرُّومَ 308
بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ! قُلْ: وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ 471
بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعٌ يَقُودُهُ، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوًى يُضِلُّهُ 45
بِاَبِى اَنْتَ وَاُمِّى! نَعَمْ اِنْ رَاَيْتِ بِهَا حَلَبًا فَاحْلِبْهَا 218
بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيمَا أَمْسَكْتَ وَفِيمَا أَعْطَيْتَ 630

بِالتَّوْحِيدِ قَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ 76
بَايَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلٰى إِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ 729
بَخْ، ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَإِنِّي أَرٰى أَنْ تَجْعَلَهَا فِي الْأَقْرَبِينَ 409
بِسْمِ اللهِ، ثِقَةً بِاللهِ، وَتَوَكُّلًا عَلَى اللهِ 143
بُعِثْتُ هٰذِهِ الرِّيحُ لِمَوْتِ مُنَافِقٍ 508
بَلْ تَعْفُو عَنْهُ 683
بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلِمَتَيْكُمَا 47
تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هٰؤُلَاءِ 337
تَجَهَّزْ فَإِنَّكَ مُوسِرٌ لَعَلَّكَ اَنْ تُحْقِبَ بَعْضَ بَنَاتِ بَنِي الْأَصْفَرِ 312
تَخَصَّرْ بِهٰذِهِ حَتّٰى تَلْقَانِي بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَقَلُّ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ الْمُتَخَصِّرُونَ 690
تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللهِ 442
تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكٰى عُضْوًا 527,728
تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ حُلِيِّكُنَّ! 44
تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ 259
تَقِفُ مَكَانَكَ، لَا تَتْرُكَنَّ أَحَدًا يَلْحَقُ بِنَا 200
تَقُولُ النَّارُ لِلْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِي 663
تَكَفَّلَ اللهُ لِمَنْ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ 264
ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ؛ اَلنِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ 491
ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ وَإِنْ صَلّٰى وَصَامَ وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ 613
ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ؛ شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ مِنَ الْخُيَلَاءِ 359
ثَلَاثَةُ أَعْيُنٍ لَا تَمَسُّهَا النَّارُ؛ عَيْنٌ فُقِئَتْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَعَيْنٌ حُرِسَتْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَعَيْنٌ بَكَتْ 665
ثَلَاثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللهِ عَوْنُهُمْ؛ اَلْمُكَاتَبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَافَ 433
ثَلَاثَةٌ لَا يُحِبُّهُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ وَهُمْ فِي لَعْنَةِ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ؛ اَلْبَخِيلُ وَالْمُتَكَبِّرُ 622
ثَلَاثَةٌ لَا يَسْتَخِفُّ بِحَقِّهِمْ إِلَّا مُنَافِقٌ: ذُو الشَّيْبَةِ فِي الْإِسْلَامِ، وَذُو الْعِلْمِ، وَإِمَامٌ مُقْسِطٌ 493
جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ 258
جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلٰى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا 442
جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ؛ أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ 590
جَزَى اللهُ الْعَنْكَبُوتَ عَنَّا خَيْرًا فَإِنَّهَا نَسَجَتْ عَلَيَّ فِي الْغَارِ 247

جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ؛ اٰنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ؛ اٰنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا 549
جُهْدُ الْمُقِلِّ وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ 633
حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَأَعِدُّوا لِلْبَلاءِ الدُّعَاءَ 443
حُلْوَةُ الدُّنْيَا مُرَّةُ الْاٰخِرَةِ وَمُرَّةُ الدُّنْيَا حُلْوَةُ الْاٰخِرَةِ 157
خُذِ الْاَمْرَ بِالتَّدْبِيرِ؛ فَإِنْ رَأَيْتَ فِي عَاقِبَتِهِ خَيْرًا فَأَمْضِ، وَإِنْ خِفْتَ غَيًّا فَأَمْسِكْ 282
خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا 392
خُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ أَوْ تَصَدَّقْ بِهِ 403
خُذْهُ، إِذَا جَاءَكَ مِنْ هٰذَا الْمَالِ شَيْءٌ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلَا سَائِلٍ فَخُذْهُ 402
خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلٰى صُورَتِهِ 743
خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي 601
خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ 408
خِيرَةُ اللهِ مِنَ الشُّهُورِ شَهْرُ رَجَبَ وَهُوَ شَهْرُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ 80
دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلٰى مِسْكِينٍ 43
ذٰلِكَ اَبْقٰى لِاٰخِرِكُمْ 259
رَأَيْتُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ 658
رَأَيْتُ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ مَلَكًا يَطِيرُ فِي الْجَنَّةِ، ذَا جَنَاحَيْنِ يَطِيرُ بِهِمَا حَيْثُ يَشَاءُ 743
رُبَّ اٰكِلٍ مَا يَشْتَهِيهِ خَيْرٌ مِنْ صَائِمٍ نَبَتَ حُبُّ الدُّنْيَا فِيهِ 572
رَجَبُ شَهْرُ اللهِ اَلاَ حْكَمُ مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَانَ كَصِيَامِ شَهْرٍ 95
رَجَبُ مِنْ شُهُورِ الْحُرُمِ وَأَيَّامُهُ مَكْتُوبَةٌ عَلٰى اَبْوَابِ السَّمَاءِ السَّادِسَةِ 97
رَجُلٌ جَاهَدَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ وَرَجُلٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَعْبُدُ رَبَّهُ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ 263
رَحْمَةُ اللهِ عَلٰى مُوسٰى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ 381
رُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِظِلْفٍ مُحْرَقٍ 412
سَاقِي الْقَوْمِ اٰخِرُهُمْ شُرْبًا 219
سَأَلْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يُدْخِلَ النَّارَ أَحَدًا صَاهَرَنِي أَوْ صَاهَرْتُ إِلَيْهِ 636
سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ 118
سَلُوا اللهَ لِي الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهُ لَمْ يَسْأَلْهَا لِي عَبْدٌ فِي الدُّنْيَا اِلاَّ كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا اَوْ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ 556
سَيِّدُ الشُّهُورِ شَهْرُ رَمَضَانَ. وَاَعْظَمُهَا حُرْمَةً ذُوا الْحِجَّةِ 81
شَأْنَكُمْ بِهَا 685

شَاهَتِ الْوُجُوهُ 184
شِهَابٌ مِنْ نَارٍ يُوضَعُ عَلٰى نِيَاطِ قَلْبِ أَحَدِهِمْ فَيَهْلِكُ 581
شَهْرَا عِيدٍ لَا يَنْقُصَانِ رَمَضَانُ وَذُو الْحِجَّةِ 63
صَدَقْتَ يَا حَسَّانُ! هُوَ كَمَا قُلْتَ 231
صُمْ اَوَّلَ يَوْمٍ مِنْهُ وَأَوْسَطَ يَوْمٍ فِيهِ وَاٰخِرَ يَوْمٍ مِنْهُ فَإِنَّكَ تُعْطٰى ثَوَابَ مَنْ صَامَهُ كُلَّهُ 92,104,110
صَنَائِعُ الْمَعْرُوفِ تَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ وَالْاٰفَاتِ وَالْهَلَكَاتِ، وَأَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا 538
صَوْمُ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ كَفَّارَةُ سَنَةٍ وَصَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ كَفَّارَةُ سَنَتَيْنِ 91
صَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ يُكَفِّرُ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَالْبَاقِيَةَ 91
ضِرْسُ الْكَافِرِ أَوْ نَابُ الْكَافِرِ مِثْلُ أُحُدٍ وَغِلَظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلَاثٍ 476
طُوبٰى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنْقَصَةٍ، وذَلَّ فِي نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِ مَسْكَنَةٍ 338
عَبْدِي! أَرَدْتُ أَنْ أَرْفَعَ قَدْرَكَ عِنْدَ مَلَائِكَتِي وَحَمَلَةِ عَرْشِي، وَأَجْعَلَكَ دَلِيلًا لِأَوْلِيَائِي 603
عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ. وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ 323
عَذَّبْتَ نَفْسَكَ! صُمْ شَهْرَ الصَّبْرِ وَيَوْمًا مِنْ كُلِّ شَهْرٍ 106
عَفَا اللّٰهُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ 278
عَلَيْكَ بِالْجِهَادِ فَإِنَّهُ رَهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي 571
عَلَيْكُمْ بِاصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ فَإِنَّهُ يَمْنَعُ مَصَارِعَ السُّوءِ، وَعَلَيْكُمْ بِصَدَقَةِ السِّرِّ فَإِنَّهَا تُطْفِئُ 540
فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ 37
فَالدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى أَهْلِهَا 154
فَإِنْ صَامَ الشَّهْرَ كُلَّهُ وَصَلّٰى هٰذِهِ الصَّلَاةَ أَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ وَأَوْجَبَ لَهُ الْجَنَّةَ 110
فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ 659
فَإِنَّهُمْ مَكَرُوا لِيَسِيرُوا مَعِي حَتّٰى إِذَا طَلَعْتُ فِي الْعَقَبَةِ طَرَحُونِي مِنْهَا 581
فَإِنِّي مُسِرٌّ إِلَيْكَ سِرًّا لَا تُحَدِّثَنَّ بِهِ أَحَدًا أَبَدًا إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أُصَلِّيَ عَلٰى فُلَانٍ وَفُلَانٍ 685
فَمَنْ اَعْدَى الْاَوَّلَ؟ 143
فَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ يَوْمًا إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا اِسْتَوْجَبَ رِضْوَانَ اللّٰهِ 96
فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ يَعْدِلِ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ، رَحِمَ اللّٰهُ مُوسٰى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ 466
فِي أُمَّتِي اثْنَا عَشَرَ مُنَافِقًا لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يَجِدُونَ رِيحَهَا حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ 482,582
فِي رَجَبَ لَيْلَةٌ يُكْتَبُ لِلْعَامِلِ فِيهَا حَسَنَاتُ مِائَةِ سَنَةٍ 117,118
فِي رَجَبَ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ مَنْ صَامَ ذٰلِكَ الْيَوْمَ وَقَامَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ كَانَ كَمَنْ صَامَ مِنَ الدَّهْرِ مِائَةَ سَنَةٍ 116

قَالَ اللهُ تَعَالٰى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيَظُنَّ بِي مَا شَاءَ 119
قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَحَبُّ مَا تَعَبَّدَنِي بِهِ عَبْدِي إِلَيَّ النُّصْحُ لِي 727
قَدْ أَفْلَحَ الْمُزْهِدُ الْمُجْهِدُ، قَدْ أَفْلَحَ الْمُزْهِدُ الْمُجْهِدُ 632
قَدْ أَنْبَأَنِي اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيُغْنِي اللهُ عَنْكُمْ 719
قَصْرٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ فِي الْجَنَّةِ، فِي ذٰلِكَ الْقَصْرِ سَبْعُونَ دَارًا مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، فِي كُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ 547
قُلْتُ لِمَالِكٍ: اَرِنِى جَهَنَّمَ فَقَالَ لَاتُطِيقُ عَلٰى ذٰلِكَ فَقُلْتُ مِثْلَ سَمِّ الْخِيَاطِ 300
كِخْ كِخْ! أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ 421
كَذَبُوا وَلٰكِنْ خَلَّفْتُكَ لِمَا تَرَكْتُ وَرَائِي فَارْجِعْ فَاخْلُفْنِي فِي اَهْلِي وَاَهْلِكَ 297
كُلُّ أَحَدٍ أَحَقُّ بِمَالِهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ 27
كُلُّ النَّاسِ جِيَاعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا الْأَنْبِيَاءَ وَأَهْلِيهِمْ وَصَائِمِي رَجَبَ وَشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ 113
كُلُّ مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ وَإِنْ كَانَ مَدْفُونًا تَحْتَ الأَرْضِ 22
كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ مَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلٰى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ 540
كُلُّ مَعْرُوفٍ صَنَعْتَهُ إِلٰى غَنِيٍّ أَوْ فَقِيرٍ فَهُوَ صَدَقَةٌ 537
كَلَّا! إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَسْتُرُهُ الْآنَ بِأَجْنِحَتِهَا 199
كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ 534
كَيْتَانِ؛ صَلُّوا عَلٰى صَاحِبِكُمْ 34
لَئِنْ كُنْتَ أَقْصَرْتَ الْخُطْبَةَ لَقَدْ أَعْرَضْتَ الْمَسْأَلَةَ أَعْتِقِ النَّسَمَةَ وَفُكَّ الرَّقَبَةَ 432
لَا أَبَا لَكَ! أَمَا كَانَ مُوسٰى رَاعِياً؟ أَمَا كَانَ دَاوُدُ رَاعِيًا! 381
لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ 310,742,746
لَا أَشْتَرِي بَعْدَهَا شَيْئًا إِلَّا وَعِنْدِي ثَمَنُهُ 421
لاَ أَعْرِفَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ أَتَاهُ عَنِّي حَدِيثٌ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلٰى أَرِيكَتِهِ يَقُولُ أُتْلُوا عَلَيَّ بِهِ قُرْاٰنًا 119
لَا تَجْعَلُونِي كَقَدَحِ الرَّاكِبِ، فَإِنَّ الرَّاكِبَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنْطَلِقَ عَلَّقَ مَعَالِقَهُ 16
لَا تَحْلِفُوا بِاٰبَائِكُمْ! مَنْ حَلَفَ بِاللهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللهِ فَلْيَرْضَ وَمَنْ لَمْ يَرْضَ 473
لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلَّا لِخَمْسَةٍ؛ لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ 435,439
لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ 401
لاَ تُرْضِعُوهُمْ اِلَى اللَّيْلِ 90
لَا تُسَافِرُوا فِي مُحَاقِ الشَّهْرِ وَلَا إِذَا كَانَ الْقَمَرُ فِي الْعَقْرَبِ 140
لَا تَغْفُلُوا عَنْ أَوَّلِ لَيْلَةِ جُمُعَةٍ فِي رَجَبَ فَإِنَّهَا لَيْلَةٌ تُسَمِّيهَا الْمَلَائِكَةُ 114

لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللهُ وَشَاءَ فُلَانٌ وَلٰكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ 472
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى لَا يُقَالَ فِي الْاَرْضِ اَللهُ اَللهُ 76
لَا خَيْرَ لِلْمُؤْمِنِ فِي الْإِمَارَةِ 395
لاَ عَدْوٰى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ وَلاَ صَفَرَ وَفِرَّ مِنَ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ 139,141
لَا يَبْقٰى عَلٰى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ 11
لَا يَذْهَبُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ حَتّٰى تُعْبَدَ اللَّاتُ وَالْعُزّٰى 12
لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتّٰى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتّٰى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ 337
لَا يَنْفَعُهُ! إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا: رَبِّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ 347
لَا يُورِدُ مُمْرِضٌ عَلٰى مُصِحٍّ 142
لَا يُوضَعُ الدِّينَارُ عَلَى الدِّينَارِ وَلَا الدِّرْهَمُ عَلَى الدِرْهَمِ 50
لَا، إِنِّي أَكْرَهُ أَنْ تَحَدَّثَ الْعَرَبُ بَيْنَهَا: أَنَّ مُحَمَّدًا قَاتَلَ بِقَوْمٍ حَتّٰى إِذَا أَظْهَرَهُ اللهُ بِهِمْ 581
لَازَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ الْمُبَاحِ 39
لِأَنَّهُ يُتَرَجَّبُ فِيهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ لِشَعْبَانَ وَرَمَضَانَ 66
لَتَأْخُذُنَّ كَمَا أَخَذَتِ الْأُمَمُ قَبْلَكُمْ ذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، وَشِبْرًا بِشِبْرٍ، وَبَاعًا بِبَاعٍ 513
لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتّٰى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ 514
لِتَكُنْ بُلْغَةُ أَحَدِكُمْ مِنَ الدُّنْيَا مِثْلَ زَادِ الرَّاكِبِ 160
لَسْتُ أَنَا حَمَلْتُكُمْ وَلٰكِنَّ اللهَ حَمَلَكُمْ وَإِنِّي وَاللهِ إِنْ شَاءَ اللهُ لَا أَحْلِفُ عَلٰى يَمِينٍ 737
لَعَلَّهُ تَنْفَعُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُجْعَلُ فِي ضَحْضَاحٍ مِنَ النَّارِ يَبْلُغُ كَعْبَيْهِ يَغْلِي مِنْهُ دِمَاغُهُ 350
لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا 169
لَقَدْ خَرَجْتُ مِنَ الْخَوْخَةِ مُتَنَكِّرًا، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيَنِي أَبُو جَهْلٍ، فَعَمَّى اللهُ بَصَرَهُ عَنِّي 218
لَقَدْ عَجِبْتُ مِنْ يُوسُفَ وَصَبْرِهِ وَكَرَمِهِ، وَاللهُ يَغْفِرُ لَهُ حِينَ سُئِلَ عَنِ الْبَقَرَاتِ 276
لِكُلِّ شَيْءٍ حَقِيقَةٌ وَمَا بَلَغَ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتّٰى يَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ 329
لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلٰى فَرَسٍ 412
لِلّٰهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ 726
لَنَعِيمُ أَهْلِ الْجَنَّةِ بِرِضْوَانِ اللهِ عَنْهُمْ أَفْضَلُ مِنْ نَعِيمِهِمْ بِمَا فِي الْجِنَانِ 559
لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لِأَجْرِكِ 409
لَوْ أَنَّ غَرْبًا مِنْ جَهَنَّمَ جُعِلَ وَسَطَ الْأَرْضِ لَآذٰى نَتْنُ رِيحِهِ وَشِدَّةُ حَرِّهِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ . 651
لَوْ أَنَّكُمْ تَكُونُونَ عَلٰى كُلِّ حَالٍ عَلَى الْحَالِ الَّتِي أَنْتُمْ عَلَيْهَا عِنْدِي لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ 551

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، وَلَسَجَدَ أَحَدُكُمْ حَتّٰى يَنْقَطِعَ 660
لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، يَظْهَرُ النِّفَاقُ وَتُرْفَعُ الْأَمَانَةُ وَتُقْبَضُ الرَّحْمَةُ.... 658
لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا..... 657
لَوْ جَاؤُنَا مِنْ هٰهُنَا لَذَهَبْنَا مِنْ هٰهُنَا 198
لَوْ رَأَيْتَهُ هِبْتَهُ 690
لَوْ كَانَ عِنْدِي ثَالِثَةٌ زَوَّجْتُهَا عُثْمَانَ..... 636
لَوْ كَانَ فِي هٰذَا الْمَسْجِدِ مِائَةٌ أَوْ يَزِيدُونَ، وَفِيهِ رَجُلٌ مِنَ النَّارِ فَتَنَفَّسَ فَأَصَابَ نَفَسُهُ 652
لَوْ كَانَ لِابْنِ اٰدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَابْتَغٰى ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ اٰدَمَ إِلَّا التُّرَابُ 35
لَوْ كَانَ نَبِيٌّ بَعْدِي لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ..... 679
لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقٰى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ 561
لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ وَلٰكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي 230
لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لَأَكَلْتُهَا..... 420
لَيْسَ الْغِنٰى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلٰكِنَّ الْغِنٰى غِنَى النَّفْسِ..... 397,602
لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ..... 398
لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ..... 39
مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا أُنْفِقُهُ كُلَّهُ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرَ 30
مَا ازْدَادَ رَجُلٌ مِنَ السُّلْطَانِ قُرْبًا إِلَّا ازْدَادَ عَنِ اللهِ بُعْدًا وَلَا كَثُرَتْ أَتْبَاعُهُ إِلَّا كَثُرَتْ شَيَاطِينُهُ 360
مَا الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا كَمَا يَمْشِي أَحَدُكُمْ إِلَى الْيَمِّ فَأَدْخَلَ أُصْبُعَهُ فِيهِ..... 154
مَا أُوتِيكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا أَمْنَعُكُمُوهُ إِنْ أَنَا إِلَّا خَازِنٌ أَضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ 392
مَا أُوذِيَ نَبِيٌّ مِثْلَ مَا أُوذِيتُ 465
مَا بَالُ أَقْوَامٍ يُؤْذُونَنِي فِي قَرَابَتِي؛ مَنْ اٰذٰى قَرَابَتِي فَقَدْ اٰذَانِي 463
مَا بَيْنَ مَنْكِبَيِ الْكَافِرِ فِي النَّارِ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ..... 476
مَا بَيْنَ مَنْكِبَيِ الْكَافِرِ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ لِلرَّاكِبِ الْمُسْرِعِ 50
مَا بَيْنَكُمَا مَا بَيْنَ كَلَامَيْكُمَا..... 635
مَا جُبِلَ وَلِيُّ اللهِ إِلَّا عَلَى السَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ..... 46
مَا جُبِلَ وَلِيٌّ لِلّٰهِ إِلَّا عَلَى السَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ..... 623
مَا حَمَلَكَ عَلَى الَّذِي قُلْتَ؟..... 469
مَا زَالَ يُوصِينِي جِبْرِيلُ بِالْجَارِ حَتّٰى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ..... 411

مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ 267
مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ قَطُّ إِلَّا بُعِثَ بِجَنْبَتَيْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ يُسْمِعَانِ أَهْلَ الْأَرْضِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ 601
مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا 186
مَا ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ؟! إِنَّ اللهَ أَنْزَلَ سَكِينَتَهُ عَلَيْكَ وَأَيَّدَنِي بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا 197
مَا فَضَلَكُمْ اَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صِيَامٍ وَلَا صَلَاةٍ وَلٰكِنْ بِشَيْءٍ وَقَرَ فِى صَدْرِهِ 243
مَا لَكَ تَعْمَلُ عَمَلَ الْمُنَافِقِين 599
مَا لَكُمْ وَلَهُنَّ إِنَّمَا خَصَصْتُ بِهِنَّ الْمُنَافِقِينَ كَمَا خَصَّهُمُ اللهُ فِي كِتَابِهِ أَمَّا قَوْلِي 618
مَا لِى وَلِلدُّنْيَا 447
مَا لِي وَلِلدُّنْيَا مَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا إِلَّا كَرَاكِبٍ سَارَ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ فَاسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ سَاعَةً... 155
مَا مِنْ اَيَّامٍ اَحَبُّ اِلَى اللهِ اَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ 90
مَا مِنْ ذِي كَنْزٍ لَا يُؤَدِّي حَقَّهُ إِلَّا جِيءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُكْوٰى بِهِ 51
مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا 32,34
مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ 660
مَا مِنْ عَبْدٍ يَمُوتُ يَوْمَ يَمُوتُ، فَيَتْرُكُ أَصْفَرَ وَأَبْيَضَ إِلا كُوِيَ بِهِ 51
مَا مِنْ يَوْمٍ وَلَا لَيْلَةٍ وَلَا سَاعَةٍ اِلَّا لِلّٰهِ فِيهَا صَدَقَةٌ يَتَصَدَّقُ بِهَا عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ 449
مَا هٰذَا يَا أَبَا بَكْرٍ مَا أَعْرِفُ هٰذَا مِنْ فِعْلِكَ؟ 232
مَا هٰذِهِ الشَّاةُ يَا اُمَّ مَعْبَدٍ؟ 218
مَا يُؤَمِّنُنِى اَنْ يَكُونَ فِيهَا عَذَابٌ 147
مَا يُبْكِيكِ يَا بُنَيَّةُ؟ 183
مَا يَنْقِمُ ابْنُ جَمِيلٍ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ فَقِيرًا فَأَغْنَاهُ اللهُ وَرَسُولُهُ 585
مَانِعُ الزَّكَاةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي النَّارِ 57
مَثَلُ الْمُؤْمِنِ مَثَلُ السُّنْبُلَةِ تَسْتَقِيمُ مَرَّةً وَتَخِرُّ مَرَّةً وَمَثَلُ الْكَافِرِ مَثَلُ الْأَرْزَةِ لَا تَزَالُ مُسْتَقِيمَةً 335
مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ! 238
مَعَاذَ اللهِ أَنْ يَتَحَدَّثَ النَّاسُ أَنِّي أَقْتُلُ أَصْحَابِي إِنَّ هٰذَا وَأَصْحَابَهُ يَقْرَءُونَ الْقُرْاٰنَ 381
مُلُوكٌ تَحْتَ اَطْمَارٍ 59
مَنْ اٰتَاهُ اللهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ مَالُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 52
مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ 553,716
مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِاٰخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ اٰخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَاٰثِرُوا مَا يَبْقٰى عَلٰى مَا يَفْنٰى 156

مَنْ أَدّى زَكاةَ مَالِهِ أَدَّى الْحَقَّ الَّذِي عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ..... 26
مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الشَّيْطَانِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى نَبْتَلِ بْنِ الْحَارِثِ..... 459
مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ، وَمَنْ لَمْ يَتَّقِ اللهَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ 160
مَنْ بَشَّرَنِي بِخُرُوجِ صَفَرٍ أُبَشِّرُهُ بِالْجَنَّةِ..... 139
مَنْ بَلَغَهُ شَيْئٌ مِنَ الْأَحَادِيثِ الَّتِي يُرْجى فِيهَا الْخَيْرُ فَقَالَهُ يَنْوِي بِهِ مَا بَلَغَهُ أُعْطِيَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ..... 120
مَنْ تَوَاضَعَ غَنِيّاً لِغِنَاهُ ذَهَبَ ثُلُثُ دِينِهِ..... 59
مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا..... 258
مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا وَلَوْ بِسِلْكِ إِبْرَةٍ غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ..... 353
مِنْ خِلَالِ الْمُنَافِقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ 616
مِنْ خَيْرِ مَعَاشِ النَّاسِ لَهُمْ رَجُلٌ مُمْسِكٌ عِنَانَ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ يَطِيرُ عَلَى مَتْنِهِ 286
مَنْ زَارَ عَالِمًا فَكَأَنَّمَا زَارَ نَبِيًّا..... 46
مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ 402
مَنْ سَأَلَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ 405
مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَأْخُذَ بَطْنَ الْوَادِي فَإِنَّهُ أَوْسَعُ لَكُمْ 579
مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتّى يُصَلِّيَ فَلَهُ قِيرَاطٌ وَمَنْ شَهِدَ حَتّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِيرَاطَانِ 686
مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ النَّارَ..... 714
مَنْ صَامَ النِّصْفَ مِنْ رَجَبَ عُدِلَ لَهُ بِصِيَامِ ثَلَاثِينَ سَنَةً 94
مَنْ صَامَ أَوَّلَ الْجُمُعَةِ مِنَ الْمُحَرَّمِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ 88
مَنْ صَامَ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْ رَجَبَ عُدِلَ بِصِيَامِ شَهْرٍ 92
مَنْ صَامَ أَوَّلَ يَوْمٍ مِنْ رَجَبَ فَكَأَنَّمَا صَامَ سَنَةً..... 92
مَنْ صَامَ أَيَّامَ الْبِيضِ الثَّالِثَ عَشَرَ وَالرَّابِعَ عَشَرَ وَالْخَامِسَ عَشَرَ أَعْطَاهُ اللهُ..... 93
مَنْ صَامَ أَيَّامَ الْعَشْرِ إِلَى عَاشُورَاءَ أُورِثَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى..... 89
مَنْ صَامَ اَيَّامَ الْعَشْرِ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَوْمَ سَنَةٍ..... 90
مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ حَرَامٍ اَلْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ..... 87
مَنْ صَامَ يَوْمَ السَّابِعِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ رَجَبَ كُتِبَ لَهُ ثَوَابُ صِيَامِ سِتِّينَ شَهْرًا..... 94
مَنْ صَامَ يَوْمَ السَّابِعِ وَالْعِشْرِينَ مِنْ رَجَبَ وَتَصَدَّقَ فِيهِ كَتَبَ اللهُ لَهُ..... 94
مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ أُعْطِيَ ثَوَابَ عَشَرَةِ اٰلَافِ مَلَكٍ 89
مَنْ صَامَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ حَجَّةٍ وَأَلْفَ عُمْرَةٍ 89

مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنَ الْمُحَرَّمِ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ ثَلاَثُونَ يَوْمًا 88
مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ عُدِلَ لَهُ بِصِيَامِ سَنَتَيْنِ 96
مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ فَكَأَنَّهُ صَامَ أَرْبَعِينَ سَنَةً 96
مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَانَ كَصِيَامِ سَنَةٍ 95
مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ تَعَالَى دَخَلَ الْجَنَّةَ 98
مَنْ صَبَرَ عَلَى حَرِّ مَكَّةَ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ تَبَاعَدَتْ مِنْهُ جَهَنَّمُ مَسِيرَةَ مِائَتَيْ عَامٍ 182
مَنْ عَلِمَ سِرَّ اللهِ فِي الْقَدَرِ هَانَتْ عَلَيْهِ الْمَصَائِبُ 322
مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلَاثٍ 56
مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ ثَلَاثٍ فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَحْمَتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مَنْ قَالَ أُطِيعُ اللهَ 531
مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ 201
مَنْ قَالَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ 715
مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ 338
مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُسْتَحْيِيًا فَلَا يَبِيتَنَّ لَيْلَةً إِلَّا وَأَجَلُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا وَعَى 524
مَنْ لِي مِنْ خَالِدِ بن نُبَيْحٍ رَجُلٍ مِنْ هُذَيْلٍ 690
مَنْ يُطِعِ اللهَ إِذَا عَصَيْتُ أَيَأْمَنُنِي اللهُ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ فَلَا تَأْمَنُونِي 425
مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَإِنَّا لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ 423
نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّاهِرِ وَاللهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ 670
نَعَمْ! أَنَا أَقُولُ ذٰلِكَ وَأَنْتَ أَحَدُهُمْ 179
نَعَمْ. لَهَا أَجْرَانِ؛ أَجْرُ الْقَرَابَةِ وَأَجْرُ الصَّدَقَةِ 44,411
نَعَمْ، وَجَدْتُهُ فِي غَمَرَاتٍ مِنَ النَّارِ فَأَخْرَجْتُهُ إِلَى ضَحْضَاحٍ 350
نِعْمَتِ الدَّارُ الدُّنْيَا لِمَنْ تَزَوَّدَ مِنْهَا لِآخِرَتِهِ حَتَّى يَرْضَى رَبُّهُ عَزَّ وَجَلَّ 158
نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ؛ اَلصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ 170
نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ أَبْلَغُ مِنْ عَمَلِهِ 354
هَا يَا عُمَرُ! إِنَّكَ تُحِبُّ الْحَدِيثَ وَإِنَّ لِلشُّهَدَاءِ سَادَةً، وَأَشْرَافًا، وَمُلُوكًا 332
هٰؤُلَاءِ الْمُنَافِقُونَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، إِنَّ اللهَ قَدْ أَخْبَرَنِي بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ 580
هَاتُوا رُبْعَ الْعُشْرِ مِنْ أَمْوَالِكُمْ 39
هٰذَا حَجَرٌ رُمِيَ بِهِ فِي النَّارِ مُنْذُ سَبْعِينَ خَرِيفًا فَهُوَ يَهْوِي فِي النَّارِ الْآنَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى قَعْرِهَا 509
هٰذَا عَمَلُكَ بِنَفْسِكَ أَمَرْتُكَ فَلَمْ تُطِعْنِي 597

هَلْ اَبْقَيْتَ لِاَهْلِكَ شَيْأً؟ 634,635
هَلْ أَنْتِ إِلَّا أُصْبُعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ 188
هَلْ عَرَفْتَ يَا حُذَيْفَةُ مَنْ هٰؤُلَاءِ الرَّهْطُ أَوْ أَحَدًا؟ 580
هَلْ قُلْتَ فِي أَبِي بَكْرٍ شَيْئًا؟ 231
هُمُ الْأَخْسَرُونَ! وَرَبِّ الْكَعْبَةِ! 57
هُمُ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا 58
هُوَ لَكَ بِمَا فِيهِ 428
هُوَ يَوْمُ مَكْرٍ وَخَدِيعَةٍ 185
هَوِّنْ عَلَيْكَ فَإِنَّ اللهَ قَدْ قَضٰى لِهٰذَا الْأَمْرِ بِالنَّصْرِ وَالتَّمَامِ 186
وَإِخْلَاصُكَ بِ«لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ» أَنْ تَحْجُزَكَ عَمَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْكَ 715
وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ طَيِّبَةً بِهَا أَنْفُسُكُمْ 346
وَارْتَدِ بِرِدَائِ هٰذَا الْأَحْمَرِ الْحَضْرَمِيِّ 178
وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِي أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي 687
وَاعْلَمْ يَا أُسَامَةُ! أَنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنَ اللهِ تَعَالٰى يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمَنْ طَالَ حُزْنُهُ 741
وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الْمَعْرُوفَ وَالْمُنْكَرَ خَلِيقَتَانِ يُنْصَبَانِ لِلنَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 536
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ اٰمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ثُمَّ اٰمُرَ بِالصَّلَاةِ 270
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ عَلٰى صَاحِبِهَا 156
وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يُسْلِمَ بِهِ أَكْثَرُ مِنْ أَلْفٍ مِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ 682
وَاللهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلٰى شَيْءٍ 736
وَاللهِ لَاَنَا دَعَوْتُكُمْ إِلَى التَّوْبَةِ وَاللهُ أَسْرَعُ إِلَيْكُمْ بِهَا وَأَنَا أَطْيَبُ لَكُمْ نَفْسًا 588
وَاللهِ مَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ 734
وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرٍ تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا 451
وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِ مِائَةِ عَامٍ 549
وَإِنَّ لِلّٰهِ مَدَائِنَ لَا يَدْخُلُهَا اِلَّا مَنْ صَامَ رَجَبَ 113
وَإِنَّمَا النَّسِيءُ مِنَ الشَّيْطَانِ 135
وَإِنَّمَا سُمِّيَ رَمَضَانُ لِأَنَّهُ يُرْمِضُ الذُّنُوبَ 68
وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوٰى مِنَ الْبُخْلِ بَلْ سَيِّدُكُمُ الْفَتٰى الْأَبْيَضُ الْجَعْدُ بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ 313
وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ 352

وَرَجَبُ مُضَرَ 67
وَصُمْ اَشْهُرَ الْحُرُمِ 87
وَفَتْ أُذُنَاكَ 579
وَفَتْ أُذُنُكَ يَا عُمَيْرُ! وَصَدَّقَكَ رَبُّكَ 577
وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ 720
وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَي بِهِ يُهَادٰى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتّٰى يُقَامَ فِي الصَّفِّ 725
وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ 414
وَلَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ 350
وَلَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتّٰى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ 38
وَمَا عَلِمْتَ يَا عُمَرُ! عَسٰى أَنْ يُسْلِمَ بِسَبَبِ هٰذَا الْقَمِيصِ خَلْقٌ كَثِيرٌ، وَلَا يُغْنِيهِ قَمِيصٌ 684
وَمَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَدَعُوهُ لَعَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَرْزُقُهُ الشَّهَادَةَ 724
وَمَا يُغْنِي عَنْهُ قَمِيصِي، وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يُسْلِمَ بِهِ أَكْثَرُ مِنْ أَلْفٍ مِنْ بَنِي الْخَزْرَجِ 695
وَمَنْ زَادَ زَادَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ 112
وَمَنْ صَامَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا مِنْ رَجَبَ كَتَبَ اللهُ لَهُ رِضْوَانَهُ وَلَمْ يُعَذِّبْهُ 113
وَمَنْ صَامَ ذٰلِكَ الشَّهْرَ كُلَّهُ نَادَاهُ اللهُ تَعَالٰى عَبْدِي قَدْ وَجَبَ حَقُّكَ عَلَيَّ 109
وَمَنْ صَامَ رَجَبَ كُلَّهُ حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا 109
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ اِحْدٰى عَشَرَ يَوْمًا لَمْ يُرَ فِي الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ صَامَ مِثْلَهُ 103
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ اَرْبَعَةَ اَيَّامٍ عُوفِيَ لَهُ مِنَ الْبَلَايَا وَمِنَ الْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَالْبَرَصِ 100
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ جَعَلَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقًا طُولُهُ مَسِيرَةُ سَنَةٍ 99
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا نَادٰى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ قَدْ غُفِرَ لَكَ مَا سَلَفَ 104
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ سِتَّةَ عَشَرَ يَوْمًا كَانَ فِي أَوَائِلِ مَنْ يَزُورُ الرَّحْمٰنَ 105
وَمَنْ صَامَ مِنْ رَجَبَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ 102
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ تِسْعَةَ اَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَهُوَ يُنَادِي: أَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ 101
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ خَمْسَةَ اَيَّامٍ وُقِيَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَيُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 100
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سَبْعَةَ اَيَّامٍ فَإِنَّ لِجَهَنَّمَ سَبْعَةَ اَبْوَابٍ يُغَلِّقُ اللهُ عَنْهُ بِصَوْمِ كُلِّ يَوْمٍ 101
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ سِتَّةَ اَيَّامٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ وَوَجْهُهُ أَضْوَأُ مِنَ الْقَمَرِ فِي لَيْلَةِ الْبَدْرِ 101
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ عِشْرِينَ يَوْمًا نَادٰى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: يَا عَبْدَ اللهِ! أَمَّا مَا مَضٰى فَقَدْ غَفَرَهُ اللهُ لَكَ .. 105
وَمَنْ صَامَ مِنْهُ يَوْمَيْنِ فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ ضِعْفَانِ وَزْنُ كُلِّ ضِعْفٍ مِثْلُ جِبَالِ الدُّنْيَا 99

وَمَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ شَهْرٍ حَرَامٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ شَهْرًا 86
وَهُمَا حَرَامَانِ عَلٰى اَهْلِ اللهِ 561
وَيْحَ ثَعْلَبَةَ بْنِ حَاطِبٍ 596
وَيْحَكَ يَا ثَعْلَبَةُ! قَلِيلٌ تُؤَدِّي شُكْرَهُ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ لَا تُطِيقُهُ 594,595,607
وَيْحَكَ! مَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟ 392
وَيْلٌ لِلْأَغْنِيَاءِ مِنَ الْفُقَرَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَقُولُونَ رَبَّنَا ظَلَمُونَا حُقُوقَنَا الَّتِي فَرَضْتَ لَنَا عَلَيْهِمْ 622
وَيْلَكَ مَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ 379
وَيُهْلِكُ اللهُ فِي زَمَانِهِ الْمِلَلَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِسْلَامَ 11
يَا أَبَا بَكْرٍ! أَعْطَاكَ اللهُ الرِّضْوَانَ الْأَكْبَرَ 230
يَا أَبَا بَكْرٍ! بَرَدَ أَمْرُنَا وَصَلُحَ 227
يَا أَبَا بَكْرٍ! لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا 191
يَا أَبَا ذَرٍّ! إِذَا طَبَخْتَ مَرَقَةً فَأَكْثِرْ مَاءَهَا وَتَعَاهَدْ جِيرَانَكَ 411
يَا أَبَا ذَرٍّ! أَعَيَّرْتَهُ بِأُمِّهِ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ! 33
يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ 322
يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! هَلَكَ الْمُكْثِرُونَ إِلَّا مَنْ قَالَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا وَهٰكَذَا 360
يَا ابْنَ عَبَّاسٍ! اِنَّ لِلْقِيَامَةِ خَمْسَ عَقَبَاتٍ 529
يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَلْ تَدْرُونَ فِي أَيِّ يَوْمٍ أَنْتُمْ؟ 73
يَا أَيُّهَا النَّاسُ! تَصَدَّقُوا أَشْهَدُ لَكُمْ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَلَا لَعَلَّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَبِيتَ فِصَالُهُ 631
يَا بِلَالُ! أَرِحْنَا بِالصَّلَاةِ 352
يَا بِلَالُ! اِلْقَ اللهَ فَقِيرًا وَلَا تَلْقَهُ غَنِيًّا 31
يَا بُنَيَّةُ! اِئْتِينِي بِوَضُوءٍ 184
يَا جَبْرَائِيلُ مَا هٰذَا؟ 353
يَا جَدُّ! هَلْ لَكَ فِي بَنَاتِ بَنِي الْأَصْفَرِ؟ 309
يَا حَكِيمُ! إِنَّ هٰذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ، حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ 428

يَا سَعْدُ! إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ 424
يَا عَلِيُّ اطْلُبُوا الْمَعْرُوفَ مِنْ رُحَمَاءِ أُمَّتِي تَعِيشُوا فِي أَكْنَافِهِمْ وَلَا تَطْلُبُوهُ مِنَ الْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ 537

يَا عُمَرُ! أَخِّرْ عَنِّي إِنِّي قَدْ خُيِّرْتُ، قَدْ قِيلَ لِي: اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ 644,645
يَا عَمْرُو! نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ 26
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللهُ 587
يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُفْضِ الْإِيمَانُ إِلَى قَلْبِهِ، لَا تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تُعَيِّرُوهُمْ 639
يَا مَنْ حَضَرَ! اِشْهَدُوا أَنَّ زَيْدًا ابْنِي أَرِثُهُ وَيَرِثُنِي 672
يَأْتِي عَلَى أُمَّتِي زَمَانٌ أُمَرَاؤُهُمْ يَكُونُ عَلَى الْجَوْرِ وَعُلَمَائُهُمْ عَلَى الطَّمَعِ 46
يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَتَحَلَّقُونَ فِي مَسَاجِدِهِمْ وَلَيْسَ هِمَّتُهُمْ إِلَّا الدُّنْيَا 161
يَدْعُو اللهُ بِصَاحِبِ الدَّيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُوقَفَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُقَالُ: يَا ابْنَ اٰدَمَ فِيمَ أَخَذْتَ 437
يُرْسَلُ الْبُكَاءُ عَلَى أَهْلِ النَّارِ فَيَبْكُونَ حَتَّى يَنْقَطِعَ الدُّمُوعُ ثُمَّ يَبْكُونَ الدَّمَ حَتَّى يَصِيرَ 661
يُرِيدُونَ أَنْ يَسْجُنُونِي أَوْ يَقْتُلُونِي أَوْ يُخْرِجُونِي 184
يَقُولُ ابْنُ اٰدَمَ: مَالِي مَالِي! قَالَ وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ اٰدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ 360
يُنَادِي مُنَادٍ مِنْ قِبَلِ اللهِ تَعَالَى يَا صُوَّامَ رَجَبَ! اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ فِي جِوَارِ اللهِ تَعَالَى 109
يَوْمُ الْاَرْبِعَاءِ يَوْمُ نَحْسٍ مُسْتَمِرٌّ 146

Eserler

اٰمَنْتُ بِاللهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنِي 465
أَبَا حَكَمٍ لَوْ كُنْتَ وَاللهِ شَاهِدًا 200
أَبْقَيْتُ النِّصْفَ الثَّانِي 635
أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللهَ وَرَسُولَهُ 634
اِتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ 586
اِجْلِسْ يَا عَدُوَّ اللهِ! فَقَدْ ظَهَرَ كُفْرُكَ 643
اَحْرِزْ ثَمَنَهَا؛ اِحْفِرْ تَحْتَ فِرَاشِ امْرَأَتِكَ 22
أَخَذَ عُمَرُ بِيَدِ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: «مَنْ لَهُ هٰذِهِ الثَّلَاثُ؟» 235
اِذَا كَانَ الْقَدَرُ حَقًّا كَانَ السَّخَطُ حُمْقًا 387
أُرَائِي اللهَ وَرَسُولَهُ، وَأَمَّا غَيْرَهُمَا فَلَا! 630
أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ 736
اِشْتَرَى أَبُو بَكْرٍ مِنْ عَازِبٍ رَحْلًا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا 214
اِشْتَرَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عِيرٍ تَبِيعًا وَلَيْسَ عِنْدَهُ ثَمَنُهُ 421
اَضْيَقُ السُّجُونِ مُعَاشَرَةُ الْاَضْدَادِ 377
أُغْمِيَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ 240
أَقْبَلَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أَبَا بَكْرٍ وَأَبُو بَكْرٍ شَيْخٌ يُعْرَفُ 223
أَلَا إِنَّ مُحَمَّدًا قَدِ اسْتَقَرَّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فَيَبْعَثُهُ اللهُ بِالسَّيْفِ الْقَاطِعِ 115
أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً 229
اَلْجِنْسُ مَعَ الْجِنْسِ وَلَوْ كَانَ نَجِسْ 300
اَلْخَوْفُ مِنْ عِقَابِ اللهِ تَعَالَى 386
اَلدُّنْيَا سُوقُ الْاٰخِرَةِ وَالْعَقْلُ قَائِدُ الْخَيْرِ وَالْمَالُ رِدَاءُ التَّكَبُّرِ وَالْهَوَى مَرْكَبُ الْمَعَاصِي 741
اَلرُّومُ لَا يَدْخُلُهُ الْمَعْصُومُ 316
اَلصَّدِيقُ الْمُوَافِقُ خَيْرٌ مِنَ الشَّقِيقِ الْمُخَالِفِ 378
اَلْفَاقَاتُ بُسُطُ الْمَوَاهِبِ 451
اَلْفَقِيرُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى اللهِ وَذٰلِكَ لِأَنَّهُ غَنِيٌّ بِهِ وَالْغَنِيُّ بِالشَّيْءِ لَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ 449
إِلَّا إِنَّ النُّورَ الْمَخْزُونَ الْمَكْنُونَ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ النَّبِيُّ الْهَادِي الْعَرَبِيُّ الْقُرَشِيُّ التِّهَامِيُّ مُحَمَّدٌ 114

اَلَّذِي يُؤْثِرُ حَقَّ اللهِ عَلٰى حَقِّ النَّاسِ، وَإِذَا بَدَا لَهُ أَمْرُ الدُّنْيَا وَأَمْرُ الْاٰخِرَةِ 727
اَللّٰهُمَّ أَسْأَلُكَ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ فِي عَاقِبَةِ الْخَيْرِ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ اٰخِرَ مَا تُعْطِينِي مِنَ الْخَيْرِ..... 560
اَلْمَالُ مَالُ اللهِ، وَالْأَغْنِيَاءُ خُزَّانُ اللهِ، وَالْفُقَرَاءُ عِيَالُ اللهِ..... 443
اَلنَّاسُ كُلُّهُمْ مِنْ تُرَابٍ وَاَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقَاهُمْ 741
إِلَيَّ يَا رَسُولَ اللهِ! 245
أَمَجْنُونٌ أَنْتَ؟! أَتَعْلَمُ مَا قُلْتَ..... 629
أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ فَوَافَقَ ذٰلِكَ مَالًا عِنْدِي 265
أَنْ هَلُمَّ إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ سَلْمَانُ إِنَّ الْأَرْضَ لَا تُقَدِّسُ أَحَدًا..... 689
إِنْ أَرَدْتَ وُرُودَ الْمَوَاهِبِ عَلَيْكَ صَحِّحِ الْفَقْرَ وَالْفَاقَةَ لَدَيْكَ..... 451
إِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَكُونُوا بُلْهًا فِى اللهِ مِثْلَ الْحَمَامِ فَافْعَلُوا..... 248
إِنْ أُقْتَلْ فَأَنَا رَجُلٌ وَاحِدٌ وَإِنْ قُتِلْتَ هَلَكَتِ الْأُمَّةُ..... 193
إِنْ شِئْتَ تَنَحَّيْتَ فَكُنْتَ قَرِيبًا 21
أَنْتَ خَيْرٌ مِنْ أَبِي بَكْرٍ، فَبَكٰى وَقَالَ: وَاللهِ لَلَيْلَةٌ مِنْ أَبِي بَكْرٍ وَيَوْمٌ خَيْرٌ مِنْ عُمْرِ عُمَرَ!..... 232
أَنْتُمْ أَشْبَهُ الْأُمَمِ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ سَمْتًا وَهَدْيًا تَتَّبِعُونَ عَمَلَهُمْ حَذْوَ الْقُذَّةِ بِالْقُذَّةِ..... 515
اُنْظُرُوا اِلٰى دَوَاوِينِهِمْ فَكُلُّ سَيِّئَةٍ امْحُوهَا وَاجْعَلُوا مَكَانَهَا حَسَنَةً 115
إِنَّ أَدْنٰى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً رَجُلٌ لَهُ أَلْفُ قَصْرٍ، مَا بَيْنَ كُلِّ قَصْرَيْنِ مَسِيرَةُ سَنَةٍ 552
اِنَّ الدُّنْيَا بِاَسْرِهَا لَا تَسَعُ مُتَبَاغِضَيْنِ وَاِنَّ شِبْرًا بِشِبْرٍ يَسَعُ الْمُتَحَابَّيْنِ..... 378
اِنَّ الْعَبْدَ لَا يَبْكِى حَتّٰى يَبْعَثَ اللهُ اِلَيْهِ مَلَكًا فَيَمْسَحُ كَبِدَهُ بِجَنَاحِهِ..... 665
أَنَّ اللهَ تَعَالٰى كَشَفَ عَنْ بَصَرِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَأٰى مِنَ الْمِيزَانِ مَا هَالَهُ حَتّٰى أُغْمِيَ عَلَيْهِ..... 638
إِنَّ اللهَ خَلَقَ فِي الْجَنَّةِ جَنَّةَ عَدْنٍ؛ دَمْلَجَ لُؤْلُؤَةً، وَغَرَسَ فِيهَا قَضِيبًا..... 549
إِنَّ اللهَ ذَمَّ النَّاسَ كُلَّهُمْ وَمَدَحَ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ: اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ..... 236
إِنَّ اللهَ لَيُعِدُّ لِلْعَبْدِ مِنْ عَبِيدِهِ فِي الْجَنَّةِ لُؤْلُؤَةً مَسِيرَةَ أَرْبَعَةِ بُرُدٍ؛ أَبْوَابُهَا وَغُرَفُهَا..... 552
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِىَ بِفَرَسٍ فَحُمِلَ عَلَيْهِ، كُلُّ خَطْوَةٍ مِنْهُ مُنْتَهٰى طَرْفِهِ 353
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ دَخَلَ الْغَارَ ضَرَبَتِ الْعَنْكَبُوتُ عَلٰى بَابِهِ 188
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ..... 107
أَنَّ أَهْلَ النِّفَاقِ يَبْكُونَ فِي النَّارِ عُمْرَ الدُّنْيَا لَا يَرْقَأُ لَهُمْ دَمْعٌ وَلَا يَكْتَحِلُونَ بِنَوْمٍ..... 663
اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُتِمَّ صَوْمَ شَهْرٍ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَّا رَجَبَ وَشَعْبَانَ 108
اِنَّ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَدَ ابْنَهُ يَحْيٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَوَجَدَهُ مُضْطَجِعًا عَلٰى قَبْرٍ يَبْكِى 665

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ قُصُورًا مِنْ ذَهَبٍ، وَقُصُورًا مِنْ فِضَّةٍ، وَقُصُورًا مِنْ يَاقُوتٍ 553
إِنَّ فِي الْجَنَّةِ يَاقُوتَةً لَيْسَ فِيهَا صَدْعٌ وَلَا وَصْلٌ؛ فِيهَا سَبْعُونَ أَلْفَ دَارٍ، فِي كُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ أَلْفًا.... 555
إِنَّ هٰذِهِ قِسْمَةٌ مَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللهِ 381
اِنَّكَ لَمْ تُعَادِ عَدُوّى فِى الدِّينِ 569
إِنَّكَ لَنْ تَنَالَ عَمَلَ الْآخِرَةِ بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنَ الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا 162
إِنَّمَا كَانَ يُعْطِيكُمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَتَأَلَّفُكُمْ عَلَى الْإِسْلَامِ؛ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَعَزَّ اللهُ الْإِسْلَامَ 430
أَنَّهُمْ رَكِبُوا فِي كُلِّ وَجْهٍ يَطْلُبُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعَثُوا إِلَى أَهْلِ الْمِيَاهِ 197
اِهْبِطْ عَنِّي فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ تُقْتَلَ عَلٰى ظَهْرِي فَأُعَذَّبَ 245
أُوصِيكَ بِالنُّصْحِ لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ نُصْحَ الْكَلْبِ لِأَهْلِهِ، فَإِنَّهُمْ يُجِيعُونَهُ وَيَطْرُدُونَهُ..... 727
أَيْ رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ أُمُورًا كُنْتُ أَتَحَنَّثُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَدَقَةٍ 349
أَيُّ هٰذَيْنِ اَشْرَفُ؟ 740
اِيَّاكَ وَاللَّجَاجَةَ وَلَا تَكُنْ مَشَّاءً اِلَّا لِحَاجَةٍ وَلَا ضَحَّاكًا مِنْ غَيْرِ عَجَبٍ 664
أَيُّكُمْ يَقْرَأُ سُورَةَ التَّوْبَةِ؟ 193
أَيُّهَا النَّاسُ! اِبْكُوا! فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا. فَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ يَبْكُونَ الدُّمُوعَ حَتّٰى تَنْقَطِعَ 660
بَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرَّوْحَاءِ إِذْ هَبَطَ عَلَيْهِمْ أَعْرَابِيٌّ مِنْ سَرِفَ..... 332
حُمِلَ بِمُحَمَّدٍ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَهُوَ اَمَانُ الدُّنْيَا وَسِرَاجُ اَهْلِهَا 115
خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَخْرَجَ أَبَا بَكْرٍ مَعَهُ لَمْ يَأْمَنْ عَلٰى نَفْسِهِ 235
خَمْسٌ كَانَ عَلَيْهَا اَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالتَّابِعِينَ لَهُمْ بِاِحْسَانٍ..... 572
خَيْرُ أَوْقَاتِكَ وَقْتٌ تَشْهَدُ فِيهِ وُجُودَ فَاقَتِكَ وَتُرَدُّ فِيهِ إِلَى وُجُودِ ذِلَّتِكَ 328
رَاَيْتُ رَجُلاً ظَاهِرَ الْوَضَائَةِ، اَبْلَجَ الْوَجْهِ، حَسَنَ الْخَلْقِ لَمْ تَعِبْهُ ثُجْلَةٌ وَلَمْ تُزْرِ بِهِ صَعْلَةٌ..... 219
رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ فِي الْحِجْرِ فَقُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي..... 120
رُبَمَا وَجَدْتَ مِنَ الْمَزِيدِ فِى الْفَاقَاتِ مَا لاَ تَجِدُهُ فِى الصَّوْمِ وَالصَّلاَةِ 451
سَبْعُ اٰيَاتٍ مَنْ قَرَأَهَا أَوْ حَمَلَهَا مَعَهُ لَوِ انْطَبَقَتِ السَّمَاءُ عَلَى الْأَرْضِ لَجَعَلَ اللهُ لَهُ فَرَجًا 325
سَرَقْتَ يَا فُلَانُ؟ 465
سَيَرْحَمُهُمُ اللهُ فِي خَمْسَةِ مَوَاضِعَ؛ عِنْدَ الْمَوْتِ وَسَكَرَاتِهِ، وَفِي الْقَبْرِ وَظُلُمَاتِهِ 533
شَهِدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَحُثُّ عَلَى جَيْشِ الْعُسْرَةِ 266
شَهْرٌ كَانَتِ الْجَاهِلِيَّةُ تُعَظِّمُهُ فِي جَاهِلِيَّتِهَا وَمَا زَادَهُ الْإِسْلَامُ 71
صِفِيهِ لِي يَا أُمَّ مَعْبَدٍ 219

صَوْمُ الْبِيضِ أَوَّلِ يَوْمٍ يَعْدِلُ ثَلَاثَةَ اٰلَافِ سَنَةٍ 93
طَهِّرُوا بُيُوتَكُمْ مِنْ نَسْجِ الْعَنْكَبُوتِ فَإِنَّ تَرْكَهُ فِي الْبُيُوتِ يُورِثُ الْفَقْرَ 248
عَدْنٌ أَعْلٰى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ، وَالْجِنَانُ حَوْلَهَا مُحْدِقَةٌ بِهَا 548
عَدْنٌ هِيَ بُطْنَانُ الْجَنَّةِ 548
فَمَنْ صَامَ فِيهِ يَوْمًا تَطَوُّعًا يَحْتَسِبُ بِهِ (ثَوَابَ اللهِ) عَزَّ وَجَلَّ 97
فِي الْجَنَّةِ قَصْرٌ لِصُوَّمِ رَجَبَ 109
قَصْرٌ فِي الْجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ، لَهُ خَمْسُمِائَةِ أَلْفِ بَابٍ، وَعَلٰى كُلِّ بَابٍ خَمْسَةٌ 546
قَضَاءُ اللهِ تَعَالٰى اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْ بَصَرِى 387
كَانَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَعَطِشَ أَبُو بَكْرٍ عَطَشًا 189
كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَكْثَرَ الْأَنْصَارِ بِالْمَدِينَةِ مَالًا مِنْ نَخْلٍ وَكَانَ أَحَبُّ أَمْوَالِهِ إِلَيْهِ بَيْرُحَاءَ 409
كَانَ بَيْنَ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ وَبَيْنَ حُذَيْفَةَ بَعْضُ مَا يَكُونُ بَيْنَ النَّاسِ 482
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِطَعَامٍ سَأَلَ عَنْهُ 420
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَتَطَيَّرُ، وَلٰكِنْ يَتَفَاءَلُ 227
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتّٰى نَقُولُ لَا يُفْطِرُ 107
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ فَأَقُولُ: أَعْطِهِ مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّي 402
كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ 229
كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَرَأَيْتُ اٰثَارَ الْمُشْرِكِينَ 186
كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْغَارِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا أَنَا بِأَقْدَامِ الْقَوْمِ 185
كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَدْرِ النَّهَارِ قَالَ: فَجَاءَهُ قَوْمٌ حُفَاةٌ عُرَاةٌ 413
لَا تَدْخُلْ يَا رَسُولَ اللهِ! حَتّٰى اَسْتَبْرِئَهُ 188
لَا تَصْلُحُ الْأُمُورُ اِلَّا بِأُولِى الْاَلْبَابِ وَالْاَرْحَاءُ لَا تَدُورُ اِلَّا عَلَى الْاَقْطَابِ 673
لاَ وَاللهِ اِلَّا اَنَّهُ مَرَّ بِنَا رَجُلٌ مُبَارَكٌ مِنْ حَالِهِ كَذَا وَكَذَا 219
لَااِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ 84
لَأَنْ أَدْمَعَ دَمْعَةً مِنْ خَشْيَةِ اللهِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِأَلْفِ دِينَارٍ 666
لَحِقَ خِيَارُنَا بِخِيَارِكُمْ وَشِرَارُنَا بِشِرَارِكُمْ فَأَلِفَ كُلُّ شَكْلَهُ 672
لِكُلِّ مُسْلِمٍ خَيْرَةٌ وَلِكُلِّ خَيْرَةٍ خَيْمَةٌ، وَلِكُلِّ خَيْمَةٍ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ 711
لَمْ أَعْقِلْ أَبَوَيَّ قَطُّ إِلَّا وَهُمَا يَدِينَانِ الدِّينَ وَلَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا يَوْمٌ إِلَّا يَأْتِينَا فِيهِ رَسُولُ اللهِ 202
لَمْ يُبْطِرْهُ الْمُلْكُ وَلَمْ تُعْجِبْهُ النِّعْمَةُ 371

لَمْ يَقْبَلْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلُهَا؟!..... 597,598
لَمْ يَقْبَلْهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَبُو بَكْر وَلَا عُمَرُ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمَا وَأَنَا..... 598
لَمَّا اُهْبِطَ اٰدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَضٰى جَبْرَائِيلُ اِلٰى مَالِكٍ وَاَخَذَ مِنْهُ جَمْرَةً لِاٰدَمَ فَلَمَّا تَنَاوَلَهَا اَحْرَقَتْ... 662
لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ..... 229
لَوْ اَقْبَلَ صِدِّيقٌ عَلَى اللهِ اَلْفَ سَنَةٍ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهُ لَحْظَةً فَاِنَّ مَا فَاتَهُ اَكْثَرُ مِمَّا نَالَهُ..... 591
لَوْ رَأَيْتَنِي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ صَعِدْنَا الْغَارَ..... 187
لَيْسَ بِكَنْزٍ مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ..... 22
لَيْسَ مِنْ اَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْبُخْلُ..... 46
مَا الَّذِي حَمَلَكُمْ عَلَيْهِ؟..... 386
مَا دَخَلَنِي إِشْفَاقٌ مِنْ شَيْءٍ وَلَا دَخَلَنِي فِي الدِّينِ وَحْشَةٌ إِلٰى أَحَدٍ بَعْدَ لَيْلَةِ الْغَارِ..... 186
مَا رَأَيْتُ مِثْلَ قُرَّائِنَا هٰؤُلَاءِ لَا أَرْغَبَ بُطُونًا..... 487
مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ بَارَكَ اللهُ..... 268
مَا يُبْكِيكَ يَا أَبَا عَبْدِ اللهِ؟..... 160
مَسَاكِينُ أُولٰئِكَ، نَهْمَةُ الرِّزْقِ حَوَّلَتْ وُجُوهَهُمْ عَنِ الْقِبْلَةِ..... 388
مَنْ أَخَذَ مِنَ الدُّنْيَا فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ أَعْمَى اللهُ عَيْنَيْ قَلْبِهِ..... 602
مَنْ أَهَانَ لِي وَلِيًّا، أَوْ أَخَافَهُ، فَقَدْ بَارَزَنِي بِالْمُحَارَبَةِ وَبَادَأَنِي، وَعَرَّضَ بِنَفْسِهِ..... 335
مِنْ تَمَامِ النِّعْمَةِ عَلَيْكَ أَنْ يَرْزُقَكَ مَا يَكْفِيكَ وَيَمْنَعَكَ مَا يُطْغِيكَ..... 601
مَنْ خَدَعَنَا بِاللهِ انْخَدَعْنَا لَهُ..... 465
نِعْمَ الْقَوْمُ السُّؤَّالُ يَحْمِلُونَ زَادَنَا إِلَى الْأٰخِرَةِ..... 445
نَعَمْ وَيُشَرِّفُهُ..... 107
هَلْ تَدْرُونَ مَا جَنَّاتُ عَدْنٍ؟..... 546
هُوَ وَاللهِ صَاحِبُ قُرَيْشٍ الَّذِي ذُكِرَ لَنَا مِنْ اَمْرِهِ مَا ذُكِرَ بِمَكَّةَ وَلَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ اَصْحَبَهُ..... 220
هِيَ قُصْبَةُ الْجَنَّةِ وَسَقْفُهَا عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَهِيَ الْمَدِينَةُ الَّتِي فِيهَا الرُّسُلُ وَالْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ..... 548
وَافَقْتُ رَبِّي فِي ثَلَاثٍ..... 678
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَتَّبِعُنَّهُمْ حَتّٰى لَوْ دَخَلَ رَجُلٌ جُحْرَ ضَبٍّ لَدَخَلْتُمُوهُ..... 515
وَاللهِ مَا عَدَلْتَ..... 392
وَثَانِيَ اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ الْمُنِيفِ وَقَدْ..... 231
وُرُودُ الْفَاقَاتِ أَعْيَادُ الْمُرِيدِينَ..... 451

وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَقَبَةِ، فَاجْتَمَعَ إِلَيْهِ مَا شَاءَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ..... 135
وَمَنْ صَامَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا كَانَ لَهُ مِثْلُ ذٰلِكَ وَثَلَاثُونَ ضِعْفًا وَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَبْشِرْ 111
يُؤْتٰى بِعَبْدٍ قَدْ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ وَبَسَطَ لَهُ فِي الرِّزْقِ، قَدْ أَصَحَّ بَدَنَهُ وَقَدْ كَفَرَ نِعْمَةَ رَبِّهِ..... 475
يَا أَبَا يَزِيدَ! إِنْ أَرَدْتَ الْقُرْبَ مِنَّا فَأْتِنَا بِمَا لَيْسَ عِنْدَنَا 454
يَا أَبَا يَزِيدَ! لَيْسَ عِنْدِي ذُلٌّ وَلَا فَقْرٌ فَمَنْ أَتَانِي بِهِمَا بَلَّغْتُهُ..... 454
يَا ابْنَ اٰدَمَ اِذَا دَمَعَتْ عَيْنَاكَ فَلَا تَمْسَحِ الدُّمُوعَ بِثَوْبِكَ وَلٰكِنِ امْسَحْهَا بِكَفِّكَ فَاِنَّهَا رَحْمَةٌ 666
يَا بُنَيَّ هَلْ مَرَرْتَ عَلَى الصِّرَاطِ؟ فَقَالَ: لَا! فَقَالَ: هَلْ تَدْرِى اِلَى الْجَنَّةِ تَصِيرُ اَمْ اِلَى النَّارِ؟ 664
يَا رَسُولَ اللهِ! اِعْدِلْ! 379
يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ كَانَتْ لَدْغَةٌ أَوْ لَسْعَةٌ كَانَتْ بِي..... 187,237
يَا رَسُولَ اللهِ! تَصَدَّقْتُ بِجَمِيعِ مَالِي وَلِلهِ عِنْدِي مَزِيدٌ..... 47
يَا رَسُولَ اللهِ! تَصَدَّقْتُ بِنِصْفِ مَالِي وَتَرَكْتُ النِّصْفَ لِعِيَالِي وَلِيَ عِنْدَ اللهِ اَجْرٌ..... 47
يَا رَسُولَ اللهِ! تُصَلِّي عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ 677
يَا رَسُولَ اللهِ! دَعْنِي أَقْتُلْ هٰذَا الْمُنَافِقَ! 381
يَا رَسُولَ اللهِ! دَعْنِي فَلْأَدْخُلْ قَبْلَكَ، فَإِنْ كَانَتْ حَيَّةٌ أَوْ شَيْءٌ كَانَتْ بِي قَبْلَكَ..... 231
يَا رَسُولَ اللهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَ الْمُشْرِكِينَ رَفَعَ قَدَمَهُ لَأَبْصَرَنَا 191
يَا رُوحَ اللهِ! أَخْبِرْنَا مَنِ النَّاصِحُ لِلهِ؟..... 727
يَا غُرَابَ الْبَيْنِ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ 376
يَا مُحَمَّدُ! مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ..... 403
يَا نَبِيَّ اللهِ! هٰذَا فَارِسٌ قَدْ لَحِقَ بِنَا 200
يَجِيءُ الْقُرْاٰنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ الشَّاحِبِ حِينَ يَنْشَقُّ عَنْهُ قَبْرُهُ فَيَقُولُ: أَبْشِرْ..... 560

Arapça Beyitler

أَبَا حَكَمٍ لَوْ كُنْتَ وَاللهِ شَاهِدًا 200
أَتَمَنّٰى عَلَى الزَّمَانِ مُحَالًا 455
أَجِيرَانَنَا مَا أَوْحَشَ الدَّارُ بَعْدَكُمُ 564
أَحِبَّايَ أَنْتُمْ أَحْسَنَ الدَّهْرُ أَمْ أَسَا 329
إِذَا أَرَدْتَ شَرِيفَ الْقَوْمِ كُلِّهِمِ 397
إِذَا اشْتَبَكَتْ دُمُوعٌ فِي خُدُودٍ 740
إِذَا كُنْتَ عَنِّي يَا مُنَى الْقَلْبِ رَاضِيًا 564
إِذَا مَا بَدَتْ لَيْلَى فَكُلِّي أَعْيُنٌ 460
أَفِي السِّلْمِ أَعْيَارًا جَفَاءً وَغِلْظَةً 704
أَقْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ إِنَّ لَهُ 192
أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً 229
أَنَا رَاضٍ بِالَّذِي تَرْضَوْنَهُ 389
تَاللهِ لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا بِأَجْمَعِهَا 562
تَلَذُّ لِيَ الْآلَامُ إِذْ كُنْتَ مُسْقِمِي 329
جَزَى اللهُ رَبُّ النَّاسِ خَيْرَ جَزَائِهِ 220
حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِمَكْرُوهَاتِنَا 272
دَعِ التَّكَاسُلَ تَغْنَمْ قَدْ جَرَى مَثَلُ 78
سُؤَّالُنَا دُعَّاؤُنَا لِلْجَنَّةْ 445
عَفَا اللهُ عَنْكَ أَلَا حُرْمَةٌ 276
غِنَى النَّفْسِ مَا يُغْنِيكَ عَنْ سَدِّ خُلَّةٍ 602
فِي وَجْهِهِ شَافِعٌ يَمْحُو إِسَاءَتَهُ 281
قَالَ النَّبِيُّ وَلَمْ يَجْزَعْ يُوَقِّرُنِي 187
كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ 229
لَا تَصْحَبِ الْكَسْلَانَ فِي حَالَاتِهِ 352
لَقَدْ خَابَ قَوْمٌ زَالَ عَنْهُمْ نَبِيُّهُمْ 221
لَهُ فَضَائِلُ لَا تَخْفَى عَلَى اَحَدٍ 680
لَوْ صَحَّ مِنْكَ الْهَوٰى أُرْشِدْتَ لِلْحِيَلِ 294
لَوْ قَالَ تِيهًا قِفْ عَلَى جَمْرِ الْغَضَى 287
مَا حَطَّكَ الْوَاشُونَ عَنْ رُتْبَةٍ 280
مَا لاَ يُقَدَّرُ لاَ يَكُونُ بِحِيلَةٍ 325
مَا نَقَمُوا مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ إِلَّا 585
مُرِيدُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِيحِ 363
مَسَاكِينُ أَهْلِ الْعَشْقِ ضَاعَتْ قُلُوبُهُمْ 454
مَسَاوٍ لَوْ قُسِمْنَ عَلَى الْغَوَانِي 616
مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ مَاتَ غَمّاً 473
مَنْ عَفَّ خَفَّ عَلَى الصَّدِيقِ لِقَاؤُهُ 740
هَلْ أَنْتِ إِلَّا أُصْبُعٌ دَمِيتِ 188
وَإِذَا الْحَبِيبُ أَتَى بِذَنْبٍ وَاحِدٍ 281
وَإِذَا الرِّجَالُ تَوَسَّلُوا بِوَسِيلَةٍ 673
وَإِذَا الْكَرِيمُ أَتَيْتَهُ بِخَدِيعَةٍ 464
وَثَانِيَ اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ الْمُنِيفِ وَقَدْ 231
وَرَدَ الْكِتَابُ مِنَ الْحَبِيبِ بِأَنَّهُ 181
وَسُوِّدَ بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ لِجُودِهِ 314
وَقَيْتُ بِنَفْسِي خَيْرَ مَنْ وَطِىءَ الْحَصٰى 180
وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا جَزَاءً لِمُحْسِنٍ 156
وَمَقْبُوضٌ كَفُّ الْمَرْءِ عِنْدَ وِلَادَةٍ 387
وَيْلٌ لِمَنْ مِنَ الْأَنَامِ يَسْخَرُ 492
يَا رَبِّ! اِنَّ جِهَادِي فِيكَ غَيْرُ مُنْقَطِعٍ 76
يَا طَالِبَ اللهِ فِي الْعَرْشِ الرَّفِيعِ بِهِ 195

Farsça Beyitler

چیسْتْ دُنْیا اَزْ خُدا غافِلْ بُدَنْ 370
حَقْ تَعالٰی چُونْ دَرِ قِسْمَتْ گُشادْ 446
خامْ رَا طاقَتِ پَرْوانَهٔ پُرْ سُوخْتَه نِیسْتْ 171
خوَاجَهٔ اَوَّلْ کِه اَوَّلْ یارِ اُوسْتْ 196
خُورَنْدَه کِه خَیْرَشْ بَرْ آیَدْ زِ دَسْتْ 572
دَرْ اَوَّلْ چُو خَواهِی کُنِی جَمْعِ مَالْ 699
دَرْ رَاهِ عَشْقْ مَرْحَلَهٔ قُرْبْ و بُعْدْ نِیسْتْ 124
دُعَایِ ضَعِیفَانِ اُمِیدْوَارْ 125
دِلَتْ آیِینَهٔ خُدَایْ نُمَاسْتْ 590
دَوْلَتْ اَگَرْ مَدَدْ دَهَدْ دَامَنَشْ آوَرَمْ بَکَفْ 335
دِیدِی آنْ قَهْقَهَهٔ کَبْکِ خُرَامَانْ حَافِظْ 667
رِضَا بَدَادَه بَدَهْ وَزْ جَبِینْ گِرِهْ بُگْشَا 387
رُقْعَه گَرْ پَرّ مُرْغِی دُوخْتِی 249
زَاهِدْ اِیمَنْ مَشُو اَزْ بَازِئِ غَیْرَتْ زِنْهَارْ 621
شُدْ دُو سَه تَارِی کِه عَنْکَبُوتْ تَنِیدْ 246
شَمْسْ هَمْ مِعْدَهٔ زَمِینْ رَا گَرْمْ کَرْدْ 732
شَهْبَازِ هَوَایِ قَابَ قَوْسَیْنْ 15
صُحْبَتِ حُورْ نَخوَاهَمْ کِه بُوَدْ عَیْنِ قُصُورْ .. 561
عَلَی الصَّبَاحِ بَرُوِی تُو هَرْ کِه بَرْ خِیزَدْ 376
غَازِئِ رَسْمِی کِه بَغَارَتْ رَوَدْ 126
فَدَایِ دُوسْتْ نَکَرْدِیمْ عُمْرْ و مَالْ دَرِیغْ 317
قِصَّهٔ عَادْ و ثَمُودْ اَزْ بَهْرِ چِیسْتْ 336
قِیَامَتْ کِه بَازَارِ مِینُو نَهَنْدْ 518
کَسْ نَیَایَدْ بَپَایِ دِیوَارِی 377
کِه زَادِ رَهْرَوَانْ چُسْتِیسْتْ و چَالاَ کِی 78
آزَارِ دِلِ خَلْقْ مَجُو بِی سَبَبِی 138
اَگَرْ گَنْجِ قَارُونْ بَچَنْگْ آوَرِی 317
اَیْ کِه دَارَدْ نِفَاقْ اَنْدَرْ دِلْ 636
اَیْ کِه مَنْ زِشْتْ و خِصَالَمْ جُمْلَه زِشْتْ 732
بَآبِ زَمْزَمْ و کَوْثَرْ سَفِیدْ نَتَوَانْ کَرْدْ 692
بَارْهَا پُوشَدْ پَیِ اِظْهَارِ فَضْلْ 500
بَبَالْ و پَرْ مَرُو اَزْ رَهْ کِه تِیرِ پَرْتَابِی 523
بَدُنْیَا تَوَانِی کِه عُقْبَی خَرِی 638
بَرْغَفْلَتِ سِیَاهْ دِلاَنْ خَنْدَه مِیزَنَنْدْ 664
بِشْنَوْ اِینْ نُکْتَه کِه خُودْ رَا زِ غَمْ آزَادَه کُنِی .. 387
بُگْذَارْ جِهَانْ رَا کِه جِهَانْ آنِ تُو نِیسْتْ 260
پَارْسَا رَا بَسْ اِینْ قَدَرْ زِنْدَانْ 377
پَدَرَمْ رَوْضَهٔ جَنَّتْ بَدُو گَنْدُمْ بَفُرُوخْتْ 388
تَا بَا تُو تُوبِی تُرَا بَحَقّ رَهْ نَدَهَنْدْ 45
تَا نَگَرْیَدْ اَبْرْ کَی خَنَدَدْ چَمَنْ 742
تَوَانْ پَاکْ کَرْدَنْ زِ زَنْگِ آیِنَه 692
جَانِ هَامَانْ جَاذِبِ قِبْطِی شُدَه 299
جُمْلَه ذَرَّاتِ زَمِینْ و آسِمَانْ 247
جُمْلَه قُرْآنْ شَرْحِ خُبْثِ نَفْسَهَاسْتْ 715
چَرَا زِ غَیْرْ شِکَایَتْ کُنَمْ کِه هَمْچُو حَبَابْ ... 523
چَرَاغْ رَا کِه اِیزَدْ بَرْ فُزُودْ 7
چُونْ بَبَنْدِی تُو سَرِ کُوزَهٔ تَهِی 299
چُونْ تُرَا اَنْدَرْ حَرِیمِ قُرْبِ خُودْ رَهْ دَادَه شَاهْ. 307
چُونْ مُحَرَّمْ بُگْذَرَدْ آیَدْ بَنَزْدِ تُو صَفَرْ 65
چُونْکِه بَدْ کَرْدِی بَتَرْس آمِنْ مَبَاشْ 500

یَا بُرُو هَمْچُونْ زَنَانْ رَنْگِی و بُویِی پیشْ گِیرْ 673
یَارِی اَزْ مَنْ جُویْ نَه اَزْ خَیْل و سِپَاهْ 202
یَكْ دِرَمْ كَانْ دَهِی بَدَرْوِیشِی 60
یَكِی مِی خَواهَدْ اَزْ تُو جَنَّت و حُورْ 560
كَیْ رَسَانَنْدْ آنْ اَمَانَتْ رَا بَتُو 353
گَدَائِی دَرِ جَانَانْ بَسَلْطَنَتْ مَفُرُوشْ 672
گَرْ هَزَارَانْ طَالِبَنْد و یَكْ مَلُولْ 353
گُفْتْ پَیْغَمْبَرْ كِه بَا اِینْ سَه گُرُوهْ 493
گُفْتْ پَیْغَمْبَرْ كِه شَیْخِ رَفْتَه پِیشْ 574
گَنْجِ قَارُونْ كِه فُرُو مِیرَوَدْ اَزْ قَهْرْ هَنُوزْ 623
مُتَكَلِّمْ رَا تَا كَسِی عَیْبْ 471
مَرْدِ عَارِفْ چُونْ بَدَانْ پَرّ مِی پَرَدْ 268
مَرْدُمَانْ غَافِلَنْدْ اَزْ عُقْبَی 59
مُرْغِ چَشْمِ مَنْ كِه پَرْوَازَشْ بَجُزْ سُوِی 249
مَقَامِ عَیْشْ مُیَسَّرْ نَمِی شَوَدْ بِی رَنْجْ 653
مَكُنْ اَنْدِیشَه عِصْیَانْ چُو مِی دَانِی كِه مِی ... 626
مَكُنْ تَكْیَه بَرْمُلْك وُجَاه وُحَشَمْ 371
مَگُو جَاهِی اَزْ سَلْطَنَتْ بِیشْ نِیسْتْ 525
مَلُولْ اَزْ هَمْرَهَانْ بُودَنْ طَرِیقِ كَارْدَانِی 653
مَنْ اَزْ دِیَارِ حَبِیبَمْ نَه اَزْ بِلاَدِ غَرِیبْ 654
نَدَهَدْ هُوشْمَنْدِ رُوشَنْ رَایْ 673
نَكُنَدْ دُوسْتْ زِینْهَارْ اَزْ دُوسْتْ 383
هَرْ چَنْدْ شُدْ آخِرِینِ مُقَدَّمْ 16
هَرْ كُجَا آبِ رَوَانْ سَبْزَه بُوَدْ 742
هَرْ كُجَا بَاشَدْ شَهِ مَا رَا بِسَاطْ 467
هَرْ گَرَانِیْ و كَسَلْ خُودْ اَزْ تَنْ اَسْتْ 283
هَرْ مِحْنَتِی مُقَدِّمَهٔ رَاحَتِی بُوَدْ 741
هَسْتْ نَرْمِی آفَتِ جَانِ سَمُورْ 571
هَمِه شَبْ مَرْدُمَانْ دَرْخَوَاب و مَنْ بِیدَارْ 449
هِینْ مَرُو اَنْدَرْ پِی نَفْسْ چُو زَاغْ 716

Alfabetik Fihrist

(A)

Abbas *(Radıyallâhu Anh*a, Abdullâh ibni Übeyy'in gömleğini vermesi 682
Abbas *(Radıyallâhu Anh*ın, Bedir'de esir olunca elbisesiz kalışı 682
Abdullah ibni Mübârek *(Kuddise Sirruhû)* rüyası 569
Abdullâh ibni Selâm'ın Müslüman oluşu ... 225
Abdullah ibni Übeyy hakkında inen âyet-i celîle 695
Abdullâh ibni Übeyy münâfığının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaptıkları 643
Abdullâh ibni Übeyy'in cenazesini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kılma sebebi 645,677,682
Abdullah ibni Übeyy'in kim olduğu 682
Abdullâh ibni Übeyy'in oğlunun sahâbenin faziletlilerinden olduğu 683
Abdullah ibni Übeyy'in ölümü ve cenazesinin kıssası 695
Abdullâh ibni Übeyy'ye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gömleğini verme sebebi 682
Abdullah ibni Üneys'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanını öldürmesi ve mükâfatı 690
Abdurrahmân ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın zenginliği ve cömertliği 629,630
Abdülazîz ibni Mervân'ın ölüm ânında dünyaya ağlaması 162
Âbidler riyâ üzere olduğu zaman 46
Abraş, kel ve körün kıssası 416
Acele etmemenin önemi 282
Acele etmenin şeytanın vasıflarından olduğu 282
Aceleci olmamanın Rahmân Te'âlâ'nın, vasıflarından olduğu 283
Acınacak üç kimse 493
Açı doyuran sûre 179
Âd kavminin zulümleri ve rüzgarla helâkı 147,520,521
Âd ve Semûd kavminin helâk sebebi 337
Adağın hükmünün zekât gibi olduğu 401
Adağın vâcib olduğu 604
Adak ile ilgili hükümler 600
Adak ile ilgili rivâyetler 600
Adaletli devlet reislerinin Adn köşküne gireceği 546
Adaletli yöneticiye tâzimin, Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim sayılacağı 493
Adaletli yöneticiyi, münâfıktan başkasının hafife ve alaya almayacağı 493
Âdem *(Aleyhisselâm)* cennetten inince Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ona ateş getirmesi 663
Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkında İblis'in düşüncesi 282
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cenazesini meleklerin kıldıkları 688
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın çocuklarının cehenneme dayanmayacağını düşünerek ağlaması 663
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın oğulları 342
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğini bilmiyorum diyenin kâfir olacağı 491
Âdem*(Aleyhisselâm)*a ruh üflenmesi 283
Âdem*(Aleyhisselâm)*a, İblis'in secde ile emrolunması 283
Âdem*(Aleyhisselâm)*a, meleklerin secde ile emrolunmaları 283
Âdem'i, Allâh-u Te'âlâ'nın kendi sûretinde yarattığı 743
Âdemoğlunun dünya hırsı 35
Âdemoğlunun: "Malım, malım" demesi 361
Adn cennetindeki hoş meskenler 545
Adn cennetindeki köşkler ve nîmetler 549
Adn cennetindeki Tûbâ ağacı 557
Adn cennetine girecek üç zümre 546
Adn cennetine girenlere müjde verilmesi ... 546
Adn cennetine ilk girecek kimse 112
Adn cennetinin ehli ile Rablerinin arasındaki perde 549
Adn cennetinin önemi ve vesile mertebesinin orada olduğu 557
Adn cennetinin yaratılışı 549
Adn cennetinin, en üst mevki olduğu 548
Adn cennetlerinde kimlerin bulunacağı 544
Adn cennetlerinin sahipleri 566
Adn ismindeki köşkler ve içindeki muazzam nimetler 546
Adn Kasr'ının tarifi 547
Adn mevkiinin, cennetteki yeri 548
Ağacın hicret mağarasının kapısında büyümesi 189

Ağacın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in davetine icâbeti 246
Ağır kullar 258
"Ağırlar ve hafifler olarak cihâda çıkın" âyet-i kerîmesinin izâhı 258
Ağlamak ve ağlamaya kendini zorlamak 660
Ağlamanın çok yapılması gerektiği 656
Ağlamanın on çeşit olduğu ve izahları 666
Ağlamanın, ancak melek kanadıyla kulun ciğerini sıvazladığı zaman mümkün olduğu 665
Ağlayan kimse Allâh korkusundan ağlarsa, onun ateşe haram kılınacağı 660
Âhir zamanda yanlış fetva veren müftü ve hocalar 20
Âhiret âleminin, ebedî olduğu ama ezelî olmadığı 361
Âhiret âlimlerine tâbî olmak 20
Âhiret derdi olanın, az arkadaş bulacağı 272
Âhiret ehline göre cimrilik 316
Âhiret ehlinin hali 525
Âhiret işini dünya işine tercih etmek 727
Âhiret iyiliğine iyilik yapanların kavuşacağı 538
Âhiret lezzetleri 153
Âhiret rahatlığına ulaşmak 153
Âhiret saadeti arayanın çok ağlayıp az gülmesi gerektiği 667
Âhiret seferi 169
Âhiret ve îmân selâmeti için mânevî yoldaki zorluklara sabretmek gerektiği 653
Âhirete meyledenin ölümden korkmadığı .. 287
Âhireti arzulayan mürîdin, ne hal üzere olması gerektiği 371
Âhireti olmayanın, dünyası olmayacağı 700
Âhireti sevenin dünyasına zarar vereceği ... 156
Âhiretin dünyadan üstünlüğü 154
Âhiretin istenmedik şeylerle kuşatıldığı 700
Âhiretin mamur bir yurt olduğu 562
Âhiretin sonsuz olduğu 663
Âhiretin şiddeti 659
Âhirette iyiliğe kavuşanların, dünyada iyilik yapanlar olacağı 535
Âhirette münâfıklar için cehennem azabı olduğu 588
Âhirette münâfıklar ve kâfirler için bir nasip olmadığı 516
Âhirette, şefaat edip peygamberler ile beraber olacaklar 539
Ahkâmla ilgili olmayan hadislerin zayıflığının zarar veremeyeceği 122
Aileye harcananların, kişi için sadaka olduğu 42,541
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şevvalde evlenişi 140
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*ın, Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)* ile istişaresi 239
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*ın, hicret kıssası ile ilgili rivâyeti 203
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın ve arkadaşlarının, Yûsuf *(Aleyhisselâm)* zamanındaki kadınlara benzetilmesi 239
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın imâmetini istememesi 239
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın, Züleyhâ annemize benzemesi 239
Akabede, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konuşması 135
Akıllı insanın, Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül eden insan olduğu 388
Akıllı kişi 464
Akıllı kişinin teenni ile hareket etmesi 283
Akıllı olmanın zekâtta şart oluşu 36
Akla göre mevcûdatın dört kısım olduğu ... 361
Aklın, hayrın rehberi olduğu 741
Akrabalık bağlarını zâyî etmekten sakınmak 414
Akrabaya iyilik 457
Akrabaya verilen sadakanın kıymeti 44
Akrabaya vermenin, köle âzâd etmekten daha faziletli olduğu 409
Akrabaya vermeyi, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşvik etmesi 410
Akrabaya yapılan sadakanın, iki ecri olduğu 409
Akrabaya zekât 40
Akrabaya zekât vermek ile ilgili hükümler. 411
Akrabayı gözetmek 631
Akrep burcunda veya ayın sonunda evlenme ve yolculuk 148
Akşam namazını kılmayanın, hakkı örten adam olduğu 531
Akşam namazının, mizanda yardımcı olacağı 530
Alaca hastalığından kurtaran oruç 100
Alay etmenin, cehâletin kardeşi olduğu 491
Âlemde olan her şeyin, Mevlâ'nın tecellîlerinin eseri olduğu 371

Âlemlere, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rahmet olduğu 467
Alın hakkındaki beyanlar 49
Alışveriş için cihâdı terk etmenin kötülüğü 573
Ali *(Radıyallâhu Anh)*, hakkında Şi'a'nın bâtıl inancı 298
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı, dünyanın şımartmadığı 371
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı, Şeyhayn'den üstün tutanın mübtedî olacağı 240
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın cesareti 180
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın hicret ile ilgili şiiri 180
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için, Musa *(Aleyhisselâm)*ın kardeşi gibi olduğu 739
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Bekr ve Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan üstün olmadığı 739
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, emânetleri teslim etmesi 210
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanındaki mertebesi 297
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yatağında yatması 178
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Tebûk gazvesinden geri kalışının hikmeti 739
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, zekât tahsildarı olarak gönderilmesi 420
Âlim dünyaya meylederse, kalbinden Allâh-u Te'âlâ'ya yalvarma lezzetinin alınacağı 603
Âlime vermenin, cahile vermekten evlâ olduğu 405
Âlimi ziyaret edenin makamının cennet olduğu 46
Âlimin, zekât alması ile ilgili hükümler 405
Âlimler tamah üzere olduğu zaman 46
Âlimlere tazim etmek 571
Âlimleri ziyaret edenin peygamberleri ziyaret etmiş gibi olacağı 46
Âlimlerin menfaat îcâbı yanlış fetvâ verdikleri 20
Âlimlerin, cahillik edenlerden nefret ettikleri 377
Allâh adına yapılan yemini kabul etmek gerektiği 473
Allah denildikçe kıyamet kopmayacağı 76
Allâh dostlarına, dünya ve âhireti talep etmenin haram olduğu 561
Allah dostlarının cömertlik ve güzel ahlak üzere yaratıldığı 46
Allâh dostlarının cömertlik ve güzel ahlak üzere yaratıldığı 623
Allâh dostlarının nefisle cihâdı emretmesi gerektiği 283
Allâh dostlarının sohbetlerine gitmeyenlerin, büyük günahta ısrarcı olarak ölebileceği 731
Allâh için sevmek ve dost olmak 527
Allâh katında insanların en faziletlisinin, en takva olanları olduğu 741
Allâh korkusu 571
Allâh korkusundan ağlamayı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşvik ettiği 660
Allâh korkusundan ağlayan göze ateş değmeyeceği 666
Allâh korkusundan ağlayan gözü Allâh-u Te'âlâ'nın ateşe haram kılacağı 660
Allâh korkusundan akan bir damla gözyaşının, bin dirhem sadakadan daha sevimli olduğu 666
Allâh seni af etti, kavl-i şerîfinin izâhı 278
Allâh ve Rasûlü adalet yapmazsa, kimin adâlet yapacağı 466
Allâh yoluna çıkanın, köle ve borçlulardan zekâta daha lâyık olduğu 438
Allâh yoluna çıkanların kimler olduğu 438
Allâh yolunda at koşturanın insanların en hayırlısı olduğu 413
Allâh yolunda cihâd edenlere hazırlanan mükâfatlar 713
Allâh yolunda cihâd edenlerin doğru yolda oldukları 290
Allâh yolunda cihâda çıkanlara zekât verilebileceği 391
Allâh yolunda çıkartılan göze ateş değmeyeceği 666
Allâh yolunda harcamak 265
Allah yolunda harcanmayan malların azap olacağı 48
Allâh yolunda nöbette uykusuz kalan göze ateş değmeyeceği 666
Allâh yolunda, sözünün mânâsı 263
Allâh yolundan geri kalmak 283
Allâh yolunun hazinesi olan iki sahâbî 630
Allâh'a ve Rasûlü'ne eziyet edenlerin lanetli oldukları 467
Allâh'a ve Rasûlü'ne inanıp, namaz kılan ve oruç tutanı cennete sokmanın Allâh üzerine hak olduğu 716
Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı duranların ebedi cehennemlik olduğu 474
Allâh'a ve Rasûlü'ne karşı dürüst olmak 726

Allâh'a ve Rasûlü'ne riya yapmanın caiz olduğu 630
Allâh'a ve Rasûlüne îmân edeni, Allâh-u Te'âlâ'nın cehenneme haram kılacağı 715
Allâh'ı unuttular, Allâh'da onları terk etti sözünün izahı 504
Allâh'ı ve Rasûlü'nü inkâr edenlerin affedilmeyeceği 642
Allâh'ı ve Rasûlü'nü razı etmek gerektiği ... 470
Allâh'ın emrinden mûrad 306
Allâh'ın hakkını, insanların hakkına tercih etmek 727
Allâh'ın lâneti üzere olanlar 622
Allâh'ın ordusunun felâha kavuşacağı 566
Allâh'ın Rasûlü'ne karşı nasihat 728
Allâh'ın ve Rasûlü'nün sevmediği üç kimse 622
Allâh'ın ve Rasûlü'nün taksimine razı olmak gerektiği 384
Allâh'la ve Rasûlü ile alay edenler 486
Allâh'tan vesîleyi istemek 556
Allâh-u Te'âlâ bizimle beraberdir sözü 195
Allâh-u Te'âlâ ile arasını ayıranın hali 531
Allâh-u Te'âlâ ile başkasını bir zamirde cem etmemek 472
Allâh-u Te'âlâ ile beraber olduğunu bilene, eziyetlerin zarar vermeyeceği 466
Allâh-u Te'âlâ ile beraberken, başkasından korkmak 192
Allâh-u Te'âlâ ile istihzânın küfür olduğu .. 492
Allâh-u Te'âlâ ile savaşa kalkışanın durumu 336
Allâh-u Te'âlâ indinde ay senesinin muteber olduğu 62
Allâh-u Te'âlâ indinde dünyanın değersizliği 155
Allâh-u Te'âlâ indinde dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığı . 156
Allâh-u Te'âlâ katında ayların sayısı 61,85
Allâh-u Te'âlâ katında, dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığı 562
Allâh-u Te'âlâ üzerine hiçbir şeyin vâcip kılınamayacağı 362
Allâh-u Te'âlâ üzerine, hak olan yardım 433
Allâh-u Te'âlâ yolunda canını satanların ilki 180
Allâh-u Te'âlâ yolunda cihâda çıkmak 251
Allâh-u Te'âlâ yolunda harcama yapmak ... 173
Allâh-u Te'âlâ yolunda kullanılan hayvana harcanan paranın kıymeti 43
Allâh-u Te'âlâ yolunda ölmenin günahları yıkadığı 125
Allâh-u Te'âlâ yolunda yürümenin fazîleti . 169
Allâh-u Te'âlâ yolundaki arkadaşlara harcanan paranın kıymeti 43
Allâh-u Te'âlâ yolundaki en değerli harcamanın aileye harcanan olduğu 43
Allâh-u Te'âlâ'dan başka şeylere yemin etmenin doğru olmadığı 473
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasını sevip ibadetleri terk edene, o sevdiği ile azap olunacağı 52
Allâh-u Te'âlâ'dan razı olanın hali 389
Allâh-u Te'âlâ'dan sakınmak 129
Allâh-u Te'âlâ'dan, hakkıyla sakınmak. 160,390
Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkına sahip âşıklar 171
Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkıyla ahlaklanın hadîs-i şerîfi 442
Allâh-u Te'âlâ'nın Alîm ve Hakîm olduğunun beyanı 446
Allâh-u Te'âlâ'nın ancak takvâ sahiplerinin amellerini kabul edeceği 342
Allâh-u Te'âlâ'nın âyetleriyle alay edenlerden yüz çevirmek 495
Allâh-u Te'âlâ'nın ayı 67,88
Allâh-u Te'âlâ'nın az bir rızasının çok büyük olduğu 544
Allâh-u Te'âlâ'nın Azîz ve Hakîm olduğunun izahı 533
Allâh-u Te'âlâ'nın bazı zaman ve mekânlara özellik verdiği 76
Allâh-u Te'âlâ'nın Benîisrâîl'den istediği üç şey 611
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün gizlileri bildiği 470
Allâh-u Te'âlâ'nın cemalini görmeye sebep olan oruç 111
Allâh-u Te'âlâ'nın cemâlinin nurları açılsa her yeri yakacağı 550
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğini, diğerinden fazîletli yapabileceği 79
Allâh-u Te'âlâ'nın dilerse mevcut insanların yerine yenilerini getireceği 172
Allâh-u Te'âlâ'nın emrine değer vermek 80
Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği belde 182
Allâh-u Te'âlâ'nın ezelî ve ebedî olduğu 361
Allâh-u Te'âlâ'nın gizli yapılan iyi ve kötü ameli açığa çıkaracağı 485
Allâh-u Te'âlâ'nın gücü ve kudreti 533
Allâh-u Te'âlâ'nın haramlarını haram kabul etmeyenlerle savaş malı 149
Allâh-u Te'âlâ'nın her işinde hikmet olduğu 79

Allâh-u Te'âlâ'nın her şeye kadir olduğu....164
Allâh-u Te'âlâ'nın hükmünden başkasının meydana gelmeyeceği.....320
Allâh-u Te'âlâ'nın ibadeti en çok sevdiği gün.....90
Allâh-u Te'âlâ'nın inkârcıları alçak edeceği 244
Allâh-u Te'âlâ'nın ismini kullanma hakkındaki hükümler.....472
Allâh-u Te'âlâ'nın işlerinde sayısız hikmetler olduğu.....364
Allâh-u Te'âlâ'nın iyi bir amele iki milyon hasene vereceği.....161
Allâh-u Te'âlâ'nın iyiliğe karşılık, kötülüğü sevenleri yarattığı.....540
Allâh-u Te'âlâ'nın kelimesinden ne kast edildiği?.....199
Allâh-u Te'âlâ'nın kelimesinin her zaman üstün olduğu.....199
Allâh-u Te'âlâ'nın kendisi tertemiz olduğu gibi, ancak temiz olanı kabul edeceği.....351
Allâh-u Te'âlâ'nın kimseye zulüm etmeyeceği.....522
Allâh-u Te'âlâ'nın kitabını değiştiren ehli kitap âlimleri.....20
Allâh-u Te'âlâ'nın kulların ibadetlerinden müstağni olduğu.....172
Allâh-u Te'âlâ'nın mağarada sekînet indirmesi.....197
Allâh-u Te'âlâ'nın mahlûkâttan dilediğini, insana dost ve düşman ettiği.....247
Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları.....449
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile konuştuğu gece.....115
Allâh-u Te'âlâ'nın müminleri affetmek istemesi.....284
Allâh-u Te'âlâ'nın mürşidleri Kendine ulaşmaya vesile kıldığı.....17
Allâh-u Te'âlâ'nın namaz kılanlara rahmetinin izahı.....529
Allâh-u Te'âlâ'nın nidâsının üç kısım olduğu.....45
Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu söndürmek isteyenler.....5
Allâh-u Te'âlâ'nın nurunun tamamlanmasının Mehdî zamanında olacağı.....5,10
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet edeceği kimseler526
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet nazarı ile baktığı kimse.....89
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet ve gazabının açığa çıkması.....500
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinden yoksun bırakacağı kimse.....531
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetini ve acımasını düşünmek.....328
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin müminlere ait olduğu.....533
Allâh-u Te'âlâ'nın receb orucu tutanlara rızasını yazacağı.....113
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasını kazandıran oruç.....96,100
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasını kazanmak için zikredenler.....386
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasını yazdığı kul.....104
Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği kul.....364
Allâh-u Te'âlâ'nın takdir ettiği hayrı ve şerri kimsenin bozamayacağı.....326
Allâh-u Te'âlâ'nın takdirine rıza göstermek385
Allâh-u Te'âlâ'nın takdirine sabretmek.....466
Allâh-u Te'âlâ'nın takva sahipleri ile beraber olduğu.....62,128
Allâh-u Te'âlâ'nın tâzim ettiklerine tâzim etmek.....84
Allâh-u Te'âlâ'nın tüm tasarruflarının güzel görülmesi.....324
Allâh-u Te'âlâ'nın ululuk perdesinin hiçbir zaman Zâtı'ndan kalkmayacağı.....550
Allâh-u Te'âlâ'nın yerleri ve gökleri yarattığı gündeki şekle geri dönüş.....133
Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda savaşmak.....201
Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda yardımlaşmanın, İblis'in rengini sararttığı.....264
Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtı'na nisbetle yakınlık ve uzaklık olmadığı.....125
Allâh-u Te'âlâ'nın zikrinden ayrılmayanların vasıfları.....534
Allâh-u Te'âlâ'nın, abraş, kel ve körü imtihanı.....416
Allâh-u Te'âlâ'nın, âyetlerini unutanları terk ettiği.....507
Allâh-u Te'âlâ'nın, bütün insanlara sitem ederken övdüğü insan.....236
Allâh-u Te'âlâ'nın, cennete girdirmeyi söz verdiği kimse.....553
Allâh-u Te'âlâ'nın, cennette görüleceği.....550
Allâh-u Te'âlâ'nın, cihâda çıkanlara vaadi..334
Allâh-u Te'âlâ'nın, cihattan geri kalanlar hakkındaki beyanı.....269
Allâh-u Te'âlâ'nın, dilediğine dilediği kadar vereceği.....348

Allâh-u Te'âlâ'nın, dilemediği bir şeyin meydana gelmeyeceği 363
Allâh-u Te'âlâ'nın, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın kalbine sekînet indirdiği 196
Allâh-u Te'âlâ'nın, ezelde herkesin durumunu bildiği 137
Allâh-u Te'âlâ'nın, gizli bir hazine olduğu ve bilinmeyi sevdiği 534
Allâh-u Te'âlâ'nın, görünmeyen ordularla Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım ettiği 197
Allâh-u Te'âlâ'nın, Habîbi'ni tasdik etmesi. 392
Allâh-u Te'âlâ'nın, Habîbine en güzel şekilde sitem ve naz etmesi 278
Allâh-u Te'âlâ'nın, hak üzere olan borçlunun borcunu üstleneceği 437
Allâh-u Te'âlâ'nın, her vakitte kullarına tasadduk ettiği 449
Allâh-u Te'âlâ'nın, hîlelere en iyi karşılık veren zat olduğu 201
Allâh-u Te'âlâ'nın, İslam dinini tamamlayacağı 186
Allâh-u Te'âlâ'nın, kâfirlere azmaları için mühlet verdiği 340
Allâh-u Te'âlâ'nın, kâfirleri hidâyete erdirmeyeceği 137
Allâh-u Te'âlâ'nın, kendi yolunda olanları mahrum etmeyeceği 264
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendini seven ve sevdiği bir toplum getireceği 168
Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisini sevmesini isteyen kişi 159
Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisini zikredenleri zikrettiği 546
Allâh-u Te'âlâ'nın, kibirlileri sevmediği 457
Allâh-u Te'âlâ'nın, kimse yardım etmese de Peygamberine yardım edeceği ... 251
Allâh-u Te'âlâ'nın, kulları için en doğrusunu yaratmak zorunda olmadığı 362
Allâh-u Te'âlâ'nın, kulunun zannı üzere olduğu 118
Allâh-u Te'âlâ'nın, küfür ve günahı yarattığı, ancak onlara rızası olmadığı 362
Allâh-u Te'âlâ'nın, Levh-i Mahfûz'a bakıp istediğini sildiği 546
Allâh-u Te'âlâ'nın, mânen velî kullarının yanında olduğu 245
Allâh-u Te'âlâ'nın, müminlerin dostu olduğu 542
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıklara lanet ettiği 510,513
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıklara ve kâfirlere cehennemi vaat ettiği 508
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıklara ve kâfirlere lanet ettiği 508
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkları terk edeceği 505
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların gizlediklerini ortaya çıkarması 485
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların hilelerini tersine çevirdiği 307
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların özür dilemesini istememesi 498
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların yalancı olduğunu bildiği 272
Allâh-u Te'âlâ'nın, Müslümanlarla savaşanlara iyilik etmeyi yasakladığı 400
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve eshabı ile birlikte olduğu 174
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i fakir bulup zengin kıldığı 397
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlünü yardımsız bırakmayacağı 202
Allâh-u Te'âlâ'nın, rızık verenlerin en hayırlısı olduğu 354
Allâh-u Te'âlâ'nın, sevdiği kulu ibâdete muvaffak etmesi 78
Allâh-u Te'âlâ'nın, sevdiği kulunu dünyadan sakınması 157
Allâh-u Te'âlâ'nın, tecellisinin Adn cennetine gece nüzul ettiği 546
Allâh-u Te'âlâ'nın, yaptığı işlerin hikmetinden sual olunmayacağı 364
Allâh-u Te'âlâ'nın: "Yeryüzündeki bütün canlıların rızkı Bana aittir" buyurması 441
Allâh-u Te'âlâ'nında unutanları, O'nun terk edeceği 313
Allâh-u Te'âlâ'ya bir karış yanaşana, O'nun bir arşın yakınlaşacağı 451
Allâh-u Te'âlâ'ya iftira atanlar 149
Allâh-u Te'âlâ'ya itaâtın farzlarda olduğu .. 532
Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmayın emri 457
Allâh-u Te'âlâ'ya sevap ve azâp hükmünün vâcip olmadığı 344
Allâh-u Te'âlâ'ya şükür ile ana-babaya teşekkürün birbirinden ayrılmayacağı 531
Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül 385
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmak isteyen mürîdin hangi hal üzere olması gerektiği 371

Allâh-u Te'âlâ'ya yakın olmaya sebep olan oruç 109
Allâh-u Te'âlâ'ya yönelene rızık kapısının açılacağı 263
Allâh-u Te'âlâ'ya, (en ziyade) fakirlik ile ulaşılacağı 454
Allâh-u Te'âlâ'ya, en sevgili olan kul 539
Allâh-u Te'âlâ'ya, isyanla geçen zamanın uğursuz, itaatle geçenin ise mübarek olduğu 141
Allâh-u Te'âlâ'yı arayanın O'nu mutlaka bulacağı 451
Allâh-u Te'âlâ'yı ilk görecek kimsenin dünyada ne amel işlediği 105
Allâh-u Te'âlâ'yı, cennette kulların perdeyle görecekler 550
Allâh-u Te'âlâ ile beraber olanı ateşin yakmayacağı 663
Allâh-u Te'âlâ ile kalkıp oturan kullar 287
Allâh-u Te'âlâ ile zekât hususunda sözleşenler 597
Allâh-u Te'âlâ'dan başka tek bir varlık olmadığı 589
Allâh-u Te'âlâ'dan uzak kalma ateşi 592
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün gizlileri ve fısıltıları bildiğini beyan eden âyet-i celîle .. 627
Allâh-u Te'âlâ'nın bütün sırları ve gaybleri bildiği 626
Allâh-u Te'âlâ'nın cennet ehline rızasını vaadetmesi 558
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediği kulunun îmânına mâni olacağı 708
Allâh-u Te'âlâ'nın emrine itaat edenlere zorluk olmadığı 663
Allâh-u Te'âlâ'nın Kendisine ortak koşulmasını bağışlamayacağı 696
Allâh-u Te'âlâ'nın kıyamette zenginleri uzak, fakirleri yakın edeceği 623
Allâh-u Te'âlâ'nın kitabına karşı nasihatin izahı 728
Allâh-u Te'âlâ'nın kulun istediğini hemen vermemesinin hikmeti 742
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasının cennet nimetlerinden büyük olduğu 560
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsının tabiri 559
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasının, kimselere nasip olmadığı 566
Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği kuluna nidâsı 603
Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtı ve sıfatları hakkında noksanlık isnadı yapanın kâfir olacağı 617
Allâh-u Te'âlâ'nın, Âdem'i kendi suretinde yarattığı 743
Allâh-u Te'âlâ'nın, ayıbını araştırdığı kimsenin rezil olacağı 639
Allâh-u Te'âlâ'nın, bir kulundan razı olduğu zaman yarım hurma ile mîzânını dolduracağı 638
Allâh-u Te'âlâ'nın, bütün sırları ve gaybleri bildiği 593
Allâh-u Te'âlâ'nın, cennet ehline nidâsı 558
Allâh-u Te'âlâ'nın, cihâda çıkmasını engellediği kimseler 293
Allâh-u Te'âlâ'nın, cömertlerin en cömerti olduğu 623
Allâh-u Te'âlâ'nın, Gafur ve Rahîm olduğu 731
Allâh-u Te'âlâ'nın, gücünün yetmeyeceği şeyleri nefse yüklemeyeceği 722
Allâh-u Te'âlâ'nın, kaldıramayacağı taşı yaratmasının imkânsızlığının izahı 647
Allâh-u Te'âlâ'nın, kalplerde olanı bildiği ... 570
Allâh-u Te'âlâ'nın, kalplerine mühür bastığı kimseler 744,747
Allâh-u Te'âlâ'nın, kuluna az rızık vermesinin ona bir nimet olduğu 601
Allâh-u Te'âlâ'nın, mücâhidlere yapılan kötülüğe gazab ettiği 573
Allâh-u Te'âlâ'nın, müminlere hazırladığı cennetin tarifi 713
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıklara tehdidi 589
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların alaylarının cezasını vereceği 634
Allâh-u Te'âlâ'nın, münâfıkların harbe çıkmasını kerih gördüğü 292,294
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlü'nü koruması ve gözetmesi 580
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ismiyle hitap etmediği 570
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere tesellisi 295
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüne münâfıkları harbe almaması gerektiğini bildirmesi 668
Allâh-u Te'âlâ'ya harp açanın hali 639
Allâh-u Te'âlâ'ya karşı nasihatin izahı 727
Allâh-u Te'âlâ'ya karşı samimi ve iyi niyetli olmanın şartı 727
Allâh-u Te'âlâ'ya verdiği sözü tutanlar ve bozanlar hakkında âyet-i celîle 624
Allâh-u Te'âlâ'ya, kıyamette en yakın olacak kimse 741
Allâme kelimesi 626

Altın ve gümüş takıların zekâtı 39
Altın ve gümüşten şehirler kazandıracak oruç 98
Altın ve gümüşü stok edenler hakkındaki âyetin sahâbeye ağır gelmesi 27
Altın ve gümüşü stok etmenin dindar işi olmadığı 46
Altından yapılan saray 547
Altını ve gümüşü biriktirip Allâh-u Te'âlâ'nın yolundan saptıran âlimler 21
Altının nisap miktarı 37
Altının zekâtı verilmeyince cehennemde sahibini dağlayacağı 55
Âmâ bir sahâbînin harbe katılması 254
Âmâ birinin cihâd hakkındaki sorusu 722
Âmânın imtihanı 416
Amel defterini sağ elinden alanlar 529
Amelî nifak 612
Amelî nifakın izahı 622
Ameli sâlihe iki milyon hasene verileceği ... 161
Amel-i sâlihlerin münâfıklara fayda vermeyeceği 517
Amelin, hasene olması için îmânın şart olduğu 348
Amelleri dünyada ve âhirette boşa çıkanlar 512
Amellerin bedenî ve mâlî olduğu 637
Amellerin fazîletine âit hadislerle amel 118
Amellerin sonlarının itibara alındığı 607
Âmil'in tarifi 418
Âmine validemizin muvahhide olduğu 687
Âmir ibni Tufeyl'in cemaatinin özür dilemek için gelmesi 719
Amiri bilinmeyen bir emre, itaatin zayıf olacağı 352
Amr ibni Cemûh'un, cihâda karşı isteği ve şehadeti 724
Ana-babaya teşekkür ile Allâh-u Te'âlâ'ya şükrün ayrılmayacağı 531
Annenin, çocuğu emzirme müddeti 340
Ara bulmak için borçlanan kimsenin dilenmesi 436
Arabî ayların isim ve hikmetleri 65
Arap yarımadasında İslâm'ın diğer dinlere galip gelmesi 9
Arap yarımadasındaki Müslümanlardan şeytanın ümit kestiği 75
Araplardan ayların düzenini ilk bozan kimse 134
Arapların batıl inancı 144
Arapların cahiliyette de haram aylara hürmeti 132
Araştırmanın önemi 282
Arefe günü orucunun fazîleti 91
Ârif ile Zâhid arasındaki fark 259
Ârif olan insanların boş zamanlarının olmadığı 243
Arif-i billah olanın mânevî mîraca çıkabileceği 17
Ârif-i billâhın hali 317
Ârifin seyri 258
Ariflerin gözünde zaman ve mekânların eşit olduğu 81
Ariflerin, cenneti isteme sebepleri 388
Arkadaşlara iyilik 457
Arş'a en yakın olan cennetteki makam 555
Ashâb-ı Suffenin yolu 263
Âşıkların halleri 171
Âşıklığın naz ve nîmet ehlinin işi olmadığı 171
Âşir'in tarifi 418
Aşk yolunda uzaklık v e yakınlık olmadığı 124
Aşk yolunda zahmet ve eziyetlere sabretmek 653
Aşk-ı ilâhî 171
Aşure günü 103
Aşure günü hayvanların yemek yemedikleri 90
Aşure günü İhlas Sûresi'ni okumanın fazîleti 89
Aşure günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in çocukları yedirtmediği 90
Aşure gününü oruçlu geçirenin ecri 89
Aşure orucunu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in terk etmediği 90
Ateşin azâb-ı elîm olduğu 165
Atın Allâh-u Te'âlâ için, insan için ve şeytan için olanı 145
Atın, sahibi için ecir, yük ve günah olduğu haller 56
Atların sahibi için üç türlü olduğu 55,145
Atların zekâtını vermeyenin hali 55
Atların zekâtının af edilişi 278
Attaki uğursuzluk 144
Avrattaki uğursuzluk 144
Ay akrep burcuna konduğunda evlilik ve yolculuk yapmamak 140
Ay hesabına göre senenin günleri 63
Ay senesinin İslam'da mûteber olduğu 62
Ay ve burçlar 63
Ayın değişmesinin hikmetleri 127
Ayın nur olduğu 62

Ayın son üç gününde yolculuk 140
Ayların Allâh-u Te'âlâ indinde on iki olduğu 62,74
Ayların Allâh-u Te'âlâ katındaki sayısı 85
Ayların düzeninin tevhide bağlı olduğu 76
Ayların efendisi 81
Ayların fazîletinin sıra 69
Ayların her birinde üç günün orucunu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in terk etmediği 90
Ayların hikmeti 63
Ayların içinde yedi günün uğursuz olduğu 140
Ayların meydana gelmesi ve hikmeti 62
Ayların tevhide bekçi olduğu 76
Azâba sebeb olan bulut 147
Azâb-ı elîm 165
Azâb-i elîm'in tarifi 720
Azap korkusundan Allâh'ı zikredenler 386
Azaptan kurtaracak ticaret 170
Âzatlı kölenin o kavimden olduğu 423
Azgınlığın, Allâh-u Te'âlâ'nın rızasına mâni olduğu 35
Azizken zelil düşen kimseye acımak 493
Azledildiğinde, üzüleceğin vazifeyi almamak 601

(B)

Babanın, evladının nefsinde ve malında hakkı olduğu 410
Bağışların fakirlere olduğu 451
Bâğîlerin cenazesinin kılınmayacağı 688
Bahîrâ'nın, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın rüyasını tabiri 243
Bâki olanı tercih etmek 156
Baldan ırmaklar 714
Balığın kanadında yazılı kelime-i tevhid 15
Batıl inançlar 144
Bâtıl sözlerle Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu söndürmek isteyenler 6
Baykuş ötmesinin bir zararı olmadığı 141
Baykuş öttüğünde uğursuzlanmanın zararı 144
Baykuşu uğursuz kabul etmek 139,143
Bayram günleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in giydiği hırka 178
Bedenle yapılan ibâdet 354
Bedevî birinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kötü davranışı 404
Bedevi münâfıkların hallerinin beyanı 718
Bedir ehlinden olan Sa'lebe'nin, Uhud'da şehit olduğu 598
Bedir ehlinin cehenneme girmeyeceği 598
Bedir yolunda müminlere yetişen zât 332
Bedir'de müşriklerin bozguna uğraması 201
Bedir'de son anda savaşa katılıp şehit düşen zât 333
Bekârı evlendiren sûre 179
Belâ ve musîbetlerin, müridlere bayram olduğu 328,451
Belalar gelmeden istiğfar etmek 523
Belâya karşı duâ hazırlayın hadîs-i şerîfi 443
Belkıs'ın: "Süleyman ile Müslüman olduğu" sözünün izahı 710
Benî Mustalık gazvesinden dönerken münâfıkların sarf ettiği çirkin söz 644
Benîisrâîl'in Tevrat'ı istememeleri 611
Benü'l-Esfar tabirinin Rumlar hakkında kullanılışı 315
Beyâzıt-ı Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun, mârifetullâh hakkındaki sözleri 562
Beytü'l-mâlden, köle âzâdı için zekât ayrılacağı 431
Beyt-ül Mel'deki malların dört kısım olduğu 407
Bîat şartları 729
Bidât ehline hoş görüyle davranana verilen ceza 569
Bidat ehlinin, Allâh-u Te'âlâ'nın düşmanı olduğu 570
Bidatçıların çıkacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildiği 515
Bilâl *(Radıyallâhu Anh)*ın sıtmaya tutulduğunda söylediği şiir 229
Bildiği halde bildiğini belli etmeyenin akıllı kişi olduğu 464
Bin senelik ibâdete bedel bir oruç 102
Bir senelik oruca denk bir oruç 92
Borç alan zengin de olsa zekât alabileceği 435
Borç mal almanın mesuliyeti 422
Borç verene Allâh-u Te'âlâ'nın kat kat vereceği 162
Borçlu olan kimsenin mazereti geçerli olursa borcunu Allâh-u Te'âlâ'nın ödeyeceği 437
Borçlu olanların üç kısım olduğu 433,435
Borçlu ölen 57,422
Borçlular hakkında işârî mânâlar 455
Borçlulara, zekât verilebileceği 391,433
Borçlunun aldığı borcun meşru olması gerektiği 437
Borçlunun borcunu zekâttan ödemek ile ilgili hükümler 435

Borçlunun, kıyâmette Mevlâ Te'âlâ'ya hesap vereceği....437
Borçluya zekât verilmesi ile ilgili hükümler406
Borçluya zekât vermenin fakire vermekten evlâ olduğu....434
Boş duranın gönlünün kararacağı....168
Boş vakit nimeti....170
Boşanan kadınların iddet beklemeleri....340
Boyun âzât etmek....432
Buhâra valisinin kıssası....542
Bulaşıcı hastalığı olandan kaçmak....142
Burak'a, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in binmesi....353
Burçlar....63
Büluğun zekâtta şart oluşu....36
Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşu.228
Büreyde'nin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile karşılaşması....227
Büyü yapan şeytanın örümceğe dönüştürüldüğü....247
Büyücünün aldatamayacağı adam....371
Büyük kurtuluşun izahı....713,714,717

(C)

Cafer *(Radıyallâhu Anh)*a kesilen iki eline karşılık iki kanat verildiği....743
Cafer ibni Ebî Talib'in, cennette iki kanatlı melek halinde uçtuğu....743
Câhiliyet döneminde hac aylarının düzeni...64
Cahiliyet döneminde tevhîd üzere ölenlerin İslamının sahih olduğu....687
Cahiliyet dönemindeki batıl inançlar....144
Câhiliyet ehlinin bile haram a ylara hürmet ettiği....86
Câhiliyette altmış, İslâm'da da altmış sene yaşayan sahâbiler....426
Cahiliyette recep ayında insanların silahlarını bıraktığı....67
Câhiliyette, güzel ameller işleyen Müslümanların amellerinin zâyî edilmeyeceği....349
Cahiller arasında kalan âlime acımak....493
Cahillerin âlimlerden ürküp kaçtıkları....377
Câmiden erken çıkmanın münâfıkların ameli olduğu....599
Câmilerde kandil gecelerini kutlamanın meşru olduğu....117
Canı âzâd etmek....432
Canına güvenmemek....261
Canını cömertçe Allah yolunda feda eden..316
Canıyla ve malıyla cihâd edenin, insanların en hayırlısı olduğu....264
Canları Allâh-u Te'âlâ yolunda feda etmek 170
Canlarını ve mallarını Allâh yolunda cömertçe harcayanlar....563
"Canlarınızla cihâd edin" emri....259
Canlıların en şerlisi....302
Casuslara "Ayn" tabirinin kullanıldığı....461
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e münâfıkların pususunu haber vermesi....480
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Âdem *(Aleyhisselâm)*a ateş getirmesi....663
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın mîraç gecesi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile yolculuğu....354
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı tavsiye etmesi....243
Cebraîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Ebû Süfyân 'ın yerini bildirmesi...614
Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın risâleti ilk getirdiği gün....94
Cedd ibni Kays'ın münâfıklığı....340
Cehennem ateşinin çöl sıcağından çok şiddetli olduğu....648
Cehennem ateşinin dünya ateşinden yetmiş kat fazla olduğu....662
Cehennem ateşinin yetmiş kere yıkanarak dünyaya getirildiği....663
Cehennem azabından misaller....655
Cehennem bekçilerinin cehennem ehline nidâsı....661
Cehennem ehlinden birinin nefesinin bir mescid ve içindekiler yakabilecek güçte olduğu....652
Cehennem ehlinden her birinin kendisinin en ağır azaba çarptırıldığını zannetmesi....651
Cehennem ehlinin azap bakımından en hafifi....651
Cehennem ehlinin çok aşırı derece gözyaşı ve kan ağlayacağı....661
Cehennem ehlinin denizler gibi kan ağlayacağı....661
Cehennem ehlinin gözyaşları kesilene kadar ağlayacakları....660
Cehennem ehlinin kırk sene duâ edeceği, Allâh-u Te'âlâ'nın onlara icâbet etmeyeceği 662
Cehennem ehlinin ümit kesmesi....662
Cehennem ehlinin yardımcı bulamayacağı.661

Cehennem ehlinin, cennet ehlinden su ve rızık istemeleri ... 662
Cehennem ehlinin, dünyadan çıkarken, kabirde ve mahşerde susuz kalacakları ... 662
Cehennem ile arasında hendek olan kimse. 100
Cehennem kapıları kendisine kitlenen kimse ... 101
Cehennem kapılarını kapatan oruç ... 97
Cehennem kendisine haram kılınan kimse. 101
Cehennemde dağlanacak uzuvların hikmetleri ... 48
Cehennemde ebedi kalacak kimseler ... 474
Cehennemde kâfirin bedeninin azap için genişletileceği ... 50
Cehennemde münâfıkların kâfirlerden daha aşağıda olacakları ... 508
Cehennemde rüsvay olan adamın hali ... 475
Cehennemdeki yılanın özelliği ... 53
Cehennemden bir kıvılcımın bile dünyadaki herkesi rahatsız edebileceği ... 651
Cehennemden güç yettiği kadar kaçmak ... 700
Cehennemden kaçanın uykusunun kaçacağı ... 700
Cehenneme atılan taşın yetmiş sene sonra yere düştüğü ... 509
Cehenneme, Bedir ve Hudeybiye ehlinin girmeyeceği ... 598
Cehennemi para ile almak ... 272
Cehennemin ahvalini beyan eden hadîs-i şerîf ... 651
Cehennemin hararetini ifade eden âyet-i celîleler ... 655
Cehennemin kâfirleri kuşatması ... 315
Cehennemin sırattan geçen mümine çabuk geç diyeceği ... 663
Cehennemin şiddetini beyan eden hadîs-i şerîf ... 651
Cehennemin üç bin sene tutuşturulduktan sonra şu anda simsiyah olduğu ... 651
Cehennemin, kâfirlere tahsis edileceği ... 348
Cehennemin, kâfirleri kuşatıcı olduğu ... 308
Cemaate devam etmenin, iyilerin amellerinden olduğu ... 572
Cemaate gelmeyenlerin evlerini, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakmak istemesi ... 270
Cemaatle namazdan geri kalanları tehdit ... 270
Cemâlullâh'ın cennetten başka yerde bulunmadığı ... 388
Cemâziyelevvel ve âhir aylarının hikmeti ... 66
Cenaze defnedilinceye kadar bekleyene iki kırat sevap verileceği ... 686
Cenaze namazı ile ilgili hükümler ... 688
Cenaze namazı kılana, bir kırat sevap olduğu ... 686
Cenaze namazında Fatiha ve kıraatın hükmü ... 688
Cenaze namazını kılmanın, kişiye hürmet olduğu ... 675
Cenaze namazının dört tekbirle kılındığı ... 688
Cenaze namazının duâ mahiyetinde olduğu ... 688
Cennet ehline Allâh-u Te'âlâ'nın rızasını vadetmesi ... 559
Cennet ehline, Allâh-u Te'âlâ'nın nidâsı ... 558
Cennet ehlinin lezzetleri ve nimetleri ... 563
Cennet hakkında hadîs-i şerîfler ... 555
Cennet hanımlarının tarifleri ... 712
Cennet ırmaklarından, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a bir hark açılması ... 190
Cennet ırmaklarının, Firdevs'ten çıktığı ... 554
Cennet istemek ... 263
Cennet kendisine vâcip olan kimse ... 101
Cennet nimetlerinden, Allâh-u Te'âlâ'nın rızasının büyük olduğu ... 560
Cennet nimetlerine kavuşmanın büyük nailiyet olduğu ... 565
Cennet nimetlerinin, dünya nimetlerinden efdal olduğu ... 564
Cennete bu ümmetten gireceklerin ilki ... 238
Cennete girdiren oruç ... 98
Cennete girdiren söz ... 715
Cennete girmek için üç şeyden uzak durmak ... 57
Cennete girmeleri için Benîisrâîl'den istenen üç şey ... 611
Cennete girmesine Allâh-u Te'âlâ'nın, tekeffül ettiği kimse ... 265
Cennete girmeye mâni olan amel ... 190
Cennete girmeye sebep olan üç şey ... 590
Cennete hesapsız giren kimse ... 102
Cennete kavuşmanın, büyük kurtuluş olduğu ... 717
Cennete yaklaştırıp, cehennemden uzaklaştıran amel ... 432
Cennete, deve iğnenin deliğine girinceye kadar giremeyecek olanlar ... 482
"Cenneti istediğinizde Firdevs'i isteyin" hadîs-i şerîfi ... 554

Cenneti istemenin, Allâh dostlarına haram olduğu 561
Cenneti talep edenlerin uyuyamayacağı 700
Cenneti talep etmenin gerekliliği 555
Cenneti tarif eden hadîs-i şerîf 551
Cenneti ve cehennemi gören Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözü 658
Cenneti, Cemâlullâh için isteyenler 388
Cennetin adamları 563
Cennetin dağlarının misk, toprağının zâ'feran ve safran olduğu 553
Cennetin ebedi ikâmet olduğu 555
Cennetin her yerinin bir olmadığı 554
Cennetin içinde, yüz derece olduğu 716
Cennetin kapılarının kılıçların gölgesinde olduğu 125
Cennetin kendisine iki yüz senelik mesafe yaklaşacağı kul 182
Cennetin kokusunu bile duyamayacak on iki kişi 582
Cennetin kokusunun, beş yüz senelik yoldan hissedileceği 549
Cennetin mahallinin göklerin üstünde, arşın altında olduğu 717
Cennetin pahasının biçilemeyeceği 555
Cennetin sekiz kapısı kendisine açılan kimse 101
Cennetin tavanının, Arşu'r-Rahmân olduğu 548
Cennetin, şuanda yaratılmış olduğu 713
Cennetin, yüz derece olduğu 552
Cennetlerin hepsine Adn denildiği 545
Cennetlerin kimselere nasip olmayacağı 566
Cennetlerin sadece îmân edip, ameli sâlih işleyenler için olduğu 558
Cennette Allâh-u Te'âlâ ile kullar arasında mutlak perde olacağı 550
Cennette Allâh-u Te'âlâ'yı görecek kullar 550
Cennette altın ve gümüşten şehirler kazandıracak oruç 98
Cennette altlarında ırmaklar akan köşkler 713
Cennette ebedi kalınacağı 566
Cennette el değmemiş ve göz görmemiş hanımlar 712
Cennette kul için yaratılan, inciden köşk 553
Cennette müminlere, hanımlarıyla cîma edecek kuvvet verileceği 548
Cennette receb denilen ırmak 93
Cennette, inananların ebedi kalacağı 544
Cennetteki Adn köşkü ve huriler 546
Cennetteki büyük köşk ve huriler 547
Cennetteki çadır 550
Cennetteki derece ve mekânlar 552
Cennetteki dereceler arasındaki mesafenin miktarı 717
Cennetteki en az yeri olan mekânının genişliği 552
Cennetteki en yüksek dereceleri istemek 560
Cennetteki güzel hurilerin, müminlere vaat edildiği 710
Cennetteki hayırlı kadınlar ve vasıfları 711
Cennetteki hoş meskenler 545
Cennetteki hurilerin, hallerini beyan eden âyet-i celîle 711
Cennetteki ırmaklar ve vasıfları 714
Cennetteki ırmakların, Firdevs'ten kaynadığı 717
Cennetteki köşklerin büyüklüğü 112
Cennetteki köşklerin içinden, dışının görüldüğü 554
Cennetteki makamların en üstünü 556
Cennetteki, cismani nimetleri küçük görmenin tehlikeli olduğu 558
Cennetteki, en yüksek makam 548
Ceyhun nehrini geçen ihlâslı ordu 264
Cezâ gününe inanmayanların, amellerinin kendilerine fâide vermeyeceği 347
Cezîret-ül Arap da hiç kâfir kalmadığı 10
Cihaâd edenlerin, duâsının müstecap olduğu 573
Cihâd âyeti indiğinde, münâfıkların zenginlerinin izin istedikleri 702
Cihâd eden erkeklerin en faziletli olduğu 572
Cihâd eden kimsenin fazileti 286
Cihâd edenin, insanların en hayırlısı olduğu 264
Cihâd edenlere cennette hazırlanan yer 554
Cihâd edenlere hazırlanan, cennetteki yüz derece 716
Cihâd edenlerin âhirette kavuşacağı mükâfatlar 713
Cihâd edenlerin iyiliklerinin yedi yüz kat olacağı 354
Cihâd etmenin, iyilerin amellerinden olduğu 572
Cihâd hakkında üzücü bir kıssa 257
Cihâd hakkındaki hükümler 260
Cihâd hususunda zayıf ve hastaların mazur olduğu 722

Cihâd için ağlayan ve sadakası makbul olan sahabî 736
Cihâd için binek isteyen sahabîlerin mâzur olduğu 747
Cihâd için her an hazır olmak 257
Cihâd için malını ve canını verenlere hazırlanan nimetler 563
Cihâd için yardım hususunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşvik etmesi 310
Cihâd kendisinden sâkıt olan kimse 722
Cihâd yolunda ölmenin günahları yıkadığı 125
Cihâda Allâh için çıkmayanın kötü hali 127
Cihâda çıkamadıkları için ağlayan sahabîler 310
Cihâda çıkan kimse zengin de olsa ona zekâtın caiz olduğu 439
Cihâda çıkana yardımın Allâh-u Te'âlâ'nın üzerine hak olduğu 433
Cihâda çıkanı bekleyen güzellikler 333
Cihâda çıkanı donatanın gazâya çıkmış gibi olduğu 259
Cihâda çıkanın, Allâh yolunda olduğu 438
Cihâda çıkanlara Allâh-u Te'âlâ'nın sözü 334
Cihâda çıkanların ölseler de kalsalar da zarar etmeyecekleri 334
"Cihâda çıkın" âyetinden çıkarılan hükümler 253
"Cihâda çıkın" emrinin izâhı 166,252
Cihâda çıkmanın müminlerin kârına olduğu 251
Cihâda çıkmanın, oturmaktan hayırlı olduğu 264
Cihâda çıkmaya muktedir olmayanların, geri kalmasında günah olmadığı 721
Cihâda çıkmayanlara tehdit 164
Cihâda devam etmek ve niyeti sağlam yapmak 201,283
Cihâda gideni techîz edenin mükâfatı 353
Cihâda gidenlere eziyet etmemek 573
"Cihâda her hâl-ü kârda çıkın" emri 252
Cihâda herkesin çıkması 251
Cihâda karşı isteksiz durmanın haram olduğu 167
Cihâda katılanlara hazırlanan mükâfatlar 712,713
Cihâda münâfıkların katılmalarının zararları 279
Cihâda niyetin nasıl yapılacağı 169
Cihâda sevk eden sebep ve vasıf 287,288
Cihâda teşvik eden âyet-i celîle 571
Cihâda topyekûn çıkın âyetini nesheden âyet-i celile 253
Cihâda topyekûn çıkmanın doğru olmayışı 123,166
Cihâda, Allâh yolunda çıkanın karşılığının ya cennet ya da ganimet olduğu 265
Cihâd-ı Asğar 316
Cihâd-ı Ekber 263,316
Cihâdı terk edenlerin, kâfirlerin boyunduruğu altına gireceği 573
Cihâdı terk etmekle kişinin kendisine zarar vereceği 168
Cihâdın amellerin en üstünü olduğu 169
Cihâdın durmaması gerektiği 256
Cihâdın dünya ve âhiretteki hayrı 265
Cihâdın dünyevî ve uhrevî faydalarını, münâfıkların göremediği 748
Cihâdın farz-ı ayn olduğu yerler 256
Cihadın farz-ı kifâye olduğu 167
Cihâdın farz-ı kifâye olduğu 255
Cihâdın her yer ve zamanda farz olduğu 153
Cihâdın hikmeti 260
Cihâdın ıstılâhî mânâsı 260
Cihadın İslam'ın zirvesi olduğu 408
Cihâdın karşılığı 265
Cihâdın müminler üzerine farz kılındığı 266
Cihâdın nafile olduğu yerler 257
Cihâdın ne şekilde yapılacağı 569
Cihâdın nefse zor geldiği 265
Cihâdın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Rahmet Peygamberi oluşuna zıt düşmeyeceği 260
Cihâdın yiğit adamların işi olduğu 673
Cihadın, bu ümmetin ruhbanlığı olduğu 571
Cihattaki atların seslerinin İblis'i sarartması 264
Cihattan ağırlanan kavimlere susuzlukla azâb olduğu 164
Cihattan geri duran beldenin kötü akıbeti .. 257
Cihattan geri kalan sahabînin ağlaması 734
Cihattan geri kalanın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den geri kalanlardan olduğu .. 283
Cihattan geri kalanların kötü hali 269
Cihattan geri kalanların mazereti meşrû ise günahkâr olmayacakları 311,721
Cihattan geri kalmak için özür beyan edenler 718,719
Cihattan geri kalmak isteyen zenginler hakkında inen âyet-i celîle 745

Cihattan geri kalmaktan mesul olmayacak kimselere 725,747
Cihattan geri kalmanın cimrilik olduğu 316
Cihattan geri kalmanın sebebi 153
Cihattan geri kalmaya izin verip vermemekte, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yetkili olduğu 291
Cihattan haz alanın, geçmiş gâzilere ortak olduğu 283
Cihattan izin almadan inananların ayrılmayacağı 284
Cihattan önce îmânın zikredilmesi 703
Cihattan özründen dolayı geri kalanların, cihâd edenlerle beraber olduğu 723
Cihattan yüz çevirenlere Allâh-u Te'âlâ'nın tehdidi 573
Cihattan, özürlü oldukları halde geri kalmayan sahabîler 724
Cima kuvvetinin müminlere cennette verileceği 548
Cimrilerin cehennemde malları ile dağlanacağı 49,51
Cimriliğin büyük dert olduğu 46,173,313
Cimriliğin farzları terk ettirdiği ancak kâfir etmediği 606
Cimriliğin fâsıklık olduğu 606
Cimriliğin helâk edici olduğu 359
Cimriliğin münâfıkların ahlâkından olduğu 490,502,605
Cimriliğin nefisten olduğu 173
Cimriliğin tarifi 316,601
Cimriliğin, münâfıkların vasıflarında olduğu 605
Cimrilik edip sözlerinden dönenlerin kötü halleri 597
Cimrilik edip zekât vermeyenin kıyamette ateşte olduğu 57
Cimrilik yapanlara tehdit 53
Cimriyi, Allâh ve Rasûlü'nün sevmediği ve lânet ettiği 622
Cinin, müşriklere yol göstermesi 218
Cinsin cinse meylettiği 300,376
Cismânî saâdetin lâzım olduğu 558
Cizye almak 149
Cizyelerin, askerlerin ve ordunun tehcizatı için kullanıldığı 407
Cizyenin kaldırılacağı zaman 10
Cömert müminleri, münâfıkların alaya almaları 628
Cömert olmayan zenginin helâk olacağı 360
Cömert olmayan zenginlerin çok zararda olduğu 58
Cömert sahabîler 630
Cömertlerin az olduğu 58
Cömertlerin en cömerti 623
Cömertliğe, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviki 631
Cömertliğin dünya ve âhiret faydaları 445
Cömertliğin fazileti316
Cömertliğin, Allâh dostlarının yaratılış ahlakı olduğu 623
Cumâ gününün Allâh-u Te'âlâ'ya günlerin en sevimlisi olduğu 84
Cumâ ve arefe gününün diğer günlere fazîleti 77
Cumanın ilk kılındığı yer 213
Cumartesi gününün hile ve tuzak günü olduğu 184
Cumhur ulemâya göre kalpten yapılan niyetin, dille söylenmedikçe hüküm ifade etmediği 594
Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)*nun, zenginliği tercih edene bedduâsı 453
Cüzamdan kurtaran oruç 100
Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaçmak 139,141

(Ç)

Çarşamba gününün uğursuzluğu 140,146
Çarşamba gününün uğursuzluğu ile ilgili beyanlar 148
Çekiştiğinde haktan dönmenin nifaktan bir haslet olduğu 615
Çıplağı giydiren sûre 179
Çocuklardan önce malların zikredilmesinin hikmetleri 698
Çok ağlayanlar 310
Çok gülmek 665
Çoluk çocuğa harcanan sadakanın kıymeti .. 43
Çoluk çocuğa mal bırakmanın câiz olduğu .. 27
Çoluk çocuğun geçimini talep etmenin gerekliliği 127

(D)

Dağlar kadar ecir verilen oruç 99
Dağların, emaneti yüklenmekten kaçındığı 609
Dalga geçen insanın kıyametteki hali 492
Dalga geçmenin, cehâletin eseri olduğu 491
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ı örümceğin koruduğu ... 189

Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın, mîzânı görmesi ve bayılması 638
Deccal'ın fitnesinden kurtaran oruç 100
Dedikoducunun ibadetinin faydasının olmadığı 170
Delilikten kurtaran oruç 100
Dervişin mülkünden emniyetlisinin olmadığı 525
Develerin zekâtını vermeyenin hali 55
Devenin nisap miktarı 37
Devlet işlerinde kâfirlere vazife vermenin caiz olmadığı 423
Devlet reisinin, cihâda adam göndermesi gerektiği 256
Dil ile Allâh-u Te'âlâ'nın, taksimine rıza göstermek 385
Dil ile îmân edip, kalp ile îmân etmemenin doğru olmadığı 473
Dilde uğursuzluk olduğu 141
Dilenciliğin zillet olduğu 406
Dilenen atlı dahi olsa, vermek gerektiği 412
Dilenen kişi muhtaç değilse, cehennem korlarını artırdığı 402,405
Dilenen kişinin mal biriktirmesi 34
Dileneni boş döndürmemek 412
Dilenenin, sabah akşam yiyeceği varsa dilenmesinin uygun olmadığı 402
Dilenmekten kişiyi kurtarmak 406
Dilenmenin haram olduğu kimseler 436
Dilenmenin helâl olduğu üç kimse 436
Dili doğru olmayanın kalbi doğru olmayacağı 337
Dilin süngüden daha zararlı olduğu 86
Diliyle müslüman olup, kalbiyle îmân etmeyenler 639
"Dille cihâd edin" emri 259
Din hususundaki temennilerin teşvik edildiği 607
Din işiyle uğraşanın fazîlet ve sevap kazanacağı 168
Din öğretenlere tazim etmek 571
Dinara meyledenin dîdârı göremeyeceği 262
Dinarın kulu olanın helâk olacağı 261
Dinden dönenin Allâh-u Te'âlâ'ya zarar veremeyeceği 168
Dinin direğinin nasihat olduğu 726
Dinin her bir Müslümana emanet edildiği 620
Dinin kemâle erdiği 730
Dinin nasihatin ta kendisi olduğu 726
Dinlerin altı çeşit olduğu 13
Dinlerin tamamının İslâm'a dâhil olacağı 13
Dirhemin kulu olanın helâk olacağı 261
Diyologçuların cenazesinin kılınmayacağı 688
Doğan çocuğu, annesinin iki sene emzirebileceği 340
Doğru konuşan dil istemek 25
Doğruluğun gölgesinden, imânın zuhur ettiği 622
Doğum halindeki çocuğun elinin kapalı olmasının hikmeti 387
Domuzların gebertileceği zaman 10
Dostlarının intikamını, Allâh-u Te'âlâ'nın alacağı 336
Dostun uyumlu olanının, ters kardeşten daha hayırlı olduğu 378
Duâ almaktaki fâideler 442
Duâ yapanın kalbinin savaşan ile bir olduğu 124
Duâlarda salevât getirilmesi 16
Duâların kabul edildiği ay 86
Duâların kabulüne sebep olan oruç 110
Duânın belâlara karşı faydası 443
Duânın mânevî silah olduğu 124
Duânın tesiri 103
Dullara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yardımı 421
Dübeyle'nin tarifi 581
Dünya âlimlerinden sakınmak 20
Dünya ateşinden cehennem ateşinin yetmiş kat fazla olduğu 662
Dünya derdini büyük tutanın, Allâh-u Te'âlâ ile alakası olmadığı 160
Dünya ehline göre cimrilik 316
Dünya ehlinin hali 525
Dünya hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tarifi 270
Dünya hayatının çok hasis olduğu 153
Dünya hırsının zararları 261
Dünya için yemin edenin hali 271
Dünya işiyle uğraşanın, hanesini mâmur edeceği 168
Dünya işlerinde ömrü tüketmemek 128
Dünya kurulduğundan beri hak ile batılın karışık yaşadığı 298
Dünya lezzetleri 153
Dünya malı için Allâh-u Te'âlâ'nın kitabını değiştiren âlimler 20
Dünya malı talep etmenin zararları 594
Dünya malı yüzünden müslüman olanların sonradan düzeldiği 428

Dünya malını Allâh-u Te'âlâ'nın rızasından öne alanın hali 52
Dünya malının taze ve tatlı olduğu 429
Dünya malının zararları 356
Dünya malının, insanı cemaatten ve ibadetten alıkoyduğu 595
Dünya malının, kalp gözünü kör ettiği 602
Dünya nimetlerinin tehlikeli olduğu 525
Dünya nimetlerinin yok olacağı 561
Dünya nimetlerinin, âhiret nimetlerine kıyasla sivrisineğin kanadı kadar olduğu ... 561
Dünya ömrünün kısa olduğu 663
Dünya saadetinin âhiret saadetine nispeti .. 153
Dünya seferi 169
Dünya sevgisi 361
Dünya sevgisi bulunan oruçlunun, yiyenden hayırsız olduğu 572
Dünya sevgisinin kalpten çıkması için zekâtın ilaç olduğu 440
Dünya uğrunda çalışanın çok arkadaş bulacağı 272
Dünya ve âhiret hayırlarının müminlere ait olduğu 709
Dünya ve âhireti talep etmenin Allâh dostlarına haram olduğu 561
Dünya ziynetlerini terk etmenin hayâ olduğu 524
Dünyacılara iyi amellerinin karşılığının dünyada verileceği 518
Dünyacılara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduâsı 261
Dünyada açlığı, susuzluğu ve üzüntüsü uzun sürenin kıyamette Allâh-u Te'âlâ'ya en yakın olacağı 741
Dünyada Allâh-u Te'âlâ'dan korkmayan ve ağlamayanların cehennemde çok ağlayacağı 661
Dünyada gülenin haline şaşmak gerektiği .. 665
Dünyada ikiyüzlü olanın kıyâmette iki dilli olacağı 338
Dünyada iyilik ehlinin, âhirette de iyilik yapacağı 536,539
Dünyada iyilik yapanların, âhirette iyiliğe kavuşacağı 535
Dünyada kâfirlere verilen mal ve evladın azap sebebi olduğu 356
Dünyada kimsenin kalıcı olmadığı 261
Dünyada kötülük yapanların, âhirette kötülüğe mâruz kalacağı 535
Dünyada kulların en değerli mallarının âhirette en zararlı olacakları 52
Dünyada münâfıklara verilen nimetlerin sebebi 356
Dünyada tok olanın âhirette aç olacağı 158
Dünyada ve âhirette en hayırlı amel 265
Dünyada, kötülük ehlinin âhirette de kötülük üzere olacağı 536
Dünyadaki ateşin cehennemden alındığı ve oraya dönmemek için Allâh-u Te'âlâ'ya duâ ettiği 662
Dünyadaki cennetin, mârifetullâh olduğu .. 562
Dünyadaki imtihan hikmeti 363
Dünyadaki mal ve makamlara itibar etmeyenler 386
Dünyadakilerin amellerinin kabir ehline gösterildiği 157
Dünyadan sakınmak 157
Dünyadan ve nimetlerinden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini uzak tutması 525
Dünyadan yüz çevirip mal biriktirmeyenlerin doğru tercihi 23
Dünyadan yüz çevirmek 562
Dünyalık malın ölçüsü 160
Dünyanın acılığının, âhiretin tatlılığı olduğu 157
Dünyanın âhirete nazarla damla kadar olduğu 154
Dünyanın bir araz olduğu 270
Dünyanın birbirine zıt insanlara çok dar geleceği 378
Dünyanın değeri olsaydı onda kâfirlerin yaşamayacağı 154,156
Dünyanın değeri olsaydı, kâfirlere su bile verilmeyeceği 562
Dünyanın elden çıkacağı 362
Dünyanın emânı 115
Dünyanın ezelî ve ebedî olmadığı 361
Dünyanın fâni, âhiretin bâkî olduğu 656
Dünyanın hali 162
Dünyanın harap bir yurt olduğu 562
Dünyanın hem güzel hem de kötü yurt olduğu 158
Dünyanın kısalığı 155
Dünyanın lezzetler ve şehvetler ile kuşatıldığı 700
Dünyanın meşgalesinin namaz ve zekâttan alıkoymadığı kimseler 534

Dünyanın müminin zindanı ve kıtlığı olduğu 159
Dünyanın pislik olduğu 162
Dünyanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dilinde değeri 155
Dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığı 156
Dünyanın tatlı ve taze olduğu 357
Dünyanın tatlılığının, âhiretin acılığı olduğu 157
Dünyanın, âhiretin çarşısı olduğu 741
Dünyanın, Allah'tan gafil olmaktan ibaret olduğu 370
Dünyâperest bir oruçlunun, hayırlı yiyenden daha hayırsız olduğu 572
Dünyası olmayanın âhireti de olmayacağı .. 700
Dünyaya hayranlığı bırakmak 361
Dünyaya meyleden âlime yapılacak muamele 603
Dünyaya meyledenden, Allâh-u Te'âlâ'nın zühdün tadını soyup alacağı 602
Dünyaya meyledenin Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklaşacağı 161
Dünyaya meyledenin cihattan korktuğu 287
Dünyaya meyledenin melekût âlemine giremeyeceği 162
Dünyaya meyledenlerin iyi amellerinin iki cihanda fayda vermeyeceği 519
Dünyaya meyledip cihâdı terk etmenin büyük günah olduğu 573
Dünyaya rağbetsiz olanı Allâh-u Te'âlâ'nın seveceği 159
Dünyaya rağbetsizlik 162
Dünyaya, istihsan nazarıyla bakmanın kötülüğü 372
Dünyayı mamur edenin, âhiretinin harap olacağı 562
Dünyayı sevenin âhiretine zarar vereceği ... 156
Dünyayı talep edenlerin, çirkin hali 348
Dünyayı talep etmenin zararı 35
Dünyayı talep etmenin, kötü sonu 607
Dünyayı temenninin, tehlikeli olduğu 607
Düşman galebe çaldığı zaman cihâdın herkese farz olduğu 256
Düşman istilâsında savaşmanın farz olduğu 167
Düşman istilâsının azâb-ı elîm olduğu 165
Düşmana hedef olmanın câiz olmadığı yer 191
Düşmandan kaçmanın câiz olduğu yer 191

(E)

Ebû Akîl *(Radıyallâhu Anh)*ın, yarım ölçek hurmasını alaya alan münâfıklar hakkında inen âyet-i celîle 629
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)* ile Ömer *(Radıyallâhu Anh)* arasındaki mertebe farkı 47
Ebû Bekir *(Radıyallâhu Anh)*ın cömertliği ve makamı 47,266
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a ilk bîat eden 241
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a kızanın, Peygamber kadar ameli de olsa cennete giremeyeceği .. 190
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen şiir .. 187
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, Allâh-u Te'âlâ'nın özel tecelli edeceği 230
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, Allâh-u Te'âlâ'nın sekînet indirmesinin izâhı 198,240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, bîat sebebi olan âyet-i celîle 240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, İbnüddeğine'nin eman vermesi 208
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, sahâbenin bîat edişi 241
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a, sövmenin kâfirlik olacağı 240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı ensârın, Peygamber Efendimiz zannetmesi 213
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ağlaması 216
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ayağını yılanların ısırması 234
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın bir gün ve gecesinin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ömründen hayırlı olduğu 233
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın diğer insanlardan farkı ve üstünlüğü 236
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın din korkusu 186
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın duâsı 560
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîlet ve üstün ahlâkı 207
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti ile ilgili şiir 231
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine dair deliller 236
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine dair rivâyetler 230
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletini inkâr edenin kâfir olacağı 193
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Havz-ı Kevser'in başında bulunması 231
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hicret yoluna bütün malı ile çıktığı 235

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hicreti anlatması 215
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hicretini tehîr etmesi 209
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfetinde icmâ olması 242
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfetini inkâr edenin durumu 242
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfetini, Allâh-u Te'âlâ'nın ve müminlerin istediği .. 242
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ibadetteki huşûu ve ağlaması 208
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ikincilik vasfı 237
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın imâmete geçmesi 238
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın îmândan önceki din aşkı 244
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın insanları îmâna daveti 238
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın korkmasının, onun fazîletine zarar vermeyeceği 194
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın mağarada cennet ırmaklarından içmesi 190
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın mağaradaki delikleri kapatması 232
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın malını İslam yolunda harcaması 235
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın mânevî derecelerinin yükselişi 195
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Medîne'de sıtmaya tutulması 229
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın münafıklıktan korkması 617
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın mürtetlerle savaşı 234,241
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan üstünlüğü 635
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hicret arkadaşı olması 181
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hizmet etmesi 216
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yol arkadaşı olması 209
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün gazâlarında bulunduğu 238
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölümünden korkma sebebi . 193
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın rüyası 242
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbeliğini inkâr edenin, kâfir olacağı 240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbî olduğunu inkâr edenin, kâfir olacağı 191
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Tevbe Sûresi okunurken ağlaması 193
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın üstünlüğünün sebebi 243
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yaşarken ve öldükten sonra, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ayrılmadığı 195
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yirmi sene sakladığı rüya 243
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, ailesine Allâh ve Rasûlü'nü bırakması 267,634
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, canını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yolunda feda etmesi 237
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, cennete girenlerin ilki olacağı 238
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, cennete Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in derecesinde olacağı 232
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e olan sevgisi 187
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, fazîleti ve Allâh-u Te'âlâ indinde itibârı 190
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Habeşistan'a hicreti 203
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, halifeliğinde müellefe-i kulûb'ü kaldırması 430
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine titrediği 233
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, mağarada kalması 185
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, mağarayı temizlemesi 188
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, malının tamamını infâk etmesi 267,634
Ebu Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Sa'lebe'nin zekâtını kabul etmediği 598
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, sahâbenin en fazîletlisi olduğu 240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, sahâbîliğinin âyetle sabit olduğu 240
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, sevinçten ağlaması 209
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, yol göstericisi 224
Ebû Cehil'in Esmâ *(Radıyallâhu Anhâ)*yı sorgulaması ve tokatlaması 218
Ebu Cehil'in kâfirliğinin şiddeti 177
Ebû Cehil'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i alaya alması 657

Ebû Cehil'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve arkadaşlarını görmemesi 218
Ebû Cehil'in, çok ağlayıp az güleceği 657
Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*ın hiçbir harbi terk etmediği 254
Ebû Hayseme *(Radıyallâhu Anh)*ın, Tebûk'te Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sonradan yetişmesinin kıssası 652
Ebû Leheb'in azabının karısından dolayı artacağı 52
Ebû Leheb'in kızına eziyet edilmesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızması 463
Ebû Musa el-eşârî *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den binek istemesi 737
Ebû Süfyân *(Radıyallâhu Anh)*ın, müellefe-i kulûb'ten olduğu 427
Ebû Talha *(Radıyallâhu Anh)*ın en sevdiği bahçesini, infâk etmesi 409
Ebû Talha *(Radıyallâhu Anh)*ın, cihâda olan aşkı ve vefâtı 254
Ebû Tâlib'e, âhirette yardım ulaşacağı 350
Ebû Tâlib'in, cehennemin en sığ yerinde olacağı 350
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın Ka'b *(Radıyallâhu Anh)*a saldırması ve rebezeye gitmesi 33
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın sertliği 32
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın zühd ve takvası 31
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Muâviye *(Radıyallâhu Anh)* ile tartışması 21-32
Efendiliğe yükselmenin, zor olduğu 748
Ehl-i Beyt'e eziyet etmenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet verdiği 462
Ehl-i Beyt'e yapılan zulüm 246
Ehl-i Beyt'i vesile yapmak 673
Ehl-i Beyt'in azatlı kölelerine zekâtın yasak oluşu 422,423
Ehli Beyt'in kıyamette açlık çekmeyeceği 113
Ehl-i Beyt'in şereflerinden dolayı, zekât almadıkları 420
Ehl-i Beyt'inin ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, akrabalarının sadaka yemediği 421
Ehl-i Beyte farz olan sadakanın yasaklandığı ... 422
Ehl-i beyte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, nafile sadaka verdiği 421
Ehl-i Beyte tâzimin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim olduğu 494
Ehl-i Kitab âlimlerinin Allâh-u Te'âlâ'nın kitabını değiştirdiği 20
Ehl-i Kitab âlimlerinin insanların mallarını yediği ve kötü huyları 18
Ehl-i Kitab âlimlerinin rablik izhar etmesi 19
Ehl-i Kitab ile savaşın emredilmesi 152
Ehl-i Kitab olan bir erkeğin Müslüman kadın ile evlenemeyeceği 13
Ehl-i Kitab'a ilk davetin, Allâh'a ibadet konusu olması gerektiği 399
Ehl-i Kitab'a, tebliğin ne şekilde yapılacağı 399
Ehl-i Kitab'ın Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu söndürmek istedikleri 7
Ehl-i Kitab'ın kendi yazdıklarına Allâh-u Te'âlâ'nın kitabı dedikleri 20
Ehl-i Kitab'ın yok olacağı zaman 11
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların cenazesinin kılınmayacağı 688
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların halinin münâfıklara benzediği 609
Ehl-i Sünnet ulemâsının, imamlar hakkındaki görüşü 242
Ehl-i Sünnet'e göre cennetin şu anda yaratılmış olduğu 713
Ehl-i Sünnet'e göre kader ve kaza 321
Ehl-i Sünnet'e muhalif görüşleri ortaya çıkanla irtibatı kesmek gerektiği 670
Ehl-i Sünnet'in dışındakilere, sert şekilde muamele etmek 569
Ehl-i Sünnet'in Mûtezile'ye cevabı 362
Ehl-i Sünnet'in, Allâh-u Te'âlâ'nın dilediği kulunun îmânına mâni olacağına dair delilleri 708
Ehlullah olmadan mânevî mîracın olamayacağı 17
Ehlullah'a Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı 14
Ehlullah'a göre zekâtın miktarı 47
Ehlullah'a hakâret edenin Allah'a savaş açtığı 336
Ehlullâh'a, eziyetlerin hafif geleceği 466
Ehlullahı inkâr edenle oturmamak 163
Ehlullahın kerâmeti 14
Elbisenin yamalanmadıkça eskimediği 158
Elest ahdinin, belâ hükmüne bağlandığı 653
Ellerini haramdan koruyanın c ennete gireceği 611
Emanete bile bile hainlik eden ile istemeden zâyi edenin bir olmadığı 617
Emanete hıyanet edenin münâfık olduğu ... 613
Emanete hıyanet edenin, münâfık olmayacağının beyânı 619

Emanete hıyanetin münâfıkların vasıflarından olduğu 608,612
Emanete hıyanetin nifaktan bir haslet olduğu 615
Emanete sadâkat 180
Emaneti muhafaza edenin cennete gireceği 611
Emâneti sâhibine iâde etmek 75
Emanetin kaldırılacağı âhir zaman 658
Emir ve yasaklardan yüz çevirmenin, münâfıkların vasıflarından olduğu 605
Emri bil mâ'ruf sözünün izahı 528
Emri bil mâ'rûfu, Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in öğretmesi 399
Emri bil mâ'rufun farz olduğu 528
Emri bil mârûf ve nehyi anil münker yapanların fazîletleri 535
Emri bil mârûfa teşvik 534
Emzirme müddetinin iki sene olduğu 340
Enbiyâ için ölümün ikram olduğu 140
Enbiyânın başına gelen eziyetler 466
Enbiyânın ictihat yapmasının câiz olduğu .. 274
Ensar'ın, Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in Medîne'ye gelişine sevinmesi 228
Ensâra, Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in nasihati 587
Ensârın, Allâh ve Rasûlüne teşekkürü 587
Erkeklerin en faziletlileri 572
Erkeklerin kadınlar üzerinde hakkı olduğu .. 75
Esire yedirmek 413,542
Esirliğin zekât almaya sebep olabileceği 413
Evde uğursuzluk olduğu 144
Evlenen mümin gence yardımın, Allâh-u Te'âlâ üzerine hak olduğu 433
Evlere arkadan girmemek 129
Evlere kapılardan girmek 129
Evlerinden çıkmayan kadınların en faziletli kadınlar olduğu 572
Evli olanın zekât alıp alamayacağı 404
Evliyâ için ölümün ikram olduğu 140
Evliyâullâhı tenkit edenler 495
Evliyâullâhın yolundan geri kalanların üç kısım olduğu 720
Evliyâullâhın, bir şeye mâlik olunca üzüldükleri 453
Evliyâya hakâret edenin Allâh'a savaş açtığı 336
Eyyâm-ı Biyz oruçlarının cennetteki makamı 554
Ezandan sonra salevât getirmek 556
Ezanı işitince, müezzinin dediğini tekrar etmek 556
Eziyetin arınmaya sebep olduğu 465

(F)

Fâcirin, kötü huylu ve çok aldatıcı olduğu .. 464
Fakir için zekâtta olan hikmet 442
Fakir ile miskinin farkı 399
Fakir olan insan, dilenemese de zekât verilince alabileceği 403
Fakir olduğunu iddia edenin yemin etmesi 437
Fakir ölmeyi Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in tavsiye etmesi 31
Fakir sahabîlerin üzülmelerinin sebebi 740
Fakire yardım etmeyenlere tehdit 59
Fakire, gücü kuvveti yerinde olsa da zekât verilebileceği 404
Fakirin Allâh 'tan başka bir şeyle müstağnî olmayacağı 452
Fakirin dilenmesi için, fakirliğine şahit lazım olduğu 436
Fakirin dinini götüren mesele 59
Fakirin infakının, zengininkinden hayırlı olduğu 633
Fakirin itimadının Allâh-u Te'âlâ'ya olduğu. 59
Fakirin izahı 396
Fakirin sabredeninin, şükreden zenginden evlâ olduğu 453
Fakirin tasaddukunun bereket olduğu 629
Fakirin üç mertebede olduğu 448
Fakirin, âyet-i celîledeki tarifi 398
Fakirin, zenginlikten sakınması gerektiği ... 453
Fakirlerden gözü ayırmamak 447
Fakirlerin aç kalmasının hikmeti 57
Fakirlerin duâsının kıymeti 442
Fakirlerin kıyamette, zenginlerden haklarını isteyeceği 622
Fakirlerin maddî ve mânevî bağışlara lâyık olduğu 328
Fakirlerin sabredenlerinin, Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları olacağı 449
Fakirlerin verdiği azın, başkalarının çoğundan hayırlı olduğu 637
Fakirlerin, kıyamette Allâh'ın rahmetine yakın olacağı 623
Fakirlerin, zekâttan hakkı olduğu 391
Fakirliğe niyetin, tasavvufun bidâyeti olduğu 452
Fakirliğe Rasûlüllâh (*Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem*)in teşvik etmesi 31

Fakirliğin Allâh-u Te'âlâ'nın huzuruna kavuşturduğu ... 452
Fakirliğin tasavvufun esası olduğu ... 452
Fakirliğin, Allâh-u Te'âlâ tarafından olduğu ... 262
Fakirliğin, zenginliğe tercih edilmesi ... 453
Fakirlik hakkında işâri mânâlar ... 448
Fakirlik ile ilgili, Herevî *(Kuddise Sirruhû)*nun sözleri ... 446
Fakirlik mücevherinin kıymeti ... 447
Fakirlikteki şahitlerin adedi ... 436
Fakirlikten Allâh'a sığınmak ... 448
Fakirlikten Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak ... 396
Fakirlikten hacet sahibi olanın durumu düzelecek kadar dilenebilmesi ... 436
Fakirlikten Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti adına korkmadığı ... 428
Fâsık Müslümanlara yardım etmek gerektiği ... 543
Fasıklar toplumunu Allâh-u Te'âlâ'nın hidâyet etmeyeceği ... 642,676
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın ağlaması ... 183
Fazâil-i âmâlden bahseden hadislerle amel ... 121
Fazîletli amellerin ecri ... 120
Fazîletli kılınan ayların tercih sebebi ... 75
Fazîletli kılınan zaman ve mekânlar ... 77
Fazîletli vakitlerde gaflet etmemek ... 78
Fazîletli zamanların hikmeti ... 79
Felakete maruz kalan kimsenin dilenebileceği ... 436
Fetih senesi ... 114
Fıkıh öğrenmenin önemi ... 165
Firdevs cennetinin vasıfları ... 717
Firdevs'i istemek ... 716
Firdevs'in, cennetin ortası ve en yüksek yeri olduğu ... 554,716
Firdevs-i Âlâ'ya girdirecek oruç ... 96
Firdevs-i Âlâ'ya vâris olmak ... 89
Fitneye düşürme sözünün izâhı ... 314
Fitre hakkındaki hükümler ... 41
Fitre ile zekât arasındaki fark ... 41
Fitre vermekte neyin efdal olduğu ... 405
Fitrenin vâcib olduğu ... 604
Fitrenin vakti ... 41
Fitrenin, hükmünün zekât gibi olduğu ... 401
Fukahânın zındık diye isimlendirdiği kimseler ... 588
Fukarânın, iffetli olup istemeyen ihtiyaçlı kimse olduğu ... 396

(G)

Gafil insan ... 60
Gaflet uykusu ... 60
Ganimet hakkında Hakîm *(Radıyallâhu Anh)*ın kıssası ... 429
Ganimetlerin Allâh-u Te'âlâ tarafından taksim edildiği ... 389
Ganimetlerin taksiminin Allâh ve Rasûlü'ne ait olduğu ... 457
Ganimetlerin yetim ve yoksullara taksim edildiği ... 407
Gârım kelimesinin mânâsı ... 434
Gazab-ı ilâhîyi, sadakanın söndürdüğü ... 540
Gazâda münâfıkların zararları ... 296
Gazâdan geri kalanın mesul olmayacağı haller ... 291
Gazânın, farz-ı kifâye olduğu ... 255
Gazaya Allâh için çıkmayanın kötü hali ... 127
Gazâya çıkan zengin de olsa ona zekât düşeceği ... 435
Gazâya çıkanı donatanın gazâya çıkmış gibi olacağı ... 259
Gazâya çıkanın büyük fazîletler alacağı ... 291
Gazâya çıkanın, Allâh yolunda olduğu ... 438
Gazâya çıkanın, çoluk çocuğuna bakmak ... 259
Gazâya gidene yapılan yardımın, günahları bağışlatacağı ... 353
Gâzilerin günahının zararı olmadığı ... 170
Gazîyi techîz edene verilecek mükâfat ... 353
Geceleyin önemli üç saat ... 546
Gecenin son üç saatinde zikrin önemi ... 546
Gecenin ve günün şerrinden sığınmak ... 145
Geçerli mazereti olan mümine izin vermek gerektiği ... 284
Geğirmemek ... 158
Gerçek mükâfat ... 214
Geven ağacının hicret mağarasını kapatması ... 246
Gezegenlerin uğursuzluğu ... 148
Gizli açık her şeyi Allâh-u Te'âlâ'nın bildiği 625
Gizlice insanları dinleyip aktaranın hali ... 300
Gökleri ve yeri Yaratan ... 327
Göklerin secde eden meleklerle kaplı olduğu ... 659
Göklerin ve yerin mirasının Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu ... 53
Göklerin ve yerlerin tevhid ile durduğu ... 76
Göklerin, emaneti yüklenmekten kaçındığı 609
Gönül zenginliğinin sahipleri ... 602
Görünmeyen ordular ... 174

Gösteriş için namaz kılanlar 344
Gösteriş için savaşmak 201
Gözlerine ateş değmeyecek olanlar 666
Gözlerini muhafaza edenin cennete gireceği 611
Gözün görmediği cennetler 546
Gözyaşını elbise ve avuç ile silmek 666
Gözyaşının rahmet eseri olduğu 666
Gözyaşının, doğru ile yalancıyı ayırdığı 740
Güldüren ve ağlatanın Mevlâ Te'âlâ olduğu 659
Gülen gence Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın nasihati 664
Gülmeyi çok yapanın kalbinin öleceği 659
Gülmeyi çok yapmanın, tembel ve beyinsiz işi olduğu 659
Gümüşün nisap miktarı 37
Gümüşün zekâtı verilmeyince cehennemde sahibini dağlayacağı 55
Günah sayılan adakların, yerine getirilmesi gerekmeyeceği 600
Günahın mübarek zaman ve mekânlarda yapılmasının günahı katlayacağı 85
Günahkârlara şefaatçi olacak olanın ameli . 105
Günahlardan istiğfarın cennete girmeye sebep olduğu 590
Günahları af ettiren oruç 89
Günahları sevaba dönen kimse 102
Günahları yıkayan bir amel 125
Günahların af edildiği gece 115
Günahların silindiği ay 86
Günahların, sevabı mahvedeceği 342
Günahsız olana Allâh-u Te'âlâ'nın azâb etmeyeceği 522
Gündüz uykusunun sünnet olduğu 225
Güneş doğduğunda, iki meleğin insanlara nidâ ettiği 602
Güneş ve burçlar 63
Güneşin ziyâ olduğu 62
Günlerdeki uğursuzluk 147
Günlerin meydana gelmesi 62
Günlerin uğursuzluğunun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine kalktığı . 140
Günün ve gecenin şerrinden sığınmak 145
Güvenilir insanların yerine, güvensiz insanların başa geleceği 658
Güvercin beslemenin hükmü 249
Güvercini oyun ve kumarda kullanmak 249
Güvercinlerin fazîleti 189
Güvercinlerin özelliği 249
Güvercinlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gölge yapması 248
Güvercinlerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsını aldığı 248
Güzel ahlakın, Allâh dostlarının yaratılış ahlakı olduğu 623
Güzel bir rivayetle amel edenin doğru olmasa da ecrini alacağı 120

(H)

Habercilikte güvercinin önemi 249
Habeşistan'a hicret edenlerin Medîne'ye dönmesi 209
Habeşli cariyenin ibretli kıssası 523
Habil ile Kabil'in Allâh-u Te'âlâ'ya kurban takdim etmeleri 342
Hac edilmeyen ve infak edilmeyen malın kenz olduğu 24
Hac için zilhicce ayının meşru kılındığı 132
Hac vakitleri 129
Hac vaktini bildirmek için hilaller tâyin edildiği 129
Hac vaktinin hilal sayesinde bilindiği 63
Hac vazifesi yapanların arefe günü orucu 91
Hac yapanların mücahit sayıldığı 717
Hac yoluna çıkanın, Allâh yolunda olduğu 438
Haccâc-ı (Zâlim'in) kâfir olmadığı ve nifak ehli olduğu 622
Haccı Allâh için yapanların iblisi ağlattığı .. 264
Haccın Arafat'tan ibaret olduğu 726
Haccın müşrikler tarafından farklı aylarda yapıldığı 132
Haccın vaktini değiştirmek isteyen hocalar 137
Haccın vazifeleri 129
Haccın, İslam erkânından olduğu 408
Haç'ların kırılacağı zaman 10
Hadisi inkâr edenlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevabı 119
Hadisler fazâil-i âmâlden bahsedince zayıflığına bakılmayacağı 122
Hadisleri inkâr edenlerin îmânının zayıflığı 121
Hadislerle amel 118
Hafif kullardan kimlerin kast edildiği 258
Hafsa *(Radıyallâhu Anhâ)*nın, Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*ya sitemi 239
Hahamların insanların mallarını yediği ve diğer kötü huyları 18
Hak kelimesinden mûrad 306
Hakikat ehlinin hesabı 47

Hakikati bulmuş kullar 386
Hakiki nemâ 38
Hakîm *(Radıyallâhu Anh)*ın, ganimet hakkındaki kıssası 429
Hakîm ism-i şerîfinin izahı 534
Haksızlık yapmamak 74
Halid ibni Velid'in teberrük kıssası 691
Halifelerin sonuncusunun mehdi olduğu 12
Hamd etmenin cennete girmeye sebep olduğu 590
Hane halkının, insana düşman kesilebileceği 247
Hanefî mezhebinde kalpten yapılan niyetin, dille söylenmedikçe hüküm ifade etmeyeceği 594
Hanımının ağzına koyduğu lokmanın kişi için sadaka sayıldığı 28
Haram ayda bir günün orucunun, bir aya denk olduğu 86
Haram ayda müşriklerle savaş 123
Haram ayda oruç tutana verilen büyük ecirler 87
Haram aydaki günahın, ihramlının günahı gibi olduğu 85
Haram aydaki ibadetin diğer aylardakinden fazîletli olduğu 85
Haram ayı helal saymak 132
Haram aylar ve onlar hakkındaki hükümler 61
Haram aylarda günah işlemenin nefse zulüm olduğu 75
Haram aylarda ibâdeti terk etmenin nefse zulüm olduğu 75
Haram aylarda işlenen günahın daha ağır olduğu 83
Haram aylarda nefislere zulmetmemek ... 75,82
Haram aylardaki ibâdetin katlanacağı 88
Haram aylardaki savaş yasağının kaldırıldığı 72
Haram aylardan bir kısmını oruç tutup diğer bir kısmını bırakmanın müstehap olduğu .. 107
Haram aylardan hangisinin daha fazîletli olduğu 80
Haram ayları oruçlu geçirmek 87
Haram ayların Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili aylar olduğu 84
Haram ayların en büyüğü 81
Haram ayların fazîletinin hikmeti 72,83
Haram ayların hikmeti 72
Haram ayların İbrâhîm ve İsmâîl *(Aleyhimesselâm)*dan kaldığı 82
Haram ayların onuncu günleri 103
Haram işlemekten sakınmak 621,700
Haram kılınanın, ebedi helal edilmeyeceği. 700
Haramlardan âzâları korumanın hayâ olduğu 524
Harbe çıkanı donatanın gazâya çıkmış gibi olacağı 259
"Harbe çıkın" emrinin izâhı 252
Harbe Müslümanların topyekûn çıkamayacağı 123
Harbî bir fakire, nafile sadaka vermenin câiz olduğu 400
Harbî kâfire, nafile sadaka vermenin câiz olmadığı 401
Harbin, farz-ı ayn olduğu yerler 256
Haremdeki güvercinler 189,248
Hâricîleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber vermesi 380,425
Hâricîleri, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katletmek istemesi 425
Hâricîlerin atasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret etmesi 425
Hâricîlerin dinden çıkacağı 380
Hâricîlerin temelinin dayandığı münâfık kimse 379
Hasatı, ektikleri gün alan kavme Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uğraması 354
Hasedin insana gördüğü şeyi bile inkâr ettirebileceği 484
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden açıklaması 466
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetinin onun kemâlâtını artırdığı 466
Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın, köle tüccarı ile pazarlığı 638
Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın hep hüzünlü olması ve hiç gülmemesi 659
Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın, Atâ *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfıklar ile ilgili görüşünü kabul etmesi 615
Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)*ın, gülen gence nasihati 664
Hasen-i Basrî Hazretleri'nin, nemmâmcıyı kovması 300
Hassân İbni Sâbit'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i medhiyesi 222
Hasta develeri sağlam develerden uzak tutmak 142
Hasta üzerine yapamadığı şeylerden dolayı hiçbir günah olmayacağı 722

Hastaları iyileştiren sûre 180
Hastaların cihattan geri kalmasının günah olmadığı 721
Hastaların ve zayıfların cihattan geri kalma izni 253
Hastalığı, Allâh-u Te'âlâ'nın bulaştırdığı 143
Hastalığın kendiliğinden bulaşıcı olmadığı 139,141,142
"Hastalıklarınızı sadaka ile tedavi edin" hadîs-i şerîfi 443
Hâşim oğullarına zekât varmenin caiz olmadığı 422
Haşimoğullarının, zekât alması hakkındaki hükümler 419
Hatalara ağlamak 665
Hâtıb ibni Ebî Belte'a'nın, Bedir ehlinden ve ehli imândan olduğu 599
Havâic-i asliye 37
Havârîlerin Îsa *(Aleyhisselâm)*a, Allâh için nasihati sorması 727
Havas kullar için her zaman ve mekânın fazîletli olduğu 76
Havelân-ı havl 38
Havz-ı Kevser'in başında Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın bulunması 231
Hayâ etmenin yolu 524
Hayâ sahibinin yapması gerekenler 524
Hayatı ganimet bilmek 170
Hayber ganîmetleri 669
Hayır talep etmeye teşvik 700
Hayır ve şerrin yaratılmak cihetinden Allâh-u Te'âlâ'ya ait olduğu 146,326,330,363
Hayır yapılacak kimsenin beyanı 456
Hayır yoluna çıkan herkese zekât verilebileceği 438
Hayırların tamamının müminlere ait olduğu 710
Hayırların ve saadetlerin medârının ne olduğu 564
Hayırlı malı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiye ettiği 24
Hayırlı olanı Allâh-u Te'âlâ'dan istemek 145
Hayırlı yiyenin, hayırsız oruç tutandan hayırlı olduğu 572
Hayırlıları istemek 25
Hayrın hakîkî mânâsı 711
Hayrın nelerden ibaret olduğu 456
Hayrın, zorla da olsa hayır olduğu 266
Hayvana acıyana Allâh-u Te'âlâ'nın acıyacağı 542
Hayvanların dile geldiği mevlid gecesi 115
Helâk eden üç şey 359
Helakten sakınmak 142
Helal ayı haram saymak 132
Helal kılınanın, ebedi haram edilmeyeceği. 700
Helal mal kazanmak için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşvik ettiği 26
Helal yol ile kazanıp mal biriktirmenin kötü olmadığı 23
Helal yoldan mal kazanmanın câiz olduğunun delilleri 26
Hendekte, münâfıkların Müslümanları fitneye düşürmeleri 306
Her ümmet içerisinde muhaddes kullar olduğu 679
Herevî *(Kuddise Sirruhû)*nun, fakirlik ile ilgili sözleri 446
Hesabı kolaylaştıran amel 109
Hevânın, günahların merkebi olduğu 741
Hırsın, ruhu, nefsi ve kalbi yorduğu 35
Hızır *(Aleyhisselâm)* ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın buluşması 364
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın fazileti 367
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın öldürdüğü çocuğun ailesinin daha sonraki durumu 369
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, çocuğu öldürmesi, gemiyi delmesi ve duvarı tamir etmesi 367,368
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, Musa *(Aleyhisselâm)*a nasihati 665
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan daha âlim olduğu 364
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, yaptığı işlerin hikmetini açıklaması 368
Hicab azabı 699
Hicret etmeyenlerin, müminlerin velisi olmadığı 543
Hicret hadisesi 224
Hicret için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evinden çıkışı 180
Hicret için, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e izin verilmesi 208,209
Hicret kıssası 217
Hicret kıssası ile ilgili hadis-i şerîf ve rivâyetler 202
Hicreti, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın anlatması 215
Hicrette Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletine dair rivâyetler 230
Hicrette Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üzerine titrediği 233

Hicrette Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın, yola bütün malıyla çıktığı....235
Hicrette mağara kıssası....188,245
Hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayaklarının kanaması....188
Hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayaklarının soyulması....234
Hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağarada üç gün kaldığı....191,210
Hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in saklandığı mağaranın genişlediği....198
Hicrette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Medîne'ye varması....212
Hicrette Sevr mağarasının ağzını örümcek ağının kaplaması....181
Hicrette yılanların, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ayağını ısırması....234
Hicrette, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rehber tuttuğu....210
Hicrette, Sürâka'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düşme hikâyesi....211
Hicrî ayların fazîlet sıralaması....69
Hicrî ayların isim ve hikmetleri....65
Hidâyetin tarifi....8
Hikmeti, müşriklerin ağzından da olsa almak gerektiği....748
Hikmetin bazen âşikâr, bazen gizli olduğu..79
Hilâfet hakkında, Şî'a ve Râfîzîlerin görüşleri....298
Hilalin değişmesinin hikmetleri....63,127,129
Hile ve tuzak günü....184
Hind ehlinin teberrükte bulunduğu ağaç....15
Hind memleketlerindeki bir ağacın hikmeti.15
Hocalara tazim etmek....571
Hristiyan âlimlerinin insanların mallarını yediği ve diğer kötü huyları....18
Hristiyanlara göre sene....64
Hristiyanların Allâh-u Te'âlâ'nın hükümlerini değiştirmek istemeleri....62
Hristiyanların Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu söndürmek istemeleri....5
Hristiyanların Allâh-u Te'âlâ'ya çocuk isnadı.5
Hristiyanların haram ayları değiştirdiği....82
Hristiyanların resmî vazifeye getirilmelerinin caiz olmadığı....423
Hudeybiye ehlinin cehenneme girmeyeceği....598
Hûdeybiye senesi....123
Hudeybiye umresi hakkında nazil olan âyet-i celîle....669
Hukemâdan birinin nemmâmcıya kızması.301
Hulefâ-i Râşidîn'in fazîlet sırası....242
Huneyn dağının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i istemesi....245
Huneyn ganîmetlerinin müellefe-i kulûbe de dağıtıldığı....424,427
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimini beğenmeyenler....381
Hurilerin hallerini beyan eden âyet-i celîle....711,712
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın, münâfıkları bildiği....483,685
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı cenaze kılmaması için uyardığı....685
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhafazası....580
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sırdaşı olduğu....484
Hükmî nemâ....38
Hürriyetin tarifi....36
Hüseyin *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetini, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden açıklaması....466
Hüseyin *(Radıyallâhu Anh)*ın şehâdetinin, onun kemâlâtını arttırdığı....466
Hüsrana uğrayanlar....517

(I)

Irmaklar akan cennetler....544

(İ)

İbadet edin emri....457
İbâdet etmek istemek....25
İbadet için zilhicceden daha sevgili bir zaman olmadığı....90
İbâdet yapmak ve şerrinden insanları korumak için kenara çekilen kimsenin insanların en hayırlısı olduğu....264
İbâdetin ruhu....346
İbadetin, Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili olduğu gün....90
İbâdetin, hasene olması için îmânın şart olduğu....348
İbâdetle meşgul olanlar....303
İbadetlerin en sevimlisinin Allâh-u Te'âlâ'ya samimiyet ve iyi niyet olduğu....727
İbadetlerin sevabının zaman ve mekânlara göre değiştiği....85
İbâdetlerin üç kısım olduğu....353

İbâdetlerin, îmânın hakîkati olmadan kabul olunmayacağı 354
İblis'i ağlatan, sarartan ve üzen şey 264
İblis'in halinden ibret almak gerektiği 621
İblîs'in insan sûretinde müşriklere istişâre vermesi 176
İblîs'in insan suretine girmesi 183
İblis'in perişan olduğu gece 115
İblis'in, Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkındaki düşüncesi 282
İblis'in, Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde ile emrolunması 283
İbni Cüd'an'ın amellerinin kendisine fâide vermeyeceği 347
İbnüddeğine'nin, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ya emin vermesi 208
İbnü-l Arabî *(Radıyallâhu Anh)*ın, cihâd hakkındaki kıssası 257
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* ile beraber olanın ameli 105
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ı ateşin yakmaması 663
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın cömertliği ve diğer halleri 286,520
İçki içenin namazının makbul olmadığı 170
İçtihad edenin ecri 275
İddet beklemek 340
İdris *(Aleyhisselâm)*ın göğe kaldırıldığı gece 115
İftiradan korunmak için verilen şeyin sadaka olduğu 541
İhlas ehlinin, üzüntü ve ağlama vasıfları ile vasıflandığı 742
İhlas ile Kelime-i tevhîdi söyleyenin cennete gireceği 715
İhlas Sûresi'ni aşure günü okumanın fazîleti 89
İhlasın, îmânda şart koşulması 715
İhlasın, insanı haramlardan koruyacağı 715
İhlasın, kalbin sıfatlarından olduğu 715
İhram yasakları 129
İhsan etmenin kalpleri değiştirdiği 428
İhsan konularının başının, tevhîd inancı olduğu 730
İhsan vasfı üzere olanlara dokunulamayacağı 730
İhvânın dikkat etmesi gereken hususlar 300
İhvanın rencide edici haline sabretmek 653
İki kişinin üçüncüsünün, Allâh-u Te'âlâ olduğu 186
İkindi namazını kılmayanın nankör olduğu 531
İkindi namazının Münker ve Nekir'e çare olduğu 530
İkiyüzlülerin kıyâmette en şerlilerden olacağı 337
İlâhî muhabbetle müteveccih bulunanlar 303
İlâhî rızanın, ruhların nimetlerinden olduğu 563
İlim ehli ile görüşenin müjdelenişi 338
İlim öğrenmenin önemi 165
İlim sahibini, münâfıktan başkasının hafife ve alaya almayacağı 493
İlim tahsiline çıkmak 165,166
İlim tahsiline verilen değer 124
İlim talebi için çıkanın Allâh yolunda olduğu 438
İlim talep edenin en âlim sayılacağı 364
İlim ve adâlet ehline tâzimin, Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim sayılacağı 493
İlliyyîne yükselen kimse 102
İlmi ile amel edenin müjdelenişi 338
İmâma itaat 167
İmâm-ı Bûsîrî'nin, hicrette mağarası ile ilgili şiiri 192
İmâm-ı Nâfi' *(Rahimehullâh)*ın, altın biriktirmesi ve takvâsı 262
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun zekât hakkındaki beyânı 42
İmâmiyye fırkasının kötü itikadı 193,298
İmamlar hakkında, Ehl-i Sünnet ulemâsının görüşü 242
"İmamlara nasihat"in izahı 728
İmân edenlere cennette verilecek nimetler 544
İmân edenlerin, müminlerin dostu olduğu. 542
İmân edip, amel-i sâlih işleyenler arasında muhabbet meydana geleceği 543
İmân edip, namaz, oruç ve hicret vazîfelerini yerine getireni cennete sokmanın, Allâh-u Te'âlâ üzerine hak olduğu 553
İmân kendisine nasip olan ilk kişi 238
İmâna yardımcı olan hanımın en hayırlı varlık olduğu 24
İmandan sonra en faziletli amelin, namaz olduğu 529
İmandan sonra kâfir olanlar 497
İmânı olan herkesi öldürecek olan rüzgâr 12
İmânı olmayana Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gömleğinin fayda vermeyeceği 689
İmânı taze tutmanın yolu 590
İmânın dille telaffuzdan ibaret olmadığı 473

İmânın yarısının sabır, diğer yarısının şükür olduğu 441
İmânın, cihattan önce gelmesinin hikmeti .. 703
İmânın, Kelime-i Tevhîd ile sâbit olduğu 584
İmânlı olduğu bilinmeyene, hac, oruç ve zekat ile imân hükmü verilmeyeceği 584
İmanlıya yedirmenin fazileti 542
İmtihan âleminde emirlere yapışıp, yasaklardan kaçanın sadık ve makbul olduğu 653
İmtihana sabretmeyenlerin kâzib ve gaddar olduğu 653
İnanan erkekler ile inanan kadınların, birbirine dost oldukları 526
İnananlara cennette verilecek nimetler 544
İnananlara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rahmet olduğu 462
İnananların ancak Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül edeceği 320
İnananların cihâd için sormadan koşacakları 285
İnananların güzel vasıfları 526
İnananların izin almadan cihattan ayrılmayacağı 284
İnananların yardımcısının ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu 324
İnancın kuvvet ve zayıflığı 289
İnanmadan amel edenin ecir alamayacağı .. 118
İnâyetin olduğu yerde, muzafferiyet olduğu 242
İnciden yapılan saray 547
İncinin takı sayıldığı 40
İnfak eden fakirleri ayıplayan münâfıklar .. 633
İnfâk edenin müjdelenişi 338
İnfak etmeyenleri büyük bir azâbın beklediği 26
İnfak etmeyenlerin cehennemdeki kötü durumu 48
İnfak ve cihâdın münâfıklara zulüm olduğu 358
İnfak yapmayanlara yapılacak azaplar 51
İnfâka Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviki 631
İnfâkı müminin severek yapması 346
İnfâkın Allâh-u Te'âlâ'nın rızası için olmazsa makbul olmayacağı 341
İnfâkın kabul edilmemesinin üç sebebi 343
İnfâkın kolay gelmesi için gereken itikat 262
İnfâkın malla yapılan bir ibâdet olduğu 353
İnfakının, kendisine fayda sağlamayacağı kimseler 339
İnfâkta zorlanan müminin durumu 346
İnkârın şaka yollu olanının da insanı kâfir ettiği 490-502
İnsan tabiatına, malın sevgili kılındığı 440
İnsana çok şeref veren bir hadîs-i şerif 743
İnsanı yenik şekle getirecek olan gülme 659
İnsanın acziyeti 247
İnsanın âhiret için yaratıldığı 361
İnsanın âhiret ile olan alâkasının, dünya ile olandan daha kuvvetli olduğu 361
İnsanın başına gelecek hayır ve şerrin yazılmış olduğu 321
İnsanın bin dirhem verip cehennemi aldığı, bir dirhem cennet için vermediği 272
İnsanın duyduğu fazîletli amel, doğru olmasa da ecir alacağı 119
İnsanın dünyaya bedduâsı 158
İnsanın dünyaya tamah etmediği 35
İnsanın güçlü olmayı sevdiği 440
İnsanın haddi aştığı ve kendini zengin gördüğü 357
İnsanın hali ile kâli birbirine uymaz ise îmânının sağlam olmayacağı 337
İnsanın kendini beğenmesi 359
İnsanın kusur ve acziyet mahalli olduğu 732
İnsanın mağfirete muhtaç olduğu 732
İnsanın malın hangi kısmından istifade ettiği 361
İnsanın uzuvları, dile gelerek yaptıklarına şahitlik edeceği 744
İnsanın yılandan emin olacağı zaman 10
İnsanın, emaneti yüklendiği ve onu zâyî ettiği 609
İnsanın, muhtaçlığını ve alçaklığını anladığı zamanın en hayırlı zaman olduğu 328
İnsanın, zikirle imânını taze tutması 590
İnsanlar arasında mânevî dereceler 303
İnsanlar günah işlemese, Allâh-u Te'âlâ'nın günah işletip tevbe eden bir toplum yaratacağı 551
İnsanlar ne der, diyerek Allâh-u Te'âlâ'yı üzmemek 473
İnsanlara eziyet eden bir kimsenin ölümünü istemenin caiz olduğu 369
İnsanlara fayda veren şeyin yeryüzünde kaldığı 443
İnsanların aldandığı iki nimet 170
İnsanların dünyaya hırsının arttığı 161

İnsanların en hayırlısı 264,413
İnsanların en hayırlısının, at üzerinde koşan mücâhid olduğu 286
İnsanların en şereflisi 740
İnsanların en şerlisinin, istenildiğinde vermeyen kimse olduğu 413
İnsanların felâha ermeleri 346
İnsanların hakikatte fakir olduğu 173
İnsanların kendisini sevmesini isteyen kişi. 159
İnsanların kötü sıfatlarının sûretinde mahşere çıkarılacağı 171
İnsanların nankör olduğu 586
İnsanların topraktan olduğu için eşit olduğu, faziletin takvada olduğu 741
İnsanların üç kısım olduğu 302
İnsanların, Âdem *(Aleyhisselâm)*dan yaratıldığı 414
İnsanların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için yaratıldığı 337
İnsanlarla dalga geçen adam ile kıyamette dalga geçileceği 492
İnsanlarla dalga geçmenin büyük günah olduğu 492
İnşâallâh demenin gerekliliği 555
İrâde-i cüziyyenin önemi 323
"Îsâ *(Aleyhisselâm)*dan başka Mehdi yoktur" hadisinin izâhı 11
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mehdi'ye yardım için ineceği 8,12
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü ile Allâh-u Te'âlâ'nın müjdesinin tahakkuk edeceği 10
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü zamanında bâtıl dinlerin yok olacağı 11
İsa *(Aleyhisselâm)*ın, insanların en şereflisini izah edişi 741
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın, yemin eden hırsıza inanması 465
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın, zikreden kavim ile karşılaşması 386
Îsâ ile Mehdi *(Aleyhimesselâm)*ın aynı kimse olmadığı ve aralarındaki fark 11
İslâm dininin izzetinin cihâdda olduğu 283
İslam düşmanları ile cihâda teşvik 125
İslâm'a girmenin, isteksiz de olsa mûteber olduğu 266
İslam'da kamerî seneye itibar edildiği 63
İslam'dan ayrılmamayı ölüme tercih eden kişinin mükâfatı 555
İslâm'dan başka dinin kalmayacağı zaman... 10
İslam'dan sonra evlatlığın vâris olamayacağının beyan edilmesi 672
İslam'ı anlatıp, amel etmeyen kimse 503
İslam'ı beğenmeyen münâfıklar 576
İslâm'ın bütün dinlerden üstün olduğu 8,13
İslâm'ın bütün dinlere üstünlüğünün Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın nüzûlü ile olacağı 10
İslam'ın dosdoğru bir din olduğu 82
İslâm'ın dünyaya yayılma müjdesi 10
İslâm'ın emrettiği harcamaları yapılmayan malların kenz olduğu 24
İslâm'ın hiçbir dinle birleşmeyeceği 13
İslâm'ın hidâyet olduğu 8
İslâm'ın mal ile sevdirilmesi 428
İslâm'ın tatbikinin kolay olduğu 730
İslâmın kâfirlere galip gelmesi 9
İslamiyet'le alay edenlerin mutlaka cezalandırılacakları 495
İsrâîloğulları ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mücadelesi 611
İsrailoğulları ile Ümmet-i Muhammed'in çok benzedikleri 515
İsrailoğullarına emredileni, Ümmet-i Muhammed'in azının yapacağı 302
İstekli veya isteksiz cihâda çıkın emri 252
İsteksiz îmânın geçerli olduğu 266
İsteksiz infâkın nifak alâmetlerinden olduğu 346
İstemekten kaçınmak 429
İsteyene vermek ve azarlamamak 412
İsteyene vermeyi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emretmesi 31
İsteyeni engellememek ve boş çevirmemek 684
İstihzânın tarifi 492
İstihzânın, büyük günahlardan olduğu 492
İsyan edenin, tevbe etmedikçe azaptan kurtulamayacağı 589
İşçilere iyilik 457
İtaat etmeyen kadının dövülme şekli 75
İtikadi nifak 612
İtikatın kesin olması ve olmaması 289
İyi amelin karşılığı 161
İyi malın güzel olduğu 26
İyilerin devam ettiği beş şey 572
İyilerin iyileri bulduğu 673
İyiliğe devam etmeye teşvik 540
İyiliğe ehil olmayan kimse 542
İyiliğe layık olan kimse 541
İyiliğe teşekkür edenin, iyiliğe ehil olduğu 541

"İyiliği emredip kötülükten nehyederler" kavl-i şerîfinin izahı 528
İyiliği emretmenin, müminlerin işi olduğu. 526
İyiliği herkese yapmak gerektiği 541
İyiliği kıymet bilmeyip, teşekkür etmeyene yapmanın daha sevap olduğu 542
İyiliğin kıyamette, insan suretinde sahibine yardım edeceği 537
İyiliğin merhametlilerde aranması gerektiği 538
İyiliğin, Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkından olduğu 541
İyiliğin, sahibini kötülük ve afetlerden koruyacağı 538
İyiliğin, sırattan sahibini geçireceği 537
İyilik arayanları Allâh-u Te'âlâ'nın iyilik yapanlara yönlendirdiği 538
İyilik eshâbının, kötülük eshâbından çok olduğu 540
İyilik sahiplerinin, kıyametteki hususiyetleri 538
İyilik ve ehlinin birbirini bulacağı 538
İyilik yapanlara âhirette şefaat hakkı verileceği 539
İyilik yapanların günahlarının affedileceği. 539
İyilik yapmanın sadaka olduğu 537
İyilik yapmayı sevenlerin, Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili kul olduğu 539
"İyilik yaptığının şerrinden sakın" sözü 586
İyiliklerin bir sadaka olduğu 541
İyiliklerin şefaati 281
İyilikten nefret edip, kötülük sevenler 540
"İyne" alışverişinin tarifi 573
İzin alınmadıkça evlerin içerisine göz atmamak 611

(K)

Kâbe örtüsü veya astarı ile kefenlenmek 692
Kâbe'nin içerisinde doğan sahâbî 426
Kabil'in, Habil'i öldürme tehdidi 342
Kabir azabı görmeyenler 529
Kabir azabından kurtaran oruç 100
Kabir azabının üçte birinin nemîmeden olduğu 300
Kabir ehlinin dünyadakilerin amellerini gördüğü 157
Kabir ve çürümeyi düşünmenin, hayâdan olduğu 524
Kabir ve darlığının, tehlikeli bir geçit olduğu 530
Kabirleri nurlandırılanlar 529
Kader ile ilgili âyet-i celîleler 327
Kader ile ilgili âyetlerin musîbetlerden kurtaracağı 325
Kader ile ilgili bilgiler 321
Kader meselesine nasıl inanılacağı 323
Kader meselesinin önemi 323
Kader sırrını bilene, musîbetlerin hafif geleceği 322
Kader ve kaza ile ilgili, Ehl-i Sünnet'in görüşü 321
Kader ve kazanın ezelde kesinleştiği 324
"Kaderde yazılmış, tedbir almaya gerek yok" demenin yanlışlığı 322
Kadere kızmanın, ahmaklık olduğu 387
Kadere razı olanın gam ve kederden kurtulacağı 387
Kadere teslim olanın hali 389
Kaderin sırrını bilene, musîbetlerin hafif geleceği 322
Kaderin tersinin gerçekleşmesinin, muhâl olduğu 322
Kadın itaat etmez ise dövülme şekli 75
Kadın itaat etmez ise nasıl davranılacağı 75
Kadını dövmek 75
Kadının yemek ve içmesinden kocasının mesul olduğu 75
Kadının, kocasına zekât verebileceği 411
Kadının, kocasının istemediği kimseleri eve alamayacağı 75
Kadının, kocasının namusunu ve malını muhafaza ettiği 75
Kadınlar hakkında Allâh-u Te'âlâ'dan sakınmak 75
Kadınlar süs ve zînet düşkünlüğü üzere olduğu zaman 46
Kadınlar ve hastalar gibi evde oturmak isteyen münâfıklar 704
Kadınların erkekler üzerinde hakkı olduğu . 75
Kadınların evden çıkmamalarının fazileti... 572
Kadınların ısrarcı olduğu 239
Kadınların kocalarına Allâh-u Te'âlâ'nın emaneti olduğu 75
Kadınların takılarından sadaka vermesi 44
Kadınların takılarının zekâtı 39
Kadınların, boşandıkları zaman iddet beklemeleri 340
Kadınların, en faziletlileri 572
Kadir gecesine denk gece 90

Kadir gecesinin, gecelerin en sevgilisi olduğu 84
Kâdirin kudretine, muhal olan şeyin zarar vermeyeceği 647
Kâfir esire yedirmek 542
Kâfir kimseler için, mağfiret talebinde bulunulamayacağı 677
Kâfirin bedeninin cehennemde azap için genişletileceği 50
Kâfirin kabrini ziyaret etmemek 675
Kâfirin mânen temizlenemeyeceği 36
Kâfirin selvi ağacına benzeyişi 335
Kâfirin zekât tahsildarı yapılmasının caiz olmadığı 423
Kâfirler hoş görmese de Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu tamamlayacağı 5
Kâfirler için âhirette, nasip olmadığı 516
Kâfirler için mağfiretin kabul edilmeyeceği 647
Kâfirlerden cizye almak 149
Kâfirlere Allâh-u Te'âlâ'nın hidâyet etmeyeceği 642
Kâfirlere büyük azabın isabet edeceği 718
Kâfirlere devlet işlerinde vazife vermenin caiz olmadığı 423
Kâfirlere karşı birlik olmak gerektiği 124
Kâfirlere sert davranmanın, âhiret azabından kurtaracağı 571
Kâfirlere verilen mal ve evlâda aldanmamak ve imrenmemek 372,694,701
Kâfirlere verilen mal ve evladın azap sebebi olduğu 356
Kâfirlere verilen nimetlerin istidrac olduğu 518
Kâfirlere, Allâh-u Te'âlâ'nın azmaları için mühlet verdiği 340
Kâfirlere, ebedi kalacakları cehennemin vaat edildiği 508
Kâfirlerin canlarının zorla çıkacağı 356
Kâfirlerin cehennemde susuz ve icâbetsiz ebedi kalacakları 662
Kâfirlerin cehenneme kınanmış ve kovulmuş olarak girecekleri 348
Kâfirlerin çok ağlayıp az gülecekleri 657
Kâfirlerin daima sevinç içinde görüldükleri 335
Kâfirlerin davasının alçak olduğu 199
Kâfirlerin davasının alçaklığı 199
Kâfirlerin dünya hayatı boyunca gülmelerinin, âhiretteki ağlamalarına nazaran az olacağı. 656
Kâfirlerin dünyada nîmetlendirileceği, âhirette ise mahrum kalacakları 348
Kâfirlerin dünyadaki hali 516
Kâfirlerin dünyadan nasiplendikleri 515
Kâfirlerin helâk olacakları 187
Kâfirlerin hidâyete ermeyeceği 131
Kâfirlerin hilelerine Allâh-u Te'âlâ'nın karşılık vermesi 183
Kâfirlerin infâklarının kabul edilmeyeceği . 343
Kâfirlerin kâfirliğinin artması 134
Kâfirlerin küfrünü, fâsıkların fıskını Allâh-u Te'âlâ'nın dilediği 363
Kâfirlerin malları ve çocuklarının çokluğuna şaşmamak lazım geldiği 694
Kâfirlerin mallarına hayran olmamak ve ilacı 359
Kâfirlerin sığınaklarının, cehennem olduğu 568
Kâfirlerin şu anda Cehennemin ortasında gibi oldukları 315
Kâfirlerin, âhiretteki feci durumları 570
Kâfirlerin, azaplarının hafifletilmesinin mümkün olacağı 351
Kâfirlerin, birbirinin parçaları olduğu 506
Kâfirlerin, iyiliklerine karşı dünyada nîmetlendirildikleri 347
Kâfirlerin, yaptığı iyiliklerin onlara fâide sağlamayacağı 347
Kâfirlerle cihâd emri ve onlara sert olmak .. 568
Kâfirlerle savaşmanın, Müslümanlar üzerine farz kılındığı 266
Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâdın şekli 569
Kâfirlerle, kılıç ile cihâd edileceği 568
Kâfirlerle, Müslümanların dost olamayacağı 478
Kâfirliğe sebep olan batıl inançlar 144
Kâfirliği seçenlere, Allâh-u Te'âlâ'nın mühür bastığı 311
Kâfirliğin, amellerin kabulüne engel olduğu 342
Kâfirlikte yapılan iyi amellerin, İslam'dan sonraki durumu 349
Kâfirlikte, güzel ameller işleyen Müslümanların amellerinin zâyî edilmeyeceği 349
Kâfirlikteki ziyâdelik 137
Kâfirlikten, Allâh'a sığınmak 396
Kalbe uygun gelen hadislerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olduğu 120
Kalbe, mal sevgisi koymamak 371
Kalbi çok gülmenin öldüreceği 659
Kalbi doğru olmayanın îmânının doğru olmayacağı 337

Kalbi İslam'a ısınsın diye kişiye zekât verilebileceği ... 391
Kalbi katı olanlara lanet indiği ... 538
Kalbi selim istemek ... 25
Kalbin cilâsı ... 590
Kalbin düşünemediği cennetler ... 546
Kalbin kendisine iyilik edeni sevdiği ... 442
Kalbin kendisine kötülük edene buğzettiği 442
Kalbin mal sevgisi ile meşgul olduğunda, İbâdetlerin sevgisinden uzaklaştığı ... 440
Kalbinde Allâh-u Te'âlâ'nın gayrine meyl olanın hali ... 163
Kalbine uğursuzluk girmeyen kimse bulunmadığı ... 149
Kalemin, kıyâmete kadar olacak hayır ve şerri yazdığı ... 321
Kalemin, kıyâmete kadar olacakları yazdıktan sonra kuruduğu ... 322
Kalp eshâbı ... 535
Kalp ibâdeti ... 354
Kalp katılığına malın sebep olduğu ... 441
Kalple ilgili azabın en şiddetlisi ... 699
Kalplerdeki vesvesenin dillendirilmedikçe ve tatbik edilmedikçe bağışlanacağı ... 594
Kalpleri mühürlemenin ince mânâsı ... 708
Kalpleri mühürlenenlerin, bir şey anlayamayacağı ... 708
Kalpleri mühürlenenlerin, cihâdın faydalarını göremediği ... 748
Kalpleri tedavi etmenin her Müslümana farz-ı ayn olduğu ... 732
Kalplerin yere batırılması ... 523
Kalplerinde hastalık bulunanlar ... 485
Kalplerine mühür basılanlar ... 707
Kalplerini tedavi etmeyenin, kıyamette azaba uğrayacağı ... 732
Kalpte gizlenenleri, Allâh-u Te'âlâ'nın bildiği ... 625,670
Kalpteki ihlası, ancak Allâh-u Te'âlâ'nın bileceği ... 470
Kalpten geçen niyetin, Mâliki mezhebine göre kişiyi bağladığı ... 594
Kalpten yapılan adağın ve niyetin hükmü .. 594
Kamerî ayların isimleri ve vecihleri ... 65
Kamerî sene ... 39,62,134
Kamil mürşid bulamayanın Mevlâ'ya kavuşamayacağı ... 16
Kamu malı yiyen ... 57
Kan davalarından ilk düşürülen ... 74
Kandil gecelerini kutlamanın meşru olduğu ... 117
Karga ile papağanın arkadaşlığı ... 376
Karıncaların aşure günü yemek yemedikleri 90
Kârun'un hazinesinin hâlâ batmaya devam ettiği ... 623
Kattâtların (söz taşıyanların) cehennemde maymun kılığına gireceği ... 300
Kavimlerin liderlerine ganimetten pay verilmesinin hikmeti ... 424
Kaybın bulunmasına yardımcı olan sûre 180
Kaza ve kaderi değiştiren duâ ... 103
Kaza ve kaderin ezelde kesinleştiği ... 324
Kazancı helal olanın müjdelenişi ... 338
Kebîse hadisesi ... 64,134
Kefaretin, hükmünün zekât gibi olduğu 401
Kefen soyan birinin, ölüleri kıbleye ters bulduğu ... 388
Kefil olan insanın, o yükten kurtuluncaya kadar dilenebileceği ... 436
Kelamların en sevgilisinin Allâh-u Te'âlâ'nın kelamı olduğu ... 84
Kelime-i Tevhîd dışında bir şeyle, imânın sâbit olmadığı ... 584
Kelime-i Tevhîd'in, cennete girmeye sebep olduğu ... 590
Kelime-i tevhit yazılı meyve ve balık ... 15
Kelin imtihanı ... 416
Kelin, imtihanı kaybetmesi ... 416
Kenz kelimesinin mânâları ... 22
Keramet görüp Müslüman olan Rum'un hikâyesi ... 14
Kerametin Müslümanlara fâidesi ... 14
Kerrâmiyye fırkasının görüşünün iptali 473
Keşşâf sahibinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*hakkındaki yanlış görüşü ... 279
Keşşâf Tefsîri'nin okutulmasının yasak oluşu ... 280
Kılıcın iki kısım olduğu ... 125
Kılıcın maddi silah olduğu ... 124
Kırk senelik oruç sevabına denk oruç ... 96
Kısmete razı olmanın, mutluluk sebebi olduğu ... 387
Kısmete sabırsızlığın, hüzün sebebi olduğu387
Kıyamet alametlerinden bazısı ... 46
Kıyamet günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zekât vermeyeni lanetleyeceği ... 58
Kıyamet günü yüzü dolunay gibi parlatan oruç ... 100

Kıyamet günü, fakirlerden dolayı zenginlerin sıkıntıda olacağı 622
Kıyamet günü, yapılan kötülükleri Allâh-u Te'âlâ'nın haber vereceği 627
Kıyamete ait beş tehlikeli geçit olduğu 530
Kıyamete kadar münâfık olanlar 580
Kıyâmete kadar olacak hayır ve şerri, Kalem'in yazdığı 321
Kıyâmete kadar olacakları Allâh-u Te'âlâ'nın bilmesinin zor olmadığı 322
Kıyamete kadar, münâfıkların kalbinden nifâkın kalkmayacağı 606
Kıyametin Allah denildikçe kopmayacağı 76
Kıyametin dehşetli gün olduğu 60
Kıyametin yaklaştığı 161
Kıyamette açlık çekmeyecek olanlar 113
Kıyamette Allâh-u Te'âlâ'nın cemâli ile yöneleceği kimse 101
Kıyâmette Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları 449
Kıyamette Allâh-u Te'âlâ'nın zenginleri uzak, fakirleri yakın edeceği 623
Kıyamette Allâh-u Te'âlâ'ya en yakın olacak kimse 741
Kıyamette baston kullanabilenin az olacağı 690
Kıyâmette borçlunun Mevlâ Te'âlâ'ya hesap vereceği 437
Kıyamette bütün insanların aç olacağı 113
Kıyâmette Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaat edeceği kimse 556
Kıyamette emin olanın ameli 104
Kıyamette iyilik sahiplerine nidâ edileceği . 538
Kıyâmette Kur'ân'ın insan sûretinde insanlara geleceği 560
Kıyâmette malın fayda verme şekli 445
Kıyâmette ölü ardından ağlayan kadının kötü hali 666
Kıyamette rahmetle arası açılacak kişi 531
Kıyâmette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cömertlere şahitlikte bulunacağı . 631
Kıyamette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in koruyacağı kimse 80
Kıyamette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in miskinler zümresinden olmak istemesi 397
Kıyâmette rüsvay olan adamın hali 475
Kıyamette zekâtı verilmeyen hayvanların, sahiplerini süsüp çiğneyeceği 58
Kıyamette zenginlerin zor hesap vereceği 57
Kıyametten önce hoş bir rüzgârın îmânı olanları öldüreceği 12
Kıyametten önce insanların dinden çıkacağı 12
Kıza miras bırakmanın gerekli olduğu 29
Kibirlenen halifeye nasihat 589
Kibirliyi Allâh ve Rasûlü'nün sevmediği ve lânet ettiği 457,622
Kibrin helâk edici olduğu 359
Kîrat sevabın, Uhud dağı büyüklüğü kadar olduğu 686
Kişinin babasının, kendisinde ve malında hakkı olduğu 410
Kişinin kendi nefsine, başkasını tercih etmesi 634
Kişinin kendisini helakten koruması 142
Kocakarı günleri 140
Komşuları gözetme hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiyeleri 412
Komşunun komşuda hakkı 411
Komşusunun, şerrinden emin olmadığı kimsenin cennete giremeyeceği 337
Komşuya iyilik 457
Komşuya zekât vermeyi tercih etmek 411
Komşuyu gözetmek 631
Korku hali 45
Korkuyu gideren sûre 179
Koyun ve keçinin nisap miktarı 37
Koyunların zekâtını vermeyenin hali 55
Koyunun kurttan emin olduğu zaman 10
Köle âzâd etmenin fazileti 432
Köle âzâdı için insanların yardım etmesi 432
Köle tüccarı ile Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın pazarlığı 638
Köleler hakkında işârî mânâlar 455
Kölelerden takvâ olanların alınıp âzâd edilmesine ayrılan hisse 433
Kölelere iyilik 457
Kölelere zekât verilebileceği 391
Kölelerin âzâd edilmesi için zekât verilmesi 431
Kölelerin âzâd olmak için ibadet etmesi 465
Kölelerin zekâtının aff edilişi 278
Kölenin zekât tahsildarlığının caiz olmadığı 423
Köleye bile itaat edilmesi gereken makam 21
Köpeğe şefkatten dolayı aff edilen vali 542
Köpeğin sadakati 728
Köpeğin sahibine sadakati gibi, kulun Mevla'sına sadakatli olması 727
Kör olan İbni Ümmi Mektûm'un, Uhud'a katılması 723
Kör olan üzerine hiçbir güçlük olmadığı 722

Kör olduğu halde savaşta en önde savaşan sahabe....724
Körlerin cihattan geri kalabileceği....253
Körün, imtihanı kazanması....416
Kötü amel ortaya koyanın, o işlendikçe günah kazanacağı....415
Kötü amellerin süslü gösterildiği....136
Kötü arzunun helâk edici olduğu....359
Kötü kişilere ihtiyaç arz etmek....263
Kötü komşunun ölüye zarar verdiği....145
Kötülerin kötüyü bulduğu....673
Kötülüğü nehyetmenin, müminlerin işi olduğu....526
Kötülüğün karşılığının misli kötülük olduğu....504
Kötülük yapanın korkması gerektiği....500
Kuba mescidinin bina edilmesi....213
Kuba'da, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konaklaması....213
Kudüs-ü şerif'in fazîleti....79
Kul, Rabbine yaklaştığı zaman her şeyin ona yaklaşacağı....693
Kulların saadetinin inâyette olduğu....242
Kulun Allâh-u Te'âlâ'dan razı olmasının şartı....389
Kulun en hayırlı vakti....328
Kulun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlatan oruç....100
Kulun sahip olması gereken üç hal....45
Kulun tamahkâr olması....45
Kulun, bir melek vasıtasıyla ağlayabildiği..665
Kulun, kendi fiilinin hâliki olmadığı....363
"Kur'ân bize yeter" diyenlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevabı....119
Kur'ân ehline kıyâmette ahşedilecek nimetler....560
Kur'an ile istihzânın küfür olduğu....492
Kur'ân yazılı kâğıdı ölünün eline koymak..692
Kur'an'ın inzâl ediliş gayesi....730
Kur'ân'ın tamamının, nefsin kötülüklerini açıkladığı....715
Kur'ân'ın, kıyâmette insan sûretinde geleceği....560
Kur'an-ı Kerîm'e karşı nasihat....728
Kur'ân-ı Kerîm'de "İslâm'ın galip geleceği" ifadesinin îzâhı....10
Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Takı" ifadesinden incinin kastedildiği....40
Kur'ân-ı Kerîm'de geçen emri bi'l mârufun izahı....528
Kur'ân-ı Kerîm'de namaz ve zekâtın beraber zikredildiği....36
Kur'ân-ı Kerîm'in hidâyet ve nur olduğu....6,8
Kurbet içeren adağın yerine getirilmesi gerektiği....600
Kurb-i İlâhî....307
Kureyş kabilesinin endişe ve korkusu....152
Kureyş kabilesinin receb ayına çok değer verdiği....67
Kureyş'e bolluğun geldiği gece....114
Kureyş'in ister istemez İslam'a gireceği....657
Kurtuluşa sebep olan yedi âyet-i celîle....325
Kuteybe *(Radıyallâhu Anh)*ın, cihattaki ihlâsı....263
Kutsal emanetlerin, kişiye göre fayda vereceği....689
Kutsal toprağın insana fayda vermeyeceği, ancak amelinin fayda vereceği....689
Küfre düşüren batıl inançlar....144
Küfür kelimesinin izahı....583

(L)

Lâ ilâhe illâllah diyenin ne şartla cennete gireceği....715
Lânet üzerine olan insanlar....622
Levh-i Mahfuz'da ayların sayısı....62
Levh-i Mahfuz'da yazılandan başkasının müminlere isabet etmeyeceği....321
Lut kavminin helâkı....521

(M)

Mâ'ruf kelimesinin izahı....528
Mâ'ruftan nehyedenler....490,502
Mâ'rufu emretmenin, müminlerin işi olduğu....526
Mâ'rûfun, kıyamette mahlûk olarak diriltilip adamlarını müjdeleyeceği....536
Ma'siyetin uğursuzluk olduğu....141
Maddi cihadın kılıcı....125
Maddi imkânsızlıktan dolayı, samimi Müslümanların cihattan geri kalması....733
Maddi ve mânevî âlemde uçmak için kanat gerektiği....742
Mağara arkadaşı Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*....231
Mağaranın ağzını örümcek kaplaması....188
Mağfiret istemek....25
Mahlûkatı hakir görmemek....371
Mahlûkâtı, insana dost ve düşman ettirenin Allâh-u Te'âlâ olduğu....247
Mahlûkatın değerlilerinin, iyilik sevenler olduğu....540

Mahlûkâtın en şerlisi 302
Mahlûkâtın imtihan vaktinde insana düşman kesileceği 247
Mahlûkatın tamamının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurundan yaratıldığı 16
Mahlûkatın tüm rızkının Allâh-u Te'âlâ'ya ait olduğu 327,441
Mahşer günü aklın değişmesi 60
Mahşerde nur verilen kimse 101
Mahşerde susuzluk çektirmeyen oruç 111
Mahşere insanların kötü sıfatları suretinde çıkarılacağı 171
Mahşiyy *(Radıyallâhu Anh)*ın münafıklıktan tevbe etmesi 498
Makam sahibi olmanın zararları 35
Makam sahiplerinin, Cihattan izin istemeleri 703
Mal biriktirip infak etmeyenlerin cehennemdeki kötü durumu 48
Mal biriktirmeyi kerih gören sahâbenin delilleri 29-30
Mal cemetmenin dindar kimse için evlâ olmadığı 34
Mal elde etmenin dünya hırsını arttıracağı ... 35
Mal fazlalığının kalp katılığı yaptığı 440
Mal sahibinin malı hakkında herkesten çok hak sâhibi olduğu 27
Mal sevgisini kalbe koymamak 371
Mal sevgisinin, Allâh sevgisinden uzaklaştırdığı 440
Mal toplamanın eziyeti ve zararı 35,699
Mal toplamanın helal olduğu 28
Mal ve beden ibâdetlerinin şartının îmân olduğu 354
Mal ve bedenle yapılan ibâdetin, kalp ibadeti ile kabul edileceği 354
Mal ve canı Allâh-u Te'âlâ yolunda feda etmek 251
Mal ve evlada düşkün olmanın zararları 357
Mal ve evladın çokluğuna aldanmamak 523
Mal ve evlat çokluğunun Allâh sevgisine zararı 357
Mal vermenin nefse zor geldiği 443
Mal yığıp zekât vermeyenler 22
Mal yığmanın İslâm'ın bidâyetinde zem edildiği 29
Mal yüzünden Müslüman olanların sonradan düzeldiği 428
Mal, yenilip içilmediği müddetçe menfaat sağlamayacağı 360
Mala meyleden şeyhe mürîd olmamak 262
Malda bereketin bulunmasının şartı 429
Malda, zekâttan başka hak olmadığı 39
Maldan sadece yenilen, giyilen ve infak edileninin kişiye ait olduğu 361
Malı az olanın sadakasının hayırlı olduğu .. 633
Malı çoğalanın hesabının çoğalacağı 360
Malı çok olanın helâk olacağı 360
Malı korumanın meşakkati 356
Malı mezara götürmenin şekli 445
Malı olanların, cihâda çıkanlara destek vermeleri 259
Malı ve evladı çok olanın kalbinde üzüntü ve sıkıntının çok olacağı 356
Malı ve mülkü helâk olan kimsenin durumu düzelene kadar dilenebileceği 436
Malı ve sıhhati olanların cihâda çıkmaları .. 259
Malı vermenin de, tutmanın da fitne olduğu 370
Malın aldatmadığı kimseyi, büyücü ve şeytanın aldatamayacağı 371
Malın az olanının, çok olup meşgul edenden hayırlı olduğu 602
Malın bu ümmetin fitnesi olduğu 370
Malın çoluk çocuktan daha lazım olduğu ve delilleri 698
Malın en hayırlısı 27
Malın kulu olanın helâk olacağı 261
Malın mânâsı ve kalıcı olmadığı 444
Malın, insanın tabiatında sevgili kılındığı... 440
Malın, kibrin kaftanı olduğu 741
Malından istifade edemeyen zengine zekat vermenin caiz olduğu 439
Malının fazlasını hayra harcayanın müjdelenişi 338
Mâlikî mezhebine göre, kalbinden geçen niyetin kişiyi bağladığı 594
"Malla cihâd edin" emri 259
Malla yapılan ibâdet 353
Malları ve canları ile Allâh yolunda cihâdı hoş görmeyenler 650
Malları, Allâh-u Te'âlâ'nın rızasından öne alanın hali 52
Malların cehennemde kızdırılıp, sahiplerini dağlayacağı 48
Malların zekât ile temizlendiği 23
Malların zekâtı ile ilgili hükümler 38
Malların zekâtını, gönüller hoş olarak vermek gerektiği 346
Mallarını Allâh-u Te'âlâ yolunda harcamak 170

"Mallarınızı zekâtla koruyun" hadîs-i şerîfi443
Mânen şirk koşanın îlâhi huzura kavuşamayacağı 162
Mânevî cihadın kılıcı 125
Mânevî yola ters kişilerle arkadaşlık 299
Mânevî yola yabancı olandan sakınmak 163
Mânevi yolun uzun olup sabır gerektiği 243
Mârifet ve îmânın yerinin kalp olduğu 289
Mârifetullâh sahibi olanın cennete müştak olmayacağı 562
Mârifetullâhın, bütün cennetlerden efdal olduğu 562
Mârifetullâhın, dünyadaki cennet olduğu ..562
Mârufun en büyüğü 503
Meczûb câriyenin nasihati 602
Medîne ehlinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelişiyle zenginledikleri 586
Medîne'de ilk doğan muhacir çocuğu 228
Medîne'de İslam'ın yayılması 228
Medîne'de sahibi bilinmeyen ses 221
Medîne'deki ilk muhacirler 228
Medîne'ye girerken, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sancak açması 228
Medîne'ye hicret izni 208
Medîne'ye hicret kıssası 207
Medîne'ye, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varması 212
Medîne-i Münevvere'nin fazîleti 79
Medînelilerin sevinci 228
Medyen ahalisinin kıssası ve zulümleri 520
Mehdî *(Aleyhisselâm)*ın Ehl-i Beyt'ten olacağı 11
Mehdî ile Îsâ *(Aleyhimesselâm)*ın aynı kimse olmadığı ve aralarındaki fark 11
Mehdî'nin gelmesi ile Allâh-u Te'âlâ'nın müjdesinin tahakkuk edeceği 10
Mehri eline geçmeyen kadına zekât düşmeyeceği 38
Mekânlardan bazısının fazîletli kılınmasının hikmeti 77
Mekke ehlinin kalplerini ısındırmak için, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara fazla pay vermesi 383
Mekke'de bir hasenenin, yüz bin haseneye denk olduğu 182
Mekke'de sahibi bilinmeyen ses 221
Mekke'de yapılan amelin diğer mekânlardakinden fazîletli olduğu 85
Mekke'den Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çıktığı gün 229
Mekke'nin diğer beldelerden efdal olduğu 182
Mekke'nin gündüz bir saatlik sıcağına dayanma mükâfatı 182
Mekke'ye bakarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ağlaması 182
Mekke-i Mükerreme'nin fazîleti 79
Mekke-i Mükerreme'nin, Allâh-u Te'âlâ'ya en sevimli şehir olduğu 84
Mekke-i Mükerremede günah işlemeyi düşünmenin vebâli 83
Meleklerin Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde ile emrolunmaları 283
Meleklerin Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cenazesini kıldıkları 688
Meleklerin Âdemoğullarına cenazeyi tarif etmeleri 688
Meleklerin çokça kanatları olduğu 744
Meleklerin göğün her yerinde secde ettiği .. 659
Meleklerin insanlara nasihati 602
Meleklerin kanatlarının vasıfları 743
Meleklerin lânetine uğrayanlar 622
Meleklerin müsâfaha etmek istedikleri Müslümanlar 551
Meleklerin receb orucu tutanlara duâsı 114
Meleklerin, mağarada Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gizlemesi 199
Meleklerin, namaz kılmayanlara seslenişi... 531
Merhamet edenin müjdelenişi 338
Mescidden erken çıkmanın, münâfıkların ameli olduğu 599
Mescidi Haram'da müşriklerle savaş 123
Mescid-i Nebevî'nin arsasının satın alınması 213
Mescidlerde oturup derdi dünya olanlar 161
Mescidleri mâmur etmenin, iyilerin amellerinden olduğu 572
Mesnevî'de nefsin tarifi 716
Mesnevî'den dünya hakkında beyitler 370
Meşâyıhın terbiyesine girmemiş nefsin kâfir olduğu 574
Mevcûdatın, akla göre dört kısım olduğu... 361
Mevzû hadis fazîletli amelden bahsediyorsa amel edileceği 119
Mevzû hadis ile amelin hangi hallerde meşrû olduğu 118,120
Mîrac gecesi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gök katmanlarının zarar vermediği . 663
Mîrac gecesine âit namaz ve fazîleti 118
Mîrac gecesinin fazîleti 115
Mîrac mûcizesi ve hikmetleri 116

Mîracta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cehennemi görmesi 300
Mîras taksimini adaletli yapmak 611
Mîrâsın meşrû edilişi 27
Mîrasın üçte birinden fazlasını kişinin vasiyet edemeyeceği 28
Misafirlere ikrâm için sormak gerekmediği 286
Misk kokusu 146
Miskin ile fakirin farkı 398,399
Miskinin izahı 396
Miskinler sözünün izahı 450
Miskinlerden olmayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istemesi 397
Miskinlerin zekâttan hakkı olduğu 391
Mîzanda amelleri ağır gelenler 529
Mîzânın büyüklüğü ve nasıl dolacağı 638
Mîzânın tehlikeli bir geçit olduğu 530
Mîzânın yarım hurma ile dolacağı 638
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın müellefe-i kulûbten olup olmadığı 427
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın vahyin yazılmasında emin kabul edildiği 427
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı bir kadına sorması 371
Muâviye *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* ile tartışması 21,32
Mubah takılarda zekât olmadığı 39
Mûcizelerin nur olduğu 5
Muhacirlerin ensarla istişaresi 241
Muhaddesin tarifi 679
Muhal olan hiçbir şeyin Kâdir'in kudreti altına girmeyeceği 647
Muhammed ibni Câfer *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın, kibirlenen halifeyi uyarması 589
Muhannesin duâsının kabul olunmadığı 170
Muharrem ayı ve hikmeti 65
Muharrem ayındaki oruçların fazîleti 88,89
Muharrem ayının Allâh-u Te'âlâ'nın ayı olduğu 88
Muharremden bir günün orucunun bir aya denk olduğu 88
Muharremin ilk cumâsını oruçlu geçirmek 89
Muharremin onuncu günü 103
Muhsin kullara kınama ve sitem olmadığı 721,732
Muhtaç olmadığı halde dilenenin, cehennem korlarını artırdığı 402
Mukaddesatın sahabeye ve onların yolundan gidenlere emanet edildiği 710
Mukarreblerin Na'îm cennetlerinde oldukları 654
Mus'ab ibni Umeyr'in, sancağı canı pahasına koruması 723
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile Hızır *(Aleyhisselâm)*ın buluşması 364
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile İsrâîloğulları'nın mücadelesi 611
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a çok eziyet edildiği, onun ise sabrettiği 381,466
Musa *(Aleyhisselâm)*a Hızır *(Aleyhisselâm)*ın nasihati 665
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan daha âlim olan kimse 364
Musa *(Aleyhisselâm)*ın ejderhâdan korkması 194
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Hızır *(Aleyhisselâm)*a talebe olmak istemesi 367
Musa *(Aleyhisselâm)*ın kavminin mürted olmasının hikmeti 194
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın sabredemediği yer 367
Mûsâ ile Allâh-u Te'âlâ'nın konuştuğu gece 115
Mûsâ ve Hızır *(Aleyhimesselâm)*ın kıssalarının hikmetleri 368
Mûsâ ve Yûşa *(Aleyhisselâm)*ın Hızır *(Aleyhisselâm)*ı aramaları 366
Musîbete sabretmeyip, nimete şükretmeyen kişide îmândan eser olmadığı 441
Musîbetlerden kurtuluşa sebep olan yedi âyet-i celîle 325
Musîbetlerin ezelde yazıldığı 330
Musîbetlerin kulu Mevlâ'ya yaklaştırdığı ve günahları temizlediği 328
Musîbetlerin Rabbânî ikramlar olduğu 451
Mûtezile mezhebinin sapık görüşü 362
Mûtezilenin hilafet hakkındaki görüşü 298
Mûtezilenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki yanlış görüşü 279
Mûtezilenin yanlış yere delil aldığı âyet-i celîle 342
Mûtezilenin, Allâh-u Te'âlâ'ya noksanlık isnad etmesi 363
Mûtezilenin, cennette Allâh-u Te'âlâ'nın görülemeyeceği iddiası 550
Mûtezilenin: "**Allâh**'ın, kulu hakkında en iyi olanı yapması vâciptir" şeklindeki bâtıl görüşü 344
Muttalip oğullarına zekâtın caiz olmadığı 422
Mübârek geceleri ihyâ etmek 117
Mübârek zaman ve mekânların hikmetleri 78

Mübtedi' olanın, îtikatta büyük günah sahibi olduğu 240
Mücadeleden sakınmak 665
Mücahitlerden kimin kastedildiği 717
Müctehid isabet ederse iki ecir, hata ederse bir ecir alacağı 275
Müellefe-i kulûb hakkında Şâfi'î'lerin görüşleri 431
Müellefe-i kulûbe zekât verilmesi 424
Müellefe-i kulûbten kâfir olanlar 426
Müellefe-i kulûbün iki kısım olduğu 424
Müellefe-i kulûbün izahı 450
Müellefe-i kulûbün sayısı ve hepsinin sonradan Müslüman olduğu 427
Müellefe-i kulûbün, İslâm'ın izzet ve kuvvetinden sonra kalktığı 430
Müezzinin dediğini tekrar etmek 556
Müğaylân ağacının, mağarayı kapatması ... 246
Müjde kendilerine ait olan kimseler 338
Mükâşefe erbâbı 535
Mükâteb kölelere zekât verilmesi hakkındaki fetvalar 431
Mükâtep kölelere verilen hisse 433
Mükâtep köleye yardımın Allâh-u Te'âlâ'nın üzerine hak olduğu 433
Mülk-i tam ile mülkiyet 38
Mümin hanımın en hayırlı varlık olduğu 24
Mümin ile münâfığı ayıran beş fark 532
Mümin itaatkâr olursa Allâh-u Te'âlâ'nın ona yardım edeceği 336
Mümin kâmil olursa her halinin izin ile olduğu 287
Mümine dünyada rahatlık olmadığı 335
Mümine nimetler ve belalar eşit gelmedikçe îmânı kâmil olmayacağı 389
Müminin Allâh ve Rasûlüne itaatkâr olduğu 526
Müminin belaları nimet görmesi 357
Müminin bolluk ve darlıkta şükredici olması 324
Müminin buğday başağına benzediği 335
Müminin işlerinin hep hayır olduğu 324
Müminin iyi huylu aldanan kimse olduğu . 464
Müminin iyiliğinin zâyî edilmeyeceği 348
Müminin kaçması gereken yerler 522
Müminin kalbinin îmân nûru ile dolu olduğu 637
Müminin mümin ile dost olduğu 526
Müminin niyetinin amelinden tesirli olduğu 354
Müminin nurunun cehennem ateşini söndüreceği 663
Müminin ruhunun Allâh-u Te'âlâ'ya müteveccih olduğu 637
Müminin, yönetici olmasında hayır olduğu 395
Müminler birbirinin dostudur kavl-i şerîfinin izahı 527
Müminler ile münâfıkların dostluğu arasındaki fark 528
Müminlerden geçerli mazereti olana izin vermek gerektiği 284
Müminlere Allâh-u Te'âlâ'nın yardım edeceği zor anlar 533
Müminlere cennette verilecek nimetler 544
Müminlere rahmetin izahı 529
Müminlere vaat edilen hayırlar 710
Müminlere, cennette hanımlarıyla cîma edecek kuvvet verileceği 548
Müminlerin aff edildiği gece 115
Müminlerin beklediği iki güzel şey 332
Müminlerin birbirini kuvvetlendiren binalar gibi oluşu 527
Müminlerin cihattan geri kalmak için izin istemeyecekleri 290
Müminlerin dost ve yardımcılarının çok olduğu 589
Müminlerin erişeceği rahmet 535
Müminlerin felaha erecekleri 709
Müminlerin güzel vasıfları 526
Müminlerin hayır işlerinden izin istemediği 286
Müminlerin îmân, hicret ve cihâd şartı ile birbirinin velîleri olduğu 543
Müminlerin îmânını Allâh-u Te'âlâ'nın sabit kılıp kuvvetlendirdiği 478
Müminlerin izin almadan cihattan ayrılmayacağı 284
Müminlerin malları ve canları ile cihâd ettikleri 709
Müminlerin mâzereti olursa cihattan izin alabileceği 291
Müminlerin mâzereti olursa cihattan izin alabileceği 291
Müminlerin mukaddesatı inkâr etmeyeceği 710
Müminlerin münâfıklar hakkındaki beklentisi 331
Müminlerin münkerden nehyetmeleri 534
Müminlerin müşrikler için istiğfar edemeyeceği, etseler de kabul edilmeyeceği 647

Müminlerin namazı dosdoğru kıldıkları..... 526
Müminlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile beraber îmân etmesinin izahı..... 710
Müminlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimine razı olduğu..... 383
Müminlerin şüpheye düşmedikleri..... 290
Müminlerin tek bir ceset gibi oldukları..... 527
Müminlerin üstün makamı..... 533
Müminlerin velileri..... 542
Müminlerin velilerinin Allâh ve Rasûlü bir de namaz kılıp zekât verenler olduğu ... 542
Müminlerin yaptığı işleri araştırıp, tenkid edenin kötü hali..... 638
Müminlerin zekâtlarını verdikleri..... 526
Müminlerin, birbirinin velisi olduğu..... 534
Müminlerin, birlik olması gerektiği..... 506
Münâfığı Müslümandan ayıran ölçü..... 290
Münâfığın alâmetinin üç olduğu..... 612
Münâfığın cenazesini kılmaktan nehyeden âyet-i celîle..... 678
Münâfığın en yakın arkadaşının, şeytan olduğu..... 637
Münâfığın kalbi ve ruhu..... 637
Münâfığın Müslüman olmasına sebep olan kıssa..... 460
Münâfığın ölümü için gönderilen rüzgâr.... 509
Münâfığın ölürken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gömleğini istemesi..... 681
Münâfığın tevbesinin hükmü..... 589
Münâfığın vasıflarını beyan eden hadîs-i şerîfin izahı..... 613,614
Münâfığın, Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a sataşması ve aldığı cevap..... 630
Münâfık ameli işlemenin münâfığın alâmetlerinden olduğu..... 612
Münâfık babasını, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyet eden sahâbî..... 577
Münâfık erkeklerin, münâfık kadınların bir parçası olduğu.....490-502
Münâfık kimsenin kabrini ziyaret etmek 675
Münâfık olan baba ile oğlu Abdullah'ın münâkaşası..... 341
Münâfık'ın tarifi..... 503
Münâfıklar hakkında inen âyet-i celîleler..... 488,489,501,576,703
Münâfıklar hakkında inen âyet-i celîlenin sebeb-i nüzulleri..... 584
Münâfıklar hakkında malumatlar..... 503
Münâfıklar için âhirette nasip olmadığı..... 516
Münâfıklar için istiğfar yapmanın hükmü.. 643
Münâfıklar için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* af talep etse de, bağışlanmayacakları 642
Münâfıklar için: "Kâfir oldular" kavl-i şerîfinin izahı..... 583
Münâfıklar ile cihâd emri ve onlara sert olmak..... 568
Münâfıklar ile müminleri ayıran beş fark ... 532
Münâfıklar ile müminlerin dostluğu arasındaki fark..... 528
Münâfıklar îmân ızhâr ederken öldürülmelerinin caiz olmadığı..... 333
Münâfıklar savaştan geri kalınca onlara isabet eden zararlar..... 333
Münâfıklara benzemek..... 616
Münâfıklara dünyada verilen nimetlerin sebebi..... 356
Münâfıklara had cezası uygulayarak onlarla cihâd etmek..... 569
Münâfıklara karşı "Sözle ve sert bir şekilde cihâd etmek"..... 568
Münâfıklara mal ve evladın onlara azâb olması için verildiği..... 698
Münâfıklara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izin vermesinin sorulması..... 277
Münâfıklara sert davranmanın, âhiret azabından kurtaracağı..... 571
Münâfıklara şeytanın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öleceğini söz vermesi..... 334
Münâfıklara verilen nimetin, kâfir ölmelerinin sebebi olduğu..... 701
Münâfıklara zekât verilemeyeceği..... 393
Münâfıklara, acı verici bir azap olduğu..... 458
Münâfıklara, amel-i sâlihlerinin fayda vermeyeceği..... 517
Münâfıklara, mal ve evlattan dolayı gelecek sıkıntılar..... 357
Münâfıklara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduâsı..... 581
Münâfıklara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müsaade etmesinin hikmeti..... 570
Münâfıklara, sıcaktan dolayı cihaddan geri kaldıkları için yapılan şiddetli tehdit..... 648
Münâfıklarda bulunmayan iki özel haslet .. 703
Münâfıklarda îmânın olmadığını beyan eden âyet-i celîle..... 710
Münâfıklardan asla infâkın kabul edilmeyeceği..... 346
Münâfıklardan başkasının aç kimseyi hafife almayacağı..... 493

"Münâfıklardan bir tâifeyi af edip, bir tâifeye azâb edeceği" kavl-i şerîfi 499
Münâfıklardan olup sonra tevbe eden sahâbînin kıssası ve sonu 498
Münâfıklardan on iki kişi hakkındaki beyanlar 582
Münâfıklardan, muhallefler diye bahsedilmesinin izahı 649
Münâfıkları alçaltan âyet-i celîle 674
Münâfıkları dünya ve âhirette, acıklı azabın beklediği 576
Münâfıkları Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir bir ortaya çıkarması 588
Münâfıkları Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bozması 632
Münâfıkları Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Allâh-u Te'âlâ'ya havale etmesi .. 481
Münâfıkları rezil eden âyet-i celîleler 577
Münâfıkları, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevbe sûresinden sonra tanıdığı . 274
Münâfıkları, tevbeye teşvik eden âyet-i celîle 587
Münâfıkların açığa çıkmaktan korkması 333
Münâfıkların âhiretteki fecî durumları . 339,570
Münâfıkların alaylarının cezasını Allâh-u Te'âlâ'nın vereceği 634
Münâfıkların Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı kızdırmaları 297
Münâfıkların Allâh ve Rasûlü'nü inkâr ettikleri 675
Münâfıkların Allâh-u Te'âlâ ile sözleşip bozdukları 593
Münâfıkların amellerinin dünyada ve âhirette boşa çıkacağı 512
Münâfıkların asla affolunmayacağı 340
Münâfıkların ayıplanması 291
Münâfıkların az bir rahatlığı ebedi azaba tercih ettikleri 650
Münâfıkların az gülüp, çokça ağlamaları gerektiği 656
Münâfıkların bahtiyarlıkla, bedbahtlığı ayıramadıkları 707
Münâfıkların başının cimri ve korkak olduğu 313
Münâfıkların başının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalan yemin etmesi 578
Münâfıkların Bedir'de zafere üzüldükleri ... 319
Münâfıkların boynunu, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vurdurmasının sebebi 381
Münâfıkların casusluğu 296
Münâfıkların cehennemde kâfirlerden daha aşağıda olacakları 508
Münâfıkların cenazelerini kılmama emri 674
Münâfıkların cihâda çıkmasını Allâh-u Te'âlâ'nın engellediği 279
Münâfıkların cihâda karşı isteksiz oldukları 648
Münâfıkların cihâda katılmalarının zararları 279
Münâfıkların cihâda katılmasını, Allâh-u Te'âlâ'nın istemediği 292
Münâfıkların cihattan geri kalmaları 312
Münâfıkların cihattan izin istedikleri 288
Münâfıkların cimri ve gösterişçi oldukları 490,502,504,532
Münâfıkların cimriliği 313
Münâfıkların çirkin sözlerini, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in açığa çıkarması 498
Münâfıkların çok az zikrettikleri 344
Münâfıkların daima Zeyd ibni Hârise *(Radıyallâhu Anh)*den, ayrı düştükleri 672
Münâfıkların devamlı Müslümanları ayıpladıkları ve asla affedilmeyecekleri 642
Münâfıkların dine ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e saldırıları 315
Münâfıkların dost ve yardımcılarının olmayacağı 589
Münâfıkların dört vasfı 615
Münâfıkların dünya ve âhiret azabları 588
Münâfıkların dünya, âhiret rüsvaylığı 359
Münâfıkların dünyadaki hali 516
Münâfıkların dünyaya îtibardan başka saadete inanmadıkları 315
Münâfıkların düşük ahlak ve tabiatları 382
Münâfıkların ebedi cehennemde olduğu 474
Münâfıkların ebedi kalacakları cehennemin vaat edildiği 508
Münâfıkların Ehl-i Sünnet dışı fırkaların haline benzediği 609
Münâfıkların emanete hıyânet, söz bozmak ve yalan söyleme vasıfları 608
Münâfıkların erişemeyeceği şeye azmettikleri 583
Münâfıkların eşekten beter olduklarının itirafı 579
Münâfıkların fakirken, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sebebiyle zenginledikleri 586
Münâfıkların gazilik ve mücahitlik gibi değerli vasıflardan ve sohbetlerden uzak edilmesi . 671

Münâfıkların geçmiş kâfirlere benzetildiği.513
Münâfıkların geçmiş ümmetlere benzetilmesi 512
Münâfıkların gizli hallerinin ortaya çıkması 460
Münâfıkların gönüllerinin ve gözlerinin haktan çevrileceği 670
Münâfıkların güzel amellerden sevap alamayacakları 513
Münâfıkların hâinliklerini beyan eden âyet-i celîle 614
Münâfıkların hakkındaki haberler 497
Münâfıkların halini açığa çıkaran gazâ 150
Münâfıkların harbe kabul edilmemesinin hikmetleri 671
Münâfıkların harpten kaçmak için izin istemeleri 308
Münâfıkların hayırlarının fayda sağlamayacağı 339
Münâfıkların helâkı 482
Münâfıkların hepsinin fâsık olduğu 505
Münâfıkların her işte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhalefet ettikleri...483
Münâfıkların her zaman bahane aradıkları 702
Münâfıkların Huneyn'deki taksime kızmaları 383
Münâfıkların imândan sonra küfre döndükleri 592
Münâfıkların inatçı ve azgın oldukları 376
Münâfıkların infaklarının kabul edilmemesinin üç sebebi 343
Münâfıkların isimlerini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a bildirdiği 484,686
Münâfıkların isteksiz infâk ettiği 697
Münâfıkların kabrine gitmemek 674
Münâfıkların kadınlara benzetilmesi 707
Münâfıkların kâfir oldukları 499
Münâfıkların kâfirlerin yanında: "Biz sizinle beraberiz" demeleri 373
Münâfıkların kâfirliğinin sebebi 344,579
Münâfıkların kalbinden nifâkın, kıyamete kadar kalkmayacağı 606
Münâfıkların kalplerine mühür vurulduğu 374,707
Münâfıkların kıyâmette en şerli olacağı 337
Münâfıkların kinlerini Allâh-u Te'âlâ'nın ortaya çıkarması 485
Münâfıkların korku anında sarardıkları ve korku içinde yaşadıkları 274,704
Münâfıkların korkuları 479
Münâfıkların kötü âkıbetleri ve söz bozmaları 606
Münâfıkların kötü hali 518
Münâfıkların kötü îtikatları ve amelleri 330
Münâfıkların kuşku ve şüpheleri 289
Münâfıkların lanetlendiği 668
Münâfıkların liderinin cenazesini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kılma kıssası 645,677
Münâfıkların mallarına hayran olmamak ve ilacı 359
Münâfıkların müminlere yardım etmediği ve duâ ederken ellerini kaldırmadığı 506
Münâfıkların nasıl öldüklerinin zâhiren bilinmediği 681
Münâfıkların ordusunun geri dönüşü 297
Münâfıkların pis huyları 632
Münâfıkların rahatta çok konuşup, harpte kaçtıkları 704
Münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere düşmanlığı 318
Münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iyiliğine üzüldükleri 318
Münâfıkların reisinin çirkin sözü 644
Münâfıkların reisinin oğlunun halis bir mümin olduğu 644
Münâfıkların reisinin, istiğfar talebini reddetmesi ve kibri 643
Münâfıkların savaştan berî kalmaları 153
Münâfıkların savaştan geri kalmasının, Müslümanlara zarar vermediği 709
Münâfıkların sıcaktan dolayı cihattan geri kalmalarına cevap 650
Münâfıkların sığınaklarının cehennem olduğu 568
Münâfıkların şerrinden dolayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara fazla mal verdiği 382
Münâfıkların tevbe etmeleri halinde tevbelerinin kabul edileceği 463
Münâfıkların tevbeye daveti 576
Münâfıkların Uhud'da sevindikleri 319
Münâfıkların üç kötü hasletini zikreden âyet-i celîle 652
Münâfıkların üç vasıfları 605
Münâfıkların üç yüz erkek ve yüz yetmiş kadın oldukları 683
Münâfıkların vasıfları hakkındaki âyet-i celîleler 608

Münâfıkların vasıflarını anlatan hadisin, münâfıklara ait olduğu 618
Münâfıkların yalan mâzeretleri 292
Münâfıkların yalan yeminleri ile ilgili kıssa 469,470
Münâfıkların yalancı olduğunu beyan eden âyetler 374
Münâfıkların yalanı 292
Münâfıkların yalanları ve yeminleri 575
Münâfıkların yapılan iyiliğe kötülükle muameleleri 587
Münâfıkların zahiri süsleyip, kalbi terk ettikleri 383
Münâfıkların zekât taksimi hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ayıpladıkları 609
Münâfıkların zenginlerinin, ne zaman îmân ve cihâd âyeti inse izin istedikleri 702
Münâfıkların zenginliğine aldanmamak 701
Münâfıkların, fâsıkların ta kendileri olduğu 313,339,490,502
Münâfıkların, fırsat bulsalar müminlerden ayrılacakları 375
Münâfıkların, haklarında bir sûre inmesinden korktukları 479
Münâfıkların, harpten geri kalmak ile fitneye düştükleri 308,309
Münâfıkların, hidâyet olunmamasının sebebi 676
Münâfıkların, ibâdetlerindeki gevşekliğinin sebebi 352
Münâfıkların, infak eden müminleri alaya almaları 628
Münâfıkların, infak eden Müslümanları riya ile ayıplamaları 636
Münâfıkların, İslâm'ın hükümlerinden yüz çevirdiği 471
Münâfıkların, iyi amellerde iyi niyetlere sahip olmadıkları 535
Münâfıkların, iyilikten nehyedip, kötülüğü emretmeleri 313
Münâfıkların, kâfirlikte en ileri derecede oldukları 646,675
Münâfıkların, katlolmamalarının sebebi 599
Münâfıkların, kötü huylarını beyan eden âyet-i celîle 705
Münâfıkların, kötürümler ve kadınlar gibi oturmaları 294
Münâfıkların, kurrâlara iftira atması 487
Münâfıkların, küfür sözlerinin tefsiri 583
Münâfıkların, küfürlerini gizledikleri 568
Münâfıkların, müminler hakkındaki beklentisi 331
Münâfıkların, müminlerden oldukları hakkında yalan yere yemin ettikleri 503
Münâfıkların, müminlerden olmadığı 503
Münâfıkların, müminlere buğz ettiği 505
Münâfıkların, müminlere fesat yapacakları 295
Münâfıkların, müminlere kızgınlıktan parmaklarını ısırdıkları 505
Münâfıkların, müminleri cihattan geri bırakmak istemesi 654
Münâfıkların, müminleri fitneye düşürdükleri 305
Münâfıkların, müminlerin infakları ile dalga geçmeleri 647
Münâfıkların, müminlerin yanında, "Sizdeniz" demeleri 373
Münâfıkların, Müslüman olduklarına yemin etmeleri ve korkmaları 373
Münâfıkların, Müslümanlardan nefret ettikleri 375
Münâfıkların, Müslümanların imânlarını beğenmedikleri 585
Münâfıkların, Müslümanlarla alay ettiklerini zannetmeleri 374
Münâfıkların, Müslümanlarla gazâya çıkmasının zararları 295
Münâfıkların, namaza üşenerek ve gösteriş için kalktıkları 344
Münâfıkların, nankörlüğü ve İslâm'ı beğenmemesi 576
Münâfıkların, okudukları Kur'ân'ın onlara fayda vermeyeceği 381
Münâfıkların, okun yaydan çıkması gibi dinden çıkacağı 381
Münâfıkların, özür dilemesinin faydasının olmadığı 496
Münâfıkların, peygamberlere eziyet ettikleri 458
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkındaki düşünceleri 461
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay etmeleri 484,501
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den af dilemeleri 643
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istemeleri 294
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakaret edip İslâm'ı tenkit etmeleri. 583

Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iftira ve hakaretleri 458
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inadına inanmadıkları 483
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kulak deyip, eziyet etmeleri 459,610
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalan yeminleri 578
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i adaletsizlikle itham etmeleri 465
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek için pusu kurmaları ... 501,579
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'ye gelmesi ile zenginledikleri 575
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizelerini görüp inanmamaları .. 489
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimine razı olsalardı, kâr edecekleri 384
Münâfıkların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimini adaletsiz buldukları . 379,383
Münâfıkların, Rumlarla yapılacak savaştan geri kalmaları 746
Münâfıkların, sınıf sınıf oldukları 593
Münâfıkların, Tebûk'te geri bırakılmamalarının hikmeti 649
Münâfıkların, Tebûk'te taşlandığı 488
Münâfıkların, Uhud muharebesinde Müslümanları yarı yolda bırakması 305,643
Münâfıkların, yalan yere yemin etmeleri 271
Münâfıkların: "Medîne'ye dönünce izzetli kişi alçak olanı çıkaracaktır" sözü 644
Münâfıkların: "Zengin olursak zekât vereceğiz" demeleri 593
Münâfıklarla ve kâfirlerle cihâdın hükmü ve şekli 568,569
Münâfıklığı seçenleri Allâh-u Te'âlâ'nın mühürlediği 311
Münâfıklık hasletlerini cemedenin durumu 621
Münker kelimesinin izahı 528
Münker ve Nekir'in suallerinin tehlikeli bir geçit olduğu 530
Münkerden nehyetmenin, müminlerin işi olduğu 526
Münkere, insanlardan korktuğu için ses çıkarmamak 473
Münkeri emredenler 490,502
Münkerin en çirkini 503
Münkerin, kıyamette mahlûk olarak diriltilip adamlarına yapışacağı 536
Münkirin ayakkabısının verdiği zarar 163
Müridin Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmak için çalışması 127
Müridin, dünyadaki ve âhiretteki azabının neler olduğu 592
Müridin, yedi şeyi yedi şeye tercih etmesi gerektiği 453
Mürîdlere şeyhlerin, nefislerini öldürüp, ruhlarını diriltecek şeyleri emretmesi 284
Müridlere, bela ve mihnetin bayram olduğu 451
Mürşidlerin günahkârlara şefaat edeceği 17
Mürşidlerin hidâyet hususunda Allâh-u Te'âlâ'ya ortak olmadığı 17
Mürşitlere tazim etmek 571
Mürşitlerin irşadı 534
Mürtedlikten sonra Müslüman olanın zekâtı ile ilgili hükümler 36
Müslüman erkeğin Ehl-i Kitap olan kadın ile evlenebileceği 13
Müslüman erkek ve kadının müşrik erkek ve kadından üstün olduğu 13
Müslüman olan Rum'un hikâyesi 14
Müslüman olduğunu iddia edenlere kılıç çekilemeyeceği 570
Müslüman olduğunu sansa da, şu üç şey kendisinde bulunanın münâfık olduğu 613
Müslüman olmayanın yeryüzünde kalmayacağı zaman 11
Müslüman şehid olsa da, olmasa da kazanacağı 333
Müslümana yakışanın dünyada az gülüp çok ağlaması olduğu 657
Müslümanı münâfıktan ayıran ölçü 290
Müslümanım diyene itibar etmek gerektiği 589
Müslümanın akrabası dahi kâfir olsa, onunla dost olamayacağı 478
Müslümanın kalbinde nifak varsa, münâfık olmayacağı 616
Müslümanın malına ve canına dokunulmayacağı 730
Müslümanın Müslümanı vurması ve helal görmesi 75
Müslümanın sâlih olsun, fâcir olsun cenazesinin terk edilmeyeceği 688
Müslümanın, sözünü bozmaması gerektiği 616
Müslümanlar için dinin nasihat olduğu 726

Müslümanlar Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etmese de Allâh-u Te'âlâ'nın ona yardım edeceği 175
Müslümanlara iyilik yapmanın bîat şartlarından olduğu 729
Müslümanlara, Medîne'ye hicret izni çıkması 208
Müslümanlarda nifak vasıfları bulunsa da, münâfık olmayacağı 619
Müslümanların ayıbını araştıranın ayıbını, Allâh-u Te'âlâ'nın ortaya çıkaracağı 639
Müslümanların birbirine karşı, bir bedenin uzuvları gibi olmaları gerektiği 729
Müslümanların cennetteki mükâfatları 478
Müslümanların derdini dert edinmeyenler 160
Müslümanların geneline nasihatin izahı 728
Müslümanların Harre denen yerde, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i beklemesi 212
Müslümanların Hristiyanları mağlup etmesi . 9
Müslümanların imamlarına nasihatin izahı 728
Müslümanların kâfirlerle dost olamayacağı 478
Müslümanların kanları, malları ve ırzlarının birbirine haram olduğu 74
Müslümanların kaynaşması ve yardımlaşması gerektiği 728
Müslümanların tek bir vücut gibi olmaları gerektiği 728
Müslümanların, cennette hayırlı hanımları alacağı ve nîmetlendirileceği 711
Müslümanların, güzel vasıfları 526
Müslümanlığı tercih, isteksizde olunsa câiz olduğu 266
Müslümanlığından önce iyi amel edenlerin sevabı 349
Müşrik erkeğin Müslüman kadın ile evlenemeyeceği 13
Müşrik erkek ve kadının Müslüman erkek ve kadından alçak olduğu 13
Müşrikler için, müminlerin istiğfar edemeyeceği, etseler de kabul edilmeyeceği 647
Müşriklere şeytanın istişâre vermesi 176
Müşriklerin ağzında da olsa hikmeti almak gerektiği 748
Müşriklerin bile haram aylara hürmet ettiği. 86
Müşriklerin Dârünedve'de toplanması 175
Müşriklerin güneş senesine itibar ettikleri 64
Müşriklerin haccı farklı aylara kaydırdığı .. 132
Müşriklerin haram ayları değiştirdiği 82,132,138
Müşriklerin hilesi 201
Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmasının yasaklanması 152
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in Mekke'den çıkışından rahatsız olması 175
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aramaları 198
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek için yeminleşmeleri 183,199
Müşriklerin senenin aylarını on üçe çıkarma şekli 134
Müşriklerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* in aleyhine kararları cumartesi günü aldığı 185
Müşriklerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübarek başına ödül koyması 198
Müşriklerle topyekûn savaşmak 62

(N)

Nafile ibâdeti terk edenin, zemme müstehak olmayacağı 605
Nafile sadakaların verilebileceği yerler 405
Nafileleri güzel ve hoş yapmak 637
Nafilenin, müminin Rabbine hediyesi olduğu 637
Nâmahrem kadınla tenhâda kalmamak 371
Namaz ile zekâtın arasını ayıranın hali 531
Namaz ile zekâtın beraber farz kılındığı ve ayrılmayacağı 58
Namaz kılanın ölümünün kolay olacağı ve günahlarının silineceği 529
Namaz kılanın, imânlı olduğuna hükmedileceği 584
Namaz kılanlara müjde 530
Namaz kılanlara yapılacak rahmetin izahı . 529
Namaz kılanların, müminlerin dostu olduğu 543
Namaz kılmayanlara meleklerin seslenişi ... 531
Namaz kılmayanlara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vermek istediği ceza 270
Namaz kılsa da, üç şey kendisinde bulunan münâfık olduğu 613
Namaz saatlerinin günün en kıymetli vakitleri olduğu 84
Namaza gelmeyenlerin evlerini, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakmak istemesi 270
Namaza üşenerek kalkanlar 344
Namazda az bir dünya menfaati olsa, insanların onu talep edeceği 270

Namazda, huşû edenlerin felâha kavuşacağı 346
Namazdan erken çıkmanın, münâfıkların ameli olduğu 599
Namazı cemaatle kılmaktan geri kalanlara tehdit 270
"Namazı dosdoğru kılanlar" kavl-i şerîfinin izahı 529
Namazı ikâme etmenin işârî mânâsı 534
Namazı terk edenlerle Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaşması 235
Namazı yanlış kılana Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üç kere iâde ettirmesi 345
Namazı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tarif etmesi 345
Namazın cemaatine, sahabenin verdiği önem 725
Namazın kabir azabından koruyacağı 529
Namazın ve bedeni ibâdetin miktarlarını, Allâh-u Te'âlâ'nın Kur'ân'da belirlememesindeki hikmet 394
Namazın zikir için meşru edildiği 529
Namazın, kıyametteki tehlikelerden koruyacağı 530
Namazın, mümini rahata kavuşturduğu 352
Namazın, müminin mirâcı olduğu 351
Namazın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gözünün nûru olduğu 352
Namazını kılanlara yapılacak iyilikler 529
Namazla, zekâtın birbirinden ayrılmadığı 531
Namazları dosdoğru kılmanın, müminin ameli olduğu 526
Nankörlüğün sonu 416
Nankörlük eden adamın kıyâmetteki hali 475
Nankörün yerine, Allâh-u Te'âlâ'nın iyilik sahibine teşekkür edeceği 542
Nasihat dinlemeyen kadının yatağının ayrılacağı 75
Nasihatin Allâh-u Te'âlâ'ya karşı yapılmasının izahı 727
Nasihatin din olduğu 726
Nasihatin mânâsı 726
Nebbâşın, ölüleri kıbleye ters bulduğu 388
Nebtel ibni Hâris'in, şeytana benzediği 459
Nefis ve sıfatlarının menşei 378
Nefis ve sıfatlarının, ruh ve kalbe zıt olduğu 378
Nefisle cihâdın, sadâkat kılıcıyla yapılacağı 574
Nefisle savaş 128
Nefisleri ile cihâd edenlerin, mücahit sayıldığı 717
Nefislerin bazısının, münâfık olduğu 574
Nefislerin istilâsına uğrayan, müridlerin halleri 591
Nefislerin mal ve evlada düşkün olduğu 699
Nefislerin, bazısının kâfir olduğu 574
Nefislerle cihâd 172
Nefsani arzulara uymak 45
Nefse itibarla şekavet ve saadetin olduğu 140
Nefse, cihâdın zor geldiği 265
Nefsi hakkında hakem tayin edilen kişi 555
Nefsi münâfık olanın halleri ve onlarla cihadın şekli 574
Nefs-i nâtıka sahipleri 337
Nefs-i nâtıkanın, nazarî ve amelî gücü 442
Nefsi rezil sıfatlardan tezkiye etmek 715
Nefsi terbiye ile alakalı âyet-i celîle 262
Nefsi, sohbet ve güzel nasihatle yola almak gerektiği 574
Nefsin arzusuna uymamanın, harpte ölmekten daha hayırlı olduğu 263
Nefsin cihadı sevmediği 170
Nefsin hevâsına uyup geri kalanların kötü âkıbeti 654
Nefsin karga gibi olduğu 716
Nefsin mal sevgisi üzerine yaratıldığı 262
Nefsin Mesnevî'deki tarifi 716
Nefsin perdelerinden kurtulmanın büyüklüğü 715
Nefsine uymayanın doğru hüküm vereceği 364
Nefsiyle mücadele edenlerin ulaşacağı büyük makam 654
Nemânın hakiki mânâsı 37-38
Nemîmenin, kabir azabına sebep olduğu 300
Nemmâm ile kattâtın farkı 300
Nemmâma, hukemâdan birinin kızması 301
Nemmâmı, Hasen-i Basrî Hazretleri'nin kovması 300
Nemmâmların zemmi 300
Nemrut kavminin, sivrisinek ile helâkı 521
Nesî hadisesini başlatanlar 133
Nesî kelimesi 132
Nesî muamelesi 64,131
Nesî'nin şeytandan olduğu 135
Neşe ve huzur makamının, zahmetsiz meydana gelmeyeceği 653
Nezir yapanın, nezrini yerine getirmesi gerektiği 600

Nifak ehlinin cehennemde dünya ömrü kadar ağlayacağı 664
Nifak ehlinin, şımarık ve alaycı vasıflarla vasıflandığı 742
Nifak hasletlerini kasten yapanın kâfir olmayacağı 617
Nifak vasıfları, kişinin itikadına tesir etmedikçe kâfir olmayacağı 620
Nifakın belirgin hale geleceği 658
Nifakın iki kısım olduğu 503,612,620
Nifakın sadece Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zamanında olduğu 620
Nifakın tarifi 383
Nîfakta ısrar edenlerin af edilmeyeceği 496
Nifaktan bir haslet bulunan kimse 615
Nikâh ile kadının kocasına helal olduğu 75
Nikâhın şakasının da ciddi olduğu 491
Nimet verene şükrün farz olduğu 441
Nimete şükrün tarifi 441
Nimeti unutmanın kötü sonu 416
Nisab miktarı 37,404
Nisaba malik olmanın zekâttaki şartı 36
Nisap miktarı malın üzerinden bir sene geçmesi şartı 38
Niyetin önemi 535
Niyetin, amelden tesirli olduğu 354
Nuh kavminin kıssası 520
Nuh kavminin, boğularak helak edildiği 521
Nuh*(Aleyhisselâm)*ın güvercinleri 248
Nur kelimesinin mânâları 5
Nurunu Allâh-u Te'âlâ'nın tamamlayacağı 5

(O)

Orta Asya'dan Hindistan'a kadar kâfirlerin mağlup edilmesi 9
Orucu arttıranın ecrinin artacağı 112
Orucu devamlı tutanı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyarması 106
Oruç için en sevgili vakit 87
Oruç ta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiyesi 106
Oruç tutanların, cennetteki makamı 554
Oruç tutmak 80
Oruç tutmanın fazîleti 101
Oruç tutsa da, şu üç şey kendisinde bulunanın münâfık olduğu 613
Oruçludan daha hayırlı olan, oruçsuz kimse 572
Osman *(Radıyallâhu Anh)*dan, fazla infâkta bulunan olmadığı 310
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın büyük infakı 635
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın cömertliği 267
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 636
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın iki nur sahibi olması 636
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın Ümmü Gülsüm *(Radıyallâhu Anhâ)* ile evlenmesi 636
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ı Medîne'den uzaklaştırması 21
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendini garantiye aldığı gün 268
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın, Sâ'lebe'nin zekâtını kabul etmediği 598
Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın, Tebûk seferinde üç yüz deve vermesi 268
Osman*(Radıyallâhu Anh)*ın, Sahâbe olduğunu inkâr edenin, kezzâb ve mübtedi olacağı 191
"Osman'a bugünden sonra bir şey zarar vermez" hadîs-i şerîfi 267
Osmanlı vezirlerinden bazısının münâfıklığı 622

(Ö)

Öğle namazını kılmayanın hain adam olduğu 531
Öğlen namazının, kabir korkusuna ve darlığına çare olduğu 530
Ölen Müslüman için istiğfarda bulunup duâ etmek 687
Ölenin gafletten uyandığı 60
Ölenin, arkasındakileri zengin bırakmasının hayırlı olduğu 28
Ölü ardından ağlayan kadının kötü hali 666
Ölüleri salih kimselerin arasına gömmek 145,689
Ölülerin kötü komşudan eziyet göreceği 689
Ölüm gelmeden uyanmak 524
Ölüm halindeki insanın elinin açık olmasının hikmeti 388
Ölüm kendisine kolay edilenler 529
Ölüm kendisine kolaylaştırılan kimse 111
Ölümü düşünmenin hayâdan olduğu 524
Ölümü enbiya ve evliyanın ikram kabul ettiği 140
Ölümü kolaylaştıran sûre 180
Ölümü unutmamak 524
Ölümün ecelle olduğu 262
Ölümün her yerde herkese ulaşacağı 330
Ölümün lezzetleri kestiği ve onu çok anmak gerektiği 664

Ölümün tehlikeli bir geçit olduğu 530
Ölümün, bedenini değiştirmediği sahâbî 255
Ölünceye kadar ibret almak 525
Ölünün cenazesini kılarken, ona sadece duâ yapıldığı 688
Ölürken fakir ölmeyi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiye etmesi 31
Ölürken üç şeyden uzak olanın cennete gireceği 57
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ile Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* arasındaki mertebe 47
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a sövmenin küfür olacağı 240
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya muvafakat ettiği üç yer 678
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cenazeler hususunda, Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ı gözlediği 686
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cömertliği 266
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cömertliği ve makamı 47
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* hakkındaki övgüsü 233
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı asla geçemeyeceği 267
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fakirliğe ve dünyaya önem vermemesi 403
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazileti 679
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın isabet ettiği meseleler 678
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın malının yarısını getirmesi 635
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın müellefe-i kulûbü kaldırması 430
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfığa cevabı 630
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfıklara karşı hiddeti 643
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın münafıklıktan korkması 617
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın sahâbî olduğunu inkâr edenin, kezzâb ve mübtedi' olacağı ... 191
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın zehir içmesi 143
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Adn cenneti hakkındaki sohbeti 547
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Allâh rızası için aldanması 465
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, bilmediği cenazeyi kılmadığı 685
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, bu ümmetin muhaddes kulu olduğu 679
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* ile istişaresi 235
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, evini satan adama tavsiyesi 22
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, münâfığın cenazesini kılmaması hususunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i uyarması 645,678
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, Sa'lebe'nin zekâtını kabul etmediği 598
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*in, ibadet eden kölelerini âzâd ettiği 464
Ömer ibn-i Abdilazîz *(Radıyallâhu Anh)*ın, Haccâc hakkındaki sözü 622
Ömrü Allâh-u Te'âlâ yolunda harcamak 128
Ömrü zayî etmemek 81
Ömrün her saatini kazanmak 81
Ömrünü eğlence ile geçirenlerin hasadı kaçırdığı 93
Öne geçenlerin Na'îm cennetlerinde oldukları 654
Örümceğin Allâh-u Te'âlâ'nın ordularından bir ordu olduğu 189,247
Örümceğin aslında kocasına büyü yapan bir şeytan olduğu 247
Örümceğin Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ı koruması ... 246
Örümceğin mağarada ağ örmesi 246
Örümceğin şerefi 246
Örümceğin, Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın avretini örtüp saklaması 246
Örümcek ağlarının fakirlik getireceği 248
Örümcek hakkındaki önemli bilgiler 248
Örümceklerin öldürülmesinin yasaklanma sebebi 189,247
Özür açıklayanların durumu 720
Özür sahipleri dışındakilerin cihâd edenlerle eşit olmayacağı 729
Özürlü olanların, cihattan geri kalmasının câiz olduğu 723
Özürlülere, cihat edenlerle aynı ecrin verileceği 729
Özürlülerin cihattan geri kalırken samimi olmalarının şart koşulması 725
Özürsüz yere cihâda çıkmamak 288

(P)

Papağan ile karganın arkadaşlığı 376
Papazların insanların mallarını yediği ve sâir kötü huyları 18
Paraları biriktirip saklamaktan fayda gelmeyeceği 60

Pazartesi günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Mekke'den çıktığı ve Medîne'ye girdiği 228
Pazartesi oruçlarının cennetteki makamı 554
Perşembe günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gazaya çıkmayı sevmesi 297
Perşembe oruçlarının, cennetteki makamı .. 554
Peygamberler ile arkadaşlığa sebep olan oruç 111
Peygamberlerden günah sudur etmeyeceğinin delilleri 275
Peygamberlere muhâlefet edenler 457
Peygamberlerin cesetlerinin bozulmadığı... 255
Peygamberlerin cimri olmadığı 46
Peygamberlerin çok eziyet gördükleri 465
Peygamberlerin duâsının müstecap olduğu573
Peygamberlerin içtihat yapmasının câiz olduğu 274
Peygamberlerin kemâlâtı 8
Peygamberlerin kıyamette açlık çekmeyeceği 113
Peygamberlerin müminlerin dostu olduğu 542
Peygamberlerin zekât hususunda hüküm sahibi olmadığı 394
Peygamberlerin, Adn köşküne gireceği 546
Peygamberlerinin, açık mûcizelerini inkâr eden kâfirler 522
Pis şeylerin haram kılındığı 700
Pişmiş balığın canlanıp denize kaçması 366
Putların ters yüz olduğu gece 114
Putların zarar ve fâideyi engellemeyeceği .. 328

(R)

Rablik izhar eden ehli kitap âlimleri 19
Râfızîlerin, yılana tâzim etmelerinin ve sebebi 246
Râfîzilerin bir bölümünün Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı tekfir ettiği 298
Râfîzîlerin kötü îtikâdı 193
Râfîzilerin küfrü 298
Râfîzîlerin ve Şî'a'nın, Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra halîfe görmeleri 298
Rahiplerin insanların mallarını yediği ve sâir kötü huyları 18
Rahmete nâil olmayacak kimse 531
Rahmetin kaldırılacağı 658
Ramazan ayından daha fazîletli oruç 88
Ramazan ayından günahsız çıkmak 80
Ramazan ayının ayların efendisi olduğu 81
Ramazan ayının efdal oluşunda ulemânın ittifâkı 69
Ramazan ayının ismi, hikmeti ve fazîleti 68
Ramazan ayının ümmetin ayı olduğu 80
Ramazan orucu tutanların kıyamette açlık çekmeyeceği 113
Ramazana değer verenin ecri 80
Ramazanın diğer aylara karşı fazîleti 77
Rasûlullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimine rıza göstermek 389
Rasûlullâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in verdiğini almak 390
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında buyrulan: "Verdiğini alın, engellediğinden vazgeçin" kavl-i şerîfi 730
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında, Zemahşerî ve Mutezile'nin yanlış görüşleri 279
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hezimete uğradı diyenin tevbe etmediği takdirde katledilmesi gerektiği 319
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için vesile mertebesini isteyene O'nun şefaat edeceği . 556
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın şevvalde evlenişi 140
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile münâfıkların istihzâ etmeleri 484
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kadar hiçbir peygamberin eziyet görmediği 465
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminlerin, malları ve canları ile cihâd ettikleri 712
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yaşadığı müddetçe onunla harbe çıkamayacaklar 670
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, af dilese bile af edilmeyecek kimseler 642
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de, ayıplanacak bir vasıf bulunmadığı 585
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den cihat için, binek isteyen sahabîler 735
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den münâfıkların af dilemeleri 643
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra müellefe-i kulûbün kalktığı 430
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra peygamber olmayacağı 297,739
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ait bir şey bir beldede olsa oraya bir bela isabet etmeyeceği 691
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ait bir şey günahkârın kabrine konsa azâbın ondan kaldırılacağı 691

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh-u Te'âlâ'nın mağarada sekînet indirmesi 174
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh-u Te'âlâ'nın tazimi 276
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh-u Te'âlâ'nın vaadi 7
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir salâvat getirene Allâh-u Te'âlâ'nın on rahmet ihsan ettiği 556
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet edenlere acı verici azap olduğu 610
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyetin Allâh-u Te'âlâ'ya eziyet olduğu 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e günah isnâd eden sapıklar 279
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e güvercinlerin gölge yapması 248
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakaret eden ve düşmanlık edenin helâkının kıssası 690
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hicret için izin verilmesi 209
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e irşâd emrinin verilmesi 243
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat edenin Allâh-u Te'âlâ'ya itaat edeceği. 470
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaâtın sünnetlerde olduğu 532
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı nasihat 728
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşmanın şartı 158
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kimse yardım etmese de Allâh-u Te'âlâ'nın yardım edeceği 251
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mîrac gecesi gök katmanlarının zarar vermediği.. 663
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhalefetleri ile sevinenler 649
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e münâfıkların: "Kulak" diyerek eziyet etmeleri 459,610
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e noksanlık isnad etmenin caiz olmadığı 319
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e pusu kuran münâfıklar hakkında inen âyet-i celîle 579
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e pusu kuran on iki münâfığın durumu 482
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e risaletin geldiği gün 94
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e suç isnâd edenlerin yanlışı 282
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tazimin Allâh-u Te'âlâ'ya tazim olduğu 470
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapılacak suikastın, ona haber verilmesi 579
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıklar hakkındaki tazim içeren sitemi 278,293
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, münâfıkların tuzak kurmaları 306,480
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, ümmetinin cennete gireceği kapının gösterilmesi 237
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, vefâtından sonra da eziyet edilebildiği 462
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Allâh seni af etti" buyrulmasının izâhı 278
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Allâh-u Te'âlâ'nın din işlerinin tamamına vâkıf kıldığı 9
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Allâh-u Te'âlâ'nın muhtaç bırakmayacağı .. 168
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gören sahâbenin kalpleri yumuşayarak âhiret ehli oldukları 551
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i künyesiyle çağırmak 570
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i metheden şiir 222
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i methetmek üzere gökten gelen ses 221
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i methetmenin ibadetlerin en büyüğü olduğu 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Musa *(Aleyhisselâm)*dan ayıran ahlâk ve vasıflar 196
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i örümceğin koruduğu 189
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i rüyada görenin onu gerçekten görmüş olacağı 121
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ziyaret edenin Allâh-u Te'âlâ'yı ziyaret etmiş gibi olacağı 46
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, kendinden ayıran kavmin sefâleti 222
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i, Ümmü Ma'bed'in tarifi 220
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in acımayı emrettiği üç kimse 494

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabalarına zekât vermenin câiz olmadığı 407
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ali *(Radıyallâhu Anh)*a hırka giydirmesi 178
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'dan başka dostu olmadığı 230
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'nın nurundan yaratıldığı..... 16
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Allâh-u Te'âlâ'ya tâzimi..... 471
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in altı şeye söz verene cenneti söz vermesi..... 611
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne rahmine düştüğü gece 114
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in anne-babası hakkında ileri geri konuşmanın ona eziyet olduğu..... 462
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin kabrini ziyaret için Allâh-u Te'âlâ'dan izin istemesi 687
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in annesinin muvahhidlerden olduğu..... 687
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asla yalan söylemeyeceği 226
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aşure günü çocukları yedirtmediği 90
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atlı kahramanı 254
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayaklarının kanaması..... 188
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bayılması 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bazı şeyleri uğurlu saydığı 227
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beden-i şerîfinin değdiği toprakların, yeryüzünün en değerli toprağı olduğu 183
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bidatlerden sakındırdığı 515
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildiklerini insanlar bilse secdeden kalkmayarak sesleri kesilene kadar bağıracakları..... 660
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in binek isteyen sahabelere önce vermeyip sonra vermesinin hikmeti 738
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir mûcizesi..... 482
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir mûcizesi..... 578
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir nasihati..... 700
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir sahâbîye namaz kılmasını öğretmesi 345
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir sahabîye: "Verileni al ama sen isteme" buyurması 402
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in borç mal almayacağı..... 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buluttan endişelenip namaza sarılışı..... 147
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün gazâlarında, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hazır bulunduğu 238
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük siyaseti..... 581
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyüklüğü..... 404
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in câhiliyetteki kan ve mal dâvâlarını bitirdiği . 74
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennet hakkındaki açıklamaları 551,555
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennetteki meskeni..... 555
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihattan geri kalmak istememesi..... 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihattan izin verme hususunda muhayyer olduğu ... 291
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cömert sahabîye duâsı 630
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cömertliği..... 428
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in daima sekînet üzere olduğu 196
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devamlı oruç tutan sahâbîyi uyarması..... 106
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin çöktüğü yer 213
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer peygamberlerden üstün olduğu 274,570
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dilinde dünyanın değersizliği 155
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dilinden Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile İsrâîloğulları kıssası.... 611
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı ve müminlere tavsiyesi..... 25
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyaya meyletmediği..... 6,31,447
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ehl-i Beyt'inin, sadaka almasının câiz olmadığı .. 420

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Emîn olduğu 180
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emri üzere sahabenin infâkı 415
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fakirliğe teşvik etmesi 31
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gömleğinin münâfığa fayda vermeyeceği 689
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in görünmeyen ordularla desteklendiği 174
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in görünmeyen ordularla desteklenişi 197
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel ahlâkı 220,464
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hak din ile gönderildiği 8,17
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlara nasıl davranılacağını öğretmesi ... 75
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlarının amellerinin iki kat olacağı 85
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haram aylarda oruç tutuşu 107
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hasır üzerinde yattığı 155
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayırlı malı tavsiye etmesi 24
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hediye ettiği âsâ ile gömülen sahabî 690
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her ay tuttuğu oruç 107
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hırkası .. 178
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicrete zorlandığı 175
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicrette, mağaradaki mûcizesi 198
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiç terk etmediği dört amel 90
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hükmünün Allâh-u Te'âlâ'nın hükmü olduğu 471
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine günlerin uğursuzluğunun kalktığı 140
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine, kalplerden geçen vesveselerin konuşulmadıkça ve yapılmadıkça bağışlandığı 594
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikincisinin Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* olduğu . 237
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk düşürdüğü kan davası 74
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk zekât tahsildarı olduğu 393
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in îmân edenler için büyük rahmet olduğu 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insanların görmediğini görmesi ve gök ehlinden haber vermesi 659
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isimlerinin çokluğu 570
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismiyle hitap etmenin doğru olmadığı 570
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istiğfarının kabul edilmeyişinin hikmeti ve sebebi 646
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabir toprağının, Mekke'den Medîne'ye geldiği ... 183
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlikten ve fakirlikten Allâh-u Te'âlâ'ya sığındığı 396
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katli hakkında müşriklerin toplanması 176
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendilerine göç ettiği kavmin saadeti 222
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyamette amcasına şefaat edeceği 350
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kimler için hayırlı bir kulak olduğu 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konuşma edebi öğrettiği 471
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağara arkadaşı 231
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mağarada gizlenmesi 174
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mâsiyet işlemekten uzak olduğu 277
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'den çıkarılması 174
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'den çıkışına Allâh-u Te'âlâ'nın izin vermesi 177
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke'ye bakarak ağlaması 182
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in merhameti 464
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mescid inşaatında çalışması 214
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in methettiği örümcek 247
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîrac gecesi Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* ile yolculuğu 354
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in miskin yaşayıp, miskin ölmeyi istemesi 397

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizelerinin nur olduğu 5
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in muhasara altındaki evinden çıkışı 179
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübarek başına, yüz deve ödül konması 198,210
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mücâhidlere binek vermeye teşvik etmesi .. 310
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminleri tarifi 527
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminleri telef olabilecekleri şeylerden nehyetmesi 142
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müminlerin affını istemesi 284
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıklar hakkındaki hutbesi 639
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müslümanlara nasihati 75
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nehyettiğinden geri durmak 390
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesî muâmelesini kaldırması 65,133
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurundan bütün âlemlerin yaratıldığı 16
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nurunun âlemleri kapladığı 15
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Osman *(Radıyallâhu Anh)*a duâsı ve O'ndan razı olduğu 635
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölüm hastalığı 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölümü hususunda şeytanın, münâfıklara söz vermesi 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ölümü ile ümmetin helâk olacağı 193
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a zekât göndermesi 403
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in pazartesi Mekke'den çıktığı ve Medîne'ye girdiği 228
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberlerin sonuncusu olduğunu bilmemek 491
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Rahmet olduğu 610
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in receb ayına tazimi 107
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in receb ayının tamamını tutması 108
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Sa'ad ibni Ebî Vakkas *(Radıyallâhu Anh)*a nasihati 28
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Sa'ad ibni Ebî Vakkas *(Radıyallâhu Anh)*ın uzun yaşayacağını haber verdiği 29
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in salavâtı emretmesi 16
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaştaki taktiği 151
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sûretine şeytanın giremeyeceği 121
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şaban ayının tamamını tutması 108
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Şam'ı almak istemesi 151
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şehid olma isteği 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şiir söylemesi 214
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tahnîk yapması (yeni doğan çocuk için hurma çiğnemesi) 228
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taksimini, münâfıkların adaletsiz buldukları 379
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiye ettiği malın ölçüsü 160
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiye ettiği oruç 106
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tebûk gazâsına çıkışı 296
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tebûk savaşı için sadakaya teşvik etmesi 266
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tedbir hakkındaki nasihati 282
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ticaret yaptığı 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tükürüğünün bereketi 246
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uzak olduğu kimse 531
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine şefkati 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetini çok düşündüğü 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî olduğu 6
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve Ehl-i Beyt'inin sadaka yemediği 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâsı ... 212

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra Arapların tamamına yakınının mürted olduğu 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra Ehl-i Beyt'in sadaka almayacağı 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra sadaka ve zekâtın Hâşimoğulları'na helal olduğu 407
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra sahâbenin Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a bîatı 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vesîle makamına ulaşacağı 556
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudileri İslâm'a daveti 226
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yakınlarına eziyetin, ona eziyet olduğu 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yalın ayak yürümeye alışık olmadığı 188
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın mertebesi 739
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yemen'e giden Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*a nasihati 399
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yeminini daha hayırlı bir iş için bozduğu ... 738
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yetmiş kere istiğfar talep etse de affedilmeyecek kimseler 644
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yol arkadaşı 209
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zekât vermeyeni lanetlediği 58
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zenginler hakkındaki yemini 58
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zilhiccede hac yaptığı 132
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ... münâfıklar için istiğfar yapması ve hükmü 643
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Abdullâh ibni Übeyy münafığının cenazesini oğlundan dolayı kıldığı 645,681,684
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, adaletli olmadığını söyleyen kimseye cevabı 382
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ağacı çağırması 246
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, âhiretin zorluğundan dolayı koparılan bir ağaç olmak istemesi 659
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Akabe'de konuşması 135
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, akrabalarına değer vermesi 217
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, akrabaya vermeyi teşvik etmesi 410
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, âlemlere rahmet olduğunu beyan eden âyetler 467
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı ikazı ve nasihati 297
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, baston hediye ettiği kimse 690
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Burak'a binmesi 353
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Cafer *(Radıyallâhu Anh)*ı cennette uçarken görmesi 743
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* bildirdikten sonra münâfıkların cenazesini kılmadığı 681
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, cüzzamlı kimseyi tutması ve onunla yemek yemesi... 143
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dağıtmaktan ve vermekten korkmadığı 428
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, duâsının bereketi 595,630
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, duyduğuna inanıp tasdik ettiği 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dünürlerine duâsı ve onların cehenneme girmeyecekleri 636
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dünyacılara bedduâsı 261
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dünyayı tarifi 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, düşmanını öldüren sahabîyi mükâfatlandırması 690
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a duâsı 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı çok sevdiği 230
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı îmâna davet için yanına gitmesi 244
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın evine her gün uğradığı 207
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın imamlığındaki ısrarı 238
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Eyyûb *(Radıyallâhu Anh)*ın evine yerleşmesi 225
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ebû Tâlib'e cehennemde yardım edeceği 350

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, emânetlere olan sadâkati 210
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, emir gelmeden yaptığı iki şey 273
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, emr-i bil mâ'rûfu öğretmesi 399
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, emrine önem verene kıyamette sahip çıkacağı 80
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, emrolunduğu yere veren bir hazine bekçisi olduğu 392
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Ensâra nasihati 587
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ensârı cem ettiği ve zengin ettiği 587
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ensârı dalâletten hidâyete çıkardığı 587
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, fakir ve muhtaçlara infâka teşvik etmesi 414
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, farsça konuştuğu 421
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, farz veya nafile sadaka almasının câiz olmadığı 420
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ganimetten pay ayırdıkları ve hikmetleri 424
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gazaya çıkmayı sevdiği gün 297
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı 281
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gelen yiyecek için sadaka mı hediye mi diye sorduğu 420
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gözünün kaymadığı ve fakirlerle beraber olduğu 447
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gözünün nûru 352
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, güvercini methetmesi 249
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, güvercinlere duâsı 248
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hadisleri inkâr edenlere cevabı 119
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hak üzere ve masum olduğu 319
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hakkında iyi konuşulan cenazeyi kılıp, kötü konuşulanı kılmadığı 685
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hâricîleri katletmek istemesi 425
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hâricîleri tarif etmesi 380
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hâricîlerin fitnesini bildirmesi 425
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Harre'de konaklaması 224
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hayâ ile ilgili nasihati 524
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hayırlı bir kulak olduğunun ispatı 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hicret için evinden çıkışı 180,217
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hicret yolunda ayaklarının soyulması 234
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hicrette süt içmesi 216
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hiçbir şeyi uğursuz saymadığı 227
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi hanımlarını Yûsuf *(Aleyhisselâm)* zamanındaki kadınlara benzetmesi 239
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisinden sonra gülmeyi kestiği hadise 509
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisinden sonrası için mektup yazmak istemesi 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisine kaba davranan kimseye gülmesi ve ikramı 404
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisini öldürmek isteyenleri bildirmesi 580
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, mahlûkat arasında, dünyaya en az düşkün insan olduğu 382
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, mal isteyen sahâbîyi uyarması 594,595
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, malı ve canı ile cihâd ettiği 709
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Medîne ve sahâbe için duâ etmesi 230
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Medîne'ye girerken sancak açması 228
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Medîne'ye varması 212
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Mekke ehlinin kalplerini ısındırmak için onlara fazla pay vermesi 383
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, miskini tarifi 398
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, muhtaçlara sahip çıkması 414

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, müminlerin sözlerini dinlediği 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfığın namazını kılması sebebi ile bin kişinin Müslüman olması 684
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklar için mağfiret talep etmesinin sebebi 676
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara bedduâsı 581
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara cihaddan geri kalmaları hakkında izin verdiği 649
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara da rahmet olduğu 462
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara izin vermesinin sorulması 277
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara müsaade etmesinin hikmeti 570
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıklara nasihati 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Münâfıkları Allâh-u Te'âlâ'ya havale etmesi 481
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkları bir bir ortaya çıkarması 588
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkları Tevbe Sûresi'nden sonra tanıdığı 247
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların boynunu vurdurmasının sebebi 381
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların çirkin sözlerini açığa çıkarması 498
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların gizli konuştuklarını sonradan onlara haber vermesi 488
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların hasletleri hakkındaki hadisi .. 618
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların iftiralarını ortaya çıkarması ... 487
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların isimlerini ifşa etmesi 481
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların liderlerinin cenaze namazını kılmasının hikmetleri 680
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münafıkların listesini Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a bildirmesi 581
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların şerrinden dolayı, onlara fazla mal verdiği 382
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, münâfıkların tevbe etmesine sevinmesi 588
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Müslümanlara nasihati 659
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, müşriklere hitabı 657
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, müşriklerin kafalarına toprak saçması ve mûcizesi 184
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, olacakları haber vermesi 380
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Osman *(Radıyallâhu Anh)*a müjdesi 268
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Osman *(Radıyallâhu Anh)*a olan sevgisi 636
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ölenleri tanıyanlardan araştırıp cenazesini kıldığı ... 685
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, örümceğe duâsı 247
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, örümcek öldürmeyi yasaklaması 189
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, örümceklerin öldürülmesini nehyettiği 247
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Rum kızlarını esir almayı teşvik etmesi 312
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, saçını insanlara taksim ettirmesi 691
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, saçının telinin dünya ve içindekilerden sevgili olduğu 691
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, saçıyla teberrük 691
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sadaka yemediği 420
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, saferin çıkmasına sevinmesi 139
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sahabesini koruyup gözetmesi 632
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sahabeyi sadaka vermeye teşviki 631
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, savaş saflarını düzeltmesi 332
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, savaşta gideceği hedefi şaşırtması 309
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sevmediği üç kimse 622

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Sevr dağındaki mağarada gizlendiği 191
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Sevr mağarasına sığınması 181
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sırdaşı ve arkadaşı 236
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sırdaşının Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)* olduğu ... 484
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, son gazası 649
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, suyu azalan köydeki mûcizesi 483
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Sürâka'ya bedduâ etmesi üzerine yere çakılması .. 200,216
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, süt sağma mûcizesi 219
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, şefaat edeceği kimse 556
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetini dünyadan ve nimetlerinden uzak tutması .. 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, yeminini bozduğunda kefaret verdiği 738
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, yetimleri kollaması 213
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zahire göre hükmettiği 670
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zararlardan mahfuz olmadığı 194
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zekât tahsildarını Sa'lebe'ye göndermesi 596
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zekâtını kabul etmediği münâfık 597
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Zeyd ibni Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ı âzâd etmesi 672
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Zeyd'i kendine vâris kılması 672
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, zilhiccenin ilk on gününün orucunu terk etmediği 90
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Allâh-u Te'âlâ bizimle beraberdir" sözü 195
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Ben söylememişsem de duyduğunuz güzel şeyle amel edin" hadîs-i şerîfi 119
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Benden sonra peygamber gelecek olsaydı, Ömer *(Radıyallâhu Anh)* olurdu" hadîs-i şerîfi 680
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Benim bildiklerimi bilseydiniz, az gülüp çok ağlardınız" hadîs-i şerîfi 658,659
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: "Kur'ân bize yeter" diyenlere cevabı 119
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*le istihzânın küfür olduğu 492
Rebîulevvel ve Rebîulâhir ayları ve hikmetleri 66
Receb ayına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tazimi 107
Receb ayında orucun bidat olmadığı 95,107
Receb ayında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in oruç tutuşu 107
Receb ayında yüz senelik ibadete denk gece 116
Receb ayındaki orucun fazîletleri 86,92,99,101,105
Receb ayındaki orucun hükümleri 108
Receb ayından altı gün, yedi gün ve on gün oruç tutanın mükâfatı 101,102
Receb ayını tutanların cennette gireceği özel yerler 112
Receb ayının Allâh-u Te'âlâ'nın ayı olduğu .. 67
Receb ayının en fazîletli geceleri 113
Receb ayının günlerinin altıncı kat semâda yazıldığı 97
Receb ayının ilk cuma gecesi 114
Receb ayının tamamına denk üç günün orucu 92,104
Receb ayının tamamını oruçlu geçirmeye teşvik 104
Receb ayının tamamını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tuttuğu 108
Receb ayının tamamını tutmanın mekruh ve müstahab olduğu 108
Receb denilen ırmak 93
Receb orucu tutanların aff olunduğu 114
Receb orucu tutanların kıyamette açlık çekmeyeceği 113
Recebden oruç tutana receb ırmağından içirileceği 93
Recebden oruç tutanın cehennem ile arasında hendek olduğu 100
Recebden oruç tutanın cennete gireceği 98
Receb-i şerif ayının fazîletlerini inkâr edenler 106
Receb-i şerifin onuncu gününün oruç ve duâları 103
Receb-i şerifin yarı gecesi 115
Receb-i şerifteki eyyâm-ı bîyd oruçları 93
Recebin haram aylardan olduğu 97
Recebin ilk gününün orucu 92

Recebin yarısının orucunun otuz senelik oruca denk olduğu 94
Recebin yirmi yedinci gününün fazîleti 94
Recebin, Allâh-u Te'âlâ'nın en sağlam ayı olduğu 95
Recep ayına câhiliyet ehlinin değer verdiği .. 71
Recep ayına tâzim edenin ecri 80
Recep ayına verilen isimler ve hikmetleri 67
Recep ayında hayırlı ameller yapmak 67
Recep ayında sevapların katlandığı ve günahların silindiği 86
Recep ayında şaban ve ramazan için hayırlar olduğu 66
Recep ayının hikmeti ve fazîleti 66,80
Regâib gecesinin fazîleti 114
Rehin olan malın zekâtı 38
Rıdvan kelimesinin izâhı 559
Rıdvân-ı Ekber kazanan sahâbî 230
Rıza için ağlamak 667
Rızâ istemek 560
Rıza verilmiş olana rıza göstermek 387
Rıza-ı ilâhi'nin, dünya nimetlerinden hayırlı olduğu 564
Rıza-ı ilâhinin kimselere nasip olmadığı 566
Rızâ-i ilâhinin büyüklüğü 560
Rızânın karşılıklı olduğu 565
Rızâullâhın bütün saadetlerin başı olduğu . 559
Rızık ile ilgili âyet-i celîleler 327
Rızık telaşından insanların îmânlarını kaybetmeleri 388
Rızkın en hayırlısının, yeterli olan olduğu .. 601
Ric'atin, şakasının da ciddi olduğu 491
"Rikâb" kelimesinin tefsiri 433
Ruh ve kalbin menşei 378
Rûhânî saadetlerin, cismânî mutluluklardan efdal olduğu 558
Ruhbanların elde ettiklerini, bu ümmetin cihâdda elde edeceği 571
Ruhen ağır ve hafif kullar 258
Ruhların nimetlerinin, bedenlerin nimetlerinden efdal olduğu 563
Ruhta hafiflik bulunduğu 283
Ruhun, Allâh-u Te'âlâ'nın emrinden olduğu 261
Ruhun, zekâtla kemâl bulacağı 442
Rukıyye *(Radıyallâhu Anhâ)*nın vefatı 636
Rum diyarına mâsumların girmeyeceği 316
Rum kızları 315
Rumlar' ın ataları 315
Rumlara karşı cihâda çıkmak 151
Rumlardan birinin Müslüman olma hikâyesi 14
Rumların babası 315
Rumların İshâk *(Aleyhisselâm)*ın evladından olduğu 151
Rumların şeceresi 151
Rumların, Nuh *(Aleyhisselâm)*ın soyundan geldiği 315
Rükûda sakin durmak 345
Rüyada Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i görenin onu gerçekten görmüş olacağı 121

(S)

Sa'ad *(Radıyallâhu Anh)*ın fakirliği, zenginliğe tercih etmesi 447
Sa'ad ibni Ebî Vakkas *(Radıyallâhu Anh)*ın uzun yaşayacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haber verdiği 29
Sa'ad ibni Vakkas *(Radıyallâhu Anh)*ın, kaderine razı olarak gözünü istememesi 387
Sâ'i'nin tarifi 418
Sa'lebe ibni Hâtıb'ın kıssası 594
Sa'lebe'nin evvelce mümin iken sonradan nifâk ehli olduğu 606
Sa'lebe'nin münâfık olduğunun, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyolunduğu 598
Sa'lebe'nin niyeti ve durumu 607
Sa'lebe'nin zekâtını Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* dahil hiçbir halîfenin kabul etmediği 598
Sa'lebe'nin zekâtını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabul etmediği 597
Sa'lebe'nin, Bedir eshâbından olmadığı 598
Sa'lebe'nin, zekât tahsildarlarını geri çevirmesi 596
Sa'lebe'nin, zenginlikten önceki hali 599
Saadete ermenin yolu 522
Sabah namazını kılmayanın en zararlı kişi olduğu 531
Sabah namazının sünnetini Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in terk etmediği 90
Sabah namazının, ölümün zorluğunu kaldırdığı 530
Sabırlı fakirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın meclis arkadaşları olduğu 449
Sabrın îmânın yarısı olduğu 441
Sadaka akrabaya verilirse hem sadaka, hem sıla-i rahim olduğu 409
Sadaka almanın, Ehl-i Beyt'e câiz olmadığı 420
Sadaka kelimesinin mânâsı 393

Sadaka vermeye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviki 631
Sadaka vermeye, kişinin ailesinden başlaması 633
Sadakadan kasıt, zekât olduğu 392
Sadakaları muhafaza edenin, sadaka veren gibi olduğu 444
Sadakaların kimlere verileceği 391
Sadakanın en hayırlısı 43,633
Sadakanın en hayırlısının çoluk çocuğa harcanan olduğu 408
Sadakanın farz olanını almanın, nâfileden evlâ olduğu 454
Sadakanın farz olanının Ehl-i Beyt'e yasaklandığı 422
Sadakanın kuvvetiyle belânın geri döndürüldüğü 393
Sadakanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Ehl-i Beyt'ine helâl olmadığı 420,421
Sadakayı gizli vermenin, Allâh-u Te'âlâ'nın gazabını söndürdüğü 540
Sadakayı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabaya vermeye teşvik etmesi 410
Sadık fakirin, hiçbir şeye mâlik olamayacağı 452
Safer ayı ve hikmeti 66
Safer ayında oturmanın yolculuktan evla olduğu 139,140
Safer ayını uğursuz saymak 139,140
Safer ayının son çarşambasının uğursuz sayıldığı 141
Saferin çıktığını müjdelemenin fazîleti 139
Safvân ibn-i Ümeyye *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, vadi dolusu koyun vermesi 428
Sağır ve dilsizlerin canlıların en şerlisi olduğu 302
Sağlam ve güçlü kimseye, zekâtın uygun olmadığı 401
Sağlık nimeti 170
Sahabe arasında yedi kardeş ve faziletleri .. 735
Sahâbe içerisinde mal biriktirenlerin ayıplanmadığı 23
Sahabeden bazısının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den Tebûk seferi için sağlam ayakkabılar istediği 739
Sahâbeden haram ayları oruçlu geçirenler 87
Sahâbeden yaşlıların, harbi terk etmediği ... 254
Sahâbeden, cihâda çıkamadıkları için ağlayanlar 310
Sahâbe-i kirâmın güldüğü 659
Sahabenin azîmetle amele düşkünlüğü 724
Sahâbenin birbirine cömertliği 316
Sahabenin cemaatle namaza verdiği önem . 725
Sahabenin cihâda gidemedikleri için ağladıkları 734
Sahâbenin cihâda olan şevki 255
Sahabenin cömertliği 415,629,630,635
Sahâbenin devam ettiği beş şey 572
Sahâbenin Ehl-i Beyt'e tâzim ve hürmeti 494
Sahâbenin en fazîletlisi 240
Sahabenin hastalara ve özürlülere yardım ettiği 725
Sahabenin infakta yarışmaları ve cömertliği 632
Sahâbenin, halîfelerin üstünlüğü hususundaki itikadı 242
Sahâbenin, Medîne'de hastalanması 230
Sahâbenin, münâfıkları bilmek için Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*a bakması 484
Sahabenin, nifak vasıfları hakkındaki kıssası 613
Sahâbenin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonraki hali 551
Sahabenin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı sevgileri 740
Sahâbenin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında oldukları zamanki halleri . 551
Sâime hayvanlarının zekâta tâbî olduğu 38
Salevat getirene, Allâh-u Te'âlâ'nın on salât ettiği 556
Salevat getirmenin gerekliliği 16
Salevâtın bütün konuşmalarda gerektiği 16
Sâliha kadının en hayırlı varlık olduğu 27
Sâliha kadının vasıfları 27
Salihler ile arkadaşlığa sebep olan oruç 111
Salihlerden birinin fakir ile olan kıssası 453
Sâlikin ilk önce nefsin hevâsı ile savaşması 574
Saltanattan daha yüksek makam 525
Samimiyetin şart koşulduğu yerler 725
Sapıklık içinde bulunanlara, Allâh-u Te'âlâ'nın azmaları için mühlet verdiği 340
Savaşa Allâh için çıkmayanın kötü hali 127
"Savaşa çıkın" emrinin izâhı 252
Savaşa Müslümanların top yekûn çıkamayacağı 123
Savaşa teşvik 150
Savaşın, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olduğu yerler 255,256

Savaşlarda geriye ilim tahsiline adam bırakmak ... 124
Savaşmayan kavmin yerine, başka bir kavmin getirileceği ... 167
Savaşta ölmenin günahları yıkadığı ... 125
Savaştan geri kalanlara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izin verdiği ... 273
Sebat istemek ... 25
Secdede sakin durmak ... 345
Seferberlikte cihâdın vâcip olduğu ... 167
Sefere çıkmanın nehyedildiği zamanlar ... 140
Seferin azaptan bir parça olduğu ... 169
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*'ın ölüm döşeğinde ağlaması ... 160
Selmân *(Radıyallâhu Anh)*ın, kutsal Şam toprakları için söylediği söz ... 689
Selmân-ı Fârisî *(Radıyallâhu Anh)*ın, münâfıkların vasıfları hakkındaki hadisi izhahı ... 617
Semûd kavminin helâkı ... 147
Semûd kavminin kıssası ve zulümleri ... 520
Semûd kavminin, Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın nârasıyla helâkı ... 521
Sene içinde ramazan ve zülhiccenin noksan olmayacağı ... 63
Senelerin meydana gelmesi ve düzeni ... 62
Senenin aylarının on üçe çıkarılması ... 134
Senenin burçlara göre başlaması ... 63
Senenin günleri ... 64
Senenin Müslümanlara göre kamerî olduğu 64
Senenin on iki ay olmasının hikmeti ... 76
Seref ve hûbun insanları çökerteceğine dair hadîs-i şerîf ... 658
Sevabın yorgunluğa göre olduğu ... 153
Sevap almak için zikredenler ... 386
Sevapların itikat ve ihlasa bağlı olduğu ... 118
Sevapların katlandığı zaman ve mekânlar78,86
Sevenin, sevdiğinden özür dileyip, özür bekleyeceği ... 280
Sevenlere daracık yerlerin çok geniş geleceği ... 378
Sevgilinin her işinin sevgili olduğu ... 389
Sevgilinin sevgiliye şikâyetinin tevhîd işareti olduğu ... 263
Sevilen şeylerin bir kısmını infâk etmedikçe takvâya ulaşılamayacağı ... 410
Sevinç ve sürûr meydana getirecek üç îtikat ... 329
Sevr dağının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i çağırması ... 245
Sevr mağarasının arkadan açılıp denize çıkması ... 198
Sıddıkın, Allâh-u Te'âlâ'dan bir anlık yüz çevirmesinin zararı ... 592
Sıddıklar ile arkadaşlığa sebep olan oruç ... 111
Sıddıklara verilen ecir kadar ecri olan oruç .. 99
Sıddıklardan yazdıran amel ... 89
Sıddıkların Adn köşküne gireceği ... 546
Sıddıkların cimri olmayacağı ... 46
Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın rütbesi ... 195
Sığırın nisap miktarı ... 37
Sıkıntı ve genişlikte salevât getirmek ... 16
Sıkıntıların açıldığı ay ... 86
Sıkıntının, rahatlığın öncüsü olduğu ... 741
Sır tutmayanın, veled-i zinâ olma korkusu . 300
Sırât-ı mustakîmden çıkmamak ... 523
Sıratın, tehlikeli bir geçit olduğu ... 530
Sırattan geçen mümine, cehennemin nidası ... 663
Soğan sarımsak kokusu ... 146
Sokakta dolaşmaktan sakınmak ... 665
Söz bozmanın, münâfıkların vasıflarından olsduğu ... 605,608,612,613,615
Söz taşımanın kötülüğü ... 300
Sözü bile bile bozan ile elinde olmadan bozanın bir olmadığı ... 617
Sözünde duranın cennete gireceği ... 611
Sözünde durmayanın, gerçek münâfık olmayacağının beyânı ... 619
Sözünün fazlasını engelleyenin müjdelenişi ... 338
Stok yapanları tehdit eden sözler ... 31,57,262
Stok yapmamayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emretmesi ... 31
Su ikram edenin, en son içmesi gerektiği ... 219
Sudan ırmaklar ... 714
Sûfînin ahlakı ... 465
Sûfiyye hazarâtının gayb ehli olduğu ... 163
Sultana yakın olanın, Mevlâ'ya uzaklığı artacağı ... 360
Sultanın, ilk önce devletin içindeki düşmanları temizlemesi gerektiği ... 574
Sûreden âyetin kastedildiği ... 702
Sûretâ ayrılığın mânevî birliğe zararı olmadığı ... 124
Susuzluğu gideren sûre ... 180
Suyu birbirine ikrâm eden mücâhidler ... 316
Sünnete uymanın, iyilerin amellerinden olduğu ... 572

Sünnet-i hasene ortaya koyanın, o işlendikçe ecir olacağı 415
Sürâka'nın Müslüman olması 212
Sürâka'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den emân alması 212,216
Sürâka'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yalvarması 216
Sürâka'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişmesi ve O'na yardım etmesi .. 200
Sürâka'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrine girmesi 224
Sürâka'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peşine düşme hikâyesi 211
Sütten ırmaklar 714

(Ş)

Şaban ayına tazim edene Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyamette sahip çıkacağı 80
Şaban ayında ramazana âit hayırların bulunduğu 68
Şaban ayının ismi, hikmeti ve fazîleti 68
Şaban ayının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayı olduğu 80
Şaban ayının tamamını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tutması 108
Şaban ayının tamamını tutana cennette köşk verileceği 109
Şaban ayının tamamını tutmanın müstahab olduğu 108
Şaban orucu tutanların kıyamette açlık çekmeyeceği 113
Şâfi'î mezhebinde kalpten yapılan niyetin, dille söylenmedikçe hüküm ifade etmeyeceği 594
Şâfi'îlerin, müellefe-i kulûb hakkındaki görüşleri 431
Şahitlerin yakın akrabadan olması gerektiği 437
Şam beldelerinin ele geçirilmesi 9
Şam'ın peygamberler diyârı olduğu 151
Şaraptan ırmaklar 714
Şefaate sebep olan duâ 556
Şefaatın, kâfirlere fayda vermeyeceği 351
Şefaatin kuvveti 281
Şehâdet arayan insanın, en hayırlı insan olduğu 286
Şehid olmayı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok istediği 334
Şehidlerin cesetlerinin bozulmadığı 255
Şehirlerin Allâh-u Te'âlâ'ya en sevimlisi 84
Şehitler ile arkadaşlığa sebep olan oruç 111
Şehitlerin efendisi olan zât 333
Şehitlerin, Adn köşküne gireceği 546
Şekavet ve saadetin nefse göre olduğu 140
Şemsî sene 134
Şer görünen işlerde hayır olduğu 364
Şerefe nail olmak isteyenlerin tercih etmesi gerekenler 452
Şerefsizliğe düşmenin kolay olduğu 748
Şeriat ehlinin hesabı 47
Şeriata göre aylar 63
Şeriatın nur olduğu 6
Şeriatın, zahire göre hükmettiği 570
Şerlilerden sakınmak 25
Şerri yaratanın Allâh-u Te'âlâ olduğu 146
Şerrini insanlardan uzak edenin müjdelenişi 338
Şevval ayı 69
Şevval ayında evliliğin sünnet olduğu 140
Şevval ayında veba salgını 140
Şeyhin reddettiği kimsenin, yardımcısının olmayacağı 592
Şeyhin sohbetinden geri durmak 244
Şeyhin sohbetine erişenin fayda bulacağı ... 245
Şeyhin ümmeti içindeki peygamber gibi olduğu 574
Şeyhin, mürîdi yermesinin onu terbiye ettiğine delâlet ettiği 284
Şeyhlerin, müridlere nefislerini öldürüp, ruhlarını diriltecek şeyleri emretmesi 284
Şeyhlik mertebesi 591
Şeyhten ihtiyaçsız kaldığını zannetmenin kötülüğü 591
Şeyhulislâm Ebussuud Efendi *(Radıyallâhu Anh)*ın, cihâd âyetini tefsiri 257
Şeytana benzeyen kişi 459
Şeytanın aldatamayacağı adam 371
Şeytanın aldatmasından sakınmanın şartı .. 371
Şeytanın Ebû Cehil'in görüşünü beğenmesi 177
Şeytanın fırkaları 507
Şeytanın istilası neticesi Allâh-u Te'âlâ'yı unutmak 507
Şeytanın Müslümanların arasına fesat karıştıracağı 75
Şeytanın müşriklere istişâre vermesi 176
Şeytanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in suretine giremeyeceği 121
Şeytanın ümit kestiği Arap yarımadası 75

Şeytanın Yûşâ *(Aleyhisselâm)*a balığı unutturması....366
Şeytanın, kâfirlere hîle öğrettiği....187
Şeytanın, münâfıklara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öleceğini söz vermesi....334
Şeytanla alışverişin zararları....170
Şî'a'nın batıl inancı....193,298
Şî'a'nın küfre düştüğü nokta....298
Şî'a'nın, Ali *(Radıyallâhu Anh)* hakkında delil aldıkları mesele....298
Şî'a'nın, hicret kıssası hakkında attığı iftiralar....244
Şîa'nın, kâfir ve bidatçi olanları....242
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun zekât hakkındaki nasihati....47
Şirk dışındaki günahların bağışlanacağı....696
Şirk olan ve olmayan uğursuzlanma....141
Şirkten ve küfürden nehyetmek....528
Şuayb *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, buluttan gelen azap ile helâkı....521
Şükreden kalbin en hayırlı mal olduğu....24
Şükreden zengindense, sabreden fakirin evlâ olduğu....453
Şükrü îfa edilen az malın, şükrü îfa edilmeyecek çok maldan hayırlı olduğu....594
Şükrün farz olduğu....441
Şükrün îmânın yarısı olduğu....441
Şükür istemek....25
Şüphe....289
Şüphe edenin o işten vazgeçmesi....282

(T)

Tacirlerin faiz üzere olduğu zaman....46
Tâdil-i erkân ile namaz kılmak....345
Tahnîk (çocuk için hurma çiğnemek)....228
Tâif ganimetlerinde münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet etmesi....465
Tâife kelimesinin mânâsı....497
Takvâ ağacının yeşermesinin faydaları....571
Takvâ kelimesi....126
Takvâ olmadan silah ve duânın tesir edemeyeceği....126
Takvâ sahibi olmayanların amellerinin kabûle şâyan olmayacağı....342
Takvâ sahiplerini Allâh-u Te'âlâ'nın mükâfatlandıracağı....286
Takvâ sahiplerinin âkıbetinin güzel olacağı 298
Takva sahiplerinin Allâh-u Te'âlâ ile beraber olduğu....128
Takva sahiplerinin felaha kavuşacağı....129,653
Takvâ sahiplerinin, gönül zengini oldukları....602
Takvada yücelik ve şeref olduğu....740
Takvânın fazîleti ve gerekliliği....126
Takvânın kişiyi cihâda sevk ettiği....286,287
Takvânın, bütün işlerin başı olduğu....571
Takvası en ziyade olanın, fazîletinin en ziyade olduğu....741
Takvâya ulaşmanın şartı....410
Takvâyı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tavsiye etmesi....571
Talâkın şakasının da ciddi olduğu....491
Tamahkâr olmamak....45
Tamahkârlığın kötülüğü....601
Tarikat mürtedinin şerîat mürtedinden daha günahkâr olduğu....591
Tarîkat yoldaşlarından incinmenin, tarîkat âdâbından olmadığı....653
Tasadduk kelimesinin izahı....604
Tasavvuf ehline göre fakirin tarifi....452
Tasavvuf yolunu kabul edip, yol alırken hata edenlerin özrü....720
Tasavvuf yolunu kabul edip, zorlukları görünce geri duranlar....720
Tasavvuf yolunu kabul etmeyenler....720
Teberrükte bulunulan ağaç....15
Teberrükün delilleri....691
Teberrükün sünnet oluşunun delilleri....692
Tebûk gazâsına katılmayan münâfıkların yalan yere yemin etmeleri....271
Tebûk gazâsına münâfıkların katılmamasının faydaları....296
Tebûk gazasına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çıkışı....296
Tebûk gazasından birçok insanın geri kaldığı....269,489
Tebûk gazasından dönerken Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e münâfıkların suikastı....581
Tebûk gazasının kıssası....297
Tebûk gazvesi için, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in infaka teşvik etmesi....634
Tebûk Gazvesi ile hicrette mağara hâdisesinin münâsebeti....202
Tebûk gazvesinden dönerken alay eden münâfıklar ile ilgili haberler....499
Tebûk gazvesinin sıcaklara rast gelmesi ve münâfıkların bahaneleri....649
Tebûk gazvesinin, zor ve uzak olduğu....270

Tebûk muharebesinden geri kalan özürlüler ... 726
Tebûk muharebesine teşvik ... 150
Tebûk savaşında Medîne'de kimin halîfe bırakıldığı ... 297
Tebûk savaşının sıkıntılı zamanlarda olduğu ... 152
Tebûk seferi uzun olduğu için, bineksiz olanların katılamadığı ... 733
Tebûk seferinde sahâbenin cömertliği ... 267
Tebûk seferinden geri kalan münâfıklara verilen ceza ... 669
Tebûk seferinden sıcak sebebiyle geri kalanlara şiddetli tehdit ... 648
Tebûk seferinden sonra münâfıkların gazaya alınmaması gerektiği ... 668
Tebûk seferinden, münâfıkların geri döndüğü ... 306
Tebûk'te Cihattan geri kalmak için izin isteyenlerin mümin olmadığı ... 274
Tebûk'ten geri kalanlara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izin verdiği ... 273,281
Tebûk'te Osman *(Radıyallâhu Anh)*dan fazla infâkta bulunan olmadığı ... 310
Tecellîyy-i dâim ... 317
Tedbir üzere hareket etmek ... 282
Teennî ile hareket etmek ... 283
Teheccüd kılanların cennetteki makamı ... 554
Tembelle arkadaşlıktan men ... 352
Tembelliği dâim olanın, ümitlerinin boşa çıkacağı ... 352
Tembelliği terk etmek ... 78
Tembelliğin bedende olduğu ... 283
Tembelliğin kalbi katılaştırdığı ... 168
Tembelliğin mânâsı ... 344
Tembellikten sığınmak ... 283
Temenni edenin, arzuladığı şeye iyi bakması ... 607
Temiz şeylerin helal edildiği ... 700
Temlik ile ilgili hükümler ... 406
Temlikin zekâtta rükün olduğu ... 40
Tenâsül uzvunu muhafaza edenin cennete gireceği ... 611
Terakkî eden şeyhin, kavmi arasında peygamber gibi olduğu ... 574
Teravih namazı kılmak ... 80
Terviye günü orucunun fazîleti ... 91
Tesnîm gözesinin, Adn cennetinde olduğu. 548
Tevâtürle sabit olan bir şeyi inkâr edenin cenazesinin kılınmayacağı ... 688
Tevâzu ve iyi ahlâk sahiplerine verilen müjde ... 338
Tevbe eden günahkâr borçluya, zekât verilmesi ile ilgili görüş ... 434
Tevbe eden münâfığın kıssası ... 577
Tevbe edenin tevbesinin kabul edileceği ... 35
Tevbe Sûresi'nde münâfıklar hakkındaki âyet-i celîle ... 608
Tevekkül erbabının cennetteki makamları .. 564
Tevekkül işi ... 329
Tevekkülün ancak Allâh-u Te'âlâ'ya olacağı ... 324
Tevessülün sünnet oluşunun delilleri ... 692
Tevhid söylendikçe yer ve göklerin deveran edeceği ... 76
Tevhid ve muvahhidin kalktığı gün kıyamet kopacağı ... 76
Tevhîd zikri ile imânı taze tutmak ... 590
Tevhiddeki her harfe bir ayın bekçi olduğu .. 76
Tevhîdin fazîleti ve aylarla münâsebeti ... 76
Tevhîdin hidâyet olduğu ... 8
Tevrat'ın ahkâmını Benîisrâîl'in çok zor bulduğu ... 611
Tevrat'ın Allâh'ın kitabı, beyânı ve nûru olduğu ... 611
Ticâret yapıp zengin olanların ayıplanmayacağı ... 23
Ticaretin en değerlisi ... 170
Ticarette kullanılan malın zekâta tâbî olduğu ... 38
Topal olduğu halde en önde savaşan sahabî ... 724
Topal üzerine hiçbir darlık olmayacağı ... 722
Topyekûn cihâda çıkmaktan meneden âyet-i celile ... 253
Tûbâ ağacını Allâh-u Te'âlâ'nın kudret eliyle diktiği ... 557

(U)

Uğursuz at, ev ve kadın ... 144
Uğursuz ev ... 144
Uğursuz kadın ... 144
Uğursuzlanmanın bir nevî şirk olduğu ... 141
Uğursuzluğu belli zamana tahsis etmenin doğru olmadığı ... 141
Uğursuzluğu yaratanın Allâh-u Te'âlâ olduğu ... 146
Uğursuzluğun dilde olduğu ... 141
Uğursuzluğun ma'siyet olduğu ... 141
Uğursuzluğun üç şeyde olduğu ... 144

Uğursuzluğun varlığı 145
Uğursuzluğun, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmetine kalktığı 140
Uğursuzluk hissedenin yapması gereken duâ 149
Uğursuzluk kalbine girmeyen kimse olmadığı 149
Uğursuzluk olmadığı 139
Uhud muharebesinde münâfıkların Müslümanları yarıda bırakması 643
Uhud'da âmâ sahâbînin sancağı istemesi 254
Uhud'da esirlerin fidye ile salınması hakkında emir olmadığı 273
Uhud'da münâfıkların müminleri ortada bırakması 305
Uhud'da sancağı Mus'ab ibni Umeyr'in alması 723
Ulbe inbi Zeyd'in makbul sadakası 736
Ulemânın mübârek geceleri kutlamayı meşru gördüğü 117
Utarid gününün uğursuzluğu 146
Uykunun zararı 700
Uyuz devenin hastalığı bulaştırmadığı 143
Uzlete çekilmenin fazileti 413
Uzuvlardan cehennemde dağlanacak olanlar ve hikmetleri 48
Uzuvların en latîfi ve en serti 49
Uzuvların en serti 49

(Ü)

Üç kişi fısıldaşınca, dördüncülerinin Allâh-u Te'âlâ olduğu 185
Üç uzvun dağlanmasının hikmeti 49
Ümit hali 45
Ümmet-i Muhammed'in muhaddes kulunun Ömer *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 679
Ümmet-i Muhammed'in ömrünün kısalığından dolayı zamanlara fazîlet verildiği 79
Ümmet-i Muhammed'in, geçmiş ümmetlerin âdetlerini takip edeceği 514
Ümmet-i Muhammed'in, İsrâîloğullarına çok benzedikleri 515
Ümmetin başına fitnelerin geleceğini Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in haber vermesi 658
Ümmetin fitnesinin mal olduğu 370
Ümmetin kâfirlerinin Fars ve Rumların âdetlerine uyacağı 514
Ümmetin kâfirlerinin, Yahudi ve Hristiyanlara uyacağı 514
Ümm-ü Gülsüm *(Radıyallâhu Anhâ)*nın vefatı ... 636
Ümmü Ma'bed'in çadırı 218
Ümmü Ma'bed'in Müslüman olması 219
Ümmü Ma'bed'in, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tarifi 220
Üstün mertebe sahipleri 385
Üzüntünün, sevincin öncüsü olduğu 741
Üzüntüyü gideren sûre 179

(V)

Vâcib olan cihâd 256
Vâcib olan tasattukun iki kısım olduğu 604
Vâcib sadakaların verilmesinin câiz olduğu 401
Vahiy gelmeden, vahye uygun hüküm veren sahâbî 678
Vakitleri salih amellerle geçirmek 81
Vaktin elden kaçması 81
Vârisi bulunmayanın terekesinden kalan malların, fakir ve hastalara kullanıldığı 407
Veba salgını olan yere girmemek 142
Vedâ haccında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesî muâmelesini kaldırması 65
Veled-i zinânın söz gizlemeyeceği 300
Velî kullarına hakâret edenin Allah'a savaş açmış sayıldığı 336
Velîlere eziyet edenin îmânsız öleceği 639
Velîlerin cesetlerinin bozulmadığı 255
Velilerle olmayanların zararı 731
Velîyi inkâr edenin ona zarar vermeyeceği . 245
Veren elin, alan elden üstünlüğü 429
Vesîle makamına, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ulaşacağı 556
Vesîlenin cennetteki en üst mertebe olduğu 556
Vesîlenin, Adn cennetinde olduğu 557

(Y)

Yağmur duâsındaki konuşma 731
Yahudi âlimlerin insanların mallarını yediği ve kötü huyları 18
Yahudi ve Hristiyanlara, ümmetin kâfirlerinin uyacağı 514
Yahudilere göre sene 64
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'nın hükümlerini değiştirmek istemeleri 62
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'nın nurunu söndürmek istemeleri 5

Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'ya çocuk isnadı.....5
Yahudilerin kötü îtikatları ve amelleri.....330
Yahudilerin resmi vazifeye getirilmelerinin caiz olmadığı.....423
Yahudilerin yalancı ve iftiracı oldukları.....226
Yahudilerin, Abdullâh ibni Selâm hakkındaki sözleri.....226
Yahudilerin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den intikamı.....226
Yahyâ *(Aleyhisselâm)*ın ağlamasının sebebi.....665
Yalan konuşanın münâfık alâmeti taşıdığı.....608,612,613,615
Yalan konuşanın, münâfık olmayacağının beyânı.....619
Yalan söylemeyenin cennete gireceği.....611
Yalan yemin ile kazanılan malın sonu.....272
Yalan yeminin, kazancı mahvedeceği ve memleketleri kurutulacağı.....271
Yalan yere yemin edenler.....269
Yalanı kasıtlı söyleyenle, kasıtsız söyleyenin bir olmadığı.....617
Yalanın gölgesinden, küfür ve münâfıklığın zuhur ettiği.....622
Yalanın münafıklıktan bir şûbe olduğu.....610
Yaratılanları hakir görmemek.....371
Yardımın Allâh-u Te'âlâ'dan isteneceği.....202
Yardımın en fazîletlisi.....412
Yâsin Sûresi'nin on fazîleti.....179,180
Yaşlı mümine tâzimin Allâh-u Te'âlâ'ya tâzim sayılacağı.....493
Yaşlı mümini, münâfıktan başkasının hafife ve alaya almayacağı.....493
Yaşlı sahâbînin, harbi terk etmediği.....254
Yaşlıların cihâda çıkma aşkı.....255
Yatsı namazı hakkında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözü.....270
Yatsı namazını kılmayanın Allâh'ın rahmetinden ümit kestiği.....531
Yatsı namazının, sırattan geçiş için emniyet olduğu.....530
Yemek yedirenlerin cennetteki makamı.....554
Yemeklerden önce abdest almanın Benîisrâîl'den istendiği.....611
Yemen'e giden Muâz *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasihati 399
Yemeyi çok yiyeni Allâh ve Rasûlü'nün sevmediği ve lânet ettiği.....622
Yemin eden hırsıza Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın inanması.....465
Yemin edenin yemininin kabul edilmesi.....472
Yemin edildiğinde daha hayırlı bir iş olursa bozup kefaret verilebileceği.....738
Yeminin, Allâh-u Te'âlâ'dan başkası adına yapılamayacağı.....473
Yer ve göğün zerrelerinin, Allâh-u Te'âlâ'nın askerleri olduğu.....247
Yere batma azabının bu ümmetten kaldırıldığı.....523
Yerleri ve gökleri Allâh-u Te'âlâ'nın altı günde yaratmasının hikmeti.....283
Yerleri ve gökleri Allâh-u Te'âlâ'nın hikmet ile yarattığı.....172
Yerlerin ve göklerin tevhid ile durduğu.....76
Yerlerin, emaneti yüklenmekten kaçındığı.609
Yeryüzünde Allâh denildikçe kıyamet kopmayacağı.....76
Yeryüzündeki tüm canlıların rızkının Allâh-u Te'âlâ'ya ait olduğu.....327
Yeryüzünün en değerli toprağı.....183
Yetime yedirmek.....413,542
Yetimleri kollamak.....213,457
Yetimliğin, zekât almaya sebep olduğu.....413
Yetmiş sayısının âyette geçmesinin izahı.....646
Yetmiş sayısının îzahı.....646
Yılan sûretine giren mallar.....53
Yılanların, Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ayağını ısırması.....234,246
Yoksula yapılan sadakada bir, akrabaya yapılanda ise iki ecir olduğu.....409
Yoksula yedirmek.....413,457,542
Yol arkadaşını iyi seçmek gerektiği.....670
Yolculuğun azaptan bir parça olduğu.....169
Yolculuğun hem bedene hem gönle zarar verdiği.....169
Yolculuğun nehyedildiği zamanlar.....140
Yolculuk için okunan sûre.....179
Yolculukta işi bitince kişinin eve dönmekte acele etmesi gerektiği.....169
Yolcunun oyalanmaması.....79
Yolda kalan kimsenin, zekât almaktansa borç almasının uygun olduğu.....439
Yolda kalana, memleketinde zengin de olsa zekât düşeceği.....391,434,435,439
Yolda kalmışlara iyilik.....457
Yolda kalmışlara, zekât verilebileceği.....391
Yöneticiler zulüm üzere olduğu zaman.....46
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın iyi huyu ve sabrı.....276
Yusuf *(Aleyhisselâm)*ın kardeşlerinin ağlaması 740
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın kardeşlerinin hallerinin münâfıklığa misal verilişi.....613

Yûşa *(Aleyhisselâm)*'ın, Hızır *(Aleyhisselâm)*a giderken balığı kaybetmesi....365
Yüz senelik ibadete bedel gece ve gün..116,118
Yüz yirmi sene yaşayan sahâbî....426
Yüzün güzellik mahalli olduğu....49

(Z)

Zaferin anahtarı....202
Zâhid ile Ârif arasındaki fark....259
Zâhidin seyri....258
Zâhirî kimselerin kalp ehli gibi aşka sabredemeyeceği....171
Zahmet günü....176
Zalime: "Küfür üzere ölsün" diye beddua edenin hükmü....369
Zalimlerin, birbirinin dostu olduğu....506
Zalimlik yapmamak....74
Zamanın, Allâh-u Te'âlâ'nın mahlûku olduğu....141
Zamanlara verilen fazîletin hikmeti....79
Zamanlardan bazısının fazîletli kılınmasının hikmeti....77
Zamanların değişmesi için ayın değiştiği....127
Zan....289
Zaruretten dolayı cihattan geri kalanlara günah olmadığı....311
Zayıf hadis ile amelin meşrû olduğu....118,120,122
Zayıf kimselere cihattan geri kalınca günah olmadığı....721
Zayıf kimselerin îzahı....722
Zehir içen sahâbîler....143
Zehirin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve sahâbeye tesir etmemesi....143
Zekât alacaklarda fakirlik vasfının aranacağı....434,438
Zekât almak ile dilenmenin farkı....402
Zekât almaları yasak olan Ehl-i Beyt....422
Zekât almanın Ehl-i Beyt'e helal olmadığı..420
Zekât almaya mâniin, zenginliğin nisab miktarı olduğu....404
Zekât düşecek, Allâh yolcularının şartları..438
Zekât düşen borçlular....433
Zekât düşen kimseler....438
Zekât düşen ve düşmeyen kimseler....41
Zekât düşmesi için malın üzerinden bir sene geçmesi gerektiği....38
Zekât düşmeyen aslî ihtiyaçlar....37
Zekât düşmeyen borçlu....434
Zekât düşmeyen mallar....38
Zekât emrinin namaz ile beraber zikredildiği....36
Zekât hakkında ibretlik bir kıssa....594
Zekât hakkında İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı....42
Zekât hakkında imamların görüşleri....41
Zekât hakkında işâri mânâlar....455
Zekât hakkında Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun nasihati....47
Zekât hakkındaki hükümler....38,401,439
Zekât hususunda Allâh-u Te'âlâ ile sözleşenler....597
Zekât ile borçlunun borcunu ödemek....435
Zekât ile fitre arasındaki fark....41
Zekât ile köle almanın hükmü....432
Zekât ile namazın arasını ayıranın hali....531
Zekât ile namazın beraber farz kılındığı ve ayrılmayacağı....58
Zekât kendisinden kabul edilmeyen adamın kıssası....595
Zekât kendisine düşmeyen kimse zekât alırsa azâb olunacağı....405
Zekât kendisine helâl olan zenginler....435
Zekât mallarının nisap miktarı....37
Zekât olarak en kıymetli develerini veren zât....596
Zekât tahsildarı zengin de olsa zekât alabileceği....434
Zekât tahsildarında fakirlik şartı aranmadığı....408
Zekât tahsildarları ile ilgili hüküm....418
Zekât tahsildarlarının köle veya kâfir olmasının caiz olmadığı....423
Zekât tahsildarlarının, hükmen fakir sayıldığı....419
Zekât tahsildarlığı yapanın gazaya çıkan gibi olduğu....423
Zekât tahsildarlığına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in adam gönderdiği....423
Zekât tahsildarlığının dünya ve âhirette kazandırdığı....423
Zekât toplamaya gönderilen ilk sahâbî....393
Zekât toplamayı, Allâh-u Te'âlâ'nın emretmesi....392
Zekât toplayanların, zekâttan hakkı olduğu391
Zekât ve namazın birbirinden ayrılmadığı.531
Zekât verecek ve alacak kimselerle ilgili hükümler....404
Zekât verenlerin müminlerin dostu olduğu543
Zekât verenlerin zem edilmediği....23

Zekât verilecek fakirde îmân şartı aramak gerektiği ... 400
Zekât verilecek olan fakir ve miskinin tarifi 396
Zekât verilecek sekiz sınıfta da fakirlik şartı aranacağı ... 408
Zekât verilecekler arasında öncelik hakkı ... 408
Zekât verirken namazlı ve abdestli fakirleri tercih etmek ... 405
Zekât vermek ve Müslümanların iyiliğini istemenin biat şartlarından olduğu ... 729
Zekât vermekten kaçınan Sa'lebe'nin kıssası ... 595
Zekât vermemenin günahı kebâirden olduğu ... 52
Zekât vermemenin topluma zararı ... 57
Zekât vermenin câiz olmadığı yerler ... 40
Zekât vermenin müminlerin ameli olduğu. 526
Zekât vermeyenin bedeninin cehennemde azap için değiştirileceği ... 50
Zekât vermeyenin doğru Müslüman olmadığı ... 58
Zekât vermeyenin kıyamette ateşte olduğu .. 57
Zekât vermeyenin namazının da kabul olunmayacağı ... 58
Zekât vermeyenlerin alınlarının, sırt ve yanlarının dağlanacağı ... 50
Zekât vermeyenlerin hali ... 621
Zekât vermeyenlerin rahmete nâil olmayacağı ... 531
Zekât vermeyenlerle Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın savaşması ... 235
Zekâta, sadaka denmesinin hikmeti ... 393
Zekâtı açık vermenin güzel olduğu ... 393
Zekâtı akrabaya vermekle ilgili hükümler .. 411
Zekâtı alanın verene fâide sağladığı ... 445
Zekâtı alırken, değerli malları almaktan sakınmak gerektiği ... 400
Zekâtı gizli vermenin şekli ve ecri ... 393
Zekâtı gönüller hoş olarak vermek gerektiği ... 346
Zekâtı istemenin fazileti ... 445
Zekâtı tehir etmek ... 42
Zekâtı verilen mal gömülü de olsa kenz olmadığı ... 22
Zekâtı verilen mal Uhud dağı kadar da olsa kişiye zarar veremeyeceği ... 29
Zekâtı verilen malın âhirette azap sebebi olmayacağı ... 58
Zekâtı verilmeyen mal ile ölenin dağlanacağı ... 51
Zekâtı verilmeyen malın kenz olduğu ... 22
Zekâtı verilmeyen malın sahibinin hali ... 55
Zekâtı verilmeyen malın, cehennemde yılan olup kişinin boynuna dolanacağı ... 53
Zekâtı verilmeyen malların tamamının azap olacağı ... 49
Zekâtı vermeyenleri büyük bir azâbın beklediği ... 26
Zekâtı, âlime vermenin cahile vermekten evlâ olduğu ... 405
Zekâtı, Allâh-u Te'âlâ'nın sekiz parçaya böldüğü ... 395
Zekâtı, müellefe-i kulûbe verme hükmünün ne zaman kalktığı ... 430
Zekâtı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabalarına vermenin câiz olmadığı ... 407
Zekâtı, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabaya vermeye teşvik etmesi ... 410
Zekâtı, yolda kalanlara vermenin caiz olduğu ... 434,439
Zekâtın akrabaya verilmesi ile ilgili hükümler ... 406
Zekâtın bir rüknünün temlik olduğu ... 40
Zekâtın borçluya verilmesi ile ilgili hükümler ... 406
Zekâtın bulunduğu bölgede dağıtılması ... 407
Zekâtın devir yapılması ... 40
Zekâtın fakirin eline geçmesi gerektiği ... 40
Zekâtın farz kılınmasının hikmetleri ... 439
Zekâtın farz kılınmasının kula imtihan olduğu ... 443
Zekâtın farz olduğu kimseler ... 36
Zekâtın farziyetini beyan eden âyet-i celîle. 393
Zekâtın gizli verilmesi ... 41
Zekâtın günah kirlerini temizlediği ve arındırdığı ... 392
Zekâtın hayat boyunca verilebileceği ... 42
Zekâtın insanı Mevlâ'ya yaklaştırdığı ... 596
Zekâtın İslâm'ın erkânından olduğu ... 42
Zekâtın kişiyi ve malı temizlediği ... 440
Zekâtın mal nimetinin şükrü olduğu ... 441
Zekâtın maldan farz kılınmasının hikmeti .. 440
Zekâtın malın kiri olduğu ... 454
Zekâtın malları temizlemek için farz kılındığı ... 23,27
Zekâtın miktarını Allâh-u Te'âlâ'nın belirtmesindeki hikmet ... 394
Zekâtın müellefe-i kulûbe verilmesi ... 424
Zekâtın sabra ve şükre sebep olduğu ... 442

Zekâtın taksiminin, ne meleklere ne de peygamberlere bırakılmadığı 395
Zekâtın temlik yapılması ile ilgili hükümler 405,406
Zekâtın verilmesi gereken kimseler 456
Zekâtın zengine düştüğü yer 434,439
Zekâtın zenginlere verilemeyeceği 393
Zekâtın zimmî, harbî ve kâfirlere verilemeyeceği 400
Zekâtın, Allâh-u Te'âlâ'nın fakir kullarına verdiği mülk olduğu 454
Zekâtın, bakmakla yükümlü olduğu kimselere verilemeyeceği 406
Zekâtın, çocuğa ve deliye verilemeyeceği 406,410
Zekâtın, deliye verilemeyeceği 406
Zekâtın, Hâşimoğullarına verilmesi ile ilgili hükümler 419
Zekâtın, malın kırkta biri olduğu 39
Zekâtın, muhtaç olmayana dert olduğu 395
Zekâtın, mükâteb kölelere verilmesi hakkındaki fetvalar 431
Zekâtın, münâfıklara verilemeyeceği 393
Zekâtın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra Hâşimoğulları'na helal olduğu 407
Zekâtın, sekiz sınıftan her birine verilebileceği 395
Zekâtından fazlasını vermenin hayırlı olduğu 26
Zekâtını vermeyen Sa'lebe'nin Bedir eshâbından olmadığı 598
Zekâtını vermeyen, Sa'lebe'nin münâfık oluşunun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vahyolunduğu 598
"Zekâtla mallarınızı koruyun" hadîs-i şerîfi 443
Zekâtların kimlere verileceği 391
Zekâtların miktarının ve hükmünün Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına ait olmadığı ... 394
Zekâtta akrabaya öncelik vermek 40,408
Zekâtta Ehlullah'ın miktarı 47
Zekâtta fakir ve zengine ait hikmetler .. 441,442
Zekâtta kamerî senenin itibâra alındığı 39
Zekâttan pay isteyenlere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cevabı 394
Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*ın ağlamaya teşvik etmesi 665
Zemzem suyuyla kefeni yıkamak 692
Zengin kimse alacağını tahsil edemeyip, muhtaç olsa zekât alabileceği 439
Zengin olan yolda kalmış kişinin, ihtiyacı kadar zekât alabileceği 439
Zengin olanın, cömert değilse helâk olacağı 360
Zengin veya fakire yapılan iyiliğin sadaka olduğu 537
Zengine zekât vermenin câiz olmayacağı ... 401
Zengine zenginliğinden dolayı itibar edenin kötü durumu 59
Zenginin itimadının dünyaya olduğu 59
Zenginken fakir olan kimseye acımak 493
Zenginlerden kendisine zekât helâl olanlar 435
Zenginlere hayran olmanın kötülüğü ve ilacı 359
Zenginlerin Allâh'ın hazînedarı olduğu 443
Zenginlerin Cihattan izin istemeleri 703
Zenginlerin eşkıyadan daha şakî olduğu 698
Zenginlerin kıyamette Allâh'ın rahmetinden uzak olacağı 623
Zenginlerin kıyametteki zor hesabı ve azâbı 57
Zenginlerin mallarında fakirler için hak olduğu 444
Zenginlerin mallarında, isteyen ve istemeyen fakirler için nasip olduğu 394
Zenginlerle oturmanın nehyi 158
Zenginliğin Allâh-u Te'âlâ tarafından olduğu 262
Zenginliğin ezeldeki taksimin tezâhürü olduğu 443
Zenginliğin fakirliğe tercih edilmemesi 453
Zenginliğin fayda ve zararları 317
Zenginliğin kalıcı olmadığı 317
Zenginliğin kişinin uğraşısı ile olmadığı 443
Zenginliğin, çok mal ile değil gönül zenginliği ile olduğu 397,602
Zenginlik verilince cimrilik edenler 604
Zerre miktarı hayır ve şer yapanın onu göreceği 56
Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın asılıp sonra yakılması 246
Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın asılması ve örümceğin avretini örtmesi 246
Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın Ümmü Eymen ve Zeyneb binti Cahş ile evlenmesi 672
Zeyd ibni Erkam *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfıkla mücadelesi 579
Zeyd ibni Hârise *(Radıyallâhu Anh)*ın kıssası 671

Zındığın tevbesi 588
Zındık diye isimlenenler 588
Zikir meclisinden feyzin kaçması 163
Zikirden feyz alamamak 163
Zikirden gafil olmayanlar 534
Zikirle imânı taze tutmak 590
Zikreden dilin en hayırlı mal olduğu 24
Zikreden kavim ile Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın karşılaşması 386
Zikredeni ve Allâh-u Te'âlâ'yı hiç unutmayanı, O'nun çok sevdiği 364
Zikrin en hayırlısının gizli olan olduğu 601
Zikrin huzurlu yapılması 345
Zilhicce ayının Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili ay olduğu 84
Zilhicce orucunun fazîleti 90
Zilhiccenin ilk on gününün orucunu Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in terk etmediği 90
Zilhiccenin onuncu günleri 103
Zimmî bir fakire nafile sadaka vermenin câiz olduğu 400
Zimmiye zekât 41
Zorluk muhârebesi 737
Zulme uğrayanın ağlaması 667
Zulmün mânâsı 82
Zübeyr ibni Avvâm'ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ikramı 212
Zühd üzere yaşamaya söz verenin mal biriktirmesinin kötülüğü 34
Zülhıcce ayı 69
Zülkâde ayı 69